

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

මජ්ඣිමනිකායෙ

මූලපණ්ණාස-ටීකා

(පඨමො භාගො)

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

1. සංවණ්ණනාරම්භෙ රතනත්තයවන්දනා සංවණ්ණෙනබ්බස්ස ධම්මස්ස පභවතිස්සයවිසුද්ධිපටිවේදනත්ථං, තං පන ධම්මසංවණ්ණනාසු විඤ්ඤානං බහුමානුප්පාදනත්ථං, තං සම්මදෙව තෙසං උග්ගහධාරණාදික්කමලද්ධබ්බාය සම්මාපටිපත්තියා සබ්බන්තිසුඛනිප්පාදනත්ථං. අථ වා මඬ්ගලභාවතො, සබ්බකිරියාසු පුබ්බකිච්චභාවතො, පණ්ඩිතෙහි සමාවරිතභාවතො, ආයතිං පරෙසං දිට්ඨානුගතිආපජ්ජනතො ච සංවණ්ණනායං රතනත්තයපණාමකිරියා. අථ වා රතනත්තයපණාමකරණං පූජනීයපූජාපුඤ්ඤවිසෙසනිබ්බත්තනත්ථං. තං අත්තනො යථාලද්ධසම්පත්තිනිමිත්තකස්ස කම්මස්ස බලානුප්පදානත්ථං. අත්තරා ච තස්ස අසඬ්කොවනත්ථං. තදුභයං අනන්තරායෙන අට්ඨකථාය පරිසමාපනත්ථං. ඉදමෙව ච පයොජනං ආවරියෙන ඉධාධිජ්ජෙතං. තථා හි වක්ඛති “ඉති මෙ පසන්නමතිනො...පෙ.... තස්සානුභාවෙනා” ති. වත්ථුත්තයපූජාහි නිරතිසයපුඤ්ඤක්ඛේත්තසංබුද්ධියා අපරිමේයාපභාවො පුඤ්ඤාතිසයොති බහුවිධත්තරායෙපි ලොකසන්නිවාසෙ අත්තරායනිබන්ධනසකලසංකිලෙසවිද්ධංසනාය පහොති. භයාදිඋපද්දවඤ්ච නිවාරෙති. යථාහ -

“පූජාරහෙ පූජයතො. බුද්ධෙ යදි ව සාවකෙ” තිආදි (ධ. ප. 195; අප. 1.10.1), තථා -

“යෙ, භික්ඛවෙ, බුද්ධෙ පසන්නා, අග්ගෙ තෙ පසන්නා, අග්ගෙ බො පන පසන්නානං අග්ගො විපාකො භොති” තිආදි (ඉතිවු. 90, 91),

“බුද්ධොති කිත්තයන්තස්ස, කායෙ භවති යා පීති;
වරමෙව හි සා පීති, කසිණෙනපි ජම්බුදීපස්ස.

ධම්මොති කිත්තයන්තස්ස...පෙ.... කසිණෙනපි ජම්බුදීපස්ස;
සඬ්ඝොති කිත්තයන්තස්ස...පෙ.... කසිණෙනපි ජම්බුදීපස්සා” ති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 90),

තථා -

“යස්මිං මහානාම සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරිවූට්ඨිතං චිත්තං හොති, න දොස...පෙ.... න මොහපරිවූට්ඨිතං චිත්තං හොති” තිආදි (අ. නි. 6.10; 11.11),

“අරඤ්ඤෙ රුක්ඛමූලෙ වා...පෙ....
භයං වා ඡම්භිතත්තං වා,
ලොමහංසො න හෙස්සති” ති ව. (සං. නි. 2.249);

තත්ථ යස්ස වත්ථුත්තයස්ස වන්දනං කත්තුකාමො, තස්ස ගුණාතිසයයොගසන්දස්සනත්ථං “කරුණාසීතලහදය”න්තිආදිනා ගාථාත්තයමාහ. ගුණාතිසයයොගෙන හි වන්දනාරහභාවො, වන්දනාරහෙ ව කතා වන්දනා යථාධිප්පෙනං පයොජනං සාධෙතීති. තත්ථ යස්සා දෙසනාය සංවණ්ණනං කත්තුකාමො. සා න විනයදෙසනා විය කරුණාප්පධානා, නාපි අභිධම්මදෙසනා විය පඤ්ඤාප්පධානා, අථ ඛො කරුණාපඤ්ඤාප්පධානාති තද්වහයප්පධානමෙව තාව සම්මාසම්බුද්ධස්ස ථොමනං කාතුං තම්මුලකත්තා සෙසරතනානං “කරුණාසීතලහදය”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ කිරතීති කරුණා, පරදුක්ඛං වික්ඛිපති අපනෙතීති අත්ථො. අථ වා කිණාතීති කරුණා, පරදුක්ඛෙ සති කාරුණිකං භිංසති විබාධතීති අත්ථො. පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං කම්පනං හදයබ්බෙදං කරොතීති වා කරුණා. අථ වා කමිති සුඛං, තං රුන්ධතීති කරුණා. එසා හි පරදුක්ඛාපනයනකාමතාලක්ඛණා අත්තසුඛනිරපෙක්ඛතාය කාරුණිකානං සුඛං රුන්ධති විබන්ධතීති අත්ථො. කරුණාය සීතලං කරුණාසීතලං, කරුණාසීතලං හදයං අස්සාති කරුණාසීතලහදයො, තං කරුණාසීතලහදයං.

තත්ථ කිඤ්චාපි පරෙසං භිතොපසංභාරසුඛාදිඅපරිහානිච්ඡන්තසභාවතාය, බ්‍යාපාදාරතීනං උජුචිපච්චනීකතාය ව පරසත්තසන්තානගතසන්තාපච්චිඡේදනාකාරප්පචත්තියා මෙත්තාමුදිතානම්පි චිත්තසීතලභාවකාරණතා උපලබ්භති, තථාපි පරදුක්ඛාපනයනාකාරප්පචත්තියා පරුපතාපාසහනරසා අවිභිංසාභූතා කරුණාව විසෙසෙන හගවතො චිත්තස්ස චිත්තපස්සද්ධි විය සීතිභාවනිමිත්තන්ති වුත්තං “කරුණාසීතලහදය”න්ති. කරුණාමුඛෙන වා මෙත්තාමුදිතානම්පි හදයසීතලභාවකාරණතා වුත්තාති දට්ඨබ්බං. අථ වා අසාධාරණඤාණවිසෙසනිබන්ධනභූතා සාතිසයං නිරවසෙසඤ්ච සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං විය සවිසයබ්‍යාපිතාය මහාකරුණාභාවං උපගතා කරුණාව හගවතො අතිසයෙන හදයසීතලභාවහෙතුති ආහ “කරුණාසීතලහදය”න්ති. අථ වා සතිපි මෙත්තාමුදිතානං සාතිසයෙ හදයසීතිභාවනිබන්ධනත්තෙ සකලබුද්ධගුණවිසෙසකාරණතාය තාසම්පි කාරණන්ති කරුණාව හගවතො “හදයසීතලභාවකාරණ”න්ති වුත්තා. කරුණානිදානා හි සබ්බෙපි බුද්ධගුණා. කරුණානුභාවනිබ්බාපියමානසංසාරදුක්ඛසන්තාපස්ස හි හගවතො පරදුක්ඛාපනයනකාමතාය අනෙකානිපි අසඬ්ඛෙය්‍යානි කප්පානං අකිලන්තරූපස්සෙව නිරවසෙසබුද්ධකරධම්මසම්භරණනිරතස්ස සමධිගතධම්මාධිපතෙය්‍යස්ස ව සන්තිහිතෙසුපි

සත්තසම්බාරසමුපතීතභද්‍රපතාපනිමිත්තෙසු න ඊසකම්පි චිත්තසිතිභාවස්ස අඤ්ඤාපත්තමභොසිති. එතස්මිඤ්ච අත්ථවිකජ්ජෙ තීසුපි අවත්ථාසු භගවතො කරුණා සම්භවිතාති දට්ඨබ්බං.

පජානාතීති පඤ්ඤා, යථාසභාවං පකාරෙහි පටිච්ඡේදානීති අත්ථො. පඤ්ඤාව ඥෙය්‍යාවරණප්පහානතො පකාරෙහි ධම්මසභාවජොතනට්ඨෙන පජ්ජොතොති පඤ්ඤාපජ්ජොතො. සවාසනප්පහානතො විසෙසෙන හතං සමුග්ඝාතිතං විහතං, පඤ්ඤාපජ්ජොතෙන විහතං පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතං. මුය්හන්ති තෙන, සයං වා මුය්හති, මොහනමත්තමෙව වා තන්ති මොහො, අවිජ්ජා, ස්වෙව විසයසභාවපටිච්ඡාදනතො අන්ධකාරසරික්ඛතාය තමො වියාති තමො, පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතො මොහතමො එතස්සාති පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතමො, තං පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතමං. සබ්බෙසම්මි හි ඛිණ්ණසවානං සතිපි පඤ්ඤාපජ්ජොතෙන අවිජ්ජන්ධකාරස්ස විහතභාවෙ සද්ධාවිමුත්තෙහි විය දිට්ඨිපත්තානං සාවකෙහි පච්චෙකසම්බුද්ධෙහි ව සවාසනප්පහානෙන සම්මාසම්බුද්ධානං කිලෙසප්පහානස්ස විසෙසො විජ්ජතීති සාතිසයෙන අවිජ්ජාපහානෙන භගවන්තං ථොමෙත්තො ආහ

“පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතම”න්ති.

අප්‍රේමය අත්තරෙන් පරොපදෙසං අත්තනො සන්තානෙ අවිචන්තං
 අවිජ්ජන්ධකාරවිගමස්ස නිබ්බන්තිතත්තා, තථා සබ්බඤ්ඤායාය බලෙසු ව
 වසීභාවස්ස සමධිගතත්තා, පරසන්තතියඤ්ච ධම්මදෙසනානිසයානුභාවෙන
 සම්මදෙව තස්ස පවත්තිතත්තා භගවාච විසෙසතො මොහනමවිගමෙන
 ථොමෙතබ්බොති ආහ “පඤ්ඤාපජ්ජොනවිහතමොහනම”න්ති. ඉමස්මිඤ්ච
 අත්ථවිකස්පෙ “පඤ්ඤාපජ්ජොතො”ති පදෙන භගවතො පටිච්චෙධපඤ්ඤා විය
 දෙසනාපඤ්ඤාපි සාමඤ්ඤානිද්දෙසෙන, එකසෙසනයෙන වා සඨගහිතාති දට්ඨබ්බං.

අථ වා හගවතො ඤාණස්ස ඤෙය්‍යපරියන්තිකත්තා
සකලඤෙය්‍යධම්මසභාවාවබොධනසමත්ථෙන අනාවරණඤාණසඬ්ඛාතෙන
පඤ්ඤාපජ්ජොතෙන සබ්බඤෙය්‍යධම්මසභාවච්ඡාදකස්ස මොහන්ධකාරස්ස
විධමිතත්තා අනඤ්ඤසාධාරණො හගවතො මොහතමවිනාසොති කත්වා චුත්තං.
“පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතම”න්ති. එත්ථ ව මොහතමවිධමනන්තෙ
අධිගතත්තා අනාවරණඤාණං කාරණුපවාරෙන සසන්තානෙ මොහතමවිධමනන්ති
දට්ඨබ්බං. අභිනිහාරසම්පත්තියා සවාසනජ්ජහානමෙව හි කිලෙසානං
ඤෙය්‍යාවරණජ්ජහානන්ති, පරසන්තානෙ පන මොහතමවිධමනස්ස කාරණභාවතො
අනාවරණඤාණං “මොහතමවිධමන”න්ති චුච්චතීති.

කිං පන කාරණං අවිජ්ජාසමුග්ගසාතොයෙවෙකො පහානසම්පත්තිවසෙන
භගවතො ථොමනානිමිත්තං ගය්හති, න පන සාතිසයං
නිරවසෙසකිලෙසප්පහානන්ති? තප්පහානවචනෙනෙව තදෙකට්ඨතාය

සකලසංකිලෙසගණසමුග්ගසාතස්ස ජොතිතභාවතො. න හි සො තාදිසො කිලෙසො අත්ථි, යො නිරවසෙසඅවිජ්ජාප්පභානෙන න පභියතීති.

අථ වා විජ්ජා විය සකලකුසලධම්මසමුප්පත්තියා නිරවසෙසාකුසලධම්මනිබ්බත්තියා සංසාරප්පවත්තියා ව අවිජ්ජා පධානකාරණන්ති තබ්බිසාතවචනෙන සකලසංකිලෙසගණසමුග්ගසාතො වුත්තොයෙව භොතීති වුත්තං “පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතම”න්ති.

නරා ව අමරා ව නරාමරා, සහ නරාමරෙහීති සනරාමරො, සනරාමරො ව සො ලොකො වාති සනරාමරලොකො. තස්ස ගරුති සනරාමරලොකගරු, තං සනරාමරලොකගරුං. එතෙන දෙවමනුස්සානං විය තදවසිට්ඨසත්තානම්පි යථාරහං ගුණවිසෙසාවහතාය භගවතො උපකාරිතං දස්සෙති. න චෙත්ථ පධානාප්පධානභාවො වොදෙනබ්බො. අඤ්ඤො හි සද්දක්කමො, අඤ්ඤො අත්ථක්කමො. එදිසෙසු හි සමාසපදෙසු පධානම්පි අප්පධානං විය නිද්දිසියති යථා “සරාජිකාය පරිසායා”ති (වුළුව. 336). කාමඤ්චෙත්ථ සත්තසංඛාරොකාසවසෙන තිව්ධො ලොකො, ගරුභාවස්ස පන අධිප්පෙතත්තා ගරුකරණසමත්ථස්සෙව යුජ්ජනතො සත්තලොකස්ස වසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො. සො හි ලොකීයන්ති එත්ථ පුඤ්ඤපාපානි තබ්බිපාකො වාති “ලොකො”ති වුච්චති. අමරග්ගහණෙන චෙත්ථ උපපත්තිදෙවා අධිප්පෙතා.

අථ වා සමුහත්ථො ලොකසද්දො සමුදායවසෙන ලොකීයති පඤ්ඤාපීයතීති. සහ නරෙහීති සනරා, සනරා ව තෙ අමරා වාති සනරාමරා, තෙසං ලොකොති සනරාමරලොකොති පුරිමනෙයෙනෙව යොජෙතබ්බං. අමරසද්දෙන චෙත්ථ විසුද්ධිදෙවාපි සංඛගය්හන්ති. තෙ හි මරණාභාවතො පරමත්ථතො අමරා. නරාමරානංයෙව ව ගහණං උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන යථා “සත්ථා දෙවමනුස්සාන”න්ති (දී. නි. 1.157). තථා හි සංඛානත්ථපරිභාරපුබ්බධිගමාය නිරවසෙසහිතසුඛවිධානතප්පරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය පජාය අවචන්තුපකාරිතාය අපරිමිතනිරුපමප්පභාවගුණවිසෙසසමඛිතාය ව සංඛසත්තුත්තමො භගවා අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු අපරිමාණානං සත්තානං උත්තමගාරවට්ඨානං. තෙන වුත්තං “සනරාමරලොකගරු”න්ති.

සොහනං ගතං ගමනං එතස්සාති සුගතො. භගවතො හි වෙනෙයාජනුපසංඝිකමනං එකන්තෙන තෙසං හිතසුඛනිප්ථාදනතො සොහනං, තථා ලක්ඛණානුඛාඤ්ජනපටිමණ්ඩිතරුපකායතාය දුතවිලම්බිත-බලිතානුකඨ්ඨන-නිප්පිළනුක්කුටික-කුටිලාකුලතාදි-දොසරහිත-මවහසිත-රාජහංස- වසභවාරණ-මිගරාජගමනං කායගමනං ඤාණගමනඤ්ච විපුලනිම්මලකරුණා-සතිවීරියාදි-ගුණවිසෙසසහිතමහිනිභාරතො යාව මහාබොධිං අනවජ්ජතාය සොහනමෙවාති. අථ වා සයම්භුඤ්ඤාණෙන සකලමපි ලොකං පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පරිජානන්තො ඤාණෙන සම්මා ගතො අවගතොති සුගතො. තථා ලොකසමුදයං පභානාහිසමයවසෙන පජහන්තො අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තො සම්මා ගතො අතීතොති සුගතො, ලොකනිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන සම්මා

ගතො අධිගතොති සුගතො, ලොකනිරොධගාමිනිං පටිපදං භාවනාභිසමයවසෙන සම්මා ගතො පටිපත්තොති සුගතො. “සොනාපත්තිමග්ගෙන යෙ කිලෙසා පභීනා, තෙ කිලෙසෙ න පුනෙති න පච්චෙති න පච්චාගච්ඡතිති සුගතො” තිආදිනා (මහානි. 38; චූළනි. 27) නයෙන අයමත්ථො විභාවෙනබ්බො. අථ වා සුන්දරං යානං සම්මාසම්බොධිං, නිබ්බානමෙව වා ගතො අධිගතොති සුගතො. යස්මා වා භූතං තච්ඡං අත්ථසංභිතං වෙනෙය්‍යානං යථාරහං කාලයුත්තමෙව ච ධම්මං භාසති, තස්මා සම්මා ගදති වදන්ති සුගතො ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා. ඉති සොභනගමනතාදීහි සුගතො, තං සුගතං.

පුඤ්ඤපාපකම්මෙහි උපපජ්ජනවසෙන ගන්තබ්බතො ගතියො, උපපත්තිභවවිසෙසා. තා පන නිරයාදිවසෙන පඤ්චවිධා. තාහි සකලස්සපි භවගාමිකම්මස්ස අරියමග්ගාධිගමෙන අවිපාකාරභභාවකරණෙන නිවත්තිතත්තා භගවා පඤ්චහිපි ගතීහි සුට්ඨු මුත්තො විසංයුත්තොති ආහ “ගතිවිමුත්ත”න්ති. එතෙන භගවතො කත්ථවිපි ගතියා අපරියාපන්නතං දස්සෙති, යතො භගවා “දෙවනිදෙවො”ති වුච්චති. තෙනෙවාහ –

“යෙන දෙවුපපත්‍යස්ස, ගන්ධබ්බො වා විහඬිගමො;
යක්ඛත්තං යෙන ගච්ඡෙය්‍යං, මනුස්සත්තඤ්ච අබ්බපෙ;
තෙ මය්‍හං ආසවා බිණා, විද්ධස්සා විනළිකතා”ති. (අ. නි. 4.36);

තංතංගතිසංවත්තනකානඤ්ඤි කම්මකිලෙසානං අග්ගමග්ගෙන බොධිමූලෙයෙව සුප්පභීනත්තා නත්ථි භගවතො ගතිපරියාපන්නතාහි අච්චන්තමෙව භගවා සබ්බභවයොනිගති-විඤ්ඤාණට්ඨිති-සත්තාවාස-සත්තනිකායෙහි පරිමුත්තො, තං ගතිවිමුත්තං. වන්දෙති නමාමි, ථොමෙමිති වා අත්ථො.

අථ වා ගතිවිමුත්තන්ති අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුප්පත්තියා භගවන්තං ථොමෙති. එත්ථ හි ද්විති ආකාරෙහි භගවතො ථොමනා වෙදිතබ්බා අත්තභිතසම්පත්තිතො පරභිතපටිපත්තිතො ච. තෙසු අත්තභිතසම්පත්ති අනාවරණඤ්ඤාණාධිගමතො සවාසනානං සබ්බෙසං කිලෙසානං අච්චන්තප්පභානතො අනුපාදිසෙසනිබ්බානප්පත්තිතො ච වෙදිතබ්බා, පරභිතපටිපත්ති ලාභසක්කාරාදිනිරපෙක්ඛවිත්තස්ස සබ්බදුක්ඛනියානිකධම්මදෙසනතො විරුද්ධෙසුපි නිව්චං භිතජ්ඣාසයතො ඤාණපරිපාකකාලාගමනතො ච. සා පනෙත්ථ ආසයතො පයොගතො ච දුට්ඨා පරභිතපටිපත්ති, තිව්ධා ච අත්තභිතසම්පත්ති පකාසිතා හොති. කථං? “කරුණාසිතලහදය”න්ති එතෙන ආසයතො පරභිතපටිපත්ති, සම්මාගදනත්ථොන සුගතසද්දෙන පයොගතො පරභිතපටිපත්ති, “පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතමං ගතිවිමුත්ත”න්ති එතෙහි චතුසච්චපටිවෙධත්ථොන ච සුගතසද්දෙන තිව්ධාපි අත්තභිතසම්පත්ති, අවසිට්ඨට්ඨොන තෙන “පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහතමොහතම”න්ති එතෙන වාපි සබ්බාපි අත්තභිතසම්පත්තිපරභිතපටිපත්ති පකාසිතා හොතිති.

අප වා තීන් ආකාරෙහි හඟවනො ටොමනා වෙදිතබ්බා - හෙතනො ඵලතො උපකාරතො ව. තත්ථ හෙතු මහාකරුණා, සා පයම්පදෙන දස්සිතා. ඵලං චතුබ්බිධං ඤාණසම්පදා පහානසම්පදා ආනුභාවසම්පදා රූපකායසම්පදා වාති. තාසු ඤාණපහානසම්පදා දුතියපදෙන සච්චපට්ඨෙධන්ථෙන ච සුගතසද්දෙන පකාසිතා හොන්ති, ආනුභාවසම්පදා පන තතියපදෙන, රූපකායසම්පදා යථාචුත්තකායගමනසොහනත්ථෙන සුගතසද්දෙන ලක්ඛණානුබ්බාසද්දෙන පාරිපුරියා විනා තදභාවතො. උපකාරො අනන්තරං අබාහිරං කරිත්වා තිව්ධයානමුඛෙන විමුත්තිධම්මදෙසනා. සො සම්මාගදනත්ථෙන සුගතසද්දෙන පකාසිතො හොතිති වෙදිතබ්බං.

තත්ථ “කරුණාසීතලහදය”න්ති එතෙන සම්මාසම්බොධියා මූලං දස්සෙති. මහාකරුණාසඤ්චොදිතමානසො හි හඟවා සංසාරපඬ්ඤාතො සත්තානං සමුද්ධරණත්ථං කතාහිනීභාරො අනුපුබ්බෙන පාරමියො පුරෙත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අධිගතොති කරුණා සම්මාසම්බොධියා මූලං. “පඤ්ඤාපජ්ජොතවිහනමොහතම”න්ති එතෙන සම්මාසම්බොධිං දස්සෙති. අනාවරණඤාණපදට්ඨානඤ්ඤි මග්ගඤාණං, මග්ගඤාණපදට්ඨානඤ්ච අනාවරණඤාණං “සම්මාසම්බොධි”ති වුවවතීති. සම්මාගමනත්ථෙන සුගතසද්දෙන සම්මාසම්බොධියා පටිපත්තිං දස්සෙති. ලීනුද්ධච්චපතිට්ඨානායුහනකාමසුඛල්ලිකත්තකිලමථානුයොගසස්සතුවිජ්ජාහිනිවෙ සාදි අත්තද්වයරහිතාය කරුණාපඤ්ඤාපරිග්ගහිතාය මජ්ඣිමාය පටිපත්තියා පකාසනතො සුගතසද්දස්ස. ඉතරෙහි සම්මාසම්බොධියා පධානාප්පධානහෙදං පයොජනං දස්සෙති. සංසාරමහොසතො සත්තසත්තාරණඤ්ඤෙත්ථ පධානං පයොජනං, තදඤ්ඤමජ්ජපධානං. තෙසු පධානෙන පරහිතපටිපත්තිං දස්සෙති, ඉතරෙන අත්තහිතසම්පත්තිං, තදුභයෙන අත්තහිතාය පටිපන්නාදීසු චතුසු පුග්ගලෙසු හඟවනො චතුත්ථපුග්ගලභාවං දස්සෙති. තෙන ච අනුත්තරදක්ඛිණෙය්‍යභාවං උත්තමචන්දනීයභාවං අත්තනො ච චන්දනකිරියාය ඛෙත්තඬ්ඤාතභාවං දස්සෙති.

එත්ථ ච කරුණාගහණෙන ලොකියෙසු මහග්ගතභාවජ්ජත්තාසාධාරණගුණදීපනතො හඟවනො සබ්බලොකියගුණසම්පත්ති දස්සිතා හොති, පඤ්ඤාගහණෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණපදට්ඨානමග්ගඤාණදීපනතො සබ්බලොකුත්තරගුණසම්පත්ති. තදුභයග්ගහණසිද්ධො හි අත්ථො “සනරාමරලොකගරු”න්තිආදිනා විපඤ්චියතීති. කරුණාගහණෙන ච උපගමනං නිරූපක්කිලෙසං දස්සෙති, පඤ්ඤාගහණෙන අපගමනං. තථා කරුණාගහණෙන ලොකසමඤ්ඤානුරූපං හඟවනො පවත්ති. දස්සෙති ලොකවොහාරවිසයත්තා කරුණාය, පඤ්ඤාගහණෙන සමඤ්ඤාය අනාතිධාවනං සභාවානවබ්බොධෙන හි ධම්මානං සමඤ්ඤං අතිධාවිත්වා සත්තාදිපරාමසනං හොතිති. තථා කරුණාගහණෙන මහාකරුණාසමාපත්තිවිහාරං දස්සෙති, පඤ්ඤාගහණෙන තීසු කාලෙසු අප්පට්ඨතඤාණං චතුසච්චඤාණං චතුපටිසම්භිදාඤාණං චතුචෙසාරජ්ජඤාණං.

කරුණාගහණෙන මහාකරුණාසමාපත්තිඤාණස්ස ගතිත්තා
 සෙසාසාධාරණඤාණානි, ඡ අභිඤ්ඤා, අට්ඨසු පරිසාසු අකම්පනඤාණානි, දස
 බලානි, වුද්දස බුද්ධඤාණානි, සොළස ඤාණවරියා, අට්ඨාරස බුද්ධධම්මා,
 චතුරත්තාලීස ඤාණචත්ථුනි, සත්තසත්තතිඤාණචත්ථුනීනි එවමාදීනං අනෙකෙසං
 පඤ්ඤාපහෙදානං වසෙන ඤාණචාරං දස්සෙති. තථා කරුණාගහණෙන
 චරණසම්පත්තිං, පඤ්ඤාගහණෙන විජ්ජාසම්පත්තිං. කරුණාගහණෙන
 අත්තාධිපතිතා, පඤ්ඤාගහණෙන ධම්මාධිපතිතා. කරුණාගහණෙන
 ලොකනාථභාවො, පඤ්ඤාගහණෙන අත්තනාථභාවො. තථා කරුණාගහණෙන
 පුබ්බකාරිභාවො, පඤ්ඤාගහණෙන කතඤ්ඤතා. තථා කරුණාගහණෙන
 අපරත්තපතා, පඤ්ඤාගහණෙන අනත්තත්තපතා. කරුණාගහණෙන වා
 බුද්ධකරධම්මසිද්ධි, පඤ්ඤාගහණෙන බුද්ධභාවසිද්ධි. තථා කරුණාගහණෙන
 පරෙසං තාරණං, පඤ්ඤාගහණෙන සයං තරණං. තථා කරුණාගහණෙන
 සබ්බසත්තෙසු අනුග්ගහවිත්තතා, පඤ්ඤාගහණෙන සබ්බධම්මෙසු චිරත්තවිත්තතා
 දස්සිතා හොති.

සබ්බෙසඤ්ච බුද්ධගුණානං කරුණා ආදි තත්තිදානභාවතො, පඤ්ඤා
 පරියොසානං තතො උත්තරි කරණියාභාවතො. ඉති ආදිපරියොසානදස්සනෙන
 සබ්බෙ බුද්ධගුණා දස්සිතා හොන්ති. තථා කරුණාගහණෙන
 සීලක්ඛන්ධපුබ්බචගමො සමාධික්ඛන්ධො දස්සිතො හොති. කරුණානිදානඤ්චි සීලං
 තතො පාණානිපාතාදිවිරතිජ්ජවත්තිතො, සා ව ක්කානත්තයසම්පයොගීනීති.
 පඤ්ඤාවචනෙන පඤ්ඤාක්ඛන්ධො. සීලඤ්ච සබ්බබුද්ධගුණානං ආදි, සමාධි
 මජ්ඣෙ, පඤ්ඤා පරියොසානන්ති එවම්පි
 ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණදස්සනෙන සබ්බෙ බුද්ධගුණා දස්සිතා හොන්ති
 නයතො දස්සිතත්තා. එසො එව හි නිරවසෙසතො බුද්ධගුණානං දස්සනුපායො,
 යදිදං නයග්ගාහණං. අඤ්ඤථා කො නාම සමත්ථො භගවතො ගුණෙ අනුපදං
 නිරවසෙසතො දස්සෙතුං. තෙනෙවාහ –

“බුද්ධොපි බුද්ධස්ස භණ්ණො වණ්ණං;
 කප්පම්පි චෙ අඤ්ඤමහාසමානො.

බ්‍රිහස්පති කප්පො විරදීසමන්තරෙ;
 වණ්ණණො න බ්‍රිහස්පති තථාගතස්සා”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 1.305; 3.141; ම. නි.
 අට්ඨ. 2.425; උදා. අට්ඨ. 53; අප. අට්ඨ. 2.7.20; බු. වං. අට්ඨ. 4.4; චරියා.
 අට්ඨ. 3.122 පකිණ්ණකකථා);

තෙනෙව ව ආයස්මතා සාරිපුත්තත්ථෙරෙනපි බුද්ධගුණපරිච්ඡේදනං පති
 අනුයුත්තෙන “නො හෙතං, හත්තෙ”ති පටික්ඛිතිත්වා “අපිව මෙ, හත්තෙ,
 ධම්මන්චයො විදිතො”ති (දී. නි. 2.146) වුත්තං.

2. එවං සඨබ්බපෙන සකලසබ්බඤ්ඤාගුණෙහි භගවත්තං අභිත්ථවිත්වා ඉදානි
 සද්ධම්මං ථොමෙතුං “බුද්ධොපි”ති ආදිමාහ. තත්ථ බුද්ධොති කත්තුනිද්දෙසො.

බුද්ධභාවන්ති කම්මනිද්දෙසො. භාවෙන්වා සවිජ්ඣාත්වාති ව
 පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසො. යන්ති අනියමතො කම්මනිද්දෙසො. උපගතොති
 අපරකාලකිරියානිද්දෙසො. වන්දෙති කිරියානිද්දෙසො. තන්ති නියමනං. ධම්මන්ති
 වන්දනකිරියාය කම්මනිද්දෙසො. ගතමලං අනුත්තරන්ති ව තබ්බිසෙසනං.

තත්ථ බුද්ධසද්දස්ස තාව “බුජ්ඣිතා සච්චානීති බුද්ධො, බොධෙතා පජායාති
 බුද්ධො” තිආදිතා නිද්දෙසනෙයෙන (මහානි. 192; වුළුති. 97) අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 අථ වා සවාසනාය අඤ්ඤාණනිද්දාය අච්චන්තවිගමතො, බුද්ධියා වා
 විකසිතභාවතො බුද්ධවාති බුද්ධො ජාගරණවිකසනත්ථවසෙන. අථ වා කස්සවිපි
 ඤෙයාධම්මස්ස අනවබුද්ධස්ස අභාවෙන ඤෙයාවිසෙසස්ස කම්මභාවෙන
 අග්ගහණතො කම්මවචනිවිජාය අභාවෙන අවගමනත්ථවසෙනෙව කත්තුනිද්දෙසො
 ලබ්හතීති බුද්ධවාති බුද්ධො යථා “දික්ඛිතො න දදාතී” ති. අත්ථතො පන
 පාරමිතාපරිභාවිතො සයම්භුඤ්ඤාණෙන සහ වාසනාය
 විහතවිද්ධස්සතිරවසෙසකිලෙසො
 මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤාඤාදිඅපරිමෙයාගුණගුණාධාරො බන්ධසන්තානො
 බුද්ධො. යථාහ –

“බුද්ධොති යො සො භගවා සයම්භු. අනාවරියකො පුබ්බෙ
 අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසු සාමං සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣි, තත්ථ ව සබ්බඤ්ඤානං
 පත්තො බලෙසු ව වසිභාව” ති (මහානි. 192; වුළුති. 97; පටි. ම. 3.161).

අපි-සද්දො සම්භාවතො. තෙන “එවං ගුණවිසෙසයුත්තො සොපි නාම භගවා” ති
 වක්ඛමානගුණෙ ධම්මෙ සම්භාවනං දිපෙති. බුද්ධභාවන්ති සම්මාසම්බොධිං.
 භාවෙන්වාති උප්පාදෙන්වා වඩ්ඤෙන්වා ව. සවිජ්ඣාත්වාති පච්චක්ඛං කත්වා.
 උපගතොති පත්තො, අධිගතොති අත්ථො. එතස්ස “බුද්ධභාව” ති එතෙන
 සම්බන්ධො. ගතමලන්ති විගතමලං, නිද්දොසන්ති අත්ථො. වන්දෙති පණමාමි,
 ථොමෙමි වා. අනුත්තරන්ති උත්තරරහිතං, ලොකුත්තරන්ති අත්ථො. ධම්මන්ති
 යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානො අපායතො ව සංසාරතො ව අපතමානො කත්වා
 ධාරෙතීති ධම්මො. අයඤ්ඤෙන්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො – එවං.
 විවිධගුණගුණසමන්තාගතො බුද්ධොපි භගවා යං අරියමග්ගසඬ්ඛානං ධම්මං.
 භාවෙන්වා, ඵලනිබ්බානසඬ්ඛානං පන සවිජ්ඣාත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං.
 අධිගතො, තමෙනං බුද්ධානම්පි බුද්ධභාවහෙතුභූතං සබ්බදොසමලරහිතං අත්තනො
 උත්තරිතරාභාවෙන අනුත්තරං පටිවෙධසද්ධම්මං නමාමිති. පරියත්තිසද්ධම්මස්සාපි
 තප්පකාසනත්තා ඉධ සඬ්ගහො දට්ඨබ්බො.

අථ වා “අභිධම්මනයසමුද්දං අධිගච්ඡි, තිණි පිටකානි සම්මසී” ති ව අට්ඨකථායං
 චුත්තත්තා පරියත්තිධම්මස්සපි සවිජ්ඣාත්වාසම්මසනපරියායො ලබ්හතීති සොපි ඉධ
 චුත්තො ඵවාති දට්ඨබ්බං. තථා “යං ධම්මං භාවෙන්වා සච්චිකත්වා” ති ව චුත්තත්තා
 බුද්ධකරධම්මභූතාහි පාරමිතාහි සහ පුබ්බභාගෙ අධිසිලසික්ඛාදයොපි ඉධ
 ධම්මසද්දෙන සඬ්ගහිතාති වෙදිතබ්බං. තාපි හි මලපටිපක්ඛනාය ගතමලා

අනඤ්ඤසාධාරණතාය අනුත්තරා වාති. තථා හි සත්තානං
 සකලවට්ඨදුක්ඛනිස්සරණත්ථාය කතමභාහිනීභාරො
 මහාකරුණාධිවාසපෙසලජ්ඣාසයො පඤ්ඤාවිසෙසපරිධොතනිම්මලානං
 දානදමසංයමාදීනං උත්තමධම්මානං සතසහස්සාධිකානි කප්පානං චත්තාරි
 අසඬ්ඛොයායානි සක්කච්චං නිරන්තරං නිරවසෙසානං භාවනාපච්චක්ඛකරණෙහි
 කම්මාදීසු අධිගතවසීභාවො අච්ඡරියාවිත්තෙයාමභානුභාවො අධිසීලාධිවිත්තානං
 පරමුක්කංසපාරමිප්පත්තො භගවා පච්චයාකාරෙ චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සමුඛෙන
 මහාවජිරඤාණං පෙසෙත්වා අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධොති.

එත්ථ ච “භාවෙන්වා”ති එතෙන විජ්ජාසම්පදාය ධම්මං ථොමෙති,
 “සච්ඡිකත්වා”ති එතෙන විමුත්තිසම්පදාය. තථා පයමෙන ඤානසම්පදාය, දුතියෙන
 විමොක්ඛසම්පදාය. පයමෙන වා සමාධිසම්පදාය, දුතියෙන සමාපත්තිසම්පදාය. අථ
 වා පයමෙන ඛයෙඤාණභාවෙන, දුතියෙන අනුප්පාදෙඤාණභාවෙන. පුරිමෙන වා
 විජ්ජුපමතාය, දුතියෙන චජිරුපමතාය. පුරිමෙන වා විරාගසම්පත්තියා, දුතියෙන
 නිරොධසම්පත්තියා. තථා පයමෙන නියානභාවෙන, දුතියෙන නිස්සංසරණභාවෙන.
 පයමෙන වා හෙතුභාවෙන, දුතියෙන අසඬ්ඛනභාවෙන. පයමෙන වා දස්සනභාවෙන,
 දුතියෙන විවෙකභාවෙන. පයමෙන වා අධිපතිභාවෙන, දුතියෙන අමතභාවෙන
 ධම්මං ථොමෙති. අථ වා “යං ධම්මං භාවෙන්වා බුද්ධභාවං උපගතො”ති එතෙන
 ස්වාක්ඛාතතාය ධම්මං ථොමෙති. “සච්ඡිකත්වා”ති එතෙන සන්දිට්ඨිකතාය. තථා
 පුරිමෙන අකාලිකතාය, පච්ඡිමෙන එහිපස්සිකතාය. පුරිමෙන වා ඔපනෙය්යිකතාය,
 පච්ඡිමෙන පච්චත්තං වෙදිතබ්බතාය ධම්මං ථොමෙති. “ගතමල”න්ති ඉමිනා
 සංකිලෙසාභාවදීපනෙන ධම්මස්ස පරිසුද්ධතං දස්සෙති, “අනුත්තර”න්ති එතෙන
 අඤ්ඤස්ස විසිට්ඨස්ස අභාවදීපනෙන විපුලපරිපුණ්ණතං. පයමෙන වා පහානසම්පදං
 ධම්මස්ස දස්සෙති, දුතියෙන සභාවසම්පදං. භාවෙනබ්බතාය වා ධම්මස්ස
 ගතමලභාවො යොජෙතබ්බො. භාවනාගුණෙන හි සො දොසානං සමුග්ගාතකො
 හොතීති. සච්ඡිකාතබ්බභාවෙන අනුත්තරභාවො යොජෙතබ්බො.
 සච්ඡිකිරියානිබ්බත්තිතො හි තදුත්තරකරණියාභාවතො අනඤ්ඤසාධාරණතාය
 අනුත්තරොති. තථා “භාවෙන්වා”ති එතෙන සහ පුබ්බභාගසීලාදීහි සෙක්ඛා
 සීලසමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධා දස්සිතා හොන්ති, “සච්ඡිකත්වා”ති එතෙන සහ
 අසඬ්ඛතාය ධාතුයා අසෙක්ඛා සීලසමාධිපඤ්ඤාක්ඛන්ධා දස්සිතා හොන්ති.

3. එවං සඬ්ඛෙපෙනෙව සබ්බධම්මගුණෙහි සද්ධම්මං අභිත්ථවිත්වා ඉදානි
 අරියසඬ්ඝං ථොමෙතුං “සුගතස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ සුගතස්සානි
 සම්බන්ධනිද්දෙසො, තස්ස “පුත්තාන”න්ති එතෙන සම්බන්ධො. ඔරසානන්ති
 පුත්තවිසෙසනං. මාරසෙනමථනානන්ති ඔරසපුත්තභාවෙ කාරණනිද්දෙසො. තෙන
 කිලෙසප්පහානමෙව භගවතො ඔරසපුත්තභාවෙ කාරණං අනුජානාතීති දස්සෙති.
 අට්ඨන්තන්ති ගණනපරිච්ඡේදනිද්දෙසො. තෙන සතිපි තෙසං සත්තවිසෙසභාවෙන
 අනෙකසහස්සසඬ්ඛාභාවෙ ඉමං ගණනපරිච්ඡේදං නාතිවත්තන්තිති දස්සෙති
 මග්ගට්ඨප්ලට්ඨභාවානාතිවත්තනතො. සමුහන්ති සමුදායනිද්දෙසො. අරියසඬ්ඝන්ති

ගුණවිසිටියසඬිසාටභාවනිද්දෙසො. තෙන අසහිපි අරියපුග්ගලානං කායසාමග්ගියං අරියසඬිසභාවං දස්සෙති දිට්ඨිසිලසාමඤ්ඤෙන සංභතභාවතො.

තත්ථ උරසි භවා ජාතා සංවද්ධා ව ඔරසා. යථා හි සත්තානං ඔරසපුත්තා අත්තජාතතාය පිතු සන්තකස්ස දායජ්ජස්ස විසෙසෙන භාගිනො භොන්ති, එවමෙව තෙපි අරියපුග්ගලා සම්මාසම්බුද්ධස්ස ධම්මස්සවනන්තෙ අරියාය ජාතියා ජාතතාය භගවතො සන්තකස්ස විමුත්තිසුඛස්ස අරියධම්මරතනස්ස ව එකන්තභාගිනොති ඔරසා විය ඔරසා. අථ වා භගවතො ධම්මදෙසනානුභාවෙන අරියභූමිං ඔක්කමමානා ඔක්කන්තා ව අරියසාවකා භගවතො උරෙන වායාමජනිතාහිජාතිතාය නිජ්ජරියායෙන “ඔරසපුත්තා”ති වත්තබ්බතං අරහන්ති. සාවකෙහි පවත්තියමානාපි හි ධම්මදෙසනා “භගවතො ධම්මදෙසනා”ඉව්වෙව වුව්වති තංමුලිකත්තා ලක්ඛණාදිවිසෙසාභාවතො ව.

යදිපි අරියසාවකානං අරියමග්ගාධිගමසමයෙ භගවතො විය තදන්තරාය කරුණත්ථං දෙවපුත්තමාරො, මාරවාහිනී වා න එකන්තෙන අපසාදෙති, තෙහි පන අපසාදෙතබ්බතාය කාරණෙ විමථිතෙ තෙපි විමථිතා එව නාම භොන්තිති ආහ – “මාරසෙනමථනාන”න්ති. ඉමස්මිං පනත්ථෙ “මාරමාරසෙනමථනාන”න්ති වත්තබ්බෙ “මාරසෙනමථනාන”න්ති එකදෙසසරුපෙකසෙසො කතොති දට්ඨබ්බං. අථ වා ඛන්ධාහිසඬිඛාරමාරානං විය දෙවපුත්තමාරස්සපි ගුණමාරණෙ සභායභාවුපගමනතො කිලෙසබලකායො “සෙනා”ති වුව්වති. යථාහ “කාමා තෙ පයමා සෙනා”තිආදි (සු. නි. 438; මහානි. 28, 68, 149). සා ව තෙහි දියඬිසභස්සහෙදා අනන්තහෙදා වා කිලෙසවාහිනී සතිධම්මවිවයවීරියසමථාදිගුණපහරණෙහි ඔධිසො විමථිතා විහතා විද්ධස්සා වාති මාරසෙනමථනා, අරියසාවකා. එතෙන තෙසං භගවතො අනුජාතපුත්තතං දස්සෙති.

ආරකත්තා කිලෙසෙහි, අනෙයෙ න ඉරියනතො, අයෙ ව ඉරියනතො අරියා නිරුත්තිනෙයෙන. අථ වා සදෙවකෙන ලොකෙන “සරණ”න්ති අරණියතො උපගන්තබ්බතො උපගතානඤ්ච තදත්ථසිද්ධිතො අරියා, අරියානං සඬිසොති අරියසඬිසො, අරියො ව සො සඬිසො වාති වා අරියසඬිසො, තං අරියසඬිසං. භගවතො අපරභාගෙ බුද්ධධම්මරතනානම්පි සමධිගමො සඬිසරතනාධිනොති අරියසඬිසස්ස බහුපකාරතං දස්සෙතුං ඉධෙව “සිරසා වන්දෙ”ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

එත්ථ ව “සුගතස්ස ඔරසානං පුත්තාන”න්ති එතෙන අරියසඬිසස්ස පභවසම්පදං දස්සෙති, “මාරසෙනමථනාන”න්ති එතෙන පභානසම්පදං සකලසංකිලෙසජ්ජහානදීපනතො. “අට්ඨන්තම්පි සමුහ”න්ති එතෙන ඤාණසම්පදං මග්ගට්ඨප්ලට්ඨභාවදීපනතො. “අරියසඬිස”න්ති එතෙන පභාවසම්පදං දස්සෙති සබ්බසඬිසානං අග්ගභාවදීපනතො. අථ වා “සුගතස්ස ඔරසානං පුත්තාන”න්ති අරියසඬිසස්ස විසුද්ධනිස්සයභාවදීපනං, “මාරසෙනමථනාන”න්ති සම්මාඋජ්ජඤායසාමිච්ඡපට්ඨපන්තභාවදීපනං, “අට්ඨන්තම්පි සමුහ”න්ති

ආහුනෙය්‍යාදිභාවදීපනං, “අරියසඬ්ඨ”න්ති අනුත්තරපුඤ්ඤක්ඛේත්තභාවදීපනං. තථා “සුගතස්ස ඔරසානං පුත්තාන”න්ති එතෙන අරියසඬ්ඨස්ස ලොකුත්තරසරණගමනසබ්භාවං දීපෙති. ලොකුත්තරසරණගමනෙන හි තෙ භගවතො ඔරසපුත්තා ජාතා. “මාරසෙනමථනාන”න්ති එතෙන අභිනීභාරසම්පදාසිද්ධං පුබ්බභාගෙ සම්මාපට්ඨත්තිං දස්සෙති. කතාභිනීභාරා හි සම්මාපට්ඨත්තා මාරං මාරපරිසං වා අභිවිජිනන්ති. “අට්ඨන්තම්පි සමුහ”න්ති එතෙන පටිවිද්ධස්තවිපක්ඛෙ සෙක්ඛාසෙක්ඛධම්මෙ දස්සෙති පුග්ගලාධිට්ඨානෙන මග්ගඵලධම්මානං පකාසිතත්තා. “අරියසඬ්ඨ”න්ති අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යභාවං දස්සෙති. සරණගමනඤ්ච සාවකානං සබ්බගුණානං ආදි, සපුබ්බභාගපට්ඨපදා සෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො මජ්ඣේ, අසෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො පරියොසානන්ති ආදිමජ්ඣපරියොසානකල්‍යාණා සඬ්ඛෙපතො සබ්බෙ අරියසඬ්ඨගුණා පකාසිතා භොන්ති.

4. එවං ගාථාත්තයෙන සඬ්ඛෙපතො සකලගුණසංකිත්තනමුඛෙන රතනත්තයස්ස පණාමං කත්වා ඉදානි තංනිපච්චකාරං යථාධිජ්ජෙතෙ පයොජනෙ පරිණාමෙත්තො “ඉති මෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ රතිජනනට්ඨෙත රතනං, බුද්ධධම්මසඬ්ඨා. තෙසඤ්ඤි “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිනා යථාභූතගුණෙ ආවජ්ජෙත්තස්ස අමතාධිගමහෙතුභූතං අනප්පකං පිතිපාමොජ්ජං උජ්ජජ්ජති. යථාහ

—

“යස්මිං මහානාම, සමයෙ අරියසාවකො තථාගතං අනුස්සරති, නෙවස්ස තස්මිං සමයෙ රාගපරියුට්ඨිතං චිත්තං භොති, න දොස...පෙ.... න මොහපරියුට්ඨිතං චිත්තං භොති...පෙ.... උජුගතචිත්තො ඛො මහානාම, අරියසාවකො ලහති අත්ථවෙදං, ලහති ධම්මවෙදං, ලහති ධම්මුපසංහිතං පාමොජ්ජං, පමුදිතස්ස පිති ජායතී”තිආදි (අ. නි. 6.10; 11.11).

චිත්තිකතාදිභාවො වා රතනට්ඨො. චුත්තඤ්ඤෙනං —

“චිත්තිකතං මහග්ගඤ්ච, අතුලං දුල්ලභදස්සනං; අනොමසත්තපරිභොගං, රතනං තෙන වුච්චති”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.33; සං. නි. අට්ඨ. 3.5.223; බු. පා. අට්ඨ. 6.3; සු. නි. අට්ඨ. 1.226; මහානි. අට්ඨ. 50);

චිත්තිකතභාවාදයො ච අනඤ්ඤසාධාරණා බුද්ධාදීසු එව ලබ්භන්තිති.

චන්දනාව චන්දනාමයං යථා “දානමයං සීලමය”න්ති (දී. නි. 3.305; ඉතිවු. 60). චන්දනා චෙත්ථ කායවාචාචිත්තෙහි තිණ්ණං රතනානං ගුණනින්නතා, ථොමනා වා. පුජ්ජභවඵලනිබ්බත්තනතො පුඤ්ඤං, අත්තනො සත්තානං පුනාතීති වා. සුවිභතන්තරායොති සුට්ඨු විභතන්තරායො. එතෙන අත්තනො පසාදසම්පත්තියා රතනත්තයස්ස ච ඛේත්තභාවසම්පත්තියා තං පුඤ්ඤං අත්ථජ්ජකාසනස්ස උපසාතකඋපද්දවානං විභනතෙ සමත්ථන්ති දස්සෙති. හුත්වාති පුබ්බකාලකිරියා.

තස්ස “අත්ථං පකාසයිස්සාමී”ති එතෙන සම්බන්ධො. තස්සාති යං රතනත්තයවන්දනාමයං පුඤ්ඤං, තස්ස. ආනුභාවෙනාති බලෙන.

5. එවං රතනත්තයස්ස නිපච්චකාරෙ පයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි යස්සා ධම්මදෙසනාය අත්ථං සංවණ්ණෙතුකාමො, තස්සා තාව ගුණාභිත්ථවනවසෙන උපඤ්ඤාපනත්ථං “මජ්ඣිමපමාණසුත්තච්ඡිකිත්තස්සා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ මජ්ඣිමපමාණසුත්තච්ඡිකිත්තස්සාති නාතිදිසනාතිබුද්දකපමාණෙහි සුත්තන්තෙහි ලක්ඛිතස්ස. යථා හි දිසාගමෙ දිසපමාණාති සුත්තාති, යථා ව සංයුත්තච්ඡිගුත්තරාගමෙසු ද්විසු බුද්දකපමාණාති, න එවං ඉධ. ඉධ පන පමාණතො මජ්ඣිමාති සුත්තාති. තෙන වුත්තං “මජ්ඣිමපමාණසුත්තච්ඡිකිත්තස්සාති නාතිදිසනාතිබුද්දකපමාණෙහි සුත්තන්තෙහි ලක්ඛිතස්සති අත්ථො”ති. එතෙන “මජ්ඣිමො”ති අයං ඉමස්ස අත්ථානුගතසමඤ්ඤාති දස්සෙති. නනු ව සුත්තාති එව ආගමො, කස්ස පන සුත්තෙහි අච්ඡිකන්ති? සච්චමෙතං පරමත්ථතො, සුත්තාති පන උපාදාය පඤ්ඤත්තො ආගමො. යථෙව හි අත්ථබ්‍යඤ්ජනසමුදායෙ “සුත්ත”න්ති වොහාරො, එවං සුත්තසමුදායෙ අයං “ආගමො”ති වොහාරො. ඉධාති ඉමස්මිං සාසනෙ. ආගමිස්සන්ති එත්ථ, එතෙන එතස්මා වා අත්තත්ථපරත්ථාදයොති ආගමො, ආදිකල්‍යාණාදිගුණසම්පත්තියා උත්තමට්ඨෙන තංතංඅභිපත්ථිතසම්ද්ධිහෙතුතාය පණ්ඩිතෙහි වර්තබ්බතො වරො, ආගමො ව සො වරො වාති ආගමවරො. ආගමසම්මතෙහි වා වරොති ආගමවරො, මජ්ඣිමො ව සො ආගමවරො වාති මජ්ඣිමාගමවරො, තස්ස.

බුද්ධානං අනුබුද්ධානං බුද්ධානුබුද්ධා, බුද්ධානං සච්චපට්ඨෙධං අනුගම්ම පට්ඨිද්ධසච්චා අග්ගසාවකාදයො අරියා. තෙහි අත්ථසංවණ්ණනාගුණසංවණ්ණනානං වසෙන සංවණ්ණිතස්ස. අථ වා බුද්ධා ව අනුබුද්ධා ව බුද්ධානුබුද්ධාති යොජෙතබ්බං. සම්මාසම්බුද්ධෙනෙව හි විනයසුත්තාහිධම්මානං පකිණ්ණකදෙසනාදිවසෙන යො පඨමං අත්ථො විහත්තො, සො එව පච්ඡා තස්ස තස්ස සංවණ්ණනාවසෙන සඬිගීතිකාරෙහි සඬිගහං ආරොපිතොති. පරවාදමථනස්සාති අඤ්ඤතිත්ථියානං වාදනිම්මථනස්ස, තෙසං දිට්ඨිගතහඤ්ජනස්සාති අත්ථො. අයඤ්ඤි ආගමො මූලපරියායසුත්තසබ්බාසවසුත්තාදිසු දිට්ඨිගතිකානං දිට්ඨිගතදොසවිභාවනතො සච්චකසුත්තං (ම. නි. 1.353) උපාලිසුත්තාදිසු (ම. නි. 2.56) සච්චකාදීනං මිච්ඡාවාදනිම්මථනදීපනතො විසෙසතො “පරවාදමථනො”ති ථොමිතොති. සංවණ්ණනාසු වායං ආචරියස්ස පකති, යා තංතංසංවණ්ණනාසු ආදිතො තස්ස තස්ස සංවණ්ණෙතබ්බස්ස ධම්මස්ස විසෙසගුණකිත්තෙනෙව ථොමනා. තථා හි සුමඬිගලවිලාසිනීසාරත්ථපකාසිනීමනාරථපුරණිසු අට්ඨසාලිනීආදිසු ව යථාක්කමං “සද්ධාවහගුණස්ස, ඤාණජ්ජපහෙදජනනස්ස, ධම්මකට්ඨිකපුඬිගවානං විචිත්තපට්ඨානාජනනස්ස, තස්ස ගම්භිරඤාණෙහි ඔගාළ්භස්ස අභිණ්භසො නානානායවිචිත්තස්ස අභිධම්මස්සා”තිආදිනා ථොමනා කතා.

6. අත්ථො කථියති එතායාති අත්ථකථා, සා එව අට්ඨකථා ත්ථ-කාරස්ස ට්ඨ-කාරං කත්වා යථා “දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨො”ති (පටි. ම. 1.17; 2.8) ආදිතොතිආදිමිති පට්ඨමසඬගිතියං. ඡළහිඤ්ඤතාය පරමෙන චිත්තිස්සරියභාවෙන සමන්තාගතත්තා ඤානාදීසු පඤ්චවිධවසිතාසඛභාවතො ව වසිනො, ථෙරා මහාකස්සපාදයො. තෙසං සතෙහි පඤ්චහි. යාති යා අට්ඨකථා. සඬගිතාති අත්ථං පකාසෙතුං යුත්තට්ඨානෙ “අයං එතස්ස අත්ථො, අයං එතස්ස අත්ථො”ති සඬගහෙත්වා වුත්තා. අනුසඬගිතා ව යසත්ථෙරාදීහි පච්ඡාපි දුතියතතියසඬගිතීසු. ඉමිනා අත්තනො සංවණ්ණනාය ආගමනසුද්ධිං දස්සෙති.

7. සීහස්ස ලානතො ගහණතො සීහළො, සීහකුමාරො. තංවංසජාතතාය තම්බපණ්ණිදිපෙ ඛත්තියානං, තෙසං නිවාසතාය තම්බපණ්ණිදිපස්ස ව සීහළභාවො වෙදිතඛිබො. ආහතාති ජම්බුදීපතො ආනිතා. අථාති පච්ඡා. අපරභාගෙ හි නිකායන්තරලද්ධිහි අසඬකරත්ථං සීහළභාසාය අට්ඨකථා යපිතාති. තෙන මූලට්ඨකථා සඛිඛසාධාරණා න භොතීති ඉදං අත්ථප්පකාසනං එකත්තෙන කරණියන්ති දස්සෙති. තෙනෙවාහ “දීපවාසීනමත්ථායා”ති. තත්ථ දීපවාසීනන්ති ජම්බුදීපවාසීනං, සීහළදීපවාසීනං වා අත්ථාය සීහළභාසාය යපිතාති යොජනා.

8. අපනෙත්වානාති කඤ්චුකසදිසං සීහළභාසං අපනෙත්වා. තතොති අට්ඨකථාතො. අහන්ති අත්තානං නිද්දිසති, මනොරමං භාසන්ති මාගධභාසං. සා හි සභාවනිරුත්තිභූතා පණ්ඩිතානං මනං රමයතීති. තෙනෙවාහ “තත්තිතයානුවච්චික”න්ති, පාළිගතියා අනුලොමිකං පාළිභාසායානුවිධායිනින්ති අත්ථො. විගතදොසන්ති අසභාවනිරුත්තිභාසන්තරරහිතං.

9. සමයං අවිලොමෙත්තොති සිද්ධන්තං අවිරොධෙත්තො. එතෙන අත්ථදොසාභාවමාහ. අවිරුද්ධත්තා එව හි ථෙරවාදාපි ඉධ පකාසිසිස්සන්ති. ථෙරවංසදීපානන්ති ථීරෙහි සීලක්ඛන්ධාදීහි සමන්තාගතත්තා ථෙරා, මහාකස්සපාදයො. තෙහි ආගතා ආචරියපරම්පරා ථෙරවංසො, තප්පරියාපන්තා හුත්වා ආගමාධිගමසම්පන්නත්තා පඤ්ඤාපජ්ජොතෙන තස්ස සමුප්ප්ප්ලනතො ථෙරවංසදීපා, මහාවිහාරවාසිනො, තෙසං. විවිධෙහි ආකාරෙහි නිව්ඡියතීති විනිව්ඡයො, ගණ්ඨිට්ඨානෙසු බීලමද්දනාකාරෙන පවත්තා විමතිව්ඡෙදනී කථා. සුට්ඨු නිපුණො සණ්භො විනිව්ඡයො එතෙසන්ති සුනිපුණුවිනිව්ඡයා. අථ වා විනිව්ඡනොතීති විනිව්ඡයො, යථාවුත්තත්ථවිසයං ඤාණං. සුට්ඨු නිපුණො ඡෙකො විනිව්ඡයො එතෙසන්ති යොජෙතඛිබං. එතෙන මහාකස්සපාදිථෙරපරම්පරාහතො, තතො එව ව අවිපරිතො සණ්භො සුබ්බමො මහාවිහාරවාසීනං විනිව්ඡයොති තස්ස පමාණභූතතං දස්සෙති.

10. සුජනස්ස වාති ව-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන “න කෙවලං ජම්බුදීපවාසීනමෙව අත්ථාය, අථ ඛො සාධුජනතොසනත්ථඤ්චා”ති දස්සෙති. තෙන ව “තම්බපණ්ණිදීපවාසීනමපි අත්ථායා”ති අයමත්ථො සිද්ධො භොති උග්ගහණාදිසුකරතාය තෙසම්පි ඛහුකාරත්තා. විරට්ඨිතත්ථන්ති විරට්ඨිතිඅත්ථං,

විරකාලට්ඨිතියාති අත්ථො. ඉදඤ්භි අත්ථප්පකාසනං
 අවිපරිතපදබ්බාසද්වයාසුනික්ඛෙපස්ස අත්ථසුනායස්ස ච උපායභාවතො සද්ධම්මස්ස
 විරට්ඨිතියා සංවත්තති. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “ද්වෙමෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මා
 සද්ධම්මස්ස ධීතියා අසම්මොසාය අනන්තරධානාය සංවත්තන්ති. කතමෙ ද්වෙ?
 සුන්තික්ඛිත්තඤ්ච පදබ්බාසද්වයං අත්ථො ච සුනීතො”ති (අ. නි. 2.20).

11. යං අත්ථවණ්ණනං කත්තුකාමො, තස්සා මහත්තං පරිහරිතුං
“සීලකථා”තිආදි චුත්තං. තෙනෙවාහ “න තං ඉධ විචාරයිස්සාමී”ති. අථ වා යං
 අට්ඨකථං කත්තුකාමො, තදෙකදෙසභාවෙන විසුද්ධිමග්ගො ගහෙනබ්බොති
 කථිකානං උපදෙසං කරොන්තො තත්ථ විචාරිතධම්මෙ උද්දෙසවසෙන දස්සෙති
“සීලකථා”තිආදිනා. තත්ථ සීලකථාති චාරිත්තචාරිත්තාදිවසෙන සීලස්ස
 විත්ථාරකථා. ධුතධම්මාති පිණ්ඩපාතිකභිගාදයො තෙරස කිලෙසධුනනකධම්මා.
 කම්මට්ඨානාති සබ්බානීති පාළියං ආගතාති අට්ඨතිංස, අට්ඨකථායං ද්වෙති
 නිරවසෙසාති යොගකම්මස්ස භාවනාය පවත්තිට්ඨානාති. වරියාවිධානසහිතොති
 රාගවරිතාදීනං සභාවාදිවිධානෙන සහිතො. ක්කානාති චත්තාරි රූපාවචරජ්ඣානාති,
 සමාපත්තියො චතස්සො අරූපසමාපත්තියො. අට්ඨපි වා පටිලද්ධමත්තාති
 ක්කානාති, සමාපජ්ජනවසිභාවජ්ජත්තියා සමාපත්තියො. ක්කානාති වා
 රූපාරූපාවචරජ්ඣානාති, සමාපත්තියො ඵලසමාපත්තිනිරොධසමාපත්තියො.

12. ලොකියලොකුත්තරහෙදා ඡ අභිඤ්ඤායො සබ්බා අභිඤ්ඤායො.
ඤාණච්ඡිකාදීසු (විභ. 751) ආගතනයෙන එකවිධාදිනා පඤ්ඤාය සංකලෙන්වා
 සම්පිණ්ඩෙන්වා නිව්ඡයො පඤ්ඤාසඬකලනනිව්ඡයො.

13. පච්චයධම්මානං හෙතාදීනං පච්චයුප්පන්නධම්මානං හෙතුපච්චයාදිභාවො
පච්චයාකාරො, තස්ස දෙසනා පච්චයාකාරදෙසනා, පටිච්චසමුප්පාදකථාති අත්ථො.
 සා පන නිකායන්තරලද්ධිසඬකරරහිතතාය සුට්ඨු පරිසුද්ධා, සනවිනිබ්බොගස්ස
 සුදුක්කරතාය නිපුණා සණ්භසුබ්බා, එකත්තනායාදිසහිතා ච තත්ථ විචාරිතාති ආහ
“සුපරිසුද්ධනිපුණතායා”ති. පටිසම්භිදාදීසු ආගතනයං අවිස්සජ්ජෙන්වාච
 විචාරිතත්තා අවිමුත්තතත්තිමග්ගා.

14. ඉති පන සබ්බන්ති ඉති-සද්දො පරිසමාපනෙ, පන-සද්දො වචනාලඬිකාරො,
එතං සබ්බන්ති අත්ථො. ඉධාති ඉමිස්සා අට්ඨකථාය. න තං විචාරයිස්සාමී
පුනරුත්තිභාවතොති අධිජ්ජායො.

15. ඉදාති තස්සෙව අවිචාරණස්ස එකත්තකාරණං නිද්ධාරෙන්තො “මජ්ඣෙ
විසුද්ධිමග්ගො”තිආදිමාහ. තත්ථ “මජ්ඣෙ යත්වා”ති එතෙන
 මජ්ඣට්ඨභාවදීපනෙන විසෙසතො චතුත්තං ආගමානං සාධාරණට්ඨකථා
 විසුද්ධිමග්ගො, න සුමඞ්ගලවිලාසිනීආදයො විය අසාධාරණට්ඨකථාති දස්සෙති.
“විසෙසතො”ති ච ඉදං විනයාභිධම්මානමපි විසුද්ධිමග්ගො යථාරහං
 අත්ථවණ්ණනා හොති එවාති කත්වා චුත්තං.

16. ඉව්වෙව්නි ඉති එව. තම්පිති විසුද්ධිමග්ගම්පි. එතායාති පපඤ්චසුදනියා. එත්ථ ව “සීහලදීපං ආහතා” තිආදිනා අට්ඨකථාකරණස්ස නිමිත්තං දස්සෙති, “දීපවාසීනමත්ථාය, සුජනස්ස ච තුට්ඨත්ථං, විරට්ඨිතත්ථස්ස ධම්මස්සා” ති එතෙන පයොජනං, “මජ්ඣිමාගමවරස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමි” ති එතෙන පිණ්ඩත්ථං, “අපනෙත්ථාන තතොහං සීහලභාස” න්තිආදිනා, “සීලකථා” තිආදිනා ච කරණප්පකාරං. සීලකථාදිනං අවිචාරණම්පි හි ඉධ කරණප්පකාරො එවාති.

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිදානකථාවණ්ණනා

1. විභාගවන්තානං සභාවවිභාවනං විභාගදස්සනමුඛෙනෙව භොතීති පට්ඨමං තාව පණ්ණාසවග්ගසුත්තාදිවසෙන මජ්ඣිමාගමස්ස විභාගං දස්සෙතුං “තත්ථ මජ්ඣිමසඬ්ඨිති නාමා” තිආදිමාහ. තත්ථ තත්ථාති යං චුත්තං “මජ්ඣිමාගමවරස්ස අත්ථං පකාසයිස්සාමි” ති, තස්මිං වචනෙ. යා මජ්ඣිමාගමපරියායෙන මජ්ඣිමසඬ්ඨිති චුත්තා, සා පණ්ණාසාදිතො එදිසාති දස්සෙති “මජ්ඣිමසඬ්ඨිති නාමා” තිආදිනා. තත්ථාති වා “එතාය අට්ඨකථාය විජානාථ මජ්ඣිමසඬ්ඨිතියා අත්ථ” න්ති එත්ථ යස්සා මජ්ඣිමසඬ්ඨිතියා අත්ථං විජානාථාති චුත්තං, සා මජ්ඣිමසඬ්ඨිති නාම පණ්ණාසාදිතො එදිසාති දස්සෙති. පඤ්ච දසකා පණ්ණාසා, මූලෙ ආදිමිහි පණ්ණාසා, මූලභූතා වා පණ්ණාසා මූලපණ්ණාසා. මජ්ඣිම භවා මජ්ඣිමා, මජ්ඣිමා ච සා පණ්ණාසා වාති මජ්ඣිමපණ්ණාසා. උපරි උද්ධං පණ්ණාසා උපරිපණ්ණාසා. පණ්ණාසත්තයසඬ්ඨිගහාති පණ්ණාසත්තයපරිගණනා.

අයං සඬ්ඨිගහො නාම ජාතිසඤ්ජාතිකිරියාගණනාවසෙන චතුබ්බිධො. තත්ථ “යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාවාචා, යො ච සම්මාකම්මන්තො, යො ච සම්මාආඡීවො, ඉමෙ ධම්මා සීලක්ඛන්තෙ සඬ්ඨිගහිතා” ති (ම. නි. 1.462) අයං ජාතිසඬ්ඨිගහො. “යො වාචුසො විසාඛ, සම්මාවායාමො. යා ච සම්මාසති, යො ච සම්මාසමාධි, ඉමෙ ධම්මා සමාධික්ඛන්තෙ සඬ්ඨිගහිතා” ති අයං සඤ්ජාතිසඬ්ඨිගහො. “යා වාචුසො විසාඛ, සම්මාදිට්ඨි, යො ච සම්මාසඬ්ඨිකප්පො, ඉමෙ ධම්මා පඤ්ඤාක්ඛන්තෙ සඬ්ඨිගහිතා” ති අයං කිරියාසඬ්ඨිගහො. “භඤ්චි වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධගණනං ගච්ඡති, තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ වක්ඛායතනං රූපක්ඛන්ධෙන සඬ්ඨිගහිත” න්ති (කථා. 471) අයං ගණනසඬ්ඨිගහො. අයමෙව ච ඉධාධිප්පෙතො. තෙන චුත්තං “පණ්ණාසත්තයසඬ්ඨිගහාති පණ්ණාසත්තයපරිගණනා” ති.

වග්ගතොති සමුහතො, සො පනෙත්ථ දසකවසෙන වෙදිතබ්බො. යෙභුයොන හි සාසනෙ දසකෙ වග්ගවොහාරො. තෙනෙවාහ “එකෙකාය පණ්ණාසාය පඤ්ච පඤ්ච වග්ගෙ කත්වා” ති. පන්තරසවග්ගසමායොගාති පන්තරසවග්ගසංයොගාති අත්ථො. කෙච්චි පන සමායොගසද්දං සමුදායත්ථං වදන්ති. පදතොති එත්ථ අට්ඨක්ඛරො ගාථාපාදො “පද” න්ති අධිප්පෙතො, තස්මා “අක්ඛරතො ඡ අක්ඛරසතසහස්සාති චතුරාසීතුත්තරසතාධිකාති චතුරත්තලීස සහස්සාති ච

අක්ඛරානී’’ති පාඨෙන භවිතබ්බන්ති වදන්ති. යස්මා පන නවක්ඛරො යාව ද්වාදසක්ඛරො ව ගාථාපාදො සංවිජ්ජති, තස්මා තාදිසානම්පි ගාථානං වසෙන අඩ්ඨතෙය්‍යගාථාසතං භාණුවාරො හොතීති කත්වා “අක්ඛරතො සත්ත අක්ඛරසතසහස්සානි චත්තාලීසඤ්ච සහස්සානි තෙපඤ්ඤාසඤ්ච අක්ඛරානී’’ති වුත්තං. එවඤ්ඤි පදභාණුවාරගණනාහි අක්ඛරගණනා සංසන්දති, නොතරවා. භාණුවාරොති ව ද්වත්තිංසක්ඛරානං ගාථානං වසෙන අඩ්ඨතෙය්‍යගාථාසතං, අයඤ්ච අක්ඛරගණනා භාණුවාරගණනා ව පදගණනානුසාරෙන ලද්ධාති වෙදිතබ්බො. ඉමමෙව හි අත්ථං ඤාපෙතුං සුත්තගණනානන්තරං භාණුවාරෙ අගණෙත්වා පදානි ගණිතානි. තත්‍රිදං වුවිචති –

“භාණුවාරා යථාපි හි, මජ්ඣිමස්ස පකාසිතා;
උපඩ්ඨභාණුවාරො ව, තෙවීසතිපදාධිකො.

සත්ත සතසහස්සානි, අක්ඛරානං විභාවයෙ;
චත්තාලීස සහස්සානි, තෙපඤ්ඤාසඤ්ච අක්ඛර’’න්ති.

අනුසන්ධිතොති දෙසනානුසන්ධිතො. එකස්මිං එව හි සුත්තෙ පුරිමපච්ඡිමානං දෙසනාභාගානං සම්බන්ධො අනුසන්ධානතො අනුසන්ධි. එත්ථ ව අත්තජ්ඣාසයානුසන්ධි පරජ්ඣාසයානුසන්ධිති දුට්ඨො අජ්ඣාසයානුසන්ධි. සො පන කත්ථවි දෙසනාය විජ්ජකතාය ධම්මං සුභන්තානං පුච්ඡාවසෙන, කත්ථවි දෙසෙන්තස්ස සත්ථු සාවකස්ස ධම්මපටිග්ගාභකානඤ්ච අජ්ඣාසයවසෙන, කත්ථවි දෙසෙනබ්බස්ස ධම්මස්ස වසෙන හොතීති සමාසතො තිජ්ජකාරො. තෙන වුත්තං “පුච්ඡානුසන්ධිඅජ්ඣාසයානුසන්ධියථානුසන්ධිවසෙන සඬ්ඛෙපතො තිව්ඨො අනුසන්ධි’’ති. සඬ්ඛෙපෙනෙව ව චතුබ්බිධො අනුසන්ධි වෙදිතබ්බො. තත්ථ “එවං වුත්තෙ අඤ්ඤතරො හික්ඛු භගවන්තං එතදවොච ‘කිං නු ඛො, හන්තෙ, ඔරිමං තීරං, කිං පාරිමං තීරං, කො මජ්ඣෙ සංසිද්ධො, කො ථලෙ උස්සාදො, කො මනුස්සග්ගාහො, කො අමනුස්සග්ගාහො, කො ආචත්තග්ගාහො, කො අන්තොපුත්තිභාවො’ති’’ (සං. නි. 4.241)? එවං පුච්ඡන්තානං විස්සජ්ජෙන්තෙන භගවතා පවත්තිතදෙසනාවසෙන පුච්ඡානුසන්ධි වෙදිතබ්බො. “අථ ඛො අඤ්ඤතරස්ස හික්ඛුනො එවං චෙතසො පරිචිතක්කො උදපාදි ‘ඉති කිර හො රූපං අනත්තා... වෙදනා... සඤ්ඤා... සඬ්ඛාරා... විඤ්ඤාණං අනත්තා, අනත්තකතානි කම්මානි කමත්තානං ඵ්ඨස්සන්ති’ති. අථ ඛො භගවා තස්ස හික්ඛුනො චෙතසා චෙතොපරිචිතක්කමඤ්ඤාය හික්ඛු ආමන්තෙසි යානං ඛො පනෙතං, හික්ඛවෙ, විජ්ජති, යං ඉධෙකච්චො මොසපුරිසො අවිද්වා අවිජ්ජාගතො තණ්හාධිපතෙය්‍යෙන චෙතසා සත්ථුසාසනං අතිධාවිතබ්බං මඤ්ඤෙය්‍ය ‘ඉති කිර හො රූපං අනත්තා...පෙ.... ඵ්ඨස්සන්ති’ති. තං කිං මඤ්ඤථ, හික්ඛවෙ, රූපං නිව්චං වා අනිව්චං වා’’ති (ම. නි. 3.90) එවං පරෙසං අජ්ඣාසයං විදිත්වා භගවතා පවත්තිතදෙසනාවසෙන පරජ්ඣාසයානුසන්ධි වෙදිතබ්බො.

“තස්ස මය්භං බ්‍රාහ්මණ ඵතදහොසි ‘යංනුනාහං යා තා රත්තියො අභිඤ්ඤාතා අභිලක්ඛිතා වාතුද්දසී පඤ්චදසී අට්ඨමී ව පක්ඛස්ස, තථාරූපාසු රත්තියු යාති තාති ආරාමවෙතියාති වනවෙතියාති රුක්ඛවෙතියාති භිංසනකාති සලොමහංසාති, තථාරූපෙසු සෙනාසනෙසු විහරෙයාං අප්පෙව නාමාහං භයහෙරවං පස්සෙයා’න්ති” (ම. නි. 1.49) එවං භගවතා, “තත්‍රාවුසො ලොහො ව පාපකො දොසො ව පාපකො ලොහස්ස ව පහානාය දොසස්ස ව පහානාය අත්ථි මජ්ඣිමා පටිපදා, චක්ඛුකරණී ඤාණකරණී උපසමාය අභිඤ්ඤාය සම්බොධාය නිබ්බානාය සංවත්තති” ති (ම. නි. 1.33) එවං ධම්මසෙනාපතිනා ව අත්තනො අජ්ඣාසයෙනෙව පවත්තිතදෙසනාවසෙන අත්තජ්ඣාසයානුසන්ධි වෙදිතබ්බො. යෙන පන ධම්මෙන ආදිම්භි දෙසනා උට්ඨිතා, තස්ස අනුරූපධම්මවසෙන වා පටිපක්ඛධම්මවසෙන වා යෙසු සුත්තෙසු උපරි දෙසනා ආගච්ඡති, තෙසං වසෙන යථානුසන්ධි වෙදිතබ්බො. සෙයාපීදං ආකච්චෙයාසුත්තෙ (ම. නි. 1.65) හෙට්ඨා සීලෙන දෙසනා උට්ඨිතා, උපරි අභිඤ්ඤා ආගතා. වත්ථුසුත්තෙ (ම. නි. 1.70) හෙට්ඨා කීලෙසෙන දෙසනා උට්ඨිතා, උපරි බ්‍රහ්මවිහාරා ආගතා. කොසම්බකසුත්තෙ (ම. නි. 1.491) හෙට්ඨා භණ්ඩනෙන දෙසනා උට්ඨිතා, උපරි සාරණියධම්මා ආගතා. කකචුපමෙ (ම. නි. 1.222) හෙට්ඨා අක්ඛන්තියා වසෙන දෙසනා උට්ඨිතා, උපරි කකචුපමා ආගතාති.

විත්ථාරතො පනෙත්ථාති එවං සඬ්ඛෙපතො තිව්ධො චතුබ්බිධො ව අනුසන්ධි එත්ථ එතස්මිං මජ්ඣිමනිකායෙ තස්මිං තස්මිං සුත්තෙ යථාරහං විත්ථාරතො විහජිත්වා විඤ්ඤායමානා නවසතාධිකාති තීණි අනුසන්ධිසහස්සාති හොන්ති. යථා වෙතං පණ්ණාසාදිවිභාගවචනං මජ්ඣිමසඬ්ඛිතියා සරූපදස්සනත්ථං හොති, එවං පක්ඛෙපදොසපරිහරණත්ථඤ්ච හොති. එවඤ්ඤි පණ්ණාසාදියු වචන්ථිතෙසු තබ්බිතිමුත්තං කිඤ්චි සුත්තං යාව එකං පදමපි ආනෙත්වා ඉමං මජ්ඣිමසඬ්ඛිතියාති කස්සචි වත්තුං ඔකාසො න සියාති.

එවං පණ්ණාසවග්ගසුත්තභාණුවාරානුසන්ධිඛ්‍යාඤ්ජනතො මජ්ඣිමසඬ්ඛිතිං වචන්ථපෙත්වා ඉදාති නං ආදිතො පට්ඨාය සංවණ්ණෙතුකාමො අත්තනො සංවණ්ණනාය තස්සා පයමමභාසඬ්ඛිතියං නික්ඛිත්තානුක්කමෙනෙව පවත්තභාවං දස්සෙතුං “තත්ථ පණ්ණාසාසු මූලපණ්ණාසා ආදී”තිආදිමාහ. තත්ථ යථාපච්චයං තත්ථ තත්ථ දෙසිතත්තා පඤ්ඤත්තත්තා ව විජ්ජකිණ්ණානං ධම්මවිනයානං සඬ්ගහෙත්වා ගායනං කථනං සඬ්ඛිති, මහාවිසයත්තා පූජනීයත්තා ව මහතී සඬ්ඛිතීති මහාසඬ්ඛිති, පයමා මහාසඬ්ඛිති පයමමභාසඬ්ඛිති, තස්සා පවත්තිතකාලො පයමමභාසඬ්ඛිතිකාලො, තස්මිං පයමමභාසඬ්ඛිතිකාලෙ. නිදදාති දෙසනං දෙසකාලාදිවසෙන අවිදිතං විදිතං කත්වා නිදස්සෙතීති නිදානං, යො ලොකියෙහි “උපොග්ගාතො”ති වුවචති, ස්වායමෙත්ථ “එවං මෙ සුත”න්තිආදිකො ගන්ථො වෙදිතබ්බො, න පන “සනිදානාහං, භික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙමි”තිආදියු (අ. නි. 3.126) විය අජ්ඣාසයාදිදෙසනුප්පත්තිහෙතු. තෙනෙවාහ “එවං මෙ සුතන්තිආදිකං ආයස්මකා ආනන්දෙන පයමමභාසඬ්ඛිතිකාලෙ වුත්තං නිදානමාදී”ති. කාමඤ්චෙත්ථ යස්සං පයමමභාසඬ්ඛිතියං නික්ඛිත්තානුක්කමෙන සංවණ්ණනං කත්තුකාමො, සා විත්ථාරතො වත්තබ්බො. සුමඬ්ගලවිලාසිනියං (දී. නි. ටී.

1.නිදානකථාවණ්ණනා) පන අත්තනා විත්ථාරිත්තනා තත්ථෙව ගහෙතඛබ්බාති
ඉමිස්සා සංවණ්ණනාය මහන්තනං පරිහරන්තො “සා පනෙසා”තිආදිමාහ.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මූලපරියායවග්ගො

1. මූලපරියායසුත්තවණ්ණනා

අබ්භන්තරනිදානවණ්ණනා

1. එවං බාහිරනිදානෙ වත්තඛබ්බං අතිදිස්සිත්වා ඉදානි අභන්තරනිදානං ආදිතො
පට්ඨාය සංවණ්ණෙතුං “යං පනෙත”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ යස්මා සංවණ්ණනං
කරොන්තෙන සංවණ්ණෙතඛබ්බෙ ධම්මෙ පදවිභාගං පදත්ථඤ්ච දස්සෙත්වා තතො
පරං පිණ්ඩත්තාදිදස්සනවසෙන සංවණ්ණනා කාතඛබ්බා, තස්මා පදානි තාව
දස්සෙත්තො “එවන්ති නිපාතපද”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පදවිභාගොති පදානං
විසෙසො, න පදවිග්ගහො. අථ වා පදානි ච පදවිභාගො ච පදවිභාගො, පදවිග්ගහො
ච පදවිභාගො ච පදවිභාගොති වා එකසෙසවසෙන පදපදවිග්ගහො පදවිභාගසද්දෙන
වුත්තාති වෙදිතඛබ්බං. තත්ථ පදවිග්ගහො “සුභගඤ්ච තං වනඤ්චාති සුභගවනං,
සාලානං රාජා, සාලො ච සො රාජා ච ඉතිපි සාලරාජා”තිආදිවසෙන සමාසපදෙසු
දට්ඨබ්බො.

අත්ථතොති පදත්ථතො. තං පන පදත්ථං අත්ථුද්ධාරක්කමෙන පට්ඨං
එවංසද්දස්ස දස්සෙත්තො “එවං-සද්දො තාවා”තිආදිමාහ. අවධාරණාදීති එත්ථ
ආදි-සද්දෙන ඉදමත්ථපුච්ඡාපරිමාණාදිඅත්ථානං සඛිගහො දට්ඨබ්බො. තථා හි
“එවංගතාති පුටුසිප්පායතනාති (දී. නි. 1.163), එවවිධො එවමාකාරො”ති ච ආදීසු
ඉදං-සද්දස්ස අත්ථෙ එවං-සද්දො. ගත-සද්දො හි පකාරපරියායො, තථා විධාකාර-
සද්දො ච. තථා හි විධයුත්තගත-සද්දෙ ලොකියා පකාරත්ථෙ වදන්ති. “එවං සු තෙ
සුන්හාතා සුවිලිත්තා කප්පිතකෙසමස්ස ආමුක්කමණිකුණ්ඩලාහරණා
ඔදාතවත්ථවසනා පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමප්පිතා සමඛිගීභූතා පරිවාරෙන්ති,
සෙය්‍යාථාපි ත්වං එතරහි සාවරියකොති. නො හිදං, හො ගොතමා”තිආදීසු (දී. නි.
1.286) පුච්ඡායං. “එවංලහුපරිවත්තං (අ. නි. 1.48) එවමායුපරියන්තො”ති (පාරා.
12) ච ආදීසු පරිමාණෙ.

නනු ච “එවං සු තෙ සුන්හාතා සුවිලිත්තා, එවමායුපරියන්තො”ති එත්ථ එවං-
සද්දෙන පුච්ඡනාකාරපරිමාණාකාරානං වුත්තත්තා ආකාරත්ථො එව එවං-සද්දොති?
න, විසෙසසඛිභාවතො. ආකාරමත්තවාචකො හි එවං-සද්දො ආකාරත්ථොති
අධිප්පෙතො යථා “එවං බ්‍යා බො”තිආදීසු (ම. නි. 1.234, 396), න පන
ආකාරවිසෙසවාචකො. එවඤ්ච කත්වා “එවං ජාතෙන මච්චෙනා”තිආදීති
උපමාදිඋදාහරණාති උපපන්නාති භොන්ති. තථා හි “යථාපි...පෙ.... බහු”න්ති (ධ.

ප. 53) එත්ථ පුප්ඵරාසිට්ඨානියතො මනුස්සුපපත්ති-සප්පුරිසුපනිස්සය-සද්ධම්මස්සවන-යොනිසොමනසිකාර- හොගසම්පත්ති-ආදිදානාදි-පුඤ්ඤකිරියහෙනුසම්ප්පාදයතො සොභා-සුගන්ධකාදිගුණයොගතො මාලාගුණසදිසියො පහුතා පුඤ්ඤකිරියා මරිතබ්බසභාවතාය මච්චෙන සත්තෙන කත්තබ්බාති ජොතිතත්තා පුප්ඵරාසිමාලාගුණාව උපමා, තෙසං උපමාකාරො යථා-සද්දෙන අනියමතො වුත්තොති “එවං-සද්දො උපමාකාරනිගමනත්ථො”ති වත්තුං යුත්තං. සො පන උපමාකාරො නියමියමානො අත්ථතො උපමාව හොතීති ආහ “උපමායං ආගතො”ති. තථා “එවං ඉමිනා ආකාරෙන අභික්කමිතබ්බ”න්තිආදිනා උපදිසියමානාය සමණසාරුප්පාය ආකප්පසම්පත්තියා යො තත්ථ උපදිසනාකාරො, සො අත්ථතො උපදෙසො එවාති වුත්තං “එවං තෙ...පෙ.... උපදෙසෙ”ති. තථා “එවමෙතං භගවා, එවමෙතං සුගතා”ති එත්ථ ච භගවතා යථාවුත්තමත්ථං අවිපරීතතො ජානන්තෙහි කතං තත්ථ සංවිජ්ජමානගුණානං පකාරෙහි භංසනං උදග්ගතාකරණං සම්පභංසනං. යො තත්ථ සම්පභංසනාකාරොති යොජෙතබ්බං.

එවමෙවං පනායන්ති එත්ථ ගරභණාකාරොති යොජෙතබ්බං, සො ච ගරභණාකාරො “වසලී”තිආදිබ්බංසනසද්දසන්තිධානතො ඉධ එවං-සද්දෙන පකාසිතොති විඤ්ඤායති. යථා චෙත්ථ, එවං උපමාකාරාදයොපි උපමාදිවසෙන වුත්තානං පුප්ඵරාසිආදිසද්දානං සන්තිධානතො දට්ඨබ්බං. එවං, භන්තෙති පන ධම්මස්ස සාධුකං සවනමනසිකාරෙ සන්තියොජිතෙහි භික්ඛුහි අත්තතො තත්ථ ධීතභාවස්ස පටිජානනවසෙන වුත්තත්තා එත්ථ එවං-සද්දො වචනසම්පට්ච්ඡනත්ථො වුත්තො. තෙන එවං, භන්තෙ සාධු, භන්තෙ, සුට්ඨු, භන්තෙති වුත්තං හොති. එවඤ්ච වදෙහීති “යථාභං වදාමි, එවං සමණං ආනන්දං වදෙහී”ති යො එවං වදනාකාරො ඉදානි වත්තබ්බො. සො එවං-සද්දෙන නිදස්සියතීති “නිදස්සනෙ”ති වුත්තොති. එවං නොති එත්ථාපි තෙසං යථාවුත්තධම්මානං අභිතදුක්ඛාවභහාවෙ සන්තිට්ඨානජනනත්ථං අනුමතිගහණවසෙන “සංවත්තන්ති වා නො වා, කථං වො එත්ථ හොතී”ති පුච්ඡාය කතාය “එවං නො එත්ථ හොතී”ති වුත්තත්තා තදාකාරසන්තිට්ඨානං එවං-සද්දෙන විභාවිතන්ති විඤ්ඤායති. සො පන තෙසං ධම්මානං අභිතාය දුක්ඛාය සංවත්තනාකාරො නියමියමානො අවධාරණත්ථො හොතීති ආහ “එවං නො එත්ථ හොතීතිආදීසු අවධාරණෙ”ති.

නානානායනිපුණන්ති එකත්තනානත්තඅබ්බාපාරඑවංධම්මතාසඬ්ඛාතා, නන්දියාවත්තතිපුක්ඛලසීභවික්කීලිතඅඬ්ඛසදිසාලොචනසඬ්ඛාතා වා ආධාරාදිහෙදවසෙන නානාවිධා නයා නානානායා, නයා වා පාලිගතියො, තා ච පඤ්ඤත්තිඅනුපඤ්ඤත්තිආදිවසෙන සංකිලෙසභාගියාදිලොකියාදිතදුභයවොම්ස්සකාදිවසෙන කුසලාදිවසෙන ඛන්ධාදිවසෙන සඬ්ඛහාදිවසෙන සමයවිමුත්තාදිවසෙන යපනාදිවසෙන කුසලමූලාදිවසෙන තිකප්පට්ඨානාදිවසෙන ච නානප්පකාරාති නානානායා. තෙහි නිපුණං සණ්ඨං සුබ්බමන්ති නානානායනිපුණං. ආසයොව අප්ඤ්ඤායො, තෙ ච සස්සතාදිහෙදෙන, තත්ථ ච අප්පරජක්ඛතාදිහෙදෙන අනෙකෙ, අත්තප්ඤ්ඤායාදයො එව වා සමුට්ඨානං උප්පත්තිහෙනු එතස්සාති

අනෙකුත් ක්ෂායසම්ප්‍රධානං. අත්ථං ඛාද්දාසම්පන්නන්ති

අත්ථං ඛාද්දාසම්පන්නං උපනෙතබ්බාභාවතො, සඬ්ඛාසනපකාසන-විවරණ-
විහරණ-උත්තානීකරණ-පඤ්ඤාත්තිවසෙන ඡන්ති අත්ථපදෙහි, අක්ඛර-
පදඛාද්දාසනාකාරනිරුත්තිනිද්දෙසවසෙන ඡන්ති ඛාද්දාසනපදෙහි ව සමන්නාගන්නති
වා අත්ථො දට්ඨබ්බො.

විවිධපාටිභාරියන්ති එත්ථ පාටිභාරියපදස්ස වචනත්ථං (උදා. අට්ඨ. 1; ඉතිවු.
අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා; සං. නි. ටී. 1.1.1 දෙවතාසංයුත්ත) “පටිපක්ඛරණතො,
රාගාදිකිලෙසාපනායනතො ව පාටිභාරිය”න්ති වදන්ති, හගවතො පන පටිපක්ඛ
රාගාදියො න සන්ති, යෙ හරිතබ්බා. පුටුප්පනානම්පි විගතූපක්කිලෙසෙ
අට්ඨගුණසමන්නාගතෙ චිත්තෙ හතපටිපක්ඛෙ ඉද්ධිවිධං පවත්තති, තස්මා තත්ථ
පවත්තවොහාරෙන ව න සක්කා ඉධ “පාටිභාරිය”න්ති වත්තුං. සචෙ පන
මහාකාරුණිකස්ස හගවතො වෙනෙය්‍යගතා ව කිලෙසා පටිපක්ඛා, තෙසං
හරණතො “පාටිභාරිය”න්ති වුත්තං, එවං සති යුත්තමෙතං. අථ වා හගවතො ව
සාසනස්ස ව පටිපක්ඛා තිත්ථියා, තෙසං හරණතො පාටිභාරියං. තෙ හි
දිට්ඨිහරණවසෙන දිට්ඨිපකාසනෙ අසමත්ථභාවෙන ව ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීහි
හරිතා අපනීතා භොන්තිති. “පටි”ති වා අයං සද්දො “පච්ඡා”ති එතස්ස අත්ථං
බොධෙති “තස්මිං පටිපට්ඨමිති, අඤ්ඤො ආගඤ්ඡි බ්‍රාහ්මණො”තිආදීසු (සු. නි.
985; වුළුති. 4) විය, තස්මා සමාහිතෙ චිත්තෙ විගතූපක්කිලෙසෙ ව කතකිච්චෙන
පච්ඡා හරිතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති පාටිභාරියං, අත්තනො වා උපක්කිලෙසෙසු
චතුත්ථස්සානමග්ගෙහි හරිතෙසු පච්ඡා හරණං පාටිභාරියං,
ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීයො ව විගතූපක්කිලෙසෙන කතකිච්චෙන ව සත්තහිතත්ථං
පුන පවත්තෙතබ්බා, හරිතෙසු ව අත්තනො උපක්කිලෙසෙසු පරසත්තානං
උපකිලෙසහරණානි භොන්තිති පාටිභාරියානි භවන්ති. පාටිභාරියමෙව පාටිභාරියං,
පාටිභාරියෙ වා ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනීසම්ප්‍රදායෙ හවං එකමෙකං පාටිභාරියන්ති
වුච්චති. පාටිභාරියං වා චතුත්ථස්සානං මග්ගො ව පටිපක්ඛරණතො, තත්ථ ජාතං,
තස්මිං වා නිමිත්තභූතෙ, තතො වා ආගතන්ති පාටිභාරියං. තස්ස පන
ඉද්ධිආදිහෙදෙන විසයහෙදෙන ව බ්‍රහ්මිධස්ස හගවතො දෙසනායං ලබ්භමානත්තා
ආහ “විවිධපාටිභාරිය”න්ති.

න අඤ්ඤාදානි හගවතො සම්මුඛා සුතාකාරතො න අඤ්ඤාදානි අත්ථො, න පන
හගවතො දෙසිතාකාරතො. අචිත්තෙය්‍යානුභාවා හි හගවතො දෙසනා. එවඤ්ච
කත්වා “සබ්බස්පකාරෙන කො සමත්ථො විඤ්ඤාතු”න්ති ඉදං වචනං සමත්ථිතං
භවති, ධාරණබලදස්සනඤ්ච න විරුප්ඤ්ඤාති සුතාකාරාවිරප්ඤ්ඤාස්ස අධිප්පෙතත්තා.
න භෙත්ථ අත්ථන්තරතාපරිභාරො ද්විත්තම්පි අත්ථානං එකවිසයත්තා. ඉතරථා
ථෙරො හගවතො දෙසනාය සබ්බථා පටිග්ගහණෙ සමත්ථො අසමත්ථො වාති
ආපජ්ජෙය්‍යාති.

“යො පරො න භොති, යො අත්තා”ති එවං වුත්තාය නියකප්ඤ්ඤාත්තසඬ්ඛාතාය
සසන්නතියා වත්තනතො තිව්ධොපි මෙ-සද්දො කිඤ්චාපි එකස්මිංයෙව අත්ථෙ

දිස්සති, කරණසම්පදානසාමිනිද්දෙසවසෙන පන විජ්ජමානං හෙදං සන්ධායාහ
“මෙ-සද්දො තිසු අත්ථෙසු දිස්සති”ති.

කිඤ්චාපි උපසග්ගො කිරියං විසෙසෙති, ජොතකභාවතො පන සතිපි තස්මිං
සුතසද්දො එව තං තමත්ථං වදන්ති අනුපසග්ගස්ස සුතසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො
සඋපසග්ගස්ස ගහණං න විරුජ්ඣන්ති දස්සෙන්නො “සඋපසග්ගො ව අනුපසග්ගො
වා”තිආදිමාහ. අස්සාති සුතසද්දස්ස. කම්මභාවසාධනානි ඉධ සුතසද්දෙ
සම්භවන්තිති වුත්තං “උපධාරිතන්ති වා උපධාරණන්ති වා අත්ථො”ති. මයාති
අත්ථෙ සතිති යදා මෙ-සද්දස්ස කත්තුවසෙන කරණනිද්දෙසො, තදාති අත්ථො.
මමාති අත්ථෙ සතිති යදා සම්බන්ධවසෙන සාමිනිද්දෙසො, තදා.

සුත-සද්දසන්නිධානෙ පයුත්තෙන එවං-සද්දෙන සවනකිරියාජොතකෙන
භවිතබ්බන්ති වුත්තං “එවන්ති සොතවිඤ්ඤාණාදිවිඤ්ඤාණකිවචනිදස්සන”න්ති.
ආදි-සද්දෙන සම්පට්ඨිජනාදීනං පඤ්චද්වාරිකවිඤ්ඤාණානං තදභිනිභටානඤ්ච
මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණානං ගහණං වෙදිතබ්බං. සබ්බෙසම්පි වාක්‍යානං එව-
කාරත්ථසහිතන්තා “සුත”න්ති එතස්ස සුතමෙවාති අයමත්ථො ලබ්හන්ති ආහ
“අස්සවනභාවපටික්ඛෙපතො”ති. එතෙන අවධාරණෙන නිරාසඬිකතං දස්සෙති.
යථා ව සුතං සුතමෙවාති නියමෙතබ්බං, තං සම්මා සුතං හොතිති ආහ
“අනුනානධිකාවිපරිතග්ගහණනිදස්සන”න්ති. අථ වා
සද්දන්තරත්ථාපොභනවසෙන සද්දො අත්ථං වදන්ති සුතන්ති අසුතං න හොතිති
අයමෙතස්ස අත්ථොති වුත්තං “අස්සවනභාවපටික්ඛෙපතො”ති. ඉමිනා
දිට්ඨාදිවිනිවත්තනං කරොති. ඉදං වුත්තං හොති “න ඉදං මයා දිට්ඨං, න
සයම්භුඤ්ඤාණෙන සවිජ්ඣතං, අථ ඛො සුතං, තඤ්ච ඛො සම්මදෙවා”ති. තෙනෙවාහ
– “අනුනානධිකාවිපරිතග්ගහණනිදස්සන”න්ති. අවධාරණත්ථෙ වා එවං-සද්දෙ
අයමත්ථයොජනා කරියන්ති තදපෙක්ඛස්ස සුත-සද්දස්ස අයමත්ථො වුත්තො
“අස්සවනභාවපටික්ඛෙපතො”ති. තෙනෙවාහ
“අනුනානධිකාවිපරිතග්ගහණනිදස්සන”න්ති. සවනසද්දො චෙත්ථ කම්මත්ථො
වෙදිතබ්බො “සුය්‍යති”ති.

එවං සවනහෙතුසුණන්තපුග්ගලසවනවිසෙසවසෙන පදත්තයස්ස එකෙන
පකාරෙන අත්ථයොජනං දස්සෙත්වා ඉදානි පකාරන්තරෙහිපි තං දස්සෙතුං “තථා
එව”න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ තස්සාති යා සා භගවතො සම්මුඛා ධම්මස්සවනාකාරෙන
පවත්තා මනොද්වාරවිඤ්ඤාණවිථි, තස්සා. සා හි නානප්පකාරෙන ආරම්මණෙ
පවත්තිතුං සමත්ථා. තථා ව වුත්තං “සොතද්වාරානුසාරෙනා”ති.
නානප්පකාරෙනාති වක්ඛමානානං අනෙකවිහිතානං බ්‍යඤ්ජනත්ථග්ගහණානං
නානාකාරෙන. එතෙන ඉමිස්සා යොජනාය ආකාරත්ථො එවං-සද්දො ගහිතොති
දිපෙති. පවත්තිභාවප්පකාසනන්ති පවත්තියා අත්ථිභාවප්පකාසනං. සුතන්ති
ධම්මප්පකාසනන්ති යස්මිං ආරම්මණෙ වුත්තප්පකාරා විඤ්ඤාණවිථි
නානප්පකාරෙන පවත්තා, තස්ස ධම්මත්තා වුත්තං, න සුතසද්දස්ස ධම්මත්ථත්තා.

වුත්තස්සෙවත්ථස්ස පාකට්ඨකරණං “අයඤ්ඤෙත්ථා”තිආදි. තත්ථ
විඤ්ඤාණවිජියාති කරණත්ථෙ කරණවචනං. මයාති කත්තුඅත්ථෙ.

එවන්ති නිද්දිසිතබ්බජ්ජකාසනන්ති නිදස්සනත්ථං එවං-සද්දං ගහෙත්වා වුත්තං
නිදස්සෙතබ්බස්ස නිද්දිසිතබ්බත්තාභාවාභාවතො. තෙන එවං-සද්දෙන සකලමිපි
සුත්තං පච්චාමට්ඨන්ති දස්සෙති. සුත-සද්දස්ස කිරියාසද්දත්තා සවනකිරියාය ව
සාධාරණවිඤ්ඤාණපබන්ධපට්ඨන්තා තත්ථ ව පුග්ගලවොභාරොති වුත්තං
“සුතන්ති පුග්ගලකිව්වජ්ජකාසන”න්ති. න හි පුග්ගලවොභාරරහිතෙ ධම්මපබන්ධෙ
සවනකිරියා ලබ්හතිති.

යස්ස චිත්තසන්තානස්සාතිආදිපි ආකාරත්ථමෙව එවං-සද්දං ගහෙත්වා
පුරිමයොජනාය අඤ්ඤථා අත්ථයොජනං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ
ආකාරපඤ්ඤත්තිති උපාදාපඤ්ඤත්ති එව ධම්මානං පවත්තිආකාරඋපාදානවසෙන
තථා වුත්තා. සුතන්ති විසයනිද්දෙසොති සොතබ්බභූතො ධම්මො
සවනකිරියාකත්තුපුග්ගලස්ස සවනකිරියාවසෙන පවත්තිට්ඨානන්ති කත්වා වුත්තං.
චිත්තසන්තානවිනිමුත්තස්ස පරමත්ථතො කස්සපි කත්තු අභාවෙපි සද්දවොභාරෙන
බුද්ධිපරිකප්පිතහෙදවචනිච්ඡාය චිත්තසන්තානතො අඤ්ඤං විය තංසමඬ්භිං කත්වා
වුත්තං “චිත්තසන්තානෙන තංසමඬ්භිතො”ති. සවනකිරියාවිසයොපි
සොතබ්බධම්මො සවනකිරියාවසෙන පවත්තචිත්තසන්තානස්ස ඉධ පරමත්ථතො
කත්තුභාවතො, සවනවසෙන චිත්තජ්ජවත්තියා එව වා සවනකිරියාභාවතො
තංකිරියාකත්තු ව විසයො භොතීති වුත්තං “තංසමඬ්භිතො කත්තු විසයො”ති.
සුතාකාරස්ස ව ථෙරස්ස සම්මානිච්ඡිතභාවතො ආහ “ගහණසන්තිට්ඨාන”න්ති.
එතෙන වා අවධාරණත්ථං එවං-සද්දං ගහෙත්වා අයමත්ථයොජනා කතාති දට්ඨබ්බං.

පුබ්බෙ සුතානං නානාවිහිතානං සුත්තසඬ්ඛාතානං අත්ථබ්‍යඤ්ජනානං
උපධාරිතරූපස්ස ආකාරස්ස නිදස්සනස්ස, අවධාරණස්ස වා පකාසනසභාවො එවං-
සද්දොති තදාකාරාදිඋපධාරණස්ස පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා
උපාදානභූතධම්මපබන්ධබ්‍යාපාරතාය වුත්තං – “එවන්ති
පුග්ගලකිව්වනිද්දෙසො”ති. සවනකිරියා පන පුග්ගලවාදිනොපි
විඤ්ඤාණනිරපෙක්ඛා නත්ථිති විසෙසතො විඤ්ඤාණබ්‍යාපාරොති ආහ “සුතන්ති
විඤ්ඤාණකිව්වනිද්දෙසො”ති. “මෙ”ති සද්දජ්ජවත්තියා එකන්තෙනෙව
සත්තවිසයත්තා විඤ්ඤාණකිව්වස්ස ව තත්ථෙව සමොදහිතබ්බතො “මෙති
උභයකිව්වසුත්තපුග්ගලනිද්දෙසො”ති වුත්තං.
අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිසභාවා යථාක්කමං එවං-සද්ද – සුත-
සද්දානං අත්ථාති තෙ තථාරූප-පඤ්ඤත්ති-උපාදානභූත-
ධම්මපබන්ධබ්‍යාපාරභාවෙන දස්සෙන්නො ආහ – “එවන්ති
පුග්ගලකිව්වනිද්දෙසො, සුතන්ති විඤ්ඤාණකිව්වනිද්දෙසො”ති. එත්ථ ව
කරණකිරියාකත්තුකම්මවිසෙසජ්ජකාසනවසෙන
පුග්ගලබ්‍යාපාරවිසයපුග්ගලබ්‍යාපාරනිදස්සනවසෙන
ගහණාකාරගාහකතබ්බිසයවිසෙසනිද්දෙසවසෙන

කත්තුකරණඛ්‍යාපාරකත්තුනිද්දෙසවසෙන ව දුතියාදයො චතස්සො අත්ථයොජනා දස්සිතාති දට්ඨබ්බං.

සබ්බස්සපි සද්දාධිගමනියස්ස අත්ථස්ස පඤ්ඤත්තිමුඛෙනෙව පටිපජ්ජිතබ්බත්තා සබ්බපඤ්ඤත්තිනඤ්ච විජ්ජමානාදිවසෙන ඡසු පඤ්ඤත්තිහෙදෙසු අන්තොගධත්තා තෙසු “එව”න්තිආදීනං පඤ්ඤත්තිනං සරූපං නිද්ධාරෙන්තො ආහ – “එවන්ති ව මෙති වා”තිආදි. තත්ථ “එව”න්ති ව “මෙ”ති ව වුවචමානස්සත්ථස්ස ආකාරාදිනො ධම්මානං අසල්ලක්ඛණභාවතො අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවොති ආහ – “සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති”ති. තත්ථ සච්චිකට්ඨපරමත්ථවසෙනාති භූතත්ථඋත්තමත්ථවසෙන. ඉදං චුත්තං හොති – යො මායාමරිච්ඡාදයො විය අභූතත්ථො, අනුස්සවාදීහි ගහෙතබ්බො විය අනුත්තමත්ථො ව න හොති, සො රූපසද්දාදිසභාවො, රූප්පනානුභවනාදිසභාවො වා අත්ථො සච්චිකට්ඨො පරමත්ථො වාති වුවචති, න තථා “එවං මෙ”ති පදානං අත්ථොති. එතමෙවත්ථං පාකට්තරං කාතුං “කිඤ්ඤෙත්ථ ත”න්තිආදි චුත්තං. සුතන්ති පන සද්දායතනං සන්ධායාහ “විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති”ති. තෙනෙව හි “යඤ්ඤි තං එත්ථ සොතෙන උපලද්ධ”න්ති චුත්තං, “සොතද්වාරානුසාරෙන උපලද්ධ”න්ති පන චුත්තෙ අත්ථඛ්‍යාඤ්ජනාදිසබ්බං ලබ්භති.

තං තං උපාදාය චත්තබ්බතොති සොතපට්ඨාගතෙ ධම්මෙ උපාදාය තෙසං උපධාරිතාකාරාදිනො පච්චාමසනවසෙන “එව”න්ති, සසන්තතිපරියාපන්තෙ ඛන්ධෙ උපාදාය “මෙ”ති චත්තබ්බත්තාති අත්ථො. දිට්ඨාදිසභාවරහිතෙ සද්දායතනෙ පචත්තමානොපි සුතවොහාරො “දුතියං තතිය”න්තිආදිකො විය පට්ඨාදීනි දිට්ඨමුතවිඤ්ඤාතෙ අපෙක්ඛිත්ථාව පචත්තොති ආහ “දිට්ඨාදීනි උපනිධාය චත්තබ්බතො”ති අසුතං න හොතීති හි සුතන්ති පකාසිතොයමත්ථොති. අත්තනා පටිවිද්ධා සුත්තස්ස පකාරවිසෙසා “එව”න්ති ථෙරෙන පච්චාමට්ඨාති ආහ “අසම්මොහං දීපෙති”ති. නානප්පකාරපට්ඨෙධසමත්ථො හොතීති එතෙන චක්ඛමානස්ස සුත්තස්ස නානප්පකාරතං දූප්පට්ඨිජ්ඣකඤ්ච දස්සෙති. සුතස්ස අසම්මොසං දීපෙතීති සුතාකාරස්ස යථාවතො දස්සියමානත්තා චුත්තං. අසම්මොහෙනාති සම්මොහාභාවෙන, පඤ්ඤාය එව වා සවනකාලසම්භූතාය තදුත්තරකාලපඤ්ඤාසිද්ධි. එවං අසම්මොසෙනාති එත්ථාපි චත්තබ්බං. ඛ්‍යාඤ්ජනානං පටිවිජ්ඣිතබ්බො ආකාරො නාතිගම්හිරො, යථාසුතධාරණමෙව තත්ථ කරණීයන්ති සතියා ඛ්‍යාපාරො අධිකො, පඤ්ඤා තත්ථ ගුණිභූතාති චුත්තං. “පඤ්ඤාපුබ්බභිගමායා”තිආදි “පඤ්ඤාය පුබ්බභිගමා”ති කත්වා. පුබ්බභිගමනා චෙත්ථ පධානතා “මනොපුබ්බභිගමා”තිආදිසු (ධ. ප. 1, 2) විය. පුබ්බභිගමනාය වා චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසු ආවජ්ජනාදීනං විය අප්පධානත්තෙ පඤ්ඤා පුබ්බභිගමා එතිස්සාති අයම්පි අත්ථො යුජ්ජති. එවං සතිපුබ්බභිගමායාති එත්ථාපි චුත්තනායානුසාරෙන යථාසම්භවමත්ථො චෙදිතබ්බො. අත්ථඛ්‍යාඤ්ජනසම්පන්නස්සාති අත්ථඛ්‍යාඤ්ජනපරිපුණ්ණස්ස, සඬකාසනපකාසනවිවරණවිහජනඋත්තානීකරණපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡහි

අත්ථපදෙහි, අක්ඛරපදබ්‍යාඤ්ඡනාකාරනිරුත්තිනිද්දෙසවසෙන ඡහි බ්‍යාඤ්ඡනපදෙහි ව සමන්තාගතස්සාති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො.

යොනියොමනසිකාරං දීපෙනි එවං-සද්දෙන වුවුවමානානං
ආකාරනිදස්සනාවධාරණත්ථානං අවිපරිතසද්ධම්මවිසයත්තාති අධිජ්ජායො.
අවික්ඛෙපං දීපෙනිති “මූලපරියායං කත්ථ භාසිත” න්තිආදිපුච්ඡාවසෙන
පකරණජ්ජත්තස්ස වක්ඛමානස්ස සුත්තස්ස සවනං සමාධානමන්තරෙන න
සම්භවතීති කත්වා වුත්තං. වික්ඛිත්තවිත්තස්සාතිආදි තස්සෙවත්ථස්ස
සමත්ථනාවසෙන වුත්තං. සබ්බසම්පත්තියාති
අත්ථබ්‍යාඤ්ඡනදෙසකපයොජනාදිසම්පත්තියා. අවිපරිතසද්ධම්මවිසයෙහි විය
ආකාරනිදස්සනාවධාරණත්ථෙහි යොනියොමනසිකාරස්ස, සද්ධම්මස්සවනෙන විය
ව අවික්ඛෙපස්ස යථා යොනියොමනසිකාරෙන ඵලභූතෙන
අත්තසම්මාපණ්ඩිපුබ්බෙකතපුඤ්ඤානං සිද්ධි වුත්තා තදවිනාභාවතො, එවං
අවික්ඛෙපෙන ඵලභූතෙන කාරණභූතානං සද්ධම්මස්සවනසජ්ජුරිසුපනිස්සයානං
සිද්ධි දස්සෙතබ්බා සියා අස්සුතවතො සජ්ජුරිසුපනිස්සයරහිතස්ස ව තදභාවතො. න
හි වික්ඛිත්තවිත්තොතිආදිනා සමත්ථනාවචනෙන පන අවික්ඛෙපෙන කාරණභූතෙන
සජ්ජුරිසුපනිස්සයෙන ව ඵලභූතස්ස සද්ධම්මස්සවනස්ස සිද්ධි දස්සිතා. අයං
පනෙත්ථ අධිජ්ජායො යුත්තො සියා – සද්ධම්මස්සවනසජ්ජුරිසුපනිස්සයා න
එකන්තෙන අවික්ඛෙපස්ස කාරණං බාහිරඤ්ඤාත්තා, අවික්ඛෙපො පන
සජ්ජුරිසුපනිස්සයො විය සද්ධම්මස්සවනස්ස එකන්තකාරණන්ති. එවම්පි
අවික්ඛෙපෙන සජ්ජුරිසුපනිස්සයසිද්ධිජොතනා න සමත්ථිතාව, නො න සමත්ථිතා
වික්ඛිත්තවිත්තානං සජ්ජුරිසුපනිස්සයපරිපාසනාභාවස්ස අත්ථසිද්ධත්තා. එත්ථ ව පුරිමං
ඵලෙන කාරණස්ස සිද්ධිදස්සනං නදීපුරෙන විය උපරි වුට්ඨිසබ්භාවස්ස, දුතියං
කාරණෙන ඵලස්ස සිද්ධිදස්සනං දට්ඨබ්බං එකන්තවස්සිතා විය මෙසවුට්ඨානෙන
වුට්ඨිජ්ජවත්තියා.

භගවතො වචනස්ස අත්ථබ්‍යාඤ්ඡනපභෙදපරිච්ඡේදවසෙන
සකලසාසනසම්පත්තිඔගාහනාකාරො නිරවසෙසපරහිතපාරිපූරිකාරණන්ති වුත්තං
“එවං භද්දකො ආකාරො”ති. යස්මා න භොතීති සම්බන්ධො.
පච්ඡිමවක්කද්වයසම්පත්තින්ති අත්තසම්මාපණ්ඩිපුබ්බෙකතපුඤ්ඤාසංඛ්ඛාතං
ගුණද්වයං. අපරාපරවුත්තියා චෙත්ථ වක්කභාවො, වරන්ති එතෙහි සත්තා
සම්පත්තිභවෙසුති වා. යෙ සන්ධාය වුත්තං “චත්තාරිමානි, භික්ඛවෙ, වක්කානි,
යෙහි සමන්තාගතානං දෙවමනුස්සානං චතුර්වක්කං වත්තති”තිආදි (අ. නි. 4.31).
පුරිමපච්ඡිමභාවො චෙත්ථ දෙසනාක්කමවසෙන දට්ඨබ්බො.
පච්ඡිමවක්කද්වයසිද්ධියාති පච්ඡිමවක්කද්වයස්ස අත්ථිතාය. සම්මාපණ්ණිතත්තො
පුබ්බෙ ව කතපුඤ්ඤො සුද්ධාසයො භොති තදසුද්ධිභෙතුනං කිලෙසානං
දූර්භාවතොති ආහ – “ආසයසුද්ධි සිද්ධා භොති”ති. තථා හි වුත්තං “සම්මාපණ්ණිතං
චිත්තං, සෙය්‍යසො නං තතො කරෙ”ති (ධ. ප. 43), “කතපුඤ්ඤොසි ත්ථං ආනන්ද,
පධානමනුසුඤ්ජ, බ්ජ්ජං භොගිසි අනාසවො”ති (දී. නි. 2.207) ව. තෙනෙවාහ
“ආසයසුද්ධියා අධිගමබ්‍යත්තිසිද්ධි”ති. පයොගසුද්ධියාති

යොනියොමනසිකාරපුබ්බිගමස්ස ධම්මස්සවනපයොගස්ස විසදහාවෙන. තථා වාහ “ආගමඛාත්තිසිද්ධි”ති. සබ්බස්ස වා කායවච්ඡයොගස්ස නිද්දොසහාවෙන. පරිසුද්ධකායවච්ඡයොගො හි විජ්ජට්ඨාරාහාවතො අවික්ඛිත්තචිත්තො පරියත්තියං විසාරදො හොතිති.

නානාජපකාරපට්ඨෙධදීපකෙනාතිආදිනා අත්ථබ්බාඤ්ජනෙසු ථෙරස්ස ඵචංසද්දසුත-සද්දානං අසම්මොහාසම්මොසදීපනතො චතුපට්ඨමහිදාවසෙන අත්ථයොජනං දස්සෙති. තත්ථ සොතබ්බභෙදපට්ඨෙධදීපකෙනාති ඵතෙන අයං සුත-සද්දො ඵචං-සද්දසන්නිධානතො, චක්ඛමානාපෙක්ඛාය වා සාමඤ්ඤෙනෙව සොතබ්බධම්මවිසෙසං ආමසතීති දස්සෙති. මනොදිට්ඨිකරණා පරියත්තිධම්මානං අනුපෙක්ඛනසුජ්ජට්ඨෙධා විසෙසතො මනසිකාරපට්ඨෙධාති තෙ වුත්තනයෙන යොනියොමනසිකාරදීපකෙන ඵචංසද්දෙන යොජෙත්වා, සවනධාරණවච්ඡර්චයා පරියත්තිධම්මානං විසෙසෙන සොතාවධානපට්ඨෙධාති තෙ අවික්ඛෙපදීපකෙන සුත-සද්දෙන යොජෙත්වා දස්සෙන්නො සාසනසම්පත්තියා ධම්මස්සවනෙ උස්සාහං ජනෙති. තත්ථ ධම්මාති පරියත්තිධම්මා. මනසානුපෙක්ඛිතාති “ඉධ සීලං කථිතං, ඉධ සමාධි, ඉධ පඤ්ඤා, ඵත්තකා ඵත්ථ අනුසන්ධියො”තිආදිනා නයෙන මනසා අනු අනු පෙක්ඛිතා. දිට්ඨියා සුජ්ජට්ඨෙධාති නිජ්ඣානක්ඛන්තිභූතාය, ඤාතපරිඤ්ඤාසඬාතාය වා දිට්ඨියා තත්ථ තත්ථ වුත්තරූපාරූපධම්මෙ “ඉති රූපං, ඵත්තකං රූප”න්තිආදිනා සුට්ඨු වචන්ථපෙත්වා පටිවිද්ධා.

සකලෙන වචනෙනාති පුබ්බෙ තීහි පදෙහි විසුං විසුං යොජිතත්තා වුත්තං. අත්තතො අදහන්තොති “මමෙද”න්ති අත්තති අට්ඨපෙන්නො. අසජ්ජුරිසභූමීන්ති අකතඤ්ඤුතං “ඉධෙකච්චො පාපහික්ඛු තථාගතජ්ජවෙදිතං ධම්මවිනයං පරියාපුණිත්වා අත්තතො දහති”ති (පාරා. 195) ඵචං වුත්තං අනරියවොහාරාවත්ථං, සා ඵච අනරියවොහාරාවත්ථා අසද්ධම්මො. නනු ච ආනන්දත්ථෙරස්ස “මමෙදං වචන”න්ති අධිමානස්ස, මහාකස්සපත්ථෙරාදීනඤ්ච තදාසඬකාය අභාවතො අසජ්ජුරිසභූමිසමතික්කමාදිවචනං නිරත්ථකන්ති? නයිදමෙවං “ඵචං මෙ සුත”න්ති වදන්තෙන අයම්පි අත්ථො විභාවිතොති දස්සනතො. කෙච් පන “දෙවතානං පරිචිතක්කාපෙක්ඛං තථාවචනන්ති ඵදිසි වොදනා අනවකාසාවා”ති වදන්ති. තස්මිං කිර ඛණෙ ඵකච්චානං දෙවතානං ඵචං චෙතසො පරිචිතක්කො උදපාදි “භගවා ච පරිනිබ්බුතො, අයඤ්ච ආයස්මා දෙසනාකුසලො, ඉදානි ධම්මං දෙසෙති සකායකුලජ්ජපසුතො තථාගතස්ස භාතා වුළුපිතුපුත්තො, කිං නු ඛො සයං සච්ඡිකතං ධම්මං දෙසෙති, උදාහු භගවතොයෙව වචනං යථාසුත”න්ති. ඵචං තදාසඬකිතජ්ජකාරතො අසජ්ජුරිසභූමිසමොක්කමාදිතො අතික්කමාදි විභාවිතන්ති. අජ්ජෙතීති නිදස්සෙති. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙසු යථාරහං සත්තෙ නෙතීති නෙත්ති, ධම්මොයෙව නෙත්ති ධම්මනෙත්ති.

දළ්භතරනිවිට්ඨා විචිකිච්ඡා කඬ්ඛා. නාතිසංසජ්ජනා මතිභෙදමත්තා විමති. අස්සද්ධියං විනාසෙති භගවතා දෙසිතත්තා, සම්මුඛාවස්ස පටිග්ගහිතත්තා, ඛලිතදුරුත්තාදිගහණදොසාභාවතො ව. ඵත්ථ ච පයමාදයො තිස්සො අත්ථයොජනා

ආකාරාදීඅත්ථෙසු අග්ගහිතවිසෙසමෙව එවං-සද්දං ගහෙත්වා දස්සිතා, තතො පරා චතස්සො ආකාරත්ථමෙව එවං-සද්දං ගහෙත්වා විභාවිතා, පච්ඡිමා පන තිස්සො යථාක්කමං ආකාරත්ථං නිදස්සනත්ථං අවධාරණත්ථඤ්ච එවං-සද්දං ගහෙත්වා යොජිතාති දට්ඨබ්බං.

එක-සද්දො අඤ්ඤාසෙට්ඨාසභායසඬ්ඛාදීසු දිස්සති. තථා හෙස “සස්සතො අත්තා ව ලොකො ව, ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤන්ති ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්ති” තිආදීසු (ම. නි. 3.27) අඤ්ඤත්ථෙ දිස්සති, “වෙනසො එකොදිභාව” තිආදීසු (දී. නි. 1.228) සෙට්ඨත්ථෙ, “එකො වූපකට්ඨො” තිආදීසු (දී. නි. 1.405) අසභායෙ, “එකොව ඛො, හික්ඛවෙ, ඛණො ව සමයො ව බ්‍රහ්මවරියවාසායා” තිආදීසු සඬ්ඛායං. ඉධාපි සඬ්ඛායන්ති දස්සෙන්තො ආහ “එකන්ති ගණනපරිච්ඡෙදනිද්දෙසො” ති. කාලඤ්ච සමයඤ්චාති යුත්තකාලඤ්ච පච්චයසාමග්ගිඤ්ච ඛණොති ඔකාසො. තථාගතුප්පාදාදිකො හි මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස ඔකාසො තප්පච්චයපට්ඨාහහෙත්තා. ඛණො එව ව සමයො. යො “ඛණො” ති ව “සමයො” ති ව වූච්චති, සො එකොවාති හි අත්ථො මහාසමයොති මහාසමුහො. සමයොපි ඛොති සික්ඛාපදපුරණස්ස හෙත්ති. සමයප්පවාදකෙති දිට්ඨිප්පවාදකෙ. තත්ථ හි නිසින්තා තිත්ථියා අත්තතො අත්තතො සමයං පවදන්තිති. අත්ථාහිසමයාති හිතපට්ඨාහා. අභිසමෙතබ්බොති අභිසමයො, අභිසමයො අත්ථො අභිසමයට්ඨොති පීළනාදීති අභිසමෙතබ්බභාවෙන එකිභාවං උපනෙත්වා වුත්තාති. අභිසමයස්ස වා පටිවෙධස්ස විසයභූතො අත්ථො අභිසමයට්ඨොති. තානෙව තථා එකත්තෙන වුත්තාති. තත්ථ පීළනං දුක්ඛසච්චස්ස තංසමඬ්ඛිතො හිංසනං අවිජ්ජාරිකතාකරණං. සන්තාපො දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන සන්තාපනං පරිදහනං.

තත්ථ සහකාරිකාරණං සන්තිජ්ඣං සමෙති සමචෙතිති සමයො, සමවායො. සමෙති සමාගච්ඡති මග්ගබ්‍රහ්මවරියං එත්ථ තදාධාරපුග්ගලෙහිති සමයො, ඛණො. සමෙති එත්ථ, එතෙන වා සංගච්ඡති සත්තො, සභාවධම්මො වා සහජාතාදීහි උප්පාදාදීහි වාති සමයො, කාලො. ධම්මප්පවත්තිමත්තතාය අත්ථොතො අභූතොපි හි කාලො ධම්මප්පවත්තියා අධිකරණං කරණං විය ව කප්පනාමත්තසිද්ධෙන රූපෙන වොහරීයතිති. සමං, සහ වා අවයවානං අයනං පවත්ති අවට්ඨානන්ති සමයො, සමුහො යථා “සමුදායො” ති. අවයවසභාවට්ඨානමෙව හි සමුහොති. අවසෙසපච්චයානං සමාගමෙ එති එලං එතස්මා උප්පජ්ජති පවත්තති වාති සමයො, හෙත්තු යථා “සමුදයො” ති. සමෙති සංයොජනභාවතො සම්බන්ධො එති අත්තතො විසයෙ පවත්තති, දළ්භග්ගහණභාවතො වා සංයුත්තා අයන්ති පවත්තන්ති සත්තා යථාහිනිවෙසං එතෙනාති සමයො, දිට්ඨි; දිට්ඨිසඤ්ඤාපනෙන හි සත්තා අතිවිය ඛජ්ඣන්තිති. සමිති සඬ්ඛති සමොධානන්ති සමයො, පට්ඨාහො. සමයනං, සම්මා වා අයනං අපගමොති සමයො, පහානං. අභිමුඛං ඤාණෙන සම්මා එතබ්බො අභිසමෙතබ්බොති අභිසමයො, ධම්මානං අවිපරිතො සභාවො. අභිමුඛභාවෙන සම්මා එති ගච්ඡති බුජ්ඣතිති අභිසමයො, ධම්මානං අවිපරිතසභාවාවබ්බොධො. එවං තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ සමය-සද්දස්ස පවත්ති වෙදිතබ්බො. සමයසද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙ

අභිසමයසද්දස්ස උදාහරණං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. අස්සාති සමයසද්දස්ස.
කාලො අත්ථො සමවායාදීනං අත්ථානං ඉධ අසම්භවතො, දෙසදෙසකපරිසානං විය
සුත්තස්ස නිදානභාවෙන කාලස්ස අපදිසිතබ්බතො ව.

කස්මා පනෙත්ථ අනියම්තවසෙනෙව කාලො නිද්දිට්ඨො, න
උතුසංචච්ඡරාදිවසෙන නියමෙත්වාති? ආහ – “තත්ථ කිඤ්චාපි” තිආදි.
උතුසංචච්ඡරාදිවසෙන නියමං අකත්වා සමයසද්දස්ස වචනෙන අයම්පි ගුණො
ලද්ධො හොතිති දස්සෙන්නො “යෙ වා ඉමෙ” තිආදිමාහ. සාමඤ්ඤජානනා හි
විසෙසෙ අවතිට්ඨති. තත්ථ දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරසමයො දෙවසිකං
කුමානඵලසමාපත්තිහි විනිනාමනකාලො, විසෙසතො සත්තසත්තාහානි.
සුප්පකාසාති දසසහස්සිලොකධාතුසංකම්පනඕභාසපාතුභාවාදීහි පාකටා.
යථාචුත්තහෙදෙසු එව සමයෙසු එකදෙසං පකාරත්තරෙහි සඬගහෙත්වා දස්සෙතුං
“යො වාය” තිආදිමාහ. තථා හි ඤාණකිච්චසමයො අත්තහිතපටිපත්තිසමයො ව
අභිසම්බොධිසමයො, අරියතුණ්හිභාවසමයො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරසමයො,
කරුණාකිච්චපරහිතපටිපත්තිධම්මිකථාසමයො දෙසනාසමයො එව.

කරුණවචනෙන නිද්දෙසො කතොති සම්බන්ධො. තත්ථාති
අභිධම්මතදඤ්ඤසුත්තපදවිනයෙසු. තථාති භූමිමකරණෙහි. අධිකරණත්ථො
ආධාරත්ථො. භාවො නාම කිරියා, තාය කිරියන්තරලක්ඛණං භාවෙනභාවලක්ඛණං.
තත්ථ යථා කාලො සභාවධම්මපරිච්ඡින්නො සයං පරමත්ථතො අවිජ්ජමානොපි
ආධාරභාවෙන පඤ්ඤාතො තඬ්ඛණජපවත්තානං තතො පුබ්බෙ පරතො ව
අභාවතො “පුබ්බණ්හෙ ජාතො, සායන්හෙ ගච්ඡති” ති ව ආදීසු, සමුහො ව
අවයවවිනිමුත්තො අවිජ්ජමානොපි කප්පනාමත්තසිද්ධො අවයවානං ආධාරභාවෙන
පඤ්ඤාපියති “රුක්ඛෙ සාබා, යවරාසියං සම්භූතො” තිආදීසු, එවං ඉධාපිති
දස්සෙන්නො ආහ “අධිකරණඤ්ඤි...පෙ.... ධම්මාන” ති. යස්මිං කාලෙ
ධම්මපුඤ්ඤෙ වා කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති, තස්මිං එව කාලෙ
ධම්මපුඤ්ඤෙ ව එස්සාදයොපි හොත්තිති අයඤ්ඤි තත්ථ අත්ථො. යථා ව “ගාවීසු
දුය්හමානාසු ගතො, දුද්ධාසු ආගතො” ති දොහනකිරියාය ගමනකිරියා ලක්ඛියති,
එවං ඉධාපි “යස්මිං සමයෙ, තස්මිං සමයෙ” ති ව චුත්තෙ “සති” ති අයමත්ථො
විඤ්ඤායමානො එව හොති පදත්ථස්ස සත්තාවිරහාභාවතොති සමයස්ස
සත්තාකිරියාය චිත්තස්ස උප්පාදකිරියා එස්සාදීනං භවනකිරියා ව ලක්ඛියති. යස්මිං
සමයෙති යස්මිං නවමෙ ඛණෙ, යස්මිං යොනිසොමනසිකාරාදිහෙතුම්හි,
පච්චයසමවායෙ වා සති කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති, තස්මිංයෙව
ඛණෙ, හෙතුම්හි, පච්චයසමවායෙ වා එස්සාදයොපි හොත්තිති උභයත්ථ සමයසද්දෙ
භූමිමනිද්දෙසො කතො ලක්ඛණභූතභාවයුත්තොති දස්සෙන්නො ආහ
“ඛණ...පෙ.... ලක්ඛියති” ති.

හෙතුඅත්ථො කරුණත්ථො ව සම්භවති “අන්තෙන වසති, අජ්ඣෙතෙන වසති,
ඵරසුනා ඡින්නති, කුදාලෙන ඛණති” තිආදීසු විය. විනික්කමඤ්ඤි සුත්වා හික්ඛුසඬ්ඨං
සන්නිපාතාපෙත්වා ඔතිණ්ණවත්ථුකං පුග්ගලං පටිපුච්ඡිත්වා විගරහිත්වා ව තං තං

වත්පුං ඔතිණ්ණකාලං අනතික්කමිත්වා තෙනෙව කාලෙන සික්ඛාපදානි පඤ්ඤපෙන්නො භගවා විහරති සික්ඛාපදපඤ්ඤත්තිහෙතුඤ්ඤව අපෙක්ඛමානො තතියපාරාජිකාදිසු විය.

අවිචන්තමෙව ආරම්භතො පටියාය යාව දෙසනානිටියානං පරහිතපටිපත්තිසඬ්ඛාතෙන කරුණාවිභාරෙන. තදන්ට්ඨොතනන්ට්ඨති අවිචන්තසංයොගන්ට්ඨොතනන්ට්ඨං. උපයොගවචනනිද්දෙසො කතො යථා “මාසං අජ්ඣෙධිති” ති.

පොරාණාති අට්ඨකථාවරියා. අභිලාපමත්තහෙදොති වචනමත්තෙන විසෙසො. තෙන සුත්තවිනයෙසු විහත්තිබියත්තයො කතොති දස්සෙති.

සෙට්ඨන්ති සෙට්ඨවාචකං වචනං “සෙට්ඨ” න්ති චුත්තං සෙට්ඨගුණසහවරණතො. තථා උත්තමන්ති එත්ථාපි. ගාරවස්සුත්තොති ගරුභාවස්සුත්තො ගරුගුණයොගතො, ගරුකරණාරහතාය වා ගාරවස්සුත්තො. චුත්තොයෙව, න පන ඉධ වත්තබ්බො විසුද්ධිමග්ගස්ස ඉමිස්සා අට්ඨකථාය එකදෙසභාවතොති අධිප්පායො.

අපරො නයො (සං. නි. ටී. 1.1.1; සාරත්ථ. ටී. 1.විනයානිසංසකථාවණ්ණනා; විසුද්ධි. මහාටී. 1.144; ඉතිචු. අට්ඨ. ගන්ථාරම්භකථා) – භාගවාති භගවා, භතවාති භගවා, භාගෙ වතීති භගවා, භගෙ වතීති භගවා, භත්තවාති භගවා, භගෙ වමීති භගවා, භාගෙ වමීති භගවා.

භගවා භතවා භාගෙ, භගෙ ව වතී භත්තවා;
භගෙ වමී තථා භාගෙ, වමීති භගවා ජිනො.

තත්ථ කථං භාගවාති භගවා? යෙ තෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා ගුණභාගා ගුණකොට්ඨාසා, තෙ අනඤ්ඤසාධාරණා නිරතිසයා තථාගතස්ස අත්ථී උපලබ්භන්ති. තථා භික්ඛ සීලං, සමාධි, පඤ්ඤා, විමුත්ති, විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සනං, භිරි, ඔත්තප්පං, සද්ධා, වීරියං, සති සම්පජ්ඤා, සීලවිසුද්ධි, දිට්ඨිවිසුද්ධි, සමථො, විපස්සනා, තිණි කුසලමූලානි, තිණි සුවරිතානි, තයො සම්මාවිතක්කා, තිස්සො අනවජ්ජසඤ්ඤා, තිස්සො ධාතුයො, වත්තාරො සතිපට්ඨානා, වත්තාරො සම්මජ්ජධානා, වත්තාරො ඉද්ධිපාදා, වත්තාරො අරියමග්ගා, වත්තාරි අරියඵලානි, වතස්සො පටිසම්භිදා, වතුයොනිපට්ඨිභෙදකඤ්ඤාණං, වත්තාරො අරියවංසා, වත්තාරි වෙසාරජ්ජඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤව පධානියඬ්ගානි, පඤ්ඤවඬ්ගිකො සම්මාසමාධි, පඤ්ඤඤාණිකො සම්මාසමාධි, පඤ්ඤින්ද්‍රියානි, පඤ්ඤ ඛලානි, පඤ්ඤ නිස්සාරණියා ධාතුයො, පඤ්ඤ විමුත්තායතනඤ්ඤාණානි, පඤ්ඤ විමුත්තිපරිපාචනියා සඤ්ඤා, ඡ අනුස්සතිට්ඨානානි, ඡ ගාරවා, ඡ නිස්සාරණියා ධාතුයො, ඡ සත්තවිභාරා, ඡ අනුත්තරියානි, ඡ නිබ්බේධභාගියා සඤ්ඤා, ඡ අභිඤ්ඤා, ඡ අසාධාරණඤ්ඤාණානි, සත්ත අපරිභානියා ධම්මා, සත්ත අරියධම්මා, සත්ත අරියධනානි, සත්ත

බොජ්ඣංගය, සත්ත සප්පුරිසංඛාරය, සත්ත නිජ්ජරවත්ථුනි, සත්ත සඤ්ඤා, සත්ත දක්ඛිණෙය්‍යාපුග්ගලදෙසනා, සත්ත ඛිණාසවබලදෙසනා, අට්ඨ පඤ්ඤාපටිලාභහෙතුදෙසනා, අට්ඨ සම්මත්තානි, අට්ඨ ලොකධම්මානික්කමා, අට්ඨ ආරම්භවත්ථුනි, අට්ඨ අක්ඛණදෙසනා, අට්ඨ මහාපුරිසවිතක්කා, අට්ඨ අභිභායතනදෙසනා, අට්ඨ විමොක්ඛා, නව යොනිසොමනසිකාරමූලකා ධම්මා, නව පාරිසුද්ධිපට්ඨානියංගානි, නව සත්තවාසදෙසනා, නව ආසාතපටිච්ඡයා, නව සඤ්ඤා, නව නානත්තා, නව අනුපුබ්බවිහාරා, දස නාථකරණා ධම්මා, දස කසිණායතනානි, දස කුසලකම්මපථා, දස සම්මත්තානි, දස අරියවාසා, දස අපෙක්ඛධම්මා, දස තථාගතබලානි, එකාදස මෙත්තානිසංසා, ද්වාදස ධම්මවක්කාකාරා, තෙරස ධූතගුණා, චුද්දස බුද්ධඤ්ඤාණානි, පඤ්චදස විමුක්තිපරිපාවනියා ධම්මා, සොළසවිධා ආනාපානස්සති, සොළස අපරන්තපනියා ධම්මා, අට්ඨාරස බුද්ධධම්මා, එකුනවීසති පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණානි, චතුරත්තාරීස ඤ්ඤාණවත්ථුනි, පඤ්ඤාස උදයබ්බයඤ්ඤාණානි, පරොපණණාස කුසලධම්මා, සත්තසත්තති ඤ්ඤාණවත්ථුනි, චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසංඛාරාසමාපත්තිසඤ්චාරිමහාවජීරඤ්ඤාණං, අනන්තනයසමන්තපට්ඨානපච්චයපච්චවෙක්ඛණදෙසනාඤ්ඤාණානි තථා අනන්තාසු ලොකධාතුසු අනන්තානං සත්තානං ආසයාදිවිභාවනඤ්ඤාණානි වානි එවමාදයො අනන්තාපරිමාණහෙදා අනඤ්ඤාසාධාරණා නිරතිසයා ගුණභාගා ගුණකොට්ඨාසා සංවිජ්ජන්ති උපලබ්භන්ති, තස්මා යථාචුත්තවිභාගා ගුණභාගා අස්ස අත්ථිති “භාගවා”ති වත්තබ්බෙ ආ-කාරස්ස රස්සත්තං කත්වා “භගවා”ති චුත්තො. එවං තාව භාගවාති භගවා.

යස්මා සීලාදයො සබ්බෙ, ගුණභාගා අසෙසතො;
විජ්ජන්ති සුගතෙ තස්මා, භගවාති පවුච්චති.

කථං භතවාති භගවා? යෙ තෙ සබ්බලොකහිත්‍යාය උස්සුක්කමාපන්නෙහි මනුස්සත්තාදිකෙ අට්ඨ ධම්මෙ සමොධානෙන්වා සම්මාසම්බොධියා කතමභාහිනිභාරෙහි මහාබොධිසත්තෙහි පරිපූරිතබ්බා දානපාරමී, සීල, තෙක්ඛම්ම, පඤ්ඤා, වීරිය, බන්ති, සච්ච, අධිට්ඨාන, මෙත්තා, උපෙක්ඛාපාරමිති දස පාරමියො දස උපපාරමියො දස පරමත්ථපාරමියොති සමතිංස පාරමියො, දානාදීනි වත්තාරි සංඛගභවත්ථුනි, සච්චාදීනි වත්තාරි අධිට්ඨානානි, අභිගපරිච්චාගො නයනධනරජ්ජපුත්තදාරපරිච්චාගොති පඤ්ච මහාපරිවාගා, පුබ්බයොගො, පුබ්බවරියා, ධම්මක්ඛානං, ඤාතත්ථවරියා, ලොකත්ථවරියා, බුද්ධිවරියාති එවමාදයො, සබ්බෙපතො වා සබ්බෙ පුඤ්ඤඤාණසම්භාරා බුද්ධකරධම්මා, තෙ මභාහිනිභාරතො පට්ඨාය කප්පානං සතසහස්සාධිකානි වත්තාරි අසංඛිංසොති යථා භානභාගියා සංකිලෙසභාගියා ධීතිභාගියා වා න භොන්ති, අථ බො උත්තරුත්තරි විසෙසභාගියාව භොන්ති, එවං සක්කච්චං නිරන්තරං අනවසෙසතො භතා සම්භතා අස්ස අත්ථිති “භතවා”ති වත්තබ්බෙ “භගවා”ති චුත්තො නිරුත්තිතයෙන ත-කාරස්ස ග-කාරං කත්වා. අථ වා භතවාති තෙයෙව යථාචුත්තෙ බුද්ධකරධම්මෙ චුත්තනායෙනෙව හරි සම්භරි, පරිපූරෙසීති අත්ථො. එවම්පි භතවාති භගවා.

සම්මාසම්බෝධියා සබ්බේ, දානපාරමිආදිකෙ;
සම්භාරෙ භගවා නාටො, තෙනාපි භගවා මනොති.

කථං භාගෙ වනීති භගවා? යෙ තෙ චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛා දෙවසිකං
චළඤ්ජනකසමාපත්තිභාගා, තෙ අනවසෙසතො ලොකභිත්තථං අත්තනො ච
දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථං නිව්චකප්පං වනි හප් සෙවි බහුලමකාසීති භාගෙ වනීති
භගවා. අථ වා අභිඤ්ඤායාධම්මෙසු කුසලාදීසු ඛන්ධාදීසු ච යෙ තෙ
පරිඤ්ඤායාදිවසෙන සඬ්ඛෙපතො වා චතුර්විධා අභිසමයභාගා, විත්ථාරතො පන
“චක්ඛු පරිඤ්ඤායාං සොතං...පෙ.... ජරාමරණං පරිඤ්ඤායා”න්තිආදිනා (පටි.
ම. 1.21) අනෙකෙ පරිඤ්ඤායාභාගා, “චක්ඛුස්ස සමුදයො පහාතබ්බො...පෙ....
ජරාමරණස්ස සමුදයො පහාතබ්බො”තිආදිනා පහාතබ්බභාගා, “චක්ඛුස්ස
නිරොධො...පෙ.... ජරාමරණස්ස නිරොධො සච්ඡිකාතබ්බො”තිආදිනා
සච්ඡිකාතබ්බභාගා, “චක්ඛුස්ස නිරොධගාමීනි පටිපදා”තිආදිනා, “චත්තාරො
සතිපට්ඨානා”තිආදිනා ච අනෙකභෙදා භාවෙනබ්බභාගා ච ධම්මා, තෙ සබ්බේ වනි
හප් යථාරහං ගොවරභාවනාසෙවනානං වසෙන සෙවි. එවම්පි භාගෙ වනීති භගවා.
අථ වා “යෙ ඉමෙ සීලාදයො ධම්මක්ඛන්ධා සාවකෙහි සාධාරණා ගුණභාගා
ගුණකොට්ඨාසා, කිත්ති නු ඛො තෙ විනෙයාසන්තානෙසු පතිට්ඨපෙයා”න්ති
මහාකරුණාය වනි අභිපත්ථයි, සා චස්ස අභිපත්ථනා යථාධිප්පෙනඵලාවහා අහොසි.
එවම්පි භාගෙ වනීති භගවා.

යස්මා ඤ්ඤායාසමාපත්තිගුණභාගෙ අසෙසතො;
හප් පත්ථයි සත්තානං, හිතාය භගවා තනොති.

කථං භගෙ වනීති භගවා? සමාසතො තාව කතපුඤ්ඤෙහි පයොගසම්පන්නෙහි
යථාවිභවං හප්පිත්තීති භගා, ලොකියලොකුත්තරා සම්පත්තියො. තත්ථ ලොකියෙ
තාව තථාගතො සම්බෝධිතො පුබ්බේ බෝධිසත්තභූතො පරමුක්කංසගතෙ වනි හප්
සෙවි, යත්ථ පතිට්ඨාය නිරවසෙසතො බුද්ධකරධම්මෙ සමන්තානෙත්තො
බුද්ධධම්මෙ පරිපාවෙසි, බුද්ධභූතො පන තෙ නිරවජ්ජසුබ්බපසංහිතෙ
අනඤ්ඤාසාධාරණෙ ලොකුත්තරෙපි වනි හප් සෙවි, විත්ථාරතො පන
පදෙසරජ්ජසුඬ්ඛයචක්කවත්තිසම්පත්ති-දෙවරජ්ජසම්පත්තිආදිවසෙන-
ඤ්ඤානවිමොක්ඛසමාධිසමාපත්තිඤ්ඤාණදස්සන-මග්ගභාවනාඵලසච්ඡි- කිරියාදි-
උත්තරිමනුස්සධම්මවසෙන ච අනෙකවිහිතෙ අනඤ්ඤාසාධාරණෙ භගෙ වනි හප්
සෙවි. එවම්පි භගෙ වනීති භගවා.

යා තා සම්පත්තියො ලොකෙ, යා ච ලොකුත්තරා පුචු;
සබ්බා තා හප් සම්බුද්ධො, තස්මාපි භගවා මනොති.

කථං භත්තවාති භගවා? භත්තා දළ්භභත්තිකා අස්ස බහු අත්ථීති භත්තවා.
තථාගතො හි
මහාකරුණාසබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදිඅපරිමිතනිරුපමපභාවගුණවිසෙසසමඬ්ඛිභාව

තො සබ්බසත්තූත්තමො, සබ්බානත්ථපරිභාරපුබ්බභිගමාය
 නිරවසෙසහිතසුඛවිධානතප්පරාය නිරතිසයාය පයොගසම්පත්තියා සදෙවමනුස්සාය
 පජාය අවිචන්තුපකාරිතාය ද්වන්තිංසමහාපුරිසලක්ඛණ-අසීතිඅනුබ්‍යඤ්ජන-
 බ්‍යාමප්පහාදිඅනඤ්ඤසාධාරණ- විසෙසපටිමණ්ඩිත-රූපකායතාය යථාභූවිච-
 ගුණාධිගතෙන “ඉතිපි සො භගවා” තිආදිනායප්පවත්තෙන ලොකත්තයබ්‍යාපිනා
 සුචිපුලෙන සුචිසුද්ධෙන ච ථුතිසොසෙන සමන්තාගතත්තා උක්කංසපාරම්ප්පත්තාසු
 අප්පිච්ඡතාසත්තූට්ඨිආදීසු සුප්පතිට්ඨිතභාවතො
 දසබලවතුචෙසාරජ්ජාදිනිරතිසයගුණවිසෙස-සමඨිගිභාවතො ච රූපප්පමාණො
 රූපප්පසන්තො, සොසප්පමාණො සොසප්පසන්තො, ලුඛප්පමාණො
 ලුඛප්පසන්තො, ධම්මප්පමාණො ධම්මප්පසන්තොති එවං චතුප්පමාණකෙ
 ලොකසන්තිවාසෙ සබ්බථාපි පසාදාවහභාවෙන සමන්තපාසාදිකත්තා අපරිමාණානං
 සත්තානං සදෙවමනුස්සානං ආදරබ්‍රමානගාරවායතනතාය
 පරමපෙමසම්භත්තිට්ඨානං. යෙ තස්ස ඔවාදෙ පතිට්ඨිතා අවෙච්චප්පසාදෙන
 සමන්තාගතා භොන්ති, කෙනචි අසංහාරියා තෙසං පසාදහත්ති සමණෙන වා
 බ්‍රාහ්මණෙන වා දෙවෙන වා මාරෙන වා බ්‍රහ්මුනා වා. තථා හි තෙ අත්තනො
 ජීවිතපරිච්චාගෙපි තත්ථ පසාදං න පරිච්චජන්ති, තස්ස වා ආණං දළ්භහත්තිභාවතො.
 තෙනෙවාහ -

“යො චෙ කතඤ්ඤ කතචෙදි ධීරො;
 කල්‍යාණමිත්තො දළ්භහත්ති ච භොති” ති. (ජා. 2.17.78);

“සෙය්‍යථාපි, හික්ඛචෙ, මහාසමුද්දො ධීතධම්මො චෙලං නාතිවත්තති,
 එවමෙව ඛො, හික්ඛචෙ, යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤත්තං, තං මම
 සාවකා ජීවිතහෙතුපි නාතික්කමන්ති” ති (අ. නි. 8.20; උදා. 45; චූළව. 385)
 ව.

එවං භත්තවාති භගවා නිරුත්තිනයෙන එකස්ස ත-කාරස්ස ලොපං කත්වා
 ඉතරස්ස ග-කාරං කත්වා.

ගුණාතිසයයුත්තස්ස, යස්මා ලොකහිතෙසිනො;
 සම්භත්තා බහවො සත්ථු, භගවා තෙන වුච්චතීති.

කථං භගෙ වමීති භගවා? යස්මා තථාගතො බොධිසත්තභූතොපි පුරිමාසු ජාතීසු
 පාරමියො පුරෙන්නො භගසඬ්ඛාතං සිරිං ඉස්සරියං යසඤ්ච වමී, උග්ගිරි,
 බෙළුපිණ්ඩං විය අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඛයි; පච්ඡිමත්තභාවෙපි භත්ථාගතං
 චක්කවත්තිසිරිං දෙවලොකාධිපච්චසදිසං චතුදිපිස්සරියං
 චක්කවත්තිසම්පත්තිසන්තිස්සයං සත්තරතනසමුප්පලං යසඤ්ච තිණායපි
 අමඤ්ඤමානො නිරපෙක්ඛො පහාය අහිනික්ඛමිත්වා සම්මාසම්බොධිං
 අභිසම්බුද්ධො, තස්මා ඉමෙ සිරිආදිකෙ භගෙ වමීති භගවා. අථ වා භානි නාම
 නක්ඛත්තානි, තෙහි සමං ගච්ඡන්ති පවත්තන්තීති භගා,
 සිනෙරුයුගන්ධරඋත්තරකුරුහිමවත්තාදිභාජනලොකවිසෙසසන්තිස්සයා සොභා

කප්පට්ඨියභාවතො, තෙපි භගෙ වම් තන්නිවාසිසත්තාවාසසමතික්කමනතො,
තප්පට්ඨිඤ්ඤාදරාගපභානෙන පජහීති. එවම්පි භගෙ වම්ති භගවා.

වක්කවත්තිසිරිං යස්මා, යසං ඉස්සරියං සුඛං;
පභාසි ලොකචිත්තඤ්ඤං, සුගතො භගවා තතොති.

කථං භාගෙ වම්ති භගවා? භාගා නාම සභාගධම්මකොට්ඨාසා, තෙ
ඛන්ධායතනධාතෘදිවසෙන, තත්ථාපි රූපවෙදනාදිවසෙන, පථවියාදිඅතීතාදිවසෙන ව
අනෙකවිධා. තෙ භගවා සබ්බං පපඤ්චං සබ්බං යොගං සබ්බං ගන්ථං සබ්බං
සංයොජනං සමුච්ඡින්නදිත්වා අමතං ධාතුං සමධිගච්ඡන්තො වම් උග්ගිරි,
අනපෙක්ඛො ඡඩ්ඛයි න පච්චාගමී. තථා හෙස “සබ්බත්ථමෙව පථවිං ආපං තෙජං
වායං, චක්ඛුං සොතං ඝාතං ජීවිහං කායං මනං, රූපෙ සද්දෙ ගන්ධෙ රසෙ
ථොට්ඨබ්බෙ ධම්මෙ, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං...පෙ.... මනොවිඤ්ඤාණං,
චක්ඛුසම්ඵස්සං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං වෙදනං...පෙ....
මනොසම්ඵස්සජං වෙදනං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං සඤ්ඤං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං
සඤ්ඤං, චක්ඛුසම්ඵස්සජං චෙතනං...පෙ.... මනොසම්ඵස්සජං චෙතනං,
රූපතණ්හං...පෙ.... ධම්මතණ්හං, රූපචිතක්කං...පෙ.... ධම්මචිතක්කං,
රූපචිචාරං...පෙ.... ධම්මචිචාර”න්තිආදිනා අනුපදධම්මචිභාගවසෙනපි සබ්බෙව
ධම්මකොට්ඨාසෙ අනවසෙසතො වම් උග්ගිරි, අනපෙක්ඛපරිච්චාගෙන ඡඩ්ඛයි.
චුත්තං හෙතං “යං තං, ආනන්ද, චත්තං චත්තං මුත්තං පහීනං පටිනිස්සට්ඨං, තං
තථාගතො පුන පච්චාගමීස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජතී”ති (දී. නි. 2.183). එවම්පි
භාගෙ වම්ති භගවා. අථ වා භාගෙ වම්ති සබ්බෙපි කුසලාකුසලෙ සාවජ්ජානවජ්ජෙ
හීනපණීතෙ කණ්හසුක්කසප්පට්ඨාගෙ ධම්මෙ අරියමග්ගඤ්ඤාණමුඛෙන වම් උග්ගිරි
අනපෙක්ඛො පරිච්චජි පජහී, පරෙසඤ්ච තථත්තාය ධම්මං දෙසෙසි. චුත්තම්පි චෙතං
“ධම්මාපි වො, හික්ඛවෙ, පභාතබ්බා, පගෙව අධම්මා (ම. නි. 1.240), කුල්ලුපමං
වො, හික්ඛවෙ, ධම්මං දෙසෙස්සාමි නිත්ථරණත්ථාය, නො ගහණත්ථායා”තිආදි (ම.
නි. 1.240). එවම්පි භාගෙ වම්ති භගවා.

ඛන්ධායතනධාතෘදි-ධම්මභාගාමහෙසිනා;
කණ්හසුක්කා යතො චත්තා, තතොපි භගවා මතොති.

තෙන චුත්තං –

“භාගවා හතවා භාගෙ, භගෙ ව වනි හත්තවා;
භගෙ වම් තථා භාගෙ, වම්ති භගවා ජිනො”ති.

ධම්මසරීරං පච්චක්ඛං කරොතීති “යො වො, ආනන්ද, මයා ධම්මො ව විනයො
ව දෙසිතො පඤ්ඤත්තො, සො වො මමච්චයෙන සත්ථා”ති (දී. නි. 2.216)
වචනතො ධම්මස්ස සත්ථුභාවපරියායො විජ්ජතීති කත්වා චුත්තං.

වජිරසඬ්ඝාතසමානකායො පරෙහි අහෙජ්ජසරීරත්තා. න හි භගවතො රූපකායෙ කෙනවි සක්කා අන්තරායො කාතුන්ති.

දෙසනාසම්පත්තිං නිද්දිසති වක්ඛමානස්ස සකලස්ස සුත්තස්ස ‘එව’න්ති නිදස්සනතො. සාවකසම්පත්තිං නිද්දිසති පටිසම්භිදාජ්ජත්තෙන පඤ්චස්ස ධානෙස්ස භගවතා එතදග්ගෙ යපිතෙන මයා මහාසාවකෙන සුතං, තඤ්ච ඛො මයාව සුතං, න අනුස්සුතිකං, න පරම්පරාහතන්ති ඉමස්ස අත්ථස්ස දීපනතො. කාලසම්පත්තිං නිද්දිසති භගවා-සද්දසන්නිධානෙ පයුත්තස්ස සමය-සද්දස්ස කාලස්ස බුද්ධුජ්ජාදපටිමණ්ඩිතභාවදීපනතො. බුද්ධුජ්ජාදපරමා හි කාලසම්පදා. තෙනෙනං වුවවති –

“කප්පකසායෙ කලියුගෙ, බුද්ධුජ්ජාදො අහො මහවිජරියං;
භුතාවහමජ්ඣෙ ජාතං, සමුදිතමකරන්දමරවින්ද”න්ති. (දී. නි. ටී. 1.1; සං. නි. ටී. 1.1.1; අ. නි. ටී. 1.1.1 රූපාදිවග්ගවණ්ණනා);

භගවාති දෙසකසම්පත්තිං නිද්දිසති
ගුණවිසිට්ඨසත්තුත්තමගරුගාරවාධිවචනභාවතො.

මඬගලදිවසො සුඛණො සුනක්ඛත්තන්ති අජ්ජ මඬගලදිවසො, තස්මා සුනක්ඛත්තං, තත්ථාපි අයං සුඛණො. මා අතික්කමීති මා රත්තිවිභායනං අනුදික්ඛන්තානං රත්ති අතික්කමීති එවං සම්බන්ධො වෙදිතඛිබ්බො. උක්කාසු ධීතාසු ධීතාති උක්කට්ඨා (දී. නි. ටී. 1.255; අ. නි. ටී. 2.4.36). උක්කාසු විජ්ජොතලන්තිසු ධීතා පතිට්ඨිතාති මූලවිභූජාදිපක්ඛෙපෙන (පාණිනි 3.2.5) සද්දසිද්ධි වෙදිතඛිබ්බො. නිරුත්තිනායෙන වා උක්කාසු ධීතාසු ධීතා ආසීති උක්කට්ඨා. අපරෙ පන භණන්ති “භූමිභාගසම්පත්තියා මනුස්සසම්පත්තියා උපකරණසම්පත්තියා ව සා නගරී උක්කට්ඨගුණයොගතො ‘උක්කට්ඨා’ති නාමං ලභී”ති.

අවිසෙසෙනාති න විසෙසෙන, විහාරභාවසාමඤ්ඤනාති අත්ථො. ඉරියාපථ...පෙ.... විහාරෙසුති ඉරියාපථවිහාරො දිඛ්ඛවිහාරො බ්‍රහ්මවිහාරො අරියවිහාරොති එතෙසු වතුසු විහාරෙසු. සමඬගිපරිදීපනන්ති සමඬගිභාවපරිදීපනං. එතන්ති “විහරතී”ති එතං පදං. තථා හි තං “ඉධෙකච්චො ගිහීහි සංසට්ඨො විහරති සහනන්දී සහසොකී”තිආදීසු (සං. නි. 4.241) ඉරියාපථවිහාරෙ ආගතං; “යස්මිං සමයෙ, හික්ඛවෙ, හික්ඛු විච්චිවෙව කාමෙහි...පෙ.... පඨමං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරතී”තිආදීසු (ධ. ස. 160; විහ. 624) දිඛ්ඛවිහාරෙ; “සො මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරතී”තිආදීසු (දී. නි. 1.556; 3.308; ම. නි. 1.77; 2.309; 3.230) බ්‍රහ්මවිහාරෙ; “සො ඛො අහං අග්ගිවෙස්සන තස්සායෙව කථාය පරියොසානෙ තස්මිං එව පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙ අජ්ඣාත්තමෙව චිත්තං සණ්ඨපෙම් සන්නිසාදෙම් එකොදිං කරොම් සමාදහාමි, යෙන සුදං නිච්චකප්පං විහරාමි”තිආදීසු (ම. නි. 1.387) අරියවිහාරෙ.

තත්ථ ඉරියනං චත්තනං ඉරියා, කායජ්ජයොගො. තස්සා පචත්තනුපායභාවතො යානාදි ඉරියාපථො. යානසමඬ්ඨි වා හි කායෙන කිඤ්චි කරොයා ගමනාදීසු අඤ්ඤතරසමඬ්ඨි වා. අථ වා ඉරියති පචත්තති එතෙන අත්තභාවො, කායකිච්චං වාති ඉරියා, තස්සා පචත්තියා උපායභාවතො පථොති ඉරියාපථො, යානාදි එව. සො ච අත්ථතො ගතිනිවත්තිආදිආකාරෙන පචත්තො චතුසත්තතිරූපපඬන්ධො එව. විහරණං, විහරති එතෙනාති වා විහාරො, ඉරියාපථො එව විහාරො ඉරියාපථවිහාරො. දිවි භවොති දිබ්බො. තත්ථ බහුලජ්ජචත්තියා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදිදෙවලොකෙ භවොති අත්ථො. තත්ථ යො දිබ්බානුභාවො, තදත්ථාය සංචත්තතීති වා දිබ්බො, අභිඤ්ඤාභිනිභාරවසෙන මහාගතිකත්තා වා දිබ්බො, දිබ්බො ච සො විහාරො වාති දිබ්බවිහාරො, චතස්සො රූපාවචරසමාපත්තියො. ආරූප්පසමාපත්තියොපි එත්ථෙව සඬගහං ගච්ඡන්ති. බ්‍රහ්මුතං, බ්‍රහ්මානො වා විහාරා බ්‍රහ්මවිහාරා, චතස්සො අජ්ජමඤ්ඤායො. අරියානං, අරියා වා විහාරා අරියවිහාරා, චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලාති. සො හි භගවා එකං ඉරියාපථබ්බාධනන්තිආදි යදිපි භගවා එකෙනපි ඉරියාපථෙන විරතරං කාලං අත්තභාවං පචත්තෙතුං සක්කොති, තථාපි “උපාදිත්තකසරීරස්ස නාම අයං සභාවො” ති දස්සෙතුං වුත්තං. යස්මා වා භගවා යත්ථ කත්ථවි වසන්තො වෙනෙය්‍යානං ධම්මං දෙසෙන්නො, නානාසමාපත්තීහි ව කාලං චිතිනාමෙන්තො වසතීති වෙනෙය්‍යාසත්තානං අත්තතො ච විවිධං භික්ෂුඛං හරති උපනෙති උජ්ජාදෙති, තස්මා විවිධං හරතීති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සුභගත්තාති සිරිකාමානවසෙන සොභනත්තා. තෙනෙවාහ “සුන්දරසිරිකත්තා සුන්දරකාමත්තා වා” ති. ඡණසමජ්ජඋස්සවෙති එත්ථ ඡණං නාම එග්ගුනමාසාදීසු උත්තරඵග්ගුනාදි-අභිලක්ඛිතදිවසෙසු සපරිජනානං මනුස්සානං මඬගලකරණං. සමජ්ජං නාම නටසමජ්ජාදි. උස්සවො නක්ඛන්තං. යත්ථ ගාමනිගමවාසිනො තයො සත්ත වා දිවසෙ නක්ඛන්තසොසනං කත්වා යථාචිභවං අලඬකතපටියත්තා භොගෙ පරිභුඤ්ජන්තා නක්ඛන්තකීළනං කීළන්ති. තෙසං තං තථෙව භොතීති තෙසං මනුස්සානං තං පත්ථනං තන්තිවාසිදෙවතානුභාවෙන යෙභුයොන තථෙව භොති, පත්ථනා සමිජ්ඣතීති අත්ථො. බහුජනකත්තතායාති ඉමිනා “සුන්දරකාමත්තා” ති එතස්සෙව පදස්ස පකාරන්තරෙන අත්ථං විභාවෙති. තත්‍රායං වචනත්ථො – කමතීයට්ඨෙන සුට්ඨු හජීයතීති සුභගං, සුභා අගා රුක්ඛා එත්ථාති වා සුභගං, සුන්දරකිත්තියොගතො වා “සුභග” ත්ති එවම්පෙත්ථ අත්ථං වණ්ණෙන්නි. කෙවි පන “සුභාගවනෙ” ති පඨන්ති, “සුන්දරභූමිභාගෙ වනෙ” ති වස්ස අත්ථං වදන්ති. සුභගස්ස නාම යක්ඛස්ස වනං තෙන පරිග්ගහිතත්තාති “සුභගවන” ත්ති අඤ්ඤෙ. වනනං භත්තීතිඅත්ථෙ තං වනනං කාරෙතීති එතස්මිං අත්ථෙ වනයතීති පදසිද්ධි වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාහ “අත්තනි සිනෙහං උජ්ජාදෙති” ති. යාවනත්ථෙ වනුතෙ ඉති වනන්ති උපචාරකජ්ජනාවසෙන වන-සද්දො වෙදිතබ්බො.

උජ්ජවංසාති උජ්ජුතවිටපා. මහාසාලාති මහාරුක්ඛා. අඤ්ඤතරස්මිං සාලමූලෙති අඤ්ඤතරස්ස රුක්ඛස්ස මූලෙ. වනජ්ජනිජෙට්ඨකරුක්ඛොති වනජ්ජනිභූතො ජෙට්ඨකරුක්ඛො. තමෙව ජෙට්ඨකභාවන්ති වනජ්ජනිභාවෙනාගතං සෙට්ඨභාවං පධානභාවං. තෙන හි සො “සාලරාජා” ති වුත්තො. උපගතානං රඤ්ජනට්ඨෙන

රාජා, අක්කස්මිම්පි තාදිසෙ රුක්ඛෙ රාජවොහාරං දස්සෙතුං
 “සුපතිට්ඨිතස්සා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ බ්‍රාහ්මණ ධම්මිකානි ආලපනං.
 නිජපරියායෙන සාධාදිමනො සඨසාතස්ස සුපතිට්ඨිතභාවසාධනො අවයවවිසෙසෙ
 පවත්තමානො මූල-සද්දො. යස්මා තංසදිසෙසු තත්තිස්සයෙ පදෙසෙ ව
 රුළුභිවසෙන පරියායනො පවත්තති, තස්මා “මූලානි උද්ධරෙය්‍යා”ති එත්ථ
 නිජපරියායමූලං අධිජපෙනත්ති එකෙන මූල-සද්දෙන විසෙසෙත්වා ආහ “මූලමූලෙ
 දිස්සති”ති යථා “දුක්ඛදුක්ඛං (සං. නි. 4.327), රූපරූප”න්ති (විසුද්ධි. 2.449) ව.
 අසාධාරණහෙතුමිහිති අසාධාරණකාරණෙ. ලොභසහගතචිත්තුප්පාදානං එව
 ආවෙණිකෙ නෙසං සුපතිට්ඨිතභාවසාධනනො මූලට්ඨෙන උපකාරකෙ
 පච්චයධම්මෙ දිස්සතිති අත්ථො.

තත්ථාති “එකං සමයං භගවා උක්කට්ඨායං විහරති සුභගවනෙ
 සාලරාජමූලෙ”ති යං වුත්තං වාක්‍යං, තත්ත. සියාති කස්සචි එවං පරිචිතක්කො සියා,
 වක්ඛමානාකාරෙන කදාචි වොදෙය්‍ය වාති අත්ථො. අථ තත්ථ විහරතීති යදි
 සුභගවනෙ සාලරාජමූලෙ විහරති. න වත්තඛිඛන්ති නානායානභූතත්තා
 උක්කට්ඨාසුභගවනානං, එකං සමයන්ති ව වුත්තත්තාති අධිජපායො. ඉදානි
 වොදකො තමෙව අත්තනො අධිජපායං “න හි සක්කා”තිආදිනා විවරති. ඉතරො
 සබ්බමෙතං අවිපරීතං අත්ථං අජානන්තෙන වුත්තන්ති දස්සෙත්තො “න ඛො
 පනෙතං එවං දට්ඨබ්බ”න්ති ආහ. තත්ථ එතන්ති “උක්කට්ඨායං විහරති සුභගවනෙ
 සාලරාජමූලෙ”ති එතං වචනං. එවන්ති “යදි තාව භගවා”තිආදිනා යං තං භවතා
 වොදිතං, තං අත්ථනො එවං න ඛො පන දට්ඨබ්බං, න උභයත්ථ අපුබ්බඅවරිමං
 විහාරදස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

ඉදානි අත්තනො යථාධිජපෙතං අවිපරීතං අත්ථං, තස්ස ව පටිකච්චෙව
 වුත්තභාවං, තෙන ව අජපට්ඨිද්ධත්තං පකාසෙත්තො “නනු අවොවුම්භ...පෙ....
 සාලරාජමූලෙ”ති ආහ. එවමිපි “සුභගවනෙ සාලරාජමූලෙ විහරතී”ච්චෙව
 වත්තඛිඛං, න “උක්කට්ඨාය”න්ති වොදනං මනසි කත්වා වුත්තං
 “ගොවරගාමනිදස්සනත්ථ”න්තිආදි.

අවස්සං චෙත්ථ ගොවරගාමකිත්තනං කාතඛිඛං. තථා හි තං යථා
 සුභගවනාදිකිත්තනං පබ්බජිතානුග්ගහකරණාදිඅනෙකජ්ජයොජනං, එවං
 ගහට්ඨානුග්ගහකරණාදිවිධිජ්ජයොජනන්ති දස්සෙත්තො
 “උක්කට්ඨාකිත්තනෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ පච්චයග්ගහණෙන
 උපසඬ්ඛිකමනපයිරූපාසනානං ඔකාසදානෙන ධම්මදෙසනාය සරණෙසු සීලෙසු ව
 පතිට්ඨාපනෙන යටුපතිස්සයං උපරිවිසෙසාධිගමාවහනෙන ව
 ගහට්ඨානග්ගහකරණං, උග්ගහපරිපුච්ඡානං කම්මට්ඨානානුයොගස්ස ව
 අනුරූපවසනට්ඨානපරිග්ගහෙනත්ථ පබ්බජිතානුග්ගහකරණං චෙදිතඛිඛං.
 කරුණාය උපගමනං, න ලාභාදිනිමිත්තං, පක්ඛ්ඛාය අපගමනං, න
 විරොධාදිනිමිත්තන්ති උපගමනාපගමනානං නිරූපක්කිලෙසතං විභාවෙති.
 ධම්මිකසුඛං නාම අනවජ්ජසුඛං. දෙවානං උපකාරබහුලතා ජනවිචිත්තතාය.

පවුරජනවිවිත්තං හි යානං දෙවා උපසඬකම්මිතබ්බං මඤ්ඤන්ති.
 තදත්ථපරිනිප්පාදනන්ති ලොකත්ථනිප්පාදනං, බුද්ධකිව්වසම්පාදනන්ති අත්ථො.
 එවමාදිනාති ආදි-සද්දෙන උක්කට්ඨාකිත්තනතො රූපකායස්ස අනුග්ගණ්හනං
 දස්සෙති, සුභගවනාදිකිත්තනතො ධම්මකායස්ස. තථා පුරිමෙන
 පරාධිනකිරියාකරණං, දුතියෙන අත්තාධිනකිරියාකරණං. පුරිමෙන වා
 කරුණාකිව්වං, ඉතරෙන පඤ්ඤාකිව්වං. පුරිමෙන වස්ස පරමාය අනුකම්පාය
 සමන්තාගමං, පච්ඡිමෙන පරමාය උපෙක්ඛාය සමන්තාගමං දීපෙති. භගවා හි
 සබ්බසත්තෙ පරමාය අනුකම්පාය අනුකම්පති, න ච තත්ථ සිනෙහදොසානුපතීතො
 පරමුපෙක්ඛකභාවතො, උපෙක්ඛකො ච න ච පරහිතසුඛකරණෙ අප්පොසුක්කො
 මහාකාරුණිකභාවතො.

තස්ස මහාකාරුණිකතාය ලොකනාථතා, උපෙක්ඛකතාය අත්තනාථතා. තථා
 හෙස බොධිසත්තභූතො මහාකරුණාය සඤ්චොදිතමානසො සකලලොකහිතාය
 උස්සුක්කමාපන්නො මහාහිනිභාරතො පටියාය තදත්ථනිප්පාදනත්ථං
 පුඤ්ඤඤාණසම්භාරෙ සම්පාදෙන්නො අපරිමිතං කාලං අනප්පකං දුක්ඛමනුභොසි,
 උපෙක්ඛකතාය සම්මා පතීතෙහි දුක්ඛෙහි න විකම්පි. තථා මහාකාරුණිකතාය
 සංසාරාහිමුඛතා, උපෙක්ඛකතාය තතො නිබ්බින්නා. තථා උපෙක්ඛකතාය
 නිබ්බානාහිමුඛතා, මහාකාරුණිකතාය තදධගමො. තථා මහාකාරුණිකතාය පරෙසං
 අභිංසාපනං, උපෙක්ඛකතාය සයං පරෙහි අභායනං. මහාකාරුණිකතාය පරං
 රක්ඛතො අත්තතො රක්ඛණං, උපෙක්ඛකතාය අත්තනං රක්ඛතො පරෙසං
 රක්ඛණං. තෙනස්ස අත්තහිතාය පටිපන්නාදීසු චතුත්ථපුග්ගලභාවො සිද්ධො හොති.
 තථා මහාකාරුණිකතාය සච්චාධිට්ඨානස්ස වාගාධිට්ඨානස්ස ච පාරිපූරි,
 උපෙක්ඛකතාය උපසමාධිට්ඨානස්ස පඤ්ඤාධිට්ඨානස්ස ච පාරිපූරි. එවං
 පරිසුද්ධාසයපයොගස්ස මහාකාරුණිකතාය ලොකහිතත්ථමෙව
 රජ්ජමිපදාදිභවසම්පත්තියා උපගමනං, උපෙක්ඛකතාය තිණායපි අමඤ්ඤමානස්ස
 තතො අපගමනං. ඉති සුචිසුද්ධඋපගමාපගමස්ස මහාකාරුණිකතාය
 ලොකහිතත්ථමෙව දානවසෙන සම්පත්තීනං පරිච්චජනා, උපෙක්ඛකතාය වස්ස
 එලස්ස අත්තතො අපච්චාසීසනා. එවං සමුදාගමනතො පටියාය
 අවජරියබ්භුතගුණසමන්තාගතස්ස මහාකාරුණිකතාය පරෙසං හිතසුඛත්ථං
 අතිදුක්කරකාරිතා, උපෙක්ඛකතාය කායමිපි අනලංකාරිතා.

තථා මහාකාරුණිකතාය වරිමත්තභාවෙ ජිණ්ණාතුරමතදස්සනෙන
 සඤ්ජාතසංවෙගො, උපෙක්ඛකතාය උළාරෙසු දෙවභොගසදිසෙසු භොගෙසු
 නිරපෙක්ඛො මහාහිනික්ඛමනං නික්ඛමි. තථා මහාකාරුණිකතාය ‘‘කිච්ඡං වතායං
 ලොකො ආපන්නො’’තිආදිනා (දී. නි. 2.57; සං. නි. 2.4, 10) කරුණාමුඛෙනෙව
 විපස්සනාරම්භො, උපෙක්ඛකතාය බුද්ධභූතස්ස සත්ත සත්තාභානි
 විවෙකසුඛෙනෙව විනිනාමනං. මහාකාරුණිකතාය ධම්මගම්භිරතං පච්චවෙක්ඛිත්වා
 ධම්මදෙසනාය අප්පොසුක්කතං ආපජ්ජිත්වාපි මහාබ්‍රහ්මනො අජ්ඣෙය්‍යනාපදෙසෙන
 ඔකාසකරණං, උපෙක්ඛකතාය පඤ්චවග්ගියාදි වෙනෙය්‍යානං
 අනනුරූපසමුදාවාරෙපි අනඤ්ඤථාභාවො. මහාකාරුණිකතාය කත්ථවි

පටිසානාභාවෙනස්ස සබ්බත්ථ අමිත්තසඤ්ඤාය අභාවො, උපෙක්ඛකතාය කත්ථවිපි අනුරොධාභාවෙන සබ්බත්ථ සිනෙහසන්ථවාභාවො. මහාකාරුණිකතාය ගාමාදීනං ආසන්නට්ඨානෙ වසන්තස්සපි උපෙක්ඛකතාය අරඤ්ඤට්ඨානෙ එව විහරණං. තෙන චුත්තං ‘‘පුරිමෙන වස්ස පරමාය අන්ත්‍රකම්පාය සමන්තාගමං, පච්ඡිමෙන පරමාය උපෙක්ඛාය සමන්තාගමං දීපෙති’’ති.

තන්ති ‘‘තත්‍රා’’ති පදං. දෙසකාලපරිදීපනන්ති යෙ දෙසකාලා ඉධ විහරණකිරියාවිසෙසනභාවෙන චුත්තා, තෙසං පරිදීපනන්ති දස්සෙන්තො ‘‘යං සමයං...පෙ.... දීපෙති’’ති ආහ. තං-සද්දො හි චුත්තස්ස අත්ථස්ස පටිනිද්දෙසො, තස්මා ඉධ කාලස්ස, දෙසස්ස වා පටිනිද්දෙසො භවිතුං අරහති, න අඤ්ඤස්ස. අයං තාව තත්‍ර-සද්දස්ස පටිනිද්දෙසභාවෙ අත්ථවිභාවනා. යස්මා පන ඊදිසෙසු යානෙසු තත්‍ර-සද්දො ධම්මදෙසනාවිසිට්ඨං දෙසං කාලඤ්ච විභාවෙති, තස්මා චුත්තං ‘‘භාසිතබ්බයුත්තෙ වා දෙසකාලෙ දීපෙති’’ති. තෙන තත්‍රාති යත්ථ භගවා ධම්මදෙසනත්ථං භික්ඛූ ආලපි අභාසි, තාදිසෙ දෙසෙ, කාලෙ වාති අත්ථො. න භීතිආදිනා තමෙවත්ථං සමත්ථෙති. නත්‍ර ව යත්ථ ධීතො භගවා ‘‘අකාලො ඛො තාවා’’තිආදිනා බාහියස්ස ධම්මදෙසනං පටික්ඛිපි, තත්ථෙව අන්තරවිථියං ධීතො තස්ස ධම්මං දෙසෙතිති? සච්චමෙතං, අදෙසෙතබ්බකාලෙ අදෙසනාය ඉදං උදාහරණං. තෙනෙවාහ ‘‘අකාලො ඛො තාවා’’ති. යං පන තත්ථ චුත්තං ‘‘අන්තරසරං පට්ටියම්භා’’ති (උදා. 10), තම්පි තස්ස අකාලභාවස්සෙව පරියායෙන දස්සනත්ථං චුත්තං. තස්ස හි තදා අද්ධානපරිස්සමෙන රූපකායෙ අකම්මඤ්ඤතා අභාසි, බලවපීතිවෙගෙන නාමකායෙ, තද්දුහයස්ස වූපසමං ආගමෙන්තො පපඤ්චපරිහාරත්ථං භගවා ‘‘අකාලො ඛො’’ති පරියායෙන පටික්ඛිපි. අදෙසෙතබ්බදෙසෙ අදෙසනාය පන උදාහරණං ‘‘අථ ඛො භගවා මග්ගා ඔක්කම්ම අඤ්ඤතරස්මිං රුක්ඛමුලෙ නිසිදි (සං. නි. 2.154), විහාරතො නික්ඛමිත්වා විහාරපච්ඡායායං පඤ්ඤත්තෙ ආසනෙ නිසිදි’’ති (දී. නි. 1.363) ව එවමාදිකං ඉධ ආදි-සද්දෙන සඬගහිතං.

‘‘අථ ඛො සො, භික්ඛවෙ, බාලො ඉධ පුබ්බෙ රසාදො ඉධ පාපානි කම්මානි කරිත්වා’’තිආදීසු (ම. නි. 3.251) පදපුරණමත්තෙ ඛො-සද්දො, ‘‘දුක්ඛං ඛො අගාරවො විහරති අප්පතිස්සො’’තිආදීසු (අ. නි. 4.21) අවධාරණෙ, ‘‘කිත්තාවතා නු ඛො, ආවුසො, සත්ථු පච්චිත්තස්ස විහරතො සාවකා විවෙකං නානුසික්ඛන්ති’’තිආදීසු (ම. නි. 1.31) ආදිකාලත්ථෙ. වාක්‍යාරම්භෙති අත්ථො. තත්ථ පදපුරණෙන වචනාලඬිකාරමත්තං කතං හොති, ආදිකාලත්ථෙන වාක්‍යස්ස උපඤ්ඤාසමත්තං, අවධාරත්ථෙන පන නියමදස්සනං, තස්මා ආමන්තෙසි එවාති ආමන්තෙන නියමො දස්සිතො හොතිති.

‘‘භගවාති ලොකගරුදීපන’’න්ති කස්මා චුත්තං, නත්‍ර පුබ්බෙපි භගවා-සද්දස්ස අත්ථො චුත්තොති? යදිපි පුබ්බෙ චුත්තො, තං පනස්ස යථාචුත්තෙ යානෙ විහරණකිරියාය කත්තුටිසෙසදස්සනත්ථං කතං, න ආමන්තනකිරියාය, ඉධ පන ආමන්තනකිරියාය, තස්මා තදත්ථං පුන ‘‘භගවා’’ති පාළියං චුත්තන්ති තස්සත්ථං.

දස්සෙතුං “භගවාති ලොකගරුදීපන”න්ති ආහ. කථාසවනසුත්තපුග්ගලවචනන්ති වක්ඛමානාය මූලපරියායදෙසනාය සවනයොග්ගපුග්ගලවචනං. චතුසුපි පරිසාසු භික්ඛු එව එදිසානං දෙසනානං විසෙසෙන භාජනභූතා, ඉති සාතිසයසාසනසම්පටිග්ගාහකභාවදස්සනත්ථං ඉධ භික්ඛුගහණන්ති දස්සෙත්වා ඉදානි සද්දත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදිමාහ.

තත්ථ භික්ඛකොති භික්ඛුති භික්ඛනධම්මතාය භික්ඛුති අත්ථො. භික්ඛාවරියං අප්ඤ්ඤාපගතොති බුද්ධාදිභිපි අප්ඤ්ඤාපගතං භික්ඛාවරියං උඤ්ජාවරියං අප්ඤ්ඤාපගතත්තා අනුට්ඨිතත්තා භික්ඛු. යො හි කොචි අප්පං වා මහන්තං වා භොගක්ඛන්ධං පභාය අගාරස්මා අනගාරියං පබ්බජිතො, සො කසිගොරක්ඛාදිහි ජීවිකාකප්පනං හිත්වා ලිඛිගසම්පටිච්ඡනෙනෙව භික්ඛාවරියං අප්ඤ්ඤාපගතත්තා භික්ඛු, පරපටිබද්ධජීවිකත්තා වා විහාරමජ්ඣෙ කාපහන්තං භුඤ්ජමානොපි භික්ඛාවරියං අප්ඤ්ඤාපගතොති භික්ඛු, පිණ්ඩියාලොපභොජනං නිස්සාය පබ්බජ්ජාය උස්සාහජාතත්තා වා භික්ඛාවරියං අප්ඤ්ඤාපගතොති භික්ඛුති එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ආදිනා නයෙනාති “හින්තපට්ඨරොති භික්ඛු, හින්දති පාපකෙ අකුසලෙ ධම්මෙති භික්ඛු, හින්තත්තා පාපකානං අකුසලානං ධම්මානං භික්ඛු”තිආදිනා විහඬිගෙ (විහ. 510) ආගතනයෙන. ඤාපනෙති අවබෝධනෙ, පටිවෙදනෙති අත්ථො.

භික්ඛනසිලතාතිආදීසු භික්ඛනසිලතා භික්ඛනෙන ආජීවනසිලතා, න කසිවණ්ණජාදිහි ආජීවනසිලතා. භික්ඛනධම්මතා “උද්දිස්ස අරියා තිට්ඨන්ති”ති (පටි. ම. 153; මි. ප. 4.5.9) එවං චුත්තභික්ඛනසභාවතා, න සම්භාවනාකොහඤ්ඤසභාවතා. භික්ඛනෙ සාධුකාරිතා “උත්තිට්ඨෙ නප්පමජ්ජෙය්‍යා”ති (ධ. ප. 168) වචනං අනුස්සරිත්වා තත්ථ අප්පමජ්ජනා. අථ වා සීලං නාම පකතිසභාවො, ඉධ පන තදධිට්ඨානං. ධම්මොති වතං. අපරෙ පන “සීලං නාම වතසමාදානං, ධම්මො නාම පවෙණිආගතං වාරිත්තං, සාධුකාරිතාති සක්කච්චකාරිතා ආදරකිරියා”ති වණ්ණෙණන්ති. භීනාධිකජනසෙවිතන්ති යෙ භික්ඛුභාවෙ ධීතාපි ජාතිමදාදිවසෙන උද්ධතා උන්තළා. යෙ ච ගිහිභාවෙ පරෙසු අත්ථිකභාවම්පි අනුපගතතාය භික්ඛාවරියං පරමකාපඤ්ඤතං මඤ්ඤන්ති, තෙසං උභයෙසම්පි යථාක්කමං “භික්ඛවො”ති වචනෙන භීනජනෙහි දලිද්දෙහි පරමකාපඤ්ඤතං පත්තෙහි පරකුලෙසු භික්ඛාවරියාය ජීවිකං කප්පෙන්නෙහි සෙවිතං චුත්තිං පකාසෙන්නො උද්ධතභාවනිග්ගහං කරොති, අධිකජනෙහි උළාරභොගඛත්තියකුලාදිතො පබ්බජිතෙහි බුද්ධාදිහි ආජීවවිසොධනත්ථං සෙවිතං චුත්තිං පකාසෙන්නො දීනභාවනිග්ගහං කරොතිති යොජෙතබ්බං. යස්මා “භික්ඛවො”ති වචනං ආමන්තනභාවතො අභිමුඛිකරණං, පකරණතො සාමත්ථියතො ච සුස්සුසාජනනං සක්කච්චසවනමනසිකාරනියොජනඤ්ච භොති. තස්මා තමත්ථං දස්සෙන්නො “භික්ඛවොති ඉමිනා”තිආදිමාහ.

තත්ථ සාධුකසවනමනසිකාරෙති සාධුකසවනෙ සාධුකමනසිකාරෙ ව. කථං පන පවත්තිතා සවනාදයො සාධුකං පවත්තිතා භොන්තිති? “අද්ධා ඉමාය

සම්මාපටිපත්තියා සකලසාසනසම්පත්ති හත්ථගතා භවිස්සති” ති
 ආදරගාරවයොගෙන, කථාදීසු අපරිභවනාදිනා ව. වුත්තං හි “පඤ්චහි, භික්ඛවෙ,
 ධම්මෙහි සමන්තාගතො සුඤ්ඤාන්තො සද්ධම්මං භබ්බො නියාමං ඔක්කමිතුං
 කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තං. කතමෙහි පඤ්චහි? න කථං පරිභොති, න කථිකං
 පරිභොති, න අත්තානං පරිභොති, අවික්ඛිත්තචිත්තො ධම්මං සුඤ්ඤාති
 එකග්ගචිත්තො, යොනියො ව මනසි කරොති. ඉමෙහි ඛො, භික්ඛවෙ, පඤ්චහි
 ධම්මෙහි සමන්තාගතො සුඤ්ඤාන්තො සද්ධම්මං භබ්බො නියාමං ඔක්කමිතුං
 කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තං” ති (අ. නි. 5.151). තෙනෙවාහ
 “සාධුකසවනමනසිකාරායත්තා හි සාසනසම්පත්ති” ති. සාසනසම්පත්ති නාම
 සීලාදිනිජ්ජත්ති.

පඨමං උප්පන්නත්තා අධිගමවසෙන. සත්ථුවරියානුවිධායකත්තා
 සීලාදිගුණානුවිධානෙන. තිණ්ණං යානානං වසෙන අනුධම්මපටිපත්තිසබ්භාවතො
 සකලසාසනපටිග්ගාහකත්තා. සන්තිකත්තාති සම්පභාවතො. සන්තිකාවචරත්තාති
 සබ්බකාලං සම්පයුත්තභාවතො. යථානුසිට්ඨත්ති අනුසාසනිඅනුරූපං, අනුසාසනිං
 අනවසෙසතො පටිග්ගහෙත්වාති අත්ථො. එකච්චෙ භික්ඛුයෙව සන්ධායාති යෙ
 සුත්තපරියොසානෙ “තෙ භික්ඛු භගවතො භාසිතං අභිනන්දු” ති වුත්තා පඤ්චසතා
 බ්‍රාහ්මණපබ්බජිතා, තෙ සන්ධාය.

පුබ්බෙ සබ්බපරිසසාධාරණත්තෙපි භගවතො ධම්මදෙසනාය
 “පෙට්ඨසෙට්ඨා” තිආදිනා භික්ඛුනං එව ආමන්තෙන කාරණං දස්සෙත්වා ඉදානි
 භික්ඛු ආමන්තෙත්වා ධම්මදෙසනාය පයොජනං දස්සෙතුං “කිමත්ථං පන
 භගවා” ති වොදනං සමුට්ඨාපෙසි. තත්ථ අඤ්ඤං චිත්තෙන්තාති අඤ්ඤචිහිතා.
 වික්ඛිත්තචිත්තාති අසමාහිතචිත්තා. ධම්මං පච්චවෙක්ඛන්තාති තදා හියො තතො
 පරදිවසෙසු වා සුතධම්මං පති පති මනසා අවෙක්ඛන්තා. භික්ඛු ආමන්තෙත්වා
 ධම්මෙ දෙසියමානෙ ආදිතො පට්ඨාය දෙසනං සල්ලක්ඛෙතුං සක්කොන්තිති
 ඉමමෙවත්ථං ඛාතිරෙකමුඛෙන දස්සෙතුං “තෙ අනාමන්තෙත්වා” තිආදි වුත්තං.

භික්ඛවොතිති ව සන්ධිවසෙන ඉ-කාරලොපො දට්ඨබ්බො “භික්ඛවො ඉති” ති.
 අයං හි ඉති-සද්දො හෙතු-පරිසමාපනාදිපදත්ථවිපරියාය-
 පකාරාවධාරණනිදස්සනාදිඅනෙකත්ථජ්ජහෙදො. තථා හෙස “රූප්පතීති ඛො,
 භික්ඛවෙ, තස්මා ‘රූප’න්ති වුච්චති” තිආදීසු (සං. නි. 3.79) හෙතුඅත්ථෙ දිස්සති;
 “තස්මා තිහ මෙ, භික්ඛවෙ, ධම්මදායාදා භවථ, මා ආමිසදායාදා, අත්ථි මෙ තුම්හෙසු
 අනුකම්පා ‘කිත්ති මෙ සාවකා ධම්මදායාදා භවෙය්‍යුං, නො ආමිසදායාදා’ ති” ආදීසු
 පරිසමාපනෙ; “ඉති වා, ඉති එවරූපා නච්චගීතවාදිතවිසුකදස්සනා
 පටිවිරතො” තිආදීසු (දී. නි. 1.13) ආදිඅත්ථෙ; “මාගණ්ඨියොති තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස
 සඬ්ඛා සමඤ්ඤා පඤ්ඤත්ති වොභාරො නාමං නාමකම්මං නාමධෙය්‍යං නිරුත්ති
 ඛාඤ්ජනමහිලාපො” තිආදීසු (මහානි. 73) පදත්ථවිපරියායෙ; “ඉති ඛො, භික්ඛවෙ,
 සප්පට්ඨයො බාලො, අප්පට්ඨයො පණ්ඩිතො, සඋපද්දවො බාලො, අනුපද්දවො
 පණ්ඩිතො, සඋපසග්ගො බාලො, අනුපසග්ගො පණ්ඩිතො” තිආදීසු (ම. නි. 3.124)

පකාර; “අත්ථි ඉදප්පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති පුට්ඨෙත සතා, ආනන්ද,
 අත්ථිතිස්ස වචනියං, කිං පච්චයා ජරාමරණන්ති ඉති වෙ වදෙය්‍ය, ජාතිපච්චයා
 ජරාමරණන්ති ඉච්චස්ස වචනිය” න්තිආදීසු (දී. නි. 2.96) අවධාරණෙ;
 “සබ්බමත්ථිති ඛො, කච්චාන, අයමෙකො අන්තො, සබ්බං නත්ථිති ඛො, කච්චාන,
 අයං දුතියො අන්තො” න්තිආදීසු (සං. නි. 2.15) නිදස්සනෙ. ඉධාපි නිදස්සනෙව
 දට්ඨබ්බො. භික්ඛවොති භි ආමන්තිතාකාරො, තමෙස ඉති-සද්දො නිදස්සෙති
 “භික්ඛවොති ආමන්තෙසි” ති. ඉමිනා නයෙන “භද්දන්තෙ” න්තිආදීසුපි යථාරහං ඉති-
 සද්දස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො. පුබ්බෙ “භගවා ආමන්තෙසි” ති චුත්තත්තා
 “භගවතො පච්චස්සොසු” න්ති ඉධ “භගවතො” ති සාමිවචනං ආමන්තනමෙව
 සම්බන්ධිඅත්තරං අපෙක්ඛතිති ඉමිනා අධිප්පායෙන “භගවතො ආමන්තනං
 පටිඅස්සොසු” න්ති චුත්තං. “භගවතො” ති පන ඉදං පටිස්සවසම්බන්ධනෙන
 සම්පදානවචනං යථා “දෙවදත්තස්ස පටිස්සුණාති” ති.

යං නිදානං භාසිතන්ති සම්බන්ධො. එත්ථාහ – කිමත්ථං පන
 ධම්මචිනයසඬගහෙ කරියමානෙ නිදානවචනං, නනු භගවතා භාසිතවචනස්සෙව
 සඬගහො කාතබ්බොති? චුච්චනෙ – දෙසනාය
 ධීතිඅසම්මොසසද්ධෙය්‍යභාවසම්පාදනත්ථං. කාලදෙසදෙසකනිමිත්තපරිසාපදෙසෙහි
 උපනිබන්ධිත්ථා යපිතා හි දෙසනා විරට්ඨිතිකා හොති අසම්මොසධම්මා සද්ධෙය්‍යා
 ව, දෙසකාලකත්තුසොතුනිමිත්තෙහි උපනිබද්ධො විය වොහාරචිතිච්ඡයො.
 තෙනෙව ච ආයස්මිතා මහාකස්සපෙන “මූලපරියායසුත්තං ආචුසො, ආනන්ද,
 කත්ථ භාසිත” න්තිආදිනා දෙසාදිපුච්ඡාසු කතාසු තාසං විස්සජ්ජනං කරොන්තෙන
 ධම්මභණ්ඩාගාරිකෙන “එවං මෙ සුත්ත” න්තිආදිනා ඉමස්ස සුත්තස්ස නිදානං
 භාසිතං. අපිව සත්ථුසම්පත්තිපකාසනත්ථං නිදානවචනං. තථාගතස්ස හි භගවතො
 පුබ්බරචනානුමානාගමකක්කාභාවතො සම්මාසම්බුද්ධභාවසිද්ධි. න හි
 සම්මාසම්බුද්ධස්ස පුබ්බරචනාදිහි අත්ථො අත්ථි සබ්බත්ථ අප්පටිහතඤ්ඤාණචාරතාය
 එකප්පමාණත්තා ව ඤෙය්‍යධම්මෙසු. තථා
 ආචරියමුට්ඨිධම්මච්ඡරියසාසනසාවකානුරොධාභාවතො ඛිණාසවභාවසිද්ධි. න හි
 සබ්බසො ඛිණාසවස්ස තෙ සම්භවන්තිති සුච්ඡුද්ධස්ස පරානුග්ගහප්පවත්ති. එවං
 දෙසකසංකිලෙසභූතානං දිට්ඨිසිලසම්පදාද්දසකානං අවිජ්ජාතණ්හානං
 අච්චන්තාභාවසංසුචකෙහි ඤාණසම්පදාපහානසම්පදාහිඛ්‍යඤ්ජකෙහි ව
 සම්බුද්ධච්ඡුද්ධභාවෙහි පුරිමවෙසාරජ්ජද්වයසිද්ධි, තතො එව ච
 අත්තරාශිකනියානිකධම්මෙසු සම්මොභාභාවසිද්ධිතො
 පච්ඡිමවෙසාරජ්ජද්වයසිද්ධිති භගවතො චතුර්වෙසාරජ්ජසමන්තාගමො
 අත්තභිතපරභිතපටිපත්ති ව නිදානවචනෙන පකාසිතා හොති තත්ථ තත්ථ
 සම්පත්තපරියාය අප්ඤ්ඤාසයානුරූපං යානුප්පත්තිකපටිභානෙන
 ධම්මදෙසනාදීපනතො, ඉධ පන පට්ඨිආදීසු වත්ථුසු පුථුජ්ජනානං
 පටිපත්තිවිභාගවචන්ථාපකදෙසනාදීපනතොති යොජෙතබ්බං. තෙන චුත්තං
 “සත්ථුසම්පත්තිපකාසනත්ථං නිදානවචන” න්ති.

තථා සාසනසම්පත්තිපකාසනත්ථං නිදානවචනං.

ඤාණකරුණාපරිග්ගහිතසබ්බකිරියස්ස හි භගවතො නත්ථි නිරත්ථිකා පටිපත්ති,
අත්තහිතත්ථා වා. තස්මා පරෙසං එව අත්ථාය පවත්තසබ්බකිරියස්ස
සම්මාසම්බුද්ධස්ස සකලම්පි කායචරිමනොකම්මං යථාපවත්තං වුවිචමානං.
දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථෙහි යථාරහං සත්තානං අනුසාසනට්ඨෙයන සාසනං,
න කඛ්ඤාචරිතා, තයිදං සත්ථුවරිතං කාලදෙසදෙසකපරිසාපදෙසෙහි සද්ධිං තත්ථ
තත්ථ නිදානවචනෙහි යථාරහං පකාසියති, ඉධ පන “පථවියාදීසු වත්ථුසු”ති සබ්බං
පුරිමසදිසමෙව. තෙන වුත්තං “සාසනසම්පත්තිපකාසනත්ථං නිදානවචන”න්ති.
අපිච සත්ථුනො පමාණභාවජ්ජකාසනෙන සාසනස්ස පමාණභාවදස්සනත්ථං
නිදානවචනං, තඤ්ච දෙසකජ්ජපමාණභාවදස්සනං භෙට්ඨා වුත්තනායානුසාරෙන
“භගවා”ති ව ඉමිනා පදෙන විභාවිතන්ති වෙදිතබ්බං. “භගවා”ති ඉමිනා
තථාගතස්ස රාගදොසමොහාදිසබ්බකිලෙසමලුච්චරිතාදිදොසජ්ජහානදීපනෙන
වචනෙන අනඤ්ඤසාධාරණසුපරිසුද්ධඤාණකරුණාදිගුණවිසෙසයොගපරිදීපනෙන
තතො එව සබ්බසත්තූත්තමභාවදීපනෙන අයමත්ථො සබ්බථා පකාසිතො භොතීති
ඉදමෙත්ථ නිදානවචනජ්ජයොජනස්ස මුඛමත්තදස්සනං.

අබ්භන්තරනිදානවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුත්තනික්ඛෙපවණ්ණනා

නික්ඛිත්තස්සාති දෙසිතස්ස. දෙසනාපි හි දෙසෙතබ්බස්ස සීලාදිඅත්ථස්ස
විනෙයාසන්තානෙසු නික්ඛිපනතො “නික්ඛෙපො”ති වුවිචති. සුත්තනික්ඛෙපං
විචාරෙත්වා වුවිචමානා පාකටා භොතීති සාමඤ්ඤතො භගවතො
දෙසනාසමුට්ඨානස්ස විභාගං දස්සෙත්වා “එත්ථායං දෙසනා එවංසමුට්ඨානා”ති
දෙසනාය සමුට්ඨානෙ දස්සිතෙ සුත්තස්ස සම්මදෙව නිදානපරිජානනෙන
වණ්ණනාය සුවිඤ්ඤෙයාත්තා වුත්තං. එවඤ්ඤි “අස්සුතවා හික්ඛවෙ
පුච්ඡජ්ජනො”තිආදිනා, “යොපි සො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු අරහං ඛිණ්ණසවො”තිආදිනා
(ම. නි. 1.8), “තථාගතොපි ඛො, හික්ඛවෙ, අරහං සම්මාසම්බුද්ධො”තිආදිනා (ම.
නි. 1.12) ව පවත්තදෙසනා අනුසන්ධිදස්සනසුඛතාය සුවිඤ්ඤෙයා භොතී. තත්ථ
යථා අනෙකසතඅනෙකසහස්සභෙදානිපි සුත්තන්තානි
සංකිලෙසභාගියාදිපධානනයවසෙන සොළසවිධතං නාතිවත්තන්ති, එවං
අත්තජ්ඣාසයාදිසුත්තනික්ඛෙපවසෙන චතුර්විධභාවන්ති ආහ “චත්තාරො හි
සුත්තනික්ඛෙපො”ති.

එත්ථ ව යථා අත්තජ්ඣාසයස්ස අට්ඨුජ්ජත්තියා ව පරජ්ඣාසයපුච්ඡාහි සද්ධිං
සංසග්ගභෙදො සම්භවති “අත්තජ්ඣාසයො ව පරජ්ඣාසයො ව, අත්තජ්ඣාසයො
ව පුච්ඡාවසිකො ව, අට්ඨුජ්ජත්තියො ව පරජ්ඣාසයො ව, අට්ඨුජ්ජත්තියො ව
පුච්ඡාවසිකො වා”ති අජ්ඣාසයපුච්ඡානුසන්ධිසබ්භාවතො, එවං යදිපි
අට්ඨුජ්ජත්තියා අත්තජ්ඣාසයෙනපි සංසග්ගභෙදො සම්භවති, අත්තජ්ඣාසයාදීහි
පන පුරතො ඨිතෙහි අට්ඨුජ්ජත්තියා සංසග්ගො නත්ථිති නයිධ නිරවසෙසො

විත්ථාරනයො සම්භවතීති “චත්තාරො සුත්තනික්ඛෙපා”ති වුත්තං,
තදන්තොගධත්තා වා සම්භවත්තානං සෙසනික්ඛෙපානං මූලනික්ඛෙපවසෙන
චත්තාරොව දස්සිතා. තථාදස්සනඤ්චෙත්ථ අයං සංසග්ගහෙදො ගහෙනබ්බොති.

තත්ත්වයං වචනත්ථො – නික්ඛිපියතීති නික්ඛෙපො, සුත්තං එව නික්ඛෙපො
සුත්තනික්ඛෙපො. අථ වා නික්ඛිපනං නික්ඛෙපො, සුත්තස්ස නික්ඛෙපො
සුත්තනික්ඛෙපො, සුත්තදෙසනාති අත්ථො. අත්තනො අප්ඤ්ඤාසයො
අත්තප්ඤ්ඤාසයො, සො අස්ස අත්ථි කාරණභූතොති අත්තප්ඤ්ඤාසයො. අත්තනො
අප්ඤ්ඤාසයො එතස්සාති වා අත්තප්ඤ්ඤාසයො. පරප්ඤ්ඤාසයෙපි එසෙව නයො.
පුච්ඡාය වසො පුච්ඡාවසො, සො එතස්ස අත්ථිති පුච්ඡාවසිකො.
සුත්තදෙසනාවත්ථුභූතස්ස අත්ථස්ස උප්පත්ති අත්ථුප්පත්ති, අත්ථුප්පත්තියෙව
අට්ඨුප්පත්ති ත්ථ-කාරස්ස ට්ඨ-කාරං කත්වා. සා එතස්ස අත්ථිති අට්ඨුප්පත්තිකො.
අථ වා නික්ඛිපියති සුත්තං එතෙනාති සුත්තනික්ඛෙපො, අත්තප්ඤ්ඤාසයාදි එව.
එතස්මිං පන අත්තවිකප්පෙ අත්තනො අප්ඤ්ඤාසයො අත්තප්ඤ්ඤාසයො. පරෙසං
අප්ඤ්ඤාසයො පරප්ඤ්ඤාසයො. පුච්ඡියතීති පුච්ඡා, පුච්ඡිතබ්බො අත්ථො.
පුච්ඡනවසෙන පචත්තං ධම්මපටිග්ගාභකානං වචනං පුච්ඡාවසිකං, තදෙව නික්ඛෙප-
සද්දාපෙක්ඛාය පුල්ලිඨගවසෙන “පුච්ඡාවසිකො”ති වුත්තං. තථා අට්ඨුප්පත්ති එව
අට්ඨුප්පත්තිකොති එවම්පෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අපිචෙත්ථ පරෙසං ඉන්ද්‍රියපරිපාකාදිකාරණනිරපෙක්ඛත්තා අත්තප්ඤ්ඤාසයස්ස
විසුං සුත්තනික්ඛෙපභාවො යුත්තො කෙවලං අත්තනො අප්ඤ්ඤාසයෙනෙව
ධම්මතත්තිද්වයනත්ථං පචත්තිතදෙසනත්තා. පරප්ඤ්ඤාසයපුච්ඡාවසිකානං පන
පරෙසං අප්ඤ්ඤාසයපුච්ඡානං දෙසනාපචත්තිහෙතුභූතානං උප්පත්තියං පචත්තිතානං
කථමට්ඨුප්පත්තියං අනවරොධො, පුච්ඡාවසිකඅට්ඨුප්පත්තිකානං වා
පරප්ඤ්ඤාසයානුරොධෙන පචත්තිකානං කථං පරප්ඤ්ඤාසයෙ අනවරොධොති? න
වොදෙනබ්බමෙතං. පරෙසඤ්ඤා අභිනිහාරපරිපුච්ඡාදිවිනිමුත්තස්සෙව
සුත්තදෙසනාකාරණප්පාදස්ස අට්ඨුප්පත්තිභාවෙන ගහිතත්තා
පරප්ඤ්ඤාසයපුච්ඡාවසිකානං විසුං ගහණං. තථා හි බ්‍රහ්මජාල (දී. නි. 1.1)
ධම්මදායාදසුත්තාදීනං (ම. නි. 1.29) වණ්ණාවණ්ණආමිසුප්පාදාදිදෙසනානිමිත්තං
“අට්ඨුප්පත්ති”ති වුච්චති. පරෙසං පුච්ඡං විනා අප්ඤ්ඤාසයං එව නිමිත්තං කත්වා
දෙසිතො පරප්ඤ්ඤාසයො, පුච්ඡාවසෙන දෙසිතො පුච්ඡාවසිකොති
පාකට්ඨායමත්ථොති.

අත්තනො අප්ඤ්ඤාසයෙනෙව කට්ඨෙපි ධම්මතත්තිද්වයනත්ථංති දට්ඨබ්බං.
සම්මප්පධානසුත්තන්තභාරකොති අනුපුබ්බෙන නික්ඛිත්තානං සංයුත්තකෙ
සම්මප්පධානපටිසංයුත්තානං සුත්තානං ආවළි. තථා ඉද්ධිපාදභාරකාදයො.

විමුත්තිපරිපාවනියා ධම්මා සද්ධිත්තියාදයො. අප්ඤ්ඤාසයන්ති අධිමුත්තිං.
බන්තින්ති දිට්ඨිනිප්ඤ්ඤානක්ඛන්ති. මනන්ති චිත්තං. අභිනිහාරන්ති පණ්ඩානං.
බුද්ධිනභාවන්ති බුද්ධිනසභාවං, පටිච්ඡිකානාකාරං වා.

උප්පන්න මාන නික්බිත්තන්ති සම්බන්ධො. ඉත්ථිලිඛිගාදිති තිණි ලිඛිගාති. නාමාදිති වත්තාරි පදාති. පටිමාදයො සත්ත විහත්තියො. මුඤ්චිත්වා න කිඤ්චි කප්ථති සභාවනිරුත්තියා තප්ථව පවත්තනතො. ගණ්ඨිභූතං පදං. යථා හි රුක්ඛස්ස ගණ්ඨිට්ඨානං දුබ්බිනිබ්බෙධං දුත්තවජ්ජිතඤ්ච හොති, එවමෙවං යං පදං අත්ථතො විවරිතුං න සක්කා, තං “ගණ්ඨිපද”න්ති වුච්චති. අනුපහවිචාති අනුද්ධරිත්වා.

යෙන යෙන සම්බන්ධං ගච්ඡති, තස්ස තස්ස අනවසෙසතං දීපෙතිති ඉමිනා ඉමස්ස සබ්බ-සද්දස්ස සප්පදෙසතං දස්සෙති. සබ්බ-සද්දො හි සබ්බසබ්බං පදෙසසබ්බං ආයතනසබ්බං සක්කායසබ්බන්ති චතුසු විසයෙසු දිට්ඨප්පයොගො. තථා හෙස “සබ්බෙ ධම්මා සබ්බාකාරෙන බුද්ධස්ස භගවතො ඤාණමුඛෙ ආපාට්ඨාගච්ඡන්ති”තිආදියු (මහාති. 156; වුළුති. 85; පටි. ම. 3.6) සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො. “සබ්බෙසං වො, සාරිපුත්ත, සුභාසිතං පරියායෙනා”තිආදියු (ම. නි. 1.345) පදෙසසබ්බස්මිං. “සබ්බං වො, භික්ඛවෙ, දෙසෙස්සාමි...පෙ.... චක්ඛුඤ්චෙව රූපා ව...පෙ.... මනො වෙව ධම්මා වා”ති (සං. නි. 4.23) එත්ථ ආයතනසබ්බස්මිං. “සබ්බං සබ්බතො සඤ්ජානාති”තිආදියු (ම. නි. 1.5) සක්කායසබ්බස්මිං. තත්ථ සබ්බසබ්බස්මිං ආගතො නිප්පදෙසො, ඉතරෙසු තිසුපි ආගතො සප්පදෙසො, ඉධ පන සක්කායසබ්බස්මිං වෙදිතබ්බො. තථා හි චක්ඛති “සක්කායපරියාපන්නා පන තෙභුමකධම්මාව අනවසෙසතො වෙදිතබ්බා”ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.1 සුත්තනික්ඛෙපවණ්ණනා).

සච්චෙසුති අරියසච්චෙසු. එතෙ චතුරො ධම්මාති ඉදාති වුච්චමානෙ සච්චාදිකෙ චත්තාරො ධම්මෙ සන්ධාය වදති. තත්ථ සච්චන්ති වච්චෙවං. ඨිතීති වීරියං, “ධිතී”ති වා පාඨො, සො එවත්ථො. වාගොති අලොභො. දිට්ඨං සො අතිවත්තතීති යස්මිං එතෙ සච්චාදයො ධම්මා උපලබ්භන්ති, සො දිට්ඨං අත්තනො අමිත්තං අතික්කමති, න තස්ස භත්ථතං ගච්ඡති, අථ බො නං අභිභවති එවාති අත්ථො. සභාවෙ චත්තති අසභාවධම්මස්ස කාරණාසම්භවතො. න හි නිස්සභවා ධම්මා කෙනචි නිබ්බන්තියන්ති. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති යදිපි ලක්ඛණචිතිමුත්තා ධම්මා නාම නත්ථි, තථාපි යථා දිට්ඨිතණ්භාපරිකප්පිතාකාරමත්තා අත්තසුභසුඛසස්සතාදයො, පකතියාදයො, දබ්බාදයො, ජීවාදයො, කායාදයො ලොකවොහාරමත්තසිද්ධා ගගණකුසුමාදයොව සච්චිකට්ඨපරමත්ථතො න උපලබ්භන්ති, න එවමෙනෙ, එතෙ පන සච්චිකට්ඨපරමත්ථභූතා උපලබ්භන්ති, තතො එව සත්තාදිවිසෙසවිරහතො ධම්මමත්තා සභාවචන්තොති දස්සනත්ථං “අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්ති”ති වුත්තං. භවති හි හෙදාභාවෙපි සුඛාවබොධනත්ථං උපචාරමත්තසිද්ධෙන හෙදෙන නිද්දෙසො යථා “සිලාපුත්තකස්ස සරිර”න්ති. ධාරියන්ති වා යථාසභාවතො අවධාරියන්ති ඤායන්තීති ධම්මා, කක්ඛලච්ඡසනාදයො.

අසාධාරණහෙතුමිතීති අසාධාරණකාරණෙ, සක්කායධම්මෙසු තස්ස තස්ස ආවෙණිකපච්චයෙති අත්ථො. කිං පන තන්ති? තණ්හාමානදිට්ඨියො, අවිජ්ජාදයොපි වා. යථෙව හි පට්ඨිආදියු මඤ්ඤනාවත්ථුසු උප්පජ්ජමානා තණ්හාදයො මඤ්ඤනා

තෙස පවත්නියා මූලකාරණං, එවං අවිජ්ජාදයොපි. තථා හි “අස්සුතවා පුපුඡ්ඡතො” තිආදිනා “අපරිඤ්ඤාතං තස්සාති වදාමි” ති (ම. නි. 1.2) “නන්දි දුක්ඛස්ස මූල” න්ති (ම. නි. 1.13) ව අන්වයතො, “ඛයා රාගස්ස...පෙ.... විතමොහත්තා” ති ඛයතිරෙකතො ව තෙසං මූලකාරණභාවො විභාවිතො.

පරියායෙති දෙසෙතඛිබ්බමත්ථං අවගමෙති බොධයතීති පරියායො, දෙසනා. පරියායති අත්තතො ඵලං පරිග්ගහෙත්වා වත්තති තස්ස වා කාරණභාවං ගච්ඡතීති පරියායො, කාරණං. පරියායති අපරාපරං පරිවත්තතීති පරියායො, වාරො. එවං පරියායසද්දස්ස දෙසනාකාරණභාවාරොසු පවත්ති වෙදිතඛිබ්බා. යථාරුතවසෙන අග්ගහෙත්වා නිද්ධාරෙත්වා ගහෙතඛිබ්බත්ථං නෙය්‍යත්ථං. තෙභුමකා ධම්මාව අනවසෙසතො වෙදිතඛිබ්බා මඤ්ඤනාවත්ථුභුතානං සඛිබ්බෙසං පථවීආදිධම්මානං අධිප්පෙතත්තා.

කාරණදෙසනන්ති කාරණඤාපනං දෙසනං. තං අත්ථන්ති තං සඛිබ්බධම්මානං මූලකාරණසඛිබ්බාතං, කාරණදෙසනාසඛිබ්බාතං වා අත්ථං. තෙනෙවාහ “තං කාරණං තං දෙසන” න්ති. එකත්ථමෙතන්ති එතං පදද්වයං එකත්ථං. සාධු-සද්දො එව හි ක-කාරෙන වච්චෙත්වා “සාධුක” න්ති වුත්තො. තෙනෙව හි සාධුසද්දස්ස අත්ථං වදන්තෙන අත්ථුද්ධාරවසෙන සාධුකසද්දො උදාහරො. ධම්මරුචීති පුඤ්ඤකාමො. පඤ්ඤාණවාති පඤ්ඤවා. අද්දුඛිභොති අදුසකො, අනුපසාතකොති අත්ථො. ඉධාපීති ඉමස්මිං මූලපරියායසුත්තෙපි. අයන්ති සාධුකසද්දො. එත්ථෙව දළ්භිකම්මෙති සක්කච්චකිරියායං. ආණත්තියන්ති ආණාපනෙ. “සුණාථ සාධුකං මනසි කරොථා” ති හි වුත්තෙ සාධුකසද්දෙන සවනමනසිකාරානං සක්කච්චකිරියා විය තදාණාපනම්පි වුත්තං හොති. ආයාවනත්ථතා විය වස්ස ආණාපනත්ථතා වෙදිතඛිබ්බා.

ඉදානෙත්ථ එවං යොජනා වෙදිතඛිබ්බාති සම්බන්ධො. සොතින්ද්‍රියවික්ඛෙපචාරණං සවනෙ නියොජනවසෙන කිරියන්තරපටිසෙධනභාවතො, සොතං ඔදහථාති අත්ථො. මනින්ද්‍රියවික්ඛෙපනිචාරණං අඤ්ඤවින්තාපටිසෙධනතො. පුරිමන්ති “සුණාථා” ති පදං. එත්ථාති සුණාථ, මනසි කරොථා” ති පදද්වයෙ, එතස්මිං වා අධිකාරෙ. ඛ්‍යඤ්ජනවිපල්ලාසග්ගාහචාරණං සොතද්වාරෙ වික්ඛෙපපටිබාහකත්තා. න හි යාථාවතො සුණන්තස්ස සද්දතො විපල්ලාසග්ගාහො හොති. අත්ථවිපල්ලාසග්ගාහචාරණං මනින්ද්‍රියවික්ඛෙපපටිබාහකත්තා. න හි සක්කච්චං ධම්මං උපධාරෙත්තස්ස අත්ථතො විපල්ලාසග්ගාහො හොති. ධම්මස්සවනෙ නියොජෙති සුණාථාති විදහනතො. ධාරණුපපරික්ඛාසුති උපපරික්ඛග්ගහණෙන තුලනතීරණාදිකෙ දිට්ඨියා ව සුප්පටිවෙධං සඛිගණ්හාති.

සඛ්‍යඤ්ජනොති එත්ථ යථාධිප්පෙතමත්ථං ඛ්‍යඤ්ජයතීති ඛ්‍යඤ්ජනං, සභාවනිරුත්ති. සහ ඛ්‍යඤ්ජනෙනාති සඛ්‍යඤ්ජනො, ඛ්‍යඤ්ජනසම්පන්නොති අත්ථො. අරණීයතො උපගන්ධඛිබ්බතො අනුට්ඨාතඛිබ්බතො අත්ථො,

චතුපාරිසුද්ධිසිලාදිකො. සහ අත්ථෙතාති සාත්ථො, අත්ථසම්පන්නොති අත්ථො. ධම්මගම්භිරොතිආදීසු ධම්මො නාම තන්ති. දෙසනා නාම තස්සා මනසා චවත්ථාපිතාය තන්ති යා දෙසනා. අත්ථො නාම තන්ති යා අත්ථො. පටිච්චෙධො නාම තන්ති යා තන්තිඅත්ථස්ස ච යථාභූතාවබ්බොධො. යස්මා චෙන ධම්මදෙසනාඅත්ථපටිච්චෙධා සසාදිති විය මහාසමුද්දො මන්දබුද්ධිති දුක්ඛොගාල්හා අලබ්භනෙය්‍යපතිට්ඨා ච, තස්මා ගම්භිරා. තෙන චුත්තං “යස්මා අයං ධම්මො...පෙ.... සාධුකං මනසි කරොථා”ති. එත්ථ ච පටිච්චෙධස්ස දුක්කරභාවතො ධම්මත්ථානං දෙසනාඤ්ඤාණස්ස දුක්කරභාවතො දෙසනාය දුක්ඛොගාහතා, පටිච්චෙධස්ස පන උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තබ්බිසයඤ්ඤාණුප්පත්තියා ච දුක්කරභාවතො දුක්ඛොගාහතා චෙදිතබ්බා.

දෙසනං නාම උද්දිසනං. තස්ස නිද්දිසනං භාසනන්ති ඉධාධිප්පෙතන්ති ආහ “චිත්ථාරතොපි නං භාසිස්සාමිති චුත්තං භොති”ති. පරිබ්‍යත්තං කථනං වා භාසනං. සාළිකායිව නිග්ඝොසොති සාළිකාය ආලාපො විය මධුරො කණ්ණසුබ්බො පෙමනීයො. පටිභානන්ති සද්දො. උදිරයිති උච්චාරියති, චුච්චති වා.

එවං චුත්තෙ උස්සාහජාතාති එවං “සුණාථ සාධුකං මනසි කරොථ භාසිස්සාමි”ති චුත්තෙ න කිර සත්ථා සඬ්ඛෙපෙනෙව දෙසෙස්සති, චිත්ථාරතොපි භාසිස්සතිති සඤ්ජාතුස්සාහා හට්ඨතුට්ඨා හුත්වා. ඉධාති ඉමිනා චුච්චමානඅධිකරණං තස්ස පුග්ගලස්ස උප්පත්තිට්ඨානභූතං අධිප්පෙතන්ති ආහ “දෙසාපදෙසෙ නිපාතො”ති. ලොකන්ති ඔකාසලොකං. ඉධ තථාගතො ලොකෙති හි ජාතිබ්බත්තං, තත්ථාපි අයං චක්කවාළො අධිප්පෙතො. සමණොති සොතාපන්නො. දුතියො සමණොති සකදාගාමී. චුත්තඤ්ඤෙන “කතමො ච, හික්ඛෙවෙ, සමණො? ඉධ, හික්ඛෙවෙ, හික්ඛු තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා සොතාපන්නො භොති”ති (අ. නි. 4.241) “කතමො ච, හික්ඛෙවෙ, දුතියො සමණො? ඉධ, හික්ඛෙවෙ, හික්ඛු තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා රාගදොසමොහානං තනුත්තා සකදාගාමී භොති”ති ච (අ. නි. 4.241). ඉධෙව තිට්ඨමානස්සාති ඉමිස්සා එව ඉන්ද්‍රියාලගුහායං තිට්ඨමානස්ස.

2. අස්සුතවාති එත්ථ (අ. නි. ටී. 1.1.51) සුතන්ති සොතද්වාරානුසාරෙන උපධාරිතං, උපධාරණං වා, සුතං අස්සත්ථිති සුතවා. වා-සද්දස්ස හි අත්ථො අත්ථිතාමත්තාදිවසෙන අනෙකවිධො. තථා හි “අන්තවා අයං ලොකො පරිවට්ටමො”තිආදීසු (දී. නි. 1.54; පටි. ම. 1.140) අත්ථිතාමත්තං අත්ථො. “ධනවා භොගවා, ලාභී අන්තස්සා”ති ච ආදීසු බහුභාවො. “රොගවා භොති රොගාහිභූතො”තිආදීසු කායාබ්බොධො. “කුට්ඨි කුට්ඨිච්චරෙනා”තිආදීසු නින්දා, “ඉස්සුකි මච්ඡරී සයො මායාවිනො කෙට්ඨිනො”තිආදීසු අහිණ්හයොගො. “දණ්ඨි ජත්ති අලම්බරී”තිආදීසු (විසුද්ධි. 1.142) සංසග්ගො. “පණ්ඩිතො වාපි තෙන සො”තිආදීසු (ධ. ප. 63) උපමානං, සදිසභාවොති අත්ථො. “තං වාපි ධීරා මුනිං චෙදයන්ති”තිආදීසු (සු. නි. 213) සමුච්චයො. “කෙ වා ඉමෙ කස්ස වා”තිආදීසු (පාරා. 296) සංසයො. “අයං වා ඉමෙසං සමණබ්‍රාහ්මණානං සබ්බබාලො සබ්බමුල්ලිහො”තිආදීසු (දී. නි. 1.181) විභාවතො. “න වායං කුමාරො

මත්තමඤ්ඤාසී” තිආදීසු (සං. නි. 2.154) පදපුරණං. “යෙ හි කෙවි, හික්ඛවෙ, සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා” තිආදීසු (ම. නි. 1.170) විකප්පො. “සත්තපුත්තස්ස සිරිමනො (දී. නි. 3.277), සීලවනො සීලසම්පත්තියා කල්‍යාණො කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගච්ඡති” ති (දී. නි. 2.150; 3.316; අ. නි. 5.213; මහාව. 285) ව ආදීසු පසංසා. “පඤ්ඤවා හොති උදයත්ථගාමිනියා පඤ්ඤාය සමන්තාගතො අරියාය නිබ්බේධිකාය සම්මා දුක්ඛක්ඛයගාමිනියා” තිආදීසු (දී. නි. 3.317, 355) අතිසයො. ඉධාපි අතිසයො, පසංසා වා අත්ථො, තස්මා යස්ස පසංසිතං, අතිසයෙන වා සුතං අත්ථී, සො සුතවාති සංකිලෙසවිද්ධංසනසමත්ථං පරියත්තිධම්මස්සවනං, තං සුත්වා තථත්තාය පටිපත්ති ව “සුතවා” ති ඉමිනා සද්දෙන පකාසිතා. අථ වා සොතබ්බයුත්තං සුත්වා කත්තබ්බනිප්ඵත්තිවසෙන සුඤ්ඤි සුතවා, තප්පටික්ඛෙපෙන න සුතවාති අස්සුතවා.

අයඤ්ඤි අ-කාරො “අහෙතුකා ධම්මා (ධ. ස. 2.දුකමාතිකා), අහික්ඛුකො ආවාසො” තිආදීසු (පාවි. 1046, 1047) තංසහයොගනිවත්තියං ඉච්ඡිතො. “අපච්චයා ධම්මා” ති (ධ. ස. 7.දුකමාතිකා) තංසම්බන්ධිභාවනිවත්තියං. පච්චයුප්පන්නඤ්ඤි පච්චයසම්බන්ධිති අප්පච්චයුප්පන්නත්තා අතංසම්බන්ධිතා ඵත්ථ ජොතිතා. “අනිදස්සනා ධම්මා” ති (ධ. ස. 9.දුකමාතිකා) තංසභාවනිවත්තියං. නිදස්සනඤ්ඤි දට්ඨබ්බතා. අථ වා පස්සතිති නිදස්සනං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තභ්ගහෙතබ්බභාවනිවත්තියං යථා “අනාසවා ධම්මා” ති (ධ. ස. 15.දුකමාතිකා), “අප්පටිසා ධම්මා (ධ. ස. 10.දුකමාතිකා), අනාරම්මණා ධම්මා” ති (ධ. ස. 55.දුකමාතිකා) තංකිච්චනිවත්තියං, “අරුපිනො ධම්මා (ධ. ස. 11.දුකමාතිකා) අවෙනසිකා ධම්මා” ති (ධ. ස. 57.දුකමාතිකා) තබ්භාවනිවත්තියං. තදඤ්ඤො හි ඵත්ථ පකාසිතා. “අමනුස්සො” ති තබ්භාවමත්තනිවත්තියං. මනුස්සමත්තං නත්ථී, අඤ්ඤං සමානත්ති. සදිසතා හි ඵත්ථ සුචිතා. “අස්සමණො සමණපටිඤ්ඤො, අනරියො” ති (අ. නි. 3.13) ව තංසම්භාවනීයගුණනිවත්තියං. ගරහා හි ඉධ ඤායති. “කච්චි හොතො අනාමයං, අනුදරා කඤ්ඤා” ති (ජා. 2.20.129) තදනප්පභාවනිවත්තියං, “අනුප්පන්නා ධම්මා” ති (ධ. ස. 17.තිකමාතිකා) තංසදිසභාවනිවත්තියං. අතීතානඤ්ඤි උප්පන්නපුබ්බත්තා උප්පාදිධම්මානඤ්ඤි පච්චයෙකදෙසනිප්ඵත්තියා ආරද්ධුප්පාදිභාවතො කාලවිමුත්තස්ස ව විජ්ජමානත්තා උප්පන්නානුකූලතා පගෙව පච්චුප්පන්නානත්ති තබ්බිදුරතාව ඵත්ථ විඤ්ඤායති “අසෙක්ඛා ධම්මා” ති (ධ. ස. 11.තිකමාතිකා) තදපරියොසානනිවත්තියං. තන්තිට්ඨානඤ්ඤි ඵත්ථ පකාසිතත්ති. ඵම්මනෙකෙසං අත්ථානං ජොතකො. ඉධ පන “අරුපිනො ධම්මා අවෙනසිකා ධම්මා” තිආදීසු විය තබ්භාවනිවත්තියං දට්ඨබ්බො, අඤ්ඤත්ථොති අත්ථො. ඵතෙනස්ස සුතාදිඤ්ඤාණවිරහතං දස්සෙති. තෙන වුත්තං “ආගමාධිගමාභාවා ඤෙය්‍යො අස්සුතවා ඉතී” ති.

ඉදානි තස්ස අත්ථං විවරන්තො යස්මා බන්ධධාත්වාදිකොසල්ලෙනපි මඤ්ඤනාපටිසෙධනසමත්ථං බාහුසච්චං හොති. යථාහ “කිත්තාවතා නු බො, හන්තෙ, බහුස්සුතො හොති? යතො බො හික්ඛු බන්ධකුසලො හොති ධාතු, ආයතන, පටිච්චසමුප්පාදකුසලො හොති, ඵත්තාවතා බො හික්ඛු බහුස්සුතො හොති” ති,

තස්මා “යස්ස හි බන්ධධාතුආයතනසච්චපච්චයාකාරසතිපට්ඨානාදීසුතිආදි වුත්තං. තත්ථ වාචුග්ගතකරණං උග්ගහො. අත්ථපරිපුච්ඡනං පරිපුච්ඡා. කුසලෙහි සහ වොදනාපරිහරණවසෙන විනිවිජයකරණං විනිවිජයො. මග්ගඵලනිබ්බානානි අධිගමො.

බහුනං (ධ. ස. මූලටී. 1007) නානජපකාරානං කිලෙසසක්කායදිට්ඨිනං අවිහතත්තා තා ජනෙත්ති, තාහි වා ජනිතාති පුටුජ්ජනා. අවිසාතමෙව වා ජන-සද්දො වදති. පුටු සත්ථාරානං මුඛමුල්ලොකිකාති එත්ථ පුටු ජනා සත්ථපටිඤ්ඤා එතෙසන්ති පුටුජ්ජනාති වචනත්ථො. පුටු සබ්බගතීහි අවුට්ඨිතාති එත්ථ ජනෙතබ්බා, ජායන්ති වා එත්ථ සත්තාති ජනා, නානාගතියො, තා පුටු එතෙසන්ති පුටුජ්ජනා. ඉතො පරෙ ජායන්ති එතෙහිති ජනා, අහිසඬ්ඛාරාදයො, තෙ එතෙසං පුටු විජ්ජන්තීති පුටුජ්ජනා. අහිසඬ්ඛරණාදිඅත්ථො එව වා ජන-සද්දො දට්ඨබ්බො. ඔසා කාමොසාදයො. රාගග්ගිආදයො සන්තාපා. තෙ එව, සබ්බෙපි වා කිලෙසා පරිලාභා. පුටු පඤ්චසු කාමගුණෙසු රත්තාති එත්ථ ජායන්ති ජනො, රාගො ගෙධොති එවමාදිකො, පුටු ජනො එතෙසන්ති පුටුජ්ජනා. පුටුසු වා ජනා ජාතා රත්තාති එවං රාගාදිඅත්ථො එව වා ජනසද්දො දට්ඨබ්බො. රත්තාති වත්ථං විය රඬ්ගජාතෙන විත්තස්ස විපරිණාමකරෙන ඡන්දරාගෙන රත්තා සාරත්තා. ගිද්ධාති අහිකඬ්ඛනසභාවෙන අහිජ්ඣානෙන ගිද්ධා ගෙධං ආපන්තා. ගධිතාති ගන්ථිතා විය දුම්මොවනියභාවෙන තත්ථ පටිබද්ධා. මුච්ඡිතාති කිලෙසවසෙන විසඤ්ඤිභූතා විය අනඤ්ඤකිච්චා මුච්ඡං මොහමාපන්තා. අජ්ඣාසන්තාති අනඤ්ඤසාධාරණෙ විය කත්වා ගිලිත්වා පරිනිට්ඨපෙත්වා යීතා. ලග්ගාති වඬ්කදණ්ඩකෙ විය ආසත්තා මහාපලිපෙ වා යාව නාසිකග්ගා පලිපන්තපුරිසො විය උද්ධරිතුං අසක්කුණෙයාභාවෙන නිමුග්ගා, ලග්ගිතාති මක්කටාලෙපෙ ආලග්ගභාවෙන පච්චුඩ්ඛිතො විය මක්කටො පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන ආලග්ගිතා. පලිබුද්ධාති බද්ධා, උපද්දුතා වා. ආවුටාති ආවුනිතා, නිවුතාති නිවාරිතා. ඔවුතාති පලිගුණ්ඨිතා, පරියොනද්ධා වා. පිහිතාති පිදහිතා, පටිච්ඡන්තාති පටිච්ඡාදිතා. පටිකුජ්ජිතාති හෙට්ඨාමුඛජාතා. පුටුනං වා ගණනපට්මතීතානන්තිආදිනා පුටු ජනො පුටුජ්ජනොති දස්සෙති.

“අස්සුතවා”ති එතෙන අවිජ්ජන්ධතා වුත්තාති ආහ “අන්ධපුටුජ්ජනො වුත්තො හොති”ති. ආරකත්තා (සං. නි. ටී. 2.3.1) කිලෙසෙහි මග්ගෙන සමුවිජින්නත්තා. අනෙයෙති අවඩ්ඪියං, අනත්ථෙති අත්ථො. අනෙයෙ වා අනුපායෙ. නඉරියනතො අවත්තනතො. අයෙති වඩ්ඪියං, අත්ථෙ, උපායෙ වා. අරණියතොති පයිරුපාසිතබ්බතො. නිරුත්තිනෙයෙන පදසිද්ධි වෙදිතබ්බා පුරිමෙසු අත්ථවිකප්පෙසු. පච්ඡිමෙ පන සද්දසත්ථවසෙනපි. යදිපි අරිය-සද්දො “යෙ හි වො අරියා පරිසුද්ධකායකම්මන්තා”තිආදීසු (ම. නි. 1.35) විසුද්ධාසයපයොගෙසු පුටුජ්ජනෙසුපි වත්තති. ඉධ පන අරියමග්ගාධිගමෙන සබ්බලොකුත්තරභාවෙන ව අරියභාවො අධිප්පෙතොති දස්සෙන්නො ආහ “බුද්ධා”තිආදි. තත්ථ “පච්චෙකබුද්ධා තථාගතසාවකා ව සප්පුරිසා”ති ඉදං අරියා සප්පුරිසාති ඉධ

වුත්තපදානං අත්ථං අසඬ්ඤානො දස්සෙතුං වුත්තං. යස්මා පන නිප්පරියායනො අරියසප්පුරිසභාවා අභින්නසභාවා. තස්මා “සබ්බෙව චා”තිආදි වුත්තං.

එත්තාවතා හි බුද්ධසාවකො වුත්තො. තස්ස හි එකන්තෙන කල්‍යාණමිත්තො ඉච්ඡිතබ්බො පරතොසොසමන්තරෙන පඨමමග්ගස්ස අනුප්පජ්ජනතො. විසෙසනො වස්ස භගවා ච කල්‍යාණමිත්තො අධිප්පෙනො. වුත්තඤ්ඤෙන “මමඤ්ඤි, ආනන්ද, කල්‍යාණමිත්තං ආගම්ම ජාතිධම්මා සත්තා ජාතියා පරිමුච්චන්ති”තිආදි (සං. නි. 5.2). සො එව ච අවෙච්චපසාදාධිගමෙන දළ්භහත්ති නාම. වුත්තම්පි චෙන “යං මයා සාවකානං සික්ඛාපදං පඤ්ඤත්තං, තං මම සාවකා ජීවිතභෙතුපි නාතික්කමන්ති”ති (උදා. 45). කතඤ්ඤාදිහි පච්චෙකබුද්ධා බුද්ධාති එත්ථ කතං ජානාතිති කතඤ්ඤා. කතං විදිතං පාකටං කරොතීති කතචෙදි. අනෙකෙසුපි හි කප්පසතසහස්සෙසු කතං උපකාරං ජානන්ති පච්චෙකබුද්ධා පාකටඤ්ච කරොන්ති සතිජනනආමිසපටිග්ගභණ්ඩාදිනා, තථා සංසාරදුක්ඛදුක්ඛිතස්ස සක්කච්චං කරොන්ති කිච්චං, යං අත්තනා කාතුං සක්කා. සම්මාසම්බුද්ධො පන කප්පානං අසඬ්ඤායාසහස්සෙසුපි කතං උපකාරං මග්ගඵලානං උපනිස්සයඤ්ච ජානාති, පාකටඤ්ච කරොති, සිභො විය ච එවං සබ්බත්ථ සක්කච්චමෙව ධම්මදෙසනං කරොන්තො බුද්ධකිච්චං කරොති. යාය පටිපත්තියා දිට්ඨා නාම භොන්ති, තස්සා අප්පටිපජ්ජනභාවො, තත්ථ ච ආදරාභාවො අරියානං අදස්සනසීලතා ච, න ච දස්සනෙ සාධුකාරිතා ච චෙදිතබ්බා. චක්ඛුනා අදස්සාවිති එත්ත චක්ඛු නාම න මංසවක්ඛු එව, අථ බො දිබ්බචක්ඛුපිති ආහ “දිබ්බචක්ඛුනා චා”ති. අරියභාවොති යෙහි යොගතො “අරියා”ති වුච්චන්ති. තෙ මග්ගඵලධම්මා දට්ඨබ්බා.

තත්‍රාති ඤාණදස්සනස්සෙව දස්සනභාවෙ. චත්ථුති අධිප්පෙතත්ථඤාපනකාරණං. එවං වුත්තෙපිති එවං අඤ්ඤාපදෙසෙන අත්තුපනායිකං කත්වා වුත්තෙපි. ධම්මන්ති ලොකුත්තරධම්මං, චතුසච්චධම්මං චා. අරියකරධම්මා අනිච්චානුපස්සනාදයො විපස්සියමානා අනිච්චාදයො, චත්තාරි චා අරියසච්චාති.

අවිනිතොති න විනිතො, අධිසීලසික්ඛාදිවසෙන න සික්ඛිතො. යෙසං සංවරවිනයාදීනං අභාවෙන අයං අවිනිතොති වුච්චති, තෙ තාව දස්සෙතුං “දුච්චො විනයො නාමා”තිආදිමාහ. තත්ථ සීලසංවරොති පාතිමොක්ඛසංවරො චෙදිතබ්බො, සො ච අත්ථතො කායිකචාටස්සිකො අවිතික්කමො. සතිසංවරොති ඉන්ද්‍රියරක්ඛා, සා ච තථාපචත්තා සති එව. ඤාණසංවරොති “සොතානං සංවරං බුම්”ති (සු. නි. 1040) චත්වා “පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ”ති වචනතො සොතසඬ්ඤානානං තණ්හාදිට්ඨිදුච්චරිතඅවිජ්ජාඅවසිට්ඨකිලෙසානං සංවරො පිදහනං සමුච්ඡෙදඤාණන්ති චෙදිතබ්බං. බන්තිසංවරොති අධිවාසනා, සා ච තථාපචත්තා බන්ධා, අදොසො චා. පඤ්ඤාති එකෙ, තං අට්ඨකථාය විරුජ්ඣති. වීරියසංවරො කාමචිතක්කාදීනං විනොදනවසෙන පචත්තං වීරියමෙව. තෙන තෙන ගුණධිගෙන තස්ස තස්ස අගුණධිගස්ස පහානං තද්ධිගපහානං. වික්ඛම්භනෙන පහානං වික්ඛම්භනපහානං. සෙසපදත්ථයෙපි එසෙව නයො.

ඉඹිනා පාතිමොක්ඛසංචරෙනාතිආදි සීලසංචරාදීනං විවරණං. තත්ථ සමුපෙතොති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිසත්ථො. තෙන “සහගතො සමුපගතො” තිආදිනා විහඩිගෙ (විහ. 511) ආගතං සංචරවිහඩිගං දස්සෙති. එස නයො සෙසෙසුපි. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං අනන්තරසුත්තෙ ආවි භවිස්සති.

කායදුච්චරිතාදීනන්ති දුස්සීලාසඩ්ඛාතානං කායච්චිදුච්චරිතාදීනං මුට්ඨස්සච්චසඩ්ඛාතස්ස පමාදස්ස අභිජ්ඣාදීනං වා අක්ඛන්තිඅඤ්ඤාණකොසජ්ජානඤ්ච. සංචරණතොති පිදහනතො ථකනතො. විනයනතොති කායවාචාවිත්තානං විරූපජ්ජවත්තියා විනයනතො අපනයනතො, කායදුච්චරිතාදීනං වා විනයනතො, කායාදීනං වා ජම්භජ්ජවත්තිං විච්ඡින්නදිත්වා උජුකං නයනතොති අත්ථො. පච්චයසමවායෙ උජ්ජජ්ජනාරහානං කායදුච්චරිතාදීනං තථා තථා අනුප්පාදනමෙව සංචරණං විනයනඤ්ච වෙදිතබ්බං.

යං පහානන්ති සම්බන්ධො. “නාමරූපපරිච්ඡේදාදීසු විපස්සනාඤ්ඤාණසු” ති කස්මා චුත්තං, නනු නාමරූපපරිච්ඡේදපච්චයපරිග්ගහකඩ්ඛාවිතරණානි න විපස්සනාඤ්ඤාණානි සම්මසනාකාරෙන අජ්ජවත්තනතො? සච්චමෙනං. විපස්සනාඤ්ඤාණස්ස පන අධිට්ඨානභාවතො එවං චුත්තං. “නාමරූපමත්තමීදං, නත්ථි එත්ථ අත්තා වා අත්තනියං වා” ති එවං පවත්තඤ්ඤාණං නාමරූපවච්චත්ථානං. සති විජ්ජමානෙ බන්ධපඤ්චකසඩ්ඛාතෙ කායෙ, සයං වා සතී තස්මිං කායෙ දිට්ඨිති සක්කායදිට්ඨි. “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” ති (සං. නි. 3.81; 4.345) එවං පවත්තා මිච්ඡාදිට්ඨි. තස්සෙව රූපාරූපස්ස කම්මාවිජ්ජාදිපච්චයපරිග්ගණ්භනඤ්ඤාණං පච්චයපරිග්ගහො. “නත්ථි හෙතු නත්ථි පච්චයො සත්තානං සංකිලෙසායා” ති (දී. නි. 1.168) ආදිනායජ්ජවත්තා අහෙතුකදිට්ඨි. “ඉස්සරපුරිසපජාපතිපකතිඅණුකාලාදීහි ලොකො පවත්තති නිවත්තති වා” ති පවත්තා විසමහෙතුදිට්ඨි. තස්සෙවාති පච්චයපරිග්ගහස්සෙව. කඩ්ඛාවිතරණෙනාති යථා එතරහි නාමරූපස්ස කම්මාදිපච්චයතො උජ්ජත්ති, එවං අතීතානාගතෙසුපිති තීසුපි කාලෙසු විචිකිච්ඡාපනයනඤ්ඤාණෙන. කථංකමීභාවස්සාති “අහොසිං නු ඛො අහමතිතමද්ධාන” ති (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) ආදිනායජ්ජවත්තාය සංසයජ්ජවත්තියා. කලාපසම්මසනෙනාති “යං කිඤ්චි රූපං අතීතානාගතපච්චුප්පන්න” තිආදිනා (ම. නි. 1.361; 2.113; 3.86, 89) බන්ධපඤ්චකං එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිත්වා සම්මසනවසෙන පවත්තෙන නයවිපස්සනාඤ්ඤාණෙන. අහං මමාති ගාහස්සාති අත්තත්තනියගහණස්ස. මග්ගාමග්ගවච්චත්ථානෙනාති මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණවිසුද්ධියා. අමග්ගෙ මග්ගසඤ්ඤායාති ඔහාසාදිකෙ අමග්ගෙ “මග්ගො” ති උජ්ජන්නසඤ්ඤාය.

යස්මා සම්මදෙව සඩ්ඛාරානං උදයං පස්සන්තො “එවමෙව සඩ්ඛාරා අනුරූපකාරණතො උජ්ජජ්ජන්ති, න පන උච්ඡිජ්ජන්ති” ති ගණ්භාති, තස්මා චුත්තං “උදයදස්සනෙන උච්ඡේදදිට්ඨියා” ති. යස්මා පන සඩ්ඛාරානං වයං පස්සන්තො “යදිපිමෙ සඩ්ඛාරා අවිච්ඡින්නා වත්තන්ති, උජ්ජන්නුප්පන්නා පන අජ්ජවිසන්ධිකා නිරුජ්ඣන්තෙ වා” ති පස්සති, තස්සෙවං පස්සතො කුතො සස්සතග්ගාහො, තස්මා

වුත්තං “වයදස්සනෙන සස්සතදිට්ඨියා”ති. භයදස්සනෙනාති භයතුපට්ඨානඤාණෙන. සභයෙති සබ්බභයානං ආකර්මාවතො සකලදුක්ඛවූපසමසංඛිතාත්මස්ස පරමස්සාසස්ස පටිපක්ඛවාතො ව සභයෙ ඛන්ධපඤ්චකෙ. අභයසඤ්ඤායාති “අභයං ඛෙම”න්ති උප්පන්නසඤ්ඤාය. අස්සාදසඤ්ඤා නාම පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධෙසු අස්සාදවසෙන පවත්තසඤ්ඤා, යා “ආලයාහිනිවෙසො”තිපි වුවවති. අභිරතිසඤ්ඤා තත්ථෙව අභිරතිවසෙන පවත්තසඤ්ඤා, යා “නන්දි”තිපි වුවවති. අමුච්චිතුකමායතා ආදානං. අනුපෙක්ඛා සංඛාරෙහි අනිබ්බින්නං, සාලයතාති අත්ථො. ධම්මට්ඨිති යං පටිච්චසමුප්පාදෙ පටිලොමභාවො සස්සතුච්ඡේදග්ගාහො, පටිච්චයාකාරපටිච්ඡාදකමොහො වා, නිබ්බානෙ පටිලොමභාවො සංඛාරෙසු රති, නිබ්බානපටිච්ඡාදකමොහො වා. සංඛාරනිමිත්තග්ගාහොති යාදිසස්ස කිලෙසස්ස අප්පභින්නතා විපස්සනා සංඛාරනිමිත්තං න මුඤ්චති, සො කිලෙසො, යො “සංයොගාහිනිවෙසො”තිපි වුවවති. සංඛාරනිමිත්තග්ගාහණස්ස අතික්කමනමෙව වා පහානං.

පවත්ති එව පවත්තිභාවො, පරිසුට්ඨානන්ති අත්ථො. නිවරණාදිධම්මානන්ති එත්ථ ආදි-සද්දෙන නිවරණපක්ඛියා කිලෙසා විතක්කවිචාරාදයො ව ගස්හන්ති.

චතුත්තං අරියමග්ගානං භාවිතත්තා අවිචන්තං අප්පවත්තිභාවෙන යං පහානන්ති සම්ඛන්ධො. කෙන පහානන්ති? අරියමග්ගෙනෙවාති විඤ්ඤායමානොයමත්ථො තෙසං භාවිතත්තා අප්පවත්තිවචනතො. සමුදයපක්ඛිකස්සාති එත්ථ චත්තාරොපි මග්ගා චතුසව්වාහිසමයාති කත්වා තෙහි පහාතබ්බෙන තෙන තෙන සමුදයෙන සහ පහාතබ්බත්තා සමුදයසභාගත්තා, සච්චවිහඬිගෙ ව සබ්බකිලෙසානං සමුදයභාවස්ස වුත්තත්තා “සමුදයපක්ඛිකා”ති දිට්ඨිආදයො වුවවන්ති. පටිප්පස්සද්ධත්තං වූපසන්නතා. සංඛිතනිස්සටතා සංඛාරසභාවාභාවො. පභිතසබ්බසංඛිතන්ති විරහිතසබ්බසංඛිතං, විසංඛාරන්ති අත්ථො. පහානඤ්ච තං විනයො වාති පහානවිනයො පුරිමෙන අත්ථෙත, දුතියෙන පන පභියතිති පහානං, තස්ස විනයොති යොජෙතබ්බං.

භින්නසංවරත්තාති නට්ඨසංවරත්තා, සංවරාභාවතොති අත්ථො. තෙන අසමාදින්නසංවරොපි සංඛිගහිතො භොති. සමාදානෙන හි සම්පාදෙතබ්බො සංවරො තදභාවෙ න භොතිති. එවඤ්චි ලොකෙ චත්තාරො භොන්ති “මහා චත නො භොගො, සො නට්ඨො තථා අකතත්තා”ති. අරියෙති අරියො. පටිච්චත්තවචනඤ්ඤෙනං. එසෙසෙති එසො සො එව, අත්ථතො අනඤ්ඤොති අත්ථො. තප්පානෙති අත්ථතො තංසභාවො, සප්පුරිසො අරියසභාවො, අරියො ව සප්පුරිසසභාවොති අත්ථො.

තං අත්ථන්ති “සබ්බධම්මමුලපරියාය”න්ති එවං වුත්තමත්ථං. කස්මා පනෙත්ථ පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා කතාති? යදෙත්ථ චත්තබ්බං, තං “යස්මා පුපුජ්ජනො අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකො”තිආදිනා (ම. නි. අට්ඨ. 1.2) සයමෙව චක්ඛති. ධම්මො අධිට්ඨානං එතිස්සාති ධම්මාධිට්ඨානා, සභාවධම්මෙ නිස්සාය පවත්තිතදෙසනා.

ධම්මවසෙනෙව පවත්නා පයමා, පුග්ගලවසෙන උට්ඨනිත්වා පුග්ගලවසෙනෙව ගතා තතියා, ඉතරා ධම්මපුග්ගලානං වොමිස්සකවසෙන. කස්මා පන භගවා එවං විභාගෙන ධම්මං දෙසෙතිති? වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයෙන දෙසනාවිලාසෙන ව. යෙ හි වෙනෙය්‍යා ධම්මාධිට්ඨානාය ධම්මදෙසනාය සුඛෙන අත්ථං පටිවිජ්ඣන්ති, තෙසං තථා ධම්මං දෙසෙති. එස නයො සබ්බත්ථ. යස්සා ව ධම්මධාතුයා සුප්පටිවිද්ධත්තා දෙසනාවිලාසප්පත්තො හොති, සායං සුප්පටිවිද්ධා, තස්මා දෙසනාවිලාසප්පත්තො ධම්මිස්සරො ධම්මරාජා යථා යථා ඉච්ඡති, තථා තථා ධම්මං දෙසෙතිති එවං ඉමිනා වෙනෙය්‍යාජ්ඣාසයෙන දෙසනාවිලාසෙන ව එවං විභාගෙන ධම්මං දෙසෙතිති වෙදිතබ්බො.

ජධාතුරොති පට්ඨිධාතු ආපො-තෙජො-වායො-ආකාසධාතු විඤ්ඤාණධාතූති ඉමෙසං ඡන්තං ධාතුනං වසෙන ජධාතුරො. “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා සොමනස්සට්ඨානියං රූපං උපවිචරති” තිආදිනා (දී. නි. 3.324) චුත්තානං ඡන්තං සොමනස්සුප්පට්ඨාරානං, ඡන්තං දොමනස්ස උපෙක්ඛුප්පට්ඨාරානඤ්ච වසෙන අට්ඨාරසමනොපට්ඨාරො. සච්චාධිට්ඨානාදිවසෙන චතුරාධිට්ඨානො. පඤ්ඤාචක්ඛුනා දිට්ඨධම්මිකස්ස සම්පරායිකස්ස ව අත්ථස්ස අදස්සනතො අන්ධො, දිට්ඨධම්මිකස්සෙව දස්සනතො එකචක්ඛු, ද්විත්තමිපි දස්සනතො ද්විචක්ඛු, වෙදිතබ්බො.

ස්වායං නිද්දිසිති සම්බන්ධො. ස්වායන්ති ව සො අයං, යථාචුත්තදෙසනාවිභාගකුසලො භගවාති අත්ථො. අපරිඤ්ඤාතචත්ථුකොති තිහි පරිඤ්ඤාහි අපරිඤ්ඤාතක්ඛන්ධො. බන්ධා හි පරිඤ්ඤාතචත්ථු. අපරිඤ්ඤාමූලිකාති පරිජානනාභාවනිමිත්තා තස්මිං සති භාවතො. පරිඤ්ඤානඤ්ඤාහි අවිජ්ජාදයො කිලෙසා පටිපක්ඛා තම්මුලිකා ව සබ්බමඤ්ඤානාති. අරියානං අදස්සාවිති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන “අරියධම්මස්ස අකොවිදො” තිආදිකං පුට්ඨජනස්ස විසෙසනභාවෙන පවත්තං පාළිසෙසං ගණ්හාති පුට්ඨජනනිද්දෙසභාවතො. තෙනාහ “එවං පුට්ඨජනං නිද්දිසි” ති.

සුත්තනික්ඛෙපවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පට්ඨිචාරවණ්ණනා

තස්සාති පුට්ඨජනස්ස. වසති එත්ථ ආරම්මණකරණවසෙනාති ආරම්මණමිපි චත්ථුති චුවචති පවත්තිට්ඨානභාවතොති ආහ “පට්ඨිආදිසු චත්ථුසු” ති. සක්කායධම්මානමිපි ආරම්මණාදිනා සතිපි මඤ්ඤානාහෙතුභාවෙ මඤ්ඤානාහෙතුකත්තෙනෙව තෙසං නිබ්බන්තිතොති චුත්තං. “සබ්බසක්කායධම්මජනිතං මඤ්ඤන” ති. එත්ථ ව පට්ඨිධාතු සෙසධාතුනං සසම්භාරාසම්භාරභාවා සතිපි පමාණතො සමභාවෙ සාමත්ථියතො අධිකානධිකභාවෙන වෙදිතබ්බො. සම්භාරන්තිති සම්භාරා, පරිවාරා. තංතංකලාපෙහි ලක්ඛණපට්ඨියා සෙසධම්මා යථාරහං පට්ඨියභාවෙන පරිවාරභාවෙන ව පවත්තන්ති.

තෙනාහ “සා හි වණ්ණාදිහි සම්භාරෙහි සද්ධිං පට්ඨිති සසම්භාරපට්ඨි”ති.
පට්ඨිතොති එත්ථ පුටුලට්ඨොන පුටුච්චි, පුටුච්චි එව පට්ඨි. සා හි සතිපි
පරිච්ඡින්නවුත්තියං සබ්බෙසං සකලාපභාවානං ආධාරභාවෙන පවත්තමානා පුටුලා
පත්ථංචා විත්ථිණ්ණාති වත්තබ්බතං අරහති, න පන තං අනුපවිසිත්වා පවත්තමානා
ආපාදයො. සසම්භාරපට්ඨියා පන පුටුලභාවෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි.
ආරම්මණපට්ඨියං වඩ්ඪනඵරණට්ඨොහි පුටුලට්ඨො, ඉතරස්මිං රුළුහියාව
දට්ඨබ්බො. ආරම්මණපට්ඨිති ඤානස්ස ආරම්මණභූතං පට්ඨිසඬ්ඛාතං
පටිභාගනිමිත්තං. තෙනාහ “නිමිත්තපට්ඨිතිපි වුවචති”ති. ආගමනවසෙනාති
පට්ඨිකසිණභාවනාගමනවසෙන. තථා හි වුත්තං “ආපො ව දෙවා පට්ඨි, තෙජො
වායො තදාගමු”ත්ති (දී. නි. 2.340).

සබ්බාපිති වතුබ්බිධා පට්ඨිපි. අනුස්සවාදිමත්තලද්ධා මඤ්ඤනා වත්ථු
හොතියෙව. තථා හි “කක්ඛළං බරිගත”ත්තිආදිනා (විහ. 173) ලක්ඛණපට්ඨිපි
උද්ධරියති. යං පනෙකෙ වදන්ති “ලක්ඛණෙ දිට්ඨො මඤ්ඤනා නත්ථි,
සඤ්ජානාතීති වුත්තසඤ්ඤා ව දිට්ඨිග්ගාහස්ස මූලභූතා පිණ්ඩග්ගාහිතා, සා
ලක්ඛණෙ නක්ඛමති, තස්මා ලක්ඛණපට්ඨි න ගහෙතබ්බා”ති, තදයුත්තං
ලක්ඛණපට්ඨෙවධස්ස ඉධ අනධිජ්ජෙතත්තා. තෙනාහ “ලොකවොහාරං
ගහෙත්වා”ති. න ව සබ්බසඤ්ඤා පිණ්ඩග්ගාහිකා, නාපි දිට්ඨිග්ගාහස්සෙව මූලභූතා,
තස්මා ලක්ඛණපට්ඨියාපි කායද්වාරානුසාරෙන අඤ්ඤථා ව උපට්ඨිතාය මඤ්ඤනා
පවත්තතෙව. තෙනෙව ව “අනුස්සවාදිමත්තලද්ධා”ති වුත්තං. පට්ඨිතොති පච්චතෙ
නිස්සක්කවචනන්ති දස්සෙන්නො “පට්ඨිති සඤ්ජානාතී”ති ආහ. යස්මා
වතුබ්බිධම්පි පට්ඨිං. “පට්ඨි”ති සඤ්ජානන්තො තෙන තෙන නයෙන
පට්ඨිකොට්ඨාසෙනෙව සඤ්ජානාතීති වුවචති, න ආපාදිකොට්ඨාසෙන, තස්මා
වුත්තං “පට්ඨිභාගෙන සඤ්ජානාතී”ති. ලොකවොහාරං ගහෙත්වාති
ලොකසමඤ්ඤං අවිජ්ඣිත්වා. එතෙන ලක්ඛණපට්ඨියම්පි වොහාරමුඛෙනෙවස්සා
පවත්තිති දස්සෙති.

යදි ලොකවොහාරෙන තත්ථ පවත්ති, කො එත්ථ දොසො, නනු අරියාපි
“අයඤ්ඤි හන්තෙ මහාපට්ඨි”තිආදිනා ලොකවොහාරෙන පවත්තන්තිති? න එත්ථ
වොහාරමත්තෙ අවට්ඨානං අධිජ්ජෙතං, අථ බො වොහාරමුඛෙන
මිච්ඡාහිනිවෙසොති දස්සෙන්නො “සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන සඤ්ජානාතී”ති ආහ.
තස්සත්ථො – අයොනිසොමනසිකාරසම්භූතාය “සුභ”ත්තිආදිනායජ්ජෙත්තාය
විපරිතසඤ්ඤාය සඤ්ජානාතීති. එතෙන දුබ්බලා තණ්හාමානදිට්ඨිමඤ්ඤනා
දස්සිතාති දට්ඨබ්බං. යදි එවං කස්මා සඤ්ඤා ගහිතාති? පාකටභාවතො. යථා නාම
අග්ගිමිහි මථියමානෙ යදා ධූමො උපලබ්භති, කිඤ්චාපි තදා විජ්ජතෙව පාවකො
අවිනාභාවතො, පාකටභාවතො පන ධූමො ජාතොති වුවචති, න අග්ගි ජාතොති,
එවංසම්පදම්දං දට්ඨබ්බං. යදිපි තත්ථ මඤ්ඤනාකිවචං අත්ථි, න පන විභූතං
අපාකටභාවතො සඤ්ඤාකිවචමෙව විභූතං, තං පන මඤ්ඤනානුකූලං
මඤ්ඤනාසහිතං වාති ආහ “සඤ්ඤාවිපල්ලාසෙන සඤ්ජානාතී”ති. එවං පට්ඨිභාගං
අමුඤ්ඤන්තොයෙව වා සඤ්ජානාතීති සම්බන්ධො. යො හි වුත්තජ්ජහෙදාය පට්ඨියා

පථවිභාගං අමුඤ්චන්තොයෙව අවිජ්ඣන්තොයෙව සීසපිණ්ඩෙ සුවණ්ණසඤ්ඤී විය අනත්තාදිසභාවංයෙව තං අත්තාදිවසෙන සඤ්ජානාති, තස්ස වසෙන චුත්තං “පථවී”තිආදි. න වත්තබ්බං පුපුඡ්ජනග්ගාහස්ස යුත්තිමග්ගනාතිවාරණතොති දස්සෙන්නො ආහ “උම්මත්තකො විය...පෙ.... ගණ්හාති”ති. අරියානං අදස්සාවිතාදිභෙදන්ති අරියානං අදස්සාවිතාදිවිසෙසං වදන්තෙන භගවතාච ඵත්ථ යථාචුත්තසඤ්ජානනෙ කාරණං චුත්තන්ති යොජනා.

ඵවන්ති “පථවිභාගෙන සඤ්ජානාති”තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරෙන. සඤ්ජානිත්වාති පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසොති ආහ “අපරභාගෙ...පෙ.... ගණ්හාති”ති. පපඤ්චසඬ්ඛාති පපඤ්චකොට්ඨාසා. පපඤ්චන්ති සත්තා සංසාරෙ විරායන්ති ඵතෙහිති පපඤ්චා, මඤ්ඤන්ති “ඵතං මමා”තිආදිනා පරිකප්පෙන්ති ඵතාහිති මඤ්ඤනාති ද්විහිපි පරියායෙහි තණ්හාදයොව චුත්තාති ආහ “තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චෙහි ඉධ මඤ්ඤනානාමෙන චුත්තෙහි”ති. අපඤ්ඤස්ස ජඤ්ඤතො, අසෙය්‍යාදිකස්ස සෙය්‍යාදිතො ගහණතො දිට්ඨිමඤ්ඤනා විය තණ්හාමානමඤ්ඤනාපි අඤ්ඤථා ගාහො ඵවාති ආහ “අඤ්ඤථා ගණ්හාති”ති. ආරම්මණාහිනිරොපනාදිනා හින්තසභාවානම්පි විතක්කාදීනං සාධාරණො උපනිජ්ඣායනසභාවො විය අනුගිජ්ඣනුණ්ණතිපරාමසනසභාවානම්පි තණ්හාදීනං සාධාරණෙන ආරම්මණපරිකප්පනාකාරෙන පවත්ති මඤ්ඤනාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “තිහි මඤ්ඤනාහි මඤ්ඤති”තිආදි. අස්සාති පුපුඡ්ජනස්ස, උදයබ්බයානුපස්සනාදීසු විය සුබ්බමනයෙනපි මඤ්ඤනාපවත්ති අත්ථිති විභාවනසුඛතාය පුලංයෙව තං දස්සෙතුකාමො “ඔළාරිකනයෙනා”තිආහ. ඔළාරිකෙ හි විභාගෙ දස්සිතෙ සුබ්බවිභාවනා සුකරාති දස්සෙතුං අයමත්ථයොජනා වුව්වතීති සම්බන්ධො. අජ්ඣත්තිකාති ඉන්ද්‍රියබද්ධා සත්තසන්තානපරියාපන්තා නියකජ්ඣත්තා චුත්තා විභවිගෙ පටිසම්භිදාමග්ගෙ ව.

විභවිගෙති ධාතු විභවිගෙ (විභ. 173). බාහිරාති අනින්ද්‍රියබද්ධා සඬ්ඛාරසන්තානපරියාපන්තා. කක්ඛළන්ති ඵද්ධං. බරිගතන්ති ඵරුසං. කක්ඛළහාවො කක්ඛළත්තං. කක්ඛළහාවොති කක්ඛළසභාවො. බහිද්ධාති ඉන්ද්‍රියබද්ධතො බහිද්ධාභූතං. අනුපාදින්නන්ති න උපාදින්නං. අයොති කාළලොහං. ලොහන්ති ජාතිලොහං විජාතිලොහං කිත්තිමලොහං පිසාවලොහන්ති වතුබ්බිධං. තත්ථ අයො සජ්ඣු සුවණ්ණං තිපු සීසං තම්බලොහං වෙකන්තකලොහන්ති ඉමාති සත්ත ජාතිලොහාති නාම. නාගනාසිකාලොහං විජාතිලොහං නාම. කංසලොහං වට්ටලොහං ආරකුටන්ති තිණි කිත්තිමලොහාති නාම. මොරක්ඛකං පුපුකං මලිනකං වපලකං සලකං ආටලං හත්තකං දුසිලොහන්ති අට්ඨ පිසාවලොහාති නාම. තෙසු වෙකන්තකලොහං නාම සබ්බලොහවිජේදනසමත්ථා ඵකා ලොහජාති. තථා හි තං විකන්තති ඡින්දතීති විකන්තකන්ති වුව්වති. විකන්තකමෙව වෙකන්තකං. නාගනාසිකාලොහං ලොහසදිසං ලොහවිජාති හලිද්දාදිවිජාති විය. තථා හි තං ලොහාකාරං ලොහමලං විය සනසංහතං හුත්වා තිට්ඨති, තාපෙත්වා තාලිතං පන හින්තං හින්තං හුත්වා විසරති මුදු මට්ඨං කම්මනියං වා න හොති. තිපුතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං කංසලොහං. සීසතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං වට්ටලොහං.

ජසතම්බෙ මිස්සෙත්වා කතං ආරක්ඛං. තෙනෙව තං කරණෙන නිබ්බත්තත්තා කිත්තිමලොහන්ති චුච්චති. යං පන කෙවලං රසකධාතු විනිශ්ඨතං, තං “පිත්තල” න්තිපි වදන්ති. තං ඉධ නාධිජපෙනං, යථාචුත්තං මිස්සකමෙව කත්වා යොජ්නං කිත්තිමන්ති චුත්තං. මොරක්කකාදීනි එවංනාමානෙවෙතානි. තෙසු යස්මා පඤ්ච ජාතිලොහානි පාළියං විසුං චුත්තානෙව, තස්මා වෙකන්තකලොහෙන සද්ධිං චුත්තාවසෙසං සබ්බං ඉධ ලොහන්ති වෙදිතබ්බං.

තිප්පති සෙතතිප්ප. සීසන්ති කාලතිප්ප. සජ්ඣන්ති රජතං. මුත්තානි හත්ථිකුම්භජාදිකා අට්ඨවිධාපි මුත්තා. තථා හි හත්ථිකුම්භං වරාහදායා භූජඩගසීසං වලාහකුටං වෙළු මච්ඡසිරො සඬබ්බො සිජ්ජිති අට්ඨ මුත්තායොනියො. තත්ථ හත්ථිකුම්භජා පිතවණ්ණො පභාවිතා. වරාහදායා වරාහදායවණ්ණොව. භූජඩගසීසජා නිලාදිවණ්ණො සුච්ඡද්ධා වට්ටලා ව. වලාහකජා භාසුරා දුබ්බිභාගරූපා රත්තිභාගෙ අන්ධකාරං විධමන්තියො තිට්ඨන්ති, දෙවුපහොගා එව ව භොන්ති. වෙළුජා කරකුපලසමානවණ්ණො න භාසුරා, තෙ ව වෙළු අමනුස්සගොවරෙ එව පදෙසෙ ජායන්ති. මච්ඡසිරජා පායිනපිට්ඨිසමානවණ්ණො වට්ටලා ලසවො ව භොන්ති පභාවිතා, තෙ ව මච්ඡා සමුද්දමජ්ඣෙ එව ජායන්ති. සඬබ්බො සඬබ්බොදරච්ඡවිවණ්ණො කොලජ්ජමාණාපි භොන්ති පභාවිතාව. සිජ්ජිජා පභාවිසෙසයුත්තා භොන්ති නානාසණ්ඨානා. එවං ජාතිතො අට්ඨවිධාසුපි මුත්තාසු යා මච්ඡසඬබ්බසිජ්ජිජා, තා සාමුද්දිකා භොන්ති, භූජඩගජාපි කාචි සාමුද්දිකා භොන්ති, ඉතරා අසාමුද්දිකා. යස්මා බහුලං සාමුද්දිකාව මුත්තා ලොකෙ දිස්සන්ති, තත්ථාපි සිජ්ජිජාව, ඉතරා කාදාචිකා. තස්මා සම්මොහවිනොදනියං (විහ. අට්ඨ. 173) “මුත්තානි සාමුද්දිකා මුත්තා” ති චුත්තං.

මණ්ණිකි යපෙත්වා පාළිආගතෙ වෙළුරියාදිකෙ සෙසො ජොතිරසාදිහෙදො සබ්බොපි මණ්ණි. වෙළුරියන්ති වංසවණ්ණමණ්ණි. සඬබ්බොති සාමුද්දිකසඬබ්බො. සිලාති කාලසිලා පණ්ඩුසිලා සෙතසිලාදිහෙදා අට්ඨපි සිලා. රජතන්ති කභාපණාදිකං චුත්තාවසෙසං රජතසම්මතං. ජාතරූපන්ති සුචණ්ණං. ලොහිතඩ්ඨගොති රත්තමණ්ණි. මසාරගල්ලන්ති කබරමණ්ණි තිණාදීසු බහිහාරා තාලනාලිකෙරාදයොපි තිණං නාම. අන්තොසාරං බදිරාදි අන්තමසො දාරුඛණ්ඩම්පි කට්ඨං නාම. මුග්ගමත්තතො යාව මුට්ඨිජ්ජමාණා මරුම්බා සක්බරා නාම. මුග්ගමත්තතො පට්ඨාය හෙට්ඨා වාලිකා නාම. කඨලන්ති කපාලඛණ්ඩං. භූමිති සසම්භාරපට්ඨි. පාසාණොති අන්තොමුට්ඨියං අසණ්ඨහනතො පට්ඨාය යාව හත්ථිජ්ජමාණං පාසාණං, හත්ථිජ්ජමාණතො පන පට්ඨාය උපරි පබ්බතොති. අයං අයොආදීසු විභාගනිද්දෙසො. නිමිත්තපට්ඨිති පටිභාගනිමිත්තභූතං පට්ඨිකසිණං. තම්පි හි “රූපාවචරතිකවතුක්කජ්ඣානං කුසලතො ව විපාකතො ව කිරියතො ව චතුත්ථස්ස ඥානස්ස විපාකො ඉමෙ ධම්මා බහිද්ධාරමමණා” ති වචනතො “බාහිරා පට්ඨි” ති චුච්චති. තෙන චුත්තං “යා ව අජ්ඣත්තාරම්මණත්තිකෙ නිමිත්තපට්ඨි, තං ගහෙත්වා” ති. උග්ගහනිමිත්තඤ්චෙත්ථ තංගතිකමෙව දට්ඨබ්බං, නිමිත්තජ්ජත්තිතො පන පුබ්බෙ භූමිග්ගහණෙනෙව ගහිතන්ති.

තීභි මඤ්ඤනාභිති චුත්තං මඤ්ඤනාත්තයං සපරසන්නානෙසු සඬබ්බෙපතො යොජෙත්වා දස්සෙතුං “අභං පථවී”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ අභං පථවීති ආදිනා අප්ඤ්ඤාත්තවිසයං දිට්ඨිමඤ්ඤනං මානමඤ්ඤනඤ්ච දස්සෙති අත්තාභිතිවෙසාහංකාරදීපනතො. මම පථවීති ඉමිනා තණ්හාමඤ්ඤනං මානමඤ්ඤනම්පි වා පරිග්ගහභූතායපි පථවියා සෙය්‍යාදිතො මානජප්පනතො. සෙසපදද්වයෙපි ඉමිනානායෙන මඤ්ඤනාවිභාගො වෙදිතබ්බො. තත්ථ පථවිකසිණ්ණප්ඤ්ඤානලාභී ඤානවක්ඛුනා ගහිතඤ්ඤානාරම්මණං “අත්තා”ති අභිතිවිසන්තො තඤ්ච සෙය්‍යාදිතො දහන්තො අත්ථතො “අභං පථවී”ති මඤ්ඤති නාම. තමෙව “අයං මය්‍හං අත්තා”ති ගහණෙ පන “මම පථවී”ති මඤ්ඤති නාම. තථා තං “පරපුරිසො”ති වා “දෙවො”ති වා වාදවසෙන “අයමෙව පරෙසං අත්තා”ති වා අභිතිවිසන්තො “පරො පථවී, පරස්ස පථවී”ති මඤ්ඤති නාම. ඉමිනා නායෙන සෙසපථවිසුපි යථාරහං චතුක්කං නිද්ධාරෙතබ්බං.

එවං “පථවිං මඤ්ඤති”ති එත්ථ චතුක්කවසෙන මඤ්ඤනං දස්සෙත්වා ඉදාති මඤ්ඤනාවත්ථුං මඤ්ඤනායො ච විහජිත්වා අනෙකවිහිතං තස්ස මඤ්ඤනාකාරං දස්සෙතුං “අථ වා”ති ආදිමාහ. තත්ථ අයන්ති යථාචුත්තො පුපුජ්ජතො. ඡන්දරාගන්ති බහලරාගං. අස්සාදෙතීති නිකාමෙති, “ඉමෙ කෙසා මුදුසිනිද්ධකුඤ්චිතනීලොභාසා”ති ආදිනා තත්ථ රසං වින්දති. අභිනන්දතීති සප්පිතිකාය තණ්හාය අභිමුඛො නන්දති පමොදති. අභිවදතීති උප්පන්නං තණ්හාභිනන්දනාවෙගං හදයෙන සන්ධාරෙතුං අසක්කොන්තො “අහො මෙ කෙසා”ති වාවං නිව්ජාරෙති. අප්ඤ්ඤාසාය නිට්ඨතීති බලවතණ්හාභිතිවෙසෙන ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපෙත්වා නිට්ඨති. අඤ්ඤතරං වා පන රජ්ජනීයවත්ථුන්ති කෙසාදිතො අඤ්ඤතරං වා කරවරණාදිප්පහෙදං නියකප්ඤ්ඤාත්තපරියාපන්නං රාගුප්පත්තිහෙතුභූතං වත්ථුං. ඉතීති ඉමිනා සිනිද්ධාදිප්පකාරෙන්නාති පත්ථසිතබ්බාකාරං පරාමසති. තත්ථ නන්දිං සමන්තානෙතීති තෙසු භාවිසු කෙසාදීසු සිද්ධං විය කත්වා නන්දිං තණ්හං සමන්තාහරති සමුපවාමෙති. පණ්දහතීති පත්ථනං යපෙති.

සම්පත්තිං නිස්සාය “සෙය්‍යාහමස්මි”ති, විපත්තිං නිස්සාය “භීනොහමස්මි”ති මානං ජනෙතීති යොජනා. පථවිකොට්ඨාසභූතානං කෙසාදිනං සම්පත්තිවිපත්තිභි මානජප්පනා පථවියා මඤ්ඤනා භොතීති ආහ “එවං අප්ඤ්ඤාත්තකං පථවිං මානමඤ්ඤනාය මඤ්ඤති”ති. අවයවබ්‍යතිරෙකෙන සමුදායස්ස අභාවතො සමුදායො ජීවාහිතිවෙසො අවයවෙපි භොතීති දස්සෙත්තො “තං ජීවං තං සරිරන්ති ආගතනායෙන පන කෙසං ‘ජීවො’ති අභිතිවිසති”ති ආහ. “කෙසා නාමෙතෙ ඉස්සරවිහිතා පජාපතිනිස්සිතා අණුසඤ්චයො පකතිපරිණාමො”ති ආදිනා නායෙනපෙත්ථ දිට්ඨිමඤ්ඤනා වෙදිතබ්බො.

ඉමිස්සා පවත්තියාති නිකන්තිමානදිට්ඨිනං පරියාදානසමුග්ගාභිප්පවත්තියා. “එතං මමා”ති ආදිනා යදිපි තිස්සන්තම්පි මඤ්ඤනානං සම්භවො දස්සිතො. තණ්හාමානමඤ්ඤනානං පන හෙට්ඨා දස්සිතත්තා දිට්ඨිමඤ්ඤනා එවෙත්ථ

විසෙසනො උද්ධරාති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ “එවම්පි අජ්ඣන්තිකං පථවි.
දිට්ඨිමඤ්ඤනාය මඤ්ඤති”ති.

බාහිරම්පි පථවිං තිහි මඤ්ඤනාහි මඤ්ඤතිති යොජනා. තං පන මඤ්ඤනාවිධිං
දස්සෙතුං “කථ”න්ති ආහ. තස්සත්ථො හෙට්ඨා චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

අයං ජීවොති අයං කාලලොහං “ජීවො අත්තා”ති අභිනිවිසති එකච්චෙ
නිගණ්ඨා විය. එවං බාහිරං පථවිං දිට්ඨිමඤ්ඤනාය මඤ්ඤතිති එත්ථාපි “යා වෙච්ච
බො පන අජ්ඣන්තිකා පථවිධාතු, යා ච බාහිරා පථවිධාතු”තිආදිනා නයෙන
ආනෙත්වා වත්තබ්බො.

පථවිකසිණං අත්තතො සමනුපස්සතිතිආදිසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා
චුත්තමෙව. අයම්පි ච නයො “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”ති එත්ථෙව
අත්තොගධොති දට්ඨබ්බො කසිණානම්පි රූපසමඤ්ඤාසම්භාවතො. පථවිං
මඤ්ඤතිති එත්ථ යාදිසො මඤ්ඤනාවත්ථුමඤ්ඤනානං විත්ථාරනයො චුත්තො,
තාදිසො ඉතො පරං චුත්තනයොවාති ආහ “ඉතො පරං සඬ්ඛෙපෙනෙව
කථයිස්සාමා”ති, අතාදිසො පන විත්ථාරනොපි කථයිස්සතිති අත්ථො.

තස්මාති යස්මා “පථවියා”ති ඉදං භූමිමච්චනං, තස්මා, සො
අත්තපරත්තදුපකරණානං ආධාරභාවෙන තං මඤ්ඤනාවත්ථුං කප්පෙතිති අත්ථො.
තෙනාහ “අහං පථවියා”තිආදි. නනු ච ඉන්ද්‍රියබද්ධානින්ද්‍රියබද්ධපහෙදස්ස
ධම්මප්පබන්ධස්ස සසම්භාරපථවි ච ආධාරනිස්සයො, ඉතරා ආරම්මණනිස්සයො
තදාරම්මණස්සාති එත්ථ නිබ්බිරොධොති? න, මඤ්ඤනාවත්ථුං නිස්සයභාවෙන
පරිකප්පනතො. අයඤ්චි “අහ”න්ති දිට්ඨිමඤ්ඤනාය මානමඤ්ඤනාය ච
වත්ථුභූතස්ස අත්තතො පථවිසන්නිස්සයං කත්වා “අහං පථවියා”ති මඤ්ඤති,
තණ්හාමඤ්ඤනාය වත්ථුභූතස්ස උපකරණස්ස පථවිං සන්නිස්සයං කත්වා “මය්හං
කිඤ්චනං පලිබොධො පථවියා”ති මඤ්ඤති. පරොතිආදිසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො
වෙදිතබ්බො.

ය්වායං අත්ථනයොති සම්බන්ධො. චුත්තො පටිසම්භිදාමග්ගෙ. එතෙනෙව
නයෙනාති ය්වායං “සො බො පන මෙ අත්තා ඉමස්මිං රූපෙ”ති සමුදායස්ස
ආධාරභාවදීපතො අත්ථනයො චුත්තො, එතෙනෙව නයෙන. න හි
අවයවබ්‍යාතිරෙකෙන සමුදායො ලබ්භති, තස්මා සමුදායෙ චුත්තවිධි අවයවෙපි
ලබ්භතිති අධිප්පායො. තෙනාහ සො බො පන මෙ අයං අත්තා ඉමිස්සා පථවියාති
මඤ්ඤන්තොති. තස්මිංයෙව පනස්ස අත්තනීති එත්ථ අස්සාති පුප්ප්ඡනස්ස.
තස්මිංයෙව අත්තනීති අජ්ඣන්තිකබාහිරපථවිසන්නිස්සයෙ අත්තනි. “පථවියා
මඤ්ඤති”ති පදස්සායං වණ්ණනා. එවං “පථවියා මඤ්ඤති”ති එත්ථ අත්තවසෙන
දිට්ඨිමානතණ්හාමඤ්ඤනං දස්සෙත්වා ඉදානි පරවසෙන දස්සෙතුං “යදා
පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ අස්සාති පරස්ස. තදානි පරවසෙන මඤ්ඤනායං.
දිට්ඨිමඤ්ඤනා එව යුජ්ජති තත්ථ නිව්වාහිනිවෙසාදයො සම්භවන්තිති කත්වා.

අවධාරණය මානවත්වය මඳක්දැන නිවන්තෙති. න හි
 “සෙය්‍යාහමස්මි” තිආදිනා, “මය්හ” න්ති ව පවත්නලක්ඛණා මානවත්වය පරස්මි.
 පරස්ස සන්තකභාවෙන ගහිතෙ ව පවත්නන්ති අධිප්පායො. ඉතරායොපිති
 මානවත්වය මඳක්දැනායොපි. ඉච්ඡන්ති අට්ඨකථාවරියා. පරස්සපි හි
 පට්ඨිසන්තිස්සයෙන සම්පත්තිඉස්සරියාදිකස්ස වසෙන අත්තනි සෙය්‍යාදිභාවං
 දහතො පණ්දහතො ව චිත්තං තථාභාවාය මානවත්වය මඳක්දැනා සම්භවන්තිති
 ආවරියානං අධිප්පායො. “පරො පට්ඨි පරස්ස පට්ඨි” ති එත්ථාපි ඉමෙ ද්වෙ පකාරා
 සාධිප්පායා නිද්ධාරෙතබ්බා.

“පට්ඨිතො සඤ්ජානාති” ති, “ආදිතො” ති ව ආදීසු අනිස්සක්කවචනෙපි තො-
 සද්දො දිට්ඨොති ආහ “පට්ඨිතොති නිස්සක්කවචන” න්ති. සඋපකරණස්සාති
 හිරඤ්ඤසුචණ්ණගතස්ස දාසපොරිසාදිනා චිත්තපකරණෙන සඋපකරණස්ස,
 අත්තනො වා පරස්ස වා තෙසං උපකරණස්ස වාති අත්ථො. යථාචුත්තප්පහෙදතොති
 ලක්ඛණාදිඅප්පිකත්තිකාදිචුත්තප්පකාරවිභාගතො. උප්පත්තිං වා නිග්ගමනං වාති
 “තං අණ්ඩං අහොසි හෙමමයං, තස්මිං සයං බ්‍රහ්මා උප්පන්නො” ති
 බ්‍රහ්මණ්ඩවාදවසෙන වා “ද්විති අණුහි ද්විඅණුක” න්ති එවං.
 පවත්තඅණුකවාදවසෙන වා පට්ඨිතො උප්පත්තිං වා “සබ්බොයං ලොකො
 ඉස්සරතො විනිග්ගතො” ති ඉස්සරවාදවසෙන ඉස්සරකුත්තතො පට්ඨිතො
 නිග්ගමනං වා මඤ්ඤමානොති යොජනා. පට්ඨිතො වා අඤ්ඤො ආපාදිකො
 අත්තාති අධිප්පායො. එත්ථ ව පුරිමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ කාරකලක්ඛණං
 නිස්සක්කවචනං, දුතියස්මිං උපපදලක්ඛණන්ති දට්ඨබ්බං. අත්තනො
 පරිග්ගහභූතපට්ඨිතො සුඛප්පත්තිං තතො එව ව පරෙහි සෙය්‍යාදිභාවං
 කප්පෙන්නස්ස වසෙනපෙත්ථ තණ්හාමානමඤ්ඤා වෙදිතබ්බා. අපරෙහි
 සාරසමාසාවරියා. තතො අඤ්ඤං අප්පමාණං අත්තානං ගහෙත්වාති පුබ්බෙ
 භාවිතආපාදිඅප්පමාණකසිණවසෙන වා කාපිලකාණාදදිට්ඨිවසෙන වා අප්පමාණං
 බ්‍යාපිතං අත්තානං ගහෙත්වා. පට්ඨිතොති පච්ඡා
 අභාවිතඅවධිසිතපට්ඨිකසිණසඬාතපට්ඨිතො. බහිද්ධාපි මෙ අත්තාති ඉතො
 පට්ඨිතො බහිපි මෙ අත්තාති අධිප්පායො.

කෙවලන්ති අනවසෙසං. මහාපට්ඨිං තණ්හාවසෙන මමායති, අයඤ්ච නයො
 චතුදිපිස්සරියෙ යිතස්ස දීපවක්කවත්තිතො ව ලබ්භෙය්‍ය,
 මණ්ඩලිකරාජමහාමත්තකුට්ඨිකානම්පි වසෙන ලබ්භතෙව තෙසම්පි යථාපරිග්ගහං
 අනවසෙසෙත්වා මඤ්ඤාය සම්භවතො. “එවං මමා” ති ගාහස්ස “එසොහමස්මිං,
 එසො මෙ අත්තා” ති ගාහවිදුරාය චුත්තං “එකා තණ්හාමඤ්ඤා එව ලබ්භති” ති.
 ඉමිනා නයෙනාති චුත්තමතිදෙසං විභාවෙතුං “සා වාය” න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ සා
 වායන්ති සා ව අයං තණ්හාමඤ්ඤා යොජෙතබ්බාති සම්බන්ධො. යථා පන
 දිට්ඨිමඤ්ඤාමඤ්ඤිතෙ වත්ථුස්මිං සිනෙහං මානඤ්ච උප්පාදයතො
 තණ්හාමානමඤ්ඤා සම්භවන්ති, එවං තණ්හාමඤ්ඤාමඤ්ඤිතෙන වත්ථුනා
 අත්තානං සෙය්‍යාදිතො දහතො තඤ්ච අත්තනියං නිව්චං තථා තංසාමිභූතං

අත්තානඤ්ච පරිකප්පෙන්තස්ස ඉතරමඤ්ඤනාපි සම්භවන්තීති සක්කා විඤ්ඤාතුං.
“මෙ”ති හි ඉමිනා අත්ථග්ගහණමුඛෙනෙව අත්තනියසම්බන්ධො පකාසියතීති.

අභිනන්දනීති ඉමිනා තණ්හාදිට්ඨාහිනිවෙසානං සඬගහිතත්තා තෙ දස්සෙන්තො
“අස්සාදෙති පරාමසති වා”ති ආහ. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තවිත්තුප්පාදවසෙන වෙතස්ස
ද්වයස්ස අසඬකරතො පවත්ති වෙදිතබ්බා, එකවිත්තුප්පාදෙපි වා අධිපතිධම්මානං
විය පුබ්බාහිසඬබාරවසෙන තස්ස තස්ස බලවහාවෙන පවත්ති. එතස්මීං අත්ථෙති
තණ්හාදිට්ඨිවසෙන අභිනන්දනත්ථෙ. එතන්ති “පථවිං අභිනන්දනී”ති එතං පදං.
යෙසං විනෙය්‍යානං යෙහි පකාරවිසෙසෙහි ධම්මානං විභාවනෙ කතෙ
විසෙසාධිගමො හොති, තෙසං තෙහි පකාරවිසෙසෙහි ධම්මවිභාවනං. යෙසං පන
යෙන එකෙනෙව පකාරෙන ධම්මවිභාවනෙ කතෙ විසෙසාධිගමො හොති, තෙසම්පි
තං වත්වා ධම්මස්සරතාය තදඤ්ඤතිරවසෙසප්පකාරවිභාවනඤ්ච දෙසනාවිලාසො.
තෙනාහ “පුබ්බෙ මඤ්ඤනාවසෙන කිලෙසුප්පත්තිං දස්සෙන්වා ඉදානි
අභිනන්දනාවසෙන දස්සෙන්තො”ති. ධම්මධාතුයාති සම්මාසම්බොධියා. සා හි
සබ්බඤ්ඤායාධම්මං යථාසභාවතො ධාරෙති උපධාරෙති, සකලඤ්ච
විනෙය්‍යසත්තසඬබාතධම්මප්පබන්ධං අපායදුක්ඛසංසාරදුක්ඛපතනතො ධාරෙති,
සයඤ්ච අවිපරිතපවත්තිආකාරා ධාතුති ධම්මධාතුති ඉධාධිජ්ජෙතා.
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ඤි මග්ගඤ්ඤාණං, මග්ගඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ච
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං සම්මාසම්බොධීති. සුප්පට්ඨිද්ධත්තාති සුට්ඨු
පට්ඨිද්ධභාවතො, සම්මා අධිගතත්තාති අත්ථො. අභිකඬ්ඛනසම්පග්ගහපරාමසනානං
වසෙන ආරම්මණෙ පරිකප්පනාපවත්ති මඤ්ඤනා. තත්ථ “මමං, අහ”න්ති ව
අහිනිවෙසනං පරිකප්පනං. යෙන අජ්ඣෙය්‍යානං හොති, අයං අභිනන්දනාති
අයමෙතෙසං විසෙසො. සුත්තාදිඅවිරුද්ධායෙව අත්තනොමති ඉච්ඡිතබ්බා, න
ඉතරාති සුත්තෙන තස්සා සඬගහං දස්සතුං “චුත්තඤ්ඤෙවත”න්තිආදි චුත්තං.
දෙසනාවිලාසවිභාවනස්ස පන සහෙතුකහෙතුසම්පයුත්තදුකාදිදෙසනාය නිබද්ධතා
නිද්ධාරෙතබ්බා.

තස්සාති තෙන. ඤාතසද්දසම්බන්ධෙන හෙතං කත්තරි සාම්චවනං. තස්මාති
අපරිඤ්ඤාතත්තා. “අපරිඤ්ඤාත”න්ති පටික්ඛෙපමුඛෙන යං පරිජානනං චුත්තං,
තං අත්ථතො තිව්ධා පරිඤ්ඤා හොතීති තං සරූපතො පවත්තිආකාරතො ව
විභාවෙන්තො “යො හී”තිආදිමාහ.

තත්ථ යාය පඤ්ඤාය විපස්සනාභූමිං පරිජානාති පරිච්ඡින්නදති, සා
පරිජානනපඤ්ඤා ඤාතපරිඤ්ඤා. සා හි තෙභූමකධම්මජාතං “අයං
විපස්සනාභූමි”ති ඤාතං විදිතං පාකටං කරොන්තියෙව ලක්ඛණරසාදිතො
අජ්ඣත්තිකාදිවිභාගතො ව පරිච්ඡිජ්ජ ජානාති. ඉධ පන පට්ඨිධාතුවසෙන
වෙදිතබ්බාති චුත්තං “පට්ඨිධාතුව පරිජානාති”තිආදි. තීරණපරිඤ්ඤාති
කීරණවසෙන පරිජානනකපඤ්ඤා. සා හි පරිවාරෙහි අනිච්චතාදිආකාරෙහි
අනිච්චතාදිසභාවස්ස උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකස්ස තීරණවසෙන සම්මිසනවසෙන
තං පරිච්ඡිජ්ජ ජානාති. අග්ගමග්ගෙනාති අරහත්තමග්ගෙන. යො හි අනවසෙසතො

ජන්දරාගං පජ්භති. අග්ගමග්ගෙනාති වා අග්ගභූතෙන මග්ගෙන,
ලොකුත්තරමග්ගෙනාති අත්ථො. උභයථාපි හි සමුච්ඡෙදපභානකාරී එව පඤ්ඤා
නිජපරියායෙන පභානපරිඤ්ඤාති දස්සෙති.

නාමරූපවචන්ථානන්ති එතෙන පච්චයපරිග්ගභොපි සඬගහිතොති දට්ඨබ්බො
නාමරූපස්ස හෙතුච්චන්ථානභාවතො. සොපි හි හෙතුපච්චයමුඛෙන නාමරූපස්ස
චචන්ථානමෙවාති. කලාපසම්මසනාදිවසෙන තීරණපරිඤ්ඤා අනිච්චාදිවසෙන
සම්මසනභාවතො. තස්මාති යස්මා තා පරිඤ්ඤායො නත්ථී, තස්මා. අථ වා තස්මා
අපරිඤ්ඤාතත්තාති යස්මා අපරිඤ්ඤාතා පථවී, තස්මා අපරිඤ්ඤාතත්තා පථවියා තං
පථවිං මඤ්ඤති ව අභිනන්දති වාති.

පථවීචාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආපොචාරාදිවණ්ණනා

ආපං ආපතොති එත්ථ අප්පොති, අප්පායතීති වා ආපො, යස්මිං සඬසාතෙ සයං
අත්ථී, තං ආබන්ධනවසෙන ඛ්‍යාපෙත්වා තිට්ඨති, පරිබුහෙතීති වා අත්ථො.
අත්ථානං අධි අජ්ඣක්ඛං. පති පති අත්තානන්ති පච්චන්තං. උභයෙනපි
සත්තසන්තානපරියාපන්තමෙව වදති. ආපො ආපොගතන්තිආදීසු ආබන්ධනමෙව
ආපො, තදෙව ආපොසභාවං ගතත්තා ආපොගතං, සභාවෙනෙව ආපභාවං පත්තන්ති
අත්ථො. සිනෙහනවසෙන සිනෙහො, සොයෙව සිනෙහනසභාවං ගතත්තා
සිනෙහගතං. බන්ධනත්තං රූපස්සාති අවිනිබ්බොගරූපස්ස බන්ධනභාවො,
අවිජ්ජකිරණවසෙන සම්පිණ්ඩනන්ති අත්ථො. උග්ගණ්හන්තොති යථාපරිච්ඡින්නෙ
ආපොමණ්ඩලෙ යථා උග්ගහනිමිත්තං උපලබ්භති, තථා නිමිත්තං ගණ්හන්තො.
චුත්තොති “ආපස්මි”න්ති එත්ථ චුත්තආපො. සො හි සසම්භාරආපො, න
“ආපොකසිණ”න්ති එත්ථ චුත්තආපො. සෙසන්ති ආරම්මණසම්මුතිආපානං
සරූපවිභාවනං. “ආපං ආපතො පජානාති”තිආදිපාළියා අත්ථවිභාවනඤ්චෙව තත්ථ
තත්ථ මඤ්ඤනාවිභාගදස්සනඤ්ච පථවියං චුත්තසදිසමෙවාති. තත්ථ
“පථවීකසිණමෙකො සඤ්ජානාති”තිආදිනා (දී. නි. 3.360; අ. නි. 10.25) චුත්තං,
ඉධ “ආපොකසිණමෙකො සඤ්ජානාති”තිආදිනා වත්තබ්බං. තත්ථ ව “පථවීති
සඤ්ජානාති”ති චුත්තං, ඉධ පන “ආපොති සඤ්ජානාති”තිආදිනා වත්තබ්බන්ති
එවමාදි එව විසෙසො. සෙසං තාදිසමෙව. තෙන චුත්තං “පථවියං
චුත්තසදිසමෙවා”ති. යො පනෙත්ථ විසෙසො, තං දස්සෙතුං “කෙවල”න්තිආදි
චුත්තං. තත්ථ මූලරසොති මූලං පටිච්ච නිබ්බත්තරසො. බන්ධරසාදීසුපි එසෙව
නයො. බීරාදීනි පාකටානෙව. යථා පන හෙසජ්ජසික්ඛාපදෙ (පාරා. 618-625), න
එවමිධ නියමො අත්ථී. යං කිඤ්චි බීරං බීරමෙව. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.
භූමිමානීති ආවාටාදීසු යීතඋදකාති. අත්තලික්ඛානීති පථවිං අප්පත්තාති
වස්සොදකාති, පත්තාති පන භූමිමානෙව. එවං චුත්තා වාති ව-සද්දෙන
හිමොදකකප්පවිනාසකඋදකපථවියාඅත්තොඋදකපථවිසන්ධාරකඋදකාදිං පුබ්බෙ
අචුත්තමිපි සමුච්චිතොති.

තෙජං තෙජතොති එත්ථ තෙජනට්ඨෙත තෙජො, තෙජනං නාම
 දහනපවනාදිසමත්ථං නිසානං, යං උණ්හත්තන්ති වුච්චති. යෙන වාති යෙන
 තෙජොගතෙන කුපිතෙන. සන්තප්පතීති අයං කායො සමන්තතො තප්පති
 එකාහිකපරාදිභාවෙන උසුමජාතො භොති. යෙන ච ජීරියතීති යෙන අයං කායො
 ජීරියති, ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලතං බලපරික්ඛයං වලිතාදිභාවඤ්ච පාපුණාති. යෙන ච
 පරිඛය්හතීති යෙන කුපිතෙන අයං කායො පරිතො ඛය්හති, සො ච පුග්ගලො
 ඛය්හමීති සතධොතසප්පිගොසිතවන්දනාදිලෙපඤ්චෙව තාලවණ්ටවාතඤ්ච
 පච්චාසිසති. යෙන ච අසිතපිතබායිතසායිතං සම්මා පරිණාමං ගච්ඡතීති යෙන අසිතං
 වා ඔදනාදි, පිතං වා පානකාදි, බායිතං වා පියබජ්ජකාදි, සායිතං වා
 අම්බපක්කමධුඵාණිකාදි සම්මදෙව පරිපාකං ගච්ඡති, රසාදිභාවෙන විවෙකං
 ගච්ඡතීති අත්ථො. එත්ථ ච සරිරස්ස පකතිඋසුමං අතික්කමිත්වා උණ්හභාවො
 සන්තාපො, සරිරදහනවසෙන පවත්තො මහාදාහො පරිදාහො, සතචාරං තාපෙත්වා
 උදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධට්ඨප්පි සතධොතසප්පි,
 රසරුධිරමංසමෙදඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජසුක්කා රසාදයො. තත්ථ පුරිමා තයො තෙජා
 චතුසමුට්ඨානා, පච්ඡිමො කම්මසමුට්ඨානොව.

තෙජොභාවං ගතත්තා තෙජොගතං. උස්මාති උණ්හාකාරො. උස්මාව
 උස්මාභාවං ගතත්තා උස්මාගතං. උසුමන්ති චණ්ඩඋසුමං. තදෙව උසුමගතං,
 සභාවෙනෙව උසුමභාවං පත්තන්ති අත්ථො. කට්ඨග්ගිති කට්ඨපාදානො අග්ගි.
 සකලිකග්ගිආදිසුපි එසෙව නයො. සඛිකාරග්ගිති කච්චරං පට්ච්ච උප්පන්නඅග්ගි.
 ඉන්දග්ගිති අසනිඅග්ගි. සන්තාපොති ජාලාය වා විතච්චිතඛිගාරානං වා සන්තාපො.
 සුරියසන්තාපොති ආතපො. කට්ඨසන්නිවයසන්තාපොති කට්ඨරාසිං පට්ච්ච
 උප්පන්නසන්තාපො. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එවං වුත්තා වාති. ව-සද්දෙන
 පෙතග්ගිකප්පවිනාසකග්ගිතිරයග්ගිආදිකෙ අවුත්තෙපි සමුච්චිතොති.

වායං වායතොති එත්ථ වායනට්ඨෙත වායො. කිමිදං වායනං නාම? විත්ථම්භනං,
 සමුදිරණං වා, වායනං ගමනන්ති එකෙ. උද්ධඬගමා වාතාති
 උග්ගාරහික්කාදිපවත්තකා උද්ධං ආරොහනවාතා. අධොගමා වාතාති
 උච්චාරපස්සාවාදිනීභරණකා අධො ඔරොහනවාතා. කුච්ඡිසයා වාතාති අන්තානං
 බහිවාතා. කොට්ඨාසයා වාතාති අන්තානං අන්තොවාතා. අඬගමඬගානුසාරිනො
 වාතාති ධමනීජාලානුසාරෙන සකලසරීරෙ අඬගමඬගාති අනුසටා
 සම්ඤ්ජනපසාරණාදිනිබ්බත්තකා වාතා. සත්ථකවාතාති සන්ධිබන්ධනාති කත්තරියා
 ඡින්නන්තා විය පවත්තවාතා. චූරකවාතාති චූරෙන විය
 හදයමංසෂෙදනඵාලනකවාතා. උප්පලකවාතාති හදයමංසස්ස සමුප්පාටනකවාතා.
 අස්සාසොති අන්තොපවිසනකනාසිකාවාතො. පස්සාසොති
 බහිනික්ඛමනනාසිකාවාතො. එත්ථ ච පුරිමා සබ්බෙ චතුසමුට්ඨානා,
 අස්සාසපස්සාසා විත්තසමුට්ඨානාව.

වායොගතන්ති වායොව වායොගතං, සභාවෙනෙව වායොභාවං පත්තන්ති
 අත්ථො. ථම්මිතත්තං රූපස්සාති අවිනිබ්බොගරූපස්ස ථම්මිතභාවො. පුරත්ථිමා

වාතානි පුරත්ථිමදිසතො ආගතා වාතා. පච්ඡිමාදිසුපි එසෙව නයො. සරජාදිසු සහ රජෙන සරජා, රජවිරහිතා සුද්ධා අරජා. සීතලකුසමුට්ඨානා, සීතවලාහකන්තරෙ වා ජාතා සීතා. උණ්හලකුසමුට්ඨානා, උණ්හවලාහකන්තරෙ වා ජාතා උණ්හා. පරිත්තානි මන්දා තනුකවාතා. අධිමත්තානි බලවවාතා. කාලානි කාලවලාහකන්තරෙ සමුට්ඨිතා. යෙහි අබ්භාහතො ජවිවණ්ණො කාලකො හොති, තෙසං එතං අධිවචනන්තිපි එකෙ. වෙරම්භවාතානි යොජනතො උපරි වායනවාතා. පක්ඛවාතානි අන්තමසො මක්ඛිකායපි පක්ඛායුහනවාතා. සුපණ්ණවාතානි ගරුළවාතා. කාමං වෙනෙපි පක්ඛවාතාව, උස්සදවසෙන පන විසුං ගහිතා. තාලවණ්ටවාතානි තාලවණ්ණෙහි කතෙන, අඤ්ඤෙහි වා කතෙන කෙනවි මණ්ඩලසණ්ඨානෙන සමුට්ඨාපිතවාතා. විදුපනවාතානි බීජනපත්තකෙන සමුට්ඨාපිතවාතා. ඉමානි ච තාලවණ්ටවිදුපනානි අනුප්පන්නම්පි වාතං උප්පාදෙන්ති, උප්පන්නම්පි පරිවත්තෙන්ති. ඉධාපි ව-සද්දො උදකසන්ධාරකවාතකප්පවිනාසකවාතජාලාපෙල්ලනකවාතාදිකෙ අවුත්තෙපි සමුච්චිතොති. එත්ථ ච “ආපං මඤ්ඤති” තිආදිසු යස්මා තිහි මඤ්ඤනාහි – “අහං ආපොති මඤ්ඤති, මම ආපොති මඤ්ඤති” තිආදිනා පථව්වාරෙ චුත්තනයෙන සක්කා මඤ්ඤනාවිභාගො විභාවෙතූන්ති චුත්තං “සෙසං චුත්තනයමෙවා” ති. තස්මා තත්ථ චුත්තනයානුසාරෙන ඉමෙසු තීසු වාරෙසු යථාරහං මඤ්ඤනාවිභාගො විභාවෙතබ්බො.

එත්තාවතානි එත්තකෙන ඉමිනා චතුරාරපරිමාණෙන දෙසනාවිසෙසෙන. ව-සද්දො බාතිරෙකො. තෙන වක්ඛමානංයෙව විසෙසං ජොතෙති. ය්වායන්ති යො අයං ලක්ඛණො නාම භාරො චුත්තොති සම්බන්ධො. සො පන ලක්ඛණභාරො යංලක්ඛණො තත්ථ චුත්තො, තං දස්සෙතුං “චුත්තම්හි” තිආදි චුත්තං. තත්ථ චුත්තම්හි එකධම්මෙති කුසලාදිසු බන්ධාදිසු වා යස්මිං කස්මිඤ්චි එකධම්මෙ සුත්තෙ සරුපතො නිද්ධාරණවසෙන වා කට්ඨෙන. යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා තෙනානි යෙ කෙවි ධම්මා කුසලාදිභාවෙන, රූපක්ඛන්ධාදිභාවෙන වා තෙන චුත්තධම්මෙන සමානලක්ඛණා. චුත්තා භවන්ති සබ්බෙති සබ්බෙපි කුසලාදිසභාවා, බන්ධාදිසභාවා වා ධම්මා සුත්තෙ අචුත්තාපි තාය සමානලක්ඛණතාය චුත්තා භවන්ති, ආනෙත්වා සංවණ්ණනවසෙනානි අධිප්පායො.

එත්ථ ච එකලක්ඛණානි සමානලක්ඛණා චුත්තා. තෙන සහවරිතා සමානකිච්චතා සමානහෙතුතා සමානඵලතා සමානාරම්මණතානි එවමාදිහිපි අචුත්තානං චුත්තානං විය නිද්ධාරණං වෙදිතබ්බං. ඉතීති ඉමිනා පකාරෙන. තෙනාහ “එවං නෙත්තියං ලක්ඛණො නාම භාරො චුත්තො” ති, නෙත්තිපාළියං (නෙත්ති. 23) පන “යෙ ධම්මා එකලක්ඛණා කෙවි සො භාරො ලක්ඛණො නාමා” ති පාඨො ආගතො. තස්ස වසෙනානි තස්ස ලක්ඛණභාරස්ස වසෙන. රූපලක්ඛණං අනතීතත්තානි රූප්පනසභාවෙන සමානසභාවත්තා. වදන්තෙන භගවතා. එතානි “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” ති එවං චුත්තදිට්ඨි. එත්ථ ච සක්කායදිට්ඨිමඤ්ඤනාදස්සනෙනෙව සකලරූපවත්ථුකා තණ්හාමානමඤ්ඤනාපි දස්සිතා එවානි දට්ඨබ්බං. තථා හි චුත්තං “තස්මිංයෙව පනස්ස දිට්ඨිමඤ්ඤනාය

මඤ්ඤිතෙ වත්ථුස්මිං සිනෙහං මානඤ්ච උප්පාදයතො තණ්හාමානමඤ්ඤනාපි වෙදිතබ්බා”ති. අථ වා පථවිං ආපං තෙජං වායං මෙති මඤ්ඤති අභිනන්දනීති ව වදන්තෙන වුත්තනයෙනෙව සකලරූපවත්ථුකා තණ්හාමඤ්ඤනා තදනුසාරෙන මානමඤ්ඤනාපි වුත්තාව හොතීති එවම්පෙත්ථ ඉතරමඤ්ඤනාපි නිද්ධාරෙනබ්බා.

ආපොචාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භූතචාරාදිවණ්ණනා

3. “පථවිං මඤ්ඤති, පථවියා මඤ්ඤති” තිආදීහි පදෙහි “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති, රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සති” තිආදීනං සක්කායදිට්ඨිනං නිද්ධාරිතත්තා වුත්තං “එවං රූපමුඛෙන සඬබ්බාරවත්ථුකං මඤ්ඤනං වත්වා”ති. තෙසු සඬබ්බාරෙසු සත්තෙසුපීති තදුපාදානෙසුපි සත්තෙසු. ධාතුසුති පථවිආදීසු චතුසු ධාතුසු. “ජාතං භූතං සඬබ්බත” තිආදීසු (දී. නි. 2.207; සං. නි. 5.379) භූත-සද්දො උප්පාදෙ දිස්සති, සඋපසග්ගො පන “පභූතමරියො පකරොති පුඤ්ඤ” තිආදීසු විපුලෙ, “යෙභුයොන හික්ඛුනං පරිභූතරූපො” තිආදීසු හිංසනෙ, “සම්භූතො සාණවාසී” තිආදීසු (වුළුව. 450) පඤ්ඤත්තියං, “අභිභූතො මාරො විජිතො සඬගාමො” තිආදීසු විමථනෙ, “පරාභූතරූපො බො අයං අවෙලො පාඨිකපුත්තො” තිආදීසු (දී. නි. 3.23, 25, 31, 32) පරාජයෙ, “අනුභූතං සුඛදුක්ඛ” තිආදීසු වෙදියනෙ, “විභූතං විභාවිතං පඤ්ඤායා” තිආදීසු පාකට්ඨකරණෙ දිස්සති. තෙ සබ්බෙ රුක්ඛාදීසුති. ආදි-සද්දෙන සඬගහිතාති දට්ඨබ්බා. “කාලො සසති භූතානීති (ජා. 1.2.190), භූතා ලොකෙ සමුස්සය” තිආදී (දී. නි. 2.220; සං. නි. 1.186) ව ආදීසු අවිසෙසෙන සත්තවාචකොපි භූතසද්දො, උපරි දෙවාදිපදෙහි සත්තවිසෙසානං ගහිතත්තා ඉධ තදවසිට්ඨා භූතසද්දෙන ගස්හන්තීති ආහ “නො ව බො අවිසෙසෙනා”ති. තෙනෙවාහ – “වාතුමහාරාජිකානඤ්ඤි හෙට්ඨා සත්තා ඉධ භූතාති අධිජ්ජෙනා”ති. යො හි සත්තනිකායො පරිපුණ්ණයොනිකො චතුහිති යොනිහි නිබ්බත්තනාරහො, තත්ථායං භූතසමඤ්ඤා අණ්ඩජාදිවසෙන භවනතො.

භූතෙති වුත්තදෙසආදෙසිතෙ භූතෙ. භූතතො සඤ්ජානාතීති ඉමිනා “භූතා” ති ලොකවොහාරං ගහෙත්වා යථා තත්ථ තණ්හාදිමඤ්ඤනා සම්භවන්ති, එවං විපරිතසඤ්ඤාය සඤ්ජානනං පකාසියති. ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා “පථවිතො සඤ්ජානාතී” ති එත්ථ වුත්තනයානුසාරෙන සක්කා ජානිතුන්ති ආහ “වුත්තනයමෙවා”ති. යථා සුද්ධාවාසා සබ්බදා අභාවතො ඉමං දෙසනං නාරුළ්භා, එවං නෙරයිකාපි සබ්බමඤ්ඤනානධිට්ඨානතො. එතෙනෙව එකච්චපෙතානම්පෙත්ථ අසඬගහො දට්ඨබ්බො. අපරෙ පන “දිට්ඨිමඤ්ඤනාධිට්ඨානතො තෙසම්පෙත්ථ සඬගහො ඉවිජිතොයෙවා” ති වදන්ති. “සමඬගිභූතං පරිවාරෙන්ත” තිආදීනා සුත්තෙ වුත්තනයෙන. රජ්ජනීති “සුභා සුබ්බා” ති විපල්ලාසග්ගාහෙන තත්ථ රාගං ජනෙති. එවමෙත්ථ රජ්ජන්තො ව න කෙවලං දස්සනවසෙනෙව, සවනාදිවසෙනපි රජ්ජනෙවාති දස්සෙන්තො “දිස්වාපි...පෙ.... උත්වාපි” ති ආහ. තත්ථ සායනාදිවසෙන රජ්ජනං තෙහි

අනුභූතගන්ධමාලාදිවසෙන වෙව විසභාගවත්ථුභූතානං තෙසං පරිභොගවසෙන ව යථානුභවං අනුස්සරණවසෙන ව වෙදිතබ්බං. එවං භූතෙ තණ්හාමඤ්ඤනාය මඤ්ඤතීති චුත්තනයෙන භූතෙ පටිච්ච ඡන්දරාගං ජනෙන්නො තෙසං පටිපත්තිං අස්සාදෙන්තො අභිනන්දන්තො අභිවදන්තො අප්ඤ්ඤාසාය නිට්ඨන්තො “ඊදිසි අවත්ථා මම අනාගතමද්ධානං සියා” තිආදිනා වා පන නයෙන තත්ථ නන්දිං සමන්තානෙන්නො භූතෙ තණ්හාමඤ්ඤනාය මඤ්ඤතීති අත්ථො. අප්පට්ඨද්ධස්ස ඛත්තියමහාසාලාදිභාවස්ස, සම්පත්තිං විපත්තින්ති ජාතිවසෙන උක්කට්ටනිහිනනං. දහතීති යපෙති. යො එවරුපො මානොති යො එසො “අයං පුබ්බෙ මයා සදිසො, ඉදානි අයං සෙට්ඨො අයං හීනතරො” ති උප්පන්නො මානො. අයං චූච්චති මානාතිමානොති අයං භාරාතිභාරො විය පුරිමං සදිසමානං උපාදාය මානාතිමානො නාමාති අත්ථො.

නිව්වානිආදියු උප්පාදාභාවතො නිව්වා, මරණාභාවතො ධූවා, සබ්බදා භාවතො සස්සතා. අනිව්වපටිපක්ඛතො වා නිව්වා, ථීරභාවතො ධූවා, සස්සතිසමතාය සස්සතා, ජරාදිවසෙන විපරිණාමස්ස අභාවතො අවිපරිණාමධම්මාති මඤ්ඤති. සබ්බෙ සත්තාති ඔට්ඨගොණගද්දාදයො අනවසෙසා සඤ්ජනට්ඨෙන සත්තා. සබ්බෙ පාණාති “එකින්ද්‍රියො පාණො ද්වින්ද්‍රියො පාණො” තිආදිවසෙන චුත්තා අනවසෙසා පාණනට්ඨෙන පාණා. සබ්බෙ භූතාති අනවසෙසා අණ්ඩකොසාදියු භූතා සඤ්ජාතාති භූතා. සබ්බෙ ජීවාති සාලියවගොධුමාදයො අනවසෙසා ජීවනට්ඨෙන ජීවා. තෙසු හි සො විරුහභාවෙන ජීවසඤ්ඤී. අවසා අබලා අවිරියාති තෙසං අත්තතො වසො වා බලං වා විරියං වා නත්ථීති දස්සෙති. නියතිසඬගතිභාවපරිණතාති එත්ථ නියතීති. නියතතා, අවිජ්ජප්පසුත්තාචුතඅභෙජ්ජමණි විය අවිජ්ජිතපකතිතා. සඬගතීති ඡන්තං අභිජාතීතං තත්ථ සඬගමො. භාවොති සභාවොයෙව, කණ්ඩකානං තිබ්ණතා, කපිට්ඨඵලාදීනං පරිමණ්ඩලාදීනා, මිගපක්ඛිනං විචිත්තවණ්ණාදීනාති එවමාදිකො. එවං නියතියා ව සඬගතියා ව භාවෙ ව පරිණතා නානස්පකාරතං පත්තා. යෙන හි යථා භවිතබ්බං, සො තථෙව භවති. යෙන න භවිතබ්බං, සො න භවතීති දස්සෙති. ජස්වෙවාහිජාතියුති කණ්හාහිජාතිආදියු ඡසු එව අභිජාතියු යත්ථා සුඛඤ්ඤ වුක්ඛඤ්ඤ ව පටිසංවෙදෙන්ති, අඤ්ඤා සුඛදුක්ඛභූමි නත්ථීති දස්සෙති. වා-සද්දෙන අත්තාදිභෙදෙ දිට්ඨාහිනිවෙසෙ සඬගණ්හාති.

උපපත්තින්ති ඉමිනා තස්මිං තස්මිං සත්තනිකායෙ භූතානං සහබ්බානං ආකඬ්ඛතීති දස්සෙති. සුඛුප්පත්තින්ති ඉමිනා පන තත්ථ තත්ථ උප්පන්නස්ස සුඛුප්පත්තිං. එකච්චෙ භූතෙ නිව්වානිආදිනා එකච්චසස්සතිකදිට්ඨිං දස්සෙති. අහම්පි භූතෙසු අඤ්ඤතරොස්මිති ඉමිනා පන චතුත්ථං එකච්චසස්සතිකවාදං දස්සෙති.

යතො කුතොචීති ඉස්සරපුරිසාදිභෙදතො යතො කුතොචි. එකා තණ්හාමඤ්ඤනාව ලබ්භතීති ඉධාපි භෙට්ඨා චුත්තනයෙන ඉතරමඤ්ඤනානම්පි සම්භවො නිද්ධාරෙතබ්බො. චුත්තස්පකාරෙයෙව භූතෙ තණ්හාදිට්ඨීහි අභිනන්දතීතිආදිනා වත්තබ්බත්තා ආහ “චුත්තනයමෙවා” ති. යොජනා කාතබ්බාති “යො භූතපඤ්ඤත්තියා උපාදානභූතෙ ඛන්ධෙ පරිජානාති, සො තිහි පරිඤ්ඤාහි

පරිච්ඡායානි” තිආදිනා යොජනා කාතබ්බා. අපරෙ පනෙත්ථ භූතගාමොපි භූත-සද්දෙන සඬගහිතොති රුක්ඛාදිවසෙනපි මඤ්ඤනාවිභාගං යොජෙත්වා දස්සෙත්ති, තථා මහාභූතවසෙනපි, තං අට්ඨකථායං නත්ථි.

භූමිවිසෙසාදිනා භෙදෙනාති භූමිවිසෙසඋපපත්තිවිසෙසාදිවිභාගෙන. ඉද්ධියාති පුඤ්ඤවිසෙසනිබ්බත්තෙන ආනුභාවෙන. කිඤ්චාපි දෙව-සද්දො “විද්ධෙ විගතවලාභකෙ දෙවෙ” තිආදීසු (සං. නි. 1.110; 3.102; 5.146-148; ම. නි. 1.486; අ. නි. 10.15; ඉතිවු. 27) අජටාකාසෙ ආගතො, “දෙවො ව ථොකං ථොකං චුසායති” තිආදීසු මෙසෙ, “අයඤ්ඤි දෙව කුමාරො” තිආදීසු (දී. නි. 2.34, 35, 36) බත්තියෙ ආගතො, “පඤ්චහි කාමගුණෙහි සමජ්ජිතො සමඬගිභූතො පරිවාරෙති දෙවො මඤ්ඤ” තිආදීසු (දී. නි. 1.183; ම. නි. 2.211) විය ඉධ උපපත්තිදෙවෙසු ආගතො, දෙව-සද්දෙන පන වත්තබ්බසත්තෙ අනවසෙසතො උද්ධරිත්වා තතො ඉධාධිජ්ජෙතෙ දස්සෙතුං “තෙ තිව්ඨා” තිආදි වුත්තං. සෙසා ජ කාමාවචරා ඉධ දෙවාති අධිජ්ජෙතා ඉතරෙසං පදන්තරෙහි නිවත්තිතත්තාති අධිජ්ජායො. භූතා දෙවාති ගහිතෙසු සත්තෙසු තණ්හාදිමඤ්ඤනානං පවත්තාකාරෙනපි තිව්ධලක්ඛණන්ති ආහ “භූතවාරෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා” ති.

“අඤ්ඤතරස්ස උපාසකස්ස පජාපති අභිරූපා හොති” තිආදීසු (පාරා. 168) පජාපති-සද්දො සරණියං ආගතො, “පජාපති කාමදායී සුවණ්ණවණ්ණා මෙ පජා හොතු” තිආදීසු දිට්ඨිගතිකපරිකප්පිතෙ, “පජාපතිස්ස දෙවරාජස්ස ධජග්ගං උල්ලොකෙය්‍යාථා” තිආදීසු (සං. නි. 1.249) දෙවජෙට්ඨකෙ, ඉධ පන අධිපතීති වදන්ති, තං උපරි බ්‍රහ්මනො ගය්හමානත්තා තෙසං මතිමත්තං. දෙවනන්ති වාතුමහාරාජිකාදිදෙවනං. මහාරාජාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සක්කසුයාමසත්තුස්සිතසුනිම්මිතවසවත්තිතො ගහිතා. තෙසන්ති මහාරාජාදීනං. සත්තසඬබ්බාතායාති කාමභූමියං සත්තසඬබ්බාතාය. පජාපතින්ති පජාපතිභාවං. පජාපතිභාවෙන හි මානං ජජ්ජෙත්තො පජාපතිං මානමඤ්ඤනාය මඤ්ඤතිති වුත්තො.

එකා දිට්ඨිමඤ්ඤනාව යුජ්ජතිති වුත්තං, පජාපතිතො පන සම්පතං සලොකතං වා ආකඬ්ඛතො, තථාභාවාය චිත්තං පණ්දහතො, තථාලද්ධබ්බාය සම්පත්තියා අත්තතො සෙය්‍යාදිභාවං දහතො ව තණ්හාමානමඤ්ඤනාපි සම්භවත්තිති සක්කා විඤ්ඤාතුං. යෙ ව ධම්මාති ආයුචණ්ණාදිකෙ වදති. පජාපතින්ති එත්ථාපි හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ඉතරමඤ්ඤනානම්පි සම්භවො වෙදිතබ්බො.

බ්‍රහ්මිතොති පරිවුද්ධො. ගුණවිසෙසෙහිති ක්‍රියානාදීහි විසිට්ඨෙහි ගුණෙහි උත්තරිමනුස්සධම්මතාය. බ්‍රහ්ම-සද්දස්ස සතිපි අවිසෙසතො විසිට්ඨවාචකත්තෙ යත්ථ යත්ථ පනස්ස ගුණවිසෙසයුත්තාදිරූපා පවත්ති, තං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි වුත්තං. සහස්සොති සහස්සියා ලොකධාතුයා අධිපතිභූතො. පඨමාහිනිබ්බත්තොති පණිතෙන පඨමක්ඛානෙන නිබ්බත්තො, පඨමජ්ඣානභූමියං වා පඨමං අභිනිබ්බත්තො. ගහිතාති වෙදිතබ්බා පධානග්ගහණෙන අජ්ජධානානම්පි කෙනවි

සම්බන්ධෙන ගතිතභාවසිද්ධිනො. එත්ථ ච බ්‍රහ්මාති මහාබ්‍රහ්මා අධිප්පෙනො. සො හි වණ්ණවත්තතාය චෙව දීසායුකතාය ච බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාදීහි මහන්තො බ්‍රහ්මාති මහාබ්‍රහ්මා, තස්ස පන පුරොහිතට්ඨානෙ ධීතාති බ්‍රහ්මපුරොහිතා, පරිසායං භවා පරිවාරකාති බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාති චෙදිතඛිබ්බා. උක්කට්ඨෙකපුග්ගලභාවතො පජාපතිස්මීං විය බ්‍රහ්මති මඤ්ඤනා වත්තතීති වුත්තං “පජාපතිවාරෙ වුත්තනයෙනෙව චෙදිතඛිබ්බා”ති. තථා හි බ්‍රහ්මපුග්ගලභාවසාමඤ්ඤනො ආහස්සරවාරාදීනං භූතවාරසදිසකා වුත්තා.

යථාවුත්තපභාය ආභාසනසීලා වා ආහස්සරා. එකතලවාසිනොති ඉදං ඤානන්තරභූමීනං විය හෙට්ඨපරිභාවාභාවතො වුත්තං, ඨානාති පන නෙසං පරිච්ඡින්නානෙව. ආහස්සරෙහි පරිත්තා ආභා එතෙසන්ති පරිත්තාභා. අප්පමාණා ආභා එතෙසන්ති අප්පමාණාභා.

සුභාති සොහනා පභා. කඤ්ඤවනපිණ්ඩො විය සස්සිරිකා කඤ්ඤවනපිණ්ඩසස්සිරිකා. තත්ථ සොහනාය පභාය කිණ්ණා සුභාකිණ්ණාති වත්තඛිබ්බෙ භා-සද්දස්ස රස්සත්තං, අන්තිම-ණ-කාරස්ස හ-කාරඤ්ඤ කත්වා “සුභකිණ්ණා”ති වුත්තා. සුභාති ච එකග්ගනා නිච්චලා පභා වුච්චති, පරිත්තා සුභා එතෙසන්ති පරිත්තසුභා. අප්පමාණා සුභා එතෙසන්ති අප්පමාණසුභා.

විපුලඵලාති විපුලසන්තසුඛායුචණ්ණාදිඵලා.

සතිපි දෙවබ්‍රහ්මාදීනං පුඤ්ඤඵලෙන ඤානඵලෙන ච පටිපක්ඛාහිභවෙ යෙසං පන පුච්ඡජ්ජනඅසඤ්ඤසත්තෙසු අභිභූවොභාරො පාකටො නිරුල්ලො ව, තෙසං වසෙනායං දෙසනා පවත්තාති දස්සෙන්තො ආහ “අසඤ්ඤභවස්සෙනං අධිවචන”න්ති. යථා පජාපතිවාරෙ “ඉධෙකච්චො පජාපතිස්මීංයෙවා”තිආදිනා මඤ්ඤනාපවත්ති දස්සිතා, තථා ඉධාපි තං දස්සෙතුං සක්කාති ආහ “සෙසං පජාපතිවාරෙ වුත්තනයමෙවා”ති.

භූතවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආකාසානඤ්ඤවායතනවාරාදිවණ්ණනා

4. එවං සත්තවසෙන භූමික්කමදස්සනෙ සුද්ධාවාසානං අග්ගහණෙ කාරණං නිද්ධාරෙන්තො “එවං භගවා”තිආදිමාහ. තත්ථ අනාගාමීඛිණ්ණාසවාති අනාගාමීනො ව ඛිණ්ණාසවා ව. කිඤ්ඤාපි සුද්ධාවාසා අත්ථෙව අනෙකකප්පසහස්සායුකා, උක්කංසපරිච්ඡෙදනො පන සොළසකප්පසහස්සායුකාව, න තතො පරන්ති ආහ “කතිපසකප්පසහස්සායුකා”ති. කාමරූපහවෙසු පවත්තමානාපි ආකාසානඤ්ඤවායතනාදිධම්මා අරූපාවචරභාවතො තංභූමිකවොභාරං න ලහන්තීති “තනුපපන්නායෙවා”ති අවධාරෙන්වා වුත්තං. අභිභූවාරෙ වුත්තනයෙන චෙදිතඛිබ්බා යථාරහන්ති අධිප්පායො. න හෙත්ථ වණ්ණවත්තතාදි සම්භවතීති. පජාපතිවාරෙ

වුත්තනයෙනානි එත්ථ “අභමස්මි අරුපො පභීනරුපපට්ඨසසඤ්ඤා” තිආදිනා මානමඤ්ඤනා වෙදිතබ්බා.

ආකාසානඤ්ඤවායතනවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දිට්ඨසුතවාරාදිවණ්ණනා

5. රූපමුඛෙන මඤ්ඤනාවත්ථුදස්සනං සඬ්ඛෙපොති කත්වා වුත්තං “විත්ථාරතොපි” ති. තම්පි හි “යත්ථ නෙව පට්ඨි, න ආපො, න තෙජො, න වායො, න ආකාසානඤ්ඤවායතන” ති තිආදිග්ගහණං විය සඬ්ඛෙපතො පඤ්චවොකාරහවදස්සනං හොතිති.

දිට්ඨන්ති යං චක්ඛුද්වාරෙන කතදස්සනකිරියාසමාපනං, යඤ්ච චක්ඛු ද්වයං පස්සති පස්සිස්සති සති සම්භවෙ පස්සෙය්‍යා, තං සබ්බකාලන්ති විසෙසවචනිච්ඡාය අභාවතො දිට්ඨන්තෙව වුත්තං යථා “දුද්ධ” ති. තෙනාහ “රූපායතනස්සෙතං අධිවචන” ති. අයඤ්ච නයො සුතාදීසුපි යොජෙතබ්බො. සත්තානි රූපාදීසු සත්තා විසත්තානි සත්තා. සඤ්ජනට්ඨෙන සාමඤ්ඤසද්දොපි වෙස සත්ත-සද්දො “ඉත්ථිරුපෙ” ති විසයවිසෙසිතත්තා ඉධ පුරිසවාචකො දට්ඨබ්බො. රත්තානි චත්ථං විය රඬිගජාතෙන විත්තස්ස විපරිණාමකාරකෙන ඡන්දරාගෙන රත්තා සාරත්තා. ගිද්ධානි අභිකඬ්ඛනසභාවෙන අභිගිජ්ඣිකානෙන ගිද්ධා ගෙධං ආපන්නා. ගධිතානි ගන්ථිතා විය ලොහෙන දුම්මොචනීයභාවෙන ආරම්මණෙ පට්ඨද්ධා. මුච්ඡිතානි කිලෙසවසෙන විසඤ්ඤභූතා විය අනඤ්ඤකිච්චා මුච්ඡං මොහං ආපන්නා. අජ්ඣෙදාසන්නානි විසයෙ අඤ්ඤසාධාරණෙ විය කත්වා ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපෙත්වා විය ධීතා. ඉම්මිතානි සුවණ්ණවණ්ණාදිආකාරෙන. මඬිගලං අමඬිගලන්ති ඊදිසං දිට්ඨං මඬිගලං, ඊදිසං අමඬිගලන්ති. රූපස්මිං අත්තානං සමනුපස්සනනයෙනානි ඉදං වෙදනාදිඅරුපධම්මෙ, රූපායතනවිනිමුත්තසබ්බධම්මෙ වා අත්තතො ගහෙත්වා තතො අජ්ඣාත්තිකං, බාහිරං වා රූපායතනං තස්සොකාසභාවෙන පරිකප්පෙත්වා “සො බො පන මෙ අයං අත්තා ඉමස්මිං රූපායතනෙ” ති මඤ්ඤන්තො දිට්ඨස්මිං මඤ්ඤතිති ඉමං නයං සන්ධාය වුත්තං. “පට්ඨිතො මඤ්ඤති” තිආදීසු යථා “සඋපකරණස්ස අත්තතො වා පරස්ස වා” තිආදිමඤ්ඤනාපචත්ති දස්සිතා, එවං “දිට්ඨතො මඤ්ඤති” තිආදීසු සක්කා තං දස්සෙතුන්ති ආහ “තෙසං පට්ඨිවාරෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බ” ති.

ආහව්වාති විසයං අන්වාය, පත්වාති අත්ථො. තෙනාහ “උපගන්ත්වා” ති. අඤ්ඤමඤ්ඤසංසිලෙසෙති චක්ඛුරූපසාතසද්දා විය දුරෙ අහුත්වා අඤ්ඤමඤ්ඤං අල්ලියෙන.

මනසා විඤ්ඤාතං කෙවලන්ති අත්ථො. ඉතරානිපි හි මනසා විඤ්ඤායන්තිති. සෙසෙහි සත්තහි ආයතනෙහි පඤ්ඤන්තියා අසඬිගහිතත්තා තම්පි සඬිගහෙත්වා දස්සෙතුං “ධම්මාරම්මණස්ස වා” ති වුත්තං. ද්විසුපි විකප්පෙසු ලොකුත්තරානම්පි

සඬගහො ආපන්නොති ආහ “ඉධ පන සක්කායපරියාපන්නමෙව ලබ්භති”ති.
චිත්ථාරොති මඤ්ඤනානං පචත්තනාකාරචිත්ථාරො. එත්ථාති එතෙසු සුතචාරාදීසු.

දිට්ඨසුතචාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකත්තචාරාදිවණ්ණනා

6. සමාපන්නකචාරෙන්නාති සමාපන්නකප්පචත්තියා,
රූපාවචරාරූපාවචරකුමානප්පචත්තියාති අත්ථො. සා හි එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ
එකාකාරෙන පචත්තතීති කත්වා “එකත්ත”න්ති වුච්චති, එවඤ්ඤ කත්වා
විපාකජ්ඣානප්පචත්තියි ඉධ සමාපන්නකචාරග්ගහණෙනෙව ගහිතාති දට්ඨබ්බා.
අසමාපන්නකචාරෙන්නාති කාමාවචරධම්මප්පචත්තියා. උපචාරජ්ඣානෙනපි හි
චිත්තං න සම්මා එකත්තං ගතන්ති වුච්චති.

යොජනාති මඤ්ඤනායොජනා. භින්දිත්ථාති විහජිත්ථා. සාසනනායෙනාති
පාළිනායෙන. තත්ථ “එකත්තං මඤ්ඤති”තිආදීසු “වෙදනං අත්තතො
සමනුපස්සති”තිආදීනා නායෙන, “නානත්තං මඤ්ඤති”තිආදීසු පන “රූපං
අත්තතො සමනුපස්සති”තිආදීනා නායෙන වුත්තවිධිං අනුගන්ත්වා මඤ්ඤනා
වෙදිතබ්බා.

පට්ඨචාරාදීසු වුත්තෙන ව අට්ඨකථානායෙනාති “අහං වෙදනාති මඤ්ඤති, මම
වෙදනාති මඤ්ඤති”තිආදීනා, “අහං රූපන්ති මඤ්ඤති, මම රූපන්ති
මඤ්ඤති”තිආදීනා වාති අත්ථො. තෙනාහ “යථානුරූපං වීමංසිත්වා”ති,
එකත්තනානත්තභාවෙසු යො යොජනානායො සම්භවති, තදනුරූපං විචාරෙත්ථාති
අත්ථො. කෙච්ඡි අභයගිරිවාසිනො. අපරෙති සාරසමාසාවරියා. දිට්ඨාහිනිවෙසං
වදන්තිති සම්බන්ධො. පුපුජ්ජනස්ස මඤ්ඤනා නාම සක්කායං භින්දිත්ථාව
යථාඋපට්ඨිතවිසයවසෙනෙව පචත්තතීති න තත්ථ අයමෙකත්තනායො අයං
නානත්තනායොති විභාගවසෙනෙව, එකත්තසඤ්ඤි අත්තා භොතීතිආදීසු ව
අත්තතො එකත්තනානත්තසඤ්ඤිතා වුත්තා, න පන එකත්තං නානත්තන්ති එවං
පචත්තස්ස දිට්ඨාහිනිවෙසස්ස එකත්තනානත්තභාවොති එවමෙත්ථ තදුභයස්ස ඉධ
අනධිජ්ජෙනභාවො දට්ඨබ්බො.

යං යථාවුත්තපුපුජ්ජනො අනවසෙසතො ගණ්හන්තො ගහෙතුං සක්කොති, තං
තස්ස අනවසෙසතො ගහෙතබ්බතං උපාදාය “සබ්බ”න්ති වුච්චතිති දස්සෙත්තො
“තමො”ති ආහ, සක්කායසබ්බන්ති අත්ථො. සබ්බස්මිම්පි තෙභුමකධම්මෙ
ආදීනවදස්සනෙ අසති නිබ්බිදාභාවතො අස්සාදානුපස්සනාය තණ්හා වඩ්ඨතෙවාති
ආහ “සබ්බං අස්සාදෙන්තො සබ්බං තණ්හාමඤ්ඤනාය මඤ්ඤති”ති.
වුත්තඤ්ඤෙතං භගවතා – “සංයොජනියෙසු, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසු
අස්සාදානුපස්සිතො විහරතො තණ්හා පවඩ්ඨති”ති (සං. නි. 2.53, 57). “සබ්බමිදං
මයා නිම්මිත”න්ති තෙන නිම්මිතමඤ්ඤනාය අත්තානං සෙය්‍යාදිතො දහන්තො
තෙන මානෙන නිම්මිතං මඤ්ඤතියෙව නාම නිම්මිතමඤ්ඤනාය විනා

තථාමානුෂ්ථත්තියා අභාවතොති ආහ “අත්තනා නිමිමිතං මඤ්ඤන්තො සබ්බං මානමඤ්ඤනාය මඤ්ඤති”ති. සබ්බං නත්ථිතිආදිනා නයෙනාති ආදි-සද්දෙන නියතිවාදාදිකෙ සඬගණ්හාති. මහා මෙ අත්තාති ඉමිනා සබ්බතො අත්තනො විභූතිපවත්තිවාදං දස්සෙති. “සබ්බං සබ්බත්ථක”න්ති දිට්ඨිවසෙන – “අහං සබ්බස්මිං මය්හං කිඤ්චනං පලිබොධො සබ්බස්මිං, පරො සබ්බස්මිං පරස්ස කිඤ්චනං පලිබොධො සබ්බස්මි”න්තිආදිනා නයෙනපෙත්ථ මඤ්ඤනා සම්භවතීති දස්සෙන්නො ආහ “සෙසං පථවීවාරෙ චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බ”න්ති. අපිච “සබ්බොයං ලොකො පුරිසමයො”ති එවංදිට්ඨිකො පුරිසසඬාතනො සබ්බතො, අත්තනො උප්පත්තිං වා නිග්ගමනං වා මඤ්ඤන්තො දිට්ඨිමඤ්ඤනාය සබ්බතො මඤ්ඤති, තස්මිංයෙව පන දිට්ඨිමඤ්ඤනාය මඤ්ඤිතෙ වත්ථුස්මිං සිනෙහං මානඤ්ච උප්පාදයතො තණ්හාමඤ්ඤනා මානමඤ්ඤනා ච වෙදිතබ්බා. තංයෙව පන සබ්බං මය්හං අත්තා කත්තා සාමීති වා මඤ්ඤන්තො “සබ්බං මෙ”ති මඤ්ඤති, තථායං දිට්ඨිතණ්හාහිනන්දනාහි අහිනන්දන්තො සබ්බං අහිනන්දතීති එවම්පෙත්ථ මඤ්ඤනානං පවත්ති වෙදිතබ්බා.

තන්ති සක්කායං. උක්කංසගතසුඛසහිතඤ්ඤි ඛන්ධපඤ්චකං දිට්ඨධම්මනිබ්බානවාදී නිබ්බානන්ති මඤ්ඤති, තං පනත්ථතො සක්කායොයෙවාති. එකධාති පඤ්චවිධම්පි නිබ්බානභාවෙන එකජ්ඣං කත්වා චුත්තං. යතොති යස්මා. පඤ්චහි කාමගුණෙහිති මනාපියරූපාදිහි පඤ්චහි කාමකොට්ඨාසෙහි, ඛන්ධනෙහි වා. සමප්පිතො සුට්ඨු අප්පිතො අල්ලිතො හුත්වා යීතො. සමඬගිභූතොති සමන්තාගතො. පරිවාරෙතීති තෙසු කාමගුණෙසු කාමකොට්ඨාසෙසු යථාසුඛං ඉන්ද්‍රියානි වාරෙති සඤ්චාරෙති ඉතො විතො ච උපනෙති. අථ වා ලළති රමති කීළති. එත්ථ ද්විධා කාමගුණා මානුසකා වෙව දිබ්බා ව. මානුසකා ච මන්ධාතුකාමගුණසදිසා, දිබ්බා පරනිමිතවසවත්තිදෙවරාජස්ස කාමගුණසදිසා. එවරූපෙ කාමෙ උපගතානඤ්ඤි තෙ දිට්ඨධම්මනිබ්බානසම්පත්තිං පඤ්ඤපෙත්ති. තෙනාහ “එත්තාවතා බො...පෙ.... හොති”ති. දිට්ඨධම්මොති පච්චක්ඛධම්මො චූච්චති, තත්ථ තත්ථ පටිලද්ධත්තභාවස්සෙතං අධිවචනං, දිට්ඨධම්මෙ නිබ්බානං ඉමස්මිංයෙව අත්තභාවෙ දුක්ඛචූපසමනං දිට්ඨධම්මනිබ්බානං. පරමං උත්තමං දිට්ඨධම්මනිබ්බානන්ති පරමදිට්ඨධම්මනිබ්බානං, තං පත්තො හොතීති අත්ථො. පඤ්චධා ආගතන්ති යථාචුත්තකාමගුණසුඛස්ස වෙව චතුබ්බිධරූපාවචරජ්ඣානසුඛස්ස ච වසෙන පාළියං පඤ්චස්පකාරෙන ආගතං. නිබ්බානං අස්සාදෙන්තොති පරමං සුඛං නිස්සරණන්ති මඤ්ඤනාය අස්සාදෙන්තො.

“ඉමස්මිං නිබ්බානෙ පත්තෙ න ජායති, න ජීරති, න මීයති”ති එවම්පි නිබ්බානස්මිං මඤ්ඤති. “ඉතො පරං පරමස්සාසභූතං නත්ථි”ති ගණ්හන්තො නිබ්බානතො මඤ්ඤති. තයිදං නිබ්බානං මයා අධිගතං, තස්මා “නිබ්බානං මෙ”ති මඤ්ඤති. තතොයෙව තං නිබ්බානං දිට්ඨාහිනන්දනාය අහිනන්දති. අයං තාවෙන්ථ දිට්ඨිමඤ්ඤනා. තස්මිංයෙව පන දිට්ඨිමඤ්ඤනාය මඤ්ඤිතෙ වත්ථුස්මිං සිනෙහං මානඤ්ච උප්පාදයතො තණ්හාමානමඤ්ඤනාපි නිද්ධාරෙතබ්බා.

යාදිසොති යථාරූපො, යෙනි ජෙගුවිජාදිසභාවෙනි පස්සිතබ්බොති අත්ථො.
 එසාති අයං. තෙනස්ස අත්තනො සුභන්තානාඤ්ච පච්චක්ඛසිද්ධතමාහ.
 අසුභාදිසභාවෙන සහ විජ්ජමානානං රූපාදිධම්මානං කායො සමුහොති සක්කායො,
 උපාදානක්ඛන්ධා. තථාති තස්ස භාවභූතෙන පටිකුලතාදිප්පකාරෙන.
 සබ්බමඤ්ඤනාති පථවීආදිකෙ සරූපාවධාරණාදිවිභාගහින්නෙ විසයෙ පවත්ති යා
 අනෙකවිහිතා සබ්බා තණ්හාමඤ්ඤනා.

ජෙගුවිජොති ජීගුවිජනීයො. තෙනස්ස අසුභාපඤ්ඤදුග්ගන්ධපටිකුලභාවං
 දස්සෙති. සිදුරොති බණෙ බණෙ හිජ්ජනසභාවො. තෙනස්ස
 අනිච්චඅද්ධුවඛයවයපහඬුරසභාවං දස්සෙති. අයන්ති සක්කායො. දුක්ඛොති න
 සුඛො. තෙනස්ස කිච්ඡකසිරාබාධදුක්ඛචුත්තිතං දස්සෙති. අපරිණායකොති
 පරිණායකරහිතො. තෙනස්ස අත්තසුඤ්ඤඅසාරචුත්තිතං දස්සෙති. තන්ති සක්කායං.
 පච්චනීකකොති සභාවපටිපක්ඛනො, සුභනිච්චසුඛඅත්තාදිතොති අත්ථො. ගණ්හන්ති
 ගණ්හන්තො, තත්ථ සුභාදිගාහවසෙන අහිනිවිසන්තොති අත්ථො.

ඉදාති තිස්සොපි මඤ්ඤනා උපමාහි විභාවෙතුං “සුභතො”තිආදි චුත්තං. තත්ථ
 යථා මහාපරිළාහෙ විපුලානත්ථාවහෙ ව අග්ගිමිහි සලහස්ස පතනං සුභසුඛසඤ්ඤාය,
 එවං තාදිසෙ සක්කායෙ සලහස්ස තණ්හාමඤ්ඤනාති ඉමමත්ථං දස්සෙති
 “සුභතො...පෙ.... තණ්හාය මඤ්ඤනා”ති ඉමිනා.

ගුඨාදි කීටකො ගුථරාසිං ලද්ධා අසම්පන්නෙපි තස්මිං සම්පන්නාකාරං
 පවත්තයමානො අත්තානං උක්කංසෙති, එවමනෙකාදීනවෙ එකන්තහෙදිති
 සක්කායෙ නිච්චසඤ්ඤං උපට්ඨපෙත්වා සම්පත්තිමදෙන තත්ථ බාලො මානං
 ජප්පෙතීති ඉමමත්ථමාහ “නිච්චසඤ්ඤං...පෙ.... මානෙන මඤ්ඤනා”ති.

යථා බාලො මුද්ධිමානුකො සම්මුළ්ලො කොචි ආදාසෙ අත්තනො පටිබ්බිමං
 දිස්වා “අයං මඤ්ඤෙ ආදාසසාමිකො, යදි අහමිමං ගහෙත්වා තිට්ඨෙය්‍යං,
 අනත්ථම්පි මෙ කරෙය්‍යා”ති ඡඩ්ඛෙත්වා පලායන්තො තත්ථ අවිජ්ජමානමෙව
 කිඤ්චි විජ්ජමානං කත්වා ගණ්හි, තථුපමො අයං බාලො සක්කායෙ
 අත්තත්තනියගාහං ගණ්හන්තොති ඉමමත්ථං දීපෙති “අත්තා...පෙ.... දිට්ඨියා
 හොති මඤ්ඤනා”ති ඉමිනා.

සුබ්බමං මාරබන්ධනං වෙපවිත්තිබන්ධනතොපි සුබ්බමතරත්තා. තෙනාහ භගවා
 “අහො සුබ්බමතරං බො, හික්ඛවෙ, මාරබන්ධන”න්ති.

බහුන්ති අතිවිය, අනෙකක්ඛන්තුං වා. විජ්ජන්දමානොපි සක්කායං නාතිවත්තති
 සංසාරං නාතිවත්තනතො. යථාහ “යෙ තෙ, හික්ඛවෙ, සමණා සතො සත්තස්ස
 උච්ඡෙදං විනාසං විභවං පඤ්ඤපෙත්ති, තෙ, සක්කායංයෙව අනුපරිධාවන්ති
 සෙය්‍යථාපි සා ගද්දුලබන්ධනො”තිආදි. යථා හි සත්තසුපි උච්ඡෙදවිකප්පෙසු
 සංසාරනායිකානං තණ්හාදිට්ඨිතං පහානං සම්භවති, එවං සස්සතවිකප්පෙසුපිති

කථාකරු පන දිට්ඨිගතිකස්ස භවච්ඡෙදමොක්ඛො. තෙන චුත්තං “සක්කායං නාතිවත්තති”ති.

සසොති සො එසො පුපුඡ්ජනො. නිව්චන්ති සබ්බකාලං.

තත්ති තස්මා සක්කායමලිනස්ස ජාතියාදීනමනතිවත්තනතො. අසාතතොති දුක්ඛතො.

පස්සං එවමිමන්ති අසුභානිච්චදුක්ඛානත්තසභාවං තං සක්කායං චුත්තජ්ජකාරෙන යථාභූතවිපස්සනාපඤ්ඤාසහිතාය මග්ගපඤ්ඤාය පස්සන්තො. පභායාති සමුච්ඡෙදවසෙන සබ්බා මඤ්ඤනායො පජහිත්වා. සබ්බදුක්ඛා පමුච්චතීති සකලස්මාපි වට්ටදුක්ඛතො පමුච්චතීති.

එකත්තවාරාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පයමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සෙක්ඛවාරදුතියනයවණ්ණනා

7. අධිජ්ජෙනස්ස අත්ථස්ස අනියමෙත්වා වචනං උද්දෙසො, නියමෙත්වා වචනං නිද්දෙසොති ආහ “යොති උද්දෙසවචනං, සොති නිද්දෙසවචන”න්ති. සම්පිණ්ඩනත්ථොති සමුච්චයත්ථො. සම්පිණ්ඩනඤ්ච සභාගතාවසෙන භොතීති ආහ – “ආරම්මණසභාගෙන”ති, ආරම්මණස්ස සභාගතාය සදිසතායාති අත්ථො. සෙක්ඛං දස්සෙති සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො, සෙක්ඛවිසයත්තා ච තස්ස වචනස්ස.

කෙනටියෙනාති යස්මා ඤාණෙන අරණියතො අත්ථො සභාවො, තස්මා කෙනටියෙන කෙන සභාවෙන කෙන ලක්ඛණෙන සෙක්ඛො නාම භොතීති අත්ථො. යස්මා පන සෙක්ඛධම්මාධිගමෙන පුග්ගලෙ සෙක්ඛවොභාරජ්ජවත්ති, තස්මා “සෙක්ඛධම්මපට්ඨාහතො සෙක්ඛො”ති චුත්තං. සෙක්ඛධම්මා නාම චතුසු මග්ගෙසු, භෙට්ඨිමෙසු ච තීසු එලෙසු සම්මාදිට්ඨිආදයො. තෙනාහ “සෙක්ඛාය සම්මාදිට්ඨියා...පෙ.... එත්තාවතා ඛො භික්ඛු සෙක්ඛො භොතී”ති. එවං අභිධම්මපරියායෙන සෙක්ඛලක්ඛණං දස්සෙත්වා ඉදානි සුත්තන්තිකපරියායෙනපි තං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ සික්ඛතීති ඉමිනා සික්ඛාත්තයසමඬ්ඨි අපරිනිට්ඨිතසික්ඛො සෙක්ඛොති දස්සෙති. තෙනාහ “සික්ඛතී”තිආදි. සික්ඛාහි නිව්චසමායොගදීපනත්ථඤ්චෙත්ථ “සික්ඛති සික්ඛතී”ති ආමෙඬ්ඨිතවචනං. අථ වා සික්ඛනං සික්ඛා, සා එතස්ස සීලන්ති සෙක්ඛො. සො හි අපරියොසිතසික්ඛත්තා තදධිමුත්තත්තා ච එකන්තෙන සික්ඛනසීලො, න අසෙක්ඛො විය පරිනිට්ඨිතසික්ඛො තත්ථ පටිජ්ජස්සද්ධස්සුක්කො, නාපි විස්සට්ඨසික්ඛො පවුරජනො විය තත්ථ අනධිමුත්තො. අථ වා අරියාය ජාතියා තීසු සික්ඛාසු ජාතො,

තත්ථ වා භවොති සෙක්ඛො. අථ වා ඉක්ඛති එතායාති ඉක්ඛා, මග්ගඵලසම්මාදිට්ඨි. සහ ඉක්ඛායාති සෙක්ඛො.

අනුලොමපටිපදාය පරිපූරකාරීති යා සා සීලාදිකා විපස්සනන්තා දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා ලොකුත්තරාය පටිපදාය අනුලොමනතො අනුලොමපටිපදා, තස්සා සම්පාදනෙන පරිපූරකාරීති. ඉදානි තං පටිපදං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන දස්සෙතුං “සීලසම්පන්නො”තිආදි වුත්තං. තත්ථ සීලසම්පන්නොති පාතිමොක්ඛසංවරසීලෙන සමන්තාගතො, පරිපුණ්ණපාතිමොක්ඛසීලො වා. පාතිමොක්ඛසීලඤ්ඡි ඉධ “සීල”න්ති අධිප්පෙතං පධානභාවතො. රූපාදිආරම්මණෙසු අභිජ්ඣාදීනං පවත්තිනිවාරණසංඛාතෙන මනවිජට්ඨානං ඉන්ද්‍රියානං පිධානෙන ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො. පරියෙසනාදිවසෙන භොජනෙ පමාණජානනෙන භොජනෙ මත්තඤ්ඤු. විගතථිනමිද්ධො හුත්වා රත්තින්දිවං කම්මට්ඨානමනසිකාරෙ යුත්තතාය ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො. කථං පන ජාගරියානුයොගො භොතීති තං දස්සෙතුං “පුබ්බරත්තා...පෙ.... විහරතී”ති වුත්තං. යථාහ “කථංඤ්ච පුබ්බරත්තාපරරත්තං ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො භොතී? ඉධ භික්ඛු දිවසං වඬිකමෙන නිසජ්ජාය ආවරණීයෙහි විත්තං පරිසොධෙති, රත්තියා පයමං යාමං වඬිකමෙන...පෙ.... සොධෙති, එවං ඛො භික්ඛු පුබ්බරත්තාපරරත්තං ජාගරියානුයොගමනුයුත්තො භොතී”ති (විභ. 519). ඉමස්මිං පනත්ථෙති “මඤ්ඤති, න මඤ්ඤතී”ති ච වත්තබ්බභාවසංඛාතෙ අත්ථෙ. නො පුපුජ්ජනො අධිප්පෙතො “අජ්ජත්තමානසො, අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං පත්ථයමානො”ති ච වුත්තත්තා.

සම්පයුත්තත්තා මනසි භවොති රාගො මානසො, මනො එව මානසන්ති කත්වා විත්තං මානසං, අනවසෙසතො මානං සියති සමුච්ඡින්නදතීති අග්ගමග්ගො මානසං, තන්තිබ්බත්තත්තා පන අරහත්තස්ස මානසතා දට්ඨබ්බා. ජනෙසුතාති ජනෙ සකලසත්තලොකෙ විස්සුතා, පත්ථයසාති අත්ථො.

නත්ථි ඉතො උත්තරන්ති අනුත්තරං. තං පන සබ්බසෙට්ඨං භොන්තං එකන්තතො සදිසරහිතමෙව භොති, තස්මා වුත්තං “අනුත්තරන්ති සෙට්ඨං, අසදිසන්ති අත්ථො”ති. පත්ථයමානස්සාති තණ්හායන්තස්ස. පජ්ජපිතානීති මානජ්ජපනානි. යස්මිඤ්ඡි වත්ථුස්මිං තණ්හායනා පත්ථයමානමඤ්ඤනා සම්භවති, තස්මිංයෙව “සෙය්‍යාහමස්මි”තිආදීනි පජ්ජපිතානි සම්භවන්තීති අධිප්පායො. පච්චේදිතන්ති පරිවාසිතං. පකජ්ජිතෙසුති තණ්හාදිට්ඨිකජ්ජෙහි පරිකජ්ජිතෙසු ආරම්මණෙසු. සොතන්ති කිලෙසසොතං. තස්මිඤ්ඡි ඡින්නෙ ඉතරසොතං ඡින්නමෙවාති. විද්ධස්සන්ති විනාසිතං. තඤ්ච ඛො ලොමහංසමත්තමපි අසෙසෙත්වාති දස්සෙන්නො ආහ “විනළිකත”න්ති, විගතාවසෙසං කතන්ති අත්ථො. අධිමුත්තියා ඉධාධිප්පෙතපත්ථතා පාකටා භොතීති “තන්තින්තො”තිආදි වුත්තං, න පන කුසලවිජන්දස්ස අධිමුත්තිභාවතො. අධිමුච්චන්තොති ඔකජ්ජෙන්නො.

සබ්බාකාරවිපරිත්තායාති ‘‘සුභං සුඛං නිව්ච’’න්තිආදීනං සබ්බෙසං අත්තනා ගහෙනබ්බාකාරානං වසෙන තබ්බිපරිත්තාය, අනවසෙසතො ධම්මසභාවවිපරිත්තාකාරගාහිනියාති අත්ථො. අභිවිසිට්ඨෙන ඤාණෙනාති අසම්පජානනම්විජාජානනාති විය න ධම්මසභාවං අප්පත්වා නාපි අතික්කමිත්වා, අථ ඛො අවිරජ්ඣිත්වා ධම්මසභාවස්ස අභිමුඛභාවප්පත්තියා අභිවිසිට්ඨෙන ඤාණෙන, ඤාතපරිඤ්ඤාධිට්ඨානාය තීරණපරිඤ්ඤාය පභානපරිඤ්ඤෙකදෙසෙන වාති අත්ථො. තෙනාහ ‘‘පථවිති...පෙ.... චුත්තං භොති’’ති. පථවිභාවන්ති පථවියං අභිඤ්ඤායාභාවං. ලක්ඛණපථවි හි ඉධාධිජ්ජෙනා, පරිඤ්ඤායාභාවො පනස්සා ‘‘අනිව්චාතිපි’’තිආදීනා ගහිතොති. අභිඤ්ඤත්වාති ඤාතතීරණපභානපරිඤ්ඤාහි හෙට්ඨිමග්ගඤාණෙනි ව අභිජානිත්වා. මාමඤ්ඤීති අප්පහීනානං මඤ්ඤනානං වසෙන මාති මඤ්ඤතිති මා, පහීනානං පන වසෙන න මඤ්ඤතිති අමඤ්ඤී, මා ව සො අමඤ්ඤී ව මාමඤ්ඤීති එවමෙත්ථ පදවිභාගතො අත්ථො වෙදිතබ්බො. තත්ථ යෙන භාගෙන අමඤ්ඤී, තෙන මඤ්ඤීති න වත්තබ්බො. යෙන පන භාගෙන මඤ්ඤී, තෙන අමඤ්ඤීති න වත්තබ්බොති. එවං පටික්ඛෙපජ්ජධානං අත්ථං දස්සෙතුං අට්ඨකථායං ‘‘මඤ්ඤී ව න මඤ්ඤී ව න වත්තබ්බො’’ති චුත්තං. පටික්ඛෙපජ්ජධානතා වෙත්ථ ලබ්භමානානම්පි මඤ්ඤනානං දුබ්බලභාවතො වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාහ – ‘‘ඉතරා පන තනුභාවං ගතා’’ති. මාති ව නිපාතපදමෙතං, අනෙකත්ථා ව නිපාතාති අධිජ්ජායෙන ‘‘එකස්මිඤ්ඤි අත්ථෙ ඉමං පදං නිපාතෙත්වා චුත්ත’’න්ති චුත්තං. නිපාතෙත්වාති ව පකතිආදිවිභාගනිද්ධාරණෙ අනුමානනයං මුඤ්චිත්වා යථාචුත්තෙ අත්ථෙ පච්චක්ඛතොව දස්සෙත්වාති අත්ථො. පුටුප්පනො වියාති එතෙනස්ස උපරිමග්ගවජ්ඣක්කණ්භාමානවසෙන මඤ්ඤනා න පටික්ඛිත්තාති දීපෙති.

අථ වා මා මඤ්ඤීති පරිකප්පකිරියාපටික්ඛෙපවචනමෙතං ‘‘මා රන්ධයුං, මා ජීරි’’තිආදීසු විය, න මඤ්ඤායාති චුත්තඤ්ඤොති. යථා හි පුටුප්පනො සබ්බසො අප්පහීනමඤ්ඤනත්තා ‘‘මඤ්ඤති’’ව්චෙව වත්තබ්බො, යථා ව බිණාසවො සබ්බසො පහීනමඤ්ඤනත්තා න මඤ්ඤති එව, න එවං සෙක්ඛො. තස්ස හි එකච්චා මඤ්ඤනා පහීනා, එකච්චා අප්පහීනා, තස්මා උභයභාවතො උභයථාපි න වත්තබ්බො. නනු ව උභයභාවතො උභයථාපි වත්තබ්බොති? න. යා හි අප්පහීනා, තාපිස්ස තනුභාවං ගතාති තාහිපි සො න මඤ්ඤායා විභූතතරාය මඤ්ඤනාය අභාවතො, පගෙව ඉතරාහි. තෙනාහ භගවා ‘‘මා මඤ්ඤී’’ති. තෙන චුත්තං ‘‘මා මඤ්ඤීති පරිකප්පකිරියාපටික්ඛෙපවචනමෙතං ‘මා රන්ධයුං, මා ජීරි’’තිආදීසු විය, න මඤ්ඤායාති චුත්තං භොති’’ති. අයඤ්චස්ස අමඤ්ඤනා වත්ථුනො පරිඤ්ඤායාත්තා, න අසෙක්ඛස්ස විය පරිඤ්ඤාතත්තා. යඤ්ඤි එකන්තතො පරිජානිතබ්බං පරිජානිතුං සක්කා, න තත්ථ තබ්බිධුරෙ විය පුටුප්පනස්ස මඤ්ඤනා සම්භවන්ති. තෙනාහ ‘‘පරිඤ්ඤායං තස්සාති වදාමි’’ති.

ඔක්කන්තනියාමත්තාති අනුපට්ඨසම්මත්තනියාමත්තා, ඔතිණ්ණමග්ගසොතත්තාති අත්ථො. සම්බොධිපරායණත්තාති උපරිමග්ගසම්බොධිපටිසරණත්තා, තදධිගමාය නින්තපොණපබ්භාරභාවතොති

අත්ථො. උභයෙනපි තස්ස අවස්සංභාවතී සෙසපරිඤ්ඤාති දස්සෙති.
 පරිඤ්ඤායාන්ති පරිජානිතබ්බතාවෙන යීතං, පරිඤ්ඤාතුං වා සක්කුණෙය්‍යං.
 තප්පට්ඨකත්තො අපරිඤ්ඤායං. පුට්ඨජනස්ස වියාති එතෙන
 ඉධාධිජ්ජෙනපුට්ඨජනස්ස පරිඤ්ඤායාභාවාසඤ්ඤා එව නත්ථි අනාධිකාරතොති
 දස්සෙති. “මාහිනන්දී”ති එත්ථාපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

සෙක්ඛවාරදුතියනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බීණාසවචාරතතියාදිනායවණ්ණනා

8. සභාගො දිට්ඨසච්චතාදිසාමඤ්ඤෙන. ආරකා කිලෙසෙහි අරහන්ති පදස්ස
 නිරුත්තිතයෙන අත්ථං වත්ථා තං පාළියා සමානෙන්තො
 “චුත්තඤ්චෙත”න්තිආදිමාහ. තත්ථ පාපකාති ලාමකට්ඨෙත
 දුග්ගතිසම්පාපනට්ඨෙත ව පාපකා. සාවජ්ජට්ඨෙත අකොසල්ලසම්භූතට්ඨෙත ව
 අකුසලා. සංකිලෙසං අරහන්ති, තත්ථ වා නියුත්තාති සංකිලෙසිකා. පුනබ්භවස්ස
 කරණසීලා, පුනබ්භවඵලං අරහන්තිති වා පොනොභවිකා. සහ දරථෙන පරිලාභෙන
 පවත්තන්තිති සදරා. දුක්ඛො කටුකො, දුක්ඛමො වා විපාකො එතෙසන්ති
 දුක්ඛවිපාකා. අනාගතෙ ජාතියා වෙව ජරාමරණානඤ්ච වඩ්ඪන්තො
 ජාතිජරාමරණීයාති. එවමෙනෙසං පදානං අත්ථො වෙදිතබ්බො. කාමඤ්චායං
 සුත්තන්තවණ්ණනා, අභිධම්මනායො පන නිජ්ජරියායොති තෙන දස්සෙන්තො
 “චත්තාරො ආසවා”තිආදිමාහ. සමුච්ඡින්නා පටිජ්ජස්සද්ධාති න කෙවලං
 සමුච්ඡින්නා එව, අථ ඛො පටිජ්ජස්සද්ධාපිති මග්ගකිව්වෙන සදිසං ඵලකිව්වම්පි
 නිද්ධාරෙති.

සීලවිසොධනාදිනා ගරුතං පටිපත්තියා අනුකරණං ගරුසංවාසො.
 අරියමග්ගපටිපත්ති එව අරියමග්ගසංවාසො. දස අරියවාසා නාම
 පඤ්චඩගවිජ්ජහීනතාදයො. යෙ සන්ධාය චුත්තං –

“දසයිමෙ, භික්ඛවෙ, අරියවාසා, යෙ අරියා ආවසිංසු වා ආවසන්ති වා
 ආවසිස්සන්ති වා. කතමෙ දස? ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු පඤ්චඩගවිජ්ජහීනො
 හොති ඡළඬගසමන්තාගතො, එකාරක්ඛො, චතුරාපස්සෙනො,
 පනුණ්ණපච්චෙකසච්චො, සමවයසට්ඨෙසෙනො, අනාවිලසඬකජ්ජො,
 පස්සද්ධකායසඬධාරො, සුවිමුත්තචිත්තො, සුවිමුත්තපඤ්ඤො. ඉමෙ ඛො,
 භික්ඛවෙ, දස අරියවාසා”ති (අ. නි. 10.19).

චුස්සතීති වා චුසිතං, අරියමග්ගො, අරියඵලඤ්ච, තං එතස්ස අත්ථිති
 අතිසයවචනිච්ඡාවසෙන අරහා “චුසිතවා”ති චුත්තො. කරණීයන්ති
 පරිඤ්ඤාපභානභාවනාසවිජ්ජිරියමාහ. තං පන යස්මා චතුහි මග්ගෙහි චතුසු සච්චෙසු
 කත්තබ්බත්තා සොළසවිධන්ති වෙදිතබ්බං. තෙනාහ “චතුහි මග්ගෙහි
 කරණීය”න්ති. සම්මාවිමුත්තස්සාති අග්ගමග්ගඵලපඤ්ඤාහි

සමුච්ඡේදපටිපස්සද්ධිනං වසෙන සුට්ඨු විමුත්තස්ස. සන්තචිත්තස්සාති තතො එව සබ්බකිලෙසදරුපරිලාභානං වූපසන්තචිත්තස්ස. භින්නකිලෙසස්ස බිණාසවස්ස භික්ඛුනො. කතස්ස පරිඤ්ඤාදිකිව්වස්ස පටිවයො පුන කරණං නත්ථී, තතො එව කරණියං න විජ්ජති න උපලබ්භති.

භාරාති ඔසිදාපනටියෙන භාරා වියාති භාරා. වුත්තඤ්ඤි “භාරා භවෙ පඤ්චක්ඛන්ධා” තිආදි (සං. නි. 3.22). අත්තනො යොනියොමනසිකාරායත්තන්ති අත්තූපනිබන්ධං, සසන්තානපරියාපන්තත්තා අත්තානං අවිජ්ඣනං. තයිදං යදිපි සබ්බස්මිං අනවජ්ජධම්මෙ සම්භවති, අකුප්පසභාවාපරිහානධම්මෙසු පන අග්ගභූතෙ අරහත්තෙ සාතිසයං, නෙතරෙසුති දස්සෙන්නො ආහ “අත්තනො පරමත්ථටියෙන වා” ති, උත්තමට්ඨභාවෙනාති අත්ථො.

සුත්තන්තනොයො නාම පරියායනොයොති නිජ්ජපරියායනොයෙන සංයොජනාති දස්සෙන්නො “භවරාගඉස්සාමච්ඡරියසංයොජන” ති ආහ, න පන “රූපරාගො” තිආදිනා. භවෙසු සංයොජන්තීති කිලෙසකම්මවිපාකවට්ටානං පටිවයො හුත්වා නිස්සරිතුං අප්පදානවසෙන බන්ධන්ති. සතිපි හි අඤ්ඤෙසං තප්පව්වයභාවෙ න විනා සංයොජනාති තෙසං තප්පව්වයභාවො අත්ථී, ඔරම්භාගියඋද්ධම්භාගියසංඝගිතෙහි ව තෙහි තංතංභවතිබ්බත්තකකම්මනියමො භවනියමො ව හොති, න ව උපවිජ්ජන්තසංයොජනස්ස කතානිපි කම්මානි භවං නිබ්බත්තෙන්තීති තෙසංයෙව සංයොජනටියො දට්ඨබ්බො.

සම්මා අඤ්ඤායාති ආජානනභූතාය අග්ගමග්ගපඤ්ඤාය සම්මා යථාභූතං දුක්ඛාදීසු යො යථා ජානිතබ්බො, තං තථා ජානිත්වා. විත්තවිමුත්ති සබ්බස්ස විත්තසංකිලෙසස්ස විස්සග්ගො. නිබ්බානාධිමුත්ති නිබ්බානෙ අධිමුච්චනං තත්ථ නින්තපොඤ්ඤාපබ්භාරතා. තත්ති පට්ඨිආදිකං. පරිඤ්ඤාතං, න පුටුප්පනස්ස විය අපරිඤ්ඤාතං, සෙක්ඛස්ස විය පරිඤ්ඤෙයාං වා. තස්මාති පරිඤ්ඤාතත්තා.

චතුත්ථපඤ්චමඡට්ඨවාරා තත්ථ තත්ථ කිලෙසනිබ්බානකිත්තනවසෙන පවත්තත්තා නිබ්බානවාරා නාම. තත්ථ පට්ඨිආදිනං පරිඤ්ඤාතත්තා අමඤ්ඤනා, සා පන පරිඤ්ඤා රාගාදීනං බයෙන සිද්ධාති ඉමස්ස අත්ථස්ස දිපනවසෙන පාළි පවත්තාති දස්සෙන්නො “පරිඤ්ඤාතං තස්සාති සබ්බපදෙහි යොජෙත්වා පුන බයා රාගස්ස විතරාගත්තාති යොජෙත්බ්බං. එස නයො ඉතරෙසු” ති ආහ. තත්ථ ඉතරෙසුති පඤ්චමඡට්ඨවාරෙසු. යදි එවං කස්මා පාළි එවං න දිස්සතිති ආහ “දෙසනා පන එකත්ථ වුත්තං සබ්බත්ථ වුත්තමෙව හොතීති සංඛිත්තා” ති.

න බයා රාගස්ස විතරාගො සබ්බසො අප්පහීනරාගත්තා. වික්ඛම්භිතරාගො හි සොති. බාහිරකග්ගභණ්ඩෙත්ථ තථාභාවස්සෙව තෙසු ලබ්භනතො, න තෙසු එව තථාභාවස්ස ලබ්භනතො. ඉදානි යා සා “පරිඤ්ඤාතං තස්සා” ති සබ්බපදෙහි යොජනා වුත්තා, තං විනාපි නිබ්බානවාරාත්ථයොජනං දස්සෙතුං “යථා වා” තිආදි වුත්තං. තත්ථ මඤ්ඤනං න මඤ්ඤතිති මඤ්ඤනා නප්පවත්තතිති අත්ථො.

මඤ්ඤනාය මඤ්ඤිතබ්බත්තෙපි තස්සා වත්ථුඅන්තොගධත්තාති එවමෙන්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

යදිපි පරිඤ්ඤාතපදං අග්ගහෙත්වා නිබ්බානචාරදෙසනා පවත්තා, එවමිපි “බයා”තිආදිපදෙහි පරිඤ්ඤාසිද්ධි එව පකාසියතීති කො තෙසං විසෙසොති වොදනං සන්ධායාහ “එත්ථ වා”තිආදි. මග්ගභාවනාපාරිපූරිදස්සනත්ථං වුත්තො, මග්ගකිව්වත්තා හි පරිඤ්ඤායොති අධිජ්ජායො. ඉතරෙ...පෙ.... වෙදිතබ්බා විතරාගාදිකිත්තනනොති. ද්විති වා කාරණෙහිති යථාවුත්තකාරණද්වයෙන. අස්සාති බිණාසවස්ස. අයං විසෙසොති ඉදානි වුච්චමානො විසෙසො. යදිපි බිණාසවො එකන්තෙන විතරාගො විතදොසො විතමොහො එව ව හොති, යාය පන පුබ්බභාගපටිපදාය විතරාගතාදයො සවිසෙසාති වත්තබ්බතං ලහන්ති, තං දස්සෙන්තො “කිසු හි”තිආදිමාහ. “රත්තො අත්ථං න ජානාති”තිආදිනා (නෙත්ති. 11) රාගෙ ආදීනවං පස්සන්තො “රාගො ව නාම සුඛාභිසඬ්භගෙන උජ්ජජ්ජති, සුඛඤ්ඤි විපරිණාමනො දුක්ඛං. පගෙව ඉතර”න්ති සහෙතුකෙ රාගෙ ආදීනවදස්සනං දුක්ඛානුපස්සනාය නිමිත්තං, දුක්ඛානුපස්සනා ව පණ්ඩියා පටිපක්ඛභාවනො අජ්ජණිහිතවිමොක්ඛං පරිපුරෙතීති ආහ “රාගෙ...පෙ.... විතරාගො හොති”ති. තථා “දුට්ඨො අත්ථං න ජානාති”තිආදිනා (ඉතිවු. 88) දොසෙ ආදීනවං පස්සන්තො “දොසො ව නාම දුක්ඛං පටිච්ච උජ්ජජ්ජති, තඤ්ඤි උභයං අනවට්ඨිතං ඉත්තරං පහඬ්භු”ති සහෙතුකෙ දොසෙ ආදීනවදස්සනං අනිච්චානුපස්සනාය නිමිත්තං, අනිච්චානුපස්සනා ව නිච්චතිමිත්තාදීනං පටිපක්ඛභාවනො අනිමිත්තවිමොක්ඛං පරිපුරෙතීති ආහ “දොසෙ...පෙ.... හොති”ති. තථා “මුළ්භො අත්ථං න ජානාති”තිආදිනා (ඉතිවු. 88) මොහෙ ආදීනවං පස්සන්තො “මොහො නාම යථාසභාවග්ගහණස්ස පරිබ්භමන්තො”ති මොහස්ස වික්ඛම්භනං අනත්තානුපස්සනාය නිමිත්තං, අනත්තානුපස්සනාය ව අත්තාහිනිවෙසස්ස පටිපක්ඛභාවනො සුඤ්ඤතං විමොක්ඛං පරිපුරෙතීති ආහ “මොහෙ...පෙ.... විතමොහො හොති”ති.

එවං සන්තෙති යදි විතරාගතාදයො විමොක්ඛවිභාගෙන වුත්තා, එවං සන්තෙ. තස්මාති යස්මා විමොක්ඛමුඛවිමොක්ඛානං වසෙන නියමෙන්වා න වුත්තං, තස්මා. යං කිඤ්චි අරහතො සම්භවන්තං විහජින්වා වුච්චතීති චාරත්තයදෙසනා කතාති ඉමමත්ථං දස්සෙති “යං අරහතො”තිආදිනා.

එවං විමුත්තිවිභාගෙන බිණාසවස්ස විභාගං චාරත්තයදෙසනානිබන්ධනං දස්සෙන්වා ඉදානි අවිභාගෙනපි තත්ථ පරිඤ්ඤාවිසයස්ස අනුසයවිසයස්ස ව විභාගං තස්ස නිබන්ධනං දස්සෙන්තො “අවිසෙසෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ උපෙක්ඛාවෙදනා විසෙසනො සඬ්ඛාරදුක්ඛං සම්මොභාධිට්ඨානන්ති වුත්තං “සඬ්ඛාර...පෙ.... මොහො”ති. සෙසං වුත්තනයත්තා සුච්ඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

බිණාසවචාරතනියාදිනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තථාගතවාරසත්තමනයවණ්ණනා

12. යෙහි (දී. නි. අභි. ටී. 1.7.චූළසීලවණ්ණනා; අ. නි. ටී. 1.1.170)

ගුණවිසෙසෙහි නිමිත්තභූතෙහි භගවති “තථාගතො”ති අයං සමඤ්ඤා පචත්තා, තං දස්සන්තං “අට්ඨහි කාරණෙහි භගවා තථාගතො”තිආදි වුත්තං.

ගුණනෙමිත්තකානෙව හි භගවතො සබ්බානි නාමානි. යථාහ -

“අසඬ්ඛොයායානි නාමානි, සගුණෙන මහෙසිනො;
ගුණෙන නාමමුද්ධෙයාං, අපි නාමසහස්සනො”ති. (ධ. ස. අට්ඨ. 1313;
උදා. අට්ඨ. 53; පටි. ම. අට්ඨ. 1.76; දී. නි. අභි. ටී. 1.7.චූළසීලවණ්ණනා; අ.
නි. ටී. 1.1.170) -

තථා ආගතොති එත්ථ ආකාරනියමනවසෙන ඔපම්මසම්පටිපාදනත්ථො තථා-
සද්දො. සාමඤ්ඤජොතනා හි විසෙසෙ අවනිට්ඨතීති පටිපාදගමනත්ථො ආගත-
සද්දො, න ඤාණගමනත්ථො “තථලක්ඛණං ආගතො”තිආදීසු (දී. නි. අට්ඨ. 1.7;
ම. නි. අට්ඨ. 1.12; සං. නි. අට්ඨ. 2.3.78; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.170; උදා. අට්ඨ. 18;
ඉතිවු. අට්ඨ. 38; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.1.3; බු. වං. අට්ඨ. 2.බාහිරනිදාන; මහානි. අට්ඨ.
14) විය, නාපි කායගමනාදිඅත්ථො “ආගතො ඛො මහාසමණො, මාගධානං
ගිරිබ්බජ”න්තිආදීසු (මහාව. 63) විය. තත්ථ යදාකාරනියමනවසෙන
ඔපම්මසම්පටිපාදනත්ථො තථා-සද්දො, තං කරුණාප්පධානත්තා
මහාකරුණාමුඛෙන පුරිමබුද්ධානං ආගමනපටිපදං උදාහරණවසෙන සාමඤ්ඤතො
දස්සෙන්තො යංතංසද්දානං එකන්තසම්බන්ධභාවතො “යථා සබ්බලොක...පෙ....
ආගතා”ති සාධාරණතො වත්වා පුන තං පටිපදං මහාපදානසුත්තාදීසු (දී. නි. 2.4)
සම්බහුලනිද්දෙසෙන සුපාකටානං ආසන්නානඤ්ච විපස්සිආදීනං ඡන්තං
සම්මාසම්බුද්ධානං වසෙන දස්සෙන්තො “යථා විපස්සි භගවා”තිආදිමාහ. තත්ථ
යෙන අභිනිහාරෙනාති මනුස්සත්ත-ලිඬගසම්පත්ති-හෙතු-සත්ථාරදස්සන-පබ්බජ්ජා-
අභිඤ්ඤාදිගුණසම්පත්ති-අධිකාර-ඡන්දානං වසෙන අට්ඨඬගසමන්තාගතෙන
කායපණ්ඩානමහාපණ්ඩානෙන. සබ්බෙසඤ්ඤි සම්මාසම්බුද්ධානං කායපණ්ඩානං
ඉමිනාව නිහාරෙන සමිජ්ඣතීති.

එවං මහාභිනිහාරවසෙන “තථාගතො”ති පදස්ස අත්ථං වත්වා ඉදානි
පාරමිපුරණවසෙන දස්සෙතුං “අථ වා යථා විපස්සි භගවා...පෙ.... යථා කස්සපො
භගවා දානපාරමිං පුරෙත්වා”තිආදි වුත්තං. ඉමස්මිං පන යානෙ සුත්තන්තිකානං
මහාබොධියානපටිපදාය කොසල්ලජනනත්ථං පාරමිකථා වත්තබ්බා, සා පන
සබ්බාකාරසම්පන්නා වරියාපිටකවණ්ණනාය (වරියා. පකිණ්ණකකථා) විත්ථාරතො
නිද්දිට්ඨා, තස්මා අත්ථිකෙහි තත්ථ වුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බා. යථා පන පුබ්බෙ
විපස්සිආදයො සම්මාසම්බුද්ධා අභිනිහාරසම්පත්තියං පතිට්ඨාය සුවිසුද්ධාය
පටිපදාය අනවසෙසතො සම්මදෙව සබ්බා පාරමියො පරිපුරෙසුං, එවං අමිහාකම්පි
භගවා පරිපුරෙසීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ “සමත්තිං සපාරමියො පුරෙත්වා”ති.
සනිපි අඬගපරිච්චාගාදීනං දානපාරමිභාවෙ පරිච්චාගවිසෙසභාවදස්සනත්ථඤ්චෙව

සුදුක්කරභාවදස්සනත්ථඤ්ච “පඤ්ච මහාපරිච්චාගෙ”ති විසුං ගහණං, තතොයෙව ච අඛිගපරිච්චාගතො විසුං නයනපරිච්චාගග්ගහණමිපි කතං, පරිග්ගහපරිච්චාගභාවසාමඤ්ඤෙපි ධනරජ්ජපරිච්චාගතො පුත්තදාරපරිච්චාගග්ගහණඤ්ච කතං.

ගතපච්චාගතිකවත්තපුරණාදිකාය පුබ්බභාගපටිපදාය සද්ධිං අභිඤ්ඤාසමාපත්තිනිජ්ඣාදනං පුබ්බයොගො, දානාදීසුයෙව සාතිසයපටිපත්තිනිජ්ඣාදනං පුබ්බවරියා, සා වරියාපිටකසඬගහිතා. අභිනීභාරො පුබ්බයොගො, දානාදිපටිපත්ති, කායවිවෙකවසෙන එකවරියා වා පුබ්බවරියාති කෙවි. දානාදීනඤ්චෙව අප්පිච්ඡනාදීනඤ්ච සංසාරනිබ්බානෙසු ආදීනවානිසංසානඤ්ච විභාවනවසෙන සත්තානං බොධිත්තයෙ පතිට්ඨාපනපරිපාවනවසෙන ච පවත්තා කථා ධම්මක්ඛානං, ඤාතීනං අත්ථවරියා ඤාතත්ථවරියා, සාපි කරුණාය වසෙනෙව. ආදි-සද්දෙන ලොකත්ථවරියාදයො සඬගණ්හාති. කම්මස්සකතඤාණවසෙන, අනවජ්ජකම්මායතනසිජ්ජායතනවිජ්ජාට්ඨානපරිවයවසෙන බන්ධායතනාදිපරිවයවසෙන, ලක්ඛණත්තයතීරණවසෙන ච ඤාණවාරො බුද්ධිවරියා, සා පන අත්ථතො පඤ්ඤාපාරමීයෙව, ඤාණසම්භාරදස්සනත්ථං විසුං ගහණං. කොට්ඨි පරියන්තො, උක්කංසොති අත්ථො.

චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ භාවෙත්වා බුහෙත්වාති සම්බන්ධො. තත්ථ භාවෙත්වාති උජ්ජාදෙත්වා. බුහෙත්වාති වඩ්ඤ්ත්වා. සතිපට්ඨානාදිග්ගහණෙන ආගමනපටිපදං මත්ථකං පාපෙත්වා දස්සෙති. විපස්සනාසහගතා එව වා සතිපට්ඨානාදයො දට්ඨබ්බා. එත්ථ ච “යෙන අභිනීභාරෙනා”තිආදීනා ආගමනපටිපදාය ආදිං දස්සෙති, “දානපාරමී”තිආදීනා මජ්ඣං, “චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ”තිආදීනා පරියොසානත්ති වෙදිතබ්බං.

සම්පතිජාතොති මුහුත්තජාතො මනුස්සානං හත්ථතො මුත්තමත්තො, න මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛන්තමත්තො. නික්ඛන්තමත්තඤ්චි මහාසත්තං පයමං බ්‍රහ්මානො සුවණ්ණජාලෙන පටිග්ගණ්හිංසු, තෙසං හත්ථතො චත්තාරො මහාරාජානො අජිනජ්ජවෙණියා, තෙසං හත්ථතො මනුස්සා දුකුලවුම්භටකෙන පටිග්ගණ්හිංසු, මනුස්සානං හත්ථතො මුච්චිත්වා පථවියං පතිට්ඨිතොති. යථාහ හගවා මහාපදානදෙසනායං. සෙතම්හි ඡත්තෙති දිබ්බසෙනච්ඡත්තෙ. අනුධාරියමානෙති ධාරියමානෙ. එත්ථ ච ඡත්තග්ගහණෙනෙව බග්ගාදීනි පඤ්ච කකුධහණ්ටානිපි වුත්තානෙවාති දට්ඨබ්බං. බග්ගතාලවණ්ටමොරහත්ථකවාලබ්ඡතිඋණ්හිසපට්ටාපි හි ඡත්තෙන සහ තදා උපට්ඨිතා අගෙසුං, ඡත්තාදීනියෙව ච තදා පඤ්ඤායිංසු, න ඡත්තාදිග්ගහකා. සබ්බා ච දිසාති දසපි දිසා. නයිදං සබ්බදිසාවිලොකනං සත්තපදවිතිහාරුත්තරකාලං දට්ඨබ්බං. මහාසත්තො හි මනුස්සානං හත්ථතො මුච්චිත්වා පුරත්ථිමදිසං ඔලොකෙසි. තත්ථ දෙවමනුස්සා ගන්ධමාලාදීනි පුජයමානා “මහාපුරිස ඉධ තුම්හෙහි සදිසොපි නත්ථි, කුතො උත්තරිතරො”ති ආහංසු. එවං චතස්සො දිසා, චතස්සො

අනුදිසා; හෙට්ඨා, උපරිති සබ්බා දිසා අනුච්චොකෙත්වා සබ්බත්ථ අත්තනා සදිසං අදිස්වා “අයං උත්තරා දිසා” ති තත්ථ සත්තපදවීතිභාරෙන අගමාසි. ආසභිත්ති උත්තමං. අග්ගොති සබ්බපයමො. ජෙට්ඨො සෙට්ඨොති ව තස්සෙව වෙවචනං. අයමත්තිමා ජාති, නත්ථි දාති පුනබ්බවොති ඉමස්මිං අත්තභාවෙ පත්තබ්බං අරහත්තං ඛ්‍යාකාසි.

අනෙකෙසං විසෙසාධිගමානං පුබ්බනිමිත්තභාවෙනාති සංඛිත්තෙන චුත්තමත්ථං “යඤ්චි” තිආදිනා විත්ථාරතො දස්සෙති. තත්ථ එත්ථාති –

“අනෙකසාබඤ්ච සහස්සමණ්ඩලං,
ජත්තං මරු ධාරයුමන්තලික්ඛෙ;
සුවණ්ණදණ්ඩා විතිපතන්ති වාමරා,
න දිස්සරෙ වාමරජත්තගාහකා” ති. (සු. නි. 693);

ඉමිස්සා ගාථාය. සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණමෙව සබ්බත්ථ අප්පට්ඨනවාරතාය අනාවරණඤ්ඤාණන්ති ආහ “සබ්බඤ්ඤානාවරණඤ්ඤාණපට්ඨාහස්සා” ති. තථා අයං භගවාපි ගතො...පෙ.... පුබ්බනිමිත්තභාවෙනාති එතෙන අභිජාතියං ධම්මතාවසෙන උප්පජ්ජනකවිසෙසා සබ්බබොධිසත්තානං සාධාරණාති දස්සෙති. පාරමිතානිස්සන්දා හි තෙති.

වික්කමිති අගමාසි. මරුති දෙවා. සමාති විලොකනසමතාය සමා සදිසියො. මහාපුරිසො හි යථා එකං දිසං විලොකෙසි, එවං සෙසදිසාපි, න කත්ථවි විලොකනෙ විබන්ධො තස්ස අභොසිති. සමාති වා විලොකෙතුං යුත්තා, විසමරහිතාති අත්ථො. න හි තදා බොධිසත්තස්ස විරූපබ්බවිජවිසමරූපාති විලොකෙතුං අයුත්තාති දිසාසු උපට්ඨන්තිති.

එවං “තථා ගතො” ති කායගමනට්ඨෙත ගත-සද්දෙන තථාගත-සද්දං නිද්දිසිත්වා ඉදාති ඤාණගමනට්ඨෙත තං දස්සෙතුං “අථ වා” තිආදිමාහ. තත්ථ නෙක්ඛම්මෙනාති අලොභප්පධානෙන කුසලවිත්තුප්පාදෙන. කුසලා හි ධම්මා ඉධ නෙක්ඛම්මං, න පබ්බජ්ජාදයො, “පයමජ්ඣාන” න්ති (දී. නි. අභි. ටී.

1.7.චූළසීලවණ්ණනා; අ. නි. ටී. 1.1.170) ව වදන්ති. පභායාති පජහිත්වා. ගතො අධිගතො, පටිපන්නො උත්තරිවිසෙසන්ති අත්ථො. පභායාති වා පභානහෙනු, පභානලක්ඛණං වා. හෙනුලක්ඛණත්ථො හි අයං පභාය-සද්දො.

කාමච්ඡන්දාදිප්පභානහෙනුකං “ගතො” ති හෙත්ථ චුත්තං ගමනං අවබොධො, පටිපත්ති එව වා කාමච්ඡන්දාදිප්පභානෙන ව ලක්ඛියති. එස නයො

පදාලෙන්වාතිආදිසුපි. අඛ්‍යාපාදෙනාති මෙත්තාය. ආලොකසඤ්ඤායාති විභූතං කත්වා මනසිකරණෙන (දී. නි. අභි. ටී. 1.7.චූළසීලවණ්ණනා)

උපට්ඨිතආලොකසඤ්ඤාවානෙන. අවික්ඛෙපෙනාති සමාධිතා.

ධම්මවචන්ථානෙනාති කුසලාදිධම්මානං යාථාවනිච්ඡයෙන.

“සප්පච්චයනාමරූපවචන්ථානෙනා” තිපි වදන්ති.

එවං කාමච්ඡන්දාදිනිවරණප්පභානෙන “අභිජ්ඣං ලොකෙ පභායා” තිආදිනා (විහ. 508) චුත්තාය පටිමජ්ඣානස්ස පුබ්බභාගපටිපදාය භගවතො තථාගතභාවං දස්සෙත්වා ඉදානි සහ උපායෙන අට්ඨන්ති සමාපත්තීහි අට්ඨාරසහි ව මහාවිපස්සනාහි තං දස්සෙත්තුං “ඤාණෙන” තිආදිමාහ. නාමරූපපරිග්ගහකඨ්ඨාචිතරණානඤ්ඤි විනිබන්ධභූතස්ස මොහස්ස දුර්කරණෙන ඤාතපරිඤ්ඤායං ඨිතස්ස අනිච්චසඤ්ඤාදයො සිජ්ඣන්ති, තථා ඥානසමාපත්තීසු අභිරතිනිමිත්තෙන පාමොජ්ජෙන. තත්ථ “අනභිරතියා විනොදිතාය ඥානාදීනං සමධිගමො” ති සමාපත්තිවිපස්සනානං අරතිවිනොදනඅවිජ්ජාපදාලනාදීනි උපායො, උජ්ජට්ඨානිද්දෙසො පන නිවරණසභාවාය අවිජ්ජාය හෙට්ඨා නිවරණසුපි සඨගහදස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. සමාපත්තිවිහාරප්පචෙසවිබන්ධනෙන නිවරණානි කවාටසදිසානීති ආහ “නිවරණකවාටං උග්ඝාටෙත්වා” ති. “රත්ති. අනුචිතක්කෙත්වා අනුචිතාරෙත්වා දිවා කම්මන්තෙ පයොජෙති” ති (ම. නි. 1.251) චුත්තට්ඨානෙ චිතක්කච්චාරා ධුමායනානි අධිජ්ජෙතානි ආහ “චිතක්කච්චාරධුම” ති. කිඤ්චාපි පටිමජ්ඣානුපවාලයෙව දුක්ඛං, චතුත්ථජ්ඣානුපවාලෙ ව සුඛං පභීයති, අතිසයප්පභානං පන සන්ධායාහ “චතුත්ථජ්ඣානෙන සුඛදුක්ඛං පභායා” ති.

අනිච්චස්ස, අනිච්චන්ති ව අනුපස්සනා අනිච්චානුපස්සනා, තෙභූමකධම්මානං අනිච්චනං ගහෙත්වා පචත්තාය විපස්සනායෙනං නාමං. නිච්චසඤ්ඤන්ති සඨබ්බධම්මෙසු “නිච්චා සස්සනා” ති එවං පචත්තමිච්ඡාසඤ්ඤං. සඤ්ඤාසීසෙන දිට්ඨිචිත්තානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. නිබ්බිදානුපස්සනායානි සඨබ්බාරෙසු නිබ්බිජ්ජනාකාරෙන පචත්තාය අනුපස්සනාය. නන්දිත්ති සජ්ජිතිකතණ්හං. විරාගානුපස්සනායානි සඨබ්බාරෙසු විරජ්ජනාකාරෙන පචත්තාය අනුපස්සනාය. නිරොධානුපස්සනායානි සඨබ්බාරානං නිරොධස්ස අනුපස්සනාය. යථා වා සඨබ්බාරා නිරුජ්ඣන්තියෙව, ආයතිං පුනඛහවචසෙන න උජ්ජපජ්ජන්ති, එවං අනුපස්සනා නිරොධානුපස්සනා. තෙනෙවාහ “නිරොධානුපස්සනාය නිරොධෙති, නො සමුදෙති” ති. මුච්චිතුකම්යතා හි අයං බලප්පත්තානි. පටිනිස්සජ්ජනාකාරෙන පචත්තා අනුපස්සනා පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා, පටිසඨබ්බාසන්තිට්ඨනා හි අයං. ආදානන්ති නිච්චාදිවසෙන ගහණං. සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණානං වසෙන එකත්තග්ගහණං සනසඤ්ඤා. ආයුහනං අභිසඨබ්බරණං. අචත්ථාචිසෙසාපත්ති විපරිණාමො. ධුවසඤ්ඤන්ති ථීරභාවග්ගහණං. නිමිත්තන්ති සමුහාදිසනවසෙන සකිච්චපරිච්ඡෙදතාය ව සඨබ්බාරානං සවිග්ගහග්ගහණං. පණ්ඩිත්ති රාගාදිපණ්ඩිං. සා පනත්ථතො තණ්හාවසෙන සඨබ්බාරෙසු නින්තතා. අභිනිවෙසන්ති අත්තානුදිට්ඨිං.

අනිච්චදුක්ඛාදිවසෙන සබ්බධම්මතීරණං අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා. සාරාදානාහිනිවෙසන්ති අසාරෙසු සාරග්ගහණවිපල්ලාසං. ඉස්සරකුත්තාදිවසෙන ලොකො සමුප්පන්නොති අභිනිවෙසො සම්මොභාහිනිවෙසො. කෙච්චි පන “අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානන්තිආදිනා (ම. නි. 1.18; සං. නි. 2.20) පචත්තසංසයාපත්ති සම්මොභාහිනිවෙසො” ති වදන්ති. සඨබ්බාරෙසු

ලෙණතාණභාවග්ගහණං ආලයාහිනිවෙසො. “ආලයරතා ආලයසම්මුදිතා”ති (දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 1.281; 2.337; සං. නි. 1.172; මහාව. 7, 8) වචනතො ආලයො තණ්හා, සායෙව චක්ඛාදීසු රූපාදීසු ච අභිනිවිසනවසෙන පචත්තියා ආලයාහිනිවෙසොති කෙවි. “ඵවංවිධා සඬබ්බාරා පටිනිස්සජ්ජියන්ති”ති පචත්තං ඤාණං පටිසඬබ්බානුපස්සනා. වට්ටතො විගතත්තා විවට්ටං, නිබ්බානං, තත්ථ ආරම්මණකරණසඬබ්බාතෙන අනුපස්සනෙන පචත්තියා විවට්ටානුපස්සනා, ගොත්‍රභූ. සංයොගාහිනිවෙසන්ති සංයුජ්ජනවසෙන සඬබ්බාරෙසු නිවිසනං. දිට්ඨෙකට්ඨෙති දිට්ඨියා සහජාතෙකට්ඨෙ පභාතෙකට්ඨෙ ව. ඔළාරිකෙති උපරිමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙ අපෙක්ඛිත්වා චුත්තං, අඤ්ඤථා දස්සනෙන පහාතබ්බාපි දුතියමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙ ඔළාරිකාති. අණුසහගතෙති අණුභූතෙ. ඉදං හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣකිලෙසෙ අපෙක්ඛිත්වා චුත්තං. සබ්බකිලෙසෙති අවසිට්ඨසබ්බකිලෙසෙ. න හි පඨමාදිමග්ගෙහි පහිනා කිලෙසා පුන පහියන්තිති.

කක්ඛලත්තං කට්ඨනභාවො. පග්ගරණං ද්‍රවභාවො. ලොකියවායුනා භස්තස්ස විය යෙන වායුනා තංතංකලාපස්ස උද්ධුමායනං, ථද්ධභාවො වා, තං විත්ථම්භනං. විජ්ජමානෙපි කලාපන්තරභූතානං කලාපන්තරභූතෙහි සම්ඵුට්ඨභාවෙ තංතංභූතවිචිත්තතා රූපපරියන්තො ආකාසොති යෙසං යො පරිච්ඡෙදො, තෙහි සො අසම්ඵුට්ඨොව, අඤ්ඤථා භූතානං පරිච්ඡෙදසභාවො න සියා බ්‍යාපිභාවාපත්තිතො, අබ්‍යාපිතාව අසම්ඵුට්ඨතාති යස්මිං කලාපෙ භූතානං පරිච්ඡෙදො, තෙහි අසම්ඵුට්ඨභාවො අසම්ඵුට්ඨලක්ඛණං. තෙනාහ භගවා ආකාසධාතුනිද්දෙසෙ (ධ. ස. 637) “අසම්ඵුට්ඨං චතුහි මහාභූතෙහි”ති.

විරොධිපච්චයසන්තිපාතෙ විසදිසුජ්ජන්ති රූජ්ජනං. චෙතනාපධානත්තා සඬබ්බාරක්ඛන්ධධම්මානං චෙතනාවසෙනෙතං චුත්තං “සඬබ්බාරානං අභිසඬබ්බරණලක්ඛණ”න්ති. තථා හි සුත්තන්තභාජනීයෙ සඬබ්බාරක්ඛන්ධවිභවිගෙ (විභ. 92) “චක්ඛුසම්ඵස්සජා චෙතනා”තිආදිනා චෙතනාව විභත්තා. අභිසඬබ්බරණලක්ඛණා ච චෙතනා. යථාහ “තත්ථ කතමො පුඤ්ඤාභිසඬබ්බාරො? කුසලා චෙතනා කාමාවචරා”තිආදි. ඵරණං සවිජ්ජාරිකතා. අස්සද්ධියෙති අස්සද්ධියහෙතු. නිමිත්තත්ථෙ භූමිමං. ඵස නයො කොසජ්ජෙතිආදීසු. උපසමලක්ඛණන්ති කායචිත්තපරිලාභුපසමලක්ඛණං. ලීනුද්ධච්චරහිතෙ අධිචිත්තෙ පචත්තමානෙ පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනෙසු අබ්‍යාවට්ඨතාය අජ්ඣුපෙක්ඛනං පටිසඬබ්බානං පක්ඛපාතුපච්ඡෙදතො.

මුසාවාදාදීනං විසංවාදනාදිකිච්චතාය ලුබ්භානං අපරිග්ගාහකානං පටිපක්ඛභාවතො පරිග්ගාහකසභාවා සම්මාචාවා සිනිද්ධභාවතො සම්පයුත්තධම්මෙ සම්මාචාවාපච්චයසුභාසිතානං සොතාරඤ්ච පුග්ගලං පරිග්ගණ්හාතීති තස්සා පරිග්ගාහලක්ඛණං චුත්තං. කායිකකිරියා කිඤ්චි කත්තබ්බං සමුට්ඨාපෙති, සයඤ්ච සමුට්ඨහනං සට්ඨං භොතීති සම්මාකම්මන්ත සඬබ්බාතාය විරතියා සමුට්ඨානලක්ඛණං දට්ඨබ්බං. සම්පයුත්තධම්මානං වා උක්ඛිපනං සමුට්ඨාපනං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය. ජීවමානස්ස සත්තස්ස, සම්පයුත්තධම්මානං වා

ජීවිතින්ද්‍රියජපවත්තියා, ආජීවස්සෙව වා සුද්ධි වොදානං. සසම්පයුත්තධම්මස්ස විත්තස්ස සංකිලෙසපක්කො පතිතුං අදත්වා සම්මදෙව පග්ගණ්හනං පග්ගහො.

“සඬ්ඛාරා” ති ඉධ චෙතනා අධිජපෙතාති වුත්තං “සඬ්ඛාරානං චෙතනාලක්ඛණ” ති. නමනං ආරම්මණාහිමුඛභාවො. ආයතනං පවත්තනං. ආයතනානං වසෙන හි ආයසඬ්ඛාරානං විත්තචෙතසිකානං පවත්ති. තණ්හාය හෙතුලක්ඛණන්ති වට්ටස්ස ජනකහෙතුභාවො, මග්ගස්ස පන නිබ්බානසම්පාපකත්තන්ති අයමෙතෙසං විසෙසො.

තථලක්ඛණං අවිපරිතසභාවො. එකරසො අඤ්ඤමඤ්ඤානතිවත්තනං අනුනානධිකභාවො. යුගනද්ධා සමථවිපස්සනාව. සද්ධාපඤ්ඤා පග්ගභාවික්කොපාතිපි වදන්ති.

ධීණොති කිලෙසෙ ඛෙපතීති ඛයො, මග්ගො. අනුජපාදපරියොසානතාය අනුජපාදො, එලං. පස්සද්ධි කිලෙසවූපසමො. ඡන්දස්සාති කත්තුකාමතාඡන්දස්ස. මූලලක්ඛණං පතිට්ඨාභාවො. සමුට්ඨානභාවො සමුට්ඨානලක්ඛණං ආරම්මණපටිපාදකතාය සම්පයුත්තධම්මානං උජ්ජත්තිහෙතුතා. සමොධානං විසයාදිසන්තිපාතෙන ගහෙනබ්බාකාරො, යා සඬ්ඛතීති වුවිවති. සමං සහ ඔදහන්ති අතෙන සම්පයුත්තධම්මාති වා සමොධානං, එස්සො. සමොසරන්ති සන්තිපතන්ති එත්ථාති සමොසරණං. වෙදනාය විනා අජපවත්තමානා සම්පයුත්තධම්මා වෙදනානුභවනාතිමිත්තං සමොසටා විය හොන්තීති එවං වුත්තං. ගොපානසීනං කූටං විය සම්පයුත්තානං පාමොක්ඛභාවො පමුඛලක්ඛණං. තතො, තෙසං වා සම්පයුත්තධම්මානං උත්තරි පධානන්ති තතුත්තරි, පඤ්ඤත්තරා හි කුසලා ධම්මා. විමුත්තියාති එලස්ස. තඤ්ඤි සීලාදිගුණසාරස්ස පරමුක්කංසභාවෙන සාරං. අයඤ්ච ලක්ඛණවිභාගො ඡධාතුපඤ්චකාධිගාදිවසෙන තංතංසුත්තපදානුසාරෙන පොරාණට්ඨකථායං ආගතනයෙන ච කතොති දට්ඨබ්බං. තථා හි පුබ්බෙ වුත්තොපි කොචි ධම්මො පරියායන්තරපකාසනත්ථං පුන දස්සිතො. තතො එව ච “ඡන්දමූලකා කුසලා ධම්මා මනසිකාරසමුට්ඨානා එස්සසමොධානා වෙදනාසමොසරණා” ති, “පඤ්ඤත්තරා කුසලා ධම්මා” ති, “විමුත්තිසාරමිදං බ්‍රහ්මවරිය” ති, “නිබ්බානොගධඤ්ඤි ආවුසො බ්‍රහ්මවරියං නිබ්බානපරියොසාන” ති (ම. නි. 1.466) ච සුත්තපදානං වසෙන “ඡන්දස්ස මූලලක්ඛණ” තිආදි වුත්තං.

තථධම්මා නාම වත්තාරි අරියසච්චාති අවිපරිතසභාවත්තා. තථාති තංසභාවත්තා. අවිතථාති අමුසාසභාවත්තා. අනඤ්ඤථාති අඤ්ඤාකාරරහිතත්තා. ඡාතිපච්චයසම්භූතසමුදාගතට්ඨොති ඡාතිපච්චයා සම්භූතං හුත්වා සහිතස්ස අත්තතො පච්චයානුරූපස්ස උද්ධං ආගතභාවො, අනුපවත්තනට්ඨොති අත්ථො. අථ වා සම්භූතට්ඨො ච සමුදාගතට්ඨො ච සම්භූතසමුදාගතට්ඨො, න ඡාතිතො ජරාමරණං න හොති, න ච ඡාතිං විනා අඤ්ඤතො හොතීති ඡාතිපච්චයසම්භූතට්ඨො. ඉත්ථඤ්ච ඡාතිතො සමුදාගච්ඡතීති ඡාතිපච්චයසමුදාගතට්ඨො, යා යා ඡාති යථා යථා

පව්වයෝ හොති, තදනුරූපං පාත්‍රභාවොති අත්ථො. අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරානං
 පව්වයට්ඨොති එත්ථාපි න අවිජ්ජා සඬ්ඛාරානං පව්වයෝ න හොති, න ච අවිජ්ජං
 විනා සඬ්ඛාරා උප්පජ්ජන්ති, යා යා අවිජ්ජා යෙසං යෙසං සඬ්ඛාරානං යථා යථා
 පව්වයෝ හොති, අයං අවිජ්ජාය සඬ්ඛාරානං පව්වයට්ඨො පව්වයභාවොති අත්ථො.

භගවා තං සබ්බාකාරතො ජානාති පස්සති සම්බන්ධො. තෙනාති භගවතා. තං
 විභජ්ජමානන්ති යොජෙතබ්බං. තන්ති රූපායතනං. ඉට්ඨානිට්ඨාදීති ආදි-සද්දෙන
 මජ්ඣන්තං සඬ්ඛණ්භාති, තථා
 අනිත්‍යානාගතපච්චුප්පන්තපරිත්තඅජ්ඣන්තබ්බිද්ධාතද්දුභයාදිහෙදං.
 ලබ්භමානකපදවසෙනාති “රූපායතනං දිට්ඨං, සද්දායතනං සුතං, ගන්ධායතනං
 රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං මුතං, සබ්බං රූපං මනසා විඤ්ඤාත”න්ති (ධ. ස.
 966) වචනතො දිට්ඨපදඤ්ච විඤ්ඤාතපදඤ්ච රූපාරම්මණෙ ලබ්භති, රූපාරම්මණං
 ඉට්ඨං අනිට්ඨං මජ්ඣන්තං පරිත්තං අනිතං අනාගතං පච්චුප්පන්තං අජ්ඣන්තං
 බ්බිද්ධා දිට්ඨං විඤ්ඤාතං රූපං රූපායතනං රූපධාතු වණ්ණනිභා සනිදස්සනං
 සප්පට්ඨං නිලං පිතකන්ති එවමාදීහි අනෙකෙහි නාමෙහි.

තෙරසහි වාරෙහීති රූපකණ්ඩෙ (ධ. ස. 616) ආගතෙ තෙරස නිද්දෙසවාරෙ
 සන්ධායාහ. එකෙකස්මිඤ්ච වාරෙ චතුන්තං චතුන්තං වචන්ථාපනනායානං වසෙන
 “ද්වෙපඤ්ඤාසාය නයෙහි”ති ආහ. තථමෙව අවිපරීතදස්සිතාය
 අප්පට්චත්තියදෙසනතාය ච. “ජානාමි අහිඤ්ඤාසි”න්ති වත්තමානාතිතකාලෙසු
 ඤාණප්පචත්තියදස්සනෙන අනාගතෙපි ඤාණප්පචත්තිය වුත්තායෙවාති දට්ඨබ්බා.
 විදිත-සද්දො අනාමට්ඨකාලවිසෙසො වෙදිතබ්බො “දිට්ඨං සුතං මුත”න්තිආදීසු (ධ.
 ස. 966) විය. න උපට්ඨාසීති අත්තත්තනියවසෙන න උපගච්ඡි. යථා
 රූපාරම්මණාදයො ධම්මා යංසභාවා යංපකාරා ච, තථා නෙ පස්සති ජානාති ගච්ඡතිති
 තථාගතොති එවං පදසම්භවො වෙදිතබ්බො. කෙච් පන “නිරුත්තිනයෙන
 පිසොදරාදිපක්ඛෙපෙන (පාණිනි 6.3.109) වා දස්සි-සද්දස්ස ලොපං, ආගත-සද්දස්ස
 වාගමං කත්වා තථාගතො”ති වණ්ණෙත්ති.

නිද්දොසතාය අනුපවජ්ජං. පක්ඛිපිතබ්බාභාවෙන අනුතං. අපනෙතබ්බාභාවෙන
 අනධිකං. අත්ථබ්බාඤ්ජනාදිසම්පත්තියා සබ්බාකාරපරිපුණ්ණං. නො අඤ්ඤාතාති
 “තථෙවා”ති වුත්තමෙවත්ථං බ්බාතිරෙකෙන සම්පාදෙති. තෙන යදත්ථං භාසිතං,
 එකන්තෙන තදත්ථනිප්ථාදනතො යථා භාසිතං භගවතා, තථෙවාති
 අවිපරීතදෙසනතං දස්සෙති. ගදඅත්ථොති එතෙන තථං ගදතීති තථාගතොති ද-
 කාරස්ස ත-කාරො කතො නිරුත්තිනයෙනාති දස්සෙති.

තථා ගතමස්සාති තථාගතො. ගතන්ති ච කායවාචාපවත්තීති අත්ථො. තථාති ච
 වුත්තෙ යංතංසද්දානං අබ්බාහිවාරිසම්බන්ධිතාය යථාති අයමත්ථො උපට්ඨිතොයෙව
 හොති, කායවච්ඡිකිරියානඤ්ච අඤ්ඤාමඤ්ඤානුලොමෙන වචනිච්ඡායං කායස්ස වාචා,
 වාචාය ච කායො සම්බන්ධිභාවෙන උපනිට්ඨතීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො ආහ
 “භගවතො හී”තිආදි. ඉමස්මිං පන අත්ථෙ තථාචාදිතාය තථාගතොති අයමිපි

අත්පො සිද්ධො භොති. සො පන පුබ්බෙ පකාරන්තරෙන දස්සිතොති ආහ “එවං
තපාකාරිකාය තපාගතො”ති.

තිරියං අපරිමාණාසු ලොකධාතුසු එතෙන යදෙකෙ “තිරියං විය උපරි අධො ච
සන්ති ලොකධාතුයො”ති වදන්ති, තං පටිසෙධෙති. දෙසනාවිලාසොයෙව
දෙසනාවිලාසමයො යථා “පුඤ්ඤමයං, දානමය”න්ති ආදීසු.

තිපාතානං වාවකසද්දසන්තිධානෙන තදත්ථජොතනභාවෙන පවත්තනතො ගත-
සද්දොයෙව අවගතත්ථං අතීතත්ථඤ්ච වදන්ති ආහ “ගතොති අවගතො අතීතො”ති.

අථ වා අභිනීභාරතො පට්ඨාය යාව සම්මාසම්බොධි, එත්ථන්තරෙ
මහාබොධියානපටිපත්තියා භානට්ඨානසංකිලෙසනිවත්තීනං අභාවතො යථා
පණ්ඩානං, තථා ගතො අභිනීභාරානුරූපං පටිපන්නොති තපාගතො. අථ වා
මහිද්ධිකතාය පටිසම්භිදානං උක්කංසාධිගමෙන අනාවරණඤාණතාය ච කත්ථවිපි
පටිසාතාභාවතො යථා රූචි, තථා කායචචිචිත්තානං ගතාති ගමනාති පවත්තියො
එතස්සාති තපාගතො. යස්මා ච ලොකෙ විධ-යුත්ත-ගත-ජ්ජකාර-සද්දා සමානත්ථා
දිස්සන්ති. තස්මා යථාවිධා විපස්සිආදයො භගවන්තො, අයම්පි භගවා තථාවිධොති
තපාගතො, යථායුත්තා ච තෙ භගවන්තො, අයම්පි භගවා තථායුත්තොති
තපාගතො. අථ වා යස්මා සච්චං තච්ඡං තථන්ති ඤාණස්සෙතං අධිවචනං, තස්මා
තථෙන ඤාණෙන ආගතොති තපාගතො. එවම්පි තපාගත-සද්දස්ස අත්පො
වෙදිතබ්බො.

පභාය කාමාදිමලෙ යථා ගතා,
සමාධිඤාණෙහි විපස්සිආදයො;
මහෙසිනො සකායමුනී ජුතින්ධරො,
තථා ගතො තෙන මතො තපාගතො.

තථඤ්ච ධාතායතනාදිලක්ඛණං,
සභාවසාමඤ්ඤවිභාගහෙදතො;
සයම්භුඤාණෙන ජිනො සමාගතො,
තපාගතො වුවචති සකායපුඤ්ඤවො.

තථාති සච්චාති සමන්තවක්ඛුනා,
තථා ඉදජ්ජච්චයතා ච සබ්බසො;
අනඤ්ඤනෙයොන යතො විභාවතා,
යථාවතො තෙන ජිනො තපාගතො.

අනෙකහෙදාසුපි ලොකධාතුසු,
ජීනස්ස රූපායතනාදිගොචරෙ;
විවිත්‍රහෙදං තථමෙව දස්සනං,
තපාගතො තෙන සමන්තලොචනො.

යතො ව ධම්මං තථමෙව භාසති,
කරොති වාචායනුලෝමමත්තතො;
ගුණෙහි ලොකං අභිභූයාරියති,
තථාගතො තෙනපි ලොකනායකො.

යථාභිනීභාරමතො යථාරූපි,
පවත්තවාචා තනුවත්තභාවතො;
යථාවිධා යෙන පුරා මහෙසිනො,
තථාවිධො තෙන ජිනො තථාගතොති. (ඉතිවු. අට්ඨ. 38; දී. නි. ටී. 1.7
වුළුසීලවණ්ණනා);

ආරකත්තාතිආදීනං පදානං අත්ථො විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.125)
බුද්ධානුස්සතිසංවණ්ණනාය චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. සම්මා සාමඤ්ච
සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තාති ඉමිනාස්ස පරොපදෙසරහිතස්ස සබ්බාකාරෙන
සබ්බධම්මාවබොධනසමත්ථස්ස ආකඨ්ඛාපට්ඨද්ධචුත්තිනො
අනාවරණඤාණසම්බාතස්ස සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස අධිගමො දස්සිතො.

නනු ව (ඉතිවු. අට්ඨ. 38) සබ්බඤ්ඤාඤාණතො අඤ්ඤං අනාවරණඤාණං,
අඤ්ඤථා ඡ අසාධාරණඤාණාති බුද්ධඤාණාතීති වචනං විරුජ්ඣෙය්‍යාති? න
විරුජ්ඣති විසයජ්ජවත්තිහෙදවසෙන අඤ්ඤෙහි අසාධාරණඤාණභාවදස්සනත්ථං.
එකස්සෙව ඤාණස්ස ද්විධා චුත්තත්තා. එකමෙව හි තං ඤාණං
අනවසෙසසම්බතාසම්බතසම්මුතිධම්මවිසයනාය සබ්බඤ්ඤාඤාණං, තත්ථ ව
ආවරණභාවතො නිස්සඨගවාරමුපාදාය අනාවරණඤාණන්ති චුත්තං. යථාහ
පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.119) ‘‘සබ්බං සම්බතාසම්බතමනවසෙසං ජානාතීති
සබ්බඤ්ඤාඤාණං, තත්ථාවරණං නත්ථීති අනාවරණඤාණං’’න්තිආදි, තස්මා
නත්ථී නෙසං අත්ථතො හෙදො, එකන්තෙන වෙතං එවමිච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා
සබ්බඤ්ඤානාවරණඤාණානං සාවරණතා අසබ්බධම්මාරම්මණතා ව ආපජ්ජෙය්‍යා.
න හි භගවතො ඤාණස්ස අණුමතමිච්ඡි ආවරණං අත්ථී, අනාවරණඤාණස්ස ව
අසබ්බධම්මාරම්මණභාවෙ යත්ථ තං නජ්ජවත්ති, තත්ථාවරණසම්බාවතො
අනාවරණභාවොයෙව න සීයා. අථ වා පන හොතු අඤ්ඤමෙව අනාවරණඤාණං
සබ්බඤ්ඤාඤාණතො, ඉධ පන සබ්බත්ථ අජ්ජට්ඨනචුත්තිනාය
අනාවරණඤාණන්ති සබ්බඤ්ඤාඤාණමෙව අධිජ්ජෙතං, තස්ස වාධිගමෙන
භගවා සබ්බඤ්ඤා සබ්බවිදු සම්මාසම්බුද්ධොති ව චුච්චති, න සකිමෙව
සබ්බධම්මාවබොධතො. තථා ව චුත්තං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.162)
‘‘විමොක්ඛන්තිකමෙතං බුද්ධානං භගවත්තානං බොධියා මූලෙ සහ
සබ්බඤ්ඤාඤාණස්ස පටිලාභා සවිජ්ඣා පඤ්ඤත්ති යදිදං බුද්ධො’’ති.
සබ්බධම්මාවබොධනසමත්ථඤාණසමධිගමෙන හි භගවතො සන්තානෙ
අනවසෙසධම්මෙ පටිච්ඡික්ඛිතං සමත්ථතා අහොසීති.

එත්ථාහ - කිං පනිදං ඤාණං පවත්තමානං සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්තති, උදාහු කමෙතාති. කිඤ්චෙත්ථ - යදි තාව සකිංයෙව සබ්බස්මිං විසයෙ පවත්තති, අතීතානාගතපච්චුප්පන්තඅජ්ඣන්තබ්බිද්ධාදිහෙදෙන භින්තානං සඬබ්බධම්මානං අසඬබ්බසම්මුතිධම්මානාඤ්ච එකජ්ඣං උපට්ඨානෙ දුරතො චිත්තපටං අවෙක්ඛන්තස්ස විය පටිවිභාගෙනාවබ්බාධො න සියා, තථා ව සති “සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා” ති විපස්සන්තානං අනත්තාකාරෙන විය සබ්බෙ ධම්මා අනිරුපිතරූපෙන භගවතො ඤාණස්ස විසයා භොන්තිති ආපජ්ජති. යෙපි “සබ්බඤ්ඤාසංඝාතං ධීතලක්ඛණවිසයං විකප්පරහිතං සබ්බකාලං බුද්ධානං ඤාණං පවත්තති, තෙන තෙ සබ්බවිදුති වුව්චන්ති. එවඤ්ච කත්වා ‘චරං සමාහිතො නාගො, තිට්ඨන්තොපි සමාහිතො’ ති ඉදම්පි වචනං සුචුත්තං භොති” ති වදන්ති, තෙසම්පි චුත්තදොසානතිවත්ති. ධීතලක්ඛණාරම්මණතාය හි අතීතානාගතසම්මුතිධම්මානං තදභාවතො එකදෙසවිසයමෙව භගවතො ඤාණං සියා, තස්මා සකිංයෙව ඤාණං පවත්තතිති න යුජ්ජති.

අප් කමෙන සබ්බස්මිං විසයෙ ඤාණං පවත්තති, එවම්පි න යුජ්ජති. න හි ජාතිභූමිසභාවාදිවසෙන දිසාදෙසකාලාදිවසෙන ව අනෙකභෙදහින්තෙ නෙයො කමෙන ගස්භමානෙ තස්ස අනවසෙසපටිවෙධො සම්භවති අපරියන්තභාවතො ඤෙයාස්ස. යෙ පන “අත්ථස්ස අවිසංවාදනතො ඤෙයස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා සෙසෙපි එවන්ති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනෙන සබ්බඤ්ඤා භගවා, තඤ්ච ඤාණං අනුමානිකං සංසයාභාවතො. සංසයානුබන්ධඤ්චි ලොකෙ අනුමානඤාණං” ති වදන්ති, තෙසම්පි තං න යුත්තං. සබ්බස්ස හි අප්පච්චක්ඛභාවෙ අත්ථස්ස අවිසංවාදනෙන ඤෙයාස්ස එකදෙසං පච්චක්ඛං කත්වා සෙසෙපි එවන්ති අධිමුච්චිත්වා වචන්ථාපනස්ස අසම්භවතො. යඤ්චි තං සෙසං, තං අප්පච්චක්ඛන්ති. අප් තම්පි පච්චක්ඛං, තස්ස සෙසභාවො එව න සියාති? සබ්බමෙනං අකාරණං. කස්මා? අවිසයවිචාරණභාවතො. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා “බුද්ධවිසයො භික්ඛවෙ, අචිත්තෙයො න චිත්තෙතබ්බො, යො චිත්තෙයා, උම්මාදස්ස විසාතස්ස භාගී අස්සා” ති (අ. නි. 4.77). ඉදං පනෙත්ථ සන්තිට්ඨානං - යං කිඤ්චි භගවතා ඤාතුං ඉච්ඡිතං සකලමෙකදෙසො වා, තත්ථ අප්පටිභතචුත්තිතාය පච්චක්ඛතො ඤාණං පවත්තති, නිව්චසමාධානඤ්ච වික්ඛෙපාභාවතො, ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස ව සකලස්ස අවිසයභාවෙ තස්ස ආකඬ්ඛාපට්ඨද්ධචුත්තිතා න සියා, එකන්තෙනෙව ව සා ඉච්ඡිතබ්බා “සබ්බෙ ධම්මා බුද්ධස්ස භගවතො ආවජ්ජනපට්ඨද්ධා ආකඬ්ඛපට්ඨද්ධා මනසිකාරපට්ඨද්ධා චිත්තුප්පාදපට්ඨද්ධා” ති (මහානි. 69, 156; වුළුනි. 85; පටි. ම. 3.5) වචනතො. අතීතානාගතවිසයම්පි භගවතො ඤාණං අනුමානාගමකක්කගභණ්ඩරහිතත්තා පච්චක්ඛමෙව.

නනු ව එතස්මිම්පි පක්ඛෙ යදා සකලං ඤාතුං ඉච්ඡිතං, තදා සකිංයෙව සකලවිසයතාය අනිරුපිතරූපෙන භගවතො ඤාණං පවත්තෙයාති චුත්තදොසානතිවත්තියෙවාති? න, තස්ස විසොධිතත්තා. විසොධිතො හි සො බුද්ධවිසයො අචිත්තෙයොති. අඤ්ඤා පවුර්ජනඤාණසමානචුත්තිතාය බුද්ධානං භගවත්තානං ඤාණස්ස අචිත්තෙයානා න සියා, තස්මා සකලධම්මාරම්මණම්පි තං

එකධම්මාරම්මණං විය සුවචත්ථාපිතෙයෙව තෙ ධම්මෙ කත්වා පවත්තතීති ඉදමෙත්ථ අවිත්තෙයාං, අනන්තඤ්ච ඤාණං ඤෙයාං විය. චුත්තඤ්භෙනං “යාවතකං ඤෙයාං, තාවතකං ඤාණං. යාවතකං ඤාණං, තාවතකං ඤෙයාං. ඤෙයාපරියන්තිකං ඤාණං, ඤාණපරියන්තිකං ඤෙයා”න්ති (මහානි. 69, 156; චූළනි. 85; පටි. ම. 3.5). එවමෙකජ්ඣං, විසුං සකිං, කමෙන වා ඉච්ඡානුරූපං සම්මා සාමඤ්ච සබ්බධම්මානං බුද්ධත්තා සම්මාසම්බුද්ධො.

තන්ති යථාචුත්තං පථවීආදිහෙදං. පරිඤ්ඤාතන්ති පරිතො සමන්තතො සබ්බාකාරතො ඤාතං, තං පරිජානිතබ්බභාවං කිඤ්චි අසෙසෙත්වා ඤාතන්ති අත්ථො. අයමෙව හි අත්ථො “පරිඤ්ඤාතන්ත”න්ති ඉමිනාපි පදෙන පකාසිතොති දස්සෙත්තො “පරිඤ්ඤාතන්තං නාමා”තිආදිමාහ. තෙන තෙන මග්ගෙන කිලෙසජ්ජහානෙන විසෙසො නත්ථීති ඉදං තංතංමග්ගවජ්ඣකිලෙසානං බුද්ධානං සාවකානඤ්ච තෙන තෙන මග්ගෙනෙව පහාතබ්බභාවසාමඤ්ඤං සන්ධාය චුත්තං, න සාවකෙහි බුද්ධානං කිලෙසජ්ජහානවිසෙසාභාවතො. තථා හි සම්මාසම්බුද්ධා එව සවාසනකිලෙසෙ ජහන්ති, න සාවකා. එකදෙසමෙවාති අත්තතො සන්තානගතමෙව. සසන්තතිපරියාපන්තධම්මපරිඤ්ඤාමත්තෙනපි හි චතුසච්චකම්මට්ඨානභාවනා සම්ප්ප්ඤති. තෙනෙවාහ – “ඉමස්මිංයෙව බ්‍යාමමත්තෙ කලෙවරෙ සසඤ්ඤිමිහි සමනකෙ ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙමි ලොකසමුදයඤ්ච පඤ්ඤපෙමි”තිආදි (සං. නි. 1.107; අ. නි. 4.45). අණුජ්ජමාණම්පි ...පෙ.... නත්ථී, යතො ඡත්තිංසකොට්ඨසතසහස්සමුඛෙන බුද්ධානං මහාවජීරඤාණං පවත්තතීති වදන්ති.

තථාගතවාරසත්තමනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තථාගතවාරඅට්ඨමනයවණ්ණනා

13. පුරිමතණ්හාති පුරිමතරෙසු හවෙසු නිබ්බත්තා

පච්චුජ්ජන්තත්තභාවහෙතුභූතා තණ්හා. තග්ගහණෙනෙව ච අතීතද්ධසඬ්භා අවිජ්ජාසඬ්ඛාරා සද්ධිං උපාදානෙන සඬ්භිතාති දට්ඨබ්බා. එත්ථාති “හවා ජාති”ති එතස්මිං පදෙ. තෙන උපපත්තිභවෙනාති “හවා ජාති”ති ජාතිසීසෙන චුත්තඋපපත්තිභවෙන. භූතස්සාති නිබ්බත්තස්ස. සො පන යස්මා සත්තො නාම හොති, තස්මා චුත්තං “සත්තස්සා”ති. එවඤ්ච ජානිත්වාති ඉමිනා “භූතස්ස ජරාමරණ”න්ති එත්ථාපි “ඉති විදිත්වා”ති ඉදං පදං ආනෙත්වා යොජෙතබ්බන්ති දස්සෙති.

යදිපි තෙභූමකා උපාදානක්ඛන්ධා “යං කිඤ්චි රූප”න්තිආදිනා (විහ. 2; ම. නි. 1.244) එකාදසසු ඔකාසෙසු පක්ඛිපිතබ්බා සම්මසිතබ්බා ව, තෙ පන යස්මා හගවතා “කිම්හි නු බො සති ජරාමරණං හොති, කිංපච්චයා ජරාමරණ”න්තිආදිනා (දී. නි. 2.57; සං. නි. 2.4, 10) පටිච්චසමුප්පාදමුඛෙන සම්මසිතා, පටිච්චසමුප්පාදො ව පවත්තිපවත්තිහෙතුභාවතො පුරිමසච්චද්වයමෙව හොති, තස්මා තද්භිසමයං

“මඤ්ඤානාභාවහෙතු පච්චයාකාරපට්ඨෙධො” ති විභාවෙන්තො “යං
 බොධිරුක්ඛමුලෙ...පෙ.... දස්සෙන්තො” ති ආහ. සංඛ්ඨපන්ති එත්ථ අවිජ්ජාදයො
 විඤ්ඤාණාදයො වාති සඬ්ඛෙපා, අතීතෙ හෙතුආදයො “හෙතු, ඵල” න්ති එවං
 සංඛ්ඨපන්තීති වා සඬ්ඛෙපා, අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණාදයො ව. සඬ්ඛෙප-සද්දො
 භාගාධිවචනන්ති දට්ඨබ්බො. තෙනාහ “කොට්ඨාසාති අත්ථො” ති. තෙ පන අතීතෙ
 හෙතුසඬ්ඛෙපො, එතරහි ඵලසඬ්ඛෙපො, එතරහි හෙතුසඬ්ඛෙපො, ආයතිං
 ඵලසඬ්ඛෙපොති වත්තාරො සඬ්ඛෙපා එතස්සාති චතුසඬ්ඛෙපො, තං චතුසඬ්ඛෙපං.
 හෙතුඵලසන්ධි, ඵලහෙතුසන්ධි, පුන හෙතුඵලසන්ධිති එවං තයො සන්ධි එතස්සාති
 තිසන්ධි, තං තිසන්ධිං. අතීතපච්චුප්පන්තානාගතහෙදා තයො අද්ධා එතස්සාති
 තියද්ධො, තං තියද්ධං. සරුපතො අවුත්තාපි තස්මිං තස්මිං සඬ්ඛෙපෙ ආකිරියන්ති
 අවිජ්ජාසඬ්ඛාරාදිග්ගහණෙනි පකාසියන්තීති ආකාරා, අතීතහෙතුආදීනං වා පකාරා
 ආකාරා, තෙ එකෙකසඬ්ඛෙපෙ පඤ්ච පඤ්ච කත්වා විසති ආකාරා එතස්සාති
 විසතාකාරො, තං විසතාකාරං.

එස සබ්බොති එස චතුසඬ්ඛෙපාදිපහෙදො අනවසෙසො පච්චයො.
 පච්චයලක්ඛණෙනාති පච්චයභාවෙන අත්තතො ඵලස්ස පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයභාවෙන, අවිනාභාවලක්ඛණෙනාති අත්ථො. යථා හි තණ්හං විනා
 අවිජ්ජාදයො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයා න භොන්ති, එවං තණ්හාපි අවිජ්ජාදිකෙ විනාති.
 එත්ථ දුක්ඛග්ගහණෙන විඤ්ඤාණනාමරූපසලායතනඵස්සවෙදනානං,
 භවග්ගහණෙන ච තණ්හාසඬ්ඛාරූපාදානානං ගහිතතා වුත්තනයා එවාති න උද්ධවා.

ඉදානි තෙ විසති ආකාරෙ පටිසම්භිදාමග්ගපාළියා විභාවෙතුං
 “එවමෙනෙ” තිආදි වුත්තං. තත්ථ (පටි. ම. අට්ඨ. 1.47) පුරිමකම්මභවස්මිත්ති
 පුරිමෙ කම්මභවෙ, අතීතජාතියං කම්මභවෙ කයිරමානෙති අත්ථො. මොහො
 අවිජ්ජාති යො තදා දුක්ඛාදීසු මොහො, යෙන මුළුහො කම්මං කරොති, සා අවිජ්ජා.
 ආයුහනා සඬ්ඛාරාති තං තං කම්මං කරොන්තො දානුපකරණාදි සජ්ජනාදිවසෙන යා
 පුරිමචෙතනායො, තෙ සඬ්ඛාරා. පටිග්ගාහකානං පන හත්ථෙ දෙයාධම්මං
 පතිට්ඨාපයතො චෙතනා භවො. එකාවජ්ජනපවනෙසු වා පුරිමා චෙතනා ආයුහනා
 සඬ්ඛාරා, සත්තමා භවො. යා කාවි වා පන චෙතනා භවො, සම්පයුත්තා ආයුහනා
 සඬ්ඛාරා. නිකන්ති තණ්හාති යං කම්මං කරොන්තස්ස උපපත්තිභවෙ තස්ස ඵලස්ස
 නිකාමනා පත්ථනා, සා තණ්හා නාම. උපගමනං උපාදානන්ති යං කම්මභවස්ස
 පච්චයභූතං “ඉදං කම්මං කත්වා අසුකස්මිං නාම යානෙ කාමෙ සෙවිස්සාමි
 උච්ඡිජ්ජිස්සාමි” තිආදිනා නයෙන පවත්තං උපගමනං ගහණං පරාමසනං, ඉදං
 උපාදානං නාම. චෙතනා භවොති ද්විසු අත්ථවිකප්පෙසු වුත්තස්ස ආයුහනස්ස
 අවසානෙ වුත්තචෙතනා, තතියෙ පන ආයුහනසම්පයුත්තචෙතනා භවො. ඉති ඉමෙ
 පඤ්ච ධම්මා පුරිමකම්මභවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයාති ඉමෙ යථාවුත්තා
 මොහාදයො පඤ්ච ධම්මා අතීතකම්මභවසිද්ධා එතරහි පටිසන්ධියා පච්චයභූතාති
 අත්ථො.

ඉඬ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණන්ති යං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන උප්පන්නත්තා පටිසන්ධිති වුවවති, තං විඤ්ඤාණං. ඔක්කන්ති නාමරූපන්ති යා ගබ්භෙ රූපාරූපධම්මානං. ඔක්කන්ති ආගන්ත්වා පටිසන්ති විය, ඉදං නාමරූපං. පසාදො ආයතනන්ති ඉදං චක්ඛාදිපඤ්චායතනවසෙන වුත්තං. ඵ්ථිඨො ඵස්සොති යො ආරම්මණං ඵ්ථිඨො ඵ්ඝන්තො උප්පන්නො, අයං ඵස්සො. වෙදයිතං වෙදනාති යං පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණෙන වා සලායතනපච්චයෙන වා ඵස්සෙන සහුප්පන්නං විපාකවෙදයිතං, සා වෙදනා. ඉති ඉමෙ...පෙ.... පච්චයාති ඉමෙ විඤ්ඤාණාදයො පඤ්ච කොට්ඨාසිකා ධම්මා පුරිමහවෙ කතස්ස කම්මස්ස කම්මවට්ටස්ස පච්චයා, පච්චයභාවතො තං පටිච්ච ඉඬ එතරහි උපපත්තිභවස්මිං උපපත්තිභවභාවෙන වා භොන්තිති අත්ථො.

ඉඬ පරිපක්කත්තා ආයතනානං මොහොති පරිපක්කායතනස්ස කම්මකරණකාලෙ අසම්මොහං දස්සෙති. දහරස්ස හි චිත්තප්පවත්ති භවධ්මබ්බුලා යෙභුයොන භවන්තරජනකකම්මායුහනසමත්ථා න භොතිති. කම්මකරණකාලෙති ච ඉමිනා සබ්බො කම්මස්ස පච්චයභූතො සම්මොහො ගහිතො, න සම්පයුත්තොව. සෙසං වුත්තනයමෙව.

පදයොජනායාති “තස්මා” තිආදීනං පදානං සම්බන්ධෙන සහ. අත්ථනිගමනන්ති ඉමස්මිං අට්ඨමවාරෙ දෙසනත්ථනිගමනං. නන්දීති එවං වුත්තානං සබ්බතණ්භානන්ති “නන්දි දුක්ඛස්ස මූල”න්ති එවං නන්දනත්ථසාමඤ්ඤතො එකවචනෙන වුත්තානං සබ්බතණ්භානං. සන්තානාරම්මණසම්පයුත්තධම්මප්පවත්තිආකාරාදිභෙදෙන අනෙකභෙදානං සබ්බාසං තණ්භානං. ඛයවෙච්චනානෙවාති සමුච්ඡේදපහානවෙච්චනානෙව. “අච්චන්තක්ඛයා” ති හි වුත්තං. චතුමග්ගකිච්චසාධාරණමෙතන්ති චතුත්තං. අරියමග්ගානං පහානකිච්චස්ස සාධාරණං සාමඤ්ඤතො ගහණං එනං ඛයාදිච්චනන්ති අත්ථො. තෙසං පන මග්ගානං කමෙන පවත්තනං කිච්චකමෙනෙව දස්සෙතුං “වීරාගා” තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙන්නො “තතො...පෙ.... යොජෙතබ්බ”න්ති ආහ. තථා සතිපි ඛයාදිසද්දානං පහානපරියායභාවෙ පහාතබ්බාය පන විසයභෙදහින්තාය තණ්භාය අනවසෙසතො පහිනභාවදීපනත්ථං. ඛයාදිපරියායන්තරග්ගහණං කතන්ති දස්සෙන්නො “යාහී” තිආදිමාහ. යථාවුත්තසඤ්ජනනාදිභෙතුභූතාය තණ්භාය පහිනත්තා තප්පහානදීපනං කත්වා වුවච්චමානං ඛයාදිච්චනං න කථඤ්චි ධම්මතං විලොමෙතීති වුත්තං. “න කිඤ්චි වීරූප්ඤ්ඤි” ති.

උත්තරවිරහිතන්ති අත්තානං උත්තරිතුං සමත්ථත්තා උත්තරෙන අධිකෙන විරහිතං. අයඤ්චස්ස උත්තරවිරහතා අත්තතො සෙට්ඨභාවෙනාති ආහ “සබ්බසෙට්ඨ”න්ති. යථා සම්මා-සං-සද්දා “අවිපරිතං, සාම”න්ති ඉමෙසං පදානං අත්ථං වදන්ති, එවං පාසංසයොහනත්ථෙපිති ආහ “සම්මා සාමඤ්ච බොධිං පසත්ථං සුන්දරඤ්ච බොධි”න්ති. බුජ්ඤ්ඤි එත්ථ පටිච්ඡිඤ්ඤි චත්තාරි අරියසච්චානි, සබ්බම්පි වා නෙය්‍යන්ති රුක්ඛො බොධි, බුජ්ඤ්ඤි එතෙනාති පන මග්ගො බොධි, තථා

සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං, නිබ්බානං පන බුද්ධිතබ්බතො බොධිති අයමෙත්ථ
සාධනවිභාගො දට්ඨබ්බො. පණ්ණත්තියම්පි අත්ථෙව බොධි-සද්දො
“බොධිරාජකුමාරො” තිආදීසු (ම. නි. 2.324; වුළුව. 268). අපරෙති
සාරසමාසාවරියා. එත්ථ ච සඋපසග්ගස්ස බොධි-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරො
අනුපසග්ගානං උදාහරණෙ කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙව.

ලොකුත්තරභාවතො වා තත්ථාපි හෙට්ඨිමග්ගානං විය
තතුත්තරිමග්ගභාවතො ච “සියා නු බො අනුත්තරා බොධි” ති ආසඬ්ඤා සන්ධාය
තං විධමිතුං. “සාවකාන” තිආදි වුත්තං. අභිනිහාරසම්පත්තියා ඵලවිසෙසභූතෙහි
ඤාණවිසෙසෙහි ඵකච්චෙහි සකලෙහි සද්ධිං සම්ප්ඤ්ඤාමානො මග්ගො අරියානං තං
තං ඤාණවිසෙසාදිං දෙන්තො විය භොතිති තස්ස අසබ්බගුණදායකත්තං වුත්තං.
තෙන අනඤ්ඤසාධාරණාභිනිහාරසම්පදාසිද්ධස්ස නිරතිසය-ගුණානුබන්ධස්ස
වසෙන අරහත්තමග්ගො අනුත්තරා බොධි නාම භොතිති දස්සෙති.
සාවකපාරමිඤ්ඤාණං අඤ්ඤෙහි සාවකෙහි අසාධාරණං මහාසාවකානං යෙව
ආවෙණ්ඤා ඤාණං. පච්චෙකං සච්චානි බුද්ධවත්තොති පච්චෙකබුද්ධා. නනු ච
සබ්බෙපි අරියා පච්චෙකමෙව සච්චානි පටිවිජ්ඣන්ති ධම්මස්ස පච්චත්තං
වෙදනීයභාවතොති? සච්චං, නයිදමිදිසං පටිවෙධං සන්ධාය වුත්තං, යථා පන සාවකා
අඤ්ඤසන්තිස්සයෙන සච්චානි පටිවිජ්ඣන්ති පරතොසොසෙන විනා තෙසං
දස්සනමග්ගස්ස අනුප්පජ්ජනතො, යථා ච සම්මාසම්බුද්ධො අඤ්ඤෙසං
නිස්සයභාවෙන සච්චානි අභිසම්බුද්ධන්ති, න ඵවමෙනෙ, එතෙ පන අපරතෙය්‍යා
හුත්වා අපරිණායකභාවෙන සච්චානි පටිවිජ්ඣන්ති. තෙන වුත්තං “පච්චෙකං
සච්චානි බුද්ධවත්තොති පච්චෙකබුද්ධා” ති.

ඉතිති කරියති උච්චාරියති ඉතිකාරො, ඉති-සද්දො. කාරණත්ථො
අනියමරූපෙනාති අධිප්පායො, තස්මාති වුත්තං භොති. තෙනාහ “යස්මා වා” ති.
පුබ්බෙ පන ඉති-සද්දං පකාරත්ථං කත්වා “ඵවං ජානිත්වා” ති වුත්තං, ඉධාපි තං
පකාරත්ථමෙව කත්වා අථො යුජ්ජති. කථං? විදිත්වාති හි පදං හෙතුඅත්ථෙ දට්ඨබ්බං
“පඤ්ඤාය වස්ස දිස්වා” ති (ම. නි. 1.271), “සතං පිචිත්වා බලං භොති” ති ච
ඵවමාදීසු විය, තස්මා පකාරත්ථෙපි ඉති-සද්දෙ පටිච්චසමුප්පාදස්ස විදිතත්තාති අයං
අත්ථො ලබ්භතෙව. පටිච්චසමුප්පාදං විදිත්වාති එත්ථාපි හෙතුඅත්ථෙ විදිත්වා-සද්දෙ
යථාවුත්තා අත්ථයොජනා යුජ්ජතෙව. එත්ථ ච පඨමවිකප්පෙ පටිච්චසමුප්පාදස්ස
විදිතත්ථං මඤ්ඤනාභාවස්ස කාරණං වත්වා තණ්හාමූලකස්ස පටිච්චසමුප්පාදස්ස
දස්සිතත්තා එත්ථ තණ්හාප්පහානං සම්මාසම්බොධියා අධිගමනකාරණං උද්ධතන්ති
දස්සිතං, තස්මා “පථවිං න මඤ්ඤති” තිආදි නිගමනං දට්ඨබ්බං. දුතියවිකප්පෙ පන
පටිච්චසමුප්පාදවෙදනං තණ්හාප්පහානස්ස කාරණං වුත්තං, තං අභිසම්බොධියා
අභිසම්බොධිමඤ්ඤනාභාවස්සාති අයමත්ථො දස්සිතොති අයමෙනෙසං ද්විත්තං
අත්ථවිකප්පානං විසෙසො, තස්මා “නන්දී දුක්ඛස්ස මූල” ති වුත්තං.

තං කුතො ලබ්හතීති වොදනං සන්ධායාහ “යත්ථ යත්ථ හී”තිආදි. සාසනායුත්ති අයං සාසනෙපි එවං සම්බන්ධො දිස්සතීති කත්වා. ලොකෙපි හි යං-තං-සද්දානං අත්තාභිචාරිසම්බන්ධතා සිද්ධා.

එවං අභිසම්බුද්ධොති වදාමිති අභිසම්බුද්ධභාවස්ස ගතිතත්තා, අසබ්බඤ්ඤානා එවං දෙසෙතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා ච “සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං දස්සෙන්නො”තිආදිමාහ.

විචිත්‍රනයදෙසනාවිලාසයුත්තන්ති පුපුප්පනවාරාදිවිභාගහින්නෙනෙහි විචිත්තෙනි තන්ති නයෙහි, ලක්ඛණකම්මතණ්හාමඤ්ඤානාදිවිභාගහින්නෙනෙහි විචිත්තෙනි අත්ථනායෙහි, අභිනන්දනපච්චයාකාරාදිවෙසසාපදෙසසිද්ධෙන දෙසනාවිලාසෙන ව යුත්තං. යථා තෙ න ජානන්ති, තථා දෙසෙසීති ඉමිනාපි භගවතො දෙසනාවිලාසංයෙව විභාවෙති. තංයෙව කිර පථවිත්ති එත්ථ පථවිගහණං උපලක්ඛණමත්තං ආපාදිවෙසනෙපි, තථා “කිදිසා නු ඛො ඉධ පථවී අධිප්පෙනා, කස්මා ච භූතරූපානියෙව ගහිතානි, න සෙසරූපානී”තිආදිනාපි තෙසං සංසයුප්පත්ති නිද්ධාරෙතබ්බා. අථ වා කථං නාමීදන්ති එත්ථ ඉති-සද්දො පකාරත්ථො. තෙන ඉමස්මිං සුත්තෙ සබ්බායපි තෙසං සංසයුප්පත්තියා පරිග්ගහිතත්තා දට්ඨබ්බා. අන්තන්ති මරියාදං, දෙසනාය අන්තං පරිච්ඡෙදන්ති අත්ථො, යො අනුසන්ධිති වුච්චති. කොටිත්ති පරියන්තං, දෙසනාය පරියොසානන්ති අත්ථො. උභයෙන සුත්තෙ අප්ඣාසයානුසන්ධි යථානුසන්ධිති වදති.

අන්තරාකථාති කම්මට්ඨානමනසිකාරඋද්දෙසපරිපුච්ඡාදීනං අන්තරා අඤ්ඤා එකා තථා. විප්පකථාති අනිට්ඨිතා සිඛං අප්පත්තා. කඨිබණ්ණානුරූපෙනාති තස්මිං බණ්ණෙ ධම්මසභායං සන්නිපතිතානං භික්ඛූනං අප්ඣාසයානුරූපෙන. ඉදන්ති ඉදානි වුච්චමානං මූලපරියායජාතකං.

දිසාපාමොක්ඛොති පණ්ඩිතභාවෙන සබ්බදිසාසු පමුඛභූතො. බ්‍රාහ්මණොති බ්‍රහ්මං අණනීති බ්‍රාහ්මණො, මන්තෙ සප්ඣායනීති අත්ථො. තිණ්ණං වෙදානන්ති ඉරුවෙද-යජුවෙද-සාමවෙදානං. පාරගුති අත්ථසො බ්‍යඤ්ජනසො ච පාරං පරියන්තං ගතො. සහ නිසණ්ඩුනා ච කෙටුහෙන වාති සනිසණ්ඩුකෙටුහා, තෙසං. නිසණ්ඩුති රුක්ඛාදීනං වෙච්චනප්පකාසකං සත්ථං. කෙටුහන්ති කිරියාකප්පවිකප්පො, කථිනං උපකාරාවහං සත්ථං. සහ අක්ඛරප්පහෙදෙනාති සාක්ඛරප්පහෙදා, තෙසං, සික්ඛානිරුත්තිසහිතානන්ති අත්ථො. ඉතිභාසපඤ්චමානන්ති ආථබ්බණ්ණවෙදං චතුත්ථං කත්වා “ඉතිහ අස, ඉතිහ අසා”ති ඊදිසවනපටිසංයුත්තො පුරාණකථාසඬ්ඛාතො ඉතිභාසො පඤ්චමො එතෙසන්ති ඉතිභාසපඤ්චමා, තෙසං. පදං තදවෙසසඤ්ච බ්‍යාකරණං කායති අප්ඣෙකති වෙදෙති වාති පදකො, වෙය්‍යාකරණො. ලොකායතං වුච්චති විතණ්ඩසත්ථං. මහාපුරිසානං බුද්ධාදීනං ලක්ඛණදීපනගන්ථො මහාපුරිසලක්ඛණං. තෙසු අනුනො පරිපුරකාරීති අනවයො.

මන්නෙති වෙදෙ. යදිපි වෙදො “මන්නො, බ්‍රහ්මං, කප්පො” ති තිවිධො,
 මන්නො එව පන මූලවෙදො, තදත්ථවිවරණං බ්‍රහ්මං, තත්ථ චුත්තනයෙන
 යඤ්ඤකිරියාවිධානං කප්පො. තෙන චුත්තං “මන්නෙති වෙදෙ” ති. පණ්ඩිතාති
 පඤ්ඤාවන්නො. තථා හි තෙ පුට්ඨපඤ්ඤාතාය බහුං සහස්සද්විසහස්සාදිපරිමාණං
 ගන්ථං පාකටං කත්වා ගණ්හන්ති උග්ගණ්හන්ති, ජවනපඤ්ඤතාය ලහුං සීසං
 ගණ්හන්ති, තික්ඛපඤ්ඤතාය සුට්ඨ අවිරජ්ඣන්තා උපධාරෙන්ති,
 සතිනෙපක්කසම්පත්තියා ගහිතඤ්ච නෙසං න විනස්සති න සම්මුස්සති. සබ්බමිපි
 සිප්පන්ති අට්ඨාරසවිජ්ජාට්ඨානාදිහෙදං සික්ඛිතබ්බට්ඨොන සිප්පන්ති සබ්බං ගතං
 සබ්බං බාහිරකසත්ථං මොක්ඛාවහසම්මතමිපි න මොක්ඛං ආවහතිති ආහ
 “දිට්ඨධම්මසම්පරායහිත”න්ති. සම්පිණ්ඩිතා හුත්වාති යථා මිත්තා, තථා
 පිණ්ඩිතවසෙන සන්නිපතිතා හුත්වා. “එවං ගය්හමානෙ ආදිනා විරුජ්ඣෙය්‍ය, එවං
 අන්තෙනා” ති වින්තෙන්තා ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස පුබ්බෙනාපරං අවිරුද්ධං
 නිච්ඡයං ගහෙතුං අසක්කොන්තා න ආදිං, න අන්තං අද්දසංසු.

ලොමසානීති ලොමවන්තාති, සනකෙසමස්සුවානීති අත්ථො. කෙසාපි හි
 ලොමග්ගහණෙන ගය්හන්ති යථා “ලොමනබං චුසිත්වා සුද්ධි කාතබ්බා” ති.
 කණ්ණං වියාති කණ්ණං, පඤ්ඤා, තාය සුත්වා කාතබ්බකිව්වසාධනතො චුත්තං
 “කණ්ණවාති පඤ්ඤවා” ති.

යස්මා සත්තානං ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙ කාලෙ ආයුචණ්ණාදිපරික්ඛයො
 හොති, තස්මා තං කාලෙන කතං විය කත්වා චුත්තං “නෙසං ආයු...පෙ.... බාදතීති
 චුච්චති” ති.

අහිඤ්ඤායාති කුසලාදිහෙදං බන්ධාදිහෙදඤ්ච දෙසෙතබ්බං ධම්මං,
 වෙනෙය්‍යානඤ්ච ආසයානුසයවරියාවිමුත්තිආදිහෙදං, තස්ස ව නෙසං
 දෙසෙතබ්බජ්ජකාරං යථාවතො අහිජානිත්වා. ධම්මං දෙසෙමිති
 දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකතිබ්බානහිතාවහං සද්ධම්මං කථයාමි. නො අනහිඤ්ඤායාති
 යථා බාහිරකා අසම්මාසම්බුද්ධත්තා චුත්තවිධිං අජානන්තායං කිඤ්චි
 තක්කපරියාහනං විමංසානුචරිතං සයංපටිභානං කථෙන්නි, එවං න දෙසෙමිති
 අත්ථො. සනිදානන්ති සකාරණං, වෙනෙය්‍යානං අජ්ඣාසයවසෙන වා පුච්ඡාය වා
 අට්ඨප්පත්තියා වා සනිමිත්තං හෙතුඋදාහරණසහිතඤ්චාති අත්ථො.
 සප්පාටිභාරියන්ති සනිස්සරණං සප්පටිහරණං, පච්චනීකපටිහරණෙන
 සප්පාටිභාරියමෙව කත්වා දෙසෙමිති අත්ථො. අපරෙ පන “යථාරහං
 ඉද්ධිආදෙසනානුසාසනිපාටිභාරියසහිත”න්ති වදන්ති, අනුසාසනිපාටිභාරියහිතා පන
 දෙසනා නත්ථිති. හිතුපදෙසනා ඔවාදො, සා එව අනුසාසනී.
 අනොතිණ්ණවත්ථුච්ඡයො වා ඔවාදො, ඔතිණ්ණවත්ථුච්ඡයා අනුසාසනී.
 පට්ඨපදෙසො වා ඔවාදො, ඉතරා අනුසාසනී. අලඤ්ච පනාති යුත්තමෙව.
 නිට්ඨමගමාසීති අත්ථසිද්ධිං ගතා.

තථාගතවාරඅට්ඨමනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අයං තාවෙත්ථ අට්ඨකථාය ලීනත්ථවණ්ණනා.

නෙත්තිනයවණ්ණනා

ඉදානි (දී. නි. ටී. 1.149; සං. නි. ටී. 1.1.නෙත්තිනයවණ්ණනා; අ. නි. ටී. නෙත්තිනයවණ්ණනා) පකරණනයෙන පාළියා අත්ථවණ්ණනං කරිස්සාම. සා පනායං අත්ථවණ්ණනා යස්මා දෙසනාය සමුට්ඨානපයොජනභාජනෙසු පිණ්ඩත්ථෙසු ච නිද්ධාරිතෙසු සුතරා හොති සුවිඤ්ඤෙය්‍යා ච, තස්මා සුත්තදෙසනාය සමුට්ඨානාදීනි පයමං නිද්ධාරයිස්සාම. තත්ථ සමුට්ඨානං තාව පරියත්තිං නිස්සාය මානුජපාදො, පයොජනංමානමද්දනං. චුත්තඤ්ඤි අට්ඨකථායං “සුතපරියත්තිං...පෙ.... ආරභී”ති. අපිච චෙනෙය්‍යානං පථවීආදිභූතාදිහෙදභින්නෙ සක්කායෙ පුටුප්පනස්ස සෙක්ඛාදිඅරියස්ස ච සද්ධිං හෙතුනා මඤ්ඤනාමඤ්ඤනවසෙන පවත්තිවිභාගානවබ්බොධො සමුට්ඨානං, යථාචුත්තවිභාගානවබ්බොධො පයොජනං, චෙනෙය්‍යානඤ්ඤි චුත්තප්පකාරෙ විසයෙ යථාචුත්තානං පුග්ගලානං සද්ධිං හෙතුනා මඤ්ඤනාමඤ්ඤනවසෙන පවත්තිවිභාගානවබ්බොධො පයොජනං.

අපිච සමුට්ඨානං නාම දෙසනානිදානං. තං සාධාරණං අසාධාරණන්ති දුට්ඨං. තත්ථ සාධාරණමිපි අප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරහෙදතො දුට්ඨං. තත්ථ සාධාරණං අප්ඤ්ඤාත්තිකසමුට්ඨානං නාම ලොකනාථස්ස මහාකරුණා. තාය හි සමුස්සාහිතස්ස භගවතො චෙනෙය්‍යානං ධම්මදෙසනාය චිත්තං උදපාදි. තං සන්ධාය චුත්තං “සත්තෙසු ච කාරුඤ්ඤතං පටිච්ච බුද්ධචක්ඛුනා ලොකං වොලොකෙසී”තිආදි (ම. නි. 1.283; සං. නි. 1.172; මහාව. 9). එත්ථ ච හෙතාවත්ථායපි මහාකරුණාය සඬගහො දට්ඨබ්බො යාවදෙව සංසාරමහොසතො සද්ධම්මදෙසනාහත්ථදානෙහි සත්තසන්තාරණත්ථං තදුප්පත්තිතො. යථා ච මහාකරුණා, එවං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං දසබ්බඤ්ඤාණාදීනි ච දෙසනාය අබ්භන්තරසමුට්ඨානභාවෙ චත්තබ්බානි. සබ්බමිපි හි ඤෙය්‍යධම්මං, තෙසං දෙසෙතබ්බප්පකාරං, සත්තානඤ්ච ආසයානුසයාදිං යථාවතො ජානන්තො භගවා යානාට්ඨානාදීසු කොසල්ලෙන චෙනෙය්‍යප්ඤ්ඤාසයානුරූපං විචිත්තනයදෙසනං පවත්තෙසීති. බාහිරං පන සාධාරණං සමුට්ඨානං දසසහස්සබ්බුත්තපරිවාරිතස්ස සහම්පතිමහාබ්බුත්තො අප්ඤ්ඤාසනං. තදප්ඤ්ඤාසනුත්තරකාලඤ්ඤි ධම්මගම්භිරතාපච්චවෙක්ඛණාජනිතං අප්පොස්සුක්කතං පටිප්පස්සම්භෙත්වා ධම්මස්සාමී ධම්මදෙසනාය උස්සාහජාතො අහොසී. අසාධාරණමිපි අබ්භන්තරබාහිරහෙදතො දුට්ඨමෙව. තත්ථ අබ්භන්තරං යාය මහාකරුණාය යෙන ච දෙසනාඤාණෙන ඉදං සුත්තං පවත්තිතං, තදුභයං වෙදිතබ්බං. බාහිරං පන පඤ්චසතානං බ්‍රාහ්මණජාතිකානං හික්ඛුනං පරියත්තිං නිස්සාය මානුජපාදනං, චුත්තමෙව තං අට්ඨකථායං.

පයොජනමිපි සාධාරණං අසාධාරණන්ති දුට්ඨං. තත්ථ සාධාරණං අනුක්කමෙන යාව අනුපාදාපරිනිබ්බානං විමුත්තිරසත්තා භගවතො දෙසනාය. තෙනෙවාහ “එතදත්ථා තථා, එතදත්ථා මන්තනා”තිආදි (පරි. 366). එතෙනෙව ච

සංසාරවක්කනිවත්ති සද්ධම්මවක්කප්පවත්ති සස්සතාදිමිච්ඡාවාදනිරාකරණං
සම්මාවාදපුරෙක්ඛාරො අකුසලමූලසමුහනනං කුසලමූලසංරොපනං
අපායද්වාරපිදහනං සග්ගමොක්ඛද්වාරවිවරණං පරියුට්ඨානවූපසමනං
අනුසයසමුග්ගානනං “මුත්තො මොවෙස්සාමි”ති (උදා. අට්ඨ. 18; ඉතිවු. අට්ඨ. 38)
පුරිමපටිඤ්ඤාඅවිසංවාදනං තප්පටිපක්ඛමාරමනොරථවිසංවාදනං
තිත්ථියධම්මනිම්මට්ඨනං බුද්ධධම්මපතිට්ඨාපනන්ති එවමාදීනමිපි පයොජනානං
සඬගහො දට්ඨබ්බො. අසාධාරණං පන තෙසං භික්ඛූනං මානමද්දනං. චුත්තඤ්ඤාචෙතං
අට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.1) “දෙසනාකුසලො භගවා මානභඤ්ජනත්ථං
‘සබ්බධම්මමූලපරියාය’න්ති දෙසනං ආරභී”ති. උභයමිපෙතං බාහියමෙව. සචෙ පන
වෙනෙය්‍යසන්නාගතමිපි දෙසනාබලසිද්ධිසඬබාතං පයොජනං
අධිජ්ජායසමිජ්ඣානභාවනො යථාධිජ්ජෙතත්ථසිද්ධියා යථාකාරුණිකස්ස භගවතොපි
පයොජනමෙවාති ගණ්ඨෙය්‍ය, ඉමිනා පරියායෙනස්ස අබ්භන්තරතාපි වෙදිතබ්බා.

අපිව වෙනෙය්‍යානං පථවීආදිභූතාදිවිභාගහින්නෙ සක්කායෙ පුට්ඨජ්ජනස්ස
සෙක්ඛාදිඅරියස්ස ව සද්ධිං හෙතුනා මඤ්ඤනාමඤ්ඤනවසෙන
පවත්තිවිභාගානවබ්බොධො සමුට්ඨානං, ඉමස්ස සුත්තස්ස යථාචුත්තවිභාගානවබ්බොධො
පයොජනන්ති චුත්තොවායමත්ථො. වෙනෙය්‍යානඤ්ඤි චුත්තජ්ජකාරෙ විසයෙ
යථාචුත්තානං පුග්ගලානං සද්ධිං හෙතුනා මඤ්ඤනාමඤ්ඤනානං වසෙන
පවත්තිවිභාගානවබ්බොධො ඉමං දෙසනං පයොජෙති “තන්තිජ්ජාදනපරායං
දෙසනා”ති කත්වා. යඤ්ඤි දෙසනාය සාධෙතබ්බං ඵලං, තං ආකඬ්ඛිතබ්බත්තා
දෙසකං දෙසනාය පයොජෙතීති පයොජනන්ති චුච්චති. තථා වෙනෙය්‍යානං
සබ්බසො එකදෙසතො ව මඤ්ඤනානං අප්පහානං, තත්ථ ව ආදීනවාදස්සනං,
නිරඬකුසානං මඤ්ඤනානං අනෙකාකාරවොහාරස්ස සක්කායෙ පවත්තිවිසෙසස්ස
අජානනං, තත්ථ ව පහිනමඤ්ඤනානං පටිපත්තියා අජානනං, තණ්හාමූලෙන
පච්චයාකාරස්ස ව අනවබ්බොධොති එවමාදීනි ව පයොජනානි ඉධ වෙදිතබ්බානි.

භූමිත්තයපරියාපන්නෙසු
අසඬබාතධම්මවිජ්ජකතපරිඤ්ඤාදිකිච්චසඬබාතධම්මානං සම්මාසම්බුද්ධස්ස ව
පටිපත්තිං අජානන්තා අසද්ධම්මස්සවනධාරණපරිවයමනසිකාරපරා
සද්ධම්මස්සවන-ධාරණපරිවයපටිවෙධවිමුඛා ව වෙනෙය්‍යා ඉමිස්සා දෙසනාය
භාජනං. පිණ්ඩත්ථා පන “අස්සුතවා”තිආදිනා අයොනිසොමනසිකාරබහුලීකාරො
අකුසලමූල-සමායොගො ඔලීයනාතිධාවනාපරිග්ගහො උපායවිනිබ්බදානුබුහනා
මිච්ඡාහිනිවෙසසමන්තාගමො අවිජ්ජාතණ්හා-පරිසුද්ධි වට්ටත්තයානුපරමො
ආසවොසයොගගන්ථාගතිතණ්හුප්පාදුපාදානාවියොගො වෙනොබ්බ-
වෙනොවිනිබ්බදඅහිනන්දන-නිවරණසඬගානතික්කමො විවාදමූලාපරිවවාගො
අනුසයානුපච්ඡෙදො මිච්ඡත්තානතිවත්තනං තණ්හාමූලධම්මසන්නිස්සයතා
අකුසලකම්මපථානුයොගො සබ්බකිලෙස-පරිලාභසාරද්ධකායවිත්තතාති
එවමාදෙයො දීපිතා හොන්ති. “පථවිං පථවිතො සඤ්ජානාති”තිආදිනා
තණ්හාවිවරිතනිද්දෙසො මානජ්ජනා විපරියෙසාහිනිවෙසො සංකිලෙසො
සක්කායපරිග්ගහො බාලලක්ඛණාපදෙසො වඬිකත්තයවිභාවනානුයොගො

බහුකාරපටිපක්ඛදීපනා තිවිධනිස්සයසංසූචනා ආසවක්ඛයකථනන්ති එවමාදයො දීපිතා භොන්ති.

සොළසභාරවණ්ණනා

1. දෙසනාභාරවණ්ණනා

තත්ථ යෙ උපාදානක්ඛන්ධධම්මෙ උපාදාය පටච්ඡාදිභූතාදිහෙදා පඤ්ඤත්ති, තෙ පඤ්ඤත්තිපටිපාදනභාවෙන ජාතිජරාමරණවිසෙසනදුක්ඛපරියායෙන ච චූත්තා තණ්හාවජ්ජා තෙභූමකධම්මා දුක්ඛසච්චං. මඤ්ඤනාහිනන්දනනන්දීපරියායෙහි චූත්තා තණ්හා සමුදයසච්චං. අයං තාව සුත්තන්තනායො. අභිධම්මනායෙ පන යථාචූත්තතණ්හාය සද්ධිං “අස්සුතවා” තිආදිනා දීපිතා අවිජ්ජාදයො, මඤ්ඤනාපරියායෙන ගහිතා මානදිට්ඨියො, භවපදෙන ගහිතො කම්මභවො චාති සබ්බෙපි කිලෙසාහිසඬ්ඛාරා සමුදයසච්චං. උභින්නං අප්පචත්ති නිරොධසච්චං. අරියධම්මග්ගහණෙන, පරිඤ්ඤාහික්ඛුසෙක්ඛාහිඤ්ඤාගහණෙහි, රාගාදිඛයවචනෙහි, සම්මාසම්බොධිගහණෙන ච මග්ගසච්චං. කෙච් පන තණ්හාක්ඛයාදිවචනෙහි නිරොධසච්චං උද්ධරන්ති, තං අට්ඨකථාය විරුජ්ඣති තත්ථ තණ්හාක්ඛයාදීනං මග්ගකිව්චභාවස්ස උද්ධට්ඨන්තා.

තත්ථ සමුදයෙන අස්සාදො, දුක්ඛෙන ආදීනවො, මග්ගනිරොධෙහි නිස්සරණං, තෙසං භික්ඛුනං මානභඤ්ජනං එලං, තථා “යථාචූත්තවිභාගාවබ්බොධො” තිආදිනා චූත්තං පයොජනඤ්ච. තස්ස නිජ්ජත්තිකාරණත්තා දෙසනාය විචිත්තතා චතුන්නං පුග්ගලානං යාථාවතො සභාවූපධාරණඤ්ච උපායො, පටච්ඡාදීසු පුට්ඨජ්ජනාදීනං පචත්තිදස්සනාපදෙසෙන පටච්ඡාදයො එකන්තතො පරිජානිතබ්බා, මඤ්ඤනා ච පහාතබ්බාති අයමෙත්ථ භගවතො ආණන්තීති. අයං දෙසනාභාරො.

2. විචයභාරවණ්ණනා

මඤ්ඤනානං සක්කායස්ස අවිසෙසහෙතුභාවතො, කස්සච්චි තත්ථ අසෙසිතබ්බතො ච සබ්බගහණං, සභාවධාරණතො නිස්සත්තනිජ්ජීවතො ච ධම්මග්ගහණං, පතිට්ඨාභාවතො ආවෙණිකහෙතුභාවතො ච මූලග්ගහණං, කාරණභාවතො දෙසනත්ථසම්භවතො ච පරියායග්ගහණං, සම්මුඛභාවතො සම්පදානත්ථසම්භවතො ච “වො” ති වචනං, තථාරූපගුණයොගතො අභිමුඛිකරණතො ච “භික්ඛවෙ” ති ආලපනං. දෙසෙතුං සමත්ථභාවතො තෙසං සතුජ්ජාදනත්ථඤ්ච “දෙසෙස්සාමී” ති පටිජානනං, දෙසෙතබ්බතාය පටිඤ්ඤාතභාවතො, යථාපටිඤ්ඤඤ්ච දෙසනතො “ත” න්ති පච්චාමසනං, සොතබ්බභාවතො, සවනත්ථස්ස ච එකන්තෙන නිජ්ජාදනතො “සුභාථා” ති චූත්තං. සක්කාතබ්බතො, සක්කච්චකිරියාය එව ච තදත්ථසිද්ධිතො “සාධුක” න්ති චූත්තං. ධම්මස්ස මනසිකරණියතො තදධීනත්තා ච සබ්බසම්පත්තීනං “මනසි කරොථා” ති චූත්තං යථාපරිඤ්ඤානාය දෙසනාය පරිබ්බත්තභාවතො

විත්ථාරත්ථසම්භවතො ව “භාසිස්සාමී” ති වුත්තං. භගවතො සදෙවකෙන ලොකෙන සිරසා සම්පට්ච්ඡිතඛිබ්බවනත්තා, තස්ස ව යථාධිප්පෙතත්ථසාධනතො “එව” න්ති වුත්තං. සත්ථු උත්තමගාරවට්ඨානභාවතො, තත්ථ ව ගාරවස්ස උළාරපුඤ්ඤභාවතො “හත්තෙ” ති වුත්තං. භික්ඛුනං තථාකිරියාය නිව්ඡිතභාවතො වචනාලඬිකාරතො ව “බො” ති වුත්තං. සවනස්ස පටිජානිතඛිබ්බතො, තථා තෙහි පටිපන්නත්තා ව “පච්චස්සොසු” න්ති වුත්තං පච්චක්ඛවාතො, සකලස්සපි එකජ්ඣං කරුණතො “එත” න්ති වුත්තං.

වුච්චමානස්ස පුග්ගලස්ස ලොකපරියාපන්නත්තා ලොකාධාරත්තා ව ලොකං උපාදාය “ඉධා” ති වුත්තං. පටිවෙධබාහුසච්චාභාවතො පරියත්තිබාහුසච්චාභාවතො ව “අස්සුතවා” ති වුත්තං. පුටුසු, පුටු වා ජනභාවතො “පුටුජ්ජනො” ති වුත්තං. අනරියධම්මවිරහතො අරියධම්මසමන්නාගමතො ව “අරියාන” න්ති වුත්තං. අරියභාවකරාය පටිපත්තියා අභාවතො, තත්ථ කොසල්ලදමථාභාවතො “අරියානං අදස්සාමී” තිආදි වුත්තං. අසන්නධම්මස්සවනතො සන්නධම්මසමන්නාගමතො සබ්භි පාසංසියතො ව “සජ්ජුරිසාන” න්ති වුත්තං. සජ්ජුරිසභාවකරාය පටිපත්තියා අභාවතො, තත්ථ ව කොසල්ලදමථාභාවතො “සජ්ජුරිසානං අදස්සාමී” තිආදි වුත්තං. පථව්වත්ථුකානං මඤ්ඤනානං, උපරි වුච්චමානානඤ්චමඤ්ඤනානං මූලකත්තා පපඤ්චසඬ්ඛානං “පථවිං පථවිතො සඤ්ජානාතී” ති වුත්තං. අන්ධපුටුජ්ජනස්ස අභංකාර-මමංකාරානං කත්ථවිපි අප්පහිනත්තා “පථවිං මඤ්ඤතී” තිආදි වුත්තං.

පුබ්බෙ අග්ගහිතත්තා, සාමඤ්ඤතො ව ගය්හමානත්තා, පුග්ගලස්ස පථවිආදිආරම්මණසභාගතාය ලඛ්භමානත්තා ව “යොපී” ති වුත්තං. “යො” ති අනියමෙන ගහිතස්ස නියමෙනඛිබ්බතො පටිනිද්දිසිතඛිබ්බතො ව; “යො” ති වුත්තං. සාතිසයං සංසාරෙ භයස්ස ඉක්ඛනතො කිලෙසභෙදනසම්භවතො ව “භික්ඛු” ති වුත්තං. සික්ඛාහි සමන්නාගමතො සෙක්ඛධම්මපටිලාභතො ව “සෙක්ඛො” ති වුත්තං. මනසා ලද්ධඛිබ්බස්ස අරහත්තස්ස අනධිගතත්තා අධිගමනීයතො ව “අප්පත්තමානසො” ති වුත්තං. අපරෙන අනුත්තරණීයතො, පරං අනුච්ඡවිකභාවෙන උත්තරිත්වා යිතත්තා ව “අනුත්තර” න්ති වුත්තං. යොගෙන භාවනාය කාමයොගාදිතො ව බෙමං සිවං අනුපද්දවන්ති “යොගක්ඛෙම” න්ති වුත්තං. ඡන්දප්පවත්තියා උස්සුක්කාපත්තියා ව “පත්ථයමානො” ති වුත්තං. තදත්ථස්ස සබ්බසො සබ්බඉරියාපථවිහාරස්ස සමථවිපස්සනාවිහාරස්ස දිබ්බවිහාරස්ස ව වසෙන “විහරතී” ති වුත්තං. සෙක්ඛස්ස සබ්බසො අභිඤ්ඤෙය්‍යභාවඤ්චෙව පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවඤ්ච ඤාණෙන අභිභවිත්වා ජානනතො “අභිජානාතී” ති වුත්තං. සෙක්ඛස්ස සබ්බසො අප්පහිනමඤ්ඤනතාය අභාවතො “මා මඤ්ඤී” ති වුත්තං. සෙසං වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතඛිබ්බං. ඉමිනා නයෙන ඉතො පරං සබ්බපදෙසු විනිච්ඡයො කාතඛිබ්බො. සක්කා හි අවධිකථං තස්සා ලීනත්ථවණ්ණනඤ්ච අනුගන්ත්වා අයමත්ථො විඤ්ඤුහි විභාවෙතූන්ති අතිවිත්ථාරහයෙන න විත්ථාරයිමිහ. ඉති අනුපද්ච්චයතො විවයො භාරො.

3. යුක්තිහාරවණ්ණනා

සක්කායස්ස සබ්බමඤ්ඤානාං මූලභාවො යුජ්ජති පරිකප්පමත්තකත්තා ලොකවිචිත්තස්ස. ඛ්‍යාහුසච්චද්වයරහිතස්ස අන්ධපුපුජ්ජනභාවො යුජ්ජති පුපුකිලෙසාහිසඛ්ඛාරජනනාදිසභාවත්තා. යථාචුත්තපුපුජ්ජනස්ස ච චුත්තජ්ජකාරඛ්‍යාහුසච්චාභාවො යුජ්ජති තස්මිං සති සබ්භාවතො. තත්ථ අස්සුතවතො පුපුජ්ජනස්ස අරියානං සප්පුරිසානඤ්ච අදස්සාවිතාදි යුජ්ජති අරියකරධම්මානං අරියභාවස්ස ච තෙන අදිට්ඨත්තා අප්පට්ඨන්තත්තා ච තථා තස්ස පථවියා “අහං පථවී, මම පථවී, පරො පථවී”ති සඤ්ජානනං යුජ්ජති අහංකාරමමංකාරානං සබ්බෙන සබ්බං අප්පහීනත්තා. තථා සඤ්ජානතො චස්ස පථවී. කම්මාදිකරණාදිවසෙන ගහෙත්වා නානජ්ජකාරතො මඤ්ඤානාපවත්ති යුජ්ජති සඤ්ඤානිදානත්තා පපඤ්චසඛ්ඛානං. යො මඤ්ඤති, තස්ස අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකතා යුජ්ජති පරිඤ්ඤාය විනා මඤ්ඤානාපභානාභාවතො. “ආපං ආපතො සඤ්ජානාති”තිආදීසුපි එසෙව නයො. අපරියොසිතසික්ඛස්ස අප්පත්තමානසතා යුජ්ජති කතකිච්චනාභාවතො. සෙක්ඛස්ස සතො යොගක්ඛෙමපත්ථනා යුජ්ජති තදධිමුත්තභාවතො. තථා තස්ස පථවියා අභිජානනා යුජ්ජති පරිඤ්ඤාපභානෙසු මත්තසො කාරිභාවතො. තතො එව චස්ස “මා මඤ්ඤී”ති චත්තබ්බතා යුජ්ජති චත්ථුපරිඤ්ඤාය විය මඤ්ඤානාපභානස්සපි විජ්ජකතභාවතො. සෙක්ඛස්ස පථවියා පරිඤ්ඤායානා යුජ්ජති පරිඤ්ඤාතුං සක්කුණෙය්‍යත්තා සබ්බසො අපරිඤ්ඤාතත්තා ච. “ආපං ආපතො”තිආදීසුපි එසෙව නයො. අරහත්තාදියුත්තස්ස පථවියාදීනං අභිජානනා මඤ්ඤානාභාවො ච යුජ්ජති සඛ්ඛාතධම්මත්තා, සබ්බසො කිලෙසානං පහීනත්තා, තතො එව චස්ස චීතරාගාදිභාවො තතො සම්මදෙව ච පටිච්චසමුප්පාදස්ස පටිච්චිද්ධතාති. අයං යුක්තිහාරො.

4. පදට්ඨානහාරවණ්ණනා

කිස්සොපි මඤ්ඤානා සක්කායස්ස පදට්ඨානං, මඤ්ඤානානං අයොනිසොමනසිකාරො පදට්ඨානං, සුතද්වයවිරහො අන්ධපුපුජ්ජනභාවස්ස පදට්ඨානං, සො අරියානං අදස්සාවිතාය පදට්ඨානං, සා අරියධම්මස්ස අකොවිදතාය පදට්ඨානං, සා අරියධම්මෙ අවනීතතාය පදට්ඨානං. “සප්පුරිසානං අදස්සාවී”ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සඤ්ඤාවිපල්ලාසො මඤ්ඤානානං පදට්ඨානං. සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසඛ්ඛාති. මඤ්ඤානාසු ච තණ්හාමඤ්ඤානා ඉතරමඤ්ඤානානං පදට්ඨානං “තණ්හාගතානං පරිතස්සිතවිජ්ජන්දිත”න්ති, (දී. නි. 1.105-109) “තණ්හාපච්චයා උපාදාන”න්ති (ම. නි. 3.126; මහාව. 1) ච වචනතො, තණ්හාගතස්සෙව ච “සෙය්‍යොගමස්මි”න්තිආදීනා මානජ්ජනාසබ්භාවතා. සබ්බාපි චා මඤ්ඤානා සබ්බාසං මඤ්ඤානානං පදට්ඨානං. “උපාදානපච්චයා තණ්හා”ති හි වචනතො දිට්ඨිපි තණ්හාය පදට්ඨානං. “අහමස්මි බ්‍රහ්මා මහාබ්‍රහ්මා”ති (දී. නි. 1.42; 3.39) ආදිවචනතො මානොපි දිට්ඨියා පදට්ඨානං. තථා “අස්මිති සති ඉත්ථංස්මිති හොති, එවංස්මිති හොති, අඤ්ඤාපාස්මිති හොති”තිආදිවචනතො මානස්සපි තණ්හාය පදට්ඨානතා ලබ්භතෙව. සෙක්ඛා

ධම්මා සප්පදෙසතො මඤ්ඤනාපභානස්ස පදට්ඨානං. අසෙක්ඛා නිප්පදෙසතො මඤ්ඤනාපභානස්ස පදට්ඨානං. කම්මහවො ච ජාතියා පදට්ඨානං. ජාති ජරාමරණස්ස පදට්ඨානං. පච්චයාකාරස්ස යථාභූතාවබ්බොධො සම්මාසම්බොධියා පදට්ඨානන්ති. අයං පදට්ඨානො භාරො.

5. ලක්ඛණභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” න්ති එත්ථ මූලග්ගහණෙන මූලපරියායග්ගහණෙන වා යථා තණ්හාමානදිට්ඨියො ගස්හන්ති, එවං දොසමොහාදීනම්පි සක්කායමූලධම්මානං සඬගහො දට්ඨබ්බො සක්කායස්ස මූලභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. “අස්සුතවා” ති ඉමිනා යථා තස්ස පුග්ගලස්ස පරියත්තිපට්ඨෙධසද්ධම්මානං අභාවො ගස්හති, එවං පට්ඨත්තිසද්ධම්මස්සපි අභාවො ගස්හති සද්ධම්මභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. අරියානං අදස්සනකාමතාදිලක්ඛණා. “අරියධම්මස්ස අකොච්ඤො” ති ඉමිනා අරියධම්මාධිගමස්ස විබන්ධභූතං අඤ්ඤාණං. “අරියධම්මෙ අවිනීතො” ති ඉමිනා අරියචිත්තයාභාවො. සො පනත්ථතො අරියචිත්තයෙ අප්පට්ඨත්ති එව වාති තීහිපි පදෙහි යථාචුත්තවිසයා මිච්ඡාදිට්ඨි විචිකිච්ඡා ච ගහිතාව හොන්ති. තග්ගහණෙන ච සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මා සඬගහිතාව හොන්ති සංකිලෙසලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. “සප්පුරිසානං අදස්සාවී” ති එත්ථාපි එසෙව නයො.

“පථවිං පථවිතො සඤ්ජානාති” ති ඉදං දිට්ඨිමඤ්ඤනාදීනං සඤ්ඤාය කාරණභාවදස්සනං. තත්ථ යථා සඤ්ඤා, එවං විතක්කඵස්සාවිජ්ජාඅයොනියොමනසිකාරාදයොපි තාසං කාරණන්ති අත්ථතො තෙසම්පෙත්ථ සඬගහො චුත්තො හොති මඤ්ඤනානං කාරණභාවෙන එකලක්ඛණත්තා. “මඤ්ඤති” ති ඉමිනා මඤ්ඤනාකිච්චෙන තණ්හාමානදිට්ඨියො ගහිතා තාසං කිලෙසසභාවත්තා. තග්ගහණෙනෙව විචිකිච්ඡාදීනම්පි සඬගහො දට්ඨබ්බො කිලෙසලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. තථා තණ්හාය හෙතුසභාවත්තා තග්ගහණෙනෙව අවසිට්ඨාකුසලහෙතුනං සඬගහො දට්ඨබ්බො හෙතුලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. තථා තණ්හාදිට්ඨිනං ආසවාදිසභාවත්තා තග්ගහණෙනෙව අවසිට්ඨාසවොසයොගගන්ථනීවරණාදීනම්පි සඬගහො දට්ඨබ්බො ආසවාදිසභාවත්තා එකලක්ඛණත්තා. තථා “පථවිං මඤ්ඤති” තිආදීනා පථවීආදීනං රූපසභාවත්තා තබ්බිසයානඤ්ච මඤ්ඤනානං රූපවිසයත්තා තග්ගහණෙනෙව සකලරූපක්ඛන්ධවිසයාපි මඤ්ඤනා දස්සිතා හොන්ති රූපවිසයලක්ඛණෙන ආසං එකලක්ඛණත්තා. එවං චක්ඛායතනාදිවිසයාපි මඤ්ඤනා නිද්ධාරෙතබ්බා. “අපරිඤ්ඤාත” න්ති පරිඤ්ඤාපට්ඨකේපෙන තප්පට්ඨද්ධකිලෙසානං පභානපට්ඨකේපොති දට්ඨබ්බො මග්ගකිච්චභාවෙන පරිඤ්ඤාපභානානං එකලක්ඛණත්තා. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි යථාරහං එකලක්ඛණා නිද්ධාරෙතබ්බාති. අයං ලක්ඛණො භාරො.

6. චතුබ්බුහභාරවණ්ණනා

පථවිආදිසු වත්ථුසු බ්‍යඤ්ජනවිජායාය අත්ථං ගහෙත්වා ධම්මගම්භීරතං
 අසල්ලක්ඛෙත්වා අසද්ධම්මස්සවනාදිනා වඤ්චිතා හුත්වා
 සද්ධම්මස්සවනධාරණපරිවයමනසිකාරවිමුඛා පථවිආදිසු වත්ථුසු
 පුට්ඨජනසෙක්ඛාසෙක්ඛතථාගතානං පටිපත්තිවිසෙසං අජානන්තා ච වෙනෙය්‍යා
 ඉමිස්සා දෙසනාය නිදානං. තෙ “කථං නු ඛො යථාචුත්තදොසවිනිමුත්තා
 යථාචුත්තඤ්ච විසෙසං ජානන්තා සම්මාපටිපත්තියා උභයභිතපරායණා
 සවෙය්‍යු”ත්ති අයමෙත්ථ භගවතො අධිප්පායො. පදනිබ්බවනං නිරුත්තං, තං
 “ඵව”ත්තිආදිනිදානපදානං, “සබ්බධම්මමුලපරියාය”ත්තිආදිපාළිපදානඤ්ච
 අට්ඨකථායං, තස්සා ලීනත්ථවණ්ණනායඤ්චෙව චුත්තනායෙන සුවිඤ්ඤායාත්තා
 අතිවිත්ථාරහයෙන න විත්ථාරයිමිහ.

පදපදත්ථදෙසනානික්ඛෙපසුත්තසන්ධිවසෙන පඤ්චවිධා සන්ධි. තත්ථ පදස්ස
 පදන්තරෙන සම්බන්ධො පදසන්ධි, තථා පදත්ථස්ස පදත්ථන්තරෙන සම්බන්ධො
 පදත්ථසන්ධි, යො “කිරියාකාරකසම්බන්ධො”ති වුවිච්ඡි. නානානුසන්ධිකස්ස
 සුත්තස්ස තංතංඅනුසන්ධිහි සම්බන්ධො, එකානුසන්ධිකස්ස පන
 පුබ්බාපරසම්බන්ධො දෙසනාසන්ධි. යා අට්ඨකථායං “පුච්ඡානුසන්ධි
 අප්ඤ්ඤාසානුසන්ධි යථානුසන්ධි”ති තිධා විභත්තා. අප්ඤ්ඤායො චෙන්ථ
 අත්තප්ඤ්ඤායො පරප්ඤ්ඤායොති ද්විධා වෙදිතබ්බො. යං පනෙන්ථ චත්තබ්බං, තං
 හෙට්ඨා නිදානවණ්ණනායං චුත්තමෙව. නික්ඛෙපසන්ධි චතුත්තං
 සුත්තනික්ඛෙපානං වසෙන වෙදිතබ්බො. සුත්තසන්ධි ඉධ පයමනික්ඛෙපවසෙනෙව
 වෙදිතබ්බො. කස්මා පනෙන්ථ මුලපරියායසුත්තමෙව පයමං නික්ඛිත්තන්ති?
 නායමනුයොගො කත්ථවි නප්පවත්තති, අපිච යස්මා මඤ්ඤනාමුලකං සක්කායං,
 සබ්බමඤ්ඤනා ච තත්ථ ඵව අනෙකහෙදභින්නා පවත්තති, න තස්සා සවිසයාය
 ලෙසමත්තම්පි සාරං අත්ථිති පථවිආදිවිභාගභින්නෙනසු මඤ්ඤනාසු ච සාතිසයං
 නිබ්බේධවිරාගසඤ්ජනනී උපරි සෙක්ඛාසෙක්ඛතථාගතගුණවිභාවනී ච අයං
 දෙසනා. සුත්තන්තදෙසනා ච විසෙසතො දිට්ඨිවිනිවේදනකථා, තස්මා සනිස්සයස්ස
 දිට්ඨිග්ගාහස්ස ආදිතො අසාරභාවදීපනං උපරි ච සබ්බෙසං අරියානං
 ගුණවිසෙසවිභාවනම්දං සුත්තං පයමං නික්ඛිත්තං. කිඤ්ච සක්කායෙ
 මඤ්ඤනාමඤ්ඤනාමුඛෙන පවත්තිනිවත්තිසු ආදිනවානිසංසවිභාවනතො සබ්බෙසං
 පුග්ගලානං පටිපත්තිවිභාගතො ච ඉදමෙව සුත්තං පයමං නික්ඛිත්තං.

යං පන එකිස්සා දෙසනාය දෙසනන්තරෙන සද්ධිං සංසන්දනං, අයම්පි
 දෙසනාසන්ධි, සා ඵවං වෙදිතබ්බො. “අස්සුතවා පුට්ඨජනො...පෙ.... නිබ්බානං
 අභිනන්දති”ති අයං දෙසනා. “ඉධ, භික්ඛවෙ, අස්සුතවා පුට්ඨජනො...පෙ....
 සප්පුරිසධම්මෙ අවිනිතො මනසිකරණීයෙ ධම්මෙ නප්පජානාති, අමනසිකරණීයෙ ච
 ධම්මෙ නප්පජානාති, සො මනසිකරණීයෙ ධම්මෙ අප්පජානන්තො
 අමනසිකරණීයෙ ච ධම්මෙ අප්පජානන්තො යෙ ධම්මා න මනසිකරණීයා, තෙ
 ධම්මෙ මනසි කරොති...පෙ.... අනුප්පන්තො වා කාමාසවො උප්පජ්ජති,
 උප්පන්තො වා කාමාසවො පවඬ්ඨති. අනුප්පන්තො වා භවාසවො උප්පජ්ජති,
 උප්පන්තො වා භවාසවො පවඬ්ඨති, අනුප්පන්තො වා අවිජ්ජාසවො උප්පජ්ජති,

උප්පන්නො වා අවිජ්ජාසංචො පවඨස්ති”ති (ම. නි. 1.17) ඉමාය දෙසනාය සංසන්දති. තථා “තස්සෙතං පාටිකඨං සුභනිමිත්තං මනසි කර්ස්සති, තස්ස සුභනිමිත්තස්ස මනසිකාරා රාගො චිත්තං අනුද්ධංසෙස්සති, සො සරාගො සදොසො සමොහො සාධගණො සංකිලිට්ඨචිත්තො කාලං කර්ස්සති”ති (ම. නි. 1.59) ඉමාය දෙසනාය සංසන්දති. තථා “චක්ඛුඤ්චාචුසො පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඨගති එස්සො, එස්සපච්චයා වෙදනා. යං වෙදෙති තං සඤ්ජානාති, යං සඤ්ජානාති තං විතක්කෙති, යං විතක්කෙති තං පපඤ්චෙති, යං පපඤ්චෙති තතොනිදානං පුරිසං පපඤ්චසඤ්ඤාසඨං සමුදාවරන්ති”ති (ම. නි. 1.204) ඉමාය දෙසනාය සංසන්දති. තථා “ඉධ, භික්ඛවෙ, අසුතවා පුපුජ්ජනො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ අවිනිනො රූපං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ති සමනුපස්සති. වෙදනං...පෙ...., සඤ්ඤං...පෙ...., සඨංගරො...පෙ...., විඤ්ඤාණං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ති සමනුපස්සති. යම්පි තං දිට්ඨං...පෙ.... යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨානං, සො ලොකො සො අත්තා සො පෙච්ච භවිස්සාමි නිච්චො ධූවො සස්සතො අපි පරිණාමධම්මො සස්සතිස්මං තථෙව යස්සාමිති, තම්පි ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ති සමනුපස්සති”ති (ම. නි. 1.241) ඉමාය දෙසනාය සංසන්දති.

“යොපි සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු...පෙ.... නිබ්බානං මාහිනන්දි”ති අයං දෙසනා. “ඉධ, දෙවානම්න්ද, භික්ඛුනො සුතං හොති ‘සබ්බෙ ධම්මා නාලං අභිනිවෙසායා’ති, එවඤ්චෙතං, දෙවානම්න්ද, භික්ඛුනො සුතං හොති ‘සබ්බෙ ධම්මා නාලං අභිනිවෙසායා’ති, සො සබ්බං ධම්මං අභිජානාති, සබ්බං ධම්මං අභිඤ්ඤාය සබ්බං ධම්මං පරිජානාති, සබ්බං ධම්මං පරිඤ්ඤාය යං කිඤ්චි වෙදනං වෙදෙති සුඛං වා දුක්ඛං වා අදුක්ඛමසුඛං වා, සො තාසු වෙදනාසු අනිච්චානුපස්සි විහරති, විරාගානුපස්සි විහරති, නිරොධානුපස්සි විහරති, පටිනිස්සග්ගානුපස්සි විහරති”ති (ම. නි. 1.390) ඉමාය දෙසනාය සංසන්දති. “යොපි සො, භික්ඛවෙ, භික්ඛු අරහං...පෙ.... අභිසම්බුද්ධොති වදාමි”ති අයං දෙසනා “සුතවා ච ඛො, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ සුවිනිනො රූපං ‘නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා’ති සමනුපස්සති, වෙදනං...පෙ...., සඤ්ඤං...පෙ...., සඨංගරො...පෙ...., විඤ්ඤාණං ‘නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා’ති සමනුපස්සති. යම්පි තං දිට්ඨං සුතං විඤ්ඤාතං පත්තං පරියෙසිතං අනුච්චරිතං මනසා, තම්පි ‘නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා’ති සමනුපස්සති. යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨානං, සො ලොකො සො අත්තා සො පෙච්ච භවිස්සාමි ‘නිච්චො ධූවො සස්සතො අපි පරිණාමධම්මො සස්සතිස්මං තථෙව යස්සාමි’ති, තම්පි ‘නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා’ති සමනුපස්සති. සො එවං සමනුපස්සන්තො න පරිතස්සති”ති (ම. නි. 1.241) එවමාදිදෙසනාහි සංසන්දනීති, අයං චතුබ්බොහො භාරො.

7. ආවත්තභාරවණ්ණනා

“අස්සුතවා පුපුඡ්ඡනො” ති ඉමිනා යොනියොමනසිකාරපටික්ඛෙපමුඛෙන අයොනියොමනසිකාරපරිග්ගහො දීපිතො. “අරියානං අදස්සාවි” ති ආදිනා සප්පුරිසුපනිස්සයාදිපටික්ඛෙපමුඛෙන අසප්පුරිසුපනිස්සයාදිපරිග්ගහො දීපිතො. තෙසු පුරිමනායෙන ආසයවිපත්ති කිත්තිනා, දුතියෙන පයොගවිපත්ති. පුරිමෙන චස්ස කිලෙසවට්ඨං, තඤ්ච යතො විපාකවට්ඨන්ති සකලං සංසාරචක්කමාවත්තති. “පට්ඨං මඤ්ඤති” ති ආදිනා තත්ථ තිස්සො මඤ්ඤනා වුත්තා. තාසු තණ්හාමඤ්ඤනා “එතං මමා” ති තණ්හාග්ගාහො, මානමඤ්ඤනා “එසොහමස්මි” ති මානග්ගාහො, දිට්ඨිමඤ්ඤනා “එසො මෙ අත්තා” ති දිට්ඨිග්ගාහො. තත්ථ තණ්හාග්ගාහෙන “තණ්හං පටිච්චපරියෙසනා” ති ආදිකා (දී. නි. 2.103; දී. නි. 3.359; අ. නි. 3.23; විහ. 963) නව තණ්හාමූලකා ධම්මා ආවත්තන්ති. මානග්ගාහෙන “සෙය්‍යාහමස්මි” ති ආදිකා නව මානවිධා ආවත්තන්ති. දිට්ඨිග්ගාහෙන “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” ති ආදිකා (සං. නි. 4.345) විසතිවත්ථුකා සක්කායදිට්ඨි ආවත්තති. තිසු ච ගාහෙසු යාය සඤ්ඤාය තණ්හාග්ගාහස්ස වික්ඛම්භනා, සා දුක්ඛසඤ්ඤා දුක්ඛානුපස්සනා. යාය සඤ්ඤාය මානග්ගාහස්ස වික්ඛම්භනා, සා අනිච්චසඤ්ඤා අනිච්චානුපස්සනා. යාය පන සඤ්ඤාය දිට්ඨිග්ගාහස්ස වික්ඛම්භනා, සා අනත්තසඤ්ඤා අනත්තානුපස්සනා. තත්ථ පට්ඨග්ගාහවිසභාගතො අප්පණ්හිතවිමොක්ඛමුඛං ආවත්තති, දුතියග්ගාහවිසභාගතො අනිමිත්තවිමොක්ඛමුඛං ආවත්තති, තතියග්ගාහවිසභාගතො සුඤ්ඤතවිමොක්ඛමුඛං ආවත්තති.

සෙක්ඛග්ගහණෙන අරියාය සම්මාදිට්ඨියා සඬගහො, තතො ච පරතොසොසයොනියොමනසිකාරා දීපිතා හොන්ති. පරතොසොසෙන ච සුතවා අරියසාවකොති ආවත්තති, යොනියොමනසිකාරෙන නව යොනියොමනසිකාරමූලකා ධම්මා ආවත්තන්ති, චතුබ්බිධඤ්ච සම්පත්තිවක්කං. “මා මඤ්ඤි” ති මඤ්ඤනානං විජ්ජකතප්පහානතාගහණෙන එකච්චාසවපරික්ඛයො දීපිතො හොති, තෙන ච සද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිප්පත්තකායසක්ඛිභාවා ආවත්තන්ති. “අරහං බිණ්ණාසවො” ති ආදිනා අසෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො දස්සිතා හොන්ති, සීලක්ඛන්ධාදිපාරිපුරියා ච දස නාථකරණා ධම්මා ආවත්තන්ති. “න මඤ්ඤති” ති මඤ්ඤනාපටික්ඛෙපෙන පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු “නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා” ති සම්මාපටිපත්ති දස්සිතා, තාය ච සාතිසයා නිකන්තිපරියාදානමානසමුග්ගාභිසංචාරදිට්ඨිඋග්ගාභිසංචාරානි පකාසිතානිති අප්පණ්හිතානිමිත්ත-සුඤ්ඤතවිමොක්ඛා ආවත්තන්ති.

“තථාගතො” ති ආදිනා සබ්බඤ්ඤාගුණා විභාවිතාති තදවිනාහාවතො දසබල-චතුචෙසාරජ්ජඅසාධාරණඤ්ඤාභාවෙණිකබුද්ධධම්මා ආවත්තන්ති. “නන්දී දුක්ඛස්ස මූල” ති ආදිනා සද්ධිං හෙතුනා වට්ඨවිච්චං කපිත්තති පචත්තිනිවත්තිතදුභයහෙතු විභාවතෙන චත්තාරි අරියසච්චානි ආවත්තන්ති. “තණ්හානං ඛයා” ති ආදිනා තණ්හප්පහානාපදෙසෙන තදෙකට්ඨභාවතො දියඬිඬස්ස කිලෙසසහස්සස්ස පහානං ආවත්තති. “සබ්බසො තණ්හානං ඛයා සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො” ති ච වුත්තන්තා “නන්දී දුක්ඛස්ස මූල” ති, “ඉති

විදිත්වා'' නිදාදිනා වුත්තස්ස මඤ්ඤනාභාවහෙතුභූතස්ස පච්චයාකාරවෙදනස්ස සාවකෙහි අසාධාරණඤ්ඤාණවාරභාවො දස්සිතො, තෙන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසමාපත්තිසඤ්චාරි භගවතො මහාවජිරඤ්ඤාණං ආවත්තති. අයං ආවත්තො භාරො.

8. විහත්තිභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” න්ති එත්ථ සබ්බධම්මා නාම තෙභුමකා ධම්මා සක්කායස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙසං මඤ්ඤනා පදට්ඨානං පපඤ්චසඬ්ඛානිමිත්තත්තා ලොකච්චිත්තස්ස. තයිමෙ කුසලා අකුසලා අබ්‍යාකතාති තිවිධා. තෙසු කුසලානං යොනිසොමනසිකාරාදි පදට්ඨානං, අකුසලානං අයොනිසොමනසිකාරාදි, අබ්‍යාකතානං කම්මභවආවජ්ජනභූතරූපාදි පදට්ඨානං. තත්ථ කුසලා කාමාවචරාදිවසෙන භූමිතො තිවිධා, තථා අබ්‍යාකතා විත්තූප්පාදසභාවා, අවිත්තූප්පාදසභාවා පන කාමාවචරාව තථා අකුසලා. පරියත්තිපට්පත්තිපට්ටෙධසුතකිච්චාභාවෙන තිවිධො අස්සුතවා. අන්ධකල්‍යාණවිභාගෙන දුට්ඨො පුටුඪ්ඨො. සම්මාසම්බුද්ධපච්චෙකබුද්ධසාවකහෙදෙන තිවිධා අරියා. මංසචක්ඛුදිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤාවක්ඛුහි දස්සනාභාවෙන තිවිධො අදස්සාවී. මග්ගඵලනිබ්බානහෙදෙන තිවිධො, නව්විධො වා අරියධම්මො. සවනධාරණපරිවයමනසිකාරපට්ටෙධවසෙන පඤ්චවිධා අරියධම්මස්ස කොවිදතා. තදභාවතො අකොවිදො. සංවරපහානහෙදෙන දුට්ඨො, දසවිධො වා අරියධම්මවිනයො, තදභාවතො අරියධම්මෙ අවිනීතො. එත්ථ පදට්ඨානවිභාගො හෙට්ඨා දස්සිතොයෙව. “සප්පුරිසානං අදස්සාවී” නිදාදිසුපි එසෙව නයො. “පථවිං මඤ්ඤති” නිදාදිසු මඤ්ඤනාවත්ථුච්චාගො පාළියං ආගතොව, තථා අජ්ඣත්තිකබාහිරාදිකො ව අන්තරවිභාගො.

මඤ්ඤනා පන තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන සඬ්ඛෙපතො තිවිධා, විත්ථාරතො පන තණ්හාමඤ්ඤනා තාව කාමතණ්හාදිවසෙන අට්ඨසතවිධා, තථා “අස්මිති සති ඉත්ථංස්මිති හොති” නිදාදිනා. එවං මානමඤ්ඤනාපි. “අස්මිති සති ඉත්ථංස්මිති හොති” නිදාදිනා පපඤ්චත්තයං උද්දිට්ඨං නිද්දිට්ඨඤ්චාති. එතෙන දිට්ඨිමඤ්ඤනායපි අට්ඨසතවිධතා වුත්තාති වෙදිතබ්බා. අපිච සෙය්‍යස්ස “සෙය්‍යාහමස්මි” නිදාදිනා මානමඤ්ඤනාය නව්විධතා තදන්තරහෙදෙන අනෙකවිධතා ව වෙදිතබ්බා. අයඤ්ච අත්ථො භීනත්තිකත්ථවණ්ණනාය විභාවෙතබ්බො. දිට්ඨිමඤ්ඤනාය පන බ්‍රහ්මජාලෙ ආගතනයෙන ද්වාසට්ඨිවිධතා තදන්තරහෙදෙන අනෙකවිධතා ව වෙදිතබ්බා. “අපරිඤ්ඤාත” න්ති එත්ථ ඤාතපරිඤ්ඤාදිවසෙන වෙව රූපමුඛාදිඅභිනිවෙසහෙදාදිවසෙන ව පරිඤ්ඤානං අනෙකවිධතා වෙදිතබ්බා. තථා අට්ඨමකාදිවසෙන සෙක්ඛවිභාගො පඤ්ඤාවිමුත්තාදිවසෙන අසෙක්ඛවිභාගො ව. අයමෙත්ථ ධම්මවිභාගො. පදට්ඨානවිභාගො ව භූමිවිභාගො ව වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බාති. අයං විහත්තිභාරො.

9. පරිවත්තහාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” න්ති එත්ථ “සබ්බධම්මා” ති පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ගහිතා, තෙසං මූලකාරණන්ති ච තණ්හාමානදිට්ඨියො. තථා අස්සුතවා පුට්ඨජ්ජනො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතොති. යාවකීවඤ්ච පඤ්චසු උපාදානක්ඛන්ධෙසු සුභතො සුඛතො නිව්චතො අත්තතො සමනුපස්සනවසෙන “එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා” ති තණ්හාමානදිට්ඨිගාහා න සමුච්ඡිජ්ජන්ති, තාව තෙසං පබන්ධුපරමො සුපිනන්තෙපි න කෙනවි ලද්ධපුබ්බො. යදා පන තෙසං අසුභතො දුක්ඛතො අනිව්චතො අනත්තතො සමනුපස්සනවසෙන “නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා” ති පවත්තමානා අප්පණ්ණිතානිමිත්තසුඤ්ඤානුපස්සනා උස්සක්කිත්වා අරියමග්ගාධිගමාය සංවත්තන්ති, අථ තෙසං පබන්ධුපරමො හොති අවචන්තඅප්පඤ්ඤත්තිකභාවුපගමනතො. තෙන චුත්තං “සබ්බධම්මාති පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා ගහිතා, තෙසං මූලකාරණන්ති ච තණ්හාමානදිට්ඨියො” ති. තථා අස්සුතවා පුට්ඨජ්ජනො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතො තිහිපි මඤ්ඤානාහි පථවිං මඤ්ඤති යාව නිබ්බානං අභිනන්දති, තිහිපි පරිඤ්ඤාහි තස්ස තං වත්ථු අපරිඤ්ඤාතන්ති කත්වා. යස්ස පන තං වත්ථු තිහි පරිඤ්ඤාහි පරිඤ්ඤාතං, න සො ඉතරො විය තං මඤ්ඤති. තෙනාහ භගවා “සුතවා ච බො, භික්ඛවෙ, අරියසාවකො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ සුවිනීතො රූපං ‘නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා’ ති සමනුපස්සති, වෙදනං...පෙ.... අසති න පරිතස්සති” ති (ම. නි. 1.241). සෙක්ඛො පථවිං මා මඤ්ඤි, යාව නිබ්බානං මාහිනන්දි, අරහා සම්මාසම්බුද්ධො ච පථවිං න මඤ්ඤති, යාව නිබ්බානං නාහිනන්දති, මඤ්ඤනාමඤ්ඤිතෙසු වත්ථුසු මත්තසො සබ්බසො ච පරිඤ්ඤාහිසමයසංසිද්ධියා පහානාහිසමයනිබ්බත්තිතො. යස්ස පන තෙසු වත්ථුසු සබ්බසො මත්තසො චා පරිඤ්ඤා එව නත්ථි, කුතො පහානං, සො යථාපරිකප්පං නිරච්ඡාසාහි මඤ්ඤනාහි “එතං මම” තිආදිනා මඤ්ඤතෙව. තෙනාහ භගවා “ඉධ, භික්ඛවෙ, අස්සුතවා පුට්ඨජ්ජනො...පෙ.... සප්පුරිසධම්මෙ අවිනීතො රූපං ‘එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා’ ති සමනුපස්සති, වෙදනං...පෙ...., සඤ්ඤ...පෙ....” න්තිආදි (ම. නි. 1.241). අයං පරිවත්තො භාරො.

10. වෙච්චනහාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මා සකලධම්මා අනවසෙසධම්මා” ති පරියායවචනං, “මූලපරියායං මූලකාරණං අසාධාරණහෙතු” න්ති පරියායවචනං, “මූලපරියායන්ති චා මූලදෙසනං කාරණතථන” න්ති පරියායවචනං, “වො තුම්භාකං තුම්භ” න්ති පරියායවචනං, “භික්ඛවෙ, සමණා තපස්සිනො” ති පරියායවචනං, “දෙසෙස්සාමි කථෙස්සාමි පඤ්ඤපෙස්සාමි” ති පරියායවචනං, “සුණාථ සොතං ඔදහථ සොතද්වාරානුසාරෙන උපධාරෙථා” ති පරියායවචනං, “සාධුකං සම්මා සක්කව්ච” න්ති පරියායවචනං, “මනසි කරොථ චිත්තෙ යපෙථ සමන්තාහරථා” ති පරියායවචනං, “භාසිස්සාමි ධ්‍යාන්තං කථෙස්සාමි විහජිස්සාමි” ති පරියායවචනං, “එවං, භන්තෙ, සාධු සුට්ඨු

හත්තෙ”ති පරියායවචනං, “පච්චස්සොසුං සම්පට්ඨිංසු සම්පට්ඨගහෙසු”න්ති පරියායවචනං. ඉමිනා නයෙන සබ්බපදෙසු වෙවචනං චත්තබ්බන්ති. අයං වෙවචනො භාරො.

11. පඤ්ඤත්තිභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමූලපරියාය”න්ති එත්ථ සබ්බධම්මා නාම සක්කායධම්මා, තෙ ඛන්ධවසෙන පඤ්චධා පඤ්ඤත්තා, ආයතනවසෙන ද්වාදසධා, ධාතුවසෙන අට්ඨාරසධා පඤ්ඤත්තා. “මූල”න්ති වා “මූලපරියාය”න්ති වා මඤ්ඤනා චුත්තා, තා තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන තිධා අත්තරහෙදෙන අනෙකධා ව පඤ්ඤත්තා. අථ වා “සබ්බධම්මා”ති තෙභූමකධම්මානං සඨගහපඤ්ඤත්ති, “මූලපරියාය”න්ති තෙසං පහවපඤ්ඤත්ති, “චො”ති සම්පදානපඤ්ඤති, “දෙසෙස්සාමි භාසිස්සාමි”ති පටිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති, “සුඤ්ඤාං සාධුකං මනසි කරොථා”ති ව ආණාපනපඤ්ඤත්ති, “අස්සුතවා”ති පටිච්චෙධවිමුක්තාපඤ්ඤත්ති වෙව පරියත්තිවිමුක්තාපඤ්ඤත්ති ව, “පුට්ඨප්පනො”ති අනරියපඤ්ඤත්ති, සා අරියධම්මපටික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති වෙව අරියධම්මවිරහපඤ්ඤත්ති ව, “අරියාන”න්ති අසමපඤ්ඤත්ති වෙව සමපඤ්ඤත්ති ව. තත්ථ අසමපඤ්ඤත්ති තථාගතපඤ්ඤත්ති, සමපඤ්ඤත්ති පච්චෙකඛුද්ධානඤ්චෙව උභතොභාගවිමුත්තාදීනඤ්ච වසෙන අට්ඨවිධා වෙදිතබ්බා. “අරියානං අදස්සාමි”තිආදි දස්සනභාවනාපටික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති, “පථවිං මඤ්ඤති”තිආදි පඤ්චන්තං උපාදානක්ඛන්ධානං ද්වාදසන්තං ආයතනානං අට්ඨාරසන්තං ධාතූනං සම්මසනුපගානං ඉන්ද්‍රියානං නික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති වෙව පහවපඤ්ඤත්ති ව, තථා විපල්ලාසානං කිච්චපඤ්ඤත්ති පරිපුට්ඨානං දස්සනපඤ්ඤත්ති කිලෙසානං ඵලපඤ්ඤත්ති අභිසම්බාරානං විරුහනපඤ්ඤත්ති තණ්හාය අස්සාදනපඤ්ඤත්ති දිට්ඨියා විප්ඵන්දනපඤ්ඤත්ති, “සෙක්ඛා”ති සද්ධානුසාරිසද්ධාවිමුත්තදිට්ඨිප්පත්තකායසක්ඛිතං දස්සනපඤ්ඤත්ති වෙව භාවනාපඤ්ඤත්ති ව “අප්පත්තමානසො”ති සෙක්ඛධම්මානං ධීතිපඤ්ඤත්ති, “අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං පත්ථයමානො”ති පඤ්ඤාය අභිනිබ්බිදාපඤ්ඤත්ති, “අභිජානාති”ති අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මානං අභිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති, දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාපඤ්ඤත්ති, සමුදයස්ස පහානපඤ්ඤත්ති, නිරොධස්ස සච්ඡිකිරියාපඤ්ඤත්ති, මග්ගස්ස භාවනාපඤ්ඤත්ති, “මා මඤ්ඤි”ති මඤ්ඤනානං පටික්ඛෙපපඤ්ඤත්ති, සමුදයස්ස පහානපඤ්ඤත්ති. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි විත්ථාරෙතබ්බං. අයං පඤ්ඤත්ති භාරො.

12. ඔතරණභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමූලපරියාය”න්ති එත්ථ සබ්බධම්මා නාම ලොකියා පඤ්චක්ඛන්ධා ද්වාදසායතනානි අට්ඨාරස ධාතූයො ද්වෙ සච්චානි එකුනවිසති ඉන්ද්‍රියානි ද්වාදසපදිකො පච්චයාකාරොති, අයං සබ්බධම්මග්ගහණෙන ඛන්ධාදිමුක්ත දෙසනාය ඔතරණං. “මූල”න්ති වා “මූලපරියාය”න්ති වා මඤ්ඤනා චුත්තා, තා අත්ථනො තණ්හා මානො දිට්ඨි වාති තෙසං සම්බාරක්ඛන්ධසඨගහොති අයං

බන්ධමුඛෙන් ඔතරණං. තථා “ධම්මායතනධම්මධාතුහි සඬගහො” ති අයං ආයතනමුඛෙන් ධාතුමුඛෙන් ච ඔතරණං. “අස්සුතවා” ති ඉමිනා සුතස්ස විබන්ධභූතා අවිජ්ජාදයො ගහිතා, “පුපුජ්ජනො” ති ඉමිනා යෙසං කිලෙසාහිසඬබාරානං ජනනාදිනා පුපුජ්ජනොති වුවචති, තෙ කිලෙසාහිසඬබාරාදයො ගහිතා, “අරියානං අදස්සාවි” ති ආදිනා යෙසං කිලෙසධම්මානං වසෙන අරියානං අදස්සාවි ආදිභාවො හොති, තෙ දිට්ඨිමානාවිජ්ජාදයො ගහිතාති සබ්බෙහි තෙහි සඬබාරක්ඛන්ධසඬගහොති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව ඔතරණං වෙදිතබ්බං. “සඤ්ජානාති මඤ්ඤති අභිජානාති න මඤ්ඤති” ති එත්ථාපි සඤ්ජානනමඤ්ඤනා අභිජානනානුපස්සනානං සඬබාරක්ඛන්ධපරියාපන්තත්තා වුත්තනයෙනෙව ඔතරණං වෙදිතබ්බං. තථා සෙක්ඛග්ගහණෙන සෙක්ඛා, “අරහ” ත්ති ආදිනා අසෙක්ඛා සීලක්ඛන්ධාදයො ගහිතාති එවම්පි බන්ධමුඛෙන් ඔතරණං, ආයතනධාතාදිමුඛෙන් ච ඔතරණං වෙදිතබ්බං. තථා “න මඤ්ඤති” ති තණ්හාගාභාදිපටික්ඛෙපෙන දුක්ඛානුපස්සනාදයො ගහිතා, තෙසං වසෙන අප්පණ්හිතවිමොක්ඛමුඛාදීහි ඔතරණං වෙදිතබ්බං. “පරිඤ්ඤාත” ත්ති ඉමිනා පරිජානනකිවචෙන පවත්තමානා බොධිපක්ඛියධම්මා ගය්හන්තිති සතිපට්ඨානාදිමුඛෙන් ඔතරණං වෙදිතබ්බං. නන්දිග්ගහණෙන හවග්ගහණෙන තණ්හාගහණෙන ච සමුදයසච්චං, දුක්ඛග්ගහණෙන ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන ච දුක්ඛසච්චං, “තණ්හානං ඛයා” ති ආදිනා නිරොධසච්චං, අභිසම්බොධියා ගහණෙන මග්ගසච්චං ගහිතන්ති අරියසච්චෙහි ඔතරණන්ති. අයං ඔතරණො භාරො.

13. සොධනභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියායං වො, භික්ඛවෙ...පෙ.... ඉධ, භික්ඛවෙ, අස්සුතවා...පෙ.... පථවිං පථවිතො සඤ්ජානාති” ති ආරම්භො. “පථවිං පථවියා සඤ්ඤත්වා පථවිං මඤ්ඤති” ති පදසුද්ධි, නො ආරම්භසුද්ධි. තථා “පථවියා මඤ්ඤති පථවිතො මඤ්ඤති පථවිං මෙති මඤ්ඤති පථවිං අභිනන්දති” ති පදසුද්ධි, නො ආරම්භසුද්ධි. “තං කිස්ස හෙතු අපරිඤ්ඤාතං තස්සාති වදාමි” ති පදසුද්ධි වෙව ආරම්භසුද්ධි ච. සෙසචාරෙසුපි එසෙව නයොති. අයං සොධනො භාරො.

14. අධිට්ඨානභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” ත්ති එත්ථ සබ්බධම්මග්ගහණං සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං. “පථවිං ආප” ත්ති ආදි පන තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං. තථා “මුලපරියාය” ත්ති සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං. “පථවිං මඤ්ඤති...පෙ.... අභිනන්දති” ති. “පථවිං මඤ්ඤති” ති ච සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං තණ්හාදිග්ගාභානං සාධාරණත්තා මඤ්ඤනාය, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං. “එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා” ති, එවං සුත්තන්තරපදානිපි ආනෙත්වා විසෙසවචනං නිද්ධාරෙතබ්බං. සෙසචාරෙසුපි එසෙව නයො. “සෙක්ඛො” ති සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං. “කායසක්ඛි දිට්ඨිප්පත්තො සද්ධාවිමුත්තො සද්ධානුසාරී ධම්මානුසාරී” ති. තථා

“සෙක්බෝ” නි සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං “ඉධ, හික්බවෙ, හික්බු සෙක්බාය සම්මාදිට්ඨියා සමන්තාගතො හොති...පෙ.... සෙක්බෙන සම්මාසමාධිනා සමන්තාගතො හොති” නි (සං. නි. 5.13). “අරහ” නි සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං “උභතොභාගවිමුත්තො පඤ්ඤාචිමුත්තො (පු. ප. 13.2; 15.1 මාතිකා), තෙවිජ්ජො ඡළහිඤ්ඤො” නි (පු. ප. 7.26, 27 මාතිකා) ව. “බ්බිකාසවො” නි සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං “කාමාසවාපි චිත්තං විමුච්චිත්ථ, භවාසවාපි චිත්තං විමුච්චිත්ථා” නි ආදි (පාරා. 14). සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. “අභිජානාති” නි සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං “මඤ්ඤති” නි. මඤ්ඤනාභාවො හිස්ස පහානපට්ඨෙධසිද්ධො, පහානපට්ඨෙධො ව පරිඤ්ඤාසවිජ්ජිරියාභාවනාපට්ඨෙධෙහි න චිනාති සබ්බෙහි අභිඤ්ඤාචිසෙසා මඤ්ඤනාපට්ඨිකප්පෙන අත්ථතො ගහිතාව හොන්තිති. තථා “අරහ” නි සාමඤ්ඤතො අධිට්ඨානං, තං අවිකප්පෙත්වා විසෙසවචනං “චිත්තරාගත්තා චිත්තදොසත්තා චිත්තමොහත්තා” නි. ඉමිනා නයෙන සෙසපදෙසුපි සාමඤ්ඤවිසෙසනිද්ධාරණා වෙදිතබ්බා. අයං අධිට්ඨානො භාරො.

14. පරික්ඛාරභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” නි එත්ථ සබ්බධම්මා නාම පරියාපන්තධම්මා, තෙ කුසලාකුසලාබ්‍යාකතහෙදෙන තිව්ධා. තෙසු කුසලානං යොනිසොමනසිකාරො අලොභාදයො ව හෙතු, අකුසලානං අයොනිසොමනසිකාරො ලොභාදයො ව හෙතු, අබ්‍යාකතෙසු විපාකානං යථාසකං කම්මං, ඉතරෙසං භවඬගමාවජ්ජනසමන්තාභාරාදි ව හෙතු. එත්ථ ව සප්පුරිසුපනිස්සයාදිකො පච්චයො හෙතුමිහි එව සමවරුළුහො, සො තත්ථ ආදි-සද්දෙන සඬගහිතොති දට්ඨබ්බො. “මුල” නි චුත්තානං මඤ්ඤනානං හෙතුභාවො පාළියං චුත්තො එව. මඤ්ඤනාසු පන තණ්හාමඤ්ඤනාය අස්සාදානුපස්සනා හෙතු. “සඤ්ඤාපනියෙසු ධම්මෙසු අස්සාදානුපස්සිතො තණ්හා පවඬ්ඨති” නි (සං. නි. 2.52) හි චුත්තං. මානමඤ්ඤනාය දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තලොභො හෙතු කෙවලං සංසග්ගවසෙන “අභමස්මි” නි පවත්තනතො. දිට්ඨිමඤ්ඤනාය එකත්තනායාදීනං අයාථාවග්ගාහො හෙතු, අස්සුතභාවො පුට්ඨජ්ජනභාවස්ස හෙතු, සො අරියානං අදස්සනසීලතාය, සා අරියධම්මස්ස අකොවිදතාය, සා අරියධම්මෙ අවිනීතතාය හෙතු, සබ්බා වායං හෙතුපරම්පරා පථවිආදියු “එතං මම, එසොභමස්මි, එසො මෙ අත්තා” නි තිස්සන්තං මඤ්ඤනානං හෙතු, සෙක්ඛාරභාදිභාවා පන මත්තසො සබ්බසො ව මඤ්ඤනාභාවස්ස හෙතුති. අයං පරික්ඛාරො භාරො.

16. සමාරොපනභාරවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමුලපරියාය” නි ආදියු මුලපරියායග්ගහණෙන අස්සුතවාගහණෙන සඤ්ජානනමඤ්ඤනාපරිඤ්ඤාගහණෙනි ව සංකිලෙසධම්මා දස්සිතා, තෙ ව සබ්බෙපතො තිව්ධා තණ්හාසංකිලෙසො දිට්ඨිසංකිලෙසො දුච්චිරිතසංකිලෙසොති. තත්ථ තණ්හාසංකිලෙසො තණ්හාසංකිලෙසස්ස, දිට්ඨිසංකිලෙසස්ස,

දුච්චරිතසංකිලෙසස්ස ච පදට්ඨානං, තථා දිට්ඨිසංකිලෙසො දිට්ඨිසංකිලෙසස්ස, තණ්හාසංකිලෙසස්ස, දුච්චරිතසංකිලෙසස්ස ච පදට්ඨානං, දුච්චරිතසංකිලෙසොපි දුච්චරිතසංකිලෙසස්ස, තණ්හාසංකිලෙසස්ස, දිට්ඨිසංකිලෙසස්ස ච පදට්ඨානං. තෙසු තණ්හාසංකිලෙසො අත්ථතො ලොභොව, යො “ලොභො ලුඛිහනා ලුඛිහිතත්තං සාරාගො සාරජ්ජනා සාරජ්ජිතත්ත”න්තිආදිනා (ධ. ස. 389) අනෙකෙහි පරියායෙහි විහත්තො. තථා දිට්ඨියෙව දිට්ඨිසංකිලෙසො, යො “දිට්ඨිගතං දිට්ඨිගහනං දිට්ඨිකන්තාරො දිට්ඨිවිසුකං දිට්ඨිවිජ්ජන්දිත”න්තිආදිනා (ධ. ස. 1105) අනෙකෙහි පරියායෙහි, “සන්ති, හික්ඛවෙ, එකෙ සමණබ්‍රාහ්මණා”තිආදිනා (දී. නි. 1.30) ද්වාසට්ඨියා පහෙදෙහි ච විහත්තො. දුච්චරිතසංකිලෙසො පන අත්ථතො දුස්සිලාවෙනනා වෙව වෙනනාසම්පයුත්තධම්මා ච, යා “කායදුච්චරිතං වච්චුච්චරිතං කායවිසමං වච්චිසම”න්ති (විභ. 913, 924), “පාණානිපාතො අදින්නාදාන”න්ති (විභ. 913) ච ආදිනා අනෙකෙහි පරියායෙහි, අනෙකෙහි පහෙදෙහි ච විහත්තා.

තෙසු තණ්හාසංකිලෙසස්ස සමථො පටිපක්ඛො, දිට්ඨිසංකිලෙසස්ස විපස්සනා, දුච්චරිතසංකිලෙසස්ස සීලං පටිපක්ඛො. තෙ පන සීලාදයො ධම්මා ඉධ පරිඤ්ඤාගහණෙන සෙක්ඛග්ගහණෙන “අරහ”න්තිආදිනා අරියතාදිග්ගහණෙන ච ගහිතා. තත්ථ සීලෙන දුච්චරිතසංකිලෙසස්පහානං සිජ්ඣති, තථා තද්ධිගජ්ජහානං විතික්කමජ්ජහානාඤ්ච, සමථෙන තණ්හාසංකිලෙසස්පහානං සිජ්ඣති, තථා වික්ඛම්හනජ්ජහානං පරියුට්ඨානජ්ජහානාඤ්ච. විපස්සනාය දිට්ඨිසංකිලෙසස්පහානං සිජ්ඣති, තථා සමුච්ඡෙදජ්ජහානං අනුසයජ්ජහානාඤ්ච. තත්ථ පුබ්බභාගෙ සීලෙ පතිට්ඨිතස්ස සමථො, සමථෙ පතිට්ඨිතස්ස විපස්සනා, මග්ගක්ඛණෙ පන සමකාලමෙව හවන්ති. පුබ්බෙයෙව හි සුපරිසුද්ධකායචවිකම්මස්ස සුපරිසුද්ධාජීවස්ස ච සමථවිපස්සනා ආරද්ධා ගබ්භං ගණ්හන්තියො පරිපාකං ගච්ඡන්තියො චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනං පරිබුහෙන්ති, චුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනා භාවනාපාරිපූරිං ගච්ඡන්ති මග්ගෙන සට්ඨන්ති මග්ගක්ඛණෙ සමථවිපස්සනා පරිපූරෙති. අථ මග්ගක්ඛණෙ සමථවිපස්සනාභාවනාපාරිපූරියා අනවසෙසසංකිලෙසධම්මං සමුච්ඡින්නන්තියො නිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකරොන්තිති. අයං සමාරොපනො භාරො.

සොළසභාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චවිධනයවණ්ණනා

1. නන්දියාවට්ටනයවණ්ණනා

“සබ්බධම්මමූලපරියාය”න්තිආදීසු සබ්බධම්මමූලග්ගහණෙන මඤ්ඤනාගහණෙන ච තණ්හාමානදිට්ඨියො ගහිතා. මඤ්ඤනානම්පි හි මඤ්ඤනා කාරණන්ති දස්සිතොයමත්ථො. “අස්සුතවා”තිආදිනා අවිජ්ජාමානදිට්ඨියො ගහිතා, සබ්බෙපි වා සංකිලෙසධම්මා, තථා සඤ්ඤාඅපරිඤ්ඤාතග්ගහණෙන. “බ්‍රිණාසවො පරික්ඛිණහවසඤ්ඤාපනො”ති එත්ථ පන ආසවා සඤ්ඤාපනානි ච සරූපතො

ගහිතානි, තථා නන්දිග්ගහණෙන තණ්හාගහණෙන ච තණ්හා, එවම්පෙත්ථ සරූපතො පරියායතො ච තණ්හා අවිජ්ජා තප්පක්ඛියධම්මා ච ගහිතා. තත්ථ තණ්හාය විසෙසතො රූපධම්මා අධිට්ඨානං, අවිජ්ජාය අරූපධම්මා, තෙ පන සබ්බධම්මග්ගහණෙන පථවීආදිග්ගහණෙන ච දස්සිතා එව. තාසං සමථො විපස්සනා ච පටිපක්ඛො, තෙසමෙත්ථ ගහෙනබ්බාකාරො හෙට්ඨා දස්සිතො එව. සමථස්ස චෙතොවිමුත්ති ඵලං, විපස්සනාය පඤ්ඤාවිමුත්ති. තථා හි තා “රාගවිරාගා” තිආදිනා විසෙසෙත්වා වුවුවන්ති, ඉමාසමෙත්ථ ගහණං සම්මදඤ්ඤාවිමුත්තචිතරාගාදිවචනෙහි චෙදිතබ්බං. තත්ථ තණ්හාවිජ්ජා සමුදයසච්චං, තප්පක්ඛියධම්මා පන තග්ගහණෙනෙව ගහිතාති චෙදිතබ්බා. තෙසං අධිට්ඨානභූතා චුත්තප්පහෙදා රූපාරූපධම්මා දුක්ඛසච්චං, තෙසං අප්පචත්ති නිරොධසච්චං, නිරොධපජානනා පටිපදා මග්ගසච්චං. තණ්හාගහණෙන චෙත්ථ මායා-සායේයා-මානාතිමාන-මදප්පමාද-පාපිච්ඡනා-පාපමිත්තනා-අහිරිකානොත්තප්පාදිවසෙන අකුසලපක්ඛො නෙතබ්බො, අවිජ්ජාගහණෙන විපරිතමනසිකාර-කොට්ඨපනාහ-මක්ඛ-පළාස-ඉස්සා-මච්ඡරිය-සාරම්භදොවචස්සනා-හවදිට්ඨි-විහවදිට්ඨිආදිවසෙන අකුසලපක්ඛො නෙතබ්බො, චුත්තවිපරියායෙන අමායාඅසායේයාදිඅවිපරිතමනසිකාරාදිවසෙන, තථා සමථපක්ඛියානං සද්ධිත්ත්වයාදීනං විපස්සනාපක්ඛියානං අනිච්චසඤ්ඤාදීනඤ්ච වසෙන චොදානපක්ඛො නෙතබ්බොති. අයං නන්දියාවට්ටස්ස න යස්ස භූමි.

2. තිපුක්ඛලනයවණ්ණනා

තථා චුත්තනයෙන සරූපතො පරියායතො ච ගහිතෙසු තණ්හාවිජ්ජාතප්පක්ඛියධම්මෙසු තණ්හා ලොභො, අවිජ්ජා මොභො, අවිජ්ජාය සම්පයුත්තො ලොභිතෙ සති පුබ්බො විය තණ්හාය සති සිජ්ඣමානො ආසානො දොසො, ඉති තීහි අකුසලමූලෙහි ගහිතෙහි, තප්පටිපක්ඛතො මඤ්ඤනාපටික්ඛෙපපරිඤ්ඤාගහණාදීහි ච කුසලමූලානි සිද්ධානියෙව භොන්ති. ඉධාපි “ලොභො සබ්බානි චා සාසවකුසලාකුසලමූලානි සමුදයසච්චං, තෙහි නිබ්බත්තා, තෙසං අධිට්ඨානගොචරභූතා ච උපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛසච්ච” ත්තිආදිනා සච්චයොජනා චෙදිතබ්බා. ඵලං පනෙත්ථ තයො විමොක්ඛා, තීහි පන අකුසලමූලෙහි තිවිධසුචරිත-සංකිලෙසමල-විසමඅකුසල-සඤ්ඤා-විතක්කාදිවසෙන අකුසලපක්ඛො නෙතබ්බො. තථා තීහි කුසලමූලෙහි තිවිධසුචරිත-සමකුසල-සඤ්ඤා-විතක්ක-සද්ධම්ම-සමාධි-විමොක්ඛමුඛ-විමොක්ඛා-දිවසෙන කුසලපක්ඛො නෙතබ්බොති. අයං තිපුක්ඛලස්ස නයස්ස භූමි.

3. සිහවික්කිලිතනයවණ්ණනා

තථා චුත්තනයෙන සරූපතො පරියායතො ච ගහිතෙසු තණ්හාවිජ්ජාතප්පක්ඛියධම්මෙසු විසෙසතො තණ්හාදිට්ඨිනං වසෙන අසුභෙ “සුභ” ත්ති, දුක්ඛෙ “සුඛ” ත්ති ච විපල්ලාසා, අවිජ්ජාදිට්ඨිනං වසෙන අනිච්චෙ “නිච්ච” ත්ති, අනත්තනි “අත්තා” ති ච විපල්ලාසා චෙදිතබ්බා. තෙසං පටිපක්ඛතො

මඤ්ඤනාපටික්ඛෙපපරිඤ්ඤාගහණාදිසිද්ධෙහි සතිවිරියසමාධිපඤ්ඤන්ද්‍රියෙහි
 චත්තාරි සතිපට්ඨානානි සිද්ධානෙව භොන්ති. තත්ථ චතුභි ඉන්ද්‍රියෙහි චත්තාරො
 පුග්ගලා නිද්දිසිතඛ්ඛා. කථං? දුට්ඨො හි තණ්හාවරිතො මුදින්ද්‍රියො තික්ඛින්ද්‍රියොති,
 තථා දිට්ඨිවරිතො. තෙසං පඨමො අසුභෙ ‘‘සුභ’’න්ති විපරියාසග්ගාහි සතිබලෙන
 යථාභූතං කායසභාවං සල්ලක්ඛෙන්තො තං විපල්ලාසං සමුග්ගාටෙන්වා
 සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති. දුතියො අසුඛෙ ‘‘සුඛ’’න්ති විපරියාසග්ගාහි
 ‘‘උප්පන්නං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති’’තිආදිනා (දී. නි. 3.310; ම. නි. 1.26; අ.
 නි. 4.14, 114; අ. නි. 6.58) චුත්තෙන විරියසංවරභූතෙන විරියබලෙන තං
 විපල්ලාසං විධමෙන්තො සම්මත්තනියාමං ඔක්කමති. තතියො අනිච්චෙ
 ‘‘නිච්ච’’න්ති අයාථාවග්ගාහි සමාධිබලෙන සමාහිතචිත්තො සඬ්ඛාරානං
 ඛණිකභාවසල්ලක්ඛණෙන තං විපල්ලාසං සමුග්ගාටෙන්තො අරියභූමිං ඔක්කමති.
 චතුත්ථො සන්තතිසමුහකිච්චාරම්මණසනවඤ්චිතතාය එස්සාදිධම්මපුඤ්ජමත්තෙ
 අනත්තනි ‘‘අත්තා’’ති මිච්ඡාහිනිවෙසී චතුකොට්ඨකපුඤ්ඤතාමනසිකාරෙන තං
 මිච්ඡාහිනිවෙසං විද්ධංසෙන්තො සාමඤ්ඤඵලං සවිජ්ජරොති.

ඉධාපි සුභසඤ්ඤාසුඛසඤ්ඤාහි චතුභිපි වා විපල්ලාසෙහි සමුදයසච්චං, තෙසං
 අධිට්ඨානාරම්මණභූතා පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා දුක්ඛසච්චන්තිආදිනා සච්චයොජනා
 වෙදිතඛ්ඛා. ඵලං පනෙත්ථ චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි, චතුභි චිත්තවිපල්ලාසෙහි
 චතුරාසවොස-යොග-කායගන්ථ-අගති-තණ්හුප්පාද-සල්ලපාදාන-විඤ්ඤාණට්ඨිති-
 අපරිඤ්ඤාදිවසෙන අකුසලපක්ඛො නෙතඛ්ඛො. තථා චතුභි සතිපට්ඨානෙහි
 චතුඛිබ්බකාන-විහාරාධිට්ඨාන-සුඛභාගියධම්ම-අප්පමඤ්ඤා-සම්මප්පධාන-
 ඉද්ධිපාදා-දිවසෙන වොදානපක්ඛො නෙතඛ්ඛොති. අයං සීහවික්කිලිතස්ස නයස්ස
 භූමි.

4-5. දිසාලොචන-අඬකුසනයද්වයවණ්ණනා

ඉමෙසං පන තිණ්ණං අත්ථනායානං සිද්ධියා වොහාරෙන නයද්වයං සිද්ධමෙව
 භොති. තථා හි අත්ථනායානං දිසාභූතධම්මානං සමාලොචනං දිසාලොචනං, තෙසං
 සමානායනං අඬකුසොති පඤ්චපි නයා නියුත්තාති වෙදිතඛ්ඛා.

පඤ්චවිධනායවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සාසනපට්ඨානවණ්ණනා

ඉදඤ්ච සුත්තං සොළසවිධෙ සුත්තන්තපට්ඨානෙ
 සංකිලෙසනිබ්බොධාසෙක්ඛභාගියං, සබ්බභාගියමෙව වා
 ‘‘සබ්බධම්මමූලපරියාය’’න්ති එත්ථ සබ්බධම්මග්ගහණෙන ලොකියකුසලානම්පි
 සඬගහිතත්තා. අට්ඨවිසතිවිධෙන පන සුත්තන්තපට්ඨානෙ
 ලොකියලොකුත්තරසබ්බධම්මාධිට්ඨානං ඤාණඤ්ඤායං දස්සනභාවනං සකච්චනං
 විස්සජ්ජනියං කුසලාකුසලං අනුඤ්ඤානං පටික්ඛිත්තං වාති වෙදිතඛ්ඛං.

නෙත්තිනයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මූලපරියායසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

2. සබ්බාසවසුත්තවණ්ණනා

14. අපුබ්බපදවණ්ණනාති අත්ථසංවණ්ණනාවසෙන හෙට්ඨා අග්ගහිතතාය අපුබ්බස්ස අහිනවස්ස පදස්ස වණ්ණනා අත්ථවිහජනා. “හිත්වා පුනප්පුනාගතමත්ථ”න්ති හි වුත්තං. නිවාසට්ඨානභූතා භූතපුබ්බනිවාසට්ඨානභූතා, නිවාසට්ඨානෙන වා භූතා නිබ්බත්තා නිවාසට්ඨානභූතා, තත්ථ මාපිතාති අත්ථො. යථා කාකන්දී මාකන්දී කොසම්බිති යථා කාකන්දස්ස ඉසිනො නිවාසට්ඨානෙන මාපිතා නගරී කාකන්දී, මාකන්දස්ස නිවාසට්ඨානෙන මාපිතා මාකන්දී, කුසම්බස්සනිවාසට්ඨානෙන මාපිතා කොසම්බිති වුව්වති, එවං සාවත්ථිති දස්සෙති. උපනෙත්වා සම්පෙ කත්වා භුඤ්ජිතබ්බතො උපභොගො, සවිඤ්ඤාණකවත්ථු. පරිතො සබ්බදා භුඤ්ජිතබ්බතො පරිභොගො, නිවාසනපාරුපනාදි අවිඤ්ඤාණකවත්ථු. සබ්බමෙත්ථ අත්ථිති නිරුත්තිනයෙන සාවත්ථි-සද්දසිද්ධිමාහ. සත්ථසමායොගෙති සත්ථස්ස නගරියා සමාගමෙ, සත්ථෙ තං නගරං උපගතෙති අත්ථො. පුච්ඡිතෙ සත්ථිකජනෙහි.

සමොහිතන්ති සත්තිවිතං. රම්මන්ති අන්තො බහි ව භූමිභාගසම්පත්තියා වෙව ආරාමියානසම්පත්තියා ව රම්මියං. දස්සනෙය්‍යන්ති විසිබාසන්තිවෙසසම්පත්තියා වෙව පාසාදකුටාගාරාදිසම්පත්තියා ව දස්සනියං පස්සිතබ්බයුත්තං. උපභොගපරිභොගවත්ථුසම්පත්තියා වෙව නිවාසසුඛතාය ව නිබ්බද්ධවාසං වසන්තානං ඉතරෙසඤ්ච සත්තානං මනං රමෙතිති මනොරමං. දසහි සද්දෙහිති හත්ථිසද්දො, අස්ස-රථ-හෙරි-සඩ්ඛ-මුද්දිග-විණා-ගීත සම්මතාලසද්දො, අස්නාථ-පිචථ-බාදථාති-සද්දොති ඉමෙහි දසහි සද්දෙහි. අවිචිත්තන්ති න විචිත්තං, සබ්බකාලං ඝොසිතන්ති අත්ථො.

වුද්ධිං වෙපුල්ලතං පත්තන්ති තන්තිවාසී සත්තවුද්ධියා වුද්ධිං, තාය පරිවුද්ධිතායෙව විපුලභාවං පත්තං, බහුජනං ආකිණ්ණමනුස්සන්ති අත්ථො. විත්තුපකරණසම්ඳ්ධියා ඉද්ධං. සබ්බකාලං සුභික්ඛභාවෙන ජීතං. අන්තමසො විසාසාදෙ උපාදාය සබ්බෙසං කපණද්ධිකවතිබ්බකයාවකානම්පි ඉච්ඡි තත්ථනිජ්ජත්තියා මනුඤ්ඤං ජාතං, පගෙව ඉස්සරියෙ යිතානන්ති දස්සනත්ථං පුන “මනොරම”න්ති වුත්තං. අළකමන්දාවාති ආටානාටාදීසු දසසු වෙස්සවණ්ණමහාරාජස්ස නගරීසු අළකමන්දා නාම එකා නගරී, යා ලොකෙ අළාකා එව වුව්වති. සා යථා පුඤ්ඤකම්මීනං ආවාසභූතා ආරාමරාමණෙය්‍යකාදිනා සොභග්ගජ්ජත්තා, එවං සාවත්ථිපිති වුත්තං “අළකමන්දාවා”ති. දෙවානන්ති වෙස්සවණ්ණපක්ඛියානං වාතුමහාරාජිකදෙවානං.

ජීනාතීති ඉමිනා සොත-සද්දො විය කත්තුසාධනො ජෙන-සද්දොති දස්සෙති.
 රඤ්ඤාති පසෙනදිකොසලොජෙන. රාජගතං ජයං ආරොපෙත්වා කුමාරො ජීතවාති
 ජෙනොති චුත්තො. මඛිගලකබ්බතායාතිආදිනා “ජෙයො” ති එතස්මිං අත්ථෙ
 “ජෙනො” ති චුත්තන්ති දස්සෙති. සබ්බකාමසමිද්ධිතායාති සබ්බෙනි
 උපහොගපරිහොගවත්ථුහි චීතභාවෙන විභවසම්පන්නතායාති අත්ථො. සමිද්ධාපි
 මච්ඡරිනො කිඤ්චි න දෙන්තීති ආහ “විගතමලමච්ඡෙරතායා” ති,
 රාගදොසාදිලානඤ්චෙව මච්ඡරියස්ස ව අභාවෙනාති අත්ථො. සමිද්ධා
 අමච්ඡරිනොපි ව කරුණාසද්ධාදිගුණවිරහිතා අත්තනො සන්නකං පරෙසං න
 දදෙය්‍යුන්ති ආහ “කරුණාදිගුණසමඛිතාය වා” ති. තෙනාති අනාථානං
 පිණ්ඩදානෙන. සද්දත්ථතො පන දාතබ්බභාවෙන සබ්බකාලං උපට්ඨපිතො
 අනාථානං පිණ්ඩො එතස්ස අත්ථීති අනාථපිණ්ඩිකො.
 පඤ්චවිධසෙනාසනඛිගසම්පත්තියාති “නාතිදුරං නච්චාසන්නං
 ගමනාගමනසම්පන්න” න්ති එකං අඛිගං, “දිවා අප්පාකිණ්ණං රත්තිං අප්පසද්දං
 අප්පනිග්ගොස” න්ති එකං, “අප්පඩංසමකසවාතාතපසරීපසමච්ඡස්ස” න්ති එකං,
 “තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ විහරන්තස්ස අප්පකසිරොන උප්පජ්ජන්ති
 වීවර...පෙ.... පරික්ඛාරා” ති එකං, “තස්මිං ඛො පන සෙනාසනෙ ථෙරා භික්ඛු
 විහරන්ති බහුස්සුතා” ති එකං, එවමෙනෙහි පඤ්චවිධසෙනාසනඛිගෙනි
 සම්පන්නතාය. යදි ජෙනවනං තථං අනාථපිණ්ඩිකස්ස ආරාමොති ආහ “සො
 හී” තිආදි.

කීතකාලතො පට්ඨාය අනාථපිණ්ඩිකස්සෙව තං වනං, අථ කස්මා උභින්නං
 පරිකිත්තනන්ති ආහ “ජෙනවනෙ” තිආදි. “යදිපි සො භූමිභාගො කොට්ඨසන්ථරොන
 මහාසෙට්ඨිනා කීතො, රුක්ඛා පන ජෙනෙන න වික්කිතාති ජෙනවනන්ති
 වත්තබ්බතං ලහී” ති වදන්ති.

කස්මා ඉදං සුත්තමහාසීති කථෙතුකමාසතාය සුත්තනික්ඛෙපං පුච්ඡති.
 සාමඤ්ඤතො හි භගවතො දෙසනාකාරණං පාකට්ඨෙවොති. කො පනායං
 සුත්තනික්ඛෙපොති? අත්තජ්ඣාසයො. පරෙහි අනජ්ඣට්ඨො එව හි භගවා
 අත්තනො අජ්ඣාසයෙන ඉමං සුත්තං දෙසෙතීති ආවරියා. යස්මා පනෙස භික්ඛූනං
 උපක්කිලිට්ඨවිත්තතං විදිත්වා “ඉමෙ භික්ඛු ඉමාය දෙසනාය
 උපක්කිලෙසවිසොධනං කත්වා ආසවක්ඛයාය පටිපජ්ජස්සන්ති” ති අයං දෙසනා
 ආරද්ධා, තස්මා පරජ්ඣාසයොති අපරෙ. උභයමපි පන යුත්තං.
 අත්තජ්ඣාසයාදිනඤ්චි සංසග්ගහෙදස්ස සම්භවො හෙට්ඨා දස්සිතොවාති. තෙසං
 භික්ඛූනන්ති තදා ධම්මපටිග්ගාහතභික්ඛූනං. උපක්කිලෙසවිසොධනන්ති
 සමථවිපස්සනුපක්කිලෙසතො විත්තස්ස විසොධනං. පට්ඨඤ්චි භගවා
 අනුපුබ්බිකථාදිනා පටිපත්තියා සංකිලෙසං නීහරිත්වා පච්ඡා සාමුක්කංසිකං දෙසනං
 දෙසෙති ඛෙත්තෙ බාණුකණ්ටකගුම්ඛාදිකෙ අවහරිත්වා කසනං විය, තස්මා
 කම්මට්ඨානමෙව අවත්වා ඉමාය අනුපුබ්බියා දෙසනා පවත්තාති අධිප්පායො.

සංවරහුතන්ති සීලසංවරාදිසංවරහුතං සංවරණසභාවං කාරණං, තං පන අත්ථතො දස්සනාදි ඵ්වාති වෙදිතබ්බං. සංවරිතාති පවත්තිතුං අප්පදානවසෙන සම්මා, සබ්බථා වා වාරිතා. ඵ්වංභූතා ව යස්මා පවත්තිද්වාරපිධානෙන පිහිතා නාම භොන්ති, තස්මා චුත්තං “විදහිතා හුත්වා”ති. ඵ්වං අව්චන්තිකස්ස සංවරස්ස කාරණහුතං අනව්චන්තිකං සංවරං දස්සෙන්වා ඉදානි අව්චන්තිකමෙව සංවරං දස්සෙන්තො යස්මිං දස්සනාදිමහි සති උප්පජ්ජනාරහා ආසවා න උප්පජ්ජන්ති, සො තෙසං අනුප්පාදො නිරොධො ඛයො පහානන්ති ව චුච්චමානො අත්ථතො අප්පවත්තිමත්තන්ති තස්ස ව දස්සනාදි කාරණන්ති ආහ “යෙන කාරණෙන අනුප්පාදනිරොධසඬ්ඛාතං ඛයං ගච්ඡන්ති පහියන්ති නප්පවත්තන්ති, තං කාරණන්ති අත්ථො”ති.

වක්ඛුතොපි...පෙ.... මනතොපිති (ධ. ස. මූලටී. 14-19) වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිවීරීසු තදනුගතමනොවිඤ්ඤාණවීරීසු ව කිඤ්චාපි කුසලාදීනමපි පවත්ති අත්ථි, කාමාසවාදයො ඵ්ව පන වණතො යුසං විය පග්ගරණකඅසුචිභාවෙන සන්දන්ති, තස්මා තෙ ඵ්ව “ආසවා”ති චුච්චන්ති. තත්ථ හි පග්ගරණකඅසුචිමහි නිරුල්භො ආසව-සද්දොති. ධම්මතො යාව ගොත්‍රහුන්ති තතො පරං මග්ගඵලෙසු අප්පවත්තනතො චුත්තං. ඵ්වෙ හි ආරම්මණවසෙන ධම්මෙ ගච්ඡන්තා තතො පරං න ගච්ඡන්ති. නනු තතො පරං භවඬ්ඛාදීනිපි ගච්ඡන්තිති වෙ? න, තෙසමපි පුබ්බෙ ආලම්බිතෙසු ලොකියධම්මෙසු සාසවභාවෙන අත්තොගධත්තා තතො පරතාභාවතො. ඵත්ථ ව ගොත්‍රහුච්චනෙන ගොත්‍රහුවොදානඵලසමාපත්තිපුරෙවාරිකපරිකම්මානි චුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. පයමග්ගපුරෙවාරිකමෙව වා ගොත්‍රහු අවධිනිදස්සනභාවෙන ගහිතං, තතො පරං පන මග්ගඵලසමානතාය අඤ්ඤෙසු මග්ගෙසු මග්ගවීරීයං සමාපත්තිවීරීයං නිරොධානන්තරඤ්ච පවත්තමානෙසු ඵලෙසු නිබ්බානෙ ව ආසවානං පවත්ති නිවාරිතාති වෙදිතබ්බං. සවත්තිති ගච්ඡන්ති, ආරම්මණකරණවසෙන පවත්තන්තිති අත්ථො. අවධිඅත්ථො ආ-කාරො, අවධි ව මරියාදාහිවිධිහෙදතො දුට්ඨො. තත්ථ මරියාදං කිරියං ඛහි කත්වා පවත්තති යථා “ආපාටලිපුත්තා චුට්ඨො දෙවො”ති. අහිවිධි පන කිරියං ඛ්‍යාපෙන්වා පවත්තති යථා “ආහවග්ගා භගවතො යසො පවත්තති”ති. අහිවිධිඅත්ථො වායං ආ-කාරො ඉධ ගහිතොති චුත්තං “අත්තොකරණත්ථො”ති.

මදිරාදයොති ආදි-සද්දෙන සින්ධවකාදම්බරිකාපොතිකාදීනං සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො. චිරපාරිවාසියට්ඨො චිරපරිචුත්ථතා පුරාණභාවො. අවිජ්ජා නාභොසිතිආදීනි ඵත්ථ ආදි-සද්දෙන “පුරිමා, හික්ඛවෙ, කොටි න පඤ්ඤායති භවතණ්භායා”ති (අ. නි. 10.62) ඉදං සුත්තං සඬ්ඛහිතං. අවිජ්ජාසවභවාසවානං චිරපරිචුත්ථතාය දස්සිතාය තබ්භාවභාවිතො කාමාසවස්ස චිරපරිචුත්ථතා දස්සිතාව භොති. අඤ්ඤෙසු ව යථාචුත්තෙ ධම්මෙ ඔකාසඤ්ච ආරම්මණං කත්වා පවත්තමානෙසු මානාදීසු විජ්ජමානෙසු අත්තත්තනියාදිග්ගභවසෙන අහිඛ්‍යාපනං මදකරණවසෙන ආසවසදිසතා ව ඵ්වෙතෙසංයෙව, න අඤ්ඤෙසන්ති ඵ්වෙතස්වෙව ආසව-සද්දො නිරුල්භොති දට්ඨබ්බො. න චෙත්ථ දිට්ඨාසවො නාගතොති ගහෙතබ්බං භවතණ්භාය විය භවදිට්ඨියාපි භවාසවග්ගභණෙනෙව ගහිතත්තා.

ආයතං අනාදිකාලිකත්තා. පසවන්තීති එලන්ති. න හි තං කිඤ්චි සංසාරදුක්ඛං අත්ථී,
යං ආසවෙහි විනා උප්පජ්ජෙය්‍යා. පුරිමානි චෙත්ථානි එත්ථ එතෙසු චතුසු
අත්ථවිතජ්ජෙසු පුරිමානි තීණි. යත්ථානි යෙසු සුත්තාහිධම්මපදෙසෙසු. තත්ථ
යුජ්ජන්ති කිලෙසෙසුයෙව යථාචුත්තස්ස අත්ථත්තයස්ස සම්භවතො. පච්ඡිමං
“ආයතං වා සංසාරදුක්ඛං සවන්ති”ති චුත්තනිබ්බවනං. කම්මෙපි යුජ්ජති
දුක්ඛජ්ජසවනස්ස කිලෙසකම්මසාධාරණත්තා.

දිට්ඨධම්මා වුච්චන්ති පච්චක්ඛතුතා ඛන්ධා, දිට්ඨධම්මෙ භවා දිට්ඨධම්මිකා.
විවාදමූලභූතාති විවාදස්ස මූලකාරණභූතා කොට්ඨපනාහ-මක්ඛ-පළාස-ඉස්සා-
මච්ඡරිය-මායා-සායෙය්‍යා-ථම්භ-සාරම්භ-මානාතිමානා.

යෙන දෙවූපපත්‍යස්සාති යෙන කම්මකිලෙසජ්ජකාරෙන ආසවෙන දෙවෙසු
උපපත්ති නිබ්බන්ති අස්ස මය්හන්ති සම්බන්ධො. ගන්ධබ්බො වා විහඬිගමො
ආකාසවාරී අස්සන්ති විහන්තිං පරිණාමෙත්වා යොජෙතබ්බං. එත්ථ ව
යක්ඛගන්ධබ්බතාය විනිමුත්තා සබ්බා දෙවගති දෙවග්ගහණෙන ගහිතා. අවසෙසා ව
අකුසලා ධම්මාති අකුසලකම්මතො අවසෙසා අකුසලා ධම්මා ආසවාති ආගතාති
සම්බන්ධො.

පටිසාතායාති පටිසෙධනාය. පරුපවා...පෙ.... උපද්දවාති ඉදං යදි භගවා
සික්ඛාපදං න පඤ්ඤපෙය්‍යා, තතො
අසද්ධම්මජ්ජපටිසෙවනඅදින්නාදානපාණාතිපාතාදිහෙතු යෙ උප්පජ්ජෙය්‍යං
පරුපවාදාදයො දිට්ඨධම්මිකා නානජ්ජකාරා අනත්ථා, යෙ ව තත්තිමිත්තා එව
නිරයාදිසු නිබ්බන්තස්ස පඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණාදිවසෙන
මහාදුක්ඛානුභවාදිජ්ජකාරා අනත්ථා, තෙ සන්ධාය චුත්තං. තෙ පනෙතෙති එතෙ
කාමරාගාදිකිලෙස-තෙභුමකකම්මපරුපවාදාදිඋපද්දවජ්ජකාරා ආසවා. යත්ථාති
යස්මිං විනයාදිපාළිපදෙසෙ. යථාති යෙන දුට්ඨධාදිජ්ජකාරෙන අඤ්ඤෙසු ව
සුත්තන්තෙසු ආගතාති සම්බන්ධො.

නිරයං ගමෙන්නීති නිරයගාමිනියා. ඡක්කනිපාතෙ ආහුනෙය්‍යසුත්තෙ. තත්ථ හි
ආසවා ඡධා ආගතා ආසව-සද්දාහිධෙය්‍යස්ස අත්ථස්ස පහෙදොපවාරෙන ආසව-පදෙ
පහෙදොති චුත්තො, කොට්ඨාසත්ථො වා පද-සද්දොති ආසවපදෙති ආසවජ්ජකාර
සද්දකොට්ඨාසෙ අත්ථකොට්ඨාසෙ වාති අත්ථො.

තථා හීති තස්මා සංවරණං පිදහනං පවත්තිතුං අප්පදානං, තෙනෙව
කාරණෙනාති අත්ථො. සීලාදිසංවරෙ අධිජ්ජෙතෙ පවත්තිතුං අප්පදානවසෙන
ථකනභාවසාමඤ්ඤතො ද්වාරං සංවරිත්ථාති ගෙහද්වාරසංවරණම්පි උදාහරං.
සීලසංවරොතිආදි හෙට්ඨා මූලපරියායවණ්ණනාය චුත්තම්පි ඉමස්ස සුත්තස්ස
අත්ථවණ්ණනං පරිපුණ්ණං කත්වා චත්තුකාමො පුන වදති. යුත්තං තාව
සීලසතිඤාණානං සංවරත්ථො පාළියං තථා ආගතත්තා, ඛන්තිවීරියානං පන
කථන්ති ආහ “තෙසඤ්චා”තිආදි. තස්සත්ථො – යදිපි “බමො හොති...පෙ....

සීතස්ස උප්පන්නං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙනී” තිආදිනිද්දෙසෙ ඛන්තිවීරියානං
සංවරපරියායො නාගතො, උද්දෙසෙ පන සබ්බාසවසංවරපරියායන්ති
සංවරපරියායෙන ගහිතත්තා අත්ථෙව තෙසං සංවරභාවොති.

පුබ්බෙ සීලසතිඤ්ඤාණානං පාඨන්තරෙන සංවරභාවො දස්සිතොති ඉදානි තං
ඉමිනාපි සුත්තෙන ගහිතභාවං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි වුත්තං. ඛන්තිවීරියසංවරා
වුත්තායෙව “ඛමො හොති සීතස්සා” තිආදිනා (ම. නි. 1.14) පාළියා දස්සනවසෙන.
“තඤ්ඤ අනාසනං, තඤ්ඤ අගොවර” න්ති අයං පනෙත්ථ සීලසංවරොති තඤ්ඤ
“යථාරුපෙ” තිආදිනා වුත්තං අයුත්තං අනියතවත්ථුකං රහො පටිච්ඡන්තාසනං,
තඤ්ඤ යථාවුත්තං අයුත්තං වෙසියාදිගොවරං, “පටිසඬ්ඛායොනියො පරිවජ්ජෙති” ති
ආගතං යං පරිවජ්ජනං, අයං පන එත්ථ එතස්මිං සුත්තෙ ආගතො සීලසංවරොති
අත්ථො. අනාසනපරිවජ්ජනෙන හි අනාචාරපරිවජ්ජනං වුත්තං,
අනාචාරාගොවරපරිවජ්ජනං චාරිත්තසීලතායසීලසංවරො. තථා හි භගවතා
“පාතිමොක්ඛසංවරසංවුතො විහරති” ති (විහ. 508) සීලසංවරවිභජනෙ
ආචාරාගොවරසම්පත්තිං දස්සෙන්නෙන “අත්ථි අනාචාරො, අත්ථි
අගොවරො” තිආදිනා (විහ. 513, 514) අනාචාරාගොවරා විභජිත්වා දස්සිතා. ඉදඤ්ඤ
එකදෙසෙන සමුදායනිදස්සනං දට්ඨබ්බං සමුද්දපබ්බතනිදස්සනං විය.

සබ්බත්ථ පටිසඬ්ඛා ඤාණසංවරොති එත්ථ “යොනියොමනසිකාරො, පටිසඬ්ඛා
ඤාණසංවරො” ති වත්තබ්බං. න හි දස්සනපභාතබ්බනිද්දෙසෙ පටිසඬ්ඛාගහණං
අත්ථි, “යොනියො මනසි කරොති” ති පන වුත්තං. යොනියොමනසිකරණම්පි
අත්ථතො පටිසඬ්ඛා ඤාණසංවරමෙවාති එවං පන අත්ථෙ ගය්භමානෙ යුත්තමෙතං
සියා. කෙච් පන “යත්ථ යත්ථ ‘ඉධ පටිසඬ්ඛා යොනියො’ ති ආගතං, තං සබ්බං
සන්ධාය ‘සබ්බත්ථ පටිසඬ්ඛා ඤාණසංවරො’ ති වුත්ත” න්ති වදන්ති. තෙසං මතෙන
“ඉදං දුක්ඛන්ති යොනියො මනසි කරොති” තිආදිකස්ස ඤාණසංවරෙන ව
අසඬ්ගහො සියා, “දස්සනං පටිසෙවනා භාවනා ව ඤාණසංවරො” ති ව වචනං
විරුජ්ඣෙය්‍යා, තස්මා වුත්තනායෙනෙවත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. “සබ්බත්ථ
පටිසඬ්ඛා ඤාණසංවරො” ති ඉමිනා සත්තසුපි යානෙසු යං ඤාණං, සො
ඤාණසංවරොති පරිවජ්ජනාදිවසෙන වුත්තා සීලාදයො සීලසංවරාදයොති
අයමත්ථො දස්සිතො. එවං සති සංවරානං සඬ්කරො විය හොතීති තෙ අසඬ්කරතො
දස්සෙතුං “අග්ගහිතග්ගහණෙනා” ති වුත්තං
පරිවජ්ජනවිසෙසසංවරාධිවාසනවිනොදනානං සීලසංවරාදිභාවෙන ගහිතත්තා, තථා
අග්ගහිතානං ගහණෙනාති අත්ථො. තෙ පන අග්ගහිතෙ සරුපතො දස්සෙන්නො
“දස්සනං පටිසෙවනා භාවනා” ති ආහ.

එතෙන සීලසංවරාදිනා කරණභූතෙන, කාරණභූතෙන වා. ධම්මාති
කුසලාකුසලධම්මා. සීලසංවරාදිනා හි සහජාතකොටියා, උපනිස්සයකොටියා වා
පච්චයභූතෙන අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා උප්පත්තිං ගච්ඡන්ති උප්පජ්ජන්ති, තථා
අනිරුද්ධා අකුසලා ධම්මා නිරොධං ගච්ඡන්ති නිරුජ්ඣන්තිති අත්ථො. පාළියං පන
“අනුප්පන්නා චෙව ආසවා න උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ව ආසවා පභියන්ති” ති

අකුසලධම්මානං අනුප්පාදපභානානි එව වුත්තානි, න කුසලධම්මානං
 උප්පාදාදයොති? නයිදමෙවං දට්ඨබ්බං, “යොනියො ව ඛො, භික්ඛවෙ,
 මනසිකරොතො” තිආදිනා කුසලධම්මානම්පි උප්පත්ති පකාසිතාව
 ආසවසංවරණස්ස පධානභාවෙන ගතිතත්තා. තථා හි පරියොසානෙපි “යෙ ආසවා
 දස්සනා පභාතබ්බා, තෙ දස්සනා පභීනා භොන්ති” තිආදිනා (ම. නි. 1.28)
 ආසවප්පභානමෙව පධානං කත්වා නිගමිතං.

15. ජානතො පස්සතොති එත්ථ දස්සනම්පි පඤ්ඤාවක්ඛුනාව දස්සනං
 අධිජ්ජෙතං, න මංසවක්ඛුනා දිබ්බවක්ඛුනා වාති ආහ “ද්වෙපි පදානි එකත්ථානී” ති.
 එවං සන්තෙපිති පදද්වයස්ස එකත්ථත්ථෙපි. ඤාණලක්ඛණන්ති ඤාණස්ස සභාවං,
 විසයස්ස යථාසභාවාවබොධනන්ති අත්ථො. තෙනාහ “ජානනලක්ඛණඤ්ඤි
 ඤාණ” ති. ඤාණප්පභාවන්ති ඤාණානුභාවං, ඤාණකිච්චං විසයොභාසනන්ති
 අත්ථො. තෙනෙවාහ “ඤාණෙන විවට්ඨෙ ධම්මෙ” ති. “ජානතො පස්සතො” ති ව
 ජානනදස්සනමුඛෙන පුග්ගලාධිට්ඨානා දෙසනා පවත්තාති ආහ “ඤාණලක්ඛණං
 ඤාණප්පභාවං උපාදාය පුග්ගලං නිද්දිසති” ති. ජානතො පස්සතොති “යොනියො ව
 මනසිකාරං අයොනියො ව මනසිකාර” තිති වක්ඛමානත්තා
 යොනියොමනසිකාරවිසයජානනං, අයොනියොමනසිකාරවිසයදස්සනං. තඤ්ච ඛො
 පන නෙසං ආසවානං බ්‍රහ්මපායසභාවස්ස අධිජ්ජෙතත්තා උප්පාදනානුප්පාදනවසෙන
 න ආරම්මණමත්තෙනාති අයමත්ථො යුත්තොති ආහ
 “යොනියොමනසිකාරං...පෙ.... අයමෙත්ථ සාරො” ති.

“ජානතො” ති වත්ථා ජානනඤ්ච අනුස්සවාකාරපටිච්ඡිකත්තවසෙන න
 ඉධාධිජ්ජෙතං, අථ ඛො රූපාදි විස වක්ඛුච්ඤ්ඤාණෙන
 යොනියොමනසිකාරායොනියොමනසිකාරෙ පච්චක්ඛෙ කත්වා තෙසං
 උප්පාදවසෙන දස්සනන්ති ඉමමත්ථං විභාවෙතුං. “පස්සතො” ති වුත්තන්ති එවං වා
 එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අඤ්ඤත්ථාපි හි “එවං ජානතො එවං පස්සතො (ඉතිවු.
 102), ජානං ජානාති පස්සං පස්සති (ම. නි. 1.203), එවං ජානන්තා එවං පස්සන්තා
 (ම. නි. 1.407), අජානනං අපස්සන” තිති ව ආදීසු ඤාණකිච්චස්ස
 සාමඤ්ඤවිසෙසදීපනවසෙනෙතං පදද්වයං ආගතන්ති. කෙච්ඡි
 අභයගිරිවාසිසාරසමාසාවරියා. තෙ හි “සමාධිනා ජානතො විපස්සනාය පස්සතො
 ජානං ජානාති පස්සං පස්සති, එවං ජානනා සමථො, පස්සනා විපස්සනා” ති ව ආදිනා
 පපඤ්චෙත්ති. තෙති පපඤ්චා. ඉමස්මිං අත්ථෙති “ජානතො” තිආදිනයප්පවත්තෙ
 ඉමස්මිං සුත්තපදඅත්ථෙ නිද්ධාරියමානෙ. න යුජ්ජන්ති ජානනදස්සනානං
 යොනියොමනසිකාරායොනියොමනසිකාරවිසයභාවස්ස පාළියං වුත්තත්තා.

ආසවප්පභානං ආසවානං අච්චන්තප්පභානං. සො පන නෙසං අනුප්පාදො
 සබ්බෙන සබ්බං බිණ්ණා අභාවො එවාති ආහ “ආසවානං අච්චන්තබ්බසමුප්පාදං
 බිණ්ණාකාරං නත්ථිභාව” ති. උජුමග්ගානුසාරිනොති කිලෙසවච්ඡිකස්ස
 කායවච්ඡිකාදීනඤ්ච පභානෙන උජුභූතෙ සවිපස්සනෙ හෙට්ඨිමමග්ගෙ
 අනුස්සරන්තස්ස. තදෙව හිස්ස සික්ඛනං. බයස්මිං පඨමං ඤාණං. තතො අඤ්ඤා

අනන්තරාති බයසඩ්බාතෙ අග්ගමග්ගෙ තප්පරියාපන්නමෙව ඤාණං පයිමං
 උප්පජ්ජති, තදනන්තරං පන අඤ්ඤං අරහත්තන්ති. යදිපි ගාථායං
 “බයස්මි” ඉච්චෙව චුත්තං, සමුච්ඡෙදවසෙන පන ආසවෙහි බිණොතිති මග්ගො
 බයොති චුච්චතිති ආහ “මග්ගො ආසවක්ඛයොති චුත්තො”ති. සමණොති
 සම්මපාපො අධිජ්ජෙතො. සො පන බිණාසවො හොතිති “ආසවානං බයා”ති
 ඉමස්ස ඵලපරියායතා චුත්තා, නිප්පරියායෙන පන ආසවක්ඛයො මග්ගො, තෙන
 පත්තබ්බතො ඵලං. එතෙනෙව නිබ්බානස්සපි ආසවක්ඛයභාවො චුත්තොති
 වෙදිතබ්බො.

“ජානතො පස්සතො”ති ජානතො එව පස්සතො එවාති එවමෙත්ථ නියමො
 ඉච්ඡිතො, න අඤ්ඤා චිසෙසාභාවතො අනිට්ඨසාධනතො වාති තස්ස නියමස්ස
 ඵලං දස්සෙතුං “නො අජානතො නො අපස්සතො”ති චුත්තන්ති ආහ “යො පන න
 ජානාති න පස්සති, තස්ස නෙව වදාමිති අත්ථො”ති. ඉමිනා
 දුර්විකායොනියොමනසිකාරො ඉධාධිජ්ජෙතො, යොනියොමනසිකාරො ව
 ආසවක්ඛයස්ස එකන්තිකකාරණන්ති දස්සෙති. එතෙනාති “නො අජානතො නො
 අපස්සතො”ති වචනෙන. තෙ පටික්ඛිත්තාති කෙ පන තෙති? “බාලෙ ව පණ්ඩිතෙ
 ව සන්ධාවිත්ථා සංසරිත්ථා දුක්ඛස්සන්තං කර්මස්සන්ති (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.228),
 අහෙතු අපච්චයා සත්තා විසුජ්ඣන්ති”ති (දී. නි. 1.168; ම. නි. 2.227) එවමාදිවාදා.
 තෙසු හි කෙචි අභිජාතිසඩ්ධන්තිමත්තෙන භවසඩ්ධන්තිමත්තෙන ව සංසාරසුද්ධිං
 පටිජානන්ති, අඤ්ඤෙ ඉස්සරපජාපතිකාලාදිවසෙන, තයිදං සබ්බං “සංසාරාදිහි”ති
 එත්ථෙව සඩ්ධගිතන්ති දට්ඨබ්බං.

පුරිමෙන වා පදද්වයෙනාති “ජානතො, පස්සතො”ති ඉමිනා පදද්වයෙන.
 උපායො චුත්තො “ආසවක්ඛයස්සා”ති අධිකාරතො විඤ්ඤායති. ඉමිනාති “නො
 අජානතො, නො අපස්සතො”ති ඉමිනා පදද්වයෙන. අනුපායො එව හි ආසවානං
 බයස්ස යදිදං යොනියො ව අයොනියො ව මනසිකාරස්ස අජානනං අදස්සනඤ්ච,
 තෙන තථත්තාය අප්පට්ඨන්තිතො මිච්ඡාපට්ඨන්තිතො ව. නනු “පස්සතො”ති
 ඉමිනා අයොනියොමනසිකාරො යථා න උප්පජ්ජති, එවං දස්සතෙ අධිජ්ජෙතෙ
 පුරිමෙනෙව අනුපායපටිසෙධො චුත්තො හොතිති? න හොති,
 අයොනියොමනසිකාරානුප්පාදනස්සපි උපායභාවතො සතිබලෙන
 සංචුතවක්ඛන්ත්රියාදිතා විය සම්පජ්ඤ්ඤබලෙනෙව නිව්වාදිවසෙන
 අභූතජානනාභාවො හොතිති. තෙනාහ “සඩ්ධබ්බෙපන...පෙ.... හොති”ති. තත්ථ
 සඩ්ධබ්බෙපනාති සමාසෙන, අන්වයතො ඛාතිරෙකතො ව විත්ථාරං අකත්ථාති
 අත්ථො. ඤාණං...පෙ.... දස්සිතං හොති “ජානතො”තිආදිනා ඤාණස්සෙව
 ගහිතත්තා. යදි එවං “ස්වායං සංවරො”තිආදි කථං නියතිති? ඤාණස්ස
 පධානභාවදස්සනත්ථං එවමයං දෙසනා කතාති නායං දොසො, තථා අඤ්ඤත්ථාපි
 “අරියං වො භික්ඛවෙ සම්මාසමාධිං දෙසෙස්සාමි සඋපනිසං සපරික්ඛාර”න්ති (ම.
 නි. 3.136) විත්ථාරො.

දබ්බජාතිකොති දබ්බරුපො. සො හි දුබ්බොති වුවුවති “දුබ්බං විනස්සති නාදුබ්බං” න්තිආදීසු. දබ්බජාතිකො වා සාරසභාවො, සාරුප්පසීලාවාරොති අත්ථො. යථාහ “න ඛො දබ්බ දබ්බො එවං නිබ්බෙදෙන්නී” ති (පාරා. 384, 391; වුළුව. 193). වත්තසීසෙ යත්වාති වත්තං උත්තමඛිගං, ධුරං වා කත්වා. යො හි පරිසුද්ධාජීවො කාතුං අජානන්තානං සබ්බන්තොරිනං, අත්තනො වා වාතාතපාදිපට්ඨානන්තං ඡත්තාදීති කරොති, සො වත්තසීසෙ යත්වා කරොති නාම. පදට්ඨානං න හොතීති න වත්තබ්බො නාථකරණධම්මභාවෙන උපනිස්සයභාවතො. වුත්තඤ්චි “යානි තානි සබ්බන්තොරිනං උච්චාවචානි කිච්චකරණියානි, තත්ථ දක්ඛො හොතී” තිආදි (ම. නි. 1.497).

උපායමනසිකාරොති කුසලධම්මප්පවත්තියා කාරණභූතො මනසිකාරො. පථමනසිකාරොති තස්සා එව මග්ගභූතො මනසිකාරො. අනිච්චාදීසු අනිච්චන්තිආදිනාති අනිච්චදුක්ඛඅසුභඅනත්තසභාවෙසු ධම්මෙසු “අනිච්චං දුක්ඛං අසුභං අනත්තං” තිආදිනා එව නයෙන, අවිපරිතසභාවෙනාති අත්ථො. සච්චානුලොමිකෙන වාති සච්චාභිසමයස්ස අනුලොමවසෙන. විත්තස්ස ආවට්ටනාතිආදිනා ආවට්ටනාය පච්චයභූතා තතො පුරිමුප්පන්නා මනොද්චාරිකා කුසලජවනප්පවත්ති එලවොහාරෙන තථා වුත්තා. තස්සා හි වසෙන සා කුසලුප්පත්තියා උපනිස්සයො හොති. ආවජ්ජනා හි භවඛිගවිත්තං ආවට්ටයතීති ආවට්ටනා. අනු අනු ආවට්ටෙතීති අත්ථාවට්ටනා. භවඛිගාරම්මණතො අඤ්ඤං ආභුජතීති ආහොගො. සමන්තාහරතීති සමන්තාභාරො. තදෙචාරම්මණං අත්තානං අනුබන්ධිත්වා උප්පජ්ජමානං මනසි කරොති යපෙනිති මනසිකාරො. අයං වුවුවතීති අයං උපායපථමනසිකාරලක්ඛණො යොනිසොමනසිකාරො නාම වුවුවති, යස්ස වසෙන පුග්ගලො දුක්ඛාදීති සච්චානි ආවජ්ජතුං සක්කොති. අයොනිසොමනසිකාරෙ සච්චපටිකුලෙනාති සච්චාභිසමයස්ස අනුලොමවසෙන. සෙසං යොනිසොමනසිකාරෙ වුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බං.

සුත්තින්ති උපපත්තිසාධනායුත්තිං, හෙතුන්ති අත්ථො. තෙනෙවාහ “යස්මා” තිආදි. එත්ථාති “අයොනිසො හික්ඛවෙ...පෙ.... පභීයන්ති” ති එතස්මි. පාඨෙ. තත්ථාති වාකොපඤ්ඤාසනං. කස්මා පනෙත්ථ අයමුද්දෙසනිද්දෙසො පරිවත්තොති වොදනං සන්ධායාහ “යොනිසො” තිආදි. තත්ථ මනසිකාරපදං ද්විත්තං සාධාරණන්ති අධිප්පායෙන “යොනිසො අයොනිසොති ඉමෙහි තාව ද්විති පදෙහි” ති වුත්තං. යොනිසොති හි යොනිසොමනසිකාරො, අයොනිසොති ව අයොනිසොමනසිකාරො තත්ථ අනුවත්තනතො වක්ඛමානන්තා ව. සනිපි අනත්ථුප්පත්තිසාමඤ්ඤෙ භවාදීසු පුග්ගලස්ස බහුලිසාමඤ්ඤං දස්සෙත්වා තං පරිවත්තිත්වා විසෙසදස්සනන්තං නාවාදි උපමාත්තයග්ගහණං දට්ඨබ්බං. වක්කයන්තං ආහට්ඨපියන්තන්ති වදන්ති.

අනුප්පන්නාති අනිබ්බන්තා. ආරම්මණවිසෙසවසෙන තස්ස අනුප්පත්ති වෙදිතබ්බො, න රූපාරම්මණාදිආරම්මණසාමඤ්ඤෙන, නාපි ආසවවසෙන. තෙනාහ “අනනුභුතපුබ්බං ආරම්මණං...පෙ.... අඤ්ඤථා හි අනමතග්ගෙ සංසාරෙ

අනුප්පන්නා නාම ආසවා න සන්නි”ති. වත්ථුන්ති

සවිඤ්ඤාණකාවිඤ්ඤාණකප්පහෙදං ආසවුප්පන්නිකාරණං. ආරම්මණං

ආරම්මණපච්චයභූතරූපාදීනි. ඉදානි ආසවවසෙනපි අනුප්පන්නපරියායො ලබ්භතීති දස්සෙතුං “අනුභූතපුබ්බෙපි”තිආදි වුත්තං. පකතිසුද්ධියාති පුබ්බවරියතො කිලෙසදුර්භාවසිද්ධාය සුද්ධිපකතිතාය. පාළියා උද්දිසනං උද්දෙසො, අත්ථකථනං පරිපුච්ඡා. අප්පකියනං පරියත්ති, විවරසිබ්බාදි නවකම්මං, සමථවිපස්සනානුයොගො යොනිසොමනසිකාරො. තාදිසෙනාති යාදිසෙන “මනුඤ්ඤවත්ථු”තිමනසිකාරාදිනා කාමාසවාදයො සම්භවෙය්‍යං, තාදිසෙන. ආසවානං වඩ්ඪී නාම පරිශුච්චානතිබ්බතාය වෙදිතබ්බා, සා ව අභිණ්හුප්පන්නියා බහුලිකාරතොති තෙ ලද්ධාසෙවනා බහුලභාවං පත්තා මද්දන්තා ඵරන්තා ඡාදෙන්තා අන්ධාකාරං කරොන්තා අපරාපරං උප්පජ්ජමානා එකසන්නානනයෙන “උප්පන්නා පවඩ්ඪන්ති”ති වුව්චන්ති. තෙන වුත්තං “පුනප්පුනං උප්පජ්ජමානා උප්පන්නා පවඩ්ඪන්තිති වුව්චන්ති”ති. ඉතො අඤ්ඤාපාති ඉතො අපරාපරුප්පන්නානං එකත්තග්ගහණතො අඤ්ඤාපා වඩ්ඪී නාම නත්ථි බණ්ඩකභාවතො.

සො ව ඡානාතීති ධම්මුද්ධව්චවිග්ගභාභාවමාහ. කාරකස්සෙවාති

යුත්තයොගස්සෙව. යස්ස පනාතිආදිනා අනුද්දෙසිකං කත්වා වුත්තමත්ථං.

පුරාතනස්ස පුරිසාතිසයස්ස පටිපත්තිදස්සනෙන පාකටතරං කාතුං.

“මණ්ඩලාරාමවාසීමහාතිස්සභූතත්ථෙරස්ස වියා”තිආදි වුත්තං. තඤ්භි සබ්බභ්මාරීනං ආයතිං තථාපටිපත්තිකාරණං භොති, යතො එදිසං වත්ථු වුව්චති.

තස්මිං යෙවාති මණ්ඩලාරාමෙයෙව. ආචරියං ආපුච්ඡිත්වාති අත්තතො

උද්දෙසාචරියං කම්මට්ඨානග්ගහණත්ථං ගන්තුං ආපුච්ඡිත්වා. ආචරියං වන්දිත්වාති

කම්මට්ඨානදායකං මහාරක්ඛිතත්ථෙරං වන්දිත්වා. උද්දෙසමග්ගන්ති යථාආරද්ධං

උද්දෙසපබන්ධං. තදා කිර මුඛපාඨෙතෙව බහු එකප්පකං උද්දිසාපෙත්වා

මනොසප්පකියවසෙන ධම්මං සප්පකියන්ති. තත්ථායං ථෙරො පඤ්ඤවත්තතාය

උද්දෙසං ගණ්හන්තානං භික්ඛූනං ධොරය්භො, සො “ඉදානාහං අනාගාමී, කිං

මය්හං උද්දෙසෙනා”ති සඬකොචං අනාපජ්ජිත්වා දුතියදිවසෙ උද්දෙසකාලෙ

ආචරියං උපසඩ්ධකම්. “උප්පන්නා පභියන්ති”ති එත්ථ උප්පන්නසදිසා

“උප්පන්නා”ති වුත්තා, න පච්චුප්පන්නා. න භි පච්චුප්පන්නෙසු ආසවෙසු මග්ගෙන

පහානං සම්භවතීති ආහ “යෙ පන...පෙ.... නත්ථි”ති. වත්තමානුප්පන්නා

බණ්ඩත්තයසමඬගිතො. තෙසං පටිපත්තියා පහානං නත්ථි උප්පජ්ජනාරහානං

පච්චයසාතෙන අනුප්පාදනමෙව තාය පහානන්ති.

16. යදි එවං දුතියපදං කිමත්ථියන්ති? පදද්වයග්ගහණං ආසවානං

උප්පන්නානුප්පන්නභාවසම්භවදස්සනත්ථඤ්ඤෙව පහායකවිභාගෙන

පහාතබ්බවිභාගදස්සනත්ථඤ්ඤෙව. තෙනාහ “ඉදමෙව පදං ගහෙත්වා”ති. අඤ්ඤම්පීති

ඤාණතො අඤ්ඤම්පි සතිසංවරාදිං. දස්සනාති ඉදං හෙතුම්භි නිස්සක්කවචනන්ති

දස්සනෙනාති හෙතුම්භි කරණවචනෙන තදත්ථං විවරති. එස නයොති තමෙවත්ථං

අතිදිසති. දස්සනෙනාති සොතාපත්තිමග්ගෙන. සො හි පය්මං නිබ්බානදස්සනතො

“දස්සන”න්ති වුව්චති. යදිපි තං ගොත්‍රභූ පය්මතරං පස්සති, දිස්වා පන

කත්තබ්බකිව්වස්ස කිලෙසප්පභානස්ස අකරණතො න තං දස්සනන්ති වුච්චති. ආවජ්ජනට්ඨානියඤ්ඤි තං ඤාණං මග්ගස්ස, නිබ්බානාරම්මණත්තසාමඤ්ඤෙන චෙතං වුත්තං, න නිබ්බානපටිච්ඡ්ඤානෙන, තස්මා ධම්මවක්ඛු පුනස්සුතං. නිබ්බත්තනෙන භාවනං අප්පත්තං දස්සනං නාම, ධම්මවක්ඛුඤ්ඤා පරිඤ්ඤාදිකිව්වකරණවසෙන චතුසව්චධම්මදස්සනං තදභිසමයොති නුත්තරත්ථ ගොත්‍රභුස්ස දස්සනභාවප්පත්ති. අයඤ්ච විචාරො පරතො අට්ඨකථායමෙව (ම. නි. අට්ඨ. 1.22) ආගමිස්සති. සබ්බත්ථාති “සංවරා පභාතබ්බා”ති ආදීසු. සංවරාති සංවරෙන, “සංවරො”ති චෙත්ථ සතිසංවරො වෙදිතබ්බො. පටිසෙවති එතෙනාති පටිසෙවනං, පච්චයෙසු ඉදමත්ථිකතාඤාණං. අධිවාසෙති ඛමති එතායාති අධිවාසනා, සීතාදීනං ඛමනාකාරෙන පවත්තො අදොසො, තප්පධානා වා චත්තාරො කුසලක්ඛන්ධා. පරිවජ්ජෙති එතෙනාති පරිවජ්ජනං, වාළුමිගාදීනං පරිහරණවසෙන පවත්තා චෙතනා, තථාපවත්තා වා චත්තාරො කුසලක්ඛන්ධා. කාමචිතක්කාදිකෙ විනොදෙති විතුදති එතෙනාති විනොදනං, කුසලචිරියං. පයමමග්ගෙන දිට්ඨෙ චතුසව්චධම්මෙ භාවනාවසෙන උප්පජ්ජනතො භාවනා, සෙසමග්ගත්තයං. න භි තං අදිට්ඨපුබ්බං කිඤ්චි පස්සති, එවං දස්සනාදීනං වචනත්ථො වෙදිතබ්බො.

දස්සනාපභාතබ්බආසව්වණ්ණනා

17. කුසලාකුසලධම්මෙහි ආලම්බියමානාපි ආරම්මණධම්මා

ආවජ්ජනමුඛෙනෙව තබ්බාවං ගච්ඡන්තිති දස්සෙත්තො “මනසිකරණියෙ”ති පදස්ස “ආවජ්ජනබ්බෙ”ති අත්ථමාහ. භිතසුඛාවහභාවෙන මනසිකරණං අරහන්තිති මනසිකරණියා, තප්පටිපක්ඛතො අමනසිකරණියාති ආහ “අමනසිකරණියෙති තබ්බිපරිතෙ”ති. සෙසපදෙසුති “මනසිකරණියෙ ධම්මෙ අප්පජානන්තො”ති ආදීසු. යස්මා කුසලධම්මෙසුපි සුභසුඛනිව්වාදිවසෙන මනසිකාරො අස්සාදනාදිහෙතුතාය සාවජ්ජො අභිතදුක්ඛාවහො අකුසලධම්මෙසුපි අනිව්වාදිවසෙන මනසිකාරො නිබ්බිදාදිහෙතුතාය අනවජ්ජො භිතසුඛාවහො, තස්මා “ධම්මතො නියමො නත්ථි”ති වත්ථා “ආකාරතො පන අත්ථි”ති ආහ.

වා-සද්දො යෙභුයොන “මමං වා භි භික්ඛවෙ (දී. නි. 1.5, 6), දෙවො වා භවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා”ති ආදීසු (ම. නි. 1.186; ම. නි. 2.79, 80) විකප්පත්ථො දිට්ඨො, න සමුච්චයත්ථොති තත්ථ සමුච්චයත්ථෙ පයොගං දස්සෙතුං “යථා”ති ආදි වුත්තං. එවඤ්ච කත්ථා සමුච්චයත්ථදීපකං පනෙතං සුත්තපදං සමුදාහරං.

කාමාසවොති පඤ්චකාමගුණසඬ්ඛාතෙ කාමෙ ආසවො කාමාසවො. තෙනාහ “පඤ්චකාමගුණිකො රාගො”ති. භවාසවං පන යපෙත්ථා සබ්බො ලොභො කාමාසවොති යුත්තං සියා. රූපාරූපභවෙති කම්මුපපත්තිහෙදතො දුට්ඨෙපි රූපාරූපභවෙ ඡන්දරාගො. ඤානනිකන්තිති ඤානස්සාදො. “සුන්දරමිදං යානං නිව්චං ධුව”න්ති ආදිනා අස්සාදෙන්තස්ස උප්පජ්ජමානො සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨිසහගතො රාගො භවෙ ආසවොති භවාසවො. එවන්ති

සබ්බදිට්ඨිනං සස්සතුච්ඡේදදිට්ඨිසඬ්ගහතො භවාසවෙනෙව දිට්ඨාසවො ගහිතො තංසහගතරාගතායාති අධිජ්ජායො. අපරෙ පන “දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවෙන ව සඬ්ගහිතො”ති වදන්ති. එත්ථ ව “භවාසවො චතුසු දිට්ඨිගතවිජ්ජප්පයුත්තලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උජ්ජප්පති”ති (ධ. ස. 1465) වචනතො දිට්ඨිසම්පයුත්තරාගස්ස භවාසවහාවො විචාරෙතබ්බො, අථ “කාමසහගතා සඤ්ඤාමනසිකාරා”තිආදියු (සං. නි. 4.332) විය ආරම්මණකරණත්ථො සහගතත්ථො, එවං සති භවාසවෙ දිට්ඨාසවස්ස සමොධානගමනං කතං න සියා. න හි තම්පයොගතබ්භාවාදිකෙ අසති තංසඬ්ගහො යුත්තො, තස්මා යථාචුත්තපාළිං අනුසාරෙන දිට්ඨිගතසම්පයුත්තලොභොපි කාමාසවොති යුත්තං සියා. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකදුක්ඛානඤ්ඤි කාරණභූතා කාමාසවාදයොපි ද්විධා චුත්තා.

අභිධම්මෙ (ධ. ස. 1103) ව කාමාසවනිද්දෙසෙ “කාමෙසුති කාමරාගදිට්ඨරාගාදිනං ආරම්මණභූතෙසු තෙභූමකෙසු චත්ථුකාමෙසු”ති අත්ථො සම්භවති. තත්ථ හි උජ්ජප්පමානා සා තණ්හා සබ්බාපි න කාමච්ඡන්දාදිනාමං න ලහතිති. යදි පන ලොභො කාමාසවභවාසවච්ඡිත්තොපි සියා, සො යදා දිට්ඨිගතවිජ්ජප්පයුත්තෙසු චිත්තෙසු උජ්ජප්පති, තදා තෙන සම්පයුත්තො අවිජ්ජාසවො ආසවවිජ්ජප්පයුත්තොති දොමනස්සවිචිකිච්ඡද්ධවිචසම්පයුත්තස්ස විය තස්සපි ආසවවිජ්ජප්පයුත්තතා චත්තබ්බා සියා “චතුසු දිට්ඨිගතවිජ්ජප්පයුත්තලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උජ්ජපත්තො මොහො සියා ආසවසම්පයුත්තො, සියා ආසවවිජ්ජප්පයුත්තො”ති. “කාමාසවො අට්ඨසු ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙසු උජ්ජප්පති”ති (ධ. ස. 1465), “කාමාසවං පට්ඨව දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො”ති (පට්ඨා. 3.3.109) ව වචනතො දිට්ඨිසහගතරාගො කාමාසවො න භොතිති න සක්කා චත්තුං. කිඤ්ච අභිජ්ඣාකාමරාගානං විසෙසො ආසවද්වයඵකාසවහාවො සියා, න අභිජ්ඣාය ව නොආසවහාවොති නොආසවලොභස්ස සබ්භාවො විචාරෙතබ්බො. න හි අත්ථි අභිධම්මෙ “ආසවො ව නොආසවො ව ධම්මා ආසවස්ස ධම්මස්ස ආසවස්ස ව නොආසවස්ස ව ධම්මස්ස හෙතුපච්චයො”ති (පට්ඨා. 3.3.16-17) සත්තමො නවමො ව පඤ්ඤො. ගණනායඤ්ච “හෙතුයා සත්තා”ති (පට්ඨා. 3.3.40) චුත්තං, නො “නවා”ති. දිට්ඨිසම්පයුත්තෙ පන ලොභෙ නොආසවෙ විජ්ජමානෙ සත්තමනවමාපි පඤ්ඤා විස්සජ්ජනං ලභෙය්න, ගණනාය ව “හෙතුයා නවා”ති චත්තබ්බං සියා, න පන චුත්තං. දිට්ඨිවිජ්ජප්පයුත්තෙ ව ලොභෙ නොආසවෙ විජ්ජමානෙ චත්තබ්බං චුත්තමෙව. යස්මා පන සුත්තන්තදෙසනා නාම පරියායකථා, න අභිධම්මදෙසනා විය නිජ්ජපරියායකථා, තස්මා බලවකාමරාගස්සෙව කාමාසවං දස්සෙතුං “කාමාසවොති පඤ්චකාමගුණිකො රාගො”ති චුත්තං, තථා භවාහිනන්දනන්ති.

සාමඤ්ඤෙන භවාසවො දිට්ඨාසවං අන්තොගධං කත්වා ඉධ තයො එව ආසවා චුත්තාති තස්ස තදන්තොගධනං දස්සෙතුං “එවං දිට්ඨාසවො”තිආදි චුත්තං. තථා හි චක්ඛති භවාසවස්ස අනිමිත්තවිමොක්ඛපටිපක්ඛනං. චතුසු සච්චෙසු අඤ්ඤාණන්ති ඉදං සුත්තන්තනයං නිස්සාය චුත්තං. සුත්තන්තසංවණ්ණනා භෙසාති,

තදන්තොගධත්තා වා පුබ්බන්තාදීනං. යථා අත්ථතො කාමාසවාදයො වචන්ථාපිතා,
තථා නෙසං උප්පාදවඩ්ඪියො දස්සෙන්තො “කාමගුණෙ”තිආදිමාහ. අස්සාදනො
මනසිකරොතොති “සුභසුඛා”තිආදිනා අස්සාදනවසෙන මනසි කරොන්තස්ස.
චතුච්ඡල්ලාසපදට්ඨානභාවෙනාති සුභසඤ්ඤාදීනං වත්ථුභාවෙන.
චුත්තනයපච්චනීකතොති “කාමා නාමෙනෙ අනිච්චා දුක්ඛා
විපරිණාමධම්මා”තිආදිනා කාමගුණෙසු
ආදීනවදස්සනපුබ්බකතෙක්ඛම්මපටිපත්තියා ඡන්දරාගං වික්ඛම්භයතො
සමුච්ඡින්නන්තස්ස ච අනුප්පන්නො ච කාමාසවො න උප්පජ්ජති, උප්පන්නො ච
පහීයති. තථා මහග්ගතධම්මෙසු වෙච සකලතෙභුමකධම්මෙසු ච
ආදීනවදස්සනපුබ්බකඅනිච්චාදිමනසිකාරවසෙන නිස්සරණපටිපත්තියා අනුප්පන්නා
ච භවාසවඅවිජ්ජාසවා න උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච පහීයන්ති ඵලං තණ්හාපක්ඛෙ
චුත්තස්ස නයස්ස පටිපක්ඛතො සුක්කපක්ඛෙ විත්ථාරො වෙදිතබ්බො.

තයො ඵවාති අහිධම්මෙ විය “චත්තාරො”ති අවත්වා කස්මා තයො ඵව ආසවා
ඉධ ඉමිස්සං දස්සනාපහාතබ්බකථායං චුත්තා? තත්ථ කාමාසවස්ස
තණ්හාපණ්ඩිභාවතො අප්පණ්ණිතවිමොක්ඛපටිපක්ඛතා වෙදිතබ්බා. භවෙසු
නිච්චග්ගාභානුසාරතො යෙභුයාතො භවරාගසම්පත්තිතො භවාසවස්ස
අනිමිත්තවිමොක්ඛපටිපක්ඛතා, භවදිට්ඨියා පන භවාසවභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි,
අනත්තසඤ්ඤාය ඤාණානුභාවසිද්ධිතො අවිජ්ජාසවස්ස
සුඤ්ඤතවිමොක්ඛපටිපක්ඛතා. ඵත්ථාති ඵතිස්සං ආසවකථායං. වණ්ණිතන්ති
කථිතං. අහෙදතොති සාමඤ්ඤතො.

18. කාමාසවාදීනන්ති මනුස්සලොකදෙවලොකගමනීයානං කාමාසවාදීනං.
නිරයාදිගමනීයා පන කාමාසවාදයො “දස්සනා පහාතබ්බෙ ආසවෙ”ති ඵත්ථෙච
සමාරුළුභා. අථ වා යදග්ගෙන සො පුග්ගලොදස්සනාපහාතබ්බානං ආසවානං
අධිට්ඨානං, තදග්ගෙන කාමාසවාදීනම්පි අධිට්ඨානං. න හි සමඤ්ඤාහෙදෙන
වත්ථුහෙදො අත්ථිති දස්සෙතුං “ඵත්තාවතා”තිආදි චුත්තං. තෙනෙවාහ
“සාමඤ්ඤතො චුත්තාන”න්ති. කස්මා පනෙත්ථ දස්සනාපහාතබ්බෙසු ආසවෙසු
දස්සෙතබ්බෙසු “අහොසිං නු බො අහං”න්තිආදිනා විචිකිච්ඡා දස්සිතාති ආහ
“විචිකිච්ඡාසිසෙන චෙත්ථා”තිආදි. ඵවන්ති යථා සොළසවත්ථුකා විචිකිච්ඡා
උප්පජ්ජති, ඵලං අයොනියොමනසිකාරොති.

විජ්ජමානනං අවිජ්ජමානනඤ්චාති (සං. නි. පි. 2.2.20) සස්සතාසඬ්ඤං නිස්සාය
“අහොසිං නු බො අහමතීතමද්ධාන”න්ති අතීතෙ අත්තතො විජ්ජමානනං,
අධිච්චසමුප්පත්තිආසඬ්ඤං නිස්සාය “යතො පභුති අහං, තතො පුබ්බෙ න නු බො
අහොසි”න්ති අතීතෙ අත්තතො අවිජ්ජමානනඤ්ච කඬ්ඛති. කස්මා? විචිකිච්ඡාය
ආකාරද්වයාවලම්බනතො. තස්සා පන අතීතවත්ථුතාය ගහිතත්තා
සස්සතාධිච්චසමුප්පත්තිආකාරනිස්සයතා දස්සිතා. ඵලං
ආසප්පනපරිසප්පනාපවත්තිකං කත්ථවිපි අප්පට්චත්තිහෙතුභූතං විචිකිච්ඡං කස්මා
උප්පාදෙතීති න වොදෙතබ්බමෙතන්ති දස්සෙන්තො ආහ “කිං කාරණන්ති න

වත්තබ්බ”න්ති. ස්වෙව පුපුප්පනභාවො එව. යදි එවං තස්ස
අයොනියොමනසිකාරොනෙව භවිතබ්බන්ති ආපන්නන්ති ආහ “නනු ව
පුපුප්පනොපි යොනියො මනසි කරොති”ති. තත්ථානි යොනියොමනසිකරණෙ.

ජාතිලිඛිගුපපත්තියොති ඛත්තියබ්බාභ්මණාදිජාතිං ගහට්ඨපබ්බජිතාදිලිඛිගං
දෙවමනුස්සාදිඋපපත්තිඤ්ච. නිස්සායානි උපාදාය.

තස්මිං කාලෙ සත්තානං මජ්ඣිමප්පමාණං, තෙන යුත්තො පමාණිකො,
තදභාවතො, තතො අතීතභාවතො වා අප්පමාණිකො වෙදිතබ්බො. කෙවීති
සාරසමාසාවරියා. තෙ හි “කථං නු බොති ඉස්සරෙන වා බ්‍රහ්මුනා වා පුබ්බකතෙන
වා අහෙතුතො වා නිබ්බත්තොති වින්තෙති”ති ආහු. තෙන වුත්තං “හෙතුතො
කඩ්ඛතීති වදන්ති”ති. අහෙතුතො නිබ්බත්තිකඩ්ඛාපි හි හෙතුපරාමසනමෙවාති.

පරම්පරන්ති පුබ්බාපරප්පවත්තිං. අද්ධානන්ති කාලාධිවචනං, තඤ්ච භූමිමත්ථෙ
උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං.

විජ්ජමානතං අවිජ්ජමානතඤ්චාති සස්සතාසඬ්ඛං නිස්සාය “භවිස්සාමි නු බො
අහමනාගතමද්ධාන”න්ති අනාගතෙ අත්තතො විජ්ජමානතං, උච්ඡේදාසඬ්ඛං
නිස්සාය “යස්මිඤ්ච අත්තභාවෙ අහං, තතො පරං න නු බො භවිස්සාමි”ති
අනාගතෙ අත්තතො අවිජ්ජමානතඤ්ච කඩ්ඛතීති හෙට්ඨා වුත්තනයෙන
යොජෙතබ්බං.

පච්චුප්පන්නමද්ධානන්ති අද්ධාපච්චුප්පන්නස්ස ඉධාධිප්පෙතත්තා “පටිසන්ධිං
ආදිං කත්වා”තිආදි වුත්තං. “ඉදං කථං ඉදං කථ”න්ති පවත්තනතො කථංකථා,
විචිකිච්ඡා, සා අස්ස අත්ථිති කථංකථීති ආහ “විචිකිච්ඡො භොති”ති. කා එත්ථ
චිත්තා, උම්මත්තකො විය හි බාලපුපුප්පනොති පටිකච්චෙව වුත්තන්ති අධිප්පායො.
තං මහාමාතාය පුත්තං. මුණ්ඬෙසුත්ති මුණ්ඬෙන අනිච්ඡන්තං ජාගරණකාලෙ න
සක්කාති සුත්තං මුණ්ඬෙසුං කුලධම්මතාය යථා තං එකච්චෙ කුලතාපසා,
රාජහයෙනාති ව වදන්ති.

සීතිභූතන්ති ඉදං මධුරකභාවප්පත්තියා කාරණවචනං. “සෙතිභූත”න්තිපි
පායො, උදකෙ චිරට්ඨානෙන සෙතභාවං පත්තන්ති අත්ථො.

අත්තතො ඛත්තියභාවං කඩ්ඛති කණ්ණො විය සුත්තපුත්තසඤ්ඤී. ජාතියා
විභාවියමානාය “අහ”න්ති තස්ස අත්තතො පරාමසනං සන්ධායාහ “එවඤ්ඤි සියා
කඩ්ඛා”ති. මනුස්සාපි ව රාජානො වියාති මනුස්සාපි කෙචි එකච්චෙ රාජානො වියාති
අධිප්පායො.

වුත්තනයමෙව “සණ්ඨානාකාරං නිස්සායා”තිආදිනා. එත්ථානි “කථං නු
බොස්මි”ති පදෙ. අබ්භන්තරෙ ජීවොති පරපරිකප්පිතං අත්තරත්තානං වදති.

සොළසංසාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන සරීර-පරිමාණ-පරිමණ්ඩල-අභිගුට්ඨයවපරමාණු-පරිමාණතාදිකෙ සඬගණ්හාති.

“සත්තපඤ්ඤන්ති ජීවවිසයා” ති දිට්ඨිගතිකානං මතිමත්තං, පරමත්ථතො පන සා අත්තභාවවිසයාවාති ආහ “අත්තභාවස්ස ආගතිගතිට්ඨාන”න්ති, යතායං ආගතො, යත්ථ ච ගමිස්සති, තං යානන්ති අත්ථො.

19. යථා අයං විචිකිච්ඡා උප්පජ්ජති අයං චුත්තජ්ජහෙදා විචිකිච්ඡා යථා උප්පජ්ජති, එවං අයොනිසො මනසිකරොතො. එතෙන විචිකිච්ඡාය අත්තාභිනිවෙසසන්තිස්සයතමාහ. යථා හි විචිකිච්ඡා අත්තාභිනිවෙසං නිස්සාය පවත්තති, යතො සා සස්සතාධිවචසමුප්පත්තිස්සත්තුවච්ඡෙදාකාරාවලම්බිනී චුත්තා, එවං අත්තාභිනිවෙසොපි තං නිස්සාය පවත්තති “අහොසිං නු ඛො අහ”න්තිආදිනා අන්තොගධාහංකාරස්ස කථංකථිභාවස්ස අත්තග්ගාහසන්තිස්සයභාවතො. තෙනෙවාහ “සවිචිකිච්ඡස්ස අයොනිසොමනසිකාරස්ස ථාමගතත්තා”ති. විකප්පත්ථොති අනියමත්ථො. “අඤ්ඤතරා දිට්ඨි උප්පජ්ජති”ති හි චුත්තං. සුට්ඨු දළ්භභාවෙනාති අභිනිවෙසස්ස අතිවිය ථාමගතභාවෙන. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං හවෙ. පච්චුප්පන්තමෙවාති අවධාරණෙන අනාගතෙ අත්ථිභාවං නිවත්තෙති, න අතීතෙ තත්ථපි සති අත්ථිතාය උච්ඡෙදග්ගාහස්ස සබ්භාවතො. අතීතෙ එව නත්ථි, න අනාගතෙපිති අධිජ්ජායො.

සඤ්ඤාක්ඛන්ධසීසෙනාති සඤ්ඤාක්ඛන්ධපමුඛෙන, සඤ්ඤාක්ඛන්ධං පමුඛං කත්වාති අත්ථො. ඛන්ධෙති පඤ්චපි ඛන්ධෙ. අත්තාති ගහෙත්වාති “සඤ්ජානනසභාවො මෙ අත්තා”ති අභිනිවිස්ස. පකාසෙතඛ්ඛං වත්ථුං විය, අත්තානම්පි පකාසෙන්නො පදීපො විය, සඤ්ජානිතඛ්ඛං නීලාදිආරම්මණං විය අත්තානම්පි සඤ්ජානාතිති එවංදිට්ඨිතොපි දිට්ඨිගතිතො භොතිති චුත්තං “අත්තනාව අත්තානං සඤ්ජානාමි”ති. ස්වායමත්ථො සඤ්ඤං තදඤ්ඤතරධම්මෙ ච “අත්තා අනත්තා”ති ච ගහණවසෙන භොතිති චුත්තං “සඤ්ඤාක්ඛන්ධසීසෙනා”තිආදි. එත්ථ ච ඛන්ධවිනිමුත්තො අත්තාති ගණ්හතො සස්සතදිට්ඨි, ඛන්ධං පන “අත්තා”ති ගණ්හතො උච්ඡෙදදිට්ඨිති ආහ “සබ්බාපි සස්සත්තුවච්ඡෙදදිට්ඨියොවා”ති.

අභිනිවෙසාකාරාති විපරියෙසාකාරා. වදන්ති ඉමිනා කාරකවෙදකසත්තානං හිතසුඛාවබෝධනසමත්ථතං අත්තතො දීපෙති. තෙනාහ “වචිකම්මස්ස කාරකො”ති. වෙදෙතිති වෙදියො, වෙදියොව වෙදෙයොයා. ඊදිසානඤ්ඤි පදානං බහුලා කත්තුසාධනතං සද්දසත්ථවිදු මඤ්ඤන්ති. උප්පාදවතො එකන්තෙනෙව වයො ඉච්ඡිතඛ්ඛො, සති ච උදයඛ්ඛයත්තෙ නෙව නිව්චතාති “නිව්චො”ති වදන්තස්ස අධිජ්ජායං විවරන්තො ආහ “උප්පාදවයරහිතො”ති. සාරභූතොති නිව්චතාය එව සාරභාවො. සබ්බකාලිකොති සබ්බස්මිං කාලෙ විජ්ජමානො. පකතිභාවන්ති සභාවභූතං පකතිං, “වදො”තිආදිනා වා චුත්තං පකතිසඬ්ඛාතං සභාවං. සස්සතිසමන්ති සස්සතියා සමං සස්සතිසමං, ථාවරං නිව්චකාලන්ති අත්ථො.

තප්ප වස්සනීති යෙනාකාරෙන පුබ්බෙ අට්ඨාසි, එතරහි තිට්ඨති, තප්ප
තෙනාකාරෙන අනාගතෙපි වස්සනීති අත්ථො.

පච්චක්ඛනිදස්සනං ඉදං-සද්දස්ස ආසන්නපච්චක්ඛනං කත්වා. දිට්ඨියෙව
දිට්ඨිගතන්ති ගත-සද්දස්ස පදවඩ්ඪනමත්තතං ආහ. දිට්ඨිසුගතන්ති මිච්ඡාදිට්ඨිසු
පරියාපන්නන්ති අත්ථො. තෙනෙවාහ “ද්වාසට්ඨිදිට්ඨිඅන්තොගධත්තා”ති. දිට්ඨියා
ගමනමත්තන්ති දිට්ඨියා ගහණමත්තං. යථා පන පබ්බතජලවිදුග්ගාති
දුන්නිග්ගමනාති, එවං දිට්ඨිග්ගාගොපිති ආහ “දුන්නිග්ගමනට්ඨෙයන ගහන”න්ති.
තං නාම උදකං, තං ගහෙත්වා තං අතික්කමිතබ්බතො කන්තාරො, නිරුද්ධවනං, තං
පවනන්තිපි වුව්වති. අඤ්ඤො පන අරඤ්ඤපදෙසො දුරතික්කමනට්ඨෙයන
කන්තාරො වියාති, එවං දිට්ඨිපිති ආහ “දුරතික්කමනට්ඨෙයනා”තිආදි. විනිවිජ්ඣනං
විතුදනං. විලොමනං විපරිණාමභාවො. අනවට්ඨිතසභාවනාය විචලිතං විජ්ජන්දිතන්ති
ආහ “කදාචී”තිආදි. අන්දුබන්ධනාදි විය නිස්සරිතුං අප්පදානවසෙන
අසෙරිභාවකරණං බන්ධනට්ඨො, කිලෙසකම්මවිපාකවට්ඨානං පච්චයභාවෙන
දුරගතමිපි ආකඩ්ඪිත්වා සංයොජනං සංයොජනට්ඨො, දිට්ඨිපි තථාරූපාති වුත්තං
“දිට්ඨිසංයොජන”න්ති. බන්ධනත්ථං දස්සෙත්තො කිච්චසිද්ධියාති අධිජ්ජායො.
තෙනෙවාහ “දිට්ඨිසංයොජනෙන...පෙ.... මුව්වති”ති. තත්ථ එතෙහිති ඉමිනා
ජාතිආදිදුක්ඛස්ස පච්චයභාවමාහ. ජාතිආදිකෙ දුක්ඛධම්මෙ සරූපතො දස්සෙත්වාපි
“න පරිමුව්වති දුක්ඛස්මා”ති වදන්තෙන භගවතා දිට්ඨිසංයොජනං නාම
සබ්බානත්ථකරං මහාසාවජ්ජං සබ්බස්සපි දුක්ඛස්ස මූලභූතන්ති අයමත්ථො
විභාවිතොති දස්සෙතුං “කිං වා බහුනා, සකලවට්ටදුක්ඛතොපි න මුව්වති”ති වුත්තං.

20. නනු චෙත්ථ දිට්ඨිසංයොජනදස්සනෙන සීලබ්බතපරාමාසොපි
දස්සෙතබ්බො, එවඤ්ඤි දස්සනෙන පභාතබ්බා ආසවා අනවසෙසතො දස්සිතා
හොන්තිති චොදනං සන්ධායාහ “යස්මා”තිආදි. සීලබ්බතපරාමාසො
කාමාසවාදිග්ගහණෙනෙව ගහිතො හොති කාමාසවාදිහෙතුකත්තා තස්ස.
අප්පහිනකාමරාගාදිකො හි කාමසුඛත්ථං වා භවසුද්ධත්ථං වා එවං භවවිසුද්ධි
හොතිති සීලබ්බතාති පරාමසන්ති, “ඉමිනාහං සීලෙන වා වතෙන වා තපෙන වා
බ්‍රහ්මචරියෙන වා දෙවො වා භවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා”ති (ම. නි. 1.186; ම. නි.
2.79), “තත්ථ නිච්චො ධූවො සස්සතො අවිපරිණාමධම්මො සස්සතිසමං තප්ප
වස්සාමි”ති (ම. නි. 1.19), “සීලෙන සුද්ධි වතෙන සුද්ධි සීලබ්බතෙන සුද්ධි”ති (ධ.
ස. 1222) ව සුත්තෙවුත්තං සීලබ්බතං පරාමසන්ති. තත්ථ භවසුඛභවවිසුද්ධිඅත්ථන්ති
භවසුඛත්ථඤ්ච භවවිසුද්ධිඅත්ථඤ්ච. තස්ස ගහිතත්තාති සීලබ්බතපරාමාසස්ස
දිට්ඨිග්ගහණෙන ගහිතත්තා යථා “දිට්ඨිගතානං පභානායා”තිආදිසු (ධ. ස. 277).
තෙසන්ති දස්සනපභාතබ්බානං. දස්සෙතුං පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය.
තබ්බිපරිතස්සාති යොනියොමනසිකරොතො කල්‍යාණපුපුජ්ජනස්ස.

තස්සාති “සුතවා”තිආදිපාඨස්ස. තාවාති “සුතවා”ති ඉතො පට්ඨාය යාව “සො
ඉදං දුක්ඛ”න්ති පදං, තාව ඉමං පදං අවධිං කත්වාති අත්ථො. හෙට්ඨා
වුත්තනසෙනාති අරියසප්පරිස-අරියධම්ම-සප්පරිසධම්ම-මනසිකරණීය-

අමනසිකරණියපදානං යථාක්කමං මූලපරියායෙ ඉධ ගහෙත්වා වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බොති සම්බන්ධො. වුත්තපච්චනීකතොති “සුතවා අරියසාවකො, අරියානං දස්සාවි, සප්පුරිසානං දස්සාවි” ති එතෙසං පදානං සබ්බාකාරෙන වුත්තවිපරිතතො අත්ථො වෙදිතබ්බො, කොවිදවිනීතපදානං පන න සබ්බස්පකාරෙන වුත්තවිපරිතතො. අරහා හි නිප්පරියායෙන අරියධම්මෙ කොවිදො අරියධම්මෙ සුවිනීතො ව නාම. තෙනාහ “පච්චනීකතො ව සබ්බාකාරෙන...පෙ.... අරියසාවකොති වෙදිතබ්බො” ති. සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං සිබ්බාපත්තවිපස්සනා. කෙවි පන “හඬගඤාණතො පටියාය සිබ්බාපත්තවිපස්සනා” ති වදන්ති, තදයුත්තං. තදනුරූපෙන අත්ථෙතාති තස්ස පුග්ගලස්ස අනුරූපෙන අරියට්ඨෙන, න පටිවෙධවසෙනාති අධිප්පායො. කල්‍යාණපුපුජ්ජනො හි අයං. යථා වස්ස “යොපි කල්‍යාණපුපුජ්ජනො” ති ආරහිත්වා “යොපි වුව්චති සික්ඛතීති සෙක්ඛො” ති පරියායෙන සෙක්ඛසුත්තෙ (සං. නි. 5.13) සෙක්ඛභාවො වුත්තො, එවං ඉධ අරියසාවකභාවො වුත්තො. වුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාලක්ඛණෙහි යෙ අරියසප්පුරිසධම්මවිනයසඬ්ඛාතා බොධිපක්ඛියධම්මා තිස්සො සික්ඛා එව වා සම්භවන්ති, තෙසං වසෙන ඉමස්ස අරියසාවකාදිභාවො වුත්තො. තෙනාහ “තදනුරූපෙන අත්ථෙතා” ති. අරියස්ස සාවකොති වා අරියසාවකත්ථෙත එව වුත්තො යථා “අගමා රාජගහං බුද්ධො” ති (සු. නි. 410). සිබ්බාපත්තවිපස්සනාග්ගහණඤ්චෙත්ථ විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අනිවත්තිපටිපදායං ඨිතස්ස ගහණත්ථන්ති යථාවුත්තා අත්ථසංවණ්ණනා සුට්ඨතරං යුජ්ජතෙව.

21. යථා ධාතුමුඛෙන විපස්සනං අහිනිවිට්ඨො ධාතුකම්මට්ඨානීකො ආයතනාදිමුඛෙන අහිනිවිට්ඨො ආයතනාදිකම්මට්ඨානීකො, එවං සච්චමුඛෙන අහිනිවිට්ඨොති වුත්තං “චතුසච්චකම්මට්ඨානීකො” ති. චතුරොසනිත්ථරණත්ථිකෙහි කාතබ්බතො කම්මං, භාවනා. කම්මමෙව විසෙසාධිගමස්ස ධානං කාරණන්ති, කම්මෙ වා යථාවුත්තනට්ඨෙන ධානං අවට්ඨානං භාවනාරම්භොකම්මට්ඨානං, තදෙව චතුසච්චමුඛෙන පවත්තං එතස්ස අත්ථිති චතුසච්චකම්මට්ඨානීකො. උභයං නප්පවත්තති එත්ථාති අප්පවත්ති. උග්ගහිතචතුසච්චකම්මට්ඨානොති ව චතුසච්චකම්මට්ඨානං පාළිතො අත්ථතො ව උග්ගහෙත්වා මනසිකාරයොග්ගං කත්වා ඨිතො. විපස්සනාමග්ගං සමාරුළුභොති සප්පච්චයනාමරූපදස්සනෙ පතිට්ඨාය තදෙව නාමරූපං අනිච්චාදිතො සම්මසන්තො. සමන්තාහරතීති විපස්සනාවජ්ජනං සන්ධායාහ, තස්මා යථා “ඉදං දුක්ඛ” ති විපස්සනාඤාණං පවත්තති, එවං සමන්තාහරති ආවජ්ජතීති අත්ථො. කථං පනෙත්ථ “මනසි කරොතී” ති ඉමිනා “විපස්සතී” ති අයමත්ථො වුත්තො භොතීති ආහ “එත්ථ...පෙ.... වුත්තා” ති. එත්ථාති ව ඉමස්මිං සුත්තෙති අත්ථො. විපස්සතීති ව යථා උපරි විසෙසාධිගමො භොති, එවං ඤාණවක්ඛුනා විපස්සති, ඔලොකෙතීති අත්ථො. මග්ගොපි වත්තබ්බො. පුරිමඤ්ඤි සච්චද්දවයං ගම්භිරත්තා දුද්දසං, ඉතරං දුද්දසත්තා ගම්භිරං.

අභිනිවෙසොති විපස්සනාභිනිවෙසො විපස්සනාපටිපත්ති. තදාරම්මණෙනි තං රූපක්ඛන්ධං ආරම්මණං කත්වා පවත්තෙ. යාථාවසරසලක්ඛණං වචන්ටපෙත්වාති අවිපරිතං අත්තනො ආරම්මණං සභාවච්ඡේදනාදිකිව්වඤ්චෙව අඤ්ඤාණාදිලක්ඛණඤ්ච අසඬකරතො හදයෙ යට්ඨෙත්වා. ඉමිනා පුබ්බෙ නාමරූපපරිච්ඡේදෙ කතෙපි ධම්මානං සලක්ඛණවචන්ථාපනං පච්චයපරිග්ගහෙන සුවචන්ථාපිතං නාම භොතිති දස්සෙති යථා “ද්වික්ඛන්තුං බද්ධං සුබද්ධ”න්ති. එවඤ්චි ඤාතපරිඤ්ඤාය කිව්වං සිද්ධං නාම භොති. පච්චයතො පච්චයුප්පන්නතො ව වචන්ථාපිතත්තා පාකටභාවෙන සිද්ධෙනපි සිද්ධභාවො පාකටො භොතිති චුත්තං “අභුත්වා භොත්ති”ති. අනිව්වලක්ඛණං ආරොපෙතීති අසතො හි උප්පාදෙන හවිතබ්බං, න සතො, උප්පාදවත්තතො ව නෙසං එකන්තෙන ඉච්ඡිතබ්බා පච්චයායත්තචුත්තිභාවතො, සති උප්පාදෙ අවස්සංභාවී නිරොධොති නත්ථෙව නිව්වතාවකාසොති. සුපට්ඨිතානිව්වතාය ව උදයබ්බයධම්මෙහි අභිණ්හපටිපිළනතො දුක්ඛමනට්ඨෙන දුක්ඛං. තෙනාහ “උදයබ්බයපටිපිළිතත්තා දුක්ඛාති දුක්ඛලක්ඛණං ආරොපෙතී”ති. කත්ථවිපි සඬ්ඛාරගතෙ “මා ජීරි මා ඛ්‍යාධිසී”ති අලබ්භනතො නත්ථි වසවත්තනන්ති ආහ “අවසවත්තනතො අනත්තාති අනත්තලක්ඛණං ආරොපෙතී”ති. පටිපාටියාති උදයබ්බයඤාණාදිපරම්පරාය.

තස්මිං බණෙනි සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ. එකපට්ඨෙධෙනෙවාති එකඤාණෙනෙව පටිවිජ්ඣනෙන. පට්ඨෙධො පටිසාතාභාවෙන විසයෙ නිස්සඬගවාරසඬ්ඛාතං නිබ්බිජ්ඣනං. අභිසමයො අවිරජ්ඣිත්වා විසයස්ස අධිගමසඬ්ඛාතො අවබොධො. “ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛං, න ඉතො හියො”ති පටිච්ඡන්දිත්වා ජානනමෙව චුත්තනයෙන පට්ඨෙධොති පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධො. අයං යථා ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා දුක්ඛස්ස සරූපාදිපරිච්ඡේදෙ සම්මොහො න භොති, තථා පවත්තිං ගහෙත්වා චුත්තො, න පන මග්ගඤාණස්ස “ඉදං දුක්ඛ”න්තිආදිනාපි වත්තනතො. තෙනාහ “න හිස්ස තස්මිං සමයෙ”තිආදි. පහිනස්ස පුන අප්පභාතබ්බතාය පකට්ඨං භානං වජනං සමුච්ඡන්දනං පභානං, පභානමෙව චුත්තනයෙන පට්ඨෙධොති පභානපට්ඨෙධො. අයම්පි යෙන කිලෙසෙන අප්පහියමානෙන මග්ගභාවනාය න හවිතබ්බං, අසති ව මග්ගභාවනාය යො උප්පජ්ජේය්‍යා, තස්ස කිලෙසස්ස පදසාතං කරොන්තස්ස අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තස්ස ඤාණස්ස තථාපවත්තියා පටිසාතාභාවෙන නිස්සඬගවාරං උපාදාය එවං චුත්තො. සච්ඡිකිරියා පච්චක්ඛකරණං, අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කාදිකෙ මුඤ්චිත්වා සරූපතො ආරම්මණකරණං ඉදං තත්ති යථාසභාවතො ගහණං, සා එව චුත්තනයෙන පට්ඨෙධොති සච්ඡිකිරියාපට්ඨෙධො. අයං පන යස්ස ආවරණස්ස අසමුච්ඡන්දනතො ඤාණං නිරොධං ආලම්බිතුං න සක්කොති, තස්ස සමුච්ඡන්දනතො තං සරූපතො විභාවිතමෙව පවත්තතීති එවං චුත්තො.

භාවනා උප්පාදනා වඩ්ඪනා ව, තත්ථ පයමමග්ගෙ උප්පාදනට්ඨෙන, දුතියාදිසු වඩ්ඪනට්ඨෙන, උභයත්ථාපි වා උභයථාපි වෙදිතබ්බං. පයමමග්ගොපි හි යථාරහං වුට්ඨානගාමිනියං පවත්තං පරිජානනාදිං වඩ්ඪෙන්නො පවත්තොති තත්ථාපි වඩ්ඪනට්ඨෙන භාවනා සක්කා විඤ්ඤාතුං. දුතියාදිසුපි අප්පහිනකිලෙසප්පභානතො

පුත්තලන්තරසාධනතො උප්පාදනටියෙන භාවනා, සා එව වුත්තනයෙන පටිවෙධොති භාවනා පටිවෙධො. අයම්පි හි යථා ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා මග්ගධම්මානං සරූපපරිව්ෂේදෙ සම්මොහො න හොති, තථා පවත්තිමෙව ගහෙත්වා වුත්තො, තිට්ඨතු තාව යථාධිගතමග්ගධම්මං යථාපවත්තෙසු ඵලධම්මෙසුපි අයං යථාධිගතසච්චධම්මෙසු විය විගතසම්මොහොව හොති. තෙන වුත්තං “දිට්ඨධම්මො පත්තධම්මො විදිතධම්මො පරියොගාළ්භධම්මො”ති (දී. නි. 1.299, 356; මහාව. 27, 57). යතො වස්ස ධම්මනාසඤ්චොදිතා යථාධිගතසච්චධම්මාවලම්බිනියො මග්ගවීරීතො පරතො මග්ගඵලපහිනාවසිට්ඨකිලෙසනිබ්බානානං පච්චවෙක්ඛණා පවත්තන්ති. දුක්ඛසච්චධම්මා හි සක්කායදිට්ඨිආදයො. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා “පරිඤ්ඤාහිසමයෙනා”තිආදීසුපි විභාවෙතබ්බා. එකාහිසමයෙන අහිසමෙතිති වුත්තමෙවත්ථං විභූතතරං කත්වා දස්සෙතුං “නො ව ඛො අඤ්ඤමඤ්ඤෙන ඤාණෙනා”තිආදි වුත්තං.

විතණ්ඩවාදි පනාහ “අරියමග්ගඤාණං චතුසු සච්චෙසු නානාහිසමයවසෙන කිච්චකරණං, න එකාහිසමයවසෙන. තඤ්ඤි කාලෙන දුක්ඛං පජානාති, කාලෙන සමුදයං පජහති, කාලෙන නිරොධං සච්ඡිකරොති, කාලෙන මග්ගං භාවෙති, අඤ්ඤථා එකස්ස ඤාණස්ස එකස්මිං ඛණෙ චතුකිච්චකරණං න යුජ්ජති. න හිදං කත්ථවි දිට්ඨමිපි සුත්තං අත්ථි”ති. සො වත්තබ්බො – යදි අරියමග්ගඤාණං නානාහිසමයවසෙන සච්චානි අහිසමෙති, න එකාහිසමයවසෙන, එවං සන්තෙ පච්චෙකම්පි සච්චෙසු නානාක්ඛණෙනෙව පවත්තෙය්‍ය, න එකක්ඛණෙන, තථා සති දුක්ඛාදීනං එකදෙසෙකදෙසමෙව පරිජානාති පජහතිති ආපජ්ජතිති නානාහිසමයෙ පට්ඨමග්ගාදීහි පහාතබ්බානං සඤ්ඤොජනත්තයාදීනං එකදෙසෙකදෙසප්පහානං සියාති එකදෙසසොනාපත්තිමග්ගට්ඨාදිතා, තතො එව එකදෙසසොනාපත්තාදිතා ව ආපජ්ජති අනන්තරඵලත්තා ලොකුත්තරකුසලානං, න ව තං යුත්තං. න හි කාලභෙදෙන විනා සො එව සොනාපත්තො ව අසොනාපත්තො වාති සක්කා විඤ්ඤාතුං.

අපිවායං නානාහිසමයවාදි එවං පුව්ඡිතබ්බො “මග්ගඤාණං සච්චානි පටිවිජ්ඣන්තං කිං ආරම්මණතො පටිවිජ්ඣති, උදාහු කිච්චතො”ති? ජානමානො “කිච්චතො”ති වදෙය්‍ය, “කිච්චතො පටිවිජ්ඣන්තස්ස කිං නානාහිසමයෙනා”ති වත්වා පටිපාටියානිදස්සෙනෙත සඤ්ඤාපෙතබ්බො. අථ “ආරම්මණතො”ති වදෙය්‍ය, එවං සන්තෙ තස්ස ඤාණස්ස විපස්සනාඤාණස්ස විය දුක්ඛසමුදයානං අවිචන්තපරිඤ්ඤාසමුච්ඡේදා න යුත්තා අනිස්සටත්තා. තථා මග්ගදස්සනං. න හි මග්ගො සයමෙව අත්තානං ආරබ්භ පවත්තතිති යුත්තං, මග්ගන්තරපරිකප්පනාය පන අනවට්ඨානං ආපජ්ජති, තස්මා තිණි සච්චානි කිච්චතො, නිරොධං කිච්චතො ව ආරම්මණතො ව පටිවිජ්ඣතිති එවං අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣන්තස්ස මග්ගඤාණස්ස නත්ථෙව නානාහිසමයො. වුත්තඤ්ඤෙන “යො හික්ඛවෙ දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයමිපි සො පස්සති”තිආදි. න වෙනං කාලන්තරදස්සනං සන්ධාය වුත්තං “යො නු ඛො, ආවුසො, දුක්ඛං පස්සති, දුක්ඛසමුදයමිපි ...පෙ.... දුක්ඛනිරොධගාමිනිපටිපදම්පි සො පස්සති”ති (සං. නි. 5.1100)

එකවිච්ඡේදනසමඛිගිනො අඤ්ඤාසච්චදස්සනසමඛිභාවවිචාරණායං
 තදත්ථසාධනත්ථං ආයස්මතා ගවම්පතිත්ථෙරෙන ආභතත්තා, පච්චෙකඤ්ච
 සච්චත්තයදස්සනස්ස යොජිතත්තා, අඤ්ඤා පුරිමදිට්ඨස්ස පුන අදස්සනතො
 සමුදයාදිදස්සනමයොජනියං සියා. න හි ලොකුත්තරමග්ගො ලොකියමග්ගො විය
 කතකාරිභාවෙන පචත්තති සමුච්ඡේදකත්තා, තථා යොජනෙන ච සබ්බදස්සනං
 දස්සනන්තරපරමන්ති දස්සනානුපරමො සියාති එවං ආගමතො යුත්තිතො ච
 නානාභිසමයො න යුජ්ජතිති සඤ්ඤාපෙතබ්බො. එවං චෙ සඤ්ඤත්තිං ගච්ඡති,
 ඉච්චෙනං කුසලං. නො චෙ ගච්ඡති, අභිධම්මෙ (කථා. 274) ඔධිසොකථාය
 සඤ්ඤාපෙතබ්බොති.

නිරොධං ආරම්මණතොති නිරොධමෙව ආරම්මණතොති නියමො
 ගහෙතබ්බො, න ආරම්මණතොවාති. තෙන නිරොධෙ කිච්චතොපි පටිච්චෙධො
 සිද්ධො භොති. තස්මිං සමයෙති සච්චානං අභිසමයෙ. විසතිචත්ථුකාතිආදි “තිණ්
 සඤ්ඤාජනාති” ති චුත්තානං සරුපදස්සනං. චතුසු ආසවෙසුති ඉදං
 අභිධම්මනයෙන චුත්තං, න සුත්තන්තනයෙන. න හි සුත්තෙ කත්ථවි චත්තාරො
 ආසවා ආගතා අත්ථි. යදි විචිකිච්ඡා න ආසවො, අථ කස්මා “සක්කායදිට්ඨි
 විචිකිච්ඡා සීලබ්බතපරාමාසො, ඉමෙ චුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, ආසවා දස්සනා
 පහාතබ්බා” ති චුත්තන්ති ආහ “දස්සනා පහාතබ්බා” තිආදි. එත්ථ
 පරියාපන්නත්තාති එතෙන සම්මාසඬකප්පස්ස විය පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ
 කිච්චසභාගතාය ඉධ විචිකිච්ඡාය ආසවසඬගහො කතොති දස්සෙති.

සබ්බො අත්තග්ගාහො සක්කායදිට්ඨිවිනිමුත්තො නත්ථිති චුත්තං “ඡන්තං
 දිට්ඨිතං...පෙ.... විහත්තා” ති. සා හි දිට්ඨි එකස්මිං චිත්තූප්පාදෙ සන්තාතො ච ඨිතං
 එකට්ඨං, තත්ථ පඨමං සහජාතෙකට්ඨං, ඉතරං පහාතෙකට්ඨං, තදුභයම්පි
 නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙතුං “දිට්ඨාසවෙහි” තිආදි චුත්තං. සබ්බථාපීති
 සබ්බජ්ජකාරෙන, සහජාතෙකට්ඨපහාතෙකට්ඨජ්ජකාරෙහිති අත්ථො. අවසෙසාති
 දිට්ඨාසවතො අවසිට්ඨා. තයොපි ආසවාති කාමාසවභවාසවඅවිජ්ජාසවා. තථා හි
 පුබ්බෙ “චතුසු ආසවෙසු” ති චුත්තං. තස්මාති යස්මා බහු එවෙත්ථ ආසවා
 පහාතබ්බා, තස්මා බහුවචනනිද්දෙසො කතො “ඉමෙ චුච්චන්ති, භික්ඛවෙ, ආසවා
 දස්සනා පහාතබ්බා” ති. පොරාණානන්ති අට්ඨකථාවරියානං, “පුරාතනානං
 මජ්ඣිමභාණකාන” ති ච වදන්ති.

දස්සනා පහාතබ්බාතිආදීසු යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

දස්සනාපහාතබ්බආසවචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සංවරාපහාතබ්බආසවචණ්ණනා

22. සංවරාදීහීති සංවරපටිසෙවනඅධිවාසනපරිවජ්ජනවිනොදනෙහි.
 සබ්බෙසම්පිති චතුන්නම්පි අරියමග්ගානං. අයන්ති සංවරාපහාතබ්බාදිකථා

පුබ්බභාගපටිපදාති වෙදිතබ්බා. තථා හි හෙට්ඨා “උපක්කිලෙසවිසොධනං ආදිං කත්වා ආසවක්ඛයපටිපත්තිදස්සනත්ථ”න්ති සුත්තන්තදෙසනාය පයොජනං වුත්තං. න හි සක්කා ආදිතො එව අරියමග්ගං භාවෙතුං, අථ ඛො සමාදින්නසීලො ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරො “සඬ්ඛායෙකං පටිසෙවති, සඬ්ඛායෙකං අධිවාසෙති, සඬ්ඛායෙකං පරිවජ්ජෙති, සඬ්ඛායෙකං විනොදෙති”ති (දී. නි. 3.348; ම. නි. 2.168) එවං වුත්තං චතුරාපස්සෙනපටිපත්තිං පටිපජ්ජමානො සම්මසනවිධිං ඔතරිත්වා අනුක්කමෙන විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගපටිපාටියා ආසවෙ ඛෙපෙති. තෙනාහ භගවා “සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, මහාසමුද්දො අනුපුබ්බනින්තො අනුපුබ්බපොණො අනුපුබ්බපබ්භාරො, න ආයතකෙනෙව පපාතො, එවං ඛො, හික්ඛවෙ, ඉමස්මිං ධම්මවිනයෙ අනුපුබ්බසික්ඛා අනුපුබ්බකිරියා අනුපුබ්බපටිපදා, න ආයතකෙනෙව අඤ්ඤාපටිවෙධො”ති (අ. නි. 8.20; උදා. 45; වුළුව. 385).

ඉධාති අයං ඉධ-සද්දො සබ්බාකාරතො ඉන්ද්‍රියසංවරසංවුත්තස්ස පුග්ගලස්ස සන්නිස්සයභුතසාසනපරිදීපතො, අඤ්ඤාසාසනස්ස තථාභාවපටිසෙධතො වාති වුත්තං “ඉමස්මිං සාසනෙ”ති. ආදීනවපටිසඬ්ඛාති ආදීනවපච්චවෙක්ඛණා. සම්පලිමට්ඨන්ති (අ. නි. ටී. 3.6.58) සංසිතං. අනුබ්‍යඤ්ජනසොති හත්ථපාදභසිතකථිතවිලොකිතාදිප්පකාරභාගසො. තඤ්ඤි අයොනියො මනසිකරොතො කිලෙසානං අනු අනු බ්‍යඤ්ජනතො “අනුබ්‍යඤ්ජන”න්ති වුවිච්චි. නිමිත්තග්ගාහොති ඉත්ථිපුරිසනිමිත්තාදිකස්ස වා කිලෙසවත්ථුභුතස්ස වා නිමිත්තස්ස ගාහො. ආදිත්තපරියායනායෙනාති ආදිත්තපරියායෙ (සං. නි. 4.28; මහාව. 54) ආගතනයෙන වෙදිතබ්බා ආදීනවපටිසඬ්ඛාති යොජනා. යථා ඉත්ථියා ඉන්ද්‍රියන්ති ඉත්ථිත්තියං, න එවමිදං, ඉදං පන චක්ඛුමෙව ඉන්ද්‍රියන්ති චක්ඛුත්තියන්ති. තිත්ථකාකො වියාති තිත්ථෙ කාකො තිත්ථකාකො, නදියා සමතික්කමනතිත්ථෙ නියතට්ඨිතිකො. ආවාටකච්ඡපොතිආදීසුපි එසෙව නයො.

එවං තප්පට්ඨද්ධවුත්තිතාය චක්ඛුත්තියෙ නියතට්ඨාතො සංවරො චක්ඛුත්තියසංවරො. මුට්ඨස්සච්චං සතිපටිපක්ඛා අකුසලධම්මා. යදිපි අඤ්ඤත්ථ අසඬ්ඛෙය්‍යම්පි භවඬ්ගවිත්තං නිරන්තරං උප්පජ්ජති, පසාදසට්ටනාවජ්ජනුප්පාදානං පන අන්තරෙ ද්වෙ එව භවඬ්ගවිත්තානි උප්පජ්ජන්තිති අයං විත්තනියාමොති ආහ භවඬ්ගෙ “ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධො”ති.

ජවනක්ඛණෙ පන සවෙ දුස්සීලාං වාතිආදි (විසුද්ධි. ටී. 1.15; ධ. ස. මූලටී. 1352) පුන අවචනත්ථං ඉධෙව සබ්බං වුත්තන්ති ඡසු ද්වාරෙසු යථාසම්භවං යොජෙතබ්බං. න හි පඤ්චද්වාරෙ කායච්චිදුච්චරිතසඬ්ඛාතො දුස්සීලාසංවරො අත්ථිති සො මනොද්වාරවසෙන, ඉතරො ඡන්තම්පි ද්වාරානං වසෙන යොජෙතබ්බො. මුට්ඨස්සච්චාදීනඤ්ඤි සතිපටිපක්ඛාදිලක්ඛණානං අකුසලධම්මානං සියා පඤ්චද්වාරෙ උප්පත්ති, න ත්වෙව කායිකවාචසිකවිතික්කමභුතස්ස දුස්සීලාස්ස තත්ථ උප්පත්ති පඤ්චද්වාරිකජවනානං අවඤ්ඤත්තිජනකත්තාති.

යථා කිත්ති යෙන පකාරෙන ජවනෙ උප්පජ්ජමානො අසංවරො “චක්ඛුද්වාරෙ අසංවරො” ති වුච්චති, තං නිදස්සනං කිත්ති අත්ථො. යථාතිආදිනා නගරද්වාරෙ අසංවරෙ සති තංසම්බන්ධානං සරාදීනං අසංවුත්තා විය ජවනෙ අසංවරෙ සති තංසම්බන්ධානං ද්වාරාදීනං අසංවුත්තාති අඤ්ඤාසංවරෙ අඤ්ඤාසංවුත්තාසාමඤ්ඤමෙව නිදස්සෙති, න පුබ්බාපරසාමඤ්ඤං, අන්තොබ්හිසාමඤ්ඤං වා. සම්බන්ධො ච ජවනෙන ද්වාරාදීනං එකසන්තතිපරියාපන්නතාය එව දට්ඨබ්බො. පච්චයභාවෙන පුරිමනිජ්ජන්තං ජවනකාලෙ අසන්තම්පි භවඬගාදි ඵලනිජ්ජන්තියා චක්ඛාදි විය සන්තංයෙව නාම. න හි ධරමානංයෙව “සන්ත” න්ති වුච්චති, තස්මා සති ද්වාරභවඬගාදිකෙ පච්ඡා උප්පජ්ජමානං ජවනං බාහිරං විය කත්වා නගරද්වාරසමානං වුත්තං. ඉතරඤ්ච අන්තොනගරසරාදිසමානං. ජවනස්ස හි පරමත්ථතො අසතිපි බාහිරභාවෙ ඉතරස්ස ච අබ්හන්තරභාවෙ “පහස්සරමිදං, හික්ඛවෙ, චිත්තං, තඤ්ච බො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨ” න්ති (අ. නි. 1.49) ආදිවචනතො ආගන්තුකභූතස්ස කදාචි කදාචි උප්පජ්ජමානස්ස ජවනස්ස බාහිරභාවො, තබ්බිධුරසභාවස්ස ඉතරස්ස අබ්හන්තරභාවො ච පරියායතො වෙදිතබ්බො. ජවනෙ වා අසංවරෙ උප්පන්නෙ තතො පරං ද්වාරභවඬගාදීනං අසංවරහෙතුභාවාපත්තිතො නගරද්වාරසදිසෙන ජවනෙන පච්ඡිත්වා දුස්සීලාදිවොරානං ද්වාරභවඬගාදීසු මුසනං කුසලභණ්ඩවිනාසනං දට්ඨබ්බං. උප්පන්නෙ හි අසංවරෙ ද්වාරාදීනං තස්ස හෙතුභාවො පඤ්ඤායති, සො ච උප්පජ්ජමානොයෙව ද්වාරාදීනං සංවරුපනිස්සයභාවං පටිබාහෙන්තොයෙව පවත්තතිති අයඤ්ඤෙන්ථ අසංවරාදීනං පවත්තින යො. පඤ්චද්වාරෙ රූපාදිආරම්මණෙ ආපාඨගතෙ යථාපච්චයං අකුසලජවනෙ උප්පජ්ජිත්වා භවඬගං ඔතිණ්ණෙ මනොද්වාරිකජවනං තංයෙව ආරම්මණං කත්වා භවඬගං ඔතරති, පුන තස්මිංයෙව ද්වාරෙ “ඉත්ථි පුරිසො” තිආදිනා විසයං වචන්ථපෙත්වා ජවනං භවඬගං ඔතරති, පුන වාරෙ රජ්ජනාදිවසෙන ජවනං ජවති, පුනපි යදි තාදිසං ආරම්මණං ආපාඨමාගච්ඡති, තංසදිසමෙව පඤ්චද්වාරෙ රූපාදීසු ජවනං උප්පජ්ජති. තං සන්ධාය වුත්තං “එවමෙව ජවනෙ දුස්සීලාදීසු උප්පන්නෙසු තස්මිං අසංවරෙ සති ද්වාරම්පි අගුත්ත” න්තිආදි. අයං තාව අසංවරපක්ඛෙ අත්ථවණ්ණනා.

සංවරපක්ඛෙපි ඉමිනාව නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. සංවරෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො සංවුත්තොති වුත්තොති ආහ “උපෙතොති වුත්තං හොති” ති. එකජ්ඣං කත්වාති “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුත්තො” ති පදඤ්ච අත්ථතො අහින්තං සමානං කත්වා. අයමෙව වෙත්ථ අත්ථො සුන්දරතරො උපරිපාළියා සංසන්දනතො. තෙනාහ “තථාහී” තිආදි. යන්ති ආදෙසොති ඉමිනා ලිඬගවිපල්ලාසෙන සද්ධිං වචනවිපල්ලාසො කතොති දස්සෙති, නිපාතපදං වා එතං පච්චත්තපුට්ඨවනත්ථං. විසාතකරාති චිත්තවිසාතකරණා චිත්තදුක්ඛනිබ්බත්තකා ව. යථාවුත්තකිලෙසහෙතුකා දාහානුබන්ධා විපාකා එව විපාකපරිලාහා. යථා පනෙත්ථ ආසවා අඤ්ඤෙ ච විසාතකරා කිලෙසවිපාකපරිලාහා සම්භවන්ති, තං දස්සෙතුං “චක්ඛුද්වාරෙහී” තිආදි වුත්තං, තං සුච්ඤ්ඤයාමෙව. එත්ථ ච සංවරණුපායො, සංවරිතබ්බං, සංවරො, යතො සො සංවරො, යත්ථ සංවරො, යඤ්ච සංවරඵලන්ති

අයං විභාගො වෙදිතබ්බො. කථං? පටිසඬ්ඛා යොනිසොති හි සංවරණුපායො. චක්ඛුන්ද්‍රියං සංවරිතබ්බං. සංවරග්ගහණෙන ගහිතා සති සංවරො. අසංවුත්ඝාතී සංවරණාවධි. අසංවරතො හි සංවරණං. සංවරිතබ්බග්ගහණෙන සිද්ධො ඉධ සංවරවිසයො. චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ඤි සංවරඤ්ඤාණං රූපාරම්මණෙ සංවරියතීති අවුත්තසිද්ධොයමත්ථො. ආසවනන්තිමිත්තකිලෙසාදිපරිලාභාභාවො එලං. එවං සොතද්වාරාදීසුපි යොජෙතබ්බං. සබ්බත්ථෙවාති මනොද්වාරෙ පඤ්චද්වාරෙ වාති සබ්බස්මිං ද්වාරෙ.

සංවරාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිසෙවනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා

23. පටිසඬ්ඛා යොනිසො විවරන්තිආදීසු ‘සීතස්ස පටිසාතායා’ තිආදිනා වුත්තං පච්චෙක්ඛණමෙව යොනිසො පටිසඬ්ඛා. ඊදිසන්ති එවරූපං ඉට්ඨාරම්මණං. භවපත්ථනාය අස්සාදයතොති භවපත්ථනාමුබ්බත භාවිතං ආරම්මණං අස්සාදෙන්තස්ස. විවරන්ති නිවාසනාදි යං කිඤ්චි විවරං. පටිසෙවතිති නිවාසනාදිවසෙන පරිභුඤ්ජති. යාවදෙවාති පයොජනපරිමාණනියමනං. සීතපටිසාතාදියෙව හි යොගිතො විවරපටිසෙවනෙ පයොජනං. සීතස්සාති ධාතුක්ඛොභතො වා උතුපරිණාමතො වා උප්පන්නසීතස්ස. පටිසාතායාති පටිබාහනත්ථං තප්පව්වයස්ස විකාරස්ස විනොදනත්ථං. උණ්හස්සාති අග්ගිසන්තාපතො උප්පන්නස්ස උණ්හස්ස. ඩංසාදයො පාකටායෙව. සුත යාවදෙවාති නියතපයොජනපරිමාණනියමනං. නියතඤ්ඤි පයොජනං විවරපටිසෙවනස්ස හිරිකොපිතපටිච්ඡාදනං, ඉතරං කදාචි කදාචි. හිරිකොපිතන්ති සම්බාධට්ඨානං. යස්මිඤ්ඤි අඬ්ගෙ විවට්ඨෙ හිරිකුප්පති විතස්සති, තං හිරියා කොපනතො හිරිකොපිතං, තස්ස පටිච්ඡාදනත්ථං විවරං පටිසෙවති.

පිණ්ඩපාතන්ති යං කිඤ්චි ආහාරං. සො හි පිණ්ඩොලොන හික්ඛනාය පත්තෙ පතනතො තත්ථ තත්ථ ලද්ධහික්ඛාපිණ්ඩානං පාතො සන්නිපාතොති ‘පිණ්ඩපාතො’ ති වුච්චති. නෙව දවායාති න කීළනාය. න මදායාති න බලමදමානමදසුරිසමදත්ථං. න මණ්ඩනායාති න අඬ්ගපච්චඩ්ගානං පිණ්ණභාවත්ථං. න විභූසනායාති න තෙසංයෙව සොභනත්ථං, ඡවිසම්පතිඅත්ථන්ති අත්ථො. ඉමානි ව පදානි යථාක්කමං මොහ-දොස-සණ්ඨාන-වණ්ණ-රාගූපනිස්සය-පහානත්ථානි වෙදිතබ්බානි. සුරිමං වා ද්වයං අත්තතො අත්තතො සංකිලෙසුප්පත්තිනිසෙධනත්ථං, ඉතරං පරස්සපි. චත්තාරිපි කාමසුබල්ලිකානුයොගස්ස පහානත්ථං වුත්තානීති වෙදිතබ්බානි. කායස්සාති රූපකායස්ස. ඨිතියා යාපනායාති පබ්බතට්ඨිතත්ථඤ්ඤෙව පවත්තියා අවිච්ඡෙදනත්ථඤ්ඤෙව විරකාලට්ඨිතත්ථං ජීවිතින්ද්‍රියස්ස පවත්තාපනත්ථං. විහිංසුපරතියාති පීඨච්ඡාදුක්ඛස්ස උපරමණත්ථං. බ්‍රහ්මවරියානුග්ගහායාති සාසනමග්ගබ්‍රහ්මවරියානං අනුග්ගහත්ථං. ඉතීති එවං ඉමිනා උපායෙන. පුරාණඤ්ච වෙදනං පටිහඬ්ඛාමීති පුරාණං අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනං පටිහනිස්සාමි.

නවසේව වෙදනං න උප්පාදෙස්සාමිති නවං භුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනං න උප්පාදෙස්සාමිති. තස්සා හි අනුප්පන්නාය අනුප්පජ්ජනත්ථමෙව ආහාරං පරිභුක්ඛති. එත්ථ ව අභුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනා නාම යථාපවත්තා ජීවිතානිමිත්තා වෙදනා. සා හි අභුක්ඛන්තස්ස හියො හියො පවඨ්ඨනවසෙන උප්පජ්ජති, භුත්තපච්චයා උප්පජ්ජනකවෙදනාපි බුද්ධානිමිත්තාව අභිගදාහසුලාදිවෙදනා අප්පවත්තා. සා හි භුත්තපච්චයා අනුප්පන්නාව න උප්පජ්ජිස්සති. විහිංසානිමිත්තතා චෙතාසං විහිංසාය විසෙසො.

යාත්‍රා ව මෙ භවිස්සති යාපනා ව මෙ චතුත්තං ඉරියාපථානං භවිස්සති. යාපනායාති ඉමිනා ජීවිත්තද්‍රියයාපනා චුත්තා, ඉධ චතුත්තං ඉරියාපථානං අවිච්ඡෙදසංඛිතා යාපනාති අයමෙතාසං විසෙසො. අනවජ්ජනා ව ඵාසුචිහාරො චාති අයුත්තපරියෙසනපටිග්ගහණපරිභොගපරිවජ්ජනෙන අනවජ්ජනා, පරිමිතපරිභොගෙන ඵාසුචිහාරො. අසප්පායාපරිමිතභොජනපච්චයා අරතිතන්දීවජමිහිතාවික්ඛුගරහාදිදොසාහාවෙන චා අනවජ්ජනා, සප්පායපරිමිතභොජනපච්චයා කායබලසම්භවෙන ඵාසුචිහාරො. යාවදන්ථ උදරාවදෙහකභොජනපරිවජ්ජනෙන සෙයාසුඛපස්සසුඛමිද්ධසුඛාදීනං අභාවතො අනවජ්ජනා, චතුපක්ඛාලොපමත්තක්ඛිනභොජනෙන චතුඉරියාපථයොග්‍යතාපාදනතො ඵාසුචිහාරො. චුත්තක්ඛිනං –

“චත්තාරො පක්ඛං ආලොපෙ, අභුත්වා උදකං පිචෙ;
අලං ඵාසුචිහාරාය, පහිතත්තස්ස හික්ඛුතො”ති. (මෙරගා. 983);

එත්තාවතා පයොජනපරිග්ගහො, මජ්ඣිමා ව පටිපදා දීපිතා හොති.

සෙනාසනන්ති සයනක්ඛං ආසනක්ඛං. යත්ථ හි විහාරාදිකෙ සෙති නිපජ්ජති, ආසති නිසිදති, තං සෙනාසනං. උතුපරිස්සයවිනොදනපටිසල්ලානාරාමත්ථන්ති උතුයෙව පරිසහනට්ඨෙන පරිස්සයො, සරිරාබාධවිත්තවික්ඛෙපකරො, අථ චා යථාචුත්තො උතු ව සීහබ්‍යග්ඝාදිපාකට්ඨපරිස්සයො ව රාගදොසාදිපටිවිජන්තපරිස්සයො ව උතුපරිස්සයො, තස්ස විනොදනත්ථක්ඛෙව එකීභාවසුඛත්ථක්ඛං. ඉදක්ඛං චීවරපටිසෙවනෙ හිරිකොපිතපටිවිජාදනං විය තස්ස නියතපයොජනන්ති පුන “යාවදෙවා”ති චුත්තං.

ගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරන්ති රොගස්ස පච්චනිකප්පවත්තියා ගිලානපච්චයො, තතො එව හිසක්කස්ස අනුක්ඛාතවත්ථුතාය හෙසජ්ජං, ජීවිතස්ස පරිවාරසම්භාරහාවෙහි පරික්ඛාරො චාති ගිලානපච්චයහෙසජ්ජපරික්ඛාරො, තං. උප්පන්නානන්ති ජාතානං නිබ්බන්තානං. වෙය්‍යාබාධිකානන්ති බ්‍යාබාධතො ධාතුක්ඛොහතො ව තන්තිබ්බන්තරොගතො ව ජාතානං. වෙදනානන්ති දුක්ඛවෙදනානං. අබ්‍යාබජ්ඣපරමතායාති නිද්දුක්ඛපරමභාවාය පටිසෙවාමිති යොජනා. එවමෙත්ථ සඬ්ඛෙපෙනෙව පාළිවණ්ණනා වෙදිතබ්බා. නවවෙදනුප්පාදනතොපිති න කෙවලං ආයතිං එව විපාකපරිලාහා, අථ බො

අතිහොජනපව්වයා අලංසාටකාදීනං විය නවවෙදනුප්පාදනතොපි වෙදිතබ්බාති අත්ථො.

පටිසෙවනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අධිවාසනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා

24. බමොති බමනකො. කම්මට්ඨානිකස්ස චලනං නාම

කම්මට්ඨානපරිච්ඡාගොති ආහ “චලති කම්පති කම්මට්ඨානං විජහති”ති. අධිමත්තම්පි උණ්හං සහති, සහන්තො ච න නග්ගසමණාදයො විය සහති, අථ බො කම්මට්ඨානා විජහනෙනාති ආහ “ස්වෙව ථෙරො වියා”ති. බහිවඩ්ඤමෙති ලෙණතො බහි වඩ්ඤමෙ. උණ්හහයෙනෙවාති නරකග්ගිඋණ්හහයෙනෙව. තෙනාහ “අවිච්ඡිමහානිරයං පව්වචෙක්ඛිත්වා”ති, තම්පි “මයා අනෙකක්ඛන්තුං අනුභූතං, ඉදං පන තතො මුද්ධර”න්ති එවං පව්වචෙක්ඛිත්වා. එත්ථාති එතස්මිං යානෙ. අග්ගිසන්තාපොව වෙදිතබ්බො සූරියසන්තාපස්ස පරතො වූච්චමානත්තා.

පරිසුද්ධසිලොහමස්මිති සබ්බථාපි “විසුද්ධසිලොහමස්මි”ති මරණං අග්ගහෙත්වා අවිජ්ජපටිසාරමූලිකං පිතිං උප්පාදෙසි. සහ පිතුප්පාදාති ඵරණපිතියා උප්පාදෙන සහෙව. විසං නිවත්තිත්වාති පිතිවෙගෙන අජ්ඣොත්ථතං දට්ඨමුඛෙනෙව හස්සිත්වා. තත්ථෙවති සප්පෙන දට්ඨට්ඨානෙයෙව. විත්තෙකග්ගතං ලභිත්වාති “පිතිමනස්ස කායො පස්සමහති”ති ආදිනා (දී. නි. 1.466; 3.359; සං. නි. 5.376; අ. නි. 3.96; 11.12) නයෙන සමාධානං පාපුණිත්වා.

පව්වයෙසු සන්තොසො භාවනාය ච ආරම්භබ්බට්ඨානතාය ආරාමො අස්සාති පව්වයසන්තොසභාවනාරාමො, තස්ස භාවො පව්වය...පෙ.... රාමතා, තාය. මහාථෙරොති වුඩ්ඪිතරො ථෙරො. වචනමෙව තදත්ථං ඤාපෙතුකාමානං පථොති වචනපථො.

අසුබට්ඨෙත වා තිබ්බා. යඤ්භි න සුබං, තං අනිට්ඨං “තිබ්බ”න්ති වූච්චති. එවං සභාවොති “අධිවාසනජාතියො”ති පදස්ස අත්ථමාහ. මුහුත්තෙන බණෙව වාතෙ හදයං ථාලෙතුං ආරද්ධෙයෙව. අනාගාමී හුත්වා පරිනිබ්බාසිති අරහත්තං පත්වා පරිනිබ්බාසි.

එවං සබ්බත්ථාති “උණ්හෙන පුට්ඨස්ස සිතං පත්ථයතො”ති ආදිනා සබ්බත්ථ උණ්හාදිනිමිත්තං කාමාසවුප්පත්ති වෙදිතබ්බා, සිතං වා උණ්හං වා අනිට්ඨන්ති අධිප්පායො. අත්තග්ගාහෙ සති අත්තනියග්ගාහොති ආහ “මය්හං සිතං උණ්හන්ති ගාහො දිට්ඨාසවො”ති. සිතාදිකෙ උපගතෙ සහන්ති බමන්ති තෙ අත්තතො උපරි වාසෙන්ති විය හොතිති වුත්තං “ආරොපෙත්වා වාසෙතියෙවා”ති. න නිරස්සතිති න විධුනති. යො හි සිතාදිකෙ න සහති, සො තෙ නිරස්සන්තො විධුනන්තො විය හොතිති.

අධිවාසනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිවජ්ජනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා

25. අහං සමණොති (අ. නි. ටී. 3.6.58) “අහං සමණො, කිං මම ජීවිතෙන වා මරණෙන වා”ති එවං අවිත්තෙන්වාති අධිජපායො. පච්චවෙක්ඛිත්වාති ගාමජපදෙසං පයොජනාදිඤ්ච පච්චවෙක්ඛිත්වා. පටික්කමතිති හත්ථිආදීනං සමීපගමනතො අපක්කමති. කණ්ටකා යත්ථ තිට්ඨන්ති, තං කණ්ටකට්ඨානං. අමනුස්සදුට්ඨානීති අමනුස්සසඤ්චාරොන දුස්සිතානි, සපරිස්සයානීති අත්ථො. සමානන්ති සමං, අවිසමන්ති අත්ථො. අකාසි වා තාදිසං අනාවාරං.

සීලසංවරසඬ්ඛාතෙනාති “කථං පරිවජ්ජනං සීල”න්ති යදෙන්ථ වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. අපිච “චණ්ඩං හත්ථිං පරිවජ්ජෙති”ති වචනතො හත්ථිආදිපරිවජ්ජනමපි හගවතො වචනානුට්ඨානන්ති කත්වා ආචාරසීලමෙවාති වෙදිතබ්බං.

පරිවජ්ජනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විනොදනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා

26. ඉතිපීති ඉමිනා කාරණෙන, අයොනිසොමනසිකාරසමුට්ඨිතත්තාපි ලොභාදිසහගතත්තාපි කුසලපටිපක්ඛතොපීතිආදීහි කාරණෙහි අයං විතක්කො අකුසලොති අත්ථො. ඉමිනා නයෙන සාවජ්ජොතිආදීසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච අකුසලොතිආදීනා දිට්ඨධම්මිකං කාමචිතක්කස්ස ආදීනවං දස්සෙති, දුක්ඛවිපාකොති ඉමිනා සමීපරායිකං. අත්තබ්බාබාධාය සංවත්තනීතිආදීසුපි ඉමිනාව නයෙන ආදීනවචිභාවනා වෙදිතබ්බා. උජ්ජන්තස්ස කාමචිතක්කස්ස අනධිවාසනං නාම පුන තාදිසස්ස අනුජ්ජාදනං, තං පනස්ස පහානං විනොදනං බ්‍යන්තිකරණං අනභාවගමනන්ති ච වත්තුං වට්ටතිති පාළියං “උජ්ජන්තං කාමචිතක්කං නාධිවාසෙති”ති වත්වා “පජහති”තිආදි චුත්තන්ති තමත්ථං දස්සෙන්තො “අනධිවාසෙන්තො කිං කරොතිති පජහති”තිආදිමාහ. පහානඤ්චෙත්ථ වික්ඛම්භනමෙව, න සමුච්ඡෙදොති දස්සෙතුං “විනොදෙති”තිආදි චුත්තන්ති වික්ඛම්භනවසෙනෙව අත්ථො දස්සිතො.

කාමචිතක්කොති සමීපයොගතො ආරම්මණතො ච කාමසහගතො විතක්කො. තෙනාහ “කාමපටිසංයුත්තො තක්කො”තිආදි. කාමපටිසංයුත්තොති හි කාමරාගසඬ්ඛාතෙන කාමෙන සමීපයුත්තො වත්ථුකාමසඬ්ඛාතෙන පටිබද්ධො ච. උජ්ජන්තූජ්ජන්තොති තෙසං පාපචිතක්කානං උජ්ජාදාවත්ථාගහණං වා කතං සීයා අනවසෙසග්ගහණං වා. තෙසු පඨමං සන්ධායාහ “උජ්ජන්තමත්තෙ”ති, සමීපතිජාතෙති අත්ථො. අනවසෙසග්ගහණං බ්‍යාපනිවිජාය හොතිති දස්සෙතුං “සතක්ඛන්තුම්පි උජ්ජන්තෙ”ති චුත්තං. ඤාතිචිතක්කොති “අමිභාකං ඤාතයො සුඛජීවිතො සමීපත්තියුත්තා”තිආදීනා ගෙහස්සිතපෙමවසෙන ඤාතකෙ ආරබ්භ

උප්පන්නවිතක්කො. ජනපදවිතක්කොති “අම්භාකං ජනපදො සුභික්ඛො සම්පන්නසස්සො රමණීයො” තිආදිනා ගෙහස්සිතපෙමවසෙනෙව ජනපදං ආරබ්භ උප්පන්නවිතක්කො. උක්කුටිකප්පධානාදීහි දුක්ඛෙ නිජ්ජිණ්ණෙ සම්පරායෙ අත්තා සුඛි හොති අමරොති දුක්කරකාරිකාය පටිසංයුත්තො අමරත්ථාය විතක්කො, තං වා ආරබ්භ අමරාවික්ඛෙපදිට්ඨිසහගතො අමරො ව සො විතක්කො වාති අමරවිතක්කො. පරානුද්දයනාපටිසංයුත්තොති පරෙසු උපට්ඨාකාදීසු සහනන්දිකාදිවසෙන පවත්තො අනුද්දයනාපතිරූපකො ගෙහස්සිතපෙමෙන පටිසංයුත්තො විතක්කො. ලාභසක්කාරසිලොකපටිසංයුත්තොති විචරාදිලාභෙන වෙව සක්කාරෙන ව කිත්තිසද්දෙන ව ආරම්මණකරණවසෙන පටිසංයුත්තො. අනවඤ්ඤත්තිපටිසංයුත්තොති “අහො වත මං පරෙ න අවජානෙය්‍යං, න හෙට්ඨා කත්වා මඤ්ඤෙය්‍යං, පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කරෙය්‍යු”න්ති උප්පන්නවිතක්කො.

කාමවිතක්කො කාමසඬ්ඤාප්පනසභාවත්තා කාමසඬ්ඤාප්පවත්තියා සාතිසයත්තා ව කාමනාකාරොති ආභ “කාමවිතක්කො පනෙත්ථ කාමාසවො”ති. තබ්බිසෙසොති කාමාසවට්ඨිසෙසො, රාගසහවුත්තිති අධිජ්ජායො. කාමවිතක්කාදිකෙ විනොදෙති අත්තනො සන්තානනො නිහරති එතෙනාති විනොදනං, වීරියන්ති ආභ “වීරියසංවරසඬ්ඤාතෙන විනොදනෙනා”ති.

විනොදනාපභාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

භාවනාපභාතබ්බආසවවණ්ණනා

27. “සත්ත ඛොජ්ඣාදිගා භාවිතා බහුලීකතා විජ්ජාවිමුත්තියො පරිපුරෙන්නී”ති (සං. නි. 5.187) වචනතො විජ්ජාවිමුත්තීනං අනධිගමො තතො ව සකලවට්ඨකුක්ඛානතිවත්ති අභාවනාය ආදීනවො, වුත්තවිපරියායෙන හගවතො ඔරසපුත්තභාවාදිවසෙන ව භාවනාය ආනිසංසො වෙදිතබ්බො. උපරිමග්ගත්තයසමයසම්භූතාති දුතියාදිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා, භාවනාධිකාරතො දුතියමග්ගාදිපරියාපන්නාති අත්ථො. නනු ව තෙ ලොකුත්තරා එව, කස්මා විසෙසනං කතන්ති? නයිදං විසෙසනං, විසෙසිතබ්බං පනෙතං, ලොකුත්තරඛොජ්ඣාදිගා එව අධිජ්ජෙතා, තෙ ව ඛො උපරිමග්ගත්තයසමයසම්භූතාති. ඛොජ්ඣාදිගෙසු අසම්මොහත්ථන්ති විපස්සනාකාමග්ගඵලඛොජ්ඣාදිගෙසු සම්මොහාභාවත්ථං. මිස්සකනායෙන හි ඛොජ්ඣාදිගෙසු වුච්චමානෙසු තද්ධිගාදිවිවෙකදස්සනවසෙන විපස්සනාඛොජ්ඣාදිගාදියො විහජිත්වා වුච්චන්ති, න නිබ්බත්තිතලොකුත්තරඛොජ්ඣාදිගා එවාති ඛොජ්ඣාදිගෙසු සම්මොහො න හොති ඛොජ්ඣාදිගභාවනාපටිපත්තියා ව සම්මදෙව පකාසිතත්තා. ඉධ පනාති ඉමස්මිං සුත්තෙ, ඉමස්මිං වා අධිකාරෙ. ලොකුත්තරනායො එව ගහෙතබ්බො භාවනාමග්ගස්ස අධිකතත්තා.

ආදිපදානන්ති (අ. නි. ටී. 1.1.418) “සතිසම්ඛොජ්ඣාදිග”න්ති එවමාදීනං තස්මිං තස්මිං වාකො ආදිභූතානං පදානං. අත්ථතොති විසෙසවසෙන

සාමඤ්ඤවසෙන ව පදත්ථතො. ලක්ඛණාදීනී ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානතො.
කමතොති අනුපුබ්බිතො. අනුනාධිකතොති තාවත්තකතො. විභාවිනාති විඤ්ඤනා.

සතිසම්බොජ්ඣකඛිගෙති සතිසම්බොජ්ඣකඛිගපදෙ. සරණට්ඨෙන්නාති
අනුස්සරණට්ඨෙන්න. චිරකතාදිහෙදං ආරම්මණං උපගන්ත්වා යානං, අනිස්සජ්ජනං වා
උපට්ඨානං. උදකෙ අලාබ්භෙ විය පිලවිත්වා ගන්තුං අදත්වා පාසාණස්ස විය නිව්වලස්ස
ආරම්මණස්ස යපනං සාරණං අසම්මුට්ඨතාකරණං අපිලාපනං. චුත්තම්පි හෙතං
මිලිත්ථපඤ්ඤෙ. භණ්ඩාගාරිකොති භණ්ඩගොපකො. අපිලාපෙ කරොති අපිලාපෙති.
ථෙරොනාති නාගසෙනත්ථෙරොන. සම්මොසපච්චනීකං කිච්චං අසම්මොසො, න
සම්මොසාභාවමත්තං. ගොවරාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානාති
කායාදිආරම්මණාහිමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා.

බොධියා ධම්මසාමග්ගියා, අභිගො අවයවො, බොධිස්ස වා අරියසාවකස්ස
අභිගො කාරණං. පතිට්ඨානායුහනා ඔසතරණසුත්තවණ්ණනායං (සං. නි. අට්ඨ.
1.1.1) –

“කිලෙසවසෙන පතිට්ඨානං, අභිසංඛාරවසෙන ආයුහනා. තණ්හාදිට්ඨිහි
පතිට්ඨානං, අවසෙසකිලෙසාහිසංඛාරෙහි ආයුහනා. තණ්හාවසෙන
පතිට්ඨානං, දිට්ඨිවසෙන ආයුහනා. සස්සතදිට්ඨියා පතිට්ඨානං,
උච්ඡේදදිට්ඨියා ආයුහනා. ලීනවසෙන පතිට්ඨානං, උද්ධච්චවසෙන ආයුහනා.
කාමසුඛානුයොගවසෙන පතිට්ඨානං, අත්තකිලමථානුයොගවසෙන ආයුහනා.
සබ්බාකුසලාහිසංඛාරවසෙන පතිට්ඨානං,
සබ්බලොකියකුසලාහිසංඛාරවසෙන ආයුහනා”ති –

චුත්තෙසු පකාරෙසු ඉධ අචුත්තානං වසෙන වෙදිතබ්බා. යා හි අයං බොධීති
චුච්චතීති යොජෙතබ්බං. “බුජ්ඣති”ති පදස්ස පටිබුජ්ඣතීති අත්ථොති ආහ
“කිලෙසසන්තානනිද්දාය උට්ඨහනී”ති. තං පන පටිබුජ්ඣනං අත්ථතො චතුත්තං
සච්චානං පටිවෙධො, නිබ්බානස්සෙව වා සච්ඡිකිරියාති ආහ “චත්තාරී”තිආදි.
ඤානභිගමග්ගභිගාදයො වියාති යථා අභිගාති එව ඤානමග්ගා, න අභිගච්ඡිමුත්තා,
එවමිධාපීති අත්ථො. සෙනභිගරථභිගාදයො වියාති එතෙන පුග්ගලපඤ්ඤත්තියා
අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං දස්සෙති.

බොධාය සංවත්තන්තීති බොජ්ඣකඛිගාති ඉදං කාරණත්ථො අභිග-සද්දොති
කත්වා චුත්තං. බුජ්ඣන්තීති බොධියො, බොධියො එව අභිගාති බොජ්ඣකඛිගාති
චුත්තං “බුජ්ඣන්තීති බොජ්ඣකඛිගා”ති. අනුබුජ්ඣන්තීති විපස්සනාදීනං කාරණානං
බුජ්ඣිතබ්බානඤ්ඤව සච්චානං අනුරූපං බුජ්ඣන්ති. පටිබුජ්ඣන්තීති කිලෙසනිද්දාය
උට්ඨහනතො පච්චක්ඛනාවෙන වා පටිමුඛං බුජ්ඣන්ති. සම්බුජ්ඣන්තීති
අවිපරීතභාවෙන සම්මා ව බුජ්ඣන්ති. එවං උපසග්ගානං අත්ථවිසෙසදීපනතා
දට්ඨබ්බා. බොධි-සද්දො හි සබ්බවිසෙසසුත්තං බුජ්ඣනං සාමඤ්ඤෙන ගහෙත්වා
ධීතො.

විවිධානීන් “තයිදං දුක්ඛ” න්ති ආදිනා විමංසති. ඔහාසනං ධම්මානං යථාභූතසභාවපටිච්ඡාදකස්ස සම්මොහස්ස විද්ධංසනං යථා ආලෝකො අන්ධකාරස්ස. යස්මිං ධම්මෙ සති වීරො නාම හොති, සො ධම්මො වීරභාවො. ඊරයිතබ්බකොති පවත්තෙතබ්බකො. කොසප්පපක්ඛනො පතිතුං අප්පදානවසෙන සම්පයුත්තානං පග්ගණ්හනං පග්ගහො. උපත්ථම්භනං අනුබලප්පදානං. ඔසිදනං ලයාපත්ති, තප්පටිපක්ඛනො අනොසිදනං දට්ඨබ්බං. පිණයතීති තප්පෙති වඩ්ඪෙති වා. ඵරණං පණ්ණරූපෙහි කායස්ස ඛ්‍යාපනං. තුට්ඨී නාම පීති. උදග්ගභාවො ඔදග්ගං, කායචිත්තානං උක්ඛිපනන්ති අත්ථො. කායචිත්තදරථපස්සම්භනතොති කායදරථස්ස චිත්තදරථස්ස ච පස්සම්භනතො වූපසමනතො. කායොති චෙත්ථ චෙදනාදයො තයො ඛන්ධා. දරථො සාරම්භො, දුක්ඛදොමනස්සපච්චයානං උද්ධව්වාදිකිලෙසානං, තප්පධානානං වා චතුත්තං ඛන්ධානං අධිවචනං. උද්ධව්වාදිකිලෙසපටිපක්ඛනාවො දට්ඨබ්බො, එවඤ්ඤාචෙත්ථ පස්සද්ධියා අපරිප්පන්දනසීතිභාවො දට්ඨබ්බො අසාරද්ධිභාවතො. තෙනාහ භගවා “පස්සද්ධො කායො අසාරද්ධො”ති (ම. නි. 1.52).

සමාධානතොති සම්මා චිත්තස්ස ආධානතො යපනතො. අවික්ඛෙපො සම්පයුත්තානං අවික්ඛිත්තතා, යෙන සසම්පයුත්තා ධම්මා අවික්ඛිත්තා හොන්ති, සො ධම්මො අවික්ඛෙපොති. අවිසාරො අත්තතො එව අවිසරණසභාවො. සම්පිණ්ඩනං සම්පයුත්තානං අවිප්පකිණ්ණභාවාපාදනං න්හානීයවුණ්ණානං උදකං විය. චිත්තට්ඨිතිපච්චුපට්ඨානොති “චිත්තස්ස ඨීති”ති (ධ. ස. 11) වචනතො චිත්තස්ස පබ්බතට්ඨිතිපච්චුපට්ඨානො. අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනතොති උදාසීනභාවතො. සාති බොජ්ඣංගිගඋපෙක්ඛා. සමප්පවත්තෙ ධම්මෙ පටිසඤ්චික්ඛති උපපත්තිතො ඉක්ඛති තදාකාරා භුත්වා පවත්තති පටිසංඛිතාලක්ඛණා, එවඤ්ඤා කත්වා “පටිසංඛිතා සන්තිට්ඨනා ගහණෙ මජ්ඣන්තතා”ති උපෙක්ඛාකිච්චාධිමත්තතාය සංඛාරූපෙක්ඛා වුත්තා. සම්පයුත්තධම්මානං යථාසකකිච්චකරණවසෙන සමං පවත්තනපච්චයතා සමවාහිතා. අලීනානුද්ධතප්පවත්තිපච්චයතා උභානාධිකතානිවාරණං. සම්පයුත්තානං අසමප්පවත්තිහෙතුකපක්ඛපානං. උපච්ඡින්නදන්තී විය හොතිති වුත්තං “පක්ඛපාතුපච්ඡෙදරසා”ති. අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනමෙව මජ්ඣන්තභාවො.

සබ්බස්මිං ලීනපක්ඛෙ උද්ධව්වපක්ඛෙ ච අත්ථිකා පත්ථනීයා ඉච්ඡිතබ්බාති සබ්බත්ථිකා, තං සබ්බත්ථිකං. සමානක්ඛණපවත්තිසු සත්තසුපි සම්බොජ්ඣංගිගෙසු වාචාය කමප්පවත්තිතො පටිපාටියා චත්තබ්බෙසු යං කිඤ්චි පයමං අවත්වා සතිසම්බොජ්ඣංගිගස්සෙව පයමං වචනස්ස කාරණං සබ්බෙසං උපකාරකත්තන්ති වුත්තං “සබ්බෙස”න්ති ආදි. සබ්බෙසන්ති ච ලීනුද්ධව්වපක්ඛිකානං, අඤ්ඤා සබ්බෙපි සබ්බෙසං පච්චයාති.

“කස්මා සත්තෙව බොජ්ඣංගිගා වුත්තා”ති වොදකො සද්ධාලෝභාදීනමපි බොජ්ඣංගිගභාවං ආසඩ්ධකති, ඉතරො සතිආදීනංයෙව භාවනාය උපකාරනං දස්සෙන්නො “ලීනුද්ධව්වපටිපක්ඛනො සබ්බත්ථිකතො වා”ති ආදිමාහ. තත්ථ

ලීනස්සාති අතිසිලිවිරියතාදීහි භාවනාවිථිං අනොතරිත්වා සංකුට්තස්ස චිත්තස්ස.

තදා හි පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකානා න භාවෙනබ්බා. තඤ්ඤි එතෙහි අල්ලතිණාදීහි විය පරිත්තො අග්ගි දුස්සමුට්ඨාපියං හොතීති. තෙනාහ භගවා

“සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ අල්ලාති වෙව තිණාති පක්ඛිපෙය්‍යා”තිආදි (සං. නි. 5.234).

ධම්මවිචයවිරියජිතිසම්බොජ්ඣකානා පන භාවෙනබ්බා, සුක්ඛතිණාදීහි විය පරිත්තො

අග්ගි ලීනං චිත්තං එතෙහි සුසමුට්ඨාපියං හොතීති. තෙන වුත්තං “යස්මිඤ්ච

බො”තිආදි. තත්ථ යථාසකං ආහාරවසෙන ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකාදීනං භාවනා

වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්ඤෙන “අත්ථි, හික්ඛවෙ, කුසලාකුසලා ධම්මා...පෙ....

ජිතිසම්බොජ්ඣකාසස්ස හියෙය්‍යාභාවාය...පෙ.... සංවත්තති”ති (සං. නි. 5.232).

තත්ථ සභාවසාමඤ්ඤලක්ඛණපටිවෙධවසෙන පවත්තමනසිකාරො...පෙ....

ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣකාදයො භාවෙති නාම.

උද්ධවචස්සාති චිත්තස්ස අව්චාරද්ධවිරියතාදීහි සිතිභාවපතිට්ඨිතභාවං

අනොතිණ්ණතාය, තදා ධම්මවිචයවිරියජිතිසම්බොජ්ඣකානා න භාවෙනබ්බා. තඤ්ඤි

එතෙහි සුක්ඛතිණාදීහි විය අග්ගික්ඛන්ධො දුච්ඡපසමයං හොති. තෙනාහ භගවා

“සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුකාමො අස්ස,

සො තත්ථ සුක්ඛාති වෙව තිණාති පක්ඛිපෙය්‍යා”තිආදි (සං. නි. 5.234).

පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකානා පන භාවෙනබ්බා, අල්ලතිණාදීහි විය

අග්ගික්ඛන්ධො උද්ධතං චිත්තං එතෙහි සුච්ඡපසමයං හොති. තෙන වුත්තං

“යස්මිඤ්ච බො”තිආදි. එත්ථාපි යථාසකං ආහාරවසෙන

පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකාදීනං භාවනා වෙදිතබ්බා. වුත්තඤ්ඤෙන “අත්ථි, හික්ඛවෙ,

කායපස්සද්ධි චිත්තපස්සද්ධි...පෙ.... උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකාසස්ස හියෙය්‍යාභාවාය

සංවත්තති”ති (සං. නි. 5.232). තත්ථ යථාස්ස පස්සද්ධිආදයො උජ්ජන්තපුබ්බා, තං

ආකාරං සල්ලක්ඛෙන්වා තෙසං උජ්ජාදනවසෙන තථා මනසිකරොන්තොව

පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකාදයො භාවෙති නාම. සතිසම්බොජ්ඣකානා පන සබ්බන්ථ

බ්‍රහ්මකාරො. සො හි චිත්තං ලීනපක්ඛිකානං පස්සද්ධිආදීනං වසෙන ලයාපත්තිතො,

උද්ධවචපක්ඛිකානඤ්ච ධම්මවිචයාදීනං වසෙන උද්ධවචපාතතො රක්ඛති, තස්මා

සො ලොණධුපනං විය සබ්බන්ධඤ්ජනෙසු සබ්බකම්මිකඅමච්චො විය ව

රාජකිච්චෙසු සබ්බන්ථ ඉච්ඡිතබ්බො. තෙනාහ “සතිඤ්ච බ්වාහං, හික්ඛවෙ,

සබ්බන්ථිකං වදාමි”ති (සං. නි. 5.234).

ඤ්ඤන්වා ඤාතබ්බාති (සං. නි. ටී. 1.1.129) සම්බන්ධො. වඩ්ඪි නාම වෙපුල්ලං

හියෙය්‍යාභාවො පුනස්පුනං උජ්ජාදො එවාති ආහ “පුනස්පුනං ජනෙති”ති. අභිවුද්ධිං

පාපෙන්තො නිබ්බන්තෙති. විචිත්තතාති විචිත්තභාවො. යො හි විචෙවනීයතො

විචිච්චති, යං විචිච්චන්වා ධීතං, තදුභයං ඉධ විචිත්තභාවසාමඤ්ඤෙන

“විචිත්තතා”ති වුත්තං. තෙසු පුරිමො විචෙවනීයතො විචිච්චමානතාය

විචෙකසඬ්ඛාතාය විචිච්චනකිරියාය සමඬ්ඪි ධම්මසමුහො තාය එව විචිච්චනකිරියාය

වසෙන විචෙකොති ගහිතො. ඉතරො සබ්බසො තතො තතො විචිත්තසභාවතාය.

තත්ථ යස්මිං ධම්මපුඤ්ජෙ සතිසම්බොජ්ඣකානා විචිච්චනකිරියාය පවත්තති, තං

යථාච්ඡත්තාය විවිච්චමානතාය විවෙකසඬ්ඛාතං නිස්සායෙව පවත්ති, ඉතරං පන තත්තින්තතාතදාරම්මණතාහිති චුත්තං. “විවෙකෙ නිස්සිත”න්ති. යථා වා විවෙකවසෙන පවත්තං ඤානං “විවෙකජ”න්ති චුත්තං, එවං විවෙකවසෙන පවත්තො බොජ්ඣංගො “විවෙකනිස්සිතො”ති දට්ඨබ්බො. නිස්සයට්ඨො ව විපස්සනාමග්ගානං වසෙන මග්ගඵලානං වෙදිතබ්බො. අසතිපි පුබ්බාපරභාවෙ “පට්ඨවසමුප්පාදා”ති එත්ථ පට්ඨයානං සමුප්පාදනං විය අභින්නධම්මාධාරා නිස්සයනභාවනා සම්භවත්තිති. අයමෙවාති විවෙකො ඵව. විවෙකො හි පහානවිනයවිරාගනිරොධා ව සමානත්ථා.

තදඬගසමුච්ඡෙදනිස්සරණවිවෙකනිස්සිතතං වත්වා පටිපස්සද්ධිවිවෙකනිස්සිතතාය අවචනං “සතිසම්බොජ්ඣංගං භාවෙති”ති ආදිනා භාවෙතබ්බානං බොජ්ඣංගානං ඉධ චුත්තත්තා. භාවිතබ්බොජ්ඣංගස්ස හි යෙ සච්ඡිකාතබ්බා ඵලබොජ්ඣංගා, තෙසං කිච්චං පටිපස්සද්ධිවිවෙකො. අජ්ඣාසයතොති “නිබ්බානං සච්ඡිකරිස්සාමි”ති මහන්තඅජ්ඣාසයතො. යදිපි විපස්සනාක්ඛණෙ සඬ්ඛාරාරම්මණං විත්තං, සඬ්ඛාරෙසු පන ආදිනවං සුට්ඨු දිස්වා තප්පටිපක්ඛෙ නිබ්බානෙ අධිමුත්තතාය අජ්ඣාසයතො නිස්සරණවිවෙකනිස්සිතතා දාහාහිභූතස්ස පුග්ගලස්ස සිතනින්තවිතත්තා විය. න පටිසිද්ධා විපස්සනාපාදකෙසු කසිණාරම්මණාදිඤානෙසු සතිආදිනං නිබ්බේධභාගියත්තා. අනුද්ධරන්තා පන විපස්සනා විය බොධියා මග්ගස්ස ආසන්නකාරණං ඤානං න භොති, නාපි තථා එකන්තිකං කාරණං, න ව විපස්සනාකිච්චස්ස විය ඤානකිච්චස්ස නිට්ඨානං මග්ගොති කත්වා න උද්ධරන්ති. එත්ථ ව කසිණග්ගහණෙන තදායත්තාති ආරුප්පානිපි ගහිතානිති දට්ඨබ්බානි. තානිපි හි විපස්සනාපාදකාති නිබ්බේධභාගියාති ව භොන්තිති වත්තුං වට්ටති තත්තින්තභාවසබ්භාවතො. යදග්ගෙන හි නිබ්බානනින්තතා, තදග්ගෙන ඵලනින්තතාපි සියා. “කුදාස්සු නාමාහං තදායතනං උපසම්පජ්ජ විහරෙය්‍ය”න්ති (ම. නි. 1.465) ආදිච්චනම්පෙතස්ස අත්ථස්ස සාධකං.

වොස්සග්ග-සද්දො පරිච්චාගත්ථො පක්ඛන්දනත්ථො වාති වොස්සග්ගස්ස දුට්ඨතා චුත්තා. වොස්සජ්ජනඤ්චි පහානං, විස්සට්ඨභාවෙන නිරාසඬ්ඛපවති ව, තස්මා විපස්සනාක්ඛණෙ තදඬගවසෙන, මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවසෙන පටිපක්ඛස්ස පහානං වොස්සග්ගො, තථා විපස්සනාක්ඛණෙ තත්තින්තභාවෙන, මග්ගක්ඛණෙ ආරම්මණකරණෙන විස්සට්ඨසභාවතො වොස්සග්ගොති වෙදිතබ්බං. යථාච්ඡත්තෙන පකාරෙනාති තදඬගසමුච්ඡෙදපකාරෙන තත්තින්තතදාරම්මණකරණපකාරෙන ව. පුබ්බෙ වොස්සග්ග-පදස්සෙව අත්ථස්ස චුත්තත්තා ආහ “සකලෙන වචනෙනා”ති. පරිණමන්තං විපස්සනාක්ඛණෙ, පරිණතං මග්ගක්ඛණෙ. පරිණාමො නාම පරිපාකොති ආහ “පරිපච්චන්තං පරිපක්කඤ්චා”ති. පරිපාකො ව ආසෙවනලාභෙන ආහිතසාමත්ථියස්ස කිලෙසස්ස පරිච්චජ්ඣං නිබ්බානඤ්ච පක්ඛන්දිතුං තික්ඛවිසදසභාවො. තෙනාහ “අයඤ්චි”ති ආදි. එස නයොති ය්වායං “තදඬගවිවෙකනිස්සිත”න්ති ආදිනා

සතිසම්බෝධාදියෙහි වූත්තො, සෙසෙසු ධම්මවිවයසම්බෝධාදියෙහි එස නයොති එවං තත්ථ නෙතබ්බන්ති අත්ථො.

එවං ආදිකම්මිකානං බෝධිසම්බෝධාදියෙහි අසම්මොහත්ථං මිස්සකතයං වත්වා ඉදානි නිබ්බන්තිතලොකුත්තරබෝධිසම්බෝධාදියෙහි අත්ථං විභාවෙකුං “ඉධ පනා”ති ආදි වූත්තං. ඉධ පනාති ඉමස්මිං සබ්බාසවස්සත්තන්තෙ. මග්ගො එව වොස්සග්ගවිපරිණාමී භාවනාමග්ගස්ස ඉධ අධිප්පෙතත්තා. තඤ්ච බොති සතිසම්බෝධාදියං. සමුච්ඡේදකොති සමුච්ඡින්නදනතො.

දිට්ඨාසවස්ස පට්ඨමග්ගවජ්ඣක්තා “තයො ආසවා”ති වූත්තං. තෙපි අනපායගමනියා එව වෙදිතබ්බා අපායගමනියානං දස්සනෙනෙව පහිනත්තා. සතිපි සම්බෝධාදියානං යෙභුයොන මග්ගභාවෙ තත්ථ තත්ථ සම්බෝධාදියසභාවානං මග්ගධම්මානං වසෙන වූත්තමග්ගත්තයසම්පයුත්තා බෝධිසම්බෝධාදියාති පච්චෙකබෝධිසම්බෝධාදිය “බෝධිසම්බෝධාදියා”ති ඉමිනා ගණ්හන්තො “මග්ගත්තයසම්පයුත්තයා”ති ආහ.

භාවනාපහාතබ්බආසවවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

28. ථොමෙන්නොති ආසවස්පහානස්ස සුදුක්කරත්තා තාය එව දුක්කරකිරියාය තං අහිත්ථවන්තො. අස්සාති පහිනාසවහික්ඛුතො. ආනිසංසන්ති තණ්හාවිඡේදාදිදුක්ඛක්ඛයපරියොසානං උද්‍රයං. එතෙහි පහානාදිසංකිත්තනෙහි. උස්සුක්කං ජනෙන්නොති එවං ධම්මස්සාමිනාපි අහිත්ථවන්තියං මහානිසංසඤ්ච ආසවස්පහානන්ති තත්ථ ආදරසහිතං උස්සාහං උප්පාදෙන්තො. දස්සනෙනෙව පහිනාති දස්සනෙන පහිනා එව. තෙන වූත්තං “න අස්පහිනෙසුයෙව පහිනසඤ්ඤී”ති.

සබ්බ-සද්දෙන ආසවානං, ආසවසංවරානඤ්ච සම්බන්ධවසෙන දුතියපට්ඨිකප්පානං හෙදො දට්ඨබ්බො. දස්සනාහිසමයාති පරිඤ්ඤාහිසමයා පරිඤ්ඤාකිව්වසිද්ධියා. තෙනාහ “කිව්චවසෙනා”ති, අසම්මොහපට්ඨෙධෙනාති අත්ථො. සමුස්සයො කායො, අත්තභාවො වා.

අනවජ්ජපිතිසොමනස්සසහිතං චිත්තං “අත්තනො”ති වත්තබ්බතං අරහති අත්ථාවහත්තා, න තබ්බිපරිතං අනත්ථාවහත්තාති පිතිසම්පයුත්තචිත්තතං සන්ධායාහ “අත්තමනාති සකමනා”ති. තෙනාහ “තුට්ඨමනා”ති. අත්තමනාති වා පිතිසොමනස්සෙහි ගහිතමනා. යස්මා පන තෙහි ගහිතතා සම්පයුත්තතාව, තස්මා වූත්තං “පිතිසොමනස්සෙහි වා සම්පයුත්තමනා”ති. යදෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තං වූත්තනයත්තා සුච්ඤ්ඤායාත්තා වාති වෙදිතබ්බං.

සබ්බාසවස්සත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

3. ධම්මදායාදසුත්තවණ්ණනා

29. තස්මා තං දස්සෙත්වාති යස්මා සුත්තන්තවණ්ණනා සුත්තනික්ඛෙපං
 දස්සෙත්වා වුච්චමානා පාකටා හොති, යස්මා චස්ස ධම්මදායාදසුත්තස්ස
 අට්ඨප්පත්තිකො නික්ඛෙපො, තස්මා තං නික්ඛෙපං දස්සෙත්වා, කථෙත්වාති
 අත්ථො. ලාභසක්කාරොති (සං. නි. ටී. 2.2.63) ලාභසක්කාරසංඛාරාය
 අට්ඨප්පත්තියාති කෙවි, ලාභසක්කාරො වා අට්ඨප්පත්තියාති අපරෙ. යා හි
 ලාභසක්කාරනිමිත්තං තදා භික්ඛුසු පච්චයබ්බානුල්ලිකතා ජාතා, තං අට්ඨප්පත්තිං
 කත්වා හගවා ඉමං දෙසෙසීති. යමකමභාමෙසොති
 හෙට්ඨාඔලමබ්බනඋපරිඋග්ගමනවසෙන සතපට්ඨො සහස්සපට්ඨො
 යුගලමභාමෙසො. තිට්ඨන්ති වෙව හගවති කත්ථවි නිබ්බදවාසං වසන්තෙ, වාරිකං
 පන ගච්ඡන්තෙ අනුබන්ධන්ති ව. භික්ඛුනම්පි යෙභුයොන කප්පසතසහස්සං තතො
 භියොපි පූරිතදානපාරම්සඤ්චයන්තා තදා මහාලාභසක්කාරො උප්පජ්ජීති වුත්තං
 “ඵවං භික්ඛුසංඝස්සපි”ති.

සක්කතොති සක්කාරජ්ජතො. ගරුකතොති ගරුකාරජ්ජතො. මානිතොති
 බහුමතො මනසා පියායිතො ව. පූජිතොති මාලාදිපූජාය වෙව චතුපච්චයාහිපූජාය ව
 පූජිතො. අපචිතොති අපවායනජ්ජතො. යස්ස හි චත්තාරො පච්චයෙ සක්කත්වාපි
 අභිසංඛිතෙ පණ්ණිපණ්ණිතෙ උපනෙන්නි, සො සක්කතො. යස්මිං ගරුභාවං
 පච්චුපට්ඨපෙත්වා තෙ දෙනති, සො ගරුකතො. යං මනසා පියායන්ති
 බහුමඤ්ඤන්ති ව, සො බහුමතො. යස්ස සබ්බමෙතං පූජාවසෙන කරොන්ති, සො
 පූජිතො. යස්ස අභිවාදනපච්චුට්ඨානඤ්ජලිකම්මාදිවසෙන පරමනිපච්චකාරං
 කරොන්ති, සො අපචිතො. හගවති භික්ඛුසංඝෙ ව ලොකො ඵවං පටිපන්නො.
 තෙන වුත්තං “තෙන බො පන...පෙ.... පරික්ඛාරාන”න්ති.
 ලාභග්ගයසග්ගපත්තන්ති ලාභස්ස ව යසස්ස ව අග්ගං උක්කංසං පත්තං.

පච්චයා චීවරාදයො ගරුකාතබ්බා ඵතෙසන්ති පච්චයගරුකා, ආමිසවක්ඛුකාති
 අත්ථො. පච්චයෙසු ගිද්ධා ගධිතා පච්චයානං බහුලභාවාය පටිපන්නාති
 පච්චයබ්බානුලිකා. හගවතොපි පාකටා අහොසි පකතිවාරිත්තවසෙනාති අධිජ්ජායො
 අඤ්ඤා අපාකටස්සෙව අභාවතො. ධම්මසභාවචිත්තාවසෙන පවත්තං
 සහොත්තජ්ජඤාණං ධම්මසංවෙගො, ඉධ පන සො භික්ඛුනං
 ලාභගරුකාධම්මවසෙන වෙදිතබ්බො. සමණධම්මවුත්තීති සමණධම්මකරණං. සාති
 ධම්මදායාදදෙසනා. පටිබ්බිබ්බස්සනවසෙන සබ්බකායස්ස දස්සනයොග්ගො
 ආදාසොති සබ්බකායිකආදාසො.

පිතු-දායං, තෙන දාතබ්බං, තතො ලද්ධබ්බං අරහභාවෙන ආදියන්තීති දායාදා,
 පුත්තා. තඤ්ච ලොකෙ ආමිසමෙව, සාසනෙ පන ධම්මොපිති තත්ථ යං සාවජ්ජං
 අනියායානිකඤ්ච, තං පටික්ඛිපිත්වා, යං නියායානිකං අනවජ්ජඤ්ච, තත්ථ භික්ඛු
 නියොජෙන්නො හගවා අවොච “ධම්මදායාදා මෙ, භික්ඛවෙ, හවථ, මා
 ආමිසදායාදා”ති. ධම්මස්ස මෙ දායාදාති මම ධම්මස්ස ඔගාහිතො,
 ධම්මභාගභාගිතොති අත්ථො. තථා හි චක්ඛති “ධම්මකොට්ඨාසස්සෙව
 සාමිතො”ති (ම. නි. අට්ඨ.1.29). නිබ්බන්තිතධම්මොති

අසංකිලෙසිකානුත්තරාදිභාවෙන ධම්මසාමඤ්ඤතො නිද්ධාරිතධම්මො. පරියායෙති සභාවතො පරිවත්තෙත්වා ඤාපෙති එතෙනාති පරියායො, ලෙසො, ලෙසකාරණං වා. තදභාවතො නිජ්ජපරියායධම්මො මග්ගප්පත්තියා අපායපතනාදිතො අවිචන්තමෙව වාරණතො. ඉතරො චුත්තවිපරියායතො පරියායධම්මො අවිචන්තං අපායදුක්ඛවට්ඨදුක්ඛපාතනතො පරම්පරාය වාරණතො. යථා හි ලොකියං කුසලං දානසීලාදි විචට්ටං උද්දිස්ස නිබ්බත්තිතං, අයං තං අසම්පාදෙන්තම්පි තං සම්පාපකස්ස ධම්මස්ස නිබ්බත්තිකාරණභාවපරියායෙන පරියායධම්මො නාම භොති, එවං තං වට්ටං උද්දිස්ස නිබ්බත්තිතං, යං තණ්හාදීහි සවිසෙසං ආමසිතබ්බතො ආමසන්ති ලොකෙ පාකට්ටං අවිජාදනභොජනාදි, තස්ස, තංසදිසස්ස ච ඵලවිසෙසස්ස නිමිත්තභාවපරියායෙන පරියායාමිසන්ති චුච්චතිති දස්සෙන්නො ආහ “යං පනිදං...පෙ.... ඉදං පරියායාමිසං නාමා”ති.

“සකලමෙව හිදං, ආනන්ද, බ්‍රහ්මවරියස්ස යදිදං කල්‍යාණමිත්තතා”ති (සං. නි. 5.2, 3) ආදිවචනතො සාවකෙහි අධිගතොපි ලොකුත්තරධම්මො සත්ථුයෙවාති වත්තබ්බතං අරහතීති චුත්තං “නිජ්ජපරියායධම්මොපි භගවතොයෙව සන්තකො”ති. සාවකානඤ්ඤි ධම්මදිට්ඨිපච්චයස්සපි යොනිසොමනසිකාරස්ස විසෙසපච්චයො පරතොසොසො ච තථාගතාධිනොති තෙහි පටිවිද්ධොපි ධම්මො ධම්මස්සාමිතොයෙවාති වත්තුං යුත්තං. තෙනාහ “භගවතා හී”තිආදි. තත්ථ අනුප්පන්නස්ස මග්ගස්සාති කස්සපස්ස භගවතො සාසන්නර්තරධානතො පභූති යාව ඉමස්මා බුද්ධුප්පාදා අසම්බොධවසෙන න උප්පන්නස්ස අරියමග්ගස්ස. උප්පාදෙතාති නිබ්බත්තෙතා. තං පනෙතං මග්ගස්ස භගවතො නිබ්බත්තිතං, න පච්චෙකබුද්ධානං විය සසන්තානෙයෙව, අථ බො පරසන්තානෙපිති දස්සෙතුං “අසඤ්ජාතස්ස මග්ගස්ස සඤ්ජනෙතා, අනක්ඛාතස්ස මග්ගස්ස අක්ඛාතා”ති චුත්තං. තයිදං මග්ගස්ස උප්පාදනං සඤ්ජානනඤ්ච අත්ථතො ජානනඤ්ඤෙව අසම්මොහපට්ඨෙධභාවතොති චුත්තං “මග්ගඤ්ඤ මග්ගවිදු”ති. අක්ඛාතං පනස්ස සුකුසලභාවෙනාති චුත්තං “මග්ගකොවිදො”ති. සත්ථාරා යථාගතං මග්ගං අනුගච්ඡන්තිති මග්ගානුගා භගවතො එව තං මග්ගං සුට්ඨු අධිගමනතො. පච්ජා පරතො සම්මා අනු අනු ආගතා පටිපන්නාති පච්ජා සමන්තාගතා.

ජානං ජානාතීති ජානිතබ්බමෙව අභිඤ්ඤායාදිහෙදං ජානාති එකන්තහිතපටිපත්තිතො. පස්සං පස්සතීති තථා පස්සිතබ්බමෙව පස්සති. අථ වා ජානං ජානාතීති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන ජානිතබ්බං ජානාතියෙව. න හි පදෙසඤාණෙන ජානිතබ්බං සබ්බං එකන්තතො ජානාති. පස්සං පස්සතීති දිබ්බවක්ඛු පඤ්ඤාවක්ඛු ධම්මවක්ඛු බුද්ධවක්ඛු සමන්තවක්ඛුසඛිබාතෙහි පඤ්චහි වක්ඛුහි පස්සිතබ්බං පස්සතියෙව. අථ වා ජානං ජානාතීති යථා අඤ්ඤෙ සවිපල්ලාසා කාමරූපපරිඤ්ඤාවාදිතො ජානන්තාපි විපල්ලාසවසෙන ජානන්ති, න එවං භගවා. භගවා පන පහීනවිපල්ලාසත්තා ජානන්තො ජානාතියෙව, දිට්ඨිදස්සනස්ස ච අභාවා පස්සන්තො පස්සතියෙවාති අත්ථො. වක්ඛුභූතොති පඤ්ඤාවක්ඛුමයත්තා තස්ස ච පත්තත්තා සත්තෙසු ච තදුප්පාදනතො දස්සනපරිණායකට්ඨෙන ලොකස්ස වක්ඛු විය භූතො. ඤාණභූතොති එතස්ස ච එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. ධම්මා

බොධිපක්ඛියා, බ්‍රහ්මා මග්ගො, තෙහි උප්පන්නත්තා, තෙසංවා පත්තත්තා අධිගතත්තා, ලොකස්ස ච තදුප්පාදනතො “ධම්මභූතො, බ්‍රහ්මභූතො”ති ච වෙදිතබ්බො. චත්තාති චතුසච්චධම්මං වදතීති චත්තා. චිරං සච්චප්පට්ඨෙධං පචත්තෙන්නො වදතීති පචත්තා. අත්ථස්ස නින්නෙතාති ධම්මතාසඛිඛාතං පරමත්ථං නිබ්බානඤ්ච නිද්ධාරෙත්වා දස්සෙතා, පාපයිතා වා. අමතස්ස දාතාති අමතං සච්ඡිකිරියං සත්තෙසු උප්පාදෙන්නො අමතං දදාතීති අමතස්ස දාතා. බොධිපක්ඛියධම්මානං තදායත්තභාවතො ධම්මස්සාමී.

“යා ච නිබ්බානසම්පත්ති, සබ්බමෙනෙත ලබ්භති;
සුඛො විපාකො පුඤ්ඤානං, අධිප්පායො සම්ප්ප්ඤ්ඤාති. (පෙටකො. 23);

නිබ්බානපටිසංයුත්තො, සබ්බසම්පත්තිදායකො”ති –

එවමාදිං භගවතො චචනං සුත්වා එව භික්ඛූ දානාදිපුඤ්ඤානං විචට්ටසන්නිස්සයතං ඡානන්ති, න අඤ්ඤාතාති චුත්තං “පරියායධම්මොපි...පෙ.... පටිලභති”ති. “එදිසං පරිභුඤ්චිතබ්බ”න්ති කප්පියස්ස ච විචරාදිපච්චයස්ස භගවතො චචනෙන විනා පටිග්ගහොපි භික්ඛූනං න සම්භවති, කුතො පරිභොගොති ආහ “නිප්පරියායාමිසම්පි”තිආදි.

පරියායාමිසස්ස භගවතො සන්තකභාවො පරියායධම්මස්ස තබ්භාවෙනෙව දීපිතො. තදෙව සාම්භාවං දස්සෙන්නොති සම්බන්ධො. තස්මාති අත්තාධිනපටිලාභපටිග්ගහතාය අත්තතො සන්තකත්තා ච. තත්ථාති තස්මිං ධම්මාමිසෙ.

පච්චයා විචරාදයො පරමා පාපුණ්තබ්බභාවෙන උත්තමමරියාදා එතස්ස න උත්තරිමනුස්සධම්මා අප්පිච්ඡතාදයො වාති පච්චයපරමො, ලාභගරුති අත්ථො. තණ්හුප්පාදෙසුති “විචරහෙතු වා, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, පිණ්ඩපාතසෙනාසනඉතිභවාභවහෙතු වා, භික්ඛවෙ, භික්ඛුනො තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති”ති (දී. නි. 3.311; අ. නි. 4.9; ඉතිවු. 105) එවං චුත්තෙසු චතුසු තණ්හුප්පත්තිකොට්ඨාසෙසු. අප්පිච්ඡතාසන්තුට්ඨිසල්ලෙඛපට්ඨෙකාදයො අප්පිච්ඡතාදයො.

තත්ථාති තස්මිං ඔවාදෙ, තෙසු වා ධම්මපටිග්ගාහකෙසු භික්ඛූසු. හවිස්සති වා යෙසං තත්ථාති යොජනා. ඉමස්මිං පක්ඛෙ තත්ථාති තස්මිං ඔවාදෙ ඉච්චෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. අධිප්පායො ආමිසදායාදතාය උප්පජ්ජනකඅනත්ථානුප්පාදස්ස ධම්මදායාදතාය උප්පජ්ජනකඅට්ඨුප්පත්තියා ච ආකඛිඛා. තෙනාහ “පස්සති”තිආදි. තත්ථ ආමිසෙ උපක්ඛලිතානන්ති ආමිසහෙතු විප්පට්ඨන්නානං. අතීතකාලෙති කස්සපසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ. කපිලස්ස භික්ඛුනො චත්ථු කපිලසුත්තෙන, “සඬ්ඝාටිපිආදිත්තා හොති”තිආදිනා ලක්ඛණසුත්තෙන (සං. නි. 2.218) ච විභාවෙතබ්බං. ආමිසගරුකො අප්පග්ගභාවෙන කුටකභාපණො විය නිත්තෙජො

සමණතෙජෙන අනුජ්ජලතො නිබ්බුතඬිගාරො විය නිජ්ජහො ව හොතීති යොජනා.
තතොති පච්චයගරුකභාවතො. විවත්තිතවිත්තොති විනිවත්තිතමානසො,
සල්ලෙඛවුත්තීති අත්ථො.

ධම්මදායාදාති එත්තාවතා අත්තොගධාවධාරණං වචනන්ති තෙන අවධාරණෙන
නිවත්තිතමත්ථං විභාවෙතුං “මා ආමිසදායාදා”ති පටික්ඛෙපො දස්සිතො. තථෙව ව
විභාවෙතුං අධිජ්ජායානිසංසවිභාවනෙසුපි දස්සිතො, තථා ආදීනවවිභාවනෙන
ධම්මදායාදනාපටික්ඛෙපො. අපදිසිතඛිබ්බාති හෙට්ඨා කත්ථා වත්තඛිබ්බාති. ආදියාති
එත්ථ යස්මා ආ-කාරො මරියාදත්ථො, තස්මා ධම්මදායාදනාවිධුරෙන
ආමිසදායාදභාවෙන හෙතුභූතෙන, කරණභූතෙන වා ආදියං විවෙචනං විඤ්ඤුහි විසුං
කරණං වචත්ථානස්ස හොතීති ආහ “විසුං කාතඛිබ්බා”ති. තෙනාහ “විඤ්ඤුහි
ගාරය්හා භවෙය්හාපාති වුත්තං හොතී”ති.

“අත්ථි මෙ තුම්හෙසු අනුකම්පා...පෙ.... නො ආමිසදායාදා”ති හික්ඛුසු
අත්තනො කරුණායනාකිත්තනං තෙසං මුදුකරණං, “අහමිපි තෙනා”තිආදි පන
තතොපි සවිසෙසං මුදුකරණන්ති ආහ “අතීව මුදුකරණත්ථ”න්ති.

නාළකපට්ඨපදාදයො නාළකසුත්තාදීසු (සු. නි. 684-728) ආගතපට්ඨපත්තියො. තා
පන යස්මා නාළකත්ථෙරාදීහි පට්ඨපත්තා පරමසල්ලෙඛවුත්තිභූතා
අතිඋක්කට්ඨපට්ඨපත්තියො, තස්මා ඉධ ධම්මදායාදපට්ඨපදාය උදාහරණභාවෙන
උද්ධටා. සක්ඛිභූතාති තාය පට්ඨපත්තියා වුවිචමානාය “කිං මෙ විනා පට්ඨපජ්ජනකො
අත්ථි”ති අසද්දහන්තානං පච්චක්ඛකරණෙන සක්ඛිභූතා. ඉමස්මීන්ති “තුම්හෙ ව
මෙ හික්ඛෙවෙ ධම්මදායාදා”තිආදිකෙ වාකෝ. සෙසන්ති “තුම්හෙ ව මෙ”තිආදිකං
සුක්කපක්ඛෙ ආගතං පාළිපදං. වුත්තනයපච්චනීකෙනාති “තෙන
ධම්මදායාදභාවෙන නො ආමිසදායාදභාවෙනා”ති එවං කණ්ඨපක්ඛෙ වුත්තනයස්ස
පට්ඨපක්ඛෙන.

30. ථොමනං සුත්ථාති පට්ඨපජ්ජනකස්ස පුග්ගලස්ස පසංසනං සුත්ථා යථා තං
සපරිසස්ස ආයස්මතො උපසෙනස්ස පට්ඨපත්තියා සීලථොමනං සුත්ථා. නිපාතපදන්ති
ඉමිනා ඉධ-සද්දස්ස අනත්ථකතමාහ. පචාරිතොති පටික්ඛෙපිතො. යො හි
භුඤ්ජන්තො භොජනෙන තිත්තො පරිවෙසකෙන උපනීතභොජනං පටික්ඛිපති, සො
තෙන පචාරිතෙන පටික්ඛෙපිතො නාම හොති. තෙනාහ “පචාරිතොති...පෙ....
වුත්තං හොතී”ති. පකාරෙහි දිට්ඨාදීහි වාරෙහි සඬ්ඝාදිකෙ යාචාපෙති හත්තෙ
කරොති එතායාති පචාරණා, ආපත්තිවිසොධනාය අත්තවොස්සග්ගො ඔකාසදානං.
සා පන යස්මා යෙභුයොන වස්සංවුත්ථෙහි කාතඛිබ්බා වුත්තා, තස්මා
“වස්සංවුත්ථපචාරණා”ති වුත්තං. පචාරෙහි පච්චයෙ ඉච්ඡාපෙති එතායාති
පචාරණා, විචරාදීහි උපනිමන්තතා. පකාරයුත්තා වාරණාති පචාරණා,
විජ්ජකතභොජනතාදිවතුරඬිගසහිතො භොජනපටික්ඛෙපො. සා පන යස්මා
අනතිරිත්තභොජනනිමිත්තාය ආපත්තියා කාරණං හොති, තස්මා

“අනතිරික්තපවාරණා”ති වුත්තා. යාවදත්ථභොජනස්ස පවාරණා
යාවදත්ථපවාරණා, පරියොසිතභොජනස්ස උපනීතාභාරපටික්ඛෙපොති අත්ථො.

“භුත්තාවි”ති වචනතො භොජනපාරිසුරිතා ඉධාධිජ්ජෙතාති ආහ
“පරිපුණ්ණොති භොජනෙන පරිපුණ්ණො”ති. පරියොසිතොති එත්ථාපි එසෙව
නග්ගො “භොජනෙන භොජනකිරියාය පරියොසිතො”ති. අවධිකථායං පන
අධිජ්ජෙතත්ථං පාකටං කත්ථා දස්සෙතුං භොජන-සද්දස්ස ලොපො වුත්තො.
ධාතොති තිත්තො. සාධකානීති ඤාපකානි. පරියොසිතභොජනං
සුභිතයාවදත්ථතාගහණෙනි භුත්තාවිතාදග්ගො, භුත්තාවිතාදිග්ගහණෙනි වා ඉතරෙ
බොධිතා භොත්තීති අඤ්ඤමඤ්ඤං නෙසං ඤාපකඤාපෙනබ්බතං දස්සෙතුං “යො
හී”තිආදි වුත්තං. එවං ඡහිපි පදෙනි උදරාවදෙනකං භොජනං දස්සිතං, තඤ්ච බො
පරිකප්පනාවසෙන. න හි භගවා එවං භුඤ්ජති. තෙනාහ “සබ්බඤ්චෙන
පරිකප්පෙත්ථා වුත්ත”න්ති.

“සියා එව, නාපි සියා”ති ව ඉදං අත්ථද්වයමිපි ඉධ සම්භවතීති වුත්තං “ඉධ
උභයමිපි වට්ඨතී”ති. අථාති අනන්තරං, මම භොජනසමන්තන්තරමෙවාති අත්ථො.
තං පන යස්මා යථාවුත්තකාලපච්චාමසනං භොති, තස්මා “තම්හි කාලෙ”ති වුත්තං.
අප්පරුළ්භහරිතෙති රුහමානතිණාදිහරිතරහිතෙ. අභාවත්ථො ව අයං අප්ප-සද්දො
“අප්පිච්ඡො”තිආදීසු (ම. නි. 1.252, 336; සං. නි. 2.148) විය.

කට්ඨෙපිති පි-සද්දො අවුත්තසමුවිචයත්ථො. තෙන වාපසමීකරණාදිං
සඬගණ්හාති. තථා භෙස වුත්ත-සද්දො “නො ව බො පටිවුත්ත”න්තිආදීසු (පාරා.
289) වාපසමීකරණෙ දිස්සති, “පන්තලොමො පරදත්තවුත්තො”තිආදීසු (වුළව.
332) ජීවිතවුත්තියං, “පණ්ඩුපලාසො බන්ධනා පවුත්තො”තිආදීසු (පාරා. 92; පාවි.
666; මහාව. 129; ම. නි. 3.59) අපගමෙ, “ගීතං පවුත්තං සමිහිත”න්තිආදීසු (දී. නි.
1.285) පාවචනභාවෙන පවත්තිතෙ, ලොකෙ පන “වුත්තං පරායණ”න්තිආදීසු
(මහාභාස 7.2.26) අප්පකොතෙ දිස්සතීති.

න එත්ථ පිණ්ඩපාතභොජනෙන ධම්මදායාදතා නිවාරිතා, පිණ්ඩපාතභොජනං
පන අනාදරිත්ථා ධම්මානුධම්මපටිපත්තීති එත්ථ කාරණං දස්සෙත්තො ආහ
“පිණ්ඩපාතං...පෙ.... වීතිනාමෙය්‍යා”ති. තත්ථ වීතිනාමෙය්‍යාති
කම්මට්ඨානානුයොගෙන ඛෙපෙය්‍යා. තෙනාහ “ආදිත්තසිසුපමං
පච්චවෙක්ඛිත්ථා”ති. ආදිත්තසිසුපමන්තිආදිත්තසිසුපමසුත්තං.

කිඤ්චාපිති අයං “යදිපි”ති ඉමිනා සමානත්ථො නිපාතො. නිපාතො ව නාම
යත්ථ යත්ථ වාකෝ පයුජ්ජති, තෙන තෙන වත්තබ්බත්ථජොතකො භොතීති ඉධ
“පිණ්ඩපාත”න්තිආදිනා අනුඤ්ඤාපසංසාවසෙන වුවිචමානස්ස අත්ථස්ස
ජොතකොති අධිජ්ජායෙන “අනුජානනපසංසනත්ථෙ නිපාතො”ති වුත්තං,
අනුඤ්ඤාපසංසාරම්භෙ පන “අසම්භාවනත්ථෙ”ති වුත්තං සියා පුරිමෙයෙව
සම්භාවනාවිභාවනතො අධිකත්තානුලොමතො ව.

එකවාරං පවත්නං පිණ්ඩපාතපටික්ඛිපනං කථං දීඝරත්තං අප්පිච්ඡතාදීනං කාරණං හොතීති වොදනං සන්ධායාහ “තස්ස හී”තිආදි. තත්ථ අත්තිව්ඡතාති අත්ති ඉච්ඡතිති අත්තිව්ඡතො, තස්ස භාවො අත්තිව්ඡතා, අත්ථතො පරලාභපත්ථනා. තථා හී වුත්තං “පුරිමෙයෙව සකලාහෙන අසන්තුට්ඨි, පරලාභෙ ව පත්ථනා, එතං අත්තිව්ඡතාලක්ඛණ”න්ති (විහ. අට්ඨ. 849). පාපිච්ඡතාති අසන්තගුණසම්භාවනාධිප්පායනා. පාපා ඉච්ඡා එතස්සාති පාපිච්ඡතො, තස්ස භාවො පාපිච්ඡතා. යථාහ “අසන්තගුණසම්භාවනතා පටිග්ගහණෙ ව අමත්තඤ්ඤතා, එතං පාපිච්ඡලක්ඛණ”න්ති (විහ. අට්ඨ. 851). මහත්තාති වත්ථුති ඉච්ඡති, මහතී වා තස්ස ඉච්ඡාති මහිච්ඡතො, තස්ස භාවො මහිච්ඡතා. යං සන්ධාය වුත්තං “සන්තගුණසම්භාවනතා පටිග්ගහණෙ ව අමත්තඤ්ඤතා, එතං මහිච්ඡලක්ඛණ”න්ති. පච්චවෙක්ඛමානො නිවාරණස්සතීති යොජනා. අස්ස හික්ඛුනො සංවත්තිස්සති පිණ්ඩපාතපටික්ඛෙපො.

මහිච්ඡතො පුග්ගලො යථා පච්චයදානවසෙන පච්චයදායකෙහි හරිතුං අසක්කුණෙය්‍යා, එවං පච්චයපරියෙසනවසෙන අත්තනාපිති වුත්තං “අත්තනොපි උපට්ඨාකානම්පි දුබ්බරො හොතී”ති. සද්ධාදෙය්‍යස්ස විනිපාතවසෙන පවත්තියා අඤ්ඤස්ස සරෙ ඡඩ්ඛෙන්තො. රිත්තපත්තොවාති යෙසු කුලෙසු පටිපිණ්ඩවසෙන පවත්තිති, තෙසං සබ්බපච්ඡිමං අත්තනො යථාලද්ධං දත්වා තත්ථ කිඤ්චි අලද්ධා රිත්තපත්තො විහාරං පටිසිත්වා නිපජ්ජති ජිසච්ඡාදුබ්බලොයනාති අධිප්පායො. යථාලද්ධපච්චයපරිභොගෙන, පුන පරියෙසනානාපජ්ජනෙන අත්තනො සුභරතා, යථාලද්ධපච්චයෙන අවඤ්ඤං අකත්වා සන්තොසාපත්තියා උපට්ඨාකානං සුභරතා වෙදිතබ්බා.

කථාවත්ථුතිති අප්පිච්ඡතාදිපටිසංයුත්තානං කථානං වත්ථුතිති කථාවත්ථුති, අප්පිච්ඡතාදයො එව. තිණිති තිණි කථාවත්ථුති. අහිසල්ලෙඛිකාති අතිවිය කිලෙසෙ සල්ලිඛිතිති අහිසල්ලෙඛො, අප්පිච්ඡ තාදිගුණසමුදායො, සො එතිස්සා අත්ථිති අහිසල්ලෙඛිකා, මහිච්ඡතාදීනං තනුභාවාය යුත්තරූපා අප්පිච්ඡතාදිපටිසංයුත්තානං. වෙතොවිනීවරණසප්පායාති කුසලවිත්තුප්පත්තියා නිවාරකානං නීවරණානං දුර්භාවකරණෙන වෙතොවිනීවරණසඬානානං සමථවිපස්සනානං සප්පායා. සමථවිපස්සනාවිත්තස්සෙව වා විභූතිභාවකරණාය සප්පායා උපකාරිකාති වෙතොවිනීවරණසප්පායා. එකත්තනිබ්බදායාතිආදි යෙන නිබ්බදාදිආනිසංසෙන අයං කථා අහිසල්ලෙඛිකා වෙතොවිනීවරණසප්පායා ව නාම හොති, තං දස්සෙතුං වුත්තං. තත්ථ එකත්තනිබ්බදායාති එකංසෙන වට්ඨකුක්ඛතො නිබ්බන්දනත්ථාය. විරාගාය නිරොධායාති තස්සෙව විරජ්ජනත්ථඤ්ච නිරුජ්ඣනත්ථඤ්ච. උපසමායාති සබ්බකිලෙසවූපසමාය. අහිඤ්ඤායාති සබ්බස්සපි අහිඤ්ඤෙය්‍යස්ස අහිජානනාය. සම්බොධායාති චතුමග්ගසම්බොධාය. නිබ්බානායාති අනුපාදියෙසනිබ්බානාය. එතෙසු හී ආදිතො තිහි විපස්සනා වුත්තා, පුන තිහි මග්ගො, ඉතරෙන නිබ්බානං. තෙන සමථවිපස්සනා ආදිං කත්වා නිබ්බානපරියොසානො අයං සබ්බො උත්තරිමනුස්සධම්මො දසකථාවත්ථුලාභිතො සම්භවතීති දස්සෙති. පරිපුරෙස්සත්තිති තංසභාවතො උපකාරතො ව සංවත්තිස්සත්ති. අප්පිච්ඡතාදයො හී

එකවාරඋප්පන්නා උපරි තදත්ථාය සංවත්තිස්සන්ති. කථාවත්ථුපරිපුරණං සික්ඛාපරිපුරණඤ්ච චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අමතං නිබ්බානන්ති අනුපාදිසෙසනිබ්බානධාතුං. ඉතරා පන සෙක්ඛාසෙක්ඛධම්මපාරිපුරියා පරිපුණ්ණා. නිබ්බානපාරිපුරි වෙන්ථ තදාවහධම්මපාරිපුරිවසෙන පරියායතො චුත්තාති වෙදිතබ්බා. ඉදානි යායං අප්පිච්ඡතාදිතං අනුක්කමපරිවුද්ධියා ගුණපාරිපුරිතා, තං උපමාය සාධෙන්තො “සෙය්‍යථාපි”තිආදිමාහ. තත්ථ පාචුස්සකොති වස්සානමාසෙ උට්ඨිතො. සො හි විරානුප්පවත්ති හොති. පබ්බතකන්දරා පබ්බතෙසු උපච්චකාධිච්චකාපහවනිජ්ඣකුරාදිතදියො. සරසාබාති යත්ථ උපරිඋන්නතපදෙසතො උදකං ආගන්ත්වා තිට්ඨති වෙව සන්දති ව, තෙ. කුසොබ්භා බුද්දකතළාකා. කුන්තදියොති පබ්බතපාදතො නික්ඛන්තා බුද්දකතදියො. තා හි මහානදියො ඔතරන්තියො පරිපුරෙන්නි. පරමධම්මදායාදන්ති පරමං උත්තමං ධම්මදායාදභාවං, පරමං ධම්මදායජ්ජං වා. තෙ භික්ඛුති තෙ ධම්මපටිග්ගාහකෙ භික්ඛු. සන්තියොජෙන්නොති මූලගුණෙහි අප්පිච්ඡතාදිහි යොජෙන්නො.

උග්ගහෙත්වාති අත්ථතො බ්‍යඤ්ජනතො ව උපධාරණවසෙන ගහෙත්වා අවිපරිතං ගහෙත්වා. සංසන්දෙත්වාති මම දෙසනානුසාරෙන මමජ්ඣාසයං අවිරජ්ඣිත්වා. යථා ඉධෙව වින්තෙසීති යථා ඉම්ස්සා ධම්මදායාදදෙසනාය වින්තෙසී, එවං අඤ්ඤත්ථාපි ධම්මථොමනත්ථං ගන්ධකුට්ඨං පවිසන්තො වින්තෙසී. එකජ්ඣාසයායාති සමානාධිප්පායාය. මතියාති පඤ්ඤාය. අයං දෙසනා අග්ගාතිආදි භගවා ධම්මසෙනාපතිං ගුණතො එව පග්ගණ්භාතීති කත්වා චුත්තං.

විත්තගතියාති විත්තවසෙන කායස්ස පරිණාමනෙන “අයං කායො ඉදං විත්තං විය හොතු”ති කායස්ස විත්තෙන සමානගතිකතාධිට්ඨානෙන. කථං පන කායො දන්ධප්පවත්තිකො ලහුපරිවත්තනවිත්තෙන සමානගතිකො හොතීති? න සබ්බථා සමානගතිකො. යථෙව හි කායවසෙන විත්තපරිණාමනෙ විත්තං සබ්බථා කායෙන සමානගතිකං න හොති. න හි තදා විත්තං සභාවසිද්ධෙන අත්තතො බණෙන අවත්තිත්වා දන්ධචුත්තිකස්ස රූපධම්මස්ස බණෙන වත්තිතුං සක්කොති, “ඉදං විත්තං අයං කායො විය හොතු”ති පන අධිට්ඨානෙන දන්ධගතිකස්ස කායස්ස අනුවත්තනතො යාව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති, තාව කායගතිං අනුලොමෙන්තමෙව හුත්වා සන්තානවසෙන පවත්තමානං විත්තං කායගතිකං කත්වා පරිණාමිතං නාම හොති, එවං “අයං කායො ඉදං විත්තං විය හොතු”ති අධිට්ඨානෙන පගෙව ලහුසඤ්ඤාය සුබ්බමසඤ්ඤාය ව සම්පාදිතත්තා අභාවිතිද්ධිපාදානං විය දන්ධං අවත්තිත්වා යථා ලහුං කතිපයවිත්තවාරෙහෙව ඉච්ඡිතට්ඨානප්පත්ති හොති, එවං පවත්තමානො කායො විත්තගතිකභාවෙනෙව පරිණාමිතො නාම හොති, න එකවිත්තක්බණෙනෙව පවත්තියා. එවඤ්ච කත්වා බාහුසම්ඤ්ජනප්පසාරණුපමාපි උපවාරෙන විනා සුට්ඨුතරං යුත්තා හොති, අඤ්ඤථා ධම්මතාවිලොමිතා සියා. න හි ධම්මානං ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං ඉද්ධිබලෙන කාතුං සක්කා, භාවඤ්ඤථත්තමෙව පන සක්කාති.

31. හගවතො අධිප්පායානුරූපං භික්ඛුනඤ්ච අප්ඤ්ඤාසයං ඤත්වාති
 වචනසෙසො. දෙසකාලෙ විය භාජනමිපි ඔලොකෙන්වා එව මහාපෙරො ධම්මං
 කපෙති. පක්කන්තස්සාති ඉදං අනාදරෙ සාමිවචනන්ති දස්සෙන්තො
 “පක්කන්තස්ස සතො”ති ආදිමාහ. කිත්තකෙනාති කෙන පරිමාණෙන. තං පන
 පරිමාණං යස්මා පරිමෙය්‍යස්ස අත්ථස්ස පරිච්ඡින්නං හොති, තස්මා “කිත්තාවතාති
 පරිච්ඡෙදවචන”න්ති ආහ. නුකාරො පුච්ඡායන්ති අයං නු-සද්දො ඉධෙව පුච්ඡායං
 ආගතොති කත්වා වුත්තං. නු-සද්දෙන හෙත්ථ ජොතියමානො අත්ථො කිං-සද්දෙන
 පරිමාණො අත්ථො පරිමෙය්‍යත්ථො ව. එත්ථ සංකිලෙසපක්ඛො විවෙකස්ස
 අනනුසික්ඛනං ආමිසදායාදතා, වොදානපක්ඛො තස්ස අනුසික්ඛනං ධම්මදායාදතාති.
 තිහි විවෙකෙහිති විවෙකත්තයග්ගහණං තදන්තොගධත්තා විවෙකපඤ්චකස්ස.
 විවෙකපඤ්චකග්ගහණෙන පනස්ස සරුපෙන කායවිවෙකො ගහිතො න සියා,
 තදායත්තත්තා වා සත්ථාරා තදා පයුජ්ජමානවිවෙකදස්සනවසෙන “තිහි
 විවෙකෙහි”ති ආදි වුත්තං. අඤ්ඤතරමිපිති කස්මා වුත්තං. න හි
 කායවිවෙකමත්තෙන ධම්මදායාදහාවො සිජ්ඤාතිති? න,
 විවෙකද්වයසන්තිස්සයස්සෙව කායවිවෙකස්ස ඉධාධිප්පෙතත්තා. එවඤ්ච කත්වා
 චිත්තවිවෙකග්ගහණමිපි සමත්ථිතං හොති. න හි ලොකියජ්ඣානාධිගමමත්තෙන
 නිජපරියායතො සත්ථුධම්මදායාදහාවො ඉච්ඡිතො, නිබ්බානාධිගමෙන පන සො
 ඉච්ඡිතො, තස්මා සබ්බාපි සාසනෙ විවෙකානුසික්ඛනා නිබ්බානපොණො
 නිබ්බානපබ්භාරා නිබ්බානොගධා වාති වුත්තං “තිණ්ණං විවෙකානං
 අඤ්ඤතරමිපි”ති. අසති ආලොකෙ අන්ධකාරො විය අසති ධම්මදායාදතාය
 එකංසියා ආමිසදායාදතාති ආහ “ආමිසදායාදාව හොන්ති”ති. එස නයො
 සුක්කපක්ඛෙපිති කණ්හපක්ඛතො සාධාරණවසෙන ලබ්භමානං අත්ථසාමඤ්ඤං
 අතිදිසති, න අත්ථවිසෙසං තස්ස විසදිසත්තා, අත්ථවිසෙසමෙව වා අතිදිසති
 විසදිසුදාහරණුපායඤ්ඤායෙන. “තිණ්ණං විවෙකානං අඤ්ඤතරං”න්ති ඉදං ඉධ න
 ලබ්භති. තයොපි හි විවෙකා, තෙසු එකො වා ඉතරද්වයසන්තිස්සයො ඉධ ලබ්භති.

දුරතොපිති දුරට්ඨානතොපි. තෙනාහ “තිරොරට්ඨතොපි”ති ආදි. කාමං
 “පටිභාතු”ති එත්ථ පටි-සද්දාපෙක්ඛාය “සාරිපුත්ත”න්ති උපයොගවචනං, අත්ථො
 පන සාමිවචනවසෙනෙව වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ “ආයස්මතොයෙව
 සාරිපුත්තස්සා”ති. භාගො හොතුති ඉමිනාභාගත්ථො පටි-සද්දොති දස්සෙති
 ලක්ඛණාදිඅත්ථානං ඉධ අයුජ්ජනතො. තෙනාහ “එවං සද්දලක්ඛණෙන සමෙති”ති.
 දිස්සතුති ඤාණෙන දිස්සතු, පස්සතුති වා අත්ථො. උපට්ඨාතුති ඤාණස්ස
 පච්චිපතිට්ඨතු. උග්ගහෙස්සන්තිති වාචුග්ගතං කරිස්සන්ති. වාචුග්ගතකරණඤ්ඤි
 උග්ගහො. පරියාපුණ්ණස්සන්තිති තස්සෙව වෙවචනං. පුරිපුච්ඡනාදිනා වා අත්ථස්ස
 චිත්තෙ ආපාදනං පට්ඨපනං පරියාපුණනං. කාරණවචනන්ති යථාවුත්තස්ස
 කාරණභාවෙන වචනං “හෙතුමිහි කරණවචන”න්ති කත්වා. වුත්තත්ථපට්ඨවාමසනං
 තං-සද්දෙන කරියතිති. තෙනාහ “යස්මා”ති ආදි.

එකෙනෙවාකාරෙනාති ආමිසදායාදතාසිද්ධෙන ආදියතාසඬ්ඛාතෙන එකෙනෙව
 පකාරෙන. තමෙව හි ආකාරං සන්ධායාහ “හගවතා වුත්තමත්ථ”න්ති. අඤ්ඤථා

“සත්ථු පටිච්ඡේදස්ස විහරතො සාවකා විවෙකං නානුසික්ඛන්ති” ති එකෙනෙව ආකාරෙන සො අත්ථො ථෙරෙනපි චුත්තො. තීහි ආකාරෙහීති ආමිසදායාදපටිපදාභූතෙහි තිණ්ණං විවෙකානං අනනුසික්ඛනාකාරෙහි. එත්තාවතාති “ඉධාචුසො...පෙ.... නානුසික්ඛන්ති” ති එත්තකෙන කණ්භපක්ඛෙ උද්දෙසපායෙන.

විත්ථාරතො සුචිහන්තො හොති අනවසෙසතො සම්මදෙව නිද්දිට්ඨත්තා. නනු ව උද්දෙසෙ සත්ථුනොපි ආදියතා භගවතා ගහිතා, සා න නිද්දිට්ඨාති අනුයොගං සන්ධායාහ “සො ව බො” තිආදි. සාවකෙ අනුග්ගණ්හන්තස්සාති “ආමිසදායාදා සත්ථු සාවකා” ති සත්ථු පරප්පවාදපරිහරණත්ථමිපි “තුම්හෙහි ධම්මදායාදෙහි භවිතබ්බ” ති එවං සාවකෙ අනුකම්පමානස්ස. සාවකානං තං න යුත්තං සාමීචිභාවතොති යොජනා. එස නයොති යදිදං “එත්තාවතායං භගවා” තිආදිනා කණ්භපක්ඛෙ උද්දෙසස්ස අත්ථවිභාගදස්සනමුඛෙන සම්බන්ධදස්සනං, එස නයො සුක්කපක්ඛෙපි සම්බන්ධදස්සනෙති අධිප්පායො. තෙනාහ “අයං තාවෙන්ථ අනුසන්ධික්කමයොජනා” ති, සත්ථාරා දෙසිතාය උද්දෙසදෙසනාය මහාථෙරෙන දෙසිතාය ව අනුසන්ධික්කමෙන සම්බන්ධොති අත්ථො. යථානුසන්ධි එව චෙන්ථ අනුසන්ධි චෙදිතබ්බො.

අවචන්තපටිච්ඡේදස්සාති එකන්තඋපධිවිවෙකො විය ඉතරෙපි විවෙකො සත්ථු එකන්තිකාවාති. අනුසික්ඛනං නාම අනු අනු පුරණන්ති තප්පටික්ඛෙපෙන ආහ “න පරිපූරෙන්ති” ති, න පරිබ්බහෙන්තිති අත්ථො, න පරිපූරෙන්තිති වා න පරිපාලෙන්තිති අත්ථො. යදග්ගෙන හි විවෙකං නානුසික්ඛන්ති, තදග්ගෙන න පරිබ්බහෙන්ති, න පරිපාලෙන්තිති වා චත්තබ්බතං ලහන්තිති. කස්මා පනෙන්ථ “විවෙකං නානුසික්ඛන්ති” ති උද්දෙසෙ විය අවිසෙසවචනෙ කායවිවෙකස්සෙව ගහණං කතන්ති වොදනං සන්ධායාහ “යදි පනා” තිආදි. පුච්ඡායාති පුච්ඡාතො අවිසෙසො සියා විභාගස්ස අලබ්භමානත්තා විස්සජ්ජනස්ස. නනු ව “විවෙකං නානුසික්ඛන්ති” ති අවිසෙසවචනතො පාළියං විභාගො න ලබ්භතෙවාති? න, පදන්තරෙන විභාවිතත්තා. තෙනාහ “යෙසඤ්ච ධම්මාන” තිආදි. බ්‍යාකරණපක්ඛොති විස්සජ්ජනපක්ඛො. විස්සජ්ජනඤ්ච න පුච්ඡා විය අවිසෙසජොතනා, අථ බො යථාධිප්පෙතත්ථවිභජනන්ති අධිප්පායො. ඉමිනා පදෙනාති “විවෙකං නානුසික්ඛන්ති” ති ඉමිනා පදෙන කායවිවෙකං අපරිපූරියමානං දස්සෙතිති අධිප්පායො. විත්තවිවෙකං උපධිවිවෙකන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො.

එත්ථ ව නප්පජහන්තිති පහාතබ්බධම්මානං පහානාභාවචනං. පහානලක්ඛණවිවෙකාභාවදීපනං, තං චත්ථා පුන “විවෙකෙ නික්ඛිත්තධුරා” ති චචනං තතො සාතිසයවිවෙකාභාවදීපනන්ති තද්දුහයවිවෙකාභාවදස්සනෙන “යෙසඤ්ච ධම්මාන” තිආදිනාව පාරිසෙසඤ්ඤායෙන “විවෙකං නානුසික්ඛන්ති” ති ඉමිනා විවෙකද්වයමූලභූතකායවිවෙකාභාවදස්සනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. අවගතකණ්භතාය තං තං පරික්ඛාරජාතං බහුං ලන්ති ආදියන්තිති බහුලා, බහුලා එව බාහුලිකා යථා “වෙනයිකො” ති (ම. නි. 1.246; අ. නි. 8.11; පාරා. 8). තෙ පන

යස්මා පව්වයබහුලභාවාය යුත්තප්පයුත්තා නාම භොන්ති, තස්මා ආහ
 “වීවරාදිබාහුල්ලාය පටිපන්නා”ති. සික්කාය ආදරභාවාවතො සිථිලං අදළ්භං
 ගණ්හන්ති “සාඨලිකා”ති වුත්තං. සිථිලන්ති භාවනපුංසකනිද්දෙසො, සිථිල-
 සද්දෙන වා සමානත්ථස්ස සාඨල-සද්දස්ස වසෙන “සාඨලිකා”ති පදසිද්ධි
 වෙදිතබ්බා. අවගමනටියෙනාති අධොගමනටියෙන, ඔරම්භාගියභාවෙනාති අත්ථො.
 උපධිවිවෙකෙති සබ්බුපධිපටිනිස්සග්ගතාය උපධිහි විචිත්තෙ. ඔරොසිතධුරාති
 උප්ඤ්ඤාස්සාහා.

අනියමෙනෙවති කිඤ්චි විසෙසං අනාමසිත්වා “සාවකා”ති අවිසෙසෙනෙව.
 නියමෙන්තො “ථෙරා”ති ආදිනා. දසවස්සෙ උපාදායාති දසවස්සතො පටියාය.
 ඉස්සරියෙති “සෙට්ඨිටියානං සෙනාපතිටියාන”න්ති ආදීසු විය.
 අවිරක්ඛණොභාසෙන ලක්ඛවෙධකො අක්ඛණවෙධි. ධීතියන්ති අවටියානෙ.
 යානසොති තඨ්ඛණෙයෙව. තිට්ඨතීති ආධාරාධෙය්‍යභාවෙනාති ආහ
 “තදායත්තවුත්තිභාවෙනා”ති. උපෙක්ඛානුබුහනා සත්තසඬ්ඛාරෙසු උදාසීනතාපි
 අසඬ්ඛතාධිගමස්ස උපායොති තබ්බිපරියායතො වීවරාදිමණ්ඩනා න
 උපධිවිවෙකපාරිපූරියා සංවත්තතිති ආහ “වීවරපත්ත...පෙ.... අපුරයමානා”ති.
 තත්ථාති ථෙරවාරෙ. ඉධාති මජ්ඣිමනවකවාරෙසු. තථා හි
 “මජ්ඣිමථෙරකාලෙ”ති ආදි වුත්තං.

32. ඉමස්මිඤ්ච කණ්හපක්ඛෙති ඉමස්මිඤ්ච නිද්දෙසවාරෙ කණ්හපක්ඛෙ, න
 උද්දෙසවාරෙ කණ්හපක්ඛෙ. උද්දෙසවාරෙ පන කණ්හපක්ඛෙ වුත්තවිපරියායෙන
 ගහෙතබ්බත්ථො “එස නයො සුක්කපක්ඛෙපි”ති අතිදෙසෙන දස්සිතො.
 වුත්තපව්වනීකනයෙනාති “කායවිවෙකං නානුසික්ඛන්ති න පරිපුරෙන්නි”ති ආදිනා
 වුත්තස්ස අත්ථස්ස පව්වනීකනයෙන, “කායවිවෙකං අනුසික්ඛන්ති
 පරිපුරෙන්නි”ති ආදිනා නයෙන. එත්ථාති එතස්මිං සුක්කපක්ඛෙ. සඬ්ඛෙපොති
 අත්ථසඬ්ඛෙපො. යොජනපරම්පරායාති ගාමන්තතො දුරභාවෙන එකං ද්වෙ තිණ්ති
 එවං යොජනානං පටිපාටියා. අරඤ්ඤවනපත්ථානීති අරඤ්ඤෙසු වනසණ්ඩභූතාති.
 පන්තානීති පරියන්තාති. උපගන්තුං යුත්තකාලො ජරාපිණ්ණකාලො ගොවරගාමෙ
 දුරෙ ගමනාගමනසමත්ථතාභාවතො. “එවං ගුණවත්තෙසු දින්නං අහො
 සුදින්න”න්ති පව්වයදායකානං පසාදං ජනෙන්නි. පාසංසාති පසංසිතබ්බා. අයම්පි
 මහාථෙරොති ආදි එකං අප්පමාදවිහාරිතං වුද්ධතරං නිද්දිසිත්වා වදන්තානං වසෙන
 වුත්තං. පව්වියො විවෙකටියානං. සායං නික්ඛමති යොනිසොමනසිකාරං.
 උපබුගෙත්ථාති අධිප්පායො. කසිණපරිකම්මං කරොති, න යං කිඤ්චි කිව්චන්තරං.
 සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙති, න මොසමනසිකාරං. සබ්බථාති ආදිතො තාව
 තදඬිගවසෙන කිලෙසෙහි විත්තං විවෙචෙන්තො තතො වික්ඛම්භනවසෙන
 සමුච්ඡෙදවසෙන පටිපස්සද්ධිවසෙනාති සබ්බප්පකාරෙන විත්තවිවෙකං පුරෙති.
 පංසුකුලාති ධාරෙතීති ඉමිනා බාහුලිකතාභාවං දස්සෙති, අසිථිලං සායනං
 ගහෙත්ථාති ඉමිනා සාඨලිකතාභාවං, විගතනීවරණොති ඉමිනා ඔක්කමනෙ
 නික්ඛිත්තධුරතං, ඵලසමාපත්තීන්ති ආදිනා පව්වෙකපුබ්බිගමනං දස්සෙති.

33. තත්‍රාවුසොති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන “ලොභො ව පාපකො” තිආදිනායප්පවත්තං උපරිදෙසනං අනවසෙසනො පරියාදියති. කො අනුසන්ධිති යා සා භගවතා සංකිලෙසපක්ඛෙන සහ ධම්මදායාදපටිපත්තිභාවිනී “ධම්මදායාදා මෙ, භික්ඛවෙ, භවථ, මා ආමිසදායාදා” තිආදිනා දෙසනා උද්දිට්ඨා, තං “සත්ථු පටිච්ඡන්තස්ස විහරතො” තිආදිනා ආරහිත්වා අට්ඨාරසචාරපටිමණ්ඩිතාය නිද්දෙසදෙසනාය විහජිත්වා තතො පරං “තත්‍රාවුසො ලොභො ව පාපකො” තිආදිනායාය උපරිදෙසනාය සම්බන්ධං පුච්ඡති. එවන්ති සංකිලෙසපක්ඛෙ “නප්පජහන්ති” ති පහානාභාවදස්සනවසෙන, වොදානපක්ඛෙ “පජහන්ති” ති පහානසබ්භාවදස්සනවසෙනාති එවං. අනිද්ධාරිතසරූපා යං-තං-සද්දෙහි ධම්ම-සද්දෙන සාමඤ්ඤතො යෙ පහාතබ්බධම්මා චුත්තා, තෙ සරූපතො දස්සෙතුන්ති යොජනා. ඉමෙ තෙති එත්ථ කස්මා ලොභාදයො එව පහාතබ්බධම්මා චුත්තා, නනු ඉතො අඤ්ඤෙහි මොහදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාදයො පහාතබ්බධම්මා සන්තීති? සච්චං සන්ති, තෙ පන ලොභාදීහි තදෙකට්ඨතා ගහිතා එව භොන්තීති චුත්තා. අථ වා ඉමෙසංයෙවෙත්ථ ගහණෙ කාරණං පරතො ආවි භවිස්සති.

ඉදානි උපවයෙන අනුසන්ධිං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ සාවකානං යස්ස ධම්මස්ස දායාදභාවො සත්ථු අභිරුචිතො, සො “චත්තාරො සතිපට්ඨානෙ භාවෙති” තිආදිනා අකත්ථෙත්වා “විවෙකං අනුසික්ඛන්ති, තෙ ව ධම්මෙ පජහන්ති, න ව බාහුලිකා” තිආදිනා කථිතත්තා හෙට්ඨා පරියායෙනෙව ධම්මො කථිතොති චුත්තං. “තෙ ව ධම්මෙ නප්පජහන්ති, ඔක්කමනෙ පුබ්බභිගමා” තිආදිනා ආමිසං පරියායෙනපි කථිතං. “සියා ව මෙ පිණ්ඩපාතො” තිආදිනා, “බාහුලිකා ව භොන්ති” තිආදිනා ව ආමිසං නිප්පරියායෙනපි කථිතං. අථ වා යායං භගවතා ආමිසදායාදපටික්ඛෙපනා ධම්මදායාදනා චුත්තා, යඤ්ච තදත්ථං විහජන්තෙන මහාටෙරෙන අත්තනා විවෙකානුසික්ඛනාදි චුත්තං, තදුභයං හෙතුචසෙන විභාවෙතුං “තත්‍රාවුසො, ලොභො වා” තිආදි චුත්තං. හෙතනිරොධෙන හි සංකිලෙසපක්ඛස්ස, නිරොධහෙතුසම්පාදනෙන ව වොදානපක්ඛස්ස තප්පාපකතා.

අතීතදෙසනානිදස්සනන්ති අතීතාය ටෙරෙන යථාදෙසිතාය දෙසනාය ව පච්චාමසනං. තෙනෙවාහ “සත්ථු පටිච්ඡන්තස්ස...පෙ.... දෙසනායන්ති චුත්තං භොති” ති. තත්ථානි යං චුත්තං විසෙසනො “යෙසං ධම්මානං සත්ථා පහානමාහා” ති, එතස්මිං පදෙ. තත්ථ හි පහාතබ්බධම්මා ලොභාදයො සාමඤ්ඤතො චුත්තා. ලාමකානි නිහීනා. ලොභදොසා හි හෙතනො පච්චයතො සභාවතො ඵලතො නිස්සන්දතො සංකිලිට්ඨපකතිකා, ආයතිං දුක්ඛස්ස පාපනට්ඨෙන වා පාපකා. ලුබ්භනලක්ඛණොති ආරම්මණස්ස අභිගිජ්ඣනලක්ඛණො. තථා හි සො ලුබ්භන්ති තෙන, සයං වා ලුබ්භති, ලුබ්භනමත්තමෙව වා තන්ති “ලොභො” ති චුච්චති. රසාදීසු අභිසඬගරසො, අපරිච්චාගපච්චුපට්ඨානො, සංයොජනියෙසු ධම්මෙසු අස්සාදදස්සනපදට්ඨානො. දුස්සනලක්ඛණොති ආරම්මණ ඛ්‍යාපජ්ජනලක්ඛණො. තථා හි සො දුස්සන්ති තෙන, සයං වා දුස්සති, දුස්සනමත්තමෙව වා තන්ති “දොසො” ති චුච්චති. රසාදීසු විසජ්ජනරසො, සතිස්සයදහනරසො වා, දුස්සනපච්චුපට්ඨානො, ආසාතවත්ථුපදට්ඨානො.

තෙසුතිආදිනා දස්සනෙන ලොහදොසානං එකන්තතො පහාතබ්බතාදස්සනං.
 ආමිසදායාදස්ස පච්චයානං ලාභෙ හොතිති ඉදං ලොහස්ස
 ආරම්මණග්ගණසභාවතං සන්ධාය චුත්තං, තණ්හාය වසෙන පන අනුගිජ්ඣනං
 සන්ධාය “අලද්ධං පත්ථෙති”ති ආහ. අලාභෙ පච්චයානං ආමිසදායාදස්ස හොතිති
 ආනෙත්වා යොජනා. අලහන්තොති එත්ථ “පච්චයෙ”ති විහත්ති. පරිණාමෙත්වා
 යොජෙතබ්බං. විසාතවාති “යම්පිච්ඡං න ලහති, තම්පි දුක්ඛ”න්ති (ම. නි. 1.120;
 විහ. 190) වචනතො ඉච්ඡාවිසාතවා. ලොභො ව දෙය්‍යධම්මෙ හොති
 ආමිසදායාදස්සාති සම්බන්ධො. එස නයො අනන්තරපදෙපි. දෙය්‍යධම්මෙති ව ඉදං
 නිදස්සනමත්තං සත්තකෙලායනාදිවසෙනපි තස්ස ලොභුජ්ජත්තිසබ්භාවතො.
 “තණ්හං පටිච්ච පරියෙසනා, පරියෙසනං පටිච්ච ලාභො”ති එවමාදයො නව
 තණ්හාමූලකා. පරිපූරෙති ආමිසදායාදොති විහත්තිවිපරිණාමො වෙදිතබ්බො.
 ආවාසමච්ඡරියාදිති පඤ්ච මච්ඡරියානි.

මග්ගන්ති අරියමග්ගං. සො හි කිලෙසෙ මාරෙන්තො ගච්ඡති, නිබ්බානත්ථිකෙහි
 ව මග්ගියති, සයං වා සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන නිබ්බානං මග්ගතිති නිජ්ජරියායෙන
 “මග්ගො”ති වූච්චති. එකො අන්තොති ඉතරෙන අසම්මිස්සො එකො කොට්ඨාසො,
 හීනතාය වා ලාමකට්ඨෙත එකො අන්තො. කාමං අඤ්ඤෙපි කුසලධම්මා එතෙ
 අන්තෙ අසම්පයොගතො න උපෙන්නි, තෙහි විමුක්තා එව, අයං පන
 අච්චන්තවිමුක්තියා න උපෙන්නි ආහ “විමුක්තො එතෙහි අන්තෙහි”ති. තස්මාති
 අන්තද්වයවිමුක්තත්තා. එතෙසං මජ්ඣෙ භවත්තාති ඉදං මග්ගස්ස
 උභයන්තවිමුක්තතාය එව චුත්තං, න තජ්ජරියාපන්නතාය,
 වට්ටදුක්ඛනිස්සරණත්ථිකෙහි පටිපජ්ජිතබ්බතො ව. තථාති යථා ඉතරෙන
 අසම්මිස්සට්ඨෙත ලාමකට්ඨෙත ව ලොභො එකො අන්තො, තථා
 කාමසුඛල්ලිකානුයොගොති අත්ථො. එස නයො සෙසෙසුපි. මග්ගස්ස
 අනුපගමනඤ්ච නෙසං අන්තානං සබ්බසො අජ්ජවත්තිකරණෙනෙව දට්ඨබ්බං.
 පූරිමනයෙනාති “එතෙ ද්වෙ අන්තෙ න උපෙති”තිආදිනා පුබ්බෙ චුත්තනයෙන.

සච්චානන්ති චතුත්තං අරියසච්චානං. දස්සනපරිණායකට්ඨෙතාති දස්සනස්ස
 පරිඤ්ඤාහිසමයාදිහෙදස්ස පරිතො සබ්බථා නයනට්ඨෙත පවත්තනට්ඨෙත.
 චක්ඛුකරණිති ධම්මචක්ඛුස්ස කරණි නිජ්ජාදිකා. තයිදං සතිපි පටිපදාය
 ධම්මචක්ඛුතො අනඤ්ඤත්තෙ අවයවවසෙන සිජ්ඣමානො අත්ථො සමුදායෙන
 කතො නාම හොතිති උපචාරවසෙන චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි චක්ඛති
 “මග්ගොයෙව හි මග්ගත්ථාය සංවත්තති මග්ගෙන කාතබ්බකිච්චකරණතො”ති.
 ඤාණායාති යාථාවතො ජානනාය. තෙනාහ “විදිතකරණට්ඨෙතා”ති.
 විසෙසඤාතභාවාපාදනඤ්චි විදිතකරණං. වූපසමනතොති සමුච්ඡින්නදනවසෙන
 වූපසමනතො. දුක්ඛාදිනං පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිභාවො විය අභිඤ්ඤෙය්‍යාභාවොපි
 මග්ගවසෙනෙව පාකට්ටො හොතිති ආහ “චතුත්තම්පි සච්චානං
 අභිඤ්ඤෙය්‍යාභාවදස්සනතො”ති, විභාවනතොති අත්ථො. සම්බොධොති මග්ගො
 “සම්බුජ්ඣති එතෙනා”ති කත්වා. තස්සත්ථායාති මග්ගකිච්චත්ථාය. න හි
 මග්ගතො අඤ්ඤො මග්ගකිච්චකරො අත්ථි. තෙනාහ “මග්ගොයෙව හි”තිආදි. අථ

වා සම්මාදිට්ඨි උප්පජ්ජමානා සහජාතාදිපච්චයභාවෙන ඉතරෙ උප්පාදෙති, එවං සෙසමග්ගධම්මාපිති එවම්පි මග්ගත්ථාය සංවත්තනං වෙදිතබ්බං. සච්ඡිකිරියාය පච්චක්ඛකම්මායාති සච්ඡිකරණසංඛ්ඛාතපච්චක්ඛකම්මාය. නිබ්බානායාති වා අනුපාදිසෙසනිබ්බානාය. උපසමායාති ඉමිනා සඋපාදිසෙසනිබ්බානං ගහිතන්ති. අයන්ති “සා හි සච්චාන”න්තිආදිනා යථාචුත්තො අත්ථනායො. එත්ථාති “චක්ඛුකරණී”තිආදීසු පදෙසු. සාරො සුන්දරො අනපනිතො. ඉතො අඤ්ඤාපාති “දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤාය දිට්ඨිවිසුද්ධිං කරොතිති චක්ඛුකරණී”තිආදිනා අත්ථවණ්ණනාපපඤ්ඤො කෙවලං චිත්ථාරත්ථාය.

අයමෙවාති එත්ථ අයන්ති ඉමිනා අත්තතො අඤ්ඤෙසඤ්ච තස්සං පරිසායං අරියානං මග්ගස්ස පච්චක්ඛභාවං දස්සෙති. ආසන්නපච්චක්ඛවාපි හි අයං-සද්දො. අඤ්ඤමග්ගපටිසෙධනත්ථන්ති අඤ්ඤස්ස නිබ්බානගාමිමග්ගස්ස අත්ථිභාවපටිසෙධනත්ථං. සත්තාපටික්ඛෙපො හි ඉධ පටිසෙධනං අලබ්භමානත්තා අඤ්ඤස්ස මග්ගස්ස. බුද්ධාදීනං සාධාරණභාවො අනඤ්ඤතා. තෙනාහ චුග්මා සහම්පති —

“එකායනං ජාතිබයන්තදස්සි,
මග්ගං පජානාති හිතානුකම්පි;
එතෙන මග්ගෙන තරිංසු පුබ්බෙ,
තරිස්සන්ති යෙ ච තරන්ති ඔස”න්ති. (සං. නි. 5.384, 409; මහානි. 191;
චූළනි. 107, 121; තෙත්ති. 170);

ආරකත්තාති ඉමිනා නිරුත්තිනයෙන අරිය-සද්දසිද්ධිමාහ. අරිපභානායාති අත්ථවචනමත්තං. අරයො පාපධම්මා යන්ති අපගමන්ති එතෙනාති අරියො. අරියෙන දෙසිතොති එත්ථ අරියස්ස භගවතො අයන්ති අරියො. අරියභාවජ්ජට්ඨාභායාති එත්ථ අරියකරො අරියොති උත්තරපදලොපෙන අරිය-සද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යස්මා මග්ගඛිගසමුදායෙ මග්ගවොභාරො භොති, සමුදායො ච සමුදායිහි සමන්තාගතො නාම භොතිති ආහ “අට්ඨහි අඛිගෙහි උපෙතත්තා”ති, තස්මා අත්තතො අවයවභූතාති අට්ඨ අඛිගාති එතස්ස සන්තිති අට්ඨඛිගිකො. යස්මා පන පරමත්ථතො අඛිගාතියෙව මග්ගො, තස්මා චුත්තං “න ච අඛිගවිතිචුත්තො”ති යථා “ඡළඛිගො වෙදො”ති. සදිසුදාහරණං පන දස්සෙත්තො “පඤ්චඛිගිකතුරියාදීනි වියා”ති ආහ. ආදි-සද්දෙන චතුරඛිගී සෙනාති එවමාදීනං සඛිගහො. මාරොත්තො ගච්ජතිති නිරුත්තිනයෙන සද්දසිද්ධිමාහ. මග්ගතීති ගවෙසති. අරියමග්ගො හි නිබ්බානං ආරම්මණං කරොත්තො තං ගවෙසන්තො විය භොතිති. මග්ගීයති නිබ්බානත්ථිකෙහි විවට්ඨපනිස්සයපුඤ්ඤකරණතො පටිඨාය තදත්ථං පටිපත්තිතො. ගම්මතීති එතෙන ආදිඅත්තවිපරියායෙන සද්දසිද්ධිමාහ යථා “කකු”ති. “සෙය්‍යථිදන්ති නිපාතො”ති වත්වා තස්ස සබ්බලිඛිගවිහන්තිවචනසාධාරණතාය “කතමානි තානි අට්ඨඛිගානි”ති චුත්තං. නනු ච අඛිගාති සමුදිතාති මග්ගො අත්තමසො සත්තඛිගවිකලස්ස අරියමග්ගස්ස අභාවතොති? සච්චමෙන සච්චපටිවෙධෙන, මග්ගපච්චයතාය පන යථාසකං කිච්චකරණෙන පච්චෙකම්පි

තානි මග්ගොයෙවානි ආහ “එකමෙකඤ්ඤි අඛිගං මග්ගොයෙවා”ති, අඤ්ඤාපා සමුදිතානම්පි නෙසං මග්ගකිච්චං න සම්භවෙය්‍යාති. ඉදානි තමෙවත්ථං පාළියා සමත්ථෙතුං “සම්මාදිට්ඨිමග්ගො වෙව හෙතු වා”ති වුත්තං.

සම්මා අවිපරිතං පරිඤ්ඤාහිසමයාදිවසෙන චතුත්තං සච්චානං දස්සනං පටිච්ඡේදානං ලක්ඛණං එතිස්සාති සම්මාදස්සනලක්ඛණං. සම්මා අවිපරිතං සම්පයුත්තධම්මෙ නිබ්බානාරම්මණෙ අභිනිරොපනං අප්පනාලක්ඛණං එතස්සාති සම්මාඅභිනිරොපනලක්ඛණං මුසාවාදාදිනං විසංවාදනාදිකිච්චතාය ලුඛානං අපරිග්ගාහකානං පටිපක්ඛවාතො සිනිද්ධසභාවත්තා සම්පයුත්තධම්මෙ, සම්මාචාවජ්ජවිවයසුභාසිතසොකාරඤ්ච ජනං සම්මදෙව පරිග්ගණ්හාතීති සම්මාචාවා සම්මාපරිග්ගහො ලක්ඛණං එතිස්සාති සම්මාපරිග්ගහලක්ඛණං. යථා කායිකා කිරියා කිඤ්චි කත්තඛිං සමුට්ඨාපෙනි, සයඤ්ච සමුට්ඨහනං සටනං හොති, තථා සම්මාකම්මන්තසඛිඛාතා විරතිජිති සම්මාසමුට්ඨානලක්ඛණං සම්මාකම්මන්තො. සම්පයුත්තධම්මානං වා උක්ඛිපනං සමුට්ඨානං කායිකකිරියාය භාරුක්ඛිපනං විය. ජීවමානස්ස සත්තස්ස, සම්පයුත්තධම්මානං වා සුද්ධි වොදානං, ආජීවස්සෙව වා ජීවිතජ්ජවත්තියා සුද්ධි වොදානං එතෙනාති සම්මාවොදානලක්ඛණං සම්මාආජීවො. කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා සම්පයුත්තධම්මානං පරිග්ගණ්හනං අනුබලජ්ජදානං පරිග්ගහො. ආරම්මණං උපගන්ත්වා යානං, තස්ස වා අනිස්සජ්ජනං උපට්ඨානං. ආරම්මණෙ සම්පයුත්තධම්මානං සම්මා, සමං වා ආධානං සමාධානං. සම්මා සඛිකජ්ජෙනි සම්පයුත්තධම්මෙ ආරම්මණෙ අභිනිරොපෙනීති සම්මාසඛිකජ්ජො. සම්මා වදති එතායාති සම්මාචාවා. සම්මා කරොති එතෙනාති සම්මාකම්මං, තදෙව සම්මාකම්මන්තො. සම්මා ආජීවති එතෙනාති සම්මාආජීවො. සම්මා වායමති උස්සහති එතෙනාති සම්මාවායාමො. සම්මා සරති අනුස්සරතීති සම්මාසති. සම්මා සමාධියති විත්තං එතෙනාති සම්මාසමාධීති එවං සම්මාසඛිකජ්ජාදිනං නිබ්බවනං වෙදිතඛිං.

මිච්ඡාදිට්ඨිත්ති සබ්බම්පි මිච්ඡාදස්සනං. තජ්ජච්චතියකිලෙසෙනි එත්ථ තං- සද්දෙන සම්මාදිට්ඨි. න හි මිච්ඡාදිට්ඨියා කිලෙසා පච්චතියා, අථ ඛො සම්මාදිට්ඨියා. අවිජ්ජඤ්චාති අවිජ්ජාග්ගහණං තස්සා සංකිලෙසධම්මානං පමුඛවාතො. තෙනාහ “අවිජ්ජා, භික්ඛවෙ, පුබ්බභිගමා අකුසලානං ධම්මානං සමාපත්තියා”ති (සං. නි. 5.1). දස්සනනිවාරකස්ස සම්මොහස්ස සමුග්ගානෙන අසම්මොහතො. එත්ථ ව මිච්ඡාදිට්ඨි...පෙ.... පජහතීති එතෙන පහානාහිසමයං, නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතීති එතෙන සච්ඡිකිරියාහිසමයං, සම්පයුත්තධම්මෙතිආදිනා භාවනාහිසමයං සම්මාදිට්ඨිකිච්චං දස්සෙති. පරිඤ්ඤාහිසමයො පන නානන්තරියතාය අත්ථතො වුත්තො එව හොතීති දට්ඨබ්බො.

කථං පන එකමෙව ඤාණං එකස්මිං ඛණෙ චත්තාරි කිච්චානි සාධෙත්තං පවත්තති. න හි තාදිසං ලොකෙ දිට්ඨං, න ආගමො වා තාදිසො අත්ථිති න චත්තඛිං. යථා හි පදිපො එකස්මිංයෙව ඛණෙ වට්ටිං දහති, ස්තෙනං පරියාදියති, අන්ධකාරං විධමති, ආලොකඤ්ච විදංසෙති, එවමෙන ඤාණන්ති දට්ඨබ්බං.

මග්ගසමඬගිස්ස ඤාණං දුක්ඛෙපෙනං ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙපෙනං ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධෙපෙනං ඤාණං, දුක්ඛනිරෝධගාමිනියා පටිපදායපෙනං ඤාණන්ති සුත්තපදං (විහ. 754) එත්ථ උදාහරිතබ්බං. යථා ච සම්මාදිට්ඨි පුබ්බභාගෙ දුක්ඛාදීසු විසුං විසුං පවත්තිත්වා මග්ගක්ඛණෙ එකාච චතුත්තං ඤාණානං කිච්චං සාධෙත්ති පවත්තිති, එවං සම්මාසඬකප්පාදයො පුබ්බභාගෙ නෙක්ඛම්මසඬකප්පාදිනාමකා හුත්වා කාමසඬකප්පාදිනං පජහනවසෙන විසුං විසුං පවත්තිත්වා මග්ගක්ඛණෙ තිණ්ණං චතුත්තඤ්ච කිච්චං සාධෙත්තා පවත්තිති. සම්මාසමාධි පන පුබ්බභාගෙපි මග්ගක්ඛණෙපි නානායෙව හුත්වා පවත්තිති කාමඤ්චෙත්ථ සම්මාදිට්ඨියා සබ්බෙපි පාපධම්මා පටිපක්ඛා, උජුච්චවිචිකතාදස්සනවසෙන පන සම්මාදිට්ඨියා කිච්චනිද්දෙසෙ මිච්ඡාදිට්ඨිග්ගහණං කතං. තෙනෙව ච “තප්පච්චනීයකිලෙසෙ වා”ති වුත්තං.

යෙසං කිලෙසානං අනුපවිජිත්දනෙ සම්මාදිට්ඨි න උප්පජ්ජෙය්‍යා, තෙ මිච්ඡාදිට්ඨියා සහජෙකට්ඨතාය තදෙකට්ඨාව තප්පච්චනීයකිලෙසා දට්ඨබ්බා. සම්මාසඬකප්පාදිනං කිච්චනිද්දෙසෙපි එසෙව නයො. සොතාපත්තිමග්ගාදිවසෙන චත්තාරො ලොකුත්තරමග්ගභාවසාමඤ්ඤෙන එකතො කත්වා. ලොභදොසා සමුදයසච්චං, යස්ස පන සො සමුදයො තං දුක්ඛසච්චං, පහානභාවො මග්ගසච්චං, යත්ථ තං පහානං, තං නිරෝධසච්චන්ති ඉමානි චත්තාරි සච්චානි. කස්මා පනෙත්ථ ලොභදොසානං විසුං ආදිතො ච ගහණං? විසුං ගහණං තාව තථාබුජ්ඣානකානං පුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන, ඉමෙහි ලොභදොසෙහි ආමිසදායාදතා, තප්පභානෙන ච ධම්මදායාදතානි දස්සනත්ථං, තදනුසාරෙන චතුසච්චයොජනාය එවං එකෙකස්ස නියානමුඛං හොතිති දස්සනත්ථඤ්ච. සෙසවාරෙසුපි එසෙව නයො. ආදිතො ගහණං පන අතිවිස ඕළාරිකතාය සුපාකට්ඨාවතො චක්ඛමානානං අඤ්ඤෙසඤ්ච පාපධම්මානං මූලභාවතො තදෙකට්ඨතාය ච වෙදිතබ්බං.

කුජ්ඣනලක්ඛණොති කුජ්ජනසභාවො, විත්තස්ස ඛ්‍යාපජ්ජනාති අත්ථො. චණ්ඩික්කං ලුද්දතා, කුරුරභාවොති අත්ථො. ආසාතකරණරසොති “අනත්ථං මෙ අචරි”තිආදිනා විත්තෙ ආසාතස්ස කරණරසො. දුස්සනපච්චුපට්ඨානොති සපරසන්තානස්ස විනාසනපච්චුපට්ඨානො ලද්ධොකාසො විය සපත්තො. උපනන්ධනං නානප්පකාරස්ස උපරුපරි නන්ධනං විය හොතිති කත්වා. තථා හෙස “වෙරඅප්පට්ඨිස්සජ්ජනරසො, කොධානුපබන්ධභාවපච්චුපට්ඨානො”ති ච වුත්තො. අපරකාලෙ උපනාහොතිආදීති ආදි-සද්දෙන “උපනස්භනා උපනස්භිතත්තං ආයපනා යපනා සණ්ඨපනා අනුසංසන්දනා අනුප්පබන්ධනා දළ්භිකම්ම”න්තිආදීනං (විහ. 891) නිද්දෙසපදානං අත්ථවණ්ණනං සඬග්ගහිති. උපනාහසමඬගි හි පුග්ගලො වෙරස්ස අනිස්සජ්ජනතො ආදිත්තපුනිඅලානං විය ජලති එව, විත්තඤ්චස්ස ධොවියමානං අච්ඡවම්මං විය, මසිමක්ඛිතපිලොතිකා විය ච න සුජ්ඣතෙව.

පරගුණමක්ඛනලක්ඛණොති උදකපුඤ්ජනියා උදකං විය පරෙසං ගුණානං මක්ඛනසභාවො. තථාභූතො වායං අත්තතො කාරකං ගූථෙන පහරන්තං ගූථො විය පයමතරං මක්ඛෙති එවානි දට්ඨබ්බො. තථා හෙස්ස සපරසන්තානෙසු ගුණං

මක්කෙතී මක්කෙතී වුවවති. යුගග්ගාහො සමධුරග්ගහණං අසමානස්සපි අභුතස්ස සමාරොපනං. සමභාවකරණං සමීකරණං. පරෙසං ගුණප්පමාණෙන අත්තනො ගුණානං උපට්ඨානං පච්චුපට්ඨපෙතීති ආහ “පරෙසං ගුණප්පමාණෙන උපට්ඨානපච්චුපට්ඨානො”ති. තථා හෙස පරෙසං ගුණෙ ධංසිත්වා විය අත්තනො ගුණෙහි සමෙ කරොතීති පළාසොති වුවවති.

පරසම්පත්තිඛියනං පරසම්පත්තියා උසුයනං. ඉස්සති පරසම්පත්තිං න සහතීති ඉස්සා. තථා හෙසා “පරසම්පත්තියා අක්කමනලක්කණා”ති වුවවති. තත්ථාති පරසම්පත්තියං. අනභිරතිරසා අභිරතිපට්පක්කච්චා. විමුඛභාවපච්චුපට්ඨානා පරසම්පත්තිං පස්සිතුම්පි අප්පදානතො. නිගුහනලක්කණං අත්තනො සම්පත්තියා පරෙහි සාධාරණභාවාසහනතො. අසුඛායනං න සුඛනං දුක්ඛනං, අරොචනන්ති අධිප්පායො.

කතස්ස කායදුච්චරිතාදිපාපස්ස පටිච්ඡාදනං කතපාපපට්ච්ඡාදනං. තස්ස පාපස්ස ආවරණභාවෙන පච්චුපතිට්ඨතීති තදාවරණපච්චුපට්ඨානා, මායා, යාය සමන්තාගතො පුග්ගලො හස්මජන්තො විය අභිගාරො, උදකජන්තො විය බාණු, පිලොතිකපට්ච්ඡාදිතං විය ව සත්ථං හොති. අවිජ්ජමානගුණප්පකාසනං අත්තනි අවිජ්ජමානසීලාදිගුණවිභාවනං, යෙන සායෙයොන සමන්තාගතස්ස පුග්ගලස්ස අසත්තගුණසම්භාවනෙන විත්තානුරූපකිරියාවිහරතො “එවංචිත්තො, එවංකිරියො”ති දුඛ්ඛිඤ්ඤායාත්තා කුච්ඡං වා පිට්ඨං වා ජානිතුං න සක්කා. යතො

—

“වාමෙන සුකරො හොති, දක්ඛිණෙන අජාමිගො;
සරෙන නෙලකො හොති, විසාණෙන ජරග්ගවො”ති. (දී. නි. අට්ඨ. 2.296;
විහ. අට්ඨ. 894; මහානි. අට්ඨ. 166) —

එවං චුත්තයක්කසුකරසදිසො හොති.

විත්තස්ස උද්ධුමානභාවො ථද්ධලුඛභාවො. අප්පතිස්සයචුත්තීති අනිවාතචුත්ති. අමද්දවාකාරෙන පච්චුපතිට්ඨතී, අමද්දවනං වා පච්චුපට්ඨපෙතීති අමද්දවතාපච්චුපට්ඨානො, ථම්මො, යෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො ගිලිතනඬගලසීසො විය අජගරො, වාතහරිතහස්තා විය ව ථද්ධො හුත්වා ගරුට්ඨානියෙ ව දිස්වා ඔනමිතුම්පි න ඉච්ඡති, පරියන්තෙනෙව වරති. කරණස්ස උත්තරකිරියා කරණුත්තරියං. විසෙසතො පච්චනීකභාවො විපච්චනීකතා. පරෙන හි කිස්මිඤ්චි කතෙ තද්දිගුණං කරණවසෙන සාරම්මො පවත්තති.

සෙය්‍යාදිආකාරෙහි උත්තමනං උත්තති. ඔමානොපි හි එවං කරණමුඛෙන සම්පග්ගවසෙනෙව පවත්තති. “අහමස්මි සෙය්‍යො”තිආදිනා අහංකරණං සම්පග්ගහො අහඬකාරො. පරෙ අභිභවිත්වා අධිකං උත්තමනං අඛිභුන්තති. යං

සන්ධ්‍යාය වූත්තං “පුබ්බකාලෙ අත්තානං භීතතො දහති අපරකාලෙ සෙය්‍යතො” ති (විහ. 877).

මත්තභාවො ජාතිආදිං පටිච්ච චිත්තස්ස මජ්ජනාකාරො, යස්ස වා ධම්මස්ස වසෙන පුග්ගලො මත්තො නාම හොති, සො ධම්මො මත්තභාවො.
මදග්ගාභණ්ණරසො මදස්ස ගාභණ්ණකිච්චො. මදො හි අත්තතො මජ්ජනාකාරං සම්පපුත්තධම්මෙ ගාහෙන්තො විය පවත්තමානො තංසමඬ්ඨිං පුග්ගලමිති තථා කරොන්තො විය හොති. අභඬ්ඨකාරවසෙන පුග්ගලං අනිට්ඨං කරොන්තො චිත්තස්ස උම්මාදභාවො විය හොතිති උම්මාදපච්චුපට්ඨානො. සතියා අනිග්ගණ්හිත්වා චිත්තස්ස වොස්සජ්ජනං චිත්තවොස්සග්ගො, සතිවිරහිතොති අත්ථො. යථාචූත්තස්ස වොස්සග්ගස්ස අනුප්පදානං පුනප්පුනං විස්සජ්ජනං වොස්සග්ගානුප්පදානං. ඉමෙසං කොධාදීනං ලොභාදීනමිති වා. ලක්ඛණාදීනීති ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨානානි. පදට්ඨානං පන ධම්මන්තරත්තාය න ගහිතං. නිබ්බවනං “කුජ්ඣතීති කොධො, උපනස්හතීති උපනාහො” තිආදිනා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති න වූත්තං, අත්ථතො පන කොධො දොසො ඵව, තථා උපනාහො. පවත්තිආකාරමත්තතො හි කතො නෙසං හෙදො, මක්ඛපළාසසාරම්භා තදාකාරජ්ජවත්තා පටිසසභගතචිත්තුප්පාදධම්මා, මායාසායෙය්‍යාථම්භමදජ්ජමාදා තදාකාරජ්ජවත්තා ලොභසභගතචිත්තුප්පාදධම්මා. ථම්මො වා මානවිසෙසො චිත්තස්ස ථද්ධිභාවෙන ගහෙතබ්බතො, තථා මදො. තථා හි සො “මානො මඤ්ඤනා” තිආදිනා විහඬිගෙ (විහ. 878) නිද්දිට්ඨො. ඉධ පන මානාතිමානානං විසුං ගහිතත්තා මජ්ජනාකාරෙන පවත්තධම්මො ඵව “මදො” ති ගහෙතබ්බො. සෙසානං ධම්මන්තරභාවො පාකට්ඨො ඵව.

කස්මා පනෙත්ථ ඵතෙ ඵව අට්ඨ දුකා ගහිතා, කිමිතො අඤ්ඤෙයි කිලෙසධම්මා නත්ථීති? නො නත්ථී, ඉමෙ පන ආමිසදායාදස්ස සවිසෙසං කිලෙසාය සංවත්තන්තීති තං විසෙසං විභාවෙන්තෙන ආමිසදායාදස්ස ලොභාදීනං පවත්තනාකාරං දස්සෙතුං “විසෙසතො” තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ ඵත්ථාති ඵතෙසු ලොභාදීසු. අලහන්තො ආමිසන්ති අධිප්පායො. තතුත්තරි උප්පන්තො කොධොති ආනෙත්ථා සම්බන්ධිතබ්බං. සන්තෙපීති විජ්ජමානෙපි. ඉස්සතීති ඉස්සං ජනෙති. පදුස්සතීති තස්සෙව වෙවචනං. තථා හි සා “ඉස්සති දුස්සති පදුස්සති” තිආදිනා නිද්දිට්ඨා. යස්මා වා ඉස්සං ජනෙන්නො ඵකංසතො පදුට්ඨචිත්තො ඵව හොති, තස්මා “පදුස්සති” ති වූත්තං. අස්සාති ආමිසදායාදස්ස. ඵවං පටිපන්නොති ඵවං අසන්තගුණජ්ජකාසනං පටිපදං පටිපන්නො. ඔවදිතුං අසක්කුණෙය්‍යාති ඵතෙන ථම්මො නාම දොවචස්සකරණො ධම්මොති දස්සෙති. කිඤ්චි වදති ඔවාදදානවසෙන. ථම්මෙන...පෙ.... මඤ්ඤන්තොති ඉමිනා ව ථම්මස්ස මානවිසෙසභාවං දස්සෙති, ථම්මෙන වා හෙතුනාති අත්ථො. මත්තො සමානොති මත්තො හොන්තො. කාම...පෙ.... පමජ්ජතීති ඵතෙන මදවසෙන ඵකංසතො පමාදමාපජ්ජතීති දස්සෙති.

ඵවත්ති ඉමිනා ආමිසදායාදස්ස ලොභාදීනං උප්පත්තික්කමදස්සනෙනෙව ඉධ පාළියං නෙසං දෙසනාක්කමොපි දස්සිතොති දට්ඨබ්බො. න කෙවලං ඉමෙහෙව, අථ ඛො අඤ්ඤෙහි ව ඵවරූපෙහි පාපකෙහි ධම්මෙහි අපරිමුත්තො හොතිති සම්බන්ධො.

කෙ පන තෙති? අත්‍රිවිජනාමහිවිජනාදයොති. එවං මහාදීනවා ආමිසදායාදනාති තතො බලවතරො සංවෙගො ජනෙතබ්බොති අයමෙත්ථ ඔවාදො වෙදිතබ්බො. එත්ථාති එතස්මිං සුත්තෙ. සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු වාරෙසු. නිබ්බිසෙසොයෙවාති එතෙනෙව පයමතරං ඉධ දස්සිතසච්චයොජනානෙයෙත සබ්බවාරෙසු යොජෙතබ්බොති වෙදිතබ්බො.

ඤාණපරිවයපාටවත්ථන්ති මග්ගස්ස අට්ඨකිගසත්තකිගතාදිවිසෙසවිභාවනාය ඤාණස්ස ආසෙවනට්ඨෙන පරිවයො ඤාණපරිවයො, තස්ස පටුභාවත්ථං කොසල්ලත්ථං. එත්ථාති අරියමග්ගෙ. හෙදොති විසෙසො. කමොති අකිගානං දෙසනානුපුබ්බි. භාවනානෙයොති භාවනාවිධි. “කදාවි අට්ඨකිගිකො, කදාවි සත්තකිගිකො”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරත්තො පුන “අයං හී”තිආදිමාහ. තත්ථ ලොකුත්තරපයමජ්ඣානවසෙනාති ලොකුත්තරස්ස පයමජ්ඣානස්ස වසෙන. එත්ථ ව කෙවි ඤානධම්මා මග්ගසභාවාති එකත්තතො ඤානං මග්ගතො විසුං කත්වා වත්තුං න සක්කාති “ලොකුත්තරපයමජ්ඣානසහිතො”ති අවත්වා “ලොකුත්තරපයමජ්ඣානවසෙන” ඉච්චෙව චුත්තං. අථ වා ලොකුත්තරපයමජ්ඣානවසෙනාති ලොකුත්තරා හුත්වා පයමජ්ඣානස්ස වසෙනාති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අරියමග්ගො හි විපස්සනාය පාදකභූතස්ස, සම්මසිතස්ස වා පයමජ්ඣානස්ස වසෙන අට්ඨකිගිකො හොති. අථ වා අඤානලාභිතො සුක්ඛවිපස්සකස්ස, ඤානලාභිතො වා පාදකමකත්වා පයමජ්ඣානස්ස, පකිණ්ණකසඬ්ඛාරානං වා සම්මසෙන උප්පත්තො අරියමග්ගො අට්ඨකිගිකො හොති, ස්වාස්ස අට්ඨකිගිකභාවො පයමජ්ඣානිකභාවෙනාති දස්සෙත්තො “පයමජ්ඣානවසෙනා”ති ආහ. එවං “අවසෙසජ්ඣානවසෙනා”ති එත්ථාති යථාරහං අත්ථො වෙදිතබ්බො.

යදි අරියමග්ගො සත්තකිගිකොපි හොති, අථ කස්මා පාළියං “අට්ඨකිගිකො” ඉච්චෙව චුත්තන්ති ආහ “උක්කට්ඨනිද්දෙසතො”තිආදි. යථා චෙත්ථ පටිපදාය මග්ගවසෙන අට්ඨකිගිකසත්තකිගිකහෙදො, එවං බොජ්ඣකිගවසෙන සත්තකිගිකජලකිගිකහෙදො වෙදිතබ්බො අප්පිතිකජ්ඣානවසෙන ඡලකිගිකත්තා, මග්ගවසෙන පන දෙසනා ආගතාති ස්වායං හෙදො අට්ඨකථායං න උද්ධට්ඨො. ඉතො පරන්ති ඉතො අට්ඨකිගතො පරං උක්කංසතො, අවකංසතො පන සත්තකිගතො පරං මග්ගකිගං නාම නත්ථිති. නනු මග්ගවිභකිගෙ (විභ. 493-502) පඤ්චකිගිකවාරෙ පඤ්චෙව මග්ගකිගාති උද්ධට්ඨාති, මහාසලායතනෙ (ම. නි. 3.431) ව “යා තථාභූතස්ස දිට්ඨි, යො තථාභූතස්ස සඬ්ඛජ්ජො, යො තථාභූතස්ස වායාමො, යා තථාභූතස්ස සති, යො තථාභූතස්ස සමාධි, ස්වාස්ස හොති සම්මාසමාධි”ති වත්වා පුබ්බභාගවසෙන පන “පුබ්බෙව බො පනස්ස කායකම්මං චජිකම්මං ආජීවො සුපරිසුද්ධො හොති”ති සම්මාචාචාදයො ආගතාති? සච්චමෙතං, තං පන සම්මාදිට්ඨිආදීනං පඤ්චන්තං කාරාපකකිගානං අතිරෙකකිවිච්චස්සනවසෙන චුත්තං, තස්මා න අරියමග්ගො සම්මාචාචාදිවර්හිතො අත්ථිති “ඉතො පරඤ්ඤි මග්ගකිගං නත්ථි”ති සුචුත්තමෙතන්ති දට්ඨබ්බං.

සබ්බකුසලානන්ති සබ්බෙසං කුසලධම්මානං. නිද්ධාරණෙ චෙතං සාම්ච්චනං.
 කාමාවචරාදිවසෙන තංතංකුසලධම්මෙසු සා සම්මාදිට්ඨි සෙට්ඨා. තස්සා
 සෙට්ඨභාවෙන හි “පඤ්ඤාජීවිං ජීවිතමාහු සෙට්ඨ”න්ති (සං. නි. 1.246; සු. නි. 184)
 චුත්තං, මග්ගසම්මාදිට්ඨියා පන සබ්බසෙට්ඨභාවෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි.
 කුසලවාරෙති කුසලුප්පත්තිසමයෙ. පුබ්බභිගමා කුසලාදිධම්මානං
 යාථාවසභාවනොධෙන සම්පයුත්තධම්මානං පරිණායකභාවතො. තෙනෙවාහ
 “සම්මාදිට්ඨිං සම්මාදිට්ඨිති පජානාති”තිආදි. සා සම්මාදිට්ඨි පහවො එතස්සාති
 තප්පහවො, සම්මාසඬකප්පො. සම්මාදස්සනවසෙන හි සම්මාසඬකප්පො හොති.
 තතො අභිනිබ්බත්තානිති තප්පහවාහිනිබ්බත්තානි. තප්පහවාහිනිබ්බත්තානිපි
 “තදභිනිබ්බත්තානි”ති වුවචන්ති කාරණකාරණෙපි කාරණුපචාරතොති ආහ
 “තප්පහවාහිනිබ්බත්තානි සෙසඬගානි”ති. තෙනාහ “සම්මාදිට්ඨිස්සා”තිආදි. යථා
 හි සම්මාදස්සනං සම්මාවිතක්කනස්ස විසෙසපච්චයො, එවං සම්මාවිතක්කනං
 සම්මාපරිග්ගහස්ස සම්මාපරිග්ගහො සම්මාසමුට්ඨානස්ස, සම්මාසමුට්ඨානං
 සම්මාවොදානස්ස, සම්මාවොදානං සම්මාවායාමස්ස, සම්මාවායාමො
 සම්මාඋපට්ඨානස්ස, සම්මාඋපට්ඨානං සම්මාධානස්ස විසෙසපච්චයො, තස්මා
 “පුරිමං පුරිමං පච්ඡිමස්ස පච්ඡිමස්ස විසෙසපච්චයො හොති”ති ඉමිනා
 විසෙසපච්චයභාවදස්සනත්ථෙත කමෙන එතානි සම්මාදිට්ඨිආදීනි අඬගානි
 චුත්තානිති දස්සිතානි.

භාවනානායොති සමථවිපස්සනානං යුගනද්ධභාවෙන පචත්තො භාවනාවිධි.
 අයඤ්ඤි අරියමග්ගක්ඛණෙ භාවනාවිධි. තස්ස පන පුබ්බභාගෙ භාවනානායො කස්සචි
 සමථපුබ්බභිගමො හොති, කස්සචි විපස්සනාපුබ්බභිගමොති. තං විධිං දස්සෙතුං
 “කොච්ඡි”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ පඨමො සමථයානිකස්ස වසෙන චුත්තො, දුතියො
 විපස්සනායානිකස්ස. තෙනාහ “ඉධෙකච්චො”තිආදි. තන්ති සමථං සමාධිං,
 ඤානධම්මෙති වා අත්ථො. තංසම්පයුත්තෙති සමාධිසම්පයුත්තෙ,
 ඤානසම්පයුත්තෙ වා ධම්මෙ. අයඤ්ච නයො යෙභුයොන සමථයානිකා
 අරුපමුඛෙන, තත්ථාපි ඤානමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසං කරොන්තිති කත්වා
 චුත්තො. විපස්සනං භාවයතොති පටිපදාඤ්ඤාණදස්සනවිසුද්ධිං ආරහිත්වා යථාධිගතං
 තරුණවිපස්සනං වඬිඤ්ජන්තස්ස. මග්ගො සඤ්ජායතීති පුබ්බභාගියො
 ලොකියමග්ගො උප්පජ්ජති. ආසෙවති නිබ්බිදානුපස්සනාවසෙන. භාවෙති
 මුඤ්චිතුකමායනාවසෙන. බහුලීකරොති පටිසඬ්ඛානුපස්සනාවසෙන. ආසෙවති වා
 භයතුපට්ඨානඤ්ඤාණවසෙන. බහුලීකරොති වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාවසෙන.
 සංයොජනානි පභීයන්ති, අනුසයා බ්‍යන්ති හොන්ති මග්ගපටිපාටියා.

සමථං අනුප්පාදෙත්වාචාති අවධාරණෙන උපචාරසමාධිං නිවත්තෙති, න
 බණ්කසමාධිං. න හි බණ්කසමාධිං විනා විපස්සනා සම්භවති. විපස්සනාපාරිපූරියාති
 විපස්සනාය පරිපුණ්ණතාය වුට්ඨානගාමිනිභාවප්පත්තියා. තත්ථජාතානන්ති තස්මිං
 අරියමග්ගක්ඛණෙ උප්පන්නානං සම්මාදිට්ඨිආදීනං ධම්මානං. නිද්ධාරණෙ චෙතං
 සාම්ච්චනං. වචස්සග්ගාරම්මණතොති වචස්සග්ගස්ස ආරම්මණතාය. වචස්සග්ගො
 වොස්සග්ගො පටිනිස්සග්ගොති ව අපවග්ගොති ව අත්ථතො එකං, නිබ්බානන්ති

වුත්තං හොති, තස්මා නිබ්බානස්ස ආරම්භකරණෙනාති අත්ථො. චිත්තස්ස එකග්ගතාති මග්ගසම්මාසමාධිමාහ. අරියමග්ගො හි එකන්ත සමාහිතො අසමාධානහෙතුනං කිලෙසානං සමුච්ඡේදනතො. සෙසං වුත්තනයමෙව.

යුගනද්ධාව හොන්ති තදා සමාධිපඤ්ඤානං සමරසතාය ඉච්ඡිතබ්බතො. මග්ගක්ඛණෙ හි න සමථභාවනායං විය සමාධි, විපස්සනාභාවනායං විය ව පඤ්ඤා කිච්චතො අධිකා ඉච්ඡිතබ්බා, සමරසතාය පන අඤ්ඤාමඤ්ඤස්ස අනතිවත්තනට්ඨෙන ද්වෙපි යුගනද්ධා විය පවත්තන්ති. තෙන වුත්තං “සමථවිපස්සනා යුගනද්ධාව හොන්ති”ති.

ධම්මදායාදසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමන්තා.

4. භයහෙරවසුත්තවණ්ණනා

34. එවං මෙ සුතන්ති භයහෙරවසුත්තං. කො නික්ඛෙපො? කෙචි තාව එවමාහු “පුච්ඡාවසිකො නික්ඛෙපො”ති. දුට්ඨා හි පුච්ඡා පාකටාපාකටහෙදතො. තත්ථ යස්සා දෙසනාය නිමිත්තභූතො ඤාතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො කිං-සද්දපුබ්බකෙන පකාසියති, සා පාකටා පුච්ඡා යථා “කිංසුධ චිත්තං පුරිසස්ස සෙට්ඨ”න්ති එවමාදි (සං. නි. 1.246; සු. නි. 183). යස්සා පන දෙසනාය නිමිත්තභූතො ඤාතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො කිං-සද්දරහිතෙන කෙවලෙනෙව සද්දපයොගෙන පකාසියති, සා අපාකටා පුච්ඡා. ඤාතුං ඉච්ඡිතො හි අත්ථො “පඤ්භා, පුච්ඡා”ති වුවචති, තස්මායෙව ඉධ “යෙ මෙ හො ගොතමා”තිආදිකා අපාකටාති “පුච්ඡාවසිකො නික්ඛෙපො”ති. තයිදං අකාරණං, යස්මා සො බ්‍රාහ්මණො “යෙමෙ හො ගොතමා”තිආදීනි වදන්තො න තත්ථ කඩ්ඛි විචිකිච්ඡි සංසයමාපන්නො අවොච, අථ ඛො අත්තනා යථානිච්ඡිතමත්ථං භගවති පසාදභාවබහුමානං පවෙදෙන්තො කටෙසි. තෙනාහ “භගවති පසාදං අලත්ථා”තිආදි (ම. නි. අට්ඨ. 1.34). විහාරෙති විහාරකෙ නිවාසෙ. අච්චිඡින්නෙයෙවාති පවත්තමානෙයෙව. පදද්වයස්සපි වසන්නෙ එවාති අත්ථො. එතං පුරොහිතට්ඨානං උණ්භිසාදිකකුධහණ්ඨෙහි සද්ධිං ලද්ධං, තථා ව “අස්ස රඤ්ඤා දින්න”න්ති වදන්ති. තෙනාහ “තං තස්ස රඤ්ඤා දින්න”න්ති. බ්‍රහ්මන්ති වෙදං. සො පන මන්තබ්‍රහ්මකප්පවසෙන තිවිධො. තත්ථ මන්තා පධානං මූලභාවතො, යෙ අට්ඨකාදීහි පවුත්තා, ඉතරෙ තන්තිස්සයෙන ජාතා, තෙන තෙසංයෙව ගහණං “මන්තෙ සප්ඤ්ඤායති”ති. තෙ හි ගුත්තභාසිතබ්බතාය “මන්තා”ති වුවචන්ති. ඉදමෙව හීනි අවධාරණෙන “බ්‍රහ්මතො ජාතා”තිආදිකං නිරුත්තිං පටික්ඛිපති.

යෙන වා කාරණෙනාති (සාරත්ථ. ටී. වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනායං 2; සං. නි. ටී. 1.1.1; අ. නි. ටී. 2.2.16) හෙතුම්භි ඉදං කරණවචනං. හෙතුඅත්ථො හි කිරියාකාරණං, න කරණං විය කිරියත්ථො, තස්මා නානප්පකාරගුණවිසෙසාධිගමත්ථා ඉධ උපසඬකමනකිරියාති “අත්තෙන වසති”තිආදිසු විය හෙතුඅත්ථමෙවෙන කරණවචනං යුත්තං, න කරණත්ථං තස්ස අයුජ්ජමානත්තාති වුත්තං “යෙන වා

කාරණෙනා''තිආදි. භගවතො
සත්තප්පවත්තනිර්මසයසාදුච්ඡුලාමතරසසද්ධම්මඵලතාය
සාදුඵලනිව්ච්ඡිතමහාරුක්ඛෙන භගවා උපමිතො,
සාදුඵලපභොගාධිප්පායග්ගහණෙනෙව හි මහාරුක්ඛස්ස සාදුඵලතා ගහිතාති.

උපසඩ්ධකමිති උපසඩ්ධකන්තො. සම්පත්තුකාමතාය හි කිඤ්චි යානං ගච්ඡන්තො
තංතංපදෙසාතික්කමනෙන උපසඩ්ධකමි, උපසඩ්ධකන්තොති වා වත්තබ්බතං ලහති.
තෙනාහ “ගතොති චුත්තං හොති”ති, උපගතොති අත්ථො. උපසඩ්ධකමිත්වාති
පුබ්බකාලකිරියානිද්දෙසොති ආහ “උපසඩ්ධකමනපරියොසානදීපන”න්ති. තතොති
යං යානං පත්තො “උපසඩ්ධකමි”ති චුත්තො, තතො උපගතට්ඨානතො. යථා
බමනියාදිති පුච්ඡන්තොති (සං. නි. ටී. 1.1.112) යථා භගවා “කච්චි තෙ බ්‍රාහ්මණ
බමනියං, කච්චි යාපනිය”න්තිආදිනා බමනියාදිති පුච්ඡන්තො තෙන බ්‍රාහ්මණෙන
සද්ධිං සමප්පවත්තමොදො අහොසි පුබ්බභාසිතාය, තදනුකරණෙන ඵලං සොපි
බ්‍රාහ්මණො භගවතා සද්ධිං සමප්පවත්තමොදො අහොසිති යොජනා. තං පන
සමප්පවත්තමොදනං උපමාය දස්සෙතුං “සිතොදකං වියා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ
සම්මොදිතන්ති සංසන්දිතං. එකිභාවන්ති සම්මොදනකිරියාය සමානතං එකරූපතං.
බමනියන්ති “ඉදං චතුරුක්කං නවද්වාරං සරිරයන්තං බණ්ඩගුරුතාය සභාවතො
දුස්සහං, කච්චි බමිතුං සක්කුණෙය්‍ය”න්ති පුච්ඡති. යාපනියන්ති
පච්චයායත්තචුත්තිකං චිරප්පබන්ධසඩ්ධාතාය යාපනාය කච්චි යාපෙතුං
සක්කුණෙය්‍යං. සිසරොගාදිආබාධාභාවෙන කච්චි අප්පාබාධං. දුක්ඛජීවිකාභාවෙන
කච්චි අප්පාතඩ්ධකං. තංතංකිච්චකරණෙ උට්ඨානසුඛතාය කච්චි ලහුට්ඨානං.
තදනරූපබලයොගතො කච්චි බලං. සුබවිහාරසබ්භාවෙන කච්චි ඵාසුචිහාරො අත්ථිති
තත්ථ තත්ථ කච්චි-සද්දං යොජෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බො.

බලවප්පත්තා පීති පීතියෙව. තරුණපීති පාමොජ්ජං. සම්මොදනං ජනෙති
කරොතීති සම්මොදනිකං, තදෙව සම්මොදනියන්ති ආහ “සම්මොදජනනතො”ති.
සම්මොදිතබ්බතො සම්මොදනියන්ති ඉමං පන අත්ථං දස්සෙත්තො “සම්මොදිතුං
යුත්තභාවතො”ති ආහ. සරිතබ්බභාවතොති අනුස්සරිතබ්බභාවතො. “සරණිය”න්ති
වත්තබ්බෙ දීසං කත්වා “සාරණිය”න්ති චුත්තං. සුයාමානසුඛතොති ආපාථමධුරතං
ආහ, අනුස්සරියමානසුඛතොති විමද්දරමණියතං. බ්‍යඤ්ජනපරිසුද්ධතායාති
සභාවනිරුත්තිභාවෙන තස්සා කථාය වචනවාතුරියමාහ, අත්ථපරිසුද්ධතායාති
අත්ථස්ස නිරුපක්කිලෙසතං. අනෙකෙහි පරියායෙහීති අනෙකෙහි කාරණෙහි.

අභිදුරඅච්චාසන්තපටික්ඛෙපෙන නාතිදුරනාච්චාසන්තං නාම ගහිතං, තං පන
අවකංසතො උභින්නං පසාරිතහත්ථසඩ්ධට්ටනෙන දට්ඨබ්බං. ගීවං පසාරෙත්වාති
ගීවං පරිවත්තනවසෙන පසාරෙත්වා.

යෙමෙති එත්ථ සන්ධිවසෙන ඉකාරලොපොති දස්සෙත්තො “යෙ
ඉමෙ”තිආදිමාහ. උච්චාකුලීනතාය ජාතිවසෙන අභිජාතා ජාතිකුලපුත්තා. තෙනාහ
“උච්චාකුලජපසුතා”ති. ආචාරසම්පත්තියා අභිජාතා ආචාරකුලපුත්තා. තෙනාහ

“ආචාරසම්පන්නා”ති. යත්ථ කත්ථචි අපාකට්ඨි කුලෙ. තෙන බ්‍රාහ්මණෙන අධිප්පෙනා භික්ඛුසු දුට්ඨාපි සංවිජ්ජන්තිති ආහ “ඉධ පන ද්විභිසි කාරණෙහි කුලපුත්තායෙවා”ති.

සද්ධාති ඉදං කරණත්ථෙ පච්චත්තවචනන්ති ආහ “සද්ධායා”ති, සද්ධාති වා සද්දභිත්වාති අත්ථො. ඉමස්මිං පක්ඛෙ පාළියං ය-කාරලොපෙන නිද්දෙසොති දට්ඨබ්බං. අගාරතොති අගාරවාසතො, උත්තරපදලොපෙන, නිස්සයුපවාරෙන වා අයං නිද්දෙසොති. භික්ඛනසීලනාදිලක්ඛණො භික්ඛුභාවො පබ්බජ්ජාසහවර්තාය සද්ධිං භික්ඛුභාවං අත්ථාවචනන්තොති ආහ “පබ්බජ්ජං භික්ඛුභාවඤ්චා”ති. කම්මවාචාලක්ඛණෙ පන භික්ඛුභාවෙ අධිප්පෙනෙ සමුච්චයත්ථො ච-සද්දො දට්ඨබ්බො. අනගාරස්ස භාවොති එතෙන පබ්බජ්ජානිස්සිතො සුචිසුද්ධො සීලාචාරගුණවිසෙසො ගහිතො, කසිගොරක්ඛාදිකම්මපටික්ඛෙපො ඉධ අනුප්පාදාදිහි වෙදිතබ්බො. සෙසග්ගහණෙන පන සරණගමනාදිවසෙන පබ්බජ්ජාය, සරණගමනාදිවසෙන උපසම්පදාය ච අනෙකභෙදත්තා ආහ “සබ්බථාපී”ති, තෙන තෙන පකාරෙනාති අත්ථො. පුරතොගාමිතා පටිපත්තිගමනෙන, න කායගමනෙනාති ආහ “නායකො”ති, සම්මාපටිපත්තියා නිබ්බානසම්පාපකොති අත්ථො. භික්ඛිරියායාති දිට්ඨධම්මිකාදිභිත්තවරියාය. ගාහණං අධිසීලාදීසු අච්චත්තාය නියොජනං, න කථනමත්තන්ති දස්සෙන්තො “ගාහෙතා”ති වත්ථා “සික්ඛාපෙතා”ති ආහ. දිට්ඨානුගතින්ති දිට්ඨියා අනුගමනන්ති දස්සෙන්තො “දස්සනානුගති”න්ති වත්ථා සික්ඛාත්තයසඬිගහං භගවතො සාසනං තෙන දිට්ඨත්තා දිට්ඨි, තස්ස තස්සෙව ඛමනවසෙන ඛන්ති, රුච්චනවසෙන රුචි, තංදිට්ඨිඛන්තිරුචිකාව භගවතො සාවකාති ආහ “යංදිට්ඨිකො”තිආදි.

එස කිර අලත්ථාති සම්බන්ධො. දෙවපුත්තෙ වියාතිආදි කස්සචි පාරිජුඤ්ඤස්ස අභාවදීපනතො “සද්ධායා”තිආදිනා චුත්තස්ස පබ්බජිතභාවස්ස පාකට්ඨකරණං. සද්ධාය සරා නික්ඛම්ම පබ්බජිත්වාති ඉදං හට්ඨපහට්ඨාදිභාවස්ස කාරණවචනං. සාසවිජාදනපරමතාය සන්තුට්ඨෙති ඉදං අනුස්සඬිකිතාපරිසඬිකිතතාය කාරණවචනන්ති දට්ඨබ්බං.

එවමෙතන්තිආදිනා ආමෙඬිතවචනං සම්පහංසනවසෙන, පසාදවසෙන වා කතන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි එවං-සද්දො සම්පට්ච්ජනත්ථො අබ්භනුමොදනත්ථො ච චුත්තො. මමන්ති උපයොගත්ථෙ සාම්ච්චනං, නිපාතපදං වා එතං “ම”න්ති ඉමිනා සමානත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. ආදීනීති ආදි-සද්දෙන නථීවිකාපකතාදිං සඬිගණ්භාති ඊදිසානංයෙවාති සද්ධාපබ්බජ්ජාය විභාවිතඅනභිජ්ඣාලුආදිසභාවානංයෙව, න ඉතරෙසං අභිජ්ඣාලුසභාවානං. චුත්තඤ්ඤෙනං —

“සඬිසාට්ඨකණ්ණෙ වෙපි මෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු ගහෙත්වා පිට්ඨිතො පිට්ඨිතො අනුබන්ධො අස්ස පදෙ පදං නික්ඛිපන්තො, සො ච භොති අභිජ්ඣාලු කාමෙසු තිබ්බසාරාගො බියාපන්නචිත්තො පදුට්ඨමනසඬිකජ්ජො

මුට්ඨස්සති අසම්පජානො අසමාහිතො විබ්භන්තචිත්තො පාකට්ඨයො, අථ
බො ආරකාව මම අහඤ්ච තස්සා”ති (ඉතිවු. 92).

අජ්ඣොගාහෙත්වා අධිජ්ජෙතත්ථං සම්භවිතුං සාධෙතුං දුක්ඛානීති
දුර්භිසම්භවානි. අට්ඨකථායං පන තත්ථ නිවාසොයෙව දුක්ඛොති දස්සෙතුං
“සම්භවිතුං දුක්ඛානි දුස්සභානි”ති වුත්තං. අරඤ්ඤවනපත්ථානීති
අරඤ්ඤලක්ඛණජපත්තානි වනසණ්ඨානි. වනපත්ථ-සද්දො හි සණ්ඨිතො
රුක්ඛසමුහෙපි වත්තතීති අරඤ්ඤග්ගහණං. කිඤ්චාපීති අනුජානනසම්භාවනත්ථෙ
නිපාතො. කිං අනුජානාති? නිජ්ජරියායොනො අරඤ්ඤාභාවං “ගාමනො ඛහි
අරඤ්ඤ”න්ති. තෙනාහ “නිජ්ජරියායොනා”තිආදි. කිං සම්භාවෙති?
ආරඤ්ඤකඨගනිජ්ජාදකත්තං. යඤ්ථි ආරඤ්ඤකඨගනිජ්ජාදකං, තං විසෙසනො
“අරඤ්ඤ”න්ති වුත්තන්ති. තෙනෙවාහ “යං තං පඤ්චධනුසනික”න්තිආදි.
නික්ඛමිත්වා ඛහි ඉන්ද්‍රියානි ඉන්ද්‍රියලතො ඛහි නික්ඛමිත්වා, තතො ඛහි පට්ඨායානි
අත්ථො. ඛහි ඉන්ද්‍රියානි යත්ථ ද්වෙ තිණි ඉන්ද්‍රියානි, තත්ථ ඛහිද්ධා ඉන්ද්‍රියලතො
පට්ඨාය, යත්ථ තං නත්ථි, තත්ථ තදරහට්ඨානතො පට්ඨායානි වදන්ති. යස්මා ඛහි
ඉන්ද්‍රියලතො පට්ඨාය මනුස්සුපවාරෙ භයහෙරවං නත්ථි, තස්මා ඉධ නාධිජ්ජෙතන්ති
දට්ඨබ්බං.

ගාමන්තන්ති ගාමසමීපං. අනුපචාරට්ඨානන්ති නිව්චකිව්චවසෙන
නුපවර්තබ්බට්ඨානං. තෙනාහ “යත්ථ න කසීයති න වපීයති”ති. පන්තානීති ඉමිනා
“පරියන්තාන”න්ති ඉමස්ස පරියායස්ස ඉධ පාළියං ගහිතත්තා වුත්තං
“පරියන්තානන්ති ඉමමෙකං පරියායං යපෙත්වා”ති. දුරානන්ති පන අයං පරියායො
යපෙතබ්බො සියා තස්සාපි “පන්තානී”ති ඉමිනාව අත්ථතො ගහිතත්තා, තථා සති
“න මනුස්සුපවාරාන”න්ති එදිසානම්පි යපෙතබ්බතා ආපජ්ජති, තස්මා සද්දතො එව
යපනං දට්ඨබ්බං. පච්චෙකන්ති පකාරතො, පකාරෙහි වා විවෙචනං,
රූපාදිපුට්ඨත්තාරම්මණෙ පකාරතො ගමනාදිඉරියාපථජ්ජකාරෙහි අත්තතො කායස්ස
විවෙචනං ගච්ඡතොපි තිට්ඨතොපි නිසජ්ජතොපි එකස්සෙව පවත්තති. තෙනෙව හි
විවෙචෙතබ්බානං විවෙචනාකාරස්ස ව හෙදතො ඛහුවිධත්තා තෙ එකත්තෙන
ගහෙත්වා “පච්චෙක”න්ති එකවචනෙන වුත්තං. දුක්කරං පච්චෙකන්ති වා
පච්චෙකං කත්තුං න සුඛන්ති අත්ථො. එකිභාවෙති එකිකභාවෙ.
ද්වයංද්වයාරාමොති ද්වින්තං ද්වින්තං භාවාහිරතො. හරන්ති වියානි සංහරන්ති විය
විසාතුජ්ජාදනෙන. තෙනාහ “සසන්ති වියා”ති, භයසන්තාසුජ්ජාදනෙන බාදිතුං
ආගතා යක්ඛරක්ඛසපිසාවාදයො වියානි අධිජ්ජායො. ඊදිසස්සානි අලද්ධසමාධිනො.
තිණපණ්ණමිගාදිසද්දෙහීති වාතෙරිතානං තිණපණ්ණාදීනං මිගපක්ඛිආදීනඤ්ච
හිංසනකෙහි හෙරවෙහි සද්දෙහි විවිධෙහි ව අඤ්ඤෙහි බාණුආදීහි යක්ඛාදිආකාරෙහි
උපට්ඨිතෙහි හිංසනකෙහි. එවං දුක්කරං දුර්භිසම්භවං නාම කරොන්තො අහො
අච්ඡරියා එතෙති විමිහිතො.

කායකම්මන්තවාරකථාවණ්ණනා

35. සොළසසු යානෙසුති “යෙ බො කෙව්” තිආදිනා පාළියං වක්ඛමානෙසු සොළසසු කාරණෙසු. අපරිසුද්ධකායකම්මන්තතාදයො අරඤ්ඤෙ විහරන්තානං විත්තුත්‍රාසනිමිත්තතාය විසෙසතො වික්ඛෙපාවහා, පරිසුද්ධකායකම්මන්තතාදයො පන තදභාවතො තෙසං අවික්ඛෙපාවහා. තෙනාහ

“අපරිසුද්ධකායකම්මන්තසන්දොසහෙතු” තිආදි. සොළසසුති ව වොදානපක්ඛංයෙව ගහෙත්වා වුත්තං. සංකිලෙසග්ගහණමිපි යාවදෙව වොදානදස්සනත්ථන්ති. ආරම්මණපරිග්ගහරහිතානන්ති අපරිසුද්ධකායකම්මන්තාදිකස්ස අරඤ්ඤෙ දිට්ඨස්ස තස්ස ආරම්මණස්ස “යෙ බො කෙව්” තිආදිනා පාළියං ආගතනයෙන පරිග්ගණ්හනඤ්ඤාණරහිතානං. ආරම්මණපරිග්ගහයුත්තානන්ති එත්ථ වුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අත්තතාති හගවන්තං සන්ධාය වදති, සයන්ති අත්ථො. තාදිසොති ආරම්මණපරිග්ගහයුත්තො.

සම්බුජ්ඣති එතෙනාති සම්බොධො, අරියමග්ගොති ආහ “අරියමග්ගප්පත්තිතො” ති. අග්ගමග්ගාධිගමාධිතො බුද්ධානං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණාධිගමොති ආහ “අනභිසම්බුද්ධස්සාති අප්පට්ඨිද්ධවතුසච්චස්සා” ති. අනවසෙසතො ඤෙයාං, බුජ්ඣතුං අරහතීති බොධි, මහාවිරියතාදිනා තත්ථ විසෙසයොගතො සත්තොති ආහ “බුජ්ඣනකසත්තස්සා” ති. තෙනාහ “සම්මාසම්බොධි” තිආදි. නියතභාවප්පත්තිතො පට්ඨාය මහාසත්තා යථා මහාබොධියානපට්පදා භානභාගියා, ධීතිභාගියා වා න භොති, අථ බො විසෙසභාගියා නිබ්බේධභාගියා ව භොති, තථා පට්පජ්ජනතො බොධියං නින්තගොණපබ්භාරා ඵවාති ආහ “බොධියා වා සත්තස්සෙව ලග්ගස්සෙවා” ති. තෙනාහ “දීපඛකරස්ස හී” තිආදි. අට්ඨාධම්මසමොධානෙනාති –

“මනුස්සත්තං ලිඛිගසම්පත්ති, හෙතු සත්ථාරදස්සනං;
පබ්බජ්ජා ගුණසම්පත්ති, අධිකාරො ච ඡන්දතා” ති. (බු. වං. 2.59) –

ඉමෙසං අභිනීභාරස්ස අභිගභුතානං අට්ඨන්තං ධම්මානං සමොධානෙන සම්චධානෙන.

පබ්බජ්ජපගතාති පබ්බජ්ජං උපගතා. තෙන පබ්බජ්ජාමත්තෙන සමණා, න සම්නපාපතායාති දස්සෙති. ජාතිමත්තෙන ඉධ බ්‍රාහ්මණාති අධිප්පෙතාති ආහ “භොවාදිතො වා” ති. තෙ හි “භො භො” ති වදනසීලා, තෙනාහ “භොවාදි නාම සො භොති, සවෙ භොති සකිඤ්චතො” ති (ධ. ප. 396; සු. නි. 625). පාණාතිපාතාදිනාති ආදි-සද්දෙන අදින්තාදානං අබ්‍රහ්මවරියඤ්ච සඬගණ්හාති. අපරිසුද්ධෙනාති ව විසෙසනං කායකම්මන්තාපෙක්ඛාය, න පාණාතිපාතාදිඅපෙක්ඛාය. න හි පාණාතිපාතාදිකො තස්ස පුබ්බභාගපයොගො ව කොචි පරිසුද්ධො නාම අත්ථි. භායනට්ඨෙන භයං, භීරුතාවහට්ඨෙන භෙරවං. සන්දොසහෙතුති සදොසහෙතු. ස-සද්දො හි ඉධ සානුසාරො වුත්තො. තෙනාහ “අත්තතො දොසස්ස හෙතු” ති. එකත්තෙන විත්තුත්‍රාසලක්ඛණස්ස භයස්ස වසෙන

“සාවජ්ජ”න්ති චුත්තං. චිත්තුත්තාසො හි එකන්තසාවජ්ජො භායනට්ඨෙන භයඤ්චාති. අක්ඛෙමන්ති ඉදං උභයවසෙන. චිත්තුත්තාසොපි හි සරිරචිත්තානං අනත්ථාවහතො අක්ඛෙම, තථා භයානකාරම්මණමිති. අට්ඨකථායං පන අත්ථද්වයං යථාසංඛ්ඛාං යොජ්තං. සයං පරිකප්පිතභයානකාරම්මණනිමිත්තං චිත්තුත්තාසසමුප්පාදනවසෙන ආනෙන්නා භයහෙරවං අවිභායන්ති විය හොන්තිති චුත්තං “අවිභායන්තිති පක්කොසන්ති”ති. තෙති මාරිතමනුස්සානං ඤාතිමිත්තාදයො. ගච්ඡං ගහනභූතං මහන්තං කණ්ටකසණ්ඩං, ගුම්ඛං නාතිමහන්තන්ති වදන්ති. ගච්ඡන්ති පන තිණුවනං වෙදිතඛිඛං, “ගච්ඡෙ රුළුහතිණෙ”ති චුත්තං, ගුම්ඛං කණ්ටකලතාදිහරිතාවිරුළුහං. ඛද්ධා වධිතා වියාති ඛද්ධා හුත්වා තාළියමානා විය.

“න ඛො පනාති එත්ථ ඛොති අවධාරණත්ථෙ නිපාතො, පනා”ති විසෙසත්ථෙ. තෙනෙතං දස්සෙති “අඤ්ඤෙ සමණබ්‍රාහ්මණා විය අහං අපරිසුද්ධකායකම්මන්තො හුත්වා අරඤ්ඤවනපත්ථානි පන්තානි සෙනාසනානි න ඛො පන පටිසෙවාමි, පරිසුද්ධකායකම්මන්තොයෙව පන හුත්වා තානි පටිසෙවාමි”ති. එවං වා එත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතඛිඛා. “පරිසුද්ධකායකම්මන්තොහමස්මි”ති හි තෙන අවධාරණෙන විභාවිතත්ථදස්සනං. තෙසමහං අඤ්ඤතරොති තාය පරිසුද්ධකායකම්මතාය තෙසං අරියානං අහං අඤ්ඤතරොති කායකම්මපාරිසුද්ධියා මහාසත්තො අත්තානං අරියෙසු පක්ඛිපති. පරමසල්ලෙඛනවජ්ජත්තා හි තදා ඛොධිසත්තස්ස කායකම්මපාරිසුද්ධි, තථා වචිකම්මාදිපාරිසුද්ධි, යතො මාරො රත්ඨගවෙසී හුත්වා ඡබ්බස්සානි නිරන්තරං අනුබන්ධො අන්තරං න ලභති. තෙනාහ

—
 “සත්ත වස්සානි භගවන්තං, අනුබන්ධිං පදාපදං;
 ඔතාරං නාධිගච්ඡස්සං, සම්බුද්ධස්ස සතිමතො”ති. (සු. නි. 448);

භියොයාති අධිකං සවිසෙසං, උපරුපරි වා. භීතතස්සිතා හයුපද්දවෙන ඡම්භිතසරීරා භට්ඨලොමා හොන්ති, අභීතතස්සිතා පන හයුපද්දවාභාවතො අභට්ඨලොමා ඛෙමෙන සොත්ථිතා තිට්ඨන්තිති තෙසං ඛෙමජ්ජත්ති සොත්ථිභාවො වා පන්තලොමතාය පාකටො හොතිති පාළියං “පල්ලොම”න්ති චුත්තං. තෙනාහ “පන්තලොමත”න්තිආදි. එත්ථ ව භියොයා පල්ලොමමාපාදිං අරඤ්ඤෙ විභාරායාති පටිඤ්ඤානිද්දෙසො. පරිසුද්ධකායකම්මන්තොහමස්මිති හෙතුදස්සනං. “යෙ හි වො අරියා”ති සදිසුදාහරණදස්සනං. යෙ ඛො කෙච්ඡි සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වාති විසදිසුදාහරණදස්සනං. සෙසානි අන්වයඛ්‍යාතිරෙකවිභාවනානීති දට්ඨඛිඛන්ති අයමෙත්ථ යුත්තිවිභාවනා. ඉමිනා නයෙන සෙසවාරෙසුපි යුත්තිවිභාවනා වෙදිතඛිඛා.

කායකම්මන්තවාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචිකම්මන්තවාරාදිකථාවණ්ණනා

36. අපරිසුද්ධෙන මුසාවාදාදිනාති එත්ථ යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා
 චුත්තනයමෙව. ආදි-සද්දෙන පන සඬගහිතං තෙසඤ්ච මුසාවාදාදිනං පවත්තිහෙදං
 භයහෙරවාචිභානමුඛෙන දස්සෙතුං “කථ”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං
 හෙට්ඨා චුත්තමෙව.

භණ්ඩෙසුති සවිඤ්ඤාණකාවිඤ්ඤාණකෙසු භණ්ඩෙසු. උප්පාදෙන්වාති
 අත්තනො පරිණාමවසෙන අභිජ්ඣාසඬබ්බාතං විසමලොභං උප්පාදෙන්වා.
 කුප්පකිත්වාති විනාසවිත්තාවසෙන පරස්ස කුප්පකිත්වා. එවඤ්ඤි නෙසං “යෙසං
 අපරජ්ඣම්භා, තෙ ඉදානි අනුබන්ධිත්වා” තිආදිනා පච්ඡා ආසඬකුප්පත්ති සියා.
 “එතෙ අම්භාකං පරිග්ගහවත්ථුං ගහෙතුකාමා මඤ්ඤෙ, විනාසං කාතුකාමා
 මඤ්ඤෙ” ති යථා පරෙ පරතො තෙසං අභිජ්ඣාඛ්‍යාපාදප්පවත්ති. පරිග්ගණ්හන්ති,
 තාදිසං මනොකම්මන්තං සන්ධාය “තෙ පරෙස”න්තිආදි චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.
 කාමං අකුසලකායකම්මවට්ඨිකම්මපවත්තිකාලෙපි අභිජ්ඣාදයො පවත්තන්තියෙව,
 තදා පන තෙ චෙතනාපක්ඛිකා වා අබ්බොහාරිකා වාති මනොකම්මන්තවාරෙ එව
 අභිජ්ඣාදිවසෙන යොජනා කතා. අථ වා ද්වාරන්තරෙ පවත්තානම්පි
 පාණාතිපාතාදිනං වට්ඨිකම්මාදිභාවාභාවො විය ද්වාරන්තරෙ පවත්තානම්පි
 අභිජ්ඣාදිනං කායකම්මාදිභාවාභාවො, මනොකම්මභාවො එව පන සිද්ධොති
 කත්වා මනොකම්මන්තවාරෙ එව අභිජ්ඣාදයො උද්ධවා. තථා හි චුත්තං –

“ද්වාරෙ වරන්ති කම්මානි, න ද්වාරා ද්වාරවාරිනො;
 තස්මා ද්වාරෙහි කම්මානි, අඤ්ඤමඤ්ඤං වචන්ථිතා” ති. (ධ. ස. අට්ඨ.
 1.කායකම්මද්වාර);

කිඤ්චාපි අට්ඨකථායං සාසනෙ පබ්බජිතවසෙන ආජීවවාරෙ භයහෙරවාචිභානං
 යොජිතං, “යෙ ඛො කෙච්ඡි සමණා වා බ්‍රාහ්මණා වා” ති පන වචනතො
 බාහිරකවසෙන ගහට්ඨවසෙන ව යොජනා වෙදිතබ්බා. ගහට්ඨානම්පි හි
 ජාතිධම්මකුලධම්මදෙසධම්මවිලොමනවසෙන අඤ්ඤථාපි මිච්ඡාජීවො ලබ්භතෙව,
 තාය එව ව ආජීවවිපත්තියා අඤ්ඤථා වා නෙසං අරඤ්ඤවාසො සම්භවෙය්‍යාති.

37. එවං ආජීවට්ඨමකසීලවසෙන භයහෙරවං දස්සෙත්වා තතො පරං
 නීවරණප්පභානාදිවසෙන තං දස්සෙතුං දෙසනා වඩ්ඪිතාති තදත්ථං විවරන්තො
 “ඉතො පර”න්තිආදිමාහ. තත්ථ නීවරණවසෙන පුන චුත්තාති අයමධිප්පායො –
 එවං සීලවිසුද්ධිමත්තම්පි අරඤ්ඤෙ විහරතො භයහෙරවාභාවං ආවහති, කිමඬගං
 පන නීවරණානි පභාය අප්පනාසමාධිං, උපවාරසමාධිමෙව වා සම්පාදයතොති
 සමාධිසම්පදාය භයහෙරවාභාවහෙතුකං දස්සෙතුං උපරි දෙසනා වඩ්ඪිතාති
 අකුසලමනොකම්මන්තභාවෙන ගහිතාපි අභිජ්ඣාඛ්‍යාපාදා නීවරණවසෙන පුන
 චුත්තාති අධිප්පායො. අභි-පුබ්බො ක්‍රියා-සද්දො අභිජ්ඣායනත්ථොති ආහ
 “පරභණ්ඩාදිඅභිජ්ඣායනසීලා” ති. වත්ථුකාමෙසුති රූපාදිසු කිලෙසකාමස්ස
 වත්ථුභූතෙසු කාමෙසු. බහලකිලෙසරාගාති ථීරමුලදුම්මොවනීයතාහි අජ්ඣාසානො
 පභූතකිලෙසකාමා. අභිජ්ඣා චෙත්ථ අප්පත්තවිසයපත්ථනා, තිබ්බසාරාගො

සම්පත්තිවිසයාහිනිවෙසො. තෙ හි ලොභාහිභූතා පුග්ගලා අත්තනි
 තිබ්බසාපෙක්ඛතාය එව ලොභාහිභූතතාය අවචන්ථිතාරම්මණා අවිනිච්ඡිතවිසයා
 අරඤ්ඤෙ තං තං විසයං අනුපධාරිත්වා විහරන්ති, රජ්ජුආදීනි යාථාවතො න
 සල්ලක්ඛෙත්ති. තෙනාහ “තෙස”න්තිආදි. උපට්ඨානි සන්තචිත්තතාය. තථා හි
 චුත්තං “ආකුලචිත්තා”ති. “ඉදානිම්හ නට්ඨා”ති තසන්ති චිතසන්ති, ආගන්ත්වා
 බාධියමානා විය භොන්ති, එවං තං භයහෙරවං අත්තනි සමාරොපනට්ඨෙන
 අවභායන්ති පක්කොසන්තිති යොජනං සන්ධායාහ “සෙසං තාදිසමෙවා”ති.
 “අනභිජ්ඣාලුහමස්මි”ති පාළිපදෙ වීරපරිචිතඅලොභජ්ඣාසයතාය කමලදලෙ
 ජලබිත්ථු විය අලග්ගමානසත්තා සබ්බත්ථ අනපෙක්ඛොහමස්මිති අත්ථො.

38. පකතිභාවච්ඡහනෙනාති පරිසුද්ධභාවසඬ්ඛාතස්ස ච පකතිභාවස්ස
 විජහනෙන. සාවජ්ජධම්මසමුප්පත්තියා හි චිත්තස්ස අනවජ්ජභාවො ජහිතො
 භොතිති. විපන්තචිත්තාති කිලෙසාසුච්ඡුසිතතාය කුට්ඨචිත්තා. තෙනාහ
 “කිලෙසානුගතං...පෙ.... පූතිකං භොති”ති. පද්ධට්ඨමනසඬ්ඛාතස්සාති
 විසසංසට්ඨමුත්තං විය දොසෙන පද්ධිතචිත්තසඬ්ඛාතස්සා. චුත්තනායෙනෙවාති “තෙ
 අවචන්ථිතාරම්මණා භොන්ති”තිආදිනා අභිජ්ඣාලුවාරෙ චුත්තනායෙනෙව. යථා හි
 ලොභවසෙන, එවං දොසාදිවසෙනපි අවචන්ථිතාරම්මණා භොන්තිති. සබ්බත්ථාති
 හෙට්ඨා උපරි වාති සබ්බත්ථ යානෙසු වණ්ණෙතබ්බා.

39. “යා චිත්තස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ති වචනතො ථිනං චිත්තස්ස
 ගෙලඤ්ඤභාවෙන ගහණං ගච්ඡතිති ආහ “චිත්තගෙලඤ්ඤභූතෙන ථිනෙනා”ති.
 තථා “යා කායස්ස අකල්ලතා අකම්මඤ්ඤතා”ති (ධ. ස. 1163) වචනතො මිද්ධං
 විසෙසතො නාමකායස්ස ගෙලඤ්ඤභාවෙන ගහණං ගච්ඡතිති ආහ
 “සෙසනාමකායගෙලඤ්ඤභූතෙන මිද්ධෙනා”ති. සෙසග්ගහණඤ්ඤවත්ථ
 චිත්තනිවත්තනත්ථං. ඉදඤ්ච මිද්ධං රූපකායස්සපි ගෙලඤ්ඤාවහන්ති දට්ඨබ්බං
 නිද්දාය හෙතුභාවතො. තථා හි තං “නිද්දා වපලායිකා”ති නිද්දිට්ඨං. තෙනාහ “තෙ
 නිද්දාබ්බලා භොන්ති”ති.

40. උද්ධච්චපකතිකාති උද්ධච්චසීලා අනවට්ඨිතසභාවා. අනවට්ඨානරසඤ්ඤි
 උද්ධච්චං. තෙනාහ “විජ්ජන්දමානචිත්තා”තිආදි. ඉධාති “අවුපසන්තචිත්තා”ති
 ඉමස්මිං පදෙ. කුක්කුච්චං ගහෙනුං වට්ටති සංවණ්ණනාවසෙන පච්ඡානුතාපස්සපි
 චිත්තස්ස අවුපසමකරත්තා. උද්ධච්චං පන සරූපෙනෙව ගහිතන්ති අධිජ්ජායො.

41. එකමෙවිදං පඤ්චමං නිවරණං යදිදං කඬ්ඛා විචිකිච්ඡාති ව. යදි එවං කස්මා
 ද්විධා කත්වා චුත්තන්ති ආහ “කිං නු බො”තිආදි. කඬ්ඛනතොති සංසයනතො.
 විචිකිච්ඡාති චූච්චති “ධම්මසභාවං විචිනන්තො එතාය කිච්ඡති, විගතා තිකිච්ඡා
 වා”ති කත්වා.

42. එවං නිවරණාභාවකිත්තනමුඛෙන සමාධිසම්පදාය භයහෙරවාභාවං
 දස්සෙත්වා ඉදානි අත්තුක්කංසනාදිඅභාවකිත්තනමුඛෙන පඤ්ඤාසම්පදාය

භයහෙරවාභාවං දස්සෙතුං “යෙ ඛො කෙව්” තිආදිනා උපරි දෙසනා වඩ්ඪිතා,
තදත්ථං විවරිතුං “අත්තුක්කංසනකා” තිආදි වුත්තං. උක්කංසෙන්ති මානවසෙන
පග්ගණ්හනෙන. තෙනාහ “උච්චෙ යානෙ යපෙන්ති” ති.
ථිනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්චවිචිකිච්ඡාචාරෙසු ගය්හමානං අභිජ්ඣාලුචාරසදිසන්ති
තත්ථ තං අනාමසිත්වා අත්තුක්කංසකචාරෙ කිඤ්චි විසදිසං අත්ථිති තං දස්සෙතුං
“කෙ කථ” තිආදි වුත්තං.

43. ඡම්භනං ඡම්භො, කායස්ස ඡම්භිතත්තහෙතුභුතො ඛලවචිත්තුත්තාසො. සො
එතෙසං අත්ථිති ඡම්භී. තෙනාහ “කායථම්භනා” තිආදි. භීරුකජාතිකාති
භායනකසීලා. එකමෙව වෙනං සාවජ්ජහයං කායෙ ඡම්භිතත්තස්ස, චිත්තෙ ච කායෙ
ච ථද්ධභාවස්ස උප්පාදනවසෙන “ඡම්භො භීරුතා” ති ච වුච්චති ති තංසමඬ්ඛිතො
සමණ්ඛාග්ගො “ඡම්භී භීරුකජාතිකා” ති වුත්තා, ඉධ භයහෙරවං සරුපෙනෙව
ගහිතං.

44. ලබ්භති පාපුණ්ණියතීති ලාභසද්දස්ස කම්මසාධනත්තමාහ. සක්කච්චං
කාතඛිඛො දාතඛිඛොති සක්කාරො. තදත්ථදීපකන්ති ලාභාදිං පභාය අරඤ්ඤෙ
වසතො භයහෙරවාච්භායනං නත්ථිති දීපකං. සො කිර ලාභගරුතායෙව පියො
ගාමො එතස්සාති “පියගාමිකො” ති නාමං ලභති. කම්මමුත්තොති ජරාජිණ්ණත්තා
කම්මං කාතුං න සක්කොතිති සාමිකෙහි විස්සට්ඨො.

45. අලසභාවෙන සම්මාචායාමස්ස අකරණතො කුච්ඡිතං සිදන්තිති කුසිතා.
වීරස්ස භාවො, කම්මං වා වීරියං, විධිනා වා ඊරෙනඛං පචත්තෙනඛංති වීරියං,
සම්මාචායාමො. තෙන හීනා හීනවීරියා. කායවිඤ්ඤත්තියා සමුට්ඨානවසෙන
පචත්තවීරියං කායිකවීරියං, චත්තකරණවඩ්ඪකමනාදිසු දට්ඨඛිඛං. නිසජ්ජ සයිත්වා ච
කම්මට්ඨානමනසිකාරවසෙන පචත්තවීරියං චෙතසිකවීරියං. තත්ථ පුරිමං
විසෙසතො කොසජ්ජපටිපක්ඛතාවසෙන, දුතියං වීරියාරම්භතාවසෙන පාකටං
භොතිති දස්සෙන්තො “කුසිතා” තිආදිමාහ. තෙ හි හීනවීරියා අලසතායෙව
ආරම්මණවච්චානමත්තම්පි කාතුං න සක්කොන්ති.

46. නට්ඨස්සතීති අලබ්භමානස්සති, පච්චයවෙකල්ලෙන විජ්ජමානායපි සතියා
සතිකිච්චං කාතුං අසමත්ථතාය එවං වුත්තං. න සම්පජානාති අසම්පජානා.
තංයොගනිවත්තියඤ්චායං අ-කාරො “අහෙතුකා ධම්මා (ධ. ස. 2. දුකමාතිකා),
අභික්ඛුකො ආවාසො” තිආදිසු (වුලව. 76) වියාති ආහ “පඤ්ඤාරහිතා” ති. නනු
සොළසමො පඤ්ඤාචාරො, අයං සතිචාරො, තත්ථ කස්මා සංකිලෙසපක්ඛෙ
පඤ්ඤා ගහිතාති වොදනං සන්ධායාහ “ඉමස්ස වා” තිආදි. සතිභාජනීයමෙවෙනං,
යදිදං වුද්දසමො වාරො, පඤ්ඤා පනෙත්ථ වුද්දසමෙ වාරෙ කෙවලා සති දුබ්බලාති
සතිදුබ්බලාදිපනත්ථං “අසම්පජානා” ති පටික්ඛෙපමුඛෙන වුත්තා. ඉදානි
වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං “දුට්ඨා හී” තිආදි වුත්තං.

47. අප්පනාසමාධිනා, උපචාරසමාධිනා වා චිත්තං ආරම්මණෙ සමං, සම්මා වා ආහිතං නාම හොති, නාඤ්ඤාදාති දස්සෙන්නො “අසමාහිතාති උපචාරප්පනාසමාධිවිරහිතා”ති ආහ. විබ්භන්තචිත්තාති අනවට්ඨිතචිත්තා. පුබ්බෙ නීවරණභාවසාමඤ්ඤෙන උද්ධච්චං ගහිතං “උද්ධතා අවුපසන්තචිත්තා”ති, ඉධ සමාධානාභාවෙන උද්ධච්චවෙනෙකො චිත්තවිබ්භමො වුත්තො “අසමාහිතා විබ්භන්තචිත්තා”ති, අයමෙතෙසං විසෙසො. පුබ්බෙ වුත්තනයෙනාති පුබ්බෙ “උද්ධච්චෙන හි එකාරම්මණෙ චිත්තං විජ්ජන්දති ධජයට්ඨියං වාතෙන පටාකා වියා”ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.40) වුත්තනයෙන. සබ්බං පුබ්බසදිසමෙවාති භයහෙරවාච්භායනස්ස අභිජ්ඣාලුවාලෙ වුත්තසදිසතං සන්ධාය වදති.

48. දුප්පඤ්ඤාති එත්ථ දු-සද්දො “දුස්සිලො”තිආදීසු විය අභාවත්ථො, න “දුග්ගති, දුප්පට්පන්නො”තිආදීසු විය ගරහත්ථොති දස්සෙතුං “නිප්පඤ්ඤානමෙතං අධිවචන”න්ති වත්ථා “පඤ්ඤා පන දුට්ඨා නාම නත්ථී”ති වුත්තං. තෙති දුප්පඤ්ඤා. සබ්බත්ථාති වතුසුපි පාඨවිකප්පෙසු. එලන්ති වා දොසො වුවචති. තෙනාහ “යා සා වාචා නෙලා කණ්ණසුඛා”ති. තථා හි සිලං “නෙලඬග”න්ති වුත්තං. දුප්පඤ්ඤා ව කට්ඨන්තා සදොසමෙව කථං කට්ඨන්ති අපණ්ඩිතභාවතො. තෙනෙවාහ “දුබ්භාසිතභාසී”ති. තස්මා එලසබ්භාවතො එලං මුඛං එතෙසන්ති එලමුගාති වුත්තාති එවම්පි වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. යාය පඤ්ඤාය වසෙන “පඤ්ඤාසම්පන්නො”ති වුත්තං, තං බාතිරෙකමුඛෙන දස්සෙතුං “නො ව බො”තිආදි වුත්තං. නනු ව බොධිසත්තා බහුලවිපස්සනාපඤ්ඤාය සමන්තාගතා හොන්තිති? හොන්ති, තදා පන බොධිසත්තෙන න විපස්සනාරම්භො කතො, නො ව විපස්සනාපඤ්ඤා අධිප්පෙතාති වුත්තං “නො ව බො විපස්සනාපඤ්ඤායා”ති.

කෙච් පනෙත්ථ “සද්ධාවිරහිතා අපරිසුද්ධකායකම්මන්තාදයො විය භයහෙරවාච්භායනස්ස විසෙසකාරණං, නාපි සද්ධාලතා පල්ලොමතායාති සද්ධාවාලො අනුද්ධට්ඨො”ති වදන්ති, තං අකාරණං. කම්මඵලෙ හි සද්දහන්තො කම්මපටිසරණතංයෙව නිස්සාය භයහෙරවං තිණායපි අමඤ්ඤමානො පල්ලොමතමාපජ්ජෙය්‍ය. යස්මා පන වීරියාදයො සද්ධාය විනා නප්පචන්තන්තිති තෙසං උපනිස්සයභූතා සහජාතා ව සා තග්ගහණෙනෙව ගහිතා හොතිති විසුං න උද්ධටා. තථා හි සා ඥානස්ස පුබ්බභාගපටිපදායම්පි න උද්ධටා, කිං වා එතාය සද්ධාය, අද්ධා සා ඉමස්මිං ආරම්මණපරිග්ගහට්ඨානෙ න ගහෙනබ්බාව, තතො ධම්මස්සාමිනා ඉධ න උද්ධටා, එවං අඤ්ඤෙසුපි එදිසෙසු යානෙසු නිව්ඡයො කාතබ්බො. යථානුලොමදෙසනා හි සුත්තන්තකථාති.

වචිකම්මන්තවාරාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසට්ඨානාරම්මණපරිග්ගහො නිට්ඨිතො.

භයහෙරවසෙනාසනාදිවණ්ණනා

49. සොළසාරම්මණානීති සොළසට්ඨානානි ආරම්මණානි. එවරුපාසු රත්තීසුති වාතුද්දසීආදිකා උපරි වක්ඛමානා රත්තියො සන්ධාය වදති. එවරුපෙ සෙනාසනෙනි එත්ථාපි එසෙව නයො. යාති අනියමතො උද්දිට්ඨානං පුන “තා”ති වචනං නිද්දෙසො විය හොතිති වුත්තං “යා තාති උභයමෙතං රත්තීනංයෙව උද්දෙසනිද්දෙසවචන”න්ති. අහිති ලක්ඛණත්ථෙ “අඤ්ඤෙ ව අහිඤ්ඤාතා බ්‍රාහ්මණමහාසාලා”තිආදීසු විය. කථං පනෙත්ථ ලක්ඛණත්ථතා වෙදිතබ්බා? ලක්ඛියති එතෙනාති ලක්ඛණන්ති ආහ “වන්දපාරිපූරියා”තිආදි. පුණ්ණමාසියං වන්දපාරිපූරියා අමාවාසියං වන්දපරික්ඛයෙන. ආදි-සද්දෙන වන්දස්ස උපඨිඨමණ්ඩලතාරාහුග්ගහතාදීනං සඨගහො දට්ඨබ්බො. උපසග්ගමත්තමෙව අහි-සද්දො ලක්ඛිතසද්දෙනෙව ලක්ඛණත්ථස්ස විඤ්ඤායමානත්තාති අධිප්පායො.

පයමදිවසනො පහුතීති පයමපාටිපදදිවසනො පට්ඨාය. යස්මා වොදකො භගවතො කාලෙ අනභිලක්ඛිතාපි අපරභාගෙ අභිලක්ඛිතා ජාතා, තස්මා තං අභිලක්ඛණියතං උපාදාය “සබ්බදස්සිනා භගවතා පඤ්චමී කස්මා න ගහිතා”ති වොදෙති, ඉතරො සබ්බකාලිකාසු වාතුද්දසීආදීසු ගය්හමානාසු අසබ්බකාලිකාය කථං ගහණන්ති අධිප්පායෙන “අසබ්බකාලිකත්තා”ති පරිහරති.

තථාවිධාසුති “අහිඤ්ඤාතා”තිආදිනා යථා වුත්තා, තථාවිධාසු. දෙවතාධිට්ඨිතභාවෙන ආරාමාදීනං ලොකස්ස චෙතියභාවොති ආහ “පූජනීයට්ඨෙතා”ති. මනුස්සා යෙහුයොන ගාමාදීනං ද්වාරෙසු තථාරුපෙ රුක්ඛෙ චෙතියට්ඨානියෙ කත්වා වොහරන්තිති ආහ “ගාමනිගමාදිද්වාරෙසු”තිආදි. දස්සනමත්තෙනපි සවනමත්තෙනපි හයුප්පාදනෙන පාකතිකසත්තෙ හිංසෙන්තිති හිංසනකානි. තෙනාහ “භයජනකානි”තිආදි. භායති එතස්මාති භයං, අතිවිය සප්පට්ඨයං හෙරවං.

ආයාවනඋපහාරකරණාරහන්ති තංතංඛලිකම්මපණ්ඩිකම්මකරණයොග්ගං. පුප්ඵද්ධප...පෙ.... ධරණිතලන්ති ඉදං යථාපටිසුතෙන සුප්පාදිනා උපහාරකරණදස්සනං. කොට්ටෙන්තොති පහරන්තො, සිඬගප්පහාරබුරප්පහාරෙහි සද්දං කරොන්තොති අධිප්පායො. සබ්බවතුප්පදානං ඉධ මගොති නාමං, න “අච්ඡවම්මං මිගවම්මං ඵලකවම්ම”න්තිආදීසු (මහාව. 259) විය, රොහිතොතිආදි මිගවිසෙසානන්ති අධිප්පායො. වාලෙන්වාති අග්ගමද්දනෙන වාලෙන්වා. මොරග්ගහණඤ්චෙන්ථ උපලක්ඛණන්ති දස්සෙන්තො ආහ “ඉධ සබ්බපක්ඛිගහණං අධිප්පෙත”න්ති. එස නයොති ඉදං යථා “මොරො වා”ති එත්ථ වා-සද්දො අවුත්තවිකප්පනත්ථො, එවං “මිගො වා”ති එත්ථාපිති මිගසද්දස්ස විසෙසත්ථවුත්තිතං සන්ධායාහ. ඉතො පහුතීති “යංනුනාහං යා තා රත්තියො”තිආදිනා භයහෙරවස්ස ගවෙසනවින්තනතො පහුති, න ගවෙසනාරම්භතො පහුති. “අප්පෙව නාමාහං භයහෙරවං පස්සෙය්‍යා”න්ති එත්ථාපි හි ආරම්මණමෙව භයහෙරවං. සුඛාරම්මණං රූපං සුඛමීව “රූපං සුඛං සුඛානුපතීතං සුඛාවක්කන්ත”න්තිආදීසු (සං. නි. 3.60). කථං භයග්ගහණෙන ව රූපාරම්මණග්ගහණන්ති ආහ “පරිත්තස්ස වා”තිආදි. “ආගච්ඡතී”ති වචනතො

ගවෙසනාරම්භතො පභුති “එතං භය” න්ති ආරම්මණං අධිජ්ජෙතන්ති කෙවි “තං න පස්සෙය්‍යා” න්ති චක්ඛුනා දස්සනස්ස අධිජ්ජෙතන්තා, තස්මා චුත්තනායෙනෙව අත්ථො ගහෙතබ්බො. භයං ආකච්චමානොති උපපරික්ඛනවසෙන අහං භයවත්ථුං ආකච්චන්තො විහරාමි, තං කිමත්ථියං, එත්තකොපි භයසමන්තාහාරො මය්හං අයුත්තොති අධිජ්ජායො.

යං පකාරං භූතො යථාභූතො, සො පනෙත්ථ පකාරො ඉරියාපථවසෙන යුත්තො පාළියං තථා ආගතත්තාති ආහ “යෙන යෙන ඉරියාපථෙන භූතස්සා” ති. භවිතස්සාති ඉදං “භූතස්සා” ති ඉමිනා සමානත්ථං පදන්ති දට්ඨබ්බං. “සමච්ඡිග්ගිභූතස්සා” ති පදං පුරිමපදලොපෙන භූතස්සාති චුත්තන්ති දස්සෙන්තො “සමච්ඡිග්ගිභූතස්ස වා” ති ආහ. භයහෙරවාරම්මණෙති භයහෙරවාහිමතෙ ආරම්මණෙ. නෙව මහාසත්තො කිට්ඨකීතිආදි “තථාභූතො ච තං පටිච්චෙනාය්‍ය” න්ති යථා චිත්තිතං, තථා පටිපන්නභාවදස්සනං. ඉරියාපථපටිපාටි නාම යානගමනනිසජ්ජානිපජ්ජාති වදන්ති, උජ්ජපටිපාටි පන පයමං නිපජ්ජා, පුන නිසජ්ජා, පුන යානං, පච්ඡා ගමනන්ති එවං වෙදිතබ්බො. ආසන්නපටිපාටියාති ගමනස්ස තාව යානං ආසන්නං, යානස්ස නිසජ්ජා ගමනඤ්ච, නිසජ්ජාය නිපජ්ජා යානඤ්ච, නිපජ්ජාය නිසජ්ජා ආසන්නා. ඉධ පන ගමනස්ස යානං, යානස්ස ච ගමනං, නිසජ්ජාය ච නිපජ්ජා, නිපජ්ජාය ච නිසජ්ජා ආසන්නභාවෙන ගහිතා, ඉතරෙ පරම්පරාවසෙනාති වෙදිතබ්බො. හික්ඛුස්ස පන ඉරියාපථා සම්පත්තපටිපාටියා විය අපරාපරුජ්ජපත්තිවසෙන වුවචන්ති.

භයහෙරවසෙනාසනාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අසම්මොහවිහාරවණ්ණනා

50. අයඤ්ච මෙ සබ්බසො භයහෙරවාහාවො විසෙසතො අසම්මොහධම්මත්තාති දස්සෙතුං “සන්ති බො පනා” තිආදිනා උපරි දෙසනා වඩ්ඪිතාති අයං වා එත්ථ අනුසන්ධි. කුසිනං සම්මොහට්ඨානෙසුති ඉමිනා අජ්ඣායිනං සම්මොහට්ඨානෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථිති දස්සෙති. අත්ථිති ඉදං නිපාතපදං පුට්ඨවනම්පි හොති “අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා” තිආදීසු (දී. නි. 2.373-374; ම. නි. 1.110; 3.154; සං. නි. 4.127; බු. පා. 3.ද්වතිංසාකාර) වියාති “සන්ති” ති පදස්ස අත්ථදස්සනවසෙන චුත්තං. කිං ඛණත්තයසමච්ඡිතාය තෙ අත්ථි, නොති ආහ “සංචිජ්ජන්ති උපලබ්භන්ති” ති, මහති ලොකසන්නිවාසෙ එදිසාපි සංචිජ්ජන්ති ඤාණෙන ගහෙතබ්බතාය උපලබ්භන්තිති. ඔදාතකසිණලාභීති අජ්ජමාණඔදාතකසිණලාභී. එවං හිස්ස සමන්තතො ආලොකො විය උපට්ඨාති. පරිකම්මන්ති සමාපත්තිපුබ්බභාගමාහ. එත්තකං සූරියෙ ගතෙ වුට්ඨහාමිති, නො ච බො අද්ධානපරිච්ඡේදෙ කුසලො හොති, කෙවලං “දිවා එව වුට්ඨහාමි” ති මනසිකාරං උජ්ජාදෙසි. විසදං හොති සබ්බං ආරම්මණජාතං, දිබ්බචක්ඛුනා පස්සන්තස්ස විය විභූතං. අවිසදන්ති එත්ථ චුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවංසඤ්ඤිතොති රත්තිං “දිවා” ති, දිවා ච “රත්ති” ති එවංසඤ්ඤිතො.

අන්තෝසනාසනෙ රත්තිං නිසින්තො හොතිති රත්ති-සද්දො
 අප්ඤ්ඤාහරිතබ්බො. පරිත්තාසනාදිහි, අඤ්ඤෙහි වා කාරණෙහි. ගම්භීරාය
 භූමිගම්භසදිසාය සනවනපටිච්ඡන්තාය බහලතරජාලවනපටලපටිච්ඡන්තාය.
 අන්තරහිතසූරියාලොකෙ කාලෙති එතෙනෙව දිවාති අවුත්තසිද්ධො.
 සම්මොහවිහාරො නාම බහුවිධොති ආහ “සම්මොහවිහාරානං අඤ්ඤතර”න්ති.

පාකටො බොධිසත්තස්ස රත්තින්දිවපරිච්ඡෙදො අන්තමසො ලවතුට්ඨණස්සපි
 උපාදාය සුවචත්ථිතත්තා, තථා රත්තිදිවසකොට්ඨාසපරිච්ඡෙදො අන්තනා
 කාතබ්බකිච්චවසෙන කාලඤ්ඤාණවසෙන ව.

කාලථම්මෙහ ලද්ධබ්බජායාවසෙන ද්විභිගුලකාලෙ. යාමසණ්ටිකං පහරති
 සඬ්ඝස්ස තංතංවත්තකරණත්ථං. මුග්ගරන්ති සණ්ටිකප්පහරණමුග්ගරං. යාමයන්තං
 පතති අඤ්ඤෙහි හික්ඛුහි යොජිතන්ති අධිප්පායො. යාව අඤ්ඤෙ හික්ඛු
 හොජනසාලං උපගච්ඡන්ති, තාව දිවාචිහාරට්ඨානං ගන්ත්වා සමණධම්මං කරොති.

යං බො තන්ති එත්ථ යන්ති අනියමුද්දෙසො, බොති අවධාරණෙ, යමෙව
 පුග්ගලන්ති අත්ථො. තන්ති වුවිච්චානාකාරවචනං. මමෙවාති මං එව.
 අසම්මොහසභාවොති සභාවභූතඅසම්මොහො. “උප්පන්තො”ති වුත්තත්තා
 “මනුස්සලොකෙ”ති වුත්තං. පඤ්ඤාසම්පත්තියාති යාථාවතො හිතස්ස
 ජානනසමත්ථෙන අත්තතො පඤ්ඤාගුණෙන, න කෙවලං අප්ඤ්ඤාසයෙනෙව
 හිතෙසිතා, අථ බො පයොගෙනාති දස්සෙත්තො “හිතුපදෙසකො”ති ආහ.
 අප්ඤ්ඤාසයෙන පන හිතෙසිතා “ලොකානුකම්පායා”ති ඉමිනා දස්සිතා.
 උපකරණෙහි විනා න කදාවි හොගසුඛං උපකරණදානඤ්ච වාගසම්පත්තිහෙතුකන්ති
 ආහ “වාගසම්පත්තියා...පෙ.... දායකො”ති. මෙත්තාසම්පත්තියා හිතුපසංහාරෙන
 රක්ඛිතා. කරුණාසම්පත්තියා දුක්ඛාපනායනෙන ගොපායිතා. නනු ව පුබ්බෙපි වුත්තං
 “හිතාය සුඛායා”ති, අථ කස්මා පුන තං ගහිතන්ති වොදනං සන්ධායාහ “ඉධ
 දෙවමනුස්සග්ගහණෙනා”තිආදි. තෙන පුබ්බෙ අවිසෙසතො හිතාදිති දස්සිතාති,
 ඉදානි විසෙසතො සහ පයොජනෙන තානි දස්සිතානිති දිපෙති. නිබ්බානතො පරො
 පරමො අත්ථො නාම නත්ථිති ආහ “පරමත්ථත්තායා”ති. හිතොති නිබ්බානං
 ගච්ඡතිති හිතං, මග්ගො. උක්කංසතො සුඛත්ථං අරියඵලන්ති ආහ “තතො උත්තරි
 සුඛාභාවතො”ති.

අසම්මොහවිහාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුබ්බභාගපටිපදාදිවණ්ණනා

51. අසම්මොහවිහාරන්ති අසම්මොහවුත්තිං, අසම්මොහසම්බොධිත්ති වා
 අත්ථො. තන්ති සමථිපස්සනාභාවනාසඬ්ඛානං පටිපදං. පුබ්බභාගතො පභූතීති
 භාවනාය පුබ්බභාගවීරියාරම්භාදිතො පට්ඨාය. කෙවිති උත්තරවිහාරවාසිනො.

බොධිමණ්ඩෙති (සාරත්ථ. ටී. 1.11.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා; අ. නි. ටී. 3.8.11) බොධිසම්බාතස්ස ඤාණස්ස මණ්ඩිභාවජ්ජත්තෙ යානෙ. චතුරඨගන්ති “කාමං තථො ච න්භාරු ච, අට්ඨි ච අවසිස්සතු” ත්ථාදිනා (ම. නි. 2.184; සං. නි. 2.237; අ. නි. 2.5; 8.13; මහානි. 17, 196) චුත්තචතුරඨගසමන්තාගතං. පශ්ගහිතන්ති ආරම්භං සිථිලං අකත්වා දළ්භපරක්කමසම්බාතුස්සහනභාවෙන ගහිතං. තෙනාහ “අසිථිලජ්ජවත්තිතන්ති චුත්තං හොති” ති. අසල්ලිනන්ති අසඬ්ඛිතං කොසජ්ජවසෙන සඬ්කොචං අනාපන්තං.

උපට්ඨිතාති ඔගාහනසම්බාතෙන අපිලාපනභාවෙන ආරම්භං උපගන්ත්වා ඨිතා. තෙනාහ “ආරම්භාහිමුඛිභාවෙනා” ති. සම්මොසස්ස විද්ධංසනවසෙන පවත්තියා න සම්මුට්ඨාති අසම්මුට්ඨා. කිඤ්චාපි චිත්තමිව චිත්තපස්සද්ධිවසෙන කායපස්සද්ධිවසෙනෙව කායො පස්සද්ධො හොති, තථාපි යස්මා කායපස්සද්ධි උජ්ජප්පමානා චිත්තපස්සද්ධියා සහෙව උජ්ජප්පති, න චිතා, තස්මා චුත්තං “කායචිත්තපස්සද්ධිසම්භවෙනා” ති. රූපකායොපි පස්සද්ධොයෙව හොති කායපස්සද්ධියා උභයෙසමපි කායානං පස්සම්භනාවහත්තා. සො ච බො කායො. විගතදරථොති විගතකිලෙසදරථො. නාමකායෙ හි විගතදරථෙ රූපකායොපි වූපසන්තදරථපරිලාභො හොති. සම්මා ආහිතන්ති නානාරම්මණෙසු විධාවනසම්බාතවික්ඛෙපං විච්ඡින්නදිත්වා එකස්මිංයෙව ආරම්භණෙ අවික්ඛිත්තභාවාපාදානෙන සම්මදෙව ආහිතං. තෙනාහ “සුට්ඨු යපිත” ත්ථාදි. චිත්තස්ස අනෙකග්ගභාවො වික්ඛෙපවසෙන චඤ්චලතා, සා සති එකග්ගතාය න හොතීති ආහ “එකග්ගං අවලං නිජ්ජන්දන” ත්ථා. එත්තාවතාති “ආරද්ධං බො පනා” ත්ථාදිනා වීරියසතිපස්සද්ධිසමාධිතං කිච්චසිද්ධිදස්සනෙන. නනු ච සද්ධාපඤ්ඤානම්පි කිච්චසිද්ධි ඤානස්ස පුබ්බපට්ඨපදාය ඉච්ඡිතබ්බාති? සච්චං ඉච්ඡිතබ්බා, සා පන නානන්තරියභාවෙන අචුත්තසිද්ධාති න ගහිතා. අසති හි සද්ධාය වීරියාරම්භාදිතං අසම්භවොයෙව, පඤ්ඤාපරිග්ගහෙ ව නෙසං අසති පඤ්ඤායාරම්භාදිභාවො න සියා. තථා අසල්ලිනාසම්මොසතාදයො වීරියාදිනන්ති අසල්ලිනතාදිග්ගහණෙනෙවත්ථ පඤ්ඤාකිච්චසිද්ධි ගහිතාති දට්ඨබ්බං. ඤානභාවනායං වා සමාධිකිච්චං අධිකං ඉච්ඡිතබ්බන්ති දස්සෙතුං සමාධිපරියොසානාව ඤානස්ස පුබ්බපට්ඨපදා කථිතාති දට්ඨබ්බං.

චුත්තං, තස්මා ඉධ න චත්තබ්බං. විසුද්ධිමග්ගො හි ඉමිස්සා සංවණ්ණනාය එකදෙසභූතොති චුත්තොවායමත්ථොති. විහරතීති ආගතං පරුද්දෙසිකත්තා විහාරස්ස. ඉධ විභාසිත්ති ආගතං අත්ථුද්දෙසිකත්තා. ඉදං කිර සබ්බබුද්ධානං අවිජ්ඣිතන්ති ආහ “ආනාපානස්සතිකම්මට්ඨාන” ත්ථා. රූපවිරාගභාවනාවසෙන (සාරත්ථ. ටී. 1.12.නෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) පවත්තො චතුබ්බිධොපි අරුපජ්ඣානවිසෙසො චතුත්ථජ්ඣානසම්භගහො එවාති ආහ “චත්තාරි ඤානානී” ති. යුත්තං තාව චිත්තෙකග්ගතා භවොක්කමනත්ථතා විය විපස්සනාපාදකතාපි චතුත්තං ඤානානං සාධාරණාති තෙසං වසෙන “චත්තාරි ඤානානී” ති වචනං, අභිඤ්ඤාපාදකතා පන නිරොධපාදකතා ව චතුත්ථස්සෙව ඤානස්ස ආවෙණිකා, සා කථං චතුත්තං ඤානානං සාධාරණා චුත්තාති? පරම්පරාධිට්ඨානභාවතො.

පදට්ඨානපදට්ඨානමිති හි පදට්ඨානන්තෙව වුවිවති, කාරණකාරණමිති කාරණන්ති යථා “තිණෙහි සත්තං සිද්ධ”න්ති, එවඤ්ච කත්වා පයොජනනිද්දෙසෙ අට්ඨසමාපත්තිග්ගහණං සමත්ථිතං හොති. විත්තෙකග්ගතත්ථානීති විත්තසමාධානත්ථානි, දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරත්ථානීති අත්ථො. විත්තෙකග්ගතාසීසෙන හි දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරො වුත්තො, සුක්ඛවිපස්සකඛිණාසවවසෙන චෙතං වුත්තං. තෙනාහ “එකග්ගවිත්තා සුඛං දිවසං විහරිස්සාමා”ති. භවොක්කමනත්ථානීති භවෙසු නිබ්බත්තිඅත්ථානි.

යස්මා (සාරත්ථ. ටී. 1.12.නෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) බොධිසත්තෙන බොධිමණ්ඩුපසඨකමනතො පුබ්බෙහි වරිමහවෙ චතුත්ථජ්ඣානං නිබ්බත්තිතපුබ්බං, තදා පන තං නිබ්බත්තිතමත්තමෙව අහොසි, න විපස්සනාදිපාදකං, තස්මා “බොධිරුක්ඛමුලෙ නිබ්බත්තිත”න්ති තතො විසෙසෙත්වා වුත්තං. විපස්සනාපාදකන්ති විපස්සනාරම්භෙ විපස්සනාය පාදකං. අභිඤ්ඤාපාදකන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. බුද්ධානඤ්ඤි පඨමාරම්භෙ එව පාදකජ්ඣානෙන පයොජනං අහොසි, න තතො පරං උපරිමග්ගාධිගමඵලසමාපත්තිඅභිඤ්ඤාවලඤ්ජනාදිඅත්ථං. අභිසම්බොධිසමධිගමනො පට්ඨාය හි සබ්බං ඤාණසමාධිකිච්චං ආකඨ්ඨමත්තපට්ඨද්ධමෙවාති. සබ්බකිච්චසාධකන්ති අනුපුබ්බවිහාරාදිසබ්බකිච්චසාධකං. සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණදායකන්ති එත්ථ විපස්සනාභිඤ්ඤාපාදකත්තා එව චතුත්ථස්ස ඥානස්ස භගවතො සබ්බලොකියලොකුත්තරගුණදායකතා චෙදිතබ්බා. සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණපදට්ඨානඤ්ඤි මග්ගඤාණං, මග්ගඤාණපදට්ඨානඤ්ච සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං අභිසම්බොධි, තදධිගමසමකාලමෙව භගවතො සබ්බෙ බුද්ධගුණා භත්ථගතා අහෙසුං, චතුත්ථජ්ඣානසන්තිස්සයො ච මග්ගාධිගමොති.

පුබ්බභාගපට්ඨපදාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුබ්බෙතිවාසකථාවණ්ණනා

52. ද්විත්තං විජ්ජානන්ති පුබ්බෙතිවාසඤාණදිබ්බවක්ඛුඤාණසඨ්ඨානානං
 ද්විත්තං විජ්ජානං. අනුපදවණ්ණනාති තාසං විජ්ජානං නිද්දෙසපාළියා අනුපදවණ්ණනා. භාවනානයොති උප්පාදනවිධි. “සො”ති පච්චත්තවචනස්ස අහං-සද්දෙන සම්බන්ධනෙ කාරණං දස්සෙතුං “අභිනින්නාමෙසි”න්තිආදි වුත්තං. පාළියං වා “අභිනින්නාමෙසි”න්ති උත්තමපුරිසස්ස යොගොති අහං-සද්දෙන ආනෙත්වා වුවිවමානෙ තදත්ථො පාකටො හොතීති “සො අහ”න්ති වුත්තං. අභිනිහරන්ති විත්තං ඥානාරම්මණතො අපනෙත්වා පුබ්බෙතිවාසාහිමුඛං පෙසෙසිං, පුබ්බෙතිවාසනිත්තං පුබ්බෙතිවාසපොණං පුබ්බෙතිවාසපබ්භාරං අකාසිත්ති අත්ථො.

පුබ්බෙඅතීතජාතීසු නිවුත්ථක්ඛන්ධා පුබ්බෙතිවාසො. නිවුත්ථාති ව අජ්ඣාචුත්ථා අනුභූතා අත්තතො සන්තානෙ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා,

ගොවරනිවාසෙන නිවුත්ථංගම්මා වා අත්තනො විඤ්ඤාණෙන විඤ්ඤාතා,
පරවිඤ්ඤාණවිඤ්ඤාතාපි වා ඡින්නවට්ටමකානුස්සරණාදීසු, තං පුබ්බෙනිවාසං යාය
සතියා අනුස්සරති, තාය සම්පයුත්තං ඤාණං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණං.
පටිනිවත්තත්තස්සාති පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරණවසෙන යාවදිව්ජකං ගන්ත්වා
පච්චාගච්ජත්තස්ස. තස්මාති වුත්තස්සෙවත්ථස්ස කාරණභාවෙන පච්චාමසනං,
පටිනිවත්තත්තස්ස පච්චවෙක්ඛණභාවතොති වුත්තං හොති. ඉධුපපත්තියාති ඉධ
වර්මභවෙ උපපත්තියා. අනන්තරන්ති අතීතානන්තරමාහ. අමුත්තාති අමුකස්මිං
භවෙති අත්ථො. උදපාදින්නි උප්පජ්ජිං. තාහි දෙවතාහීති තුසිතාදෙවතාහි.
එකගොත්තොති තුසිතගොත්තෙන එකගොත්තො. මහාබොධිසත්තානං
සත්තානස්ස පරියොසානාවත්ථාය දෙවලොකුපපත්තිජනකං නාම අකුසලෙන
කම්මුතා අනුපද්දුතමෙව හොතීති අධිප්පායෙන “දුක්ඛං පන සඬබ්බාරදුක්ඛමෙවා”ති
වුත්තං. මහාපුඤ්ඤානම්පි පන දෙවපුත්තානං පුබ්බනිමිත්තුප්පත්තිකාලාදීසු
අනිට්ඨාරම්මණසමායොගො හොතියෙවාති “කදාචි දුක්ඛදුක්ඛස්සපි සම්භවො
නත්ථි”ති න සක්කා වත්තුං. සත්තපඤ්ඤාස...පෙ.... පරියන්තොති ඉදං
මනුස්සානං වස්සගණනාවසෙන වුත්තං. තත්ථ දෙවෘතං වස්සගණනාය පන
වතුසහස්සමෙව.

අතීතභවෙ (සාරත්ථ. ටී. 1.12.පුබ්බෙනිවාසකථායං) බන්ධා
තප්පට්ඨද්ධනාමගොත්තාති ව සබ්බං පුබ්බෙනිවාසන්තෙව සඬගහිතන්ති ආහ “කිං
විදිතං කරොති? පුබ්බෙනිවාස”න්ති. මොහො පටිච්ඡාදකට්ඨෙයන “තමො”ති
වුච්චති “තමො වියා”ති කත්වා. ඔභාසකරණට්ඨෙයනාති කාතබ්බතො කරණං,
ඔභාසොව කරණං, අත්තනො පච්චයෙන ඔභාසභාවෙන නිබ්බත්තෙතබ්බට්ඨෙයනාති
අත්ථො. සෙසං පසංසාවචනන්ති පටිපක්ඛට්ඨමනපවත්තිවිසෙසානං බොධනතො
වුත්තං. අවිජ්ජා විහතාති එතෙන විජ්ජනට්ඨෙයන විජ්ජාති අයම්පි අත්ථො දීපිතොති
දට්ඨබ්බං. යස්මා විජ්ජා උප්පන්නාති එතෙන විජ්ජාපටිපක්ඛා අවිජ්ජා, පටිපක්ඛතා
වස්සා පහාතබ්බභාවෙන විජ්ජාය ව පහායකභාවෙනාති දස්සෙති. එස නයො
ඉතරස්මිම්පි පදද්වයෙති ඉමිතා තමො විහතො විනට්ඨො. කස්මා? යස්මා
ආලොකො උප්පන්නොති ඉමමත්ථං අතිදිසති. පෙසිතත්තස්සාති
යථාධිප්පෙතත්ථසිද්ධිං පති විස්සට්ඨවිත්තස්ස. යථා අප්පමත්තස්සාති අඤ්ඤස්සපි
කස්සපි මාදිසස්සාති අධිප්පායො.

පුබ්බෙනිවාසකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දිබ්බවක්ඛුඤ්ඤාණකථාවණ්ණනා

53. ඉධාති භයහෙරවසුත්තෙ වුත්තං. ඉධ අයං විසෙසොති යොජනා.
වුත්තසදිසමෙව “මෙති මයා”තිආදිනා. පරිකම්මකිව්චන්ති
“අභිඤ්ඤාපාදකවතුත්ථජ්ඣානතො වුට්ඨාය සබ්බපච්ඡිමා නිසජ්ජා
ආවජ්ජිතබ්බා”තිආදිනා, කසිණාරම්මණං අභිඤ්ඤාපාදකජ්ඣානං සබ්බාකාරෙන
අභිනිභාරක්ඛමං කත්වා”තිආදිනා ව වුත්තෙන පරිකම්මෙන කිව්චං පයොජනං

නත්ථී. න තෙන ඉධ අත්ථොති තෙන භාවනානායෙන ඉධ පාළියා අත්ථවණ්ණනායං අත්ථො නත්ථී තථාභාවනාය ඉධ අනධිජ්ජෙතත්තාති අධිජ්ජායො.

දිබ්බවක්ඛුඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආසවක්ඛයඤාණකථාවණ්ණනා

54. විපස්සනාපාදකන්ති (සාරත්ථ. ටී. 1.14.ආසවක්ඛයඤාණකථායං; දී. නි. ටී. 1.248; අ. නි. ටී. 2.3.59) විපස්සනාය පදට්ඨානභූතං. විපස්සනා ව තිව්ධා විපස්සනකපුග්ගලභෙදෙන. මහාබොධිසත්තානඤ්ඡි පච්චෙකබොධිසත්තානඤ්ච විපස්සනා චිත්තාමයඤාණසංවද්ධිතත්තා සයම්භුඤාණභූතා, ඉතරෙසං සුතමයඤාණසංවද්ධිතත්තා පරොපදෙසසම්භූතා, සා “යපෙත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං අවසෙසරූපාරූපජ්ඣානානං අඤ්ඤතරතො වුට්ඨායා” තිආදිනා අනෙකධා අරූපමුඛවසෙන චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ වුත්තානං තෙසං තෙසං ධාතුපරිග්ගහමුඛානං අඤ්ඤතරමුඛවසෙන අනෙකධාව විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.306) නානානායතො විභාවිතා. මහාබොධිසත්තානං පන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සමුඛෙන පහෙදගමනතො නානානායං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණසන්තිස්සයස්ස අරියමග්ගඤාණස්ස අධිට්ඨානභූතං පුබ්බභාගඤාණගබ්භං ගණ්භාපෙත්තං පරිපාකං ගච්ඡන්තං පරමගම්භීරසණ්ඨසුබ්බමතරං අනඤ්ඤසාධාරණං විපස්සනාඤාණං හොති, යං අට්ඨකථාසු මහාවජීරඤාණන්ති වුච්චති. යස්ස ව පවත්තිවිභාගෙන චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සජ්ජපහෙදස්ස පාදකභාවෙන සමාපජ්ජියමානා චතුර්විසතිකොට්ඨසතසහස්සසඬ්ඛා දෙවසිකං සත්ථු වළඤ්ජනකසමාපත්තියො වුච්චන්ති, ස්වායං බුද්ධානං විපස්සනාවාරො පරමත්ථමඤ්ජුසාය විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාය (විසුද්ධි. මහාටී. 1.144) උද්දෙසතො දස්සිතො, අත්ථිකෙහි තතො ගහෙතබ්බොති.

ආසවානං බෙපනතො සමුච්ඡින්නතො ආසවක්ඛයො, අරියමග්ගො, උක්කට්ඨනිද්දෙසවසෙන අරහත්තමග්ගග්ගණං. ආසවානං බයෙ ඤාණං ආසවක්ඛයඤාණන්ති දස්සෙන්නො “තත්ත්වෙතං ඤාණ”න්ති වත්වා බයෙති ව ආධාරෙ භූමිමං, න විසයෙති දස්සෙන්නො “තජ්ජරියා පන්නත්තා” ති ආහ. ඉදං දුක්ඛන්ති දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස තදා පච්චක්ඛතො ගහිතභාවදස්සනං. එත්තකං දුක්ඛන්ති දුක්ඛස්ස අරියසච්චස්ස තදා පච්චක්ඛතො ගහිතභාවදස්සනං. එත්තකං දුක්ඛන්ති තස්ස පරිච්ඡිජ්ජ ගහිතභාවදස්සනං. න ඉතො භියොයාති අනවසෙසෙත්වා ගහිතභාවදස්සනං. තෙනාහ “සබ්බම්පි දුක්ඛසච්ච”න්තිආදි. සරසලක්ඛණපට්ඨෙධෙධනාති සභාවසඬ්ඛාතස්ස ලක්ඛණස්ස අසම්මොහතො පටිවිජ්ඣනෙන. අසම්මොහපට්ඨෙධොති ව යථා තස්මිං ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා දුක්ඛස්ස සරූපාදිපරිවෘත්තෙ සම්මොහො න හොති, තථා පවත්ති. තෙනාහ “යථාභූතං අබ්භඤ්ඤාසි”න්ති. යං යානං පත්ථාති යං නිබ්බානං මග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයට්ඨෙන කාරණභූතං ආගම්ම. තදුභයවතො හි පුග්ගලස්ස පත්ති

තද්දහසස්ස පත්තිනි වුත්තං. පත්ථානි වා පාපුණනහෙනු. අප්පවත්තින්ති
අප්පවත්තිනිමිත්තං. තෙ වා නප්පවත්තන්ති එත්ථානි අප්පවත්ති, නිබ්බානං. තස්සාති
දුක්ඛනිරොධස්ස. සම්පාපකන්ති සච්ඡිකිරියාවසෙන සම්මදෙව පාපකං.

කිලෙසවසෙනාති ආසවසඬ්ඛාතකිලෙසවසෙන. යස්මා ආසවානං
දුක්ඛසච්චපරියායො තප්පරියාපන්නත්තා, සෙසසච්චානඤ්ච තංසමුදයාදිපරියායො
අත්ථි, තස්මා වුත්තං. “පරියායතො”ති. දස්සෙන්නො සච්චානීති යොජනා.
ආසවානංයෙව චෙත්ථ ගහණං “ආසවානං ඛයඤ්ඤායා”ති ආරද්ධත්තා. තථා හි
ආසවච්චුත්ති සීසෙනෙව සබ්බසංකිලෙසවිමුත්ති වුත්තා. “ඉදං දුක්ඛන්ති යථාභූතං
අබ්භඤ්ඤාසි”න්තිආදිනා මිස්සකමග්ගො ඉධ කථිතොති “සහ විපස්සනාය
කොට්ඨපත්තං මග්ගං කථෙති”ති වුත්තං. එත්ථ ව සච්චපට්ඨෙධස්ස තදා
අතීතකාලිකත්තා “යථාභූතං අබ්භඤ්ඤාසි”න්ති වත්ථාපි අභිසමයකාලෙ තස්ස
පච්චුප්පන්නතං උපාදාය “එවං ජානතො එවං පස්සතො”ති වත්තමානකාලෙන
නිද්දෙසො කතො. සො ව කාමං මග්ගක්ඛණතො පරං යාවජ්ජනනා අතීතකාලිකො
එව, සබ්බපයමං පනස්ස අතීතකාලිකත්තං ඵලක්ඛණෙන වෙදිතබ්බන්ති ආහ
“විමුච්චිත්ථාති ඉමිනා ඵලක්ඛණං දස්සෙති”ති. ජානතො පස්සතොති වා
හෙනුනිද්දෙසොයං. ජානනහෙනු දස්සනහෙනු කාමාසවා විත්තං විමුච්චිත්ථාති
යොජනා. භවාසවග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ භවරාගස්ස විය භවදිට්ඨියාපි
සමවරොධොති දිට්ඨාසවස්සපි සඬ්ඛහො දට්ඨබ්බො.

බිණාජාතීතිආදීහි පදෙහි. තස්සාති පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤාණස්ස. භූමීන්ති
පවත්තිට්ඨානං. න තාවස්ස අතීතා ජාති බිණා මග්ගභාවනායාති අධිජ්ජායො. තත්ථ
කාරණමාහ “පුබ්බෙව බිණත්තා”ති. න අනාගතා අස්සජාති බිණාති යොජනා. න
අනාගතාති ව අනාගතත්තසාමඤ්ඤං ගහෙත්වා ලෙසෙන චොදෙති. තෙනාහ
“අනාගතෙ වායාමාභාවතො”ති, අනාගතවිසෙසො පනෙත්ථ අධිජ්ජෙතො, තස්ස ව
බෙපනෙ වායාමොපි ලබ්භතෙව. තෙනාහ “යා පන මග්ගස්සා”තිආදි.
එකචතුපඤ්චවොකාරභවෙසුති භවත්තයග්ගහණං වුත්තනයෙන අනවසෙසතො
ජාතියා බිණභාවදස්සනත්ථං. තන්ති යථාවුත්තං ජාතිං. සොති භගවා.

බ්‍රහ්මචරියවාසො නාම ඉධ මග්ගබ්‍රහ්මචරියස්ස නිබ්බත්තනමෙවාති ආහ
“නිට්ඨිත”න්ති. සම්මාදිට්ඨියා චතුසු සච්චෙසු පරිඤ්ඤාදිකිච්චසාධනවසෙන
පවත්තමානාය සම්මා සඬ්ඛජ්ජාදීනම්පි දුක්ඛසච්චෙ පරිඤ්ඤාභිසමයානුගුණා
පවත්ති, ඉතරසච්චෙසු ව නෙසං පහානාභිසමයාදිවසෙන පවත්ති පාකටා එව. තෙන
වුත්තං “චතුහි මග්ගෙහි පරිඤ්ඤාපහානසච්ඡිකිරියාභාවනාවසෙනා”ති.
ඉත්ථත්තායාති ඉමෙ පකාරා ඉත්ථං, තබ්බාවො ඉත්ථත්තං, තදත්ථන්ති වුත්තං
හොති. තෙ පන පකාරා අරියමග්ගඛ්‍යාපාරභූතා පරිඤ්ඤාදයො ඉධාධිජ්ජෙතාති ආහ
“එවංසොළසකිච්චභාවායා”ති. තෙ හි මග්ගං පච්චචෙක්ඛතො මග්ගානුභාවෙන
පාකටා හුත්වා උපට්ඨහන්ති, පරිඤ්ඤාදීසු ව පහානමෙව පධානං තදත්ථත්තා
ඉතරෙසන්ති ආහ “කිලෙසක්ඛයායවා”ති. පහීනකිලෙසපච්චචෙක්ඛණවසෙන වා
එතං වුත්තං. ඉත්ථත්තායාති නිස්සක්කෙ සම්පදානවචනන්ති ආහ

“ඉත්ථභාවතො”ති. අපරං අනාගතං. ඉමෙ පන වර්මත්තභාවසඬ්ඛානා පඤ්චක්ඛන්ධා. පරිඤ්ඤානා තිට්ඨන්තීති එතෙන තෙසං අප්පතිට්ඨතං දස්සෙති. අපරිඤ්ඤාමූලකා හි පතිට්ඨා. යථාහ “කබ්බිකාරෙ වෙ, හික්ඛවෙ, ආහාරෙ අත්ථි රාගො අත්ථි නන්දි අත්ථි තණ්හා, පතිට්ඨිතං තත්ථ විඤ්ඤාණං විරුළ්භ”න්තිආදි (සං. නි. 2.64; මහානි. 7; කථා. 296). තෙනෙවාහ “ඡින්නමූලකා රුක්ඛා වියා”තිආදි.

පච්චවෙක්ඛණඤාණපරිග්ගහිතං, න පයමදුනියඤාණද්වයාධිගමං විය කෙවලන්ති අධිප්පායො. දස්සෙන්නො නිගමනවසෙනාති අධිප්පායො. සරූපතො හි තං පුබ්බෙ දස්සිතමෙවාති. පුබ්බෙනිවාසඤාණෙන අතීතාරම්මණසභාගතාය තබ්භාවිභාවතො ව අතීතංසඤාණං සඬ්ගහෙත්වාති යොජනා. තත්ථ අතීතංසඤාණන්ති අතීතබන්ධායතනධාතූසඬ්ඛාතෙ අතීතකොට්ඨාසෙ අප්පට්ඨතං ඤාණං. දිබ්බවක්ඛුනාති සපරිභණ්ඩෙන දිබ්බවක්ඛුඤාණෙන. පච්චුප්පන්නංසො ව අනාගතංසො ව පච්චුප්පන්නානාගතංසං, තත්ථ ඤාණං පච්චුප්පන්නානාගතංසඤාණං. සකලලොකියලොකුත්තරගුණන්ති එතෙන සබ්බං ලොකං උත්තරිත්වා අභිභූයා ධීතත්තා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස විය සෙසාසාධාරණඤාණස්ස බලඤාණආවේණිකවුද්ධධම්මාදීනම්පි අනඤ්ඤසාධාරණානං වුද්ධගුණානං සඬ්ගහො වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “සබ්බෙපි සබ්බඤ්ඤාගුණෙ සඬ්ගහෙත්වා”ති.

ආසවක්ඛයඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරඤ්ඤවාසකාරණවණ්ණනා

55. සියා බො පන තෙ බ්‍රාහ්මණාති එත්ථ සියාති “අප්පෙවා”ති ඉමිනා සමානත්ථො නිපාතො, තස්මා ‘බ්‍රාහ්මණ, අප්පෙව බො පන තෙ එවමස්සා’ති අත්ථො. යං පන අට්ඨකථායං “කදාචී”ති චුත්තං, තම්පි ඉමමෙවත්ථං සන්ධාය චුත්තං අකාරණං බ්‍රාහ්මණෙන පරිකප්පිතමත්ථං පටිපක්ඛිපිත්වා අත්තනො අධිප්පෙතං කාරණං දස්සෙන්නො. අත්ථොව එලං තදධීනචුත්තිතාය වසො එතස්සාති අත්ථවසො, හෙතූති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අත්තනො ව දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරන්ති එතෙන සත්ථා අත්තනො විවෙකාහිරතිං පකාසෙතීති දස්සෙන්නො “දිට්ඨධම්මො නාමා”තිආදිමාහ. තත්ථ ඉරියාපට්ඨිභාරානන්ති ඉරියාපට්ඨවත්තිතං. තප්පවත්තියො හි එකස්මිං ඉරියාපටෙ උප්පන්නදුක්ඛං අඤ්ඤෙන ඉරියාපටෙන විච්ඡින්නිත්වා හරණතො විහාරාති වුච්චන්ති. පච්ඡිමඤ්ච ජනතං අනුකම්පමානොති එතෙන යො ආදිතො බ්‍රාහ්මණෙන “හවං තෙසං ගොතමො පුබ්බභිගමො...පෙ.... දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජති”ති චුත්තො, යො ව තථා “එවමෙතං බ්‍රාහ්මණා”තිආදිනා අත්තනා සම්පට්ඨිතො, තමෙව අත්ථං නිගමනවසෙන දස්සෙන්නො යථානුසන්ධිතාව සත්ථා දෙසනං නිට්ඨාපෙසි.

අරඤ්ඤවාසකාරණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දෙසනානුමොදනාවණ්ණනා

56. එවං නිව්ඨාපිතාය දෙසනාය බ්‍රාහ්මණො තත්ථ භගවති පසාදං පවෙදෙන්තො “අභික්කන්ත”න්තිආදිමාහ. අභික්කන්තාති (සාරත්ථ. ටී. 1.15.දෙසනානුමොදනකථා; දී. නි. ටී. 1.250; සං. නි. ටී. 1.1.1; අ. නි. ටී. 2.2.16) අතික්කන්තා, විගතාති අත්ථොති ආහ “බයෙ දිස්සති”ති. තෙනෙව හි “නික්ඛන්තො පයමො යාමො”ති චුත්තං. අභික්කන්තතරොති අතිවිය කන්තතරො මනොරමො. තාදිසො ව සුන්දරො හද්දකො නාම භොතිති ආහ “සුන්දරෙ දිස්සති”ති.

කොති දෙවනාගයක්ඛගන්ධබ්බාදිසු කො කතමො. මෙති මම. පාදානීති පාදෙ. ඉද්ධියාති ඉමාය එවරුපාය දෙවිද්ධියා. යසසාති ඉමිනා එදිසෙන පරිවාරෙන පරිජනෙන. ජලන්ති විජ්ජොතමානො. අභික්කන්තෙනාති අතිවිය කන්තෙන කමතියෙන අභිරුපෙන. වණ්ණෙනාති ඡවිවණ්ණෙන සරිරවණ්ණනිභාය. සබ්බා ඕභාසයං දිසාති දසපි දිසා ඕභාසෙන්තො පභාසෙන්තො, වන්දො විය සුරියො විය ව එකොභාසං එකාලොකං කරොන්තොති ගාථාය අත්ථො. අභිරුපෙති උළාරරුපෙ සම්පන්නරුපෙ.

“වොරො වොරො, සජ්ජො සජ්ජො”තිආදිසු භයෙ ආමෙඛිතං. “විජ්ඣු විජ්ඣු, පහර පහරා”තිආදිසු කොධෙ, “සාධු සාධුතිආදිසු (ම. නි. 1.327; සං. නි. 2.127; 3.35; 5.1085) පසංසායං, “ගච්ඡ ගච්ඡ, ලුනාහි ලුනාහි”තිආදිසු තුරිතෙ, “ආගච්ඡ ආගච්ඡා”තිආදිසු කොතුහලෙ, “බුද්ධො බුද්ධොති වින්තෙන්තො”තිආදිසු (බු. වං. 2.44) අවිජරෙ, “අභික්කමථායස්මන්තො, අභික්කමථායස්මන්තො”තිආදිසු (දී. නි. 3.20; අ. නි. 9.11) භාසෙ, “කහං එකපුත්තක, කහං එකපුත්තකා”තිආදිසු (ම. නි. 2.353; සං. නි. 2.63) සොකෙ, “අහො සුඛං අහො සුඛං”න්තිආදිසු (උදා. 20; දී. නි. 3.305; චූළව. 332) පසාදෙ. ව-සද්දො අවුත්තසමුවිවයත්ථො. තෙන ගරභාඅසම්මානාදීනං සඬිගහො දට්ඨබ්බො. තත්ථ “පාපො පාපො”තිආදිසු ගරභායං. “අභිරුපක අභිරුපකා”තිආදිසු අසම්මානෙ දට්ඨබ්බං.

නයිදං ආමෙඛිතවසෙන ද්වික්ඛන්තං චුත්තං, අථ බො අත්ථද්වයවසෙනාති දස්සෙන්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. අභික්කන්තන්ති වචනං අපෙක්ඛිත්වා නපුංසකලිඬගවසෙන චුත්තං, තං පන භගවතො වචනං ධම්මස්ස දෙසනාති කත්වා තථා චුත්තං. අත්ථමත්තදස්සනං වා එතං, තස්මා අත්ථවසෙන ලිඬගවිහත්තිවිපරිණාමො වෙදිතබ්බො. දුතියපදෙපි එසෙව නයො. දොසනාසනතොති රාගාදිකිලෙසදොසවිධමනතො, ගුණාධිගමනතොති සීලාදිගුණානං සම්පාපනතො. යෙ ගුණෙ දෙසනා අධිගමෙති, තෙසු පධානභූතා දස්සෙතබ්බාති තෙ පධානභූතෙ තාව දස්සෙතං “සද්ධාජනනතො පඤ්ඤාජනනතො”ති චුත්තං. සද්ධාපමුඛා හි ලොකියා ගුණා, පඤ්ඤාපමුඛා ලොකුත්තරා. සීලාදිඅත්ථසම්පත්තියා සාත්ථතො, සභාවනිරුත්තිසම්පත්තියා සබ්බාසද්ධාසනතො. සුවිඤ්ඤායසද්දපයොගතාය උත්තානපදතො,

සංඝසංඝ්‍රහමහාවේන දුබ්බිඤ්ඤායාත්ථතාය ගම්භීරත්ථතො.
 සිනිද්ධමුදුමධුරසද්දපයොගතාය කණ්ණසුබ්බතො, විපුලවිසුද්ධපෙමනීයත්ථතාය
 හදයඬගමතො. මානාතිමානවිධමනෙන අනත්තුක්කංසනතො,
 ථම්මසාරම්මමද්දනෙන අපරවම්භනතො. භිතාධිප්පායපවත්තියා පරෙසං
 රාගපරිලාභාදිවූපසමනෙන ව කරුණාසීතලතො, කිලෙසන්ධකාරවිධමනෙන
 පඤ්ඤාවදානතො. කරවිකරුතමඤ්ජුතාය ආපාථරමණීයතො,
 පුබ්බාපරාවිරුද්ධසුවිසුද්ධත්ථතාය විමද්දක්ඛමතො. ආපාථරමණීයතාය එව
 සුයාමානසුබ්බතො, විමද්දක්ඛමතාය භිතජ්ඣාසයප්පවත්තිතතාය ව
 විමංසියමානභිතතො. එවමාදීහීති ආදිසද්දෙන සංසාරවක්කතිවත්තනතො,
 සද්ධම්මවක්කප්පවත්තනතො, මිච්ඡාවාදවිධමනතො, සම්මාවාදපතිට්ඨාපනතො,
 අකුසලමූලසමුද්ධරණතො, කුසලමූලසංරොපනතො, අපායද්වාරපිට්ඨානතො,
 සග්ගමග්ගද්වාරවිවරණතො, පරිශුට්ඨානවූපසමනතො, අනුසයසමුග්ගානතොති
 එවමාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො.

අධොමුඛට්ඨපිතන්ති කෙනවි අධොමුඛං යපිතං. හෙට්ඨාමුඛජාතන්ති
 සභාවෙනෙව හෙට්ඨාමුඛජාතං. උග්ගාදෙය්‍යාති විවටං කරෙය්‍ය. හත්ථෙ
 ගහෙත්වාති “පුරත්ථාහිමුඛො, උත්තරාහිමුඛො වා ගච්ඡා”ති ආදීති අවත්වා හත්ථෙ
 ගහෙත්වා “නිස්සන්දෙනං එස මග්ගො, එවං ගච්ඡා”ති වදෙය්‍ය.
 කාලපක්ඛවාතුද්දසීති කාලපක්ඛෙ වාතුද්දසී.

නිකුජ්ජිතං ආධෙය්‍යස්ස අනාධාරභූතං භාජනං ආධාරභාවාපාදනවසෙන
 උක්කුජ්ජෙය්‍ය. හෙට්ඨාමුඛජාතතාය සද්ධම්මවිමුඛං, අධොමුඛට්ඨපිතතාය
 අසද්ධම්මෙ පතිතන්ති එවං පද්දේවයං යථාරහං යොජෙතබ්බං, න යථාසඬබ්බං. කාමං
 කාමච්ඡන්දාදයොපි පටිච්ඡාදකා, මිච්ඡාදිට්ඨි පන සවිසෙසං පටිච්ඡාදිකාති ආහ
 “මිච්ඡාදිට්ඨිගහනපටිච්ඡන්ත”න්ති. තෙනාහ භගවා “මිච්ඡාදිට්ඨිපරමාහං,
 භික්ඛවෙ, වජ්ජං වදාමි”ති (අ. නි. 1.310). සබ්බො අපායගාමිග්ගො කුම්මග්ගො
 “කුච්ඡිතො මග්ගො”ති කත්වා. සම්මාදිට්ඨිආදීනං උජුපටිපක්ඛතාය
 මිච්ඡාදිට්ඨිආදයො අට්ඨ මිච්ඡත්තධම්මා මිච්ඡාමග්ගො. තෙනෙව හි
 තදුභයපටිපක්ඛතං සන්ධාය “සග්ගමොක්ඛමග්ගං ආචික්ඛන්තෙනා”ති වුත්තං.
 සප්පිආදිසන්තිස්සයො පදීපො න තථා උජ්ජලො, යථා තෙලසන්තිස්සයොති
 තෙලපජ්ජොතග්ගහණං. එතෙහි පරියායෙහීති එතෙහි
 නිකුජ්ජිතුක්කුජ්ජනපටිච්ඡන්තවිවරණාදිඋපමොපමිතබ්බපකාරෙහි, එතෙහි වා
 යථාවුත්තෙහි
 සොළසාරම්මණපරිග්ගහඅසම්මොහවිහාරදිබ්බවිහාරවිභාවනපරියායෙහි
 විජ්ජාත්තයවිභාවනාපදෙසෙන අත්තනො සබ්බඤ්ඤාගුණවිභාවනපරියායෙහි ව.
 තෙනාහ “අතෙකපරියායෙන ධම්මො පකාසිතො”ති.

දෙසනානුමොදනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පසන්නකාරවණ්ණනා

පසන්තකාරන්ති පසන්තෙහි කාතබ්බං සක්කාරං. සරණන්ති පටිසරණං.
 තෙනාහ “පරායණ”න්ති. පරායණභාවො ච අනත්ථනිසෙධනෙන
 අත්ථසම්පටිපාදනෙන ච භොතීති ආහ “අසස්ස තාතා භිතස්ස ච විධාතා”ති.
 අසස්සාති දුක්ඛතොති වදන්ති, පාපතොති පන යුත්තං. නිස්සක්කෙ චෙතං
 සාම්ච්චනං. එත්ථ ච නායං ගමී-සද්දො නී-සද්දාදයො විය ද්විකම්මකො, තස්මා යථා
 “අජං ගාමං තෙතී”ති වුච්චති, එවං “ගොතමං සරණං ගච්ඡාමී”ති වත්තුං න
 සක්කා, “සරණන්ති ගච්ඡාමී”ති පන වත්තබ්බං. ඉති-සද්දො චෙත්ථ
 ලුත්තනිද්දිට්ඨො, තස්ස වායමත්ථො – ගමනඤ්ච තදධිප්පායෙන භජනං, තථා
 ජානනං වාති දස්සෙන්නො “ඉති ඉමිනා අධිප්පායෙනා”තිආදිමාහ. තත්ථ
 භජාමීතිආදීසු පුරිමස්ස පුරිමස්ස පච්ඡිමං පච්ඡිමං අත්ථවචනං. භජනං වා
 සරණාධිප්පායෙන උපසඬ්ඤාමනං, සෙවනං සන්තිකාවචරතා, පශ්චිමාසනං
 වත්තපටිවත්තකරණෙන උපට්ඨානන්ති එවං සබ්බථාපි අනඤ්ඤසරණතංයෙව
 දීපෙති. “ගච්ඡාමී”ති පදස්ස කථං “බුද්ධාමී”ති අයමත්ථො ලබ්භතීති ආහ
 “යෙසඤ්චී”තිආදි.

අධිගතමග්ගෙ, සච්ඡිකතනිරොධෙති පද්ද්වයෙනපි ඵලට්ඨා එව දස්සිතා, න
 මග්ගට්ඨාති තෙ දස්සෙන්නො “යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානෙ වා”ති ආහ. නනු ච
 කල්‍යාණපුපුජ්ජනොපි යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජතීති වුච්චතීති? කිඤ්චාපි වුච්චති,
 නිජ්ජරියායෙන පන මග්ගට්ඨා එව තථා වත්තබ්බා, න ඉතරෙ
 නියාමොක්කමනාභාවතො. තථා හි තෙ එව “අපායෙසු අපතමානෙ ධාරෙතී”ති
 වුත්තා. සම්මත්තනියාමොක්කමනෙන හි අපායවිනිමුත්තිසම්භවො. අක්ඛායතීති
 එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, පකාරත්ථො වා. තෙන “යාවතා, භික්ඛවෙ, ධම්මා
 සඬ්ඛතා වා අසඬ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං අග්ගමක්ඛායතී”ති සුත්තපදං (අ. නි.
 4.34; ඉතිවු. 90) සඬ්ඛණ්භාති, විත්ථාරොති වා ඉමිනා. එත්ථ ච අරියමග්ගො
 නියානිකතාය, නිබ්බානං තස්ස තදත්ථසිද්ධිහෙතුතායාති උභයමෙවෙත්ථ
 නිජ්ජරියායෙන ධම්මොති වුත්තො. නිබ්බානඤ්චි ආරම්මණපච්චයභූතං ලභිත්වා
 අරියමග්ගස්ස තදත්ථසිද්ධි, අරියඵලානං “යස්මා තාය සද්ධාය
 අවුපසන්තායා”තිආදිවචනතො මග්ගෙන සමුච්ඡින්නානං කිලෙසානං
 පටිපජ්ජස්සද්ධිපභානකිච්චතාය නියානානුගුණතාය නියානපරියොසානතාය ව.
 පරියත්තිධම්මස්ස පන නියානධම්මසමධිගමහෙතුතායාති ඉමිනා පරියායෙන
 ධම්මභාවො ලබ්භති එව, ස්වායමත්ථො පාඨාරුළුහො එවාති දස්සෙන්නො “න
 කෙවල”න්තිආදිමාහ.

කාමරාගො භවරාගොති ඵලමාදිහෙදො සබ්බොපි රාගො විරජ්ජති පභීයති
 එතෙනාති රාගවිරාගොති මග්ගො කථිතො. එජාසඬ්ඛාතාය තණ්හාය
 අත්තොනිජ්ඣානලක්ඛණස්ස සොකස්ස ච තදුප්පත්තියං සබ්බෙසො පරික්ඛිණත්තා
 අනෙජමසොකන්ති ඵලං කථිතං. අජ්ජකුලන්ති අවිරොධදීපනතො කෙනචි
 අවිරුද්ධං, ඉට්ඨං පණිතන්ති වා අත්ථො. පගුණරූපෙන පවත්තිත්තතා,
 පකට්ඨගුණවිභාවනතො වා පගුණං. යථාහ “විහිංසසඤ්ඤී පගුණං න භාසිං, ධම්මං
 පණිතං මනුපෙසු බ්‍රහ්මෙ”ති. සබ්බධම්මක්ඛන්ධා කථිතාති යොජනා.

දිට්ඨිසිලසංඛ්‍යානෙතනාති “යායං දිට්ඨි අරියා නියායානිකා නියායාති තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයාය, තථාරූපාය දිට්ඨියා දිට්ඨිසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324, 356; ම. නි. 1.492; 3.54) එවං චූත්තාය දිට්ඨියා, “යාති තාති සීලාති අඛණ්ඩාති අවිජ්ජදාති අසබ්බාති අකම්මාසාති භූතීස්සාති විඤ්ඤාප්පසත්ථාති අපරාමට්ඨාති සමාධිසංවත්තනිකාති, තථාරූපෙහි සීලෙහි සීලසාමඤ්ඤගතො විහරති”ති (දී. නි. 3.324; ම. නි. 1.492; 3.54; අ. නි. 6.12; පරි. 274) එවං චූත්තානං සීලානඤ්ච සංහතභාවෙන, දිට්ඨිසිලසාමඤ්ඤෙතනාති අත්ථො. සංහතොති සට්ඨො. අරියපුග්ගලා හි යත්ථ කත්ථවි දුරෙ යිතාපි අත්තතො ගුණසාමග්ගියා සංහතා එව. අට්ඨ ච පුග්ගල ධම්මදසා තෙති තෙ පුරිසයුගවසෙන චත්තාරොපි පුග්ගලවසෙන අට්ඨෙව අරියධම්මස්ස පච්චක්ඛදස්සාවිතාය ධම්මදසා. තීණි චත්ථුති සරණන්ති ගමනෙන තික්ඛත්තුං ගමනෙන ච තීණි සරණගමනාති. පට්ඨෙදෙසීති අත්තතො හදයගතං වාචාය පට්ඨෙදෙසී.

පසන්නකාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සරණගමනකථාවණ්ණනා

සරණගමනස්ස විසයපභෙදඵලසංකිලෙසභෙදානං විය කත්තු ච විභාවනා තත්ථ කොසල්ලාය භොතීති “සරණගමනෙසු කොසල්ලත්ථං සරණං...පෙ.... වෙදිතබ්බො”ති චූත්තං තෙන විතා සරණගමනස්සෙව අසම්භවතො. කස්මා පනෙත්ථ වොදානං න ගහිතං, නනු වොදානවිභාවනාපි තත්ථ කොසල්ලාවහාති? සච්චමෙතං, තං පන සංකිලෙසග්ගහණෙනෙව අත්ථතො දීපිතං භොතීති න ගහිතං. යාති හි තෙසං සංකිලෙසකාරණාති අඤ්ඤාණාදීති, තෙසං සබ්බෙන සබ්බං අනුප්පන්නානං අනුප්පාදනෙන, උප්පන්නානඤ්ච පභානෙන වොදානං භොතීති. හිංසත්ථස්ස සර-සද්දස්ස වසෙනතං පදං දට්ඨබ්බන්ති “හිංසතීති සරණ”න්ති චත්ථා තං පන හිංසනං කෙසං, කථං, කස්ස වාති වොදනං සොධෙන්තො “සරණගතාන”න්තිආදිමාහ. තත්ථ භයන්ති වට්ටභයං. සන්නාසන්ති චිත්තුත්‍රාසං. තෙනෙව චෙතසිකදුක්ඛස්ස ගහිතත්තා දුක්ඛන්ති ඉධ කායිකං දුක්ඛං. දුග්ගතිපරිකිලෙසන්ති දුග්ගතිපරියාපන්නං සබ්බං දුක්ඛං. තයිදං සබ්බං පරතො ඵලකථායං ආවි හවිස්සති. එතන්ති “සරණ”න්ති පදං.

එවං අවිසෙසතො සරණසද්දස්ස අත්ථං දස්සෙත්ථා ඉදාති විසෙසතො දස්සෙතුං “අථ වා”තිආදි චූත්තං. හිතෙ පචත්තමානෙතනාති “සම්පන්නසීලා, හික්ඛවෙ, විහරථා”තිආදිනා (ම. නි. 1.64, 69) අත්ථෙ නියොජනෙන. අහිතා ච නිවත්තනෙතනාති “පාණානිපාතස්ස ඛො පාපකො විපාකො පාපකං අහිසම්පරාය”න්තිආදිනා ආදීනවදස්සනාදිමුඛෙන අනත්ථතො විනිවත්තනෙන. භයං හිංසතීති හිතාහිතෙසු අප්පචත්තිපචත්තිහෙතුකං බ්‍යසනං අප්පචත්තිකරණෙන විනාසෙති. භවකන්නාරා උත්තාරණෙන මග්ගසංඛිතො ධම්මො, ඉතරො අස්සාසදානෙන සත්තානං භයං හිංසතීති යොජනා. කාරානන්ති දානවසෙන පුජාවසෙන ච උපනීතානං සක්කාරානං. විපුලඵලපටිලාභකරණෙන සත්තානං භයං

හිංසනි අනුත්තරදක්ඛිණෙයාභාවතොති අධිප්පායො. ඉමිනාපි පරියායෙනාති ඉමිනාපි විහජිත්වා චුත්තෙන කාරණෙන.

“සම්මාසම්බුද්ධො භගවා, ස්වාක්ඛාතො ධම්මො, සුප්පට්ඨන්තො සඬ්ඝො” ති එවං පවත්තො තත්ථ රතනත්තයෙ පසාදො තප්පසාදො, තදෙව රතනත්තයං ගරු එතස්සාති තග්ගරු, තස්ස භාවො තග්ගරුතා, තප්පසාදො ච තග්ගරුතා ච තප්පසාදතග්ගරුතා, තාහි. විධුතදිට්ඨිවිචිකිච්ඡාසම්මොභඅස්සද්ධියාදිතාය විහතකිලෙසො. “තදෙව රතනත්තයං පරායණං ගති තාණං ලෙණ” න්ති එවං ආකාරෙන පවත්තියා තප්පරායණතාකාරපවත්තො චිත්තුප්පාදො සරණගමනං “සරණන්ති ගච්ඡති එතෙනා” ති. තංසමඬ්ඨීති තෙන යථාචුත්තචිත්තුප්පාදෙන සමන්තාගතො. එවං උපෙතීති එවං භජති සෙවති පරිරූපාසති, එවං වා ජානාති බුද්ධන්ති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච පසාදග්ගහණෙන ලොකියසරණගමනමාහ. තඤ්ඤි පසාදප්පධානං, න ඤාණප්පධානං. ගරුතාගහණෙන ලොකුත්තරං. අරියා හි රතනත්තයං ගුණාභිඤ්ඤාතාය පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුං කත්වා පස්සන්ති, තස්මා තප්පසාදෙන වික්ඛම්භනවසෙන විහතකිලෙසො තග්ගරුතාය සමුච්ඡෙදවසෙනාති යොජෙතබ්බං. තප්පරායණතා පනෙත්ථ තග්ගතිකතාති තාය චතුබ්බිධම්පි චක්ඛමානං සරණගමනං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. අවිසෙසෙන වා පසාදගරුතා ජොතිතාති පසාදග්ගහණෙන අවෙච්චප්පසාදස්ස ඉතරස්ස ච ගහණං, තථා ගරුතාගහණෙනාති උභයෙනපි උභයං සරණගමනං යොජෙතබ්බං.

මග්ගක්ඛණෙ ඉද්ධන්ති යොජනා. නිබ්බානාරම්මණං හුත්වාති එතෙන අත්ථතො චතුසව්වාධිගමොයෙව ලොකුත්තරං සරණගමනන්ති දස්සෙති. තත්ථ හි නිබ්බානධම්මො සච්ඡිකිරියාහිසමයවසෙන, මග්ගධම්මො භාවනාහිසමයවසෙන පටිච්ඡික්ඛියමානොයෙව සරණගමනත්තං සාධෙති, බුද්ධගුණා පන සාවකගොචරභූතා පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන, තථා අරියසඬ්ඝගුණා. තෙනාහ “කිච්චතො සකලෙපි රතනත්තයෙ ඉද්ධන්ති” ති, ඉද්ධන්තඤ්ච සහෙව ඉද්ධන්ති, න ලොකියං විය පටිපාටියා අසම්මොභපටිවෙධෙන පටිවිද්ධන්තාති අධිප්පායො. යෙ පන වදන්ති “න සරණගමනං නිබ්බානාරම්මණං හුත්වා පවත්තති, මග්ගස්ස අධිගතත්තා පන අධිගතමෙව හොති එකච්චානං තෙවිජ්ජාදීනං ලොකියවිජ්ජාදයො වියා” ති, තෙසං ලොකියමෙව සරණගමනං සියා, න ලොකුත්තරං, තඤ්ච අයුත්තං දුට්ඨස්සපි ඉච්ඡිතබ්බත්තා. තන්ති ලොකියසරණගමනං. සද්ධාපටිලාභො “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා” තිආදිනා. සද්ධාමූලිකාති යථාචුත්තසද්ධාපුබ්බිගමා සම්මාදිට්ඨි බුද්ධසුබුද්ධතං ධම්මසුධම්මතං සඬ්ඝසුප්පට්ඨන්තිඤ්ච ලොකියාවබොධවසෙනෙව සම්මා ඤායෙන දස්සනතො. “සද්ධාමූලිකා සම්මාදිට්ඨි” ති එතෙන සද්ධුපනිස්සයා යථාචුත්තලක්ඛණා පඤ්ඤා ලොකියසරණගමනන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “දිට්ඨිජුකම්මන්ති වුවචති” ති “දිට්ඨි එව අත්තතො පච්චයෙහි උජුං කරියති” ති කත්වා. දිට්ඨි වා උජුං කරියති එතෙනාති දිට්ඨිජුකම්මං, තථා පවත්තො චිත්තුප්පාදො. එවඤ්ච කත්වා “තප්පරායණතාකාරපවත්තො චිත්තුප්පාදො” ති ඉදඤ්ච වචනං සමත්ථිතං හොති.

සද්ධාපුබ්බිගමසම්මාදිට්ඨිග්ගණං පන විත්තුප්පාදස්ස තප්පධානතායාති දට්ඨබ්බං. “සද්ධාපට්ඨානො”ති ඉමිනා මාතාදිහි උස්සාහිතදාරකාදිනං විය ඤාණවිජ්ජයුත්තසරණගමනං දස්සෙති, “සම්මාදිට්ඨි”ති ඉමිනා ඤාණසම්පයුත්තසරණගමනං.

තයිදං ලොකියං සරණගමනං. අත්තා සන්තියායාතියති අප්පියති පරිච්චජියති එතෙනාති අත්තසන්තියායාතනං, යථාචුත්තං දිට්ඨිජුකම්මං. තං රතනත්තයං පරායණං පටිසරණං එතස්සාති තප්පරායණො, පුග්ගලො, විත්තුප්පාදො වා, තස්ස භාවො තප්පරායණකා, යථාචුත්තදිට්ඨිජුකම්මමෙව. සරණන්ති අධිප්පායෙන සිස්සභාවං අන්තෙවාසිකභාවං උපගච්ඡති එතෙනාති සිස්සභාවූපගමනං. සරණගමනාධිප්පායෙනෙව පණ්ණාසකති එතෙනාති පණ්ණාසකො. සබ්බත්ථ යථාචුත්තදිට්ඨිජුකම්මවසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අත්තපරිච්චජනන්ති සංසාරදුක්ඛන්තර්ථරණත්ථං අත්තනො අත්තභාවස්ස පරිච්චජනං. එස නයො සෙසෙසුපි. බුද්ධාදිනංයෙවාති අවධාරණං ඉතරෙසුපි සරණගමනවිසෙසෙසු යථාරහං වත්තබ්බං. එවඤ්ඤි තදඤ්ඤතිවත්තනං කතං හොති.

එවං අත්තසන්තියායාතනාදිහි එකෙන පකාරෙන දස්සෙත්වා ඉදාහි අපරෙහිපි පකාරෙහි දස්සෙතුං “අපිච්ඡා”තිආදි ආරද්ධං. තෙන පරියායන්තරෙහිපි අත්තසන්තියායාතනාදි කතමෙව හොති අත්ථස්ස අභින්නත්තාති දස්සෙති. ආලවකාදිනන්ති ආදි-සද්දෙන සාතාගිරිහෙමවතාදිනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. නනු වෙනෙ ආලවකාදයො මග්ගෙනෙව ආගතසරණගමනා, කථං තෙසං තප්පරායණතාසරණගමනං චුත්තන්ති? මග්ගෙනාගතසරණගමනෙහිපි “සො අහං විවරිස්සාමි ගාමා ගාම”න්තිආදිනා (සං. නි. 1.246) තෙහි තප්පරායණතාකාරස්ස පවෙදිතත්තා තථා චුත්තං.

ඤාති...පෙ.... වසෙනාති එත්ථ ඤාතිවසෙන භයවසෙන ආවරියවසෙන දක්ඛිණෙයායවසෙනාති පච්චෙකං “වසෙනා”ති පදං යොජෙතබ්බං. තත්ථ ඤාතිවසෙනාති ඤාතිභාවවසෙන. එවං සෙසෙසුපි. දක්ඛිණෙයායපණ්ණාසකෙනාති දක්ඛිණෙයායතාහෙතුකෙන පණ්ණාසකෙන. ඉතරෙහිති ඤාතිභාවාදිවසප්පවත්තෙහි තිහි පණ්ණාසකෙහි. ඉතරෙහිතිආදිනා සඬබ්බෙපතො චුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදි චුත්තං. වන්දතිති පණ්ණාසකස්ස ලක්ඛණවචනං. එවරූපන්ති දිට්ඨධම්මිකං සන්ධාය වදති. සම්පරාසිකඤ්ඤි නියායානිකං වා අනුසාසනං පච්චාසිසන්තො දක්ඛිණෙයායපණ්ණාසකමෙව කරොතිති අධිප්පායො. සරණගමනප්පහෙදොති සරණගමනවිභාගො.

අරියමග්ගොයෙව ලොකුත්තරසරණගමනන්ති ආහ “චත්තාරි සාමඤ්ඤඵලානි විපාකඵල”න්ති. සබ්බදුක්ඛක්ඛයොති සකලස්ස වට්ඨදුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො. එතන්ති “චත්තාරි අරියසච්චානි, සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති”ති (ධ. ප. 190) එවං චුත්තං අරියසච්චදස්සනං.

නිව්වනො අනුපගමනාදිවසෙනාති නිව්වන්ති අග්ගහණාදිවසෙන. අට්ඨානන්ති හෙතුපට්ඨකංඛොපො. අනවකාසොති පච්චයපට්ඨකංඛොපො. උභයෙනපි කාරණමෙව පට්ඨකංඛොපො. යන්ති යෙන කාරණෙන. දිට්ඨිසම්පන්නොති මග්ගදිට්ඨියා සම්පන්නො සොනාපන්නො. කඤ්චි සඬබ්බරන්ති චතුර්මුකෙසු සඬබ්බසඬබ්බරොසු එකසඬබ්බරම්භි. නිව්වනො උපගච්ඡෙය්‍යාති “නිව්වො”ති ගණ්හෙය්‍යා. සුඛතො උපගච්ඡෙය්‍යාති “එකන්තසුඛි අත්තා හොති අරොගො පරං මරණා”ති (දී. නි. 1.76) එවං අත්තදිට්ඨිවසෙන සුඛතො ගාහං සන්ධායෙනං වුත්තං. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තවිත්තෙන පන අරියසාවකො පරිලාභවූපසමන්තං. මත්තහත්ථිපරිත්තාසිතො විය වොක්ඛව්‍යාභ්මණො උක්කාරභූමිං කඤ්චි සඬබ්බරං සුඛතො උපගච්ඡති. අත්තවාරෙ කසිණාදිපඤ්ඤත්තිසඬගහණත්තං “සඬබ්බර”න්ති අවන්වා “කඤ්චි ධම්ම”න්ති වුත්තං. ඉමෙසුපි වාරෙසු චතුර්මුකවසෙනෙව පරිච්ඡෙදො වෙදිතබ්බො තෙභූමිකවසෙනෙව වා. යං යඤ්ඤි පුට්ඨජ්ජනො ගාහවසෙන ගණ්හාති, තතො තතො අරියසාවකො ගාහං විනිවෙයෙති. මාතරන්තිආදීසු ජනිකා මාතා, ජනකො පිතා, මනුස්සභූතො ඛිණාසවො අරහාති අධිජ්ජෙනො. කිං පන අරියසාවකො අඤ්ඤං ජීවිතා වොරොපෙය්‍යාති? එතම්භි අට්ඨානං, පුට්ඨජ්ජනභාවස්ස පන මහාසාවජ්ජනවදස්සනත්තං. අරියසාවකස්ස ඵලදීපනත්තංඤ්චෙවං වුත්තං. දුට්ඨවිත්තො වධකවිත්තෙන පදුට්ඨවිත්තො. ලොහිතං උප්පාදෙය්‍යාති ජීවමානකසරීරෙ බුද්දකමක්ඛිකාය පිට්තමත්තම්භි ලොහිතං උප්පාදෙය්‍යා. සඬසං භින්දෙය්‍යාති සමානසංවාසකං සමානසිමායං ධීතං සඬසං ‘කම්මෙන උද්දෙසෙන වොහරන්තො අනුස්සාවනෙන සලාකග්ගාහෙනා’ති (පරි. 458) එවං වුත්තෙහි පඤ්චහි කාරණෙහි භින්දෙය්‍යා. අඤ්ඤං සත්ථාරන්ති අඤ්ඤං තිත්ථකරං “අයං මෙ සත්ථා”ති එවං ගණ්හෙය්‍යාති නෙතං යානං විජ්ජති අත්ථො.

න තෙ ගම්ඝස්සන්ති අපායභූමීන්ති තෙ බුද්ධං සරණං ගතා තන්තිමිත්තං. අපායභූමිං න ගම්ඝස්සන්ති, දෙවකායං පන පරිපුරෙස්සන්ති අත්ථො.

දසහි යානෙහිති දසහි කාරණෙහි. අධිග්ගණ්හන්ති අධිභවන්ති. වෙලාමසුත්තාදිවසෙනාපිති එත්ථ “චතුරාසිතිසහස්සසඬබ්බානං සුවණ්ණපාතිරුපියපාතිකංසපාතිනං යථාක්කමං රුපියසුවණ්ණහිරඤ්ඤපුරානං කරිසස්ස චතුත්ථභාවජ්ජමාණානං සබ්බාලඬකාරපට්මණ්ඩිතානං චතුරාසිතියා හත්ථිසහස්සානං චතුරාසිතියා අස්සසහස්සානං චතුරාසිතියා රථසහස්සානං චතුරාසිතියා ධෙනුසහස්සානං චතුරාසිතියා කඤ්ඤාසහස්සානං චතුරාසිතියා පල්ලඬකසහස්සානං චතුරාසිතියා වත්ථකොට්ඨසහස්සානං අපරිමාණස්ස ව ඛජ්ජහොජ්ජාදිහෙදස්ස ආහාරස්ස පරිච්චජනවසෙන සත්තමාසාධිකාති සත්ත සංවච්ඡරාති නිරන්තරං පවත්තවෙලාමමහාදානතො එකස්ස සොනාපන්නස්ස දින්නදානං මහජ්ජලතරං, තතො සතං සොනාපන්නානං දින්නදානතො එකස්ස සකදාගාමිස්ස, තතො එකස්ස අනාගාමිස්ස, තතො එකස්ස අරහතො, තතො එකස්ස පච්චෙකබුද්ධස්ස, තතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස, තතො බුද්ධජ්ජමුඛස්ස සඬසස්ස දින්නදානං මහජ්ජලතරං, තතො වාතුද්දිසං සඬසං උද්දිස්ස විහාරකරණං, තතො සරණගමනං මහජ්ජලතරං”න්ති ඉමමත්ථං දීපෙන්තස්ස වෙලාමසුත්තස්ස (අ. නි.

9.20) වසෙන. චුත්තඤ්ඤානං “යං ගහපති, වෙලාමො බ්‍රාහ්මණො දානං අදාසි මහාදානං, යො එකං දිට්ඨිසම්පන්නං භොජෙය්‍ය, ඉදං තතො මහජ්ඣලතර”න්තිආදි (අ. නි. 9.20). වෙලාමසුත්තාදීති ආදි-සද්දෙන අග්ගජ්ජසාදසුත්තාදීනං (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) සඬගහො දට්ඨබ්බො.

අඤ්ඤාණං චත්ථුත්තයස්ස ගුණානං අජානනං තත්ථ සම්මොහො, “බුද්ධො නු බො, න නු බො බුද්ධො”න්තිආදිනා විචිකිච්ඡා සංසයො, මිච්ඡාඤ්ඤාණං තස්ස ගුණානං අගුණභාවපරිකල්පනෙන විපරිතග්ගාහො. ආදි-සද්දෙන අනාදරාගාරවාදීනං සඬගහො. න මහාජුතිකන්ති න උජ්ජලං, අපරිසුද්ධං අපරියොදාතන්ති අත්ථො. න මහාවිජ්ජාරන්ති අනුළාරං. සාවජ්ජොති දිට්ඨිතණ්හාදිවසෙන සදොසො. ලොකියං සරණගමනං සික්ඛාසමාදානං විය අග්ගහිතකාලපරිච්ඡේදං ජීවිතපරියන්තමෙව හොති, තස්මා තස්ස ඛන්ධහෙදෙන හෙදොති ආහ “අනවජ්ජො කාලකිරියායා”ති. සොති අනවජ්ජො සරණගමනහෙදො. සතිපි අනවජ්ජත්තෙ ඉට්ඨඵලොපි න හොතීති ආහ “අඵලො”ති.

සරණගමනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාසකවිධිකථාවණ්ණනා

කො උපාසකොති සරුපපුච්ඡා, තස්මා කිංලක්ඛණො උපාසකොති චුත්තං හොති. කස්මාති හෙතුපුච්ඡා. තෙන කෙන පවත්තිනිමිත්තෙන උපාසකසද්දො තස්මිං පුග්ගලෙ නිරුජ්ඣොති දස්සෙති. කිමස්ස සීලන්ති කිදිසං අස්ස උපාසකස්ස සීලං, කිත්තකෙන සීලෙනායං සීලසම්පන්නො නාම හොතීති අත්ථො. කො ආජීවොති කො අස්ස සම්මාආජීවො, සො පන මිච්ඡාජීවස්ස පරිවජ්ජනෙන හොතීති සොපි විහජීයතීති. කා විපත්තීති කා අස්ස සීලස්ස, ආජීවස්ස වා විපත්ති. අනන්තරස්ස හි විධි වා පටිසෙධො වා. කා සම්පත්තීති එත්ථාපි එසෙව නයො.

යො කොච්ඡි ඛත්තියාදීසු යො කොච්ඡි. තෙන සරණගමනමෙවෙත්ථ කාරණං, න ජාතිආදිවිසෙසොති දස්සෙති. උපාසනතොති තෙනෙව සරණගමනෙන තත්ථ ව සක්කච්චකාරිත්‍යාය ආදරගාරවබ්‍රහ්මානාදියොගෙන පශ්චරුපාසනතො. වෙරමණියොති වෙරං චුච්චති පාණාතිපාතාදිදුස්සීලාං, තස්ස මණනතො භනනතො විනාසනතො වෙරමණියො, පඤ්ච විරතියො විරතිජ්ජධානත්තා තස්ස සීලස්ස. තෙනෙවාහ තත්ථ තත්ථ “පටිවිරතො හොති”ති.

මිච්ඡාවණ්ණජ්ජාති න සම්මාවණ්ණජ්ජා අයුත්තවණ්ණජ්ජා අසාරුජ්ජවණ්ණජ්ජා. පහායාති අකරණෙනෙව පජහිත්වා. ධම්මෙනාති ධම්මතො අනපෙතෙන. තෙන අඤ්ඤාමිපි අධම්මිකං ජීවිකං පටික්ඛිපති. සමෙනාති අවිසමෙන. තෙන කායවිසමාදිදුච්චරිතං වජ්ජෙත්වා කායසමාදිනා සුවරිතෙන ජීවනං දස්සෙති. සත්ථවණ්ණජ්ජාති ආවුඛගණ්ඨං කත්වා වා කාරෙත්වා වා යථාකතං වා පටිලහිත්වා තස්ස වික්කයො. සත්ථවණ්ණජ්ජාති මනුස්සවික්කයො. මංසවණ්ණජ්ජාති සුනකාරාදියො විය මිගසුකාරාදිකෙ පොසෙත්වා

මංසං සම්පාදෙත්වා වික්කයො. මජ්ජිමනිකායාං කිඤ්චි මජ්ජං යොජෙත්වා තස්ස වික්කයො. විසවණිජ්ජාති විසං යොජෙත්වා, විසං ගහෙත්වා වා තස්ස වික්කයො. තත්ථ සත්ථවණිජ්ජා පරොපරොධනිමිත්තතාය අකරණියා වුත්තා, සත්තවණිජ්ජා අභුජිස්සභාවකරණතො, මංසවිසවණිජ්ජා වධහෙතුතො, මජ්ජවණිජ්ජා පමාදට්ඨානතො.

කස්සෙව්වානි පඤ්චවෙරමණිලක්ඛණස්ස සීලස්ස වෙව
පඤ්චමිච්ඡාවණිජ්ජාලක්ඛණස්ස ආජීවස්ස ව. විපත්තීති හෙදො පකොපො ව.
යායාති යාය පටිපත්තියා. චණ්ඩාලොති උපාසකචණ්ඩාලො. මලන්ති උපාසකමලං.
පතිකිට්ඨොති උපාසකනිහිනො. බුද්ධාදීසු කම්මකම්මඵලෙසු ව සද්ධාවිපරියායො
අස්සද්ධියං මිච්ඡාධිමොක්ඛො. යථාචුත්තෙන අස්සද්ධියෙන සමන්තාගතො
අස්සද්ධො. යථාචුත්ත සීලවිපත්ති ආජීවවිපත්තිවසෙන දුස්සීලො. “ඉමිනා
දිට්ඨාදිනා ඉදං නාම මඬගලං භවිස්සති” ති ඵවං.
බාලජනපරිකප්පිතකොතුහලසඬාතෙන දිට්ඨසුතමුත්තමඬගලෙන සමන්තාගතො
කොතුහලමඬගලිකො. මඬගලං පච්චෙතීති දිට්ඨමඬගලාදිහෙදං මඬගලමෙව
පත්තියායති. නො කම්මන්ති කම්මස්සකතං නො පත්තියායති. ඉතො ඛනිද්ධාති
ඉතො සබ්බඤ්ඤබුද්ධසාසනතො ඛනිද්ධා බාහිරකසමයෙ. දක්ඛිණෙය්‍යං.
පරියෙසනීති දුප්පටිපන්නං දක්ඛිණාරහසඤ්ඤී ගවෙසති. පුබ්බකාරං කරොතීති
දානමානනාදිකං කුසලකිරියං පයමං කරොති. ඵත්ථ ව
දක්ඛිණෙය්‍යපරියෙසනපුබ්බකාරෙ ඵකං කත්වා පඤ්ච ධම්මා වෙදිතබ්බා.

විපක්තියං චුත්තවිපරියායෙන සම්පත්ති ඤාතබ්බා. අයං පන විසෙසො – චතුත්තම්පි පරිසානං රතිජනනට්ඨෙන උපාසකොව රතනං උපාසකරතනං. ගුණසොභාකිත්තිසද්දසුගන්ධතාහි උපාසකොව පදුමං උපාසකපදුමං. තථා උපාසකපුණ්ඩරිකො.

ආදිමිහිනි ආදිඅත්ථෙ. කොටියන්ති පරියන්තකොටියං. විහාරග්ගෙනාති ඔවරකකොටියාසෙන, “ඉමස්මිං ගඬිහෙ වසන්තානං ඉදං නාම පනසඵලං පාපුණාති” තිආදිනා තංතංවසනටියානකොටියාසෙනාති අත්ථො. අජ්ජතන්ති අජ්ජඉච්චෙව අත්ථො.

පාණෙහි උපෙතන්ති ඉමිතා තස්ස සරණගමනස්ස ආපාණකොට්ඨකං
දස්සෙන්නො “යාව මෙ ජීවිතං පවත්තති”තිආදිනා වත්වා පුන ජීවිතෙන තං
වත්ථුත්තයං පටිපුපෙන්නො “සරණගමනං රක්ඛාමි”ති උප්පන්නං තස්ස
බ්‍රාහ්මණස්ස අධිප්පායං විභාවෙන්තො “අහඤ්ඤි”තිආදිමාහ. පාණෙහි උපෙතන්ති
හි යාව මෙ පාණා ධරන්ති, තාව සරණං උපෙතං, උපෙන්නො ව න වාවාමත්තෙන,
න එකචාරං චිත්තුප්පාදනමත්තෙන, අප්ඨ මො පාණෙ පරිච්චජිත්වාපි යාවජීවං
උපෙතන්ති එවමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතඛිබොති.

උපාසකවිධිකථාවක් ණනා නිව්දිතා.

භයහෙරවසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

5. අනභිගණසුත්තවණ්ණනා

57. ආයස්මා සාරිපුත්තොති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො, එවමාදිකන්ති අත්ථො. තෙන “භික්ඛු ආමන්තෙසී”තිආදිකං සබ්බං සුත්තං සඨගණ්හාති. තෙනාහ “අනභිගණසුත්ත”න්ති. තස්ස කො නික්ඛෙපො? අත්තජ්ඣාසයො. පරෙහි අනජ්ඣිට්ඨොයෙව හි මහාථෙරො ඉමං දෙසනං ආරභී. කෙච්චි පනාහු “එකච්චෙ භික්ඛු සංකිලිට්ඨවිත්තෙ දිස්වා තෙසං විත්තසංකිලෙසප්පහානාය චෙව එකච්චානං ආයතිං අනුප්පාදනාය ච අයං දෙසනා ආරද්ධා”ති. එවං සබ්බසුත්තෙසුති යථා එත්ථ අනභිගණසුත්තෙ, එවං ඉතො පරෙසුති සබ්බෙසුපි සුත්තෙසු අනුත්තානඅපුබ්බපදවණ්ණනා එව කරියති. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. ගණනපරිච්ඡේදොති ගණනෙන පරිච්ඡින්නං. ඉදංඤ්භි අප්පරජක්ඛමහාරජක්ඛතාවසෙන දුට්ඨෙ සත්තෙ පච්චෙකං අත්ථඤ්ඤාතාත්ථඤ්ඤතාවසෙන ද්විධා කත්වා “චත්තාරො”ති අනවසෙසපරියාදානං. චජ්ජිපුත්තකාදයො විය පුග්ගලවාදීති න ගහෙතබ්බං ලොකසමඤ්ඤානුසාරෙන අත්ථං පටිච්ඡික්ඛිතං සමත්ථානං වසෙන දෙසනාය ආරද්ධත්තා, අයඤ්ච දෙසනානායො සත්ථු නිස්සාය එවාති දස්සෙන්තො “අයඤ්භී”තිආදිමාහ.

සම්මුතිපරමත්ථදෙසනාකථාවණ්ණනා

තත්ථ (අ. නි. ටී. 1.1.170) සම්මුතියා දෙසනා සම්මුතිදෙසනා, පරමත්ථස්ස දෙසනා පරමත්ථදෙසනා. තත්ථාති සම්මුතිපරමත්ථදෙසනාසු, න සම්මුතිපරමත්ථෙසු. තෙනාහ “එවරූපා සම්මුතිදෙසනා, එවරූපා පරමත්ථදෙසනා”ති. තත්ත්වං සම්මුතිපරමත්ථානං ලක්ඛණං – යස්මිං භින්නෙ, බුද්ධියා අවයවවිනිබ්භොගෙ වා කතෙ න තංසමඤ්ඤා, සා සට්ඨාදිප්පහෙදා සම්මුති, තබ්බිපරියායතො පරමත්ථො. න හි කක්ඛළුප්පනාදිසභාවෙ අයං නයො ලබ්භති, තත්ථ රූපාදිධම්මං සමුහසන්නාතාවසෙන පවත්තමානං උපාදාය පුග්ගලවොහාරොති ආහ “පුග්ගලොති සම්මුතිදෙසනා”ති. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. උප්පාදවයවන්තො සභාවධම්මා න නිව්වාති ආහ “අනිච්චන්ති පරමත්ථදෙසනා”ති. එස නයො සෙසපදෙසුපි. නනු ඛන්ධදෙසනාපි සම්මුතිදෙසනාව. ඛන්ධට්ඨො හි රාසට්ඨො, කොට්ඨාසට්ඨො වාති? සච්චමෙතං, අයං පන ඛන්ධසමඤ්ඤා එස්සාදීසු තජ්ජාපඤ්ඤත්ති විය පරමත්ථසන්නිස්සයා තස්ස ආසන්නතරා, පුග්ගලසමඤ්ඤාදයො විය න දුරෙති පරමත්ථසඨගහතා වුත්තා, ඛන්ධසීසෙන වා තදුපාදානා සභාවධම්මා එව ගහිතා. නනු ච සභාවධම්මා සබ්බෙපි සම්මුතිමුඛෙතෙව දෙසනං ආරොහන්ති, න සමුඛෙතාති සබ්බාපි දෙසනා සම්මුතිදෙසනාව සියාති? නයිදමෙවං දෙසෙතබ්බධම්මවිභාගෙන දෙසනාවිභාගස්ස අධිප්පෙතත්තා, න ච සද්දො කෙනච්චි පවත්තිනිමිත්තෙන විතා අත්ථං පකාසෙතීති.

සම්මුතිවසෙන දෙසනං සුත්වාති “ඉධෙකච්චො පුග්ගලො අත්තන්තපො හොති අත්තපරිතාපානුයොගමනුයුත්තො” තිආදිනා (ම. නි. 2.413; පු. ප. 10.25 මාතිකා) සම්මුතිමුඛෙන පවත්තිතං දෙසනං සුතමයඤ්ඤාණුප්පාදනවසෙන සුත්වා. අත්ථං පටිච්ඡික්ඛිත්වාති තදනුසාරෙන චතුසච්චසඬ්ඛාතං අත්ථං සහ විපස්සනාය මග්ගෙන පටිච්ඡික්ඛිත්වා. මොහං පභායාති තදෙකට්ඨෙහි කිලෙසෙහි සද්ධිං අනවසෙසං මොහං පජහිත්වා. විසෙසන්ති නිබ්බානසඬ්ඛාතං අරහත්තසඬ්ඛාතඤ්ච විසෙසං. තෙසන්ති තාදිසානං විනෙය්‍යානං. පරමත්ථවසෙනාති “පඤ්චිමාති, හික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානී” තිආදිනා (සං. නි. 5.472-474) පරමත්ථධම්මවසෙන. සෙසං අනන්තරතයෙ චුත්තසදිසමෙව. තත්ථාති තස්සං සම්මුතිවසෙන පරමත්ථවසෙන ච දෙසනායං. දෙසභාසාකුසලොති නානාදෙසභාසාසු කුසලො. තිණ්ණං වෙදානන්ති නිදස්සනමත්තං, තිණ්ණං වෙදානං සිප්පගන්ථානම්පිති අධිප්පායො සිප්පුග්ගහණඤ්ඤි පරතො චක්ඛති. සිප්පානි චා වෙදන්තොගධෙ කත්වා “තිණ්ණං වෙදාන”න්ති චුත්තං. කට්ඨකඛ්ඛාලෙන ධීතානි, න කත්ථි සන්තිහිතභාවෙනාති වෙදානම්පි කට්ඨකඛ්ඛාලෙනෙව අවට්ඨානං දීපෙන්තො “ගුය්හා තයි නිහිතා ගය්හති” ති මිච්ඡාචාදං පටික්ඛිපති. නානාවිධා දෙසභාසා එතෙසන්ති නානාදෙසභාසා.

පරමො උත්තමො අත්ථො පරමත්ථො, ධම්මානං යථාභූතසභාවො. ලොකසඬ්ඛකෙතමත්තසිද්ධා සම්මුති. යදි එවං කථං සම්මුතිකථාය සච්චතාතිආහ “ලොකසම්මුතිකාරණා”ති, ලොකසමඤ්ඤං නිස්සාය පවත්තනතො. ලොකසමඤ්ඤාය හි අභිනිවෙසෙන විනා ඤාපනා එකච්චස්ස සුතස්ස සාවනා විය න මුසා අනතිධාවිතබ්බතො තස්සා. තෙනාහ භගවා “ජනපදනිරුත්තිං නාහිනිවෙසෙය්‍ය, සමඤ්ඤං නාතිධාවෙය්‍යා” ති (ම. නි. 3.332). ධම්මානන්ති සභාවධම්මානං. භූතකාරණාති යථාභූතසභාවං නිස්සාය පවත්තනතො. සම්මුතිං වොහරන්තස්සාති “පුග්ගලො සත්තො” තිආදිනා ලොකසමඤ්ඤං කට්ඨන්තස්ස.

හිරොත්තප්පදීපනත්ථන්ති ලොකපාලනකිච්චෙ හිරොත්තප්පධම්මෙ කිච්චතො පකාසෙතුං. තෙසඤ්ඤි කිච්චං සත්තසන්තානෙයෙව පාකටං හොතිති පුග්ගලාධිට්ඨානාය කථාය තං චත්තබ්බං. එස නයො සෙසෙසුපි. යස්මිඤ්ඤි විත්තුප්පාදෙ කම්මං උප්පන්නං, තංසන්තානෙ එව තස්ස ඵලස්ස උප්පත්ති කම්මස්සකතා. එවඤ්ඤි කතවිඤ්ඤාණනාසො අකතාගමො චා නත්ථීති සා පුග්ගලාධිට්ඨානාය එව කථාය දීපෙනබ්බා. තෙහි සත්තෙහි කාතබ්බා පුඤ්ඤාදිකිරියා පච්චත්තපුරිසකාරොපි සන්තානවසෙන නිප්පාදෙනබ්බතො පුග්ගලාධිට්ඨානාය එව කථාය දීපෙනබ්බො.

ආනන්තරියදීපනත්ථන්ති චුතිඅනන්තරං ඵලං අනන්තරං නාම, තස්මිං අනන්තරෙ නියුත්තාති, තන්තිබ්බත්තනෙන අනන්තරකරණසීලානි, අනන්තරපයොජනානි චාති ආනන්තරියානි, මාතුසාතාදීනි, තෙසං දීපනත්ථං. තානිපි හි සන්තානවසෙන නිප්පාදෙනබ්බතො “මාතරං ජීවිතා වොරොපෙති” තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.423) පුග්ගලාධිට්ඨානාය එව කථාය දීපෙනබ්බානි, තථා “සො

මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා එකං දිසං ඵරිත්වා විහරති” තිආදිනා (දී. නි. 1.556; 3.308; ම. නි. 1.77; 2.309; 3.230; විහ. 642, 643) “සො අනෙකවිහිතං පුබ්බෙනිවාසං අනුස්සරති එකමිපි ජාති” තිආදිනා (දී. නි. 1.244, 245; ම. නි. 1.148, 384, 431; පාරා. 12) “අත්ථි දක්ඛිණා දායකතො විසුජ්ඣති, නො පටිග්ගාහකතො” තිආදිනා (ම. නි. 3.381) ව පවත්නා බ්‍රහ්මවිහාරපුබ්බෙනිවාසදක්ඛිණාවිසුද්ධිකථා පුග්ගලාධිට්ඨානාය එව කථාය දීපෙනබ්බා සත්තසන්නානවිසයත්තා. “අට්ඨ පුරිසපුග්ගලා (සං. නි. 1.249), න සමයවිමුත්තො පුග්ගලො” තිආදිනා (පු. ප. 1) ව පරමත්ථං කථෙත්තොපි ලොකසම්මුතියා අප්පහානත්ථං පුග්ගලකථං කථෙසි. එතෙන චුත්තාවසෙසාය කථාය පුග්ගලාධිට්ඨානභාවෙ පයොජනං සාමඤ්ඤවසෙන සඬගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. කාමඤ්ඤවෙතං සබ්බං අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකානං වසෙන චුත්තං, පරිඤ්ඤාතවත්ථුකානමිපි පන එවං දෙසනා සුඛාවහා හොති.

මහාජනොති ලොකියමහාජනො. න ජානාති සනවිනිබ්බොගාභාවෙන ධම්මකිව්චස්ස අසල්ලක්ඛණෙන. තත්ථ “කිං නාමෙතං, කථං නාමෙතං” තිආදිනා සංසයපක්ඛන්දනාය සම්මොහං ආපජ්ජති. විරුද්ධාභිනිවෙසිතාය පටිසත්තු හොති. ජානාති විරපරිචිතත්ථා වොහාරකථාය. තතො එව න සම්මොහමාපජ්ජති, න පටිසත්තු හොති.

නප්පජ්ජන්ති වොහාරමුඛෙන පරමත්ථස්ස දීපනතො. සමඤ්ඤාගහණවසෙන ලොකෙන ඤායති සමඤ්ඤායති වොහරියතීති ලොකසමඤ්ඤා, තාය ලොකසමඤ්ඤාය. තස්ස තස්ස අත්ථස්ස විභාවනෙ ලොකෙන නිවර්තනං, නියතං වා චුච්චති වොහරියතීති ලොකනිරුත්ති, තස්සං ලොකනිරුත්තියං. තථා ලොකෙන අභිලපියතීති ලොකසමඤ්ඤාය ලොකාභිලාපො, තස්මිං ලොකාභිලාපෙ ධීතායෙව අප්පහානතො. පුග්ගලවාදිනො විය පරමත්ථවසෙන අග්ගහෙත්වා.

සන්නොති එත්ථ සන්නසද්දො “දීසං සන්නස්ස යොජන” තිආදීසු (ධ. ප. 70) කිලන්තභාවෙ ආගතො, “අයඤ්ච විතක්කො අයඤ්ච විචාරො සන්නා හොන්ති සමිතා” තිආදීසු (විහ. 576) නිරුද්ධභාවෙ ආගතො, “අධිගතො ඛො මායාං ධම්මො ගම්භිරො දුද්දසො දුරනුබොධො සන්නො පණිතො” තිආදීසු (දී. නි. 2.67; ම. නි. 1.281; 2.337; සං. නි. 2.172; මහාව. 7) සන්නඤ්ඤාණගොචරතාය, “උපසන්නස්ස සදා සතිමතො” තිආදීසු (උදා. 27) කිලෙසවුපසමෙ, “සන්නො හවෙ සබ්භි පවෙදයන්ති” තිආදීසු (ධ. ප. 15) සාධුසු, “පඤ්චිමෙ, හික්ඛවෙ, මහාවොරා සන්නො සංවිජ්ජමානා” තිආදීසු (පාරා. 195) අත්ථිභාවෙ, ඉධාපි අත්ථිභාවෙයෙව. සො ව පුග්ගලසම්බන්ධෙන චුත්තත්තා ලොකසමඤ්ඤාවසෙනාති දස්සෙන්නො “ලොකසඬකෙතවසෙන අත්ථි” ති ආහ. අත්ථිති වෙතං නිපාතපදං දට්ඨබ්බං “අත්ථි ඉමස්මිං කායෙ කෙසා” තිආදීසු (දී. නි. 2.373-374; ම. නි. 1.110; 3.154; අ. නි. 6.29; 10.60) විය. සංවිජ්ජමානාති පදස්ස අත්ථං දස්සෙන්නො “උපලබ්භමානා” ති ආහ. යඤ්භි සංවිජ්ජති, තං උපලබ්භති. අඬගන්ති එතෙහි තං සමඬගිපුග්ගලා නිහිනභාවං ගච්ඡන්තිති අඬගණාති, රාගාදයො. අඤ්ජති මක්ඛෙතිති අඬගණං,

මලාදි. අඤ්ජෙනි තත්ථ ධීතං අහුන්දරතාය අභිබ්බාඤ්ජෙනිති අභිගණං, විචට්ඨා භූමිපදෙසො. දොසාදීනං පචත්තිආකාරවිසෙසතාය නානප්පකාරා ඛණ්ණලප්පචත්තියා තිබ්බකිලෙසා. පාපකානන්ති ලාමකානං. අකුසලානන්ති අකොසල්ලසම්භූතානං. ඉච්ඡාවචරානන්ති ඉච්ඡාවසෙන පචත්තානං. සහ අභිගණෙනාති අභිගණන්ති ලද්ධනාමෙන යථාචුත්තකිලෙසෙන සහ චත්තති.

අත්ථීතිපි න ජානාති තාදිසස්ස යොනිසොමනසිකාරස්ස අභාවා. යෙසං කිලෙසානං අත්ථිතා, තෙසං සප්පට්ඨගතා විසෙසතො ජානිතබ්බාති දස්සෙතුං “ඉමෙ කිලෙසා නාමා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ කක්ඛලාති ඵරුසා. වාලාති කුරුරා. න ගහිතබ්බාති න උප්පාදෙනබ්බා. යාථාවසරසතොති යථාභූතසභාවතො. එවඤ්චාති “ඉමෙ කිලෙසා නාමා”තිආදිනා චුත්තප්පකාරෙන. යෙන වා තෙන වාති නවකම්මෙසු වා පරියත්තිධුතභිගාදීසු වා යෙන වා තෙන වා. තත්ත්ව නිද්ධාරණෙ භූමිමං. තං පන නිද්ධාරණං සභිගණානභිගණසමුදායතොති දස්සෙත්තො “චතුසු පුග්ගලෙසු”ති චත්වා පුන තදෙකදෙසතො දස්සෙත්තො “තෙසු වා ද්වීසු සාභිගණෙසු”ති ආහ. තඤ්චි ද්වයං පඨමං භීතසෙට්ඨභාවෙන නිද්ධාරියති පඨමං උද්දිට්ඨත්තා. නිද්ධාරණඤ්චි ක්වචි කුතොචි කෙනචි භොතීති.

58. කිඤ්චාපි අඤ්ඤත්ථ “ජනකො හෙතු, පරිග්ගාහතො පච්චයො, අසාධාරණො හෙතු, සාධාරණො පච්චයො, සභාගො හෙතු, අසභාගො පච්චයො, පුබ්බකාලිකො හෙතු, සහස්පචත්තො පච්චයො”තිආදිනා හෙතුපච්චයා විහජ්ජ චුච්චන්ති, ඉධ පන “චත්තාරො බො, භික්ඛවෙ, මහාභූතා හෙතු, චත්තාරො මහාභූතා පච්චයා රූපක්ඛන්ධස්ස පඤ්ඤාපනායා”තිආදීසු (ම. නි. 3.85) විය හෙතුපච්චයසද්දා සමානත්ථාති දස්සෙතුං “උභයෙනපි කාරණමෙව පුච්ඡති”ති චුත්තං. තත්ථ උභයෙනාති හෙතුපච්චයචචනද්වයෙන. පුච්ඡති ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො දෙසනං වඩ්ඪෙත්තුකාමො. කිඤ්චාපීති අනුජානනසම්භාවනත්ථෙ නිපාතො. කිං අනුජානාති? සමානෙපි ද්විත්තං සාභිගණභාවෙ තස්සා පජානනාප්පජානනහෙතුකතං තෙසං සෙට්ඨභීතතං. කිං සම්භාවෙති? ථෙරස්ස විචිත්තපට්ඨානතාය නානාහෙතුපමාහි අලභිකත්වා යථාපුච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස පාකට්ඨකරණං. තෙනාහ “නප්පජානාති”තිආදි. හෙතු වෙච පච්චයො ච සෙට්ඨභීතභාවෙ. තථාඅක්ඛාතබ්බතාපි හි තෙසං තන්තිමිත්තා එවාති.

59. තන්ති තෙසං ද්විත්තං පුග්ගලානං භීතසෙට්ඨතාය කාරණං. ඔපම්මෙහි පාකට්ඨකරං කත්වා දස්සෙතුං. එතන්ති සුත්තෙ අනන්තරං චුච්චමානං විරියාරම්භාභාවෙන අභිගණස්ස අප්පහානං. තෙනාහ “න ඡන්දං...පෙ.... සන්ධායාහා”ති. කත්තුකම්යතාඡන්ධන්ති කත්තුකම්යතාසභිබ්බාතං අභිගණස්ස පහාතුකම්යතාවසෙන උප්පජ්ජනකකුසලධම්මවිජන්දං. න ඡනෙස්සතීති න උප්පාදෙස්සති. කුසලො වායාමො නාම ඡන්දතො බලවාති ආහ “තතො බලවතරං වායාමං න කරිස්සතී”ති, ඡන්දම්පි අනුප්පාදෙත්තො කථං තප්පං වායාමං කරිස්සතීති අධිප්පායො. ථාමග්ගවීරියං උස්සොල්භිභාවප්පත්තං දල්භං වීරියං. සාභිගණග්ගහණෙනෙව අභිගණානං කිලෙසචත්ථුතාය චිත්තස්ස සංකිලිට්ඨතාය

සද්ධාය පුන සංකිලිට්ඨග්ගණං සවිසෙසං කිලිට්ඨභාවවිභාවනන්ති ආහ “සුට්ඨකරං කිලිට්ඨචිත්තො”ති. මලිනචිත්තොති ආදීසුපි “තෙහියෙවා”ති ආනෙන්වා සම්බන්ධිතබ්බං. උක්ඛලිපුච්ඡනවොළකස්ස විය වසාපිතපිලොතිකා විය ව දුම්මොවනීයභාවෙන මලග්ගණං මලිනකා, පිළනං හිංසනං අවිජ්ජාරිකතාකරණං විබාධනං දරථපරිලාභුප්පාදනෙන පරිදහනං උපතාපනං, කාලන්ති කාලනං, යථාගහිතස්ස අත්තභාවස්ස බෙපනං ආයුක්ඛයන්ති අත්ථො. කරිස්සනීති පවත්තෙස්සති, පාපුණ්ස්සනීති වුත්තං හොති. තථාභූතො ව පාණං වජ්ස්සති නාමාති ආහ “මරිස්සනී”ති.

සෙය්‍යාථාපිති උපමානිදස්සනෙ නිපාතො. තදත්ථං දස්සෙන්තො “යථා නාමා”ති ආහ. පංසුආදිනාති ආදි-සද්දෙන ජල්ලාදීනං සඬගහො, සංසනාදීහීති ආදි-සද්දෙන ඡාරිකාපරිමජ්ජනාදීනං සඬගහොති. “අහිරුපාය කඤ්ඤා දාතබ්බා”ති ආදීසු විය අත්තරෙනපි අතිසයත්ථබ්බොධකසද්දෙන අතිසයත්ථො ඤායතීති ආහ “මලග්ගහිතකරාති වුත්තං හොති”ති. පටිපුච්ඡාවචනන්ති අනුමතිපුච්ඡාවිසෙසො. එවං කරියමානාති අපරිහොග-අපරියොදපනරජොපථනික්ඛිපනෙහි කිලිට්ඨභාවං ආපාදියමානා. ඔපම්මං සම්පටිපාදෙන්තොති යටුපනිතං උපමං උපමෙය්‍යත්ථෙන සමං කත්වා පටිපාදෙන්තො, සංසන්දෙන්තොති අත්ථො. සාඬගණො පුග්ගලොති සාඬගණො තස්මිං අත්තභාවෙ අසුඡ්ඤාතකපුග්ගලො. ආපණාදිතො කුලසරං ආනීතස්ස මලග්ගහිතකංසභාජනස්ස තත්ථ ලද්ධබ්බාය විසුද්ධියා අලාභතො යථා අනුක්කමෙන සංකිලිට්ඨතරභාවො, එවං සරතො නික්ඛන්තස්ස පුග්ගලස්ස පබ්බජ්ජාය ලද්ධබ්බාය විසුද්ධියා අලාභතො අනුක්කමෙන සංකිලිට්ඨතරභාවොති දස්සෙන්තො “සංකිලිට්ඨකංසපානියා”ති ආදිමාහ. සංකිලිට්ඨතරභාවො ව නාම පබ්බජිතස්ස ආජීවවිපත්තිවසෙන වා සියා ආචාරදිට්ඨිසීලවිපත්තිසු අඤ්ඤතරවසෙන වාති තං සබ්බං සඬගහෙන්වා දස්සෙතුං “තස්ස පුග්ගලස්සා”ති ආදි වුත්තං. පාවිත්තියවිතික්කමනග්ගණණෙන හි එකච්චදිට්ඨිවිපත්තියාපි සඬගහො හොතීති. එත්ථ ඨිතස්සාති එතිස්සං ආජීවවිපත්තියං ඨිතස්ස. ඉමිනා නයෙන සෙසෙසුපි යථාරහං වත්තබ්බං. සබ්බපරිසසාධාරණා මහාථෙරස්ස දෙසනා, තස්මා ගහපතිවසෙනපි යොජෙතබ්බං. තත්ථ උක්කංසගතසංකිලිට්ඨතරභාවං දස්සෙන්තො “මාතුසාතාදිආනන්තරියකරණ”න්ති ආහ. අවිසොධෙන්වාති යථා අත්තතො සීලෙ වා දිට්ඨියා වා විසුද්ධි හොති, එවං කිලෙසමලිනචිත්තසන්තානං අවිසොධෙන්වා.

හබ්බපුග්ගලොති උපනිස්සයාදිසම්පත්තියා තස්මිං අත්තභාවෙ විසුද්ධපුග්ගලො. ආදිං කත්වාති ඉමිනා ධොවනසංසනාදීහි පරියොදපනං ආදිමන්තං කත්වා වදති. සුද්ධට්ඨානං යත්ථ වා න රජෙන ඔකිරියති. දණ්ඩකම්මං කත්වාති “එත්තකා උදකා, වාලුකා වා ආනෙතබ්බා”ති දණ්ඩකම්මං කත්වා. එත්ථ ඨිතස්සාති පරිසුද්ධෙ සීලෙ ඨිතස්ස. සම්මාවත්තපටිපත්තිසීලෙහි සීලවිසුද්ධි දස්සිතා. වත්තපටිපත්තියාපි හි අඬගණානං වික්ඛම්භනං සියා. තථා හිස්සා සංකිලිට්ඨකංසපානියා පරිසුද්ධපරියොදාතභාවො උපමාභාවෙන වුත්තො. පත්තසෙනාසනවාසො කිලෙසවික්ඛම්භනං කිලෙසානං තදඬගතිවාරණං. සොතාපත්තිඵලාධිගමො...පෙ.... අරහත්තසව්ජිකිරියාති සත්තසුපි යානෙසු

“පරිසුද්ධපරියොදානභාවො වියා” ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. පබ්බජිතස්ස හි විසුද්ධි නාම හෙට්ඨිමන්තෙන සීලවිසුද්ධියා වා සියා කම්මට්ඨානානුයොගවසෙන විවෙකවාසෙන ඝානස්සාධිගමෙන වා විපස්සනාභාවනාය වා සාමඤ්ඤඵලාධිගමෙන වාති.

රාගට්ඨානියන්ති රාගුප්පත්තිහෙතුභූතං. විසභාගාරම්මණං සන්ධාය වදන්ති “ඉට්ඨාරම්මණ”න්ති. තස්මිත්ති ඉට්ඨාරම්මණෙ. විපන්නස්සතීති මුට්ඨස්සති. තං නිමිත්තන්ති සුභනිමිත්තං. ආවජ්ජිස්සතීති අයොනිසො ආවජ්ජිස්සති. සයමෙව අඤ්ඤෙන අවොම්ඤ්සො. කුසලවාරපච්ඡින්නදනමෙව චෙත්ථ අනුද්ධංසනං දට්ඨබ්බං. සෙසන්ති “සාධිගණො සංකිලිට්ඨවිත්තො” තිආදි. චුත්තනසානුසාරනාති පට්ඨමචාරෙ චුත්තනසානුසාරෙන. සම්බන්ති මාතුසාතාදිආනන්තරියකරණපරියොසානං සබ්බං උපමාසංසන්දනවචනං.

අතිවීරහභාවතොති සතිසම්මොසාභාවතො, උපට්ඨිතස්සති භාවතොති අත්ථො. සෙසන්ති “සො අරාගො” තිආදි. “ධොවනසංසනසංඝජාරිකාපරිමජ්ජනාදිහි” තිආදිනා දුතියවාරානුසාරෙන. “කො නු බො” තිආදි පුච්ඡාවසෙන ආගතං, ඉදං නිගමනවසෙනාති අයමෙව විසෙසො.

60. අභිගණන්ති තත්ථ තත්ථ නාමතො ඵව විභාවිතං, න පන සභාවතො, පහෙදතො වාති සභාවාදිතො විභාවනං සන්ධායාහ “නානප්පකාරතො පාකටං කාරාපෙතුකාමෙනා” ති. ඉච්ඡාය අවචරානන්ති ඉච්ඡාවසෙන අවචරණානං. ඔතිණ්ණානන්ති විත්තසන්නානං අනුපවිට්ඨානං. තෙ පන තත්ථ පච්චයවසෙන නිබ්බත්තත්තා පවත්තා නාම භොන්තිති ආහ “පවත්තාන”න්ති. නානප්පකාරානන්ති විසයහෙදෙන පවත්තිආකාරහෙදෙන ව නානාවිධානං. යෙනකාරණෙන. න කෙවලං ලාභත්ථිකතා ඵව, අථ බො පුඤ්ඤවත්තතා සක්කතගරුකතා ව ඵත්ථ කාරණභාවෙන ගහෙතබ්බාති දස්සෙත්තො “පකතියාපි වා” තිආදිමාහ. තෙන ලාභත්ථිකොපි න යො කොචි ඵවං චිත්තං උප්පාදෙති පුඤ්ඤවා සම්භාවනීයොති දස්සෙති. ථෙරා අවජ්ජපට්ච්ඡාදනහයෙන මජ්ඣිමානං ආරොචෙත්ති, තථා මජ්ඣිමා නවකානං, නවකා පන අත්තනො නවකභාවෙන විසාසාදාදීනං ආරොචෙත්ති “පස්සථ තුම්භාකං ථෙරස්ස කම්ම”න්ති. විසාසාදාදයො නාම “ථිදිසස්ස සන්තිකෙ ධ්වාදත්ථං තුම්හෙ ආගතා” ති භික්ඛුනීනං ආරොචෙත්ති. න ව මං භික්ඛු ජානෙය්‍යුන්ති න ව වත මං භික්ඛු ජානෙය්‍යුං, අහො වත මං භික්ඛු න ජානෙය්‍යුන්ති යොජනා. යානං බො පනෙතන්ති ඵත්ථ බො-සද්දො අවධාරණත්ථො, පන-සද්දො වචනාලඬිකාරොති ආහ “අත්ථියෙවා” ති. පුබ්බෙ ඉච්ඡුප්පාදවාරවණ්ණනාය චුත්තනයෙන. ඉති-සද්දො ඉධ ආසන්නකාරණත්ථොති තං දස්සෙත්තො “ඉමිනා කාරණෙනා” ති ආහ. ඉදඤ්ච කොපඅප්පච්චයානමෙව ගහණං. තාදිසානන්ති කොපඅප්පච්චයාධිභූතානන්ති අධිප්පායො.

අනුරහොති අනුරූප රහසි. එවමෙව හි අත්ථං දස්සෙතුං
“විහාරපච්චන්තෙ”තිආදි වුත්තං. පුරිමසදිසමෙවාති “ලාභත්ථිකො හි”තිආදිනා
වුත්තෙන පුරිමෙන යොජනානගෙන සදිසමෙව.

වොදනාය පටිපුග්ගලභාවො, වොදනා ව ආපත්තියාති වුදිතකෙන වොදකස්ස
සමානභාවො ආපත්තිආපන්නතායාති ආහ “සමානොති සාපත්තිකො”ති.
සප්පටිපුග්ගලෙනෙවස්ස වොදනිච්ඡාය කාරණං විභාවෙතුං “අය”න්තිආදි වුත්තං.
න වායං සාපත්තිකතාය එව සමානතං ඉච්ඡති, අථ ඛො අඤ්ඤාපීති දස්සෙන්නො
“අපිවා”තිආදිමාහ. අඤ්ඤාන වා පටිපුග්ගලෙන සප්පටිපුග්ගලො. අයඤ්ඤි
“සප්පටිපුග්ගලොව මං වොදෙය්‍යා”ති ඉච්ඡති “එවාහං තස්ස පටිපුග්ගලෙහි සද්ධිං
එකජ්ඣාසගො හුත්වා තස්ස උපරි කිඤ්චි වත්තුං කාතුං වා ලභිස්සාමි”ති
මඤ්ඤමානො. ඉමස්මිං පන පක්ඛෙ නො අප්පටිපුග්ගලොති නත්ථි එතස්ස
පටිපුග්ගලොති අප්පටිපුග්ගලොති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො.

“අහො වතා”ති ඉදං පදං දිස්සතිති සම්බන්ධො, ඉමස්ස පුග්ගලස්ස ඉච්ඡාවාරො
ධීතත්තා හික්ඛුනං ධම්මං දෙසෙය්‍යාති වචනතො “තඤ්ච ඛො අනුමතිපුච්ඡායා”ති
වුත්තං. න හෙස “සච්චං කිර ත්වං හික්ඛු”තිආදිනා කිඤ්චි චිතික්කමං උද්දිස්ස
හගවතා පුච්ඡිතබ්බතං ඉච්ඡති. නො මග්ගං වා එලං වා විපස්සනං වා අන්තරං
කත්වාති මග්ගභාවනං වා එලසච්ඡිකිරියං වා සිබාප්පත්තවිපස්සනානුයොගං වා
නිරොධසමාපජ්ජනං වා ඥානසමාපජ්ජනමෙව වා අන්තරං කාරණං කත්වා හගවතා
අත්තානං පටිපුච්ඡිතබ්බං නො ඉච්ඡති. නිච්චං අනිච්චන්තිආදිනා
අනුමතිග්ගහණවසෙන පුච්ඡිතබ්බං ඉච්ඡති, උත්තානමෙව කත්වා පුච්ඡිතබ්බං
ඉච්ඡතිති අත්ථො. උපහරන්තෙ පස්සතිති සම්බන්ධො. අහබ්බට්ඨානහික්ඛුතාය
නිහරිස්සන්ති සාසනතො.

තං සම්පත්තින්ති පරිවාරසම්පත්තිඤ්චෙව හික්ඛුහි කරියමානං
සක්කාරගරුකාරසම්පත්තිඤ්ච. ගහෙන්වා පරිභුඤ්ජන්ති මයා සංවිභාගෙ
කරියමානෙ. සයමෙව පඤ්ඤායතිති සයමෙව ගන්ත්වා හික්ඛුනං පුරතො අත්තානං
දස්සෙති, පුරතො වසන්තං පන හික්ඛු පුරක්ඛත්වා ගච්ඡන්තිගෙවාති අධිප්පායො.

දක්ඛිණොදකන්ති අග්ගතො උපනියමානං දක්ඛිණොදකං. යතො එව-කාරො,
තතො අඤ්ඤත්ථ නියමො ඉච්ඡිතො. අවධාරණත්ථං වා එව-කාරග්ගහණන්ති
කත්වා අහමෙව ලභෙය්‍යන්ති අහං ලභෙය්‍යමෙවාති එවමෙන අවධාරණං
දට්ඨබ්බන්ති අධිප්පායෙනාහ “අහමෙව ලභෙය්‍යන්ති ඉච්ඡා නාතිමභාසාවජ්ජා”ති,
අඤ්ඤා යථාරුතවසෙන අවධාරණෙ ගස්හමානෙ “න අඤ්ඤෙ ලභෙය්‍ය”න්ති
අයමෙවෙත්ථ අත්ථො සියාති. පාසාදිකො භොතිති ඉදං තස්ස
අග්ගාසනාදිපච්චාසිසනාය කාරණදස්සනං.

අනුමොදනන්ති මඬිගලාමඬිගලෙසු අනුමොදනාවසෙන
පවත්තෙතබ්බධම්මකථං. බණ්ඩානුමොදනන්ති අනුමොදනෙකදෙසං. “පුබ්බෙ
අනුමොදිතපුබ්බො අනුමොදතු”ති අවත්වා ටෙරෙන වුත්තමත්තෙයෙව.

තාදිසෙසු යානෙසුති තාදිසෙසු පෙසලානං බහුස්සුතානං වසනට්ඨානෙසු.
සබ්බමපි රතිං පවත්තනතො සබ්බරත්තිකාති. විනිච්ඡයකුසලානන්ති
අනෙකවිභිතෙසු කඬ්ඛට්ඨානියෙසු කඬ්ඛාවිනයනාය තං තං පඤ්භානං විනිච්ඡයෙ
කුසලානං ඡෙකානං. තෙසු තෙසු ධම්මකථිකෙසු අජ්ඣාදියෙසු වාරෙන ධම්මං
කට්ඨන්තෙසු “අයං බ්‍යත්තො”ති ධම්මජ්ඣෙකසකෙන අජ්ඣාදියත්තා ඔකාසං
අලභමානො.

සක්කච්චඤ්ච කරෙය්‍යුන්ති භික්ඛු යං මම
අභිවාදනපට්ඨට්ඨානඤ්චලිකම්මසාමිච්චිකම්මාදිං කරොන්ති. තං ආදරෙනෙව
කරෙය්‍යුං, යඤ්ච මෙ පරික්ඛාරජාතං පටියාදෙන්ති, තම්පි සුන්දරං සම්මදෙව
අභිසංඛතං කරෙය්‍යුන්ති අත්ථො. භාරියන්ති පාසාණවිජත්තං විය ගරුකාතබ්බං.
එතං විධිත්ති එතං “සක්කරෙය්‍යු”න්තිආදිනා වුත්තසක්කාරාදිවිධිං. තෙනාති තෙන
කාරණෙන, බාහුසච්චාදිගුණවිසෙසවතො එව සක්කාරාදීනං අරහත්තාති අත්ථො.
එවරුපන්ති ඊදිසං “පියො ගරු”තිආදිනා (අ. නි. 7.37) වුත්තජ්ජකාරං. එවං
කරෙය්‍යුන්ති එවං “සක්කරෙය්‍යු”න්තිආදිනා වුත්තජ්ජකාරං සක්කාරාදිං කරෙය්‍යුං.
එස නයොති යොයං භික්ඛුවාරෙ වුත්තවිධි, එසෙව නයො. ඉතො පරෙසු
භික්ඛුනිවාරාදිසු වාරෙසු.

අහමෙව ලාභී අස්සන්ති එත්ථාපි හෙට්ඨා වුත්තනෙයෙනෙව අවධාරණං
ගහෙතබ්බං. පිණ්ඩපාතස්ස පණිතතා උපසෙවනාදිවසෙනාති ආහ
“සජ්ජිතෙලමධුසක්ඛරාදිපූරිතාන”න්ති. මඤ්චපියාදීනන්ති නිදස්සනමත්තං
උතුසජ්ජපායානං නිවාතානං එස්සිතතලානං පිහිතද්වාරකවාළවාතපානාදීනම්පි
පණිතසෙනාසනභාවතො. ආදි-සද්දෙන වා තෙසම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං.
සබ්බත්ථාපීති සබ්බෙසු තෙසු චතුසුපි පට්ඨයවාරෙසු.

61. කායකම්මං දිස්වාති ඉදං න කායකම්මං වක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යං, කායකම්මුනා
පන සහ පවත්තං ඔට්ඨපරිජ්ඣන්දනං භාකුට්ඨකරණං කායඬ්ඛාදිදස්සනං
කායකම්මදස්සනං විය භොතිති කත්වා වුත්තං. වච්චිකම්මං සුත්වාති එත්ථාපි එසෙව
නයො, තස්මා කායවිකාරජනකා ධම්මා “දිස්සන්ති”ති වුත්තා, වච්චිකාරජනකා
“සුයන්ති”ති. තතො එව ච තෙ පට්ඨක්ඛකාලෙ සම්මුඛකාලෙ දිස්සන්ති නාම.
තිරොක්ඛකාලෙ අසම්මුඛකාලෙ සුයන්ති නාම. අනුරූපතො ගහණං අනුග්ගහො.
ආරඤ්ඤිකත්තන්ති තස්ස භික්ඛුනො ධුතගුණත්තානුරූපතො ගණ්භාති. තෙනාහ
“ආරඤ්ඤිකත්තං අනුග්ගණ්භාති”ති. අරඤ්ඤෙ නිවාසො අස්සාති ආරඤ්ඤිකො.
පන්තං පරියන්තං දුරන්තං සෙනාසනං අස්සාති පන්තසෙනාසනො. තං පන
අත්ථමත්තෙන දස්සෙන්තෙන “පන්තසෙනාසනෙ වසතී”ති වුත්තං.
භික්ඛාසඬ්ඛාතානං පිණ්ඩානං පාතො පිණ්ඩාපාතො, තං පිණ්ඩපාතං උඤ්ඡති

ගවෙසනීති පිණ්ඩපාතිකො. පිණ්ඩාය පතිතුං වරිතුං වතමෙතස්සාති වා පිණ්ඩපාති,
 සො එව පිණ්ඩපාතිකො. දානතො අවබණ්ඩනතො අපෙනං අපදානං, සහ
 අපදානෙන සපදානං, අනවබණ්ඩනං. අනුසරං වරණසීලො සපදානවාරී.
 උන්නතභාවෙන පංසුකුලං විය පංසුකුලං, පංසු විය වා කුවර්ණභාවං උලති ගච්ඡතීති
 පංසුකුලං, තස්ස ධාරණං ඉධ පංසුකුලං, තං සීලමස්සාති පංසුකුලිකො.

තීඨි කාරණෙහි ලුඛං වෙදිතබ්බං අග්ගඵස්සවණ්ණපරිභානිතො අපංසුකුලමිපි,
 කො පන වාදො පංසුකුලන්ති අධිප්පායො. ථුලදීඝසුත්තකෙනාති ථුලෙන
 ඔලම්බමානෙන දීඝසුත්තකෙන. වණ්ණෙනාති එත්ථ එස්සෙනපි පරිභායතීති
 වත්තබ්බං. තඤ්ඤි තත්ථ ඛරඵස්සමිපි හොතියෙවාති. කස්මා පන පාළියං
 ආරඤ්ඤිකාදිග්ගහණෙන වත්තාරොව ධුතගුණා වුත්තාති? පධානත්තා,
 තග්ගහණෙනෙව ච ඉතො පරෙසමිපි සුඛපරිභොගතාය ගහණසම්භවතො. යො හි
 ආරඤ්ඤිකො පත්තසෙනාසනො, තස්ස අබ්භොකාසික-රුක්ඛමූලික-නෙසජ්ජික-
 යථාසන්ථතික-සොසානිකඛිගාති සුපරිපූරාති. යො ච පිණ්ඩපාතිකො සපදානවාරී ච,
 තස්ස පත්තපිණ්ඩිකඛලුපච්ඡාහත්තිකඵකාසනිකඛිගාති. යො පන පංසුකුලිකො,
 තස්ස තෙව්වරිකඛිගං සුපරිහරමෙවාති. පධානත්තා හි හගවතාපි ‘‘කදාහං නන්දං
 පස්සෙය්‍යං, ආරඤ්ඤං පංසුකුලික’’න්තිආදිනා (සං. නි. 2.242; නෙත්ති. 100) තත්ථ
 තත්ථ ආරඤ්ඤිකාදයො එව ගස්හන්ති. එත්තකාති පාළියං ආගතානං පරිච්ඡිජ්ජ
 ගහණමෙතං, න එත්තකා සබ්බෙපි එකස්ස එකංසතො සම්භවන්ති, නාපි
 එත්තකායෙව පාපධම්මා පහාතබ්බා. න හි මක්ඛපළාසාදීනං අප්පභීනභාවෙපි
 සබ්බමවාරී නෙව සක්කරොන්ති...පෙ.... න පුපෙන්නීති.

තමත්ථන්ති ‘‘යස්ස කස්සචී’’තිආදිනා වුත්තමත්ථං. උපමාය පාකටං
 කරොන්තොති අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච උදාහරණෙන විභාවෙන්තො.
 අභිකුණපාදීනං අතිපටිකුලජ්ඣවිජනියතා අතිවිය දුග්ගන්ධතාය. සා ච අභීනං
 තිබ්ණකොපතාය, කුක්කුරමනුස්සානං ඔදනකුම්මාසුපවයතාය සරිරස්ස හොතීති
 වදන්ති. ඉමෙසන්ති අභිආදීනං. වඩ්ඪෙස්ත්වාති උපරුපරි බිපනෙන රචිතං කත්වා. තං
 පන වඩ්ඪිතං තෙන ච භාජනං පූරිතං හොතීති ආහ ‘‘වඩ්ඪෙස්ත්වා පරිපූරෙත්වා’’ති.
 ජනස්ස දස්සනගොග්‍යං දස්සනීයං ජඤ්ඤං, තං පරමපරිසුද්ධං මනොහරඤ්ච
 හොතීති ආහ ‘‘වොක්ඛවොක්ඛ’’න්ති. අභිනවනිවිට්ඨා මහාමාතා වධුකා. සා පන
 පුත්තලාහගොග්‍යතං උපාදාය මඛිගලවචනෙන ‘‘ජනී’’ති වුවිචති, තස්සා නියාමානං
 පණ්ණාකාරං ජනියා හරතීති ජඤ්ඤං. උභයත්ථාති අත්ථද්වයෙ. පුනරුක්තන්ති
 ආමෙඪිතවචනමාහ. න මනාපං එතස්සාති අමනාපො, තස්ස භාවො අමනාපතා,
 තථාපවත්තො විත්තුප්පාදොති ආහ ‘‘අමනාපං ඉදන්ති...පෙ.... අධිවචන’’න්ති.
 බුද්ධවෙසත්තා ලිඛිගස්ස පරිසුද්ධකංසපාතිසදිසකා. කුණපරවනං විය ඉච්ඡාවචරෙහි
 සන්තානස්ස හරිතභාවො. සො පන තෙසං අප්පභීනතායාති ආහ ‘‘ඉච්ඡාවචරානං
 අප්පභාන’’න්ති.

62. ‘‘තෙන ගාමන්තවිහාරං අනුග්ගණ්හාතී’’ති වත්තබ්බෙ
 ‘‘ආරඤ්ඤිකත්ත’’න්ති පන පොත්ථකෙ ලිඛිතං. න හි සුක්කපක්ඛෙ පාළියං.

ආරක්ෂාකරගන්නා අතර, සති ව ඉවහරවරප්පහනෙ ගාමන්තවිහාරො
 එකන්තෙන න පටික්ඛිපිතබ්බො, ඉවහරවරප්පහනෙ තාදිසානං
 උත්තරිමනුස්සධම්මපටිච්ඡාදනතො. තථා හි වක්ඛති
 “අප්පිච්ඡතාසමුට්ඨානෙහි”තිආදි. සාලිවරහත්තරවනං විය ඉවහරවරප්පහනං
 මනුස්සකභාවතො තිත්තිහෙතුතො ව.

63. මං තත්ති ව උපයොගවචනං පටි-සද්දයොගෙන, අත්ථො පන
 සම්පදානමෙවාති ආහ “මය්හං තුය්හ”න්ති ව. “සමයෙ”ති භූමිමත්ථෙ
 “සමය”න්ති උපයොගවචනං. ගිජ්ඣකුටපණ්ඩවඉසිගිලිවෙහාරවෙසුල්ලපබ්බතානං
 වසෙන සමන්තතො ගිරිපරික්ඛෙපෙන. රාජගහෙති සම්පත්ථෙ භූමිමවචනන්ති ආහ
 “තං නිස්සාය විහරාමි”ති.

පුරාණයානකාරපුත්තොති පුරාණෙ පබ්බජිතතො පුබ්බෙ යානකාරපුත්තො
 තථාපඤ්ඤාතො. ජිම්හන්ති ගොමුත්තකුට්ඨං. තෙනාහ “සප්පගතමග්ගසදිස”න්ති.
 සොති පණ්ඩුපුත්තො. ඉතරොති සමිති. විත්තිතට්ඨානමෙවාති
 විත්තිතවිත්තිතට්ඨානමෙව තච්ඡති, තඤ්ච බො න තස්ස විත්තානුසාරෙන, අථ බො
 අත්තතො සුත්තානුසාරෙන තච්ඡන්තො යානකාරපුත්තො. විත්තන්ති අත්තතො
 විත්තෙන මම විත්තං ජානිත්වා විය.

“න සද්ධාය පබ්බජිතො”ති ඉමිනාව කම්මඵලසද්ධාය අභාවො නෙසං
 පකාසිතොති ආහ “අස්සද්ධාති බුද්ධධම්මසංඝසු සද්ධාවිරහිතා”ති. පබ්බජිතානං
 ජීවිකා අත්ථො එතෙසන්ති ජීවිකත්ථා. තෙනාහ “ඉණ්හයාදිහි”තිආදි. කෙරාටිකං
 වුවචති සායෙය්‍යං. සයානං ගුණවාණිජකානං කම්මං සායෙය්‍යන්ති ආහ
 “සායෙය්‍යඤ්ඤි”තිආදි. තුව්ඡසභාවෙන මානො නළො වියාති නළො,
 මානසඬ්ඛාතො උග්ගතො නළො එතෙසන්ති උත්තළා. තෙනාහ
 “උට්ඨිතතුව්ඡමානා”ති. ලහුකතාය වා වපලා. ඵරුසවචනතාය බරවචනා.
 තිරච්ඡානකථාබහුලතාය නිරත්ථකවචනපලාපිතො. අසංවුතකම්මද්වාරාති ඉදං
 කම්මද්වාරාදිනං අසංවුතභාවො උප්පත්තිද්වාරානං අසංවුතතාය එව භොතිති කත්වා
 වුත්තං. අථ වා ඡසු ඉන්ද්‍රියෙසු නිමිත්තෙ භූමිමං, ඡසු ඉන්ද්‍රියෙසු නිමිත්තභූතෙසු
 අසංවුතකම්මද්වාරාති අත්ථො. යා මත්තාති භොජනෙ අයුත්තපරියෙසන-
 අයුත්තපටිග්ගහණ-අයුත්තපරිභොගෙ වජ්ජෙත්වා යුත්තපරියෙසන-
 යුත්තපටිග්ගහණ-යුත්තපරිභොගසඬ්ඛාතා යා මත්තා අප්පමත්තෙහි ජානිතබ්බා.
 තෙනාහ “යුත්තතා”ති. ජාගරෙති රත්තින්ද්‍රිවං ආවරණියෙහි ධම්මෙහි
 විත්තපරිසොධනසඬ්ඛාතෙ ජාගරෙ. තෙසං ජාගරිතාය අධිසිලසික්ඛාය
 ගාරවරහිතානං ඉතරසික්ඛාසු පතිට්ඨා එව තත්ථීති දස්සෙන්නො “සික්ඛාපදෙසු
 බහුලගාරවා න භොන්ති”ති වත්වා තමෙව ගාරවාහාවං සරුපෙන විහාවෙන්තො
 “ආපත්තිවිතික්කමබහුලා”ති ආහ.

පකතියාපි සිද්ධාය රතනත්තයසද්ධාය කම්මඵලසද්ධාය ව සද්ධා. පිචන්ති
 මඤ්ඤෙ යථා තං ද්‍රවභූතං අමතං ලද්ධා. සසන්ති මඤ්ඤෙ යථා තං

බහලපිණ්ඩිකසුධාභොජනං ලද්ධා. අත්තමනවාචං නිව්ඡාරෙන්නා “සාධු සාධු” ති.
තමෙව පන සාධුකාරං හදයෙ යිපෙත්වා අබ්භනුමොදන්තා. එත්ථ ච
අත්තමනවාචානිව්ඡාරණං පිචනසදිසං කත්වා චුත්තං බහිද්ධාභාවතො, මනසා
අබ්භනුමොදනං පන අබ්භන්තරභාවතො සසනසදිසං චුත්තං.

සඬ්ඛාදනජ්ඣොභරණඤ්ඤි සසනන්ති. රස්සඤ්ඤ ඵකචචනං භොතීති ආහ “රස්සෙ
සති සාරිපුත්තස්ස උපරි භොතී” ති. දිසඤ්ඤ බහුවචනං භොතීති ආහ “දීසෙ සති
සබ්බමචාරින” ති. “උපරි භොතී” ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො.

ආලසියබ්‍යසනාදිනි ආලසියෙන වා ඤාතිබ්‍යසනාදිනි වා. “මහානාගාති
චුවචන්ති” ති වත්වා තත්ථ කාරණං විභාවෙන්තො “තත්‍රා” තිආදිමාහ. තත්ථ “න
ගච්ඡන්ති නාගා, න ආගච්ඡන්ති නාගා, න ආගුං කරොන්ති නාගා” ති යො
විවිධො වචනත්ථො ඉච්ඡිතො, තං විචාරෙන්වා දස්සෙතුං “ජන්දාදිනි” තිආදි චුත්තං,
තං පන ඤෙය්‍යාවබ්‍යොධාය වචනතො අප්පමත්තකාරණං.

සයමෙව ආගුං න කරොති සබ්බථා මග්ගෙන පහිනආගුත්තා. සො
කාමයොගාදිකෙ සබ්බසංයොගෙ දසවිධසංයොජනජ්‍යෙහදානි ච සබ්බබන්ධනානි
විසජ්ජ ජහිත්වා සබ්බත්ථ යක්ඛාදිසු, සබ්බෙසු වා භවෙසු කෙනචි සඬ්ඛගෙන න
සජ්ජති තිහි ච විමුත්තිහි විමුත්තො, තතො ඵච ඉට්ඨාදිසු තාදිභාවජ්‍යෙත්තියා තාදි,
සො චුත්තලක්ඛණෙන තථත්තා තංසභාවත්තා නාගො පචුවචතෙති අත්ථො
වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “ඵචමෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො” ති. අඤ්ඤෙහි
බිණ්ණසවනාගෙහි අග්ගසාවකත්තා ගුණවිසෙසයොගතො පුජ්ජතරා ච පාසංසතරා ච.
සමං අනුමොදිසුන්ති අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස සුභාසිතතො සම්පට්චින්නෙන
සමජ්ජවත්තමොදනාය සමං සදිසං අබ්භනුමොදිංසු. තං පන සමනුමොදනං
“තත්ථා” තිආදිනා පාළිවසෙනෙව දස්සෙති.

සම්මුතිපරමත්ථදෙසනාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනඬ්ඛණසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්‍යෙකාසනා සමත්තා.

6. ආකඬ්ඛෙය්‍යසුත්තවණ්ණනා

64. සම්පන්නන්ති පරිපුණ්ණං, සමන්තතො පන්නං පත්තන්ති සම්පන්නං.
තෙනාහ “ඉදං පරිපුණ්ණසම්පන්නං නාමා” ති. නන්ති “සුචා” ති චුත්තං සුචගණං.
සම්පන්නොති සම්මදෙව පන්නො ගතො උපගතො. තෙනාහ “සමන්තාගතො” ති.
සම්පන්නන්ති සම්පත්තියුත්තං. සා පනෙත්ථ රසසම්පත්ති අධිජ්ජෙතා
සාමඤ්ඤජොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො. තෙනාහ “සෙය්‍යථාපි බුද්දමධුං
අනෙළක” ති, නිද්දොසන්ති අත්ථො. තෙන චුත්තං “ඉදං මධුරසම්පන්නං
නාමා” ති. සීලස්ස අනවසෙසසමාදානෙන අබ්ණ්ඩාදිභාවාපත්තියා ච පරිපුණ්ණසීලා.
සමාදානතො පට්ඨාය අච්ඡින්නතො සීලසමඬ්ඛිතො. සමාදානතො හි
අච්චන්තවිරොධිධම්මානුජ්‍යෙත්තියා සීලසමඬ්ඛිතා වෙදිතබ්බා, වෙනනාදිනං පන
සීලනලක්ඛණානං ධම්මානං පවත්තික්ඛණෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි. විසුද්ධිමග්ගෙ

(විසුද්ධි. 1.9) චූත්තා, තස්මා තත්ථ චූත්තනායෙනෙව විත්ථාරකථා වෙදිතබ්බාති අධිප්පායො.

බෙත්තපාරිපුරිති නිස්සිතපාරිපුරියා නිස්සයපාරිපුරිමාහ නිස්සිතකම්මවිපත්තිසම්පත්තිවිසයත්තා යථා “මඤ්චා උක්කුට්ඨිං කරොන්ති”ති. තථා හි බෙත්තෙන බණ්ඩපුත්තිආදිදොසො චූත්තො. බෙත්තං බණ්ඩං හොතිති අපරිපුරං හොති සස්සපාරිපුරියා අභාවතො. තෙනෙවාහ “සස්සං න උට්ඨෙති”ති. පාදමත්තස්සපි අනෙකම්බණඵලනතො මහජ්ඵලං හොති. කිසලයපලාලාදිබ්බතාය මහානිසංසං. ඵවමෙවන්ති යථා බිත්තං බීජං බණ්ඩාදිවතුදොසවසෙන අපරිපුණ්ණං හොති, තදභාවෙන ව පරිපුණ්ණං, ඵවං සීලං බණ්ඩාදිවතුදොසවසෙන අපරිපුණ්ණං හොති, තදභාවෙන ව පරිපුණ්ණන්ති, වතුදොසතදභාවසාමඤ්ඤමෙව නිදස්සනනිදස්සිතබ්බවිපත්තිසම්පත්තිසු දස්සෙති. මහජ්ඵලං හොති විපාකඵලෙන. මහානිසංසන්ති විපුලානිසංසං. ස්වායං ආනිසංසො ඉධ පාළියං නානජ්ජකාරෙන විත්ථාරියති.

ඵත්තාවතා කිරාති (අ. නි. ටී. 2.2.37; අ. නි. ටී. 3.10.71-74) කිර-සද්දො අරුචිසුවනත්ථො. තෙනෙත්ථ ආවරියවාදස්ස අත්තතො අරුචිවනභාවං දීපෙති. සම්පන්නසීලාති අනාමට්ඨවිසෙසං සාමඤ්ඤතො සීලසඬ්ඛෙපෙන ගහිතං. තඤ්ච වතුබ්බිධන්ති ආවරියත්ථෙරො “වතුපාරිසුද්ධිසීලං උද්දිසිත්වා”ති ආහ. තත්ථාති වතුපාරිසුද්ධිසීලෙ. ඡෙට්ඨකසීලන්ති (සං. නි. ටී. 3.5.412) පධානසීලං. උභයත්ථාති උද්දෙසනිද්දෙසෙ. ඉධ නිද්දෙසෙ විය උද්දෙසෙපි පාතිමොක්ඛසංවරො භගවතා චූත්තො “සම්පන්නසීලා”ති චූත්තත්තාති අධිප්පායො. සීලග්ගහණඤ්ඤි පාළියං පාතිමොක්ඛසංවරවසෙන ආගතං. තෙනාහ “පාතිමොක්ඛසංවරොයෙවා”තිආදි. තත්ථ අවධාරණෙන ඉතරෙසං තිණ්ණං ඵකදෙසෙන පාතිමොක්ඛන්තොගධභාවං දීපෙති. තථා හි අනොලොකියොලොකනෙ ආජීවහෙතු ඡසික්ඛාපදවිතික්කමෙ ගිලානපච්චයස්ස අපච්චවෙක්ඛිතපරිභොගෙ ව ආපත්ති විහිතාති. තිණ්ණි ඉන්ද්‍රියසංවරසීලාදීති. සීලන්ති චූත්තට්ඨානං නාම අත්ථිති සීලපරියායෙන තෙසං කත්ථවි සුත්තෙ ගහිතට්ඨානං නාම කිං අත්ථි යථා පාතිමොක්ඛසංවරොති ආවරියස්ස සම්මුඛත්තා අපටික්ඛිපත්තොව උපචාරෙන පුච්ඡන්තො විය වදති. තෙනාහ “අනනුජානන්තො”ති. ඡද්චාරරක්ඛාමත්තකමෙවාති තස්ස සල්ලභුකභාවමාහ විත්තාධිට්ඨානමත්තෙන පටිපාකතිකභාවාපත්තිතො. ඉතරද්වයෙපි ඵසෙව නයො. පච්චයුජ්ජත්තිමත්තකන්ති ඵලෙන හෙතුං දස්සෙති. උජ්ජාදනහෙතුකා හි පච්චයානං උජ්ජත්ති. ඉදමත්ථන්ති ඉදං පයොජනං ඉමස්ස පච්චයස්ස පරිභුඤ්ජනෙති අධිප්පායො. නිජ්ජපරියායෙනාති ඉමිනා ඉන්ද්‍රියසංවරාදීති තිණ්ණි පධානස්ස සීලස්ස පරිවාරවසෙන පවත්තියා පරියායසීලාති නාමාති දස්සෙති.

ඉදාති පාතිමොක්ඛසංවරස්සෙව පධානභාවං බ්‍යතිරෙකතො අන්වයතො ව උපමාය විභාවෙතුං “යස්සා”තිආදිමාහ. තත්ථ සොති පාතිමොක්ඛසංවරො. සෙසානීති ඉන්ද්‍රියසංවරාදීති. තස්සෙවාති “සම්පන්නසීලා”ති ඵත්ථ යං සීලං චූත්තං, තස්සෙව. සම්පන්නපාතිමොක්ඛාති ඵත්ථ පාතිමොක්ඛග්ගහණෙන වෙවචනං වත්ථා

තං විත්ථාරත්ථා...පෙ.... ආදිමාහ. යථා අඤ්ඤාපාපි “ඉධ භික්ඛු සීලවා භොති”ති (මහානි. 199) පුග්ගලාධිට්ඨානාය දෙසනාය උද්දිට්ඨං සීලං “පාතිමොක්ඛසංවරසංවුත්තො විහරති”ති (විහ. 508; මහානි. 199) නිද්දිට්ඨං.

පාතිමොක්ඛසංවරසංවුත්තානි යො නං පාති රක්ඛති, තං මොක්ඛෙති මොචෙති ආපායිකාදිහි දුක්ඛෙහිති “පාතිමොක්ඛ”න්ති උද්ධනාමෙන සික්ඛාපදසීලෙන පිහිතකායවච්ඡ්චාරා. තෙ පන යස්මා එවංභූතා තෙන සමන්තාගතා නාම භොන්ති, තස්මා චුත්තං “පාතිමොක්ඛසංවරෙන සමන්තාගතා”ති.

අපරො නයො (උදා. අට්ඨ. 31; ඉතිවු. අට්ඨ. 97) – කිලෙසානං බලවභාවතො, පාපකිරියාය සුකරභාවතො, පුඤ්ඤකිරියාය ච දුක්කරභාවතො බහුක්ඛත්තුං අපායෙසු පතනසීලොති පාතී, පුපුජ්ජනො. අනිච්චතාය වා භවාදිසු කම්මවෙගක්ඛිත්තො සට්ඨන්තං විය අනවට්ඨානෙන පරිබ්භමනතො ගමනසීලොති පාතී, මරණවසෙන වා තමිහි තමිහි සත්තනිකායෙ අත්තභාවස්ස පාතනසීලොති පාතී, සත්තසන්තානො, විත්තමෙව වා, තං පාතිං සංසාරදුක්ඛතො මොක්ඛෙතිති පාතිමොක්ඛං. විත්තස්ස හි විමොක්ඛෙන සත්තො විමුත්තොති වුව්චති. චුත්තඤ්ඤි “විත්තවොදානා විසුජ්ඣන්ති”ති, “අනුපාදාය ආසවෙහි විත්තං විමුත්ත”න්ති (මහාව. 28) ව.

අථ වා අවිජ්ජාදිනා හෙතුනා සංසාරෙ පතති ගච්ඡති පවත්තතිති පාතී. “අවිජ්ජානිවරණානං සත්තානං තණ්හාසංයොජනානං සන්ධාවතං සංසරත”න්ති (සං. නි. 2.125) හි චුත්තං. තස්ස පාතිනො සත්තස්ස තණ්හාදිසංකිලෙසත්තයතො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛො. “කණ්ඨෙකාලො”තිආදීනං විය සමාසසිද්ධි වෙදිතබ්බා.

අථ වා පාතෙති විනිපාතෙති දුක්ඛෙති පාති, විත්තං. චුත්තඤ්ඤි “විත්තෙන නියති ලොකො, විත්තෙන පරිකස්සති”ති (සං. නි. 1.62). තස්ස පාතිනො මොක්ඛො එතෙනාති පාතිමොක්ඛො. පතති වා එතෙන අපායදුක්ඛෙ සංසාරදුක්ඛෙ වාති පාතී, තණ්හාදිසංකිලෙසො. චුත්තඤ්ඤි “තණ්හා ජනෙති පුරිසං (සං. නි. 1.57), තණ්හාදුනියො පුරිසො”ති (ඉතිවු. 15, 105; අ. නි. 4.9) ව ආදි. තතො පාතිනො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛො.

අථ වා පතති එත්ථාති පාතී, ඡ අජ්ඣන්තිකබාහිරාති ආයතනාති. චුත්තඤ්ඤි “ඡසු ලොකො සමුප්පන්නො, ඡසු කුබ්බති සන්ථව”න්ති (සං. නි. 1.70; සු. නි. 171). තතො අජ්ඣන්තිකබාහිරායතනසංඛාතතො පාතිනො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛො. අථ වා පාතො විනිපාතො අස්ස අත්ථිති පාතී, සංසාරො. තතො මොක්ඛොති පාතිමොක්ඛො. අථ වා සබ්බලොකාධිපතිභාවතො ධම්මිස්සරො භගවා “පතී”ති වුව්චති, මුව්චති එතෙනාති මොක්ඛො, පතිනො මොක්ඛො තෙන පඤ්ඤත්තත්තාති පාතිමොක්ඛො. පාතිමොක්ඛො එව පාතිමොක්ඛො. සබ්බගුණානං වා මූලභාවතො උත්තමට්ඨෙන පති ව සො යථාචුත්තත්ථෙත

මොක්කො වානි පානිමොක්කො. පානිමොක්කො එව පානිමොක්කො. තථා හි චුත්තං
“පානිමොක්කන්තිආදිමෙතං මුඛමෙතං පමුඛමෙතං”න්ති (මහාව. 135) විත්ථාරො.

අථ වා ප-ඉති පකාරෙ, අතීති අච්චන්තත්ථෙ නිපාතො, තස්මා පකාරෙහි
අච්චන්තං මොක්කෙතිති පානිමොක්කො. ඉද්ද්ද්හි සීලං සයං තද්ධිගවසෙන,
සමාධිසහිතං පඤ්ඤාසහිතඤ්ච වික්ඛම්භනවසෙන, සමුච්ඡේදවසෙන ච අච්චන්තං
මොක්කෙති මොචෙතිති පානිමොක්කො. පති පති මොක්කොති වා පානිමොක්කො,
තම්භා තම්භා චිතික්කමදොසතො පච්චෙකං මොක්කොති අත්ථො. පානිමොක්කො
එව පානිමොක්කො. මොක්කො වා නිබ්බානං, තස්ස මොක්කස්ස පතිබ්බිභූතොති
පානිමොක්කො. සීලසංවරො හි නිබ්බේධභාගියො සුරියස්ස අරුණුග්ගමනං විය
නිබ්බානස්ස උදයභූතො තප්පට්ඨාගො විය හොති යථාරහං කිලෙසනිබ්බාපනතොති
පානිමොක්කො. පානිමොක්කොයෙව පානිමොක්කො. අථ වා මොක්කං පති චත්තති
මොක්කාහිමුඛන්ති වා පානිමොක්කං. පානිමොක්කමෙව පානිමොක්කන්ති එවමෙත්ථ
පානිමොක්කස්ද්දස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො.

ආචාරගොචරසම්පන්නාති කායිකවාචසිකඅචිතික්කමසඬ්ඛාතෙන ආචාරෙන
වෙච නවෙසියගොචරතාදිසඬ්ඛාතෙන ගොචරෙන ච සම්පන්නා,
සම්පන්නආචාරගොචරාති අත්ථො. අප්පමත්තෙසුති අතිපරිත්තකෙසු
අනාපත්තිගමනීයෙසු, දුක්කට්ඨබ්බාසිතමත්තෙසුති අපරෙ. චජ්ජෙසුති ගාරය්හෙසු.
තෙ පන එකන්තතො අකුසලසභාවා හොන්තිති ආහ “අකුසලධම්මෙසු”ති.
භයදස්සිනොති භයතො දස්සනසීලා, පරමාණුමත්තම්පි චජ්ජං සිනෙරුප්පමාණං විය
කත්වා භායනසීලා. සම්මා ආදිශිත්වාති සම්මදෙව සක්කච්චං සබ්බසො ච ආදිශිත්වා.
සික්ඛාපදෙසුති නිද්ධාරණෙ භූමිමන්ති සමුදායතො අවයවනිද්ධාරණං දස්සෙන්තො
“සික්ඛාපදෙසු තං තං සික්ඛාපදං සමාදිශිත්වා සික්ඛං”ති අත්ථමාහ.
සික්ඛාපදමෙව හි සමාදාතබ්බං සික්ඛිතබ්බඤ්චාති අධිප්පායො. යං කිඤ්චි
සික්ඛාකොට්ඨාසෙසුති සික්ඛාකොට්ඨාසෙසු
මූලපඤ්ඤත්තිඅනුපඤ්ඤත්තිසබ්බත්ථපඤ්ඤත්තිපදෙසපඤ්ඤත්තිආදිහෙදං යං කිඤ්චි
සික්ඛිතබ්බං පටිපජ්ජිතබ්බං පුරෙතබ්බං සීලං. තං පන ද්වාරවසෙන දුට්ඨමෙවාති
ආහ “කායිකං වාචසිකඤ්චා”ති. ඉමස්මිං අත්ථවිකප්පෙ සික්ඛාපදෙසුති ආධාරෙ
භූමිමං සික්ඛාභාගෙසු කස්සචි විසුං අග්ගහණතො. තෙනාහ “තං සබ්බ”න්ති.

65. කස්මා ආරද්ධන්ති (අ. නි. ටී. 3.10.71-74) දෙසනාය කාරණප්ඵලිඡා.
සීලානිසංසදස්සනත්ථන්ති පයොජනනිද්දෙසො. කො අත්ථො ක්ච අත්ථො ක්ච
නිපාතිතාති? නයිදමෙවං දට්ඨබ්බං. සීලානිසංසදස්සනත්ථන්ති හි එත්ථ
බ්බාතිරෙකතො යං සීලානිසංසස්ස අදස්සනං, තං ඉමිස්සා දෙසනාය කාරණන්ති
කස්මා ආරද්ධන්ති විනෙය්සානං සීලානිසංසස්ස අදස්සනතොති අත්ථතො
ආපන්නො එව හොතිති. තෙනාහ “සවෙපි”තිආදි. සීලානිසංසදස්සනත්ථන්ති පන
ඉමස්ස අත්ථං විචරිතුං “තෙස”න්තිආදි චුත්තං. ආනිසංසොති උදයො. “සීලවා
සීලසම්පන්නො කායස්ස හෙදා පරං මරණා සුගතිං සග්ගලොකං උපපජ්ජති”තිආදීසු
(දී. නි. 2.150; 3.316; අ. නි. 5.213; මහාව. 285) පන විපාකඵලම්පි

“ආනිසංසො” ති වුත්තං. කො විසෙසොති කො ඵලවිසෙසො. කා වඩ්ඪීති කො අබ්භද්දො. විජ්ජමානොපි ගුණො යාථාවතො විභාවතො ඵව අභිරුචිං උප්පාදෙති, න අවිභාවතො, තස්මා එකන්තතො ආනිසංසකිත්තනං ඉච්ඡිතබ්බමෙවාති දස්සෙතුං විසකණ්ටකවාණිජො උදාහරො.

තත්ථ ගුලො නාම උච්ඡුරසං පචිත්වා වුණ්ණාදිහි මිස්සිත්වා සම්පිණ්ඩනෙ පිණ්ඩිභූතං. ථාණිකං අපිණ්ඩිතං ද්‍රවිභූතං. බණ්ඩං භිජ්ජනක්කමං. සක්කරා නාම ඵලිකසද්ධිසා. සක්කරාදීනි ආදි-සද්දෙන මච්ඡණ්ඩිකානං සඬගහො. තස්මිං කාලෙ ගුලාදීසු විසකණ්ටකවොහාරො අපච්චන්තදෙසෙ පවුරොති “පච්චන්තගාමං ගන්ත්වා” ති වුත්තං. දාරකෙ ව පලාපෙසුං “විසකණ්ටකං මා ගණ්හන්තු” ති.

පියොති පියායිතබ්බො. පියස්ස නාම දස්සනං එකන්තතො අභිනන්දිතබ්බං හොතිති ආහ “වියවක්ඛුහි සම්පස්සිතබ්බො” ති. පීතිසමුට්ඨානපසන්තසොම්මරුපපරිග්ගහඤ්චි වක්ඛු “පියවක්ඛු” ති වුවචති. තෙසන්ති සබ්බමචාරීනං. මනවඩ්ඪනකොති පීතිමනස්ස පරිබ්භනතො උපරුපරි පීතිචිත්තස්ස උප්පාදකො. ගරුට්ඨානියොති ගරුකරණස්ස ඨානභූතො. ඡානං ඡානාතීති ඤාණෙන ඡානිතබ්බං ඡානාති. යථා වා අඤ්ඤෙ අඡානන්තාපි ඡානන්තා විය පචත්තන්ති, න ඵවමයං, අයං පන ඡානන්තො ඵව ඡානාති. පස්සං පස්සතීති දස්සනභූතෙන පඤ්ඤාවක්ඛුනා පස්සිතබ්බං පස්සති, පස්සන්තො ඵව වා පස්සති. ඵවං සම්භාවතීයොති ඵවං විඤ්ඤාතාය පණ්ඩිතභාවෙන සම්භාවෙනබ්බො.

සීලෙස්වෙවස්ස පරිපූරකාරීති සීලෙසු පරිපූරකාරී ඵව භවෙය්‍යාති ඵවං උත්තරපදාවධාරණං දට්ඨබ්බං. ඵවඤ්චි ඉමිනා පදෙන උපරිසික්ඛාද්වයං අනිවන්තිතමෙව හොති. යථා පන සීලෙසු පරිපූරකාරී නාම හොති, තං ඵලෙන දස්සෙතුං “අප්ඤ්ඤා” න්තිආදි වුත්තං. විපස්සනාධිට්ඨානසමාධිසංවත්තනිකතාය හි ඉධ සීලස්ස පාරිපූරී, න කෙවලං අබණ්ඩාදිභාවමත්තං. තෙනාහ “යානි බො පන තානි අබණ්ඩානි...පෙ.... සමාධිසංවත්තනිකානී” ති. ඵවඤ්ච කත්වා උපරි සික්ඛාද්වයං සීලස්ස සම්භාරභාවෙන ගහිතන්ති සීලස්සෙවෙත්ථ පධානග්ගහණං සිද්ධං හොති. තථා හි චිත්තෙකග්ගතාසඬබාරපරිග්ගහනං සීලස්සානුරක්කණභාවං වක්ඛති. යං පන වක්ඛති “සික්ඛත්තයදෙසනා ඡාතා” ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.65), තං ඉතරාසම්පි සික්ඛානං ඉධ ගහිතතාමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න පධානභාවෙන ගහිතතං. යදි ඵවං කථං සීලස්ස අප්පමත්තකතාවචනං. වුත්තඤ්ඤෙන “අප්පමත්තකං බො පනෙතං, හික්ඛවෙ, ඔරමත්තක” න්ති (දී. නි. 1.7). තං පුට්ඨජ්ජනගොචරං සන්ධාය වුත්තං. තථා හි තත්ථ න නිජ්ජදෙසතො සීලං විහත්තං, ඵවං කත්වා තත්ථ සීලමත්තකන්ති මත්තග්ගහණං සමත්ථිතන්ති දට්ඨබ්බං. අනුනෙතාති අබණ්ඩාදිභාවෙන, කස්සචි වා අභාපනෙන උපපන්නෙන. ආකාරෙතාති කරණෙන සම්පාදනෙන. විත්තසමට්ඨි විත්තසමාධානෙන. යුත්තොති අවියුත්තො පසුතො. යො සබ්බෙන සබ්බං ඤානභාවනං අනනුයුත්තො, සො තං බහි නිහරති නාම. යො ආරහිත්වා අන්තරා සඬකොචං ආපජ්ජති, සො තං විනාසෙති

නාම. යො පන ඊදියො අහුත්වා ක්කානං උපසම්පජ්ජ විහරති, සො අනිරාකතජ්ඣානොති දස්සෙන්නො “ඛනි අනිහට්ඨකානො”ති ආදිමාහ.

අනිච්චස්ස තෙභුමකධම්මස්ස, අනිච්චන්ති වා අනුපස්සනා අනිච්චානුපස්සනා. තථා දුක්ඛානුපස්සනා අනත්තානුපස්සනා ව. තස්සෙව නිබ්බිත්තනාකාරෙන පචත්තා අනුපස්සනා නිබ්බිදානුපස්සනා. විරජ්ජනාකාරෙන පචත්තා අනුපස්සනා විරාගානුපස්සනා. නිරොධස්ස අනුපස්සනා නිරොධානුපස්සනා. පටිනිස්සජ්ජනවසෙන පචත්තා අනුපස්සනා පටිනිස්සග්ගානුපස්සනා. සුඤ්ඤාගාරගතො භික්ඛු තත්ථ ලද්ධකායවිවෙකතාය සමථවිපස්සනාවසෙන චිත්තවිවෙකං පරිබුභෙන්නො යථානුසිට්ඨං පටිපත්තියා ලොකං සාසනඤ්ච අත්තනො විසෙසාධිගමට්ඨානභූතං සුඤ්ඤාගාරඤ්ච උපසොභයමානො ගුණවිසෙසාධිට්ඨානභාවාපාදනෙන විඤ්ඤානං අත්ථනො තං බුභෙන්නො නාම භොතිති චුත්තං “බුභෙතා සුඤ්ඤාගාරාන”න්ති. තෙනාහ “එත්ථ වා”ති ආදි. අයමෙව සුඤ්ඤාගාරානුබුභනවිඤ්ඤාජපසත්ථානං භාජනං, න සෙනාසනපතිට්ඨාපනන්ති දස්සෙන්නො ආහ “එකභුමකාදි...පෙ.... දට්ඨබ්බො”ති. සුඤ්ඤාගාරග්ගහණෙන චෙත්ථ අරඤ්ඤරුක්ඛමූලාදි සබ්බං පධානානුයොගක්ඛමං සෙනාසනං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

තණ්හාවිචරිතදෙසනාති “අජ්ඣත්තිකස්ස උපාදායා”ති (විහ. 937) ආදින යජ්ජවත්තං තණ්හාවිචරිතසුත්තං. තණ්හාපදට්ඨානත්තාති තණ්හාසන්තිස්සයත්තා. න භි තණ්හාවිරහිතා මානදිට්ඨිපචත්ති අත්ථි. මානදිට්ඨියො ඔසරිත්වාති දස්සෙතබ්බතාය මානදිට්ඨියො ඔගාහෙත්වාති අත්ථො. ගහණත්ථමෙව භි දෙසෙතබ්බධම්මස්ස දෙසනාය ඔසරණං. තණ්හාමානදිට්ඨියො පපඤ්චත්තයං සත්තසන්තානස්ස සංසාරෙ පපඤ්චනතො අනුජ්ජබන්ධනවසෙන චිත්ථාරණතො. සීලපදට්ඨානත්තාති සීලාධිට්ඨානත්තා.

අධිචිත්තසික්ඛා චුත්තාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. විපස්සනාවසෙන සුඤ්ඤාගාරවඩ්ඪනෙති යොජනා. ද්වෙපි සික්ඛාති අධිචිත්තාධිපඤ්ඤාසික්ඛා. සඬගහෙත්වාති අධිසීලසික්ඛාය සද්ධිං සඬගහෙත්වා චුත්තා. යදි එවමයං සික්ඛත්තයදෙසනා ජාතාති සික්ඛත්තයානිසංසජ්ජකාසනී සියාති අනුයොගං සන්ධායාහ “එත්ථ වා”ති ආදි. තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. ඉන්ද්‍රියසංවරො විය පාතිමොක්ඛසංවරස්ස චතුපාරිසුද්ධිසීලස්ස ආරක්ඛභූතා චිත්තෙකග්ගතා විපස්සනා ව ඉධ ගහිතාති තදුහයං අජ්ජධානං, සීලමෙව පන පධානභාවෙන ගහිතන්ති චෙදිතබ්බං. තෙනාහ “සීලානුරක්ඛිකා එවා”ති ආදි.

බලවතරසුබන්ති සමුජ්ජන්තඛ්‍යාධිදුක්ඛතො බලවතරං, තං අභිභවිතුං සමත්ථං ක්කානසුඛං උජ්ජජ්ජති. බලවමමත්තං භොති, තෙන දළ්භඅත්තසිනෙහෙන විලුත්තහදයො කුසලධම්මෙ ජඩ්ඛෙන්නො සො තථාරූපෙසු...පෙ.... පොසෙතා භොති. බලවමමත්තං වා සිනෙහො න භොති “සුද්ධො සඬාරපුඤ්ඤො”ති යාථාචදස්සනෙන අභංකාරමමංකාරාභාවතො. දුබ්භික්ඛහයෙ බුද්ධාභිභවං සන්ධායාහ

“සවෙපිස්ස අන්තානි බහි නික්ඛමන්ති”ති. බ්‍යාධිභයං සන්ධායාහ “උස්සුස්සති විසුස්සති”ති. ආදි-සද්දෙන ගහිතං වොරභයං සන්ධායාහ “බණ්ඩාබණ්ඩිකො වා”ති. උභයස්සාති සමථවිපස්සනාද්වයස්ස. එත්ථ ච “අජ්ඣන්තං වෙතො...පෙ.... සුඤ්ඤාගාරාන”න්ති ඉමෙහි විසෙසනිබ්බෙධභාගියභාවාපාදනෙන සීලං රක්ඛිතුං සමත්ථා ඵච චිත්තෙකග්ගතාවිපස්සනා ගහිතා. යස්මා පරතො ඤානවිමොක්ඛඵලාභිඤ්ඤාණඅධිට්ඨානභාවො සීලස්ස උද්ධට්ඨො, තස්මා තස්ස හියොයාපි සම්භාරභූතා ඵච චිත්තෙකග්ගතා විපස්සනා තත්ථ තත්ථ ගහිතාති වෙදිතබ්බා.

සීලාදීනි ආදි-සද්දෙන යථාචුත්තචිත්තෙකග්ගතාවිපස්සනා සඬගණ්භාති, සීලස්ස වා මූලකාරණභූතං සබ්බං කම්මස්සකතඤ්ඤාණඤ්ච සඬගණ්භාති කම්මපථසම්මාදිට්ඨිං වා. සීලඤ්ඤි තදඤ්ඤම්පි පුඤ්ඤකිරියාවත්ථු තෙනෙව පරිසොධිතං මහජ්ඵලං හොති මහානිසංසන්ති. ලාභී අස්සන්ති ලාභා සාය සංවරණසීලපරිපූරණං පාළියං ආගතං කිම්දිසං භගවා අනුජානාතීති? න භගවා සභාවෙන ඊදිසං අනුජානාති, මහාකාරුණිකතාය පන පුග්ගලජ්ඣාසයෙන ඵචං චුත්තන්ති දස්සෙන්නො “න වෙන්ථා”තිආදිමාහ. තත්ථ සාසෙසනං ඡින්නකට්ඨා න වාචං පසුත්තං භණ්ණති ඡින්නකට්ඨා මූගො විය භුත්වා ඔභාසපරිකථානිමිත්තවිඤ්ඤත්තිපසුත්තං සාසෙසනං වාචං න භණ්ණ න කට්ඨොයාති අත්ථො. පුග්ගලජ්ඣාසයවසෙනාති සඬබ්බෙපතො චුත්තමත්ථං විවරන්තො “සෙසඤ්ඤි”තිආදිමාහ. රසො සභාවභූතො ආනිසංසො රසානිසංසො.

පච්චයදානකාරාති විවරාදිපච්චයවසෙන දානකාරා. “දෙවානං වා”ති චුත්තචචනං පාකට්ඨිකාතුමාහ “දෙවාපී”තිආදි. “පඤ්චිමෙ ගහපතයො ආනිසංසා”තිආදිසු (දී. නි. 2.150) අනිසංසසද්දො ඵලපරියායොපි හොතීති ආහ “උභයමෙතං අත්ථතො එක”න්ති.

සස්සුසසුරා ච තජ්ජක්ඛිකා ච සස්සුසසුරපක්ඛිකා. තෙ ඤාතියොනිසම්බන්ධෙන ආවාහවිවාහසම්බන්ධවසෙන සම්බන්ධා ඤාතී. සාලොභිතාති යොනිසම්බන්ධවසෙන. එකලොභිතසම්බන්ධාති එකෙන සමානෙන ලොභිතසම්බන්ධෙන සම්බන්ධා. පෙච්චභාවං ගතාති පෙතුපපත්තිවසෙන නිබ්බන්ති. උපගතා. තෙ පන යස්මා ඉධ කතකාලකිරියා කාලෙන කතජීවිතුපච්ඡෙදා හොන්ති, තස්මා චුත්තං “කාලකතා”ති. පසන්නචිත්තොති පසන්නචිත්තකො. කාලකතො පිතා වා මාතා වා පෙතයොනිං උපපන්නොති අධිකාරතො විඤ්ඤායතීති චුත්තං “මහානිසංසමෙව හොතී”ති, තස්ස තථා සීලසම්පන්නත්තාති අධිජ්ජායො. අරියභාවෙ පන සති වත්තබ්බමෙව නත්ථි. තෙනාහ “අනෙකානි කජ්ජසතසහස්සානී”තිආදි. බහුකාරන්ති බහුපකාරං. උපසඬකමනන්ති අභිවාදනාදිවසෙන උපගමනං. පයිරුපාසනන්ති උපට්ඨානන්ති.

66. අජ්ඣාන්තරිතාති මද්දිතා. උක්කණ්ඨාති රිඤ්චනා අනභිරති අනනුයොගො. සීලවා හික්ඛු අත්තතො සීලබණ්ඩිභයෙන සමාහිතො විපස්සකො ච

පව්වයසාතෙන අරතියා රතියා ව සහිතා අභිභවිතාව හොතීති ආහ
“සීලාදිගුණයුත්තෙනෙවා”තිආදි.

චිත්තුත්‍රායො භායතීති භයං. ආරම්මණං භායති එතස්මාති භයං.
පුරිමවාරසදිසත්තා චුත්තනයමෙවාති අතිදිසිත්වාපි පුන තං දස්සෙතුං
“සීලාදිගුණයුත්තො හී”තිආදි චුත්තං. ටෙරස්ස හෙට්ඨා නිසින්නත්තා දෙවතාය
දාරකා සකභාවෙන සණ්ඨාතුං සුඛෙන චත්තිතුං අසක්කොන්තා අසමත්ථා.

අධිකං වෙනොති අභිවෙනො, උපවාරජ්ඣානචිත්තං. තස්ස පන අධිකතා
පාකතිකකාමාවචරචිත්තෙන හී සුන්දරතාය සපටිපක්ඛතො විසුද්ධියා වාති ආහ
“අභික්කන්තං විසුද්ධිචිත්ත”න්ති. අධිචිත්තන්ති සමාධිමාහ, සො ව උපවාරසමාධි
දට්ඨබ්බො. විවෙකජං පිතිසුඛං, සමාධිජං පිතිසුඛං, අපිතිජං ඝානසුඛං,
සතිපාරිසුද්ධිජං ඝානසුඛන්ති චතුබ්බිධමිපි ඝානසුඛං පටිපක්ඛතො නික්ඛන්තතං.
උපාදාය “නෙක්ඛම්මසුඛ”න්ති චුච්චතීති ආහ “නෙක්ඛම්මසුඛං චිත්තන්ති”ති.
ඉච්ඡතිච්ඡිතක්ඛණෙ සමාපජ්ජතුං සමත්ථොති ඉමිනා තෙසු ඝානෙසු
සමාපජ්ජනාවසිභාවමාහ, “නිකාමලාහී”ති පන වචනතො
ආවජ්ජනාධිට්ඨානපච්චවෙක්ඛණවසියොපි චුත්තා එවාති වෙදිතබ්බා. සුඛෙනෙව
පච්චනීකධම්මෙ වික්ඛම්භෙත්වාති එතෙන තෙසං ඝානසුඛබ්ජපාහිඤ්ඤාඤ්ච
දස්සෙති. විපුලානන්ති වෙපුල්ලං පාපිතානං. ඝානානං විපුලතා නාම
සුභාවිතභාවෙන චිරතරජපත්ති, සා ව පරිච්ඡේදානුරූපාව ඉච්ඡිතබ්බිබාති
“විපුලාන”න්ති වත්වා “යථාපරිච්ඡේදෙයෙව චුට්ඨාතුං සමත්ථොති චුත්තං
හොතී”ති ආහ. පරිච්ඡේදකාලඤ්ඤි අප්පත්ථාව චුට්ඨහන්තො අකසිරලාහී න හොති
යාවදිච්ඡිකං පචත්තෙතුං අසමත්ථත්තා. ඉදාති තෙයෙව යථාචුත්තෙ
සමාපජ්ජනාදිවසිභාවෙ බ්‍යාතිරෙකවසෙන විභාවෙතුං “එකච්චො හී”තිආදි චුත්තං.
තත්ථ ලාහීයෙව හොතීති ඉදං පටිලද්ධමත්තස්ස ඝානස්ස වසෙන චුත්තං. තථාති
ඉච්ඡතිච්ඡිතක්ඛණෙ. පාරිබන්ධිකෙති වසිභාවස්ස පච්චනීකධම්මෙ. ඝානාධිගමස්ස
පන පච්චනීකධම්මා පගෙව වික්ඛම්භිතා, අඤ්ඤථා ඝානාධිගමො එව න සියා.
කිච්ඡෙන වික්ඛම්භෙතීති කිච්ඡෙන විසොධෙති. කාමාදීනවපච්චවෙක්ඛණාදීහි
කාමච්ඡන්දාදීනං විය අඤ්ඤෙසම්පි සමාධිපාරිබන්ධිකානං දුරසමුස්සාරණං ඉධ
වික්ඛම්භනං විසොධනඤ්ඤාති වෙදිතබ්බං. නාළිකායන්තන්ති
කාලමානනාළිකායන්තං ආහ.

විසෙසෙන රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං සබ්බසො වසිභාවාපාදිතං
අභිඤ්ඤාපාදකන්ති අධිජ්ජායෙනාහ “අභිඤ්ඤාපාදකෙ ඝානෙ චුත්තෙ”ති.
අරූපජ්ඣානම්පි පන අධිට්ඨානතාය පාදකමෙව චුද්දසධා චිත්තපරිදමනෙන විනා
තදභාවතො. “එවමභිඤ්ඤාපාදකෙ රූපාවචරජ්ඣානෙ චුත්තෙ රූපාවචරතාය
කිඤ්ඤාපි අභිඤ්ඤානං ලොකියවාරො ආගතො”ති අයඤ්ඤෙත්ථ අධිජ්ජායො.
නන්ති අභිඤ්ඤාචාරං. චත්තාරි...පෙ.... අරියමග්ගා සීලානං ආනිසංසො
සම්පන්නසීලස්සෙව ලාභතො. පරියාදිසිත්වාති ගහෙත්වා.

අඩගසන්නතායාති නිවරණාදීනං පච්චනීකධම්මානං සුදුරතරභාවෙන
 ඤානඤානං වූපසන්නතාය, නිබ්බුතසබ්බදරථපරිලාභතායාති අත්ථො, යතො
 තෙසං ඤානානං පණිතතරාදිභාවො. ආරම්මණසන්නතායාති රූපපටිඝාදිවිගමනෙන
 සංඝසුබ්බමාදිභාවජ්ජත්තසන්නභාවෙන. යදග්ගෙන හි තෙසං
 භාවනාහිසමයසබ්භාවිතසංඝසුබ්බමාකාරානි ආරම්මණානි සන්නානි, තදග්ගෙන
 ඤානඤානං සන්නතා වෙදිතබ්බා. ආරම්මණසන්නතාය සන්නතා
 ලොකුත්තරධම්මාරම්මණාහි පච්චවෙක්ඛණාහි දීපෙනබ්බා. විමුත්තා විසෙසෙන
 මුත්තා. යෙ හි ඤානධම්මා තථාපවත්තපුබ්බභාගභාවනාහි තබ්බිසෙසතාය සාතිසයං
 පටිපක්ඛධම්මෙහි විමුත්තිවසෙන පවත්තන්ති, තතො එව තථාවිමුත්තතාය පිතු
 අඩකෙ විස්සට්ඨඅඩගපච්චඩගො විය කුමාරො නිරාසඬකභාවෙන ආරම්මණෙ
 අධිමුත්තා ව පවත්තන්ති, තෙ විමොක්ඛාති වුව්චන්ති. තෙනාහ “විමොක්ඛාති
 පච්චනීකධම්මෙහි විමුත්තත්තා ආරම්මණෙ ව අධිමුත්තත්තා”ති. යදිපි
 ආරම්මණසමතික්කමවසෙන පත්තබ්බානි ආරුප්පානි, න අඩගාතික්කමවසෙන,
 තථාපි යස්මා ආරම්මණෙ අවිරත්තස්ස ඤානසමතික්කමො න හොති,
 සමතික්කත්තෙසු ව ඤානෙසු ආරම්මණං සමතික්කත්තමෙව හොති, තස්මා
 ආරම්මණසමතික්කමං අවත්වා “රූපාවචරජ්ඣානෙ අතික්කමිත්වා”ති ඉච්චෙව
 වුත්තං. අතික්කමිම රූපෙති පාළියං “සමපාදෙනබ්බා, පස්සිතබ්බා”ති වා කිඤ්චි පදං
 ඉච්ඡිතබ්බං, අසුතපරිකප්පනෙන පන පයොජනං නත්ථිති “සන්නානි
 පදසම්බන්ධො”ති වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා තෙන විරාගභාවෙන තෙසං සන්නතානි
 අයම්පි අත්ථො විභාවිතො හොති. රූපජ්ඣානාදීනං විය නත්ථි එතෙසං
 ආරම්මණභූතං වා ඵලභූතං වා රූපන්ති අරූපා. අරූපා එව ආරුප්පා. තෙනාහ
 “ආරම්මණතො ව විපාකතො ව රූපවිරහිතා”ති. නාමකායෙනාති
 සහජාතනාමසමුගෙන.

67. සංයොජන්තීති බන්ධන්ති. කෙහිති ආහ “බන්ධගති”තිආදි.
 අසමුච්ඡින්නරාගාදිකස්ස හි බන්ධාදීනං ආයතිං බන්ධාදීහි සම්බන්ධො,
 සමුච්ඡින්නරාගාදිකස්ස පන තං නත්ථි කතානම්පි කම්මානං
 අසමත්ථභාවාපත්තිතොති. රාගාදීනං අන්වයතො ව සංයොජනට්ඨො සිද්ධොති ආහ
 “බන්ධගති...පෙ.... වුව්චන්ති”ති. පරික්ඛයෙනාති සමුච්ඡෙදෙන සබ්බසො ආයතිං
 අනුප්පජ්ජනෙන. පටිපක්ඛධම්මානං අනවසෙසතො සවනතො පිළනතො සොතො,
 අරියමග්ගොති ආහ “සොතොති ව මග්ගස්සෙතං අධිවචන”න්ති. තං සොතං
 ආදිතො පන්නො අධිගච්ඡිති සොතාපන්නො, අට්ඨමකො. තෙනාහ
 “තංසමඬ්ඨිපුග්ගලස්සා”ති, පයමමග්ගක්ඛණෙ පුග්ගලස්සාති අධිප්පායො. ඉධ පන
 පන්න-සද්දො “ඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො”තිආදීසු (අ. නි. 8.59) විය
 වත්තමානකාලිකොති ආහ “මග්ගෙන ඵලස්ස නාමං දින්න”න්ති.
 අහිතකාලිකත්තෙ පන සරසතොව නාමලාභො සියා. විරූපං සදුක්ඛං සඋපායාසං
 නිපාතෙතිති විනිපාතො, අපායදුක්ඛෙ බිපනකො. ධම්මොති සභාවො. තෙනාහ
 “අත්තාන”න්තිආදි. කස්මාති අවිනිපාතධම්මතාය කාරණං පුච්ඡති. අපායං
 ගමෙන්නීති අපායගමනියා. සම්බුජ්ඣතිති සම්බොධි, අරියමග්ගො. සො පන

පයමමග්ගස්ස අධිගතත්තා අවසිට්ඨො ඵව අධිගන්ධබ්බහාවෙන ඉච්ඡිතබ්බොති ආහ “උපරිමග්ගත්තස්ස”න්ති.

වණ්ණහණනත්ථං චුත්තානි,න පහාතබ්බානීති අධිප්පායො. ඔළාරිකානං රාගාදීනං සමුච්ඡින්නදනවසෙන පවත්තමානො දුතියමග්ගො අවසිට්ඨානං තෙසං තනුභාවාපත්තියා උප්පන්නො නාම හොතීති චුත්තං “රාගදොසමොහානං තනුත්තා”ති. අධිච්චුප්පත්තියාති කදාචි කරහචි උප්පජ්ජනෙන. පරිසුට්ඨානමන්දතායාති සමුදාචාරමුදුතාය. අභිණ්භං න උප්පජ්ජන්ති තජ්ජස්ස අයොනිසොමනසිකාරස්ස අනිබද්ධභාවතො. මන්දමන්දා උප්පජ්ජන්ති විපල්ලාසානං තජ්ජච්චයානඤ්ච මොහමානාදීනං මුදුතරභාවතො. බහලාව උප්පජ්ජන්ති වත්ථුපටිසෙවනතොති අධිප්පායො. තෙනාහ “තථා හී”තිආදි.

සකිං ආගමනධම්මොති පටිසන්ධිවසෙන සකිංයෙව ආගමනසභාවො. එකචාරංයෙව...පෙ.... ආගන්ත්වාති ඉමිනා පඤ්චස්ස සකදාගාමීස්ස චත්තාරො වජ්ජෙත්වා එකොයෙව ගහිතොති දස්සෙන්නො “යොපි හී”තිආදිමාහ. තත්ථ ය්වායං පඤ්චමකො සකදාගාමී “ඉධ මග්ගං භාවෙත්වා දෙවලොකෙ නිබ්බත්තො, තත්ථ යාවතායුකං යත්වා පුන ඉධුපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායතී”ති චුත්තො, තස්ස එකබ්චිනා සද්ධිං කිං නානාකරණන්ති? එකබ්චිස්ස එකා පටිසන්ධි, සකදාගාමීස්ස ද්වෙ පටිසන්ධියොති ඉදං තෙසං නානාකරණං. යස්ස හි සොතාපන්නස්ස එකංයෙව ඛන්ධබ්ඡං, න එකං අත්තභාවග්ගහණං, සො එකබ්චිති.

හෙට්ඨාති “අමහග්ගතභූමිය”න්ති හෙට්ඨා සම්බන්ධනෙන. හෙට්ඨාභාගස්ස හිතාති හෙට්ඨාභාගියා, තෙසං. තානීති ඔරබ්භාගියසංයොජනානි. කාමාවචරෙ නිබ්බත්තතියෙව අජ්ඣන්තං සංයොජනත්තා. තථා හෙස දුරතොපි ආවත්තිධම්මො ඵවාති දස්සෙතුං ගිලබ්බිසමච්ඡාදයො උපමාභාවෙන චුත්තා. ඔපපාතිකොති ඉමිනා ගබ්භවාසදුක්ඛාභාවමාහ. තත්ථ පරිනිබ්බාසීති ඉමිනා සෙසදුක්ඛාභාවං. තත්ථ පරිනිබ්බානතා වස්ස කාමලොකෙ ඛන්ධබ්ඡස්ස අපුනාරොහවසෙනෙවාති දස්සෙතුං “අනාවත්තිධම්මො”ති චුත්තං.

68. කෙවලාති ලොකියාහිඤ්ඤාහි අසම්මිස්සා. ලොකියපඤ්චාහිඤ්ඤායොපි සීලානං ආනිසංසො තදවිනාභාවතො. තාපි දස්සෙතුං ආකඬ්ඨෙය්‍ය වෙ...පෙ.... ඵවමාදිමාහාති යොජනා. ආසවානං අනවසෙසජ්ජහානතො අරහත්තමග්ගොයෙව විසෙසතො “ආසවක්ඛයො”ති වත්තබ්බතං අරහතීති චුත්තං “ආසවක්ඛයෙ කථිතෙ”ති, අඤ්ඤා සබ්බාපි ඡළහිඤ්ඤා ආසවක්ඛයො ඵවාති. ඉමෙසං ගුණානන්ති ලොකියාහිඤ්ඤානං. යථා පුරිසස්ස මුණ්ඩිතං සිසං සිබාවිරහිතත්තා න සොහති, ඵවං දෙසනාය සිසභුතාපි අග්ගමග්ගකථා ලොකියාහිඤ්ඤාරහිතා න සොහතීති ආහ “අයං කථා මුණ්ඩාහිඤ්ඤාකථා නාම භවෙය්‍යා”ති. ඉද්ධිවිකුබ්බනාති ඉද්ධි ව විකුබ්බනා ව. විකුබ්බනග්ගහණෙන වෙන්ථ විකුබ්බනිද්ධිමාහ, ඉද්ධිග්ගහණෙන තදඤ්ඤං සබ්බඤ්ඤා අහිඤ්ඤාකිච්චං. යුත්තට්ඨානෙයෙවාති ලොකියාහිඤ්ඤානං නිබ්බත්තනස්ස විය දෙසනාය

යුක්තට්ඨානෙයෙව. එතෙන න කෙවලං දෙසනක්කමෙනෙවායං දෙසනා, අථ බො පටිපත්තික්කමෙනපිති දස්සෙති. විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.369) චුත්තා, තස්මා තත්ථ චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බාති අධිජ්ජායො.

69. ආසවානං බයාති හෙට්ඨිමමග්ගෙන බෙටිතාවසිට්ඨානං ආසවානං අරහත්තමග්ගෙන සමුච්ඡින්නතො. යස්මා අරහත්තමග්ගො න කෙවලං ආසවෙයෙව බෙපෙති, අථ බො අවසිට්ඨෙ සබ්බකිලෙසෙපි, තස්මා ආහ “සබ්බකිලෙසානං බයා”ති. ලක්ඛණමත්තඤ්ඤාත්ථ ආසවග්ගහණං, ආසවානං ආරම්මණභාවස්සපි අනුපගමනතො අනාසවං. යස්මා පන තත්ථ ආසවානං ලෙසොපි නත්ථි, තස්මා චුත්තං “ආසවචිරහිත”න්ති. සමාධි චුත්තො වෙනොසිසෙන යථා “චිත්තං පඤ්ඤාඤ්ච භාවය”න්ති (සං. නි. 1.23, 192; පෙටකො. 22; මි. ප. 2.1.9) අධිජ්ජායො. රාගතො විමුත්තත්තා අවිජ්ජාය විමුත්තත්තාති ඉදං උජුච්චවනිකපටිපස්සද්ධිදස්සනං දට්ඨබ්බං, න තදඤ්ඤෙසං පාපධම්මානං අප්පටිපස්සද්ධත්තා. ඉදානි තමෙව සමාධිපඤ්ඤානං රාගාවිජ්ජාපටිපක්ඛනං ආගමෙන දස්සෙතුං “චුත්තං වෙන”න්තිආදි චුත්තං. සමථඵලන්ති සමථස්ස ඵලං ලොකියසමථභාවනාය හි විපස්සනාගතාය ආහිතඵලස්ස ලොකුත්තරසමථස්ස සරික්ඛකඵලො වෙනොවිමුත්ති. විපස්සනාඵලන්ති එත්ථාපි ඵසෙව නයො. අත්තනොයෙවාති සුතමයඤ්ඤාණාදිනා විය පරපච්චයතං නයග්ගාහඤ්ච මුඤ්චිත්වා පරතොසොසානුගතභාවනාධිගමභූතතාය අත්තනොයෙව පඤ්ඤාය පච්චක්ඛං කත්වා සයම්භුඤ්ඤාණභූතායාති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “අපරජ්ජව්වයෙන ඤාත්වා”ති.

සබ්බමපි තත්ති සබ්බමපි සත්තරසව්ධං තං යථාචුත්තං සීලානිසංසං. යථා ආනිසංසවන්නෙ සම්මදෙව සම්පාදිතෙ තදානිසංසා දස්සිතා ඵව හොන්ති තදායත්තභාවතො, ඵවං ආනිසංසපධානයොග්ගාහාවෙන දස්සිතෙ තදානිසංසා දස්සිතා ඵව හොන්තිති ආහ “සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙන්නො”ති. චුත්තස්සෙව අත්ථස්ස සුතවචනං නිගමනන්ති චුත්තං “නිගමනං ආහා”ති. පුබ්බෙති දෙසනාරම්භෙ. ඵවං චුත්තන්ති “සම්පන්නසීලා”ති ඵවමාදිනා ආකාරෙන චුත්තං. ඉදං සබ්බමපිති ඉදං “සම්පන්නසීලා”තිආදිකං සබ්බමපි වචනං. එතං පටිච්චාති එතං සම්පන්නසීලස්ස හික්ඛුතො යථාචුත්තසත්තරසව්ධානිසංසභාගිතං සන්ධාය චුත්තං. ඉදමෙව හි “ඉති යං තං චුත්තං, ඉදමෙනං පටිච්ච චුත්ත”න්ති වචනං සන්ධාය “සබ්බමපි තං සීලානිසංසං සම්පිණ්ඩෙත්වා දස්සෙන්නො”ති චුත්තං. එත්ථආදිතො ඡහි ආනිසංසෙහි පරිත්තභූමිකා සම්පත්ති ගහිතා, තදන්තරං පඤ්චහි ලොකියාහිඤ්ඤාහි ව මහග්ගතභූමිකා, ඉතරෙහි ලොකුත්තරභූමිකාති ඵවං චතුර්මුකසම්පදානිසංසසීලං නාමෙනං මහන්තං මහානුභාවං, තස්මා තංසම්පාදනෙ සක්කච්චකාරිතා අප්පමත්තෙන භවිතබ්බං.

ආකඨ්ඨෙයාසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

7. වත්ථසුත්තවණ්ණනා

70. ඡාදෙනබ්බං යානං වසති පටිච්ඡාදෙතීති වත්ථං. යං සමානං විය න සබ්බසො මිනොති, මානස්ස පන සමීපෙ, තං උපමානං. උපමීයති එතායාති උපමා, උපමාය බොධකවචනං උපමාවචනං. කත්ථවි සුත්තෙ. අත්ථන්ති උපමීයත්ථං. පයමං උපමං වත්වා තදනන්තරං අත්ථං වත්වා පුන උපමං වදන්තො “උපමාය අත්ථං පරිවාරෙත්වා දස්සෙති”ති වුත්තො. අත්ථෙන උපමං පරිවාරෙත්වාති එත්ථාපි එසෙව නයො. ඉදානි තෙ වත්තාරොපි පකාරෙ සුත්තෙ ආගතනයෙනෙව දස්සෙන්නො “සෙය්‍යථාපිස්සු, භික්ඛවෙ”ති ආදිමාහ. තත්ථ ද්වෙ අභාරාති ද්වෙ පටිච්ඡස්සකසරා. සද්වාරාති සමමුඛද්වාරා.

ස්වායන්ති සො අයං එවං උපමාදස්සනවසෙනපි නානානයෙනපි ධම්මදෙසකො භගවා. එකච්චානං වෙනෙය්‍යානං අත්ථස්ස සුඛාවබොධො පයමං උපමාදස්සනෙ හෙතු, එවං පයමං අත්ථදස්සනෙ, උපමාය අත්ථපරිවාරණෙ, අත්ථෙන උපමාපරිවාරණෙ වා”ති ඉමමත්ථං දස්සෙති “එස නයො සබ්බත්ථා”ති ඉමිනා. ධම්මධාතුයාති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස. තඤ්ඤි ධම්මධාතූපරියාපන්නත්තා යථාචුත්තධම්මෙ ව සබ්බෙපි ඤෙය්‍යධම්මෙ ව පදහති යථාසභාවතො බුද්ධකම් බොධෙති වාති ධාතු, ධියන්ති වා ධම්මා එතාය සබ්බාකාරතො ඤායන්ති ඤාපියන්ති වාති ධම්මධාතු. තස්සා පන සුට්ඨු සච්චසම්පට්ටෙවධවසෙන ලද්ධත්තා සුප්පට්ටිද්ධත්තාති, යදග්ගෙන වා ඤෙය්‍යං තාය සුප්පට්ටිද්ධං, තදග්ගෙන සාපිස්ස සුප්පට්ටිද්ධා එවාති ආහ “සුප්පට්ටිද්ධත්තා”ති.

පකතිපරියොදාතස්ස විත්තස්ස ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨභාවදස්සනත්ථං සංකිලිට්ඨවත්ථදස්සනන්ති කත්වා වුත්තං “පකතිපරිසුද්ධං වත්ථ”න්ති. රජාදිනාති එත්ථරජො නාම රෙණු. ආදි-සද්දෙන අණුතජ්ජාරිධුමාදිකං වත්ථස්ස අපරිසුද්ධිකාරණං සඬගණ්හාති. සබ්බසො කිලිස්සති විනස්සති විසුද්ධි එතෙනාති සංකිලෙසො, තෙන සංකිලෙසෙන පංසුරජාදිනා සංකිලිට්ඨං වණ්ණවිනාසනෙන විදුසිතං. මලං මසි. ජල්ලිකා වුවවති ලොණපටලාදි ඡවියා උපරි ධීතං සරිරමලං. ආදිසද්දෙන සරිරජල්ලමෙව අස්සුබෙළසිඬසාණිකාදිකං තදඤ්ඤමලං සඬගණ්හාති. ගහිතත්තාති පරියොනන්ධනවසෙන ගහිතත්තා. රජන්ති සත්තා තෙනාති රඬගං, රඬගමෙව රඬගජාතං යථා කොපමෙව කොපජාතං. උපනාමෙය්‍යාති පක්ඛිපෙය්‍ය. නීලකත්ථායාති නීලවණ්ණත්ථාය. පලාසනීලාදිකෙති ආදි-සද්දෙන කාලසාමාදිං සඬගණ්හාති. හලිද්දිකකුඨසෙලාදිකෙ පීතකරඬගෙ. ලාබාපත්තඬගරසාදිකෙ ලොහිතකරඬගෙ. මහාරජනලොද්දකන්දුලාදිකෙ මන්දරත්තරඬගෙ. දුට්ඨු රජිතවණ්ණං අපහස්සරං. තෙනාහ “අපරිසුද්ධවණ්ණමෙවස්සා”ති. ඊදිසන්ති දුරත්තවණ්ණං. තස්මිං වත්ථෙ රඬගජාතං සයං සුපරිසුද්ධං සමානං කිස්ස හෙතු කෙන රත්තවණ්ණං අපරිසුද්ධං හොතීති රඬගජාතස්ස නිද්දොසතං වදති. තෙනාහ “යස්මා පනා”ති ආදි.

සංකිලෙසපක්ඛං දස්සෙන්නෙන අසංකිලිට්ඨමෙව වත්ථං උදාහරිතබ්බන්ති පාකටොයමත්ථො, සංකිලිට්ඨවත්ථනිදස්සනෙන පන “සියා නු බො අඤ්ඤොපි කොචි විසෙසො”ති අධිජ්ජායෙන පුච්ඡති “කස්මා පනා”ති ආදිනා. ඉතරො

අත්ථවිසෙසොති දස්සෙන්තො “වායාමමහජ්ඵලදස්සනත්ථ”න්තිආදිමාහ. එත්ථ ච සංකිලිට්ඨචිත්තවිසොධනවිධානෙ සංකිලිට්ඨවත්ථං නිදස්සතඛ්ඛන්ති පටිඤ්ඤා, වායාමමහජ්ඵලදස්සනත්ථන්ති හෙතුඅත්ථො. යථා භීතිආදි අන්වයත්ථො. න තත්ථ ජාතිකාළකෙ වියාතිආදි බ්‍යතිරෙකත්ථො. සදිසුදාහරණං පන මලග්ගහිතකංසපාතිආදි දට්ඨබ්බං. එවං චිත්තමිෂිතිආදි ඔපම්මත්ථස්ස උපමෙයාඋපනයනං. තත්ථ පකතියාති අකිත්තිමෙන සභාවෙන. තත්ති චිත්තං. සාමඤ්ඤග්ගහණඤ්චෙන චිත්තභාවාවිසෙසතො. තෙනාහ “සකලෙපි”ති. පණ්ඩරමෙව න සංකිලිට්ඨං සංකිලෙසෙහි අසමන්තාගතභාවතො. නනු කිරියාමයචිත්තෙහි විපාකසන්නානෙ විසෙසාධානං ලබ්හති, අඤ්ඤා කතවිනාසා කතඛ්භාගමා ආපජ්ජෙය්‍යං? කිඤ්චාපි ලබ්හති, තස්ස සංකිලෙසො වට්ටුපනිස්සයො, අසුද්ධි වා න භොති, අසංකිලෙසො විවට්ටුපනිස්සයො, විසුද්ධි වා න භොති එව. උපක්කිලිට්ඨන්ති පනෙතං උපක්කිලෙසනාරහස්ස චිත්තස්ස වසෙන චුත්තං, න විපාකපබන්ධස්ස. තෙනාහ “පහස්සරමිදං භික්ඛවෙ චිත්ත”න්ති, “පණ්ඩරමෙවා”ති ව. තඤ්ච බොති පන සකසන්නතිපරියාපන්නතාය නෙසං කෙවලං එකත්තනයවසෙන චුත්තං, න විපාකධම්මානං කිලෙසාසම්ඛිගිභාවතො. අථ වා උපක්කිලිට්ඨන්ති ඉමිනා උපක්කිලෙසහෙතු තත්ථ විජ්ජමානං විසෙසාධානමාහ, න “සංකිලිට්ඨා ධම්මා”තිආදීසු (ධ. ස. 77.දුකමාතිකා) විය තංසමඛිගිතන්ති දට්ඨබ්බං. විසොධියමානන්ති විපස්සනාපඤ්ඤාය අනුක්කමෙන සබ්බුපක්කිලෙසෙහි විමොචියමානං. සක්කා අග්ගමග්ගක්ඛණෙ පහස්සරතරං කාතුං, යතො න පුන උපක්කිලිස්සති. එවන්තිආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස නිගමනං.

දුට්ඨගතිපරිපූරණවසෙන පටිපජ්ජනං පටිපත්ති. සා එව කිලෙසදරථපරිලාභාදිවසෙන උපායාසදුක්ඛා, කුච්ඡිතා වා ගති පවත්ති, දුග්ගතිහෙතුති වා දුග්ගති, දුග්ගතියා පන පටිපත්තියා ගන්ධබ්බතො, තස්සා වා නිජ්ඵන්නභාවතො කුච්ඡිතො, දුක්ඛා ව ගතීති දුග්ගති. සංකිලිට්ඨචිත්තොති ඉදං තස්සා පටිපත්තියා දුග්ගතිභාවදස්සනත්ථං, න විසෙසනත්ථං. න භි අසංකිලිට්ඨචිත්තස්ස පාණසාතාදිවසෙන පවත්ති. සංකිලිට්ඨචිත්තොති ලාභාසාය සබ්බෙසො කිලිට්ඨචිත්තො. දුතෙයාපභිණගමනන්ති දුතෙයාං චූච්චති දුතකම්මං, ගිහීනං පණ්ණං වා සාසනං වා ගහෙත්වා තත්ථ තත්ථ ගමනං, පභිණගමනං සරාසරං පෙසිතස්ස බුද්දකගමනං, දුතෙයාගමනං පභිණගමනඤ්ච ගච්ඡති. වෙජ්ජකම්මන්ති අනනුඤ්ඤාතෙ යානෙ ලාභාසාය ගහට්ඨානං හෙසජ්ජං කරොති. සඬ්ඝභෙදකථා පරතො ආගමිස්සති. වෙළදානාදීභිති වෙළදානපත්තදානපුජ්ඵදානාදීභි මිච්ඡාජීවෙන ජීවිකං කප්පෙති. සකලමිෂිති “අත්ථි අනාවාරො, අත්ථි අගොවාරො”තිආදිනා විහඬගෙ (විහ. 513, 514) ආගතං සබ්බමිෂි අනාවාරං අගොවරඤ්ච වරණවසෙන පරිපුරෙති.

“නිරයමිපි ...පෙ.... පෙත්තිවිසයමිපි ගච්ඡති”ති වත්වා තත්ථ පෙත්තිවිසයගමනං දස්සෙන්තො “සමණයක්ඛො නාම භොති”තිආදිමාහ.

සුක්කපක්කේ පරිසුද්ධන්ති සබ්බසො විසුද්ධං අසංකිලිට්ඨං. පරිසුද්ධත්තා එව පරියොදාතං, පහස්සරන්ති අත්ථො. සුරත්තවණ්ණමෙවස්සාති සුට්ඨ රත්තවණ්ණමෙව අස්ස. පරිසුද්ධවණ්ණමෙවස්සාති නිලවණ්ණොපිස්ස පරිසුද්ධො ව භවෙය්‍යාති එවමාදිං සන්ධායාහ “කණ්හපක්කේ චුත්තපච්චනීකෙනෙව වෙදිතබ්බං”ති. රභිගජාතන්තිආදි පන තත්ථ චුත්තවසෙනෙව වෙදිතබ්බං. පටිපත්තිසුගතිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං පටිපත්තිදුග්ගතිආදීසු චුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බං. පරිසුද්ධචිත්තොති සුද්ධාසයො. දස කුසලකම්මපථෙ පරිපුරෙතීති ඉදං කණ්හපක්කේ “දස අකුසලකම්මපථෙ පරිපුරෙතී”ති චුත්තස්ස පටිපක්ඛදස්සනවසෙන චුත්තං. යථා හි තත්ථ අභිජ්ඣාබ්‍යාපාදමිච්ඡාදිට්ඨිග්ගහණෙන කම්මපථසංසන්දනනයෙන කම්මපථං අප්පත්තාය ව අගාරියස්ස තථාරූපාය මිච්ඡාපටිපත්තියා සඬගහො ඉච්ඡිතො, එවං ඉධාපි අනභිජ්ඣාබ්‍යාපාදසම්මාදිට්ඨිග්ගහණෙන අලොභාදොසාමොභවසෙන පචත්තා අගාරියස්ස සම්මාපටිපත්ති සඬගතිතාති දට්ඨබ්බං, න කම්මපථප්පත්තාවාති. මනුස්සමහත්තන්ති ජාතිරූපහොගාධිපතෙය්‍යාදිවසෙන මනුස්සෙසු මහත්තභාවං. දසහි යානෙහි අඤ්ඤාසං දෙවානං අභිභවො දෙවමහත්තතා. පටිපත්ති සුගතියා භාජියමානත්තා “අනාගාමිමග්ගං භාවෙතී”ති තථා අනාගාමිභාවනං පාපෙත්වා යපිතා. ගහිතග්ගහණෙන සුබානුභවට්ඨානස්ස අධිප්පෙතත්තා තදභාවතො අසඤ්ඤිභවං අනාදියන්තො “දසසු වා බ්‍රහ්මභවනෙසු”තිආදිමාහ.

71. සකහණ්ඨෙ ජන්දරාගො අභිජ්ඣායනට්ඨෙයන අභිජ්ඣා, අභිජ්ඣායනාති අත්ථො. පරහණ්ඨෙ ජන්දරාගො විසමං ලුබ්භතීති විසමලොභො. එවම්පි අභිජ්ඣාවිසමලොභානං විසෙසො හොතීති දස්සෙත්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. තත්ථ අත්තතො සන්තකං තංසදිසඤ්ච යුත්තට්ඨානං. යං යාවිතං, අප්පකසිරෙන වා සක්කා ලද්ධං, තං පත්තට්ඨානං. පරදාරගරුදාරාති අයුත්තට්ඨානං. යං අපත්ථනියං, යස්ස වා පත්ථනාය බ්‍යසනං ආපජ්ජති, තං අප්පත්තට්ඨානං. ථෙරොති මහාසඬ්ඨරක්ඛිතත්ථෙරො, යෙන අට්ඨකථා පොත්ථකං ආරොපිතා. සො හි අන්තෙවාසිකෙසු සාකච්ඡන්තෙසු එවමාහ. සොපි ඉමස්මිංයෙව සුත්තෙ විනිබ්භොගො න ලුබ්භති චිත්තසංකිලෙසස්ස අධිප්පෙතත්තා. තෙනාහ “යුත්තෙ වා”තිආදි. අයොනියොමනසිකාරවසෙන උප්පජ්ජනතො සම්පත්ති ආයතිඤ්ච දුක්ඛස්සෙව උප්පාදනතො න කොචි ලොභො අවිසමො නාම. අභිජ්ඣායනට්ඨෙයනාති යස්ස කස්සපි ආරම්මණස්ස යුත්තස්ස අයුත්තස්ස අප්පත්තස්ස ව අභිජ්ජායනවසෙන අභිපත්ථනාවසෙන ව පචත්තා තණ්හා අභිජ්ඣාති ලොභතො නිබ්බිසෙසන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “එකත්ථමෙතං බ්‍යඤ්ජනමෙව නාන”න්ති. දුසෙතීති සභාවසන්තං අසංකිලෙසං විනාසෙති අවිසුද්ධං කරොති. තෙනාහ “ඕභාසිතුං න දෙතී”ති. “ඉමෙ සත්තා උච්ඡිජ්ජන්තු විනස්සන්තු”ති සත්තෙසු බ්‍යාපජ්ජනාකාරප්පචත්තියා බ්‍යාපාදො නවවිධආසාතවත්ථුසම්භවො චුත්තො. කොධො පන සඬබ්බරෙසුපි පචත්තනතො දසවිධආසාතවත්ථුසම්භවො චුත්තො. උභයම්පි පටිසමෙව, පචත්තනානත්තතො හින්දිත්වා චුත්තො. කුප්ඣනවසෙනෙව චිත්තපරියොනන්ධතො “අක්කොච්ඡි මං අවධි ම”න්තිආදිනා.

සුට්ඨ කතං කරණං සුකතං, තස්ස පුබ්බකාරිතාලක්ඛණස්ස ගුණස්ස විනාසනො
 උදකප්පස්සනියා විය සරීරානුගතං උදකං පුස්සන්තො මක්ඛො. තථා හි සො පරෙසං
 ගුණානං මක්ඛනට්ඨොන “මක්ඛො”ති වුච්චති. ඉදානි අනගාරියස්ස වානිආදිනා
 සඬ්ඛෙපෙන වුත්තත්ථං විත්ථාරෙන දස්සෙතුං “අනගාරියොපි”ති ආදි වුත්තං.
 නිසින්නකථාපරිකථාදිවසෙන ධම්මස්ස කථා ධම්මකථානායො, එකත්තාදිධම්මනීති
 එව වා. පකරණං සත්ත පකරණානි, තත්ථ කොසල්ලං.
 ධම්මකථානායපකරණකොසල්ලං. ආදි-සද්දෙන විනයක්කමෙ චතුසු මහානිකායෙසු
 ව කොසල්ලං සඬ්ගණ්භාති. අවිත්තිකතොති විත්තිකාරරහිතො. යථා වායන්ති
 ඉමිනා යථායං මක්ඛො විත්තං දුසෙති, එවං පළාසොපි විත්තං දුසෙති, තස්මා
 උපක්කිලෙසොති දස්සෙති. අනියතා ගති නියමොක්කමනාභාවතො. ආදි-සද්දෙන
 “රත්තඤ්ඤු චිරපබ්බජිතෙ පුග්ගලෙ අජ්ඣාත්ථරිත්වා ‘ත්වම්පි ඉමස්මිං සාසනෙ
 පබ්බජිතො, අහම්පි පබ්බජිතො, ත්වම්පි සීලමත්තෙ යීතො අහම්පි’ති” එවමාදීනං
 සඬ්ගණො. යුගග්ගාහගාහීති “තව වා මම වා කො විසෙසො”ති අසමම්පි සමං
 කත්වා සමධුරග්ගාහගණ්භනකො. බියනා උසුයනා. අත්තනො සම්පත්තියා
 නිගුහනං තස්ස පරෙහි සාධාරණභාවාසහනෙන හොතීති “පරෙහි සාධාරණභාවං
 අසහමානං”ඉච්චෙව වුත්තං. කාරණෙ හි ගහිතෙ එලම්පි ගහිතමෙව හොතීති.
 අඤ්ඤා ආත්තනො පච්චෙදනකපුග්ගලො කෙරාට්ඨො, “නෙකතිකවාණිජො”තිපි
 වදන්ති. සප්පමුඛා මච්ඡවාලා එකා මච්ඡජාති ආයතනමච්ඡො. තෙනාහ
 “ආයතනමච්ඡො නාමා”ති ආදි. බද්ධවරොති අත්තෙවාසී.

සබ්බසො අමද්දිතසභාවෙන වා තහරිතහත්තසදිසස්ස ථද්ධභාවස්ස
 අනොනම්තදණ්ඩසදිසතාය පග්ගහිතසිරආතිවාතවුත්තිකාරස්ස ව කරණතො වා
 තහරිත...පෙ.... කරණො. තදුත්තරිකරණොති යං යෙන කතං දුච්චරිතං වා සුචරිතං
 වා, තදුත්තරි, තස්ස ද්විගුණං වා කරණො. අත්තනො මණ්ඩනාදිඅත්ථං පරෙන කතං
 අලඬිකාරාදිං. පරියාපුණාති වා කප්ථති වා අත්තනො බලානුරූපං. කාමං
 නිකායද්වයග්ගහණාදිවසෙන පවත්තො සෙවිතබ්බමානො එව, තථාසිස්ස
 සංකිලෙසපක්ඛත්තා වුත්තං “මානං අනිස්සායා”ති.

උණ්ණතිවසෙනාති “සෙය්‍යාහමස්මි”ති ආදිනා විත්තස්ස පග්ගහණවසෙන.
 පුබ්බෙ කෙනවි අත්තානං සදිසං කත්වා පච්ඡා තනො අධිකතො දහනතො
 උප්පජ්ජනකො අතිමානො. මදග්ගහණාකාරො ජාතිආදිං පටිච්ච මජ්ජනාකාරො,
 සොපි අත්ථතො මානො එව. පමාදො තථාපවත්තො විත්තුප්පාදො.

තස්මා ලොභමාදිං කත්වා දස්සෙතීති ලොභස්ස ආදිතො ගහණෙ කාරණං
 විභාවෙතුකාමො පුච්ඡති. පයමුප්පත්තිතොති තත්ථ තත්ථ හවෙ සබ්බපයමං
 උප්පජ්ජනතො. සත්තානඤ්ඤි යථාධිගතං ඤානාදිවිසෙසං ආරබ්භ පච්චවෙක්ඛණා
 විය යථාලද්ධං උපපතිහවං ආරබ්භ නිකන්ති එව. තෙනාහ
 “සබ්බසත්තාන”න්ති ආදි. යථාසම්භවං ඉතරෙති ඉතරෙ ඛ්‍යාපාදාදයො යථාපච්චයං
 උප්පජ්ජන්ති, ලොභස්ස විය ආදිතො අසුකස්ස අනන්තරං අසුකොති වා න තෙසං
 නියමො අත්ථීති අත්ථො. කිං පන එතෙ සොළසෙව විත්තස්ස උපක්කිලෙසා, උදාහු

අඤ්ඤාපි සන්තීති අනුයොගං සන්ධාය අඤ්ඤාපි සන්තීති දස්සෙන්තො “න ච එතෙ”තිආදිමාහ. යදි එවං කස්මා එත්තකා එව ඉධ වුත්තාති. නයදස්සනවසෙනාති දස්සෙන්තො ආහ “එතෙන පන...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති. තෙන ටීනමිද්ධඋද්ධච්චකුක්කුච්ච-විචිකිච්ඡා-අත්තුක්කංසන-පරවබ්භනඡමිහිතත්තා-භීරුකතා-අභිරිකානොත්තප්ප-අත්තිච්ඡනා-පාපිච්ඡනා-මහිච්ඡනාදයො සඬගහිතාති වෙදිතබ්බං.

72. සංකිලෙසං දස්සෙන්වාති සංකිලිට්ඨවත්තනිදස්සනෙන සඬබෙපෙන වුත්තං. සංකිලෙසං විභාගෙන දස්සෙන්වා. වොදානං දස්සෙන්තොති එත්ථාපි එසෙව නයො. එවං ජානිත්වාති “අභිජ්ඣා විසමලොභො එකන්තෙනෙව චිත්තස්ස උප්පක්කිලෙසො”ති සභාවතො සමුදයතො නිරොධතො නිරොධුපායතො ච පුබ්බභාගපඤ්ඤාය වෙව හෙට්ඨිමමග්ගද්වයපඤ්ඤාය ච ජානිත්වා. පජ්ඣතීති එත්ථ අවචන්තප්පභානමෙව අධිප්පෙතන්ති දස්සෙන්තො “සමුව්ඡෙදප්පභානවසෙන අරියමග්ගෙන පජ්ඣතී”ති ආහ. අරියමග්ගෙනාති අනාගාමිමග්ගෙන. තෙන හි පභානං ඉධ සබ්බවාරෙසු අධිප්පෙනං. කිලෙසපටිපාටි ඉධ කිලෙසානං දෙසනාක්කමො. මග්ගපටිපාටිපන චතුත්තං අරියමග්ගානං දෙසනාක්කමොපි තාය දෙසනාය පටිපජ්ජනක්කමොපි තාය පටිපත්තියා උප්පත්තික්කමොපි. තත්ථ යෙ යෙ කිලෙසා යෙන යෙන මග්ගෙන පභීයන්ති, මග්ගපටිපාටිං අනොලොකෙත්වා තෙසං තෙසං කිලෙසානං තෙන තෙන මග්ගෙන පභානදස්සනං කිලෙසපටිපාටි න කිලෙසානං උප්පත්තික්කමො ඉධ දෙසනාක්කමො වාති දස්සෙන්තො “අභිජ්ඣා විසමලොභො”තිආදිමාහ. යෙන යෙන පන මග්ගෙන යෙ යෙ කිලෙසා පභීයන්ති මග්ගානුපුබ්බියා, තෙන තෙන මග්ගෙන තෙසං තෙසං කිලෙසානං පභානදස්සනං මග්ගපටිපාටියා පභානදස්සනන්ති දස්සෙන්තො “සොතාපත්තිමග්ගෙනා”තිආදිමාහ.

ඉමස්මිං පන යානෙති “ස ඛො සො, හික්ඛවෙ, හික්ඛු”තිආදිනා ආගතො ඉමස්මිං පභානවාරෙ. ඉමෙ කිලෙසාති ඉමෙ යථාචුත්තා කිලෙසා. සොතාපත්තිමග්ගවජ්ඣා වා භොන්තු සෙසමග්ගවජ්ඣා වාහෙට්ඨා දස්සිතමග්ගපටිපාටිවසෙන. තත්ථ පන යෙ තතියමග්ගවජ්ඣා, තෙසං අනාගාමිමග්ගෙනෙව පභානෙ වත්තබ්බං නත්ථි, යෙසං පනෙත්ථ හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣානං ඉධ සඬගහෙ කාරණං පච්ඡා වත්තුකාමෙන අග්ගමග්ගවජ්ඣානං අනාදිශිත්වා කස්මා තතියමග්ගවජ්ඣානමෙව ගහණං කතන්ති ආහ “අයමෙත්ථ පවෙණිමග්ගාගතො සම්භවො”ති, අයං ඉමස්ස සුත්තස්ස එතස්මිං යානෙ ආචරියපවෙණියා කථාමග්ගො තතො ආගතො අත්ථසම්භවො අත්ථතත්ථන්ති අත්ථො. තත්ථ හෙට්ඨිමමග්ගවජ්ඣානං ඉධ සඬගහෙ කාරණං පච්ඡා වත්තුකාමො අග්ගමග්ගවජ්ඣානං අග්ගහණෙ යුත්තිං දස්සෙන්තො “සො වා”තිආදිමාහ. තෙනාති චතුත්ථමග්ගෙන. සෙසානන්ති ඛ්‍යාපාදාදීනං. යෙපීති මක්ඛාදිකෙ සන්ධායාහ. තංසමුට්ඨාපකච්ඡිත්තානන්ති තෙසං මක්ඛාදීනං සමුට්ඨාපකච්ඡිත්තුප්පාදානං. තත්ථ මක්ඛ-පළාස-ඉස්සා-මච්ඡරිය-සමුට්ඨාපකං පටිසද්ධියචිත්තං, විසෙසතො පඤ්චකාමගුණලොභෙන සංයො මායාවී ව භොති,

පඤ්චකාමගුණිකරාගො ව අනාගාමිමග්ගෙනෙව නිරවසෙසතො පහීයති, තස්මා
 චුත්තං “තංසමුට්ඨාපකච්ඡිතානං අප්පහීනත්තා”ති. තෙපි සුප්පහීනා භොන්තිති
 සම්බන්ධො. තත්ති පයමමග්ගෙනෙව පහානං පුබ්බාපරෙත න සන්ධියති “යථොධි
 බො”ති එත්ථ ඔධිවචනස්ස මග්ගත්තයවාචකත්තා. රතනත්තයෙ අවෙච්චප්පසාදො
 නාම අරියකන්තසීලං විය සොතාපන්නස්ස අභිගානි, තෙ ව පහානතො පච්ඡා
 නිද්දිට්ඨා, තස්මා ඉධ චුත්තප්පහානං වික්ඛම්භනපහානමෙවාති කෙච්චි වදන්ති. තෙසං
 ඉච්ඡාමත්තමෙව යථාචුත්තපහානස්සෙව වසෙන අවෙච්චප්පසාදානං ඔධිසො
 පහානස්ස විභාවිතත්තා, ස්වායමත්ථො හෙට්ඨා යුත්තිතොපි පකාසිතොයෙව.

74. එකමෙකෙන පදෙන යොජෙතබ්බං, යතො එකමෙකස්සපි උපක්කිලෙසස්ස
 සභාවාදිතො දස්සනං නියානමුඛං භොති, තථා වෙච්ච හෙට්ඨා සංවණ්ණිතං.
 අනාගාමිමග්ගවසෙන පහානං වත්වා පසාදස්ස උද්ධටත්තා චුත්තං
 “අනාගාමිමග්ගෙන ලොකුත්තරප්පසාදො ආගතො”ති. යදි එවං තස්මා
 “ලොකියො උප්පජ්ජති”ති චුත්තන්ති? “ඉතිපි සො භගවා”ති ආදිනසප්පවත්තස්ස
 ලොකියත්තා. නිබ්බානාරම්මණො එව හි ලොකුත්තරො පසාදො. “ඉතිපි සො
 භගවා”ති ආදිවචනෙන ලොකියං, අවෙච්චප්පසාදවචනෙන ලොකුත්තරන්ති
 ලොකියලොකුත්තරම්සස්සකං පසාදං දස්සෙන්නො. අවෙච්ච රතනත්තයගුණ
 යථාවතො ඤත්වා පසාදො අවෙච්චප්පසාදො. සො පන යස්මා මග්ගෙනාගතත්තා
 කෙනචි අකම්පනියො අප්පධංසියො ච භොති, තස්මා චුත්තං “අවලෙන
 අච්චුතෙනා”ති. තත්ථ ලොකුත්තරො සබ්බසො බුද්ධගුණාදිසු සම්මොභං
 විද්ධංසෙන්නො තත්ථ කිච්චතො පවත්ති, ඉතරො ආරම්මණවසෙන තෙ ආරබ්භ.
 තං විධිත්ති තං තස්ස උප්පන්නප්පකාරං. අනුස්සතිට්ඨානානීති
 අනුස්සතිකම්මට්ඨානානීති.

75. සොමනස්සාදීති ආදි-සද්දෙන ඤාණාදීති සඬගණ්හාති. වොරානං අභිණ්භං
 සඤ්චරණට්ඨානතාය පච්චන්තග්ගහණං. පච්චචෙක්ඛතොති “අසුකස්මිඤ්ච යානෙ
 ඉමෙ විමෙ වොරා එවඤ්ච එවඤ්ච විනාසිතා”ති පච්චචෙක්ඛතො රඤ්ඤො විය.

යො යො ඔධි යථොධි. යථා-සද්දො ඛ්‍යාපනිච්ඡායං, බො සද්දො අවධාරණෙති
 දස්සෙන්නො “සකසකඔධිවසෙන වත්තමෙව භොති”ති ආදිමාහ. තෙන
 “වත්ත”න්ති ආදිසුපි අවධාරෙතබ්බන්ති දස්සෙති. සකසකඔධිවසෙනාති
 සඬබෙපතො චුත්තමත්ථං විචරිතුං “ද්වෙ ඔධි”ති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ
 යං මග්ගවජ්ඣාති යෙන මග්ගෙන අනවසෙසතො පහාතබ්බා.
 අනවසෙසප්පහානවසෙන හි තං තං මග්ගවජ්ඣානං කිලෙසානං
 තදඤ්ඤමග්ගවජ්ඣෙහි අසම්මිස්සතා, අඤ්ඤථා යෙ සකසකඔධිවසෙන
 උපරිමග්ගවජ්ඣා, තෙ හෙට්ඨිමමග්ගෙහි පහීනාපායගමනීයාදිසභවා එව තෙහි
 පහීයන්තිති පහානවසෙන සම්මිස්සා සිද්ධං. තෙන තෙයෙව පහීනා භොන්තිති
 එත්ථාපි එසෙව නයො. තතුත්තරපීති තතො පහානනිමිත්තසොමනස්සුප්පත්තිතො
 උද්ධමිපි. පටිපක්ඛෙසු ඔධිසො පවත්තිකිච්චත්තා ඔධිති හෙට්ඨා තයො මග්ගා

වුවුවන්ති. තෙ හිතිආදි වුත්තස්සෙවත්ථස්ස විවරණං. ඉමස්ස හික්ඛුනොති අනාගාමිං සන්ධායාහ. තෙන වුත්තං “හෙට්ඨාමග්ගත්තයෙන වත්ත”න්ති.

කෙච් චත්තම්පි ගණ්හන්ති, නයිදමෙවන්ති දස්සනත්ථං “චත්ත”න්ති වුත්තං. න හි යං යෙන චත්තං, සො පුන තං ආදියති. තෙනාහ “අනාදියනභාවදස්සනවසෙනා”ති. චත්තම්පි කිඤ්චි සසන්තතිලග්ගං සියා, නයිදමෙවන්ති දස්සනත්ථං “මුත්ත”න්ති වුත්තං. තෙනාහ “සන්තතිතො විනිමොචනවසෙනා”ති. මුත්තම්පි කිඤ්චි මුත්තබන්ධනා විය ඵලං කුහිඤ්චි තිට්ඨති, න ඵවමිදන්ති දස්සනත්ථං “පහීන”න්ති වුත්තං. තෙනාහ “ක්චචි අනවට්ඨානදස්සනවසෙනා”ති. යථා කිඤ්චි දුන්නිස්සට්ඨං පුන ආදාය සම්මදෙව නිස්සට්ඨං පටිනිස්සට්ඨන්ති වුවුවති, ඵවං විපස්සනාය නිස්සට්ඨං ආදින්නසදිසං මග්ගෙන පහීනං පටිනිස්සට්ඨං නාම හොතිති දස්සනත්ථං “පටිනිස්සට්ඨ”න්ති වුත්තං. තෙනාහ “ආදින්නපුබ්බස්ස පටිනිස්සග්ගදස්සනවසෙනා”ති. න කාපුරිසෙන විය පරම්මුබ්බෙන නිස්සට්ඨං, අථ ඛො අහිමුබ්බෙනෙව නිස්සට්ඨන්ති දස්සනත්ථං “පටිනිස්සට්ඨ”න්ති වුත්තං. තෙනාහ “පටිමුබ්බං වා”තිආදි. උපගන්තබ්බතොති අත්තතො හිතසුඛං පච්චාසිසන්තෙන ඵකන්තෙන අධිගන්තබ්බතො. ධාරණතොති තංසමඬ්භිතං අපායපාතතො සන්ධාරණෙන. ගන්ථො “වෙදො”ති වුවුවති “විදන්ති ඵතෙනා”ති, වෙදෙහි ඤාණෙහි ගතො පටිපන්නොති වෙදගු. අහිජඤ්ඤාති ජානෙය්‍ය. වෙදජාතාති උප්පන්නසොමනස්සා. ඤාණං “වෙදො”ති වුවුවති “වෙදිතබ්බං වෙදෙති”ති. සොමනස්සං “වෙදො”ති වුවුවති ආරම්මණරසං වින්දති අනුභවතිති.

උප්පන්නන්ති අවෙච්චප්පසාදං නිස්සාය උප්පන්නං. වුත්තප්පකාරමෙව වෙදන්ති “සොමනස්සං සොමනස්සමයඤාණඤ්චා”ති ඵවං වුත්තප්පකාරමෙව. අත්ථවෙදන්ති අත්ථෙව හෙතුඵලෙ වෙදං. ධම්මවෙදන්ති ධම්මෙව හෙතුම්හි වෙදං. තෙනාහ “අවෙච්චප්පසාදස්ස හෙතු”න්තිආදි. ඉධ ධම්මත්ථස්ද්දා හෙතුඵලපරියායාති ඉමමත්ථං පාළියා ඵව දස්සෙතුං “වුත්තඤ්ඤෙන”න්තිආදි වුත්තං. තමෙව අත්ථඤ්ච ධම්මඤ්චාති අත්ථො ධම්මොති ච වුත්තං. අවෙච්චප්පසාදනිමිත්තං යථාවුත්තං කිලෙසප්පහානඤ්ච. අත්ථධම්මානිසංසභුතං වෙදන්ති යථාවුත්තඅත්ථධම්මානිසංසභුතං සොමනස්සමයඤාණසඬ්ඛාතං වෙදඤ්ච. පාමොජ්ජන්ති තරුණපීතිං ආහ. පච්චවෙක්ඛණාකාරප්පවත්තෙනාති ඵතෙන පච්චවෙක්ඛණා ඵවෙත්ථ අනවජ්ජසභාවතාය ධම්මොති වුත්තොති දට්ඨබ්බං. පීති ජායතීති පරප්පච්චයං බලවපීතිමාහ. පීණිතමනස්සාති පස්සද්ධිආවහෙහි උළාරෙහි පීතිවෙගෙහි තිත්තචිත්තස්ස. කායොති නාමකායො. වූපසන්නදරථොති කිලෙසපරිලාභානං දුර්භාවෙන සුට්ඨු උපසන්නදරථො. පච්චවෙක්ඛණහෙතුකං විත්තස්ස සමාධානං ඉධ අධිප්පෙතන්ති ආහ “අප්පිතං විය අවලං තිට්ඨති”ති.

76. කාමං “බුද්ධෙ අවෙච්චප්පසාදෙන සමන්තාගතොම්හි, ධම්මෙ සඬ්ඝෙ අවෙච්චප්පසාදෙන සමන්තාගතොම්හි”ති ඉදම්පි තස්සා පච්චවෙක්ඛණාය පවත්තිආකාරපකාසනමෙව, ඉදං පන විසෙසතො රතනත්තයෙ

උප්පන්නසොමනස්සාදිප්පකාසනපදං. “යථොධි ඛො පනා”ති ඉදම්පි සවිසෙසං පච්චවෙක්ඛණාකාරප්පකාසනපදන්ති අධිප්පායෙන “ඉදානි යථොධි...පෙ.... පකාසෙත්වා”ති වුත්තං. චත්තාරොපි පන වාරා

පච්චවෙක්ඛණාකාරප්පකාසනවසෙන වෙච සොමනස්සාදිආනිසංසදස්සනවසෙන ච වුත්තාති සක්කා විඤ්ඤාතුං උභයත්ථාපි උභයස්ස වුත්තත්තා. යදිපි අරියමග්ගො එකච්ඡත්තක්ඛණිකො න පුන උප්පජ්ජති, පටිපක්ඛස්ස පන තෙන සුප්පහීනත්තා තංසමඬ්ඨි අපරිභානධම්මො තංසිලාදිභාවෙනෙව වුච්චතීති ආහ “තස්ස අනාගාමිමග්ගසම්පයුත්තං සීලක්ඛන්ධං දස්සෙති”තිආදි. “එවංධම්මා තෙ භගවන්තො අහෙසු”න්තිආදිසු (දී. නි. 2.13; ම. නි. 3.197-198; සං. නි. 5.378) විය ඉධ ධම්ම-සද්දො සමාධිපරියායොති ආහ “සමාධික්ඛන්ධං පඤ්ඤාක්ඛන්ධඤ්ච දස්සෙති”ති. තථා හි සො සම්පයුත්තධම්මෙ එකාරම්මණෙ අවික්ඛිපමානෙ අවිප්පකිණ්ණෙ අවිසටෙ කත්වා සමං, සම්මා ච ආදහන්තො තථා තෙ ධාරෙතීති ච චත්තබ්බතං අරහතීති ධම්මොති ච වුච්චති. අනෙකරූපානන්ති අනෙකප්පකාරානං. අන්තරායො නාම අප්පට්ඨද්ධස්ස වා අලබ්භනවසෙන, පට්ඨද්ධස්ස වා පරිභානවසෙන, තද්වසම්පි ඉධ නත්ථීති දස්සෙත්තො “මග්ගස්ස වා”තිආදිමාහ. නෙවස්ස තං හොති අන්තරායායාති තස්ස අනාගාමිනො පිණ්ඩපාතභොජනං නෙව හොති අන්තරායාය උක්කංසගතාය පච්චවෙක්ඛණාය පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජනතො. තඤ්චස්සා උක්කංසගමනං භතපටිපක්ඛත්තාති දස්සෙත්තො “මග්ගෙන විසුද්ධච්ඡත්තත්තා”ති ආහ.

එත්ථාති එතස්මිං අන්තරායාභාවෙ. එතදෙව විසුද්ධච්ඡත්තත්තමෙව කාරණං. එත්ථ ච “නෙවස්ස තං හොති අන්තරායායා”ති ඉමිනා හෙට්ඨා වුත්තප්පභානං අනාගාමිමග්ගෙනෙවාති සිද්ධං හොති. අනාගාමිනො හි සබ්බසො කාමරාගො පහීනො හොති, රසතණ්හාය අභාවතො තාදිසපිණ්ඩපාතපරිභොගො අග්ගමග්ගාධිගමෙ කථඤ්චිපි අන්තරායාය න හොතීති. “සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, චත්ථ”න්ති වදන්තො භගවාආදිමහි අත්තනා උපනීතචත්ථුපමං අනුසන්ධෙති. උදකස්ස අවිජ්ඣාවො පඬිකසෙවලපණුකාදිමලාභාවෙන පසන්නතාය, තබ්බිපරියායතො බහලතාති ආහ “අවිජ්ජන්ති විප්පසන්න”න්ති. චණ්ණනිභාය විගතසංකිලෙසතාය සමුජ්ජලනං පහස්සරතාය චත්ථස්ස, තං පරියොදානන්ති චත්තබ්බතං ලහතීති ආහ “පරියොදානං පහස්සරතායා”ති. උක්කං ඛන්ධෙය්‍යාති අඬිගාරකපල්ලං යථා දාරුසට්ඨකඬිගාරාදිකෙන න හිජ්ජති, එවං තනුමත්තිකාලෙපාදිනා ඛන්ධෙය්‍යා. මෙසපටලතො වෙරම්භවාතධාරාසඬිසට්ඨනතො විජ්ජුතා විය කෙවලං වාතධාරාසඬිසට්ඨනජනිතා පහා උක්කාපහා, සා පන යස්මා ද්වින්නං වාතධාරානං වෙගසම්භූතසඬිසට්ඨනහෙතුකා, තස්මා කාරණවසෙන “වාතවෙගො උක්කා”ති වුත්තං.

77. යථානුසන්ධිවසෙනාතිආදිමහි උට්ඨිතදෙසනාය අනුරූපා අනුසන්ධි යථානුසන්ධි, තස්සා වසෙන. ඛාතිරෙකදස්සනං විය හි සාධෙනබ්බස්ස ආදිමහි උට්ඨිතදෙසනාය පටිපක්ඛදස්සනම්පි අනුරූපදෙසනාව සම්මදෙව

පතිට්ඨාපනභාවතො, යථා තං ආවත්තභාරයොජනායං විසභාගධම්මාවත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “යථානුසන්ධිවසෙන දෙසනා ආගතා”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විත්ථාරෙන්නො තප්පසඬ්ඛගෙන ඉතරෙපි අනුසන්ධි දස්සෙතුං “තයො හී”ති ආදිමාහ. බහිද්ධාති බාහිරෙසු වත්ථුසු. අසති පරිතස්සනාති තණ්හාදිට්ඨිපරිතස්සනාභාවො. විස්සජ්ජිතසුත්තවසෙනාති “ඉධ හික්ඛු එකච්චස්සා”ති ආදිනා (ම. නි. 1.242) විස්සජ්ජිතසුත්තවසෙන. යෙන ධම්මෙනාති සීලාදිවොදානධම්මෙසු අක්ඛන්තියාදිසංකිලෙසධම්මෙසු ච යෙන යෙන ධම්මෙන. ජ අහිඤ්ඤා ආගතාති ඉමිනා “අනුරූපධම්මවසෙන වා”ති චුත්තවිකප්පං දස්සෙති, සෙසෙහි “පටිපක්ඛවසෙන වා”ති චුත්තවිකප්පං. අක්ඛන්තියා හි කකචුපමොවාදො (ම. නි. 1.222) පටිපක්ඛො, තථා දිට්ඨියා “නෙතං මම, නෙසොහමස්මි, න මෙසො අත්තා”ති එවං පටිභාගා සුඤ්ඤතාකාරෙන. සෙසද්වයෙපි එසෙව නයො. “චිත්තෙ සංකිලිට්ඨෙ දුග්ගති පාටිකඬ්ඛා”ති (ම. නි. 1.70) හෙට්ඨා කිලෙසදෙසනා ආගතා. සබ්බොති අනවසෙසො. සබ්බාකාරොනාති ආදිනවානිසංසපච්චවෙක්ඛණපුග්ගලදොසජානනාදිනා සබ්බජ්ජකාරෙන.

78. “මෙත්තා භාවෙනබ්බා බ්‍යාපාදස්ස පහානායා”ති ආදිවචනතො (අ. නි. 9.1) මෙත්තාදයො බ්‍යාපාදවිහෙසාරතිරාගානං පටිපක්ඛා. යස්මා “සො අත්ථි”ති ආදිනා භගවතා අනාගාමීනො අග්ගමග්ගාධිගමනං චතුසච්චකම්මට්ඨානං මත්ථකං පාපෙත්වා කථිතං, තස්මා තං දස්සෙන්නො “ඉදානිස්සා”ති ආදිමාහ.

බ්‍රහ්මවිහාරධම්මෙති බ්‍රහ්මවිහාරෙ වෙව බ්‍රහ්මවිහාරසහගතධම්මෙ ව. තෙනාහ “නාමවසෙනා”ති. වචත්ථපෙත්වාති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. නාමන්තිපි හි ඊදිසෙසු යානෙසු වත්තාරො අරුපිනො බන්ධා වුව්චන්ති. ඉමිනා නයෙනාති එතෙන භූතනිස්සිතානං සෙසුපාදායධම්මානං සබ්බෙසම්පි පහාතබ්බතණ්හාවජ්ජානං තෙභූමකධම්මානං පරිග්ගහවිධිං උල්ලිඬ්ඛෙති. සභාවතො විජ්ජමානං තං අත්තපච්චක්ඛං කත්වා ඤාණෙන යථාවතො පටිවිජ්ඣියමානතං උපාදාය “අත්ථි ඉද”න්ති යථාවචත්ථාපිතං නාමරූපං. තෙනෙවාහ “එත්තාවතානෙන දුක්ඛසච්චවචත්ථානං කතං හොති”ති. සාවධාරණඤ්චෙනං වචනං, ලොකසමඤ්ඤාසිද්ධං සත්තඉත්ථිපුරිසාදි විය, ඉතො බාහිරකපරිකප්පිතං පකතිආදි දුබ්‍යාදි ජීවාදි කායාදි විය ච න පරමත්ථතො නත්ථි, අත්ථෙව්වාති චුත්තං හොති. පජානාතීති පුබ්බභාගෙ තාව ලක්ඛණරසාදිවසෙන වෙව පටිග්ගහවිභාගවසෙන ච පකාරතො ජානාති, අපරභාගෙ පන පරිඤ්ඤාහිසමයවසෙන පටිවිජ්ඣාත්තො ජානාති. එකන්තහීනා නාම අකුසලධම්මා සම්පති ආයතිඤ්ච දුක්ඛමූලත්තා, තත්ථාපි විසෙසතො තණ්හාති ආහ “දුක්ඛස්ස සමුදයං පටිවිජ්ඣාත්තො අත්ථි හීනන්ති පජානාතී”ති. අත්තතො පච්චයෙහි පධානභාවං නිත්තතා පණිතන්ති ඉමිනා අත්ථෙව්වාති අරියමග්ගොව “පණිත”න්ති වුව්චන්ති ආහ “පහානුපායං විචිනන්තො අත්ථි පණිතන්ති පජානාතී”ති. “උත්තමට්ඨෙන ච පණිත”න්ති වුව්චමානෙ නිරොධසච්චස්සපි සඬ්ඛගො සියා, තස්ස පන පදන්තරෙන සඬ්ඛහිතත්තා චුත්තනයෙනෙවෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. අප්පමඤ්ඤාමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසස්සෙව කතත්තා “බ්‍රහ්මවිහාරසඤ්ඤාගතස්සා”ති චුත්තං.

“සබ්බස්සපි තෙභූමකස්ස සඤ්ඤාගතස්සා” ති වත්තුං වට්ටනියෙව. න චෙත්ථ අසඬගහො තස්සාපි සඤ්ඤාය ආගතභාවතො. ලොකං උත්තරිත්වා සමතික්කමිත්වා නිස්සරිත්වා විසංයුත්තං හුත්වා ධීතත්තා වුත්තං “උත්තරි නිස්සරණං නිබ්බාන”න්ති.

චතුහි ආකාරෙහිති “අත්ථි හීන” න්තිආදීහි චතුහි පකාරෙහි. අන්වයඤාණතාය අනුබොධභූතාය විපස්සනාපඤ්ඤාය ජානනත්ථො ධම්මඤාණතාය පටිච්චෙදභූතාය මග්ගපඤ්ඤාය දස්සනත්ථො සභාවසිද්ධොති දස්සෙන්නො “විපස්සනාපඤ්ඤාය චත්තාරි සච්චානි ජානනතො මග්ගපඤ්ඤාය පස්සතො” ති වුත්තං. භයහෙරචෙ වුත්තනයෙනෙවාති භයහෙරචසුත්තවණ්ණනායං අත්තනා වුත්තඅත්ථවචනත්ථපායෙන ඉධ පායස්ස සදිසත්තා අතිදිසන්නො “කාමාසවාපි...පෙ.... පජානාති” ති ආහ. එත්ථ ව යස්මා “කාමාසවාපි චිත්තං විමුච්චති...පෙ.... අවිජ්ජාසවාපි චිත්තං විමුච්චති” ති “බිණ්ණා ජාති” තිආදීහි වදනා භගවතා චතුත්ථමග්ගො නිද්දිට්ඨො, තස්මා යං හෙට්ඨා අට්ඨකථායං වුත්තං “සො ව උපරි චතුත්ථමග්ගස්සෙව නිද්දිට්ඨත්තා යුජ්ජති” ති, තං සුචුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං.

තස්ස වොදනත්ථායාති තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස භගවා අත්තනො වොදනත්ථාය “පුච්ඡ මං ත්වං බ්‍රාහ්මණ යදෙත්ථ තයා මනසාහිසමිහිත” න්ති වොදනාය, ඔකාසදානත්ථායාති අධිජ්ජායො. දෙසනාසන්නිස්සයො බ්‍රාහ්මණස්ස තථාරූපො එත්ථ අජ්ඣාසයොපි නත්ථිති යථාවුත්තඅනුසන්ධිත්තයවිනිමුත්තත්තා “පාටියෙක්කං අනුසන්ධිං ආහා” ති වුත්තං. චිත්තගතත්තා අබ්භන්තරෙන. කිලෙසචුට්ඨානසිනානෙනාති කිලෙසමලපවාහනෙන රාගපරිළාභාදිවූපසමකරෙන ව අට්ඨඬිගිකඅරියමග්ගසලිලසිනානෙන.

79. ධම්මසභාමණ්ඩපං තාවදෙව උපගතත්තා බාහුකා නදිතො ආගතං වීය මඤ්ඤමානො. අරියඵලමද්දනචුණ්ණාදයො තෙලසිනෙහස්ස විචෙචනෙන. ලුබ්භාවො ලොකං, තං එතිස්සා අත්ථිති ලොකාති සම්මතා. ලොක්ඛසම්මතග්ගහණෙන “තථා සා නදී ලොකෙ පාකටා” ති එවං පචත්තං අත්තනො මිච්ඡාගාහං දීපෙති. තෙනාහ “විසුද්ධභාවං දෙනීති එවං සම්මතා” ති. පාපපවාහනෙන සම්පරායිකාදිසම්පත්තිආවහනො ලොකස්ස හිතා ලොකායා. ලොකායාති සම්මතාති සබ්බං පුරිමසදිසං. තෙනාහ “සෙට්ඨං ලොකං ගමයතීති එවං සම්මතා” ති. පුඤ්ඤසම්මතාති පුජ්ජහවඵලනිබ්බත්තෙන සත්තානං පුනතෙන විසොධනෙන පුඤ්ඤාති සම්මතා. තදත්ථදීපනත්ථමෙවාති තස්සා පුබ්බෙ ආගතදෙසනාය අත්ථදීපනත්ථමෙව. වුත්තස්සෙවත්ථස්ස පුන දීපනං කිමත්ථියන්ති ආහ “ගාථාරූචිකාන” න්ති. චුණ්ණිකවචනං අසම්භාවෙන්තා තථා ව වුත්තෙ අත්ථමබුජ්ඣනකා පජ්ජවචනං සම්භාවෙන්තා තථා ව වුත්තෙ බුජ්ඣනකා ගාථාරූචිකා. විසෙසත්ථදීපනත්ථන්ති විසිට්ඨදීපනත්ථං, පුරිමදෙසනාය අඤ්ඤදීපනත්ථන්ති අත්ථො.

“ගච්ඡති පන භවං ගොතමො බාහුකං නදිං සිනායිතු”න්ති (ම. නි. 1.78)
 හෙට්ඨා චුත්තත්තා බාහුකන්ති ඉදමෙව එත්ථ තදත්ථදීපකං. සෙසානි
 අධිකක්කාදිවචනානි තතො විසිට්ඨස්ස අත්ථස්ස බොධනතො විසෙසත්ථදීපකානි.
 කස්මා පනෙත්ථ භගවතා බ්‍රාහ්මණෙන අචුත්තානි අධිකක්කාදීනි ගභිතානීති ආහ
 “යටෙව හි”තිආදි. කක්කන්ති න්භානපිණ්ඩං අධිජ්ජෙනං, න්භායිත්වා අධිකං
 කක්කං එත්ථ ගණ්හන්තීති අධිකක්කං. තෙනාහ “න්භානසම්භාරවසෙනා”තිආදි.
 මණ්ඩලවාපිසණ්ඨානන්ති වට්ටපොක්ඛරණිසණ්ඨානං. නදියොති විසුං නදියො, න
 අධිකක්කාදීනි විය තිත්ථමත්තං.

තීහි පදෙහීති සුන්දරිකාපයාගබාහුකාපදෙහි. වත්තාරීති අධිකක්කාදීනි වත්තාරි.
 චුත්තානෙව හොන්තීති ලොකසම්මතාලක්ඛණෙන එකලක්ඛණතා බ්‍රාහ්මණස්ස
 අධිජ්ජායෙන, පරමත්ථතො පන පාපපවාහලක්ඛණෙන එකලක්ඛණත්තා. තෙනාහ
 “තස්මා”තිආදි. කිඤ්චි පාපසුද්ධිං න කරොන්තියෙව. න හි නං සොධයෙති නං
 පුග්ගලං න සොධයෙ. වෙරකිබ්බිසභාවං අජ්ජත්තා නාම කම්මපථභාවං අජ්ජත්තා.
 තෙනාහ “බුද්දකෙහි”ති.

පටිභනන්තොති අයුත්තභාවදස්සනෙන තං දිට්ඨිං පටිබාහන්තො. තත්ථායං
 පටිබාහනවිධි යථා යං කිඤ්චි උදකොරොහනං න පාපපවාහනං, එවං යො කොචි
 නක්ඛත්තයොගො පාපහෙතුනං පටිපක්ඛාභාවතො. යඤ්චි විනාසෙති, සො තස්ස
 පටිපක්ඛො. යථා ආලොකො අත්ථකාරස්ස විජ්ජා ව අවිජ්ජාය, න එවං
 උදකොරොහනං නක්ඛත්තයොගො වා පාපහෙතුනං ලොභාදීනං පටිපක්ඛො, තස්මා
 නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං “න උදකොරොහනාදි පාපපවාහන”න්ති. නිව්චං
 එග්ගුනිනක්ඛත්තන්ති සුද්ධසීලාදිකස්ස සබ්බකාලං මඬිගලදිවසො එවාති
 අධිජ්ජායො. ඉතරොති සීලාදිවසෙන අසුද්ධො. නිව්චමෙව උපොසථො
 අරියුපොසථෙන උපචුත්ථභාවතො. සුද්ධස්සාති පරිසුද්ධමනොසමාචාරස්ස.
 සුවිකම්මස්සාති පරිසුද්ධකායවච්ඡිසමාචාරස්ස. තෙනාහ “නික්කිලෙසතායා”තිආදි.
 කුසලුපසඤ්චිතන්ති අනවජ්ජභාවුපගතං. වතසමාදානන්ති ධුතඨම්මසමාදානාදි
 සම්පන්නමෙව හොති, නාස්ස විපත්ති අත්ථීති අත්ථො. මම සාසනෙයෙව සිනාහි,
 යදි අවචන්තමෙව සුද්ධිං ඉච්ඡමිති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “සවෙ”තිආදි. ඛෙමතන්ති
 ඛෙමභාවං. යථා සබ්බභූතානි තපවසෙන ඛෙමජ්ජත්තානි අභයජ්ජත්තානි හොන්ති,
 එවං කරොහීති තං හෙට්ඨා දස්සිතං මෙත්තාදිභාවනං බ්‍රාහ්මණස්ස සඬ්ඛෙපෙන
 උපදිසන්තෙනස්ස එකච්චසමාධිසම්පදා තදවිනාභාවිතී පඤ්ඤාසම්පදා ව දස්සිතාති
 දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “මනොද්වාරසුද්ධි දස්සිතා”ති.

තස්ස පන සම්පදාද්වයස්ස නිස්සයභූතං සීලසම්පදං දස්සෙතුං “සවෙ මුසා න
 භණ්ඨි”තිආදි චුත්තං. එත්ථ ව යථා “සවෙ මුසා න භණ්ඨි”තිආදිනා මුසාවාද-
 පාණානිපාත-අදින්නාදාන-පටිච්චිකාවචනෙන අවසෙසකායවිදුච්චරිතවිරතීපි චුත්තා
 එව හොති ලක්ඛණභාරනයෙන, එවං “සද්දහානො අමච්ඡරි”ති
 සද්ධාදිධනසම්පදානියොජනෙනෙව අවසෙසඅරියධනසම්පදානියොජනම්පි
 සිද්ධමෙව හොතීති සද්ධාදියො විමුත්තිපරිපාචනියධම්මා බ්‍රාහ්මණස්ස පකාසිතා

එවානි වෙදිතබ්බා. තෙනෙවාහ “ඉමාය එව පටිපත්තියා කිලෙසසුද්ධි”ති. ගයා සම්මතතරා බාහුකාදිහිපිති අධිප්පායො.

80. එකොති අසභායො, එසා පනස්ස අසභායතා එකිභාවෙනාති. න හිස්ස තාව තණ්හාදුතියතා විගතා. තෙනෙවාහ “න විරස්සෙවා”තිආදි. එකග්ගහණෙනෙව කායෙන වුපකට්ඨතා වුත්තාති ආහ “වුපකට්ඨො විත්තවිවෙකෙනා”ති. තෙන “දිවා වඩ්ඤ්ඤාන නිසජ්ජායා”තිආදිනා (ම. නි. 1.423; 3.75; විහ. 519; මහානි. 161) ආගතං ඡාගරියානුයොගමාහ. තථාභූතස්ස වස්ස එකාදසහි අග්ගිහි ආදිත්තෙ තයො හවෙ පස්සතො යථා පමාදස්ස ලෙසොපි නාහොසි, එවං කම්මට්ඨානං බුහෙත්තො සම්මදෙව පදහති. කත්ථවි සඬ්ඛාරගතෙ අනපෙක්ඛවිත්තො නිබ්බානාධිමුත්තො එව විහාසිති දස්සෙතුං “අප්පමත්තො”තිආදි වුත්තං. ඛිණ්ණ ඡාතීතිආදිසු යං වත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා වුත්තමෙව. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

වත්ථසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

8. සල්ලෙඛසුත්තවණ්ණනා

81. “වුත්ථො”ති තස්ස මහාථෙරස්ස නාමං, පූජාවසෙන පන මහාවුත්ථොති වුච්චති යථා “මහාමොග්ගල්ලානො”ති. අත්තනො වා වුත්ථං නාම භාගිනෙය්‍යත්ථෙරං උපාදාය ආයස්මතො සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස භාතා අයං මහාථෙරො “මහාවුත්ථො”ති පඤ්ඤායිත්ථ යථා “මහාපන්ථකො”ති. සායන්හසමයන්ති භූමිමත්ථෙ එකං උපයොගවචනන්ති ආහ “සායන්හකාලෙ”ති. න හෙත්ථ අවිචන්ත සංයොගො සම්භවතීති. සත්තසඬ්ඛාරෙහිති සද්ධිවිහාරිකඅත්තෙවාසිකඋපාසකාදිසත්තෙහි වෙව රූපාරම්මණාදිසඬ්ඛාරෙහි ව. පටිනිවත්තිත්වාති අපසක්කිත්වා. නිලීයනන්ති විවෙචනං කායවිත්තෙහි තතො විචිත්තතා. එකිභාවොති හි කායවිවෙකමාහ, පවිවෙකොති විත්තවිවෙකං. තතො වුට්ඨිතොති තතො දුට්ඨවිවෙකතො හවඩ්ගුප්පත්තියා, සබ්බමොචාරිහි සමාගමෙන ව අපෙතො. අභිවාදාපෙත්වාති අභිවාදං කාරොත්වා. එවන්ති යථාවුත්තඅභිවාදවසෙන. පග්ගස්භාති උන්නාමෙත්වා. අනුපච්ඡින්නහවමුලානං තාව එවං අභිවාදො හොතු, උච්ඡින්නහවමුලානං කිමත්ථියොති ආහ “එතං ආචිණ්ණං තථාගතාන”න්ති. තෙන න තථාගතා සම්පරායිකංයෙව සත්තානං සුඛං ආසිසන්ති, අථ ඛො දිට්ඨධම්මිකමපිති දට්ඨබ්බං. කස්මා එවං තථාගතා අභිවදන්තීති තත්ථ කාරණමාහ “සුඛකාමා හී”තිආදි. පුට්ඨකායාති බහු සත්තකායා. යක්ඛාති දෙවා. තෙ හි පුප්පතියතාය “යක්ඛා”ති වුච්චන්ති. අභිවදන්තීති ආසිසිතමෙවත්ථං ඤාණකරුණාහි අභිමුඛං කත්වා වදන්ති.

යාති අනියමතො ගහිතා නියමතො දස්සෙත්තො “ඉමා”ති ආහ. ඉමාති ව ආසන්නපච්චිකඛවචනන්ති ආහ “අභිමුඛං කරොත්තො වියා”ති, තං තං දිට්ඨිගතිකං විත්තගතං සම්මුඛා විය කරොත්තොති අත්ථො. දිට්ඨියොති පුරිමපදලොපෙන පාළියං වුත්තන්ති දස්සෙත්තො “මිච්ඡාදිට්ඨියො”ති ආහ.

සත්තෙසු දිට්ඨිගතචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජමානා, සත්තෙසු වා විසයභූතෙසු ආරබ්භ උප්පජ්ජමානා “සත්තෙසු පාතුභවන්ති”ති චුත්තා. අත්තවාදෙතාති අත්තානං ආරබ්භ පචත්තෙන වචනෙන. පටිසංයුත්තාති “අත්ථි අත්තා”ති ගාහෙ ගාහණෙ ව විසයභාවෙන පටිසංයුත්තා. දිට්ඨිගතිකෙන දිට්ඨිං ගාහන්තෙහි ගහණෙ ගාහාපණෙ ව දිට්ඨි දිට්ඨිවාදස්ස විසයොති තෙන පටිසංයුත්තා නාම භොති. “අත්ථි අත්තා”ති එවං පචත්තා දිට්ඨි ඉධ අත්තවාදපටිසංයුත්තා, න තස්සා විසයභූතො අත්තා. සා ව විසයභාවතො තථාපචත්තෙන වාදෙන පටිසංයුත්තා. ලොකවාද්දපටිසංයුත්තාති එත්ථාපි එසෙව නයො. වීසති භවන්ති තතො පරං අත්තවාදවත්ථුතො අභාවා. පඤ්චපි හි උපාදානක්ඛන්ධෙ පච්චෙකං “අත්තා”ති තෙ ව අත්තතො නිස්සයභාවෙන ගණ්හතො එතාසං දිට්ඨිනං සම්භවො, තබ්බිනිමුත්තො පනායං විසයො අත්තග්ගහණාකාරො ව නත්ථිති. සස්සතො අත්තා ව ලොකො වාති රූපාදීසු අඤ්ඤතරං “අත්තා”ති, “ලොකො”ති වා ගහෙත්වා තං සස්සතො සබ්බකාලභාවී නිච්චො ධූවොති. යථාහ “රූපි අත්තා චෙව ලොකො ව සස්සතො වාති අත්තානඤ්ච ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙති”තිආදි. සස්සතොතිආදීසු පටිමො සස්සතවාදවසෙන අත්තග්ගාහො, දුතියො උච්ඡේදවාදවසෙන, තතියො එකච්චසස්සතවාදවසෙන, චතුත්ථො තක්කිවාදවසෙන පචත්තො, අමරාවික්ඛෙපවසෙන වා පචත්තො අත්තග්ගාහො. අත්තවාති අත්තතො පරිච්ඡේදතාවසෙන. අනන්තවාති අපරිච්ඡේදතාවසෙන. අත්තවා ව අනන්තවා වාති තදුභයවසෙන, ඉතරො තක්කිවාදවසෙන පචත්තො අත්තග්ගාහො. එවං පචත්තත්තා අට්ඨ භොන්තිති යොජනා.

ආදිමෙවාති ආදිමනසිකාරමෙව. තං පන සරූපතො දස්සෙත්තො “විපස්සනාමිස්සකපට්ඨමනසිකාරමෙවා”ති ආහ. අප්පත්ථාපි සොතාපත්තිමග්ගන්ති ඉමිනා අවධාරණෙන නිවත්තිතං දස්සෙති. නාමරූපපරිච්ඡේදතො පභුති යාව උදයබ්බයදස්සනං, අයං ඉධ ආදිමනසිකාරොති අධිජ්ජෙතො පඤ්ඤාභාවනාය ආරම්භභාවතො. උදයබ්බයානුපස්සනාසහිතතාය චස්ස විපස්සනාමිස්සකතා වචනං. එවන්ති ඉමස්ස අත්ථවචනං “එත්තකෙනෙව උපායෙන”ති, යථාචුත්තආදිමනසිකාරෙතාති අත්ථො. එතාසන්ති යථාචුත්තානං අත්තවාදලොකවාදපටිසංයුත්තානං දිට්ඨිනං. කාමඤ්ච තාසං තෙන තද්ඛිගවසෙන පහානං භොතියෙව, තං පන නාධිජ්ජෙතං, තස්මා සමුච්ඡේදවසෙන පහානං පටිනිස්සග්ගො ව භොතීති පුච්ඡති. සබ්බසො සමුච්ඡින්නසංයොජනතාය අනධිමානිකොපි සමානො. “අරියධම්මො අධිගතො”ති මානො අධිමානො, සො යෙසං අත්ථි තෙ අධිමානිකා, තෙසං උදයබ්බයඤ්ඤාණාධිගමෙන අධිමානුප්පත්ති තදවසානො ව මනසිකාරොති අධිජ්ජෙතො. තෙන දිට්ඨිනං පහානං න භොතීති කථාපනත්ථං අයං පුච්ඡාති ආහ “අධිමානප්පහානත්ථං පුච්ඡති”ති. “ආදිමෙව නු බො...පෙ.... පටිනිස්සග්ගො භොති”ති අනභිසමෙතාවී විය වදන්තො අධිමානෙ යිතො විය භොතීති ආහ “අධිමානිකො විය හුත්වා”ති. සොති ථෙරො. තෙසං අත්ථායාති තෙසං අත්තතො අන්තෙවාසිකානං භගවතා එතස්ස මිච්ඡාගාහස්ස

විවේචනාත්මකය. මෙරො කිර ධර්මසෙනාපති විය සද්ධිං අත්තනො අත්තෙවාසිකෙහි
භගවත්තං උපසඬකම්.

82. යත්ථාති විසයෙ භූමිමං. දිට්ඨිනක්ඛි ආරම්මණනිදස්සනමෙතන්ති. යස්මා
දිට්ඨිනං අනුසයනභූමිපි සමුදාවරණට්ඨානම්පි ඛන්ධා එව, තස්මා ආහ “යත්ථ චෙතා
දිට්ඨියො උප්පජ්ජන්ති තිආදි පඤ්චක්ඛන්ධෙ සන්ධාය චුත්ත”න්ති. රූපං
අභිනිවිස්සාති “ඉදං රූපං මම අත්තා”ති දිට්ඨාභිනිවෙසවසෙන අභිනිවිසිත්වා
ආරබ්භ. අභිනිවිසමානා එව හි දිට්ඨි නං ආරම්මණං කත්වා උප්පජ්ජති. “සො
අත්තා”තිආදිසු යදිදං චක්ඛාදිසඬගහං රූපං, සහබ්බද්ධිනිඛන්ධනතාය සො මෙ
අත්තා, සුඛාසුඛං එත්ථ ලොකියතීති සො ලොකො. “සොඵවාහං පෙච්ච පරලොකෙ
භවිස්සාමීති තථාභාවෙන නිච්චො, ථීරභාවෙන ධුචො, සබ්බදාභාවිතාය සස්සකො,
නිබ්බිකාරතාය අවිපරිණාමධම්මොති අත්ථො. යදි පඤ්චක්ඛන්ධෙ සන්ධාය චුත්තං,
කථමෙකච්චනන්ති ආහ “ආරම්මණවසෙනා”තිආදි. නානා කරියති එතෙනාති
නානාකරණං, විසෙසො. ඡාතිවසෙනාති උප්පත්තිවසෙන. යෙ හි අනිබ්බන්තපුබ්බා
සමානාවත්ථා, තෙ උප්පාදසඬබ්බාතවිකාරසමඬගිතාය උප්පජ්ජන්ති සමඤ්ඤං
ලභන්ති. තෙනාහ “ඡාතිවසෙනා”තිආදි. පුනස්පුනං ආසෙවිතාති අනාදිමති සංසාරෙ
අපරාපරුප්පත්තියා ලද්ධාසෙවනා. එතෙන කිලෙසානං භාවනට්ඨෙන අනුසයත්ථං
විසෙසෙති. ථාමගතාති ථාමභාවං උපගතා. එතෙන අනුසයෙ සභාවතො දස්සෙති.
ථාමගමනන්ති ච කාමරාගාදීනං අනඤ්ඤසාධාරණො සභාවො. තථා හි චුත්තං
“ථාමගතො අනුසයෙ පජ්ඣති”ති (පටි. ම. 3.21). අප්පට්ඨිතීතාති
සමුච්ඡේදවිනයවසෙන න පට්ඨිතීතා. අප්පභීතා හි ථාමගතා කිලෙසා අනුසෙන්තිති
චුච්චන්ති. එතෙන තෙසං කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජනාරහතං දස්සෙති.
සමුදාවරන්තිති අභිභවන්ති. එතෙන තෙසං විනික්කමජ්ජත්තතං දස්සෙති.
උප්පජ්ජන්තිති පන ඉමිනාව පරිශුට්ඨානාවත්ථා දස්සිතා.

තං පඤ්චක්ඛන්ධප්පහෙදං ආරම්මණන්ති යං තං “යත්ථ චෙතා දිට්ඨියො
උප්පජ්ජන්ති”තිආදිනා චුත්තං රූප්පාදානක්ඛන්ධාදිපඤ්චක්ඛන්ධපහෙදං දිට්ඨිනං
ආරම්මණං. එතං මය්හං න භොතීති එතං ඛන්ධපඤ්චකං මය්හං සත්තකං න භොති
මම කිඤ්චනපලිබ්බොධභාවෙන ගහෙතබ්බතාය අභාවතො. තෙනස්ස පරමත්ථතො
තණ්භාවත්ථුභාවං පටික්ඛිපති තාවකාලිකාදිභාවතො. අහම්පි එසො න අස්මිති එසො
පඤ්චක්ඛන්ධපහෙදො අහම්පි න අස්මි, අහන්ති සො ගහෙතබ්බො න භොතීති
අත්ථො. එතෙනස්ස මානවත්ථුභාවං පටික්ඛිපති අනිච්චදුක්ඛජ්ජෙගුච්ඡාදිභාවතො.
එසො මෙ අත්තාපි න භොති අත්තසභාවස්ස තත්ථ අභාවතො මමඤ්චස්ස
කිඤ්චනපලිබ්බොධභාවෙන ගහෙතබ්බතාය අභාවතො.

තණ්භාව මමන්ති ගණ්භාති එතෙනාති තණ්භාගාභො. තං ගණ්භන්තොති තං
උප්පාදෙන්තො. තෙනාහ “තණ්භාපපඤ්චං ගණ්භාති”ති. පපඤ්චෙති සත්තානං
විත්ථාරෙන්තො සත්තෙ සංසාරෙ විරායතීති පපඤ්චො. යථා චුත්තපහෙදන්ති
අට්ඨසතතණ්භාවිචරිතපහෙදං. තණ්භාපපඤ්චං පටික්ඛිපති ඛන්ධපඤ්චකස්ස
තණ්භාවත්ථුකාභාවිභාවතෙනාති අධිජ්ජායො. පරතො පද්ද්වයෙපි එසෙව නයො.

දිට්‍ඨෙකට්ඨානි දිට්ඨියා පභානෙකට්ඨා. තෙන තෙසං පයමමග්ගවජ්ඣානං දස්සෙති. සහජෙකට්ඨා පන දිට්ඨියා තණ්හා එව, න මානො, සා ව බො අපායගමනියා. යථා අත්ථිති යෙන අනිච්චදුක්ඛාසුභානත්තාකාරෙන අත්ථි, තථා පස්සන්තො යථාභූතං පස්සති නාම. තෙනාහ “ඛන්ධපඤ්චකඤ්ඨි”තිආදි. එතෙනෙව ආකාරෙනාති රුජ්ජනාදිඅනිච්චාදිආකාරෙනෙව. ගය්හමානම්පි අප්පහිනවිපල්ලාසෙහි. තෙනාකාරෙනාති “එතං මම”න්තිආදිආකාරෙන. නෙවත්ථි යථාභූතදස්සනවිපල්ලාසානං තදභාවතො. සුට්ඨු පස්සන්තස්සාති යථා පුන තථා න පස්සිතබ්බං, එවං සුට්ඨු සාතිසයං පස්සන්තස්ස.

න ආදිමනසිකාරෙනෙව දිට්ඨිජ්ජභානං හොති, අධිමානිකානං පන අධිමානමත්තමෙතං දස්සනං. මග්ගෙනෙව තං හොතීති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො “සොතාපත්තිමග්ගෙන දිට්ඨිජ්ජභානං දස්සෙත්වා”ති ආහ. විභජන්තොති අධිමානිකානං ඤානානි අසල්ලෙඛනාවෙන විභජන්තො. බාලපුටුජ්ජනානං නෙව උජ්ජප්පති අකාරකභාවතො. න අරියසාවකානං පහිනාධිමානපච්චයත්තා. න අට්ඨානනියොජකො සජ්ජායකම්මට්ඨානෙයෙව නියොජනතො.

ථෙරො “යදන්ථං සඬ්ඝො පක්කොසති, සො අත්ථො තත්ථ වාසිනං ආගතාගතානං ඉධ ඉජ්ඣති”ති තං උදික්ඛන්තො සඬ්ඝෙන යාවතතියං පහිතොපි න ගතො න අගාරවෙන. තෙනාහ “කිමෙත”න්තිආදි. පණ්ඩිතො හි තත්ථ අත්තතො කිච්චමෙව කරොතීති අඤ්ඤතරං වුඩ්ඪපබ්බජ්ජනං පාහෙසි. කිමෙතන්ති සඬ්ඝස්ස ආණාය අකරණං නාම කිමෙතන්ති කරණෙ ආදරං දීපෙන්තො එවමාහ. සට්ඨිවස්සාතීතොති අප්පත්තෙ පත්තසඤ්ඤී එව සට්ඨිවස්සාතීතො. යස්මා පෙසලා පෙසලෙහි සද්ධිං සංසන්දන්ති සමානාධිමුත්තිතාය, තස්මා ථෙරො “සාධාචුසො”ති වත්වා හත්ථිමාපනාදිං සබ්බං අකාසි.

තාදිසොවාති අනන්තරං චුත්තත්ථෙරසදිසොව අප්පත්තෙ පත්තසඤ්ඤී එව සට්ඨිවස්සාතීතොති අත්ථො. පදුමගුම්ඛන්ති කමලසණ්ඩං. පාසාදං පාවිසි විස්සට්ඨං ඔලොකනෙනස්ස පුටුජ්ජනභාවො අත්තනාව පඤ්ඤායිස්සති. තිස්සමභාවිභාරෙ කිර ථෙරො හික්ඛු තදා “සකචිත්තං පසිදති”ති වචනං පුජෙන්තා කාලස්සෙව චෙතියඬ්ගණං සම්මජ්ජිත්වා එත්තකාරම්මණමෙව බුද්ධාරම්මණපීතිං උජ්ජාදෙන්වා දිවසෙ දිවසෙ තථා කරොන්ති. තෙන චුත්තං “තස්මිඤ්ච සමයෙ”තිආදි. “ධම්මදින්න, ඉධ පත්තචීවරං යපෙති”ති වත්තාපි පටිසන්ථාරවසෙන කිඤ්චි පුච්ඡිතාපි නාහොසි. ගුණං ජානාතීති නිමුජ්ජනාදීසු විවරදානාදිනා ගුණං ජානාති විය. තුම්හෙ පන න ජානිත්ථ ආගන්තුකවත්තස්සපි අකරණතො. සත්ථුආණාච්චලඬ්ඝිනී කීදිසි සා සඬ්ඝස්ස කතිකා? කතිකා ව නාම සික්ඛාපදාවිරොධෙන අනුවත්තෙතබ්බා, එත්තකම්පි අජානන්තෙහි මෙ සංවාසො නත්ථිති ආකාසෙ අබ්භුක්කම්.

යං තස්ස එවමස්ස සල්ලෙඛෙන විහරාමීති යො “පයමජ්ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරෙයා”ති චුත්තො, තස්ස හික්ඛුතො යං “පයමජ්ඣානසඬ්ඛානං පටිපත්තිවිධානං කිලෙසෙ සල්ලෙඛති, තෙන සල්ලෙඛෙන අහං විහරාමී”ති

අධිමානවසෙන එවමස්ස එවං භවෙය්‍යා යානමෙනං විජ්ජතීති එවමෙන්ථ සම්බන්ධො
 වෙදිතබ්බො. තං න යුජ්ජතීති තං අධිමානිකස්ස “යථාචිහඬිගං පඨමජ්ඣානං
 සල්ලෙබො”ති පරිචිතක්කිතං න යුජ්ජති යුත්තං න හොති. තෙනාහ “න හී”තිආදි.
 තත්ථ සම්මා සබ්බසො ච කිලෙසෙ ලිබතීති සල්ලෙබො, අරියමග්ගො.
 තදුපායවිපස්සනා සල්ලෙබපට්ඨා. යං පන ඥානං විපස්සනාපාදකං, තම්පි ඥානං
 පරියායෙන මග්ගපාදකං හොතියෙව. තෙනාහ “අවිපස්සනාපාදකත්තා”තිආදි.

ඥානධම්මවසෙනාති විතක්කාදිපඤ්චකජ්ඣානධම්මවසෙන.
 විත්තුප්පාදවසෙන අනෙකචාරං පවත්තමානම්පි ඥානං එකාවජ්ජනාය
 එකවීථිපරියාපන්නත්තා එකා සමාපත්ති එවාති “පුනප්පුනං සමාපත්තිවසෙනා”ති
 වුත්තං. චත්තාරි අරුපජ්ඣානානි යථාසකං එකෙකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ
 පවත්තන්තීති ආහ “ආරම්මණහෙදාභාවතො”ති. පුරිමකාරණද්වයවසෙනෙවාති
 “ඥානධම්මවසෙන, පුනප්පුනං සමාපත්තිවසෙනා”ති පුබ්බෙ
 වුත්තජ්ජකාරකාරණද්වයවසෙනෙව.

තෙසං අරුපජ්ඣානානං කිලෙසපරිලාභාභාවෙන නිබ්බූතානි අඬිගානි,
 භාවනාවිසෙසවසෙන සුබ්බුමානි ආරම්මණානි. තස්මා තානීති තෙසං වසෙන තානි
 ඥානානි සන්තානි, තස්මා “සන්තා එතෙ විහාරා”ති වුත්තං. තෙසං චතුන්නම්පිති
 චතුන්නම්පි තෙසං අරුපජ්ඣානානං.

83. සොති අධිමානිකො භික්ඛු, අඤ්ඤො වා ඉතො බාහිරකො
 තාපසපරිබ්බාජකාදිකො න හි සම්මසති. තත්ථ අධිමානිකො අප්පත්තෙ
 පත්තසඤ්ඤිතාය න සම්මසති, ඉතරො අවිසයතාය. යත්ථාති යස්මිං
 සල්ලෙබවත්ථුස්මිං, අවිහිංසකතාදීහි චතුචත්තාලියාය ආකාරෙහි.

අට්ඨ සමාපත්තියො නාම කිලෙසානං වික්ඛම්භනවසෙන පවත්තා උත්තරුත්තරි
 සන්තපණ්ණිකා ධම්මා, න තථා ලොකියා අවිහිංසාදයො. තත්ථ කථං අවිහිංසාදයො එව
 සල්ලෙබභාවෙන වුත්තා, න ඉතරාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො වොදකො “කස්මා
 පනා”තිආදිමාහ. ඉතරො කාමං සමාපත්තියො සන්තපණ්ණිකසභාවා, වට්ටපාදකතාය
 පන කිලෙසානං සල්ලෙබපට්ඨා න හොන්ති, අවිහිංසාදයො පන විවට්ටපාදකා
 සල්ලෙබපට්ඨාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො “ලොකුත්තරපාදකත්තා”තිආදිමාහ.
 ඉමිනායෙව අට්ඨසමාපත්තීහි අවිහිංසාදීනං විසෙසදීපකෙන සුත්තෙන යථා
 මහජ්ඣලතරං හොති, තං පකාරජාතං වෙදිතබ්බං. ඉදඤ්ඤි දක්ඛිණෙය්‍යතරතාය
 දක්ඛිණාය මහජ්ඣලතරතං සන්ධාය වුත්තන්ති සම්බන්ධො. නනු තත්ථ
 “සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො”ති ආගතං, න “සරණගතො”ති
 වොදනං සන්ධායාහ “සරණගමනතො පට්ඨායා”තිආදි. වුත්තඤ්ඤෙනං
 අට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 3.379) “හෙට්ඨිමකොටියා තිසරණං ගතො උපාසකොපි
 සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපන්නො නාමා”ති. යො හි වට්ටදුක්ඛං
 සමතික්කම්තුකාමො පසන්නචිත්තො රතනත්තයං සරණං ගච්ඡති, තස්ස තං

අධිසීලාදීනං උපනිස්සයො භුත්වා අනුක්කමෙන දස්සනමග්ගාධිගමාය
සංවත්තෙය්‍යාති.

විහිංසාදිවත්ථුන්ති යදෙනං විහිංසාදීනං වත්ථුං වදාම, ඉමස්මිං විහිංසාදිවත්ථුස්මිං.
අන්තමිච්ඡාදිට්ඨිඤ්ච මිච්ඡත්තානං ආදිමිච්ඡාදිට්ඨිඤ්චාති ඉදං දෙසනාක්කමං
සන්ධාය චුත්තං. මිස්සෙත්වාති මිච්ඡාදිට්ඨිභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං කත්වා.
තථාති ඉමිනා යථා කම්මපට්ඨිච්ඡත්තානං අන්තෙ ආදිමිහි ව චුත්තමිච්ඡාදිට්ඨිං
මිස්සෙත්වා එකජ්ඣං චුත්තං, තථා තෙසං අන්තෙ චුත්තසම්මාදිට්ඨිති ඉමමත්ථං
උපසංහරති.

පාණන්ති වොහාරතො සත්තං, පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. අනිපාතෙන්ති
සරසෙනෙව පතනසභාවං අතිච්ච අන්තරා එව පාතෙන්ති, අතික්කම්ම වා සත්ථාදිහි
අභිභවත්වා පාතෙන්ති. අදින්නන්ති පරසන්තකං. ආදියන්තිති ගණ්හන්ති.
සල්ලෙබ්බිති සමං ලෙබ්බිති, පජ්ඣන්ති අත්ථො. කම්මපට්ඨකථා එසාති
“අත්ථභඤ්ජනක”න්ති චුත්තං. පියසුඤ්ඤකරණතො පියසුඤ්ඤා, පියති පරෙ සත්තෙ
හිංසතිති වා පියසුඤ්ඤා. ඵරුසාති ලුබ්ඛා, නිට්ඨුරාති අත්ථො. නිරත්ථකන්ති අත්ථරහිතං
අත්තතො පරෙසඤ්ච හිතවිනිමුත්තං. මිච්ඡාති විපරිතා නිච්චාදිවසෙන පවත්තියා.
පාපිකාති ලාමිකා. එකන්තාකුසලතාය විඤ්ඤුහි බුද්ධාදිහි ගරහිතා. නත්ථි දින්නන්ති
ආදිවත්ථුකායාති දසවත්ථුකමිච්ඡාදිට්ඨිමාහ. නත්ථිකභාවාහිනිවෙසනවසෙන
කම්මපට්ඨපත්තියෙවස්සා කම්මපට්ඨපරියාපන්නතා. “රූපං
අත්තා”ති ආදිනායජ්ජවත්තා අත්තදිට්ඨි මග්ගන්තරායකරත්තා අනිය්‍යානිකදිට්ඨි.
අනිය්‍යානිකත්තා එව හිස්සා මිච්ඡත්තපරියාපන්නතා. සම්මාති අවිපරිතා, තතො එව
සොහනා සුන්දරා, බුද්ධාදිහි පසත්ථත්තා විඤ්ඤුජ්ජසත්ථා. සෙසමෙත්ථ
මිච්ඡාදිට්ඨියං චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බං.

අසුභාදීසු සුභාදිආකාරග්ගහණතො අයාථාවඅනිය්‍යානිකා අයොනිසො
උජ්ජත්තියා. අකුසලාති අයාථාවඅනිය්‍යානිකා අකුසලා සඬකජ්ජා. එස නයොති
ඉමිනා “අයාථාව අනිය්‍යානිකා අකුසලා වාචා”ති ආදිනා තත්ථ තත්ථ
අයාථාවාදිඅත්ථං අතිදිසති. වාචාති වෙනනා අධිජ්ජෙනා, තථා කම්මන්තාජ්ජාසති ව.
යෙභුයොසන අතීතානුස්සරණවසෙන පවත්තිතො “අතීතං චිත්තයතො”ති චුත්තං.
තථා හි ලොකෙ එවං වදන්ති “යං මෙ පභුතං ධනං අභොසි, තං පමාදවසෙන පන
බ්භුං බිණ”න්ති. සතිපතිරූපකෙනාති “චිරකතම්පි චිරභාසිතම්පි සරිතා”ති එවං
චුත්තසතුජ්ජත්තිපතිරූපකෙන. උජ්ජත්තින්ති චිත්තුජ්ජත්ති.
තථාපවත්තචිත්තුජ්ජපාදො හි මිච්ඡාසති. සා පන කොධවසෙන වා “අක්කොච්ඡි මං
අවධි ම”න්ති ආදිනා (ධ. ප. 3) උපනාය්‍යන්තස්ස, රාගවසෙන වා “යානිස්ස තානි
පුබ්බෙ මාතුගාමෙන සද්ධිං භසිතලපිතකිලිතානි අනුස්සරති”ති (අ. නි. 7.50)
චුත්තනායෙන සුභතො අනුස්සරන්තස්ස, දිට්ඨිවසෙන වා “සො බො පන මෙ
අත්තො නිච්චො ධූවො”ති ආදිනා මිච්ඡාඅභිනිවිසන්තස්සාති එවමාදිනා නායෙන
පවත්තතිති වෙදිතබ්බං.

උපායවිත්තාවසේනාති බිජ්ජප්පාලකුමිනාදුහලාදිඋපකරණසංවිධානාදීසු
 යුත්තිවිත්තනාදිවසේන පාපං කත්වා විජ්ජප්පිසාරනිමිත්තං, “සුකතං මයා”ති
 පාමොජ්ජනිමිත්තං කත්වා පච්චවෙක්ඛණාකාරෙන මොහො අඤ්ඤාණං. තත්ථ පන
 “අසිවෙ සිවා”ති වොහාරො විය ඤාණවොහාරො. මිච්ඡාසභාවත්තා පන
 මිච්ඡාඤාණංත්වෙව වුච්චති. එකුනවිසතිහෙදං පච්චවෙක්ඛණඤාණං සම්මා
 පෙක්ඛිතත්තා සම්මාඤාණං වුච්චති, ඉතරං පන ඤානාදිපච්චවෙක්ඛණඤාණං
 සම්මාදිට්ඨියාව සඬගස්හති. රූපාරූපසමාපත්තිලාභිනාමත්තෙන වට්ටතො
 අවිමුත්තායෙව සමානා “විමුත්තා මය”ත්ති එවංසඤ්ඤිතො.
 පකතිපුරිසත්තරඤාණසඬබ්බාතායං, ගුණවිසුත්තස්ස අත්තනො සකත්තති
 අවට්ඨානසඬබ්බාතායං, අත්තනො මහාබ්බුත්තා සලොකතා තස්ස
 සම්පතාසංයුජ්ජනසඬබ්බාතායං වා අවිමුත්තියං විමුත්තිසඤ්ඤිතො.
 එකත්තාකුසලතාය භීනත්තා පාපිකා. අයාථාවතාය විපරිතා. යථාචුත්තෙනාති
 “අවිමුත්තායෙව සමානා”ති චුත්තජ්ජකාරෙන. “මයමෙත්ථ සම්මාදිට්ඨි
 හවිස්සාමා”තිආදීසු එලසම්මාදිට්ඨිආදීනිපි මග්ගසම්මාදිට්ඨිආදිපක්ඛිකානෙවාති
 අධිජ්ජායෙන “එලසම්පයුත්තාති...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති චුත්තං. සබ්බෙපි පන
 එලධම්මෙ විමුත්තික්ඛන්ධසඬගහතො “විමුත්ති”ති වුච්චමානෙ න කොචි
 විරොධො. එත්ථ සම්මාවිමුත්තිසඬබ්බාතෙ සල්ලෙඛවත්ථුමිහි.

යදි නිවරණවසේන චුත්තාති, තස්මා තිණෙව චුත්තාතිති ආහ
 “අභිජ්ඣාමු”තිආදි. පරිසුට්ඨානජ්ජත්තා ථිනමිද්ධපරිසුට්ඨිතා. යස්ස ධම්මස්ස
 අත්ථිතාය උද්ධතා නාම භොන්ති, සො ධම්මො උද්ධච්චන්ති ආහ “උද්දච්චෙන
 සමන්තාගතාති උද්ධතා”ති. විචිනත්තාති ධම්මොති වා අධම්මොති වා ආදිනා යං
 කිඤ්චි සභාවං විනිච්ඡිනත්තා. උපනාහනසීලාති පරස්ස අත්තනො විත්තෙ
 අනුබන්ධනසීලා. ඉස්සන්තිති උසුයන්ති. සය්යන්තිති සයා අඤ්ඤථා අත්තනං
 අඤ්ඤථා පවෙදනකා. තෙ පන යස්මා න යථාභූතවාදිනො, තස්මා ආහ “න සම්මා
 භාසන්තිති චුත්තං භොති”ති. චුත්තපච්චනීකනයෙනාති “න කොධනා
 අක්කොධනා”තිආදිනා චුත්තඅත්ථපටිපක්ඛනයෙන.

දුක්ඛං වචො එතෙසු විජ්ජප්පිකුලග්ගාහිතාය විපච්චනීකගාහෙසුති දුක්ඛවා. තෙ
 පන වචනක්ඛමා න භොන්තිති ආහ “වත්තුං දුක්ඛා”තිආදි. භීතාවාරතාය දුක්ඛස්ස
 වා සම්පාපකතාය පාපකා. අසද්ධම්මවසේනාති අසජ්ජුරිසධම්මවසේන. අත්තනා
 විසෙසිතබ්බවසේන කායවිඤ්ඤත්තිආදීනං කායකම්මද්වාරාදිභාවො විය
 අස්සද්ධියාදිඅසද්ධම්මසමන්තාගමෙනඅසතං අසජ්ජුරිසානං ධම්මානන්ති තාතියෙව
 අස්සද්ධියාදීනි අසද්ධම්මා නාම, තෙසං වසේනාහ “සද්ධා එතෙසං නත්ථි”ති යථා
 තං “දුජ්ජඤ්ඤා”ති. සුත්තගෙය්‍යාදි අජ්ජං සුතං එතෙසන්ති අජ්ජස්සුතා, සුතෙන
 අනුපපන්නා. නත්ථිති ගහෙතබ්බන්ති ඉමිනා අභාවත්ථො අයං අජ්ජ-සද්දො
 “අජ්ජඛංසමකසවාතාතපසරිසපසම්ඵස්සාන”ත්තිආදීසු (අ. නි. 10.11) වියාති
 දස්සෙති. සම්මාපටිපත්තියා අනාරම්භනතො කුච්ඡිතා ගාරස්භා සීදන්ති ඔසීදන්ති
 සංකිලෙසපක්ඛෙති කුසීතා ද-කාරස්ස ත-කාරං කත්වා. අකුසලානං ධම්මානං

පහානාය කුසලානං ධම්මානං උපසම්පදාය ආරද්ධං පග්ගහිතං වීරියං එතෙසන්ති ආරද්ධවීරියා. අනුප්පාදනෙන මුට්ඨා නට්ඨා සති එතෙසන්ති මුට්ඨස්සති. දුට්ඨාති දුසිතා. දුප්පඤ්ඤා නාම දුසිතභාවො පටිපක්ඛෙන විනාසිතභාවොති ආහ “නට්ඨපඤ්ඤාති චුත්තං භොති”ති. හෙට්ඨා සම්මාදිට්ඨිග්ගහණෙන කම්මස්සකතාපඤ්ඤාය මග්ගසම්මාදිට්ඨියා ච ගහිතත්තා සුඛබ්බකල්‍යාණමිත්තතාපරිවාරාහි ඉධ සද්ධාදීහි විපස්සනාසම්භාරස්ස උද්ධටත්තා ච චුත්තං “ඉධ විපස්සනාපඤ්ඤා වෙදිතබ්බා”ති. තෙනාහ “විපස්සනාසම්භාරො හී”ති ආදි. යුත්තිං අනපෙක්ඛිත්වාපි අයමත්ථො ගහෙනබ්බොති දස්සෙන්තො ආහ “පොරාණානං ආණා”ති.

ලොකුත්තරගුණානං අත්තරායකරන්ති ලොකුත්තරගුණානං අධිගමස්ස අත්තරායකරං. සන්දිට්ඨිත්ති සං අත්තතො දිට්ඨිං, යං වා තං වා අත්තතා යථාගහිතදිට්ඨිත්ති අත්ථො. සභාවං අතික්කමිත්වා පරතො ආමසනතො පරාමාසී. දළ්භග්ගාහීති “ඉදමෙව සච්ච”න්ති ටීරග්ගාහග්ගාහී. පටිනිස්සග්ගිති පටිනිස්සජ්ජනතො. කුම්මොවාති යථා කච්ඡපො අත්තතො පාදාදිකෙ අඬගෙ කෙනචි සට්ඨිතො සබ්බාති අඬගාති අත්තතො කපාලෙයෙව සමොදහති, න බහි නිහරති, එවමයමිපි “න සුන්දරො තච ගාහො, ඡඩ්ඛෙහි න”න්ති චුත්තො තං න විස්සජ්ජෙති. අත්තොයෙව අත්තතො හදයෙ එව යපෙත්වා තං වදති. කුම්භීලග්ගාහන්ති සංසුමාරග්ගාහං. ගණ්හන්ති යථා සංසුමාරා ගහිතං න විස්සජ්ජෙත්ති, එවං ගණ්හන්ති.

84. එවං චතුරත්තාලිසාය ආකාරෙහීති අවිහිංසනාදීහි

චතුරධිකචත්තාලිසජ්ජකාරෙහි. කස්මා පනෙත්ථ අවිහිංසා ආදිතො චුත්තා? සබ්බගුණානං මූලභාවතො. අවිහිංසාති හි කරුණායෙනං අධිවචනං, සා ච විසෙසතො සීලස්ස මූලකාරණං පරුපසාතලක්ඛණා දුස්සීල්‍යා ඔරමාපනතො. යථා හි පාණාතිපාතො පරුපසාතලක්ඛණො, තථා පරෙසං සාපතෙය්‍යාවහරණං, සත්තිප්පහාරතොපි ධනස්සාවහාරො ගරුතරොති. තථා අබ්‍රහ්මවරියං ගබ්භධාරණාදිදුක්ඛාවහනතො, පරදාරාතික්කමෙ පන චත්තබ්බමෙව නත්ථී. පරෙසං විසංවාදනහෙදනමම්මසට්ටනානං පරුපසාතභාවො පාකටො එව, සම්ඵජ්ජලාපො අත්ථග්ගාහාපනතො අනත්ථුප්පාදනතො, අහිජ්ඣා අදින්නාදානාදිහෙතුතො, ඛ්‍යාපාදො පාණාතිපාතාදිහෙතුතො, මිච්ඡාදිට්ඨි සබ්බානත්ථහෙතුතො පරුපසාතලක්ඛණා, මිච්ඡාදිට්ඨි ධම්මිකපටිඤ්ඤොපි පාණාතිපාතාදීහි කරොති, පරෙ ව තත්ථ නියොජෙති, කිමඬගං පන ඉතරෙ. විහිංසලක්ඛණා දුස්සීල්‍යා ඔරමා අවිහිංසලක්ඛණා විසෙසතො සීලස්ස බලවකාරණං. සීලපදට්ඨානො ච සමාධි, සමාධිපදට්ඨානා ච පඤ්ඤාති සබ්බගුණානං මූලභූතා අවිහිංසා. අපිච උළාරජ්ඣාසයානං නිසම්මකාරීතං ධීරානං උත්තමපුරිසානං සීලං විය සමාධිපඤ්ඤාපි පරෙසං හිතසුඛාවහාව සම්පජ්ජන්තිති එවමිපි කරුණා සබ්බගුණානං මූලන්ති සා ආදිතො චුත්තා.

තනො පරං විසෙසතො “අවිහිංසාසමුට්ඨානා ඉමෙ ධම්මා” ති දස්සනත්ථං කුසලකම්මපට්ඨම්මා ගතිතා. තනො ඉදං ගුණානං මූලභූතං සීලං, එත්ථ පතිට්ඨිතෙන ඉමෙ ධම්මා උප්පාදෙනඛිබ්බාති දස්සනත්ථං අට්ඨ සම්මත්තා ගතිතා. තෙසං විසොධනාය පටිපත්තස්ස ආදිතො එවං භොතීති දස්සනත්ථං නිවරණවිවෙකො ගතිතො, ආදිතො නිවරණද්වයස්ස අග්ගහණෙ ගතිතාගතිතකාරණං අට්ඨකථාය චුත්තමෙව. කොධස්ස පන බ්‍යාපාදතො හෙදො චත්ථසුත්තවණ්ණනායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.71) චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛිබ්බො. කොධාදිප්පහානෙන චත්ථ සල්ලෙඛසිද්ධීති දස්සනත්ථං තනො උපක්කිලෙසවිසුද්ධි ගතිතා. සා ච සුඛිබ්බකල්‍යාණමිත්තඅප්පමත්තතාහි සිජ්ඣතිති දස්සනත්ථං පකිණ්ණකා ගතිතා. සම්පන්නසොචවස්සතාදිගුණස්ස ඉමෙ ධම්මා පාරිසුරිං ගච්ඡන්ති, විපස්සනං පරිබ්බහෙත්වා අරියමග්ගාධිගමාය සංචත්තන්තීති දස්සනත්ථං සද්ධම්මා ගතිතා. එවංභූතස්ස අයං මිච්ඡාගාහො ලොකුත්තරගුණාධිගමස්ස අන්තරායකරො, තස්මා සො දුරතො වජ්ජෙනඛිබ්බො, එවං යථාචුත්තාය සම්මාපටිපත්තියා අරියමග්ගං අධිගච්ඡන්තො සල්ලෙඛං මත්ථකං පාපෙතීති දස්සනත්ථං “සන්දිට්ඨිපරාමාසි” තිආදි චුත්තන්ති එවමෙනෙසං චතුරත්තාලීසාය සල්ලෙඛාකාරානං ගහණපයොජනං අනුපුබ්බි ව වෙදිතඛිබ්බො. පයොගතො සල්ලෙඛපටිපදං පටිපජ්ජිතුං අසක්කොත්තානං චිත්තුප්පාදොපි බහුපකාරොති ආහ “චිත්තුප්පාදස්සපි බහුපකාරතං දස්සෙතු”න්ති.

කුසලෙසු ධම්මෙසුති අවිහිංසාදීසු යථාචුත්තඅනවජ්ජධම්මෙසු. අනුචිධියනාති චිත්තුප්පාදස්ස කායවාචාහි අනුචිධානා. තෙසං ධම්මානන්ති අවිහිංසාදිධම්මානං, තෙසං වා චිත්තුප්පාදවසෙන පවත්තධම්මානං. ඉදානි යථාචුත්තධම්මං චිත්ථාරතො දස්සෙතුං “කස්මා පනා” තිආදි ආරද්ධං. සරණගමනං වාචාය විඤ්ඤාපෙතුං අසක්කොත්තස්ස වසෙන චුත්තං “කායෙන වා” ති. “සීලං කායෙන සමාදියති” ති එත්ථාපි එසෙව නයො. එත්ථ ච තථා තථා පවත්තසල්ලහුකකාමාවචරකුසලචිත්තුප්පත්තිං උපාදාය තථාරූපකුසලකායවචිකම්මානං බහුපකාරතා චුත්තාති න සභාවතො චිත්තුප්පාදස්ස බහුපකාරතං ඤායතීති දට්ඨඛිබ්බං.

85. නිතාධිගමායාති දිට්ඨධම්මිකාදිනිසම්පත්තියා, අරියමග්ගාධිගමාය එව වා. අරියමග්ගො හි එකන්තහිතත්තා හිතො නාම. පරිවජ්ජනවසෙන කමනං පවත්ති පරික්කමනන්ති ආහ “පරික්කමනාය පරිවජ්ජනත්ථායා” ති. සම්මාදස්සනුපායසංවිධානෙන අවිහිංසා පටියත්තා සම්මාසම්බුද්ධෙන. සුඛෙනෙවාති අකිච්ඡෙනෙව. එතෙනෙව උපායෙනාති එතෙනෙව අවිහිංසාපදෙ චුත්තෙන විධිනා. සඛිබ්බදානීති සෙසානි තෙචත්තාලීස පදානි.

86. අකුසලා පටිසන්ධිඅජනකා නාම උද්ධච්චසහගතචිත්තුප්පාදධම්මා අඤ්ඤෙපි පවත්තිවිපාකමත්තදායිනො, දින්නාය පටිසන්ධියා විපාකජනකා, පච්චයවෙකල්ලෙන විපච්චිතුං අලද්ධොකාසා අභොසිකම්මාදයො වා අජනකා. ජාතිවසෙනාති අකුසලජාතිවසෙන. අධොභාගභිගමනීයාති අපායගමනීයා.

එවංනාමාති නාමග්ගහණෙන සභාවං උපලක්ඛෙති සති පච්චයසමවායෙ තංසභාවානතිවත්තනතො. තෙනාහ “විපාකකාලෙ අනිට්ඨාකන්තවිපාකන්තා”ති. චුත්තනයෙනෙව කුසලපක්ඛො වෙදිතඛිඛො. අයං පන විසෙසො, ඉධ පටිසන්ධිඅප්පනකා අභිඤ්ඤාසහගතධම්මා, සෙසං චුත්තසදිසමෙව. සඛිඛෙ අකුසලාති එත්ථ විහිංසමෙකං යපෙත්වා ඉතරෙ සඛිඛෙ අකුසලා උපමාභූතා. විහිංසා හි උපමෙය්‍යං. සඛිඛෙ කුසලාති එත්ථාපි එසෙව නයො. එතෙනෙව උපායෙනාති යථා විහිංසානං උපමෙය්‍යතා, තදවසෙසානං කුසලාකුසලානං උපමාභාවො චුත්තො, ඉමිනා නයෙන අකුසලං පාණාතිපාතාදිඅකුසලෙන ඉතරෙන, කුසලඤ්ච පාණාතිපාතාපටිවිරතිආදිකුසලෙන ඉතරෙන උපමෙතඛිඛං.

87. පරිනිබ්බාපනෙති කිලෙසපරිලාභවූපසමනෙ. පරිතො ලිම්පනට්ඨෙන පලිපං වුවචති මහාකද්දමං, තං පන එකන්තතො ගම්භීරමිපි හොතිති “ගම්භීරකද්දමෙ නිමුග්ගො”ති චුත්තං. පලිපං විය පලිපන්ති පඤ්ච කාමගුණා වුවචන්ති, තස්මා එවං ඉදානි වුවචමානෙන උපමොපමෙය්‍යසංසන්දනනයෙන එත්ථ ඉමස්මිං යානෙ අත්ථයොජනා වෙදිතඛිඛා. න හි තං කාරණන්ති එත්ථ කාරණං නාම හත්ථස්ස වා පාදස්ස වා අපලිපන්තභාවො, සො පන නත්ථි. එස නයො උපමෙය්‍යෙපි.

තත්ථ සියා කස්සචි පරිවිතක්කො “හගවතො දෙසනානුභාවෙන හික්ඛුආදයො කට්ඨන්ති”ති. “හගවායෙව හි තත්ථ උද්ධරති”ති වත්වා උපමාය තදත්ථං විභාවෙතං. “රඤ්ඤො”තිආදි චුත්තං. පුපුජ්ජනා තාවතිට්ඨන්තු, සාවකසිඛාප්පත්තවිසෙසානම්පි අරියානං දෙසනා සත්ථුයෙව දෙසනාති දස්සෙතං “කිඤ්චාපි”තිආදිමාහ. තථා හි තෙහි දෙසිතසුත්තාති බුද්ධචචනමෙව, තෙසං දෙසනාය උද්ධවිසෙසාපි අරියා බුද්ධපුත්තායෙවාති.

අනිබ්බිසතායාති අනිබ්බිසෙවනතාය. අසික්ඛිතවිනයතායාති පඤ්චන්තං විනයානං සාදරං අසික්ඛිතභාවෙන. තෙ පන විනයා තිස්සන්තං සික්ඛානං සික්ඛාපනෙන හොතිති ආහ “තිස්සො සික්ඛා සික්ඛාපෙස්සති”ති. කිං පන තන්ති? “යානමෙතං විජ්ජති”ති එත්ථ චුත්තං කිං පන යානන්ති ආහ “අපලිපපලිපන්තත්ත”න්තිආදි. යස්මා පාළියං “සො චත චුන්දා”තිආදිනා සාමඤ්ඤත්ථං උපමාභාවෙන ගහෙත්වා විසෙසත්ථො උපමෙය්‍යභාවෙන චුත්තො, තස්මා තමත්ථං “එවමත්ථො වෙදිතඛිඛො”තිආදිනා සාධාරණතො වත්වා පුන අසාධාරණතො විවරන්තො “කිං චුත්තං හොති”තිආදිමාහ. පරස්ස විහිංසාවෙනනං නිබ්බාපෙස්සතිති ඉදං යො අවිහිංසාසඬ්ඛාතං සම්මාපටිපත්තිං දිස්වා දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජන්තො ධම්මදෙසනාය පරො අවිහිංසකො හොති, තාදිසං සන්ධාය චුත්තං. ආදෙසනඤ්චි තස්ස චචනන්ති. තෙනාහ “අයං යා එසා විහිංසකස්සා”ති. පුඛිඛෙ විහිංසකස්ස මිච්ඡාපටිපජ්ජන්තස්ස. විහිංසාපභානාය මග්ගං භාවයතොතිආදිනා අත්තතො එව අවිහිංසාය විහිංසාපරිනිබ්බානාය සංවත්තනමාහ. තෙනාහ “පරිනිබ්බුතො වියා”තිආදි. සඛිඛපදෙසුති “පාණාතිපාතිස්සා”තිආදිනා ආගතෙසු තෙවත්තාලියාය පදෙසු.

88. එවන්ති දෙසිතාකාරපරාමසනං. තස්සාති සල්ලෙබස්ස. “අත්ථි බ්වෙස බ්‍රාහ්මණ, පරියායො”තිආදීසු (අ. නි. 8.11; පාරා. 3-10) විය පරියාය-සද්දො කාරණත්ථොති ආහ “සල්ලෙබකාරණ”න්ති. තෙසං වසෙනාති සල්ලෙබානං වසෙන. මෙත්තාය උපසංහරණවසෙන හිතං එසන්තෙන. කරුණාය වසෙන අනුකම්පමානෙන. පරිග්ගහෙත්වාති පරිතො ගහෙත්වා, පරිත්වාති අත්ථො. පරිච්චාති පරිතො ඉත්වා, සමන්තතො ඵරිත්වා ඉච්චෙව අත්ථො. මා පමජ්ජිත්ථාති “කුසායථා”ති වුත්තසමථවිපස්සනානං අඤ්ඤාණෙන, අඤ්ඤෙන වා කෙනචි පමාදකාරණෙන මා පමාදං ආපජ්ජිත්ථ. නියානිකසාසනෙ හි අකත්තබ්බකරණම්පි පමාදොති. විපත්තිකාලෙති සත්තඅසප්පායාදිවිපත්තියුත්තකාලෙ. යථාවුත්තා පඤ්ච පරියායා අඤ්ඤෙපි සබ්බෙ සාසනගුණා ඉධෙව සඬිගහං ගච්ඡන්තීති ආහ “කුසායථ, මා පමාදත්ථාති තුම්භාකං අනුසාසනී”ති.

සල්ලෙබසුත්තවණ්ණනාය ලිතත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

9. සම්මාදිට්ඨිසුත්තවණ්ණනා

89. කට්ඨකම්මාසතපුච්ඡා එවාති අවධාරණෙන ඉතරා චතස්සො පුච්ඡා නිවත්තෙති ඉතරාසං අසම්භවතො, තත්ථ යථාපුච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස විස්සජ්ජනතො ච “අයං සම්මාදිට්ඨි”ති යාථාවතො අජානන්තාපි පුට්ඨජ්ජනා බාහිරකතාපසාදයො අත්තතො සමානසිලෙ යිතං සම්මාදිට්ඨිති වදන්ති. අනුස්සවාදිවසෙනාපිති අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කදිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්තිවසෙනපි. යථාසමඬිගිතාකාරස්ස අත්ථස්ස එවමෙතන්ති නිජ්ඣානක්ඛමාපනතො එකන්තතො යාථාවග්ගාහො හොතිති ආහ “අත්තපච්චක්ඛෙතපි”ති, යාථාවතො ලක්ඛණස්ස පටිච්චිද්ධන්තා අත්තතො පච්චක්ඛානවෙනාති අත්ථො. බහුන්තං වචනං උපාදායාති ඉමිනා සාසනෙ ලොකෙ ච නිරුල්භතාය අයං ආමෙඬිතපයොගොති සාසනස්ස නිරුල්භතාය ච සම්පසාදං උපාදායපි තදුහයිකො ආමෙඬිතපයොගො දට්ඨබ්බො. අත්ථන්ති වචනත්ථං. ලක්ඛණන්ති සභාවං. උපාදායාති ගහෙත්වා. සොහනායාති සුන්දරාය. පසත්ථායාති පසංසාය. තෙසු පුරිමෙන ධම්මානං යථාසභාවාවබොධසඬිබාතං සම්මාදිට්ඨිසභාවං දස්සෙති. තෙන හි සා සබ්බධම්මෙ අභිභවිත්වා සොහති. දුතියෙන සම්පයුත්තධම්මෙසු පරිණායිකභාවං. තෙන හි සා සම්පයුත්තධම්මෙ ඤාණමයෙ විය තංසමඬිගිතඤ්ච පුග්ගලං ඤාණපිණ්ඩං විය කරොති, තස්ස “පණ්ඩිතො නිපුණො ඡෙකො විඤ්ඤා විභාවී”තිආදිනා දිසාසු පසංසා පත්ථරති.

කම්මස්සකතාඤාණන්ති කම්මං සකො එතස්සාති කම්මස්සකො, තස්ස භාවො කම්මස්සකතා, තත්ථ ඤාණං “ඉදං කම්මං සත්තානං සකං, ඉදං නො සක”න්ති එවං ජානනඤාණං. සච්චානුලොමිකඤාණන්ති අරියසච්චානං පටිච්චෙධස්ස අනුලොමතො සච්චානුලොමිකං ඤාණං, විපස්සනාඤාණං. නො සච්චානුලොමිකායාති බාහිරකො සච්චානුලොමිකාය සම්මාදිට්ඨියා නො සම්මාදිට්ඨි සබ්බෙන සබ්බං තස්ස අභාවතො. තත්ථ කාරණමාහ “අත්තදිට්ඨිපරාමාසකත්තා”ති. කම්මස්ස කතාදිට්ඨි පන බාහිරකස්ස අත්තදිට්ඨි.

අනුරූප්කම්පනී පවත්නා “අත්පි දිනන” න්තිආදිනයප්පවත්තිනො. සාසනිකො ද්විතීයිනි සාසනිකො පුප්ප්පනො කම්මස්සකතාඤාණාදිහි ද්විතීයි සම්මාදිට්ඨි. ඔක්කන්තසම්මත්තනියාමත්තා “සෙක්කො නියතායා”ති වුත්තං. අසෙක්කො සම්මාදිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨිති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. තිසුපි පුග්ගලෙසු සෙක්කො ඉධ සම්මාදිට්ඨිති අධිප්පෙතොති දස්සෙත්තො “නියතාය නියතානිකායා”තිආදිමාහ.

ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං පාළියා විභාවෙතුං “තෙනෙවාහා”තිආදි වුත්තං. අත්තද්වයන්ති “සස්සතං, උච්ඡෙදං, කාමසුඛං, අත්තකිලමථ”න්ති එතං. අත්තද්වයං. ලීනුද්ධව්වපතිට්ඨානායුහනන්තද්වයස්ස අනුපගමනං අත්ථසිද්ධමෙව. උපුභාවෙනාති උපුසභාවෙන මග්ගෙන, මජ්ඣිමාය පටිපත්තියාති අත්ථො. ධම්මෙ පසාදග්ගහණෙන සත්ථරි සඬ්ඝෙ ව පසාදොපි ගහිතොයෙව හොතිති “ධම්මෙ”ඉව්වෙව වුත්තො තදවිනාභාවතො. යස්මා එස නියතාය සම්මාදිට්ඨියා සමන්තාගතො සම්මාදිට්ඨිති අධිප්පෙතො, තස්ස වට්ටතො නියතානං විවට්ටාධිගමෙන හොතිති ආහ “ආගතො ඉමං සද්ධම්ම”න්ති. නිබ්බානස්ස සත්තො සදා විජ්ජමානො ධම්මොති කත්වා සද්ධම්මොති ඉමං එලෙහි අසාධාරණෙන පරියායෙන වත්තබ්බතං ලහති. තයිදමස්ස ආගමං සච්ඡිකිරියාහිසමයො, සො ව පභානාහිසමයාදිහි සහෙව ඉධ ඉප්පකම්පනී දස්සෙත්තො “සබ්බදිට්ඨිගහනානි”තිආදිමාහ. තත්ථ සබ්බදිට්ඨිගහනානි විනිබ්බෙයේත්තො සබ්බකිලෙසෙ පජහන්තොති පද්ද්වයෙන පන පභානාහිසමයමාහ, ජාතිසංසාරා නික්කමන්තොති ඉමිනා පරිඤ්ඤාහිසමයං. සමතික්කමත්ථො හි පරිඤ්ඤත්ථො. පටිපත්තිං පරිනිට්ඨපෙත්තොති ඉමිනා භාවනාහිසමයන්ති දට්ඨබ්බං.

කාලපරිච්ඡෙදවචනන්ති පරිච්ඡිජ්ජතිති පරිච්ඡෙදො, කාලො එව පරිච්ඡෙදො කාලපරිච්ඡෙදො, යො සො අකුසලපජානනාදිනා පරිච්ඡින්නො මග්ගවුට්ඨානකාලො මග්ගක්කණො, තස්ස වචනන්ති අත්ථො. තෙනාහ “යස්මිං කාලෙ”ති. අකුසලඤ්චාති ව-සද්දො සමුච්චයත්ථො. තෙන වක්කමානං අකුසලමුලාදිං සමුච්චිතොති. දසාකුසලකම්මපථන්ති කුතොයං විසෙසො, යාවතා අනිද්ධාරිතවිසෙසං අකුසලං ගහිතන්ති? න සාමඤ්ඤපොතනාය විසෙසෙ අවට්ඨානතො. කිං වා ඉමාය යුත්තිවිත්තාය, යස්මා පට්ඨවාරෙන උද්දෙසවසෙන දෙසිතස්ස අත්ථස්ස විත්ථාරදෙසනා දුතියවාරො. තෙනෙවාහ “කතමං පනාචුසො”තිආදි. යස්මා ලොකුත්තරා සම්මාදිට්ඨි ඉධ අධිප්පෙතො, තස්මා නිරොධාරම්මණාය පජානනාය මග්ගපඤ්ඤාය කිච්චවසෙන සම්මොහතො “ඉදං දුක්ඛ”න්ති දසඅකුසලකම්මපථං පටිච්ඡිකම්පනො “අකුසලං පජානාති”ති වුච්චතිති අත්ථො. තස්සාති අකුසලකම්මපථසඬ්ඛාතස්ස දුක්ඛස්ස. තෙනෙව පකාරෙනාති “නිරොධාරම්මණාය පජානනාය කිච්චවසෙනා”ති වුත්තප්පකාරෙන.

කුසලන්ති එත්ථායං වචනත්ථො – කුච්ඡිතෙ පාපධම්මෙ සලයති වලයති කම්මපෙතීති කුසලං, කුච්ඡිතෙන වා ආකාරෙන සයන්තීති කුසා, පාපකා ධම්මා. තෙ කුසෙ ලුනාති ඡින්නීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා සානතො තනුකරණතො ඤාණං කුසං නාම, තෙන ලාතබ්බං ගහෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති කුසලං. යථා වා කුසො

උභයභාගගතං හත්ථපදෙසං ලුනාති, එවමීදං උප්පන්නානුප්පන්නවසෙන
 උභයභාගගතං සංකිලෙසපක්ඛං ලුනාති ඡින්දති, තස්මා කුසො විය ලුනාතීති කුසලං.
 කුච්ඡිතානං වා සාවජ්ජධම්මානං සලනතො සංවරණතො කුසලං. කුසලධම්මවසෙන
 හි අකුසලා මනවිජට්ඨෙසු ද්වාරෙසු අප්පවත්ති යා සංවුතා හොත්ති. කුච්ඡිතෙ වා
 පාපධම්මෙ සලයති ගමෙති අපනෙතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා පාණාතිපාතාදීනං
 සානතො නිසානතො තෙජනතො කුසා, දොසලොභාදයො. සාදීනවවසෙන
 චෙතනාය තික්ඛභාවප්පත්ති යා පාණාතිපාතාදීනං මහාසාවජ්ජතා. තෙ කුසෙ ලුනාති
 ඡින්දතීති කුසලං. කුච්ඡිතානං වා සානතො අත්තකරණතො විනාසනතො කුසාති,
 පුඤ්ඤකිරියවසෙන පවත්තාති සද්ධාදීනි ඉන්ද්‍රියානි. තෙහි ලාභබ්බං
 පවත්තෙතබ්බත්ති කුසලං. “කු” ඉති වා භූමි වුච්චති, අධිට්ඨානභාවෙන තංසදිසස්ස
 අත්තතො නිස්සයභූතස්ස රූපාරූපපබ්බත්ඨස්ස සම්පති ආයතිඤ්ච අනුදගෙන
 විනාසනතො කුං සසන්තීති කුසා, රාගාදයො. තෙ විය අත්තතො නිස්සයස්ස
 ලවනතො ඡින්දනතො කුසලං. පයොගසම්පාදිතා හි කුසලධම්මා අවිචන්තමෙව
 රූපාරූපධම්මෙ අප්පවත්තිකරණෙන සමුච්ඡින්දන්ති. කුසලස්ස මූලන්ති කුසලමූලං,
 සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනෙන කුසලස්ස පතිට්ඨා නිදානන්ති අත්ථො. අකුසලමූලන්ති
 එත්ථාපි එසෙව නයො.

අකුසලන්ති පන න කුසලං අකුසලං, කුසලධම්මානං පටිපක්ඛවසෙන
 අකුසලන්ති පදස්ස අත්ථො වෙදිතබ්බො. එවඤ්ඤි
 ආරොග්‍යානවජ්ජසුඛවිපාකකොසල්ලසම්භූතට්ඨෙත කුසලං වුච්චතීති. යථා යං
 ධම්මජාතං න අරොගං න අවජ්ජං න සුඛවිපාකං න ච කොසල්ලසම්භූතං, තං
 අකුසලන්ති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. එවං යං න කුච්ඡිතානං සලනසභාවං, න
 කුසෙන, කුසෙහි වා පවත්තෙතබ්බං, න ච කුසො විය ලවනකං, තං අකුසලං නාමාති
 අයම්පි අත්ථො දස්සිතොති වෙදිතබ්බො. වත්ථුපජානනාති දුක්ඛාදිවත්ථුනො
 පජානනා පටිච්චෙධො. තථා බුද්ධිකපුග්ගලානං අජ්ඣාසයවසෙන දෙසනා
 පවත්තාති ආහ “අකුසලාදිපජානනෙතාපි”ති. තෙනෙව ච සංඛිත්තෙන දෙසනා
 පවත්තා. භාවනාමනසිකාරො පන “සබ්බං භික්ඛවෙ අභිඤ්ඤෙය්‍ය”න්ති (සං. නි.
 4.46; පටි. ම. 1.3) වචනතො අනවසෙසතො රූපාරූපධම්මානං පරිග්ගහවසෙනෙව
 පවත්තති. තෙනාහ “දෙසනායෙවා”තිආදි. තත්ථ මනසිකාරපටිච්චෙධොති
 පුබ්බභාගෙ පවත්තවිපස්සනාමනසිකාරො අරියමග්ගපටිච්චෙධො ව. කස්සචි
 අකොපනතො විත්ථාරවසෙනෙව වුත්තං විපස්සනං අනුයුඤ්ජන්තා මග්ගං
 පටිච්ඡික්ඛන්තාපි විත්ථාරනායෙනෙව පටිච්ඡික්ඛන්තීති අත්ථො විසුද්ධික්කමස්ස
 අභාවතො.

භික්ඛුති මහාවිහාරෙ ධම්මසඬ්ඨිතිවසෙන පඤ්චනිකායමණ්ඩලෙ නිසින්තභික්ඛු.
 ථෙරොති තත්ථ සඬ්ඨිත්ථෙරොති වදන්ති. වත්ථසුත්තවණ්ණනායං වුත්තනායෙන
 පන මහාසඬ්ඨිසරක්ඛිතත්ථෙරස්ස අන්තෙවාසිකභික්ඛු සන්ධාය “ආහංසු”ති වුත්තං.
 ථෙරොති පන මහාසඬ්ඨිසරක්ඛිතත්ථෙරො. සො හි ඉමස්මිං මජ්ඣිමනිකායෙ තං තං
 විනිච්ඡයං කථෙසි. රාසිතොති පිණ්ඩතො, එකජ්ඣන්ති අත්ථො.

අකුසලකම්මපට්ඨණ්ණා

අකොසල්ලප්පවත්තියාති කොසල්ලපට්ඨකං තො අකොසල්ලං වුව්චති අඤ්ඤාණං, තතො පවත්තනතො, අකොසල්ලසම්භූතත්තාති අත්ථො. ඤාණපට්ඨකං අඤ්ඤාණං මිත්තපට්ඨකං අමිත්තො විය කුසලපට්ඨකං අකුසලං කුසලෙන පහාතබ්බත්තා, න පන කුසලානං පහායත්තා. කුසලමෙව හි පයොගසම්පාදිතං අකුසලං පජහති. සහ අවජ්ජෙහි ලොභාදීහි වත්තති සාවජ්ජං. දුක්ඛො අනිට්ඨො චතුක්ඛන්ධ-සඬ්ඛාතො විපාකො එතස්සාති දුක්ඛවිපාකං. තත්ථ සාවජ්ජවචනෙන අකුසලානං පවත්තිදුක්ඛතං දස්සෙති, දුක්ඛවිපාකවචනෙන විපාකදුක්ඛතං. පුරිමඤ්ඤි පවත්තිසම්භවවසෙන අකුසලස්ස ලක්ඛණවචනං, පච්ඡිමං තාලන්තරෙ විපාකුප්පාදනසමත්ථතාවසෙන. තථා පුරිමෙන අකුසලස්ස අවිසුද්ධසභාවතං දස්සෙති, පච්ඡිමෙන අවිසුද්ධවිපාකතං. පුරිමෙන අකුසලං කුසලසභාවතො නිවත්තෙති, පච්ඡිමෙන අබ්‍යාකතසභාවතො සවිපාකත්තදීපකත්තා පච්ඡිමස්ස. පුරිමෙන ච අවජ්ජවත්තතාදස්සනතො කිච්චට්ඨෙන රසෙන අනත්ථජනනරසතං දස්සෙති, පච්ඡිමෙන සම්පත්තිඅත්ථෙත අනිට්ඨවිපාකරසතං. පුරිමෙන ච උපට්ඨානාකාරට්ඨෙන පච්චුපට්ඨානෙන සංකිලෙසපච්චුපට්ඨානතං, පච්ඡිමෙන ඵලට්ඨෙන දුක්ඛවිපාකපච්චුපට්ඨානතං. පුරිමෙන ච අයොනිසොමනසිකාරං අකුසලස්ස පදට්ඨානං පකාසෙති. තතො හි තං සාවජ්ජං ජාතං, පච්ඡිමෙන අකුසලස්ස අඤ්ඤාසං පදට්ඨානභාවං විභාවෙති. තඤ්ඤි දුක්ඛවිපාකස්ස කාරණන්ති. සංකිලිට්ඨන්ති සංකිලෙසෙහි සමන්තාගතං, දසහි කිලෙසවත්ථුහි විබාධිතං, උපතාපිතං ච තෙහි විදුසිතං මලිනකතඤ්ඤාති අත්ථො. ඉදඤ්ඤාස්ස දුක්ඛවිපාකතඤ්ඤාති අත්ථෙ ඉදඤ්ඤා දුක්ඛවිපාකතං අපච්චක්ඛන්තාය අසද්දහන්තානං පච්චක්ඛන්තො ආදීනවදස්සනෙන සංවෙජනත්ථං වුත්තං. සාධාරණා සබ්බස්සපි අකුසලස්ස.

සරසෙනෙව (ධ. ස. මූලටී. 1) පතනසභාවස්ස අන්තරා ඵව අතීව පාතනං අතිපාතො, සණ්ඨකං පතිතුං අදත්ථා සීසං පාතනන්ති අත්ථො. අතික්කම්මවා සත්ථාදීහි අභිභවිත්ථා පාතනං අතිපාතො. පයොගවත්ථුමහන්තතාදීහි මහාසාවජ්ජතා තෙහි පච්චයෙහි උප්පජ්ජමානාය චෙතනාය බලවභාවතො. එකස්ස හි පයොගස්ස සහසා නිප්පාදනවසෙන සකිච්චසාධිකාය බහුක්ඛන්තුං පවත්තජවනෙහි ලද්ධාසෙවනාය ච සන්තිට්ඨාපකචෙතනාය වසෙන පයොගස්ස මහන්තභාවො. සතිපි කදාවි බුද්දකෙ චෙව මහන්තෙ ව පාණෙ පයොගස්ස සමභාවෙ මහන්තං හනන්තස්ස චෙතනා තිබ්බාකාරා උප්පජ්ජතීති වත්ථුස්ස මහන්තභාවො. ඉති උභයම්පෙතං චෙතනාය බලවභාවෙනෙව හොතීති. යථාචුත්තපච්චයපරියායෙපි තංතංපච්චයෙහි චෙතනාය බලවතාය ඵව මහාසාවජ්ජභාවො චෙදිතබ්බො. පයොගවත්ථුආදිපච්චයානඤ්ඤි අමහන්තෙපි හන්තබ්බස්ස ගුණවත්තතාය මහාසාවජ්ජතා, තබ්බිපරියායෙන අප්පසාවජ්ජතා ච වත්ථුස්ස මහන්තාමහන්තෙසු විය දට්ඨබ්බො. කිලෙසානං උපක්කමානං ද්විත්තඤ්ඤා මුදුනාය තිබ්බතාය ච අප්පසාවජ්ජතා මහාසාවජ්ජතාපි යොජෙතබ්බො. පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තඤ්ඤා පුබ්බභාගියාපි හොන්ති, උපක්කමො වධකචෙතනාසමුට්ඨාපිතො.

පඤ්ච සම්භාරා හි පාණානිපාතවෙනනාති සා පඤ්චසම්භාරවිනිමුත්තා දට්ඨබ්බා.
 අයඤ්ච විචාරො අදින්නාදානාදීසුපි යථාරහං වත්තබ්බො. විජ්ඣනපහරණාදිවසෙන
 සහත්ථෙනතිබ්බත්තො සාහත්ථීකො, ආණාපනවසෙන පවත්තො ආණත්තිකො,
 උසුසත්තියන්තපාසාණාදිනිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තො නිස්සග්ගියො,
 අදුහලසජ්ජනාදිවසෙන පවත්තො ථාවරො, ආථබ්බණිකාදීනං විය
 මන්තපරිජජ්ජනවසෙන පවත්තො විජ්ජාමයො, කම්මවිපාකජ්දධිමයො ඉද්ධිමයො
 දායාකොටනාදීනි විය.

යදි “මම ඉද්”න්ති පරෙන පරිග්ගහිතං අදින්නං,
 උත්තානසෙය්‍යාකදාරකසන්නකෙ කථං තස්ස පරිග්ගහසඤ්ඤාය එව අභාවතොති
 ආහ “යත්ථ පරො”තිආදි. පරො නාම විඤ්ඤා වා අවිඤ්ඤා වා අත්ථී තස්ස වත්ථුස්ස
 සාමිකො. අවිඤ්ඤාපි හි විඤ්ඤාකාලෙ යථාකාමං කරොන්තො අදණ්ඩාරහොති.
 මන්තපරිජජ්ජනෙන පරසන්තකහරණං විජ්ජාමයො, විනා මන්තෙන පරසන්තකස්ස
 කායවච්ඡයොගෙහි පරිකඩ්ඨනං තාදිසෙනිද්ධිවසෙන ඉද්ධිමයො පයොගොති
 අදින්නාදානෙ ඡ පයොගා සාහත්ථීකාදයො චුත්තා. යථානුරූපන්ති එත්ථ
 සාහත්ථීකො තාව පඤ්චන්තමිපි අවහාරානං වසෙන පවත්තති, තථා ආණත්තියො
 නිස්සග්ගියො ව. ථාවරො ථෙය්‍යාවහාරපසය්‍යාවහාරපටිච්ඡන්තාවහාරවසෙන. තථා
 සෙසාපිති දට්ඨබ්බං.

මෙටුනසමාවාරෙසුති සදාරාසන්තොස-පරදාරගමනවසෙන දුට්ඨෙසු
 මෙටුනසමාවාරෙසු. අයමෙවහි හෙදො ඉධාධිජ්ජෙතො. ගොත්තරක්ඛිතා
 සගොත්තෙහි රක්ඛිතා. ධම්මරක්ඛිතා සහධම්මිකෙහි රක්ඛිතා. සාරක්ඛා සසාමිකා.
 යස්සා ගමනෙ රඤ්ඤා දණ්ඩො යපිතො, සා සපරිදණ්ඩා. හරියභාවත්ථං ධනෙන
 කීතා ධනක්කීතා. ඡන්දෙන වසන්ති ඡන්දවාසිනී. හොගත්ථං වසන්ති හොගවාසිනී.
 පටත්ථං වසන්ති පටවාසිනී. උදකපත්තං ආමසිත්වා ගහිතා ඔදපත්තකිනී. චුම්බටකං
 අපනෙත්වා ගහිතා ඔහටචුම්බටා. කරමරානීතා ධජාහතා. තඬ්ඬණිකා මුහුත්තිකා.
 අහිභවිත්වා චිතික්කමෙ මිච්ඡාවාරො මහාසාවජ්ජො, න තථා ද්වින්නං
 සමානජන්දතාය. අහිභවිත්වා චිතික්කමනෙ සතිපි
 මග්ගෙනමග්ගපටිපත්තිඅධිවාසනෙ පුරිමුජ්ජන්තසෙවනාහිසන්ධිපයොගාභාවතො
 මිච්ඡාවාරො න හොති අහිභුය්‍යමානස්සාති වදන්ති. සෙවනාවිත්තෙ සති
 පයොගාභාවො අජ්ජමාණං යෙභුය්‍යෙන ඉත්ථියා සෙවනාපයොගස්ස අභාවතො.
 තථා සති පුරෙතරං සෙවනාවිත්තස්ස උපට්ඨානෙපි තස්සා මිච්ඡාවාරො න සියා,
 තථා පුරිසස්සපි සෙවනාපයොගාභාවෙති, තස්මා අත්තනො රුචියා පවත්තිතස්ස
 වසෙන තයො, බලක්කාරෙන පවත්තිතස්ස වසෙන තයොති සබ්බෙපි
 අග්ගහිතග්ගහණෙන වත්තාරො සම්භාරාති චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං.

අත්ථහඤ්ජකොති කම්මපථවසෙන චුත්තං. කම්මපථකථා හෙසාති. අස්සාති
 විසංවාදකස්ස. මුසා වදති එතෙනාති වෙනනා මුසාවාදො, ඉමස්මිං පක්ඛෙ
 අතථාකාරෙන වත්ථුතො විඤ්ඤාපනපයොගො මුසා, තංසමුට්ඨාපිකා
 වෙනනාමුසාවාදොති චුත්තත්තා තතො අඤ්ඤථා වත්තුං “අපරො නයො”තිආදි

වුත්තං. අත්තනො සන්තකං අදාතුකාමතායාතිආදි මුසාවාදසාමඤ්ඤෙන වුත්තං.
හසාධිජපායෙනපි විසංවාදනපුරක්කාරස්ස මුසාවාදො. පරස්සාති විසංවාදනවසෙන
විඤ්ඤාපෙනබ්බස්ස. සොති මුසාවාදපයොගො.

සුඤ්ඤභාවන්ති පිතිවිරහිතතාය රිත්තභාවං. ඵරුසසද්දතාය නෙව කණ්ණසුඛා.
අත්ථවිපන්නතාය න හදයසුඛා. සංකිලිට්ඨචිත්තස්සාති දොසෙන, ලොභෙන වා
දුෂිතචිත්තස්ස.

එකන්තඵරුසා චෙතනාති එතෙන දුට්ඨචිත්තතංයෙව විභාවෙති, දුට්ඨචිත්තතා
වස්ස අමරණාධිජපායවසෙන දට්ඨබ්බා. සති හි මරණාධිජපායෙ අත්ථසිද්ධි,
තදභාවෙ පාණාතිපාතඛ්‍යාපාදා සියුන්ති. යං පටිච්ච ඵරුසවාචා පයුජ්ජති, තස්ස
සම්මුඛාව සීසං එති. පරම්මුඛාපි සීසං එති එවාති අපරෙ. තත්ථායං අධිජපායො
යුත්තො සීයා – සම්මුඛා පයොගෙ අගාරවාදීනං බලවභාවතො සීයා චෙතනා බලවතී,
පරස්ස ව තදත්ථවිඤ්ඤාපනං, න තථා අසම්මුඛාති. යථා ව අක්කොසිතෙ මතෙ
ආලභනෙ කතා බමාපනා උපවාදන්තරායං නිවත්තෙති, එවං පරම්මුඛා පයුත්තා
ඵරුසවාචා භොතියෙවාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. තස්සාති එකන්තඵරුසචෙතනාය එව
ඵරුසවාචාභාවස්ස ආවිභාවත්ථං. මම්මච්ඡෙදකො සවනඵරුසතායාති අධිජපායො.
චිත්තසණ්භතාය ඵරුසවාචා න භොති කම්මපථා’ ජපත්තත්තා, කම්මභාවං පන න
සක්කා වාරොතුං. එවං අත්ථයවසෙන චෙතනාඵරුසතාය ඵරුසවාචං සාධෙත්වා
ඉදානි තමෙව ඛ්‍යතිරෙකවසෙන සාධෙතුං “චවනසණ්භතායා”තිආදි වුත්තං. එසාති
ඵරුසවාචා. කම්මපථභාවං අජපත්තා අජපසාවජ්ජා, ඉතරා මහාසාවජ්ජා. තථා
කිලෙසානං මුදුතිබ්බතාභෙදෙහි සබ්බං පුරිමසදිසං.

ආසෙවනං බහුලීකරණං. යං උද්දිස්ස පවත්තිතො, තෙන අග්ගහිතෙ
අජපසාවජ්ජො, ගහිතෙ මහාසාවජ්ජො කම්මපථජපත්තිතො. යො කොචි පන
සම්ඵජ්ජලාපො ද්විහි සම්භාරෙහි සිජ්ඣති. කිලෙසානං මුදුතිබ්බතාවසෙනපි
අජපසාවජ්ජමහාසාවජ්ජතා වෙදිතබ්බා.

අත්තනො පරිණාමනං චිත්තෙනෙවාති වෙදිතබ්බං. හිතසුඛං ඛ්‍යාපාදයතීති යො
තං උජ්ජාදෙති, තස්ස හිතසුඛං විනාසෙති. අභො වතාති ඉමිනා
අච්චන්තවිනාසචිත්තනං දීපෙති. එවං හිස්ස දාරුණපවත්තියා කම්මපථජපත්ති.
යථාභූච්චගහණාභාවෙනාති යථාවග්ගාහස්ස අභාවෙන අනිච්චාදිසභාවස්ස
නිච්චාදිතො ගහණෙන. මිච්ඡා පස්සතීති විතථං පස්සති. සම්ඵජ්ජලාපො වියාති
ඉමිනා ආසෙවනස්ස මන්දතාය අජපසාවජ්ජනං, මහන්තතාය මහාසාවජ්ජනං
දස්සෙති. ගහිතාකාරවිපරිතතාති මිච්ඡාදිට්ඨියා ගහිතාකාරස්ස විපරිතභාවො.
වත්ථුනොති තස්සා අයථාභූතසභාවමාහ. තථාභාවෙනාති ගහිතාකාරෙනෙව තස්ස
දිට්ඨිගතිකස්ස, තස්ස වා වත්ථුනො උපට්ඨානං එවමෙනං, න ඉතො අඤ්ඤාති.

ධම්මතොති සභාවතො. කොට්ඨාසතොති එස්සපඤ්චමකාදීසු
චිත්තඛගකොට්ඨාසෙසු යං කොට්ඨාසා භොන්ති, තතොති අත්ථො. චෙතනාධම්මාති
චෙතනාසභාවා.

පටිපාටියා සත්තාති එත්ථ නනු චෙතනා අභිධම්මෙ කම්මපට්ඨෙසු න චුත්තාති
පටිපාටියා සත්තන්තං කම්මපට්ඨාවො න යුත්තොති? න, අවචනස්ස
අඤ්ඤාභෙතුකත්තා. න හි තත්ථ චෙතනාය අකම්මපට්ඨත්තා කම්මපට්ඨාසිම්හි
අවචනං, කදාචි පන කම්මපට්ඨො භොති, න සබ්බදාති කම්මපට්ඨාවස්ස අනියතත්තා
අවචනං. යදා පන කම්මපට්ඨො භොති, තදා කම්මපට්ඨාසිසඛගභො න නිවාරිතො.
එත්ථාහ – යදි චෙතනාය සබ්බදා කම්මපට්ඨාවාභාවතො අනියතො
කම්මපට්ඨාවොති කම්මපට්ඨාසිම්හි අවචනං, නනු අභිජ්ඣාදීනං කම්මපට්ඨාවං
අප්පත්තානං අත්ථිතාය අනියතො කම්මපට්ඨාවොති තෙසම්පි කම්මපට්ඨාසිම්හි
අවචනං ආපජ්ජති? නාපජ්ජති කම්මපට්ඨාතංසභාගතාහි තෙසං තත්ථ චුත්තත්තා.
යදි එවං චෙතනාපි තත්ථ චත්තබ්බා සියා? සච්චමෙනං, සා පන පාණාතිපාතාදිකාති
පාකටො, තස්සා කම්මපට්ඨාවොති න චුත්තා සියා. චෙතනාය හි – “චෙතනාහං,
හික්ඛවෙ, කම්මං වදාමි (අ. නි. 6.63; කථා. 539), තිව්ධා, හික්ඛවෙ,
කායසඤ්චෙතනා අකුසලං කායකම්ම” ත්තිආදිවචනතො (කථා. 539) කම්මභාවො
පාකටො, කම්මංයෙව ච සුගතිදුග්ගතීනං තත්ථ උප්පජ්ජනකසුබ්බක්ඛානඤ්ච
පට්ඨාවෙන පචත්තං කම්මපට්ඨොති චුච්චතීති පාකටො තස්සා කම්මපට්ඨාවො,
අභිජ්ඣාදීනං පන චෙතනාසම්භනභාවෙන සුචරිතදුච්චරිතභාවො
චෙතනාජනිතපිට්ඨිවට්ඨකභාවෙන සුගතිදුග්ගතිතදුප්පජ්ජනකසුබ්බක්ඛානං
පට්ඨාවො වාති න තථා පාකටො කම්මපට්ඨාවොති තෙයෙව තෙන සභාවෙන
දස්සෙතුං අභිධම්මෙ චෙතනා කම්මපට්ඨාසිභාවෙන න චුත්තා, අතථාජාතියකත්තා
වා චෙතනා තෙහි සද්ධිං න චුත්තාති දට්ඨබ්බං. මූලං පත්ථාති මූලදෙසනං පත්ථා,
මූලසභාවෙසු ධම්මෙසු චුච්චමානෙසුති අත්ථො.

අදින්නාදානං සත්තාරම්මණන්ති ඉදං “පඤ්ච සික්ඛාපදා පරිත්තාරම්මණා එව
වා”ති ඉමාය පඤ්ඤාපුච්ඡකපාළියා විරුජ්ඣති. යඤ්ඤි පාණාතිපාතාදිදුස්සිලාස්ස
ආරම්මණං, තදෙව තං චෙරමණියා ආරම්මණං. චිතික්කම්මතබ්බවත්ථුතො එව හි
විරතීති. සත්තාරම්මණන්ති වා සත්තසඛිකානං සඛිකාරාරම්මණමෙව උපාදාය
චුත්තන්ති නායං විරොධො. තථා හි චුත්තං සම්මොභවිතොදනියං (විහ. අට්ඨ. 714)
“යාති සික්ඛාපදාති එත්ථ සත්තාරම්මණානීති චුත්තාති, තාති යස්මා සත්තොති
සඛිකායං ගතං සඛිකාරමෙව ආරම්මණං කරොන්ති”ති. විසභාගවත්ථුතො “ඉත්ථී,
පුරිසො”ති ගභෙතබ්බතො සත්තාරම්මණොති එකෙ. “එකො දිට්ඨො, ද්වෙ
සුතා”තිආදිනා සම්ඵප්පලපනෙ දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙන. තථා අභිජ්ඣාති
එත්ථ තථා-සද්දො “දිට්ඨසුතමුතවිඤ්ඤාතවසෙනා”ති ඉදම්පි උපසංහරති, න
සත්තසඛිකාරාරම්මණතං එව දස්සනාදිවසෙන අභිජ්ඣායනතො. “නත්ථී සත්තා
ඔපපාතිකා”ති පචත්තමානාපි මිච්ඡාදිට්ඨී තෙභූමකධම්මවිසයාවාති
අධිප්පායෙනස්සා සඛිකාරාරම්මණතා චුත්තා. කථං පන මිච්ඡාදිට්ඨියා සබ්බෙ
තෙභූමකධම්මා ආරම්මණං භොන්තීති? සාධාරණතො. “නත්ථී සුකතදුක්කටානං

කම්මානං ඵලං විපාකො’’ති හි පවත්තමානාය අත්ථතො රූපාරූපාවචරධම්මාපි ගහිතා ඵව භොන්තිති.

සුඛබ්බුලතාය රාජානො භසමානාපි “වොරං ඝාතෙථා’’ති වදන්ති, භාසො පන තෙසං අඤ්ඤවිසයොති ආහ “සන්තිට්ඨාපක...පෙ.... භොති’’ති.

කෙසඤ්චීති සහජාතානං අදින්නාදානාදීනං. සම්පයුත්තපභාවකට්ඨෙන්නාති සම්පයුත්තො හුත්වා උප්පාදකට්ඨෙන්න. කෙසඤ්චීති අසහජාතානං. උපනිස්සයපච්චයට්ඨෙන්නාති එතෙන මූලට්ඨෙන්න ලොභස්ස උපකාරනං නිවත්තෙති. සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනට්ඨෙයා හි මූලට්ඨෙයා, සො ච හෙතුපච්චයතාඅවිනාභාවී, තෙන චෙත්ථ මූලමිව මූලන්ති ගහෙතඛිබ්බං, නිප්පරියායතො පන පුබ්බෙ “කෙසඤ්චී’’ති වුත්තානං සහජාතානං මූලභාවො වෙදිතඛිබ්බො. රත්තො ඛොතිආදිනා සුත්තපදෙනපි පාණාතිපාතාදීනං අකුසලානං ලොභස්ස මූලකාරණතං විභාවෙති, න මූලට්ඨෙනුපකාරත්ථං අවිසෙසතො තෙසං හෙතුපච්චයත්තාභාවතො.

අකුසලකම්මපට්ඨණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලකම්මපට්ඨණ්ණනා

වෙරන්ති පාණාතිපාතාදිපාපධම්මං. සො හි වෙරහෙතුතාය “වෙර’’න්ති වුව්චති, තං මණ්ඩි “මයි ඉධ යිතාය කථමාගච්ඡසී’’ති තජ්ජෙන්නී විය නිවාරෙතීති වෙරමණ්ඩි. තෙනාහ “පජහති’’ති. “විරමණ්ඩි’’ති වත්තඛිබ්බෙ නිරුත්තිනසෙන ඵව-කාරං කත්වා ඵවං වුත්තං. විහඬිගෙ (විහ. 703, 704) ඵව නිද්දිසනවසෙන ඵවං වුත්තා. අසමාදින්නසීලස්ස සම්පත්තතො යථාඋපට්ඨිතවිතික්කමිතඛිබ්බවත්ථුතො විරති සම්පත්තවිරති, සමාදානවසෙන උප්පන්නා විරති සමාදානවිරති, සමාදානවසෙන උප්පන්නා විරති සමාදානවිරති, කිලෙසානං සමුච්ඡින්නදනවසෙන පවත්තාවිරති සමුච්ඡෙදවිරති.

ජීවමානසසස්ස මංසරුධිරසම්මිස්සතාය අල්ලසසමංසං. මුඤ්චි සබ්බත්ථ සමකරුණතාය. සච්චං වත්වා “එතෙන සච්චවජ්ජෙන මය්හං මාතු රොගො සම්මතු’’ති අධිට්ඨාසී.

මහාසජ්ජොති අජගරො. මුඤ්චිත්වා අගමාසී සීලතෙජෙන.

කොසල්ලං වුව්චති ඤාණං, කොසල්ලෙන, කොසල්ලතො වා පවත්තියා උපගමනතො. කුච්ඡිතසයනතොති කුච්ඡිතෙනාකාරෙන සයනතො අනුසයනතො, පවත්තනතො වා. “වෙරමණ්ඩිකුසලා’’ති වත්තඛිබ්බාපි පුච්ඡානුරූපං විස්සජ්ජන්ති “කුසලා’’ති න වුත්තා, “කුසල’’න්ත්වෙව වුත්තා.

කාමඤ්චෙන්ථ පාළියං විරතියොව ආගතා, සික්ඛාපදවිහඪගෙ (විහ. 704) පන
වෙනනාපි ආහරිත්වා දීපිතාති තද්වහයම්පි ගණ්හන්තො “වෙනනාපි වට්ටන්ති
විරතියොපි”ති ආහ.

අනභිජ්ඣා හි මූලං පත්වා කම්මපට්ඨානං පත්වා අනභිජ්ඣාති
චුත්තධම්මො මූලතො අලොභො කුසලමූලං හොතීති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.
සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො.

දුස්සිලාරම්මණා තදාරම්මණා ජීවිතින්ද්‍රියාදිආරම්මණා කථං දුස්සිලානි
පජහන්තිති තං දස්සෙතුං “යථා පනා”තිආදි චුත්තං.

අනභිජ්ඣා ...පෙ.... විරමන්තස්සාති අභිජ්ඣං පජහන්තස්සාති අත්ථො. න හි
මනොදුච්චරිතතො විරති අත්ථි අනභිජ්ඣාදිගෙව තප්පහානසිද්ධිතො. තෙසු
අලොභාතිආදීසු යං චත්තබ්බං, තං අකුසලමූලෙසු චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං.

අප්පනාවාරන්ති නිගමනවාරං. එකෙන නයෙනාති වෙදනාදිවසෙන
අරුපමුඛෙනෙව අනෙකවිධෙසු විපස්සනාකම්මට්ඨානෙසු එකෙන
කම්මට්ඨානනායෙන. “යථෙත්වා අභිජ්ඣං නව අකුසලකම්මපථා”ති චත්තබ්බං.
දසාති වා ඉදං “කුසලකම්මපථා”ති ඉමිනා සම්බන්ධිතබ්බං “අකුසලකම්මපථා ව
දස කුසලකම්මපථා වා”ති. “යථෙත්වා අභිජ්ඣං”න්ති හි ඉමිනාව
අකුසලකම්මපථානං නවභාවො චුත්තො හොති. අථ වා දසාති ඉදං උභයථාපි
සම්බන්ධිතබ්බං. අභිජ්ඣා හි පහාතබ්බාපි සති පරිඤ්ඤායානං නාතිචත්තතීති. තථා
හි චුත්තං “රූපතණ්හා පියරූපං සාතරූප”න්තිආදි, තස්මා සා තාය
පරිඤ්ඤායානාය දුක්ඛසච්චෙපි සඬිගහං ලහතෙව, පහාතබ්බං පන උපාදාය
“යථෙත්වා අභිජ්ඣං”න්ති චුත්තං. තෙනෙවාහ “පරියායෙන පන සබ්බෙපි
කම්මපථා දුක්ඛසච්ච”න්ති. අභිජ්ඣාලොභානං පචත්තිආකාරසිද්ධිගෙදං උපාදාය
“ඉමෙ ද්වෙ ධම්මා”ති චුත්තං. සුත්තන්තනායෙන තණ්හා “සමුදයසච්ච”න්ති
චුත්තාති ආහ “නිප්පරියායෙන සමුදයසච්ච”න්ති. අප්පචත්තිති
අප්පචත්තිනිමිත්තමාහ යථා “රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො”ති (සං. නි. 4.314).
සප්පච්චයනාය සඬිගතසභාවෙ දුක්ඛසච්චෙ ගහිතෙ අප්පච්චයනාය අසඬිගතං
නිරොධසච්චං පටිපක්ඛතො ආචත්තති, එකන්තසාවජ්ජෙ ආචයගාමිලක්ඛණං
සමුදයසච්චෙ ගහිතෙ සාවජ්ජා විගමනං අපචයගාමිලක්ඛණං
මග්ගසච්චංපටිපක්ඛතො ආචත්තතීති ද්වෙ ආචත්තභාරවසෙන වෙදිතබ්බානීති
චුත්තං. තෙනෙවාහ නෙත්තියං (නෙත්ති. 4.නිද්දෙසවාර) –

“එකම්හි පදට්ඨානෙ, පරියෙසති සෙසකං පදට්ඨානං;
ආචත්තති පටිපක්ඛෙ, ආචත්තො නාම සො භාරො”ති.

සබ්බාකාරෙතාති කාමරාගරූපරාගාදිසබ්බජ්ජකාරෙහි, සබ්බතො වා
අපායගමනීයාදිආකාරතො, තත්ථ කිඤ්චිපි අනවසෙසෙත්වා වා.

සබ්බකාරොනෙවාති සබ්බකාරතො. නීහරිත්වාති අපනෙත්වා,
සමුච්ඡින්නදිත්වාඉච්චෙව අත්ථො. කඤ්චි ධම්මං අනවකාරිකරිත්වාති රූපවෙදනාදීසු
කඤ්චි එකධම්මමිති අවිනිබ්භොගං කත්වා, එකෙකතො අග්ගහෙත්වා සමුහතොව
ගහෙත්වාති අත්ථො. අස්මිති අහමස්මිති මානග්ගාභවසෙන. සො පන යස්මා
පඤ්චක්ඛන්ධෙ නිරවසෙසතො ගණ්හාති, තස්මා වුත්තං
“සමුහග්ගහණාකාරොනා”ති. යස්මා චෙත්ථ අග්ගමග්ගචිත්තං වුව්චති, තස්මා ආහ
“දිට්ඨිසදිසං මානානුසය”න්ති. “යං රූපං තං අහ”න්තිආදිනා යථා දිට්ඨි රූපාදිං
“අහමස්මි”ති ගණ්හන්ති පවත්තති, එවං මානොපි “සෙය්‍යාහමස්මි”තිආදිනාති
ආහ “මානානුසයො අස්මිති පවත්තත්තා දිට්ඨිසදිසො”ති. පරිච්ඡේදකරොති
ඔසානපරිච්ඡේදකරො ඉතො පරං දුක්ඛස්සාභාවකරණතො. කම්මපථදෙසනායාති
කම්මපථමුඛෙන පවත්තවතුසච්චදෙසනාය. මනසිකාරජ්ජට්ඨෙධවසෙනාති
විපස්සනාමනසිකාරමග්ගජ්ජට්ඨෙධවසෙන.

කුසලකම්මපථවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආහාරවාරවණ්ණනා

90. ආහරතීති (සං. නි. ටී. 2.2.11) ආනෙති, උප්පාදෙති උපත්ථම්භෙති වාති
අත්ථො. නිබ්බත්තාති පසුතා. තතො පට්ඨාය හි ලොකෙ ජාතවොහාරො.
පටිසන්ධිග්ගහණතො පන පට්ඨාය යාව මාතුකුච්ඡිතො නික්ඛමනං, තාව
සම්භවෙසිතො. එස තාව ගබ්භසෙය්‍යාකෙසු භූතසම්භවෙසිවිභාගො, ඉතරෙසු පන
පයමචිත්තාදිවසෙන වුත්තො. සම්භව-සද්දො චෙත්ථ ගබ්භසෙය්‍යාකානං වසෙන
පසුතිපරියායො, ඉතරෙසං වසෙන උප්පත්තිපරියායො.
පයමචිත්තපයමඉරියාපථක්ඛණෙසු හි තෙ සම්භවං උප්පත්තිං එසන්ති උපගච්ඡන්ති
නාම, න තාව භූතා උප්පත්තියා න සුප්පතිට්ඨිතත්තා. භූතායෙව සබ්බසො
භවෙසනාය සමුච්ඡින්නත්තා. න පුන භවිස්සන්තීති අවධාරණෙන නිවත්තිතමත්ථං
දස්සෙති, “යො ව කාලසසො භූතො”තිආදීසු (ජා. 1.2.190) භූත-සද්දස්ස
බ්‍රිණාසවවාචිතා දට්ඨබ්බා. වා-සද්දො චෙත්ථ සම්පිණ්ඩනත්ථො “අග්ගිනා වා
උදකෙන වා”තිආදීසු (උදා. 76) විය.

යථාසකං පච්චයභාවෙන අත්තභාවස්ස පට්ඨපනමෙචෙත්ථආහාරෙහි
කාතබ්බඅනුග්ගහොති අධිප්පායෙනාහ “චචනභෙදො...පෙ.... එකොයෙවා”ති.
සත්තස්ස උප්පන්නධම්මානන්ති සත්තස්සසන්තානෙ උප්පන්නධම්මානං. යථා
“චස්සසතං තිට්ඨති”ති වුත්තෙ අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්තතීති වුත්තං හොති, එවං
ධීතියාති අනුප්පබන්ධවසෙන පවත්තියාති අත්ථො, සා පන අවිච්ඡේදොති ආහ
“අවිච්ඡේදායා”ති. අනුප්පබන්ධධම්මුප්පත්තියා සත්තසන්තානො අනුග්ගහිතො
නාම හොතීති ආහ “අනුප්පන්නානං උප්පාදායා”ති. එතානීති ධීතිඅනුග්ගහපදාති.
උභයත්ථ දට්ඨබ්බාති, න යථාසඬ්ඛං.

වත්ථුගතා ඔජා වත්ථු විය තෙන සද්ධිං ආහරිතබ්බතං ගච්ඡතිති වුත්තං
 “අජ්ඣොහරිතබ්බතො ආහාරො”ති. නිබ්බන්තිතඔජං පන සන්ධාය
 “කබ්බිකාරාහාරො ඔජට්ඨමකරුපානි ආහරති”ති වක්ඛති. ඔළාරිකතා
 අප්පොජනාය, න වත්ථුනො ථුලතාය, කථිතතාය වා, තස්මා යස්මිං වත්ථුස්මිං
 පරිත්තා ඔජා හොති, තං ඔළාරිකං. සප්පාදයො දුක්ඛුප්පාදකතාය
 ඔළාරිකාවෙදිතබ්බා. විසාණාදීනං තිවස්සජඩ්ඨිතානං පුත්තිභුත්තතා මුදුකතානි වදන්ති,
 තරච්ඡෙළතෙමිකතාය පන තථාභුතානං තෙසං මුදුකතා. ධම්මසභාවො හෙස.
 සසානං ආහාරො සුඛුමො තරුණතිණසස්සබ්බාදනතො. සක්කුණානං ආහාරො සුඛුමො
 තිණබ්බිජාදිබ්බාදනතො. පච්චන්තවාසීනං සුඛුමො, තෙසඤ්ඤි
 සාකපණ්ණසුක්ඛකුරපදුමපත්තම්පි ආහාරොති. තෙසං පරනිමිතිතවසවත්තීනං.
 සුඛුමොත්තවෙවති න කිඤ්චි උපාදාය, අථ බො සුඛුමො ඉව්වෙව නිට්ඨං පත්තො
 තතො පරං සුඛුමස්ස අභාවතො.

වත්ථුවසෙන පනෙත්ථ ආහාරස්ස ඔළාරිකසුඛුමතා වුත්තා, සා වස්ස
 අප්පොජමහොජනාහි වෙදිතබ්බාති දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි වුත්තං. පරිස්සමන්ති
 බුදාවසෙන උප්පන්නං සරිරබ්බෙදං. විනොදෙතීති වත්ථු තස්ස විනොදනමත්තං
 කරොති. න පන සක්කොති පාලෙතුන්ති සරිරං යාපෙතුං නප්පහොති නිස්සාරත්තා.
 න සක්කොති පරිස්සමං විනොදෙතුං ආමාසයස්ස අපුරණතො.

ජබ්බිධොපිති ඉමිනා කස්සච්චි එස්සස්ස අනවසෙසිතබ්බතමාහ.
 ආහාරස්සදෙසනාක්කමෙනෙවත්ථ එස්සාදීනං දුතියාදිනා, න අඤ්ඤෙන
 කාරණෙනාති ආහ “දෙසනානායො එවා”තිආදි. මනසො සඤ්චෙනනා, න
 සත්තස්සාති දස්සනත්ථං මනොගහණං යථා “චිත්තස්ස ධීති (ධ. ස. 11),
 වෙතොවිමුත්ති වා”ති (ම. නි. 1.69) ආහ “මනොසඤ්චෙනනාති වෙනනා එවා”ති.
 චිත්තන්ති යං කිඤ්චි චිත්තං, න විපාකවිඤ්ඤාණමෙව.

පුබ්බෙ “ආහාරන්ති පච්චය”න්ති වුත්තත්තා “යදි පච්චයට්ඨො
 ආහාරට්ඨො”තිආදිනා වොදෙති. අථ කස්මා ඉමෙයෙව වත්තාරො වුත්තාති අථ
 කස්මා වත්තාරොව වුත්තා, ඉමෙ එව ව වුත්තාති යොජනා. විසෙසපච්චයත්තාති
 එතෙන යථා අඤ්ඤෙ පච්චයධම්මා අත්තතො පච්චයුප්පන්නස්ස පච්චයාව
 හොන්ති, ඉමෙ පන තථා ව හොන්ති අඤ්ඤථා වාති සමානෙපි පච්චයත්තෙ
 අතිරෙකපච්චයා හොන්ති, තස්මා ආහාරාති වුත්තාති ඉමමත්ථං දස්සෙති. ඉදානි තං
 අතිරෙකපච්චයතං දස්සෙතුං “විසෙසපච්චයො හී”තිආදි ආරද්ධං. විසෙසපච්චයො
 රූපකායස්ස කබ්බිකාරො ආහාරො උපත්ථම්භකභාවතො. තෙනාහ අට්ඨකථායං
 (විසුද්ධි. 2.708; පට්ඨා. අට්ඨ. පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා) “රූපාරුපානං
 උපත්ථම්භකත්තෙන උපකාරකා වත්තාරො ආහාරා ආහාරපච්චයො”ති.
 උපත්ථම්භකත්තඤ්ඤි සතිපි ජනකත්තෙ අරුපිනං ආහාරානං
 ආහාරජරූපසමුට්ඨාපකරුපාහාරස්ස ව හොති, අසති පන උපත්ථම්භකත්තෙ
 ආහාරානං ජනකත්තං නත්ථීති උපත්ථම්භකත්තං පධානං. ජනයමානොපි හි
 ආහාරො අවිච්ඡේදවසෙන උපත්ථම්භයමානො එව ජනෙතීති උපත්තම්භකභාවො

එව ආහාරභාවො. වෙදනාය එස්සො විසෙසපච්චයො. “එස්සපච්චයා වෙදනා”ති හි වුත්තං. “සඬ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං”ත්ති (උදා. 1; ම. නි. 3.126) වචනතො විඤ්ඤාණස්සමනොසඤ්ඤෙතනා. “වෙනනා තිවිධං භවං ජනෙති”ති හි වුත්තං. “විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”ත්ති පන වචනතො නාමරූපස්ස විඤ්ඤාණං විසෙසපච්චයා. න හි ඔක්කන්තිවිඤ්ඤාණාභාවෙ නාමරූපස්ස අත්තසම්භවො. යථාහ “විඤ්ඤාණඤ්ච හි, ආනන්ද, මාතූකුච්ඡිස්මිං න ඔක්කම්ස්සථ, අපි නු ඛො නාමරූපං මාතූකුච්ඡිස්මිං සමුච්චිස්සථා”තිආදි (දී. නි. 2.115). වුත්තමෙවත්ථං සුත්තෙන සාධෙතුං “යථාහ”තිආදි වුත්තං.

එවං යදිපි පච්චයටියො ආහාරටියො, විසෙසපච්චයනාය පන ඉමෙ එව ආහාරාති වුත්තාති තං නෙසං විසෙසපච්චයතං අවිභාගතො දස්සෙත්වා ඉදානි විභාගතො දස්සෙතුං “කො පනෙත්ථා”තිආදි ආරද්ධං. මුඛෙ යපිතමත්තොයෙව අසඬ්ඛාදිතො, තත්තකෙනපි අබ්භන්තරස්ස ආහාරස්ස පච්චයො හොති එව. තෙනාහ “අට්ඨ රූපානි සමුට්ඨාපෙති”ති. සුඛවෙදනාය හිතො සුඛවෙදනියො. සබ්බථාපීති චක්ඛුසම්චස්සාදිවසෙන. යත්තකා එස්සස්ස පකාරහෙදා, තෙසං වසෙන සබ්බජ්ජකාරොපි එස්සාහාරො. යථාරහං කිස්සො වෙදනා ආහරති, අනාහාරකො නත්ථි.

සබ්බථාපීති ඉධාපි එස්සාහාරෙ වුත්තනායානුසාරෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. කිසන්තතිවසෙනාති කායදසකං භාවදසකං චත්ථුදසකන්ති තිවිධසන්තතිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයනායෙනාති සහජාතාදිපච්චයවිධිනා. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණඤ්චි අත්තනා සහජාතනාමස්ස සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකින්ද්‍රියසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයො හොන්තොයෙව ආහාරපච්චයනාය තං ආහාරෙති වුත්තං, සහජාතරූපෙසු පන චත්ථුතො සම්පයුත්තපච්චයං යපෙත්වා විජ්ජයුත්තපච්චයෙන, සෙසරූපස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයඤ්ච යපෙත්වා වුත්තනායෙනෙවයොජනා කාතබ්බා. තානීති නපුංසකනිද්දෙසො අනපුංසකානම්පි නපුංසකෙහි සහ වචනතො.

සාසවා කුසලාකුසලචෙතනාව වුත්තා. විසෙසපච්චයභාවදස්සනං හෙතන්ති. තෙනාහ “අවිසෙසෙන පනා”තිආදි. පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණමෙව වුත්තන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. යථා තස්ස තස්ස ඵලස්ස විසෙසතො පච්චයනාය එතෙසං ආහාරටියො, එවං අවිසෙසතොපිති දස්සන්තෙන “අවිසෙසෙන පනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ තංසම්පයුත්තතංසමුට්ඨානධම්මානන්ති තෙහි එස්සාදිහි සම්පයුත්තධම්මානඤ්ඤෙව තංසමුට්ඨානරූපධම්මානඤ්ඤෙව. තත්ථ සම්පයුත්තග්ගහණං යථාරහතො දට්ඨබ්බං, සමුට්ඨානග්ගහණං පන අවිසෙසතො.

උපත්ථම්භෙන්තො ආහාරකිච්චං සාධෙතීති උපත්ථම්භෙන්තොයෙව රූපං සමුට්ඨාපෙති, ඔජට්ඨමකරූපසමුට්ඨාපනෙතෙව පනස්ස උපත්ථම්භනකිච්චසිද්ධි. ථූසන්තොයෙවාති ථූසනකිච්චං කරොන්තො එව. ආයුහමානාවාති වෙනයමානා එව අභිසන්දහන්ති එව. විජානන්තමෙවාති උපපත්තිපරිකප්පනවසෙන විජානන්තමෙව

ආහාරකිව්වට සාධෙන්නි යොජනා. සෙසපද්වයෙපි එසෙව නයො.
ආහාරකිව්වසාධනක්ඛෙව තෙසං වෙදනාදිඋප්පත්තිහෙතුතාය අත්තභාවස්ස
පවත්තනමෙව.

කායට්ඨපනෙනාති කස්මා වුත්තං? නනු කම්මජාදිරූපං කම්මාදිනාව පවත්තනීති
වොදනං සන්ධායාහ “කම්මජනිකොපි”තිආදි. උපාදින්නරූපසන්නතියා
උපත්ථම්භනෙනෙව උතුචිත්තජරූපසන්නතීනම්පි උපත්ථම්භනසිද්ධි හොතීති
“ද්විත්තං රූපසන්නතීන”න්ති වුත්තං. උපත්ථම්භනමෙව සන්ධාය “අනුපාලකො
හුත්වා”ති ව වුත්තං. රූපකායස්ස ධීතිහෙතුතා හි යාපනා අනුපාලනා.

සුඛාදිවත්ථුභුතන්ති සුඛාදීනං පවත්තිට්ඨානභුතං. ආරම්මණම්පි හි වසති එත්ථ
ආරම්මණකරණවසෙන තදාරම්මණා ධම්මාති වත්ථුති වුවිවති. චුසන්තොයෙවාති
ඉදං එස්සස්ස චුසනසභාවත්තා වුත්තං. න හි ධම්මානං සභාවෙන විනා පවත්ති අත්ථි.
වෙදනාපවත්තියා විනා සත්තානං සන්ධාවනතා නත්ථිති ආහ “සුඛාදි...පෙ....
හොතී”ති, න වෙත්ථ සඤ්ඤිභවකථායං අසඤ්ඤිභවො දස්සෙතඛ්ඛො, තස්සාපි වා
කාරණභුතවෙදනාපවත්තිවසෙනෙව ධීතියා හෙතුනො අබ්‍යාපිතා. තථා හි
“මනොසඤ්චෙනතා...පෙ.... භවමූලනිජ්ඣාදනතො සත්තානං ධීතියා හොතී”ති
වුත්තා, තතො එව “විඤ්ඤාණං විජානන්තමෙවාති උපපත්තිපරිකප්පනවසෙන
විජානන්තමෙවා”ති වුත්තොවායමත්ථොති.

වත්තාරි භයාති දට්ඨබ්බාති ආදීනවච්ඡාවනතො. නිකන්තීති නිකාමනා.
රසතණ්හං සන්ධාය වදති. සා හි කබ්බිකාරෙ ආහාරෙ බලවති. තෙනෙව තත්ථ
අවධාරණං කතං. භායති එතස්මාති භයං, නිකන්තියෙවභයං මහානත්ථහෙතුතො.
උපගමනං විසයින්නිද්‍රියවිඤ්ඤාණෙසු විසයවිඤ්ඤාණෙසු එව ව සඬිගතිවසෙන
පවත්ති, තං වෙදනාදිඋප්පත්තිහෙතුතාය “භය”න්ති වුත්තං. අවධාරණෙ පයොජනං
වුත්තනයමෙව. සෙසද්වයෙපි එසෙවනයො. ආයුහනං අභිසන්දහනං, සංවිධානන්තිපි
වදන්ති. තං භවුපපත්තිහෙතුතාය “භය”න්ති වුත්තං. අභිනිපාතො තත්ථ තත්ථ භවෙ
පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන නිබ්බන්ති. සො භවුපපත්තිහෙතුකානං සබ්බෙසං
අනත්ථානං මූලකාරණත්තා “භය”න්ති වුත්තො. ඉදානි නිකන්තිආදීනං
සප්පට්ඨයනං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “කිංකාරණා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නිකන්තිං
කත්ථාති ආලයං ජනෙත්වා, තණ්හං උප්පාදෙත්වාති අත්ථො.

එස්ස උපගච්ඡන්තාති වක්ඛුසම්ඵස්සාදිහෙදං එස්සං පවත්තෙන්තා.
එස්සස්සාදිනොති කායසම්ඵස්සවසෙන ථොට්ඨබ්බසඬිබ්බාතස්ස එස්සස්ස
අස්සාදනසීලා. කායසම්ඵස්සවසෙන හි සත්තානං ථොට්ඨබ්බතණ්හා පවත්තනීති
දස්සෙතුං එස්සාහාරාදීනවදස්සනෙ ථොට්ඨබ්බාරම්මණං උද්ධට්ඨං “පරෙසං
රක්ඛිතගොපිතෙසු”තිආදිනා. එස්සස්සාදිනොති වා එස්සාහාරස්සාදිනොති අත්ථො.
සති හි එස්සාහාරෙ සත්තානං එස්සාරම්මණෙ අස්සාදො, නාසතීති. තෙනාහ
“එස්සස්සාදමූලක”න්තිආදි.

ජාතිනිමිත්තස්ස භයස්ස අභිනිපාතසභාවෙන ගතිතත්තා “තම්මුලක”න්ති
වුත්තං, කම්මායුහනනිමිත්තන්ති අත්ථො.

අභිනිපතනීති අභිනිබ්බත්තති. පට්ඨානිනිබ්බත්ති හි සත්තානං තත්ථ තත්ථ
අභිගාරකාසුසද්ධියෙ භවෙ අභිනිපාතසද්ධිති. තම්මුලකත්තාති
නාමරූපනිබ්බත්තිමුලකත්තා.

තත්තාති තාසු උපමාසු. භූතමත්ථං කත්වාති න පරිකප්පිතමත්ථං, අථ ඛො භූතං
භූතපුබ්බං අත්ථං කත්වා. පාඨෙය්‍යහත්ථෙසු ගච්ඡන්තෙසු පාඨෙය්‍යං, ගච්ඡන්තං විය
හොතීති වුත්තං “ගන්ත්වා පාඨෙය්‍යං නිට්ඨාසී”ති. ගන්ත්වාති වාගමනභෙතුති
අත්ථො. බුජ්ජිපාසාතුරතාය සනච්ඡායං රුක්ඛං උපගන්තුං අසමත්ථා
විරළ්භච්ඡායායං නිසීදිංසු. න දානි සක්කා තං මයා කාතුං අතිදුබ්බලභාවතො.
පරික්ඛලිතගතිතරුණදාරකො බුජ්ජිපාසාහිභූතො ව, තස්මා ගච්ඡන්තොයෙව මනො.

සජාතිමංසතායාති (සං. නි. ටී. 2.2.63) සමානජාතිමංසතාය, මනුස්සමංසතායාති
අත්ථො. යං මනුස්සමංසං, තඤ්ඤි ලොකෙ ජිගුච්ඡනීයත්තා පටිකුලං. තථා හි තං
විඤ්ඤාහි චජ්ජිතං, මනුස්සමංසෙසුපි ඤාතිමංසං අයුත්තපරිභොගතාය පටිකුලං,
තත්ථාපි පුත්තමංසං, තත්ථාපි පියපුත්තමංසං, තත්ථාපි තරුණමංසං, තත්ථාපි
ආමකමංසං, තත්ථාපි අගොරසාහිසඬ්ඛතං, තත්ථාපි අලොණං, තත්ථාපි අධුපිතන්ති
එවං හෙට්ඨිමනො උත්තරුත්තරස්ස පටිකුලතරභාවකාරණතා දට්ඨබ්බා.
පුත්තමංසසද්ධිසන්ති පටිකුලතාඋපට්ඨාපනෙන පුත්තමංසසද්ධිසං කත්වා පස්සති.
තත්ථ නිකන්තිං පරියාදියතීති අරියමග්ගෙන ආභාරෙ සාපෙක්ඛං බෙපෙති.

සා ගාවීති “සෙය්‍යථාපි හික්ඛවෙ ගාවී”ති (සං. නි. 2.63) එවං සුත්තෙ
වුත්තගාවී. උද්දාලෙත්වාති උජ්ජාටෙත්වා. නිස්සාය නිට්ඨතීති පටිච්චපච්චයං කත්වා
පචත්තති. දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන තිණ්ණමිති වෙදයිතානං දුක්ඛභාවං සන්ධායාහ
“වෙදයිතදුක්ඛස්සා”ති.

සාධුසම්මතාපි ගති විපරිණාමසඬ්ඛාරදුක්ඛතාවසෙන කිලෙසදුක්ඛවසෙන ව
මහාපරිලාභායෙවාති වුත්තං “මහාපරිලාභට්ඨෙන තයො භවා”ති. යථා උපකඩ්ඪකා
ද්වෙ පුරිසා, එවං කුසලාකුසලවසෙන ද්වෙ මනොසඤ්ඤෙතනා. යථා
මනොසඤ්ඤෙතනා න පචත්තති, තථා පටිපජ්ජන්තො තත්ථ නිකන්තිං පරියාදියතීති
වෙදිතබ්බො.

සත්තිසතෙන භතා එව උපමා සත්තිසතභතූපමා, තස්සං සත්තිසතභතූපමායං.
තං සත්තිසතං. අස්ස පුරිසස්ස. පතිතොකාසෙති පුරිමසත්තිහි පතිතප්පදෙසෙ.
දුක්ඛස්ස පමාණං නත්ථී අනෙකස්ස අපරාපරං උජ්ජජනතො. ඛන්ධජනනන්ති
ඛන්ධානං අපරාපරුජ්ජාදො, පට්ඨානිනිබ්බත්ති පන පටිසන්ධි එව. ආගුචාරී පුරිසො
විය පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං නානප්පකාරදුක්ඛප්පාදසන්තිස්සයතො, තෙහි ව දුක්ඛෙහි
උපගන්තබ්බතො. සම්පයුත්තධම්මානං පමුඛභාවෙන පචත්තියා “විඤ්ඤාණස්ස

දුක්ඛජපාදොති චුත්තා. තථා හි චුත්තං “මනොපුබ්බභිගමා ධම්මා”ති (ධ. ප. 1, 2)
යථා විඤ්ඤාණං ආයතීං පටිසන්ධිවසෙන න පචත්තති, එවං කරණං තත්ථ
නිකන්තිපරියාදානං දට්ඨබ්බං.

පරිඤ්ඤාතං චත්ථුති දුක්ඛසච්චමාහ. පඤ්චකාමගුණිකො රාගොති
පඤ්චකාමගුණාරම්මණො රාගො. පරිඤ්ඤාතො හොතීති පරිච්ඡේද ජානනෙන
සමතික්කන්තො හොති. රසතණ්හාය හි සම්මදෙව විගතාය රූපතණ්හාදයොපි
විගතායෙව හොන්ති. තථා ව සති කාමරාගසංයොජනං සමුච්ඡින්නමෙව හොති, එවං
කරණං තත්ථ නිකන්තිපරියාදානං දට්ඨබ්බං. පරිඤ්ඤාහිසමයෙ හි සිද්ධො
පහානාහිසමයො සිද්ධො ඵලාති. පහීනෙ ව කාමරාගසංයොජනෙ
ඔරම්භාගියසංයොජනානං ලෙසොපි නාවසිස්සතීති දස්සෙන්නො ආහ “නත්ථී තං
සංයොජන”න්තිආදි. තෙන කබලීකාරාහාරපරිඤ්ඤා අනාගාමිතං පාපෙතීති
දස්සෙති. සෙසාහාරපරිඤ්ඤා පන අරහත්තනිට්ඨා ඵලාති දස්සෙන්නො “එස්සෙ
හික්ඛවෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ තිස්සො තණ්හාති කාමතණ්හා රූපතණ්හා
අරූපතණ්හාති ඉමා තිස්සො තණ්හා.

“පුරිමතණ්හාසමුදයා”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං
“කථ”න්තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ තණ්හාපච්චයනිබ්බත්තාති තණ්හාපච්චයා
නිබ්බත්තා. පටිසන්ධික්ඛණෙ පුරිමතණ්හාසමුදයා ආහාරානං සමුදයදස්සනෙනෙව
පචත්තික්ඛණෙපි උපාදින්නකආහාරසමුදයො දස්සිතො හොතීති තං අනාමසිත්ථා
අනුපාදින්නකානං තණ්හාසමුදයං දස්සෙතුං “යස්මා පනා”තිආදි චුත්තං. ඉධාති
ඉමස්මිං සුත්තෙ මිස්සිත්ථා කථිතා අවිසෙසිතත්තා.
සහජාතතණ්හාපච්චයනිබ්බත්තොති ඵත්ථ සහජාතග්ගහණං.
අසහජාතතණ්හාපච්චයනිබ්බත්තොපි අනුපාදින්නකආහාරො ලබ්භතීති දස්සනත්ථං.
සො පන අසහජාතතණ්හාපච්චයනිබ්බත්තතාසාමඤ්ඤනපි
යථාචුත්තඋපාදින්නකාහාරෙන සංසයං ජනෙය්‍යාති න උද්ධට්ඨො, න ව එතං කාරණං
“රාගං උපනිස්සාය දොමනස්සං උප්පජ්ජති”ති වචනතො,
තණ්හොපනිස්සයපටිසචිත්තසමුට්ඨානාය ව ඔජාය වසෙන අනුපාදින්නකආහාරස්ස
ලබ්භනතො. කථං පන තණ්හා ඔජාය උපනිස්සයපච්චයො; න හි පට්ඨානෙ කත්ථවි
රූපස්ස උපනිස්සයපච්චයො චුත්තො අත්ථීති. නායං විරොධො “යස්මිං සති යං
හොති, සො තස්ස උපනිස්සයො”ති සුත්තන්තනයස්ස අධිජ්ජෙතත්තා
යථාචුත්තත්ථසම්භවතො. තෙනෙවාහ “ඉමිස්සා...පෙ.... තණ්හාය
නිරොධෙනා”ති.

කාරණෙ සබ්බසො නිරුද්ධො ඵලම්පි සබ්බසො නිරුජ්ඣතිති ආහ
“ආහාරනිරොධො පඤ්ඤායතී”ති. ආහාරානං දුක්ඛසච්චෙකදෙසත්තා
ආහාරග්ගහණං දුක්ඛසච්චග්ගහණමෙව හොතීති ආහ “ඉධ චත්තාරිපි සච්චානි
සරූපෙනෙව චුත්තානි”ති. සච්චදෙසනා දුක්ඛාදීනං යාවදෙව
පරිඤ්ඤායාදිභාවසන්දස්සනත්ථා, තස්මා ජරාමරණාදීසු පරිඤ්ඤායාදිභාවො

අසම්මොහතො සල්ලක්ඛෙනබ්බොති දස්සෙත්තො “සබ්බත්ථ අසම්මුස්භන්තෙන සච්චාති උද්ධරිතබ්බානී”ති ආහ.

ආහාරවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චවාරවණ්ණනා

91. යෙන යෙන පරියායෙන ඛ්‍යාකරොතීති යෙන යෙන දුක්ඛාදිජරාමරණාදිපරියායෙන අරියසච්චාති සඬ්ඛෙපතො ච චිත්ථාරතො ච කපෙති. දුක්ඛන්ති දුක්ඛසච්චං දුක්ඛං, න දුක්ඛමත්තං.

සච්චවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජරාමරණවාරවණ්ණනා

92. තෙසං තෙසන්ති ඛ්‍යාපනිච්ඡාවසෙනායං නිද්දෙසො කතො, තස්මා යථා “ගාමො ගාමො රමණීයො”ති චුත්තෙ රමණීයතාය තාදිසා සබ්බෙපි ගාමා සඬ්ඛගං ගච්ඡන්ති, එවං “තෙසං තෙසං සත්තානං ජාතී”ති චුත්තෙ ජාතිසඬ්ඛාතච්ඡාරවසෙන සබ්බෙපි සත්තා සඬ්ඛගං ගච්ඡන්ති. තෙනාහ “සඬ්ඛෙපතො අනෙකෙසං සත්තානං සාධාරණනිද්දෙසො”ති.

ගතිජාතිවසෙනාති (සං. නි. ටී. 2.1.2) පඤ්චගතිවසෙන, තත්ථාපි එකෙකාය ගතියා ඛත්තියාදිභූමිමදෙවාදිහත්ථිආදිජාතිවසෙන ච. නිකියාන්ති සත්තා එත්ථ, එතෙන වාති නිකායො, ගොත්තවරණාදිවිභාගො. ජරාය සභාවො නාම වයොභානි, තස්මා ජරාති වයොභානිසඬ්ඛාතස්ස සභාවස්ස නිද්දෙසො, පාකට්ඨජරාවසෙන නිද්දෙසො ඛණ්ඩිච්චාදිවසෙන ගහණතො. ජීරණමෙව ජීරණතා, ජීරත්තස්ස වා ආකාරො තා-සද්දෙන චුත්තො. තෙනාහ “අයං ආකාරනිද්දෙසො”ති. දන්තාදීනං වසෙන ඛණ්ඩං ජාතං එතස්සාති ඛණ්ඩිතො, පුග්ගලො. තස්ස භාවො ඛණ්ඩිච්චං. පලිතං එතස්ස අත්ථිති පලිතො, තස්ස භාවො පාලිච්චං. වලි තවො එතස්සාති වලිත්තවො, තස්ස භාවො වලිත්තවතා. ඉමෙ ඛණ්ඩිච්චාදයො ජරා. විකාරානං දස්සනවසෙනාති විපත්තිදස්සනවසෙන. වාතස්සාති මහතො වාතක්ඛන්ධස්ස. ඛණ්ඩිච්චාදිවසෙන ගතමග්ගො පාකට්ඨො, තස්මා ඛණ්ඩිච්චාදිග්ගහණං ජරාය කිච්චනිද්දෙසොති චුත්තන්ති දස්සෙති. න ච ඛණ්ඩිච්චාදීනෙව ජරාති කලලකාලතො පභුති පුරිමරූපානං ජරාපත්තක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානි පච්ඡිමරූපානි පරිපක්කරූපානූරූපානි පරිණතපරිණතානි උප්පජ්ජන්තීති අනුක්කමෙන සුපරිණතරූපානං පරිපාකකාලෙ උප්පජ්ජමානානි ඛණ්ඩිච්චාදිසභාවානි උප්පජ්ජන්ති, තානි උදකාදිමග්ගෙසු තිණරුක්ඛසංභග්ගතාදයො විය පරිපාකගතමග්ගසඬ්ඛාතෙසු පරිපක්කරූපෙසු උප්පන්නානි “ජරාය ගතො මග්ගො”ඉවිච්ච චුත්තානි, න ජරාති.

පකතියාති එලවිපව්වනපකතියා, ජරාය වා පාපුණිතබ්බං එලමෙවපකති, තාය ජරා දීපිතා. සුප්පසන්නානීති සුට්ඨු පසන්නානි. තමෙව සුප්පසන්නතං කිව්වතො දස්සෙතුං “සුබ්බමමිප්පි”තිආදි වුත්තං. තික්ඛවිසදතා හි තෙසං ඉන්ද්‍රියානං සුප්පසන්නතා. ආලුළිතානීති ආකුලානි. අවිසදානීති අබ්‍යත්තානි.

කාමං රූපධම්මෙසුපි බණිකජරා දුරුපලක්ඛිතා පටිච්ඡන්තාව, සා පන යස්මා සන්නානවසෙන පවත්තියා පරිබ්‍යත්තාව හොතීති “පාකටජරා”ඉව්වෙව වුත්තා. අවිච්චි නිරන්තරා ජරා අවිච්ඡරා සති සන්නානෙ සන්නානං අනුප්පබ්බන්ධතො. තතො අඤ්ඤෙසුති මන්දදසකාදීසු පුබ්බදසකාදිපරිච්ඡේදතො අඤ්ඤෙසු යථාවුත්තෙසු. අන්තරන්තරාති තෙසු එව වුත්තප්පකාරෙසු පුරිමදසකාදිතො පච්ඡිමදසකාදිනං අන්තරන්තරා. වණ්ණවිසෙසාදීනන්ති වණ්ණවිසෙසසණ්ඨානවිසෙසසම්ඵස්සවිසෙසාදීනං.

වචනකවසෙනාති ක-කාරෙන හි පදං වච්චෙස්ත්වා වුත්තං, තස්මා වචනං වුතීති වුත්තං හොති. තං පන එකවතුපඤ්චවොකාරහවෙසු වුතියා අවිසෙසතො ගහණන්ති ආහ “එකවතුපඤ්චක්ඛන්ධානං සාමඤ්ඤවචන”න්ති. වචනකවසෙනාති වා වචනකස්ස පුග්ගලස්ස වසෙනාති අත්ථො. වචනමෙව වචනතාති ආහ “භාවවචනෙනා”ති. ලක්ඛණනිදස්සනන්ති වයසඬ්ඛාතස්ස ලක්ඛණස්ස නිදස්සනං. වචන්තස්ස වා ආකාරො තා-සද්දෙන වුත්තො “වචනතා”ති. හිජ්ජනං හෙදොති වුත්තං “වුතික්ඛන්ධානං භඩ්දුප්පත්තිපරිදීපන”න්ති. යථා හින්තස්ස සට්ඨස් කෙනවි පරියායෙන සනසට්ඨාවෙන යානං නත්ථී, එවං හින්තානං ඛන්ධානන්ති වචනං අන්තරහිතං නාමාති ආහ “අන්තරධානන්ති...පෙ.... පරිදීපන”න්ති. යො මච්චුති වුච්චති හෙදො, යඤ්ච මරණං පාණවාගො, තදුභයං එකජ්ඣං කත්වා වුත්තං “මච්චු මරණ”න්ති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. කාලස්ස අන්තකස්ස කිරියාති යා ලොකෙ වුච්චති, සා වුති, මරණන්ති අත්ථො. වචනකාලො එව වා අනතික්කමනීයත්තා විසෙසෙන කාලොති වුත්තොති තස්ස කිරියා අත්ථතො වුතික්ඛන්ධානං හෙදප්පත්තියෙව. “වුති වචනතා”තිආදිනා පුබ්බෙ වොහාරමිස්සකෙන නිද්දිට්ඨං.

ඉදානි නිබ්බන්තිතපරමත්ථනයෙනෙව නිද්දෙසොති දස්සෙතුං “පරමත්ථෙන දීපෙතු”න්ති වුත්තං. “වචනකවසෙනා”තිආදිනා හි පුග්ගලවසෙන ව වොහාරාධිට්ඨානා සංවණ්ණනා කතා. න කිඤ්චි කලෙවරං නික්ඛිපකි ඔපපාතිකානං වුතික්ඛන්ධානං අන්තරධානමෙවහොති, තතො පරං උතුසමුට්ඨානරූපසන්නති න පවත්තති. “ජාතිසමුදයා”තිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං “තණ්හාසමුදයා”තිආදීසු වුත්තනයෙනෙව සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති න වුත්තං.

ජරාමරණවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජාතිවාරවණ්ණනා

93. ඡායනටියේනාතිආදි ආයතනවසෙන යොනිවසෙන ව ද්විති ද්විති පදෙහි සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා ඡාතිං දස්සෙතුං වුත්තං. සම්මොහවිනොදනියං (විහ. අට්ඨ. 191) පන “ඡායමානකවසෙන ඡාති, සඤ්ඡායනවසෙන සඤ්ඡාති” ති වුත්තත්තා තත්ථ එකෙකෙනෙව පදෙන සබ්බසත්තෙ පරියාදිශිත්වා ඡාතිං දස්සෙතිති දට්ඨබ්බං. සම්පුණ්ණා ඡාති සඤ්ඡාතීති කත්වා “සා පරිපුණ්ණායතනවසෙන යුත්තා” ති වුත්තං. එතෙනෙව කෙවලං ඡාතිසද්දෙන වුත්තාය ඡාතියා අපරිපුණ්ණායතනතා දට්ඨබ්බා. අභිබ්බත්තා නිබ්බත්ති අභිනිබ්බත්ති, පාකටා නිබ්බත්තිති අත්ථො. “තෙසං තෙසං සත්තානං...පෙ.... අභිනිබ්බත්ති” ති සත්තවසෙන පවත්තත්තා වොහාරදෙසනා.

තත්ත තත්තාති එත්ථ චතුරොකාරහවෙ ද්විත්තං, එකරොකාරහවෙ ද්විත්තං, සෙසරූපධාතුයං පටිසන්ධික්ඛණෙ උප්පජ්ජමානානං පඤ්චත්තං, කාමධාතුයං විකලාවිකලිත්ථියවසෙන සත්තත්තං නවත්තං දසත්තං, පුන දසත්තං, එකාදසත්තඤ්ච ආයතනානං වසෙන සඬගභො වෙදිතබ්බො. යදිපි චුතික්ඛන්ධා අනන්තරානං පටිසන්ධිකධම්මානං අනන්තරාදිනා පච්චයා භොන්ති, යෙ පන සමුදයා අජනකා, තෙ එත්ථ උපපත්තිහවොති අධිප්පෙතා. ජනකො එව හවොති අධිප්පෙතොති දස්සෙත්තො “ඡාතියා පච්චයභූතො කම්මහවො වෙදිතබ්බො” ති ආහ.

ඡාතිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

හවවාරවණ්ණනා

94. භාවනහවනටියෙන හවො දුට්ඨො. තත්ථ කම්මහවො “හවති එතස්මා උපපත්තිහවො” ති භාවනටියෙන හවො. අට්ඨකථායං පන උපපත්තිහවං “හවතීති හවො” ති වත්වා තස්ස කාරණත්තා කම්මං ඵලූපචාරෙන හවොති අයමත්ථො වුත්තො, උභයත්ථාපි උපපත්තිහවහෙතුභාවනෙන්ථ කම්මස්ස කම්මහවපරියායොති දස්සිතං භොති. සබ්බථාපීති භාවනහවනකුසලාකුසලඋපපත්තිසම්පත්තිහවහීනපණීතාදිනා සබ්බජ්ජකාරෙනපි. කාමහවොති වුත්තං කාමතණ්හාහෙතුකතො කාමතණ්හාය ආරම්මණභාවතො ව. රූපහවුපගකම්මං රූපහවො, තථා අරූපහවුපගකම්මං අරූපහවො, තංතංනිබ්බත්තක්ඛන්ධා රූපාරූපුපත්තිහවා, රූපාරූපහවහාවො පන තෙසං “කාමහවො” ති එත්ථ වුත්තනෙයෙනෙව වෙදිතබ්බො.

හවවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උපාදානවාරවණ්ණනා

95. උපාදානන්ති චතුබ්බිධම්පි උපාදානං. යථා හි කාමස්සාදවසෙන, හවස්සාදවසෙන වා තංතංසුගතිහවුපගං කම්මං කරොන්තස්ස කාමුපාදානං, එවං උච්ඡෙදාදිමිථාහිනිවෙසවසෙනාති වත්තාරිපි උපාදානානි යථාරහං තස්ස තස්ස

කුසලකම්මභවස්ස උපනිස්සයවසෙනෙව පච්චයා භොන්ති, අකුසලකම්මභවස්ස අසභජාතස්ස අනන්තරස්ස උපනිස්සයවසෙනපි ආරම්මණවසෙනපි. සභජාතස්ස කාමුපාදානං සභජාත-අඤ්ඤමඤ්ඤ-නිස්සය-සම්පයුත්ත-අත්ථි-අවිගත-හෙතු-වසෙන සත්තධා, සෙසඋපාදානානි තත්ථ හෙතුපච්චයභාවං පභාය මග්ගපච්චයං පක්ඛිපිත්වා සත්තධාව පච්චයා භොන්ති. අනන්තරස්ස පන අනන්තරසමනන්තරඅනන්තරුපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනවසෙන පච්චයා භොන්ති. තස්සිදම්පි සභජාතාදිති ආදි-සද්දෙන සංගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. වත්ථුකාමං උපාදියති චිත්තං, පුග්ගලො වා එතෙනාති අත්ථො. තන්ති වත්ථුකාමං. කාමෙතිති කාමො ව සො උපාදියතිති උපාදානඤ්ඤාති යොජනා. වුත්තනයෙනාති අභිධම්මෙ වුත්තනයෙන.

සස්සතො අත්තාති ඉදං පුරිමදිට්ඨිං උපාදියමානං උත්තරදිට්ඨිං නිදස්සෙතුං වුත්තං. යථා එසා දිට්ඨි දළ්භිකරණවසෙන පුරිමං පුරිමං උත්තරා උත්තරා උපාදියති, එවං “නත්ථි දින්න”න්තිආදිකාපිති. අත්තග්ගහණං පන අත්තවාදුපාදානන්ති නයිදං දිට්ඨුපාදානදස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. ලොකො වාති අත්තග්ගහණවිනිමුත්තගහණං දිට්ඨුපාදානභූතං ඉධ පුරිමදිට්ඨිඋත්තරදිට්ඨිවචනෙහි වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බදිට්ඨිගතස්ස “දිට්ඨුපාදාන”න්ති එතං අධිවචනං “සබ්බාපි දිට්ඨි දිට්ඨුපාදාන”න්ති වචනතො.

සීලබ්බතං උපාදියන්තිති සීලබ්බතං “සුද්ධිමග්ගො”ති උපාදියන්ති. එතෙන මිච්ඡාහිනිවෙසෙන. සයං වා තං මිච්ඡාහිනිවෙසසහගතං. සීලබ්බතසභවරණතො සීලබ්බතඤ්ඤ වං දළ්භග්ගාභභාවතො උපාදානඤ්ඤාති සීලබ්බතුපාදානං. එවං සුද්ධිති අහිනිවෙසතොති එවං ගොසීලගොවතාදිවරණෙන සංසාරසුද්ධිති අහිනිවෙසභාවතො. එතෙන තං සභවරණතො අහිනිවෙසස්ස තංසද්දාරහතං දස්සෙති.

වදන්තිති “අත්ථි මෙ අත්තා”තිආදිනා වොහරන්ති. එතෙන දිට්ඨිගතෙන. අත්තවාදමත්තමෙවාති අත්තාති වාචාමත්තමෙව. එතෙන වාචාවත්ථුමත්තමෙතං, යදිදං බාහිරකපරිකප්පිතො අත්තාති දස්සෙති.

තණ්හා කාමුපාදානස්සාති එත්ථ “තත්ථ කතමං කාමුපාදානං? යො කාමෙසු කාමච්ඡන්දො කාමරාගො කාමනන්දී කාමතණ්හා කාමස්තෙහො කාමපරිලාහො කාමමුච්ඡා කාමථිකෙසාසානං. ඉදං වුච්චති කාමුපාදාන”න්ති වචනතො තණ්හාදළ්භත්තං කාමුපාදානං. තණ්හාදළ්භත්තන්ති ව පුරිමතණ්හාඋපනිස්සයපච්චයතො දළ්භභූතා උත්තරතණ්හා එව. කෙච් පනාහු –

“අප්පත්තවිසයපත්ථනා තණ්හා අත්ඨකාරෙ වොරස්සහත්ථප්පසාරණං විය, සම්පත්තවිසයග්ගහණං උපාදානං තස්සෙව හණ්ඩග්ගහණං වියා”ති. අප්පිච්ඡසන්තුට්ඨිපට්ඨිකා එතෙ ධම්මා පරියෙසනාරක්ඛණ්ඛමුලානි, තස්මා වුත්තලක්ඛණා තණ්හා වුත්තලක්ඛණස්සෙව උපාදානස්ස අනානන්තරස්ස

උපනිස්සයවසෙන පච්චයො, ආරම්මණාදිවසෙනපි පච්චයො හොතියෙව,
 අනන්තරාදීනං පන අනන්තරාදිවසෙන පච්චයො. සබ්බස්සපි හි ලොහස්ස
 තණ්හාපරියායොපි කාමුපාදානපරියායොපි ලබ්භතෙවාති. අවසෙසානන්ති
 දිට්ඨුපාදානාදීනං. සහජාතාදිවසෙනාති සහජාතානං සහජාතාදිවසෙන, අසහජාතානං
 අනන්තරඋපනිස්සයාදිවසෙනාති සබ්බං හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

උපාදානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තණ්හාවාරවණ්ණනා

96. “චක්ඛුසම්පස්සො” තිආදි එස්සස්ස මාතිතො නාමං විය පුත්තස්ස
 චත්ථතො තස්ස නිස්සයභාවෙන උප්පත්තිහෙතුත්තා, ආරම්මණං පන කෙවලං
 උප්පත්තිහෙතුති වුත්තං “සෙට්ඨී...පෙ.... නාම”න්ති. කාමරාගභාවෙනාති
 චත්ථකාමස්ස රජ්ජනවසෙන. රූපං අස්සාදෙන්තීති රූපාරම්මණං
 තණ්හාභිනන්දනාවසෙන අභිරමමානා එව අස්සාදෙන්තී. නිව්චන්තිආදිනා
 දිට්ඨාභිනන්දනාමුඛෙන රූපං අභිරමන්තී. පෙච්ච න භවිස්සන්ති හිජ්ජිත්වා න හොති
 පුන අනුප්පජ්ජනතො. තථා සද්දකණ්හාදයොපිති යථා රූපතණ්හා කාමරාගභාවෙන
 සස්සතරාගවසෙන උච්ඡේදරාගවසෙනාති ව පචත්තියා තිස්සො තණ්හා, තථා
 සද්දතණ්හා ගන්ධරසපොට්ඨබ්බධම්මතණ්හාපි. තණ්හාවිචරිතානීති
 තණ්හාසමුදාචාරා, සමුදාචාරවසෙන පචත්තතණ්හාති අත්ථො.

අජ්ඣත්තිකස්සුපාදායාති (විභ. අට්ඨ. 973; සං. නි. ටී. 2.2.2) අජ්ඣත්තිකං
 ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය. උපයොගත්ථෙ හි ඉදං සාම්ච්චනං. අස්මිති හොතීති යදෙනං
 අජ්ඣත්තං ඛන්ධපඤ්චකං උපාදාය තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන සමුහගාහතො අස්මිති
 එවං හොති, තස්මිං සතීති අත්ථො. ඉත්ථස්මිති හොතීති ඛත්තියාදීසු “ඉදංපකාරො
 අහ”න්ති එවං තණ්හාමානදිට්ඨිවසෙන හොතීති ඉදමෙත්ථ අනුපනිධාය ගහණං.
 එවමාදිනාති ආදි-සද්දෙන “එවංස්මිති, අඤ්ඤාප්පිති, භවිස්සන්ති, ඉත්ථං
 භවිස්සන්ති, එවං භවිස්සන්ති, අඤ්ඤාප්පිති භවිස්සන්ති, අසස්මිති, සතස්මිති, සියන්ති,
 ඉත්ථං සියන්ති, එවං සියන්ති, අඤ්ඤාප්පිති සියන්ති, අපාහං සියන්ති, අපාහං ඉත්ථං
 සියන්ති, අපාහං එවං සියන්ති, අපාහං අඤ්ඤාප්පිති සිය”න්ති (විභ. 973) ඉමෙසං
 තණ්හාවිචරිතානං ගහණං. තත්ථ එවංස්මිති ඉදං සමතො උපනිධාය ගහණං, යථා
 අයං ඛත්තියො, යථා අයං බ්‍රාහ්මණො, එවං අහම්පිති අත්ථො. අඤ්ඤාප්පිති ඉදං
 අසමණො උපනිධාය ගහණං, යථා අයං ඛත්තියො, යථා අයං බ්‍රාහ්මණො, තතො
 අඤ්ඤාප්පිති අහං භීතො වා අධිකො වාති අත්ථො. ඉති ඉමානි පුබ්බෙ වුත්තානි ද්වෙති
 එතානි පච්චුප්පන්තවසෙන චත්තාරි තණ්හාවිචරිතානි. භවිස්සන්තිආදීනි පන
 චත්තාරි අනාගතවසෙන වුත්තානි. තෙසං පුරිමචතුක්කෙ වුත්තනයෙනෙව අත්ථො
 වෙදිතබ්බො. අසස්මිති අසතීති අසං. නිව්චස්සෙනං අධිවචනං, තස්මා සස්සතො
 අස්මිති අත්ථො. සතස්මිති සිද්ධතීති සතං. අනිව්චස්සෙනං අධිවචනං, තස්මා
 අසස්සතො අස්මිති අත්ථො. ඉති ඉමානි ද්වෙ සස්සතුව්ඡේදවසෙන වුත්තානි. ඉතො
 පරානි සියන්තිආදීනි චත්තාරි සංසයපරිවිතක්කවසෙන වුත්තානි, තානි

පුරිමවතුක්කෙ වුත්තනයෙන අත්ථතො වෙදිතබ්බානි. අපාහං සියන්තිආදීනි චත්තාරි “අපි නාමාහං භවෙයා”න්ති එවං පත්ථනාකප්පනවසෙන වුත්තානි, තානි පුරිමවතුක්කෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි.

එත්ථ ච සස්සතුච්ඡෙදවසෙන වුත්තා ද්වෙ දිට්ඨිසීසා නාම, අස්මි, භවිස්සං, සියං, අපාහං සියන්ති එතෙ පන චත්තාරො සුද්ධසීසා එව, “ඉත්ථස්මි”තිආදයො තයො තයොති ද්වාදස සීසමූලකා නාම. එවමෙතානි ද්වෙ දිට්ඨිසීසා, චත්තාරො සුද්ධසීසා, ද්වාදස සීසමූලකානි අප්ඤ්ඤාත්තිකස්සුපාදාය අට්ඨාරස්ස තණ්හාවිවර්තානි වෙදිතබ්බානි.

බාහිරස්සුපාදායානි බාහිරං බන්ධපඤ්ඤාං උපාදාය. ඉදම්පි හි උපයොගත්ථෙ සාම්චවනං. ඉමිනාති ඉමිනා රූපෙන වා...පෙ.... විඤ්ඤාණෙන වානි එවං රූපාදීසු එකමෙව “අහ”න්ති, ඉතරං කිඤ්ඤාපලිබ්බාධභාවෙන ගහෙත්වා තණ්හාදිවසෙන “අස්මි”ති අභිනිවිසති, “ඉමිනා”ති අයමෙත්ථ විසෙසො. අස්මිති ඉමිනා බග්ගෙන වා ඡත්තෙන වා අභිසෙකෙන වා “බත්තියොහමස්මි”ති අභිනිවිසති. බාහිරරූපාදිනිස්සිකානීති බාහිරානි පරසන්තතිපරියාපන්නානි රූපවෙදනාදීනි නිස්සිකානි. අට්ඨාරසානි ඉමිනා “අස්මි”තිආදිනායප්පචත්තානි අට්ඨාරස, තානි පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බානි. “ඉමිනා”ති හි අයමෙත්ථ විසෙසො, තස්මා “ද්වෙ දිට්ඨිසීසා”තිආදිනා වුත්තනයෙනෙව නිද්ධාරෙත්වා වෙදිතබ්බා. උභයං පන එකප්ඤ්ඤාං කත්වා ආහ “ඡත්තිංසා”ති.

නිද්දෙසත්ථෙතානි “ඡයිමෙ ආවුසො තණ්හාකායා”තිආදිනිද්දෙසපාළියා අත්ථවචනෙන. නිද්දෙසවිත්ථාරානි තස්ස ච නිද්දෙසස්ස අට්ඨසතතණ්හාවිවර්තවසෙන විත්ථාරෙන. විත්ථාරස්ස ච පුන සඬගහතොති ද්විහි ආකාරෙහි විත්ථාරිතස්ස අට්ඨාරසතණ්හාවිවර්තපහෙදස්ස ඡළෙව තිස්සොයෙවානි ච පුන සඬගහණතො ච.

විපාකවෙදනා අධිප්පෙතා විසෙසතො අත්තානං අස්සාදෙනබ්බතො. තමෙව හිස්සා අස්සාදෙනබ්බතං පකාසෙතුං “කථ”න්තිආදි වුත්තං. අස්සාදෙනනානි අභිරතියා. මමායන්තානි ධනායන්තා. විත්තකාරාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන ඉට්ඨවණ්ණාරම්මණදායකානං සඬගහො. සිප්පසන්දස්සනකාදීනන්ති ආදි-සද්දෙන වෙජ්ජාදීනං සඬගහො. වෙජ්ජා හි රසායනනොජාවසෙන තදුපත්ථම්භිතවසෙන ච ධම්මාරම්මණස්ස දායකා. ස්වායං ආදි-සද්දො “විණාවාදකාදි”තිආදිනා පච්චෙකඤ්ඤා යොජෙතබ්බො, පුත්තං මමායන්තානි පුත්තං සම්පියායන්තා. පුත්තො විය වෙත්ථ වෙදනා දට්ඨබ්බා, සප්පායසප්පිබ්බාදීනි විය වෙදනාය පච්චයභූතානි ඉට්ඨරූපාදිආරම්මණානි, ධානි විය රූපාදිඡ්ලාරම්මණදායකා විත්තකාරාදයො දට්ඨබ්බා.

තණ්හාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනාවාරවණ්ණනා

97. චක්ඛුසම්ඵස්සජා එව වෙදනා අතීතාදිභෙදහින්නා රාසිවසෙන එකජ්ඣං ගහෙත්වා එකො වෙදනාකායො යථා වෙදනාක්ඛන්ධො, එවං සොතසම්ඵස්සජාදිකාති පාළියං “ඡයිමෙ ආවුසො වෙදනාකායා”ති වුත්තන්ති ආහ “වෙදනාකායාති වෙදනාසමූහා”ති. චක්ඛුසම්ඵස්සතො ජාතා චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා. සා පන උපාදින්නාපි අනුපාදින්නාපි, තදුභයස්සපි සඬගණ්හන්තෙන අත්ථවණ්ණනාය කතත්තා ආහ “අයං තාවෙන්ථ සබ්බසඬගාහිකකථා”ති. ඉදානි “විපාකවිධි අය”න්ති උපාදින්නයෙව ගණ්හන්තො “විපාකවසෙනා”තිආදිමාහ. මනොද්වාරෙ මනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තාති තදාරම්මණමනොවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තා.

අවසෙසානන්ති සම්පට්ඨජනාදිවෙදනානං. උපනිස්සයාදීති ආදි-සද්දෙන අනන්තරාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. අනන්තරානඤ්ඤි අනන්තරාදිවසෙන, ඉතරෙසං උපනිස්සයවසෙන ඵස්සො පච්චයො හොති, මනොද්වාරෙ පන තදාරම්මණවෙදනානං මනොසම්ඵස්සො උපනිස්සයවසෙන පච්චයො. අද්වාරිකානන්ති ද්වාරරහිතානං. න හි පටිසන්ධිආදිවෙදනානං කිඤ්චි ද්වාරං අත්ථී. සහජාතමනොසම්ඵස්සසමුදයාති එතෙනස්ස තාසං සහජාතකොට්ඨා පච්චයභාවමාහ.

වෙදනාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඵස්සවාරවණ්ණනා

98. චක්ඛුං නිස්සාය උප්පන්නො සම්ඵස්සො චක්ඛුසම්ඵස්සො. පඤ්චවත්ථුකාති චක්ඛාදිපඤ්චවත්ථුකා චක්ඛාදිපඤ්චවත්ථුසන්තිස්සයා. “උපාදින්නකකථා එසා”ති බාවීසතිග්ගහණං, පචත්තිකථාභාවතො ලොකීයග්ගහණං. විපාකමනසම්පයුත්තඵස්සාති විපාකමනොවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තා ඵස්සා. පච්චයුප්පන්නෙන විය පච්චයෙනපි උපාදින්නකෙනෙව භවිතබ්බන්ති “ඡන්නං චක්ඛාදීනං ආයතනාන”න්ති වුත්තං.

ඵස්සවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සළායතනවාරවණ්ණනා

99. නිදස්සනමත්තඤ්ඤෙතං, තස්මා යථා එත්ථ අරුපලොකාපෙක්ඛාය ඡට්ඨායතනඤ්ඤව සළායතනඤ්ඤව සළායතනන්ති එකසෙසො ඉච්ඡිතබ්බො, එවං යෙසං පච්චයුප්පන්නො උපාදින්නො, පච්චයො පන අනුපාදින්නොතිපි ඉච්ඡිතබ්බො. තෙසං මතෙන බාහිරායතනවසෙනපි එකසෙසො වෙදිතබ්බො “ඡට්ඨායතනඤ්ඤව සළායතනඤ්ඤව සළායතනඤ්ඤව සළායතන”න්ති. විසුද්ධිමග්ගොපි

ඉමස්ස ආගමස්ස අත්ථසංවණ්ණනාති ආහ “විසුද්ධිමග්ගෙ...පෙ....
චුත්තනයමෙවා”ති. එස නයො අඤ්ඤත්ථාපි විසුද්ධිමග්ගග්ගහණෙ.

සලායතනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නාමරූපවාරවණ්ණනා

100. නමනලක්ඛණන්ති ආරම්මණාහිමුඛං නමනසභාවං තෙන විනා
අපචත්තනතො. රූප්පනං සිතාදිවිරොධිපච්චයසන්නිපාතෙ විසදිසුප්පත්ති. ඉමෙ පන
තයොතිආදිනා සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණවසෙනෙව තංසඬ්ඛාරක්ඛන්ධග්ගහණං,
තස්මා යෙ යත්ථ අසාධාරණා, තෙපි අත්ථතො ගහිතායෙවාති දස්සෙති.

උපාදිසිත්වාති පච්චයෙ කත්වා. පච්චයකරණමෙව හි පච්චයුප්පන්නස්ස
පච්චයභූතධම්මානං උපාදියනං. සමුහසම්බන්ධෙ සාම්ච්චනං එතන්ති “සමුහත්ථෙ
එතං සාම්ච්චන”න්ති චුත්තං තෙන විනා සම්බන්ධස්ස අභාවතො. තෙනාති තස්මා.
තං සබ්බම්පිති තං භූතූපාදායපහෙදං සබ්බම්පි සත්තවිසතිවිධං. යස්ස නාමස්සාති
චතුටොකාරහවෙ නාමස්ස. විඤ්ඤාණම්පි තප්පරියාපන්නමෙව වෙදිතබ්බං.
රූපස්සාති එකටොකාරහවෙ රූපස්ස. විඤ්ඤාණං පන පඤ්චටොකාරහවෙ
සඬ්ඛාරවිඤ්ඤාණමෙව. යස්ස පඤ්චටොකාරහවෙ නාමරූපස්ස. තස්ස වසෙනාති
සහජාතස්ස සහජාතාදිවසෙන, අනන්තරස්ස අනන්තරාදිවසෙන, ඉතරස්ස
උපනිස්සයාදිවසෙන තස්ස නාමස්ස යථාරහං තස්ස තස්ස විඤ්ඤාණස්ස
පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො.

නාමරූපවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

විඤ්ඤාණවාරවණ්ණනා

101. තෙභූමකවිපාකග්ගහණෙ කාරණං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. සඬ්ඛාරො යස්ස
විඤ්ඤාණස්සාති එත්ථ අට්ඨවිධොපි කාමාවචරපුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරො සොළසවිධස්ස
කාමාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණස්ස, පඤ්චවිධොපි රූපාවචරපුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරො
පඤ්චවිධස්ස රූපාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණස්ස, ද්වාදසවිධොපි අපුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරො
සත්තවිධස්ස අකුසලවිපාකවිඤ්ඤාණස්ස, චතුබ්බිධොපි ආනෙඤ්ජාහිසඬ්ඛාරො
චතුබ්බිධස්ස අරූපාවචරවිපාකවිඤ්ඤාණස්ස යථාරහං පටිසන්ධිපචත්තීසු
කම්මපච්චයෙන වෙව උපනිස්සයපච්චයෙන ව පච්චයො හොති. අයමෙත්ථ
සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.620) චුත්තනයෙන
වෙදිතබ්බො.

විඤ්ඤාණවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඬ්ඛාරවාරවණ්ණනා

102. අභිසංඝරණලක්ඛණාති අභිසංඝද්වේතයිතසභාවො, ආයුහනලක්ඛණාති අත්ථො. වොපනවසෙනාති කායවිඤ්ඤත්තිසංඛ්ඛාතවොපනවසෙන. තෙන පඤ්චද්වාරිකවෙතනා පටික්ඛිපති. වචනභෙදවසෙනාති වාචානිච්ඡාරණවසෙන. වචිවිඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනවසෙනාති අත්ථො. යථාචුත්තා වීසති, නව මහග්ගතකුසලවෙතනා වාති එකුනතිංස මනොසඤ්චෙතනා. “කුසලානං උපනිස්සයවසෙනා”ති චුත්තං, එකච්චානං ආරම්මණවසෙනපිති වත්තබ්බං. සහජාතාදිවසෙනාති සහජාත-අඤ්ඤාමඤ්ඤ-නිස්සය-සම්පයුත්ත-අත්ථි-අවිගතභෙතුවසෙන, අනන්තරානං අනන්තරසමන්තරඅනන්තරූපනිස්සයනත්ථිවිගතාසෙවනසෙන පච්චයො. අපි-සද්දෙන උපනිස්සයං සංඛිගණ්හාති.

සංඛාරවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අවිජ්ජාවාරවණ්ණනා

103. “දුක්ඛසච්චෙඅඤ්ඤාණ”න්ති සංඛිපෙතො චුත්තමත්ථං විචරිතුං “තත්ථා”තිආදි ආරද්ධං. තන්ති අඤ්ඤාණං. සතිපි පහාතබ්බත්තෙ පරිඤ්ඤායාත්තවසෙන අන්තොගධං. දුක්ඛසච්චඤ්චස්සාති වත්ථුසංඛ්ඛාතං සම්පයුත්තබන්ධසංඛ්ඛාතඤ්ච දුක්ඛසච්චං අස්ස අඤ්ඤාණස්ස. තං හිස්ස නිස්සයපච්චයො භොති. තස්සාති දුක්ඛසච්චස්ස. යාථාචලක්ඛණපටිච්චෙධනිවාරණෙනාති සංඛිතඅවිපරිතසභාවපටිච්ච්ඤානස්ස නිවාරණෙන. එතෙනස්ස පරිඤ්ඤාහිසමයසංඛ්ඛාතස්ස අරියමග්ගපටිච්චෙධස්ස විබන්ධකභාවමාහ. ඤාණප්පවත්තියාති “ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛං”න්ති අනුචුජ්ඣනාකාරාය පුබ්බභාගඤාණප්පවත්තියා. එත්ථාති දුක්ඛසච්චෙ. අප්පදානෙනාති අවිස්සජ්ජනෙන. එතෙනස්සා අනුබොධඤාණස්සපි විබන්ධකමාහ.

තීහි කාරණෙහි වෙදිතබ්බං අන්තොගධාභාවතො. ඉධ සම්පයුත්තබන්ධවසෙනෙව වත්ථුතො සමුදයෙ අඤ්ඤාණං දට්ඨබ්බං. එකෙනෙවාති ඉතරං කාරණත්තයං පටික්ඛිපති. යදිපි අඤ්ඤාණං නිරොධමග්ගෙ ආරම්මණං න කරොති, කුතො තදන්තොගධතබ්බත්ථුතා, තෙ පන ජානිතුකාමස්ස තප්පටිච්ඡාදනවසෙන අනිරොධමග්ගෙසු නිරොධමග්ගගාහභෙතුවසෙන ව පවත්තමානං “නිරොධෙ පටිපදායඤ්ච අඤ්ඤාණ”න්ති චුච්චති. තෙනාහ “පටිච්ඡාදනතො”තිආදි. තස්සත්ථො චුත්තොයෙව. ගම්භීරත්තාති සභාවෙනෙව ගම්භීරත්තා. අගාධඅපතිට්ඨාභාවෙන තංවිසයස්ස ඤාණස්ස උප්පාදෙතුං අසක්කුණෙයාත්තා දුද්දසං. පුරිමං පන සච්චද්වයං. වඤ්චනීයට්ඨෙතාති වඤ්චකභාවෙන අයාථාචභාවෙන උපට්ඨානතො දුද්දසත්තා ගම්භීරං, න සභාවතො, තස්මා තංවිසයං අඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. තත්ථාති තස්මිං පුරිමසච්චද්වයෙ අනිච්චාදිසභාවලක්ඛණස්ස දුද්දසත්තා එව නිච්චාදිවිපල්ලාසවසෙන පවත්තති අඤ්ඤාණන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං.

ඉදානි නිද්දෙසවිභාගෙනපි අවිජ්ජාය සච්චෙසු පවත්තිවිභාගං දස්සෙතුං
 “අපිවා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ දුක්ඛෙති එත්තකෙන භූමිමනිද්දෙසෙන. සඬගහතොති
 පරිඤ්ඤායාතාය දුක්ඛෙන සඬගහෙනබ්බතො. තෙන නිද්ධාරණත්ථං දස්සෙති.
 දුක්ඛස්මිඤ්ඤි අවිජ්ජා නිද්ධාරියති, න අඤ්ඤස්මිං. චත්ථුතොති ආධාරත්ථං.
 දුක්ඛසන්තිස්සයා හි අවිජ්ජා. ආරම්මණතොති විසයත්ථං තං ආරබ්භ පවත්තනතො.
 කිච්චතොති ඛ්‍යාපනත්ථං ඡාදනවසෙන තං ඛ්‍යාපෙත්වා පවත්තනතො. ඉමිනා
 නයෙන සෙසෙසුපි අත්ථො වෙදිතබ්බො. අවිසෙසතොති විසෙසාභාවතො,
 චුත්තනයෙන දුක්ඛාදීසු පවත්තිආකාරවිසෙසං අග්ගහෙත්වාති අත්ථො. සභාවතොති
 සරසලක්ඛණතො. චතුත්තම්පි සච්චානං අජානනසභාවා හි අවිජ්ජා.
 කාමරාගහවරාගා කාමාසවහවාසවාති ආහ “සහජාතාදිවසෙනා”ති. නනු අවිජ්ජා එව
 අවිජ්ජාසථො, සො කථං අවිජ්ජාය පච්චයොති ආහ “පුබ්බුප්පත්තා”තිආදි.

අවිජ්ජාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආසව්‍යවාරවණ්ණනා

104. ආසව්‍යවාර ආසව-සද්දත්ථො ආසව්විවාරො ව හෙට්ඨා චුත්තොයෙව.
 කස්මා පනායං වාරො චුත්තො, නනු අවිජ්ජාදිකාව පටිච්චසමුප්පාදදෙසනාති
 වොදනං සන්ධාය “අයං වාරො”තිආදි ආරද්ධං. පටිච්චසමුප්පාදපදෙසුති
 පටිච්චසමුප්පාදකොට්ඨාසෙසු. ද්වාදසකොට්ඨාසා හි සත්ථු පටිච්චසමුප්පාදදෙසනා.
 තස්සාපි පච්චයදස්සනවසෙනාති නායං කාපිලානං මූලපකති විය අප්පච්චයා, අථ
 බො සප්පච්චයාති අවිජ්ජායපි පච්චයදස්සනවසෙන. ආසවසමුදයෙනාති අතීතභවෙ
 ආසව්‍යානං සමුදයෙන එතරහි අවිජ්ජාය සමුදයො, එතරහි අවිජ්ජාය සමුදයෙන
 අනාගතෙ ආසවසමුදයොති එවං ආසව්‍යවිජ්ජානං පච්චයපච්චයුප්පත්තකභාවෙන
 අපරාපරං පවත්තමානං ආදිකොට්ඨභාවෙනෙව තන්තිමිත්තස්ස සංසාරස්ස
 ආදිකොට්ඨභාවතො අනාමතග්ගතාසිද්ධි වෙදිතබ්බො.

ද්වත්තිංස යානානිති ද්වත්තිංස සච්චප්පට්ඨෙධකාරණානි, ද්වත්තිංස වා
 චතුසච්චකම්මට්ඨානානි. ඉමම්භා සම්මාදිට්ඨිසුත්තාති යාය අරියසාවකො සම්මාදිට්ඨි
 නාම භොති, සා අරියා සම්මාදිට්ඨි එත්ථ චුත්තාති සම්මාදිට්ඨිසුත්තං, ඉතො
 සම්මාදිට්ඨිසුත්තතො.

චතුසච්චපරියායෙහිති චතුසච්චාධිගමකාරණෙහි. අරහත්තපරියායෙහිති “සො
 සබ්බසො රාගානුසයං පහායා”තිආදිනා අරහත්තාධිගමකාරණෙහි. තෙනාහ
 “චතුසට්ඨියා කාරණෙහි”ති.

ආසව්‍යවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සම්මාදිට්ඨිසුත්තවණ්ණනාය ලිනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

10. සතිපට්ඨානසුත්තවණ්ණනා

105. ඡානපදිනොති (දී. නි. වී. 2.95) ඡනපදවන්තො, ඡනපදස්ස වා ඉස්සරා රාජකුමාරා. ගොත්තවසෙන කුරු නාම. තෙසං නිවාසො යදි එකො ඡනපදො, කථං බහුවචනන්ති ආහ “රුළුභීසද්දෙනා”ති. අක්ඛරවින්තකා හි ඊදිසෙසු යානෙසු යුත්තෙ විය සලිඬගවචනානි (පාණිනි 1.251) ඉව්ඡන්ති, අයමෙත්ථ රුළුභී යථා අඤ්ඤත්ථාපි “අඬිගෙසු විහරති, මල්ලෙසු විහරති”ති ව. තඬ්ඨිසෙසනෙ පන ඡනපද-සද්දෙ ඡාති-සද්දෙ එකවචනමෙව. අට්ඨකථාවරියා පනාති පන-සද්දො විසෙසත්ථජොතනො. තෙන පුටුඅත්ථවිසයනාය එවං තං බහුවචනන්ති “බහුකෙ පනා”තිආදිනා වක්ඛමානං විසෙසං දීපෙති. සුත්වාති මන්ධාතුමහාරාජස්ස ආනුභාවදස්සනානුසාරෙන පරම්පරාගතං කථං සුත්වා. අනුසංයායන්තෙනාති අනුච්චරන්තෙන. එතෙසං යානන්ති වන්දිමසුරියමුඛෙන වාතුමහාරාජිකභවනමාහ. තෙනාහ “තත්ථ අගමාසී”තිආදි. සොති මන්ධාතුමහාරාජා. තන්ති වාතුමහාරාජිකරජ්ජං. ගහෙත්වාති සම්පට්ඨිත්වා. පුන පුච්ඡි පරිණායකරතනං. දොවාරිකභූමියං තිට්ඨන්ති සුධම්මාය දෙවසභාය දෙවපුරස්ස ව චතුසු ද්වාරෙසු ආරක්ඛාය අධිකතත්තා. දිඬබරුක්ඛසභස්සපටිමණ්ඩිතන්ති ඉදං “විත්තලතාවන”න්තිආදියුපි යොජෙතඬ්ඨං.

පට්ඨියං පතිට්ඨාසීති හස්සිත්වා පට්ඨියා ආසන්නෙ යානෙ අට්ඨාසී, යත්වා ව නචිරස්සෙව අන්තරධායි තෙනත්තභාවෙන රඤ්ඤො වක්ඛවත්තිස්සරියස්ස අභාවතො. “චිරතරං කාලං යත්වා”ති අපරෙ. දෙවභාවො පාතුරහොසී දෙවලොකෙ පවත්තිවිපාකදායිනො අපරාපරියායවෙදනියස්ස කම්මස්ස කතොකාසත්තා. අවයවෙ සිද්ධො විසෙසො සමුදායස්ස විසෙසකො හොතිති එකම්පි රට්ඨං බහුවචනෙන වොහරීයති.

ද-කාරෙන අත්ථං වණ්ණයන්ති නිරුත්තිනයෙන. කම්මාසොති කම්මාසපාදො වුවිචති උත්තරපදලොපෙන යථා “රූපභවො රූප”න්ති. කථං පන සො කම්මාසපාදොති ආහ “තස්ස කිරා”තිආදි. දම්තොති එත්ථ කීදිසං දමනං අධිජ්ජෙතන්ති ආහ “පොරිසාදභාවතො පටිසෙධිතො”ති. ඉමෙ පන ථෙරාති මජ්ඣිමනිකායෙකෙ වදන්ති, තෙ පන චූළකම්මාසදම්මං සන්ධාය තථා වදන්ති. යක්ඛිනිපුත්තො හි කම්මාසපාදො අලීනසත්තුකුමාරකාලෙ ඛොධිසත්තෙන තත්ථ දම්තො, සුතසොමකාලෙ පන ඛාරාණසිරාජා පොරිසාදභාවපටිසෙධිතෙන යත්ථ දම්තො, තං මහාකම්මාසදම්මං නාම. පුත්තොති වත්වා අනුජොති වචනං ඔරසපුත්තභාවදස්සනත්ථං.

යෙහි ආවසිතපදෙසො කුරුරට්ඨන්ති නාමං ලභී, තෙ උත්තරකුරුතො ආගතා මනුස්සා තත්ථ රක්ඛිතනියාමෙනෙව පඤ්ච සීලානි රක්ඛිංසු, තෙසං දිට්ඨානුගතියා පච්ඡිමා ඡනතාති, සො දෙසධම්මවසෙන අවිච්ඡෙදතො වත්තමානො කුරුවත්තධම්මොති පඤ්ඤායිත්ථ, අයඤ්ච අත්ථො කුරුධම්මජාතකෙන (ජා. 1.3.76-78) දීපෙතඬ්ඨො. සො අපරභාගෙ යත්ථ පයමං සංකිලිට්ඨො ජානො, තං දස්සෙතුං “කුරුරට්ඨවාසීන”න්තිආදි වුත්තං. යත්ථ භගවතො වසනොකාසො කොචි විභාරො න හොති, තත්ථ කෙවලං ගොවරගාමකිත්තනං නිදානකථාය පකති,

යථා තංසක්කෙසු විහරති දෙවදහං නාම සක්කානං නිගමොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අවසනොකාසනො”තිආදිමාහ.

උද්දෙසවාරකථාවණ්ණනා

106. කස්මා භගවා ඉමං සුත්තමහාසීති අසාධාරණසමුට්ඨානං පුච්ඡති, සාධාරණං පන පාකටන්ති අනාමට්ඨං, තෙන සුත්තනික්ඛෙපො පුච්ඡිතොති කත්වා ඉතරො “කුරුරට්ඨවාසීන”න්තිආදිනා අපරජ්ඣාසයොයං සුත්තනික්ඛෙපොති දස්සෙති. එතෙන බාහිරසමුට්ඨානං විභාවිතන්ති දට්ඨබ්බං. අජ්ඣන්තිකං පන අසාධාරණඤ්ච මූලපරියායසුත්තාදිට්ඨකායං චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. කුරුරට්ඨං කිර (දී. නි. ටී. 2.373) තදා තන්තිවාසීනං සත්තානං යෙභුයොන යොනිසොමනසිකාරවත්තතාය පුබ්බෙ ව කතපුඤ්ඤතාබලෙන උතුආදිසම්පන්නමෙව අහොසි. තෙන චුත්තං “උතුපච්චයාදිසම්පන්නත්තා”ති. ආදි-සද්දෙන භොජනාදිසම්පත්තිං සඬගණ්හාති. කෙච් පන “පුබ්බෙ කුරුවත්තධම්මානුට්ඨානවාසනාය උත්තරකුරු විය යෙභුයොන උතුආදිසම්පන්නමෙව භොත්තං භගවතො කාලෙ සාතිසයං උතුසප්පායාදියුත්තං තං රට්ඨං අහොසී”ති වදන්ති. විත්තසරීරකල්ලතායාති විත්තස්ස සරීරස්ස ව අරොගතාය. අනුග්ගහිතපඤ්ඤාබලාති ලද්ධපකාරඤ්ඤාණානුභාවා, අනු අනු වා ආචිණ්ණපඤ්ඤාතෙජා. එකච්ඡති යා යානෙසුති කායානුපස්සනාවසෙන චුද්දසසුයානෙසු, වෙදනානුපස්සනාවසෙන එකස්මිං යානෙ, තථා විත්තානුපස්සනාවසෙන, ධම්මානුපස්සනාවසෙන පඤ්චසු යානෙසුති එවං එකච්ඡති යා යානෙසු. කම්මට්ඨානං අරහත්තෙ පක්ඛිපිත්වාති චතුසච්චකම්මට්ඨානං යථා අරහත්තං පාපෙති, එවං දෙසනාවසෙන අරහත්තෙ පක්ඛිපිත්වා. සුවණ්ණවඩකොටකසුවණ්ණමඤ්ජුසාසු පක්ඛිත්තාති සුමනවම්පකාදිනානාපුප්ඵාති මණ්පුත්තාදිසත්තරතනාති ව යථා භාජනසම්පත්තියා සවිසෙසං සොහන්ති, කිච්චකරාති ව භොත්ති මනුඤ්ඤාභාවතො, එවං සීලදස්සනාදිසම්පත්තියා භාජනවිසෙසභූතාය කුරුරට්ඨවාසීපරිසාය දෙසිතා ව භගවතො අයං දෙසනා හියොසාසොමත්තාය සොහති, කිච්චකාරී ව භොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙති “යථා හි පුරිසො”තිආදිනා. එත්ථාති කුරුරට්ඨෙ.

පකතියාති සරසතො, ඉමිස්සා සතිපට්ඨානසුත්තදෙසනාය පුබ්බෙපීති අධිප්පායො. අනුයුත්තා විහරන්ති සත්ථු දෙසනානුසාරතොති අධිප්පායො. විස්සට්ඨඅත්තභාවනාති අනිච්චාදිවසෙන කිස්මිඤ්චි යොනිසොමනසිකාරෙ විත්තං අනියොජෙත්වා රූපාදිආරම්මණෙ අභිරතිවසෙන විස්සට්ඨවිත්තෙන භවිතුං න වට්ඨති, පමාදවිහාරං පහාය අප්පමත්තෙන භවිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

එකායනොති එත්ථ අයන-සද්දො මග්ගපරියායො. න කෙවලමයනමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤෙපි බහු මග්ගපරියායාති පදුද්ධාරං කරොන්නො “මග්ගස්ස හී”තිආදි වත්වා යදි මග්ගපරියායො අයන-සද්දො, කස්මා පුන මග්ගොති චුත්තන්ති වොදනං සන්ධායාහ “තස්මා”තිආදි. තත්ථ එකමග්ගොති එකො එව මග්ගො. න හි

නිබ්බානගාමී මග්ගො අඤ්ඤා අත්ථිති. නනු සතිපට්ඨානං ඉධ “මග්ගො” ති අධිජ්ජෙතං, තදඤ්ඤෙ ච බහු මග්ගධම්මා අත්ථිති? සච්චං අත්ථි, තෙ පන සතිපට්ඨානග්ගහණෙනෙව ගහිතා තදවිනාභාවතො. තථා හි ඤාණවීරියාදයො නිද්දෙසෙ ගහිතා. උද්දෙසෙ පන සතියා එව ගහණං වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයවසෙනාති දට්ඨබ්බං. න ද්වෙධාපට්ඨතොති ඉමිනා ඉමස්ස මග්ගස්ස අනෙකමග්ගතාභාවං විය අනිබ්බානගාමීභාවාභාවඤ්ච දස්සෙති. එකෙනාති අසභායෙන. අසභායතා ච දුච්ඛා අත්තදුතියතාභාවෙන වා, යා “වූපකට්ඨකායතා” ති වූච්චති, තණ්හාදුතියතාභාවෙන වා, යා “පච්චිත්තචිත්තතා” ති වූච්චති. තෙනාහ “වූපකට්ඨෙන පච්චිත්තචිත්තතො” ති. සෙට්ඨොපි ලොකෙ “එකො” ති වූච්චති “යාව පරෙ එකතො කරොසි” තිආදීසුති ආහ “එකස්සාති සෙට්ඨස්සා” ති. යදි සංසාරතො නිස්සරණට්ඨො අයනට්ඨො අඤ්ඤෙසම්පි උපනිස්සයසම්පත්තානං සාධාරණො කථං භගවතොති ආහ “කිඤ්චාපි” තිආදි. ඉමස්මිං බොති එත්ථ බො-සද්දො අවධාරණෙ, තස්මා ඉමස්මිං යෙවති අත්ථො. දෙසනාභෙදොයෙව භෙසො, යදිදං මග්ගොති වා අයනොති වා. තෙනාහ “අත්ථො පනෙකො” ති.

නානාමුඛභාවනානසජ්ජවත්තොති කායානුපස්සනාදිමුඛෙන තත්ථාපි ආනාපානාදිමුඛෙන භාවනානසෙන පවත්තො. එකායනන්ති එකගාමිනං, නිබ්බානගාමිනන්ති අත්ථො. නිබ්බානඤ්ඤි අදුතියත්තා සෙට්ඨත්තා ච “එක” න්ති වූච්චති. යථාහ “එකඤ්ඤි සච්චං න දුතියමත්ථි” ති (සු. නි. 890) “යාවතා, භික්ඛවෙ, ධම්මා සඬ්ඛතා වා අසඬ්ඛතා වා, විරාගො තෙසං අග්ගමක්ඛායති” ති (අ. නි. 4.34; ඉතිවු. 90) ව. බයො එව අත්තොති බයන්තො, ජාතියා බයන්තං දිට්ඨවාති ජාතිබයන්තදස්සි. අවිභාගෙන සබ්බෙපි සත්තෙ හිතෙන අනුකම්පතීති හිතානුකම්පි. අතරිංසුති තරිංසු. පුබ්බෙති පුරිමකා බුද්ධා, පුබ්බෙ වා අතීතකාලෙ.

තන්ති තං තෙසං වචනං, තං වා කිරියාවුත්තිවාචකත්තං න යුජ්ජති. න හි සඬ්ඛෙය්‍යජ්ජධානතාය සත්තවාචිතො එක-සද්දස්ස කිරියාවුත්තිවාචකතා අත්ථි. “සකිම්පි උද්ධං ගච්ඡෙය්‍යා” තිආදීසු (අ. නි. 7.72) විය “සකිං අයනො” ති ඉමිනා බ්‍යඤ්ජනෙන භවිතබ්බං. එවං අත්ථං යොජෙත්ථාති එවං පදත්ථං යොජෙත්ථා. උභයථාපිති පුරිමනයෙන පච්ඡිමනයෙන ව. න යුජ්ජති ඉධාධිජ්ජෙතමග්ගස්ස අනෙකචාරං පවත්තිසබ්භාවතො. තෙනාහ “කස්මා” තිආදි. අනෙකචාරම්පි අයතීති පුරිමනයස්ස, අනෙකඤ්චස්ස අයනං හොතීති පච්ඡිමනයස්ස ච පටික්ඛෙපො.

ඉමස්මිං පදෙති “එකායනො අයං භික්ඛවෙ මග්ගො” ති ඉමස්මිං වාකො, ඉමස්මිං වා “පුබ්බභාගමග්ගො ලොකුත්තරමග්ගො” ති සංසයට්ඨානෙ. මිස්සකමග්ගොති ලොකියෙන මිස්සකො ලොකුත්තරමග්ගො. විසුද්ධිආදීනං නිජ්ජරියායහෙතුං සඬ්ගණ්හන්තො ආවරියත්ථෙරො “මිස්සකමග්ගො” ති ආහ, ඉතරො පරියායහෙතු ඉධාධිජ්ජෙතොති “පුබ්බභාගමග්ගො” ති.

සද්දං සුත්ථාවාති “කාලො, භන්තෙ, ධම්මස්සවනායා” ති කාලාරොචනසද්දං සුත්ථා. එවං උක්ඛිපිත්ථාති. එවං “මධුරං ඉමං කුහිං ඡඩ්ඛෙමා” ති අඡඩ්ඛෙත්තා

උච්ඡුභාරං විය පග්ගහෙත්වා න විවරන්ති. ආලුලෙකීති විලුලිතො ආකුලො හොතීති අත්ථො. එකායනමග්ගො වුවිචති පුබ්බහාගසතිපට්ඨානමග්ගොති. එත්තාවතා ඉධාධිජ්ජෙතත්ථෙ සිද්ධෙ තස්සෙව අලඬිකාරත්ථං සො පන යස්ස පුබ්බහාගමග්ගො, තං දස්සෙතුං “මග්ගානට්ඨඞ්ගිකො”තිආදිකා ගාථාපි පටිසම්භිදාමග්ගතොව ආනෙත්වා යජිතා.

නිබ්බානගමනටියෙනාති නිබ්බානං ගච්ඡති අධිගච්ඡති එතෙනාති නිබ්බානගමනං, සො එව අවිපරීතසභාවතාය අත්ථො, තෙන නිබ්බානගමනටියෙන, නිබ්බානාධිගමුපායතායාති අත්ථො. මග්ගනීයටියෙනාති ගවෙසිතබ්බතාය, “ගමනීයටියෙනා”ති වා පායො, උපගන්තබ්බත්තාති අත්ථො. රාගාදීහීති. ඉමිනා රාගදොසමොභානංයෙව ගහණං “රාගො මලං, දොසො මලං, මොහො මලං”න්ති (විහ. 924) වචනතො. “අභිජ්ඣාචිසමලොභාදීහී”ති පන ඉමිනා සබ්බෙසම්පි උපක්කිලෙසානං සඬගණ්හනත්ථං තෙ විසුං උද්ධො. සත්තානං විසුද්ධියාති වුත්තස්ස අත්ථස්ස එකන්තිකතං දස්සෙත්තො “තථා හී”තිආදිමාහ. කාමං “විසුද්ධියා”ති සාමඤ්ඤජොතනා, විත්තවිසුද්ධි එව පනෙත්ථ අධිජ්ජෙතාති දස්සෙතුං “රූපමලවසෙන පනා”තිආදි වුත්තං. න කෙවලං අට්ඨකථාවචනමෙව, අථ බො ඉදමෙත්ථ ආභවිචහාසිතන්ති දස්සෙත්තො “තථා හී”තිආදිමාහ.

සා පනායං විත්තවිසුද්ධි සිජ්ඣමානා යස්මා සොකාදීනං අනුප්පාදාය සංවත්තති, තස්මා වුත්තං “සොකපරිදෙවනං සමතික්කමායා”තිආදි. තත්ථ සොවනං ඤාතිබ්‍යසනාදිනිමිත්තං වෙනසො සන්තාපො අත්තොනිජ්ඣානං සොකො. ඤාතිබ්‍යසනාදිනිමිත්තමෙව සොකාධිකතාය “කහං, එකපුත්තක, කහං, එකපුත්තකා”ති පරිදෙවවසෙන උපනං පරිදෙවො, ආයතිං අනුප්පජ්ජනං ඉධ සමතික්කමොති ආහ “පහානායා”ති. තං පනස්ස සමතික්කමාවහනං නිදස්සනවසෙන දස්සෙත්තො “අයං හී”තිආදිමාහ.

තත්ථ යං පුබ්බෙ තං විසොධෙහීති අතීතෙසු බන්ධෙසු තණ්හාසංකිලෙසවිසොධනං වුත්තං. පච්ඡාති පරතො. තෙති තුය්හං. මාහුති මා අහු. කිඤ්චනන්ති රාගාදිකිඤ්චනං. එතෙන අනාගතෙසු බන්ධෙසු සංකිලෙසවිසොධනං වුත්තං. මජ්ඣෙති තද්වහයවෙමජ්ඣෙ. නො වෙ ගහෙස්සසීති න උපාදිසිස්සසී වෙ. එතෙන පච්චුප්පන්තෙ බන්ධපබන්ධෙ උපාදානප්පවත්ති වුත්තා. උපසන්තො වරිස්සසීති එවං අද්ධත්තයගතසංකිලෙසවිසොධනෙ සති නිබ්බුතසබ්බපරිලාභතාය උපසන්තො හුත්වා විහරිස්සසීති අරහත්තනිකුටෙන ගාථං නිට්ඨපෙසි. තෙනාහ “ඉමං ගාථං”න්තිආදි.

පුත්තාති ඔරසා, අඤ්ඤෙපි වා යෙ කෙවි. පිතාති ජනකො. බන්ධවාති ඤාතකා. අයඤ්ඤෙත්ථ අත්ථො – පුත්තා වා පිතා වා බන්ධවා වා අන්තකෙන මච්චුනා අධිපන්තස්ස අභිභූතස්ස මරණතො තාණාය න හොන්ති, තස්මා නත්ථි ඤාතීසු තාණාතාති. න හි ඤාතීනං වසෙන මරණතො ආරක්ඛා අත්ථි, තස්මා පටාවාරෙ

“උභෝ පුත්තා කාලකතා” තිආදිනා (අප. ටෙරි 2.2.498) මා නිරතථකං පරිදෙවි, ධම්මංයෙව පන යාථාවතො පස්සාති අධිප්පායො.

සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨිතාති යථානුලොමං පවත්තිතාය සාමුක්කංසිකාය ධම්මදෙසනාය පරියොසානෙ සහස්සනායපටිමණ්ඩිනෙ සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨිති. කථං පනායං සතිපට්ඨානමග්ගවසෙන සොතාපත්තිඵලෙ පතිට්ඨාසිති ආහ “යස්මා පනා” තිආදි. න හි චතුස්චවකම්මට්ඨානකථාය විනා සාවකානං අරියමග්ගාධිගමො අත්ථි. “ඉමං ගාථං සුත්වා” ති පන ඉදං සොකවිනොදනවසෙන පවත්තිතාය ගාථාය පඨමං සුතත්තා වුත්තං. එස නයො ඉතරගාථායපි. භාවනාති පඤ්ඤාභාවනා. සා හි ඉධාධිප්පෙනා. තස්මාති යස්මා රූපාදීනං අනිච්චාදිනො අනුපස්සනාපි සතිපට්ඨානභාවනා, තස්මා. තෙසීති සන්තතිමහාමත්තපටාචාරා.

පඤ්චසතෙ වොරෙති සතසතවොරපරිචාරෙ පඤ්ච වොරෙ පටිපාටියා පෙසෙසි. තෙ අරඤ්ඤං පවිසිත්වා ටෙරං පරියෙසන්තා අනුක්කමෙන ටෙරස්ස සමීපෙ සමාගච්ඡංසු. තෙනාහ “තෙ ගන්ත්වා ටෙරං පරිචාරෙත්වා නිසීදිංසු” ති. වෙදනං වික්ඛම්භෙත්වා පිතිපාමොජ්ජං උප්පජ්ජීති සම්බන්ධො. ටෙරස්ස හි සීලං පච්චවෙක්ඛතො සුපරිසුද්ධං සීලං නිස්සාය උළාරං පිතිපාමොජ්ජං උප්පජ්ජමානං උරුට්ඨිභෙදජනිතං දුක්ඛවෙදනං වික්ඛම්භෙසි. පාදානීති පාදෙ. සඤ්ඤපෙස්සාමිති සඤ්ඤත්තිං කරස්සාමි. අඛිඨියාමිති ජිගුච්ඡාමි. හරායාමිති ලජ්ජාමි. විපස්සිසන්ති සම්මසිං.

පවලායන්තානන්ති පවලායනං නිද්දං උපගතානං. වතසම්පන්නොති ධුතවරණසම්පන්නො. පමාදන්ති පවලායනං සන්ධායාහ. ඔරුද්ධමානසොති උපරුද්ධඅධිවිත්තො. පඤ්ජරස්මිත්ති සරිරෙ. සරිරඤ්ඤි න්භාරුසම්බන්ධඅට්ඨිසඤ්ඤාතතාය ඉධ “පඤ්ජර” න්ති වුත්තං.

පිතවණ්ණාය පටාකාය පරිහරණතො මල්ලයුද්ධවිත්තකතාය ච පිතමල්ලො. තීසු රජ්ජෙසුති පණ්ඩුවොලගොළරජ්ජෙසු. මල්ලා සිහළදීපෙ සක්කාරසම්මානං ලහන්තිති තම්බපණ්ණීදීපං ආගම්ම. තංයෙව අඬකුසං කත්වාති “රූපාදයො ‘මමා’ ති න ගහෙතඛ්ඛා” ති න තුම්භාකවග්ගෙන (සං. නි. 3.33-34) පකාසිතමත්ථං අත්තනො විත්තමත්තහත්ථිනො අඬකුසං කත්වා. ජණ්ණුකෙහි වඬකමති “නිසින්නෙ නිද්දාය අවසරො හොති” ති. බ්‍යාකරිත්වාති අත්තනො වීරියාරම්භස්ස සඵලතාපවෙදනමුඛෙන සබ්බමචාරීනං උස්සාහං ජනෙන්නො අඤ්ඤං බ්‍යාකරිත්වා. භාසිතන්ති වචනං. කස්ස පන තන්ති ආහ “බුද්ධසෙට්ඨස්ස, සබ්බලොකග්ගවාදිනො” ති. න තුම්භාකන්තිආදි තස්ස පවත්තිආකාරදස්සනං. තයිදං මෙ සඬබාරානං අච්චන්තවුපසමකාරණන්ති දස්සෙන්නො “අනිච්චා වතා” ති ගාථං ආහරි. තෙන ඉදානාහං සඬබාරානං බණ්ණෙ බණ්ණෙ භඩ්ගසඬබාතස්ස රොගස්ස අභාවෙන අරොගො පරිනිබ්බුතොති දස්සෙති.

අස්සාති සක්කස්ස. උපපත්තීති දෙවූපපත්ති. පුනපාකතිකාව අහොසි
සක්කභාවෙනෙව උපපත්තත්තා. සුබ්බමාති එවං නාමො. අවිජරානං නිරයුපපත්තිං
දිස්වා තතො පහුති සත්තං පවත්තමානං අත්තනො චිත්තුත්තාසං සන්ධායාහ “නිව්වං
උත්තස්සමිදං චිත්ත”න්තිආදි. තත්ථ උත්තස්සත්ති සන්තස්සං භීතං. උබ්බිග්ගන්ති
සංවිග්ගං. උත්තස්සත්ති වා සංවිග්ගං. උබ්බිග්ගන්ති භයවසෙන සහ කායෙන
සඤ්චලිතං. අනුප්පන්නෙසුති අනාගතෙසු. කිව්ඡෙසුති දුක්ඛෙසු. නිමිත්තත්ථෙව
භූමිමව්වනං, භාවිදුක්ඛපවත්තිනිමිත්තන්ති අත්ථො. උප්පතිතෙසුති උප්පන්නෙසු
කිව්ඡෙසුති යොජනා, තදා අත්තනො පරිවාරස්ස උප්පන්නදුක්ඛනිමිත්තන්ති
අධිප්පායො.

බොජ්ඣාති බොධිතො, අරියමග්ගතොති අත්ථො. අඤ්ඤත්තාති ව පදං
අපෙක්ඛිත්වා නිස්සක්කව්වනං, තස්මා බොධිං යපෙත්වාති අත්ථො. එස නයො
සෙසෙසුපි. තපසාති තපොකම්මතො. තෙන මග්ගාධිගමස්ස උපායභූතං
ධූතභිගසෙවනාදිසල්ලෙඛපට්ඨපදං දස්සෙති. ඉන්ද්‍රියසංවරාති මනච්ඡට්ඨානං
ඉන්ද්‍රියානං සංවරණතො. එතෙන සතිසංවරසීසෙන සබ්බමපි සංවරසීලං,
ලක්ඛණභාරනයෙන වා සබ්බමපි චතුපාරිසුද්ධිසීලං දස්සෙති. සබ්බනිස්සග්ගාති
සබ්බුපධිනිස්සජ්ජනතො සබ්බකිලෙසජ්ජහානතො. කිලෙසෙසු හි නිස්සට්ඨෙසු
කම්මවට්ටං විපාකවට්ටඤ්ච නිස්සට්ඨමෙව භොතිති. සොත්ථීන්ති බෙමං
අනුපද්දවතං.

ඤායති නිව්ඡයෙන කමති නිබ්බානං, තං වා ඤායති පටිවිජ්ඣියති එතෙනාති
ඤායො, අරියමග්ගොති ආහ “ඤායො වූච්චති අරියො අට්ඨච්චිකො මග්ගො”ති.
තණ්හාවානවිරහිතත්තාති තණ්හාසඬ්ඛාතවානවිචිත්තත්තා. තණ්හා හි ඛන්ධෙහි
ඛන්ධං, කම්මුතා වා ඵලං, සත්තෙහි වා දුක්ඛං විනති සංසිඛ්ඛතීති වානන්ති වූච්චති.
තයිදං නත්ථි එත්ථ වානං, න වා එතස්මිං අධිගතෙ පුග්ගලස්ස වානන්ති නිබ්බානං,
අසඬ්ඛතා ධාතු. පරපච්චයෙන විනා පච්චක්ඛකරණං සච්ඡිකිරියාති ආහ
“අත්තපච්චක්ඛතායා”ති.

නනු “විසුද්ධියා”ති චිත්තවිසුද්ධියා අධිප්පෙතත්තා විසුද්ධිග්ගහණෙනෙවත්ථ
සොකසමතික්කමාදයොපි ගහිතා එව භොන්ති, තෙ පුන කස්මා ගහිතාති අනුයොගං
සන්ධාය “තත්ථ කිඤ්චාපි”තිආදි චුත්තං. සාසනායුත්තිකොවිදෙනි
සච්චපට්චිවසමුප්පාදාදිලක්ඛණායං ධම්මනීතියං ඡෙකෙ. තං තං අත්ථං ඤාපෙතීති
යෙ යෙ බොධනෙයාපුග්ගලා සඬ්ඛෙපවිත්ථාරාදිවසෙන යථා යථා බොධෙතබ්බා,
අත්තනො දෙසනාවිලාසෙන භගවා තෙ තෙ තථා තථා බොධෙත්තො තං තමත්ථං
ඤාපෙති. තං තං පාකටං කත්වා දස්සෙන්නොති අත්ථාපත්ති. අගණෙන්නො තං තං
අත්ථං පාකටං කත්වා දස්සෙන්නො. න හි සම්මාසම්බුද්ධා
අත්ථාපත්තිඤාපකාදිසාධනීයව්වනාති. සංවත්තතීති ජායති, භොතිති අත්ථො. යස්මා
අනතික්කන්තසොකපරිදෙවස්ස න කදාපි චිත්තවිසුද්ධි අත්ථි
සොකපරිදෙවසමතික්කමුබ්බෙනෙව චිත්තවිසුද්ධියා ඉජ්ඣානතො, තස්මා ආහ
“සොකපරිදෙව්වානං සමතික්කමෙන භොති”ති. යස්මා පන දොමනස්සපච්චයෙහි

දුක්ඛධම්මෙහි පුට්ඨං පුපුඡ්ජනං සොකාදයො අභිභවන්ති, පරිඤ්ඤානෙසු ව තෙසු තෙ න භොන්ති, තස්මා වුත්තං “සොකපරිදෙව්‍යානං සමතික්කමො දුක්ඛදොමනස්සානං අත්ථඨගමොනා”ති. ඤායස්සාති අග්ගමග්ගස්ස තතියමග්ගස්ස ව. තදධිගමෙන හි යථාක්කමං දුක්ඛදොමනස්සානං අත්ථඨගමො. සච්ඡිකිරියාහිසමයසහභාවීපි ඉතරාහිසමයො තදවිනාභාවතො සච්ඡිකිරියාහිසමයහෙතුකො විය වුත්තො “ඤායස්සාධිගමො නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියායා”ති. එලඤාණෙන වා පච්චක්ඛකරණං සන්ධාය වුත්තං “නිබ්බානස්ස සච්ඡිකිරියායා”ති. සම්පදානවචනඤ්චෙන දට්ඨබ්බං.

වණ්ණභණ්ණන්ති පසංසාවචනං. තයිදං න ඉධෙව, අථ ඛො අඤ්ඤත්ථාපි සත්ථා අකාසියෙවාති දස්සෙන්නො “යථෙව හී”තිආදිමාහ. තත්ථආදිමිහි කල්‍යාණං, ආදි වා කල්‍යාණං එතස්සාති ආදිකල්‍යාණං. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. අත්ථසම්පත්තියා සාත්ථං. බ්‍යඤ්ජනසම්පත්තියා සබ්‍යඤ්ජනං. සීලාදිපඤ්චධම්මක්ඛන්ධපාරිපූරිතො උපනෙතබ්බස්ස අභාවා ව කෙවලපරිපුණ්ණං. නිරුපක්කිලෙසතො අපනෙතබ්බස්ස අභාවා ව පරිසුද්ධං. සෙට්ඨවරියභාවතො සාසන බ්‍රහ්මවරියං මග්ගබ්‍රහ්මවරියඤ්ච වො පකාසෙස්සාමිති අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.147) වුත්තනයෙන චෙදිතබ්බො. අරියවංසාති අරියානං බුද්ධාදීනං වංසා පචෙණියො. අග්ගඤ්ඤාති “අග්ගා”ති ජාතිතබ්බා සබ්බවංසෙහි සෙට්ඨභාවතො. රත්තඤ්ඤාති “චිරරත්තා”ති ජාතිතබ්බා. වංසඤ්ඤාති “බුද්ධාදීනං වංසා”ති ජාතිතබ්බා. පොරාණාති පුරාතනා අනුධුනාතනත්තා. අසංකිණ්ණාති අවිකිණ්ණා අනපනිතා. අසංකිණ්ණපුබ්බාති “කිං ඉමෙහි”ති අරියෙහි න අපනිතපුබ්බා. න සංකීයන්තීති ඉදානිපි තෙහි න අපනීයන්ති. න සංකීයස්සන්තීති අනාගතෙපි තෙහි න අපනීයස්සන්ති. අප්පට්ඨකුට්ඨා...පෙ.... විඤ්ඤාහීති යෙ ලොකෙ විඤ්ඤා සමණුභ්‍රාහ්මණා, තෙහි අපච්චක්ඛතා අනින්දිතා, අගරහිතාති අත්ථො. විසුද්ධියාතිආදිහිති විසුද්ධිආදිදීපනෙහි. පදෙහිති වාකොහි, විසුද්ධිඅත්ථතාදිහෙදහින්තෙහි වා ධම්මකොට්ඨාසෙහි.

උපද්දෙවති අනත්ථෙ. විසුද්ධින්ති විසුජ්ඣනං සංකිලෙසජ්ජහානං. වාචුග්ගතකරණං උග්ගහො. පරියාපුණ්ණං පරිවයො. අත්ථස්ස හදයෙ ය්‍යනං ධාරණං. පරිවත්තනං වාවනං. ගන්ධාරකොති ගන්ධාරදෙසෙ උජ්ජන්තො. පභොන්තීති සක්කොන්ති අනියානාමග්ගාති මිච්ඡාමග්ගා, මිච්ඡත්තනියතානියතමග්ගාපි වා. සුවණ්ණන්ති කුටසුවණ්ණමිපි වුවවති. පණ්ණි කාවමණිපි. මුත්තාති චෙළජාපි. පවාලන්ති පල්ලවොපි වුවවතිති රත්තජම්බුනදාදිපදෙහි තෙ විසෙසිතා.

න තතො හෙට්ඨාති (සං. නි. ටී. 2.5.367; දී. නි. ටී. 2.373)
 ඉධාධිජ්ජෙතකායාදීනං චෙදනාදිසභාවත්තාභාවා, කායචෙදනාවිත්තවිමුත්තස්ස තෙභූමකධම්මස්ස විසුං විපල්ලාසවත්ථන්තරභාවෙන ගහිතත්තා ව හෙට්ඨාගහණෙසු විපල්ලාසවත්ථුනං අනිට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං, පඤ්චමස්ස පන විපල්ලාසවත්ථුනො අභාවා “න උද්ධ”න්ති ආහ. ආරම්මණවිභාගෙන හෙත්ථ

සතිපට්ඨානවිභාගොති. තයො සතිපට්ඨානාති සතිපට්ඨානසද්දස්ස
 අත්ථුද්ධාරදස්සනං, න ඉධ පාළියං චුත්තස්ස සතිපට්ඨානසද්දස්ස අත්ථදස්සනන්ති.
 ආදීසු හි සතිගොචරොති එත්ථ ආදි-සද්දෙන “එස්සසමුදයා වෙදනානං සමුදයො,
 නාමරූපසමුදයා චිත්තස්ස සමුදයො, මනසිකාරසමුදයා ධම්මානං සමුදයො”ති
 සතිපට්ඨානාති චුත්තානං සතිගොචරානං පකාසකෙ සුත්තපදෙසෙ සඬගණ්හාති.
 එවං පටිසම්භිදාපාළියම්පි (පටි. ම. 3.34) අවසෙසපාළිප්පදෙසදස්සනත්ථො ආදි-
 සද්දො දට්ඨබ්බො. සතියා පට්ඨානන්ති සතියා පතිට්ඨානබ්බට්ඨානං. දානාදීනි සතියා
 කරොන්තස්ස රූපාදීනි කසිණාදීනි ච සතියා යානං භොන්තීති තංනිවාරණත්ථමාහ
 “පධානං යාන”න්ති. ප-සද්දො හි ඉධ “පණ්ණා ධම්මා”ති ආදීසු (ධ. ස. 14
 තිකමාතිකා) විය පධානත්ථදීපකොති අධිප්පායො.

අරියොති අරියං සබ්බසත්තසෙට්ඨං සම්මාසම්බුද්ධමාහ. එත්ථාති එතස්මිං
 සළායතනවිභවසුත්තෙ (ම. නි. 3.311). සුත්තෙකදෙසෙන හි සුත්තං දස්සෙති.
 තත්ථ හි –

“තයො සතිපට්ඨානා යදරියො...පෙ.... මරහතීති ඉති බො පනෙනං
 චුත්තං, කිඤ්චෙනං පටිච්ච චුත්තං. ඉධ, භික්ඛවෙ, සත්ථා සාවකානං ධම්මං
 දෙසෙති අනුකම්පකො හිතෙසි අනුකම්පං උපාදාය “ඉදං වො හිතාය ඉදං වො
 සුඛායා”ති. තස්ස සාවකා න සුස්සුසන්ති, න සොනං ඔදහන්ති, න අඤ්ඤා
 චිත්තං උපට්ඨපෙන්නි, වොක්කම්ම ච සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්ථ,
 භික්ඛවෙ, තථාගතො න වෙච අනත්තමනො භොති, න ච අනත්තමනතං
 පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං, භික්ඛවෙ,
 පයමං සතිපට්ඨානං, යදරියො...පෙ.... අරහති.

සුන වපරං, භික්ඛවෙ, සත්ථා...පෙ.... ඉදං වො සුඛායාති. තස්ස එකච්චෙ
 සාවකා න සුස්සුසන්ති...පෙ.... වත්තන්ති. එකච්චෙ සාවකා
 සුස්සුසන්ති...පෙ.... න ච වොක්කම්ම සත්ථුසාසනා වත්තන්ති. තත්ථ,
 භික්ඛවෙ, තථාගතො න වෙච අනත්තමනො භොති, න ච අනත්තමනතං
 පටිසංවෙදෙති, න වෙච අත්තමනො භොති, න ච අත්තමනතං පටිසංවෙදෙති.
 අනත්තමනතඤ්ච අත්තමනතඤ්ච තදුභයං අභිනිවජ්ජෙත්ථා උපෙක්ඛතො
 විහරති සතො සම්පජානො. ඉදං චුච්චති, භික්ඛවෙ, දුතියං
 සතිපට්ඨානං...පෙ.... අරහති.

සුන වපරං...පෙ.... සුඛායාති. තස්ස සාවකා සුස්සුසන්ති...පෙ....
 වත්තන්ති. තත්ථ, භික්ඛවෙ, තථාගතො අත්තමනො වෙච භොති,
 අත්තමනතඤ්ච පටිසංවෙදෙති, අනවස්සුතො ච විහරති සතො සම්පජානො.
 ඉදං චුච්චති, භික්ඛවෙ, තතියං සතිපට්ඨානං...පෙ.... අරහති”ති (ම. නි.
 3.311) –

එවං පටිසානුනයෙහි අනවස්සුතතා, නිව්වං උපට්ඨිතස්සතිතාය
 තදුහයවිතිවත්තතා “සතිපට්ඨාන”න්ති වුත්තා. බුද්ධානංයෙව හි නිව්වං
 උපට්ඨිතස්සතිතා හොති ආවෙණිකධම්මභාවතො, න පච්චෙකබුද්ධාදීනං. ප-සද්දො
 ආරම්භං ජොතෙති, ආරම්භො ච පවත්තිති කත්වා ආහ “පවත්තයිතබ්බතොති
 අත්ථො”ති. සතිසා කරණභූතාය පට්ඨානං පට්ඨපෙතබ්බං සතිපට්ඨානං. අන-සද්දො
 හි බහුලවවනෙන කම්මත්ථොපි හොතිති.

තථාස්ස කත්තුඅත්ථොපි ලබ්භතිති “පතිට්ඨානීති පට්ඨාන”න්ති වුත්තං. තත්ථ
 ප-සද්දො භූසත්ථවිසිට්ඨං පක්ඛන්ධනං දීපෙතිති “ඔක්කන්තිත්වා පක්ඛන්දිත්වා
 පවත්තතිති අත්ථො”ති ආහ. පුන භාවත්ථං සති-සද්දං පට්ඨාන-සද්දඤ්ච
 වණ්ණෙත්තො “අථ වා”තිආදිමාහ. තෙන පුරිමචිකජ්ජෙ සති-සද්දො පට්ඨාන-
 සද්දො ච කත්ථුඅත්ථොති විඤ්ඤායති. සරණට්ඨෙතාති විරකතස්ස විරහාසිතස්ස ච
 අනුස්සරණට්ඨෙත. ඉදන්ති යං “සතියෙව සතිපට්ඨාන”න්ති වුත්තං, ඉදං ඉධ
 ඉමස්මිං සුත්තපදෙසෙ අධිජ්ජෙතං.

යදි එවන්ති යදි සති එව සතිපට්ඨානං, සති නාම එකො ධම්මො, එවං සන්තෙ
 කස්මා “සතිපට්ඨානා”ති බහුවචනන්ති ආහ “සතිබහුත්තා”තිආදි. යදි බහුකා එතා
 සතියො, අථ කස්මා “මග්ගො”ති එකවචනන්ති යොජනා. මග්ගට්ඨෙතාති
 නියානාට්ඨෙත. නියානාට්ඨෙතො හි මග්ගධම්මො, තෙනෙව නියානාට්ඨෙතො
 එකත්තුපගතො එකත්තතො නිබ්බානං ගච්ඡති, අත්ථිකෙහි ච තදත්ථං මග්ගියතීති
 අත්තනාව පුබ්බෙ වුත්තං පච්චාහරති “වුත්තඤ්චෙත”න්ති. තත්ථ වතස්සොපි
 චෙතාති කායානුපස්සනාදිවසෙන චතුබ්බිධාපි ච එතා සතියො. අපරභාගෙහි
 අරියමග්ගක්ඛණේ. කිව්වං සාධයමානාති පුබ්බභාගෙ කායාදීසු ආරම්මණෙසු
 සුභසඤ්ඤාදිවිධමනෙන විසුං විසුං පවත්තිත්වා මග්ගක්ඛණේ සකිංයෙව තත්ථ
 චතුබ්බිධස්සපි විපල්ලාසස්ස සමුච්ඡෙදවසෙන පහානකිව්වං සාධයමානා
 ආරම්මණකරණවසෙන නිබ්බානං ගච්ඡන්ති. චතුබ්බිධකිව්වසාධනෙනෙව හෙත්ථ
 බහුවචනනිද්දෙසො. එවඤ්ච සතීති මග්ගට්ඨෙත එකත්තං උපාදාය “මග්ගො”ති
 එකවචනෙන ආරම්මණහෙදෙන චතුබ්බිධතං උපාදාය “චත්තාරො”ති ච
 චත්තබ්බතාය සතිවිජ්ජමානන්තා. වචනානුසන්ධිතා “එකායනො අය”න්තිආදිකා
 දෙසනා සානුසන්ධිකාව, න අනනුසන්ධිකාති අධිජ්ජායො. වුත්තමෙවත්ථං
 නිදස්සනෙන පටිපාදෙත්තුං “මාරසෙනජ්ජමද්දන”න්ති සුත්තපදං (සං. නි. 5.224)
 ආනෙත්වා “යථා”තිආදිනා නිදස්සනං සංසන්දෙති. තස්මාතිආදි නිගමනං.

විසෙසතො කායො ච වෙදනා ච අස්සාදස්සකාරණන්ති තජ්ජභානත්ථං තෙසු
 තණ්හාවත්ථුසු ඔළාරිකසුබ්බමෙසු අසුභද්ධභාවදස්සනාති මන්දතික්ඛපඤ්ඤෙහි
 තණ්හාවරිතෙහි සුකරානීති තාති තෙසං “විසුද්ධිමග්ගො”ති වුත්තාති තථා “නිව්වං
 අත්තා”ති අභිනිවෙසවත්ථුතාය දිට්ඨියා විසෙසකාරණෙසු චිත්තධම්මෙසු
 අනිව්වානත්තතාදස්සනාති සරාගාදිවසෙන සඤ්ඤාඵස්සාදිවසෙන නිවරණාදිවසෙන
 ච නාතිජ්ජහෙදඅතිජ්ජහෙදගතෙසු තෙසු තජ්ජභානත්ථං මන්දතික්ඛපඤ්ඤානං
 දිට්ඨිවරිතානං සුකරානීති තෙසං තාති “විසුද්ධිමග්ගො”ති වුත්තාති. එත්ථ ච යථා

චිත්තධම්මානම්පි තණ්හාය චත්ථුභාවො සම්භවති, තථා කායවෙදනානම්පි දිට්ඨියාති සතිපි නෙසං චතුත්තම්පි තණ්හාදිට්ඨියා චත්ථුභාවෙ යො යස්ස සාතිසයපච්චයො, තංදස්සනත්ථං විසෙසග්ගහණං කතන්ති දට්ඨබ්බං. තික්ඛපඤ්ඤසමට්ඨානිකො ඔළාරිකාරම්මණං පරිග්ගණ්හන්තො තත්ථ අට්ඨත්වා කුමානං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය වෙදනං පරිග්ගණ්හාතීති වුත්තං. “ඔළාරිකාරම්මණෙ අසණ්ඨහනතො”ති. විපස්සනායානිකස්ස පන සුබ්බමෙ චිත්තෙ ධම්මෙසු ච චිත්තං පක්ඛන්දතීති චිත්තධම්මානුපස්සනානං මන්දතික්ඛපඤ්ඤාවිපස්සනායානිකානං විසුද්ධිමග්ගතා වුත්තා.

තෙසං තත්ථාති එත්ථ තත්ථ-සද්දස්ස “පහානත්ථ”න්ති එතෙන යොජනා. පරතො තෙසං තත්ථාති එත්ථාපි එසෙවනයො. පඤ්ච කාමගුණා සවිසෙසා කායෙ ලබ්භන්තීති විසෙසෙන කායො කාමොසස්ස චත්ථු, භවෙසු සුඛග්ගහණවසෙන භවස්සාදො හොති භවොසස්ස වෙදනා චත්ථු, සන්තතිස්සනග්ගහණවසෙන විසෙසතො චිත්තෙ අත්තාහිනිවෙසො හොතීති දිට්ඨොසස්ස චිත්තං චත්ථු, ධම්මෙසු විනිබ්භොගස්ස දුක්ඛරත්තා ධම්මානං ධම්මමත්තතාය දුප්පට්ඨිජ්ඣත්තා සම්මොහො හොතීති අවිජ්ජොසස්ස ධම්මා චත්ථු, තස්මා තෙසං පහානත්ථං චත්තාරොච වුත්තා.

යදග්ගෙන ච කායො කාමොසස්ස චත්ථු, තදග්ගෙන අභිජ්ඣාකායගන්ථස්ස චත්ථු, දුක්ඛාය වෙදනාය පටිඝානුසයො අනුසෙතීති දුක්ඛදුක්ඛවිපරිණාමදුක්ඛසංඛාරදුක්ඛභූතා වෙදනා විසෙසෙන ඛ්‍යාපාදකායගන්ථස්ස චත්ථු, චිත්තෙ නිව්චග්ගහණවසෙන සස්සතස්ස අත්තතො සීලෙන සුද්ධිතිආදි පරාමසනං හොතීති සීලබ්බතපරාමාසස්ස චිත්තං චත්ථු, නාමරූපපරිච්ඡේදෙන භූතං භූතතො අපස්සන්තස්ස භවවිභවදිට්ඨිසංඛාතො ඉදංසච්චාහිනිවෙසො හොතීති තස්ස ධම්මා චත්ථු, සුඛවෙදනාස්සාදවසෙන පරලොකනිරපෙක්ඛො “නත්ථි දින්න”න්තිආදිකං පරාමාසං උප්පාදෙතීති දිට්ඨුපාදානස්ස වෙදනා චත්ථු සන්තතිස්සනග්ගහණවසෙන සරාගාදිචිත්තෙ සම්මොහො හොතීති මොහාගතියා චිත්තං චත්ථු, ධම්මසභාවානවබ්බොධෙන භයං හොතීති භයාගතියා ධම්මා චත්ථු. යෙ පනෙත්ථ අවුත්තා, තෙසං වුත්තනයෙන චත්ථුභාවො යොජෙතබ්බො. තථා හි ඕසෙසු වුත්තනයා එව යොගාසවෙසුපි යොජනා අත්ථතො අහින්තන්තා. තථා පට්ඨොසතතියචතුත්ථගන්ථයොජනය වුත්තනයා එව කායචිත්තධම්මානං ඉතරූපාදානචත්ථුතා යොජනා, තථා කාමොසඛ්‍යාපාදකායගන්ථයොජනය වුත්තනයා එව කායවෙදනානං ඡන්දොසාගති චත්ථුතා යොජනා වා.

“ආහාරසමුදයා කායසමුදයො, එස්සසමුදයා වෙදනාසමුදයො, (සං. නි. 5.408) සංඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූප”න්ති (ම. නි. 3.126; උදා. 1; විභ. 225) වචනතො කායාදීනං සමුදයභූතා කබ්ච්ඡිකාරාහාරඑස්සමනොසඤ්චෙනතාවිඤ්ඤාණාහාරා කායාදිපරිජානනෙන

පරිඤ්ඤාතා භොන්තිති ආහ “චතුබ්බිධාභාරපරිඤ්ඤත්ථ”න්ති පකරණනායොති නෙත්තිපකරණවසෙන සුත්තන්තසංවණ්ණනානායො.

සරණවසෙනාති කායාදීනං කුසලාදිධම්මානඤ්ච උපධාරණවසෙන. සරන්ති ගච්ඡන්ති නිබ්බානං එතායාති සතීති ඉමස්මිං අත්ථෙ ඵකත්තෙ ඵකසභාවෙ නිබ්බානෙ සමොසරණං සමාගමො ඵකත්තසමොසරණං. එතදෙව හි දස්සෙතුං “යථා හී”තිආදි වුත්තං. ඵකනිබ්බානපචෙසහෙතුභූතා වා සමානතා ඵකො සතිපට්ඨානස්ස භාවො ඵකත්තං, තත්ථ සමොසරණං තංසභාගතා ඵකත්තසමොසරණං. ඵකනිබ්බානපචෙසහෙතුභාවං පන දස්සෙතුං “යථා හී”තිආදිමාහ. එතස්මිං අත්ථෙ සරණෙකත්තසමොසරණාති සහෙව සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණත්ථෙව වුත්තානීති දට්ඨබ්බානි, පුරිමස්මිං විසුං. සරණවසෙනාති වා “ගමනවසෙනා”ති අත්ථෙ සති තදෙව ගමනං සමොසරණන්ති, සමොසරණෙ වා සතිසද්දත්ථවසෙන අවුච්චමානෙ ධාරණතාව සතීති සතිසද්දත්ථන්තරාභාවා පුරිමං සතිභාවස්ස කාරණං, පච්ඡිමං ඵකභාවස්සාති නිබ්බානසමොසරණෙපි සහිතානෙව තාති සතිපට්ඨානෙකභාවස්ස කාරණාති වුත්තාති භොන්ති. චුද්දසව්ඨෙත, නවව්ඨෙත, සොළසව්ඨෙත, පඤ්චව්ඨෙතාති ඉදං උපරි පාළියං (ම. නි. 1.107) ආගතානං ආනාපානපබ්බාදීනං වසෙන වුත්තං, තෙසං පන අන්තරහෙදවසෙන තදනුගතහෙදවසෙන ව භාවනාය අනෙකවිධතා ලබ්භතියෙව. චතුසු දිසාසු උට්ඨානකභණ්ඩසදිසතා කායානුපස්සනාදිතංතංසතිපට්ඨානභාවනානුභාවස්ස දට්ඨබ්බා.

“ගොවරෙ, හික්ඛවෙ, වරථ සකෙ පෙත්තිකෙ විසයෙ”තිආදිවචනතො (දී. නි. 3.80; සං. නි. 5.372) හික්ඛුගොවරා එතෙ ධම්මා, යදිදං කායානුපස්සනාදයො. තත්ථ යස්මා කායානුපස්සනාදිපටිපත්තියා හික්ඛු භොති, තස්මා “කායානුපස්සි විහරති”තිආදිනා හික්ඛුං දස්සෙති, හික්ඛුම්හි තං නියමතොති ආහ “පටිපත්තියා හික්ඛුභාවදස්සනතො”ති. සත්ථු වරියානුවිධායකත්තා සකලසාසනසම්පටිග්ගාහකත්තා ව සබ්බජ්ජකාරාය අනුසාසනියා භාජනභාවො.

සමං වරෙයායාති කායාදිවිසමවරියං පභාය කායාදිහි සමං වරෙයා. රාගාදිවූපසමෙන සන්තො. ඉන්ද්‍රියදමෙන දන්තො. චතුමග්ගනියාමෙන නියතො. සෙට්ඨවරිතාය බ්‍රහ්මචාරී. කායදණ්ඩාදිඔරොපනෙන නිධාය දණ්ඩං. අරියභාවෙ ධීතො සො ඵවරුපො බාහිතපාපසමිතපාපහින්තකිලෙසතාහි බ්‍රාහ්මණො සමණො හික්ඛුති වෙදිතබ්බො.

“අයඤ්චෙව කායො ඛහිද්ධො ව නාමරූප”න්තිආදීසු (දී. නි. ටී. 2.373) ඛන්ධපඤ්චකං, “සුඛඤ්ච කායෙන පටිසංවෙදෙති”තිආදීසු (ම. නි. 1.271, 287; පාරා. 11) නාමකායො කායොති වුච්චතීති තතො විසෙසනත්ථං “කායෙති රූපකායෙ”ති ආහ.

අසම්මිස්සතොති “වෙදනාදයොපි එත්ථ සිතා එත්ථ පටිබද්ධා” ති කායෙ වෙදනාදිඅනුපස්සනාපසඨගෙපි ආපන්නෙ තතො අසම්මිස්සතොති අත්ථො. සමුභවිසයතාය වස්ස කාය-සද්දස්ස සමුදායුපාදානතාය ව අසුභාකාරස්ස “කායෙ” ති එකවචනං, තථා ආරම්මණාදිවිභාගෙන අනෙකභෙදහින්නම්පි විත්තං විත්තභාවසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං ගහෙත්වා “විත්තෙ” ති එකවචනං, වෙදනා පන සුඛාදිභෙදහින්නා විසුං විසුං අනුපස්සිතඛිබ්බාති දස්සෙන්නෙන “වෙදනාසු” ති බහුවචනෙන චුත්තා, තථෙව ව නිද්දෙසො පවත්තිතො, ධම්මා ව පරොපණ්ණාසභෙදා අනුපස්සිතඛිබ්බාකාරෙන ව අනෙකභෙදා එවාති තෙපි බහුවචනවසෙනෙව චුත්තා. අවයවීගාහ-සමඤ්ඤාතිධාවන-සාරාදානාහිනිවෙසනිසෙධනත්ථං කායං අභිගප්චිවඪගෙහි, තානි ව කෙසාදිහි, කෙසාදිකෙ ව භූතූපාදායරූපෙහි විනිබ්භූජ්ජන්තො “තථා න කායෙ” තිආදිමාහ. පාසාදාදිනගරාවයවසමුභෙ අවයවීවාදිනොපි අවයවීගාහං න කරොන්ති, නගරං නාම කොචි අත්ථො අත්ථීති පන කෙසඤ්චි සමඤ්ඤාතිධාවනං සියාති ඉත්ථිපුරිසාදිසමඤ්ඤාතිධාවනෙ නගරනිදස්සනං චුත්තං. අභිගප්චිවඪගසමුභො, කෙසලොමාදිසමුභො භූතූපාදායසමුභො ව යථාචුත්තසමුභෙ තඛිබ්බිනිමුත්තො කායොපි නාම කොචි නත්ථි, පගෙව ඉත්ථිආදයොති ආහ “කායො වා...පෙ.... දිස්සති” ති. කොචි ධම්මොති ඉමිනා සත්තජීවාදිං පටික්ඛිපති, අවයවී පන කායපටික්ඛෙපෙනෙව පටික්ඛිත්තොති. යදි එවං කථං කායාදිසඤ්ඤාහිධානානිතිආහ “යථාචුත්ත...පෙ.... කරොන්ති” ති.

යං පස්සති ඉත්ථිං පුරිසං වා. නනු චක්ඛුනා ඉත්ථිපුරිසදස්සනං නත්ථීති? සච්චමෙතං, “ඉත්ථිං පස්සාමි, පුරිසං පස්සාමි” ති පන පවත්තසඤ්ඤාය වසෙන “යං පස්සති” ති චුත්තං. මිච්ඡාදස්සනෙන වා දිට්ඨියා යං පස්සති, න තං දිට්ඨං, තං රූපායතනං න භොතීති අත්ථො විපරිතග්ගාහවසෙන මිච්ඡාපරිකප්පිතරූපත්තා. අථ වා තං කෙසාදිභූතූපාදායසමුභසඨිබ්බාතං දිට්ඨං න භොති අචක්ඛුච්ඤ්ඤාණවිඤ්ඤායාත්තා, දිට්ඨං වා තං න භොති. යං දිට්ඨං තං න පස්සතිති යං රූපායතනං කෙසාදිභූතූපාදායසමුභසඨිබ්බාතං දිට්ඨං, තං පඤ්ඤාවක්ඛුනා භූතතො න පස්සතිති අත්ථො. අපස්සං බජ්ඣතෙති ඉමං අත්තභාවං යථාභූතං පඤ්ඤාවක්ඛුනා අපස්සන්තො “එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තො” ති කිලෙසබන්ධනෙන බජ්ඣති.

න අඤ්ඤධම්මානුපස්සීති න අඤ්ඤසභාවානුපස්සී, අසුභාදිතො අඤ්ඤාකාරානුපස්සී න භොතීති අත්ථො. කිං චුත්තං භොතීතිආදිනා තමෙවත්ථං පාකටං කරොති. පට්ඨිකායන්ති කෙසාදිකොට්ඨාසපථවිං ධම්මසමුභත්තා “කායො” ති වදති, ලක්ඛණපථවිමෙව වා අනෙකජ්ජභෙදං සකලසරීරගතං පුඛිබ්බාපරියභාවෙන ව පවත්තමානං සමුභවසෙන ගහෙත්වා “කායො” ති වදති. ආපොකායන්තිආදියුපි එසෙව නයො.

එවං ගහෙතඛිබ්බස්සාති “අහං මම” න්ති එවං අත්තත්තනියභාවෙන අන්ධබාලෙහි ගහෙතඛිබ්බස්ස. ඉදානි සත්තන්තං අනුපස්සනාකාරානම්පි වසෙන

කායානුපස්සනං දස්සෙතුං “අපිච්චා”ති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ අනිච්චතො අනුපස්සතිති චතුසමුට්ඨානිකකායං “අනිච්ච”න්ති අනුපස්සති, එවං පස්සන්තො එවං චස්ස අනිච්චාකාරම්පි අනුපස්සතිති වුවිති. තථාභූතස්ස චස්ස නිච්චග්ගාහස්ස ලෙසොපි න භොතිති වුත්තං “නො නිච්චතො”ති තථාභෙස “නිච්චසඤ්ඤං පජහති”ති (පටි. ම. 3.35) වුත්තො. එත්ථ ච “අනිච්චතො එව අනුපස්සති”ති එව-කාරො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති තෙන නිවත්තිතමත්ථං දස්සෙතුං “නො නිච්චතො”ති වුත්තං. න චෙත්ථ දුක්ඛතො අනුපස්සනාදිනිවත්තනමාසඬ්ඛිතඬ්ඛං පටියොගීනිවත්තනපරත්තා එව-කාරස්ස, උපරිදෙසනාරුළුහත්තා ච තාසං.

දුක්ඛතො අනුපස්සතිති ආදියුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – අනිච්චස්ස දුක්ඛත්තා තමෙව කායං දුක්ඛතො අනුපස්සති, දුක්ඛස්ස අනත්තත්තා අනත්තතො අනුපස්සති. යස්මා පන යං අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තා, තං අනභිනන්දිතඬ්ඛං, න තත්ථ රජ්ජිතඬ්ඛං, තස්මා වුත්තං “නිබ්බිත්ථති නො නන්දති, විරජ්ජති නො රජ්ජති”ති. සො එවං අරජ්ජන්තො රාගං නිරොධෙති නො සමුදෙති, සමුදයං න කරොතිති අත්ථො. එවං පටිපන්නො ච පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියති. අයඤ්ඨි අනිච්චාදිඅනුපස්සනා තදඬ්ගවසෙන සද්ධිං කායතන්තිස්සයඬන්ධාභිසඬ්ඛාරෙහි කිලෙසානං පරිච්චජනතො, සඬ්ඛතදොසදස්සනෙන තඬ්ඛිපරිතෙ නිබ්බානෙ තන්තින්තතාය පක්ඛන්දනතො “පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො චෙව පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො චා”ති වුවිති, තස්මා තාය සමන්තාගතො භික්ඛු වුත්තනායෙන කිලෙසෙ ච පරිච්චජති, නිබ්බානෙ ච පක්ඛන්දති, තථාභූතො ච නිබ්බත්තනවසෙන කිලෙසෙ න ආදියති, නාපි අදොසදස්සිතාවසෙන සඬ්ඛතාරම්මණං. තෙන වුත්තං “පටිනිස්සජ්ජති නො ආදියති”ති. ඉදානිස්ස තාහි අනුපස්සනාහි යෙසං ධම්මානං පහානං භොති, තං දස්සෙතුං “සො තං අනිච්චතො අනුපස්සන්තො නිච්චසඤ්ඤං පජහති”ති. තත්ථ නිච්චසඤ්ඤන්ති “සඬ්ඛාරා නිච්චා”ති එවං පවත්තවිපරිතසඤ්ඤං. දිට්ඨිවිත්තවිපල්ලාසපහානමුඛෙනෙව සඤ්ඤාවිපල්ලාසප්පහානන්ති සඤ්ඤාගහණං, සඤ්ඤාසිසෙන චා තෙසම්පි ගහණං දට්ඨඬ්ඛං. නන්දිත්ති සජ්ජිතිකතණ්හං. සෙසං වුත්තනායෙමෙව.

විහරතිති ඉමිනා කායානුපස්සනාසමඬ්ගිතො ඉරියාපට්ඨිභාරො වුත්තොති ආහ “ඉරියති”ති ඉරියාපට්ඨං පවත්තෙතිති අත්ථො. ආරම්මණකරණවසෙන අභිබ්බාපනතො “තිස්ස භවෙස්ස”ති වුත්තං, උප්පජ්ජනවසෙන පන කිලෙසා පරිත්තභූමකා එවාති. යදිපි කිලෙසානං පහානං ආතාපනන්ති තං සම්මාදිට්ඨිආදීනම්පි අත්ථෙව, ආතාප-සද්දො පන වීරියෙයෙව නිරුළුභොති වුත්තං “වීරියස්සෙතං නාම”න්ති. අථ චා පටිපක්ඛපහානෙ සම්පයුත්තධම්මානං අඛුස්සහනවසෙන පවත්තමානස්ස වීරියස්ස සාතිසයං තදාතාපනන්ති වීරියමෙව තථා වුවිති, න අඤ්ඤෙ ධම්මා. ආතාපීති වායමිකාරො පසංසාය, අභිසයස්ස චා දීපකොති ආතාපිගහණෙන සම්මජ්ජධානසමඬ්ගිතං දස්සෙති. සම්මා, සමන්තතො, සාමඤ්ච පජානන්තො සම්පජානො, අසම්මිස්සතො වචන්ථානෙ අඤ්ඤධම්මානුපස්සිතාභාවෙන සම්මා අවිපරිතං, සඬ්ඛාකාරපජානනෙන සමන්තතො, උපරුපරි විසෙසාවහභාවෙන පවත්තියා සයං පජානන්තොති අත්ථො.

යදි පඤ්ඤාය අනුපස්සති, කථං සතිපට්ඨානතාති ආහ “න හී”ති ආදි.
සබ්බත්ථිකන්ති සබ්බත්ථ හවං සබ්බත්ථ ලීනෙ උද්ධතෙ ව චිත්තෙ ඉච්ඡිතබ්බත්තා,
සබ්බෙ වා ලීනෙ උද්ධතෙ ව භාවෙනබ්බා බොජ්ඣංඛිගා අත්ථිකා එතායාති
සබ්බත්ථිකා. සතියා ලද්ධුපකාරාය එව පඤ්ඤාය එත්ථ යථාචුත්තෙ කායෙ
කම්මට්ඨානිකො භික්ඛු කායානුපස්සී විහරති. අත්තොසඬ්ඛෙපො අත්තො
ඔලීයනො, කොසජ්ජන්ති අත්ථො. උපායපරිග්ගහෙති එත්ථ සීලවිසොධනාදි
ගණනාදි උග්ගහකොසල්ලාදි ව උපායො, තබ්බිපරියායනො අනුපායො
වෙදිතබ්බො. යස්මා ව උපට්ඨිතස්සති යථාචුත්තඋපායං න පරිච්ඡති, අනුපායඤ්ච
න උපාදියති, තස්මා චුත්තං “මුට්ඨස්සති...පෙ.... අසමත්ථො හොති”ති. තෙනාති
උපායානුපායානං පරිග්ගහපරිච්ඡන්තෙසු අපරිච්චාගාපරිග්ගහෙසු ව
අසමත්ථභාවෙන අස්ස යොගිනො.

යස්මා සතියෙවත්ථ සතිපට්ඨානං චුත්තා, තස්මාස්ස සම්පයුත්තා ධම්මා
වීරියාදයො අඬගන්ති ආහ “සම්පයොගඬගඤ්චස්ස දස්සෙත්වා”ති. අඬග-සද්දො
වෙත්ථ කාරණපරියායො දට්ඨබ්බො, සතිග්ගහණෙනෙව වෙත්ථ සමාධිස්සති
ගහණං දට්ඨබ්බං තස්සා සමාධික්ඛන්ධෙ සඬගහිතත්තා. යස්මා වා සතිසීසෙනායං
දෙසනා. න හී කෙවලාය සතියා කිලෙසජ්ජහානං හොති, නිබ්බානාධිගමො වා, න ව
කෙවලා සති පවත්නති, තස්මාස්ස ඤානදෙසනායං සවිතක්කාදිච්චනස්ස විය
සම්පයොගඬගදස්සනතාති අඬග-සද්දස්ස අවයවපරියායතා දට්ඨබ්බා. පහානඬගන්ති
“විච්චිවෙව කාමෙහී”ති ආදීසු (දී. නි. 1.226; ම. නි. 1.271, 287; සං. නි. 2.152; අ.
නි. 4.123; පාරා. 11) විය පහාතබ්බිගං දස්සෙතුං. යස්මා එත්ථ ලොකියමග්ගො
අධිජ්ජෙතො, න ලොකුත්තරමග්ගො, තස්මා පුබ්බභාගියමෙව විනයං දස්සෙත්තො
“තදඬගවිනයෙන වා වික්ඛම්භනවිනයෙන වා”ති ආහ. තෙසං ධම්මානන්ති
වෙදනාදිධම්මානං. තෙසඤ්ඤි තත්ථ අනාධිජ්ජෙතත්තා “අත්ථුද්ධාරනයෙනෙතං
චුත්ත”න්ති චුත්තං.

අවිසෙසෙන ද්විහිපි නිවරණජ්ජහානං චුත්තන්ති කත්වා පුන එකෙකෙන චුත්තං
පහානවිසෙසං දස්සෙතුං “විසෙසෙනා”ති ආහ. අථ වා “විනෙයා නිවරණානී”ති
අවත්වා අභිජ්ඣාදොමනස්සච්චනස්ස පයොජනං දස්සෙත්තො
“විසෙසෙනා”ති ආදිමාහ. කායානුපස්සනාභාවනාය හි උජ්ඣිපච්චනිකානං
අනුරොධාදීනං පහානං දස්සනං එතස්ස පයොජනන්ති. කායසම්පත්තිමූලකස්සාති
රූප-බල-යොබ්බනාරොග්ගාදි-සරීරසම්පදා-නිමිත්තස්ස. චුත්තවිපරියායනො
කායවිපත්තිමූලකො විරොධො වෙදිතබ්බො. කායභාවනායාති
කායානුපස්සනාභාවනාය. සා හි ඉධ “කායභාවනා”ති අධිජ්ජෙතා. තෙනාති
අනුරොධාදිජ්ජහානච්චනෙන. යොගානුභාවො හීති ආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස
පාකට්ඨකරණං.

සතිසම්පජඤ්ඤානාති අතිසම්පජඤ්ඤාග්ගහණෙන. සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨානන්ති
බුද්ධානුස්සති මෙත්තා මරණස්සති අසුභභාවනා ව. ඉදඤ්ඤි චතුක්කං යොගිනා
පරිහරියමානං “සබ්බත්ථිකකම්මට්ඨාන”න්ති චුච්චති අතිසම්පජඤ්ඤාබලෙන

අවිච්ඡින්නස්ස තස්ස පරිහරිතබ්බත්තා, සත්තියා වා සමථො චුත්තො තස්සා සමාද්ධික්ඛන්ධෙන සඬගහිතත්තා.

තෙනාති සද්දත්ථං අනාදියිත්වා භාවත්ථස්සෙව විහජනවසෙන පවත්තෙන විහඬිගපායෙන සහ. අට්ඨකථානයොති සද්දත්ථස්සපි විවරණවසෙන යථාරහං චුත්තො අත්ථසංවණ්ණනානයො. යථා සංසන්දනීති යථා අත්ථතො අධිජ්ජායතො ව අවිලොමෙත්තො අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දනී සමෙති, එවං වෙදිතබ්බො.

වෙදනාදීනං පුන වචනෙති එත්ථ නිස්සයපච්චයභාවවසෙන චිත්තධම්මානං වෙදනාසන්නිස්සිතත්තා පඤ්චවොකාරහවෙ අරූපධම්මානං රූපපට්ඨද්ධචුත්තීතො ව වෙදනාය කායාදිඅනුපස්සනාපසඬගෙපි ආපන්නෙ තදසම්මිස්සතො වචත්ථානදස්සනත්ථං සනවිනිබ්භොගාදිදස්සනත්ථඤ්ච දුතියවෙදනාගහණං. තෙන න වෙදනායං කායානුපස්සි, චිත්තධම්මානුපස්සි වා, අථ ඛො වෙදනානුපස්සියෙවාති වෙදනාසඬබාතෙ වත්ථුස්මිං වෙදනානුපස්සනාකාරස්සෙව දස්සනෙන අසම්මිස්සතො වචත්ථානං දස්සිතං හොති. තථා ‘‘යස්මිං සමයෙ සුඛා වෙදනා, න තස්මිං සමයෙ දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා වා වෙදනා. යස්මිං වා පන සමයෙ දුක්ඛා අදුක්ඛමසුඛා වා වෙදනා, න තස්මිං සමයෙ ඉතරා වෙදනා’’ති වෙදනාභාවසාමඤ්ඤෙ අට්ඨත්වා තං තං වෙදනං විනිබ්භුජිත්වා දස්සනෙන සනවිනිබ්භොගො ධුවභාවවිවෙකො දස්සිතො හොති. තෙන තාසං ඛණමත්තාවට්ඨානදස්සනෙන අනිච්චතාය තතො එව දුක්ඛතාය අනත්තතාය ව දස්සනං විභාවිතං හොති. සනවිනිබ්භොගාදීති ආදි-සද්දෙන අයම්පි අත්ථො වෙදිතබ්බො. අයඤ්ඨි වෙදනායං වෙදනානුපස්සියෙව, න අඤ්ඤධම්මානුපස්සි. කිං චුත්තං හොති – යථා නාම ඛාලො අමණිසභාවෙපි උදකඛුබ්බුළුකෙ මණිආකාරානුපස්සි හොති, න එවමයං ධීතිරමණියෙපි වෙදයිතෙ, පගෙව ඉතරස්මිං මනුඤ්ඤාකාරානුපස්සි, අථ ඛො ඛණභඩ්දරතාය අවසවත්තිතාය කිලෙසාසුචිපග්ගරණතාය ව අනිච්චඅනත්තඅසුභාකාරානුපස්සි, විපරිණාමදුක්ඛතාය සඬබාරදුක්ඛතාය ව විසෙසතො දුක්ඛානුපස්සියෙවාති චුත්තං හොති. එවං චිත්තධම්මෙසුපි යථාරහං පුන වචනෙ පයොජනං වත්තබ්බං. ‘‘කෙවලං පනිධා’’තිආදිනා ඉධ ‘එත්තකං වෙදිතබ්බ’’න්ති වෙදිතබ්බපරිච්ඡෙදං දස්සෙති. එස නයොති ඉමිනා යථා චිත්තං ධම්මා ව අනුපස්සිතබ්බා, තථා තාති අනුපස්සන්තො ‘‘චිත්තෙ චිත්තානුපස්සි, ධම්මෙසු ධම්මානුපස්සි’’ති වෙදිතබ්බොති ඉමමත්ථං අනිදිසති.

යො සුඛං දුක්ඛතො අද්දාති යො හික්ඛු සුඛවෙදනං විපරිණාමදුක්ඛතාය ‘‘දුක්ඛ’’න්ති පඤ්ඤාවක්ඛුනා අද්දක්ඛි. දුක්ඛමද්දක්ඛි සල්ලතොති දුක්ඛවෙදනං පිළාජනනතො අන්තොතුදනතො දුන්නීභරණතො ව සල්ලන්ති අද්දක්ඛි පස්සි. අදුක්ඛමසුඛන්ති උපෙක්ඛාවෙදනං. සන්නන්ති සුඛදුක්ඛානි විය අනොලාරිකතාය පච්චයවසෙන චූපසන්නසභාවතාය ව සන්නං. අනිච්චතොති හුත්වා අභාවතො උදයබ්බයවත්තතො තාවකාලිකතොතිච්චපටික්ඛෙපතො ව ‘‘අනිච්ච’’න්ති යො

අද්දක්බි. ස වෙ සම්මද්දසො හික්ඛු එකංසෙන පරිබ්‍යත්තං වා වෙදනාය සම්මා පස්සනකොති අත්ථො.

දුක්ඛානිති සඛ්ඛාරදුක්ඛතාය දුක්ඛා ඉතිපි. සබ්බං තං දුක්ඛස්මිත්ති සබ්බං තං වෙදයිතං දුක්ඛස්මිං අන්තොගධං පරියාපන්නං වදාමි
සඛ්ඛාරදුක්ඛතානිවත්තනතො. සුඛදුක්ඛතොපි වානි සුඛාදීනං
ධීතිවිපරිණාමඤ්ඤාණසුඛතාය විපරිණාමධීතිඅඤ්ඤාණදුක්ඛතාය ව චුත්තත්තා
තිස්සොපි සුඛතො, තිස්සොපි ව දුක්ඛතො අනුපස්සිතබ්බාති අත්ථො. රූපාදි-
ආරම්මණජන්දාදි-අධිපති-ඤාණාදි-සහජාත- කාමාවචරාදි-භූමිනානත්තභෙදානං
කුසලාකුසල-තංවිපාකකිරියා-නානත්තාදිභෙදානඤ්ච, ආදි-සද්දෙන
සඛ්ඛාරිකාසඛ්ඛාරිකස-වත්ථුකාවත්ථුකාදි-නානත්තභෙදානඤ්ච වසෙනාති
යොජෙතබ්බං. සුඤ්ඤතධම්මස්සාති “ධම්මා භොන්ති”තිආදිනා (ධ. ස. 121)
සුඤ්ඤතවාරෙ ආගතසුඤ්ඤතසභාවස්ස වසෙන. “කාමඤ්චෙත්ථා”තිආදිනා පුබ්බෙ
පභීනත්තා පුන පභානං න වත්තබ්බන්ති වොදනං දස්සෙති, මග්ගචිත්තක්ඛණෙ වා
එකත්ථ පභීනං සබ්බත්ථ පභීනමෙව භොතීති විසුං විසුං න වත්තබ්බන්ති. තත්ථ
පුරිමාය වොදනාය නානාපුග්ගලපරිහාරො, පච්ඡිමාය නානාචිත්තක්ඛණිකපරිහාරො.
ලොකියභාවනාය හි කායෙ පභීනං න වෙදනාදීසු පභීනං භොති යදිපි න පචත්තෙය්‍ය,
න පටිපක්ඛභාවනාය තත්ථ සා අභිජ්ඣාදොමනස්සස්ස අප්පචත්ති භොතීති පුන
තප්පභානං වත්තබ්බමෙවාති. එකත්ථ පභීනං සෙසෙසුපි පභීනං භොතීති
මග්ගසතිපට්ඨානභාවනං, ලොකියභාවනාය වා සබ්බත්ථ අප්පචත්තිමත්තං සන්ධාය
චුත්තං. “පඤ්චපි බන්ධා ලොකො”ති හි විහඬිගෙ (විහ. 362, 364, 366, 373)
චතුසුපි යානෙසු චුත්තන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

කායානුපස්සනාවණ්ණනා

ආනාපානපබ්බවණ්ණනා

107. බාහිරකෙසුපි ඉතො එකදෙසස්ස සම්භවතො සබ්බප්පකාරග්ගහණං කතං
“සබ්බප්පකාරකායානුපස්සනානිබ්බත්තකස්සා”ති. තෙන යෙ ඉමෙ
ආනාපානපබ්බාදිවසෙන ආගතා චුද්දසප්පකාරා, තදන්තොගධා ව
අජ්ඣත්තාදිඅනුපස්සනා පකාරා, තථා කායගතාසතිසුත්තෙ (ම. නි. 3.154) චුත්තා
කෙසාදිවණ්ණසණ්ඨානකසිණාරම්මණවතුක්කජ්ඣානප්පකාරා, ලොකියාදිප්පකාරා
ව, තෙ සබ්බෙපි අනවසෙසතො සඬිගණ්හාති. ඉමෙ ව පකාරා ඉමස්මිංයෙව
සාසනෙ, න ඉතො බහිද්ධාති චුත්තං “සබ්බප්පකාර...පෙ.... පටිසෙධනො වා”ති.
තත්ථ තථාභාවපටිසෙධනොති සබ්බප්පකාරකායානුපස්සනානිබ්බත්තකස්ස
පුග්ගලස්ස අඤ්ඤාසාසනස්ස නිස්සයභාවපටිසෙධනො. එතෙන “ඉධ, හික්ඛවෙ”ති
එත්ථ ඉධ-සද්දො අන්තොගධඵ්චසද්දත්ථොති දස්සෙති. සන්ති හි එකපදානිපි
සාවධාරණාති යථා “වායුහක්ඛො”ති (දී. නි. ටී. 2.374). තෙනාහ “ඉධෙව

සමණෝ” තිආදි. පරිපුණ්ණසමණකරණධම්මො හි සො, යො
සබ්බජ්ජකාරකායානුපස්සනානිබ්බත්තකො. පරජ්ජවාදාති පරෙසං
අඤ්ඤතිත්ථියානං නානජ්ජකාරා වාදා තිත්ථායතනානි.

අරඤ්ඤාදිකස්සෙව භාවනානුරූපසෙනාසනනං දස්සෙතුං “ඉමස්ස හී” තිආදි
වුත්තං. දුද්දමො දමථං අනුපගතො ගොණො කුටගොණො. දොහනකාලෙ යථා
ථනෙහි අනවසෙසතො බීරං න පග්ගරති, එවං දොහපට්ඨන්ධිනී කුටධෙනු.
රූපසද්දාදිකෙ පටිච්ච උප්පජ්ජනකඅස්සාදො රූපාරම්මණාදිරසො. පුබ්බෙ
ආචිණ්ණාරම්මණන්ති පබ්බජ්ජාතො පුබ්බෙ, අනාදිමති වා සංසාරෙ
පරිචිතාරම්මණං.

නිබන්ධෙය්‍යාති බන්ධෙය්‍යා. සත්ථියාති සම්මදෙව කම්මට්ඨානස්ස
සල්ලක්ඛණවසෙන පවත්තාය සත්ථියා. ආරම්මණෙති කම්මට්ඨානාරම්මණෙ.
දළ්භන්ති ථීරං, යථා සතොකාරිස්ස උපචාරජ්ජනාහෙදො සමාධි ඉජ්ඣති, තථා
ථාමගනං කත්ථාති අත්ථො.

විසෙසාධිගමදිට්ඨධම්මසුඛවිහාරපදට්ඨානන්ති සබ්බෙසං බුද්ධානං, එකච්චානං
පච්චෙකබුද්ධානං, බුද්ධසාවකානඤ්ච විසෙසාධිගමස්ස, අඤ්ඤෙන කම්මට්ඨානෙන
අධිගතවිසෙසානං දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරස්ස ව පදට්ඨානභූතං. චත්ථුවිජ්ජාවරියො විය
භගවා යොගීනං අනුරූපනිවාසට්ඨානුපදිසනතො. හික්ඛු දීපිසදිසො අරඤ්ඤෙ
එකාකී විහරිත්වා පටිපක්ඛනිම්මථනෙන ඉච්ඡිතත්ථසාධනතො. එලමුත්තමන්ති
සාමඤ්ඤඵලං සන්ධායාහ. පරක්කමජවයොග්ගභූමින්ති භාවනුස්සාහජවස්ස
යොග්ගකරණභූමිභූතං.

අස්සාසපස්සාසානං වසෙන සික්ඛතොති අස්සාසපස්සාසානං
දීඝරස්සනාපජානන-සබ්බකායපටිසංවෙදන-ඔළාරිකොළාරිකපටිපස්සම්භනවසෙන
භාවනානුයොගං සික්ඛතො, තථාභූතො වා හුත්වා තිස්සො සික්ඛා පවත්තයතො.
අස්සාසපස්සාසනිම්ත්තෙති අස්සාසපස්සාසසන්තිස්සයෙන
උපට්ඨිතපටිභාගනිම්ත්තෙ. අස්සාසපස්සාසෙ පරිග්ගණ්හාති රූපමුඛෙන විපස්සනං
අහිනිවිසන්තො, යො “අස්සාසපස්සාසකම්මිකො” ති වුත්තො. කුමානච්චානි
පරිග්ගණ්හාති අරූපමුඛෙන විපස්සනං අහිනිවිසන්තො. චත්ථු නාම කරජකායො
චිත්තචෙතසිකානං පවත්තිට්ඨානභාවතො. අඤ්ඤො සත්තො වා පුග්ගලො වා
නත්ථීති විසුද්ධදිට්ඨි “තයිදං ධම්මමත්තං න අහෙතුකං, නාපි
ඉස්සරාදිවිසමහෙතුකං, අථ බො අවිජ්ජාදිහි එව සහෙතුක” න්ති අද්ධත්තයෙපි
කඬ්ඛාවිතරණෙන විනිශ්ඡකඬ්ඛො “යං කිඤ්චි රූප” න්තිආදිනා (ම. නි. 1.361; ම.
නි. 2.113; ම. නි. 3.86; අ. නි. 4.181; පටි. ම. 1.48) කලාපසම්මසනවසෙන
තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා උදයබ්බයානුපස්සනාදිවසෙන විපස්සනං වඩ්ඪෙත්තො
අනුක්කමෙන මග්ගපටිපාටියා.

පරස්ස වා අස්සාසපස්සාසකායෙති ඉදං සම්මසනවාරවසෙනායං පාළි පවත්තාති කත්වා චූත්තං, සමථවසෙන පන පරස්ස අස්සාසපස්සාසකායෙ අප්පනානිමිත්තුප්පත්ති එව නත්ථිති. ඉදං උභයං න ලබ්භතීති “අප්ඤ්ඤාත්තං, ඛනිද්ධා”ති ව චූත්තං ඉදං ධම්මද්වයසට්ඨං එකතො ආරම්මණභාවෙන න ලබ්භති.

සමුදෙති එතස්මාති සමුදයො, සො එව කාරණට්ඨොන ධම්මොති සමුදයධම්මො, අස්සාසපස්සාසානං පවත්තිහෙතුකරජකායාදි. තස්ස අනුපස්සනසීලො සමුදයධම්මානුපස්සී. තං පන සමුදයධම්මං උපමාමුඛෙන දස්සෙන්නො “යථා නාමා”ති ආදිමාහ. තත්ථ භස්තන්ති රුත්තිං. ගම්ගරනාලීන්ති උක්කාපනාලීං. තෙති කරජකායාදිකෙ. යථා අස්සාසපස්සාසකායො කරජකායාදිසම්බන්ධී ඵලභාවෙන, එවං තෙපි අස්සාසපස්සාසකායසම්බන්ධීතො හෙතුභාවෙනාති “සමුදයධම්මා කායස්මි”න්ති වත්තබ්බතං ලභන්තීති චූත්තං “සමුදය...පෙ.... චූච්චතී”ති. පකතිවාචී වා ධම්ම-සද්දො “ජාතිධම්මාන”න්ති ආදිසු (ම. නි. 1.131; ම. නි. 3.373; පටි. ම. 1.33) වියාති කායස්ස පච්චයසමවායෙ උප්පජ්ජනපකතිකානුපස්සී “සමුදයධම්මානුපස්සී”ති චූත්තො. තෙනාහ – “කරජකායඤ්ඤා”ති ආදි. එවඤ්ඤා කත්වා කායස්මිත්ති භූමිමච්චනඤ්ඤා සමත්ථිතං හොති. වයධම්මානුපස්සීති එත්ථ අහෙතුකත්තෙපි විනාසස්ස යෙසං හෙතුධම්මානං අභාවෙ යං න හොති, තදභාවො තස්ස අභාවස්ස හොතු විය වොහරියතීති උපචාරතො කරජකායාදිඅභාවො අස්සාසපස්සාසකායස්ස වයකාරණං චූත්තො. තෙනාහ “යථා භස්තායා”ති ආදි. අයං තාවෙත්ථ පඨමවිකප්පවසෙන අත්ථවිභාවනා. දුතියවිකප්පවසෙන පන උපචාරෙන විනායෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. අප්ඤ්ඤාත්තඛනිද්ධානුපස්සනා විය භින්නවත්ථුච්චසයනාය සමුදයවයධම්මානුපස්සනාපි එකකාලෙ න ලබ්භතීති ආහ “කාලෙන සමුදයං කාලෙන වයං අනුපස්සන්නො”ති.

අත්ථී කායොති එව-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨොති “කායොව අත්ථී”ති වත්වා අවධාරණෙන නිවත්ථිතං දස්සෙන්නො “න සත්තො”ති ආදිමාහ. තස්සත්ථො – යො රුපාදිසු සත්තවිසත්තතාය පරෙසඤ්ඤා සජ්ජාපනට්ඨොන, සත්වගුණයොගතො වා “සත්තො”ති පරෙහි පරිකප්පිතො. තස්ස සත්තනිකායස්ස පූරණතො ව චන්ද්‍රපපජ්ජනධම්මතාය ගලනතො ව “පුග්ගලො”ති. ථියති සංභඤ්ඤති එත්ථ ගබ්භොති “ඉත්ථී”ති. පුරි පුරෙ භාගෙ සෙති පවත්තතීති “පුරිසො”ති. ආහිතො අහංමානො එත්ථාති “අත්තා”ති, අත්තනො සත්තකභාවෙන “අත්තනිය”න්ති. පරො න හොතීති කත්වා “අහ”න්ති, මම සත්තකත්ති කත්වා “මම”න්ති. චූත්තප්පකාරවිනිමුත්තො අඤ්ඤොති කත්වා “කොච්චී”ති, තස්ස සත්තකභාවෙන “කස්සච්චී”ති පරිකප්පෙතබ්බො කොච්චී නත්ථී, කෙවලං කායො එව අත්ථීති අත්තත්තනියසුඤ්ඤතමෙව කායස්ස විභාවෙති. එවන්ති “කායොව අත්ථී”ති ආදිනා චූත්තප්පකාරෙන. ඤාණපමාණත්ථායාති කායානුපස්සනාඤාණපරං පමාණං පාපනත්ථාය. සතිපමාණත්ථායාති කායපරිග්ගාහිකසතිපවත්තං සතිපරං පමාණං පාපනත්ථාය. ඉමස්ස හි චූත්තනයෙන “අත්ථී කායො”ති අපරාපරුප්පත්තිවසෙන පච්චුපට්ඨිතා සති හියොයොසො මත්තාය තත්ථ ඤාණස්ස සතියා ව පරිබුහනාය හොති. තෙනාහ “සතිසම්පජ්ඤානං වඩ්ඪත්ථායා”ති.

ඉමිස්සා භාවනාය තණ්හාදිට්ඨිගාහානං උජුපටිපක්ඛත්තා වුත්තං
 “තණ්හා...පෙ.... විහරති”ති. තථාභූතො ව ලොකෙ කිඤ්චි “අහ”න්ති වා
 “මම”න්ති වා ගහෙනබ්බං න පස්සති, කුතො ගණ්භෙය්‍යා. තෙනාහ “න ව
 කිඤ්චි”තිආදි. එවම්පිති එත්ථ පි-සද්දො හෙට්ඨා නිද්දිට්ඨස්ස තාදිසස්ස අත්ථස්ස
 අභාවතො අවුත්තසමුච්චයත්ථොති දස්සෙන්නො “උපරි අත්ථං උපාදායා”ති ආහ.
 “එව”න්ති පන නිද්දිට්ඨාකාරස්ස පච්චාමසනං නිගමනවසෙන කතන්ති ආහ
 “ඉමිනා පන...පෙ.... දස්සෙති”ති. පුබ්බහාගසතිපට්ඨානස්ස ඉධාධිජ්ජෙතත්තා
 වුත්තං “සති දුක්ඛසච්ච”න්ති. සා පන සති යස්මිං අත්තභාවෙ, තස්ස සමුට්ඨාපිකා
 තණ්හා තස්සාපි සමුට්ඨාපිකා එව නාම හොති තදභාවෙ අභාවතොති ආහ “තස්සා
 සමුට්ඨාපිකා පුරිමතණ්හා”ති. අප්පචත්තිති අප්පචත්තිතිමිත්තං, න පචත්තති
 එත්ථාති වා අප්පචත්ති. චතුසච්චවසෙනාති චතුසච්චකම්මට්ඨානවසෙන.
 උස්සක්කිත්ථාති විසුද්ධිපරම්පරාය ආරුහිත්ථා, භාවනං උපරි නෙත්ථාති අත්ථො.
 නිය්‍යානමුඛන්ති වට්ටදුක්ඛතො නිස්සරණුපායො.

ආනාපානපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉරියාපථපබ්බවණ්ණනා

108. ඉරියාපථවසෙනාති ඉරියනං ඉරියා, කිරියා, ඉධ පන කායිකපයොගො
 වෙදිතබ්බො. ඉරියානං පථො පචත්තිමග්ගොති ඉරියාපථො, ගමනාදිසර්ථාවත්ථා.
 ගච්ඡන්තො වා හි සත්තො කායෙන කත්තබ්බකිරියං කරොය්‍ය ධීතො වා නිසින්තො
 වා නිපන්තො වාති. තෙසං වසෙන, ඉරියාපථවිභාගෙනාති අත්ථො. පුන චපරන්ති
 පුන ච අපරං, යථාවුත්තආනාපානකම්මට්ඨානතො හියෙය්‍යාපි අඤ්ඤං
 කායානුපස්සනාකම්මට්ඨානං කථෙමි, සුඤ්ඤාථාති වා අධිජ්ජායො. ගච්ඡන්තො
 වාතිආදි ගමනාදිමත්තජානනස්ස ගමනාදිගතවිසෙසජානනස්ස ච සාධාරණචචනං.
 තත්ථ ගමනාදිමත්තජානනං ඉධ නාධිජ්ජෙතං, ගමනාදිගතවිසෙසජානනං පන
 අධිජ්ජෙතන්ති තං විහජිත්ථා දස්සෙතුං “තත්ථ කාම”න්තිආදි වුත්තං.
 සත්තුපලද්ධිත්ති සත්තො අත්ථිති උපලද්ධිං සත්තග්ගාහං න ජහති න පරිච්චජති
 “අහං ගච්ඡාමි, මම ගමන”න්ති ගාහසබ්භාවතො. තතො එව අත්තසඤ්ඤං “අත්ථි
 අත්තා කාරකො වෙදකො”ති එවං පචත්තං විපරිතසඤ්ඤං න උග්ඝාටෙති
 නාපනෙති අපටිපක්ඛභාවතො, අනනබ්බහනතො වා. එවං භූතස්ස චස්ස කුතො
 කම්මට්ඨානාදිභාවොති ආහ “කම්මට්ඨානං වා සතිපට්ඨානභාවනා වා න හොති”ති.
 ඉමස්ස පනාතිආදියුක්කපක්ඛස්ස වුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. තමෙව
 හි අත්ථං විවරිතුං “ඉදං හී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ කො ගච්ඡතිති ගමනකිරියාය
 කත්තුපුච්ඡා, සා කත්තුභාවවිසිට්ඨඅත්තපටික්ඛෙපත්ථා ධම්මමත්තස්සෙව
 ගමනසිද්ධිදස්සනතො. කස්ස ගමනන්ති
 අකත්තුතාවිසිට්ඨඅත්තග්ගාහපටික්ඛෙපත්ථා. කිංකාරණාති පන
 පටික්ඛිත්තකත්තුකාය ගමනකිරියාය අවිපරිතකාරණපුච්ඡා “ගමනන්ති අත්තා
 මනසා සංයුජ්ජති, මනො ඉන්ද්‍රියෙහි, ඉන්ද්‍රියානි අත්තෙහි”ති
 එවමාදිගමනකාරණපටික්ඛෙපනතො. තෙනාහ “තත්ථා”තිආදි.

න කොට්ඨාසය වා පුග්ගලා වා ගවිජනි ධම්මමත්තස්සෙව ගමනසිද්ධිතො තබ්බිනිමුත්තස්ස ව කස්සපි අභාවතො. ඉදානි ධම්මමත්තස්සෙව ගමනසිද්ධිං දස්සෙතුං “චිත්තකිරියවායොධාතුච්ඡ්ථාරොනා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ චිත්තකිරියා ව සා වායොධාතුයා ච්ඡ්ථාරො ච්ඡ්ථන්දනඤ්චාති චිත්තකිරියවායොධාතුච්ඡ්ථාරො, තෙන. එත්ථ ව චිත්තකිරියග්ගහණෙන අනින්ද්‍රියබද්ධවායොධාතුච්ඡ්ථාරං නිවත්තෙති, වායොධාතුච්ඡ්ථාරග්ගහණෙන චෙතනාවච්චිඤ්ඤත්තිහෙදං චිත්තකිරියං නිවත්තෙති, උභයෙන පන කායච්ඤ්ඤත්තිං විභාවෙති. “ගවිජනි”ති වත්ථා යථා පවත්තමානෙ කායෙ “ගවිජනි”ති වොභාරො හොති, තං දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදි වුත්තං. තත්ති ගන්තුකාමතාවසෙන පවත්තචිත්තං. වායං ජනෙතීති වායොධාතුඅධිකං රූපකලාපං ජනෙති, අධිකතා චෙත්ථ සාමත්ථියතො, න පමාණතො. ගමනචිත්තසමුට්ඨිතං සහජාතරූපකායස්ස ථම්මනසන්ධාරණවලනානං පච්චයභූතෙන ආකාරවිසෙසෙන පවත්තමානං වායොධාතුං සන්ධායාහ “වායො විඤ්ඤත්තිං ජනෙති”ති. අධිජ්ජායසහභාවී හි විකාරො විඤ්ඤත්ති, යථාවුත්තඅධිකභාවෙනෙව ව වායොගහණං, න වායොධාතුයා එව ජනකභාවතො, අඤ්ඤථා විඤ්ඤත්තියා උපාදායරූපභාවො දුරුපපාදො සියා. පුරතො අභිනීභාරො පුරතොභාගෙන කායස්ස පවත්තනං, යො “අභික්කමො”ති වුච්චති.

“එසෙව නයො”ති අතිදෙසවසෙන සඬ්ඛෙපතො වත්ථා තමෙවත්ථං විවරිතුං “තත්‍රාපි හී”තිආදි වුත්තං. කොට්ඨො පට්ඨායාති හෙට්ඨිමකොට්ඨො පට්ඨාය. උස්සිතභාවොති උබ්බිද්ධභාවො.

එවං පජානතොති එවං චිත්තකිරියවායොධාතුච්ඡ්ථාරෙනෙව ගමනාදිභාවො හොතීති පජානතො තස්ස එවං පජානනාය නිච්ඡයගමනත්ථං “එවං හොති”ති විචාරණා වුච්චති ලොකෙ යථාභූතං අජානන්තෙහි මිච්ඡාහිනිවෙසවසෙන, ලොකවොහාරවසෙන වා. අත්ථි පනාති අත්තතො එව විමංසනවසෙන පුච්ඡාවචනං. නත්ථිති නිච්ඡයවසෙන සත්තස්ස පටික්ඛෙපවචනං. යථා පනාතිආදි තස්සෙවත්ථස්ස උපමාය විභාවනං.

නාවා මාලුතවෙගෙනාති යථා අවෙතනා නාවා වාතවෙගෙන දෙසන්තරං යාති, යථා ව අවෙතනො තෙජනං කණ්ඩො ජියාවෙගෙන දෙසන්තරං යාති, තථා අවෙතනො කායො වාතාහතො යථාවුත්තවායුනා නීතො දෙසන්තරං යාතීති එවං උපමාසංසන්දනං වෙදිතබ්බං. සවෙ පන කොට්ඨි වදෙයා “යථා නාවාය තෙජනස්ස ව පෙල්ලකස්ස පුරිසස්ස වසෙන දෙසන්තරගමනං, එවං කායස්සාපි”ති, හොතු, එවං ඉච්ඡිතොවායමත්ථො. යථා හි නාවා තෙජනානං සංහතලක්ඛණස්සෙව පුරිසස්ස වසෙන ගමනං, න අසංහතලක්ඛණස්ස, එවං කායස්සාපිති කා නො භාති, හියොයාපි ධම්මමත්තතාව පතිට්ඨං ලහති, න පුරිසවාදො. තෙනාහ “යන්තං සුත්තවසෙනා”තිආදි.

තත්ථ පසුත්තන්ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙන ගමනාදිකිරියාවසෙන පයොජීතං. යාතීති තිට්ඨති. එත්ථාති ඉමස්මිං ලොකෙ. විනා හෙතුපච්චයෙති

ගන්තුකාමතාවිත්ත-තංසමුට්ඨාන-වායොධාතු-ආදිහෙතුපච්චයෙහි විනා. තිට්ඨෙති තිට්ඨෙය්‍යා. චෛත්ති චෛය්‍යා ගච්ඡෙය්‍යා කො නාමාති සම්බන්ධො. පටික්ඛෙපත්ථො චෙත්ථ කිං-සද්දොති හෙතුපච්චයවිරහෙන යානගමනපටික්ඛෙපමුඛෙන සබ්බායපි ධම්මජ්ජපවත්තියා පච්චයාධීනවුත්තිතාවිභාවනෙන අත්තසුඤ්ඤතා විය අනිච්චදුක්ඛතාපි විභාවිතාති දට්ඨබ්බො.

පණ්ණිනොති යථා යථා පච්චයෙහි පකාරතො නිහිතො යපිතො. සබ්බසංඛාරානිකවචනන්ති සබ්බෙසං චතුන්නම්පි ඉරියාපථානං සංඛගණ්හනවචනං, පුබ්බෙ විසුං විසුං ඉරියාපථානං වුත්තත්තා ඉදං තෙසං එකජ්ඣං ගහෙත්වා වචනන්ති අත්ථො. පුරිමනගො වා ඉරියාපථජ්ජයානො වුත්තොති තත්ථ කායො අජ්ජයානො අනුනිජ්ජාදිති ඉධ කායං ජයානං අජ්ජයානාඤ්ච ඉරියාපථං අනුනිජ්ජාදං කත්වා දස්සෙතුං දුතියනගො වුත්තොති එවම්පෙත්ථ ද්විත්තං නයානං විසෙසො චෙදිතබ්බො. ධීතොති පවත්තො.

ඉරියාපථපරිග්ගණ්හනම්පි ඉරියාපථවතො කායස්සෙව පරිග්ගණ්හනං තස්ස අවත්ථාවිසෙසභාවතොති වුත්තං “ඉරියාපථපරිග්ගණ්හන කායෙ කායානුපස්සි විහරති”ති. තෙනෙවෙත්ථ රූපක්ඛන්ධවසෙනෙව සමුදයාදගො උද්ධටා. එස නගො සෙසවාරෙසුපි. ආදිනාති එත්ථ ආදි-සද්දෙන යථා “තණ්හාසමුදයා කම්මසමුදයා ආභාරසමුදයා”ති නිබ්බන්තිලක්ඛණං පස්සන්තොපි රූපක්ඛන්ධස්ස උදයං පස්සතිති ඉමෙ චත්තාරො ආභාරා සංඛගණ්හන්ති, එවං “අවිජ්ජානිරොධා රූපනිරොධා”තිආදගොපි පඤ්ච ආකාරා සංඛගහිතාති දට්ඨබ්බො. සෙසං වුත්තනයමෙව.

ඉරියාපථපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුසම්පජ්ඤ්ඤපබ්බවණ්ණනා

109. චතුසම්පජ්ඤ්ඤවසෙනාති (දී. නි. ටී. 1.284; සං. නි. 5.368; දී. නි. අභි. ටී. 2.214) සමන්තතො පකාරෙහි, පකට්ඨං වා සවිසෙසං ජානාතීති සම්පජානො, සම්පජානස්ස භාවො සම්පජ්ඤ්ඤං, තථාපවත්තං ඤාණං. චත්තාරි සම්පජ්ඤ්ඤාති සමාහටාති චතුසම්පජ්ඤ්ඤං, තස්ස වසෙන. අභික්කමනං අභික්කන්තන්ති ආහ “අභික්කන්තං වුවචති ගමන”න්ති. තථා පටික්කමනං පටික්කන්තන්ති ආහ “පටික්කන්තං වුවචති නිවත්තන”න්ති. නිවත්තනන්ති ච නිවත්තිමත්තං, නිවත්තිත්වා පන ගමනං ගමනමෙව. අභිහරන්තොති ගමනවසෙන කායං උපනෙන්නො.

සම්මා පජානනං සම්පජානං, තෙන අත්තනා කාතබ්බස්ස කරණසීලො සම්පජානකාරීති ආහ “සම්පජ්ඤ්ඤන සබ්බකිච්චකාරී”ති. සම්පජානසද්දස්ස සම්පජ්ඤ්ඤපරියායනා පුබ්බෙ වුත්තායෙව. සම්පජ්ඤ්ඤං කරොතෙවාති අභික්කන්තාදීසු අසම්මොහං උජ්ජාදෙති එව. සම්පජානස්ස වා කාරො එතස්ස අත්ථිති සම්පජානකාරී. ධම්මතො වඩ්ඪිසංඛාතෙන සහ අත්ථොන පවත්තතිති

සාත්ථකං, අභික්කන්තාදි. සාත්ථකස්ස සම්පජානනං සාත්ථකසම්පජ්ඣං.
 සප්පායස්ස අත්තනො උපකාරාවහස්ස භිතස්ස සම්පජානනං සප්පායසම්පජ්ඣං
 අභික්කමාදීසු භික්ඛාවාරගොවරෙ, අඤ්ඤත්ථාපි ව පවත්තෙසු අවිජ්ඣතෙ
 කම්මට්ඨානසංඛිතො ගොවරෙ සම්පජ්ඣං ගොවරසම්පජ්ඣං. අභික්කමාදීසු
 අසම්මුඤ්ඤතමෙව සම්පජ්ඣං අසම්මොහසම්පජ්ඣං. පරිග්ගණ්හිත්වාති
 පටිසංඛාය.

තස්මිත්ති සාත්ථකසම්පජ්ඣවසෙන පරිග්ගහිතඅත්ථෙ. අත්ථො නාම
 ධම්මතො වඩ්ඪිති යං සාත්ථකන්ති අධිජ්ජෙනං ගමනං, තං සප්පායමෙවාති සියා
 කස්සපි ආසංඝිකාති තන්තිවත්තනත්ථං “වෙනියදස්සනං තාවා”තිආදි ආරද්ධං.
 විත්තකම්මරූපකාති වියාති විත්තකම්මකතපට්ඨායො විය, යන්තපයොගෙන වා
 විවිත්තකම්මපට්ඨායො විය. අසම්පෙක්ඛනං ගෙහසිතඅඤ්ඤාණුපෙක්ඛාවසෙන
 ආරම්මණස්ස අයොනියො ගහණං. යං සන්ධාය චුත්තං “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා
 උජ්ජප්පති උපෙක්ඛා බාලස්ස මුල්භස්ස පුට්ඨජනස්සා”තිආදි (ම. නි. 3.308).
 හත්ථිආදිසම්මද්දෙන ජීවිතන්තරායො, විසභාගරූපදස්සනාදිනා
 බ්‍රහ්මවරියන්තරායො.

පබ්බජිතදිවසතො පට්ඨාය භික්ඛුනං අනුචත්තනකථා ආවිණ්ණා,
 අනුචත්තනකථා පන තස්සා දුතියා නාම භොතිති ආහ “ද්වෙ කථා නාම න
 කථිතපුබ්බා”ති.

ඵවන්ති “සවෙ පනා”තිආදිකං සබ්බමිපි චුත්තාකාරං පච්චාමසති, න “පුරිසස්ස
 මාතුගාමාසුහ”න්තිආදිකං චුච්චමානං. යොගකම්මස්ස පවත්තිට්ඨානතාය භාවනාය
 ආරම්මණං කම්මට්ඨානන්ති චුච්චතිති ආහ “කම්මට්ඨානසංඛිතං ගොවර”න්ති.
 උග්ගහෙත්වාති යථා උග්ගහනිමිත්තං උජ්ජප්පති, ඵං උග්ගහකොසල්ලස්ස
 සම්පාදනවසෙන උග්ගහෙත්වා. හරතීති කම්මට්ඨානං පවත්තෙති, යාව
 පිණ්ඩපාතපටික්කමා අනුයුඤ්ජතීති අත්ථො. න පච්චාහරතීති ආහාරූපහොගතො
 යාව දිවාට්ඨානුපසංඝිකමනා කම්මට්ඨානං න පටිනෙති.

සරීරපරිකම්මන්ති මුඛධොවනාදිසරීරපටිජග්ගනං. ද්වෙ තයො පල්ලඬකෙති
 ද්වෙ තයො නිසජ්ජාවාරෙ, ද්වෙ තිණි උණ්භාසනාති. තෙනාහ “උසුමං
 ගාහාපෙන්නො”ති. කම්මට්ඨානසිසෙන්නෙවාති කම්මට්ඨානග්ගෙනෙව, කම්මට්ඨානං
 පධානං කත්වා ඵවාති අත්ථො. තෙන “පත්තොපි අවෙනතො”තිආදිනා (ම. නි.
 අට්ඨ. 1.109) චක්ඛමානං කම්මට්ඨානං, යථාපරිහරියමානං වා අවිජ්ඣත්වාති
 දස්සෙති. “පරිහොගවෙනියතො සරීරවෙනියං ගරුතර”න්ති කත්වා “වෙනියං
 චන්දිත්වා”ති පුබ්බකාලකිරියාවසෙන චුත්තං. තථා හි අට්ඨකථායං (විහ. අට්ඨ. 809;
 ම. නි. අට්ඨ. 3.128; අ. නි. අට්ඨ. 1.1.275) “වෙනියං බාධයමානා බොධිසාබා
 හරිතඛ්ඛා”ති චුත්තා.

ජනසඬුගහත්මන්ති “මයි අකටේන්තෙ එතෙසං කො කටේස්සති” ති
ධම්මානුග්ගහෙන ජනසඬුගහත්මං. තස්මාති. යස්මා “ධම්මකථා නාම
කටේතබ්බායෙවා” ති අට්ඨකථාවරියා වදන්ති, යස්මා ච ධම්මකථා
කම්මට්ඨානවිනිමුක්තා නාම නත්ථී, තස්මා. අනුමොදනං කත්වාති එත්ථාපි
“කම්මට්ඨානසීසෙනෙවා” ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. සම්පත්තපරිච්ඡේදෙනෙවාති
“පරිච්ඡෙනො අපරිච්ඡෙනො” ති ආදිවිභාගං අකත්වා සම්පත්තකොටියාව. භයෙනි
පරවක්කාදිභයෙ.

කම්මජනෙජොති ගහණං සන්ධායාහ. කම්මට්ඨානවීථිං නාරොහති
බුදාපරිස්සමෙන කිලන්තකායත්තා සමාධානාභාවතො. අවසෙසට්ඨානෙති යාගුයා
අග්ගහිතට්ඨානෙ. පොඬබානුපොඬබන්ති කම්මට්ඨානුපට්ඨානස්ස
අවිච්ඡේදදස්සනවචනමෙතං, යථා පොඬබානුපොඬබපවත්තාය සරපට්ඨානියා
අවිච්ඡේදො, එවමෙතස්සාපිති.

නික්ඛිත්තධුරො භාවනානුයොගෙ. වත්තපට්ඨන්තියා අපුරුෂෙන සබ්බවත්ථානි
හින්දිත්වා. “කාමෙ අවිතරාගො හොති, කායෙ අවිතරාගො, රූපෙ අවිතරාගො,
යාවදන්ථං උදරාවදෙනකං භුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යසුඛං පස්සසුඛං මිද්ධසුඛං අනුයුත්තො
විහරති, අඤ්ඤතරං දෙවනිකායං පණ්ඩාය බ්‍රහ්මවරියං වරති” ති (දී. නි. 3.320; ම.
නි. 1.186) එවං චුත්ත පඤ්චවිධවෙනොබ්බවිනිබන්ධවිත්තො. වරිත්වාති
පවත්තිත්වා.

අත්තකාමාති අත්තනො හිතසුඛං ඉච්ඡන්තා, ධම්මච්ඡන්දවන්තොති අත්ථො.
ධම්මොති හි හිතං, තන්තිමිත්තකඤ්ච සුඛන්ති. අථ වා විඤ්ඤානං නිබ්බිසෙසත්තා
අත්තභාවපරියාපන්නත්තා ච අත්තා නාම ධම්මො, තං කාමෙන්ති ඉච්ඡන්තිති
අත්තකාමා. උසභං නාම වීසති යට්ඨියො. තාය සඤ්ඤායාති තාය පාසාණසඤ්ඤාය,
එත්තකං යානං ආගතාති ජානන්තාති අධිප්පායො. සොයෙව නයොති “අයං
හික්ඛු” ති ආදිකො යො යානෙ චුත්තො, සො එව නිසජ්ජායපි නයො. පච්ඡතො
ආගච්ඡන්තානං ඡින්නහත්තභාවභයෙනපි යොනිසොමනසිකාරං පරිබ්‍රුහෙති.

බහාපධානං පුජෙස්සාමීති අම්භාකං අත්ථාය ලොකනාටේන ඡ වස්සානි කතං
දුක්කරවරියං එවාහං යථාසත්ති පුජෙස්සාමීති. පට්ඨන්තිපුජා හි සත්ථුපුජා, න
ආමිසපුජා. යානවඬ්ඤානමෙවාති අධිට්ඨානබ්බඉරියාපට්ඨසෙන චුත්තං, න
භොජනාදිකාලෙසු අවස්සං කත්තබ්බනිසජ්ජාය පටික්ඛෙපවසෙන.

වීථිං ඔතරිත්වා ඉතො විතො ච අනොලොකෙත්වා පයමමෙව වීථියො
සල්ලක්ඛෙනබ්බාති ආහ “වීථියො සල්ලක්ඛෙත්වා” ති. යං සන්ධාය චුච්චති
“පාසාදිකෙන අහික්කන්තෙනා” ති, තං දස්සෙතුං “තත්ථ වා” ති ආදි චුත්තං.

පච්චෙකබ්බොධිං සච්ඡිකරොති, යදි උපනිස්සයසම්පන්නො හොතීති සම්බන්ධො.
එවං සබ්බත්ථ ඉතො පරෙසුපි. තත්ථ පච්චෙකබ්බොධියා උපනිස්සයසම්පදා කප්පානං

ද්වේ අසඬ්බොයානි සතසහස්සඤ්ච තජ්ජං පුඤ්ඤඤාණසම්භරණං,
 සාවකබොධියං අග්ගසාවකානං එකං අසඬ්බොයාං කප්පසතසහස්සඤ්ච,
 මහාසාවකානං කප්පසතසහස්සමෙව, ඉතරෙසං අතීතාසු ජාතීසු
 විචට්ටසන්නිස්සයවසෙන නිබ්බත්තිතං නිබ්බේධනාගියං කුසලං. බාහියො
 දාරුචීරියොති බහි විසයෙ සඤ්ජාතසංවඨ්ඨතාය බාහියො, දාරුචීරපරිහරණෙන
 දාරුචීරියොති ව සමඤ්ඤාතො. සො හි ආයස්මා -

“තස්මා තිහ තෙ, බාහිය, එවං සික්ඛිතබ්බං ‘දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං හවිස්සති,
 සුතෙ... මුතෙ... විඤ්ඤාතෙ විඤ්ඤාතමත්තං හවිස්සති’ ති. යතො බො තෙ,
 බාහිය, දිට්ඨෙ දිට්ඨමත්තං හවිස්සති, සුතෙ... මුතෙ... විඤ්ඤාතෙ
 විඤ්ඤාතමත්තං හවිස්සති, තතො ත්වං, බාහිය, න තෙන. යතො ත්වං, බාහිය,
 න තෙන, තතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ. යතො ත්වං, බාහිය, න තත්ථ, තතො
 ත්වං, බාහිය, තෙවිධ න හුරං න උභයමත්තරෙන, එසෙවත්තො දුක්ඛස්සා” ති
 (උදා. 10) - එත්තකාය දෙසනාය අරහත්තං සච්ඡාකාසි.

තත්ති අසම්මුය්හනං. එවන්ති ඉදානි වුව්වමානාකාරෙන වෙදිතබ්බං. අත්තා
 අභික්කමතීති ඉමිනා අන්ධපුපුජ්ජනස්ස දිට්ඨිග්ගාහවසෙන අභික්කමෙ සම්මුය්හනං
 දස්සෙති, අහං අභික්කමාමීති පන ඉමිනා මානග්ගාහවසෙන, තදුභයං පන තණ්හාය
 විනා න භොතීති තණ්හාග්ගාහවසෙනපි සම්මුය්හනං දස්සිතමෙව භොති. “තථා
 අසම්මුය්හන්තො” ති වත්වා තං අසම්මුය්හනං යෙන සනවිතිබ්බොගෙන භොති, තං
 දස්සෙන්නො “අභික්කමාමී” ති ආදිමාහ. තත්ථ යස්මා වායොධාතුයා අනුගතා
 තෙජොධාතු උද්ධරණස්ස පච්චයො. උද්ධරණගතිකා හි තෙජොධාතූති උද්ධරණෙ
 වායොධාතුයා තස්සා අනුගතභාවො, තස්මා ඉමාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො
 අධිමත්තතා, ඉතරාසඤ්ච ඔමත්තතාති දස්සෙන්නො “එකෙක...පෙ....
 බලවතියො” ති ආහ. යස්මා පන තෙජොධාතුයා අනුගතා වායොධාතු
 අතිහරණවිතිහරණානං පච්චයො. තිරියගතිකාය හි වායොධාතුයා
 අතිහරණවිතිහරණෙසු සාතිසයො බ්‍යාපාරොති තෙජොධාතුයා තස්සා
 අනුගතභාවො, තස්මා ඉමාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො අධිමත්තතා,
 ඉතරාසඤ්ච ඔමත්තතාති දස්සෙන්නො “තථා අතිහරණවිතිහරණෙසු” ති ආහ. සතිපි
 අනුගමනානුගන්තබ්බතාවිසෙසෙ තෙජොධාතු-වායොධාතු-භාවමත්තං සන්ධාය
 තථා-සද්දග්ගණං. තත්ථ අක්කන්තට්ඨානතො පාදස්ස උක්ඛිපනං උද්ධරණං,
 ඨිතට්ඨානං අතික්කමීත්වා පුරතො හරණං අතිහරණං බාණ්‍යආදිපරිහරණත්ථං,
 පතිට්ඨිතපාදසට්ටනපරිහරණත්ථං වා පස්සෙන හරණං වීතිහරණං, යාව
 පතිට්ඨිතපාදො, තාව ආහරණං අතිහරණං, තතො පරං හරණං වීතිහරණන්ති අයං වා
 එතෙසං විසෙසො.

යස්මා පථවීධාතුයා අනුගතා ආපොධාතු වොස්සජ්ජනස්ස පච්චයො.
 ගරුතරසභාවා හි ආපොධාතූති වොස්සජ්ජනෙ පථවීධාතුයා තස්සා අනුගතභාවො,
 තස්මා තාසං ද්වින්නමෙත්ථ සාමත්ථියතො අධිමත්තතා, ඉතරාසඤ්ච ඔමත්තතාති
 දස්සෙන්නො ආහ “වොස්සජ්ජනෙ...පෙ.... බලවතියො” ති. යස්මා පන

ආපොධාතුයා අනුගතා පථවිධාතු සන්නික්ඛෙපනස්ස පච්චයො, පතිට්ඨාභාවෙ විය පතිට්ඨාපනෙපි තස්සා සාතිසයකිව්වත්තා ආපොධාතුයා තස්සා අනුගතභාවො, තථා සට්ඨනකිරියාය පථවිධාතුයා වසෙන සන්නිරුමිහනස්ස සිජ්ඣනතො තත්ථාපි පථවිධාතුයා ආපොධාතුඅනුගතභාවො, තස්මා චුත්තං “තථා සන්නික්ඛෙපනසන්නිරුමිහනෙසු”ති. තත්ථාති තස්මිං අභික්කමනෙ, තෙසු වා චුත්තෙසු උද්ධරණාදියු ඡසු කොට්ඨාසෙසු. උද්ධරණෙති උද්ධරණක්ඛණෙ. රූපාරූපධම්මාති උද්ධරණාකාරෙන පවත්තා රූපධම්මා, තංසමුට්ඨාපකා අරූපධම්මා ව අතිහරණං න පාපුණන්ති ඛණමත්තාවට්ඨානතො. තත්ථ තත්ථෙචාති යත්ථ යත්ථ උප්පන්නා, තත්ථ තත්ථෙච. න හි ධම්මානං දෙසන්තරසඬකමනං අත්ථී. පබ්බං පබ්බන්තිආදි උද්ධරණාදිකොට්ඨාසෙ සන්ධාය චුත්තං, තං සභාගසන්නතිවසෙන චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අතිඉත්තරො හි රූපධම්මානම්පි පවත්තික්ඛණො ගමනස්සාදානං දෙවපුත්තානං හෙට්ඨුපරියෙන පටිමුඛං ධාවන්තානං සිරසි පාදෙ ව බද්ධධුරධාරාසමාගමතොපි සීඝරො. යථා තිලානං හජ්ජියමානානං පටපටායනෙන හෙදො ලක්ඛීයති, එවං සඬබ්බධම්මානං උප්පාදෙනාති දස්සනත්ථං “පටපටායන්තා”ති චුත්තං. උප්පන්නා හි එකන්තතො හිජ්ජන්තිති.

සද්ධිං රූපෙනාති ඉදං තස්ස තස්ස චිත්තස්ස නිරොධෙන සද්ධිං නිරුජ්ඣනකරූපධම්මානං වසෙන චුත්තං, යං තතො සත්තරසමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නං. අඤ්ඤා යදි රූපාරූපධම්මා සමානක්ඛණා සියුං, “රූපං ගරුපරිණාමං දන්ධනිරොධ”න්තිආදිවචනෙහි (විහ. අට්ඨ. 26) විරොධො සියා, තථා “නාහං, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤං එකධම්මම්පි සමනුපස්සාමි, යං එවං ලහුපරිවත්තං, යථයිදං චිත්ත”න්ති එවමාදිපාළියා (අ. නි. 1.48). චිත්තවෙතසිකා හි සාරම්මණසභාවා යථාබලං අත්තතො ආරම්මණපච්චයභූතමත්ථං විභාවෙන්තො එව උප්පජ්ජන්තිති තෙසං තංසභාවනිජ්ජන්තිඅනන්තරං නිරොධො, රූපධම්මා පන අනාරම්මණා පකාසෙනබ්බා, එවං තෙසං පකාසෙනබ්බභාවනිවත්ති සොළසහි චිත්තෙහි භොතීති තඬ්ඛණායුක්තා තෙසං ඉච්ඡිතා, ලහුවිඤ්ඤාණවිසයසඬගතිමත්තපච්චයතාය තිණ්ණං බන්ධානං, විසයසඬගතිමත්තතාය ව විඤ්ඤාණස්ස ලහුපරිවත්තිතා, දන්ධමභාභූතපච්චයතාය රූපධම්මානං දන්ධපරිවත්තිතා, නානාධාතුයා යථාභූතඤ්ඤාණං ඛො පන තථාගතස්සෙව, තෙන ව පුරෙජාතපච්චයො රූපධම්මොව චුත්තො, පච්ඡාජාතපච්චයො ව තස්සෙවාති රූපාරූපධම්මානං සමානක්ඛණතා න යුජ්ජතෙව, තස්මා චුත්තනයෙනෙවෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො.

අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං, අඤ්ඤං චිත්තං නිරුජ්ඣතීති යං පුරිමුප්පන්නං චිත්තං, තං අඤ්ඤං, තං පන නිරුජ්ඣන්තං අපරස්ස අනන්තරාදිපච්චයභාවෙනෙව නිරුජ්ඣතීති තතො ලද්ධපච්චයං අඤ්ඤං උප්පජ්ජතෙ චිත්තං. යදි එවං තෙසං අන්තරො ලබ්භෙය්‍යාති නොති ආහ “අවිචිමනුසම්බන්ධො”ති, යථා විචි අන්තරො න ලබ්භති, තදෙවෙනන්ති අවිසෙසවිදු මඤ්ඤන්ති, එවං අනු අනු සම්බන්ධො චිත්තසන්නාතො රූපසන්නාතො ව නදීසොතොව නදියං උදකප්පවාහො විය වත්තති.

අභිමුඛං ලොකිතං ආලොකිතන්ති ආහ “පුරතොපෙක්ඛන”න්ති. යස්මා
 යංදිසාභිමුඛො ගච්ඡති තිට්ඨති නිසීදති වා, තදභිමුඛං පෙක්ඛනං ආලොකිතං, තස්මා
 තදනුගතං විදිසාලොකනං විලොකිතන්ති ආහ “විලොකිතං නාම
 අනුදිසාපෙක්ඛන”න්ති. සම්මජ්ජනපරිභණ්ඩාදිකරණෙ ඔලොකිතස්ස,
 උල්ලොකහරණාදීසු උල්ලොකිතස්ස, පච්ඡතො ආගච්ඡන්තපරිස්සයස්ස
 පරිවජ්ජනාදීසු අපලොකිතස්ස සියා සම්භවොති ආහ “ඉමිනා වා මුඛෙන සබ්බානිසි
 තානි ගභිතානෙවා”ති.

කායසක්ඛිත්ති කායෙන සච්ඡිකතවන්තං, පච්චක්ඛකාරිනන්ති අත්ථො. සො හි
 ආයස්මා විපස්සනාකාලෙ එව “යමෙවාහං ඉන්ද්‍රියෙසු අගුත්තද්වාරතං නිස්සාය
 සාසනෙ අනභිරතිආදිවිජ්ජකාරං පත්තො, තමෙව සුට්ඨු නිග්ගණ්ඨිස්සාමි”ති
 උස්සාහජාතො බලවහිරොත්තප්පො, තත්ථ ව කතාධිකාරත්තා ඉන්ද්‍රියසංවරෙ
 උක්කංසපාරමිජ්ජත්තො, තෙනෙව නං සත්ථා “එතදග්ගං, හික්ඛවෙ, මම සාවකානං
 හික්ඛුනං ඉන්ද්‍රියෙසු ගුත්තද්වාරානං යදිදං නන්දො”ති (අ. නි. 1.235) එතදග්ගෙ
 යිපෙසි.

සාක්ථකතා ව සජ්ජායතා ව ආලොකිතවිලොකිතස්ස වෙදිතබ්බා. තස්මාති
 “කම්මට්ඨානාවිජනනස්සෙව ගොවරසම්පජ්ඣ්ඤාභාවතො”ති චුත්තමෙවත්ථං
 හෙතුභාවෙන පච්චාමසති. අත්තනො කම්මට්ඨානවසෙනෙව ආලොකනවිලොකනං
 කාතබ්බං, ඛන්ධාදිකම්මට්ඨානා අඤ්ඤො උපායො න ගවෙසිතබ්බොති
 අධිජ්ජායො. ආලොකිතාදිසමඤ්ඤාපි යස්මා ධම්මත්තස්සෙව පවත්තිවිසෙසො,
 තස්මා තස්ස යාථාවතො ජානනං අසම්මොහසම්පජ්ඣ්ඤන්ති දස්සෙතුං
 “අබ්භන්තරෙ”තිආදි චුත්තං.

“පයමජ්ඣනෙපි ...පෙ.... න හොති”ති ඉදං පඤ්චද්වාරවිඤ්ඤාණවිටීයං
 “ඉත්ථි පුරිසො”ති රජ්ජනාදීනං අභාවං සන්ධාය චුත්තං. තත්ථ හි
 ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනියො ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ
 ඉත්ථිථිපාදිමිහි ලොභො, අනිට්ඨෙ ව පටිසො උජ්ජජ්ජති, මනොද්වාරෙ පන “ඉත්ථි
 පුරිසො”ති රජ්ජනාදි හොති, තස්ස පඤ්චද්වාරපචනං මූලං, යථාචුත්තං වා සබ්බං
 භවඬගාදි, එවං මනොද්වාරපචනස්ස මූලවසෙන මූලපරිඤ්ඤා චුත්තා.
 ආගන්තුකතාවකාලිකතා පන පඤ්චද්වාරපචනස්සෙව අප්‍රබ්භාවවසෙන
 ඉත්තරභාවවසෙන ව චුත්තා. හෙට්ඨුපරියවසෙන භිජ්ජිත්වා පතිතෙසුති හෙට්ඨිමස්ස
 උපරිමස්ස ව අපරාපරං භඩ්ගජ්ජත්තිමාහ. තත්ති ජවනං. තස්ස න යුත්තන්ති
 සම්බන්ධො. ආගන්තුකො අබ්භාගතො. උදයබ්බයපරිච්ඡින්නො තාවතකො කාලො
 එතෙසන්ති තාවකාලිකානි.

එතං අසම්මොහසම්පජ්ඣ්ඤං. තත්ථාති පඤ්චක්ඛන්ධවසෙන
 ආලොකනවිලොකනෙ පඤ්ඤායමානෙ තබ්බිනිමුත්තො කො එකො ආලොකෙති,
 කො විලොකෙති. උපනිස්සයපච්චයොති ඉදං සුත්තන්තනයෙන පරියායතො චුත්තං.

සහජාතපච්චයොති නිදස්සනමත්තමෙනං අඤ්ඤමඤ්ඤ-සම්පයුත්ත-
අත්ථිඅවිගතාදිපච්චයානම්පි ලබ්භනතො.

මණිසප්පො නාම එකා සප්පජාතිති වදන්ති. ලලුනන්ති කම්පනන්ති වදන්ති,
ලිලාකරණං වා ලලුනං.

උණ්භපකතිකො පරිලාභබ්බුලො. සීලස්ස විදුසනෙන අභිතාවහත්තා
මිච්ඡාජීවවසෙන උප්පන්නං අසප්පායං. වීචරම්පි අවෙතනන්තිආදිනා වීචරස්ස විය
“කායොපි අවෙතනො”ති කායස්ස අත්තසුඤ්ඤතාවිභාවනෙන
“අබ්භත්තරො”තිආදිනා චුත්තමෙවත්ථං විභාවෙන්තො ඉතරිතරසන්තොසස්ස
කාරණං දස්සෙති. තෙනාහ “තස්මා”තිආදි. චතුපඤ්චගණ්ඨිකාභතොති
ආභතචතුපඤ්චගණ්ඨිකො, චතුපඤ්චගණ්ඨිකාහි වා භතසොභො.

අට්ඨවිධොපි අත්ථොති අට්ඨවිධොපි පයොජනවිසෙසො. පට්ඨිසන්ධාරකජලස්ස
තංසන්ධාරකවායුනා විය පරිභුත්තස්ස ආභාරස්ස වායොධාතුනාව ආසයෙ
අට්ඨයානන්ති ආහ “වායොධාතුවසෙනෙව තිට්ඨති”ති. අතිහරතීති යාව මුඛා
අතිහරති. වීතිහරතීති තතො යාව කුච්ඡී, තාව හරති. අතිහරතීති වා මුඛද්වාරං
අතික්කාමෙන්තො හරති. වීතිහරතීති කුච්ඡිගතං පස්සතො හරති. පරිචත්තෙතීති
අපරාපරං වාරෙති. එත්ථ ව ආභාරස්ස ධාරණපරිචත්තනසංචුණ්ණනවිසොසනානි
පට්ඨිධාතුසහිතා එව වායොධාතු කරොති, න කෙවලාති තානි පට්ඨිධාතුයාපි
කිච්චභාවෙන චුත්තානි. අල්ලත්තඤ්ච අනුපාලෙතීති වායුආදීහි අතිසොසනං යථා න
හොති, තථා අනුපාලෙති අල්ලආදීහි අතිසොසනං යථා න හොති, තථා අනුපාලෙති
අල්ලභාවං. තෙජොධාතුති ගහණිසඬ්ඛාතා තෙජොධාතු. සා හි අන්තො පට්ඨිධං
ආහාරං පරිපාචෙති. අඤ්ජසො හොතීති ආභාරස්ස පචෙසනාදිනං මග්ගො හොති.
ආභුජතීති පරියෙසනජ්ඣෙධාරණජිණ්ණාජිණ්ණාදිං ආවජ්ජෙති, විජානාතීති
අත්ථො. තංතංවිජානනනිජ්ජාදෙකොයෙව හි පයොගො “සම්මාපයොගො”ති
චුත්තො. යෙන හි පයොගෙන පරියෙසනාදි නිජ්ජජ්ජති, සො තබ්බිසයවිජානනම්පි
නිජ්ජාදෙති නාම තදවිනාභාවතො. අථ වා සම්මාපයොගං සම්මාපට්ඨිතං අත්ථාය
ආගම්ම ආභුජති සමන්තාහරති. ආභොගපුබ්බකො හි සබ්බොපි
විඤ්ඤාණඛ්‍යාපාරොති තථා චුත්තං.

ගමනතොති භික්ඛාචාරවසෙන ගොචරගාමං උද්දිස්ස ගමනතො.
පරියෙසනතොති ගොචරගාමෙ භික්ඛත්ථං ආභිණ්ඩනතො. පරිභොගතොති
ආභාරස්ස පරිභුඤ්ජනතො. ආසයතොති පිත්තාදිආසයතො. ආසයති එත්ථ එකජ්ඣං
පචත්තමානොපි කම්මබලවත්ථිතො හුත්වා මරියාදවසෙන අඤ්ඤමඤ්ඤං
අසඬ්කරතො සයති තිට්ඨති පචත්තතීති ආසයො, ආමාසයස්ස උපරි තිට්ඨනකො
පිත්තාදිකො. මරියාදත්ථො හි අයමාකාරො. නිධෙති යථාභුත්තො ආහාරො නිවිතො
හුත්වා තිට්ඨති එත්ථාති නිධානං, ආමාසයො. තතො නිධානතො. අපරිපක්කතොති
ගහණිසඬ්ඛාතෙන කම්මජතෙජෙන අවිපක්කතො. පරිපක්කතොති යථාභුත්තස්ස
ආභාරස්ස විපක්කභාවතො. ඵලතොති නිජ්ජත්තීතො. නිස්සන්දතොති ඉතො විතො

ව විස්සන්දනතො. සම්මක්ඛනතොති සබ්බසො මක්ඛනතො. අයමෙත්ථ සබ්බෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාය (විසුද්ධි. මහාටී. 1.294) ගහෙනබ්බො.

අඤ්ඤෙ ව රොගා කණ්ණසුලභගන්දරාදයො. අට්ඨානෙති මනුස්සාමනුස්සපරිග්ගහිතෙ අයුත්තෙ යානෙ ඛේත්තදෙවායතනාදිකෙ. නිස්සට්ඨත්තා නෙව අත්තනො කස්සපි අනිස්සජ්ජිත්තා ජිගුච්ඡනීයත්තා ව න පරස්ස. උදකතුම්ඛනොති වෙළුනාලිආදිඋදකභාජනතො. තත්ති ඡඩ්ඞිතඋදකං.

අද්ධානඉරියාපථා විරජ්ජවත්තිකා දීඝකාලිකා ඉරියාපථා. මජ්ඣිමා භික්ඛාවරණාදිවසෙන පවත්තා. චුණ්ණිකඉරියාපථා විහාරෙ අඤ්ඤත්ථාපි ඉතො විතො ව පරිවත්තනාදිවසෙන පවත්තාති වදන්ති. “ගතෙති ගමනෙ”ති පුබ්බෙ අභික්කමපටික්කමග්ගහණෙන ගමනෙනපි පුරතො පච්ඡතො ව කායස්ස අතිහරණං චුත්තත්ති ඉධ ගමනමෙව ගහිතත්ති කෙවි.

යස්මා මහාසීවත්ථෙරවාදෙ අනන්තරෙ අනන්තරෙ ඉරියාපථෙ පවත්තරුපාරුපධම්මානං තත්ථ තත්ථෙව නිරොධදස්සනවසෙන සම්පජානකාරිතා ගහිතා, ඉදඤ්ඤෙත්ථ සම්පජඤ්ඤවිපස්සනාවාරවසෙන ආගතං, තස්මා චුත්තං “තයිදං මහාසීවත්ථෙරෙන චුත්තං අසම්මොහධුරං ඉමස්මිං සතිපට්ඨානභුත්තෙ අධිජ්ජෙත”න්ති. සාමඤ්ඤඵලෙ (දී. නි. 1.214; දී. නි. අට්ඨ. 1.214; දී. නි. ටී. 1.214) පන සබ්බම්පි වතුබ්බිධං සම්පජඤ්ඤං ලබ්භති යාවදෙව සාමඤ්ඤඵලවිසෙසදස්සනපරත්තා තස්සා දෙසනාය. සතිසම්පයුත්තස්සෙවාති ඉදං යථා සම්පජඤ්ඤකිච්චස්ස පධානතා, ඵලං සතිකිච්චස්සාපිති දස්සනත්ථං, න සතියා සබ්භාවමත්තදස්සනත්ථං. න හි කදාපි සතිරහිතා ඤාණජ්ජවත්ති අත්ථි. එතාති පදානීති සම්පජඤ්ඤපදානි. විහත්තානෙවාති විසුං විහත්තානෙව. ඉම්නාපි සම්පජඤ්ඤස්ස විය සතියාපි පධානතංයෙව විභාවෙති.

අපරො නයො – එකො භික්ඛු ගච්ඡන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං විතක්කෙන්තො ගච්ඡති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව ගච්ඡති, තථා එකො තිට්ඨන්තො නිසීදන්තො සයන්තො අඤ්ඤං චින්තෙන්තො අඤ්ඤං විතක්කෙන්තො සයති, එකො කම්මට්ඨානං අවිස්සජ්ජෙත්ථාව සයති, එත්ථකෙන පන න පාකටං හොතීති වඩ්ඤාමනෙන දීපෙත්ති. යො හි භික්ඛු වඩ්ඤාමනං ඔතරිත්ථා වඩ්ඤාමනකොටියං ධීතො පරිග්ගණ්හාති “පාචීනවඩ්ඤාමනකොටියං පවත්තා රුපාරුපධම්මා පච්ඡිමවඩ්ඤාමනකොටියං අජ්ජත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, පච්ඡිමවඩ්ඤාමනකොටියං පවත්තාපි පාචීනවඩ්ඤාමනකොටියං අජ්ජත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, වඩ්ඤාමනමජ්ඣෙව පවත්තා උහො කොටියො අජ්ජත්ථා එත්ථෙව නිරුද්ධා, යානෙ පවත්තා නිසජ්ජං, නිසජ්ජාය පවත්තා සයනං අජ්ජත්ථා එත්ථෙවනිරුද්ධා”ති, ඵලං පරිග්ගණ්හන්තො පරිග්ගණ්හන්තොයෙව චිත්තං භව්ඞ්ගං ඔතාරෙති, උට්ඨහන්තො කම්මට්ඨානං ගහෙත්ථාව උට්ඨහති, අයං භික්ඛු ගතාදීසු සම්පජානකාරී නාම හොති,

එවමිපි සුත්තෙ කම්මට්ඨානං අවිභූතං හොති, තස්මා යො භික්ඛු යාව සක්කොති,
තාව චඩ්ඛම්ත්වා යත්වා නිසීදිත්වා සයමානො එවං පරිග්ගහෙත්වා සයති “කායො
අවෙනනො, මඤ්චො අවෙනනො, කායො න ජානාති “අහං මඤ්චෙ සයිතො”ති,
මඤ්චො න ජානාති “මයි කායො සයිතො”ති, අවෙනනො කායො අවෙනනො
මඤ්චෙ සයිතො”ති, එවං පරිග්ගණ්හන්තොයෙව චිත්තං භවඩ්ගං ඔතාරෙති,
පබුජ්ඣන්තො කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා පබුජ්ඣති, අයං සුත්තෙ සම්පජානකාරී
නාම හොතීති.

කායාදිකිරියානිබ්බත්තනෙන තම්මයත්තා ආවජ්ජනකිරියාසමුට්ඨිතත්තා ච
ජවනං, සබ්බමිපි වා ඡද්ධාරජ්ජවත්තං කිරියාමයපවත්තං නාම, තස්මිං සති ජාගරිතං
නාම හොතීති පරිග්ගණ්හන්තො ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී නාම. අපිච රත්තින්දිවං ඡ
කොට්ඨාසෙ කත්වා පඤ්ච කොට්ඨාසෙ ඡග්ගන්තොපි ජාගරිතෙ සම්පජානකාරී
නාම හොති. විමුත්තායතනසිසෙත ධම්මං දෙසෙන්නොපි බාත්තිංසතිරච්ඡානකථං
පභාය දසකථාවත්ථුනිස්සිතං සප්පායකථං කථෙන්නොපි භාසිතෙ සම්පජානකාරී
නාම. අට්ඨතිංසාය ආරම්මණෙසු චිත්තරූපියං මනසිකාරං පවත්තෙන්නොපි දුතියං
ඤානං සමාපන්නොපි තුණ්හිභාවෙ සම්පජානකාරී නාම. දුතියඤ්චි ඤානං
චචිසඩ්ධාරවිරහනො විසෙසනො තුණ්හිභාවො නාම. රූපධම්මස්සෙව
පවත්තිආකාරවිසෙසා අභික්කමාදයොති චුත්තං “රූපක්ඛන්ධස්සෙව සමුදයො ච
වයො ච නීහරිතබ්බො”ති. සෙසං චුත්තනයමෙව.

චතුසම්පජඤ්ඤපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිකුලමනසිකාරපබ්බවණ්ණනා

110. පටිකුලමනසිකාරවසෙනාති (දී. නි. ටී. 2.377) ජිගුච්ඡනීයතාය.

පටිකුලමෙව පටිකුලං යො පටිකුලසභාවො පටිකුලාකාරො, තස්ස
මනසිකරණවසෙන. අන්තරෙතපි හි භාවවාචිතං සද්දං භාවත්ථො විඤ්ඤායති යථා
“පටස්ස සුක්ක”න්ති. යස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.182-183) චුත්තං, තස්මා
තත්ථ තංසංචණ්ණනායඤ්ච චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. වත්ථාදිහි පසිබ්බකාකාරෙන
බන්ධිත්වා කතං ආවට්ඨනං පුතොළී. විභූතාකාරොති පණ්ණත්තිං සමතික්කම්ත්වා
අසුභභාවස්ස උපට්ඨිතාකාරො. ඉති-සද්දස්ස ආකාරත්ථතං දස්සෙන්නො “එව”න්ති
වත්ථා තං කාරණං සරූපතො දස්සෙන්නො “කෙසාදිපරිග්ගහණෙනා”ති ආහ.

පටිකුලමනසිකාරපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුමනසිකාරපබ්බවණ්ණනා

111. ධාතුමනසිකාරවසෙනාති පථවිධාතුආදිකා චතස්සො ධාතුයො ආරබ්භ

පවත්තභාවනාමනසිකාරවසෙන, චතුර්ධාතුවචත්ථානවසෙනාති අත්ථො.
ධාතුමනසිකාරො ධාතුකම්මට්ඨානං චතුර්ධාතුවචත්ථානන්ති හි අත්ථො එකං.
ගොසාතකොති ජීවිකත්ථාය ගුන්තං සාතකො. අත්තෙවාසිකොති

කම්මකරණවසෙන තස්ස සමීපවාසී. ඨිත-සද්දො ‘‘ධීතො වා’’තිආදීසු (දී. නි. 1.263; අ. නි. 5.28) යානසඬ්ඛාතඉරියාපථසමඬ්ඛිතාය, යා-සද්දස්ස වා ගතිවිනිවත්තිඅත්ථතාය අඤ්ඤත්ථ යපෙත්වා ගමනං සෙසඉරියාපථසමඬ්ඛිතාය බොධකො, ඉධ පන යථා තථා රූපකායස්ස පවත්තිආකාරබොධකො අධිජ්ජෙතොති ආහ ‘‘චතුත්තං ඉරියාපථානං යෙන කෙනචි ආකාරෙන ඨිතත්තා යථාධීත’’න්ති. තත්ථ ආකාරෙනාති යානාදිනා රූපකායස්ස පවත්තිආකාරෙන. යානාදයො හි ඉරියාපථසඬ්ඛාතාය කායිකකිරියාය පථො පවත්තිමග්ගොති ‘‘ඉරියාපථො’’ති වුවචන්ති. යථාධීතත්ති යථාපවත්තං. යථාචුත්තට්ඨානමෙවෙත්ථ ‘‘පණ්ඩාන’’න්ති අධිජ්ජෙතත්ති ආහ ‘‘යථාධීතත්තා ව යථාපණ්ණිත’’න්ති. ඨිතත්ති වා කායස්ස යානසඬ්ඛාතඉරියාපථසමායොගපරිදීපනං. පණ්ණිතත්ති තදඤ්ඤඉරියාපථසමායොගපරිදීපනං. ඨිතත්ති වා කායසඬ්ඛාතානං රූපධම්මානං තස්මිං තස්මිං බණ්ණෙ සකිච්චවසෙන අවට්ඨානපරිදීපනං. පණ්ණිතත්ති පච්චයකිච්චවසෙන තෙහි තෙහි පච්චයෙහි පකාරතො නිහිතං පණ්ණිතත්ති ඵවම්පෙත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. පච්චවෙක්ඛතීති පති පති අවෙක්ඛති, ඤාණචක්ඛුතා විනිබ්භුජිත්වා විසුං විසුං පස්සති.

ඉදානි චුත්තමෙවත්ථං භාවත්ථවිභාවනවසෙන දස්සෙතුං ‘‘යථා ගොඝාතකස්සා’’තිආදි චුත්තං. තත්ථ පොසෙත්තස්සාති මංසුපවයපරිබුහනාය කුණ්ඩකහත්තකප්පාසට්ඨිආදීහි සංවඬ්චෙත්තස්ස. වධිතං මතත්ති හිංසිතං හුත්වා මතං. මතත්ති ව මතමත්තං. තෙනෙවාහ ‘‘තාවදෙවා’’ති. ගාවිති සඤ්ඤා න අන්තරධායති යාති අඬ්ගපච්චඬ්ගාති යථාසන්නිවිට්ඨාති උපාදාය ගාවිසමඤ්ඤා මතමත්තායපි ගාවියා, තෙසං තංසන්නිවෙසස්ස අවිනට්ඨත්තා. විලියන්ති හිජ්ජන්ති විභුජ්ජන්තිති බීලා භාගා ව-කාරස්ස බ-කාරං, ඉ-කාරස්ස ඊ-කාරං කත්වා. බීලසොති බීලං බීලං කත්වා. විහජිත්වාති අට්ඨිසඬ්ඝාටතො මංසං විවෙචෙත්වා, තතො වා විවෙචිතමංසං භාගසො කත්වා. තෙනෙවාහ ‘‘මංසසඤ්ඤා පවත්තති’’ති. පබ්බජිතස්සපි අපරිග්ගහිතකම්මට්ඨානස්ස. සනච්චිතිබ්බොගන්ති සන්නතිසමුහකිච්චසනානං විනිබ්භුජනං විවෙචනං. ධාතුසො පච්චවෙක්ඛතොති සනච්චිතිබ්බොගකරණෙන ධාතුං ධාතුං පථවීආදිධාතුං විසුං විසුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තස්ස. සත්තසඤ්ඤාති අත්තානුදිට්ඨිවසෙන පවත්තා සඤ්ඤාති වදන්ති, වොහාරවසෙන පවත්තසත්තසඤ්ඤායපි තදා අන්තරධානං යුත්තමෙව යථාවතො සනච්චිතිබ්බොගස්ස සමීපාදනතො. ඵඤ්ඤි සති යථාචුත්තඔපමිමත්ථෙන උපමෙයාත්ථො අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙති. තෙනෙවාහ ‘‘ධාතුවසෙනෙව චිත්තං සන්නිට්ඨති’’ති. දක්ඛොති ඡෙකො තංතංසමඤ්ඤාය කුසලො, යථාජාතෙ සුනස්මිං නඬ්ගුට්ඨබුරවිසාණාදිවන්තෙ අට්ඨිමංසාදිඅවයවසමුදායෙ අවිහත්තෙ ගාවිසමඤ්ඤා, න විහත්තෙ, විහත්තෙ පන අට්ඨිමංසාදිඅවයවසමඤ්ඤාති ජානනකො. චතුමහාපථො විය චතුඉරියාපථොති ගාවියා ඨිතචතුමහාපථො විය කායස්ස පවත්තිමග්ගහුතො චතුබ්බිධො ඉරියාපථො. යස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.306) චිත්ථාරිතා, තස්මා තත්ථ තංසංවණ්ණනායඤ්ච (විසුද්ධි. මහාට්. 1.306) චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බො.

ධාතුමනසිකාරපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවසිවථිකපබ්බවණ්ණනා

112. සිවථිකාය අපවිද්ධඋද්ධුමාතකාදිපටිසංයුත්තානං ඔධිසො පවත්තානං කථානං තදභිධෙය්‍යානඤ්ච උද්ධුමාතකාදිඅසුභභාගානං සිවථිකපබ්බානීති සඬභිතිකාරොහි ගහිතසමඤ්ඤා. තෙනාහ “සිවථිකපබ්බෙහි විභජ්තු”න්ති. උද්ධං ජීවිතපරියාදානාති ජීවිතක්ඛයතො උපරි මරණතො පරං. සමුග්ගතෙනාති උට්ඨිතෙන. උද්ධුමාතත්තාති උද්ධං උද්ධං ධුමාතත්තා සුනත්තා. සෙතරත්තෙහි විපරිහින්නං විමිස්සිතං නීලං විනීලං, පුරිමවණ්ණවිපරිණාමභූතං වා නීලංවිනීලං, විනීලමෙව විනීලකන්ති ක-කාරොන පදවඩ්ඪනමාහ අනත්ථත්තරතො යථා “ජිතකං ලොහිතක”න්ති (ධ. ස. 616). පටිකුලකත්තාති ජිගුච්ඡනීයත්තා. කුච්ඡිතං විනීලං විනීලකන්ති කුච්ඡනත්ථො වා අයං ක-කාරොති දස්සෙතුං වුත්තං යථා “පාපකො කිත්තිසද්දො අබ්භුග්ගච්ඡති”ති (දී. නි. 3.316; අ. නි. 5.213; මහාව. 285). පරිහින්නට්ඨානෙහි කාකකඬිකාදිහි. විස්සන්දමානං පුබ්බන්ති විස්සවන්තං පුබ්බං, තහං තහං පග්ගරත්තපුබ්බන්ති අත්ථො. තථාභාවන්ති විස්සන්දමානපුබ්බභාවං.

සො භික්ඛුති යො “පස්සෙය්‍ය සරීරං සිවථිකාය ඡඩ්ඨිත”න්ති වුත්තො, සො භික්ඛු. උපසංහරති සදිසතං. අයමිච්චි බොතිආදි උපසංහරණාකාරදස්සනං. ආයුති රූපජීවිතින්ද්‍රියං, අරූපජීවිතින්ද්‍රියං පනෙත්ථ විඤ්ඤාණගතිකමෙව. උස්මාති කම්මජතෙජො. එවංපුත්තිකසභාවොති එවං අතිවිය පුත්තිකසභාවො, න ආයුආදීනං අවිගමෙ විය මත්තසොති අධිජපායො. එදිසො හවිස්සතීති එවංභාවීති ආහ “එවංඋද්ධුමාතාදිහෙදො හවිස්සතී”ති.

ලුඤ්චිත්වා ලුඤ්චිත්වාති උජ්ජාටෙත්වා උජ්ජාටෙත්වා.
සෙසාවසෙසමංසලොහිතයුත්තන්ති සබ්බසො අබාදිතත්තා තහං තහං සෙසෙන අජ්ජාවසෙසෙන මංසලොහිතෙන යුත්තං. අඤ්ඤෙන හත්ථට්ඨිකන්ති අවිසෙසෙන හත්ථට්ඨිකානං විජ්ජකිණ්ණනා ජොතිතාති අනවසෙසතො තෙසං විජ්ජකිණ්ණනං දස්සෙත්තො “චතුසට්ඨිහෙදම්චි”තිආදිමාහ. තෙරොවස්සිකානීති තිරොවස්සං ගතාති. තාති පන සංවච්ඡරං චිතිවත්තාති හොන්තිති ආහ “අතික්කත්තසංවච්ඡරානී”ති. පුරාණතාය සනභාවවිගමෙන විවුණ්ණතා ඉධ පුත්තිභාවොති සො යථා හොති, තං දස්සෙත්තො “අබ්භොකාසෙ”තිආදිමාහ. ඛජ්ජමානතාදිවසෙන දුතියසිවථිකපබ්බාදීනං වචන්ථිතත්ථා වුත්තං “ඛජ්ජමානාදීනං වසෙන යොජනා කාතබ්බා”ති.

නවසිවථිකපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉමානෙව ද්වෙති අවධාරණෙන අජ්ජනාකම්මට්ඨානං තත්ථ නියමෙති අඤ්ඤපබ්බෙසු තදභාවතො. යතො හි එව-කාරො, තතො අඤ්ඤත්ථ නියමෙති, තෙන පබ්බද්ධයස්ස විපස්සනාකම්මට්ඨානතාපි අජ්ජට්ඨිද්ධාති දට්ඨබ්බා

අනිච්චාදිදස්සනතො. සඬ්ඛාරෙසු ආදීනවච්ඡාවනානි සිවථිකපඛ්ඛානීති ආහ
“සිවථිකානං ආදීනවානුපස්සනාවසෙන චුත්තත්තා”ති. ඉරියාපථපඛ්ඛාදීනං
අනප්පනාවහනා පාකටා එවානි “සෙසානි ද්වාදසාපි”ති චුත්තං. යං පනෙත්ථ
අත්ථනො අවිහත්තං, තං සුච්ඤ්ඤයාමෙවානි.

කායානුපස්සනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වෙදනානුපස්සනාවණ්ණනා

113. සුඛං වෙදනන්ති එත්ථ සුඛයතීති සුඛා, සම්පයුත්තධම්මෙ කායඤ්ච
ලද්ධස්සාදෙ කරොතීති අත්ථො. සුට්ඨු වා බාදති, බනති වා කායිකං වෙනසිකඤ්ච
ආබාධන්ති සුඛා. සුකරං ඔකාසදානං එතිස්සානි සුඛානි අපරෙ. වෙදයති
ආරම්මණරසං අනුභවතීති වෙදනා. වෙදයමානොති අනුභවමානො. කාමන්තිආදීසු
යං චත්තඛ්ඛං, තං ඉරියාපථපඛ්ඛෙ චුත්තමෙව. සම්පජානස්ස වෙදියනං
සම්පජානවෙදියනං.

“වොහාරමත්තං හොතී”ති එතෙන “සුඛං වෙදනං වෙදයමානො සුඛං වෙදනං
වෙදයාමී”ති ඉදං වොහාරමත්තන්ති දස්සෙති. චත්ථුආරම්මණාති රූපාදිආරම්මණා.
රූපාදිආරම්මණඤ්ඤි වෙදනාය පවත්තිට්ඨානතාය “චත්ථු”ති අධිප්පෙනං. අස්සානි
භවෙයා. ධම්මවිනිමුත්තස්ස අඤ්ඤස්ස කත්තු අභාවතො ධම්මස්සෙව කත්තුභාවං
දස්සෙන්නො “වෙදනාව වෙදයතී”ති ආහ. නිත්ථුනන්තොති. බලවතො
වෙදනාවෙගස්ස නිරොධනෙ ආදීනවං දිස්වා තස්ස අවසරදානාවසෙන
නිත්ථුනන්තො. වීරියසමතං යොජෙත්වානි අධිවාසනවීරියස්ස අධිමත්තත්තා තස්ස
භාපනාවසෙන සමාධිතා සමරසතාපාදනෙන වීරියසමතං යොජෙත්වා. සහ
පටිසම්භිදාහීති ලොකුත්තරපටිසම්භිදාහි සහ. ලොකියානම්පි වා සති උප්පත්තිකාලෙ
තත්ථ සමත්ථතං සන්ධායාහ “සහ පටිසම්භිදාහී”ති. සමසීසීති වාරසමසීසී හුත්වා,
පච්චවෙක්ඛණ්ණවාරස්ස අනන්තරවාලෙ පරිනිබ්බායීති අත්ථො.

යථා ව සුඛං, එවං දුක්ඛන්ති යථා “සුඛං වෙදයතී”තිආදීනා සම්පජානවෙදියනං
සන්ධාය චුත්තං, එවං දුක්ඛම්පි. තත්ථ දුක්ඛයතීති දුක්ඛා, සම්පයුත්තධම්මෙ
කායඤ්ච පිලෙති විබාධතීති අත්ථො. දුට්ඨුං වා බාදති, බනති වා කායිකං
වෙනසිකඤ්ච සාතන්ති දුක්ඛා. දුක්කරං ඔකාසදානං එතිස්සානි දුක්ඛානි අපරෙ.
අරූපකම්මට්ඨානන්ති අරූපපරිග්ගහං, අරූපධම්මමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසන්ති
අත්ථො. රූපකම්මට්ඨානෙන පන සමථාහිනිවෙසොපි සඬ්ගය්හති,
විපස්සනාහිනිවෙසො පන ඉධාධිප්පෙනොති දස්සෙන්නො ආහ. “රූපපරිග්ගහො
අරූපපරිග්ගහොතිපි එතදෙව චුච්චතී”ති. චතුර්ධාතුවචත්ථානං කථෙසීති එත්ථාපි
“යෙභුයොයනා”ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතඛ්ඛං. තදුභයන්ති
චතුර්ධාතුවචත්ථානස්ස සඬ්ඛෙපවිත්ථාරද්වයමාහ. සඬ්ඛෙපමනසිකාරවසෙන
මහාසතිපට්ඨානෙන, විත්ථාරමනසිකාරවසෙන රාහුලොවාද- (ම. නි. 2.115-117)
ධාතුච්භඬ්ගාදීසු (විහ. 174-175).

යෙහුයාගේගහණෙන තදඤ්ඤධම්මවසෙනපි අරුපකම්මට්ඨානකථාය අත්ථිතා දීපිතාති තං විභාගෙන දස්සෙතුං “තිව්ධො හි” තිආදි වුත්තං. තත්ථ අභිනිවෙසොති අනුප්පවෙසො, ආරම්භොති අත්ථො. ආරම්භෙ එව හි අයං විභාගො, සම්මසනං පන අනවසෙසතොව ධම්මෙ පරිග්ගහෙත්වා වත්තති. පරිග්ගහිතෙ රුපකම්මට්ඨානෙනි ඉදං රුපමුඛෙන විපස්සනාහිනිවෙසං සන්ධාය වුත්තං, අරුපමුඛෙන පන විපස්සනාහිනිවෙසො යෙහුයොන සමථයානිකස්ස ඉච්ඡිතබ්බො, සො ච පයමං ඤානඤ්ඤානි පරිග්ගහෙත්වා තතො පරං සෙසධම්මෙ පරිග්ගණ්හාති.

පයමාහිනිපාතොති සබ්බෙ වෙනසිකා චිත්තායත්තා චිත්තකිරියභාවෙන වුව්චන්තිති එස්සො චිත්තස්ස පයමාහිනිපාතො වුත්තො, උප්පන්නඑස්සො පුග්ගලො, චිත්තවෙනසිකරාසි වා ආරම්මණෙන චුට්ඨො එස්සසහජාතාය වෙදනාය තංසමකාලමෙව වෙදෙති, එස්සො පන ඔභාසස්ස විය පදීපො වෙදනාදීනං පච්චයවිසෙසො හොතිති පුරිමකාලො විය වුව්චති, යා තස්ස ආරම්මණාහිනිරොපනලක්ඛණතා වුව්චති. චුසන්තොති ආරම්මණස්ස චුසනාකාරෙන. අයඤ්ඤි අරුපධම්මතා එකදෙසෙන අනල්ලියමානොපි රුපං විය චක්ඛු, සද්දො විය ච සොතං චිත්තං ආරම්මණඤ්ඤ චුසන්තො විය සඬ්ඝට්ටෙන්තො විය ච පචන්තති. තථාහෙස “සඬ්ඝට්ටනරසො” ති වුව්චති.

ආරම්මණං අනුභවන්තිති ඉස්සරවතාය විසවිතාය සාමිභාවෙන ආරම්මණරසං අනුභවන්ති. එස්සාදීනඤ්ඤි සම්පයුත්තධම්මානං ආරම්මණෙ එකදෙසෙනෙව පවත්ති චුසනාදිමත්තභාවතො, වෙදනාය පන ඉට්ඨාකාරසම්භොගාදිවසෙන පවත්තනතො ආරම්මණෙ නිප්පදෙසතො පවත්ති. චුසනාදිභාවෙන හි ආරම්මණග්ගහණං එකදෙසානුභවනං, වෙදයිතාභාවෙන ගහණං යථාකාමං සබ්බානුභවනං එවසභාවානෙව තාති ගහණානීති න වෙදනාය විය එස්සාදීනම්පි යථාසකං කිච්චකරණෙන සාමිභවානුභවනං වොදෙතබ්බං. විජානන්තන්ති පරිච්ඡින්නවසෙන විසෙසතො ජානන්තං. විඤ්ඤාණඤ්ඤි මිනිතබ්බවත්ථුං නාළියා මිනන්තො පුරිසො විය ආරම්මණං පරිච්ඡිජ්ජ විභාවෙන්තං පවත්තති, න සඤ්ඤා විය සඤ්ජානනමත්තං භුත්වා. තථා හි අනෙත කදාපි ලක්ඛණත්තයවිභාවනාපි හොති. ඉමෙසං පන එස්සාදීනං තස්ස තස්ස පාකට්ඨානො පච්චයවිසෙසසිද්ධස්ස පුබ්බානොගස්ස වසෙන වෙදිතබ්බො.

එවං තස්ස තස්සෙව පාකට්ඨානෙපි “සබ්බං, හික්ඛවෙ, අභිඤ්ඤෙය්”න්ති (සං. නි. 4.46; පටි. ම. 1.3) “සබ්බඤ්ඤ වො, හික්ඛවෙ, අභිජාන”න්ති (සං. නි. 4.26) ව එවමාදිවචනතො සබ්බෙ සම්මසනුපගා ධම්මා පරිග්ගහෙතබ්බාති දස්සෙන්තො “තත්ථ යස්සා” තිආදිමාහ. තත්ථ එස්සපඤ්ඤවමකෙයෙවාති අවධාරණං තදන්තොගධත්තා තග්ගහණෙනෙව ගහිතත්තා චතුන්නං අරුපක්ඛන්ධානං. එස්සපඤ්ඤවමකග්ගහණඤ්ඤි තස්ස සබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණභාවතො, තත්ථ ච එස්සවෙනනාග්ගහණෙන සබ්බසඬ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මසඬ්ඛගහො වෙනනාපධානත්තා තෙසං. තථා හි සුත්තන්තභාජනියෙ සඬ්ඛාරක්ඛන්ධවිභවිගෙ (විහ. 12) “චක්ඛුසම්මස්සජා වෙනතා” තිආදිතා වෙනතාව විභත්තා, ඉතරෙ පන බන්ධා සරුපෙනෙව ගහිතා.

වත්පුර නිස්සිතාති එත්ථ වත්පුර-සද්දො කරජකායවිසයොති කථමිදං
 විඤ්ඤායතීති ආහ “යං සන්ධාය චුත්ත”න්තිආදි. කත්ථ පන චුත්තං?
 සාමඤ්ඤඵලෙ. සොති කරජකායො. පඤ්චක්ඛන්ධවිනිමුත්තං නාමරූපං නත්ථීති
 ඉදං අධිකාරවසෙන චුත්තං. අඤ්ඤථා හි ඛන්ධවිනිමුත්තමපි නාමං අත්ථෙවාවාති.
 අවිජ්ජාදිහෙතුකාති අවිජ්ජාතණ්හපාදානාදිහෙතුකා. විපස්සනාපටිපාටියා...පෙ....
 විවරතීති ඉමිනා බලවවිපස්සනං වත්ථා පුන තස්ස උස්සුක්කාපනං
 විසෙසාධිගමනඤ්ච දස්සෙන්නො “සො”තිආදිමාහ.

ඉධාති ඉමිස්සං දුතියසතිපට්ඨානදෙසනායං, තස්සා පන
 වෙදනානුපස්සනාවසෙන කථෙතබ්බත්තා භගවා වෙදනාවසෙන කථෙසි.
 යථාචුත්තෙසු ව තීසු කම්මට්ඨානාහිනිවෙසෙසු වෙදනාවසෙන
 කම්මට්ඨානාහිනිවෙසො සුකරො වෙදනානං විභූතභාවතොති දස්සෙතුං
 “ඵස්සවසෙන හී”තිආදි චුත්තං. න පාකටං හොතීති ඉදං තාදිසෙ පුග්ගලෙ සන්ධාය
 චුත්තං, යෙසං ආදිතො වෙදනාව විභූතතරා හුත්වා උපට්ඨාති. ඵවඤ්ඤි යං චුත්තං
 “ඵස්සො පාකටො හොති, විඤ්ඤාණං පාකටං හොතී”ති, තං අවිරොධිතං හොති.
 වෙදනානං උප්පත්තිපාකටතායාති ඵ ඉදං සුබදුක්ඛවෙදනානං වසෙන චුත්තං.
 තාසඤ්ඤි පවත්ති ඔළාරිකා, න ඉතරාය. තදුභයග්ගහණමුඛෙන වා ගහෙතබ්බත්තා
 ඉතරායපි පවත්ති විඤ්ඤානං පාකටා ඵවාති “වෙදනාන”න්ති අවිසෙසග්ගහණං
 දට්ඨබ්බං. යදා සුඛං උප්පජ්ජතීතිආදි සුඛවෙදනාය පාකටභාවවිභාවනං. නෙව තස්මිං
 සමයෙ දුක්ඛං වෙදනං වෙදෙතීති තස්මිං සුඛවෙදනාසමඛිගිසමයෙ නෙව දුක්ඛං
 වෙදනං වෙදෙති නිරුද්ධත්තා, අනුප්පන්නත්තා ව යථාක්කමං අතීතානාගතානං,
 පච්චුප්පන්නාය පන අසම්භවො චුත්තොයෙව. සකිච්චක්ඛණමත්තාවට්ඨානතො
 අනිච්චා. සමෙච්චසම්භූයා පච්චයෙහි කතත්තා සඬබ්බතා. වත්ථාරම්මණාදිපච්චයං
 පටිච්ච උප්පන්නත්තා පටිච්චසමුප්පන්නා. ඛයවයපලුප්පනනිරුප්ඤ්ඤාපකතිතාය
 ඛයධම්මා...පෙ.... නිරොධධම්මාති දට්ඨබ්බා.

කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බතො ආමිසං නාම පඤ්ච කාමගුණා,
 ආරම්මණකරණවසෙන සහ ආමිසෙහිති ආමිසා. තෙනාහ
 “පඤ්චකාමගුණාමිසනිස්සිතා”ති. ඉතො පරන්ති “අත්ථී වෙදනා”ති ඵවමාදිපාලිං.
 සන්ධායාහ “කායානුපස්සනායං චුත්තනයමෙවා”ති.

වෙදනානුපස්සනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තානුපස්සනාවණ්ණනා

114. සම්පයොගවසෙන (දී. නි. ටී. 2.381) පවත්තමානෙන සහ රාගෙනාති
 සරාගං. තෙනාහ “ලොභසහගත”න්ති. චිත්තරාගන්ති. එත්ථ කාමං
 සරාගපදපටියොගිනා චිත්තරාගවසෙන භවිතබ්බං, සම්මසනචාරස්ස පන
 ඉධාධිප්පෙතත්තා තෙභූමකස්සෙව ගහණන්ති “ලොකියකුසලාඛ්‍යාකත”න්ති
 වත්ථා “ඉදං පනා”තිආදිනා තමෙව අධිප්පායං විවරති. සෙසාති ද්වෙ දොසමූලාති,

ද්වේ මොහමුලානීති වත්තාරි අකුසලවිත්තානි. තෙසඤ්ඤි රාගෙන සම්පයොගාභාවතො නත්ථෙව සරාගතා, තන්තිමිත්තකතාය පන සියා තංසහිතතාලෙසොති නත්ථෙව චිතරාගතාපිති දුක්ඛිනිමුත්තතා එවෙත්ථ ලබ්භතීති ආහ “නෙව පුරිමපදං, න පච්ඡිමපදං භජන්ති”ති. යදි එවං පදෙසිකං පජානනං ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති දුක්ඛන්තරපරියාපන්නත්තා තෙසං. අකුසලමූලෙසු සහ මොහෙනෙව වත්තතීති සමොහන්ති ආහ “විච්චිකිච්ඡාසහගතඤ්ඤෙව උද්ධව්වසහගතඤ්ඤා”ති. යස්මා වෙත්ථ සහෙව මොහෙනාති සමොහන්ති පුරිමපදාවධාරණමපි ලබ්භතියෙව, තස්මා වුත්තං “යස්මා පනා”තිආදි. යථා පන අතිමුළුභතාය පාටිපුග්ගලිකනයෙන සවිසෙසං මොහවත්තතාය මොමුභවිත්තන්ති වත්තබ්බතො විච්චිකිච්ඡද්ධව්වසහගතද්වයං විසෙසතො “සමොහ”න්ති වුව්වති, න තථා සෙසාකුසලවිත්තානීති “වට්ටන්තියෙවා”ති වුත්තං. සම්පයොගවසෙන ථීනමිද්ධෙන අනුපතිතං අනුගතන්ති ථීනමිද්ධානුපතිතං පඤ්චවිධං සසඬාරිකාකුසලවිත්තං සඬකුට්ඨවිත්තං. සඬකුට්ඨවිත්තං නාම ආරම්මණෙ සඬකොවනවසෙන පවත්තනතො. පච්චයවිසෙසවසෙන ථාමජාතෙන උද්ධව්වෙන සහගතං පවත්තං සංසට්ඨන්ති උද්ධව්වසහගතං, අඤ්ඤථා සබ්බමිපි අකුසලවිත්තං උද්ධව්වසහගතමෙවාති. පසට්ඨිත්තං නාම සාතිසයං වික්ඛෙපවසෙන පවත්තනතො.

කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථතාය විපුලඵලතාය දීඝසන්තානතාය ව මහන්තභාවං ගතං, මහන්තෙහි වා උළාරවිජන්දාදීහි ගතං පටිපන්නන්ති මහග්ගතං. තං පන රූපාරූපභූමිකං තතො මහන්තස්ස ලොකෙ අභාවතො. තෙනාහ “රූපාරූපාවචර”න්ති. තස්ස වෙත්ථ පටියොගී පරිත්තමෙවාති ආහ “අමහග්ගතන්ති කාමාවචර”න්ති. අත්තානං උත්තරිතුං සමත්ථෙහි සහ උත්තරෙහිති සඋත්තරං, තස්පටිපක්ඛෙන අනුත්තරං, තදුභයං උපාදාය වෙදිතබ්බන්ති ආහ “සඋත්තරන්ති කාමාවචර”න්තිආදි. පටිපක්ඛවික්ඛම්භනසමත්ථෙන සමාධිනා සම්මදෙව ආහිතං සමාහිතං. තෙනාහ “යස්සා”තිආදි. යස්සාති යස්ස විත්තස්ස. යථාවුත්තෙන සමාධිනා න සමාහිතන්ති අසමාහිතං. තෙනාහ “උභයසමාධිරහිත”න්ති. තදඬගවිමුත්තියා විමුත්තං, කාමාවචරං කුසලං. වික්ඛම්භනවිමුත්තියා විමුත්තං, මහග්ගතන්ති තදුභයං සන්ධායාහ “තදඬගවික්ඛම්භනවිමුත්තිහි විමුත්ත”න්ති. යත්ථ තදුභයවිමුත්ති නත්ථී, තං උභයවිමුත්තිරහිතන්ති ගය්භමානෙ ලොකුත්තරවිත්තෙපි සියා ආසඬකාති තන්තිවත්තනත්ථං “සමුච්ඡෙද...පෙ.... ඔකාසොව නත්ථී”ති ආහ. ඔකාසාභාවො ව සම්මසනවාරස්ස අධිප්පෙතත්තා වෙදිතබ්බො. යං පනෙත්ථ අත්ථතො අවිභත්තං, තං හෙට්ඨා වුත්තනයමෙවාති.

විත්තානුපස්සනාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මානුපස්සනාවණ්ණනා

නිවරණපබ්බවණ්ණනා

115. පහතබ්බාදිධම්මවිභාගදස්සනවසෙන පඤ්චධා ධම්මානුපස්සනා නිද්දිට්ඨාති අයමත්ථො පාළිතො එව විඤ්ඤායතීති තමත්ථං උල්ලිඬිගෙන්තො “පඤ්චවිධෙන ධම්මානුපස්සනං කථෙතු”න්ති වුත්තං. යදි එවං කස්මා නිවරණාදිවසෙනෙව නිද්දිට්ඨන්ති? වෙනෙයාප්ඤාසයතො. යෙසඤ්ඤි වෙනෙයානං පහතබ්බධම්මෙසු පයමං නිවරණානි විභාගෙන වත්තබ්බානි, තෙසං වසෙනෙත්ථ හගවතා පයමං නිවරණෙසු ධම්මානුපස්සනා කථිතා. තථා හි කායානුපස්සනාපි සමථපුබ්බධිගමා දෙසිතා, තතො පරිඤ්ඤෙයොසු ඛන්ධෙසු ආයතනෙසු, භාවෙනබ්බෙසු බොජ්ඣංගිගෙසු පරිඤ්ඤෙයාදිවිභාගෙසු සච්චෙසු ව උත්තරා දෙසනා දෙසිතා, තස්මා චෙත්ථ සමථභාවනාපි යාවදෙව විපස්සනත්ථං ඉච්ඡිතා, විපස්සනාපධානා විපස්සනාබහුලා ව සතිපට්ඨානදෙසනාති තස්සා විපස්සනාහිනිවෙසවිභාගෙන දෙසිතභාවං විභාවෙන්තො “අපිචා”තිආදිමාහ. තත්ථ ඛන්ධායතනදුක්ඛසච්චවසෙන මිස්සකපරිග්ගහකථනං දට්ඨබ්බං. සඤ්ඤාසඬ්ඛාරක්ඛන්ධපරිග්ගහමිපිති පි-සද්දෙන සකලපඤ්චුපාදානක්ඛන්ධපරිග්ගහං සම්පිණ්ඩෙති ඉතරෙසං තදන්තොගධන්තා. “කණ්හසුක්කානං යුගන්ධතා නත්ථි”ති පජානනකාලෙ අභාවා “අභිණ්හසමුදාවාරවසෙනා”ති වුත්තං. යථාති යෙනාකාරෙන. සො පන “කාමච්ඡන්දස්ස උප්පාදො හොති”ති වුත්තන්තා කාමච්ඡන්දස්ස කාරණාකාරොව, අත්ථතො කාරණමෙවාති ආහ “යෙන කාරණෙනා”ති. ව-සද්දො වක්ඛමානත්ථසමුච්චයත්ථො.

තත්ථාති “යථා වා”තිආදිනා වුත්තපදෙ. සුභමිපිති කාමච්ඡන්දොපි. සො හි අත්තතො ගහණාකාරෙන “සුභ”න්ති වුවිච්ඡි, තෙනාකාරෙන පවත්තනකස්ස අඤ්ඤස්ස කාමච්ඡන්දස්ස නිමිත්තන්තා “සුභනිමිත්ත”න්ති ව. ඉට්ඨං, ඉට්ඨාකාරෙන වා ගස්හමානං රූපාදි සුභාරම්මණං. ආකඬ්ඛිතස්ස හිතසුඛස්ස අනුපායභූතො මනසිකාරො අනුපායමනසිකාරො. තන්ති අයොනියොමනසිකාරං. තත්ථාති නිප්පාදෙනබ්බෙ ආරම්මණභූතෙ ව දුවිධෙපි සුභනිමිත්තෙ. ආහාරොති පච්චයො.

අසුභමිපිති අසුභප්ඤානමිපි උත්තරපදලොපෙන. තං පන දසසු අවිඤ්ඤාණකාසුහෙසු, කෙසාදිසු ව පවත්තං දට්ඨබ්බං. කෙසාදිසු හි සඤ්ඤා අසුභසඤ්ඤාති ගිරිමානන්දසුත්තෙ (අ. නි. 10.60) වුත්තාති. එත්ථ ව චතුබ්බිධස්ස අයොනියොමනසිකාරස්ස යොනියොමනසිකාරස්ස ව ගහණං නිරවසෙසදස්සනත්ථං කතන්ති දට්ඨබ්බං. තෙසු පන අසුභෙ “සුභ”න්ති, “අසුභ”න්ති ව මනසිකාරො ඉධාධිප්පෙනො, තදනුකූලන්තා වා ඉතරෙපිති.

එකාදසසු (අ. නි. ටී. 1.1.16) අසුභෙසු පටිකුලාකාරස්ස උග්ගණ්හනං, යථා වා තත්ථ උග්ගහනිමිත්තං උප්පජ්ජති, තථා පටිපත්ති අසුභනිමිත්තස්ස උග්ගහො. උපචාරප්පනාවහාය අසුභභාවනාය අනුයුඤ්ජනං අසුභභාවනානුයොගො. හොජනෙ මත්තඤ්ඤුතො ටීනමිද්ධාහිභවාහවා ඔතාරං අලහමානො කාමච්ඡන්දො පභීයතීති වදන්ති. හොජනනිස්සිතං පන ආහාරෙ පටිකුලසඤ්ඤං, තබ්බිපරිණාමස්ස,

තදාධාරස්ස, තස්ස ව උදරියභූතස්ස අසුභතාදස්සනං, කායස්ස ආහාරට්ඨිතිකතාදස්සනඤ්ච යො සම්මදෙව ජානාති, සො විසෙසතො භොජනෙ මත්තඤ්ඤු නාම, තස්ස ව කාමච්ඡන්දො පභියතෙව. අසුභකම්මිකතිස්සත්ථෙරො දන්තට්ඨිදස්සාවී. අභිධම්මපරියායෙන (ධ. ස. 1159, 1503) සබ්බොපි ලොභො කාමච්ඡන්දනීවරණන්ති ආහ “අරහත්තමග්ගෙනා”ති.

පටිසම්භි පුරිමුප්පන්නං පටිසනිමිත්තං පරතො උප්පජ්ජනකපටිසස්ස
කාරණන්ති කත්වා. මෙජ්ජති භිතථරණවසෙන සිනිස්හතීති මිත්තො, තස්මිං මිත්තෙ හවා, මිත්තස්ස වා එසාති මෙත්තා, තස්සා මෙත්තාය.

මෙත්තායනස්ස සත්තෙසු භිතථරණස්ස උප්පාදනං පවත්තනං
මෙත්තානිමිත්තස්ස උග්ගහො. ඔධිසකඅනොධිසකදිසාථරණානන්ති
අත්තඅතිපියසභායමජ්ඣත්තවෙරිවසෙන ඔධිසකතා, සීමාසම්භෙදෙ කතෙ
අනොධිසකතා, එකාදිදිසාථරණවසෙන දිසාථරණතා මෙත්තාය උග්ගහණෙ
වෙදිතබ්බා. විහාරරච්ඡාගාමාදිවසෙන වා ඔධිසකදිසාථරණං, විහාරාදිඋද්දෙසරහිතං
පුරත්ථිමාදිදිසාවසෙන අනොධිසකදිසාථරණන්ති එවං වා ද්විධා උග්ගහණං සන්ධාය
“ඔධිසකඅනොධිසකදිසාථරණාන”න්ති වුත්තං. උග්ගහො ව යාව උපචාරා
දට්ඨබ්බො, උග්ගහිතාය ආසෙවනා භාවනා. තත්ථ “සබ්බෙ සත්තා, පාණා, භූතා,
පුග්ගලා, අත්තභාවපරියාපන්නා”ති එතෙසං වසෙන පඤ්චවිධා, එකෙකස්මිං
“අවෙරා භොන්තු, අඛ්‍යාපජ්ජා, අනීසා, සුඛී අත්තානං පරිහරන්තු”ති චතුර්ධා
පවත්තිතො වීසතිවිධා අනොධිසකථරණා මෙත්තා, “සබ්බා ඉත්ථිගො, පුරිසා,
අරියා, අනරියා, දෙවා, මනුස්සා, විනිපාතිකා”ති සත්තොධිකරණවසෙන පවත්තා
සත්තවිධා අට්ඨවීසතිවිධා වා, දසහි දිසාහි දිසොධිකරණවසෙන පවත්තා දසවිධා ව,
එකෙකාය වා දිසාය සත්තාදිඉත්ථාදිඅවෙරාදිභෙදෙන අසීතාධිකචතුසත්ථපභෙදා ව
ඔධිගොථරණා වෙදිතබ්බා.

යෙන අයොනිසොමනසිකාරොන අරතිආදිකානි උප්පජ්ජන්ති, සො අරතිආදීසු
අයොනිසොමනසිකාරො, තෙන. නිජ්ථාදෙනබ්බෙ හි ඉදං භූමිමං. එස නයො ඉතො
පරෙසුපි. උක්කණ්ඨිතා පන්තසෙනාසනෙසු අධිකුසලෙසු ධම්මෙසු ව
උප්පජ්ජනභාවරිඤ්චනා. කායචිතාමනාති කායස්ස විරූපෙනාකාරොන නාමනා.

කුසලධම්මසම්පටිපත්තියා පට්ඨපනසභාවතාය, තප්පටිපක්ඛානං
විසොසනසභාවතාය ව ආරම්භධාතුආදිතො පවත්තවීරියන්ති ආහ
“පට්ඨාරම්භවීරිය”න්ති. යස්මා පට්ඨාරම්භමත්තස්ස කොසජ්ජවිධමනං
ථාමගමනඤ්ච නත්ථි, තස්මා වුත්තං “කොසජ්ජතො නික්ඛන්තතාය තතො
බලවතර”න්ති. යස්මා පන අපරාපරුප්පත්තියා ලද්ධාසෙවනං උපරුපරිවිසෙසං
ආවහන්තං අතිවිය ථාමගතමෙව භොති, තස්මා වුත්තං “පරං පරං යානං
අක්කමනතො තතොපි බලවතර”න්ති.

අතිභොජනෙ නිමිත්තග්ගාහොති අතිභොජනෙ ටීනමිද්ධස්ස නිමිත්තග්ගාහො,
“එත්තකෙ භුත්තෙ ටීනමිද්ධස්ස කාරණං හොති, එත්තකෙ න හොති”ති
ටීනමිද්ධස්ස කාරණාකාරණග්ගාහො හොතීති අත්ථො. දිවා සූරියාලොකන්ති දිවා
ගහිතනිමිත්තං සූරියාලොකං රත්තියං මනසිකරොන්තස්සපිති එවමෙත්ථ අත්ථො
වෙදිතබ්බො. ධුතඬගානං වීරියනිස්සිතත්තා වුත්තං
“ධුතඬගනිස්සිතසප්පායකථායපි”ති.

කුක්කුච්චමිපි කතාකතානුසොචනවසෙන පවත්තමානං චෙතසො
අවුපසමාවහතාය උද්ධච්චෙන සමානලක්ඛණමෙවාති “අවුපසමො නාම
අවුපසන්තාකාරො, උද්ධච්චකුක්කුච්චමෙවෙනං අත්ථතො”ති වුත්තං.

බහුස්සුතස්ස ගන්ථතො අත්ථතො ච සුත්තාදීනි විචාරෙන්තස්ස
අත්ථවෙදාදිපටිලාභසබ්භාවතො වික්ඛෙපො න හොති, යථාවිධිපටිපත්තියා
යථානුරූපපටිකාරප්පවත්තියා ච කතාකතානුසොචනස්ථ න හොතීති
“බහුස්චචෙනපි...පෙ.... උද්ධච්චකුක්කුච්චං පභීයතී”ති ආහ. යදග්ගෙන
බහුස්චචෙන උද්ධච්චකුක්කුච්චං පභීයති, තදග්ගෙන
පරිපුච්ඡකතාවිනයපකතස්සකතාහිපි තං පභීයතීති දට්ඨබ්බං. බුද්ධසෙවිතා ච
බුද්ධසීලිතං ආවහතීති චෙතසො වුපසමකරත්තා උද්ධච්චකුක්කුච්චපහානකාරී
වුත්තා. බුද්ධත්තං පන අනපෙක්ඛිත්වා විනයධරා කුක්කුච්චවිනොදකා
කල්‍යාණමිත්තා වුත්තාති දට්ඨබ්බා. වික්ඛෙපො ච හික්ඛුනො යෙභුයොන
කුක්කුච්චහෙතුකො හොතීති “කප්පියාකප්පියපරිපුච්ඡාමහුලස්සා”තිආදිනා
විනයනයෙනෙව පරිපුච්ඡකතාදයො නිද්දිට්ඨා. පභීනෙ උද්ධච්චකුක්කුච්චෙති
නිද්ධාරණෙ භුමිමං. කුක්කුච්චස්ස දොමනස්සසහගතත්තා අනාගාමීග්ගෙන
ආයතිං අනුප්පාදො වුත්තො.

තිට්ඨති පවත්තති එත්ථාති යානියා, විචිකිච්ඡාය යානියා විචිකිච්ඡාට්ඨානියා,
විචිකිච්ඡාය කාරණභූතා ධම්මා. තිට්ඨතීති වා යානියා, විචිකිච්ඡා යානියා එතිස්සාති
විචිකිච්ඡාට්ඨානියා, අත්ථතො විචිකිච්ඡා එව. සා හි පුරිමුප්පන්තා පරතො
උප්පජ්ජනකවිචිකිච්ඡාය සහාගහෙතුතාය අසාධාරණං.

කුසලාකුසලාති කොසල්ලසම්භූතට්ඨෙන කුසලා, තප්පටිපක්ඛතො අකුසලා.
යෙ අකුසලා, තෙ සාවජ්ජා අසෙවිතබ්බා භීනා ව. යෙ කුසලා, තෙ අනවජ්ජා
සෙවිතබ්බා පඤ්ඤා ව. කුසලාපි වා භීනෙහි ඡන්දාදීහි ආරද්ධා භීනා, පඤ්ඤෙහි
පඤ්ඤා. කණ්ඞාති කාලකා, විත්තස්ස අපහස්සරභාවකරණා. සුක්කාති ඔදාතා,
විත්තස්ස පහස්සරභාවකරණා. කණ්ඞාහිජාතිහෙතුතො වා කණ්ඞා,
සුක්කාහිජාතිහෙතුතො සුක්කා. තෙ එව සප්පට්ඨාගා. කණ්ඞා හි උජුච්චව්වනිකතාය
සුක්කෙහි සප්පට්ඨාගා, තථා සුක්කාපි ඉතරෙහි. අථ වා කණ්ඞාසුක්කා ච සප්පට්ඨාගා
ච කණ්ඞාසුක්කසප්පට්ඨාගා. සුඛා හි වෙදනා දුක්ඛායවෙදනාය සප්පට්ඨාගා, දුක්ඛා ච
වෙදනා සුඛාය වෙදනාය සප්පට්ඨාගාති.

කාමං බාහුසච්චපරිපුච්ඡකතාහි අට්ඨවත්ථුකාපි විචිකිච්ඡා පභීයති, තථාපි රතනත්තයවිචිකිච්ඡාමුලිකා සෙසවිචිකිච්ඡාති කත්වා ආහ “**තීණි රතනානි ආරබ්භා**”ති. රතනත්තයගුණාවබෝධෙ හි “සත්ථරි කඪ්ඛති”ති (ධ. ස. 1008, 1123, 1167, 1241, 1263, 1270; විහ. 915) ආදිවිචිකිච්ඡාය අසම්භවොති. විනයෙ පකතඤ්ඤතා “සික්ඛාය කඪ්ඛති”ති (ධ. ස. 1008, 1123, 1167, 1241, 1263, 1270; විහ. 915) චුත්තාය විචිකිච්ඡාය පහානං කරොතීති ආහ “**විනයෙ විණිණුවසිභාවස්සපි**”ති. ඔකප්පනීයසද්ධාසඪ්ඛාතඅධිමොක්ඛබ්බුලස්සාති සද්ධෙය්‍යාවත්ථුනො අනුපවිසනසද්ධාසඪ්ඛාතඅධිමොක්ඛෙන අධිමුච්චනබ්බුලස්ස. අධිමුච්චනඤ්ච අධිමොක්ඛුප්පාදනමෙවාති දට්ඨබ්බං. සද්ධාය වා නින්තපොණතා අධිමුත්ති අධිමොක්ඛො.

සුභනිමිත්තඅසුභනිමිත්තාදීසුති “සුභනිමිත්තාදීසු අසුභනිමිත්තාදීසු”ති ආදි-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. තත්ථ පඨමෙන ආදි-සද්දෙන පටිසනිමිත්තාදීනං සඪ්ගහො, දුතියෙන මෙත්තාවෙතොවිමුත්තිආදීනං. සෙසමෙත්ථ යං වත්තබ්බං, තං චුත්තනයමෙවාති.

නිවරණපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බන්ධපබ්බවණ්ණනා

116. උපාදානෙහි ආරම්මණකරණාදිවසෙන උපාදාතබ්බා වා බන්ධා උපාදානක්ඛන්දා. ඉති රූපන්ති එත්ථ ඉති-සද්දො ඉදං-සද්දෙන සමානත්ථොති අධිප්පායෙනාහ “**ඉදං රූප**”න්ති. තයිදං සරූපතො අනවසෙසපරියාදානං හොතීති ආහ – “එත්තකං රූපං, න ඉතො පරං රූපං අත්ථී”ති. ඉතීති වා පකාරත්ථෙ නිපාතො, තස්මා “ඉති රූප”න්ති ඉමිනා භූතූපාදාදිවසෙන යත්තකො රූපස්ස හෙදො, තෙන සද්ධිං රූපං අනවසෙසතො පරියාදිගිත්වා දස්සෙති. සභාවතොති රූප්පනසභාවතො වක්ඛාදිවණ්ණාදිසභාවතො ව. වෙදනාදීසුපිති එත්ථ “අයං වෙදනා, එත්තකා වෙදනා, න ඉතො පරං වෙදනා අත්ථීති සභාවතො වෙදනං පජානාති”තිආදීනා, සභාවතොති ව අනුභවනසභාවතො සාතාදිසභාවතො වාති එවමාදීනා යොජෙතබ්බං.

බන්ධපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනපබ්බවණ්ණනා

117. ඡසු අප්ඤ්ඤාතිකබාහිරෙසුති (දී. නි. ටී. 2.384) “ඡසු අප්ඤ්ඤාතිකෙසු ඡසු බාහිරෙසු”ති “ඡසු”ති පදං පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. කස්මා පනෙතානි උභයානි ඡලෙව චුත්තානි? ඡවිඤ්ඤාණකායුප්පත්තිද්වාරාරම්මණවච්චානතො. වක්ඛුචිඤ්ඤාණවිජීයා පරියාපන්තස්ස හි විඤ්ඤාණකායස්ස වක්ඛායතනමෙව උප්පත්තිද්වාරං, රූපායතනමෙව ව ආරම්මණං, තථා ඉතරානි ඉතරෙසං, ඡට්ඨස්ස පන භවඪගමනසඪ්ඛාතො මනායතනෙකදෙසො උප්පත්තිද්වාරං, අසාධාරණඤ්ච

ධම්මායතනං ආරම්මණං. චක්ඛතීති චක්ඛු, රූපං අස්සාදෙනි විභාවෙනි වාති අත්ථො. සුභාතීති සොකං. සායතීති සානං. ජීවිතනිමිත්තතාය රසො ජීවිතං, තං ජීවිතමවිභායතීති ජීවිතා. කුච්ඡිතානං සාසවධම්මානං ආයො උප්පත්තිදෙසොති කායො. මුනාති ආරම්මණං විජානාතීති මනො. රූපයති චණ්ණවිකාරං ආපජ්ජමානං හදයඬගතභාවං පකාසෙතීති රූපං. සජ්ජති අත්තනො පච්චයෙහි හරියති සොතවිඤ්ඤායාභාවං ගමියතීති සද්දො. ගන්ධයති අත්තනො චත්ථුං සුවෙතීති ගන්ධො. රසන්ති තං සත්තා අස්සාදෙන්තීති රසො. ඵ්ඨියතීති ථොට්ඨබ්බං. අත්තනො ලක්ඛණං ධාරෙන්තීති ධම්මා. සබ්බානි පන ආයානං තනනාදිඅත්ථොන ආයතනානි. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො, විත්ථාරො පන විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.510-512) තංසංචණ්ණතාය (විසුද්ධි. මහාටී. 2.510) ච චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

චක්ඛුඤ්ච පජානාතීති එත්ථ චක්ඛු නාම පසාදචක්ඛු, න සසම්භාරචක්ඛු, නාපි දිබ්බචක්ඛුආදිකන්ති ආහ “චක්ඛුපසාද”න්ති. යං සන්ධාය චුත්තං “යං චක්ඛු චතුත්තං මහාභූතානං උපාදාය පසාදො”ති (ධ. ස. 596-599). ච-සද්දො චක්ඛමානත්ථසමුච්චයත්ථො. යාථාවසරසලක්ඛණවසෙනාති අවිපරිතස්ස අත්තනො රසස්ස වෙච ලක්ඛණස්ස ච වසෙන, රූපෙසු ආවිඤ්ජනකිච්චස්ස වෙච රූපාභිසාරාහභූතපසාදලක්ඛණස්ස ච වසෙනාති අත්ථො. “චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ වා”තිආදියු (ම. නි. 1.204, 400; 3.421, 425-426; සං. නි. 2.43-45; 4.54-55; කථා. 465, 467) සමුදිතානියෙව රූපායතනාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තිහෙතු, න විසුං විසුන්ති ඉමස්ස අත්ථස්ස දස්සනත්ථං “රූපෙ වා”ති පුට්ඨවචනග්ගණං, තාය එච ව දෙසනාගතියා කාමං ඉධාපි “රූපෙ ච පජානාතී”ති චුත්තං, රූපභාවසාමඤ්ඤෙන පන සබ්බං එකජ්ඣං ගහෙත්වා “බඡ්ඡිද්ධා චතුසමුට්ඨානිකරූපඤ්චා”ති එකචචනවසෙන අත්ථො චුත්තො. සරසලක්ඛණවසෙනාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස විසයභාවකිච්චස්ස වෙච චක්ඛුපටිභනනලක්ඛණස්ස ච වසෙනාති යොජෙතබ්බං.

උභයං පටිච්චාති චක්ඛුං උපනිස්සයපච්චයවසෙන පච්චයභූතං, රූපෙ ආරම්මණාධිපතිආරම්මණුපනිස්සයවසෙන පච්චයභූතෙ ච පටිච්ච. කාමඤ්චායං සුත්තන්තසංචණ්ණතා, නිප්පරියායකථා නාම අභිධම්මසන්නිස්සිතා එවාති අභිධම්මනයෙනෙව සංයොජනාති දස්සෙන්තො “කාමරාග...පෙ.... අවිජ්ජාසංයොජන”න්ති ආහ. තත්ථ කාමෙසු රාගො, කාමො ච සො රාගො වාති කාමරාගො, සො එච බන්ධනට්ඨෙන සංයොජනං. අයඤ්චි යස්ස සංවිජ්ජති, තං පුග්ගලං වට්ටස්මිං සංයොජෙති බන්ධති, ඉති දුක්ඛෙන සත්තං, භවාදිකෙ වා භවත්තරාදීහි, කම්මුනා වා විපාකං සංයොජෙති බන්ධතීති සංයොජනං. එවං පටිසංයොජනාදීනම්පි යථාරහං අත්ථො චත්තබ්බො. සරසලක්ඛණවසෙනාති එත්ථ පන සත්තස්ස වට්ටතො අනිස්සජ්ජනසඬබ්බාතස්ස අත්තනො කිච්චස්ස වෙච යථාචුත්තබන්ධනසඬබ්බාතස්ස ලක්ඛණස්ස ච වසෙනාති යොජෙතබ්බං.

භවස්සාද-දිට්ඨිස්සාද-නිවත්තනත්ථං කාමස්සාදග්ගණං. අස්සාදයතොති අභිරමන්තස්ස. අභිනන්දතොති සප්ප්පිතිකතණ්භාවසෙන නන්දන්තස්ස. පදද්වයෙනපි බලවතො කාමරාගස්ස පච්චයභූතා කාමරාගුප්පත්ති චුත්තා. එස

නයො සෙසෙසුපි. එතං ආරම්මණන්ති එතං එවංසුබ්‍රමං එවංදුබ්බිභාගං ආරම්මණං.
 නිව්වං ධුවන්ති එතං නිදස්සනමත්තං, “උච්ඡිජ්ජිස්සති විනස්සිස්සතිති ගණ්හතො” ති
 එවමාදීනම්පි සඬිගහො ඉච්ඡිතබ්බො. භවං පත්ථෙත්තස්සාති “ඊදිසෙ සම්පත්තිභවෙ
 යස්මා අම්භාකං ඉදං ඉට්ඨාරම්මණං සුලභං ජාතං, තස්මා ආයතිම්පි සම්පත්තිභවො
 භවෙය්‍යා” ති භවං නිකාමෙත්තස්ස. එවරූපං සක්කා ලද්ධන්ති යොජනා.
 උසුයතොති උසුයං ඉස්සං උජ්ජාදයතො. අඤ්ඤස්ස මච්ඡරායතොති අඤ්ඤෙන
 අසාධාරණභාවකරණෙන මච්ඡරියං කරොතො. සබ්බෙහෙව යථාචුත්තෙහි නවහි
 සංයොජනෙහි.

තඤ්ච කාරණන්ති සුභනිමිත්තපටිසනිමිත්තාදිවිභාවං.
 ඉට්ඨානිට්ඨාදිරූපාරම්මණඤ්චෙව තජ්ජායොනියොමනසිකාරඤ්චාති තස්ස තස්ස
 සංයොජනස්ස කාරණං. අවික්ඛම්භිතඅසමුහනභූමිලද්ධුජ්ජන්තතං සන්ධාය
 “අජ්ජනිතට්ඨෙත උජ්ජන්තස්සා” ති චුත්තං. චත්තමානුජ්ජන්තතා
 සමුදාචාරග්ගහණෙනෙව ගහිතා. යෙන කාරණෙනාති යෙන
 විපස්සනාසමථභාවනාසඬිබාතෙන කාරණෙන. තඤ්චි තස්ස තද්ධිගවසෙන චෙව
 වික්ඛම්භනවසෙන ච පභානකාරණං. ඉස්සාමච්ඡරියානං අපායගමනීයතාය
 පයමග්ගවජ්ඣකා චුත්තා. යදි එවං “තිණ්ණං සංයොජනානං පරික්ඛයා
 සොතාපන්තො හොති” ති (අ. නි. 4.241) සුත්තපදං කථන්ති? තං
 සුත්තන්තපරියායෙන චුත්තං. යථානුලොමසාසනඤ්චි සුත්තන්තදෙසනා, අයං පන
 අභිධම්මනයෙන සංවණ්ණනාති නායං දොසො. ඔළාරිකස්සාති ථූලස්ස, යතො
 අභිණ්හසමුජ්ජන්තිපරිසුට්ඨානතිබ්බතාව හොති. අණුසහගතස්සාති
 චුත්තජ්ජකාරඔළාරිකාභාවෙන අණුභාවං සුබ්බමභාවං ගතස්ස.
 උද්ධවසංයොජනස්සපෙත්ථ අනුජ්ජාදො චුත්තොයෙව යථාචුත්තසංයොජනෙහි
 අවිනාභාවතො. සොතාදීනං සභාවසරසලක්ඛණවසෙන පජානනා, තජ්ජව්වයානං
 සංයොජනානං උජ්ජාදාදිපජානනා ච චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බාති දස්සෙත්තො
 “එසෙව නයො” ති අතිදිස්සති.

අත්තතො වා ධම්මෙසුති අත්තතො අජ්ඣත්තිකායතනධම්මෙසු, අත්තතො
 උභයධම්මෙසු වා. ඉමස්මිං පක්ඛෙ අජ්ඣත්තිකායතනපරිග්ගහණෙනාති
 අජ්ඣත්තිකායතනපරිග්ගණ්හනමුඛෙනාති අත්ථො, එවඤ්ච අනවසෙසතො
 සපරසන්තානෙසු ආයතනානං පරිග්ගහො සිද්ධො හොති. පරස්ස වා ධම්මෙසුති
 එත්ථාපි එසෙව නයො. රූපායතනස්සාති අඬිසෙකාදසපහෙදරූපසභාවස්ස
 ආයතනස්ස. රූපක්ඛන්ධෙ චුත්තනයෙන නීහරිතබ්බාති ආනෙත්ථා සම්බන්ධිතබ්බං.
 සෙසබන්ධෙසුති වෙදනාසඤ්ඤාසඬිබාරක්ඛන්ධෙසු. චුත්තනයෙනාති ඉමිනා
 අතිදෙසෙන රූපක්ඛන්ධෙ ආභාරසමුදයාති, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ නාමරූපසමුදයාති,
 සෙසක්ඛන්ධෙසු එස්සසමුදයාති ඉමං විසෙසං විභාවෙති, ඉතරං පන සබ්බත්ථ
 සමානන්ති. බන්ධපබ්බෙ විය ආයතනපබ්බෙපි ලොකුත්තරනිවත්තනං පාළියං
 ගහිතං නත්ථිති ආහ “ලොකුත්තරධම්මා න ගහෙතබ්බා” ති.

ආයතනපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බොජ්ඣංගපබ්බතඤ්ඤා

118. බුද්ධකසත්තස්සාති කිලෙසනිද්දාය පටිබුද්ධකසත්තස්ස,
අරියසච්චානං වා පටිවිජ්ඣනකසත්තස්ස. අභිගෙසුති කාරණෙසු, අවයවෙසු වා.
උදයබ්බයඤාණුප්පාදතො පටියාය සම්බොධිපටිපදායං ධීතො නාම භොතිති ආහ
“ආරද්ධවිපස්සකතො පටියාය යොගාවචරොති සම්බොධි”ති.

“සතිසම්බොජ්ඣංගටියානියා”ති පදස්ස අත්ථො “විචිකිච්ඡටියානියා”ති
එත්ථ චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. තත්ති යොනියොමනසිකාරං. තත්ථාති සතියං.
නිජ්ථාදෙනබ්බො වෙතං භුම්මං.

සති ව සම්පජ්ඣෙය්ඤා සතිසම්පජ්ඣෙය්ඤා (දී. නි. ටී. 2.385; සං. නි. ටී. 2.5.232;
අ. නි. ටී. 1.1.418). අථ වා සතිපධානං
අභික්කන්තාදිසාත්ථකභාවපරිග්ගණ්හනඤාණං සතිසම්පජ්ඣෙය්ඤා. තං සබ්බත්ථ
සතොකාරිභාවාවහත්තා සතිසම්බොජ්ඣංගස්ස උප්පාදාය භොති. යථා
පච්චනීකධම්මානං පහානං අනුරූපධම්මසෙවනා ව අනුප්පන්නානං කුසලානං
ධම්මානං උප්පාදාය භොති, එවං සතිරහිතපුග්ගලවිච්ඡිකානා,
සතොකාරීපුග්ගලසෙවනා, තත්ථ ව යුත්තපයුත්තතා සතිසම්බොජ්ඣංගස්ස
උප්පාදාය භොතිති ඉමමත්ථං දස්සෙති “සතිසම්පජ්ඣෙය්ඤා”න්තිආදිනා.

ධම්මානං, ධම්මෙසු වා විචයො ධම්මවිචයො, සො එව සම්බොජ්ඣංගො, තස්ස
ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣංගස්ස. “කුසලාකුසලා ධම්මා”තිආදීසු යං වත්තබ්බං, තං
හෙටියා චුත්තමෙව. තත්ථ යොනියොමනසිකාරබහුලීකාරොති කුසලාදීසු
තංතංසභාවරසලක්ඛණාදිකස්ස යථාවතො අවබුද්ධතාවසෙන උප්පන්නො
ඤාණසම්පයුත්තවිත්තුප්පාදො. සො හි අවිපරිතමනසිකාරතාය
“යොනියොමනසිකාරො”ති චුත්තො, තදාභොගතාය ආවජ්ජනාපි තග්ගතිකාව,
තස්ස අභිණ්හපවත්තනං බහුලීකාරො. භියොඝාභාවායාති පුනප්පුනභාවාය.
වෙසුල්ලායාති විපුලභාවාය. පාරිපූරියාති පරිබුහනාය.

පරිපුච්ඡකතාති පරියොගාහෙත්වා පුච්ඡකභාවො. ආචරියෙ පයිරුපාසිත්වා
පඤ්චපි නිකායෙ සහ අට්ඨකථාය පරියොගාහෙත්වා යං යං තත්ථ ගණ්ඨිටියානභූතං,
තං තං “ඉදං හන්තෙ කථං, ඉමස්ස කො අත්ථො”ති බන්ධායතනාදිඅත්ථං
පුච්ඡන්තස්ස ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣංගො උප්පජ්ජති. තෙනාහ
“බන්ධාතු...පෙ.... බහුලතා”ති.

වත්ථුච්ඡිදකිරියාති එත්ථ විත්තවෙතසිකානං පවත්තිටියානභාවතො සරීරං,
තස්පටිබද්ධාති වීචරාදීනි ව ඉධ “වත්ථුනී”ති අධිප්පෙතානි. තානි යථා විත්තස්ස
සුඛාවහානි භොන්ති, තථා කරණං තෙසං විසදභාවකරණං. තෙන චුත්තං
“අජ්ඣත්තිකබාහිරාන”න්තිආදි. උස්සන්තදොසන්ති වාතාදිඋස්සන්තදොසං.
සෙදමලමක්ඛිතන්ති සෙදෙන වෙව ජල්ලිකාසඬ්ඛාතෙන සරීරමලෙන ව මක්ඛිතං.

ව-සද්දෙන අඤ්ඤම්පි සරිරස්ස පිළාවහං සඬගණ්හාති. සෙනාසනං වාති වා-සද්දෙන පත්තාදීනං සඬගහො දට්ඨබ්බො. අවිසදෙ සති, විසයභූතෙ වා. කථං භාවනාමනුයුත්තස්ස තාති විසයො? අන්තරන්තරා පචත්තනකචිත්තුප්පාදවසෙනෙවං වුත්තං. තෙ හි චිත්තුප්පාදා චිත්තෙකග්ගතාය අපරිසුද්ධභාවාය සංවත්තන්ති. චිත්තවෙනසිකෙසු නිස්සයාදිපච්චයභූතෙසු. ඤාණම්පිති පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. තෙන න කෙවලං තං චත්ථුයෙව, අථ බො තස්මිං අපරිසුද්ධෙ ඤාණම්පි අපරිසුද්ධං හොතීති නිස්සයාපරිසුද්ධියා තංනිස්සිතාපරිසුද්ධි විය විසයස්ස අපරිසුද්ධතාය විසයිතං අපරිසුද්ධිං දස්සෙති.

සමභාවකරණන්ති කිච්චතො අනුනාධිකභාවකරණං. යථාපච්චයං සද්ධෙය්‍යවත්ථුස්මිං අධිමොක්ඛකිච්චස්ස පටුතරභාවෙන පඤ්ඤාය අවිසදතාය වීරියාදීනඤ්ච සිලිලතාදීනා සද්ධිත්ථියං බලවං හොති. තෙනාහ “ඉතරාති මන්දාතී”ති. තතොති තස්මා සද්ධිත්ථියස්ස බලවභාවතො ඉතරෙසඤ්ච මන්දත්තා. කොසජ්ජපක්ඛෙ පතිතුං අදත්වා සම්පයුත්තධම්මානං පග්ගණ්හනං අනුබලප්පදානං පග්ගහො, පග්ගහොව කිච්චං පග්ගහකිච්චං. “කාතුං න සක්කොති”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. ආරම්මණං උපගන්ත්වා යානං, අනිස්සජ්ජනං වා උපට්ඨානං. වික්ඛෙපපටිපක්ඛො, යෙන වා සම්පයුත්තා අවික්ඛිත්තා හොන්ති, සො අවික්ඛෙපො. රූපගතං විය චක්ඛුතා යෙන යාථාවතො විසයසභාවං පස්සති, තං දස්සනකිච්චං කාතුං න සක්කොති බලවතා සද්ධිත්ථියෙන අභිභූතත්තා. සහජාතධම්මෙසු ඉන්ද්‍රියං කාරෙන්නානං සහපචත්තමානානං ධම්මානං එකරසතාවසෙනෙව අත්ථසිද්ධි, න අඤ්ඤථා.

තස්මාති වුත්තමෙවත්ථං කාරණභාවෙන පච්චාමසති. තන්ති සද්ධිත්ථියං. ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙනාති යස්ස සද්ධෙය්‍යවත්ථුනො උළාරතාදිගුණෙ අධිමුච්චනස්ස සාතිසයජ්ජවත්තියා සද්ධිත්ථියං බලවං ජාතං, තස්ස පච්චයපච්චයුප්පන්නතාදිවිභාගතො යාථාවතො වීමංසනෙන. එවඤ්ඤි එවංධම්මතානයෙන සභාවසරසතො පරිග්ගස්හමානෙ සවිජ්ජාරො අධිමොක්ඛො න හොති “අයං ඉමෙසං ධම්මානං සභාවො”ති පරිජානනවසෙන පඤ්ඤාඛ්‍යාපාරස්ස සාතිසයත්තා. ධූරියධම්මෙසු හි යථා සද්ධාය බලවභාවෙ පඤ්ඤාය මන්දභාවො හොති, එවං පඤ්ඤාය බලවභාවෙ සද්ධාය මන්දභාවො හොති. තෙන වුත්තං “තං ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන...පෙ.... භාපෙතබ්බ”න්ති. තථා අමනසිකාරොනාති යෙනාකාරෙන භාවනාමනුයුඤ්ජන්තස්ස සද්ධිත්ථියං බලවං ජාතං, තෙනාකාරෙන භාවනාය අනනුයුඤ්ජනතොති වුත්තං හොති. ඉධ දුට්ඨෙන සද්ධිත්ථියස්ස බලවභාවො අත්තතො වා පච්චයවිසෙසවසෙන කිච්චුත්තරියතො වීරියාදීනං වා මන්දකිච්චතාය. තත්ථ පඨමවිකප්පෙ භාපනවිධි දස්සිතො, දුතියවිකප්පෙ පන යථා මනසිකරොතො වීරියාදීනං මන්දකිච්චතාය සද්ධිත්ථියං බලවං ජාතං, තථා අමනසිකාරෙන, වීරියාදීනං පටුකිච්චභාවාවහෙන මනසිකාරෙන සද්ධිත්ථියං තෙහි සමරසං කරොන්තෙන භාපෙතබ්බං. ඉමිනා නයෙන සෙසිත්ථියෙසුපි භාපනවිධි වෙදිතබ්බො.

වක්කලිත්ථෙරවත්ථුනි සො හි ආයස්මා සද්ධාධිමුත්තාය කතාධිකාරො සත්ථු රූපකායදස්සනපසුතො එව හුත්වා විහරන්තො සත්ථාරා “කිං තෙ, වක්කලි, ඉමිනා සුතිකායෙන දිට්ඨෙත, යො ඛො, වක්කලි, ධම්මං පස්සති, සො මං පස්සති” තිආදිනා (සං. නි. 3.87) ඔවදිත්වා කම්මට්ඨානෙ නියොජිතොපි තං අනනුයුඤ්ජන්තො පණාමිතො අත්තානං විනිපානෙතුං පපානට්ඨානං අභිරුහි. අථ නං සත්ථා යථානිසින්තොව ඔහාසගිස්සජ්ජනෙන අත්ථානං දස්සෙත්වා -

“පාමොජ්ජබහුලො හික්ඛු, පසන්තො බුද්ධසාසනෙ;
අධිගච්ඡෙ පදං සන්තං, සඬ්ඛාරූපසමං සුඛං”න්ති. (ධ. ප. 381);

ගාථං වත්වා “එහිවක්කලි” ති ආහ. සො තෙන අමතෙනෙව අභිසින්තො හට්ඨතුට්ඨො හුත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙසි, සද්ධාය පන බලවහාවතො විපස්සනාවීථිං න ඔතරති. තං ඤාත්වා හගවා තස්ස ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනාය කම්මට්ඨානං සොධෙත්වා අදාසි. සො සත්ථාරා දින්නනයෙන විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා මග්ගපටිපාටියා අරහත්තං පාපුණි. තෙන චුත්තං “වක්කලිත්ථෙරවත්ථු වෙන්ථ නිදස්සන්”න්ති.

ඉතරකිච්චහෙදන්ති උපට්ඨානාදිකිච්චවිසෙසං. පස්සද්ධාදීනි ආදි-සද්දෙන සමාධිඋපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣධිගානං සඬ්ඛගො. භාපෙතබ්බන්ති යථා සද්ධිත්තියස්ස බලවහාවො ධම්මසභාවපච්චවෙක්ඛණෙන භායති, එවං වීරියන්ද්‍රියස්ස අධිමත්තතා පස්සද්ධිආදිභාවනාය භායති සමාධිපක්ඛියත්තා තස්සා. තථාහි සා සමාධිත්තියස්ස අධිමත්තතං කොසජ්ජපාතතො රක්ඛන්ති වීරියාදිභාවනා විය වීරියන්ද්‍රියස්ස අධිමත්තතං උද්ධච්චපාතතො රක්ඛන්ති එකංසතො භාපෙති. තෙන චුත්තං “පස්සද්ධාදිභාවනාය භාපෙතබ්බං”න්ති. සොණත්ථෙරස්ස වත්ථුනි සුබ්බමාලසොණත්ථෙරස්ස වත්ථු. සො හි ආයස්මා, සත්ථු, සන්තිකෙ කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා සීතවතෙ විහරන්තො “මම සරීරං සුබ්බමාලං, න ච සක්කා සුඛෙනෙව සුඛං අධිගන්තුං, කායං කිලමෙත්වාපි සමණධම්මො කාතබ්බො” ති යානවඩ්ඛමමෙව අධිට්ඨාය පධානමනුයුඤ්ජන්තො පාදනලෙසු ඵොටෙසු උට්ඨිතෙසුපි වෙදනං අජ්ඣුපෙක්ඛිත්වා දළ්භවීරියං කරොන්තො අව්චාරද්ධවීරියනාය විසෙසං නිබ්බත්තෙතුං නාසක්ඛි. සත්ථා තත්ථ ගන්ත්වා විණුපමොවාදෙන ඔවදිත්වා වීරියසමතායොජනවිධිං දස්සෙත්තො කම්මට්ඨානං සොධෙත්වා ගිජ්ඣකුටං ගතො. ථෙරොපි සත්ථාරා දින්නනයෙන වීරියසමතං යොජෙත්වා භාවෙන්තො විපස්සනං උස්සුක්කාපෙත්වා අරහත්තෙ පතිට්ඨාසි. තෙන චුත්තං “සොණත්ථෙරස්ස වත්ථු දස්සෙතබ්බං”න්ති. සෙසෙසුපිති සතිසමාධිපඤ්ඤිත්තියෙසුපි.

සමතන්ති සද්ධාපඤ්ඤානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනුනානධිකභාවං, තථා සමාධිවීරියානං. යථා හි සද්ධාපඤ්ඤානං විසුං විසුං ධුරියධම්මභූතානං කිච්චතො අඤ්ඤමඤ්ඤානාතිවත්තනං විසෙසතො ඉච්ඡිතබ්බං, යතො නෙසං සමධුරතාය අජ්ජනා සම්පජ්ජති, එවං සමාධිවීරියානං කොසජ්ජද්ධච්චපක්ඛිකානං සමරසතාය සති අඤ්ඤමඤ්ඤපත්ථම්භනතො සම්පයුත්තධම්මානං අන්තද්වයපාතාභාවෙන

සම්මදෙව අප්පනා ඉජ්ඣතිති. බලවසද්ධොතිආදි චුත්තස්සෙවත්ථස්ස
 බ්බතිරෙකමුඛෙන සමත්ථනං. තස්සත්ථො – යො බලවතියා සද්ධාය සමන්තාගතො
 අවිසදඤාණො, සො මුධාපසන්නො හොති, න අවෙච්චප්පසන්නො. තථා හි සො
 අවත්ථුස්මිං පසීදති සෙය්‍යාථාපි තිත්ථියසාවකා. කෙරාටිකපක්ඛන්ති සායෙය්‍යපක්ඛං
 හජති. සද්ධාහිනාය පඤ්ඤාය අතිධාවන්නො “දෙය්‍යවත්ථුපරිච්චාගෙන විනා
 විත්තුප්පාදමත්තෙනපි දානමයං පුඤ්ඤං හොති” තිආදීති පරිකප්පෙනි
 හෙතුපතිරූපකෙනි වඤ්චිතො, එවංභූතො ව සුක්ඛතක්කවිලුත්තවිත්තො
 පණ්ඩිතානං වචනං නාදියති, සඤ්ඤත්තිං න ගච්ඡති. තෙනාහ “හෙසප්පසමුට්ඨිතො
 විය රොගො අතෙකිච්ඡො හොති” ති. යථා චෙත්ථ සද්ධාපඤ්ඤානං අඤ්ඤමඤ්ඤං
 සමභාවො අත්ථාවහො, අනත්ථාවහො විසමභාවො, එවං සමාධිවීරියානං
 අඤ්ඤමඤ්ඤං අවික්ඛෙපාවහො සමභාවො, ඉතරො වික්ඛෙපාවහො වාති.
 කොසප්පං අධිගච්ඡති, තෙන අප්පනං න පාපුණාතීති අධිප්පායො. උද්ධච්චං
 අධිගච්ඡති එත්ථාපි එසෙව නයො. තදුභයන්ති සද්ධාපඤ්ඤාද්වයං
 සමාධිවීරියද්වයඤ්ච. සමං කාතඛ්ඛන්ති සමරසං කාතඛ්ඛං.

සමාධිකම්මිකස්සාති සමථකම්මට්ඨානිකස්ස. එවන්ති එවං සන්නෙ, සද්ධාය
 ථොකං බලවහාවෙ සතීති අත්ථො. සද්දහන්නොති “පථවීති මනසිකාරමත්තෙන
 කථං ඤානුප්පත්ති” ති අවිත්තෙත්වා “අද්ධා සම්මාසම්බුද්ධෙන චුත්තවිධි
 ඉජ්ඣස්සති” ති සද්දහන්නො සද්ධං ජනෙන්නො. ඔකප්පෙන්නොති ආරම්මණං
 අනුපවිසිත්වා විය අධිමුච්චනවසෙන අවකප්පෙන්නො පක්ඛන්දන්තො. එකග්ගතා
 බලවතී වට්ටති සමාධිප්පධානත්තා ඤානස්ස. උභින්නන්ති සමාධිපඤ්ඤානං.
 සමාධිකම්මිකස්ස සමාධිතො අධිමත්තතාය පඤ්ඤාය අධිමත්තතාපි ඉච්ඡිතඛ්ඛාති
 ආහ “සමතායපී” ති, සමභාවෙනපිති අත්ථො. අප්පනාති ලොකියඅප්පනා. තථා හි
 “හොතියෙවා” ති සාසඬිකං වදති. ලොකුත්තරප්පනා පන තෙසං සමභාවෙනෙව
 ඉච්ඡිතා. යථාහ “සමථවිපස්සනං යුගනද්ධං භාවෙති” ති (අ. නි. 4.17; පටි. ම. 2.5).
 යදි විසෙසතො සද්ධාපඤ්ඤානං සමාධිවීරියානඤ්ච සමතා ඉච්ඡිතා, කථං සතීති ආහ
 “සති පන සබ්බත්ථ බලවතී වට්ටති” ති. සබ්බත්ථාති ලීනුද්ධච්චපක්ඛිකෙසු පඤ්චසු
 ඉන්ද්‍රියෙසු. උද්ධච්චපක්ඛිකෙකදෙසෙ ගණ්හන්තො “සද්ධාවීරියපඤ්ඤාන”න්ති
 ආහ. අඤ්ඤථා පීති ව ගහෙතඛ්ඛා සියා. තථා හි “කොසප්පපක්ඛිකෙන
 සමාධිනා” ඉච්චෙව චුත්තං, න “පස්සද්ධිසමාධිඋපෙක්ඛාහී” ති. සාති සති. සබ්බෙසු
 රාජකම්මෙසු නියුත්තො සබ්බකම්මිකො. තෙනාති තෙනා සබ්බත්ථ
 ඉච්ඡිතඛ්ඛත්ථෙන කාරණෙන. ආහ අට්ඨකථායං. සබ්බත්ථ නියුත්තා සබ්බත්ථිකා,
 සබ්බෙන වා ලීනුද්ධච්චපක්ඛිකෙයෙන බොජ්ඣංගිගෙන අත්ථෙතඛ්ඛා සබ්බත්ථියා,
 සබ්බත්ථියාව සබ්බත්ථිකා. විත්තන්ති කුසලචිත්තං. තස්ස හි සති පටිසරණං
 පරායණං අප්පත්තස්ස පත්තියා අනධිගතස්ස අධිගමාය. තෙනාහ
 “ආරක්ඛපච්චුපට්ඨානා” තිආදි.

බන්ධාදිහෙදෙ අනොගාල්හපඤ්ඤානන්ති පරියත්තිබාහුසච්චවසෙනපි
 බන්ධායතනාදීසු අප්පතිට්ඨිතබුද්ධිනං. බහුස්සුතසෙවනා හි සුතමයඤාණාවහා.

තරුණවිපස්සනාසමඬිගීපි භාවනාමයඤාණෙ යීතත්තා එකංසතො පඤ්ඤවා එව නාම හොතිති ආහ “සමපඤ්ඤාස...පෙ.... පුග්ගලසෙවනා”ති. ඤෙයාධම්මස්ස ගම්භීරභාවවසෙන තප්පරිච්ඡෙදකඤාණස්ස ගම්භීරභාවග්ගහණන්ති ආහ “ගම්භීරෙසු බන්ධාදීසු පවත්තාය ගම්භීරපඤ්ඤායා”ති. තඤ්ඤි ඤෙයාං තාදිසාය පඤ්ඤාය වර්තබ්බතො ගම්භීරඤාණවරියං, තස්සා වා පඤ්ඤාය තත්ථ පහෙදතො පවත්ති ගම්භීරඤාණවරියා, තස්සා පච්චවෙක්ඛණාති ආහ “ගම්භීරපඤ්ඤාය පහෙදපච්චවෙක්ඛණා”ති. යථා සතිවෙපුල්ලප්පත්තො නාම අරහා එව, එවං සො එව පඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තොපිති ආහ “අරහත්තමග්ගෙන භාවනාපාරිපූරි හොති”ති. වීරියාදීසුපි එසෙව නයො.

“තත්තං අයොබ්ලං හත්ථෙ ගමෙන්නි”තිආදිනා (ම. නි. 3.250, 267; අ. නි. 3.36) පඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණං නිරයෙ නිබ්බත්තසත්තස්ස යෙභුයොන සබ්බපඨමං කරොන්නිති දෙවදුතසුත්තාදීසු තස්සා ආදිතො චුත්තත්තා ව ආහ “පඤ්චවිධබන්ධනකම්මකාරණතො පට්ඨායා”ති. සකටවාහනාදිකාලෙති ආදි-සද්දෙන තදඤ්ඤං මනුස්සෙහි තිරච්ඡානෙහි ව විබාධියමානකාලං සඬගණ්හාති. එකං බුද්ධන්තරන්ති ඉදං අපරාපරං පෙනෙසුයෙව උප්පජ්ජනකසත්තවසෙන චුත්තං, එකච්චානං වා පෙනානං එකච්චතිරච්ඡානානං විය තථා දීඝායුකභාවතො. තථා හි කාලො නාගරාජා චතුත්තං බුද්ධානං අධිගතරූපදස්සනො.

එවං ආනිසංසදස්සාවිනොති වීරියායත්තො එව සබ්බො ලොකුත්තරො ලොකියො ව විසෙසාධිගමොති එවං වීරියෙ ආනිසංසදස්සනසීලස්ස. ගම්නවීජීන්ති සපුබ්බභාගං නිබ්බානගාමිනිං අරියමග්ගපටිපදං. සා හි හික්ඛුනො වට්ටනිස්සරණාය ගන්තබ්බා පටිපජ්ජිතබ්බා පටිපදාති කත්වා ගමනවීජී නාම. කායදළ්භීබ්භුලොති යථා තථා කායස්ස දළ්භීකම්මපසුතො. පිණ්ඩන්ති රට්ඨපිණ්ඩං. පච්චයදායකානං අත්තනි කාරස්ස අත්තනො සම්මාපටිපත්තියා මහජ්ඣලභාවස්ස කරණෙන පිණ්ඩස්ස හික්ඛාය පටිපුජනා පිණ්ඩාපවායනං.

නීහරන්තොති පත්තත්ථවිකතො නීහරන්තො. තං සද්දං සුත්ථාති තං උපාසිකාය වචනං පණ්ණසාලද්වාරෙ යීතොව පඤ්චාහිඤ්ඤතාය දිබ්බසොතෙන සුත්ථා. මනුස්සසම්පත්ති දිබ්බසම්පත්ති අත්තෙ නිබ්බානසම්පත්තිති තිස්සො සම්පත්තියො. දාතුං සක්ඛිස්සසීති “තයි කතෙන දානමයෙන වෙය්‍යාවච්චමයෙන ව පුඤ්ඤකම්මෙන ඛෙන්තවිසෙසභාවූපගමනෙන අපරාපරං දෙවමනුස්සසම්පත්තියො අත්තෙ නිබ්බානසම්පත්තිඤ්ච දාතුං සක්ඛිස්සසී”ති ථෙරො අත්තානං පුච්ඡති. සිතං කරොන්තොවාති “අකිච්ඡෙනෙව මයා වට්ටදුක්ඛං සමතික්කන්ත”න්ති පච්චවෙක්ඛණාවසානෙ සඤ්ජානපාමොජ්ජවසෙන සිතං කරොන්තො එව.

විජ්ජපටිපන්නන්ති ජාතිධම්මකුලධම්මාදිලඬිසනෙන අසම්මාපටිපන්නං. එවං යථා අසම්මාපටිපන්නො පුත්තො තාය එව අසම්මාපටිපත්තියා කුලසන්නානතො බාහිරො හුත්වා පිතු සන්නිකා දායජ්ජස්ස න භාගී, එවං කුසීතොපි තෙනෙව කුසීතභාවෙන අසම්මාපටිපන්නො සත්ථු සන්නිකා ලද්ධබ්බඅරියධනදායජ්ජස්ස න

හාගී. ආරද්ධවීරියොව ලහනි සම්මාපටිපජ්ජනතො. උප්පජ්ජති
වීරියසම්බොජ්ඣකඛිගොති යොජනා. එවං සබ්බත්ථ.

මහාති සීලාදීහි ගුණෙහි මහත්තො විපුලො අනඤ්ඤසාධාරණො. තං පනස්ස
ගුණමහත්තං දසසහස්සීලොකධාතුකම්පනෙන ලොකෙ පාකටන්ති දස්සෙන්නො
“සත්ථුනො හී”ති ආදිමාහ.

යස්මා සත්ථුසාසනෙ පබ්බජිතස්ස පබ්බජ්ජපගමෙන සත්ත්වයොවො
සම්පජායති, තස්මා බුද්ධපුත්තභාවං දස්සෙන්නො “අසම්භින්නායා”ති ආදිමාහ.

අලසානං භාවනාය නාමමත්තමිපි අජානන්තානං කායදළ්ඨිබ්බුලානං යාවදත්ථං
භුඤ්ජිත්වා සෙය්‍යසුඛාදිඅනුයුඤ්ජනකානං තිරව්ජානකථිකානං පුග්ගලානං දුරතො
වජ්ජනා කුසීතපුග්ගලපරිවජ්ජනා. “දිවසං වඬිකමෙන නිසජ්ජායා”ති ආදිනා (ම. නි.
1.423; 3.75; සං. නි. 4.120; අ. නි. 3.16; විහ. 519; මහානි. 161)
භාවනාරම්භවසෙන ආරද්ධවීරියානං දළ්ඨපරක්කමානං කාලෙන කාලං
උපසඬකමනා ආරද්ධවීරියපුග්ගලසෙවනා. තෙනාහ – “කුච්ඡං පුරෙත්වා”ති ආදි.
විසුද්ධිමග්ගෙ පන ජාතිමහත්තපච්චවෙක්ඛණා සබ්බමචාරිමහත්තපච්චවෙක්ඛණාති
ඉදං ද්වයං න ගහිතං, ටීනමිද්ධවිනොදනතා සම්මජ්ජපධානපච්චවෙක්ඛණතාති ඉදං
ද්වයං ගහිතං. තත්ථ ආනිසංසදස්සාවිතාය එව සම්මජ්ජපධානපච්චවෙක්ඛණා ගහිතා
හොති ලොකියලොකුත්තරවිසෙසාධිගමස්ස වීරියායත්තතාදස්සනභාවතො.
ටීනමිද්ධවිනොදනං තදධිමුත්තතාය එව ගහිතං, වීරියුප්පාදනෙ යුත්තජ්ජයුත්තස්ස
ටීනමිද්ධවිනොදනං අත්ථසිද්ධමෙව. තත්ථ ටීනමිද්ධවිනොදන-
කුසීතපුග්ගලපරිවජ්ජන-ආරද්ධවීරියපුග්ගලසෙවන-තදධිමුත්තතා
පටිපක්ඛවිධමනපච්චයුපසංභාරවසෙන, අපායපච්චවෙක්ඛණාදයො
සමුත්තෙජනවසෙන වීරියසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස උප්පාදකා දට්ඨබ්බා.

පුරිමුප්පන්නා පිති පරතො උප්පජ්ජනකපිතියා කාරණභාවතො “පිතියෙව
පිතිසම්බොජ්ඣකඛිගට්ඨානීයා ධම්මා”ති වුත්තා, තස්සා පන බහුසො පවත්තියා
පුට්ඨත්තං උපාදාය බහුවචනාතිද්දෙසො, යථා සා උප්පජ්ජති, එවං පටිපත්ති, තස්සා
උප්පාදකමනසිකාරො.

බුද්ධානුස්සතියා උපචාරසමාධිනිට්ඨත්තා වුත්තං “යාව උපචාරා”ති.
සකලසරීරං ඵරමානොති පිතිසමුට්ඨානෙහි පණ්ණරූපෙහි සකලසරීරං ඵරමානො.
ධම්මගුණෙ අනුස්සරන්තස්සපි යාව උපචාරා සකලසරීරං ඵරමානො
පිතිසම්බොජ්ඣකඛිගො උප්පජ්ජතිති. එවං සෙසඅනුස්සතීසු
පසාදනීයසුත්තන්තපච්චවෙක්ඛණායඤ්ච යොජෙතබ්බං තස්සාපි
විමුත්තායතනභාවෙන තග්ගතිකත්තා. සමාපත්තියා...පෙ.... සමුදාවරන්තීති ඉදඤ්ච
උපසමානුස්සතිදස්සනං. සඬබාරානඤ්ඤි සජ්ජදෙසවූපසමෙපි නිජ්ජදෙසවූපසමෙ විය
තථා පඤ්ඤාය පවත්තිතො භාවනාමනසිකාරො කිලෙසවික්ඛම්භනසමත්ථො හුත්වා
උපචාරසමාධිං ආවහන්තො තථාරූපපිතිසොමනස්සසමන්තාගතො
පිතිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස උප්පාදාය හොතීති. පසාදනීයෙසු යානෙසු

පසාදසිනෙහාභාවෙන ථූසසමභදයතා ලුබ්භා, සා තත්ථ ආදරගාරවාකරණෙන විඤ්ඤායතීති ආහ “අසක්කච්චකිරියාය සංසුචිතලුබ්භාවෙ”ති.

කායචිත්තදරටවූපසමලක්ඛණා පස්සද්ධි ඵච පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගො, තස්ස පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස.

පණිතභොජනසෙවනතාති පණිතසප්පායභොජනසෙවනතා.

උතුරුරියාපථසුඛග්ගහණෙන සප්පායඋතුරුරියාපථග්ගහණං දට්ඨබ්බං. තඤ්භි තිව්ධං සප්පායං සෙවියමානං කායස්ස කල්ලතාපාදනවසෙන චිත්තස්ස කල්ලතං ආවහන්තං දුට්ඨායපි පස්සද්ධියා කාරණං භොති. අහෙනුකං සත්තෙසු ලබ්භමානං සුඛං දුක්ඛන්ති අයමෙකො අන්තො, ඉස්සරාදිවිසමහෙනුකන්ති පන අයං දුතියො, එතෙ උභො අන්තෙ අනුපගම්ම යථාසකං කම්මුතා භොතීති අයං මජ්ඣිමා පටිපත්ති. මජ්ඣන්තො පයොගො යස්ස භොති මජ්ඣන්තපයොගො, තස්ස භාවො මජ්ඣන්තපයොගතා. අයඤ්භි පභාය සාරද්ධකායතං පස්සද්ධකායතාය කාරණං භොන්ති පස්සද්ධිද්වයං ආවහති, එතෙනෙව සාරද්ධකායපුග්ගලපරිවජ්ජනපස්සද්ධකායපුග්ගලවසෙනානං තදාවහනතා සංවණ්ණිතාති දට්ඨබ්බං.

යථාසමාහිතාකාරසල්ලක්ඛණවසෙන ගය්හමානො පුරිමුජ්ජන්තො සමථො ඵච සමථනිමිත්තං. නානාරම්මණෙ පරිබ්භමනෙන විවිධං අග්ගං එතස්සාති බ්‍යග්ගො, වික්ඛෙපො. තථා හි සො අනවට්ඨානරසො හන්තතාපච්චුපට්ඨානො ච චුත්තො. එකග්ගතාභාවතො බ්‍යග්ගපටිපක්ඛොති අබ්‍යග්ගො, සමාධි. සො ඵච නිමිත්තන්ති පුබ්බෙ විය වත්තබ්බං. තෙනාහ “අවික්ඛෙපට්ඨෙන ච අබ්‍යග්ගනිමිත්ත”න්ති.

චත්ථුවිසදකිරියා ඉන්ද්‍රියසමත්තපටිපාදනා ච පඤ්ඤාවහා චුත්තා, සමාධානාවහාපි තා භොන්ති සමාධානාවහභාවෙනෙව පඤ්ඤාවහභාවතොති චුත්තං “චත්ථුවිසද...පෙ.... වෙදිතබ්බා”ති.

කරණභාවනාකොසල්ලානං අවිනාභාවතො, රක්ඛණකොසල්ලස්ස ච තම්මුලකත්තා “නිමිත්තකුසලතා නාම කසිණනිමිත්තස්ස උග්ගහණකුසලතා”ඉවචෙව චුත්තං. කසිණනිමිත්තස්සාති ච නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. අසුහනිමිත්තස්සාදිකස්සපි හි යස්ස කස්සවි ඤානුප්පත්තිනිමිත්තස්ස උග්ගහණකොසල්ලං නිමිත්තකුසලතා ඵවාති.

අතිසිථිලවීරියතාදීහි ආදි-සද්දෙන පඤ්ඤාපයොගමන්දතං පමොදවෙකල්ලඤ්ච සඬගණ්භාති. තස්ස පග්ගහණන්ති තස්ස ලීනස්ස චිත්තස්ස ධම්මචිවයසම්බොජ්ඣකඛිගාදිසමුට්ඨාපනෙන ලයාපත්තිතො සමුද්ධරණං. චුත්තඤ්ඤෙනං භගවතා –

“යස්මිඤ්ච බො, හික්ඛවෙ, සමයෙ ලීනං චිත්තං භොති, කාලො තස්මිං සමයෙ ධම්මචිවයසම්බොජ්ඣකඛිගස්ස භාවනාය, කාලො

වීරියසම්බොජ්ඣාසංඝාතය, කාලො පීතිසම්බොජ්ඣාසංඝාතය.
තං කිස්ස හෙතු? ලීනං, භික්ඛවෙ, චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි සුසමුට්ඨාපයං
හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං උජ්ජාලෙතුකාමො
අස්ස, සො තත්ථ සුක්ඛානි වෙව තිණානි පක්ඛිපෙය්‍ය, සුක්ඛානි ච ගොමයානි
පක්ඛිපෙය්‍ය, සුක්ඛානි ච කට්ඨානි පක්ඛිපෙය්‍ය, මුඛවාතඤ්ච දදෙය්‍ය, න ච
පංසුකෙන ඔකිරෙය්‍ය, හබ්බො නු බො සො පුරිසො පරිත්තං අග්ගිං
උජ්ජාලෙතුන්ති? එවං සන්නෙ’’ති (සං. නි. 5.234).

එත්ථ ච යථාසකං ආහාරවසෙන ධම්මවිවයසම්බොජ්ඣාසංඝාතං භාවනා
සමුට්ඨාපනාති වෙදිතබ්බං, සා අනන්තරං විභාවිතා එව.

අව්චාරද්ධවීරියතාදීනී ආදි-සද්දෙන පඤ්ඤාපයොගබ්බවතං
පමොදුප්පිලාවනඤ්ච සචගණ්හාති. තස්ස නිග්ගහණන්ති තස්ස උද්ධතචිත්තස්ස
සමාධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතසමුට්ඨාපනෙන උද්ධතාපත්තිතො නිසෙධනං. චුත්තම්පි
වෙතං හගවතා –

“යස්මිඤ්ච බො, භික්ඛවෙ, සමයෙ උද්ධතං චිත්තං හොති, කාලො
තස්මිං සමයෙ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතය, කාලො
සමාධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතය, කාලො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣාසංඝාතය.
තං කිස්ස හෙතු? උද්ධතං, භික්ඛවෙ, චිත්තං, තං එතෙහි ධම්මෙහි
සුචුපසමයං හොති. සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ, පුරිසො මහන්තං අග්ගික්ඛන්ධං
නිබ්බාපෙතුකාමො අස්ස, සො තත්ථ අල්ලානි වෙව තිණානි...පෙ....
පංසුකෙන ච ඔකිරෙය්‍ය, හබ්බො නු බො සො පුරිසො මහන්තං
අග්ගික්ඛන්ධං නිබ්බාපෙතුන්ති? එවං හන්නෙ’’ති (සං. නි. 5.234).

එත්ථාපි යථාසකං ආහාරවසෙන පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතං භාවනා
සමුට්ඨාපනාති වෙදිතබ්බං. තත්ථ පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතය චුත්තා එව,
සමාධිසම්බොජ්ඣාසංඝාතය චුච්චමානා, ඉතරස්ස අනන්තරං වක්ඛති.

පඤ්ඤාපයොගමන්දතායාති පඤ්ඤාබ්‍යාපාරස්ස අප්පහාවෙන. යථා හි දානං
අලොභප්පධානං, සීලං අදොසප්පධානං, එවං භාවනා අමොහප්පධානා. තත්ථ යදා
පඤ්ඤා න බ්බවතී හොති, තදා භාවනා පුබ්බෙනාපරං විසෙසාවහා න හොති,
අනභිසඬ්ඛතො විය ආහාරො පුරිසස්ස යොගිතො චිත්තස්ස අභිරුචිං න ජනෙති,
තෙන තං නිරස්සාදං හොති, තථා භාවනා සම්මදෙව අවිථිපට්ඨත්තියා උපසමසුඛං
න චින්දති, තෙනාපි චිත්තං නිරස්සාදං හොති. තෙන චුත්තං
“පඤ්ඤාපයොග...පෙ.... නිරස්සාදං හොති’’ති. තස්ස සංවෙගුප්පාදනං
පසාදුප්පාදනඤ්ච තිකිච්ඡන්ති තං දස්සෙන්නො “අට්ඨ
සංවෙගචත්ථුනී’’ති ආදිමාහ. තත්ථ ජාතිජරාබ්‍යාධිමරණානි යථාරහං සුගතියං
දුග්ගතියඤ්ච හොන්තිති තදඤ්ඤමෙව පඤ්චවිධබන්ධනාදි-චූප්පිපාසාදි-
අඤ්ඤමඤ්ඤවිබාධනාදිහෙතුකං අපායදුක්ඛං දට්ඨබ්බං, තයිදං සබ්බං තෙසං තෙසං

සත්තානං පච්චුප්පන්තභවනිස්සිතං ගහිතන්ති අතීතෙ අනාගතෙ ච කාලෙ
වට්ටමුලකදුක්ඛානි විසුං ගහිතානි. යෙ පන සත්තා ආභාරූපජීවිනො, තත්ථ ච
උට්ඨානඵලූපජීවිනො, තෙසං අඤ්ඤෙහි අසාධාරණං ජීවිකදුක්ඛං අට්ඨමං.
සංවෙගචත්ථු ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. අයං වුවචති සමයෙ සම්පහංසනතානි අයං
සම්පහංසිතබ්බසමයෙ වුත්තනයෙන තෙන සංවෙජනවසෙන වෙච
පසාදුප්පාදනවසෙන ච සම්මදෙව පහංසනා, සංවෙගජනනපුබ්බකපසාදුප්පාදනෙන
භාවනාවිත්තස්ස නොසනාති අත්ථො.

සම්මාපට්ඨපත්තිං ආගම්මානි ලිනුද්ධච්චවිරහෙන සමථවිථිපට්ඨපත්තියා ච සම්මා
අවිසමං සම්මදෙව භාවනාපට්ඨපත්තිං ආගම්ම. අලීනන්තිආදියු කොසජ්ජපක්ඛියානං
ධම්මානං අනධිමත්තතාය අලීනං, උද්ධච්චපක්ඛියානං අනධිමත්තතාය අනුද්ධතං,
පඤ්ඤාපයොගසත්තියා උපසමසුබාධිගමෙන ච අනිරස්සාදං, තතො ඵච ආරම්මණෙ
සමජ්ජවත්තං සමථවිථිපට්ඨපත්තඤ්ච. තත්ථ අලීනතාය පග්ගහෙ, අනුද්ධතාය
නිග්ගහෙ, අනිරස්සාදතාය සම්පහංසනෙ න ඛ්‍යාපාරං ආපජ්ජති, අලීනානුද්ධතාහි
ආරම්මණෙ සමජ්ජවත්තං, අනිරස්සාදතාය සමථවිථිපට්ඨපත්තං. සමජ්ජවත්තියා චා
අලීනං අනුද්ධතං, සමථවිථිපට්ඨපත්තියා අනිරස්සාදන්ති දට්ඨබ්බං. අයං වුවචති
සමයෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනතානි අයං අජ්ඣුපෙක්ඛිතබ්බසමයෙ භාවනාවිත්තස්ස
පග්ගහනිග්ගහසම්පහංසනෙසු ඛ්‍යාවට්ඨාසඬ්ඛාතං පට්ඨකං අභිභූයා පෙක්ඛනා
වුවචති.

පට්ඨකංවික්ඛම්භනතො විපස්සනාය අධිට්ඨානභාවුපගමනතො ච
උපචාරජ්ඣානම්පි සමාදානකිච්චනිජ්ජත්තියා පුග්ගලස්ස සමාහිතභාවසාධනමෙවානි
තත්ථ සමුදුරභාවෙනාහ “උපචාරං චා අප්පනං චා”ති.

උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඬ්ඛගට්ඨානීයා ධම්මානි ඵත්ථ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා
වුත්තානුසාරෙන වෙදිතබ්බං.

අනුරොධවිරොධවිජ්ජභානවසෙන මජ්ඣිමනිකාචො
උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣකඬ්ඛගස්ස කාරණං තස්මිං සති සිජ්ඣනතො, අසති ච
අසිජ්ඣනතො, සො ච මජ්ඣිමනිකාචො විසයවසෙන දුට්ඨොති ආහ
“සත්තමජ්ඣිමනිකා සඬ්ඛාරමජ්ඣිමනිකා”ති. තදුභයෙ ච විරුජ්ඣනං
පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣකඬ්ඛභාවනාය ඵච දුරිකතන්ති අනුරුජ්ඣනස්සෙව පභානවිධිං
දස්සෙන්නෙන “සත්තමජ්ඣිමනිකා”තිආදි වුත්තං. තෙනෙවාහ
“සත්තසඬ්ඛාරකෙලායනපුග්ගලපරිවජ්ජනතා”ති. උපෙක්ඛාය හි විසෙසතො
රාගො පට්ඨකං. තථා චාහ “උපෙක්ඛා රාගබ්‍රලස්ස විසුද්ධිමග්ගො”ති (විසුද්ධි.
1.269).

ද්විභාකාරෙහිති කම්මස්සකතාපච්චවෙක්ඛණං
අත්තසුඤ්ඤතාපච්චවෙක්ඛණන්ති ඉමෙහි ද්විභි කාරණෙහි. ද්විභෙවානි අවධාරණං
සඬ්ඛාසමානතාය. අස්සාමිකභාවො අනත්තනියතා. සති හි අත්තනි තස්ස

කිඤ්චනභාවෙන චීවරං අඤ්ඤඤච කිඤ්ච අත්තනියං නාම සියා, සො පන කොච්ඡන්තොචාති අධිජ්ජායො. අනද්ධනියන්ති න අද්ධානක්ඛමං, න චිරට්ඨාසි ඉත්තරං අනිච්චන්ති අත්ථො. තාවකාලිකන්ති තස්සෙව වෙච්චනං.

මමායතීති මමත්තං කරොති, ‘‘මම’’න්ති තණ්හාය පරිග්ගස්භ තිට්ඨති.
ධනායන්තාති ධනං ද්‍රව්‍යං කරොන්තා.

අයං සතිපට්ඨානදෙසනා පුබ්බභාගමග්ගවසෙන දෙසිතාති
පුබ්බභාගියබොජ්ඣංගිගෙ සන්ධායාහ ‘‘බොජ්ඣංගපරිග්ගාහිකා සති
දුක්ඛසච්ච’’න්ති.

බොජ්ඣංගපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුසච්චපබ්බවණ්ණනා

119. යථාසභාවතොති අච්චරිතසභාවතො බාධනලක්ඛණතො, යො යො වා සභාවො යථාසභාවො, තතො, රුජ්ජනාදිකක්ඛළාදිසභාවතොති අත්ථො. ජනිකං සමුට්ඨාපිකන්ති පචත්තලක්ඛණස්ස දුක්ඛස්ස ජනිකං නිමිත්තලක්ඛණස්ස සමුට්ඨාපිකං. පුරිමතණ්හන්ති දුක්ඛනිබ්බන්තිතො පුරෙතරසිද්ධං තණ්හං.

සසන්තතිපරියාපන්තානං දුක්ඛසමුදයානං අජ්ජචත්තිභාවෙන පරිග්ගස්භමානො නිරොධොපි සසන්තතිපරියාපන්තො විය භොතීති කත්වා වුත්තං ‘‘අත්තනො වා චත්තාරි සච්චානී’’ති. පරස්ස වාති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. තෙනාහ භගවා – ‘‘ඉමස්මිංයෙව බ්‍යාමමත්තෙ කළෙවරෙ සසඤ්ඤිමිහි සමනකෙ ලොකඤ්ච පඤ්ඤපෙමි, ලොකසමුදයඤ්ච පඤ්ඤපෙමි, ලොකනිරොධඤ්ච පඤ්ඤපෙමි, ලොකනිරොධගාමිනිපටිපදඤ්ච පඤ්ඤපෙමි’’ති (සං. නි. 1.107). කථං පන ආදිකම්පිකො නිරොධසච්චානි පරිග්ගණ්හාතීති? අනුස්සවාදිසිද්ධමාකාරං පරිග්ගණ්හාති, ඵචඤ්ච කත්වා ලොකුත්තරබොජ්ඣංගිගෙ උද්දිස්සපි පරිග්ගහො න විරුජ්ඣති. යථාසම්භවතොති සම්භවානුරූපං, යපෙත්වා නිරොධසච්චං සෙසසච්චවසෙන සමුදයවයා වෙදිතබ්බාති අත්ථො.

චතුසච්චපබ්බවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

‘‘අට්ඨිකසඛිබලිකං සමංස’’න්තිආදිකා සත්ත සිවථිකා අට්ඨිකකම්මට්ඨානතාය ඉතරාසං උද්ධුමාතකාදීනං සභාවෙනෙවාති නචත්තං සිවථිකානං.
අජ්ජනාකම්මට්ඨානතා වුත්තා. ද්වෙයෙවාති ‘‘ආනාපානං, ද්වත්තිංසාකාරො’’ති ඉමානි ද්වෙයෙව. අහිනිවෙසොති විපස්සනාහිනිවෙසො, සො පන සම්මසනීයධම්මෙ පරිග්ගහො. ඉරියාපථා ආලොකිතාදයො ව රූපධම්මානං අචත්ථාවිසෙසමත්තතාය න සම්මසනුපගා විඤ්ඤත්තිආදයො විය. නිවරණබොජ්ඣංගිගා ආදිතො න පරිග්ගහෙතබ්බාති වුත්තං ‘‘ඉරියාපථ...පෙ.... න ජායතී’’ති. කෙසාදිඅපදෙසෙන තදුපාදානධම්මා විය ඉරියාපථාදිඅපදෙසෙන තදචත්ථා රූපධම්මා පරිග්ගස්භන්ති,

නිවරණාදිමුඛෙන ව තං සම්පයුත්තා තංනිස්සයධම්මානි අධිප්පායෙන මහාසිවත්ථෙරො “ඉරියාපථාදීසුපි අභිනිවෙසො ජායති”ති ආහ. අත්ථි නු බො මෙතිආදි පන සභාවතො ඉරියාපථාදීනං ආදිකම්මිකස්ස අනිච්ඡිතභාවදස්සනං. අපරිඤ්ඤාපුබ්බිකා හි පරිඤ්ඤාති.

137. කාමං “ඉධ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු”තිආදිනා උද්දෙසනිද්දෙසෙසු තත්ථ තත්ථ භික්ඛුග්ගහණං කතං, තං පටිපත්තියා භික්ඛුභාවදස්සනත්ථං, දෙසනා පන සබ්බසාධාරණානි දස්සෙතුං “යො හි කොචි, භික්ඛවෙ”ඉච්චෙව වුත්තං, න භික්ඛුයෙව්වානි දස්සෙන්නො “යො හි කොචි, භික්ඛු වා”තිආදිමාහ. දස්සනමග්ගෙන ඤාතමරියාදං අනනික්කමිත්වා ජානන්ති සිබාප්පත්තා අග්ගමග්ගපඤ්ඤා අඤ්ඤා නාම, තස්ස ඵලභාවතො අග්ගඵලමිති ආහ “අඤ්ඤාති අරහත්ත”න්ති. අප්පතරෙපි කාලෙ සාසනස්ස නියානිකභාවං දස්සෙන්නොති යොජනා.

138. නියානෙත්තොති නිගමෙත්තො.

පපඤ්චසුදනියා මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථාය

සතිපට්ඨානසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

නිට්ඨිතා ව මූලපරියායවග්ගවණ්ණනා.

පඨමො භාගො නිට්ඨිතො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

මජ්ඣිමනිකායෙ

මූලපණ්ණාස-ටිකා

(දුතියො භාගො)

2. සිහනාදවග්ගො

1. චූළසිහනාදසුත්තවණ්ණනා

139. සුත්තදෙසනාවත්ථුසඬ්ඛාතස්ස අත්ථස්ස උප්පත්ති අට්ඨුප්පත්ති, සා තස්ස අත්ථිති අට්ඨුප්පත්තිකොති වුත්තොවායමත්ථො. ලාභසක්කාරපච්චයානි ලාභසක්කාරනිමිත්තං, භගවතො සඬ්ඝස්ස ව උප්පන්නලාභසක්කාරහෙතු, අත්තනො වා ලාභසක්කාරුප්පාදනහෙතු. තිත්ථියපරිදෙව්තෙති තිත්ථියානං “කිං හො සමණොයෙව ගොතමො සමණො”තිආදිනා විප්පලපනිමිත්තං.

“මහාලාභසක්කාරො උප්පජ්ජී” ති වත්වා සමන්තපාසාදිකත්ථං තස්ස උප්පත්තිකාරණං දස්සෙන්නො “චතුප්පමාණිකො හී” තිආදිමාහ. වත්තාරි පමාණානි චතුප්පමාණානි, චතුප්පමාණානි එතස්ස අත්ථිති චතුප්පමාණිකො. ලොකොයෙව සඨගම්ම සමාගම්ම වසනට්ඨෙන ලොකසන්නිවාසො, සත්තකායොති අත්ථො. පමිනාති උළාරතාදිවිසෙසං එතෙනාති පමාණං (අ. නි. ටී. 2.4.65) රූපං රූපකායො පමාණං එතස්සාති රූපප්පමාණො. තතො එව රූපෙ පසන්නොති රූපප්පසන්නො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. සොසොති පවත්තථුතිසොසො (අ. නි. ටී. 2.4.65). ලුඛන්ති පච්චයලුඛතා. ධම්මොති සීලාදයො ගුණධම්මා අධිප්පෙතා.

තෙසං පුග්ගලානං. ආරොහන්ති උච්චතං. සා ව බො තස්මිං තස්මිං කාලෙ පමාණයුත්තා දට්ඨබ්බා. පරිණාහන්ති නාතිකිසනාතිථුලතාවසෙන මිතපරිණාහං. සණ්ඨානන්ති තෙසං තෙසං අභිගපච්චඩ්ගානං සුසණ්ඨිතතං. පාරිපූරිත්ති සබ්බෙසං සරීරාවයවානං පරිපුණ්ණතං අවෙකල්ලතං. තත්ථ පමාණං ගහෙත්වාති තස්මිං රූපෙ රූපසම්පත්තියං පමාණභාවං උපාදාය. පසාදං ජනෙතීති අධිමොක්ඛං උප්පාදෙති.

පරවණ්ණනායාති “අමුකො එදිසො ව එදිසො වා” ති යසගුණවචනෙන. පරටොමනායාති සම්මුඛාව පරස්ස සීලාසුප්පාදනෙන අභිත්ථවනෙන. පරපසංසනායාති පරම්මුඛා පරස්ස ගුණසංකිත්තනෙන. පරවණ්ණභාරිකායාති පරම්පරවණ්ණභාරිකාය පරම්පරාය පරස්ස කිත්තිසද්ද්වයංභාරෙන. තත්ථාති තස්මිං ථුතිසොසෙ.

වීචරලුඛන්ති ථුලජිණ්ණඛුතූන්තකතාදිං වීචරස්ස ලුඛභාවං. පත්තලුඛන්ති අනෙකගන්ථිකාහතාදිං පත්තස්ස ලුඛභාවං. විවිධං වා දුක්කරකාරිකන්ති ධුතඨගසෙවනාදිවසෙන පවත්තං නානාවිධං දුක්කරවරියං.

සීලං වා පස්සිත්වාති සීලපාරිපූරිවසෙන විසුද්ධං කායවච්ඡවරිතං ඤාණවක්ඛුනා පස්සිත්වා. ක්කානාදිඅධිගමසිද්ධං සමාධිං වා. විපස්සනාහිඤ්ඤාසඬ්ඛානං පඤ්ඤං වා.

භගවතො සරිරං දිස්වාති සම්බන්ධො. රූපප්පමාණොපි සම්මාසම්බුද්ධෙයෙව පසීදති අපරිමිතකාලසමුපචිතපුඤ්ඤානුභාවනිජ්ජන්තාය සබ්බෙසො අනවජ්ජාය සබ්බාකාරපරිපුණ්ණාවයවාය රූපකායසම්පත්තියා සමන්තපාසාදිකත්තා, යස්සා රුචිරභාවො විසුද්ධෙ විගතවලාභකෙ දෙවෙ පුණ්ණමාසියං. පරිපුණ්ණකලාභාගමණ්ඩලං වන්දමණ්ඩලං අභිභවිත්වා අතිරොචති, පහස්සරභාවො සරදසමයං සංවද්ධිතදිගුණතෙජකිරණජාලසමුප්පලං සුරියමණ්ඩලං අභිභවති, සොම්මකිරණරසසමුප්පලභාවෙහි තදුභයෙහි අභිභුයා වත්තමානං එකස්මිං බණෙ දසසහස්සිලොකධාතුං විජ්ජොතනසමත්ථං මහාබ්‍රහ්මනො පහාසමුදයං අභිවිභවිව භාසතෙ තපතෙ විරොචති ව.

සතිපි අභිගපරිච්චාගාදීනං දානපාරමිභාවෙ පරිච්චාගවිසෙසභාවදස්සනත්ථඤ්ඤෙව සුදුක්කරභාවදස්සනත්ථඤ්ඤෙව

අභිගපරිච්චාගාදිග්ගහණං, තත්ථාපි ච අභිගපරිච්චාගතො විසුං
 නයනපරිච්චාගග්ගහණං, පරිච්චාගභාවසාමඤ්ඤපි රජ්ජපරිච්චාගතො
 පුත්තදාරපරිච්චාගග්ගහණඤ්ඤ ච කතං. ආදිනා නයෙනාති ආදි-සද්දෙන
 පුබ්බයොගපුබ්බවරියාදිහෙතුසම්පත්තියා, “ඉතිපි සො භගවා”තිආදිනා (දී. නි.
 1.157, 255) චුත්තාය ඵලසම්පත්තියා, “සො ධම්මං දෙසෙති”තිආදිනා (දී. නි.
 1.255) චුත්තාය සත්තුපකාරකිරියාය ච සඤ්ඤාදායකාදියා දට්ඨකාදියා. සම්මාසම්බුද්ධයෙව
 පසිදති යථාචුත්තගුණානං අනඤ්ඤසාධාරණභාවතො අව්ඡරියබ්බතභාවතො ච.
 සෙසෙසුපි ඵසෙව නයො.

“විවරලුඛං දිස්වා”ති වත්වා තං දස්සෙතුං “සචෙ භගවා”තිආදි චුත්තං.
 සාණපංසුකුලච්චරෙනාති මතකලෙවරං පලිවෙදෙත්වා ඡඩ්ඨිතෙන තුම්බමත්තෙන
 කිම් පජ්ඣොටෙත්වා ගහිතෙන සාණපංසුකුලච්චරෙන. භාරියන්ති ගරුකං,
 දුක්කරන්ති අත්ථො. වට්ඨප්පවතිමජ්ඣමිත්ථිවසෙන, බාලයොබ්බතපුරාණවසෙන වා
 තිව්ධනාටකතා. හරෙණුසුසං මණ්ඩලකලායරසො. “යාපෙස්සති නාමා”ති නාම-
 සද්දං ආනෙත්වා සම්බන්ධො. නාම-සද්දයොගෙන හි අනාගතකාලස්ස විය
 පයොගො, යාපෙති ඉච්චෙව අත්ථො. අප්පාණකන්ති නිරස්සාසං
 නිරොධිතස්සාසපස්සාසං.

සමාධිගුණන්ති සාධාරණතො චුත්තමත්ථං විවරති ක්කානාදිග්ගහණෙන.
 මානදබ්බතිමදෙන නිබ්බිසෙවනභාවාපාදනමිපි දමනමෙවාති චුත්තං
 “පාථිකපුත්තදමනාදීති”ති. ආදි-සද්දෙන සච්චකාලවකකදමනාදීනං සඤ්ඤාදායකාදියා.
 බාවෙරුන්ති ඵචංනාමකං විසයං. සරසම්පන්නොති අට්ඨකිගසමන්තාගතෙන සරෙන
 සමන්තාගතො. තෙන බ්‍රහ්මස්සරතාකරවිකභාණිතාදස්සෙන ලක්ඛණභාරනයෙන
 අවසෙසලක්ඛණපාරිපූරිං විය තදවිනාභාවතො බුද්ධානං දෙසනාවිලාසඤ්ඤ
 විභාවෙති.

හතප්පහාති බුද්ධානුභාවෙන විගතතෙජා. කාලපක්ඛපමෙති සත්තානං
 බ්‍යාමොහන්ධකාරාහිභවෙන කාලපක්ඛරත්තුපමෙ. සුරියෙති සුරියෙ උදයිත්වා
 ඔභාසෙත්තෙති අධිප්පායො.

සිඬ්ඝාටකෙති තිකොණරච්ඡායං. චතුක්කෙති සන්ධියං. පරිදෙවන්තිති
 අනුත්ථනනවසෙන විජ්ජලපන්ති. සොකාධිකකතො හි වච්චලාපො පරිදෙවො.
 ලොකෙ උප්පජ්ජමානෙයෙව උප්පන්නාති අත්තතො දිට්ඨිවාදස්ස පුරාතනභාවං
 දීපෙත්ති.

සෙසපදෙසුපිති “ඉධ දුතියො සමණො”තිආදීසු සෙසවාරෙසුපි (අ. නි. ටී.
 2.4.241-242) යථා හි “විච්චිවෙව කාමෙහි”ති (පාරා. 11; දී. නි. 1.226; සං. නි.
 2.152; අ. නි. 4.123) ඵත්ථ කතො නියමො “විච්චිව අකුසලෙහි”ති (පාරා. 11; දී.
 නි. 1.226; සං. නි. 2.152; අ. නි. 4.123) ඵත්ථාපි කතොයෙව හොති
 සාවධාරණස්සෙව අත්ථස්ස ඉච්ඡිතබ්බත්තා, ඵවම්ධාපිති. තෙනාහ

“දුතියාදයොපි” තිආදි. සාමඤ්ඤඵලාධිගමවසෙන නිජ්ජරියායතො සමණභාවොති තෙසං වසෙනෙත්ථ චත්තාරො සමණා දෙසිතාති තමත්ථං සුත්තන්තරෙන සමත්ථෙතුං “තෙනෙවාහා” තිආදි චුත්තං. පටිපත්තික්කමෙන දෙසනාක්කමෙන ච සකදාගාමීආදීනං දුතියාදිතා චුත්තාති සොනාපන්නස්ස පයමනා අචුත්තසිද්ධාති න වොදිතා. ඵලට්ඨකසමණාව අධිජ්ජෙනා සමිතපාපසමණග්ගහණතො. කස්මා පනෙත්ථ මහාපරිනිබ්බානෙ විය මග්ගට්ඨා තදත්ථාය පටිපන්නා ච න ගහිතාති? වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයතො. තත්ථ හි මග්ගාධිගමත්ථාය විපස්සනාපි ඉතො බහිද්ධා නත්ථී, කුතො මග්ගඵලානීති දස්සෙන්නෙන භගවතා “ඤායස්ස ධම්මස්ස පදෙසවත්තී, ඉතො බහිද්ධා සමණොපි නත්ථී” ති චුත්තං. ඉධ පන නිට්ඨානජ්ජත්තමෙව තංතංසමණභාවං ගණ්හන්නෙන ඵලට්ඨකසමණාව ගහිතා “මග්ගට්ඨතො ඵලට්ඨො සවිසෙසං දක්ඛිණෙය්‍යා” ති. ස්වායමත්ථො ද්විසු සුත්තෙසු දෙසනාහෙදෙනෙව විඤ්ඤායතීති.

රිත්තාති විචිත්තා. තුව්ඡාති නිස්සාරා පටිපන්නකසාරාභාවතො. පචදන්ති එතෙහිති පවාදා, දිට්ඨිගතිකානං නානාදිට්ඨිදීපකා සමයාති ආහ “චත්තාරො සස්සතවාදා” තිආදි. තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං පරතො ආගමිස්සති. තෙති යථාචුත්තසමණා. එත්ථාති “පරජ්ජවාදා” ති චුත්තෙ බාහිරකසමයෙ.

යන්ති යස්මිං. භුම්මත්ථෙ හි ඉදං පච්චත්තවචනං. ඤායො චුච්චති සහ විපස්සනාය අරියමග්ගො. තෙන හි නිබ්බානං ඤායති ගම්මති පටිවිජ්ඣතිති. සො එව නිබ්බානසම්පාපකහෙතුතාය ධම්මොති ආහ “ඤායස්ස ධම්මස්සා” ති.

තෙසං පරජ්ජවාදසාසනානං අබ්බත්තතා බ්බත්තතා ච අරියමග්ගස්ස අභාවභාවා සුපරිසුද්ධස්ස සීලස්ස සුපරිසුද්ධාය සමථවිපස්සනාය අභාවතො සාවතො ව. තදුභයඤ්ච දුරක්ඛාතස්වාක්ඛාතභාවහෙතුකං, සො ච අසම්මාසම්බුද්ධසම්මාසම්බුද්ධපච්චෙදිතතායාති පරාජිකාය සත්ථු විපත්තිහෙතුතාය සාසනස්ස අනිය්‍යානභාවොති දස්සෙති.

ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං පරියායතො ච පාළියා ච සමත්ථෙතුං “තෙනාහ භගවා” තිආදිතා පාළිං දස්සෙත්වා උපමාපදෙසෙන තත්ථ සුත්තං විභාවෙත්තො “යස්මා” තිආදිමාහ. තත්ථ යස්මා එකච්චානං විසෙසතො සීහානං පුරිමං පාදද්වයං හත්ථකිච්චම්පි කරොති, තස්මා ආහ “සුරත්තහත්ථපාදො” ති. සීහස්ස කෙසා නාම කෙසරායතනා බන්ධලොමා. ගොචරියහත්ථීකුලං නාම පකතිහත්ථීකුලං, යං “කාලාවක” න්තිපි චුච්චති. සොටකො නාම අස්සබ්ච්චිකො. සිනෙරුපරිහණ්ඨෙ සිම්බලිරුක්ඛෙහි සඤ්ජාදිතො පඤ්ඤාසයොජනො දහො සිම්බලිදහො, තං පරිවාරෙත්වා මහන්නං සිම්බලිවනං, තං සන්ධායාහ “සිම්බලිදහවනෙ” ති. අඤ්ඤතිත්ථාවාසභූමියං ඉමෙසු සමණෙසු එකච්චො න උජ්ජජ්ජති, ඊදිසො පනෙත්ථ චිකජ්ජො නත්ථී, සබ්බෙන සබ්බං න උජ්ජජ්ජන්නෙවාති දස්සෙත්තො “එකසමණොපි” ති ආහ. අරියමග්ගපරික්ඛතෙති අරියමග්ගජ්ජත්තියා අභිසංඛිතෙන, යදා සාසනිකානං සම්මාපටිපත්තියා අරියමග්ගො දිබ්බති, තදානි අත්ථො.

සම්මානි සුට්ඨු. සුට්ඨු නදනං නාම හෙතුයුත්තං සුට්ඨු කත්වා කථනන්ති ආහ “හෙතුනා”ති. සො ච හෙතු අවිපරිතො එව ඉච්ඡිතබ්බොති ආහ “නයෙනා”ති, ඤායෙනාති අත්ථො. එවංභූතො ච සො යථාධිප්පෙතත්ථං කරොති සාධෙතීති දස්සෙන්නො ආහ “කාරණෙනා”ති. යදි තිරච්ඡානසීහස්ස නාදො සබ්බතිරච්ඡානඵකච්චමනුස්සාමනුස්සනාදනො සෙට්ඨත්තා සෙට්ඨනාදො, කිමච්ඡිං පන තථාගතසීහනාදොති ආහ “සීහනාදන්ති සෙට්ඨනාද”න්ති. යදි තිරච්ඡානසීහනාදස්ස සෙට්ඨනාදනා නිබ්භයනාය අප්පට්ඨත්තුතාය ඉච්ඡිතා, තථාගතසීහනාදස්සෙව අයමත්ථො සාතිසයොති ආහ “අභීතනාදං අප්පට්ඨනාද”න්ති. ඉදානිස්ස සෙට්ඨනාදභාවං කාරණෙන පටිපාදෙන්තො “ඉමෙසඤ්ඡි”තිආදිමාහ. තෙන “සම්මා”ති චුත්තමත්ථං සමත්ථෙති. තත්ථ අත්ථිතායාති ඉමිනා සීහනාදස්ස උත්තමත්ථං දස්සෙති. භූතට්ඨො හි උත්තමට්ඨො. තාය එව භූතට්ඨතාය අභීතනාදනාති දස්සෙන්නො “ඉමෙ සමණා...පෙ.... නාම භොති”ති ආහ. අභූතඤ්ඡි වදනො කුතොචි භයං වා ආසඬ්ඤා වා සියාති “ඉධෙවා”ති නියමස්ස අවිපරිතතං දස්සෙන්නො “අම්භාකම්පි...පෙ.... අප්පට්ඨනාදො නාම භොති”ති ආහ. යඤ්ඡි අඤ්ඤත්ථාපි අත්ථි, තං ඉධෙවාති අවධාරෙතුං න යුත්තන්ති.

140. බොති අවධාරණං. තෙන විජ්ජති එවාති දස්සෙති. යන්ති කරණත්ථෙ පච්චත්තන්ති ආහ “යෙන කාරණෙනා”ති. තිත්ථං නාම ද්වාසට්ඨි දිට්ඨියො තබ්බිනිමුත්තස්ස කස්සචි දිට්ඨිවිජ්ජන්දිතස්ස අභාවතො. පාරගමනසඬ්ඤාතං තරණං දිට්ඨිගතිකානං (අ. නි. ටී. 2.3.62) තත්ථ තත්ථෙව අපරාපරං උම්මුජ්ජනනිමුජ්ජනවසෙන පිලවනන්ති ආහ “තරන්ති උජ්ජලවන්ති”ති. උජ්ජාදෙතාති පුරණාදිකො. තිත්ථෙ ජාතාති තිත්ථියා, යථාචුත්තං වා දිට්ඨිගතසඬ්ඤාතං තිත්ථං එතෙසං අත්ථිති තිත්ථිකා, තිත්ථිකා එව තිත්ථියා. අස්සසන්ති එත්ථ, එතෙනාති වා අස්සාසො, අවස්සයො.

පකතත්ථනිද්දෙසො යං-තං-සද්දොති තස්ස “භගවතා”තිආදීහි පදෙහි සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තස්ස යෙන අභිසම්බුද්ධභාවෙන භගවා පකතො සත්ථුභාවෙන අධිගතො සුපාකටො ච, තං අභිසම්බුද්ධභාවං සද්ධිං ආගමනපටිපදාය අත්ථභාවෙන දස්සෙන්නො “යො සො...පෙ.... අභිසම්බුද්ධො”ති ආහ. සතිපි ඤාණදස්සනසද්දානං ඉධ පඤ්ඤාවෙච්චනභාවෙ තෙන තෙන විසෙසෙන නෙසං සවිසයෙ විසෙසප්පවන්තිදස්සනත්ථං (සාරත්ථ. ටී. පරිවාර 3.1) අසාධාරණවිසෙසවසෙන විජ්ජාත්තයවසෙන විජ්ජාහිඤ්ඤානාවරණවසෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණමංසවක්ඛුචසෙන පටිවෙධදෙසනාඤාණවසෙන ච තෙ යොජෙත්වා දස්සෙන්නො “තෙසං තෙස”න්තිආදිමාහ. තත්ථ ආසයානුසයං ජානතා ආසයානුසයඤාණෙන, සබ්බං ඤෙය්‍යාධම්මං පස්සතා සබ්බඤ්ඤානාවරණඤාණෙහි. පුබ්බෙනිවාසාදීනීති පුබ්බෙනිවාසආසවක්ඛයඤාණෙහි. අනඤ්ඤසාධාරණපුඤ්ඤානුභාවනිබ්බත්තො අනුත්තරඤාණාධිගමලද්ධපුරාවත්තකො ච භගවතො රූපකායො අතික්කම්මෙව දෙවානං දෙවානුභාවං චත්තනීති ආහ “සබ්බසත්තානං...පෙ.... පස්සතා”ති.

පටිවෙධපඤ්ඤායාති මග්ගපඤ්ඤාය. තාය හි සබ්බසො ඤෙය්‍යාධම්මෙසු සම්මොහස්ස විධම්තත්තා පච්ඡා පවත්තජානනං තස්ස ජානනං විය වුවුවති.

අරීනන්ති කිලෙසාරිනං, පඤ්චවිධමාරානං වා සාසනපච්චත්ථිකානං වා අඤ්ඤතිත්ථියානං, තෙසං භනනං පාටිභාරියෙහි අභිභවනං අප්පට්භානනාකරණං අප්ඤ්ඤාපෙක්ඛනං වා. කෙසිවිනයසුත්තඤ්ඤවෙත්ථ (අ. නි. 4.111) නිදස්සනං. තථා ව යානාට්ඨානාදීනි වා ජානතා, යථාකම්මුපගෙ සත්තෙ පස්සතා, සවාසනානමාසවානං බිණුත්තා අරහතා, අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිහෙදෙ ධම්මෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යාදිතො අවිපරීතාවබ්බොධෙන සම්මාසම්බුද්ධෙන. අථ වා තීසු කාලෙසු අප්පට්භනඤ්ඤාණතාය ජානතා, කායකම්මාදීනං ඤාණානුපරිවත්තනෙන නිසම්මකාරිතාය පස්සතා, රවාදිනම්පි (සාරත්ථ. ටී. පරිවාර 3.1) අභාවසාධිකාය පභානසම්පදාය අරහතා, ඡන්දාදීනං අභානිහෙතුභූතාය අක්කංසපට්භානසාධිකාය සබ්බඤ්ඤාතාය සම්මාසම්බුද්ධෙන. එවං දසබලඅට්ඨාරසාවෙණිකබුද්ධධම්මවසෙනපි යොජනා වෙදිතබ්බා. යෙති වතුරො ධම්මෙ. අත්තනීති අම්හෙසු. න රාජරාජමහාමත්තාදීසු උපත්ථම්හං සම්පස්සමානා, න කායබලං සම්පස්සමානාති යොජනා.

උප්පන්නපසාදොති අවෙච්චප්පසාදං වදති. වක්ඛති හි “වත්තාරි සොතාපන්නස්ස අභිගානි කථිතානී” ති (ම. නි. අට්ඨ. 1.140). කාමං අසෙක්ඛාපි අසෙක්ඛාය සමසික්ඛතාය සහධම්මිකා එව, විණ්ණබ්බුමචරියතාය පන සහධම්මං වරන්තීති න වත්තබ්බාති අසෙක්ඛවාරො න ගහිතො. සබ්බෙපෙනෙති එතෙ යථාචුත්තා හික්ඛුආදයො සොතාපන්නාදයො ව පුට්ඨජනා අරියා වාති සබ්බෙපි එතෙ තංතංසික්ඛාහි සමානධම්මත්තා සහධම්මත්තා “සහධම්මිකා” ති වුවුවන්ති. ඉදානි නිබ්බත්තිතඅරියධම්මවසෙනෙව සහධම්මිකෙ දස්සෙන්නො “අපිවා” තිආදිමාහ. මග්ගදස්සනම්හීති පරිඤ්ඤාහිසමයාදිවසෙන සච්චපටිවෙධෙන “නව මග්ගභිගානි, අට්ඨ බොජ්ඣංගභිගානී” තිආදිනා විවාදො නත්ථි. එකධම්මචාරිතායාති සමානධම්මචාරිතාය. න හි පටිවිද්ධසච්චානං “මයා ධම්මො සුදිට්ඨො, තයා දුද්දිට්ඨො” තිආදිනා විවාදො අත්ථි. දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සඤ්ඤානා හි තෙ උත්තමපුරිසා. ඉමිනාති “සහධම්මිකා බො පනා” තිආදිවචනෙන. තත්ථ පියමනාපග්ගහණෙන සීලෙසු පරිපුරකාරිතාපදෙසෙන එකදෙසෙන ගහිතං සඤ්ඤාප්පට්පත්තිං පරිපුණ්ණං කත්වා දස්සෙති. යෙ හි සම්පන්නසීලා සුවිසුද්ධදස්සනා, තෙ විඤ්ඤානං පියා මනාපාති. එත්තාවතාති “අත්ථි බො නො ආවුසො” තිආදිනායප්පවත්තෙන රතනත්තයපසාදජොතනෙන අක්ඛාතා තෙසු තෙසු සුත්තපදෙසෙසු.

141. සත්ථරි පසාදොති පසාදග්ගහණෙන “භගවතා” තිආදිනා වා පසාදනීයා ධම්මා ගහිතා. තෙන බුද්ධසුබුද්ධතං දස්සෙති, තථා “ධම්මෙ පසාදො” ති ඉමිනා ධම්මසුධම්මතං, ඉතරෙන සඤ්ඤාප්පට්පන්නතං. යෙන චිත්තෙන අඤ්ඤත්ථ අනුපලබ්භමානෙන සාසනෙයෙව සමණො ඉතො බහිද්ධා නත්ථිති අයමත්ථො, සම්මදෙව, පතිට්ඨාපිතොති වෙදිතබ්බං. තත්‍රායං යොජනා – යස්මා සම්මාසම්බුද්ධො අම්භාකං සත්ථා, තස්මා අත්ථි බො නො, ආවුසො, සත්ථරි පසාදො,

සම්මාසම්බුද්ධත්තා චස්ස ස්වාඛාතො ධම්මොති අත්ථි ධම්මෙ පසාදො, තතො එව ච අත්ථි සීලෙසු පරිපුරකාරිතාති සහධම්මිකා...පෙ.... පබ්බජිතා චාති එවමෙත්ථ සත්ථරි පසාදෙන ධම්මෙ පසාදො, තෙන සඬ්ඝසුඡප්පටිපත්තිති අයඤ්ච නයො ලෙසෙනපි පරප්පවාදෙසු නත්ථිති ඉධෙව සමණො...පෙ.... සමණෙහි අඤ්ඤෙහිති.

පටිවිද්ධසච්චානං පභිනානුරොධානං ගෙහස්සිතපෙමස්ස අසම්භවො එවාති “ඉදානි”ති චුත්තං. යදි එවං “උපජ්ඣායෙන, භික්ඛවෙ, සද්ධිවිහාරිකම්භි පුත්තපෙමං උපට්ඨපෙතබ්බං”තිආදිවචනං (මහාව. 65) කථන්ති? නයිදං ගෙහස්සිතපෙමං සන්ධාය චුත්තං, තංසදිසත්තා පන පෙමමුඛෙන චුත්තො මෙත්තාස්නෙහො. න භි භගවා භික්ඛු සංකිලෙසෙ නියොජෙති. එවරූපං පෙමං සන්ධායාති පසාදාවහගුණාවහනො පුරණාදීසු භත්ති පසාදො න හොති, පසාදපතිරූපකා පන ලොභපවත්තිති දට්ඨබ්බා. ථෙරොති මහාසඬ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරො. යෙන අට්ඨකථා පොත්ථකං ආරොපිතා. එකොව සත්ථා අනඤ්ඤසාධාරණගුණත්තා, අඤ්ඤථා අනච්ඡරියත්තා සත්ථුලක්ඛණමෙව න පරිපුරෙය්‍ය. විසුං කත්ථාති අඤ්ඤෙහි විවෙචෙන්වා අත්තනො ආවෙණිකං කත්ථා. “අම්භාකං සත්ථා”ති බියාවදන්තානං අඤ්ඤෙසං සත්ථා න හොතිති අත්ථනො ආපන්නමෙව හොති, තථා ච පදෙසවත්තිති. තස්ස සත්ථුතං පටිජානන්තා පරිපුණ්ණලක්ඛණසත්ථුතං ඉච්ඡන්තානම්භි තතො විරුද්ධා සත්ථුභාවපරියෙසෙනෙන පරාජිතා හොන්ති. පරියත්තිධම්මෙති අධිකබ්‍රහ්මගුණසුත්තගෙය්‍යාදිප්පභෙදසමයෙ. තත්ථ අප්පිල...පෙ.... කුක්කුරසීලාදීසුති ඉදං යෙභුයොන අඤ්ඤතිත්ථියානං තාදිසං චතසමාදානසබ්භාවතො චුත්තං, ආදි-සද්දෙන යමනියමවාතුයාමසංවරාදීනං සඬිගහොති. අධිප්පයාසොති අධිකං පයසති පයුජ්ජති එතෙනාති අධිප්පයාසො, සවිසෙසං අධිකත්තබ්බකිරියා (අ. නි. ටී. 2.3.117). තෙනාහ “අධිකප්පයොගො”ති.

තස්ස පසාදස්ස පරියොසානභූතාති තස්ස සත්ථරි ධම්මෙ ච පසාදස්ස නිට්ඨානභූතා. නිට්ඨාති මොක්ඛො. සමයවාදීනඤ්භි තස්මිං තස්මිං සමයෙ තදුපදෙසකෙ ච පසාදො යාවදෙව මොක්ඛාධිගමනට්ඨො. දිට්ඨිගතිකා තථා තථා අත්තනො ලද්ධිවසෙන නිට්ඨං පරිකප්පෙන්ති යෙවාති ආහ “නිට්ඨං අපඤ්ඤපෙන්තො නාම නත්ථි”ති. බ්‍රාහ්මණානන්ති බ්‍රාහ්මණවාදීනං. තෙසං එකච්චෙ බ්‍රහ්මිනා සලොකතා නිට්ඨාති වදන්ති, එකච්චෙ තස්ස සම්පතා, එකච්චෙ තෙන සංයොගො නිට්ඨාති වදන්ති. තත්ථ යෙ සලොකතාවාදිනො සම්පතාවාදිනො ච, තෙ ද්වෙධාවාදිනො, ඉතරෙ අද්වෙධාවාදිනො. සබ්බෙපි තෙ අත්ථනො බ්‍රහ්මලොකුපපත්තියංයෙව නිට්ඨාසඤ්ඤිතො. තත්ථ භි තෙසං නිව්වාහිනිවෙසො යථා තං බකස්ස බ්‍රහ්මිනො. තෙන චුත්තං “බ්‍රහ්මලොකො නිට්ඨා”ති. බ්‍රහ්මලොකොති පට්ඨමජ්ඣානභූමි. මහාතාපසානන්ති වෙබ්බසාදිතාපසානං. මහාබ්‍රහ්මා විය පට්ඨමජ්ඣානභූමියං ආහස්සරෙසු එකො සබ්බසෙට්ඨො නත්ථිති “ආහස්සරා”ති පුපුච්චනං. පරිබ්බාජකානන්ති සඤ්චයාදිපරිබ්බාජකානං. අත්තො ච මනො ච එතස්ස නත්ථිති අනන්තමානසො. ආජීවකානඤ්භි සබ්බදාහාවතො අනන්තො, සුබදුක්ඛාදිසමතික්කමනතො අමානසො. ඉමිනා අට්ඨහි ලොකධම්මෙහි උපක්කිලිට්ඨවිත්තතං දස්සෙති.

පපඤ්චෙ යං චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා චුත්තමෙව. තණ්හාදිට්ඨියොව අධිජ්ජෙනා මමඛිකාරඅභඛිකාරවිගමස්ස අධිජ්ජෙනත්තා. යථා පඤ්චස්ස යානෙස්ස එකොව කිලෙසො ලොභො ආගතො, එවං ද්විස්ස යානෙස්ස තයො කිලෙසො ආගතො “දොසො මොහො දිට්ඨි”ති. “සදොසස්සා”ති හි චුත්තට්ඨානෙ පටිසං අකුසලමූලං ගහිතං, “පටිච්චරුද්ධස්සා”ති විරොධො, “සමොභස්සා”ති මොහො අකුසලමූලං, “අවිද්දස්සනො”ති මලාං, අසම්පජ්ඤ්ඤං වා, “සඋපාදානස්සා”ති “නත්ථි දිත්ත”ත්තිආදිනා නයෙන ගහණං, “පපඤ්චාරාමස්සා”ති පපඤ්චුප්පත්තිවසෙන.

ආකාරතොති පචත්තිආකාරතො. පදන්තරෙන රාගවිසෙසස්ස චුච්චමානත්තාආදිනො චුත්තං සරාගචචනං ඔළාරිකං රාගවිසයන්ති ආහ “පඤ්චකාමගුණිකරාගවසෙනා”ති. ගහණවසෙනාති දල්හග්ගහණවසෙන. “අනුරුද්ධපටිච්චරුද්ධස්සා”ති එකපදවසෙන පාළියං ආගතත්තා එකජ්ඣං පද්ධාරො කතො. තත්ථ පන “අනුරුද්ධස්සා”ති සුභවසෙනාති එවමත්ථො චත්තබ්බො. න හි පටිච්චරුජ්ඣානං සුභවසෙන හොති. පපඤ්චුප්පත්තිදස්සනවසෙනාති කිලෙසකම්මවිපාකානං. අපරාපරුප්පත්තිපච්චයතාය සංසාරස්ස පපඤ්චනං පපඤ්චො, තස්ස උප්පත්තිහෙතුභාවදස්සනවසෙන. තණ්හා හි හචුප්පත්තියා විසෙසපච්චයො. තණ්හාපච්චයා උපාදානදස්සනවසෙනාති තණ්හාපච්චයස්ස උපාදානස්ස දස්සනවසෙන, යදචත්ථා තණ්හා උපාදානස්ස පච්චයො, තදචත්ථාදස්සනවසෙන. එලෙන හි හෙතුවිසෙසකිත්තනමෙතන්ති. එවං විද්ධංසෙථාති කාමරාගහවතණ්හාදිවසෙන ලොභං කස්මා එවං විජ්ජකිරෙථ. තණ්හාකරණවසෙනාති තණ්හායනකරණවසෙන සුභාකාරග්ගහණවසෙන. සුභන්ති හි ආරම්මණෙ පචත්තො රාගො “සුභ”ත්ති චුත්තො.

142. වදන්ති එතෙනාති වාදො, දිට්ඨිවාදො. දිට්ඨිවසෙන හි “සස්සතො අත්තා ව ලොකො ව, අසස්සතො අත්තා ව ලොකො වා”ති ව දිට්ඨිගතිකා පඤ්ඤපෙන්නි. තෙනාහ “ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, දිට්ඨියො”ති (ම. නි. 1.142). තණ්හාරහිතාය දිට්ඨියා අභාවතො තණ්හාවසෙනෙව ව අත්තතො සස්සතභාවාහිනිවෙසොති කත්වා චුත්තං “තණ්හාදිට්ඨිවසෙනා”ති. අල්ලිනාති නිස්සිතා. උපගතාති අවිස්සජ්ජනවසෙන එකිභාවමිව ගතා. අජ්ඣෙසිතාති තාය දිට්ඨියා ගිලිත්වා පරිනිට්ඨාපිතා විය තදන්තොගධා. තෙනාහ “අනුපච්චියා”ති. යථා ගහට්ඨානං කාමජ්ඣොසානං විවාදමූලං, එවං පබ්බජිතානං දිට්ඨිජ්ඣොසානන්ති ආහ “විභවදිට්ඨියා තෙ පටිච්චරුද්ධා”ති. දිට්ඨිවිරොධෙන හි දිට්ඨිගතිකවිරොධො.

බණ්කසමුදයො උප්පාදක්ඛණොති ආහ “දිට්ඨිනං නිබ්බත්ති”ති. දිට්ඨිනිබ්බත්තිග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ යථා දිට්ඨිනං පටිච්චසමුප්පන්නතා විභාවිතා, එවං දිට්ඨිවත්ථුනොපිති උභයෙසම්පි අනිච්චතා දුක්ඛතා අනත්තතා ව විභාවිතාති දට්ඨබ්බං. යානි පටිසම්භිදානයෙන (පටි. ම. 1.122) “පච්චයසමුදයො අට්ඨ යානානි”ති චුත්තානි, තානි දස්සෙන්නො “බත්ඨාපි”තිආදිමාහ. තත්ථ බත්ඨාපි දිට්ඨිට්ඨානං ආරම්මණට්ඨෙන “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”තිආදිවචනතො (සං.

නි. 3.81; 4.345). අවිජ්ජාපි දිට්ඨිට්ඨානං උපනිස්සයාදිවසෙන පච්චයභාවතො. යථාහ – “අස්සුතවා, භික්ඛවෙ, පුටුප්පතො අරියානං අදස්සාවී අරියධම්මස්ස අකොවිදො” තිආදි (ම. නි. 1.2, 461; සං. නි. 3.1, 7). එස්සොපි දිට්ඨිට්ඨානං. යථා වාහ “තදපි එස්සපච්චයා (දී. නි. 1.118-130), ඵ්ඨස්ස ඵ්ඨස්ස පටිසංවෙදියන්ති” ති (දී. නි. 1.144) ව. සඤ්ඤාපි දිට්ඨිට්ඨානං. චුත්තඤ්ඤෙන “සඤ්ඤානිදානා හි පපඤ්චසඬ්ඛාති (සු. නි. 880), පථවිං පථවිතො සඤ්ඤත්වා” ති (ම. නි. 1.2) ව ආදි. විතක්කොපි දිට්ඨිට්ඨානං. චුත්තම්පි වෙතං “තක්කඤ්ච දිට්ඨිසු පකප්පයිත්වා, සච්චං මුසාති ද්වයධම්මමාහු” ති (සු. නි. 892; මහානි. 121) “තක්කී හොති විමංසී” ති (දී. නි. 1.34) ව ආදි. අයොනිසොමනසිකාරොපි දිට්ඨිට්ඨානං. යථාහ හගවා “තස්සෙව අයොනිසො මනසිකරොතො ඡන්තං දිට්ඨිතං අඤ්ඤතරා දිට්ඨි උප්පජ්ජති, අත්ථි මෙ අත්තාති අස්ස සච්චතො ථෙතතො දිට්ඨි උප්පජ්ජති” තිආදි (ම. නි. 1.19). සමුට්ඨාති එතෙනාති සමුට්ඨානං, තස්ස භාවො සමුට්ඨානට්ඨො, තෙන. ඛණිකත්ථඬ්ගමො ඛණිකනිරොධො. පච්චයත්ථඬ්ගමො අවිජ්ජාදිනං අච්චන්තනිරොධො. සො පන යෙන හොති, තං දස්සෙන්තො “සොතාපත්තිමග්ගො” ති ආහ. චත්තාරො හි අරියමග්ගා යථාරහං තස්ස තස්ස සඬ්ඛාරගතස්ස අච්චන්තනිරොධහෙතු, ඛණිකනිරොධො පන අහෙතුකො.

ආනිසංසන්ති උදයං. සො පන දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකවසෙන දුට්ඨො. තත්ථ සම්පරායිකො දුග්ගතිපරිකිලෙසතායආදිනවපක්ඛිකො එවාති ඉතරං දස්සෙන්තො “යං සන්ධායා” තිආදිමාහ. ආදිනවම්පි දිට්ඨධම්මිකමෙව දස්සෙන්තො “දිට්ඨිග්ගහණමුලකං උපද්දව” තිආදිමාහ. සොතිආදිනවො. ආදිනන්ති ආදි-සද්දෙන නග්ගියානසනසඬ්ඛට්ඨතාදිනං සඬ්ගහො. නිස්සරති එතෙනාති නිස්සරණන්ති චුච්චමානෙ දස්සනමග්ගො එව දිට්ඨිතං නිස්සරණං සියා, තස්ස පන අත්ථඬ්ගමපරියායෙන ගහිතත්තා සබ්බසඬ්ඛතනිස්සටං නිබ්බානං දිට්ඨිහිපි නිස්සටන්ති කත්වා චුත්තං “දිට්ඨිතං නිස්සරණං නාම නිබ්බාන” ති. ඉම්නාතිආදිසු චත්තබ්බං අනුයොගවත්තෙ චුත්තනයමෙව.

143. දිට්ඨිවිජ්ජෙදනං දස්සෙන්තොති සබ්බුපාදානපරිඤ්ඤාදස්සෙන්තො සබ්බසො දිට්ඨිතං සමුච්චෙදවිධිං දස්සෙන්තො. චුත්තායෙවාති –

“උපාදානාති චත්තාරි, තාති අත්ථවිභාවතො;
ධම්මසඬ්ඛෙපවිත්ථාරා, කමතො ච විභාවයෙ” ති. (විසුද්ධි. 2.645) –

ගාථං උද්දිසිත්වා අත්ථවිභාවාදිවසෙන චුත්තායෙව. කාමං ඉතො බාහිරකානං “ඉමාති උපාදානාති එත්තකාති චත්තාරි, න ඉතො හියො” ති ඊදිසං ඤාණං නත්ථි, කෙවලං පන කෙවි “කාමා පහාතබ්බා” ති වදන්ති, කෙවි “නත්ථි පරො ලොකොති ව, මිච්ඡා” ති වදන්ති, අපරෙ “සීලබ්බතෙන සුද්ධිති ව, මිච්ඡා” ති වදන්ති, අත්තදිට්ඨියා පන මිච්ඡාභාවං සබ්බසො න ජානන්ති එව. යත්තකං පන ජානන්ති, තස්සපි අච්චන්තප්පහානං න ජානන්ති, තථාපි සබ්බස්ස පරිඤ්ඤෙඤායස්ස පරිඤ්ඤෙඤායං පඤ්ඤපෙමඉච්චෙව තිට්ඨන්ති. එවංභූතානං පන නෙසං තත්ථ යාදිසි

පටිපත්ති, තං දස්සෙන්නො සත්ථා “සන්ති, භික්ඛවෙ” තිආදිමාහ. තත්ථ සන්තිති සංවිජ්ජන්ති. තෙන තෙසං දිට්ඨිගතිකානං විජ්ජමානතාය අවිච්ඡෙදනං දස්සෙති. එකෙති එකච්චෙ. සමණබ්‍රාහ්මණාති පබ්බජ්ජපගමනෙන සමණා, ජාතිමත්තෙන ව බ්‍රාහ්මණා. සබ්බෙසන්ති අනවසෙසානං උපාදානානං සමතික්කමං පහානං. සම්මා න පඤ්ඤපෙන්නීති යෙසං පඤ්ඤපෙන්නී, තෙසම්පි සම්මා පරිඤ්ඤං න පඤ්ඤපෙන්නී. ඉදානි තං අත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “කෙව්” තිආදි වුත්තං. තත්ථ භොතික-කුට්ඨක-බහුදක-හංස-පරමහංස-කාජක-තිදණ්ඩ-මොනවත-සෙව-පාරුපක-පඤ්චමරත්තික-සොමකාරක-මුගඛික-වරබාක-තාපස-නිගන්ථා-ජීවක-ඉසි-පාරායනික-පඤ්චාතපික-කාපිල-කාණාද-සංසාරමොචක-අග්ගිහත්තික-මගවතික-ගොවතික-කුක්කුරවතික-කාමණ්ඩලුක-වග්ගුලිවතික-එකසාටක-ඔදකසුද්ධික-සරීරසන්තාපක-සීලසුද්ධික-ක්කානසුද්ධික-වතුබ්බිධ-සස්සතවාදාදයො ඡන්තවුති තණ්හාපාසෙන ඩංසනතො, අරියධම්මස්ස වා විබාධනතො පාසණ්ඩා. වත්ථුපටිසෙවනං කාමන්ති බ්‍යාපාරස්ස වත්ථුනො පටිසෙවනසඬ්ඛානං කාමං. ථෙය්‍යන සෙවන්තිති පටිහත්ථආදිසමඤ්ඤාය ලොකස්ස වචනවසෙන සෙවන්ති. තිණි කාරණානීති “නත්ථි දින්න” තිආදිනායප්පවත්තානි දිට්ඨිවිසෙසභූතානි වට්ටකාරණානි.

අත්ථසල්ලාපිකාති අත්ථස්ස සල්ලාපිකා, ද්වින්නං අධිජපෙතත්ථසල්ලාපවිභාවිතීති අධිජපායො. ද්වින්නඤ්භි වචනං සල්ලාපො. තෙනාහ “පථවී කිරා” තිආදි.

යො තිත්ථියානං අත්තතො සත්ථරි ධම්මෙ සහධම්මිකෙසු ව පසාදො වුත්තො, තස්ස අනායතනගතත්තා අප්පසාදකභාවදස්සනං පසාදපච්ඡෙදො. තථාපවත්තො වාදො පසාදපච්ඡෙදවාදො වුත්තො. එවරුපෙති ඊදිසෙ වුත්තනයෙන කිලෙසානං අනුපසමසංවත්තනිකෙ. ධම්මෙති ධම්මපතිරුපකෙ. විනයෙති විනයපතිරුපකෙ. තිත්ථියා හි කොහඤ්ඤෙ යත්වා ලොකං වඤ්චෙන්නා ධම්මං කථෙමාති “සන්තිමෙ කායා අකථා අකථවිධා” තිආදිනා (දී. නි. 1.174) යං කිඤ්චි කථෙත්වා තථා “විනයං පඤ්ඤපෙමා” ති ගොසීලවග්ගුලිවතාදීනි පඤ්ඤපෙත්වා තාදිසං සාවකෙ සික්ඛාපෙත්වා “ධම්මවිනයො” ති කථෙන්නි, තං සන්ධායෙනං වුත්තං “ධම්මවිනයො” ති. තෙනාහ “උභයෙනපි අනිය්‍යානිකං සාසනං දස්සෙති” ති. පරිත්තම්පි නාම පුඤ්ඤං කාතුකාමං මච්ඡෙරමලාභිභූතතාය නිවාරෙන්තස්ස අන්තරායං තස්ස කරොතො දිට්ඨෙව ධම්මෙ විඤ්ඤුහි ගරහිතබ්බතා සම්පරායෙ ව දුග්ගති පාටිකඬ්ඛා, කිමඬ්ඛං පන සකලවට්ටදුක්ඛනිස්සරණාවහෙ ජීනවක්කෙ පහාරදායිනො තිත්ථකරස්ස තදොවාදකරස්ස වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අනිය්‍යානිකසාසනම්හි හී” තිආදිමාහ. යථා සො පසාදො සම්පරායෙ න සම්මග්ගතො අත්තතො පවත්තිවසෙනාති දස්සෙන්නො “කඤ්චි කාලං ගන්ත්වාපි පච්ඡා විනයස්සති යෙවා” ති ආහ, අවෙච්චප්පසාදො විය අවචන්තිකො න භොතිති අත්ථො.

සම්පජ්ජමානා යථා විධිපටිපත්තියා තිරවිජාන යොනිං ආවහති.
කම්මසරික්ඛකෙන හි විපාකෙනෙව භවිතබ්බං. සබ්බම්පි කාරණභෙදන්ති සබ්බම්පි
යථාචුත්තං තිත්ථකරානං සාවකානං අපායදුක්ඛාවහං මිච්ඡාපටිපත්තිසංඛිඛාතං
කාරණවිසෙසං. සො පනෙස පසාදො න නියයාති මිච්ඡත්තපක්ඛිකත්තා
සුරාපිතසිඬ්ඛාලෙ පසාදො විය. සුරං පරිස්සාවෙන්වා ඡඩ්ඛිතකසට්ඨං සුරාජල්ලිකං.
බ්‍රාහ්මණා නාම ධනලුද්ධාති අධිප්පායෙනාහ “ඉමං චඤ්චෙස්සාමි”ති. කංසසතාති
කහාපණසතා.

144. තස්සාති පසාදස්ස. සබ්බොපි ලොභො කාමුපාදානන්තෙව වුව්වතීති ආහ
“අරහත්තමග්ගෙන කාමුපාදානස්ස පහානපරිඤ්ඤ”න්ති. එවරුපෙති ඊදිසෙ
සබ්බසො කිලෙසානං උපසමසංවත්තනිකෙ. යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානානං
අපායෙසු අපතනවසෙන ධාරණට්ඨෙන ධම්මෙ. සබ්බසො විනයනට්ඨෙන විනයෙ.
තත්ථ භවදුක්ඛනිස්සරණාය සංවත්තනෙ.

නමස්සමානො අට්ඨාසි ද්වෙ අසඬ්ඛොයයානි පච්චෙකබොධිපාරමීතං.
සුරණෙන තත්ථ බුද්ධසාසනෙ පරිවයෙන ච භගවති පසන්නචිත්තතාය ච.
“උලුකා”ත්‍යාදිගාථා රුක්ඛදෙවතාය භාසිතා. කාලුට්ඨිතන්ති සායන්හකාලෙ
දිවාචිහාරතො උට්ඨිතං. දුග්ගතෙසො න ගච්ඡන්ති දුග්ගතිං එසො න ගමිස්සති.
මොරජිකො මුරජවාදකො. මහාභෙරිවාදකචත්ථුආදීනිපි සිතපාතුකරණං ආදිං කත්වා
විත්ථාරෙතබ්බාති.

පරමත්ථෙති ලොකුත්තරධම්මෙ. කිං පන චත්තබ්බන්ති ධම්මෙපි පරමත්ථෙ
නිමිත්තං ගහෙත්වා සුණන්තානං. සාමණෙරචත්ථුති පබ්බජිතදිවසෙයෙව සජ්ජෙන
දට්ඨො හුත්වා කාලං කත්වා දෙවලොකං උපපන්නසාමණෙරචත්ථු.

බීරොදනන්ති බීරෙන සද්ධිං සම්මිස්සං ඔදනං. තිම්බරුසකන්ති තින්දුකඵලං.
තිපුසසදිසා එකා චල්ලිජාති තිම්බරුසං, තස්ස ඵලං තිම්බරුසකන්ති ච වදන්ති.
කක්කාරිකන්ති බුද්දකඵලාඵකං. මහාතිපුසන්ති ච වදන්ති. චල්ලිපක්කන්ති
බුද්දකතිපුසචල්ලියා ඵලං. හත්ථපතාපකන්ති මන්දාමුඛි. අම්බකඤ්ජිකන්ති
අම්බිලකඤ්ජිකං. බළයාගුන්තිපි වදන්ති. දොණ්ණිමමජ්ජනිත්ති සතෙලං
තිලපිඤ්ඤාකං. විඬුපනන්ති චතුරස්සබ්ජනිං. තාලචණ්ටන්ති තාලපත්තෙහි
කතමණ්ඩලබ්ජනිං. මොරහත්ථන්ති මොරපිඤ්ජෙහි කතං මකසබ්ජනිං.

චුත්තන යානුසාරෙනෙවාති යස්මා ඉධාපි යථාචුත්තං සබ්බම්පි කාරණභෙදං
එකතො කත්වා දස්සෙන්තො සත්ථා “තං කිස්ස භෙතු”න්ති ආදිමාහ, තස්මා තත්ථ
අනියානිකසාසනෙ චුත්තන යස්ස අනුස්සරණවසෙන යොජෙත්වා වෙදිතබ්බං.

145. පරිඤ්ඤන්ති පහානපරිඤ්ඤං. තෙසං පච්චයං දස්සෙතුන්ති උපාදානානං
පරිඤ්ඤා නාම පහානපරිඤ්ඤා. තෙසං අච්චන්තනිරොධො අධිප්පෙතො, සො ච
පච්චයනිරොධෙන භොතීති තෙසං පච්චයං මූලකාරණතො පභුති දස්සෙතුං. අයන්ති

ඉදානි වුවුවමානො එත්ථ ‘‘ඉමෙ වා’’තිආදිපාඨෙ ‘‘කිං නිදානා’’තිආදිසමාසපදානං අත්ථො. සබ්බපදෙසුති ‘‘තණ්හාසමුදයා’’තිආදිසු සබ්බෙසු පදෙසු. ඉමිනා එව ව සබ්බග්ගහණෙන ‘‘එස්සනිදානා’’තිආදීනම්පි පදානං සඬගහො දට්ඨබ්බො. ඉමෙ අඤ්ඤතිත්ථියා උපාදානානම්පි සමුදයං න ජානන්ති, කුතො නිරොධං, තථාගතො පන තෙසං තප්පව්වයපව්වයානම්පි සමුදයඤ්ච අත්ථඬගමඤ්ච යාථාවතො ජානාති, තස්මා – ‘‘ඉධෙව, හික්ඛවෙ, සමණො...පෙ.... සුඤ්ඤා පරප්පවාදා සමණෙහි අඤ්ඤෙහි’’ති (ම. නි. 1.139) යථාරද්ධසිහනාදං මත්ථකං පාපෙන්වා දස්සෙන්තො ‘‘ඉමෙ ව, හික්ඛවෙ, චත්තාරො උපාදානා’’තිආදිනා (ම. නි. 1.145) නයෙන දෙසනං පටිච්චසමුප්පාදමුඛෙන ඔතාරෙන්තො වට්ඨං දස්සෙන්වා ‘‘යතො ව ඛො’’තිආදිනා විවට්ඨං දස්සෙන්තො අරහත්තෙන දෙසනාය කූටං ගණ්හි, තමත්ථං දස්සෙන්තො ‘‘යස්මා පන භගවා’’තිආදිමාහ. තං සුච්ඤ්ඤයාමෙව.

වුළුසිහනාදසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

2. මහාසිහනාදසුත්තවණ්ණනා

වෙසාලීනගරවණ්ණනා

146. අපරාපරන්ති පුනප්පුනං. විසාලිභූතතායාති ගාචුතන්තරං ගාචුතන්තරං පුට්භූතතාය. තත්ත්වා තස්සං විසාලිභූතතායං. ජඩ්ඞිතමත්තෙති විස්සට්ඨමත්තෙ. ඌමිහයාදීහිති ඌමිකුමහිලආවට්ඨසංසුකාහයෙහි. උදකප්පවාහෙනාගතස්සපි ව උස්මා න විගච්ඡති, උස්මා ව නාම ඊදිසස්ස සච්ඤ්ඤාණකතාය භවෙය්‍යාති ‘‘සියා ගබ්භො’’ති වින්තෙසි. තථා හිතිආදි තත්ථ කාරණවිත්තා. පුඤ්ඤවන්තතාය දුග්ගන්ධං නාහොසි, සඋසුමතාය පුතිකභාවො. දාරකානං පුඤ්ඤපනිස්සයතො අඬගුට්ඨකතො වස්ස බීරං නිබ්බන්ති, බීරහත්තඤ්ච ලහි. වරිමකභවෙ බොධිසත්තෙ කුච්ඡිගතෙ බොධිසත්තමාතු විය උදරව්ඡවියා අව්ඡව්ඡපසන්නතාය නිව්ඡවි වියාති කත්වා ආහ ‘‘නිව්ඡවි අහෙසු’’න්ති. තෙසන්ති ද්වින්නං දාරකානං. මාතෘපිතරොති පොසකමාතෘපිතරො. අහිසිඤ්චිත්වා රාජානං අකංසු රජ්ජසම්පත්තියා දායකස්ස කම්මස්ස කතත්තා, අසම්භින්නෙ එව රාජකුලෙ උප්පන්නත්තා ව. කුමාරස්ස පුඤ්ඤානුභාවසඤ්චොදිතා දෙවතාධිග්ගහිතාති කෙවි.

පුරස්ස අපරෙති පුරස්ස අපරදිසාය ගාචුතමත්තෙ යානෙ ජීවකම්බවනං විය සපාකාරමන්දිරකෙ. අචිරපක්කන්තොති එත්ථ න දෙසන්නරපක්කමනං අධිප්පෙනං, අථ ඛො සාසනතො අපක්කමනන්ති දස්සෙන්තො ‘‘විබ්භමිත්වා’’තිආදිමාහ. තෙනෙවාහ ‘‘ඉමස්මා ධම්මවිනයා’’ති. පරිසතීති පරිසායං, ජනසමුහෙති අත්ථො. ජනසමුහගතො පන ‘‘පරිසමප්ඤ්ඤා’’ති වුත්තො. භාවනාමනසිකාරෙන විනා පකතියාව මනුස්සෙහි නිබ්බන්තෙතබ්බො ධම්මොති මනුස්සධම්මො, මනුස්සත්තභාවාවහො වා ධම්මො මනුස්සධම්මො, අනුළාරං පරිත්තකුසලං. යං අසතිපි බුද්ධුප්පාදෙ වත්තති, යඤ්ච සන්ධායාහ ‘‘හීනෙන බ්‍රහ්මවරියෙන, ඛත්තියෙ

උපපජ්ජති” ති. “අම්භාකං බුද්ධො” ති බුද්ධෙ මමත්තකාරිනො බුද්ධමාමකා. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො.

උත්තරිමනුස්සධම්මාදිවණ්ණනා

අලං අරියාය අරියභාවායාති අලමරියො, රූපායතනං ජානාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණං විය පස්සති වාති ඤාණදස්සනං, දිබ්බවක්ඛු. සම්මසනුපගෙ ව පන ධම්මෙ ලක්ඛණත්තයඤ්ච තථා ජානාති පස්සති වාති ඤාණදස්සනං, විපස්සනා. නිබ්බානං, චත්තාරි වා සච්චානි අසම්මොහපටිච්චෙධතො ජානාති පස්සති වාති ඤාණදස්සනං, මග්ගො. එලං පන නිබ්බානවසෙනෙව යොජෙතබ්බං. පච්චෙක්ඛණා මග්ගාධිගතස්ස අත්ථස්ස පච්චක්ඛතො ජානනට්ඨෙන ඤාණදස්සනං, සබ්බඤ්ඤාතා අනාවරණතාය සමත්තවක්ඛුතාය ව ඤාණදස්සනං. ලොකුත්තරමග්ගො අධිජ්ජෙතො, තස්මිඤ්ච පටිසිද්ධෙ සබ්බෙසම්පි බුද්ධගුණානං අසම්භවොති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “තඤ්චි සො භගවතො පටිසෙධෙති” ති.

සුමුමං ධම්මත්තරං නාම ඤානවිපස්සනාදිකං ආචරියානුග්ගහෙන ගතිතං නාම නත්ථි. තක්කපරියාහතන්ති “ඉති භවිස්සති, එවං භවිස්සති” ති තංතංදස්සෙතබ්බමත්ථතක්කතෙන විතක්කනමත්තෙන පරිතො ආහතං පරිචත්තිතං කත්වා. තෙනාහ “තක්කෙත්වා” තිආදි. ලොකීයපඤ්ඤං අනුජානාති උපනිසින්නපරිසාය අනුකූලධම්මකථනතොති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “සමණො ගොතමො” තිආදි. පටිභාතීති පටිභානං, “ඉති චක්ඛාමී” ති එවංපචත්තං කථනවිත්තං, තතො පටිභානතො ජානනං පටිභානං, ආගමාභාවතො සයමෙව උපට්ඨිතත්තා සයංපටිභානං. තෙනාහ “ඉමිනාස්ස ධම්මෙසු පච්චක්ඛභාවං පටිබාහතී” ති. සුප්පිසිතන්ති නිබ්බිවරං. අප්පිසිතත්තෙ හි සුබෙන වච්ඡොසො න නිච්ඡරති. දන්තාවරණන්ති ඔට්ඨද්වයං. ජීවිහාපි ථද්ධතාය සුබෙන වච්ඡොසො න නිච්ඡරතීති ආහ “මුදුකා ජීවිහා” ති. කරච්ඡරුතමඤ්ජුතාය මධුරො සරො. එලං වුවචති දොසො, එලං ගළුතීති එලගළා, න එලගළා අනෙලගළා, නිද්දොසා, න රුජ්ඣතීති අත්ථො. සබ්බමෙතං රඤ්ජනස්සෙව කාරණං දස්සෙන්නො වදති.

පඤ්ච ධම්මාති ගම්භිරඤාණචරියභූතානං බන්ධාදීනං උග්ගහණ-සචන-ධාරණ-පරිවය-යොනියොමනසිකාරෙ සන්ධායාහ. තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායාති එත්ථ සම්මා-සද්දො උභයත්ථාපි යොජෙතබ්බො “සම්මා තක්කරස්ස සම්මා දුක්ඛක්ඛයායා” ති. යො හි සම්මා ධම්මං පටිපජ්ජති, තස්සෙව සම්මා දුක්ඛක්ඛයො භොති. යො පන චුත්තනයෙන තක්කරො, තස්ස නියානං අත්ථතො ධම්මස්සෙව නියානන්ති ආහ “සො ධම්මො...පෙ.... නියාති ගච්ඡති” ති.

147. කොධනොති කුජ්ඣනසිලො. යස්මා පන සුනක්ඛත්තො කොධවසෙන කුරුරො ඵරුසච්චතො ව, තස්මා ආහ “කොධනොති වණ්ඨො ඵරුසො වා” ති. තස්මිං අත්තභාවෙ මග්ගඵලානං උපනිස්සයො නත්ථිති තස්මිං අත්තභාවෙ උප්පජ්ජනාරහානං මග්ගඵලානං උපනිස්සයො නත්ථි. තං බුද්ධා “මොසපුරිසො” ති

වදන්ති යථා තං සුදින්නලාභදායිආදිකෙ. උපනිස්සයෙ සතිපි තස්මිං බණෙ මග්ගෙ වා එලෙ වා අසති “මොසපුරියො”ති වදන්ති යථා තං ධනියුපසෙන්නට්ඨොදිකෙ. සමුච්ඡින්නොපනිස්සයෙ පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි. යථා “මක්ඛලි මොසපුරියො මනුස්සබ්භපං මඤ්ඤෙ”ති (අ. නි. 1.311) තථා සුනක්ඛත්තොපිති ආහ “ඉමස්ස පනා”තිආදි. අස්සාති එතෙන. කත්තරි හිදං සාමිවචනං. කොධෙනාති කොධහෙතුනා.

හගවතොති සම්පදානවචනං කුද්ධපදාපෙක්ඛාය. පුබ්බෙති හික්ඛුකාලෙ. සද්දං සොතුකාමොති සො කිර දිබ්බවක්ඛුනා තාවතිංසහවනෙ දෙවතානං රූපං පස්සන්තො ඔට්ඨවලනං පස්සති, න පන සද්දං සුභාති, තස්මා තාසං සද්දං සොතුකාමො අහොසි. තෙන වුත්තං “සද්දං සොතුකාමො...පෙ.... පුච්ඡී”ති. සො ව අතීතෙ එකං සිලවන්තං හික්ඛුං කණ්ණසක්ඛලියං පහරිත්වා බධිරමකාසි, තස්මා පරිකම්මං කරොන්තොපි අහබ්බොව දිබ්බසොතාධිගමාය. තං සන්ධාය වුත්තං “උපනිස්සයො නත්ථිති ඤත්වා පරිකම්මං න කට්ඨෙ”ති. චිත්තෙසීති අත්තනො මිච්ඡාපරිවිතක්කිතෙන අයොනියො උම්මුජ්ජන්තො චිත්තෙසි.

නිය්‍යානිකත්තාවබොධනතො අහෙදොපවාරෙන “දෙසනාධම්මො නිය්‍යානිකො”ති වුත්තො. නිය්‍යානො වා අරියමග්ගො බොධෙනබ්බො එතස්ස අත්ථිති නිය්‍යානිකො දෙසනාධම්මො. අත්තනි අත්ථිතං දස්සෙති කිච්චසිද්ධිදස්සනෙන තත්ථ තත්ථ පාකට්ඨකත්තා, න පට්ඨඤ්ඤාමත්තෙන. තථා හි යථාපරාධං තංතංසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා යථාධම්මං වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයානුරූපඤ්ච අවිපරිතධම්මදෙසනාය දෙවමනුස්සෙහි යථාහිසඬ්ඛතපඤ්ඤානං තදජ්ඣාසයානුකූලං යානසො විස්සජ්ජනෙන ව හගවතො සබ්බත්ථ අප්පට්ඨතඤ්ඤාණුවාරහාවෙන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං විඤ්ඤානං පාකට්ඨං, තථා තත්ථ තත්ථ යමකපාටිභාරියකරණාදීසු ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණාදීනීති. තෙනාහ “මය්හඤ්චා”තිආදි. අන්වෙති යථාගහිතසඬ්ඛකෙතස්ස අනුගමනවසෙන එති ජානාතීති අන්වයො. තෙනාහ “අනුබුජ්ඣතීති අත්ථො”ති. සඬ්ඛකෙනානුගමනඤ්චෙත්ථ “යථාපරාධං තංතංසික්ඛාපදපඤ්ඤත්තියා”තිආදිනා වුත්තනයමෙව. එවං යොජනා වෙදිතබ්බාති යථා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන යොජනා කතා, එවං “එවරූපමිපි නාම මය්හං ඉද්ධිවිධඤ්ඤාණසඬ්ඛානං උත්තරිමනුස්සධම්ම”න්තිආදිනා තත්ථ තත්ථ යොජනා වෙදිතබ්බා.

උත්තරිමනුස්සධම්මාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසබලඤ්ඤාණවණ්ණනා

148. යදිපි ආදිතො අහිඤ්ඤාත්තයවසෙන දෙසනාය ආගතත්තා වෙනොපරියඤ්ඤාණානන්තරං උපරි තිස්සො අහිඤ්ඤා වත්තබ්බා සියුන්ති වත්තබ්බං සියා, අත්ථතො පන විජ්ජාත්තයං යථාවුත්තඅහිඤ්ඤාත්තයමෙවාති කත්වා “තිස්සො විජ්ජා වත්තබ්බා සියු”න්ති වුත්තං. කස්මා පනෙත්ථ “තාසු වුත්තාසු උපරි

දසබලඤාණං න පරිපූරති”ති වුත්තං, නනු ඉමානි ඤාණානි සෙසාහිඤ්ඤා විය අත්තනො විසයස්ස අභිජානනට්ඨං උපාදාය අභිඤ්ඤාසු වත්තබ්බානි, අකම්පියට්ඨං පන උපත්ථම්භනට්ඨඤ්ච උපාදාය බලඤාණෙසු යථා සම්මාසතිආදයො ඉන්ද්‍රියබලබොජ්ඣාදිගමග්ගභිගෙසුති? නයිදමෙවං. තත්ථ හි ධම්මානං ධම්මකිච්චවිසෙසවිභාවනපරාය දෙසනාය වුත්තං, ඉධ පන සත්ථු ගුණවිසෙසවිභාවනපරාය දෙසනාය තථා වත්තුං න සක්කා අත්ථනො අනඤ්ඤත්තා, එකච්චානං පුථුජ්ජනානං එවං විත්තං උප්පජ්ජෙය්‍ය “කිමිදං භගවා හෙට්ඨා වුත්තගුණෙ පුනපි ගණ්හන්තො ගුණාධිකදස්සනං කරොති”ති. තස්මා සුචුත්තමෙන “උපරි දසබලඤාණං න පරිපූරති”ති.

අඤ්ඤෙහි අසාධාරණානීති කස්මා වුත්තං (අ. නි. ටී. 3.10.21), නනු චෙතානි සාවකානම්පි එකච්චානං උප්පජ්ජන්තීති? කාමං උප්පජ්ජන්ති, යාදිසානි පන බුද්ධානං යානාට්ඨානඤාණාදීනි, න තාදිසානි තදඤ්ඤෙසං කදාපි උප්පජ්ජන්තීති අඤ්ඤෙහි අසාධාරණානීති. තෙනාහ “තථාගතස්සෙව බලානී”ති. ඉමමෙව හි යථාවුත්තලෙසං අපෙක්ඛිත්වා තදභාවතො ආසයානුසයඤාණාදීසු එව අසාධාරණගුණසමඤ්ඤා නිරුළ්භා. කාමං ඤාණබලානං ඤාණසම්භාරො විසෙසපච්චයො, පුඤ්ඤසම්භාරොපි පන නෙසං පච්චයො එව, ඤාණසම්භාරස්සපි වා පුඤ්ඤසම්භාරභාවතො “පුඤ්ඤස්සයසම්පත්තියා ආගතානී”ති වුත්තං.

පකතිහත්ථීකුලන්ති (සං. නි. 2.22) ගිරිවරනදිවරවනවරාදිප්පහෙදා ගොවරියකාලාවකනාමා සබ්බාපි බලෙන පාකතිකා හත්ථීජාති. දසන්තං පුරිසානන්ති ථාමමජ්ඣමානං දසන්තං පුරිසානං. එකස්ස තථාගතස්ස කායබලන්ති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. එකස්සාති ච තථා හෙට්ඨාකථායං ආගතත්තා දෙසනාසොතෙන වුත්තං. නාරායනසඬ්ඝාතබලන්ති එත්ථ නාරා වුව්චන්ති රස්මියො, තා බහු නානාවිධා ඉතො උප්පජ්ජන්තීති නාරායනං, වජිරං, තස්මා නාරායනසඬ්ඝාතබලන්ති වජිරසඬ්ඝාතබලන්ති අත්ථො. ඤාණබලං පන පාළියං ආගතමෙව, න කායබලං විය අට්ඨකථාරුළ්භමෙවාති අධිප්පායො. “සංයුත්තකෙ ආගතානි තෙසත්තති ඤාණානි සත්තසත්තති ඤාණානී”ති වුත්තං (විහ. මූලටී. 760), තත්ථ පන නිදානවග්ගෙ සත්තසත්තති ආගතානි චතුරත්තාරීසඤ්ච, තෙසත්තති පන පටිසම්භිදාග්ගෙ (පටි. ම. 1.73 මාතිකා) සුතමයාදීනි ආගතානි දිස්සන්ති, න සංයුත්තකෙ. අඤ්ඤානිපිති එතෙන ඤාණචත්ථුවිහඬිගෙ එකකාදිවසෙන වුත්තානි, අඤ්ඤත්ථ ව “පුබ්බන්තෙ ඤාණ”න්තිආදිනා (ධ. ස. 1076) බ්‍රහ්මජාලාදීසු (දී. නි. 1.36) ව “තයිදං තථාගතො පජානාති, ඉමානි දිට්ඨිට්ඨානානි එවං ගහිතානී”තිආදිනා වුත්තානි අනෙකානි ඤාණප්පහෙදානි සඬ්ගණ්හාති. යාථාවපට්ඨෙධතො සයඤ්ච අකම්පියං පුග්ගලඤ්ච තංසමඬ්ගිං නෙය්‍යෙසු අධිබලං කරොතීති ආහ “අකම්පියට්ඨෙන උපත්ථම්භනට්ඨෙන වා”ති.

උසහස්ස ඉදන්ති ආසහං, (අ. නි. ටී. 2.4.8) සෙට්ඨං යානං. සබ්බඤ්ඤතපටිජානනවසෙන අභිමුඛං ගච්ඡන්ති, අට්ඨ වා පරිසා උපසඬ්කමන්තීති ආසහා, පුබ්බබුද්ධා. ඉදං පනාති බුද්ධානං යානං සබ්බඤ්ඤතමෙව වදති.

තිට්ඨමානොවාති අවදන්තොපි (සං. නි. ටී. 2.2.22) තිට්ඨමානොව පටිජානාති නාමාති අත්ථො. උපගච්ඡතීති අනුජානාති.

අට්ඨසු පරිසාසුති “අභිජානාමි ඛො පනාහං, සාරිපුත්ත, අනෙකස්සං ඛත්තිසපරිසං...පෙ.... තත්ත චත මං භයං වා සාරජ්ජං වා ඔක්කමිස්සතීති නිමිත්තමෙතං, සාරිපුත්ත, න සමනුපස්සාමි”ති (ම. නි. 1.151) චුත්තාසු අට්ඨසු පරිසාසු. අභිතනාදං නදතීති පරතො දස්සිතඤ්ඤාණයොගෙන දසබ්ලොහන්ති අභිතනාදං නදති. සීහනාදසුත්තෙන ඛන්ධවග්ගෙ (සං. නි. 3.78) ආගතෙන.

“දෙවමනුස්සානං චතුරක්කං චත්තති”ති (අ. නි. 4.31) සුත්තසෙසෙන සප්පුරිසුපස්සයාදීනං ඵලසම්පත්තිපචත්ති, පුරිමසප්පුරිසුපස්සයාදිං උපනිස්සාය පච්ඡිමසප්පුරිසුපස්සයාදීනං සම්පත්තිපචත්ති වා චුත්තාති ආදි-සද්දෙන තත්ථ ච චක්ක-සද්දස්ස ගහණං වෙදිතබ්බං. විචක්කසණ්ඨානා අසනි ඵච අසනිවිචක්කං. උරචක්කාදීසුති ආදි-සද්දෙන ආණාසමුහාදීසුපි චක්ක-සද්දස්ස පචත්ති වෙදිතබ්බං. “සඬ්ඝහෙදං කරිස්සාම චක්කහෙද”න්තිආදීසු (පාරා. 409; චූළව. 343) හි ආණා “චක්ක”න්ති චුත්තා, “දෙවචක්කං අසුරචක්ක”න්තිආදීසු (අ. නි. ටී. 2.4.8) සමුහොති. පටිවෙධනිට්ඨත්තා අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණං පටිවෙධොති “ඵලක්ඛණෙ උප්පන්නං නාමා”ති චුත්තං. තෙන පටිලද්ධස්සපි දෙසනාඤ්ඤාණස්ස කිව්චනිප්ඵත්ති පරස්ස බුජ්ඣනමත්තෙන හොතීති “අඤ්ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤස්ස සොතාපත්ති...පෙ.... ඵලක්ඛණෙ පචත්තං නාමා”ති චුත්තං. තතො පරං පන යාව පරිනිබ්බානා දෙසනාඤ්ඤාණප්පචත්ති තස්සෙව පචත්තිතස්ස ධම්මචක්කස්ස යානන්ති වෙදිතබ්බං පචත්තිතචක්කස්ස චක්කචත්තිනො චක්කරතනස්ස යානං විය.

“තිට්ඨති”ති චුත්තං, කිං භූමියං පුරිසො විය? නොති ආහ “තදායත්තචුත්තිකායා”ති. යානන්ති වෙත්ථ අත්තලාහො ධරමානතා ච, න ගතිනිවත්තිති ආහ “උප්පජ්ජති වෙච පචත්තති වා”ති. යත්ථ පනෙතං දසබ්ලඤ්ඤාණං විත්ථාරිතං, තං දස්සෙන්තො “අභිධම්මෙ පනා”තිආදිමාහ. සෙසෙසුපි ඵසෙව නයො.

සමාදියන්තීති සමාදානානි, තානි පන සමාදිශිත්වා කතානි හොන්තීති ආහ “සමාදිශිත්වා කතාන”න්ති. කම්මමෙව වා කම්මසමාදානන්ති ඵතෙන සමාදානසද්දස්ස අපුබ්බත්ථාභාවං දස්සෙති මුත්තගතසද්දෙ ගතසද්දස්ස විය. ගතීති නිරයාදිගතියො. උපධීති අත්තභාවො. කාලොති කම්මස්ස විපච්චනාරහකාලො. පයොගොති විපාකුප්පත්තියා පච්චයභූතා කිරියා.

අගතිගාමීනින්ති නිබ්බානගාමීනි. චක්ඛති හි “නිබ්බානඤ්ඤාහං, සාරිපුත්ත, පජානාමි නිබ්බානගාමිඤ්ඤං මග්ගං නිබ්බානගාමීනිඤ්ඤං පටිපද”න්ති (ම. නි. 1.153). බහුසුපි මනුස්සෙසු ඵකමෙව පාණං ඝාතෙන්තෙසු කාමං සබ්බෙසං වෙතනා තස්සෙවෙකස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාරම්මණා, තං පන කම්මං තෙසං නානාකාරං. තෙසු (විහ. අට්ඨ. 811) හි ඵකො ආදරෙන ඡන්දජාතො කරොති, ඵකො “ඵහි ත්වම්පි

කරොහි” ති පරෙහි නිප්පිළිතො කරොති, එකො සමානවිජන්දො විය හුත්වා අප්පට්ඨාහමානො විවරති. තෙසු එකො තෙනෙව කම්මෙන නිරයෙ නිබ්බත්තති, එකො තිරව්ඡානයොනියං, එකො පෙත්තිවිසයෙ. තං තථාගතො ආයුහනක්ඛණෙ එව – “ඉමිනා නිභාරෙන ආයුහිතත්තා එස නිරයෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස තිරව්ඡානයොනියං, එස පෙත්තිවිසයෙ” ති ජානාති. නිරයෙ නිබ්බත්තමානම්පි – “එස මහානිරයෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස උස්සදනිරයෙ” ති ජානාති. තිරව්ඡානයොනියං නිබ්බත්තමානම්පි – “එස අපාදකො හවිස්සති, එස ද්විපාදකො, එස චතුස්පදො, එස ඛහුස්පදො” ති ජානාති. පෙත්තිවිසයෙ නිබ්බත්තමානම්පි – “එස නිජ්ඣාමතණ්හිකො හවිස්සති, එස බුජ්ජිපාසිකො, එස පරදත්තුපජීවී” ති ජානාති. තෙසු ච කම්මෙසු – “ඉදං කම්මං පට්ඨන්ධිමාකඤ්ඤිස්සති, ඉදං අඤ්ඤෙන දිත්තාය පට්ඨන්ධියා උපධිවෙපක්කං හවිස්සති” ති ජානාති.

තථා සකලගාමවාසිකෙසු එකතො පිණ්ඩපාතං දදමානෙසු කාමං සබ්බෙසම්පි වෙතනා පිණ්ඩපාතාරම්මණාව, තං පන කම්මං තෙසං නානාකාරං. තෙසු හි එකො ආදරෙන කරොතීති සෙසං පුරිමසදිසං, තස්මා තෙසු කෙවි දෙවලොකෙ නිබ්බත්තත්ති, කෙවි මනුස්සලොකෙ, තං තථාගතො ආයුහනක්ඛණෙයෙව ජානාති – “ඉමිනා නිභාරෙන ආයුහිතත්තා එස මනුස්සලොකෙ නිබ්බත්තිස්සති, එස දෙවලොකෙ, තත්ථාපි එස ඛත්තියකුලෙ, එස බ්‍රාහ්මණකුලෙ, එස වෙස්සකුලෙ, එස සුද්දකුලෙ, එස පරනිම්මිතවසවත්තීසු, එස නිම්මානරතීසු, එස තුසිතෙසු, එස යාමෙසු, එස තාවතිංසෙසු, එස වාතුමහාරාජිකෙසු, එස භුම්මදෙවෙසු” තිආදිනා තත්ථ තත්ථ භීතපණිතසුචණ්ණදුබ්බණ්ණඅප්පට්ඨාරමහාපට්ඨාරතාදිහෙදං තං තං විසෙසං ආයුහනක්ඛණෙයෙව ජානාති.

තථා විපස්සනං පට්ඨපෙත්තෙසුයෙව – “ඉමිනා නිභාරෙන එස කිඤ්චි සල්ලක්ඛෙනුං න සක්ඛිස්සති, එස මහාභූතමත්තමෙව වචන්ථපෙස්සති, එස රූපපරිග්ගහෙයෙව යස්සති, එස අරූපපරිග්ගහෙයෙව, එස නාමරූපපරිග්ගහෙයෙව, එස පච්චයපරිග්ගහෙ එව, එස ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය එව, එස පයමඵලෙයෙව, එස දුතියඵලෙ එව, එස තතියඵලෙ එව, එස අරහත්තං පාපුණිස්සති” ති ජානාති. කසිණපරිකම්මං කරොත්තෙසුපි – “ඉමස්ස පරිකම්මමත්තමෙව හවිස්සති, එස නිමිත්තං උප්පාදෙස්සති, එස අප්පනං එව පාපුණිස්සති, එස ඤානං පාදකං කත්වා විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිස්සති” ති ජානාති. තෙනාහ “ඉමස්ස වෙතනා” තිආදි.

කාමනතො, කාමෙතබ්බතො, කාමපට්ඨංයුත්තතො ච කාමො ධාතු කාමධාතු. ආදි-සද්දෙන ඛ්‍යාපාදධාතු-රූපධාතු-ආදීනං සඨගහො. විලක්ඛණතායාති විසදිසසභාවතාය. ඛන්ධායතනධාතුලොකත්ති අනෙකධාතුං නානාධාතුං ඛන්ධලොකං ආයතනලොකං ධාතුලොකං යථාභූතං පජානාතීති යොජනා. “අයං රූපක්ඛන්ධො නාම...පෙ.... අයං විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො නාම. තෙසුපි එකවිධෙන රූපක්ඛන්ධො, එකාදසවිධෙන රූපක්ඛන්ධො (විභ. 33). එකවිධෙන වෙදනාක්ඛන්ධො, ඛහුච්චෙන වෙදනාක්ඛන්ධො (විභ. 34-61). එකවිධෙන

සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, බහුවිධෙන සඤ්ඤාක්ඛන්ධො (විහ. 62-91). එකවිධෙන සඤ්ඤාක්ඛන්ධො, බහුවිධෙන සඤ්ඤාක්ඛන්ධො (විහ. 92-120). එකවිධෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො, බහුවිධෙන විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො''ති (විහ. 121-149) එවං තාව ඛන්ධලොකස්ස, ''ඉදං චක්ඛායතනං නාම...පෙ.... ඉදං ධම්මායතනං නාම. තත්ථ දසායතනා කාමාවචරා, ද්වෙ වාතුභූමකා''තිආදිනා (විහ. 156-171) ආයතනලොකස්ස, ''අයං චක්ඛුධාතු නාම...පෙ.... අයං මනෝවිඤ්ඤාණධාතු නාම, තත්ථ සොළස ධාතුයො කාමාවචරා, ද්වෙ වාතුභූමකා''තිආදිනා (විහ. 172-188) ධාතුලොකස්ස අනෙකසභාවං නානාසභාවඤ්ච පජානාති. න කෙවලං උපාදින්නකසඤ්ඤාලොකස්සෙව, අථ ඛො අනුපාදින්නකසඤ්ඤාලොකස්සපි - ''ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්නත්තා ඉමස්ස රුක්ඛස්ස ඛන්ධො සෙනො, ඉමස්ස කාලො, ඉමස්ස මට්ඨො, ඉමස්ස සකණ්ටකො, ඉමස්ස බහලත්තවො, ඉමස්ස තනුත්තවො, ඉමස්ස පත්තං චණ්ණසණ්ඨානාදිවසෙන එවරූපං, ඉමස්ස පුප්ඵං නීලං පීතං ලොහිතං ඔදාතං සුගන්ධං දුග්ගන්ධං, ඉමස්ස එලං බුද්දකං මහන්නං දීපං රස්සං වට්ඨං සුසණ්ඨානං දුස්සණ්ඨානං මුදුකං ඵරුසං සුගන්ධං දුග්ගන්ධං මධුරං තිත්තකං කටුකං අම්බිලං කසාවං, ඉමස්ස කණ්ටකො තිබ්බො කුණ්ඨො උජුකො කුට්ඨො තම්බො කාලො ඔදාතො හොති''තිආදිනා පජානාති. සබ්බඤ්ඤාබුද්ධාදීනං එව හි එතං බලං, න අඤ්ඤෙසං.

නානාධම්මත්තිකතන්ති නානාඅප්ඤ්ඤාසයතං. අධිමුත්ති නාම අප්ඤ්ඤාසයධාතු අප්ඤ්ඤාසයසභාවො. සො පන භීතපණ්ණාසාමඤ්ඤෙන පාළියං ද්විධාව චුත්තොපි භීතපණ්ණාදිවෙදෙන අනෙකවිධොති ආහ ''භීතාදීහි අධිමුත්තිකා නානාධම්මත්තිකභාව''න්ති. තත්ථ තත්ථ යෙ යෙ සත්තා යංයංඅධිමුත්තිකා, තෙ තෙ තංතදධිමුත්තිකෙ එව සෙවන්ති භජන්ති පරිපාසන්ති ධාතුසභාගතො. යථා ගුරාදීනං ධාතුසභාවො එසො, යං ගුරාදීහි එව සංසන්දන්ති සමෙන්නි, එවං (පුග්ගලානං අප්ඤ්ඤාසයස්සෙවෙස සභාවො, යං) (විහ. මූලට්. 813) භීතප්ඤ්ඤාසයා දුස්සිලාදීහි එව සංසන්දන්ති සමෙන්නි, සම්පන්නසිලාදයො ව සම්පන්නසිලාදිවෙව. තං තෙසං නානාධම්මත්තිකතං භගවා යථාභූතං පජානාතිති.

බුද්ධිඤ්ඤා භානිඤ්ඤානි පච්චයවිසෙසෙන සාමත්ථියතො අධිකතං අනධිකතඤ්ඤා. ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤ්ඤාණනිද්දෙසෙ (විහ. 814; පටි. ම. 1.113) ''ආසයං ජානාති අනුසයං ජානාති''ති ආසයාදිජානනං කස්මා නිද්දිට්ඨන්ති? ආසයජානනාදිනා යෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි පරොපරෙහි සත්තා කල්‍යාණපාපාසයාදිකා හොන්ති, තෙසං ජානනස්ස විභාවනතො. එවඤ්ඤා කත්වා ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තආසයානුසයඤ්ඤාණානං විසුං අසාධාරණතා, ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තනානාධම්මත්තිකතාඤ්ඤාණානං විසුං බලතා ව සිද්ධා හොති. තත්ථ ආසයන්ති යත්ථ සත්තා නිවසන්ති, තං තෙසං නිවාසට්ඨානං දිට්ඨිගතං වා යථාභූතඤ්ඤාණං වා ආසයො. අනුසයො අප්පභීතභාවෙන ථාමගතො කිලෙසො. තං පන භගවා සත්තානං ආසයං ජානන්තො තෙසං තෙසං දිට්ඨිගතානං, විපස්සනාමග්ගඤ්ඤාණානඤ්ඤා අප්පචන්තික්ඛණෙපි ජානාති. චුත්තං හෙතං -

“කාමං සෙවන්තංයෙව භගවා ජානාති ‘අයං පුග්ගලො කාමගරුකො කාමාසයො කාමාධිමුත්තො’ති. කාමං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො නෙක්ඛම්මගරුකො නෙක්ඛම්මාසයො නෙක්ඛම්මාධිමුත්තො’ති. නෙක්ඛම්මං සෙවන්තඤ්ඤෙව ජානාති. බ්‍යාපාදං, අබ්‍යාපාදං, ටීනමිද්ධං, ආලොකසඤ්ඤං සෙවන්තංයෙව ජානාති ‘අයං පුග්ගලො ටීනමිද්ධගරුකො ටීනමිද්ධාසයො ටීනමිද්ධාධිමුත්තො’ති” (පටි. ම. 1.113).

පයමාදීනං චතුත්තං ඤානානන්ති රූපාවචරානං පයමාදීනං
 පච්චනීකඤාපනට්ඨෙන ආරම්මණුපනිජ්ඣානට්ඨෙන ච ඤානානං. චතුක්කනයෙන හෙතං චුත්තං. අට්ඨන්තං විමොක්ඛානන්ති එත්ථ පටිපාටියා සත්ත අප්පිනප්පිනක්ඛණෙ පච්චනීකධම්මෙහි විමුච්චනතො ආරම්මණෙ ච අධිමුච්චනතො විමොක්ඛා නාම, අට්ඨමො පන සබ්බසො සඤ්ඤාවෙදයිතෙහි විමුත්තත්තා අපගමවිමොක්ඛො නාම. චතුක්කනයපඤ්චකනයෙසු පයමඤානසමාධි සචිතක්කසච්චාරො නාම, පඤ්චකනයෙ දුතියජ්ඣානසමාධි අචිතක්කච්චාරමත්තො, නයද්වයෙපි උපරි තිසු ඤානෙසු සමාධි අචිතක්කච්චාරො, සමාපත්තිසු පටිපාටියා අට්ඨන්තං සමාධිතිපි නාමං, සමාපත්තිතිපි විත්තෙකග්ගතාසබ්භාවතො, නිරොධසමාපත්තියා තදභාවතො න සමාධිති නාමං. භානභාගියධම්මන්ති අප්පගුණෙහි පයමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිඅනුපක්ඛන්දනං. විසෙසභාගියධම්මන්ති පගුණෙහි පයමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨිතස්ස සඤ්ඤාමනසිකාරානං. දුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනං. ඉති සඤ්ඤාමනසිකාරානං කාමාදිදුතියජ්ඣානාදිපක්ඛන්දනානි භානභාගියවිසෙසභාගියධම්මානි දස්සිතානි, තෙහි පන ඤානානං තංසභාවතා ධම්ම-සද්දෙන චුත්තා. තස්මාති චුත්තමෙවත්ථං හෙතුභාවෙන පච්චාමසති. වොදානන්ති පගුණතාසඬ්ඛාතං වොදානං. තඤ්හි පයමජ්ඣානාදීහි වුට්ඨන්තිවා දුතියජ්ඣානාදිඅධිගමස්ස පච්චයත්තා “වුට්ඨාන”න්ති චුත්තං. යෙ (අ. නි. ටී. 3.10.21) පන “නිරොධතො ඵලසමාපත්තියා වුට්ඨානන්ති පාළි නත්ථී”ති වදන්ති, තෙ “නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං ඵලසමාපත්තියා අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති ඉමාය පාළියා (පට්ඨා. 1.1.417) පටිසෙධෙනබ්බා. යො සමාපත්තිලාභී සමානො ඵච “න ලභාමහ”න්ති, කම්මට්ඨානං සමානං ඵච “න කම්මට්ඨාන”න්ති සඤ්ඤී හොති, සො සම්පත්තිංයෙව සමානං “විපත්ති”ති පච්චෙතීති වෙදිතබ්බො.

149. අප්පනන්ති නිගමනං. න තථා දට්ඨබ්බන්ති යථා පරවාදිනා චුත්තං, තථා න දට්ඨබ්බං. සකසකකිච්චමෙව ජානාතීති යානාට්ඨානජානනාදිං සකං සකංයෙව කිච්චං කාතුං ජානාති, යථාසකමෙව විසයං පටිවිජ්ඣාතීති අත්ථො. තම්පීති තෙහි දසබලඤාණෙහි ජානිතබ්බමිපි. කම්මන්තරවිපාකන්තරමෙවාති කම්මන්තරස්සවිපාකන්තරමෙව ජානාති, චෙතනාවෙතනාසම්පයුත්තධම්මෙ නිරයාදිතිබ්බානගාමිනිපටිපදාභූතෙ කම්මන්ති ගහෙත්වා ආහ “කම්මපරිච්ඡෙදමෙවා”ති. ධාතුනානත්තඤ්ඤෙව ධාතුනානත්තකාරණඤ්ඤෙව ධාතුනානත්තකාරණන්ති එකදෙසසරූපෙකසෙසො දට්ඨබ්බො. තඤ්හි ඤාණං

තදුහයම්පි ජානාති, “ඉමාය නාම ධාතුයා උස්සන්තත්තා” තිආදිනා (විහ. අට්ඨ. 812) තථා වෙව සංවණ්ණිතං. සච්චපරිච්ඡේදමෙවාති පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන සච්චානං පරිච්ඡින්නදනමෙව. අප්පෙතුං න සක්කොති අට්ඨමනවමබ්බාති විය තංසදිසං ඉද්ධිවිධඤාණං විය විකුබ්බිතුං. එතෙනස්ස බ්ලසදිසතඤ්ච නිවාරෙති. ඤානාදිඤාණං විය වා අප්පෙතුං විකුබ්බිතුඤ්ච. යදිපි හි “ඤානාදිපච්චවෙක්ඛණාඤාණං සත්තමබ්බ” න්ති තස්ස සචිතක්කසච්චාරතා චුත්තා, තථාපි “ඤානාදිහි විනා පච්චවෙක්ඛණා නත්ථි” ති ඤානාදිසහගතං ඤාණං තදන්තොගධං කත්වා එවං චුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. අථ වා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං ඤානාදිකිච්චං විය න සබ්බං බ්ලකිච්චං කාතුං සක්කොතිති දස්සෙතුං “ඤානං හුත්වා අප්පෙතුං න සක්කොති ඉද්ධි හුත්වා විකුබ්බිතුං න සක්කොති” ති චුත්තං, න පන කස්සචි බ්ලස්ස ඤානඉද්ධිභාවතොති දට්ඨබ්බං. එවං කිච්චවිසෙසවසෙනපි දසබ්ලඤාණසබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණානං විසෙසං දස්සෙත්වා ඉදානි විතක්කත්තිකභූමන්තරවසෙනපි තං දස්සෙතුං “අපිවා” තිආදි චුත්තං. පටිපාටියාතිආදිතො පටියාය පටිපාටියා.

අනුපදවණ්ණනං කත්වා වෙදිතබ්බානිති සම්බන්ධො. කිලෙසාවරණං නියතම්චිජාදිට්ඨි, කිලෙසාවරණස්ස අභාවො ආසවක්ඛයාධිගමස්ස යානං, තබ්භාවො අට්ඨානං, අනධිගමස්ස පන තදුහයං යථාක්කමං අට්ඨානඤ්ච යානඤ්චාති තත්ථ කාරණං දස්සෙන්නො “ලොකිය...පෙ.... දස්සනතො වා” ති ආහ. තත්ථ ලොකියසම්මාදිට්ඨියා ධීති ආසවක්ඛයාධිගමස්ස යානං කිලෙසාවරණභාවස්ස කාරණත්තා. සා හි තස්මිං සති න හොති, අසති ව හොති. එතෙන තස්සා අට්ඨිතියා තස්ස අට්ඨානතා චුත්තා එව. නෙසං වෙතෙය්‍යසත්තානං. ධාතුචෙමත්තදස්සනතොති කාමධාතුආදීනං පචත්තිහෙදදස්සනතො. යදග්ගෙන ධාතුචෙමත්තං ජානාති, තදග්ගෙන වරියාවිසෙසම්පි ජානාති. ධාතුචෙමත්තදස්සනතොති වා ධම්මධාතුචෙමත්තදස්සනතො. සබ්බාපි හි වරියා ධම්මධාතුපරියාපන්නා එවාති. පයොගං අනාදිසිත්වාපි සත්තතිමහාමත්තාදීනං (ධ. ප. 142) විය. දිබ්බවක්ඛුඤාණානුභාවතො පත්තබ්බෙනාති එත්ථ දිබ්බවක්ඛුනා පරස්ස හදයවත්ථුසන්නිස්සයලොභිතවණ්ණදස්සනමුඛෙන තදා පචත්තමානචිත්තජානනත්ථං පරිකම්මකරණං නාම සාවකානං, තඤ්ච ඛො ආදිකම්මිකානං, යතො දිබ්බවක්ඛුආනුභාවතො වෙතොපරියඤාණස්ස පත්තබ්බතා සියා, බුද්ධානං පන යදිපි ආසවක්ඛයඤාණාධිගමතො පගෙව දිබ්බවක්ඛුඤාණාධිගමො, තථාපි තථා පරිකම්මකරණං නත්ථි විජ්ජාත්තයසිද්ධියා සිජ්ඣනතො. සෙසාහිඤ්ඤාත්තයෙ වෙතොපරියඤාණං දිබ්බවක්ඛුඤාණාධිගමෙන පත්තන්ති ව චත්තබ්බතං ලහතීති තථා චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

සුභ ඵලරූපිං වාවං න වක්ඛාමීති විත්තං උප්පාදෙන්නො තං වාවං පජහති නාම. වාවාය පන සො අත්ථො පාකටො හොතීති “වදන්තො” ති චුත්තං. දිට්ඨිං න ගණ්ණිස්සාමීති දිට්ඨිග්ගාහපටික්ඛෙපො. දිට්ඨියා අනුප්පාදනං පජහනමෙවාති ආහ “පජහන්තො” ති. සො අරියුපවාදී නිරයෙ යම්බොයෙව, නාස්ස නිරියුපපත්තියා කොචි විබන්ධො එකංසිකො අයමත්ථොති අධිප්පායො.

අස්සාති එකංසිකභාවස්ස. සික්ඛාහි සීලසමාධිපඤ්ඤාහි, තදත්ථාය විපස්සනාය ව චිනා අඤ්ඤාරාධනස්ස අසම්භවතො “ලොකියලොකුත්තරා සීලසමාධිපඤ්ඤා වෙදිතඛ්ඛා”ති වත්වා පුන ආසන්නතරෙ සීලාදිකෙ දස්සෙන්නො “ලොකුත්තරවසෙනෙව විනිවත්තෙතුම්පි වට්ටති”ති ආහ, තස්මා අග්ගමග්ගපරියාපන්නා සීලාදයො වෙදිතඛ්ඛා. අග්ගමග්ගට්ඨස්ස හි දිට්ඨෙව ධම්මෙ එකංසිකා අඤ්ඤාරාධනා, ඉතරෙසං අනෙකංසිකාති. සම්පජ්ජනං සම්පදා, නිජ්ජත්තීති අත්ථො, තස්මා එවංසම්පදන්ති එවංඅවිරජ්ඣනකනිජ්ජත්තීකන්ති චුත්තං හොති. තෙනාහ “ඉමම්පි කාරණං”න්තිආදි. තත්ථ කාරණන්ති යුත්ති. තත්‍රායං යුත්තීනිද්ධාරණං “නිරයුපගො අරියුපවාදී තදාදායස්ස අවිජ්ජමානතො සෙය්‍යාපාපි මිච්ඡාදිට්ඨී”ති. එත්ථ ව “තං වාවං අජ්ජභායා”තිආදිවචනෙන තදාදායස්ස අජ්ජභානෙන ව අරියුපවාදො අන්තරායිකො අනත්ථාවහො ව, පභානෙන පන අවිචයං දෙසෙත්වා ඛමාපනෙන අනන්තරායිකො අත්ථාවහො ව යථා තං චුට්ඨිතා දෙසිතා ව ආපත්තීති දස්සෙති.

දසබලඤ්ඤාණුවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුරෙසාරජ්ජඤ්ඤාණුවණ්ණනා

150. ඛ්‍යාමොභහයවසෙන (අ. නි. ටී. 2.4.8) සරණපරියෙසනං සාරජ්ජනං සාරදො, ඛ්‍යාමොභහයං, විගතො සාරදො එතස්සාති විසාරදො, තස්ස භාවො චෙසාරජ්ජං. තං පන ඤාණසම්පදං පභානසම්පදං දෙසනාවිසෙසසම්පදං බෙමං නිස්සාය පවත්තං චතුර්ඛ්ඛිධං පච්චචෙක්ඛණඤ්ඤාණං. තෙනාහ “චතුසු යානෙසු”තිආදි. දස්සිතධම්මෙසුති චුත්තධම්මෙසු. වචනමත්තමෙව හි තෙසං, න පන දස්සනං තාදිසස්සෙව ධම්මස්ස අභාවතො. භගවතා එව වා “ඉමෙ ධම්මා අනභිසම්බුද්ධා”ති පරස්ස වචනවසෙන දස්සිතධම්මෙසු. “ධම්මපටිසම්භිදා”තිආදීසු (විහ. 718) විය ධම්ම-සද්දො හෙතුපරියායොති ආහ “සහධම්මෙනාති සහෙතුනා”ති. හෙතුති ව උපපත්තිසාධනහෙතු වෙදිතඛ්ඛො, න කාරකො සම්පාපකො ව. අජ්ජමාණන්ති අනිදස්සනං. නිදස්සනඤ්ඤි අත්ථයතො ඛ්‍යාතිරෙකතො පමාණඛිගතාය “පමාණ”න්ති චුච්චති. නිමිත්තන්ති වොදනාය කාරණං. තත්ථ වොදකො වොදනං කරොතීති කාරණං, ධම්මො වොදනං කරොති එතෙනාති කාරණං. තෙනාහ “පුග්ගලොපි”තිආදි. බෙමන්ති කෙනවි අජ්ජපට්ඨන්ධියභාවෙන අනුපද්ද්වතං.

අන්තරායො එතෙසං අත්ථී, අන්තරායෙවා යුත්තාති අන්තරායිකා. එවංභූතා පන තෙ යස්මා අන්තරායකරා නාම හොන්ති, තස්මා ආහ “අන්තරායං කරොන්තීති අන්තරායිකා”ති. අසඤ්චිච්ච විනික්කමො න තථා සාවජ්ජොති කත්වා චුත්තං “සඤ්චිච්ච විනික්කන්තා”ති. සත්ත ආපත්තික්ඛන්ධාතිආදි නිදස්සනමත්තං ඉතරෙසම්පි චතුත්තං “අන්තරායිකා”ති චුත්තධම්මානං තඛ්භාවෙ ඛ්‍යාතිවාරාභාවතො. ඉධ පන මෙචුතධම්මො අධිජ්ජෙතොති ඉදං අට්ඨුජ්ජත්තිවසෙන චුත්තං අරිට්ඨසික්ඛාපදං (පාචි. 417-422) විය. යස්මා තඛ්ඛණම්පි කාමෙසු (අ. නි. ටී.

2.4.8) ආදීනවං දිස්වා විරත්තො (අ. නි. ටී. 2.4.8) හොති වෙ, විසෙසං අධිගච්ඡති, න කාමෙසු ආසත්තො, තස්මා චුත්තං “මෙටුනං...පෙ.... අන්තරායො හොති”ති. තත්ථ යස්ස කස්සචීති න කෙවලං පබ්බජිතස්සෙව, අථ බො යස්ස කස්සචි. තථා හි චුත්තං “මෙටුනමනුයුත්තස්ස, මුස්සතෙවාපි සාසන”න්ති. තස්මිං අනියායානිකධම්මෙති තස්මිං පරෙන පරිකප්පිතඅනියායානිකධම්මනිමිත්තං. නිමිත්තත්ථෙ හි ඉදං කම්මසංයොගෙ භූමිමං.

චතුර්වේසාරජ්ජඤාණවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨපරිසවණ්ණනා

151. පුරිසස්ස සුරතරහාවො නාම සඬිගාමෙ පාකටො හොති, න ගෙහෙ නිසින්නකාලෙ, එවං වෙසාරජ්ජඤාණස්ස ආනුභාවො පණ්ඩිතපරිසාසු යත්ථ කත්ථචීති දස්සෙන්නො “වෙසාරජ්ජඤාණස්ස බලදස්සනත්ථ”න්ති ආහ. සන්නිපතිත්වා නිසින්නට්ඨානන්ති යානසීසෙන සන්නිපතිතඛත්තියපරිසමෙව දස්සෙති. එසෙව නයො සබ්බත්ථාති අතිදෙසෙන ආවිභාවිතමත්ථං දස්සෙතුං “මාරකායිකාන”න්තිආදි චුත්තං සදිසත්ථවිසයත්තා අතිදෙසස්ස. යථා හි ඛත්තියානං සමුහො ඛත්තියපරිසාති අයමත්ථො ලබ්භති, න එවං “මාරපරිසා”ති එත්ථ, මාරස්ස පරිසාති පන මාරපරිසාති අයමත්ථො අධිජ්ජෙතො. තෙනාහ “මාරකායිකානං...පෙ.... න මාරාන”න්ති. මාරකායිකානන්ති මාරපක්ඛියානං. උග්ගට්ඨානදස්සනවසෙනාති සාරජ්ජිතබ්බට්ඨානදස්සනවසෙන, එවං උග්ගා ඛත්තියා අත්තතො පුඤ්ඤතෙජෙනාති අධිජ්ජායො. බ්‍රාහ්මණා තීසු වෙදෙසුති ඉදං ඉතරෙසං අවිසයදස්සනවසෙන චුත්තං. වෙදෙ සජ්ඣායන්තාපි හි ඛත්තියා වෙස්සා ව තදත්ථවිචාරණාය යෙභුයොන අසමත්ථා එවාති. කස්මා පනෙත්ථ යාමාදිපරිසා න ගහිතාති? භුසං කාමාහිගිද්ධතාය යොනිසොමනසිකාරවිරහතො. යාමාදයො හි උළාරුළාරෙ කාමෙ පටිසෙවන්තා තත්ථාහිගිද්ධතාය ධම්මස්සවනාය සභාවෙන විත්තම්පි න උජ්ජාදෙන්ති, මහාබොධිසත්තානං පන බුද්ධානඤ්ච ආනුභාවෙන ආකඬ්ඪියමානා කදාපි තෙසං පයිරුපාසනාදීති කරොන්ති තාදිසෙ මහාසමයෙ. තෙනෙව හි විමානවත්ථුදෙසනාපි තන්නිමිත්තා බහුලා නාහොසි. මනුස්සානං වසෙනායං කතා.

පරවක්කවාලෙසු ව මනුස්සානං විසෙසාධිගමො නත්ථීති පුච්ඡති “කිං පන භගවා අඤ්ඤාති වක්කවාලානිපි ගච්ඡති”ති. ඉතරො යදිපි තෙසං අරියධම්මාධිගමො නත්ථී, වාසනාය පන තත්ථ ගන්ත්වා ධම්මං දෙසෙතීති දස්සෙන්නො “ආමගච්ඡතී”ති ආහ. කෙයුරං නානාවිධරතනපරිසිඛිතසුචණ්ණජාලවිනද්ධං භුජාහරණං. අඬිගදං නානාගන්ධගන්ධිතං, කෙවලං වා සුචණ්ණමයං බාහුවලයං. ඡින්නස්සරාති ද්විධාභූතස්සරා (දී. නි. ටී. 2.172) ගඟ්ගරස්සරාති ගඟ්ගරිකාය විය ගඟ්ගරායමානබරස්සරා (දී. නි. ටී. 2.172; අ. නි. ටී. 3.8.69). භාසන්තරන්ති තෙසං.

භාසං (දී. නි. ටී. 2.172; අ. නි. ටී. 3.8.69) සන්ධායාහ. “විමංසා උප්පජ්ජති”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තං විවරිතුං “ඉදං චුත්තං භොති”තිආදි චුත්තං.

සඬ්ගම්මාති සමාගන්ත්වා. ආදිතො ලාපො ආලාපො, වචනපටිවචනවසෙන සමං ලාපො සල්ලාපො. සම්මා, සමඤ්ඤා වා කථා සංකථා, සංකථාව සාකච්ඡා.

අට්ඨපරිසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුර්‍යෝනිවණ්ණනා

152. යවන්ති තාය සත්තා අමිස්සිතාපි සමානජාතිතාය මිස්සිතා විය භොන්තිති යොනි. සා පන අත්ථතො අණ්ඩාදිඋප්පත්තිට්ඨානවිසිට්ඨො ඛන්ධානං භාගසො පවත්තිවිසෙසොති ආහ “ඛන්ධකොට්ඨාසො යොනි නාමා”ති. අණ්ඩෙ ජාතාති පට්ඨාය ජාතියා වසෙන චුත්තං, දුතියාය පන අණ්ඩතො, අණ්ඩෙ වා හිජ්ජමානෙ ජාතාති එවමත්ථො වෙදිතබ්බො. තෙනාහ “අහිනිබ්බිජ්ජ ජායන්ති”ති. විනාති එතෙහි අණ්ඩාදීහි බාහිරපච්චයෙහි විනා. උප්පත්තිත්වා වියාති උප්පජ්ජනවසෙන පතිත්වා විය. බාහිරපච්චයනිරපෙක්ඛන්තායෙව වා උපපතනෙ සාධුකාරිතො උපපාතිකා, තෙ එව ඉධ ඔපපාතිකාති චුත්තා. ආදි-සද්දෙන ගබ්භමලෙ නිබ්බත්තමහාපදුමකුමාරාදීනං සඬ්ගහො. නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතානං නිච්චං දුක්ඛාතුරතාය කාමසෙවනා නත්ථි, තස්මා තෙ ගබ්භසෙය්‍යකා න භොන්ති, ජාලවන්තතාය න තාසං කුච්ඡයං ගබ්භො සණ්ඨාති, තස්මා තෙ ඔපපාතිකායෙව සංසෙදජත්තායපි අසම්භවතො. නෙරයිකා වියාති නිදස්සනාපදෙසෙන තෙසම්පි ඔපපාතිකත්තං දීපෙති. අවසෙසාති නිජ්ඣාමතණ්හිකනෙරයිකෙ යපෙත්වා අවසෙසා විනිපාතිකා. යක්ඛානං වාතුමහාරාජිකතාය ඔපපාතිකභාවෙ එව ආපන්නෙ තං නිවත්තෙතුං “එවං යක්ඛාපි”ති චුත්තං. තථා හි තෙ න භූමිමදෙවා න ව විනිපාතිකාති.

චතුර්‍යෝනිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චගතිවණ්ණනා

153. ගන්තබ්බාති උප්පජ්ජිතබ්බා. යථා හි කම්මහවො පරමත්ථතො අසතිපි කාරකෙ පච්චයසාමග්ගියා සිද්ධො තංසමඬ්ගිනා සන්තානලක්ඛණෙන සත්තෙන කතොති වොහරීයති, තථා උප්පත්තිභවලක්ඛණා ගතියො පරමත්ථතො අසතිපි ගමකෙ තංතංකම්මවසෙන යෙසං තාති කම්මානි, තෙහි ගන්තබ්බාති වොහරීයන්ති. එවං සද්දත්ථතො ගතිං දස්සෙත්වා අත්ථුද්ධාරනයෙනපි තං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි චුත්තං. යෙසු නිරයාදිභෙදෙසු උප්පත්තිභවෙසු ගති-සද්දො නිරුල්ලො, තතො අඤ්ඤත්ථාපි ගතිසද්දප්පවත්ති අත්ථි, තං එකෙන ගති-සද්දෙන විසෙසෙත්වා ආහ “ගතිගති”ති යථා “දුක්ඛදුක්ඛං, (සං. නි. 4.327) රූපරූප”න්ති (විසුද්ධි. 2.449) ව. උප්පාදාවත්ථාය ගමනං උපගමනන්ති “නිබ්බත්තිගති”ති චුත්තා. ගතින්ති චිත්තගතිං. තෙනාහ “අජ්ඣාසයගති නාමා”ති,

අප්‍රකාශයප්පවත්තීති අත්ථො. තද්ධිකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 2.503) පන “ගතින්ති නිප්පත්ති”න්ති අත්ථො චුත්තො. චුත්තමනිමත්තනසුත්තෙ (ම. නි. 1.503) හි අයං පාළිති. පුත්තින්ති ආනුභාවං. විභවොති විනාසො. සො හි විගමොති අත්ථොන ගති. තෙනෙව නිබ්බානං අරහතො ගතීති (පරි. 339) අනුපාදිසෙසනිබ්බානං අරහතො ගති විගමො විභවොති අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං. ද්වෙයෙව ගතියොති ද්වෙව නිප්පත්තියොති අත්ථොති ආහ “අයං නිප්පත්තිගති නාමා”ති.

යස්ස උප්පජ්ජති, තං බ්‍රහෙත්තො එව උප්පජ්ජතිති අයො, සුඛං. නත්ථි එත්ථ අයොති නිරයො. තතො එව රමිතබ්බං අස්සාදෙනබ්බං තත්ථ නත්ථිති දස්සෙත්තො ආහ “නිරතිඅත්ථොන නිරස්සාදට්ඨොන නිරයො”ති. තිරියං අඤ්චිතාති දෙවමනුස්සාදයො විය උද්ධං දිසා අනුත්වා තිරියං දිසාහි අත්ථො. පකට්ඨතො සුඛතො අයනං අපගමො පෙච්චභාවො, තං පෙච්චභාවං පත්තානං විසයොති පෙනයොනිමෙව වදති. මනසො උස්සන්තත්තාති සතිසුරභාවබ්‍රහ්මවරියයොග්‍යතාදිගුණවසෙන උපචිතමානසතාය උක්කට්ඨගුණචිත්තතායාති අත්තො. අයං පනත්ථො නිප්පරියායතො ජම්බුදීපවාසීවසෙන වෙදිතබ්බො. යථාහ – “තීහි, හික්ඛවෙ, යානෙහි ජම්බුදීපිකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ව තාවතිංසෙ. කතමෙහි තීහි? සුරා සතිමත්තො ඉධ බ්‍රහ්මවරියවාසො”ති (අ. නි. 9.21). තෙහි පන සමානරූපාදිතාය සද්ධිං පරිත්තදීපවාසීහි ඉතරමහාදීපවාසීනොපි මනුස්සාතෙව පඤ්ඤායංසු. ලොකියා පන “මනුනො අපච්චභාවෙන මනුස්සා”ති වදන්ති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන පරමත්ථදීපනියං විමානවත්ථුසංවණ්ණනායං (වි. ව. අට්ඨ. 3) චුත්තනායෙන ගහෙතබ්බො. ආනුභාවෙහිති දෙවානුභාවසඬ්ඛාතෙහි ඉද්ධිවිසෙසෙහි. තත්ථ කාමා දෙවා කාමගුණෙහි වෙව ඉද්ධිවිසෙසෙහි ව ඉතරෙ ඉද්ධිවිසෙසෙහෙව දිබ්බන්ති කිළින්ති ජොතන්ති, සරණන්ති වා ගම්මන්ති, අහිත්ථවියන්තිති වා දෙවාති.

තිරච්ඡානයොනිඤ්චාතිආදීසුති එත්ථ තිරච්ඡානයොනිපෙත්තිවිසයග්ගහණෙන ඛන්ධානං එව ගහණං තෙසං තාදිසස්ස පරිච්ඡින්නස්ස ඔකාසස්ස අභාවතො. යත්ථ වා තෙ අරඤ්ඤසමුද්දපබ්බතාදිකෙ නිබද්ධවාසං වසන්ති, තාදිසස්ස යානස්ස වසෙන ඔකාසොපි ගහෙතබ්බො. නිරයුපගාදීහි සත්තෙහි මග්ගිතබ්බතො මග්ගො පටිපජ්ජිතබ්බො පටිපදා වාති තං තං කම්මමෙව චුත්තන්ති ආහ “උභයෙනපි”තිආදි. යථා ව පටිපන්නොති ඉමිනා තස්ස කම්මස්ස කතුපච්ඡිතාකාරමාහ. එත්ථ ව නිරයගාමිඤ්ච මග්ගං නිරයගාමිනිඤ්ච පටිපදන්ති ඉමිනා සාධාරණතො නිරයසංවත්තනියං කම්මං වත්වා පුත තං තං සන්තානපතිතතාය අසාධාරණතං දස්සෙතුං. “යථාපටිපන්නො”තිආදි චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විනිපතන්තිති විවසා, විරූපං වා නිපතන්ති. කස්මා පනෙත්ථ පඤ්චගතිපරිච්ඡෙදකඤ්ඤාණං දස්සෙත්තො භගවා “නිබ්බානඤ්චාහ”න්තිආදිමාහාති අනුයොගං සන්ධායාහ “ඉදං පනා”තිආදි. න හි භගවා අත්තතො බුද්ධසුබුද්ධතං විභාවෙන්තො සාවසෙසං කත්වා දෙසනං දෙසෙති.

පඤ්චගතිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඤාණපවත්තාකාරවණ්ණනා

154. ඤාණපවත්තාකාරන්ති ඤාණස්ස පවත්තිආකාරං, ඤාණස්ස වා පවත්තිපකාරං. එකන්තදුක්ඛාති එකන්තෙන දුක්ඛා අවචන්තදුක්ඛා. තා පන සබ්බකාලං දුක්ඛා සුඛාලයෙනපි අසම්මිස්සාති දස්සෙන්තො ආහ “නිව්චදුක්ඛා නිරන්තරදුක්ඛා”ති. බහලාති අතනුකා, මහන්තාති අත්ථො. තිබ්බාති වා තිබ්ණා. බරාති කක්ඛලා. කටුකාති වා අනිට්ඨා. කස්සති ඛණියතීති කාසු, ආවාටො. කසීයති වීයතීති කාසු, රාසි. චුනන්තීති ද්විභි භත්ථෙහි අභිගාරාති උක්ඛිපිත්වා පටිවාතං ඔචුනන්ති, තෙන තෙසං සකලසරීරං ඩය්හති. තෙනාහ “පරිදඬ්ඨගත්තා”ති. පුරිස්ප්පමාණං පොරිසං. එකපථෙතෙවාති එකමග්ගභූතෙනෙව. අනුක්කමනීයෙනාති උක්කමිතුං අපක්කමිතුං අසක්කුණෙයොන.

නනු ව දිබ්බවක්ඛුඤාණං පච්චුප්පන්තවණ්ණාරම්මණං, තෙන කථං රූපන්තරසමඬ්ඨිං නිරයෙ නිබ්බත්තසත්තං “අයං සො”ති ජානාතීති වොදනං සන්ධායාහ “තත්ථ කිඤ්චාපී”තිආදි. යථාකම්මුපගඤාණෙන “අයං සො”ති සල්ලක්ඛෙති, තස්ස පන දිබ්බවක්ඛුආනුභාවෙන පත්තබ්බත්තා “දිබ්බවක්ඛුබලං නාම එතන්ති චුත්තං.

පුරිමනයෙනෙවාති “ගුථකූපො විය තිරච්ඡානයොනි දට්ඨබ්බා”තිආදිනා අභිගාරකාසුපමායං චුත්තනයෙනෙව. දුක්ඛා වෙදනා ඛහුලා එතාසුති දුක්ඛඛහුලා. බහලපත්තපලාසොති අවිරළතනුවිපුලපණ්ණො. සුඛපරිභොගං මහාපාසාදං දස්සෙතුං “දීඝපාසාදො”ති චුත්තං චතුරස්සපාසාදාදිනං බුද්දකත්තා. උණ්ණාමයඅත්ථරණෙනාති උණ්ණාමයලොභිතඅත්ථරණෙන. උත්තරං උපරිභොගං ඡාදෙතීති උත්තරවිජදො, විතානං. තං පන ලොභිතවිතානං ඉධාධිප්පෙතන්ති “රත්තවිතානෙනා”ති චුත්තං.

අපරභාගයොජනාති පාළියං “අපරෙන සමයෙනා”ති චුත්තස්ස අපරභාගස්ස යොජනා. සා පන එකදෙසෙන පුරිමභාගෙ චුත්තෙ එව සුවිඤ්ඤෙයා හොතීති “යථා සො”තිආදිමාහ. මග්ගාරුළ්භමෙවාති මග්ගං උපගතමත්තමෙව.

නියමාභාවාති “දිබ්බවක්ඛුනාව පස්සතී”ති නියමස්ස අභාවා. “දිබ්බවක්ඛුනාපි පස්සිස්සතී”ති ඉදං න අනුත්තරසුඛානුභවනස්ස දිබ්බවක්ඛුගොචරත්තා චුත්තං, අනාගතස්ස පන තස්ස දිබ්බවක්ඛුපරිභණ්ඩභූතෙන අනාගතංසඤාණෙන දස්සනමෙවාති කාරණුපචාරෙන චුත්තං. පාළියං පන “වෙනසා වෙතො පරිච්ච පජානාමි”චිචෙව චුත්තං. “අත්ථතො පන නානා හොතී”ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විචරිතුං “දෙවලොකසුඛං හී”තිආදි. වත්වා යථාදස්සිතඋපමාහිපි අයමත්ථො පාකටො එවාති දස්සෙන්තො “උපමායමිපි”තිආදිමාහ. ගොත්රභුඤාණුප්පාදතො පට්ඨාය නිරොධං පස්සිත්වා

උප්පන්නමග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණවසෙන වෙව පරතො
ඵලසමාපත්තිසමාපජ්ජනවසෙන ච අරියසාවකො නිරොධෙ සයිතො විය හොති
තදපස්සයෙනෙව පවත්තනතොති ආහ “නිරොධසයනවරගත”න්ති. තෙනාහ
“නිබ්බානා...පෙ.... පස්සති”ති.

ඤාණපවත්තාකාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුක්කරකාරිකාදිසුද්ධිවණ්ණනා

155. පුච්ඡානුසන්ධිආදිඅනුසන්ධිත්තයතො අඤ්ඤත්තා “පාටියෙක්කං
අනුසන්ධිවසෙනා”ති වුත්තං. න කෙවලං “දුක්කරකාරිකාය සුද්ධි හොති”ති
ඵලංලද්ධිකො ඵව, අථ බො දුක්කරවාරිසු අභිජ්ජසන්නොති දස්සෙතුං
“අපිචා”තිආදි වුත්තං. චතුකුණ්ඩිකොති ද්විති පාදෙහි හත්ථෙහිති චතුහි අඩ්ගෙහි
කුණ්ඩනකො ආභිණ්ඩනකො. ජමානිකිණ්ණන්ති භූමියං ඛිත්තං. හක්ඛසන්ති
ආහාරං.

මච්ඡරියමලාදිපාපධම්මවිගමනතො මෙත්තාදිගුණානුබුද්ධතො ච බ්‍රහ්මං
සෙට්ඨං වරියන්ති බ්‍රහ්මවරියං, දානං. තථා හි තං හගවතා පණ්ඩිතපඤ්ඤත්තං
වුත්තං. ඵලං සෙසෙසුපි යථාරහං බ්‍රහ්මවරියපරියායො නිද්ධාරෙත්වා වත්තබ්බො.
කිත්ති කිදිසං. වතන්ති සමාදින්නවතං. සුචිණ්ණස්සාති සුට්ඨු විණ්ණස්ස පුඤ්ඤස්ස.
ඉද්ධිති ආනුභාවො. පුතීති වත්ථාහරණොභාසසමුජ්ජලා සරිරජ්ජහා.
බලවිරියුපපත්තීති කායබලෙන වෙව උස්සාහෙන ච සමන්නාගමො.

තෙන පාණි කාමදදොති තෙන අද්ධිකානං උපගච්ඡන්තානං හත්ථං පසාරෙත්වා
අසය්ගසෙට්ඨිතො දානට්ඨානදස්සනමයෙන පුඤ්ඤෙන ඉදානි මය්ගං හත්ථො
කප්පරුක්ඛො විය කාමදදො ඉච්ඡිතිච්ඡිතදායී, කාමදදො හොන්නො ච මධුස්සවො
ඉට්ඨවත්ථුච්ඡස්සජ්ජනකො ජාතො. තෙන මෙ බ්‍රහ්මවරියෙනාති තෙන මම
යථාවුත්තකායවෙය්‍යාවටියකම්මසඬ්ඛාතෙන සෙට්ඨවරියෙන. පුඤ්ඤත්ති
පුඤ්ඤඵලං. තම්පි හි පුජ්ජසභාවතො, උත්තරපදලොපෙන වා “ඵවමීදං පුඤ්ඤං
පවඬ්ඪති”තිආදිසු (දී. නි. 3.80) “පුඤ්ඤ”න්ති වුච්චති.

පඤ්ච සික්ඛාපදානි සමාහටානි පඤ්චසික්ඛාපදං යථා “තිහවං, තිසකට්”න්ති ව.
බ්‍රහ්මවරියස්මිත්ති ධම්මදෙසනාය. සා හි විනෙය්‍යානං බ්‍රහ්මභාවාවහනතො බ්‍රහ්මං
සෙට්ඨං වරියං, බ්‍රහ්මුතො වා හගවතො වාවසිකං වරියන්ති “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති
වුච්චති.

සහස්සං මච්චුභායිනන්ති සහස්සමත්තා අරහත්තසමධිගමෙන
මච්චුවිසයාතික්කමෙන මච්චුපභායිතො ජාතා. බ්‍රහ්මවාරි හවිස්සාමාති ඵත්ථ යෙන
බ්‍රහ්මවරියෙන තෙ බ්‍රහ්මවාරිතොති වුච්චන්ති, තං බ්‍රහ්මවරියං නිද්ධාරෙත්වා ආහ
“මෙටුනවිරති බ්‍රහ්මවරියන්ති වුත්තා”ති.

නාතික්කමාමාති න අතිවරාම අගමනියටියානෙපි ඉතරත්ථාපි න විතික්කමාම.
තෙනාහ “අඤ්ඤානු තාහි බ්‍රහ්මවරියං වරාමා”ති. අමිහන්ති අමිහාකං.

අත්තදමනවසෙනාති යථාපටිඤ්ඤං අරහන්තානං අනුකරණාකාරෙන
පවත්තවිත්තදමනවසෙන, මනච්ඡටියානං ඉන්ද්‍රියානං දමනෙනාති අත්ථො.
සිඛාප්පත්තසෙට්ඨවරියතාය අරියමග්ගො බ්‍රහ්මවරියං. බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං වරති
එතෙනාති බ්‍රහ්මවරියං, සත්ථුසාසනං.

අතරමානානන්ති න තරමානානං දෙසකාලං උදික්ඛන්තානං. එලාසාව
සමිජ්ඣකීති සුදුල්ලහඵලෙපි ආසා සම්මාපයොගමන්වාය සමිජ්ඣකී එව.
විපක්කබ්‍රහ්මවරියොස්මිති විසෙසෙන නිප්පන්තපණිනජ්ඣාසයො
පරිපුණ්ණඋළාරමනොරථො. සො හි සෙට්ඨමනොසමාවාරතාය
බ්‍රහ්මවරියපරියායෙන වුත්තො.

ඉදමෙව සුත්තං ආගතටියානන්ති අධිප්පායො තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ ඉදමෙව
සුත්තපදං “වීරියං බ්‍රහ්මවරිය”න්ති ආගතටියානන්ති අත්ථො. වීරියඤ්ඤි තස්මිං
විසයෙ උත්තමං පරමුක්කංසගතං තාදිසවරියානෙන චාති බ්‍රහ්මවරියන්ති ඉධ වුත්තං.
චතුරභිගසමන්තාගතන්ති චතුර්ඛිධදුක්කරකිරියාය සාධකස්ස චතුර්ඛිධස්ස
අත්තනො පවත්තිආකාරස්ස වසෙන චතුරභිගසමන්තාගතං.

කොච්ඡි නිත්තභිත්තපට්ටිලොතිකධරො දසන්තයුත්තස්ස වත්ථස්ස අභාවතො
නිච්චෙලොති වත්තබ්බතං ලභෙය්‍යාති තං නිවත්තෙන්තො ආහ “නග්ගො”ති. එවං
අකාසිං, එවමිපි සත්තපිළා මා අහොසිති අධිප්පායො. යථා “අභිහටං න
සාදියාමි”තිආදි (ම. නි. 1.155) භික්ඛාපරියෙසනෙ උක්කට්ඨවාරිතාදස්සනං, එවං
“නඵහි හද්දන්තිකාදිභාවොපි”ති ගහෙතබ්බං. පුරිසන්තරගතායාති පුරිසසමීපගතාය.
සංකිත්තියන්ති එතායාති සංකිත්ති, ගාමවාසිආදිහි සමුදායවසෙන කරියමානකිරියා.
ඉධ පන හත්තසංකිත්ති අධිප්පෙතාති ආහ “සංකිත්තෙන්වා කතභත්තෙසු”ති.
දදන්ති තායාති දත්ති. එකාහං අන්තරභූතං එතස්ස අත්ථිති එකාහිකං. එස නයො
සෙසපදෙසුපි. එකාහවාරෙනාති එකාහිකවාරෙන. “එකාහික”න්තිආදිතා
වුත්තවිධිමෙව පටිපාටියා පවත්තභාවං දස්සෙතුං පුන වුත්තං. තෙනාහ “ඉති
එවරූප”න්තිආදි.

එරකතිණාදිති වාති එරකතිණාදිති ගන්ථිත්වා කතනිවාසනාති ඡවදුස්සානි,
නිභීනදුස්සානීති අත්ථො. තන්තාවුතානන්ති තන්තං පසාරෙන්වා වීතානං.
පකතිකණ්ටකෙති සලාකකණ්ටකෙ.

156. නෙකවස්සගණසඤ්ජාතන්ති අනෙකවස්සසමුහසඤ්ජාතං. නනු ච
ඉදානෙව “සායතනියකම්පි උදකොරොහනානුයොගමනුයුත්තො”ති වුත්තං,
“නෙකවස්සගණිකං රජොපල්ලං කායෙ සන්තිවිත”න්ති ව, තදුහයං එකස්මිං කථං
සම්භවතීති ආහ “ඉදං අත්තනො රජොපල්ලකවතසමාදානකාලං සන්ධාය වදතී”ති.

එතෙතෙව “අවෙලකො හොමී” ති වුත්තඅවෙලකපටිඤ්ඤා, “සාණානිපි
 ධාරෙමී” තිආදිනා වුත්තජන්තකපටිඤ්ඤා, තත්ථාපි සාණ-මසාණ-ඡවදුස්සාදි-
 නිවත්ථ-පටිඤ්ඤා ව අවිරුද්ධාති දට්ඨබ්බා තස්මිං තස්මිං කාලෙ තථා තථා
 පටිපන්නත්තා. තෙති අවෙලකා. සඬ්ඝාතන්ති සබ්බසො ඝාතං. තෙනාහ “වධ”න්ති.
 සීලවා නාම නත්ථී “අනභිසන්ධිකම්පි පාපං හොතී” ති එවං ලද්ධිකත්තා. සීලං
 අධිට්ඨායාති ඉදං පටික්කමනාකිරියං සන්ධාය වුත්තං.

පාසණ්ඩපරිග්ගහණත්ථායාති පාසණ්ඩෙසු අසාරසාරභාවවීම්මසනත්ථාය. තං
 පබ්බජ්ජන්ති ආජීවකපබ්බජ්ජං. විකට්ඨොජනෙති විකතභොජනෙ විරූපභොජනෙ.
 තෙනාහ “අපකතිභොජනෙ” ති.

157. භිංසනකතස්මිත්ති භාවසාධනභාවී ඉදං පදන්ති ආහ “භිංසනකතස්මිං
 භිංසනකකිරියායා” ති. “භිංසනකත්තස්මි”න්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස ත-කාරස්ස
 ලොපො දට්ඨබ්බො. යෙභ්ග්ග්ගහණං ලොමවන්තවසෙනපි යොජෙතබ්බං, න
 ලොමවසෙනාති ආහ “බහුතරානං වා” තිආදි.

සු-සද්දෙ උ-කාරස්ස ඔ-කාරං කත්වා පාළියං “සොතත්තො” ති වුත්තන්ති
 තදත්ථං විවරන්තො “සුතත්තො” ති ආහ. සුට්ඨු අවතත්තොති වා සොතත්තො.
 සොසින්තොති එත්ථාපි එසෙව නයො. සුද්ධිවසනත්ථායාති
 සංසාරසුද්ධිගවෙසනත්ථාය.

විහාරස්මිත්ති පච්චත්තෙ භූමිමච්චනන්ති ආහ “විහාරො එව හි ‘විහාරස්මි’න්ති
 වුත්තො” ති. තෙනෙව වාති තෙනෙව විහත්තිවිපල්ලාසවසෙන. එවං අත්ථොති අයං
 එවං ලිඬිගවිපල්ලාසවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. දුක්ඛජ්ජත්තොති ආනෙත්වා
 සම්බන්ධො. සබ්බත්ථාති සුබදුක්ඛෙ ලාභාලාභාදිකෙ ව. තුලිතොති තුලාසදිසො.

දුක්කරකාරිකාදිසුද්ධිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආහාරසුද්ධිවණ්ණනා

158. සුජ්ඣිතුන්ති සංසාරතො සුජ්ඣිතුං.

159. ආසිතිකපබ්බානීති ආසිතිකපිට්ඨිපබ්බානි, “කාළපබ්බානී” ති වදන්ති.
 පබ්බානං මජ්ඣෙ. උන්තතුන්තතානීති මංසෙ මිලාතෙ ද්විත්තං සන්ධිතං අන්තරෙ
 වාතෙනුද්ධුමාතධමනීජාලතාය උන්තතාති උන්තතානීති. ආනිසදන්ති
 ආනිසදට්ඨානං. නිසින්තට්ඨානන්ති පංසුහි, වාලිකාහි වා නිවිතං නිසින්තට්ඨානං.
 සරපොඬ්ඛෙනාති සරස්ස පොඬ්ඛජ්ජපදෙසෙන, සරපොඬ්ඛසඤ්ඤිතෙන වා මග්ගෙන.
 අක්කන්තන්ති අක්කන්තට්ඨානං. තක්කගොලිකසදිසානං, සරීරසංසනත්ථං කත
 කුරුවින්දගොලකානං වා ආවළි වට්ටනාභාරො. වංසකොති පිට්ඨිවංසතො.
 මණ්ඩලෙති හිත්තිපාදානං මත්ථකෙ යපිතමණ්ඩලකෙ සිසග්ගෙන පතිට්ඨහන්ති. න

එවං ඵාසුළියොති යථා යථා චුත්තගොපානසියො පපතා තිට්ඨන්ති, න එවං
බොධිසත්තස්ස ඵාසුකාපි පපතා ධීතා.

ඔක්කායිකාති අවක්කායිකා, හෙට්ඨා හුත්වා නින්තභාවෙන පඤ්ඤායමානා.
එවරුපාති යථාචුත්තරුපා, නින්තතරාති අත්ථො. යාව පිට්ඨිකණ්ටකං අල්ලිනා
හොතීති මය්භං උදරච්ඡවි යාව පිට්ඨිකණ්ටකං, තාව තං ආභවිව ධීතත්තා අල්ලිනා
හොති උදරියස්ස පරික්ඛයෙන අන්තානඤ්ච සුට්ඨුමිලාතතාය. භාරියභාරියාති
ගරුතරා. සහඋදරච්ඡවිං පිට්ඨිකණ්ටකං, සහපිට්ඨිකණ්ටකං උදරච්ඡවිත්ති යොජනා.
නෙව නික්ඛමති ආභාරසන්තිස්සයආපොධාතුයා සබ්බසො විසුක්ඛත්තා.
පුතිමුලාතීති ලොමමුලානං පරිබුහනකෙ මංසෙ ලොහිතෙ ව පරික්ඛිණෙ තාති
සුක්කාති යානතො හට්ඨාති අභාවෙනෙව “පුතිමුලාතී”ති චුත්තාති. තෙනාහ
“තස්ස පනා”තිආදි.

අධිගතාති ඉදාති අධිගතා. යථා එතරහි විපස්සනාපඤ්ඤාය අධිගතත්තාති ඉමිනා
කිඤ්චාපි මහාබොධිසත්තා පරිපාකගතඤ්ඤාණා වසිභූතජ්ඣානාහිඤ්ඤා විපස්සනාය
පරිකම්මං කරොන්ති, යථා ව නෙසං වරිමභවෙ විපස්සනාවාරො, න තථා තදාති
දස්සෙති. එතදෙවාති යං යෙන චුත්තං අත්ථජාතං, එතදෙව එත්ථ එතස්මි.
පාඨපදෙසෙ යුත්තං පුබ්බෙනාපරං අවිරුජ්ඣනතො. ඉතරථාති හික්ඛුහි
චුත්තජපකාරෙන අනනුරූපො සියා “ඉමිස්සා”ති චුත්තාය අඤ්ඤත්තෙ.

ආභාරසුද්ධිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සංසාරසුද්ධිආදිවණ්ණනා

160. සංසාරෙනාති අපරාපරං වචනුපපජ්ජනවසෙන භවෙසු සංසරණෙන. යං
සන්ධාය චුත්තං –

“බන්ධානඤ්ච පටිපාටි, ධාතුආයතනාන ව;
අබ්බොච්ඡින්නං චත්තමානා, සංසාරොති පවුච්චති”ති. (විසුද්ධි. 2.619; දී.
නි. අට්ඨ. 2.95; සං. නි. අට්ඨ. 2.2.60; අ. නි. අට්ඨ. 2.4.199; ධ. ස. අට්ඨ.
නිදානකථා; විභ. අට්ඨ. 226; සු. නි. අට්ඨ. 2.523; උදා. අට්ඨ. 39; ඉතිවු.
අට්ඨ. 14, 58; ථෙරගා. අට්ඨ. 1.67, 99; බු. වං. අට්ඨ. 58; චූළනි. අට්ඨ. 6;
පටි. ම. අට්ඨ. 2.1.117; විසුද්ධි. මහාවි. 1.127; අ. නි. ටී. 2.4.9; සාරත්ථ. ටී.
1.1);

බහුකන්ති බහුකාලං බහුක්ඛත්තුං. උපපජ්ජිත්වාති තත්ථ තත්ථ භවෙ
නිබ්බත්තිත්වා. ආවාසෙනාති තස්මිං තස්මිං සත්තාවාසෙ ආවසනෙන නිබ්බත්තිත්වා
ජීවනෙන. බන්ධායෙව චුත්තා තෙසංයෙව පවත්තිවිසෙසස්ස තෙන තෙන
පරියායෙන චුත්තත්තා. බහුයාගෙති අජසුකරගොමාය්වාදිකෙ බහුවිධෙ
මහායඤ්ඤෙ. බහුඅග්ගීති වාචාපෙය්‍යාදිවසෙන අන්තමසො පාකයඤ්ඤාදිවසෙන ව
බහුකෙපි අග්ගී පරිවරණෙන.

161. බාලදාරකොපි “දහරො” ති වුවිවතී තතො විසෙසනත්ථං “යුවා” ති වුත්තං. අතික්කන්තපයමවයා සත්තා සභාවෙන පලිතසිරා භොන්තීති පයමවයෙ ධීතභාවං දස්සෙතුං “සුසුකාලකෙසො” ති වුත්තං. ජරාජිණ්ණොති ජරාය ජිණ්ණො, න අකාලිකෙන ජරාය අභිභූතො. උක්කංසගතබුද්ධතාය වුද්ධො. තෙනාහ “වඩ්ඪිත්වා ධීතඅභිගපව්වඩ්ඪගො” ති, ආරොහපරිණාහවසෙන වුද්ධිරහිතොති අත්ථො. ජාතිමහල්ලකොති ජාතියා මහල්ලකො, න භොගපරිවාරාදීහීති අත්ථො. අද්ධගතොති එත්ථ අද්ධ-සද්දො දීඝකාලවාචීති ආහ “බහුඅද්ධානං ගතො” ති. වයොතිආදිපදලොපෙතායං නිද්දෙසොති ආහ “පච්ඡිමවය” ති. පදසතම්පි...පෙ.... සමත්ථතාති පදසතම්පි පදසහස්සම්පි සොතපථමාගච්ඡන්තමෙව උග්ගහණසමත්ථතා පරිග්ගහෙනුං සමත්ථතා. අයඤ්ච ගතියා බ්‍යාපාරොති සක්කා විඤ්ඤාතුං ගහණමත්තභාවතො. තදෙවාති පදසතම්පි පදසහස්සම්පි. ආධාරණං අපිලාපනවසෙන හදයෙ ධාරණං. උපනිබන්ධනං යථා න පමුට්ඨං භොති, තථා උපෙච්ච අපරාපරං නිබන්ධනං. අයං පන සතියා බ්‍යාපාරොති සක්කා විඤ්ඤාතුං. පාළියඤ්ච “පරමාය ගතියා ව සතියා ව ධිතියා වා” ති වුත්තං, පරතො ව “එවං අධිමත්තගතිමත්තො” ති වුත්තං. සමත්ථවීරියං ධිති නාමාති විසිට්ඨවිසයං දස්සෙන්නො යථාවුත්තසතිසමායොගං තස්ස දීපෙති. තස්සාති යථාවුත්තගතිසතිධිතීහි සුභධාතවචිපරිචිතස්ස පරියත්තිධම්මස්ස ආගමවසෙන අත්ථදස්සනසමත්ථතා යුත්තිවසෙන කාරණදස්සනසමත්ථතා.

දළ්භං (අ. නි. ටී. 3.9.38) ටීරං ධනු එතස්සාති දළ්භධන්වා, සො එව ඉධ “දළ්භධම්මා” ති වුත්තො. පටිසත්තුවිධමනත්ථං ධනුං ගණ්හාතීති ධනුග්ගහො, සො එව උසුං සරං අසති බිපතීති ඉස්සාසොති ආහ “ධනුං ගහෙත්වා ධීතො ඉස්සාසො” ති. ද්විසහස්සපලං ලොභාදිහාරං වහිතුං සමත්ථං ද්විසහස්සථාමං. තෙනාහ “ද්විසහස්සථාමං නාමා” තිආදි. දණ්ඨෙති ධනුදණ්ඨෙ. යාව කණ්ඨප්පමාණාති දීඝතො යත්තකං කණ්ඨස්ස පමාණං, තත්තකෙ ධනුදණ්ඨෙ උක්ඛිත්තමත්තෙ ආරොපිතො චෙව භොති ජියාදණ්ඨො, සො ව භාරො පථවිතො මුව්චති, එවං ඉදං “ද්විසහස්සථාමං නාම ධනුති දට්ඨබ්බං. උග්ගහිතසිප්පොති උග්ගහිතධනුසිප්පො. කතහත්ථොති ටීරතරං ලක්ඛෙසු අවිරජ්ඣනසරක්ඛෙපො. ඊදිසො පන තත්ථ වසිභූතො කතහත්ථො නාම භොතීති ආහ “විණ්ණවසිභාවො” ති. කතං රාජකුලාදීසු උපෙච්ච අසනං එතෙන සො කතුපාසනොති ආහ “රාජකුලාදීසු දස්සිතසිප්පො” ති. එවං කතන්ති එවං අන්තොසුසිරකරණාදිනා සල්ලහුකං කතං.

ඔලොකෙතීති උදික්ඛති. එවං සන්තෙපි තෙසං වාරො පඤ්ඤායතීති තෙසං හික්ඛුනං “අයං පයමං පුච්ඡති, අයං දුතිය” තිආදිනා පුච්ඡනවාරො තාදිසස්ස පඤ්ඤවතො පඤ්ඤායති සුමුමස්ස අන්තරස්ස ලබ්භනතො. බුද්ධානං පන වාරොති ඊදිසෙ යානෙ බුද්ධානං දෙසනාවාරො අඤ්ඤෙසං නපඤ්ඤායනතො බුද්ධානංයෙව පඤ්ඤායති. ඉදානි තමෙව පඤ්ඤායනතං යුත්තීතො දස්සෙන්නො “විදත්ථිවතුරඩ්ඳුලජාය” තිආදිමාහ. අච්ඡරාසඬ්ඝාටමත්තෙ ඛණ්ණෙ අනෙක-කොට්ඨසහස්ස-චිත්තපචත්තිසම්භවතො “විදත්ථිවතුරඩ්ඳුලජායං අතික්කමනතො

සුරතරංයෙව හගවා...පෙ.... කටෙති”ති වත්වා තතො ලහුතරාපි සත්ථු දෙසනාපවත්ති අත්ථෙවාති දස්සෙත්තො “තිට්ඨන්තු වා තාව එතෙ”තිආදිමාහ. ඉදානි තත්ථ කාරණං දස්සෙතුං “කස්මා”තිආදි වුත්තං. සොළස පදානි කටෙතිති එතෙන ලොකියජනස්ස එකපදුවිචාරණක්ඛණෙ හගවා අට්ඨවිසසනපදානි කටෙතිති දස්සෙති. ඉදානි තස්සපි කාරණං දස්සෙතුං “කස්මා”තිආදි වුත්තං.

ධම්මොති පාළි. පඡ්ඡති අත්ථො එතෙනාති පදං, තදත්ථො. අත්ථං බ්‍යඤ්ඤෙතිති බ්‍යඤ්ඤානං, අක්ඛරං. තඤ්ඤි පදවාක්‍යක්ඛරභාවෙහි පරිච්ඡිජ්ජමානං තං තං අත්ථං බ්‍යඤ්ඤෙති පකාසෙති. තෙනාහ “ධම්මපදබ්‍යඤ්ඤානන්ති පාළියා පදබ්‍යඤ්ඤානං, තස්ස තස්ස අත්ථස්ස බ්‍යඤ්ඤානකං අක්ඛර”න්ති. එතෙන අපරාපරෙහි පදබ්‍යඤ්ඤානෙහි සුවිරම්භි කාලං කටෙත්තස්ස තථාගතස්ස න කදාපි තෙසං පරියාදානං අත්ථිති දස්සෙති. පඤ්ඤං බ්‍යාකරොන්ති එතෙනාති පඤ්ඤාබ්‍යාකරණං, තථාපවත්තපටිභානං. අපරික්ඛයපටිභානා හි බුද්ධා හගවත්තො, යතො වුත්තං “නත්ථි ධම්මදෙසනාය හානි”ති (දී. නි. ටී. 3.141, 305; විහ. මූලටී.

1.සුත්තන්තභාජනීයවණ්ණනා). තෙනාහ “ඉමිනා කිං දස්සෙති”තිආදි. තථා ආසන්නපරිතිබ්බානස්සපි හගවතො දෙසනාය ඉතරාය ව විසෙසානාවොති පයමබුද්ධවචනම්භි මජ්ඣිමබුද්ධවචනම්භි පච්ඡිමබුද්ධවචනම්භි සදිසමෙව. ආසිතිකවස්සතො පරං පඤ්චමො ආයුකොට්ඨාසො.

162. කාමඤ්ඤෙත්ථ හගවතා නාගසමාලත්ථෙරස්ස අච්ඡරියඅබ්භුතපච්චෙදනමුඛෙන අත්තතො ලොමානං හට්ඨභාවස්ස පච්චෙදිතත්තා “ලොමහංසනපරියායො”ති නාමං ගහිතං, තථාපි සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදි-අනඤ්ඤාසාධාරණඤ්ඤාණානුභාව-විභාවනාදිවසෙන සොළසසමුහතො සීහනාදස්ස නදනෙන දෙසනාය පවත්තිතත්තා “මහාසීහනාදො”ත්ථෙව සඬිගීතිකාරමහාපෙරෙහි නාමං යපිතන්ති දට්ඨබ්බං.

මහාසීහනාදසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

3. මහාදුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තවණ්ණනා

163. තතො පරන්ති තිණ්ණං ජනානං උපරි සඬ්ඝො චතුර්ග්ගකරණියාදිකම්මෙහි පටිකම්මප්පත්තත්තා. ගාමං ගතොති වුවචති ගාමං උද්දිස්ස ගතත්තා, එවං සාවත්ථිං පවිසිතුං විහාරතො නික්ඛන්තා “පවිසිංසු”ති වුත්තා. පරිඤ්ඤන්ති පහනපරිඤ්ඤං. සා හි සමතික්කමො, න ඉතරා. රූපච්චෙදනාසුපිති “රූපානං පරිඤ්ඤං, චෙදනානං පරිඤ්ඤ”න්ති එත්ථාපි. කාමං සබ්බෙසං තිත්ථියානං කාමාදිපරිඤ්ඤාපඤ්ඤාපනහෙතුභූතො සමයො නත්ථි, යෙසං පන අත්ථි, තෙ උපාදාය “සකසමයං ජානන්තා”ති වුත්තං. “යතො යතො ඛො හො අයං හික්ඛු විචිච්චෙව කාමෙහි...පෙ.... පයමං කුමානං උපසම්පජ්ජ විහරති, එත්තාවතා ඛො හො කාමානං පරිඤ්ඤා හොති”ති එවං සරූපතො පයමජ්ඣානං විභාවෙතුං අසක්කොන්තාපි කෙවලං අවචන්තප්පහානසඤ්ඤාය

කාමානං පරිඤ්ඤං පඤ්ඤාපෙය්‍යං පටිමජ්ඣානං වදමානා. තං කිස්ස හෙතු? තාදිසස්ස ආගමාධිගමස්සාභාවතො. රූපවෙදනාපරිඤ්ඤාසුපි එසෙව නයො. වුවුවෙථාති වුවුවෙය්‍යා. දුතියපදෙපීති “අනුසාසනියා වා අනුසාසනී”න්ති එවං වුත්තවාකොපි. තෙ කිර හික්ඛු.

165. න වෙව සම්පායිස්සන්තීති න වෙව සම්මදෙව පකාරෙහි ගමෙස්සන්ති ඤාපෙස්සන්ති. තෙනාහ “සම්පාදෙත්වා කට්ඨං න සක්ඛිස්සන්ති”ති. යස්මා අවිසයෙ පඤ්ඤා පුච්ඡිතො හොති, තස්මා ආපජ්ජිස්සන්තීති යොජනා. සදෙවකෙති අරූපදෙවග්ගහණං. තෙ හි ලොකියදෙවෙහි දීඝායුකතාදිනා උක්කට්ඨා. සමාරකෙති කාමාවචරදෙවග්ගහණං. සමුභ්මකෙති රූපාවචරමුභ්මග්ගහණං. සස්සමණමුභ්මණියාති එත්ථ සමණග්ගහණෙන පබ්බජිතෙ, මුභ්මණග්ගහණෙන ජාතිමුභ්මණෙ, පුත දෙවග්ගහණෙන සම්මුතිදෙවෙ, මනුස්සග්ගහණෙන අවසිට්ඨමනුස්සකායං පරියාදියති. ලොකපජාග්ගහණෙන පන පයොජනං අට්ඨකථායං දස්සිතමෙව. අඤ්ඤා ආරාධනං නාම නත්ථීති ඉමිනා කාමරූපවෙදනාසු අස්සාදාදීනං යාථාවතො අවබොධො එව ඉතො බාහිරකානං නත්ථී, කුතො පවෙදනාති දස්සෙති.

166. චිත්තාරාධනන්ති යාථාවපවෙදනෙන පරෙසං චිත්තස්ස පරිතොසනං. ඛන්ධනට්ඨොන ගුණාති කාමරාගසංයොජනස්ස පච්චයභාවෙන වත්ථුකාමෙසුපි ඛන්ධනට්ඨො වුත්තො, කොට්ඨාසට්ඨො වා ගුණට්ඨො දට්ඨබ්බො. තරයන්තීති තරමානා යන්ති ගච්ඡන්ති. අතීතාදිහින්තපට්ඨාදිවයා එව චිත්තතා රාසිභාවෙන වයොගුණාති ගහිතාති ආහ “රාසට්ඨො ගුණට්ඨො”ති. වක්ඛුවිඤ්ඤායාති වා වක්ඛුවිඤ්ඤාණතංද්වාරිකවිඤ්ඤාණෙහි විජානිතබ්බා. සොතවිඤ්ඤායාතිආදීසුපි එසෙව නයො. ඉට්ඨාරම්මණභූතාති සභාවෙනෙව ඉට්ඨාරම්මණජාතිකා, ඉට්ඨාරම්මණභාවං වා පත්තා. කමනීයාති කාමෙතබ්බා. මනවඩ්ඪනකාති මනොහරා. එතෙන පරිකප්පනතොපි ඉට්ඨභාවං ගණ්හාති. පියජාතිකාති පියායිතබ්බසභාවා. කාමුපසංහිතාති කාමරාගෙන උපෙච්ච සන්ධානියා සම්බද්ධා (අ. නි. ටී. 3.6.63) කාතබ්බාති ආහ “ආරම්මණං කත්වා”ති.

167. සඤ්ඤං යපෙත්වාති “ඉමස්මිං අඛිලලිකාදිපබ්බෙ ගහිතෙ සතං හොති, ඉමස්මිං සහස්ස”න්තිආදිනා සඤ්ඤාණං කත්වා ගණනා. අවිජ්ජද්දගණනාති “එකං ද්වෙ”තිආදිනා නවත්තවිධිනා නිරන්තරගණනා. පිණ්ඩගණනාති සඬකලනපටුප්පාදනාදිනා පිණ්ඩත්වා ගණනා. තෙනාහ “බෙත්තං ඔලොකෙත්වා”තිආදි. කසනං කසීති කසිග්ගහණෙන සබ්බො කසිපට්ඨද්ධො ජීවිකූපායො ගහිතොති ආහ “කසීති කසිකම්ම”න්ති. ජඩ්ඝවණිජ්ජාති ජඩ්ඝසත්ථවසෙන වණිජ්ජං ආහ, උලවණිජ්ජාති සකට්ඨසත්ථවසෙන. ආදි-සද්දෙන නාචාපණාදිවසෙන වොහාරං. වණිජ්ජපොති වණිජමග්ගො, දානග්ගහණවසෙන සංවොහාරොති අත්ථො. උසුනං අසනකම්මං ඉස්සත්තං, ධනුසිප්පෙන ජීවිකා, ඉධ පන ඉස්සත්තං වියාති ඉස්සත්තං, සබ්බආවුධජීවිකාති ආහ “ආවුධං ගහෙත්වා උපට්ඨානකම්ම”න්ති. පොරොහිව්වාමච්චකම්මාදි රාජකම්මං. ආදි-සද්දෙන

රථසිප්පබත්තවිජ්ජාසිප්පාදි-චුත්තාවසෙසං මහාසිප්පං බුද්දකසිප්පඤ්ච සඬගණ්හාති. සීතස්ස පුරක්ඛතොති සීතස්ස පුරතො කතො. යො හි සීතකාලෙ ජීවිකාහෙතු සීතලපදෙසං පක්ඛන්දති, සො වාළමිගාදීහි විය සීතෙන පරිපාතියමානො තෙන පුරතො කතො විය හොති. තෙනාහ “සීතෙන ඛාධියමානො”ති. උණ්හස්ස පුරක්ඛතොති එත්ථාපි එසෙව නයො. සරිත්ථාති සංසජ්ජිත්ථා. සට්ඨියමානොති හිංසියමානො ඛාධියමානො. ආබාධනං ආබාධො, පිළාති අත්ථො. කාමහෙතූන්ති වා භාවනපුංසකතිද්දෙසො යථා “විසමං වන්දිමසුරියා පරිවත්තන්ති”ති (අ. නි. 4.70). තථා සෙසපද්දවයෙපි. තෙනෙවාහ “කාමානමෙව හෙතු”ති. කාමානං හෙතූති එත්ථ පුරිමපදාවධාරණමයුත්තං තදඤ්ඤපච්චයපටික්ඛෙපාපත්තිතො, තථා උත්තරපදාවධාරණං කාමානං කදාපි අහෙතුභාවස්සපි සම්භවතො, තස්මා “උප්පජ්ජති යෙවා”ති චුත්තං.

උට්ඨහතොති ඉමිනා උට්ඨානවිරියං චුත්තන්ති ආහ
 “ආජීවසමුට්ඨාපකචිරියෙනා”ති. තං වීරියන්ති ආජීවිකසමුට්ඨාපකචිරියං. පුබ්බෙනාපරං සට්ඨන්තස්සාති ආරම්භතො පට්ඨාය නිරන්තරං පවත්තෙන්තස්ස. විත්තෙ උප්පන්නබලවසොකෙන සොවතීති විත්තසන්නාපෙන අත්තො නිජ්ඣායති. කායෙ උප්පන්නදුක්ඛෙනාති තස්සෙව සොකස්ස වසෙන කායෙ උප්පන්නදුක්ඛෙන. සොකුද්දෙසෙන තං තං විජ්ජලපෙන්නො වා පරිදෙවති. උරං තාලෙත්ථාති වක්ඛජ්ජදෙසං පහරිත්ථා. “මොස”න්තිආදි පරිදෙවනාකාරදස්සනඤ්චෙව සම්මොභාපජ්ජනාකාරදස්සනඤ්ච. මෙති වත්ථා පුන නොති පුට්ඨවචනං අත්තනො උභයථාපි වොහරිතබ්බතො, බ්‍යාමුල්භවචනං වා සොකවසෙන.

168. ඉධ කාමග්ගහණෙන විසෙසතො වත්ථුකාමා ගහිතාති කාමාදිග්ගහණං කතං, නානන්තරියතාය පන කිලෙසකාමොපි ගහිතො එව. අසිවම්මන්ති එත්ථ වම්මග්ගහණෙන න කෙවලං වම්මමයස්ස, වම්මපරිසිඛිතස්සෙව වා ගහණං, අථ ඛො සබ්බස්සපි ආවුධබාධකස්ස ගහණන්ති දස්සෙන්නො “බෙටකඵලකාදීනි”ති ආහ. ආදි-සද්දෙන සරාදිසඬගහො. ධනුකලාපං සන්නය්හිත්ථාති ධනුඤ්චෙව බුරජ්ජතුණ්ඤ්ච සන්නය්හිත්ථා, ධනුදණ්ඩස්ස ජියාය තථාභාවකරණාදිපි (අ. නි. ටී. 3.5.76) ධනුතො සන්නය්හනන්ති. ද්විත්තං සෙනානං බ්‍යුහසංවිධානෙන වා උභතොබ්‍යුල්භං. විජ්ජොතලන්තෙසුති නිසිතපිතඵලතාය විජ්ජොතනවසෙන පරිවත්තමානෙසු.

පාකාරසම්පාතිසඬබාරතාය පාකාරපාදා උපකාරියො, යා “උද්දාපා”ති චුච්චන්ති. සතදන්තෙනාති අනෙකසතදන්තකෙන, යස්ස තිබ්බිණදන්තාති අනෙකසතාති මූලාති හොන්ති. අතිභාරතාය දසවිසමත්තාපි ජනා උක්ඛිපිතුං න සක්කොන්ති, යන්නවසෙන පන උක්ඛිපිත්ථා බන්ධිත්ථා යපෙන්නි. තෙනාහ “අට්ඨදන්තාකාරෙනා”තිආදි. ඔමද්දන්තීති ඔට්ඨපෙන්නි.

169. සන්ධිම්පි ඡිත්තන්ති වොරිකාය ජීවිතුකාමා. නිල්ලොපන්ති නිස්සෙසවිලොපං, එකං පරිත්තං ගාමං පරිවාරෙත්ථා තත්ථ කිඤ්චිපි ගය්හුපගං.

අසෙසෙත්වා කරමරග්ගහණං. තෙනාහ “මහාවිලොප”න්ති. පන්ථුහනකම්මං අට්ඨමග්ගෙ යත්වා අද්ධිකානං විලුම්පනං. පහාරසාධනත්ථං (අ. නි. ටී. 2.2.1) දණ්ඩප්පහාරස්ස සුඛසිද්ධිඅත්ථං. කඤ්ජිතො නිබ්බන්තං කඤ්ජියං, ආරනාලං. යං “බ්ලඬග”න්තිපි වුවචති, තං යත්ථ සිඤ්චති, සා කඤ්ජියඋක්ඛලිකා. බ්ලඬගථාලිකසදිසකරණං බ්ලඬගථාලියං. සීසකපාලං උප්පාටෙත්වාති අයොගුළුපවෙසනප්පමාණං ඡිද්දං කත්වා. සඬබ්බුණ්ඩකම්මකාරණන්ති සඬබං විය මුණ්ඩකම්මකාරණං.

රාහුමුඛකම්මකාරණන්ති රාහුමුඛගත-සූරියසදිස-කම්මකාරණං. ජොතිමාලිකන්ති ජොතිමාලවන්තං කම්මකාරණං. හත්ථපජ්ජොතිකන්ති හත්ථපජ්ජොතනකම්මකාරණං. ඵරකවත්තකම්මකාරණන්ති ඵරකවත්තසදිසෙ සරීරතො බද්ධෙ උප්පාටනකම්මකාරණං. වීරකවාසිකකම්මකාරණන්ති සරීරතො උප්පාටිතබද්ධවීරකාහි නිවාසාපනකම්මකාරණං. තං කරොන්තා යථා ගීවතො පටියාය බද්ධෙ කන්තිත්වා කටියමෙව යපෙන්නි, එවං ගොප්ඵකතො පටියාය කන්තිත්වා කටියමෙව යපෙන්නි. අට්ඨකථායං පන “කටිතො පටියාය කන්තිත්වා ගොප්ඵකෙසු යපෙන්නි”ති වුත්තං. එණෙය්‍යකකම්මකාරණන්ති එණීමගසදිසකම්මකාරණං. අයවලයානි දත්වාති අයවලයානි පටිමුඤ්චිත්වා. අයසුලානි කොට්ටෙන්තීති කප්පරජණ්ණකකොට්ඨ අයසුලානි පවෙසෙන්නි. න්ති තං තථාකතකම්මකාරණං සත්තං.

බළිසමංසිකන්ති බළිසෙහි මංසුප්පාටනකම්මකාරණං. කහාපණිකන්ති කහාපණමත්තසො ඡින්දනකම්මකාරණං. කොට්ටෙන්තීති ඡින්දන්නි. බාරාපතච්ඡිකන්ති තච්ඡෙත්වා බාරාවසිඤ්චනකම්මකාරණං. පලිසපරිවත්තිකන්ති පලිසස්ස විය පරිවත්තනකම්මකාරණං. එකාබද්ධං කරොන්ති අයසුලස්ස කොට්ටනෙන. පලාලපීඨකන්ති පලාලපීඨස්ස විය සරීරස්ස සංවෙල්ලනකම්මකාරණං. කාරණිකානි සාතනකාරකා. පලාලවට්ටිං විය කත්වාති යථා පලාලපීඨං කරොන්තා පලාලවට්ටිං කත්වා සංවෙල්ලනවසෙන නං (අ. නි. ටී. 2.2.1) වෙයෙන්නි, එවං කරොන්තීති අත්ථො. ඡාතකෙහීති බුහුක්ඛිතෙහි කොලෙය්‍යකසුනබෙහි. බලවන්තො හි තෙ ජවයොග්ගා සුරා ව හොන්නි. කම්මවසෙන සම්පරෙති එත්ථාති සම්පරායො, පරලොකො. තත්ථ හවොති සම්පරායිකො.

170. ඡන්දරාගො විනීයති වෙව පහීයති ව එත්ථාති නිබ්බානං ඡන්දරාගචිනයො ඡන්දරාගප්පහානඤ්චාති. තෙනාහ “නිබ්බානඤ්චී”ති. තත්ථ ආගම්මානි ඉදං යො ඡන්දරාගං විනෙති පජහති, තස්ස ආරම්මණං සන්ධාය වුත්තං. තීහි පරිඤ්ඤාහීති ඉමිනා ඤාතතීරණපරිඤ්ඤාහි පරිජානිස්සන්නීති නෙතං යානං විජ්ජති. කො පන වාදො පහානපරිඤ්ඤායාති දස්සෙති? තථහාවායාති පරිජානනකහාවාය.

171. අපරිත්තෙනාති අහීනෙන. විපුලෙනාති මහතා. යදි වණ්ණසම්පත්තිදස්සනත්ථං, වණ්ණදසකං කස්මා න ගහිතන්ති ආහ “මාතුගාමස්ස

හි”තිආදි. භොජනසම්පදාදීනං අලාභෙපීති දස්සනත්ථං “දුග්ගතකුලෙ නිබ්බත්තස්සපී”ති වුත්තං. ටොකං ටොකං වණ්ණායතනං පසීදති මංසස්ස පරිබ්බහනතො ථනමංසානි වඩ්ඪන්ති ජායන්ති. වණ්ණොති හදයඬගතභාවං පකාසෙන්නො විය භොතීති වණ්ණො. සො එව සාමග්ගොපභොගාදිනා නිභාතීති නිභා. තෙනාහ “වණ්ණනිභාති වණ්ණොයෙවා”ති.

භොග්ගන්ති අතිවිය වඩ්ඪකතාය භොග්ගං. තාදිසං පන සරීරං හග්ගං විය භොතීති ආහ “හග්ග”න්ති. තෙනාහ “ඉමිනාපිස්ස වඩ්ඪකභාවමෙව දීපෙති”ති. දන්තානං ඡින්නහින්තතාය එකච්චානං පතනෙන ව බණ්ඩිතදන්තං. කෙසානං සෙතවණ්ණතාය පලිතන්ති ආහ “පණ්ඩරකෙස”න්ති. කෙසානං මත්තසො සියනෙ බල්ලාටවොහාරොති බහුසො සියනං සන්ධායාහ “මහාබල්ලාටසීස”න්ති. වස්සසතිකකාලෙ උප්පජ්ජනතිලකානි සන්ධායාහ “තිලකාහතගත්ත”න්ති. තානි පන කානිචි සෙතානි භොන්ති කානිචි කාලානිති ආහ “සෙතකාලතිලකෙහි”ති. බ්‍යාධිකන්ති සඤ්චාතබ්‍යාධිං. බාල්හගිලානන්ති මාරණන්ති කගෙලඤ්ඤෙන ගිලානං.

173. තස්මිං සමයෙති තස්මිං ඤානං උපසම්පජ්ජ විහරණසමයෙ. න වෙනෙතීති න අභිසන්දහති. බ්‍යාබාධනට්ඨෙන බ්‍යාබාධො, බ්‍යාබාධොව බ්‍යාබජ්ඣං, නත්ථි එත්ථ බ්‍යාබජ්ඣන්ති අබ්‍යාබජ්ඣං, දුක්ඛරහිතං. තෙනාහ “නිද්දුක්ඛමෙවා”ති.

174. අනිච්චාදිආකාරොති අනිච්චාකාරො දුක්ඛාකාරො විපරිණාමාකාරො චලාදිආකාරො ව.

මහාදුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

4. චූළදුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තවණ්ණනා

175. සක්කෙසුති එත්ථ යං වත්තබ්බං, තං සතිපට්ඨානසුත්තවණ්ණනායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති තං එකදෙසෙන දස්සෙන්නො “සො හි”ති ආහ. තත්ථ යෙන රාජකුමාරා සක්‍යා නාම ජාතා, යතො තෙසං නිවාසට්ඨානතාය ජනපදො තථා වුච්චති, තං වත්තබ්බන්ති ආහ “සක්‍යානං පන උප්පත්ති අම්බට්ඨසුත්තෙ ආගතවා”ති. කපිලවත්ථුති වුත්තං පුරිමසඤ්ඤාවසෙන.

නානජ්ජකාරකන්ති “ලොහධම්මා”ති බහුවචනස්ස නිමිත්තං වදති. ලොහො හි තෙන තෙන අවත්ථාවිසෙසෙන පවත්තිආකාරභෙදෙන “ජන්දො රාගොතණ්හා ආසත්ති අපෙක්ඛා”තිආදිනා අනෙකජ්ජභෙදො, ලුබ්භනලක්ඛණෙන පන “ලොහො”ත්ථෙව වුච්චති. තෙනාහ “නානජ්ජකාරකං ලොහංයෙවා”ති. තථා “දොසො පටිසො කොධො උපනාහො විරොධො”තිආදිනා, “මුය්හනං අසමපෙක්ඛනං අපච්චවෙක්ඛණා දුම්මෙජ්ඣං බාල්ය”න්තිආදිනා (ධ. ස. 390) ව දොසමොහානං නානජ්ජකාරකං සන්ධායාහ “ඉතරෙසුපි ද්විසු එසෙව නයො”ති.

පරියාදියිත්වානි පරිතො සබ්බසො ආදාය. ගහෙත්වානි අයමෙත්ථ අත්ථොති ආහ
“ගහණ ආගත”න්ති. පරියාදියතීති පරික්ඛිණොති. දී-සද්දඤ්ඤි සද්දවිදු බයත්ථං
වදන්ති.

එකදානි ආමෙඛිතලොපෙන නිද්දෙසොති ආහ “එකෙකස්මිං කාලෙ”ති.
ලොහදොසමොහානි පයමමග්ගෙන පභිනාවසෙසා ලොහදොසමොහා. නිරවසෙසා
පභියන්ති, අඤ්ඤථා දුතියමග්ගෙන කිං කතං සියාති අධිප්පායො. සමුදාවාරජ්ජත්තං
පන දිස්වා “අප්පභීනං මෙ අත්ථී”තිපි ඡානාති. එවං කථං.
නිරවසෙසප්පභානසඤ්ඤාති ආහ “අප්පභීනකං...පෙ.... සඤ්ඤී හොති”ති. එවං
පයමමග්ගෙනෙව සමුච්ඡින්නසංසයස්ස “කො සු නාම මෙ ධම්මො අප්ඤ්ඤත්තං
අප්පභීනොති එවං සන්ධෙහො කථං උප්පජ්ජති”ති වත්වා “පණ්ණත්තියා
අකොවිදත්තා”ති කාරණමාහ. විනයකුක්කුච්චං විය හි පණ්ණත්තියං අකුසලතාය
අරියානම්පි කත්ථවි විමතිමත්තං උප්පජ්ජති යථා තං සබ්බසො
අප්පභීනසම්මොහානන්ති. අත්තනො අවිසයෙ අනභිජානනං
පණ්ණත්තිකොසල්ලෙන කිමෙත්ථ පයොජනං, පච්චවෙක්ඛණාමත්තෙන
අයමත්ථො සිප්ඤ්ඤිති දස්සෙත්තො “කිං තස්ස පච්චවෙක්ඛණා නත්ථී”ති ආහ.
ඉතරො “නත්ථී”ති න සක්කා වත්තුන්ති කත්වා “අත්ථී”ති වත්වා තත්ථ
ලබ්භමානවිභාගං දස්සෙත්තො “සා පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ සාති පච්චවෙක්ඛණා.
සබ්බෙසන්ති සබ්බෙසං අරියානං. යථා පරිපුණ්ණා න හොති, න එවං සබ්බසො න
හොතීති ආහ “ඉමාසු පනා”තිආදි.

176. අප්ඤ්ඤත්තන්ති නියකප්ඤ්ඤත්තං අධිප්පෙතන්ති ආහ “තව සන්තානෙ”ති.
අප්පභීනොති අනවසෙසනො අප්පභීනො. දුට්ඨෙති වත්ථුකාමකිලෙසකාමෙ.
කිලෙසකාමොපි හි යදග්ගෙන අස්සාදියති, තදග්ගෙන පරිභුඤ්ජියති.

177. අස්සාදියතීති අස්සාදො, සුඛං. අප්පො අප්පමත්තකො අස්සාදො එතෙසුති
අප්පස්සාදා. තෙනාහ “පරිත්තසුඛා”ති. පරියෙසනදුක්ඛාදිහෙතුකං දිට්ඨධම්මිකං
තත්ථ දුට්චරිතවරණෙන සම්පරාසිකඤ්ඤා දුක්ඛමෙත්ථ කාමෙසු බහුකන්ති බහුදුක්ඛා.
බහුපායාසාති බහුපරික්කිලෙසා. තෙ පන පරික්කිලෙසා වක්ඛමානනයෙන
බහුයෙවෙත්ථ දිට්ඨධම්මිකාපිති ආහ “දිට්ඨධම්මිකං...පෙ.... බහු”ති. තෙ ව
පරික්කිලෙසා යස්මා තංසමඛිගිනො හිතපට්ඨත්තියා අන්තරායකරා ඉධ වෙව
පරලොකෙ ව ආදීනවකාරණඤ්ඤා පවත්තන්ති, තස්මා චුත්තං
“දිට්ඨධම්මිකං...පෙ.... බහු”ති. එවං වෙපීති එවං “අප්පස්සාදා කාමා”තිආදිනා
ආකාරෙන. නයෙනාති ධම්මෙන. කාරණෙනාති යුත්තියා. සුට්ඨු දිට්ඨං හොතීති
සම්බන්ධො. විපස්සනාපඤ්ඤායාති අරියමග්ගපඤ්ඤාය. සා වත්තාරිපි සච්චානි
විසෙසනො පස්සතීති විපස්සනාති අධිප්පෙතා. තෙනාහ
“හෙට්ඨාමග්ගද්වයඤ්ඤාණෙනාති අත්ථො”ති. පිතිසුඛන්ති පිතිසුඛවත්තං
කුමානද්වයං. ද්වෙ මග්ගෙති හෙට්ඨාමග්ගෙ. ආවට්ටනසීලො ආභුජනසීලො න
හොතීති අනාවට්ඨි නෙව හොති සබ්බසො අප්පභීනකාමරාගජන්දො. තෙනාහ
“කස්මා”තිආදි. ඔරොධනාටකා පජ්ඣනපඤ්ඤාති ආදීනවානුපස්සනාඤ්ඤාණමාහ.

179. අස්සාදොපි කථිකො, “අප්පස්සාදා” ති හි ඉමිනා යාවතකො කාමෙසු අස්සාදො, තං සබ්බං අනවසෙසතො පරිග්ගහෙත්වා වස්ස පරිත්තභාවො දස්සිතොති ආදීනවොපි කථිකො සඬබ්බෙපෙනෙව සෙසස්සආදීනවස්ස දස්සිතත්තා. තං කප්පතුන්ති තං නිස්සරණං “එකන්තසුඛපට්ඨංවෙදී” ති ඉමිනා කප්පතුං. ඉමෙහි අන්තෙහීති “පඤ්චිමෙ, මහානාම, කාමගුණා” තිආදීනා කාමගුණදස්සනමුඛෙන කාමසුඛල්ලිකානුයොගං “උබ්භට්ඨකා හොන්ති ආසනපට්ඨත්තා” තිආදීනා අත්තකිලමානුයොගඤ්ච දස්සෙත්වා ඉමෙහි ද්විති අන්තෙහි මුත්තං මම සාසනන්ති, ඵලසමාපත්තිපරියොසානත්තා සාසනසම්පත්තියා “උපරිඵලසමාපත්තිසීසෙන සකලසාසනං දස්සෙතු”න්ති ආහ. ගිජ්ඣසදිසො කුටොති මජ්ඣෙකපදලොපිසමාසො යථා “සාකපත්ථිවො” ති (පාණිනි. 2.1.60). දුතියෙ පනෙත්ථ ගිජ්ඣවත්තතාය ගිජ්ඣා කුටෙ එතස්සාති ගිජ්ඣකුටො. උද්ධංයෙව තිට්ඨනකා නිසජ්ජාය වුට්ඨිතකාලතො පට්ඨාය එකට්ඨානෙනෙව තිට්ඨනකා. තෙනාහ “අනිසිත්තා” ති. නිගණ්ඨස්සාති නාටපුත්තස්ස. නත්ථි එතස්ස පරිසෙසන්ති අපරිසෙසං. ඵලං සඬබ්භවවනමත්තමස්සාති ආහ “අපරිසෙසසඬබ්භක”න්ති. නිව්චට්ඨෙන සතත-සද්දෙන අභිණ්භප්පවත්ති ජොතිතා සියාති “සමීත”න්ති වුත්තං. තෙන නිරන්තරප්පවත්ති. දස්සෙතීති ඵලං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො.

180. යං කරොති, තං ජානාතීති දුක්ඛස්ස නිජ්ජරණබ්බෙපනං නාම විඤ්ඤානං කිච්චං, විඤ්ඤානා ව පුරිසෙන කතාකතං ජානිතබ්බං, තස්මා තුම්හෙහි පුරාණානං කම්මානං බ්‍යන්තිභාවං කරොන්තෙහි පට්ඨං තාව එත්තකානි පුරාණානි කම්මානීති ජානිතබ්බානි, තතො “එත්තකං කාලං කතෙන තපසා එත්තකානි තානි බ්‍යන්තිකතානි, ඉදානි එත්තකානි කාතබ්බානී” තිආදීනා අයං විධි පුරිසෙන විය අත්තනා කාතබ්බකිච්චං පරිච්ඡින්නබ්බන්ති දස්සෙති. තෙනාහ “තුම්හෙහිපි තථා ඤාතබ්බං සියා” ති. සුද්ධන්තන්ති සුද්ධකොට්ඨාසං, ආයනිං අනවස්සවසිද්ධං කම්මක්ඛයං, තතො වා දුක්ඛක්ඛයන්ති අත්ථො. සුද්ධන්තං පත්තො අත්ථි පුච්ඡතීති ඉමිනා අකුසලානං පහානං, කුසලානං භාවනා ව සබ්බෙන සබ්බං නිගණ්ඨසමයෙ නත්ථි සබ්බසො විසුද්ධිභාවනාය අභාවතො, තස්මා කුතො දුක්ඛක්ඛයස්ස සම්භවොති දස්සෙති.

ඵලං අජානනභාවෙ සතීති “අනුචම්හෙව මය”න්තිආදීනා වුත්තප්පකාරස්ස අජානනෙ සති, තස්මිං තුම්හෙහි අඤ්ඤායමානෙති අත්ථො. ලුද්දාති සොරා. තෙ පන යස්මා කායවාචාහි නිහිනමෙව කරොන්ති, තස්මා වුත්තං “ලුද්දාචාරා” ති. ලොහිතපාණිත්ථෙව වුච්චති තජ්ජාකිරියාවරණතො. මාගචිකකෙවට්ටවොරසාතකාදයො මාගචිකාදයො. කක්ඛළකම්මානි ඵරුසකම්මා. තෙ නිගණ්ඨයෙසු පබ්බජන්තීති පුබ්බෙ මහාදුක්ඛසංවත්තනියකම්මස්ස කතත්තා හි තුම්හෙ එතරහි ඊදිසං මහාදුක්ඛං පච්චනුභවටාති දස්සෙති.

වාදෙති දිට්ඨියං, සමයෙති අත්ථො. සුබ්බෙන සුබ්බන්ති එත්ථ සුබ්බනාති පටිපත්තිසුබ්බෙන, සුබ්බාය පටිපත්තියාති අත්ථො. සුබ්බන්ති විමොක්ඛසුබ්බං, ඉධ

ලොකෙ සුබං අධිගච්ඡන්තා කසිවණිජ්ජාදිදුක්ඛපටිපත්තියාව අධිගච්ඡන්ති, එවං මොක්ඛසුඛමිපිති අධිජ්ජායො. සරීරාවයවසම්පත්තියාපි බිම්බිනො සාරොති බිම්බිසාරො. තෙ නිගණ්ඨා...පෙ.... සන්ධාය වදන්ති, න පන භගවතො අවචන්තසන්තපණිතං නිබ්බානසුඛපටිවෙදනං ජානන්ති. සහසාති රවා. අජ්ජට්ඨිකාති න පට්ඨකාය අවිචාරෙත්වා. තෙනාහ “සාහසං කත්වා”තිආදි.

අඤ්ඤාහි වෙදනාහි අවොම්ඝසං එකන්තං සුඛං එකන්තසුඛං, තස්ස පටිසංවෙදී. තෙනාහ “නිරන්තරසුඛපටිසංවෙදී”ති. කථාපතිට්ඨාපනත්ථන්ති “එකන්තසුඛපටිසංවෙදී”ති එවං ආරද්ධකථාය පතිට්ඨාපනත්ථං. රාජවාලෙති රාජානං උද්දිස්ස ආගතදෙසනාවාලෙ. සුඛං පුච්ඡිතුං හොතිති “යදි සත්ත රත්තින්දිවානි නජ්ජහොති, කිං ඡ රත්තින්දිවානි පහොති”තිආදිනා පුච්ඡනසුඛං හොති. “අහං බො”තිආදිනා පවත්තො සුද්ධවාලො සුද්ධනිස්සන්දස්ස එලසමාපත්තිසුඛස්ස වසෙන ආගතත්තා. අනච්ඡරියං හොති, සත්ත රත්තින්දිවානි පහොන්තස්ස එකස්මිං රත්තින්දිවෙ කිං වත්තබ්බන්ති. උත්තානත්ථමෙව වුත්තනයත්තා සුච්ඤ්ඤෙය්‍යත්තා.

වුළදුක්ඛක්ඛන්ධසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

5. අනුමානසුත්තවණ්ණනා

181. වුත්තානුසාරෙනාති “කුරුසු, සක්කෙසු”ති ව එත්ථ වුත්තනානුසාරෙන, “භග්ගා නාම ජානපදිනො රාජකුමාරා”තිආදිනා නයෙන වචනත්ථො වෙදිතබ්බොති අත්ථො. වත්ථුපරිග්ගහදිවසෙති නගරමාපනත්ථං. වත්ථුවිජ්ජාවරියෙන නගරට්ඨානස්ස පරිග්ගණ්හනදිවසෙ. අථාති පච්ඡා. නගරෙ නිම්මිතෙති තත්ථ අනන්තරායෙන නගරෙ මාපිතෙ. තමෙව සුසුමාරගිරණං සුහනිමිත්තං කත්වා “සුසුමාරගිරි”ත්වෙවස්ස නාමං අකංසු. සුසුමාරසණ්ඨානත්තා සුසුමාරො නාම එකො ගිරි, සො තස්ස නගරස්ස සමීපෙ, තස්මා තං සුසුමාරගිරි එතස්ස අත්ථිති “සුසුමාරගිරි”ති වුවිච්ඡිති කෙවි. හෙසකළාති වුවිච්ඡි සම්මණ්ඩගච්ඡං, කෙවි “සෙතරුක්ඛ”න්ති වදන්ති, තෙසං බහුලතාය පන තං වනං හෙසකළාවනන්තෙව පඤ්ඤායිත්ථ. හෙසො නාම එකො යක්ඛො අයුත්තකාරී, තස්ස තතො ගලිතට්ඨානතාය තං වනං හෙසගළාවනං නාම ජානන්ති කෙවි. අභයදින්නට්ඨානෙ ජාතං විරුළ්භං, සංවද්ධන්ති අත්ථො.

ඉච්ඡාපෙතීති යං කිඤ්චි අත්තනි ගරහිතබ්බං වත්තුං සබ්බමචාරීනං ඉච්ඡං උජ්ජාදෙති, තදත්ථාය තෙසං අත්තානං විස්සජ්ජෙතීති අත්ථො. පයමං දින්නො හිතුපදෙසො ඔවාදො, අපරාපරං දින්නො අනුසාසනී. පච්චුජ්ජන්තාතිතවිසයො වා ඔවාදො, අනාගතවිසයො අනුසාසනී. ඔතිණ්ණවත්ථුකො ඔවාදො, ඉතරො අනුසාසනී. සො වාති එවං පවාලෙනා සො හික්ඛු. දුක්ඛං වචො එතස්මිං විජ්ජට්ඨකුලග්ගාහෙ විපච්චනීකසාතෙ අනාදරෙ පුග්ගලෙති දුබ්බවො. තෙනාහ “දුක්ඛෙන වත්තබ්බො”ති. උපරි ආගතෙහීති “පාපිච්ඡො හොති”තිආදිනා (ම. නි.

1.181) ආගතෙහි සොළසහි පාපධම්මෙහි. පකාරෙහි ආවහං පදක්ඛිණං, තතො පදක්ඛිණතො ගහණසීලො පදක්ඛිණග්ගාහී, න පදක්ඛිණග්ගාහී අප්පදක්ඛිණග්ගාහී. වාමකොති අපසබ්බාතො, චුත්තවිපරියායතොති අධිප්පායො.

අසන්තසම්භාවනපත්ථනානන්ති අසන්තෙහි අවිජ්ජමානෙහි ගුණෙහි සම්භාවනස්ස පත්ථනාභූතානං. පටි-සද්දො පච්චත්තිකපරියායො, ඵරණං වායමනං ඉධ තථාවට්ඨානන්ති ආහ “පටිජ්ජරතීති පටිවිරුද්ධො පච්චනීකො හුත්වා තිට්ඨතී”ති. අපසාදෙතීති බිපෙති තජ්ජෙති. තථාභූතො ච පරං සට්ටෙන්තො නාම හොතීති ආහ “සට්ටෙන්ති”ති. පටිආරොපෙතීති යාදිසෙන චුත්තො, තස්ස පටිභාගභූතං දොසං චොදකස්ස උපරි ආරොපෙති.

පටිවරතීති (අ. නි. ටී. 2.3.68) පටිච්ඡාදනවසෙන වරති පවත්තති, පටිච්ඡාදනත්ථො ඵච වා වරති-සද්දො අනෙකත්ථත්තා ධාතුනන්ති ආහ “පටිච්ඡාදෙතී”ති. අඤ්ඤෙනඤ්ඤන්ති පටිච්ඡාදනාකාරදස්සනන්ති ආහ “අඤ්ඤෙන කාරණෙන”තිආදි. තත්ථ අඤ්ඤං කාරණං වචනං වානි යං චොදකෙන චුදිතකස්ස දොසවිභාවනං කාරණං, වචනං වා චුත්තං, තතො අඤ්ඤෙනෙව කාරණෙන, වචනෙන වා පටිච්ඡාදෙති. කාරණෙනාති චොදනාය අමුලිකභාවදීපනියා යුක්තියා. වචනෙනාති තදත්ථබ්බොධනෙන. කො ආපන්නොතිආදිනා චොදනං අවිස්සජ්ජෙත්වා වික්ඛෙපාපජ්ජනං අඤ්ඤෙනඤ්ඤං පටිවරණන්ති දස්සෙති, ඛහිද්ධා කථාඅපනාමනං විස්සජ්ජෙත්වාති අයමෙව තෙසං විසෙසො. තෙනාහ “ඉත්ථත්තාම”න්තිආදි.

අපදියන්ති දොසා එතෙන රක්ඛියන්ති, ලුයන්ති, ඡ්ජ්ජන්තීති වා අපදානං, (අ. නි. ටී. 2.3.2) සත්තානං සම්මා, මිච්ඡා වා පවත්තපයොගො. තෙනාහ “අත්තනො වරියායා”ති.

183. අනුමිනිතබ්බන්ති අනු අනු මිනිතබ්බො ජානිතබ්බො. අත්තානං අනුමිනිතබ්බන්ති ච ඉදං පච්චත්තෙ උපයොගවචනං. තෙනාහ “අනුමිනිතබ්බො තුලෙතබ්බො තීරෙතබ්බො”ති. අත්තානං අනුමිනිතබ්බන්ති වා අත්තනි අනුමානඤාණං පවත්තෙතබ්බං. තත්ත්වයං නයො – අප්පියභාවාවහා මයි පවත්තා පාපිච්ඡතා පාපිච්ඡාභාවතො පරස්මිං පවත්තපාපිච්ඡතා විය. එස නයො සෙසධම්මෙසුපි. අපරො නයො – සබ්බන්තො පියභාවං ඉච්ඡන්තෙන පාපිච්ඡතා පහාතබ්බා සීලවිසුද්ධිහෙතුභාවතො අත්තුක්කංසනාදිප්පහානං විය. සෙසධම්මෙසුපි එසෙව නයො.

184. පච්චවෙක්ඛිතබ්බොති “න පාපිච්ඡො හවිස්සාමි, න පාපිකානං ඉච්ඡානං වසං ගතො”තිආදිනා පති පති දිවසස්ස තික්ඛත්තුං වා ඤාණවක්ඛුනා අවෙක්ඛිතබ්බං, ඤාණං පවත්තෙතබ්බන්ති අත්ථො. පාපිච්ඡතාදීනං පහානං පති අවෙක්ඛිතබ්බං, අයඤ්ච අත්ථො තබ්බ-සද්දස්ස භාවත්ථනාවසෙන චෙදිතබ්බො, කම්මත්ථනාවසෙන පන අට්ඨකථායං “අත්තාන”න්ති පච්චත්තෙ උපයොගවචනං.

කත්වා වුත්තං. සික්ඛන්තෙනාති තිස්සොපි සික්ඛා සික්ඛන්තෙන. තෙනාහ “කුසලෙසු ධම්මෙසු”ති.

තිලකන්ති කාළතිලසෙනතිලාදිතිලකං. සබ්බජ්ජහානන්ති සබ්බජ්ජකාරජ්ජහානං. එලෙ ආගතෙති එලෙ උජ්ජන්තො. නිබ්බානො ආගතෙති නිබ්බානස්ස අධිගතත්තා. භික්ඛුපාතිමොක්ඛන්ති “සො සමණො, ස භික්ඛු”ති එවං වුත්තභික්ඛුනං පාතිමොක්ඛං, න උපසම්පන්නානං එව න පබ්බජිතානං එවාති දට්ඨබ්බං. යස්මා විදං භික්ඛුපාතිමොක්ඛං, තස්මා වුත්තං “ඉදං දිවසස්ස තික්ඛන්තු”න්තිආදි. අපච්චවෙක්ඛිතුං න වට්ටති අත්තවිසුද්ධියා එකන්තහෙතුභාවතො.

අනුමානසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

6. වෙතොබ්බසුත්තවණ්ණනා

185. වෙතො තෙහි බ්බයති ථද්ධිභාවං ආපජ්ජතීති වෙතොබ්බො. තෙනාහ “චිත්තස්ස ථද්ධිභාවා”ති. යස්මා තෙහි උජ්ජන්තොහි චිත්තං උක්ඛාපිජානං යානං විය අමනුස්සං ඛෙත්තං විය ව බාණුකනිවිතං අමහජ්ඵලං හොති. තෙන වුත්තං “කච්චරභාවා බාණුකභාවා”ති. “චිත්තස්සා”ති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. චිත්තං බන්ධිත්වාති තණ්හාපචත්තිභාවතො කුසලවාරස්ස අවසරවජනවසෙන චිත්තං බද්ධං විය සමොරොධෙත්වා. තෙනාහ “මුට්ඨියං කත්වා විය ගණ්හන්ති”ති. සද්දත්ථතො පන වෙතො විරූපං නිබන්ධියති සංයමියති එතෙහිති වෙතසො විනිබන්ධා යස්ස චතුබ්බිධං සීලං අබණ්ඩාදිභාවජ්ජත්තියා සුපරිසුද්ධං විසෙසභාගියත්තා අජ්ජකසිරොතෙව මග්ගඵලාවහං මහාසඬ්ඝරක්ඛිතත්ථෙරස්ස විය, සො තාදිසෙන සීලෙන ඉමස්මිං ධම්මවිනයෙ වුද්ධිං ආපජ්ජස්සතීති ආහ “සීලෙන වුද්ධි”න්ති. යස්ස පන අරියමග්ගො උජ්ජජ්ජන්තො විරුළ්භමුලො විය පාදපො සුජ්ජතිට්ඨිතො, සො සාසනෙ විරුළ්භිං ආපන්නොති ආහ “මග්ගෙන විරුළ්භි”න්ති. යො සබ්බසො කිලෙසනිබ්බානජ්ජන්තො, සො අරහා සීලාදිධම්මක්ඛන්ධපාරිපූරියා සතිවෙසුල්ලජ්ජන්තො හොතීති ආහ “නිබ්බානෙන වෙසුල්ල”න්ති. දුතියවිකප්පෙ අත්ථො වුත්තනායානුසාරෙන වෙදිතබ්බො.

බුද්ධානං ධම්මකායො විය රූපකායොපි අනඤ්ඤසාධාරණනාය අනුත්තරගුණාධිට්ඨානනාය ව අපච්චක්ඛකාරීනං සංසයවත්ථු හොතියෙවාති “සරීරො වා ගුණො වා කඬ්ඛතී”ති වුත්තං. තත්ථ යථා මහාපුරිසලක්ඛණෙන අනුබ්බාසනාදයො රූපකායගුණා ගහිතා එව හොන්ති අවිනාභාවතොති “ද්වන්තිංසවරලක්ඛණජ්ජට්ඨණ්ඩිත”මිච්චෙව වුත්තං, එවං අනාවරණඤාණෙන සබ්බෙපි අනන්තාපරිමෙයාහෙදා ධම්මකායගුණා ගහිතා එව හොන්තීති සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණග්ගහණමෙව කතං නානන්තරියභාවතොති දට්ඨබ්බං. කඬ්ඛතීති “අහො වත තෙ ගුණා න භවෙය්‍යුං, භවෙය්‍යුං වා”ති පත්ථනුජ්ජාදනවසෙන කඬ්ඛති. පුරිමො හි විපරිතජ්ඣාසයො, ඉතරො

යථාභූතඤ්ඤාණජ්ඣාසයෝ. විචිතන්තොති විවයභූතාය පඤ්ඤාය තෙ
විවෙච්චතුකාමො තදභාවතො කිව්ඡං දුක්ඛං ආපජ්ජති, කිව්ඡජ්ජත්ති ච තත්ථ
නිව්ච්ඡෙතුං අසමත්ථතායෙවාති ආහ “විනිව්ච්ඡෙතුං න සක්කොති”ති. විගතා
විකිව්ඡාති විචිකිව්ඡා. අධිමොක්ඛං න පටිලභතීති “එවමෙත”න්ති ඔක්කප්පනවසෙන
ගුණෙසු විනිව්ඡයං නාධිගච්ඡති. ඔතරිත්වාති ඤාණෙන අනුපවිසිත්වා. පසිදිතුන්ති
“පසන්තරුපධම්මකායගුණෙහි භගවා”ති පසිදිතුං. අනාව්ලො අකාලුස්සො භොතුං
න සක්කොති. “කඬ්ඛතී”ති ඉමිනා දුඛබලා විමති චුත්තා, “විචිකිව්ඡති”ති ඉමිනා
මජ්ඣිමා, “නාධිමුච්චති”ති ඉමිනා බලවතී, “න සම්පසිදති”ති ඉමිනා තිව්ධායපි
විමතියා වසෙන උප්පන්නචිත්තකාලුස්සියං චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

ආතප්පායාතිආදිතො තපති සන්තපති කිලෙසෙති ආතප්පං, ආරම්භධාතු,
තදත්ථාය. අනුයොගායාති යථා සංකිලෙසධම්මානං අවසරො න භොති, එවං අනු
අනු යුඤ්ජනං අනුයොගො, නික්කමධාතු, තදත්ථාය. තෙනාහ “පුනස්පුනං
යොගායා”ති. සාතච්චායාති යථා උපරුපරි විසෙසාධිගමො භොති, තථා සතතස්ස
නිරන්තරපවත්තස්ස අනුයොගස්ස භාවො සාතච්චං, පරක්කමධාතු, තදත්ථාය.
පධානායාති සන්තමෙවං තිව්ධධාතුසංවඨිසීතානුභාවං
සබ්බකිලෙසවිද්ධංසනසමත්ථං පධානසඬ්ඛාතං වීරියං, තදත්ථාය. එත්ථ ච
ආතප්පාය චිත්තං න නමති යථාචුත්තකඬ්ඛාවසෙන, පගෙව අනුයොගාදිඅත්ථන්ති
දස්සෙතුං චත්තාරිපි පදානි ගහිතාති, අනවසෙසවිසෙසදස්සනත්ථං වා. කෙච් පන
“ආතප්පවෙච්චනානෙව අනුයොගාදිපදානී”ති වදන්ති. එත්තාවතා භගවා සත්ථරි
කඬ්ඛාය චිත්තස්ස ථද්ධකච්චරබ්බාණුකභාවෙන අකුසලභාවාදිආපාදනතො
වෙතොබ්ලභාවං දස්සෙති. සෙසෙසුපි එසෙව නයො.

සික්ඛාග්ගහණෙන පටිපත්තිසද්ධම්මස්ස ගහිතත්තා චුත්තං “පරියත්තිධම්මෙ ච
පටිවෙධධම්මෙ වා”ති. පරියත්තිධම්මෙ යත්ථ කඬ්ඛාය සම්භවො, තං දස්සෙතුං
“චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධසහස්සානී”තිආදි චුත්තං. තයිදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං
පරම්පරාය පටිවෙධාවහභාවාදිවසෙනපි එකච්චානං තත්ථ සංසයුජ්ජත්තිතො. යථා ච
පටිවෙධෙ කඬ්ඛා චුත්තා, එවං අධිගමධම්මෙපි පවත්තතීති වෙදිතබ්බා. තථා හි
එකච්චෙ “කසිණාදිභාවනාය ඤානාති ඉජ්ඣන්තී”ති වදන්ති. “කසිණනිස්සන්දො
ආරුප්පාති, මෙත්තාදිනිස්සන්දො චතුත්ථබ්බමච්චාරො”ති එවමාදිනා
කඬ්ඛනියෙවාති. එත්ථ ච නවලොකුත්තරෙසු පඤ්ඤත්තියංයෙව කඬ්ඛාපවත්ති
වෙදිතබ්බා අසංකිලෙසිකත්තා ලොකුත්තරධම්මානං.

එවරුපන්ති එදිසං සුප්පටිපත්ති-උජුප්පටිපත්ති-ඤ්ඤායප්පටිපත්ති-
සාමිච්ඡපටිපත්ති-සඬ්ඛාතං සම්මාපටිපදං. අධිසීලසික්ඛාදයො ලොකුත්තරධම්මස්ස
අනුධම්මභූතා වෙදිතබ්බා. එවඤ්ඤි මග්ගඵලසික්ඛාහි ඉමාසං විසෙසො සිද්ධො
භොති. තථා හි චුත්තං “සික්ඛාග්ගහණෙන පටිපත්තිසද්ධම්මස්ස ගහිතත්තා”ති.
එත්ථ ච යථා විචිකිව්ඡා චත්ථුත්තයස්ස සික්ඛාය ච ගුණෙසු
අනධිමුච්චනඅසම්පසිදනවසෙන අප්පටිපත්තිභාවතො චිත්තස්ස ථද්ධභාවො
ආසප්පනපරිසප්පනවසෙන පවත්තියා කච්චරබ්බාණුකභාවො ච, එවං සබ්බමචාරීසු

ආසාතවණ්ඩික්කාදිවසෙන විත්තස්ස ථද්ධභාවො ව උපහනනවිරුජ්ඣනාදිවසෙන කවචරබාණුකභාවො ව වෙදිතබ්බො. අරියසඬ්ඨිසයා විවිකිච්ඡා, පුග්ගලවිසයා කාවි නත්ථිති සඬ්ඨිසයාව ගහිතා, සාසනිකවසෙන වායං වෙතොබ්ලදෙසනාති සබ්බන්තවාරිවිසයොව කොපො ගහිතො.

186. යථා වත්ථුකාමො, එවං කිලෙසකාමොපි අස්සාදනීයො එවාති “කිලෙසකාමෙපි”ති වුත්තං. තෙනාහ භගවා “රූපතණ්හා ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං, එත්ථෙසා තණ්හා උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජති, එත්ථ නිවිසමානා නිවිසති”තිආදි (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203). කාමනිද්දෙසෙ (මහානි. 1) සබ්බෙපි තෙභූමකා ධම්මා කාමනීයට්ඨෙන “කාමා”ති වුත්තා, බලවකාමරාගවත්ථුභූතායෙවෙත්ථ කාමග්ගහණෙන ගහිතාති. විනිබද්ධවත්ථුභාවෙන යථා විසුං අත්තනො කායො ගහිතො, තථා පරෙසං තථාරූපා රූපධම්මා සමුහට්ඨෙනාති ආහ “රූපෙති බහිද්ධාරූපෙ”ති. යථා හි පඤ්චකාමගුණිකො රාගො ඤානාදිවිසෙසාධිගමස්ස විනිබද්ධාය සංවත්තති, එවං අත්තනො කායෙ අපෙක්ඛා බහිද්ධා ව සකපරික්ඛාරඤ්ඤාතිමිත්තාදීසු අපෙක්ඛාති. කෙච් පනෙත්ථ “රූපෙති රූපජ්ඣානෙ”තිආදිනා පපඤ්චෙත්ති. තද්දුත්තං ඤානාධිගමවිනිබද්ධානං සීලස්ස ව සංකිලෙසභූතානං වෙතොවිනිබද්ධභාවෙන ගහිතත්තා.

යාවදත්ථන්ති යාව අත්ථෙති අභිකඬ්ඛති, තාව. තෙනාහ “යත්තකං ඉච්ඡති, තත්තක”න්ති. ත්ති යාවදත්ථං උදරපුරං භුත්තං. අවදෙහනතො පුරණතො. සෙයාසුඛන්ති සෙයාං පටිච්ච උප්පජ්ජනකසුඛං. පස්සසුඛන්ති පස්සානං සම්පරිවත්තනෙන උප්පජ්ජනකසුඛං. නිද්දාසුඛන්ති නිද්දායනෙන උප්පජ්ජනකසුඛං.

සීලෙනාතිආදි පත්ථනාකාරදස්සනං. වතසමාදානන්ති ධුතඬ්ඛාදිවතානුට්ඨානං. තපොති වීරියාරම්භො. සො හි කිලෙසානං තපනට්ඨෙන නිග්ගණ්හනට්ඨෙන තපවරණන්ති වුත්තං.

189. ඡන්දං නිස්සායාති ඡන්දං ධුරං, ඡන්දං ඡෙට්ඨකං, ඡන්දං පුබ්බඬ්ඛගමං කත්වා පවත්තිවසෙන ඡන්දං නිස්සාය. ඡෙට්ඨකට්ඨෙන පධානභූතා, පධානභාවං වා පත්තාති පධානභූතා. තෙහි ධම්මෙහීති ඡන්දනිස්සයෙන පවත්තසමාධිනා වෙච “පධානසඬ්ඛාරො”ති වුත්තවීරියෙන ව. උපෙතන්ති සම්පයුත්තං. ඉජ්ඣනට්ඨෙන ඉද්ධි, නිජ්ජත්තිඅත්ථෙත පටිලාභට්ඨෙන වාති අත්ථො, තස්සා ඉද්ධියා පාදං පාදකං පදට්ඨානභූතං. අථ වා ඉජ්ඣන්ති තාය ඉද්ධා වුද්ධා උක්කංසගතා භොන්තිති ඉද්ධි, සාව උපරිවිසෙසානං අධිට්ඨානභාවතො පාදො. තෙනාහ “ඉද්ධිභූතං වා පාදන්ති ඉද්ධිපාද”න්ති. සෙසෙසුපිති වීරියද්ධිපාදාදීසුපි. අස්සාති ඉද්ධිපාදස්ස. අත්ථො දීපිතොති දීපනත්ථං කතං, තස්මා විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනායං (විසුද්ධි. මහාටී. 2.369) තස්ස අත්ථවිචාරො ගහෙතබ්බො. ඉද්ධිපාදානං සමාධිපධානත්තා වුත්තං “වික්ඛම්භනජ්ජනානං කථිත”න්ති. තෙසං තෙසං කුසලධම්මානං අනුප්පන්නානං උප්පාදනකිරියාය උප්පන්නානං පරිබුහනකිරියාය උස්සහනතො උස්සොළ්ඡී,

උපාය පරික්ෂණය. සා පන වතුන්තං ඉද්ධිපාදානං විසෙසපච්චයභූතා තෙ
 උපාදාය “පඤ්චමි”ති වුත්තා, සා ව යස්මා සමථවිපස්සනාභාවනාසු තත්ථ
 වආදිමජ්ඣපරියොසානෙසු සාධෙනබ්බං වීරියං, තස්මා ආහ “උස්සොළ්භිති
 සබ්බත්ථ කත්තබ්බවීරියං දස්සෙති”ති. පුබ්බභාගියසමථවිපස්සනාසාධනං
 පහාතබ්බධම්මවිභාගෙන හින්දිත්වා ආහ “පඤ්ච වෙතොබ්බලප්පහානානි පඤ්ච
 විනිබන්ධප්පහානානි”ති. භබ්බොති යුත්තො අරහති නිජ්ජත්තියා. ඤාණෙනානි
 මග්ගඤාණෙන. කිලෙසහෙදායානි කිලෙසානං සමුච්ඡින්නදාය. බෙමස්සානි
 අනුපද්දවස්ස.

සම්භාවනත්ථෙති (සාරත්ථ. ටී. 1.11; අ. නි. ටී. 3.7.71) “අපි නාමෙවං සියා”ති
 විකප්පනත්ථො සම්භාවනත්ථො. එවං භීති එවං එකමෙව සඬ්ඛායං අවත්වා අපරාය
 සඬ්ඛාය සද්ධිං වචනං ලොකෙ සිලිට්ඨවචනං භොති යථා “ද්වෙ වා තිණි වා
 උදකචුසිතානි”ති. සම්මා අධිසයිතානි පාදාදිහි අත්තනා නෙසං කිඤ්චි උපසානං
 අකරොත්තියා බහිවාතාදිපරිස්සයපරිහරණත්ථං සම්මදෙව උපරි සයිතානි. උතුං
 ගාභාපෙන්නියානි තෙසං අල්ලසිනෙහපරියාදානත්ථං අත්තනො කායුස්මාවසෙන
 උතුං ගණ්භාපෙන්නියා. තෙනාහ “උස්මිකතානි”ති. සම්මා පරිභාවිතානි සම්මදෙව
 සබ්බසො කුක්කුටවාසනාය වාසිතානි. තෙනාහ “කුක්කුටගන්ධං ගාභාපිතානි”ති.
 අයඤ්ච කුක්කුටගන්ධපරිභාවනා සම්මා අධිසයනසම්මාපරිසෙදනනිජ්ජත්තියා
 “අනුනිජ්ජාදි”ති (සාරත්ථ. ටී. 1.11) දට්ඨබ්බා. තෙහි පන සද්ධිංයෙව ඉජ්ඣානො
 වුත්තං “නිවිධකිරියාකරණෙනා”ති. කිඤ්චාපි න එවං “අභො වතිමෙ”තිආදිනා
 ඉච්ඡා උප්පජ්ජෙය්‍ය, කාරණස්ස පන සම්පාදිතත්තා අථ ඛො භබ්බාව
 අහිනිබ්බිජ්ජිතූන්ති යොජනා. තස්මා භබ්බාති ආහ “තෙ හි යස්මා තායා”තිආදි.
 එත්ථ යථා කපාලස්ස තනුතා ආලොකස්ස අත්තො පඤ්ඤායමානස්ස කාරණං, තථා
 කපාලස්ස තනුතාය නබ්බිමාමුඛතූණ්ඩකානං බරතාය ව අල්ලසිනෙහස්ස පරියාදානං
 කාරණවචනත්ති දට්ඨබ්බං, තස්මාති ආලොකස්ස අත්තො පඤ්ඤායමානතො,
 සයඤ්ච පරිපාකගතත්තා.

ඔපම්මසම්පට්ඨපාදනත්ති ඔපම්මත්ථස්ස උපමෙය්‍යන සම්මදෙව පටිපාදනං.
 අත්ථෙන්නානි උපමෙය්‍යත්ථෙන. යථා කුක්කුටියා අණ්ඩෙසු නිවිධකිරියාය කරණං
 කුක්කුටච්ඡාපකානං අණ්ඩකොසතො නික්ඛමනස්ස මූලකාරණං, එවං හික්ඛුතො
 උස්සොළ්භිපන්නරසානි අඬගානි අවිජ්ජණ්ඩකොසතො නික්ඛමනස්ස
 මූලකාරණත්ති ආහ “තස්සා කුක්කුටියා...පෙ.... සමන්නාගතභාවො”ති.
 පටිච්ඡාදනසාමඤ්ඤන අවිජ්ජාය අණ්ඩකොසසදිසතාය බලවිපස්සනාවසෙන
 අවිජ්ජණ්ඩකොසස්ස තනුභාවො, විපස්සනාඤාණස්ස පරිණාමකාලො
 වුට්ඨානගාමිනිභාවාපත්ති, තදා ව සා මග්ගඤාණගබ්භං ධාරෙන්ති විය භොතිති ආහ
 “ගබ්භග්ගහණකාලො”ති. අභිඤ්ඤාපක්ඛෙති ලොකියාභිඤ්ඤාපක්ඛෙ.
 ලොකුත්තරාභිඤ්ඤා හි අවිජ්ජණ්ඩකොසං පදාලිකානි. ගාථාය අවිජ්ජණ්ඩකොසං
 පහරතීති දෙසනාවිලාසෙන විනෙය්‍යසන්නානගතං අවිජ්ජණ්ඩකොසං සට්ඨෙති,
 යථායානෙ යාතුං න දෙනි.

පටිසඬ්ඛානප්පභානන්ති තදඬ්ගප්පභානපුබ්බකං වික්ඛම්භනප්පභානං.
 පුබ්බභාගියා ඉද්ධිපාදා පාළියං ගහිතාති “ඉද්ධිපාදෙහි වික්ඛම්භනප්පභාන”න්ති
 වුත්තං. “උස්සොළ්භිපන්තරසඬ්ගසමන්තාගතො හික්ඛු භබ්බො
 අහිනිබ්බිදායා”තිආදිවචනතො (ම. නි. 1.189) ලොකුත්තරිද්ධිපාදා පන
 සම්බොධග්ගහණෙනෙව ගහිතා. මග්ගෙ ආගතෙති
 උස්සොළ්භිපන්තරසඬ්ගසමන්තාගතස්ස හික්ඛුනො විපස්සනං උස්සුක්කාපයනො
 මග්ගෙ ආගතෙ උප්පන්නෙ, පාළියං වා අහිනිබ්බිදාසම්බොධග්ගහණෙහි මග්ගෙ
 ආගතෙ. එලෙ ආගතෙති එත්ථාපි වුත්තනයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. නිබ්බානස්ස
 පන පාළියං අනාගතත්තා නිස්සරණප්පභානං න ගහිතං. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

වෙනොබ්බිලසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමන්තා.

7. වනපත්ථපරියායසුත්තවණ්ණනා

190. වනියති විවෙකකාමෙහි භජියති, වනුතෙ වා තෙ අත්තසම්පත්තියා
 වසනත්ථාය යාවන්තො විය හොතිති වනං, පතිට්ඨන්ති එත්ථ විවෙකකාමා
 යථාධිප්පෙතවිසෙසාධිගමෙනාති පත්ථං, වනෙසු පත්ථං ගහනට්ඨානෙ සෙනාසනං
 වනපත්ථං. පරියායති අත්තතො එලං පරිග්ගහෙත්වා වත්තතිති පරියායො,
 කාරණන්ති ආහ “වනපත්ථපරියායන්ති වනපත්ථකාරණ”න්ති. වනපත්ථඤ්ඤි තං
 උපනිස්සාය විහරතො උපනිස්සයකාරණං. තෙනාහ “වනපත්ථං උපනිස්සාය
 විහරති”ති. පරියායති දෙසෙතබ්බමත්ථං පතිට්ඨපෙතිති පරියායො, දෙසනා.
 වනපත්ථං ආරබ්භ පවත්තා දෙසනා වනපත්ථදෙසනා, තං, උභයත්ථාපි
 වනපත්ථග්ගහණං ලක්ඛණමත්තං ගාමාදීනම්පෙත්ථ කාරණභාවස්ස, දෙසනාය
 විසයභාවස්ස ව ලබ්භමානත්තා.

191. නිස්සායාති අපස්සාය, විවෙකවාසස්ස අපස්සයං කත්වාති අත්ථො. න
 උපට්ඨානීතිආදිහි තස්මිං වනපත්ථෙ සෙනාසනසප්පායාභාවං,
 උතුපුග්ගලධම්මස්සවනසප්පායාභාවම්පි වා දස්සෙති. ජීවිතසම්භාරාති (අ. නි. ටී.
 3.9.6) ජීවිතප්පවත්තියා සම්භාරා පච්චයා. සමුදානෙතබ්බාති සම්මා ඤායෙන
 අනවජ්ජඤ්ජාවරියාදිනා උද්ධං උද්ධං ආනෙතබ්බා පාපුණ්ණිතබ්බා. තෙ පන තථා
 සමුදානිතා සමාහටා නාම හොන්තිති ආහ “සමාහරිතබ්බා”ති. දුක්ඛෙන
 උප්පජ්ජන්තිති සුලභුප්පාදා න හොන්ති. එතෙන හොජනසප්පායාදිඅභාවං දස්සෙති.
 රත්තිභාගං වා දිවසභාගං වාති භුම්මත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ
 “රත්තිකොට්ඨාසෙ වා දිවසකොට්ඨාසෙ වා”ති. රත්තිංයෙව පක්කම්මිතබ්බං
 සමණධම්මස්ස තත්ථ අනිප්ඵජ්ජනතො.

192-3. සඬ්ඛාපීති “යදත්ථමහං පබ්බජිතො, න මෙතං ඉධ නිප්ඵජ්ජති, ටීවරාදි
 පන සමුදාගච්ඡති, නාහං තදත්ථං පබ්බජිතො, කිං මෙ ඉධ වාසෙනා”ති
 පටිසඬ්ඛායපි. අනන්තරවාරෙ සඬ්ඛාපීති “යදත්ථමහං පබ්බජිතො, තං මෙ ඉධ

නිජ්ඵජ්ජති, චීවරාදි පන න සමුදාගච්ඡති, නාහං තදත්ථං පබ්බජිතො’’ති පටිසංඛ්‍යායාපීති අත්ථො. තෙනාහ “සමණධම්මස්ස නිජ්ඵජ්ජනභාවං ඡානිත්වා’’ති.

195-7. සො පුග්ගලො අනාපුච්ඡා පක්කම්මබ්බං, නානුබන්ධිතබ්බොති “සො පුග්ගලො’’ති පදස්ස “නානුබන්ධිතබ්බො’’ති ඉමිනා සම්බන්ධො. යස්ස යෙන හි සම්බන්ධො, දුරට්ඨෙතපි සො භවති. තං පුග්ගලන්ති “සො පුග්ගලො’’ති පච්චත්තවචනං උපයොගවසෙන පරිණාමෙත්වා තං පුග්ගලං අනාපුච්ඡා පක්කම්මබ්බන්ති අත්ථො. අත්ථවසෙන හි විහත්තිවිපරිණාමොති. තං ආපුච්ඡා පක්කම්මබ්බන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ආපුච්ඡා පක්කම්මබ්බන්ති ව කතඤ්ඤතකතවෙදිතාය නියොජනං.

198. එවරුපොති යං නිස්සාය හික්ඛුනො ගුණෙහි වුද්ධියෙව පාටිකඛ්ඛා, පච්චයෙහි ව න පරිස්සමො, එවරුපො දණ්ඩකම්මාදීහි නිග්ගණ්භාති වෙපි, න පරිච්චජිතබ්බොති දස්සෙති “සවෙපි’’තිආදිනා.

වනපත්ථපරියායසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

8. මධුපිණ්ඩිකසුත්තවණ්ණනා

199. ඡාතිවනන්ති සයංඡාතං වනං. තෙනාහ “අරොපිම’’න්ති. පටිසල්ලානත්ථායාති එකිභාවත්ථාය, පුටුත්තාරම්මණනො වා චිත්තං පටිතිවත්තෙත්වා අච්චත්තසන්තෙ නිබ්බානෙ ඵලසමාපත්තිවසෙන අල්ලියාපනත්ථං. දණ්ඩො පාණිමිහි අස්සාති දණ්ඩපාණි. යථා සො “දණ්ඩපාණි’’ති වුච්චති, තං දස්සෙතුං “අයඤ්ඡි’’තිආදි වුත්තං. දණ්ඩචිත්තතායාති දණ්ඩෙ සොණ්ඩතාය. සො හි දණ්ඩපසුනො දණ්ඩසිජ්ජෙ ව සුකුසලො තත්ථ පාකටො පඤ්ඤානො, තස්මා දණ්ඩං ගහෙත්වාච විවරති. ඡඩ්ඝාකිලමට්ඨිනොදනත්ථන්ති රාජසභාය විරතිසජ්ජාය උප්පන්නඡඩ්ඝාපරිස්සමස්ස අපනයනත්ථං. අධිච්චතික්ඛමනොති යාදිච්ඡකතික්ඛමනො, න අහිණ්හතික්ඛමනො. ඔලුබ්භාති සන්තිරුමිහිත්වා ධීනො. යථා සො “ඔලුබ්භා’’ති වුත්තො, තං දස්සෙතුං “ගොපාලකදාරකො වියා’’තිආදි වුත්තං.

200. වදන්ති එතෙනාති වාදො, දිට්ඨිති ආහ “කිං වාදීති, කිං දිට්ඨිකො’’ති? කිමක්ඛායීති කිමාචික්ඛකො, කිදිසධම්මකථො? අචිත්තිකාරෙනාති අනාදරෙන. තථාපුච්ඡනෙ කාරණං දස්සෙන්නො “කස්මා’’තිආදිමාහ. නස්සතෙතන්ති නස්සතු එතං කුලං.

අත්ථං න ඡානාතීති අත්ථං වෙ එකදෙසෙන ඡානෙය්‍ය, තං මිච්ඡා ගහෙත්වා පටිජ්ජරිත්වාපි තිට්ඨෙය්‍ය. තස්ස දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛායාති තදස්ස අත්ථාඡානනං භගවතා ඉච්ඡිතං. විග්ගාහිකකථන්ති විග්ගහකථං, සාරම්භකථන්ති අත්ථො. නනු භගවතා සද්ධිං ලොකෙ පුටු සමණබ්‍රාහ්මණා නානාවාදා සන්තීති වොදනං සන්ධායාහ “තථාගතො හී’’තිආදි. න විවදති විවාදහතුකානං.

කාමදිට්ඨිජ්ඣාසානානං මග්ගෙනෙව සමුග්ඝාතිතත්තා, තදභාවතො පන ලොකො
 තථාගතෙන විවදති. ධම්මවාදී යථාභූතවාදී ධම්මවාදීහි න විවදති තෙසං
 විවදිතුකාමතාය එව අභාවතො, අධම්මවාදී පන තිණායපි නමඤ්ඤමානො තෙහි
 කිඤ්චි විවදති. තෙනාහ “න, භික්ඛවෙ, ධම්මවාදී කෙනචි ලොකස්මිං විවදති”ති
 (සං. නි. 3.94). අධම්මවාදී පන අසමුච්ඡින්නවිවාදහෙතුකත්තා විවදතෙව. තථා වාහ
 “අධම්මවාදීව බො, භික්ඛවෙ, විවදති”ති.

යථා ව පනාති එත්ථ යථා-සද්දො “යථා ව අනුප්පන්නස්ස කාමච්ඡන්දස්ස
 උප්පාදො හොති, තඤ්ච පජානාති”තිආදීසු (අ. නි. 3.122) විය කාරණත්ථොති ආහ
 “යෙන කාරණෙන”ති. කාරණාකාරො වා ඉධ යථා-සද්දෙන චුත්තො, සො පන
 අත්ථතො කාරණමෙවති චුත්තං “යෙන කාරණෙන”ති. “ඉදං කථං ඉදං කථං”ති
 පවත්තනතො කථංකථා, විචිකිච්ඡා. සා යස්ස නත්ථි, සො අකථංකථී, තං
 අකථංකථී. විජ්ජිසාරකුක්කුච්චං භගවතා අනාගාමිමග්ගෙනෙව ඡින්නං,
 හත්ථපාදකුක්කුච්චං අග්ගමග්ගෙන ආවෙණිකධම්මාධිගමතො. අපරාපරං
 උප්පජ්ජනකභවො “භවාභවො”ති ඉධාධිජ්ජෙතොති ආහ “පුනප්පුනඛභවෙ”ති.
 සංවරාසංවරො ඵලාඵලං විය බුද්දකමහන්නො භවො “භවාභවො”ති චුත්තොති
 ආහ “භීතපණ්ණිනෙ වා භවෙ”ති. භවො චුඬ්ඨිජ්ජත්තො “අභවො”ති චුච්චති යථා
 “අසෙක්ඛා ධම්මා”ති (ධ. ස. 11.තිකමාතිකා). කිලෙසසඤ්ඤාති කාමසඤ්ඤාදිකෙ
 වදති. කිලෙසා එව වා සඤ්ඤානාමෙන චුත්තා “සඤ්ඤා පභාය අමතං එව
 පාපුණාති”තිආදීසු විය. අත්තතො ඛිණාසවභාවං දීපෙතීති ඉමිනාව පරෙසඤ්ච
 තථත්තාය ධම්මං දෙසෙතීති අයමිපි අත්ථො විභාවිතොති දට්ඨබ්බං. නිහරිත්වා
 කීළාපෙත්වාති නිහරිත්වා වෙව කීළාපෙත්වා ව, නිහරණවසෙන වා කීළාපෙත්වා.
 තිව්සාබන්ති තිහඬගභාකුටි විය නලාටෙ ජාතත්තා නලාටිකං.

201. කිත්ති නු බොති කිං කාරණෙනාති අත්ථො. අනුසන්ධිං ගහෙත්වාති
 පුච්ඡානුසන්ධිං උට්ඨපෙත්වා. යතොනිදානන්ති යංනිදානං, යංකාරණාති චුත්තං
 හොති. පුරිමපදෙ හි විහත්ති අලොපං කත්වා නිද්දෙසො,
 ඡඅජ්ඣාත්තිකබාහිරායතනාදිනිදානන්ති අයමෙව අත්ථො. සඬබ්බායන්ති
 සඬබ්බාභාවෙන ඤායන්තීති සඬබ්බාති ආහ “සඬබ්බාති කොට්ඨාසා”ති. කාමඤ්චෙත්ථ
 මානොපි පපඤ්චො, අභිනන්දනසභාවෙ එව පන ගණ්හන්තො
 “තණ්හාමානදිට්ඨිපපඤ්චසම්පයුත්තා”ති ආහ. තථා හි වක්ඛති
 “අභිනන්දිතබ්බ”න්තිආදි. සමුදාවරන්තීති සබ්බසො උද්ධං උද්ධං පරියාදාය
 පවත්තන්ති. මරියාදත්ථො හි අයමාකාරො, තෙන ව යොගෙන පුරිසන්ති
 උපයොගවචනං යථා “තථාගතං, භික්ඛවෙ, අරහන්තං සම්මාසම්බුද්ධං ද්වෙ
 විතක්කා සමුදාවරන්ති”ති (ඉතිවු. 38). තණ්හාදයො ව යථාසකං පවත්තිආකාරං
 අවිලඬ්ඝන්තියො ආසෙවනවසෙන උපරුපරි පවත්තන්ති. තථා හි තා
 “පපඤ්චසඬබ්බා”ති චුත්තා.

කාරණෙති පවත්තිපච්චයෙ. එකායතනමිපි ...පෙ.... නත්ථිති වක්ඛායතනාදි
 එකමිපි ආයතනං අභිනන්දිතබ්බං අභිවදිතබ්බං අජ්ඣාසිතබ්බඤ්ච නත්ථි වෙ, නනු

නත්ථී එව, කස්මා “නත්ථී වෙ” ති වුත්තන්ති? සච්චං නත්ථී,
 අප්පභිනාහිනන්දනාහිවදනඅප්ඤ්ඤාසානානං පන පුට්ඨජ්ජනානං
 අභිනන්දිතබ්බාදිප්පකාරානි ආයතනානි භොන්තිති තෙසං න සක්කා නත්ථීති වත්තු,
 පභිනාහිනන්දනාදිනං පන සබ්බථා නත්ථීති “නත්ථී වෙ” ති වුත්තං. අහං මමන්ති
 අභිනන්දිතබ්බන්ති දිට්ඨාහිනන්දනාය “අහ”න්ති තණ්හාහිනන්දනාය “මම”න්ති
 රොවෙතබ්බං. අභිවදිතබ්බන්ති අභිනිවිසනසමුට්ඨාපනවසෙන වත්තබ්බං. තෙනාහ
 “අහං මමන්ති වත්තබ්බ”න්ති. අප්ඤ්ඤාසිත්වානි දිට්ඨී තණ්හා වත්ථුං අනුපවිසිත්වා
 ගාහද්වයං අනඤ්ඤසාධාරණං විය කත්වා. තෙනාහ “ගිලිත්වා පරිනිට්ඨපෙත්වා”ති.
 එතෙනානි “එත්ථ වෙ නත්ථී”ති ආදිවචනෙන. එත්ථානි ආයතනෙසු. තණ්හාදිනං
 අවත්ථුභාවදස්සනමුඛෙන තණ්හාදිනංයෙව අප්පවත්තිං කිලෙසපරිනිබ්බානං
 කථිතන්ති. තෙනාහ භගවා “එසෙවත්තො”ති ආදි, අයමෙව අභිනන්දනාදිනං
 නත්ථීභාවකරො මග්ගො, තප්පට්ඨප්පස්සද්ධිභූතං ඵලං, තංතිස්සරණං වා නිබ්බානං
 රාගානුසයාදිනං අත්තො අවසානං අප්පවත්තිති අත්ථො. තෙනාහ “අයං ...පෙ....
 අත්තො”ති. සබ්බත්ථානි “එසෙවත්තො පටිසානුසයානං”ති ආදියු සබ්බපදෙසු.

ආදියනීති පහාරදානාදිවසෙන ගස්හති. මත්ථකප්පත්තං කලහන්ති
 භණ්ඩනාදිමත්තෙ අට්ඨත්වා මුඛසත්තිහි විතුදනාදිවසෙන මත්ථකප්පත්තං කලහං.
 යාය කරොතිති සම්බන්ධො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. විරුද්ධග්ගාභවසෙන
 නානාගාභමත්තං, තථා විරුද්ධවාදවසෙන නානාවාදමත්තං. එවං පවත්තන්ති
 ගරුකාතබ්බෙසුපි ගාරවං අකත්වා “තුචං තුච”න්ති එවං පවත්තං සාරම්භකථං, යාය
 වෙතනාය යං කරොති, සා තුචං තුචං. නිස්සායානි පටිච්ච, නිස්සයාදිපච්චයෙ
 කත්වානි අත්ථො. කිලෙසානං උප්පත්තිනිමිත්තතා තාව ආයතනානං භොතු
 තබ්බාවෙ භාවතො, නිරොධනිමිත්තතා පන කථං. න භෙත්ථ ලොකුත්තරධම්මානං
 සඬගහො ලොකියානංයෙව අධිප්පෙතත්තානි වොදනං සන්ධායාහ
 “නිරුජ්ඣමානාපී”ති ආදි. නාමමත්තෙන නිමිත්තතං සන්ධාය වුත්තොති
 දස්සෙත්තො “යත්ථුප්පන්නා, තත්ථොව නිරුද්ධා භොන්ති”ති වත්වා තමත්ථං
 සුත්තන්තරෙන සාධෙත්තො “ස්වායමත්ථො”ති ආදිමාහ.

තත්ථ සමුදයසච්චපඤ්ඤෙනානි මහාසතිපට්ඨානෙ සමුදයසච්චනිද්දෙසෙන. සො
 හි “කත්ථ උප්පජ්ජමානා”ති ආදිනා පුච්ඡාවසෙන පවත්තත්තා පඤ්ඤානි වුත්තො.
 නනු තත්ථ තණ්හාය උප්පත්තිනිරොධා වුත්තා, න සබ්බකිලෙසානන්ති ඊදිසී
 වොදනා අනවකාසානි දස්සෙත්තො “යථොව වා”ති ආදිමාහ. ලද්ධවොහාරෙති
 ඉමිනා රාගාදිනං අප්පවත්තිනිමිත්තතාය අත්තොති සමඤ්ඤා නිබ්බානස්සානි
 දස්සෙති. එතෙනෙව අභිනන්දනාදිනං අභාවොති ව ඉදං සංවණ්ණිතන්ති දට්ඨබ්බං.
 කථං පන සබ්බසඬ්ඛතවිනිස්සටෙ නිබ්බානෙ අකුසලධම්මානං නිරොධසම්භවොති
 ආහ “යඤ්ඨී යත්ථ නත්ථී, තං තත්ථ නිරුද්ධං නාම භොති”ති. ය්වායං අප්පවත්තියං
 නිරොධවොහාරො වුත්තො, ස්වායමත්ථො නිරොධපඤ්ඤෙන දීපෙතබ්බො. න හි
 තත්ථ උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධා විතක්කවිචාරා පටිප්පස්සද්ධානි වුත්තා, අථ ඛො
 අප්පවත්තා එවාති.

203. එවංසම්පදන්ති එවංසම්පජ්ජනකං එවං පස්සිතබ්බං ඉදං මම අජ්ඣෙය්‍යනං. තෙනාහ “ඊදිසන්ති අත්ථො”ති. ඡානං ඡානාතීති (අ. නි. ටී. 3.10.113-116) සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණෙන ඡානිතබ්බං සබ්බං ඡානාති. උක්කට්ඨනීද්දෙසෙන හි අවිසෙසග්ගහණෙන ච “ඡාන”න්ති ඉමිනා නිරවසෙසං ඤෙය්‍යාඡාතං පරිග්ගණ්හාතීති තබ්බිසයාය ඡානනකිරියාය සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණමෙව කරණං භවිතුං යුත්තං. අථ වා පකරණවසෙන “භගවා”ති සද්දන්තරසන්තිධානෙන වායමත්ථො විභාවෙනබ්බො. පස්සිතබ්බමෙව පස්සතීති දිබ්බවක්ඛු-පඤ්ඤාවක්ඛු-ධම්මවක්ඛු-බුද්ධවක්ඛු-සමන්තවක්ඛු-සඬ්ඛානෙන ඤාණවක්ඛුහි පස්සිතබ්බං පස්සති එව. අථ වා ඡානං ඡානාතීති යථා අඤ්ඤෙ සවිපල්ලාසා කාමරූපපරිඤ්ඤාවාදිනො ඡානන්තාපි විපල්ලාසවසෙන ඡානන්ති, න එවං භගවා. භගවා පන පහිනවිපල්ලාසත්තා ඡානන්තො ඡානාති එව, දිට්ඨිදස්සනස්ස ච අභාවා පස්සන්තො පස්සතියෙවාති අත්ථො. දස්සනපරිණායකට්ඨෙය්‍යාති යථා චක්ඛු සත්තානං දස්සනත්ථං පරිණෙති, එවං ලොකස්ස යථාවදස්සනසාධනතො දස්සනකිව්චපරිණායකට්ඨෙය්‍ය චක්ඛුභූතො, පඤ්ඤාවක්ඛුමයත්තා වා සයම්භුඤ්ඤාණෙන පඤ්ඤාවක්ඛුං භූතො පත්තොති වා චක්ඛුභූතො. ඤාණභූතොති එතස්ස ච එවමෙව අත්ථො දට්ඨබ්බො. ධම්මා වා බොධිපක්ඛියා තෙනි උජ්ජන්තත්තා ලොකස්ස ච තදුප්පාදනතො, අනඤ්ඤසාධාරණං වා ධම්මං පත්තොති ධම්මභූතො. බ්‍රහ්මා වුච්චති මග්ගො තෙන උජ්ජන්තත්තා ලොකස්ස ච තදුප්පාදනත්තා, තඤ්ච සයම්භුඤ්ඤාණෙන පත්තොති බ්‍රහ්මභූතො. චතුසච්චධම්මං වදන්ති වත්තා. චිරං සච්චපට්ටෙධං පවත්තෙන්තො වදන්ති පවත්තා. අත්ථං නිහරිත්වාති දුක්ඛාදිඅත්ථං තත්ථාපි පිළනාදිඅත්ථං උද්ධරිත්වා. පරමත්ථං වා නිබ්බානං පාපයිතා, අමතසච්ඡිකිරියං සත්තෙසු උජ්ජාදෙන්තො අමතං දදාතීති අමතස්ස දාතා. බොධිපක්ඛියධම්මානං තදායත්තභාවතො ධම්මස්සාමී.

204. සො වා උද්දෙසො අත්තනොපි හොතීති ථෙරො “යං බො නො”ති ආහ. සබ්බලොකසාධාරණා හි බුද්ධානං දෙසනාති. ඉදානි යෙහි ද්වාරාරම්මණෙහි පුරිසං පපඤ්චසඤ්ඤාසඬ්ඛා සමුදාවරන්ති, තානි තාව දස්සෙන්තො පපඤ්චසඤ්ඤාසඬ්ඛා දස්සෙතුං යෙන සළායතනවිහඬිගෙන නිද්දෙසො කතො, තස්ස අත්ථං දස්සෙතුං “චක්ඛුඤ්ඤා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ නිස්සයභාවෙනාති නිස්සයපච්චයභාවෙන. නිස්සයපච්චයො ච පසාදවක්ඛුයෙව හොති, න වුද්දසසම්භාරං, චතුචත්තාලීසසම්භාරං වා සසම්භාරවක්ඛුන්ති ආහ “චක්ඛුපසාදඤ්ච පටිච්චා”ති. ආරම්මණභාවෙනාති ආරම්මණපච්චයභාවෙන. ආරම්මණපච්චයො ච චතුසමුට්ඨානිකරූපෙසු යං කිඤ්චි හොතීති ආහ “චතුසමුට්ඨානිකරූපෙ ච පටිච්චා”ති.

එත්ථ චක්ඛු එකමිපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපායතනං පන අනෙකමෙව සංභතන්ති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං නිස්සයභාවෙන “චක්ඛුපසාදඤ්ච ආරම්මණභාවෙන චතුසමුට්ඨානිකරූපෙ වා”ති වචනභෙදො කතො. කිං පන කාරණං චක්ඛු එකමිපි විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො හොති, රූපං පන අනෙකමෙවාති? පච්චයභාවවිසෙසතො. චක්ඛු හි චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස

නිස්සයපුරොජාතඉන්ද්‍රියවිජ්ජයුත්තපච්චයෙහි පච්චයො භොන්තං අත්ථිභාවෙනෙව භොති තස්මිං සති තස්ස භාවතො, අසති අභාවතො, යතො තං
 අත්ථිඅවිගතපච්චයෙහිස්ස පච්චයො භොතීති වුච්චති, තන්නිස්සිතතා වස්ස න එකදෙසෙන අල්ලියනවසෙන ඉච්ඡිතබ්බා අරුපභාවතො. අථ ඛො ගරුරාජාදීසු සිස්සරාජපුරිසාදීනං විය තජ්ජට්ඨද්ධවුත්තිතාය, ඉතරෙ පන පච්චයා තෙන තෙන විසෙසෙන වෙදිතබ්බා.

සවායං පච්චයභාවො න එකස්මිං න සම්භවතීති එකමිපි වක්ඛු
 වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පච්චයො භොතීති දස්සෙතුං පාළියං “වක්ඛුඤ්ඤාචුසො, පට්ඨවා”ති එකවචනවසෙන වුත්තං. රූපං පන යදිපි වක්ඛු විය පුරොජාතඅත්ථි-
 අවිගතපච්චයෙහි පච්චයො භොති පුරෙතරං උජ්ජන්තං හුත්වා විජ්ජමානක්ඛණෙ එව උපකාරකත්තා තථාපි අනෙකමෙව සංභතං හුත්වා පච්චයො භොති
 ආරම්මණභාවතො. යඤ්චි පච්චයධම්මං සභාවභූතං, පරිකජ්ජිතාකාරමත්තං වා විඤ්ඤාණං විභාවෙන්තං පවත්තති, තදඤ්ඤෙසඤ්ච සතිපි පච්චයභාවෙ සො තස්ස සාරම්මණසභාවතාය යං කිඤ්චි අනාලම්භිත්වා පවත්තිතුං අසමත්ථස්ස
 ඔලුබ්භපවත්තිකාරණභාවෙන ආලම්බනීයතො ආරම්මණං නාම, තස්ස යස්මා යථා තථා සභාවුපලද්ධි විඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයලාභො, තස්මා වක්ඛුවිඤ්ඤාණං
 රූපං ආරබ්භ පවත්තමානං තස්ස සභාවං විභාවෙන්තමෙව පවත්තති. සා වස්ස ඉන්ද්‍රියාධීනවුත්තිකස්ස ආරම්මණසභාවුපලද්ධි න එකද්විකලාපගතවණ්ණවසෙන
 භොති, නාපි කතිපයකලාපගතවණ්ණවසෙන, අථ ඛො ආභොගානුරූපං ආපාඨගතවණ්ණවසෙනාති අනෙකමෙව රූපං සංභවිතකාරිතාය විඤ්ඤාණස්ස
 පච්චයො භොතීති දස්සෙන්තො “රූපෙ ව උජ්ජජ්ජති වක්ඛුවිඤ්ඤාණ”ති බහුවචනවසෙනාහ.

යං පන පට්ඨානෙ (පට්ඨා. 1.1.2 පච්චයනිද්දෙස) “රූපායතනං
 වක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකානඤ්ච ධම්මානං ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො”ති වුත්තං, තං යාදිසං රූපායතනං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස
 ආරම්මණපච්චයො, තාදිසං සන්ධාය වුත්තං. කීදිසං පන තන්ති? සමුදිතන්ති පාකටොයමත්ථො. එවඤ්ච කත්වා යදෙකෙ වදන්ති “ආයතනසල්ලක්ඛණවසෙන
 වක්ඛුවිඤ්ඤාණාදයො සල්ලක්ඛණවිසයා, න දුඛාසල්ලක්ඛණවසෙනා”ති, තම්පි සුචුත්තමෙව භොති. න චෙත්ථ සමුදායාරම්මණතා ආසඬ්ඛිතබ්බා
 සමුදායාභොගස්සෙව අභාවතො, සමුදිතා පන වණ්ණධම්මා ආරම්මණපච්චයා භොන්ති. කථං පන පච්චෙකං අසමත්ථා සමුදිතා ආරම්මණපච්චයා භොන්ති. න හි පච්චෙකං දට්ඨුං අසක්කොන්තා අන්ධා සමුදිතා පස්සන්තීති? නයිදමෙකන්තිකං විසුං විසුං අසමත්ථානම්පි සිටිකාවහනාදීසු සමත්ථතාය දස්සන්තො. කෙසාදීනඤ්ච යස්මිං
 යානෙ යීතානං පච්චෙකං වණ්ණං ගහෙතුං න සක්කා, තස්මිංයෙව යානෙ සමුදිතානං තං ගහෙතුං සක්කාති හියොයාපි තෙසං සංභවිතකාරිතා පරිබ්බන්තා.
 එතෙන කිං වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස පරමාණුරූපං ආරම්මණං, උදාහු තංසමුදායොතිආදිකා වොදනා පටික්ඛිත්තාති වෙදිතබ්බා. “සොතඤ්ච, ආචුසො,

පටිච්චා”තිආදීසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාමාති චක්ඛුනිස්සිතරූපවිජානනලක්ඛණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං නාම උප්පජ්ජති.

තිණ්ණං සඛිගතියාති චක්ඛු, රූපං, චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති ඉමෙසං තිණ්ණං සඛිගතියා සමොධානෙන. එස්සො නාමාති අරූපධම්මොපි සමානො ආරම්මණෙ චුසනාකාරෙනෙව පවත්තනතො චුසනලක්ඛණො එස්සො නාම ධම්මො උප්පජ්ජති. සහජාතාදිවසෙනාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තය සහජාතඅඤ්ඤාමඤ්ඤාදිවසෙන, අනන්තරාය අනන්තරාදිවසෙන, ඉතරාය උපනිස්සයවසෙන පච්චයභාවතො එස්සපච්චයා එස්සකාරණා වෙදනා උප්පජ්ජති. අනුභවනසමකාලමෙව ආරම්මණස්ස සඤ්ජානනං හොතිති “තාය වෙදනාය යං ආරම්මණං වෙදෙති, තදෙව සඤ්ඤා සඤ්ජානාති”ති වුත්තං. චක්ඛුද්වාරිකා ධම්මා ඉධාධිජ්ජෙතාති තදනුසාරෙන පන අපරාපරුප්පන්නානං වෙදනාදීනං ගහණෙ සති, යන්ති වා කාරණවචනං, යස්මා ආරම්මණං වෙදෙති, තස්මා තං සඤ්ජානාතිති අත්ථො. න හි අසති වෙදයිතෙ කදාවි සඤ්ඤාප්පත්ති අත්ථි. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. සඤ්ඤාය හි යථාසඤ්ඤානං විජ්ජමානං, අවිජ්ජමානං වා ආරම්මණං විතක්කවසෙන පරිකප්පෙති, යථාපරිකප්පිතඤ්ච තං දිට්ඨිතණ්භාමානමඤ්ඤානාහි මඤ්ඤාමානො පපඤ්චෙතිති වුත්තො. තෙනෙවාහ “පථවිං පථවිතො සඤ්ජානා”ති, “පථවිං පථවිතො සඤ්ඤත්වා පථවිං මඤ්ඤති”තිආදි (ම. නි. 1.2), “තක්කඤ්ච දිට්ඨිසු පකප්පයිත්වා, සච්චං මුසාති ද්වයධම්මමාහු”ති (සු. නි. 892; මහානි. 121) ව. බලප්පත්තපපඤ්චවසෙනෙවායමත්ථවණ්ණනා කතා, අට්ඨකථායං පන පරිදුබ්බලවසෙන.

චක්ඛුරූපාදීහි කාරණෙහිති චක්ඛුවිඤ්ඤාණඑස්සවෙදනාසඤ්ඤාවිතක්කෙහි කාරණභූතෙහි. අකාරණභූතානම්පි තෙසං අත්ථිතාය කාරණග්ගහණං. පරිඤ්ඤාතා හි තෙ අකාරණං. තෙනාහ “අපරිඤ්ඤාතකාරණ”න්ති. තීහිපි පරිඤ්ඤාහි අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකං. අභිභවන්තිති අජ්ඣෙක්ඛාත්ථරන්ති. සහජාතා හොන්තිති එත්ථ “චක්ඛුසම්පස්සපච්චයා වෙදනාක්ඛන්ධො අත්ථි කුසලො”තිආදිවචනතො වෙදනාසඤ්ඤා අසහජාතාපි ගහෙතඛිබ්බො. යදි එවන්ති “පපඤ්චෙති”ති එත්ථ යදි පඤ්චද්වාරජවනසහජාතා පපඤ්චසඛිබ්බා අධිජ්ජෙතා තාසං පච්චුප්පන්නවිසයත්තා, කස්මා අතීතානාගතග්ගහණං කතන්ති වොදෙති. ඉතරො “තථා උප්පජ්ජනතො”තිආදිනා පරිහරති. තත්ථ තථා උප්පජ්ජනතොති යථා චත්තමානකාලෙ, එවං අතීතකාලෙ අනාගතකාලෙ ව චක්ඛුද්වාරෙ පපඤ්චසඛිබ්බානං උප්පජ්ජනතො අතීතානාගතග්ගහණං කතං, න අතීතෙසු, අනාගතෙසු වා චක්ඛුරූපෙසු චක්ඛුද්වාරිකානං තාසං උප්පජ්ජනතො.

මනඤ්ජාචුසො, පටිච්චාති එත්ථ දුට්ඨං මනං කෙවලං භවඛිගං, සාවජ්ජනං වා. දුට්ඨා හි කථා. උප්පත්තිද්වාරකථායං ද්වික්ඛන්තුං චලිතං භවඛිගං මනොද්වාරං නාම, චක්ඛාදි විය රූපාදිනා යෙන තං සට්ඨිතං තත්ථ උපරි විඤ්ඤාණුප්පත්තියා ද්වාරභාවතො. පච්චයකථායං සාවජ්ජනභවඛිගං, “මනොසම්පස්සපච්චයා අත්ථි කුසලො”තිආදීසු හි සාවජ්ජනමනොසම්පස්සො ඉච්ඡිතො, න

භවභිගමනොසම්ඵස්සො අසම්භවතො. තත්ථ පඨමනායං සන්ධායාහ “මනන්ති භවභිගවිත්ත”න්ති. ධම්මෙති තෙභූමකධම්මාරම්මණන්ති ඉමිනා සභාවධම්මෙසු එව කිලෙසුප්පත්තීති කෙවි, තද්දුන්නං තද්දුපාදානායපි පඤ්ඤත්තියා ධම්මාරම්මණතාය චුත්තත්තා. ඉධ පන තෙභූමකාපි ධම්මා ලබ්භන්තීති දස්සනත්ථං.

“තෙභූමකධම්මාරම්මණ”න්ති චුත්තං, න පඤ්ඤත්තියා අනාරම්මණත්තා. එවඤ්චෙනං සම්පට්ඨිතබ්බං, අඤ්ඤථා අකුසලචිත්තූප්පාදා අනාරම්මණා නාම සිද්ධං. උප්පත්තිද්වාරකථායං චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදි විය ආවජ්ජනම්පි ද්වාරපක්ඛිකමෙවාති චුත්තං “මනොච්ඤ්ඤාණන්ති ආවජ්ජනං වා”ති. පච්චයකථායං පන ආවජ්ජනං ගහිතන්ති “ජවනං වා”ති චුත්තං. නයද්වයෙ ධම්මානං සහජාතවිභාගං දස්සෙතුං “ආවජ්ජනෙ ගහිතෙ”තිආදි චුත්තං. යුත්තමෙවාති නිප්පරියායතො යුත්තමෙව.

සො යාව න පච්චයපට්ඨෙවොධො සම්භවති, තාව පඤ්ඤත්තිමුඛෙනෙව සභාවධම්මා පඤ්ඤායන්ති පච්චෙකං අපඤ්ඤාපනෙති ආහ “එස්සො නාම එකො ධම්මො උප්පජ්ජති”ති. එවං එස්සපඤ්ඤත්තිං පඤ්ඤපෙස්සතීති පඤ්ඤපෙත්වා තබ්බිසයදස්සනං ඤාණං උප්පාදෙස්සති. ඉමස්මිං සති ඉදං හොතීති ඉමස්මිං චක්ඛුආදිකෙ පච්චයෙ සති ඉදං එස්සාදිකං පච්චයුප්පන්නං හොති. ද්වාදසායතනවසෙනාති ද්වාදසන්නං ආයතනානං වසෙන ආගතෙන පට්ඨවසමුප්පාදනායවසෙන. ද්වාදසායතනපටික්ඛෙපවසෙනාති “ඉමස්මිං අසති ඉදං න හොතී”ති පච්චයාභාවපච්චයුප්පන්නාභාවදස්සනක්කමෙ ද්වාදසන්නං ආයතනානං පටික්ඛෙපවසෙන.

සාවකෙන පඤ්ඤා කට්ඨොති අයං පඤ්ඤා සාවකෙන කට්ඨො, ඉති ඉමිනා කාරණෙන මා නික්කඬ්ඛා අභූවත්ථ. අථ වා සංඛිත්තෙන චුත්තමත්ථං විත්ථාරෙන විහජන්තෙන එතදග්ගෙ යපිතෙන මහාසාවකෙන පඤ්ඤා කට්ඨොති ඉමිනා කාරණෙන එතස්මිං පඤ්ඤෙ මා නික්කඬ්ඛා අභූවත්ථ, හෙරඤ්ඤිකෙ සති කභාපණං සයං නිව්ඡින්නා විය අභුත්වා භගවතො එව සන්තිකෙ නික්කඬ්ඛා හොථ.

205. ආකරොන්ති ඵලං තාය තාය මරියාදාය නිබ්බත්තෙන්තීති ආකාරා, කාරණාති. පාටියෙක්කකාරණෙහීති ඡන්නං ද්වාරානං වසෙන විසුං විසුං පපඤ්චකාරණස්ස නිද්දිට්ඨත්තා චුත්තං. අථ වා යදිපි යත්තකෙහි ධම්මෙහි යං ඵලං නිබ්බත්තති, තෙසං සමුදිතානංයෙව කාරණභාවො සාමග්ගියාව ඵලුප්පත්තිතො, තථාපි පච්චෙකං තස්ස කාරණමෙවාති කත්වා චුත්තං “පාටියෙක්කකාරණෙහී”ති. පදෙහීති නාමාදිපදෙහි වෙව තංසමුදායභූතෙහි වාකෝහි ව. තෙනාහ “අක්ඛරසම්පිණ්ඩනෙහී”ති. අක්ඛරානියෙව හි අත්ථෙසු යථාවච්චං පදවාක්‍යභාවෙන පරිච්ඡිජ්ජන්ති. ඛ්‍යඤ්ජනෙහීති අත්ථස්ස අභිඛ්‍යඤ්ජනතො ඛ්‍යඤ්ජනසඤ්ඤිතෙහි වණ්ණෙහි. තානි පන යස්මා පරියායස්ස අක්ඛරණතො “අක්ඛරානි”ති චූච්චන්ති, තස්මා ආහ “අක්ඛරෙහී”ති. එත්ථ ව ඉමෙහි ආකාරෙහි ඉමෙහි පදඛ්‍යඤ්ජනෙහි පපඤ්චසමුදාචාරස්ස වට්ඨස්ස ව විවට්ඨස්ස ව දස්සනඅත්ථො විහත්තොති යොජනා. පණ්ඩිච්චෙනාති පඤ්ඤාය. “කිත්තාවතා නු

බො, හන්තෙ, පණ්ඩිතො හොති? යතො බො භික්ඛු ධාතුකුසලො ච හොති” ති (ම. නි. 3.124) ආදියුත්තපදවසෙන පණ්ඩිතලක්ඛණං දස්සෙන්නො “චතුභි වා කාරණෙහි” තිආදිමාහ. සච්චපට්ඨෙධවසෙන පණ්ඩිච්චං දස්සිතන්ති පටිසම්භිදාවසෙන මහාපඤ්ඤතං දස්සෙතුං “මහන්තෙ අත්ථෙ” තිආදි වුත්තං.

ගුලපුවන්ති ගුලෙ මිස්සිත්වා කතපුවං. බද්ධසත්තුගුලකන්ති මධුසක්ඛරාහි පිණ්ඩිකතං සත්තුපිණ්ඩං. අසෙවිතබ්බකං මධුආදිනා පගෙව තෙහි සමයොජිතබ්බත්තා. වින්තකජාතිකොති ධම්මවින්නාය වින්තකසභාවො. සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙනවස්සාති සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙනව අස්ස සුත්තස්ස ගුණං පරිච්ඡින්නදාපෙත්වා නාමං ගණ්භාපෙස්සාමි.

මධුපිණ්ඩිකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

9. ද්වෙධාවිතක්කසුත්තවණ්ණනා

206. ද්වෙ ද්වෙ භාගෙහි ද්වෙ ද්වෙ කොට්ඨාසෙ කත්වා. කාමඤ්ඤත්ථ “ඉමං එකං භාගමකාසිං, ඉමං දුතියභාගමකාසි” ත්ති වචනතො සබ්බෙපි විතක්කා සංකිලෙසවොදානවිභාගෙන ද්වෙව භාගා කතා, අපරාපරුප්පත්තියා පනෙතෙසං අභිණ්භාවාරං උපාදාය පාළියං “ද්විධා කත්වා” ති ආමෙඨිතවචනන්ති “ද්වෙ ද්වෙ භාගෙ කත්වා” ති ආමෙඨිතවචනවසෙනෙව වුත්තො. අථ වා භාගද්වයස්ස සප්පට්ඨාගතාය තත්ථ යං යං ද්වයමිපි බො උජුච්චවචනිකං, තං තං විසුං විසුං ගහෙතුකාමො භගවා ආහ “ද්විධා කත්වා විතක්කෙ විහරෙය්‍ය” ත්ති. එවං පන වින්තෙත්වා තත්ථ මිච්ඡාචිතක්කානං සම්මාවිතක්කානඤ්ඤව අනවසෙසං අසඬිකරතො ච ගහිතභාවං දස්සෙන්නො “ඉමං එකං භාගමකාසිං, ඉමං දුතියභාගමකාසි” ත්ති අවොච. කාමපට්ඨංයුත්තොති කාමරාගසඬිබාතෙන කාමෙන සම්පයුත්තො, කාමෙන පට්ඨෙධො වා. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. අයං පන විසෙසො – ඛ්‍යාපජ්ජති විත්තං එතෙනාති ඛ්‍යාපාදො, දොසො. විහිංසති එතාය සත්තෙ, විහිංසනං වා තෙසං එතන්ති විහිංසා, පරෙසං විහෙද්ධතාකාරෙන පවත්තස්ස කරුණාපට්ඨපක්ඛස්ස පාපධම්මස්සෙතං අධිවචනං. අජ්ඣත්තන්ති අජ්ඣත්තධම්මාරම්මණමාහ. බහිද්ධාති බාහිරධම්මාරම්මණං. ඔළාරිකොති බහලකාමරාගාදිපට්ඨංයුත්තො. තබ්බිපරියායෙන සුඛුමො. විතක්කො අකුසලපක්ඛිකොයෙවාති ඉමිනා විතක්කභාවසාමඤ්ඤෙන තත්ථාපි අකුසලභාවසාමඤ්ඤෙන එකභාගකරණං, න එකචිත්තුප්පාදපරියාපන්නතාදිවසෙනාති දස්සෙති.

නෙක්ඛම්මං වුවචති ලොභාතික්කන්තත්තා පඨමජ්ඣානං, සබ්බාකුසලෙහි නික්ඛන්තත්තා සබ්බං කුසලං. ඉධ පන කාමවිතක්කපට්ඨපක්ඛස්ස අධිප්පෙතත්තා ආහ “කාමෙහි නිස්සවො නෙක්ඛම්මපට්ඨංයුත්තො විතක්කො” ති. සොති නෙක්ඛම්මවිතක්කො. යාව පඨමජ්ඣානාති පඨමසමන්තාභාරතො පට්ඨාය යාව පඨමජ්ඣානං එත්ථුප්පන්නො විතක්කො නෙක්ඛම්මවිතක්කොයෙව.

පයමජ්ඣානන්ති ව ඉදං තතො පරං විතක්කාභාවතො වුත්තං. න ඛ්‍යාපජ්ජති චිත්තං එතෙන, ඛ්‍යාපාදස්ස වා පටිපක්ඛොති අඛ්‍යාපාදො, මෙත්තාපුබ්බභාගො මෙත්තාභාවනාරම්භො. න විහිංසන්ති එතාය, විහිංසාය වා පටිපක්ඛොති අවිහිංසා, කරුණාපුබ්බභාගො කරුණාභාවනාරම්භො.

මහාබෝධිසත්තානං මහාභිනික්ඛමනං නික්ඛන්තකාලතො පට්ඨාය ලද්ධාවසරො සම්මාසඬිකජ්ජා උපරුපරි සවිසෙසං පවත්තන්තීති ආහ “පබ්බස්සානි...පෙ.... පවත්තිංසු”ති. ඤාණස්ස අපරිපක්කත්තා පුබ්බවාසනාවසෙන සතිසම්මොසතො කදාවි මිච්ඡාවිතක්කලෙසොපි හොතියෙවාති තං දස්සෙතුං “සතිසම්මොසෙන...පෙ.... තිට්ඨන්ති”ති ආහ. යථා නිව්වපිහිතෙපි ගෙහෙ කදාවි වාතපානෙ විවට්ඨන්තෙ ලද්ධාවසරො වාතො අත්තො පවිසෙය්‍ය, එවං ගුත්තින්ද්‍රියෙපි බෝධිසත්තසන්තානෙ සතිසම්මොසවසෙන ලද්ධාවසරො අකුසලවිතක්කො උජ්ජජ්ජි, උජ්ජන්තො ච කුසලවාරං පච්ඡන්දිත්වා අට්ඨාසි, අථ මහාසත්තො තංමුහුත්තුජ්ජන්තමෙව පටිවිනොදෙත්වා තෙසං ආයතිං අනුජ්ජාදාය “ඉමෙ මිච්ඡාවිතක්කා, ඉමෙ සම්මාවිතක්කා”ති යාථාවතො තෙ පරිච්ඡන්දිත්වා මිච්ඡාවිතක්කානං අවසරං අදෙන්තො සම්මාවිතක්කෙ පරිවඩ්ඨෙසි. තෙන වුත්තං “මය්හං ඉමෙ”තිආදි.

207. පමාදො නාම සතිවිජ්ජවාසොති ආහ “අජ්ජමත්තස්සාති සතියා අවිජ්ජවාසෙ ඨිතස්සා”ති. ආතාපවීරියවත්තස්සාති කිලෙසානං නිග්ගණ්හනවීරියවතො. පෙසිතවිත්තස්සාති භවිට්ඨොක්ඛාය විස්සට්ඨවිත්තස්ස කායෙ ච ජීවිතෙ ච නිරපෙක්ඛස්ස. “එවං පටිපාකතිකො ජාතො”ති අත්තතො අත්තභාවං නිස්සාය පවත්තං සොමනස්සාකාරං ගෙහස්සිතසොමනස්සපක්ඛිකං අකාසි, පඤ්ඤාමහන්තතාය සුමුමදස්සිතා.

අපරිඤ්ඤායං ඨිතස්සාති න පරිඤ්ඤායං ඨිතස්ස, අපරිග්ගහිතපරිඤ්ඤස්සාති අත්ථො. විතක්කො...පෙ.... එතානි තිණි නාමානි ලහතීති තාදිසස්ස උජ්ජන්තො මිච්ඡාවිතක්කො යථාරහං අත්තඛ්‍යාබාධකො උභයඛ්‍යාබාධකො ච න හොතීති න වත්තබ්බො තං සභාවානතිවත්තනතොති අධිජ්ජායො. අනුජ්ජන්තානුජ්ජාදඋජ්ජන්තපරිහානිනිමිත්තතාය පඤ්ඤං නිරොධෙතීති පඤ්ඤානිරොධිකො. තෙනාහ “අනුජ්ජන්තායා”තිආදි. නත්ථිභාවං ගච්ඡතීති පටිසඬ්ඛානබලෙන වික්ඛම්භනජ්ජභානමාහ. නිරුජ්ඣතීතිආදීහිපි තදෙව වදති. විගතන්තන්තිආදීහි පන සමුලං උද්ධට්ටං විය තදා අජ්ජවත්තනකං අකාසින්ති වදති.

208. විත්තවිපරිණාමභාවො විත්තස්ස අඤ්ඤථත්තං පකතිවිත්තවිගමො. අනෙකග්ගතාකාරො වික්ඛෙපො. තත්ථ විතක්කෙන විත්තං විහඤ්ඤමානං විය හොතීති ආහ “තං ගහෙත්වා විහිංසාවිතක්කං අකාසි”ති. කාරුඤ්ඤන්ති පරදුක්ඛනිමිත්තං විත්තබ්බෙදං වදති. තෙනෙවාහ – “පරදුක්ඛෙ සති සාධුනං මනං කම්පෙතීති කරුණා”ති (ම. නි. ටී. 1.1; සං. නි. ටී. 1.1.1). න්ති කරුණායනවසෙන

පවත්නවිත්තපකම්පනං සන්ධාය “උප්පජ්ජති විහිංසාවිතක්කො”ති ආහ, න සත්තෙසු විහිංසා පවත්නතීති අධිප්පායො.

තෙන තෙන වස්සාකාරොනාති යෙන යෙන ආකාරෙන භික්ඛුනා අනුචිතක්කිතං අනුචිචාරිතං, තෙන තෙන ආකාරෙනස්ස චෙතසො නති හොති. තෙනෙවාහ “කාමචිතක්කාදීසු”තිආදි. පහාසීති කාලවිපල්ලාසෙන චුත්තන්ති ආහ “පජ්ජති”ති. පහානං පනස්ස සිද්ධමෙව පටිපක්ඛස්ස සිද්ධත්තාති දස්සෙතුං “පහාසී”ති චුත්තං යථා “අසාම්භොගෙ ගාමිකාආදියිංසු”ති. බහුලමකාසීති එත්ථාපි එසෙව නයො. එවමෙව. නමතීති කාමචිතක්කසම්පයොගාකාරමෙව හොති, කාමචිතක්කසම්පයුත්තාකාරෙන වා පරිණමති. කසනං කිට්ඨං, කසීති අත්ථො, තන්තිබ්බත්තත්තා පන කාරණුපචාරෙන සස්සං “කිට්ඨ”න්ති චුත්තන්ති ආහ “සස්සසම්බාධෙ”ති. වත්තාරි භයානීති වධබන්ධජානිගරහානි. උපද්දවන්ති අනත්ථුප්පාදභාවං. ලාමකන්ති නිහීනභාවං. ධන්ධෙසුති අත්තනො බන්ධෙසු. ඔතාරන්ති අනුප්පවෙසං කිලෙසානං. සංකිලෙසතො විසුජ්ඣනං විසුද්ධි, සා එව වොදානන්ති ආහ “වොදානපක්ඛන්ති ඉදං තස්සෙව වෙවචන”න්ති.

209. සබ්බකුසලං නෙක්ඛම්මං සබ්බාකුසලපටිපක්ඛනාය තතො නිස්සට්ඨතා. නිබ්බානමෙව නෙක්ඛම්මං සබ්බකිලෙසතො සබ්බසඬ්ඛතතො ව නිස්සට්ඨතා. කිට්ඨසම්බාධං විය රූපාදිආරම්මණං පමාදෙ සති අනත්ථුප්පත්තිට්ඨානභාවතො. කුට්ඨාචො විය කුට්චිත්තං දුද්දමභාවතො. පණ්ඩිතගොපාලකො විය බොධිසත්තො උපායකොසල්ලයොගතො. චතුබ්බිධභයං විය මිච්ඡාවිතක්කා සප්පට්ඨයභාවතො. පඤ්ඤාය වුද්ධි එතස්ස අත්ථිති පඤ්ඤාවුද්ධිකො. විහඤ්ඤති විත්තං එතෙනාති විසානො, වෙනොදුක්ඛං, තප්පක්ඛිකො විසාතපක්ඛිකො, න විසාතපක්ඛිකොති අවිසාතපක්ඛිකො. නිබ්බානසංවත්තනිකො නිබ්බානවහො. උග්ගානියෙය්‍යාති උද්ධතං සියා වික්ඛිත්තඤ්ච භවෙය්‍යාති අත්ථො. සණ්ඨපෙමීති සම්මදෙව පට්ඨපෙමි. යථා පන යපිතං සණ්ඨපිතං නාම හොති, තං දස්සෙතුං “සන්තිසීදාපෙමී”තිආදි චුත්තං. සන්තිසීදාපෙමීති සමාධිපටිපක්ඛෙ කිලෙසෙ සන්තිසීදාපෙත්තො විත්තං ගොචරජ්ඣාත්තෙ සන්තිසීදාපෙමි. අබ්‍යග්ගභාවාපාදකෙන එකග්ගං කරොමි, යථා ආරම්මණෙ සුට්ඨ අප්පිතං හොති, එවං සම්මා සම්මදෙව ආදහාමි සමාහිතං කරොමි, යස්මා තථාසමාහිතං විත්තං සුට්ඨ ආරම්මණෙ ආරොපිතං නාම හොති, න තතො පරිපතති, තස්මා චුත්තං “සුට්ඨ ආරොපෙමීති අත්ථො”ති. මා උග්ගානියිත්තාති මා හඤ්ඤිත්ථ, මා උභතං අත්ථාති අත්ථො.

210. සොයෙව...පෙ.... චුත්තොති ඉමිනා කිඤ්චාපි එකංයෙව කුසලචිතක්කං මග්ගක්ඛණෙ විය තිවිධත්තසම්භවතො තිවිධනාමිකං කත්වා දස්සිතං විය හොති, න බො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං. පබන්ධපවත්තඤ්චි උපාදාය එකත්තනායෙන “සොයෙව බ්‍යාපාදපච්චනීකට්ඨෙය්‍යා”තිආදි චුත්තං. එකජාතියෙසු හි කුසලචිත්තෙසු උප්පන්නො චිතක්කො සමානාකාරතාය සො එවාති වත්තබ්බතං.

ලහති යථා “සා එව තිත්තිරි, තානි එව ඔසධානී” ති (සං. නි. ටී. 2.2.19). න හි තදා මහාපුරිසස්ස අසුභමෙත්තාකරුණාසන්නිස්සයා තෙ විතක්කා එවං චුත්තාති.

සමාපත්තිං නිස්සායාති සමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා, තතො වුට්ඨහිත්වාති අත්ථො. විපස්සනාපි තරුණාති යොජනා. කායො කිලමති සමථවිපස්සනානං තරුණතාය භාවනාය පුබ්බෙනාපරං විසෙසස්ස අලබ්භමානත්තා. තෙනාහ “විත්තං භඤ්ඤති විභඤ්ඤති” ති. විපස්සනාය බහුපකාරා සමාපත්ති, තථා හි චුත්තං – “සමාධිං, හික්ඛවෙ, භාවෙථ, සමාහිතො යථාභූතං ජානාති පස්සති” ති (සං. නි. 3.5; 4.99; 5.1071).

යථා විස්සමට්ඨානං යොධානං පරිස්සමං විනොදෙති, තථා පරිස්සමවිනොදනත්ථං ඵලකෙහි කාතබ්බං විස්සමට්ඨානං ඵලකකොට්ඨකො, සමාපත්තියා පන විපස්සනා බහුකාරතරා සමාධිපරිපන්ථකානං, සබ්බෙසම්භි වා කිලෙසානං විමථනෙන දුබ්බලභාවාපජ්ජනතො. තෙනාහ “විපස්සනා ථාමජාතා සමාපත්තිම්භි රක්ඛති, ථාමජාතං කරොති” ති. නනු වෙචං ඉතරිතරසන්නිස්සයදොසො ආපජ්ජති? නයිදමෙකන්තිකං, ඉතරිතරසන්නිස්සයාපි කිච්චසිද්ධි ලොකෙ ලබ්භතීති දස්සෙතුං “යථා හී” තිආදි චුත්තං.

ගාමන්තං ආභටෙසුති ගාමසම්පං උපනීතෙසු. එතාගාවොති සති උප්පාදනමත්තමෙව කාතබ්බං යථා ගාවො රක්ඛිතබ්බා, තදභාවතො. තදාති සමථවිපස්සනානං ථාමජාතකාලෙ. අනුපස්සනානං ලහුං ලහුං උප්පත්තිං සන්ධාය “එකප්පභාරෙනෙව ආරුළුභොව භොති” ති චුත්තං, කමෙනෙව පන අනුපස්සනාපටිපාටිං ආරොහති.

215. එවං භගවා අත්තනො අප්පමාදපටිපදං, තාය ව ලද්ධං අනඤ්ඤසාධාරණං විසෙසං දස්සෙන්නො හෙතුසම්පත්තියා සද්ධිං ඵලසම්පත්තිං දස්සෙත්වා ඉදාති සත්තුපකාරසම්පත්තිං දස්සෙතුං “සෙය්‍යථාපී” තිආදිමාහාති එවං එත්ථ අනුසන්ධි වෙදිතබ්බා. අරඤ්ඤලක්ඛණයොග්ගමත්තෙන අරඤ්ඤං. මහාවනතාය පවනං. පච්ඨකස්සි වනං පවනං. චතුභි යොගෙහීති ජිසව්ඡාපිපාසාහයපටිපත්තිසංඛිතයොගෙහි. බෙමං අනුපද්දවනං. සුවත්ථිං අනුපද්දවං ආවහතීති සොවත්ථිකො. පිතිං කුට්ඨිං ගමෙති උපනෙතීති පීතිගමනීයො. පිතං පානතිත්ථං ගච්ඡතීති පීතගමනීයො. සාබ්බාදීහීති කණ්ටකසාධාකණ්ටකලතාවනෙහි. අනාසයගාමිතාය උදකසන්නිරුද්ධොපි අමග්ගො චුත්තො, ඉතරාති අපිතිගමනීයතායපි. ආදි-සද්දෙන ගහනං පරිග්ගණ්භාති. ඔකෙමිගලුද්දකස්ස ගොවරෙ වරතීති ඔකවරො, දීපකමිගො. අරඤ්ඤ මිගෙ දිස්වා තෙහි සද්ධිං පලායෙය්‍යාති දීසරජ්ජුඛන්ධනං.

ඉධ වසන්තීති මිගානං ආසයං වදති, තතො ආසයතො ඉමිනා මග්ගෙන නික්ඛමන්ති. එත්ථ වරන්තීති එතස්මිං යානෙ ගොවරං ගණ්භන්ති. එත්ථ පිවන්තීති එතස්මිං නිපානතිත්ථෙ උදකං පිවන්ති. ඉමිනා මග්ගෙන පවිසන්තීති ඉමිනා

මග්ගෙන නිපානතිත්ථං පවිසන්ති. මග්ගං පිට්ඨායාති පකතිමග්ගං පිදහිත්වා. න තාව කිඤ්චි කරොති අනවසෙසෙ වනම්ගෙ සාතෙතුකාමො.

අවිජ්ජාය අඤ්ඤාණා හුත්වාති අවිජ්ජාය නිවුත්තරා ඤාණරහිතා හුත්වා, නන්දිරාගෙන උපනීතා රූපාරම්මණාදීනි ආබන්ධිත්වා. පලොභනතො ඔකවරං නන්දිරාගොති. ඛ්‍යාමොභනතො ඔකවාරිකං අවිජ්ජාති කත්වා දස්සෙති. තෙසන්ති ඔකවරොකවාරිකානං. සාබ්‍යභඩ්ගෙනාති තාදිසෙන ලුබ්භරගන්ධෙන සාබ්‍යභඩ්ගෙන. මනුස්සගන්ධං අපනෙත්වා තස්ස සාබ්‍යභඩ්ගස්ස ගන්ධෙන. සම්මත්තොති සම්මජ්ජිතො ඛ්‍යාමුඤ්ජො.

බුද්ධානං බෙමමග්ගවිවරණං කුම්මග්ගපිට්ඨානඤ්ච සබ්බලොකසාධාරණමිපි අත්ථතො වෙනෙයාපුග්ගලාපෙක්ඛමෙවාති දස්සෙත්තො “අඤ්ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤාදීනං හබ්බපුග්ගලාන”න්ති ආහ. උභතොති සමුහතො නිහතොති ආහ “ද්වෙධා ඡෙත්වා පාතිතො”ති. නාසිතාති අදස්සනං ගම්තාති ආහ “සබ්බෙන සබ්බං සමුග්ගාටිතා”ති. හිතුපවාරන්ති සත්තානං හිතවරියං.

ද්වෙධාවිතක්කසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

10. විතක්කසණ්ඨානසුත්තවණ්ණනා

216. දසකුසලකම්මපථවසෙනාති ඉදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං වට්ටපාදකසමාපත්තිචිත්තස්සපි ඉධ අධිචිත්තභාවෙන අනිච්ඡිතත්තා. තෙනාහ “විපස්සනාපාදකඅට්ඨසමාපත්තිචිත්ත”න්ති. අථ වා අනුත්තරිමනුස්සධම්මසඬගහිතමෙව කෙවලං “පකතිචිත්ත”න්ති වත්තබ්බන්ති දස්සෙත්තො “දසකුසලකම්මපථවසෙන උජ්ජන්තං චිත්තං චිත්තමෙවා”ති වත්වා යදෙත්ථ අධිචිත්තන්ති අධිජ්ජෙතං, තං තදෙව දස්සෙත්තො “විපස්සනාපාදකඅට්ඨසමාපත්තිචිත්ත”න්ති ආහ. ඉතරස්ස පනෙත්ථ විධි න පටිසෙධෙතිති දට්ඨබ්බං. විපස්සනාය සම්පයුත්තං අධිචිත්තන්ති කෙවි. අනුයුත්තෙනාති අනුජ්ජන්තස්ස උජ්ජාදනවසෙන, උජ්ජන්තස්ස පරිබ්භතවසෙන අනු අනු යුත්තෙන. මූලකම්මට්ඨානන්ති පාරිභාරියකම්මට්ඨානං. ගහෙත්වා විහරන්තොති භාවනං අනුයුඤ්ජන්තො. භාවනාය අජ්ජනං අජ්ජන්තොපි අධිචිත්තමනුයුත්තොයෙව තදත්ථෙපි තංසද්දවොභාරතො.

යෙහි ඵලං නාම යථා උජ්ජජ්ජනට්ඨානෙ පකජ්ජියමානං විය හොති, තාති නිමිත්තාති. තෙනාහ “කාරණාති”ති. කාලෙන කාලන්ති ඵත්ථ කාලෙනාති භූමිමත්ථෙ කරණවචනන්ති ආහ “සමයෙ සමයෙ”ති. නනු ව...පෙ.... නිරන්තරං මනසි කාතබ්බන්ති කස්මා වුත්තං, නනු ව භාවනාය විථිපටිපන්නත්තා අබ්බුදනිහරණවිධිං දස්සෙත්තෙන හගවතා “පඤ්ච නිමිත්තාති කාලෙන කාලං මනසි කාතබ්බාති”ති අයං දෙසනා ආරද්ධාති? “අධිචිත්තමනුයුත්තෙනා”ති වුත්තත්තා අවිච්ඡෙදවසෙන භාවනාය යුත්තජ්ජයුත්තො අධිචිත්තමනුයුත්තො

නාමානි වොදකස්ස අධිප්පායො. ඉතරො භාවනං අනුයුක්ඛන්තස්ස ආදිකම්මිකස්ස කදාපි භාවනුපක්කිලෙසා උප්පජ්ජෙය්‍යං, තතො චිත්තස්ස විසොධනත්ථාය යථාකාලං ඉමානි නිමිත්තානි මනසි කාතබ්බානීති “කාලෙන කාල”න්ති සත්ථා අවොචාති දස්සෙන්නො “පාළියක්ඛී”ති ආදිමාහ. තත්ථ ඉමානීති ඉමානි පාළියං ආගතානි පක්ඛි නිමිත්තානි. අබ්බුදන්ති උපද්දවං.

ඡන්දසහගතා රාගසම්පයුත්තාති තණ්හාඡන්දසහගතා කාමරාගසම්පයුත්තා. ඉට්ඨානිට්ඨඅසමපෙක්ඛිතෙසුති ඉට්ඨෙය්‍ය පියෙසු, අනිට්ඨෙය්‍ය අප්පියෙසු, අසමං අසම්මා පෙක්ඛිතෙසු. අසමපෙක්ඛනන්ති ගෙහස්සිතඅක්ඛොණ්‍යපෙක්ඛාවසෙන ආරම්මණස්ස අයොනියො ගහණං. යං සන්ධාය වුත්තං – “චක්ඛුනා රූපං දිස්වා උපෙක්ඛා බාලස්ස මුල්භස්ස පුට්ඨජනස්සා”ති ආදි (ම. නි. 3.308). තෙ පරිචිතක්කා. තතො නිමිත්තතො අක්ඛෙත්ති තතො ඡන්ද්‍රපසංභිතාදිඅකුසලචිතක්කුප්පත්තිකාරණතො අක්ඛෙත්ති නවං නිමිත්තං. “මනසිකරොතො”ති හි වුත්තං, තස්මා ආරම්මණං, තාදියො පුරිමුප්පන්නො චිත්තජ්ජවත්තිආකාරො වා නිමිත්තං. කුසලනිස්සිතං නිමිත්තන්ති කුසලචිත්තජ්ජවත්තිකාරණං මනසි කාතබ්බං චිත්තෙ යපෙනබ්බං, භාවනාවසෙන චිත්තෙනබ්බං, චිත්තසන්තානෙ වා සඬකම්මිතබ්බං. අසුභක්ඛී අසුභනිමිත්තන්ති. සඬබ්බාරෙසු උප්පන්නෙ ඡන්ද්‍රපසංභිතෙ චිතක්කෙති ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. එවං “දොසුපසක්ඛීතෙ”ති ආදිසු යථාරහං තං තං පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතබ්බං. යත්ථ කත්ථවීති “සත්තෙසු සඬබ්බාරෙසු”ති යත්ථ කත්ථවි. පක්ඛිවධම්මුපනිස්සයොති පක්ඛිවධො ධම්මුපසංභිතො උපනිස්සයො.

එවං “ඡන්ද්‍රපසක්ඛීතෙ”ති ආදිනා සඬබ්බෙපතො වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “ඉමස්ස භත්ථා වා සොභනා”ති ආදි ආරද්ධං. තත්ථ “අසුභතො උපසංභරිතබ්බ”න්ති වත්ථා උපසංභරණාකාරස්ස දස්සනං “කිම්හි සාරත්තොසී”ති. ඡට්ඨරාගෙනාති ඡට්ඨරාගතාය කාලසාමාදිවණ්ණනිභාය. කුඵලපුරිතොති පක්කෙහි කුණපඵලෙහි පුණ්ණො. “කලිඵලපුරිතො”ති වා පායො.

අස්සාමිකතාවකාලිකභාවවසෙනාති ඉදං පත්තං අනුක්කමෙන වණ්ණවිකාරක්ඛෙව ජිණ්ණභාවක්ඛි පත්ථා ජිද්දාවජ්ජිද්දං හින්තං වා හුත්වා කපාලනිට්ඨං භවිස්සති. ඉදං චීවරං අනුපුබ්බෙන වණ්ණවිකාරං ජිණ්ණතක්ඛි උපගන්ත්වා පාදපුක්ඛන්තවොලකං හුත්වා යට්ඨිකොටියා ඡඩ්ඛනීයං භවිස්සති. සවෙ පන නෙසං සාමිකො භවෙය්‍ය, න නෙසං එවං චිත්තස්සිතුං දදෙය්‍යාති එවං අස්සාමිකභාවවසෙන, “අනද්ධනීයං ඉදං තාවකාලික”න්ති එවං තාවකාලිකභාවවසෙන ව මනසිකරොතො.

ආසාතචිනය...පෙ.... භාවෙනබ්බාති – “පක්ඛිවමෙ, හික්ඛවෙ, ආසාතපට්ඨිනයා. යත්ථ හි හික්ඛුනො උප්පන්නො ආසාතො සබ්බෙසො පට්ඨිනෙතබ්බො”ති ආදිනා නයෙන ආගතස්ස ආසාතචිනයසුත්තස්ස (අ. නි. 5.161) වෙව කකචුපමොවාද(ම.

නි. 1.222-233) ඡවාලාතුපමාදිනඤ්ච (ඉතිවු. 91) වසෙන ආසාතං පටිච්චනාදෙන්වා මෙන්තා භාවෙනබ්බා.

ගරුසංවාසොති ගරුං උපනිස්සාය වාසො. උද්දෙසොති පරියත්තිධම්මස්ස උද්දිසාපනඤ්චෙව උද්දිසනඤ්ච. උද්දිට්ඨපරිපුච්ඡනන්ති යථාඋග්ගහිතස්ස ධම්මස්ස අත්ථපරිපුච්ඡා. පඤ්ච ධම්මුපනිස්සායාති ගරුසංවාසාදිකෙ පඤ්ච ධම්මෙ පටිච්ච. මොහධාතුති මොහො.

උපනිස්සිතබ්බාති උපනිස්සයිතබ්බා, අයමෙව වා පායො. යත්තප්පටියත්තොති යත්තො ව ගාමප්පවෙසනාපුච්ඡාකරණෙසු උස්සුක්කං ආපන්නො සප්පිතො ව හොතිති අත්ථො. අථස්ස මොහො පභීයන්ති අස්ස භික්ඛුනො එවං තත්ථ යුත්තප්පයුත්තස්ස පච්ඡා සො මොහො විගච්ඡති. එවම්පීති එවං උද්දෙසෙ අප්පමප්පනෙනපි. පුන එවම්පීති අත්ථපරිපුච්ඡාය කඬ්ඛාවිනොදනෙපි. තෙසු තෙසු යානෙසු අත්ථො පාකටො හොතිති සුයාමානස්ස ධම්මස්ස තෙසු තෙසු පදෙසු “ඉධ සීලං කථිතං, ඉධ සමාධි, ඉධ පඤ්ඤා”ති සො සො අත්ථො විභූතො හොති. ඉදං චක්ඛුරුපාලොකාදි ඉමස්ස චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස කාරණං, ඉදං සාලිබ්භූමිසලිලාදි ඉමස්ස සාලිඅඬ්ඛුරස්ස කාරණං. ඉදං න කාරණන්ති තදෙව චක්ඛුරුපාලොකාදි සොතවිඤ්ඤාණස්ස, තදෙව සාලිබ්භාදි කුද්දසකඬ්ඛුරස්ස න කාරණන්ති යානාට්ඨානවිනිච්ඡයෙ ඡෙකො හොති.

ආරම්මණෙසුති කම්මට්ඨානෙසු. ඉමෙ විතක්කාති කාමවිතක්කාදයො. සබ්බෙ කුසලා ධම්මා සබ්බාකුසලපටිපක්ඛාති කත්වා “පභීයන්ති”ති වත්තබ්බෙ න සබ්බෙ සබ්බෙසං උපුච්ඡව්වතිකභූතාති “පභීයන්ති එවා”ති සාසඬ්ඛං වදති. තෙනාහ “ඉමානි”තිආදි.

කුසලනිස්සිතන්ති කුසලෙන නිස්සිතං නිස්සයිතබ්බං. කුසලස්ස පච්චයභූතන්ති තස්සෙව වෙවචනං, කුසලප්පත්තිකාරණං යථාචුත්තඅසුභනිමිත්තාදිමෙව වදති. සාරඵලකෙති වන්දනමයෙ සාරඵලකෙ. විසමාණන්ති විසමාකාරෙන තත්ථ ධීතං ආණං. භනෙය්‍යාති පහරෙය්‍ය නික්ඛාමෙය්‍ය.

217. අට්ටොති ආතුරො, දුග්ගන්ධබාධතාය පිළිතො. දුක්ඛිතොති සඤ්ජාතදුක්ඛො. ඉමීනාපි කාරණෙනාති අකොසල්ලසම්භූතතාය කුසලපටිපක්ඛතාය ගෙහස්සිතරොගෙන සරොගතාය ව එතෙ අකුසලා විඤ්ඤගරහිතබ්බතාය ජිගුච්ඡනීයතාය ව සාවජ්ජා අනිට්ඨඵලතාය නිරස්සාදසංවත්තනීයතාය ව දුක්ඛවිපාකාති එවං තෙන තෙන කාරණෙන අකුසලාදිභාවං උපපරික්ඛතො.

“ආතුරං අසුචිං පුනිං, පස්ස නන්දෙ සමුස්සයං;
උග්ගරන්තං පග්ගරන්තං, බාලානං අභිනන්දිත”න්ති. (අප. ෧෪ 2.4.157)

එවමාදි කායවිච්ඡන්දනීයකථාදීහි වා. ආදි-සද්දෙන -

“තස්සෙව තෙන පාපියො, යො කුද්ධං පටිකුජ්ඣති;
කුද්ධං අප්පටිකුජ්ඣන්තො, සඬගාමං ජෙති දුජ්ජය” න්ති. (ථෙරගා. 442) -

එවමාදි පටිසම්භූතසමනකථාදිකාපි සඬගණ්හාති.

218. න සරණං අසති, අනනුස්සරණං. අමනසිකරණං අමනසිකාරො.
කම්මට්ඨානං ගහෙන්වා නිසීදිතබ්බන්ති කම්මට්ඨානමනසිකාරෙනෙව නිසීදිතබ්බං.
උග්ගහිතො ධම්මකථාපබන්ධොති කම්මට්ඨානස්ස උපකාරො ධම්මකථාපබන්ධො.
මුට්ඨිපොත්ථකොති මුට්ඨිස්පමාණො පාරිභාරියපොත්ථකො.
සමන්තානෙත්තෙනාති සමන්තාහරන්තෙන. ඔකාසො න හොති ආරද්ධස්ස
පරියොසාපෙනබ්බතො. ආරද්ධස්ස අන්තගමනං අනාරම්භොවාති ථෙරවාදො.
තස්සාති උපජ්ඣායස්ස. පබ්භාරසොධනං කායකම්මං, ආරහන්තො එව
චිතක්කනිග්ගණ්හනත්ථං සංයුත්තනිකායසජ්ඣායනං වචිකම්මං,
දස්සනකිව්වපුබ්බකම්මකරණත්ථං තෙජොකසිණපරිකම්මන්ති තිණි කම්මාති
ආවිනොති. ථෙරො තස්ස ආසයං කසිණඤ්ච සවිසෙසං ජානිත්වා “ඉමස්මිං
විහාරෙ” තිආදිමවොව. තෙනස්ස යථාධිජ්ජායං සබ්බං සම්පාදිතං. අසතිපබ්බං නාම
අසතියා චිතක්කනිග්ගණ්හනවිභාවනතො.

219. චිතක්කමූලහෙදං පබ්බන්ති චිතක්කමූලස්ස තම්මූලස්ස ව හෙදවිභාවනං
චිතක්කමූලහෙදං පබ්බං. චිතක්කං සඬබරොතිති චිතක්කසඬබාරො,
චිතක්කපච්චයො සුහනිමිත්තාදීසුපි සුභාදිනා අයොනියොමනසිකාරො. සො පන
චිතක්කසඬබාරො සංතිට්ඨති එත්ථාති චිතක්කසඬබාරසණ්ඨානං, අසුභෙ
සුහන්තිආදි සඤ්ඤාවිපල්ලාසො. තෙනාහ “චිතක්කානං මූලඤ්ච මූලමූලඤ්ච මනසි
කාතබ්බ” න්ති. චිතක්කානං මූලමූලං ගච්ඡන්තස්සාති උපපරික්ඛනවසෙන
මිච්ඡාචිතක්කානං මූලං උප්පත්තිකාරණං ඤාණගතියා ගච්ඡන්තස්ස. යාථාවතො
ජානන්තස්ස පුබ්බෙ විය චිතක්කා අභිණ්හං නප්පවත්තන්තිති ආහ “චිතක්කවාරො
සිථිලො හොති” ති. තස්මිං සිථිලිභූතෙ මත්ථකං ගච්ඡන්තෙති චුත්තනයෙන
චිතක්කවාරො සිථිලිභූතො, තස්මිං චිතක්කානං මූලගමනෙ අනුක්කමෙන
ථීරභාවජ්ජත්තියා මත්ථකං ගච්ඡන්තෙ. චිතක්කා සබ්බසො නිරුජ්ඣන්තිති
මිච්ඡාචිතක්කා සබ්බෙපි ගච්ඡන්ති න සමුදාවරන්ති, භාවනාපාරිපූරියා වා අනවසෙසා
පතියන්ති.

කණ්ණමූලෙ පතිතන්ති සසකස්ස කණ්ණසම්පෙ කණ්ණසක්ඛලිං පහරන්තං
විය උපපතිතං. තස්ස කිර සසකස්ස හෙට්ඨා මහාමුසිකාහි ඛතමභාවාටං
උමඬගසදිසං අහොසි, තෙනස්ස පාතෙන මහාසද්දො අහොසි. පලාසිංසු “පථවි
උද්දියති” ති. මූලමූලං ගන්ත්වා අනුවිජ්ජෙය්‍යන්ති “පථවි භිජ්ජති” ති යත්ථායං සසො
උට්ඨිතො, තත්ථ ගන්ත්වා තස්ස මූලකාරණං යංනුන වීමංසෙය්‍යං. පථවියා
භිජ්ජනට්ඨානං ගතෙ “කො ජානාති, කිං භවිස්සති” ති සසො “න සක්කොමි

සාමී''ති ආහ. ආධිපතිවුවතො හි යාවනං සංඝමුද්දකං. දුද්දුභායතීති දුද්දුභාති සද්දං කරොති. අනුරවදස්සනඤ්ඤතං. හද්දන්තෙති මිගරාජස්ස පියසමුදාවාරො, මිගරාජ, හද්දං තෙ අත්ථුති අත්ථො. කීමෙතන්ති කිං එතං, කිං තස්ස මූලකාරණං? දුද්දුභන්ති ඉදම්පි තස්ස අනුරවදස්සනමෙව. එවන්ති යථා සසකස්ස මහාපථවිහෙදනං රචනාය මිච්ඡාගාහසමුට්ඨානං අමූලං, එවං විතක්කවාරොපි සඤ්ඤාවිපල්ලාසසමුට්ඨානො අමූලො. තෙනාහ “විතක්කාන”න්තිආදි.

220. අභිදන්තන්ති අභිභවනදන්තං, උපරිදන්තන්ති අත්ථො. තෙනාහ “උපරිදන්ත”න්ති. සො හි ඉතරං මුසලං විය උදුක්ඛලං විසෙසතො කස්සවි බාදනකාලෙ අභිභුයා වත්තති. කුසලචිත්තෙනාති බලවසම්මාසඬකප්පසම්පයුත්තෙන. අකුසලචිත්තන්ති කාමචිතක්කාදිසහිතං අකුසලචිත්තං. අභිනිග්ගණ්හිතබ්බන්ති යථා තස්ස ආයතිං සමුදාවාරො න හොති, එවං අභිභවිත්වා නිග්ගහෙතබ්බං, අනුප්පත්තිධම්මතා ආපාදෙතබ්බාති අත්ථො. කෙ ව තුම්හෙ සතිපි විරකාලභාවනාය එවං අදුබ්බලා කො වාහං මම සන්තිකෙ ලද්ධප්පතිට්ඨෙ විය යිතෙපි ඉදානෙව අප්පතිට්ඨෙ කරොන්තො ඉති එවං අභිභවිත්වා. තං පන අභිභවනාකාරං දස්සෙන්නො “කාමං තථො වා”තිආදිනා චතුරඬගසමන්තාගතවිරියපග්ගණ්හනමාහ. අත්ථදීපිකන්ති එකන්තතො විතක්කනිග්ගණ්හනත්ථජොතකං. උපමන්ති “සෙය්‍යථාපි, හික්ඛවෙ, බලවා පුරිසො”තිආදිකං උපමං.

221. පරියාදානභාජනීයන්ති යං තං ආදිතො “අධිචිත්තමනුයුත්තෙන හික්ඛුනා පඤ්ච නිමිත්තානි කාලෙන කාලං මනසි කාතබ්බානී”ති නිද්දිට්ඨං, තත්ථ තස්ස නිමිත්තස්ස මනසිකරණකාලපරියාදානස්ස වසෙන විභජනං. නිගමනං වා එතං, යදිදං “යතො බො, හික්ඛවෙ”තිආදි. යථාචුත්තස්ස හි අත්ථස්ස පුන වචනං නිගමනන්ති. තථාපටිපන්නස්ස වා වසිභාවවිසුද්ධිදස්සනත්ථං “යතො බො, හික්ඛවෙ”තිආදි චුත්තං. සත්ථාවරියොති ධනුබ්බෙදාවරියො. යථා හි සසනතො අසත්ථම්පි සත්ථග්ගහණෙනෙව සඬගය්හති, එවං ධනුසිප්පම්පි ධනුබ්බෙදපරියාපන්නමෙවාති.

පරියායති පරිචිතක්කෙතීති පරියායො. වාරොති ආහ “විතක්කවාරපථෙසු”ති, විතක්කානං වාරෙන පචත්තනමග්ගෙසු. විණ්ණවසීති ආසෙවිතවසී. පගුණවසීති සුභාවිතවසී. සම්මාවිතක්කංයෙව යථිච්ඡිතං තථාවිතක්කනතො, ඉතරස්ස පනස්ස සෙතුසාතොයෙවාති.

විතක්කසංශ්ඨානසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

නිට්ඨිතා ව සිහනාදවග්ගවණ්ණනා.

3. ඔපම්මවග්ගො

1. කකචුපමසුත්තවණ්ණනා

222. මොළින්ති කෙසරවනං. වෙහායසන්ති ආකාසෙ. රත්තවඩ්ඛොටවරොනාති රත්තසිලාමයවරවඩ්ඛොටකෙන සහස්සනෙත්තො සිරසා පටිග්ගහි.

“සුවණ්ණවඩ්ඛොටකවරොනා”තිපි (බු. වං. අට්ඨ. 23 දුරෙතිදානකථා; ඡා. අට්ඨ.

1.2 අවිදුරෙතිදානකථා) පාඨො.

සාති මොළි. මොළි එතස්ස අත්ථිති මොළිකො, මොළිකො එව මොළියො. එග්ගුනොති පන නාමං. සඬ්ඛාති සමඤ්ඤා. වෙලියති ඛණ්ඩුහුත්තාදිවසෙන උපදිසියතීති වෙලා, කාලොති ආහ “තායං වෙලායං...පෙ.... අයං කාලවෙලා නාමා”ති. වෙලයති පරිච්ඡෙදවසෙන තිට්ඨතීති වෙලා, සීමා. වෙලයති සංකිලෙසපක්ඛං වාලයතීති වෙලා, සීලං. අනතික්කමනට්ඨොපි වස්ස සංකිලෙසධම්මනිමිත්තං අවලනමෙව. විඤ්ඤපුරිසාභාවෙ ඡපඤ්චවාචාමත්තං ඔවාදෙ පමාණං නාම. දවසහගතං කත්වාති කීලාසහිතං කත්වා.

මිස්සිභුතොති අනනුලොමිකසංසග්ගවසෙන මිස්සිභුතො. “අවණ්ණං භාසති”ති සඬ්ඛෙපතො වුත්තං විවරිතුං “තාපනපවනකොට්ටනාදීනි”තිආදි වුත්තං. අධිකරණමිපි කරොතීති එත්ථ යථා සො අධිකරණාය පරිසක්කති, තංදස්සනං “ඉමෙසං හික්ඛුන”න්තිආදි. අධිකරණං ආකඬ්ඪතීති අධිකරණං උද්දිස්ස තෙ හික්ඛු ආකඬ්ඪති, අධිකරණං වා තෙසු උප්පාදෙන්තො ආකඬ්ඪති. උද්දෙසපදං වාති පදසො උද්දෙසමත්තං වා. නෙව පියකමාසතායාති නෙව අත්තනි සත්ථුනො පියභාවකාමතාය. න හෙදාධිප්පායෙනාති න සත්ථුනො තෙන හික්ඛුනා හෙදාධිප්පායෙන. අත්ථකාමතායාති මොළියඑග්ගුනස්ස හිතකාමතාය.

224. අවණ්ණභාසනෙති හික්ඛුනීනං අගුණකථනෙ. ඡන්දාදීනං වත්ථුභාවතො කාමගුණා ගෙහං විය ගෙහං, තෙ ව තෙ සිතා නිස්සිතාති ගෙහස්සිතාති වුත්තා. තණ්හාඡන්දාපි තාසං කත්තුකාමතාපිති උභයෙපි තණ්හාඡන්දා, පටිසඡන්දා පන තෙසං කත්තුකාමතා එව. එලිකමණි විය පකතිපහස්සරස්ස විත්තසන්තානස්ස උපසඬ්ගො විය විපරිණාමකාරණං රාගාදයොති ආහ “රත්තමිපි විත්තං විපරිණත”න්තිආදි. හිතානුකමිපිති කරුණාය පච්චුපට්ඨාපනමාහ. “යස්සන්තරතො න සන්ති කොපා”තිආදියු (උදා. 20) විය අන්තර-සද්දො විත්තපරියායොති ආහ “දොසන්තරොති දොසවිත්තො”ති.

225. දුබ්බවතාය ඔවාදං අසම්පට්ඨිඡන්තො විත්තෙනෙව පටිවිරුද්ධො අට්ඨාසි. ගණ්හිංසු විත්තං, හදයගාහිනිං පටිපජ්ජිංසුති අත්ථො. පුරසිංසු අජ්ඣාසයන්ති අත්ථො. එකස්මිං සමයෙ පට්ඨමබොධියං. එකාසනං භොජනස්ස එකාසනභොජනං, එකවෙලායමෙව භොජනං. තඤ්ච බො පුබ්බණ්ණෙහෙ එවාති ආහ “එකං පුරෙහත්තභොජන”න්තිආදි. සත්තක්ඛත්තුං භුත්තභොජනමිපි ඉමස්මිං සුත්තෙ එකාසනභොජනන්තෙව අධිජ්ජෙතං, න එකාසනිකතාය එකාය එව නිසජ්ජාය භොජනං. “අප්පඬංස...පෙ.... සම්ඵස්ස”න්තිආදියු විය අප්ප-සද්දො අභාවත්ථොති

ආහ “නිරාබාධතං, නිද්දුක්ඛත” න්ති. පධානාදිවසෙන සල්ලභුකං අකිච්ඡං උට්ඨානං සල්ලභුකඋට්ඨානං. න එකප්පහාරෙනාති න එකචාරෙන, න එකස්මිංයෙව කාලෙති අධිප්පායො. ද්වෙ භොජනානීති “අපරණ්භෙ රත්තිය” න්ති කාලවසෙන ද්වෙ භොජනානි. පඤ්ච ගුණෙති අප්පාබාධාදිකෙ පඤ්ච ආනිසංසෙ. සතුප්පාදකරණියමත්තමෙවාති සතුප්පාදමත්තකරණියමෙව, නිචාරෙනබ්බස්ස පුනප්පුනං සමාදපනඤ්ච නාහොසි.

මණ්ඩභූමීති ඔපවත්තභූමි, යත්ථ පරිසිඤ්චනෙන විනා සස්සාති කිට්ඨාති සම්පජ්ජන්ති. යුගෙ යොජෙතබ්බාති යොග්ගාති, තෙසං ආවරියො යොග්ගාවරියො, තෙසං සික්ඛාපනකො. ගාමණිහත්ථිආදයොපි “යොග්ගා” ති වුව්චන්තීති ආහ පාළියං “අස්සදම්මසාරථී” ති. චතුසු මග්ගෙසු යෙන යෙන මග්ගෙන ඉච්ඡති. ජවසමගාදිහෙදාසු ගතීසු යං යං ගතිං. තං තං මග්ගං ආරුළුභාව ඔතිණ්ණායෙව. නෙව වාරෙනබ්බා රස්මිවිනිග්ගණ්හනෙන. න විජ්ඣිතබ්බා පතොදලට්ඨියා. ගමනමෙවාති ඉමෙ යුත්තා මම ඉච්ඡානුරූපං මන්දං ගච්ඡන්ති, සමං ගච්ඡන්ති, සිසං ගච්ඡන්තිති බුරෙසු නිමිත්තග්ගණං පට්ඨපෙත්වා සාරථීනා තෙසං ගමනමෙව පස්සිතබ්බං හොති, න තත්ථ නියොජනං. තෙහිපි හික්ඛුහි. පජ්ඣිංසු පජ්ඣිතබ්බං. සාලදුසනාති සාලරුක්ඛවිසනාසකා. අඤ්ඤා ව චල්ලියො සාලරුක්ඛෙ විනන්ධිත්වා ඨිතා. බහි නීහරණෙනාති සාලවනතො බහි ජඩ්ඛනෙන. සුසණ්ඨිතාති සණ්ඨානසම්පන්නා, මරියාදං බන්ධිත්වාති ආලවාලසම්පාදනවසෙන මරියාදං බන්ධිත්වා. කිපිල්ලපුට්ඨකං තම්බකිපිල්ලකපුට්ඨකං. සුක්ඛදණ්ඩකහරණං ආලවාලබ්හන්තරා.

226. විදෙහරට්ඨෙ ජාතසංවඨිස්සතාය වෙදෙහිකා. පණ්ඩා වුව්චති පඤ්ඤා, තාය ඉතා ගතා පවත්තාති පණ්ඩිතා. ගහපතානීති ගෙහසාමිනී. සොරච්චෙනාති සංයමෙන. නිචාතවුත්තීති පණිපාතකාරී. නිබ්බුතාති නිබ්බුතදුච්චරිතපරිලාභා. උට්ඨාහිකාති උට්ඨානවිරියවතී. කිබ්බිසාති කුරුරා.

227. එවං අක්ඛන්තියා දොසං දස්සෙත්වාති “ගුණවත්තො” ති ලොකෙ පත්ථට්ඨිත්තිසද්දානම්පි අක්ඛන්තිනිමිත්තං අයසුප්පත්තිගුණපරිහානිආදිං අක්ඛමතායආදීනවං පකාසෙත්වා. වචනපටෙති වචනමග්ගෙ යුත්තකාලාදිකෙ. සණ්භාහාවොපි හි වචනස්ස පවත්තිආකාරොති කත්වා “වචනපටො” ත්වෙව වුත්තො. තෙසංයෙව කාලාදීනං. මෙත්තා එතස්ස අත්ථිති මෙත්තං, උප්පන්නං මෙත්තවිත්තං එතෙසන්ති උප්පන්නමෙත්තවිත්තා. පුන “කාලෙන වා, හික්ඛවෙ” තිආදි (පරි. 362, 363) පාළි ධම්මසභාවදස්සනවසෙන පවත්තා “පරං වොදනාවසෙන වදන්තා නාම ඉමෙහි ආකාරෙහි වදන්තී” ති. අධිමුඤ්චිත්වාති අහිරතිවසෙන තස්මිං පුග්ගලෙ භාවනාවිත්තං මුඤ්චිත්වා විස්සජ්ජෙත්වා. සො පුග්ගලො ආරම්මණං එතස්සාති තදාරම්මණං, මෙත්තවිත්තං. යදි එවං පදෙසවිසයං තං කථං නිජ්ජදෙසවිසයං විය හොතීති වොදෙත්තො “කථං තදාරම්මණං සබ්බාවත්තං ලොකං කරොතී” ති ආහ, ඉතරො “පඤ්ච වචනපටෙ” තිආදීනා පරිහරති. ඉධ තදාරම්මණඤ්චාති තස්සෙව මෙත්තවිත්තස්ස ආරම්මණං කත්වාති

පාළියං වචනසෙසො දට්ඨබ්බො. තෙනාහ “පුන තස්සෙවා”තිආදි. සබ්බා සත්තකායසඬ්ඛාතා පඡා ඵතස්ස අත්ථිති සබ්බාවත්තොති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො “සබ්බාවත්ත”න්ති ආහ. විපුලෙනාති මහාජනාරම්මණෙන. මහත්තපරියායො හි විපුල-සද්දො, මහත්තඤ්චෙන්ථ බහුකභාවො. තෙනාහ “අනෙකසත්තාරම්මණෙනා”ති. තඤ්ච පුග්ගලන්ති පඤ්ච වචනපටෙ ගහෙත්වා ආගතපුග්ගලං. විත්තස්සාති මෙත්තාසහගතවිත්තස්ස. ඵත්ථ ව මෙත්තාසහගතෙන චෙතසා විහරිස්සාමාති සම්බන්ධො. තත්ථ කථන්ති ආහ “තඤ්ච පුග්ගලං සබ්බඤ්ච ලොකං තස්ස විත්තස්ස ආරම්මණං කත්වා අධිමුච්චිත්වා”ති.

228. තදත්ථදීපිකන්ති යා මෙත්තං චෙතොවිමුත්තිං සම්මදෙව භාවෙත්වා ධීතස්ස නිබ්බිකාරතො කෙනවි විකාරං න ආපාදෙනබ්බතා, තදත්ථජොතිකං. අපථවිත්ති පථවි න භොතීති අපථවි. නිජපථවිත්ති සබ්බෙන සබ්බං පථවිභාවාභාවං. තිරියං පන අපරිච්ඡින්නාති කස්මා චුත්තං, නනු චක්කවාළපබ්බතෙහි තං තං චක්කවාළං පරිච්ඡින්නද්දති? න, තදඤ්ඤචක්කවාළපථවියා ඵකාබද්ධභාවතො. තිණ්ණඤ්ඤච චක්කානං අන්තරසදියෙ තිණ්ණං තිණ්ණං ලොකධාතුනං අන්තරෙයෙව පථවි නත්ථි ලොකන්තරනිරයභාවතො. චක්කවාළපබ්බතන්තරෙහි සම්බද්ධට්ඨානෙ පථවි ඵකාබද්ධාව. විචට්ටකාලෙ හි සණ්ඨහමානාපි පථවි යථාසණ්ඨිතපථවියා ඵකාබද්ධාව සණ්ඨහති. තෙනාහ “තිරියං පන අපරිච්ඡින්නා”ති. ඉමිනාව ගම්භිරභාවෙන චුත්තපරිමාණතො පරං නත්ථිති දීපිතං භොති.

229. හලිද්දිති හලිද්දිවණ්ණං අධිජපෙතන්ති ආහ “යං කිඤ්චි ජිතකවණ්ණ”න්ති. වණ්ණසඬ්ඛාතං රූපං අස්ස අත්ථිති රූපි, න රූපිති අරූපිති ආහ “අරූපො”ති. තෙනෙවාහ “සනිදස්සනභාවපටික්ඛෙපතො”ති.

230. පඤ්ච යොජනසතානීති හිමවත්තතො සමුද්දං පච්චිට්ඨානවසෙන චුත්තං, න අනොතත්තදහමුඛතො. අඤ්ඤා නදියො උපාදාය ලබ්භමානං ගම්භිරතං අජ්ජමෙයාඋදකතඤ්ච ගහෙත්වා “ගම්භිරා අජ්ජමෙයා”ති චුත්තං. අට්ඨකථායං පන තිණුක්කාය තාපෙනබ්බත්තභාවදස්සනපරමෙතන්ති චුත්තං “ඵතෙන පයොගෙනා”තිආදි.

231. තුලිනි විය තුලිනිති ආහ “සිම්බලිතුලලතාතුලසමානා”ති. සස්සරන්ති ඵචංපවත්තො සද්දො සස්සරසද්දො. අනුරවදස්සනඤ්ඤෙනං. තථා හබ්භරසද්දො. සබ්බමෙතං මෙත්තාවිහාරිතො විත්තස්ස දූසෙතුං අසක්කුණෙයාභාවදස්සනපරං. අයඤ්ඤෙන්ථ සඬ්ඛෙපත්ථො — යථා මහාපථවි කෙනවි පුරිසෙන අපථවිං කාතුං න සක්කා, යථා ආකාසෙ කිඤ්චි රූපං පට්ඨපෙතුං න සක්කා, යථා ගඬ්භාය උදකං තිණුක්කාය තාපෙතුං න සක්කා, යථා ව බ්ලාරහස්තං ට්ඨං ඵරුසඤ්ච සම්ඵස්සං කාතුං න සක්කා, ඵචමෙවං මෙත්තාය චෙතොවිමුත්තියා ආසෙවිතාය භාවිතාය බහුලිකතාය පඤ්ච වචනපටෙ ගහෙත්වා ආගතපුරිසෙන කෙනවි පරියායෙන විත්තස්ස අඤ්ඤථත්තං කාතුං න සක්කාති.

232. ඔවරකාති පරුපසාතවසෙන භීතකම්මකාරිනො. තෙනාහ
 “නීවකම්මකාරකා”ති. අනධිවාසනෙනාති අක්ඛමනෙන. මය්හං ඔවාදකරො න
 හොතීති පරමිහි අනත්ථකාරිමිහි චිත්තපදොසනෙන ආසාතුප්පාදනෙන මම සාසනෙ
 සම්මාපටිපජ්ජමානො නාම න හොති.

233. අණුන්ති අප්පකං තනු පරිත්තකං. ධුලන්ති මහන්තං ඔළාරිකං.
 වචනපථස්ස පන අධිප්පෙතත්තා තං සාවජ්ජවිභාගෙන ගහෙතබ්බන්ති ආහ
 “අප්පසාවජ්ජං වා මහාසාවජ්ජං වා”ති. ඛන්තියා ඉදං භාරියං න හොතීති අවොචුං.
 “අනධි...පෙ.... පස්සාමා”ති. දීසරත්තන්ති විරකාලං, අවිචන්තමෙවාති අත්ථො.
 අවිචන්තඤ්ච භිතසුඛං නාම අඤ්ඤාධිගමෙනෙවාති ආහ “අරහත්තෙන කුටං
 ගණ්හන්තො”ති.

කකචුපමසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

2. අලගද්දුපමසුත්තවණ්ණනා

234. බාධයිංසුති (සාරත්ථ. ටී. පාවිත්තිය 3.417) හනිංසු. තංතංසම්පත්තියා
 විබන්ධනවසෙන සත්තසන්තානස්ස අන්තරෙ වෙමජ්ඣෙ ඵති ආගච්ඡතීති
 අන්තරායො, දිට්ඨධම්මිකාදිඅනත්ථො, අනතික්කමනට්ඨෙන තස්මිං අන්තරායෙ
 නියුත්තා, අන්තරායං වා ඵලං අරහන්ති, අන්තරායස්ස වා කරණසීලාති
 අන්තරායිකා. තෙනාහ “අන්තරායං කරොන්තීති අන්තරායිකා”ති.
 ආනන්තරියධම්මාති ආනන්තරියසභාවචෙතනාධම්මා. තත්ත්වායං වචනත්ථො –
 චුතිඅනන්තරඵලං අනන්තරං නාම, තස්මිං අනන්තරෙ නියුත්තා,
 තන්තිබ්බත්තෙන අනන්තරකරණසීලා, අනන්තරපයොජනාති වා ආනන්තරිකා,
 තෙ ඵව ආනන්තරියාති චුත්තා. කම්මාති ඵව අන්තරායිකාති කම්මන්තරායිකා.
 මොක්ඛස්සෙව අන්තරායං කරොති, න සග්ගස්ස මිච්ඡාවාරලක්ඛණාභාවතො. න භි
 භික්ඛුනියා ධම්මරක්ඛිතභාවො අත්ථී. පාකතිකභික්ඛුනිවසෙන චෙතං චුත්තං,
 අරියාය පන පචත්තං අපායසංවත්තනියමෙව. නන්දමාණවකො චෙත්ථ නිදස්සනං.
 උභින්නං සමානච්ඡන්දතාවසෙන වා අසග්ගන්තරායිකතා, මොක්ඛන්තරායිකතා
 පන මොක්ඛත්ථපටිපත්තියා විදුසනතො, අභිභවිත්වා පන පචත්තියං
 සග්ගන්තරායිකතාපි න සක්කා නිවාරෙතුන්ති.
 අහෙතුකදිට්ඨිඅකිරියදිට්ඨිනත්ථිකදිට්ඨියොව නියතභාවං පත්තා
 නියතමිච්ඡාදිට්ඨිධම්මා. පටිසන්ධිධම්මාති පටිසන්ධිචිත්තුප්පාදමාහ.
 පණ්ඩකාදිග්ගහණඤ්චෙත්ථ නිදස්සනමත්තං සබ්බායපි අහෙතුකපටිසන්ධියා
 විපාකන්තරායිකභාවතො. යා භි අරියෙ උපවදති, සා චෙතනා අරියුපවාදධම්මා.
 තතො පරන්ති බමාපනතො උපරි. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං මහාසිහනාදස්ස
 ලීනත්ථපකාසනෙ චුත්තමෙව. යාව භික්ඛුභාවං පටිජානාති පාරාජිකං ආපන්නො. න
 චුට්ඨාති සෙසං ගරුකාපත්තිං. න දෙසෙති ලභ්‍රකාපත්තිං.

අයං භික්ඛු අරිට්ඨො. රසෙන රසං සංසන්දිත්වාති අනවජ්ජෙන පච්චයපරිභුඤ්ජනරසෙන සාවජ්ජං කාමගුණපරිභොගරසං සමානෙත්වා. උපනෙත්තො වියාති ඛන්ධනං උපනෙත්තො විය. “සට්ඨන්තො වියා” තිපි පාඨො. උපසංහරන්තො වියාති සදිසතං උපසංහරන්තො විය එකන්තසාවජ්ජෙ අනවජ්ජභාවපක්ඛෙපෙන. පාපකන්ති ලාමකට්ඨෙයන දුග්ගතිසම්පාපනට්ඨෙයන ච පාපකං. සෙතුකරණවසෙන මහාසමුද්දං ඛන්ධන්තෙන විය. සබ්බඤ්ඤාඤාණෙන “සාවජ්ජ”න්ති දිට්ඨං “අනවජ්ජ”න්ති ගහණෙන තෙන පටිවිරුජ්ඣන්තො. එකන්තතො අනන්තරායිකන්ති ගහණෙන වෙසාරජ්ජඤාණං පටිබාහන්තො. කාමකණ්ටකෙහි අරියමග්ගසම්මාපටිපත්ති න උපක්කිලිස්සතීති වදන්තො “අරියමග්ගෙ බාණුකණ්ටකාදීනි පක්ඛිපන්තො”ති වුත්තො. පට්ඨමාරාජිකසික්ඛාපදසඬාතෙ, “අබ්බුමවරියං පභායා”ති (දී. නි. 1.8, 194) ආදිදෙසනාසඬාතෙ ච ආණාවක්කෙ.

පුච්ඡමානා සමනුයුඤ්ජන්ති නාම. පුච්ඡා හි අනුයොගොති. තෙනාධිගතාය ලද්ධියා අනුවජ්ජනත්ථං පච්චනුභාසනෙන පුන පටිජානාපනං පතිට්ඨාපනං, තං පනස්ස ආදාය සමාදාපනං විය භොතීති ආහ “සමනුගාහන්ති නාමා”ති. තස්සා පන ලද්ධියා අනුයුඤ්ජිතාය වුච්චමානම්පි කාරණං කාරණපතිරූපකමෙවාති තස්ස පුච්ඡනං සමනුභාසනං. අනුදහනට්ඨෙයන අනුපායපටිපත්තිසා සම්පති ආයතිඤ්ච අනුදහනට්ඨෙයන. මහාභිතාපනට්ඨෙයන අනවට්ඨිතසභාවතාය. ඉත්තරපච්චුපට්ඨානට්ඨෙයන මුහුත්තරමණියතාය. තාවකාලිකට්ඨෙයන පරෙහි අභිභවතීයතාය. සබ්බඬගපච්චඬගපලිහඤ්ජනට්ඨෙයන ඡෙදනභෙදනාදිඅධිකරණභාවෙන. උග්ගාටසදිසතාය අධිකුට්ටනට්ඨෙයන. අවණෙ වණං උජ්ජාදෙත්වා අන්තො අනුපවිසනසභාවතාය විනිවිජ්ඣනට්ඨෙයන. දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකඅනත්ථනිමිත්තතාය සාසඬකසජ්ජපටිභයට්ඨෙයන. දිට්ඨිථාමෙනාති තස්සා දිට්ඨියා ථාමගතභාවෙන. දිට්ඨිපරාමාසෙනාති දිට්ඨිසඬාතපරාමසනෙන. දිට්ඨියෙව හි ධම්මසභාවං අතික්කමිත්වා පරතො ආමසනෙන පරාමාසො. අභිනිවිස්සාති තණ්හාහිනිවෙසපුබ්බඬගමෙන දිට්ඨාහිනිවෙසෙන “ඉදමෙවෙත්ථ තථ”න්ති අභිනිවිසිත්වා. යස්මා හි අභිනිවෙසනං තත්ථ අභිනිවිට්ඨං නාම භොති. තස්මා ආහ “අධිට්ඨන්තිවා”ති.

235. නත්ථිති වත්තුකාමොපිති අත්තනො ලද්ධිං නිගුහෙතුකාමතාය අවජානිතුකාමොපි. සම්පට්ච්ඡති පටිජානාති. ද්වෙ කථාති විසංවාදනකථං සන්ධාය වදති. අභුතකථා හි පුබ්බෙ පවත්තා භුතකථාය වසෙන ද්වෙ කථාති වුච්චති.

236. කස්ස ඛො නාමාති ඉමිනා සත්ථා “න මම තුය්හං තාදිසස්ස අත්ථාය ධම්මදෙසනා නාම භුතපුබ්බා”ති දස්සෙති. තෙනාහ “ඛත්තියස්ස වා”තිආදි.

ඤාණමයා උස්මා එතස්ස අත්ථිති උස්මි, තථාරූපෙහි පච්චයෙහි අනුස්මිකතො තස්මිං අත්තභාවෙ පටිවෙධගබ්භොඅපි උස්මිකතොති විකතභාවතො පඤ්ඤාබ්ජමස්ස ඉමස්මිං ධම්මවිනයෙ අපි නු අත්ථිති භගවා භික්ඛු පුච්ඡති. තෙ

පටික්ඛිපන්තා වදන්ති යානගතෙන දුච්චරිතෙන ඤාණුපහතභාවං සම්පස්සන්තා. නිත්තෙජ්ඣතොති නිත්තෙජං භූතො තෙජොභානිජ්ජත්තො. තතො එව භික්ඛූනම්පි සම්මුඛා ඔලොකෙතුං අසමත්ථතාය පත්තක්ඛන්ධො අධොමුඛො. සහධම්මිකං කිඤ්චි වත්තුං අවිසහනතො අජ්ජට්ඨානො. සම්පත්තූපගන්ති සම්පත්තිආවහං. පටිජ්ජස්සම්භෙත්තොති පටිසෙධෙන්තො.

237. අන්තරායකරලද්ධියා සභාවච්ඡාදනෙන පරිසං සොධෙති. නිස්සාරෙති නිහරති අවිසුද්ධදිට්ඨිතාය. කස්සචි බුද්ධානුභාවං අජානන්තස්ස. තස්ස හි එවං භවෙය්‍ය “සහසා කථිත”න්ති. න හි කදාචි බුද්ධානං සහසා කිරියා නාම අත්ථි. අස්සාති “කස්සචි”ති චුත්තභික්ඛුස්ස. සුත්වාපි තුණ්හිභාවං ආපජ්ජෙය්‍යාති අථාපි සියාති සම්බන්ධො. තං සබ්බන්ති “සවෙ හි”තිආදිනා චුත්තං සබ්බං පරිකප්පනං. න කර්ස්සන්තීති පරිසාය ලද්ධිං සොධෙතීති සම්බන්ධො. ලද්ධිං පකාසෙන්තොති මහාසාවජ්ජතාවසෙන පකාසෙන්තො. සඤ්ඤාචිතක්කෙහීති සුභනිමිත්තානුබ්‍රාසඤ්ජනග්ගාභාදිවසෙන පවත්තෙහි සඤ්ඤාචිතක්කෙහි. තෙනාහ “කිලෙසකාමසම්පයුත්තෙහි”ති. මෙථුනසමාවාරන්ති ඉදං අධිකාරවසෙන චුත්තං. තදඤ්ඤම්පි පන – “අපිව ඛො මාතුගාමස්ස උච්ඡාදනං පරිමද්දනං නභාපනං සම්බාහනං සාදියතී”තිආදිනා (අ. නි. 7.50) ආගතං විසභාගවත්ථුච්ඡයං ආම්සපරිභොගං. “අඤ්ඤත්‍රෙව කාමෙහි අඤ්ඤත්‍ර කාමසඤ්ඤාහි අඤ්ඤත්‍ර කාමචිතක්කෙහි සමාවරිස්සති”ති නෙතං යානං විජ්ජති.

238. යොනිසො පච්චවෙක්ඛණෙන නත්ථි එත්ථ ඡන්දරාගොති නිච්ඡන්දරාගො, තං නිච්ඡන්දරාගං. කදාචි උපොසථිකභාවෙන සමාදින්නසීලාපි භොන්ති කදාචි නොති අනිබද්ධසීලානං ගහට්ඨානං. සීලසමාදානභාවතො අන්තරායකරං. වත්ථුකාමානං සච්ඡන්දරාගපරිභොගඤ්ච. අපච්චවෙක්ඛණෙන භික්ඛූනං ආවරණකරං. පච්චයානං සච්ඡන්දරාගපරිභොගඤ්ච. අයං අරිට්ඨො දුග්ගතිතාය පරියත්තියා වසෙන අම්භෙ වෙච අබ්භාවික්ඛති, අත්තානඤ්ච ඛනති, බහුඤ්ච අපුඤ්ඤං පසවතීති එවං සඤ්ඤා මා භොන්තුති දුග්ගතිතාය පරියත්තියා දොසං දස්සෙන්තො ආහ. උග්ගණ්හන්තීති සජ්ඣායන්ති වෙච වාචුග්ගතං කරොන්තා ධාරෙන්ති වාති අත්ථො.

සුත්තන්තිආදිනා නවජ්ජහෙදම්පි පරියත්තිධම්මං පරියාදියති. කථං සුත්තං නවජ්ජහෙදං? සගාථකඤ්චි සුත්තං ගෙය්‍යං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණං, තදුභයවිනිමුත්තඤ්ච සුත්තං උදානාදිවිසෙසසඤ්ඤාචරහිතං නත්ථි, යං සුත්තඛිගං සියා, මඛිගලසුත්තාදීනඤ්ච සුත්තඛිගසඛිගහො න සියා ගාථාභාවතො ධම්මපදාදීනං විය, ගෙය්‍යඛිගසඛිගහො වා සියා සගාථකත්තා සගාථාවග්ගස්ස විය, තථා උභතොච්ඡිගාදීසු සගාථකජ්ජෙසානන්ති? චුච්චතෙ –

සුත්තන්ති සාමඤ්ඤවිධි, විසෙසවිධියො පරෙ;
සනිමිත්තා නිරුළුභත්තා, සහතාඤ්ඤෙන නඤ්ඤතො. (දී. නි. ටී.
1.නිදානකථාවණ්ණනා; අ. නි. ටී. 2.4.6; සාරත්ථ. ටී. 1.බාහිරනිදානකථා);

සබ්බස්සපි හි බුද්ධවචනස්ස සුත්තන්ති අයං සාමඤ්ඤවිධි. තෙනෙවාහ ආයස්මා මහාකච්චානො නෙත්තියං (නෙත්ති. 1.සඬගහවාර)

“නවවිධසුත්තන්තපරියෙට්ඨි”ති. “එත්තකං තස්ස භගවතො සුත්තාගතං සුත්තපරියාපන්නං (පාවි. 655, 1242), සකවාදෙ පඤ්ච සුත්තසතානී”ති (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා; කථා. අට්ඨ. නිදානකථා) එවමාදි ව එතස්ස අත්ථස්ස සාධකං. තදෙකදෙසෙසු පන ගෙයාදයො විසෙසව්ධයො තෙන තෙන නිමිත්තෙන පතිට්ඨිතා. තථා හි ගෙයාස්ස සගාථකත්තං තබ්බාවනිමිත්තං. ලොකෙහි හි සසිලොකං සගාථකං වා චුණ්ණියගන්ථං “ගෙයා”න්ති වදන්ති. ගාථාවිරහෙ පන සති පුච්ඡං කත්වා විස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස තබ්බාවනිමිත්තං. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනඤ්ඤි “බ්‍යාකරණ”න්ති වුච්චති, බ්‍යාකරණමෙව වෙය්‍යාකරණං.

එවං සන්නෙ සගාථකාදීනමපි පුච්ඡං කත්වා විස්සජ්ජනවසෙන පවත්තානං වෙය්‍යාකරණභාවො ආපජ්ජති? නාපජ්ජති ගෙයාදියඤ්ඤානං අනොකාසභාවතො, “ගාථාවිරහෙ සති”ති විසෙසිතත්තා ව. තථා හි ධම්මපදාදීසු කෙවලං ගාථාබන්ධෙසු, සගාථකත්තෙහි සොමනස්සඤ්ඤාණමයිකගාථායුත්තෙසු, “චුත්තඤ්ඤෙහ”න්ති (ඉතිවු. 1) ආදිවචනසම්බන්ධෙසු, අබ්භූතධම්මපටිසංයුත්තෙසු ව සුත්තවිසෙසෙසු යථාක්කමං ගාථා-උදාන-ඉතිචුත්තක-අබ්භූතධම්ම-සඤ්ඤා පතිට්ඨිතා, තථා සතිපි ගාථාබන්ධභාවෙ භගවතො අතීතාසු ජාතීසු වරියානුභාවජ්ජකාසකෙසු ජාතකසඤ්ඤා, සතිපි පඤ්චවිස්සජ්ජනභාවෙ සගාථකත්තෙ ව කෙසුපි සුත්තන්තෙසු වෙදස්ස ලභාපනතො වෙදල්ලසඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති එවං තෙන තෙන සගාථකත්තාදීනා නිමිත්තෙන තෙසු තෙසු සුත්තවිසෙසෙසු ගෙයාදියඤ්ඤා පතිට්ඨිතාති විසෙසව්ධයො සුත්තඬගතො පරෙ ගෙයාදයො. යං පනෙත්ථ ගෙයාඬගාදිනිමිත්තරහිතං, තං සුත්තඬගං විසෙසසඤ්ඤාපරිභාරෙන සාමඤ්ඤසඤ්ඤාය පවත්තනතොති. නනු ව සගාථකං සුත්තං ගෙයාං, නිග්ගාථකං සුත්තං වෙය්‍යාකරණන්ති සුත්තඬගං න සම්භවතීති වොදනා තදවත්ථා එවාති? න තදවත්ථා සොධිතත්තා. සොධිතඤ්ඤි පුබ්බෙ “ගාථාවිරහෙ සති පුච්ඡාවිස්සජ්ජනභාවො වෙය්‍යාකරණස්ස තබ්බාවනිමිත්ත”න්ති.

යඤ්ච චුත්තං “ගාථාභාවතො මඬගලසුත්තාදීනං සුත්තඬගසඬගහො න සියා”ති (වු. පා. 5.1; සු. නි. 261), තං න, නිරුල්භත්තා. නිරුල්භො හි මඬගලසුත්තාදීනං සුත්තභාවො. න හි තානි ධම්මපදබුද්ධවංසාදයො විය ගාථාභාවෙන පඤ්ඤාතානි, කිත්තු සුත්තභාවෙනෙව. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං “සුත්තනාමක”න්ති නාමග්ගහණං කතං. යං පන චුත්තං “සගාථකත්තා ගෙයාඬගසඬගහො සියා”ති, තදපි තත්ථි, යස්මා සහතාඤ්ඤෙන. සහ ගාථාහීති හි සගාථකං, සහභාවො ව නාම අත්ථතො අඤ්ඤෙන හොති, න ව මඬගලසුත්තාදීසු ගාථාවිනිමුත්තො කොචි සුත්තපදෙසො අත්ථි, යො “සහ ගාථාහී”ති වුච්චෙය්‍ය, න ව සමුදායො නාම කොචි අත්ථි. යදපි චුත්තං “උභතොවිභවිගාදීසු සගාථකජ්ජෙසානං ගෙයාඬගසඬගහො සියා”ති, තදපි න අඤ්ඤතො. අඤ්ඤා එව හි තා ගාථා ජාතකාදිපරියාපන්නත්තා, අතො න තාහි උභතොවිභවිගාදීනං ගෙයාඬගභාවොති. එවං සුත්තාදීනං අඬගානං අඤ්ඤමඤ්ඤසඬකරාභාවො වෙදිතබ්බො.

අත්ථත්ථත්ති අත්ථභූතං යථාභූතං අත්ථං. අනත්ථම්පි කෙවි විපල්ලාසවසෙන “අත්ථො”ති ගණ්හන්ති “අත්ථත්ථ”න්ති විසෙසෙත්වා වුත්තං. කාරණත්ථත්ති කාරණභූතං අත්ථං, සීලං සමාධිස්ස කාරණං, සමාධි විපස්සනායාති එවං තස්ස තස්ස කාරණභූතං අත්ථං. තෙනාහ “ඉමස්මිං යානෙ සීල”න්තිආදි. තෙනෙතං දස්සෙති – ඉමස්මිං යානෙ සීලං කථිතං, තඤ්ච යාවදෙව සමාධත්ථං, සමාධි විපස්සනත්ථො, විපස්සනා මග්ගත්ථා, මග්ගො ඵලත්ථො, වට්ටං කථිතං යාවදෙව විවට්ටාධිගමත්ථත්ති ජානිතුං න සක්කොන්තිති. එවං පාළියං “අත්ථ”න්ති ඉමිනා භාසිතත්ථපයොජනත්ථානං ගහිතතා වෙදිතඛිබ්බා. න පරිග්ගණ්හන්තිති න විචාරෙත්ති, නිජ්ඣානපඤ්ඤාක්ඛමා න භොන්ති, නිජ්ඣායිත්වා පඤ්ඤාය රොචෙත්වා ගහෙතඛිබ්බා න භොන්තිති අධිප්පායො. ඉති එවං එතාය පරියත්තියා වාදප්පමොක්ඛානිසංසා අත්තතො උපරි පරෙහි ආරොපිතවාදස්ස නිග්ගහස්ස මොක්ඛපයොජනා හුත්වා ධම්මං පරියාපුණන්ති. වාදප්පමොක්ඛො වා නින්දාපමොක්ඛො. යස්ස වාති යස්ස ච සීලාදිපූරණෙන පත්තඛිබ්බස්ස, මග්ගස්ස වා තදධිගමෙන පත්තඛිබ්බස්ස, ඵලස්ස වා තදධිගමෙන පත්තඛිබ්බස්ස, අනුපාදාවිමොක්ඛස්ස වා අත්ථාය. ධම්මං පරියාපුණන්ති, ඤායෙන පරියාපුණන්තිති අධිප්පායො. නානුභොන්ති න වින්දන්ති. තෙසං තෙ ධම්මා දුග්ගහිතා උපාරම්භමානාදප්පමක්ඛපළාසාදිගෙතුභාවෙන දීඝරත්තං අහිතාය දුක්ඛාය සංවත්තන්ති.

239. අලං පරියත්තො ගදො අස්සාති අලගද්දො අනුනාසිකලොපං ද-කාරාගමඤ්ච කත්වා. වට්ටදුක්ඛකන්තාරතො නිත්ථරණත්ථාය පරියත්ති නිත්ථරණපරියත්ති. භණ්ඩාගාරෙ නියුත්තො භණ්ඩාගාරිකො, භණ්ඩාගාරිකො විය භණ්ඩාගාරිකො, ධම්මරතනානුපාලකො. අඤ්ඤං අත්ථං අනපෙක්ඛිත්වා භණ්ඩාගාරිකස්සෙව සතො පරියත්ති භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති. “වංසානුරක්ඛකොවා”ති අවධාරණං සීභාවලොකනඤායෙන තන්තිධාරකොව පවෙණිපාලකොවාති පුරිමපදද්වයෙපි යොජෙතඛිබ්බං.

යදි තන්තිධාරණාදිඅත්ථං බුද්ධවචනස්ස පරියාපුණනං භණ්ඩාගාරිකපරියත්ති, කස්මා “බිණාසවස්සා”ති විසෙසෙත්වා වුත්තං, නනු එකච්චස්ස පුට්ඨජනස්සපි අයං නයො ලඛිතීති අනුයොගං සන්ධායාහ “යො පනා”තිආදි. අත්තතො යානෙති නිත්ථරණට්ඨානෙ. කාමං පුට්ඨජනො “පවෙණිං පාලෙස්සාමි”ති අජ්ඣාසයෙන පරියාපුණාති. අත්තතො පන භවකන්තාරතො අනිත්තිණ්ණත්තා තස්ස සා පරියත්ති නිත්ථරණපරියත්ති එව නාම භොතිති අධිප්පායො. තෙනාහ “පුට්ඨජනස්සා”තිආදි.

නිජ්ඣානං ඛමන්තිති නිජ්ඣානපඤ්ඤං ඛමන්ති. තත්ථ තත්ථ ආගතෙ සීලාදිධම්මෙ නිජ්ඣායිත්වා පඤ්ඤාය රොචෙත්වා යථාවතො ගහෙතඛිබ්බා භොන්ති. තෙනාහ “ඉධ සීල”න්තිආදි. න කෙවලං සුග්ගහිතං පරියත්තිං නිස්සාය මග්ගභාවනාඵලසවිජිකිරියා, පරවාදනිග්ගහසකවාදපතිට්ඨාපනාදීනිපි ඉජ්ඣන්තිති දස්සෙතුං “පරවාදෙ”තිආදි වුත්තං. තෙනාහ “උප්පන්නං පරප්පවාදං සහධම්මෙන සුනිග්ගහං නිග්ගහිත්වා”තිආදි (දී. නි. 2.268). ඉච්ඡිතිච්ඡිතට්ඨානන්ති

දිට්ඨිවිනිවෙය්‍යාදිවසෙන ඉච්ඡිතං ඉච්ඡිතං පාළිපදෙසං. මොවෙකුන්ති අපනෙතුං. අභිතාය දුක්ඛාය අසංවත්තනම්පි තදභාවෙ උප්පජ්ජනකභිතසුඛස්ස කාරණමෙව තස්මිං සති භාවතොති. සුග්ගහිතඅලගද්දස්සපි භිතාය සුඛාය සංවත්තනතා දට්ඨබ්බා.

240. උත්තරන්ති එතෙනාති උත්තරො, සිතන්ති ඛන්ධන්ති සෙනු, උත්තරො ච සො සෙනු වාති උත්තරසෙනු. කුලං පරතීරං වහති පාපෙතීති කුල්ලං. කලාපං කත්වා බද්ධොති වෙච්ඡාදිති කලාපවසෙන බද්ධො. අණුන්ති ඉදං අට්ඨසමාපත්තිආරම්මණං සඤ්ඤොජනං සන්ධාය වදති. ථූලන්ති ඉතරං. දිට්ඨිත්ති යථාභූතදස්සනං, විපස්සනන්ති අත්ථො. එවං පරිසුද්ධං එවං පරියොදානන්ති තෙභූමකෙසු ධම්මෙසු ඤාතං “නෙතං මම, නෙසොභමස්මි, න මෙසො අත්තා” ති, එවං තණ්හාදිට්ඨිසංකිලෙසාභාවෙන සබ්බසො විසුද්ධං, පරිසුද්ධන්තා එව පරියොදානං. න අල්ලියෙථාති නිකන්තිවසෙන න නිස්සයෙථ. න කෙලායෙථාති න මමායෙථ. න ධනායෙථාති ධනං දුඛං න කයිරාථ. උභයත්ථාති සමථෙ විපස්සනාය ව.

අසද්ධම්මෙතිආදීසු අසතං භීතජ්ඣාසයානං ධම්මොති අසද්ධම්මො. ගාමවාසිනං ධම්මොති ගාමධම්මො. කිලෙසානං වස්සනසභාවතාය වසලධම්මො. කිලෙසෙහි දුස්සිතත්තා ථූලත්තා ච දුට්ඨුල්ලො. උදකසුද්ධිපරියොසානතාය ඔදකත්තිකො. “ධම්මාපි වො පහාතබ්බා” ති ඉමිනාපි ඔවාදෙන භික්ඛු උද්දිස්ස කථෙත්තොපි අරිට්ඨංයෙව නිග්ගණ්හාති.

241. තිව්ධග්ගාභවසෙනාති තණ්හාමානදිට්ඨිග්ගාභවසෙන. යදි එවං “අභං මමාති ගණ්හාති” ති ගාහද්වයමෙව කස්මා චුත්තන්ති? නයිදමෙවං තත්ථාපි ගාහත්තයස්සෙව චුත්තත්තා. “අභ”න්ති හි ඉමිනා මානදිට්ඨිග්ගාභා චුත්තා “අභමස්මි” ති ගාහසාමඤ්ඤතො. දිට්ඨිපි දිට්ඨිට්ඨානං පුරිමුජ්ජන්තාය දිට්ඨියා උත්තරදිට්ඨියා සක්කායදිට්ඨියා සස්සතදිට්ඨියා ච කාරණභාවතො. ආරම්මණං පඤ්ච ඛන්ධා, රූපාරම්මණාදිති ව. දිට්ඨියා පච්චයො අවිජ්ජා-එස්ස-සඤ්ඤා-විතක්ක-අයොනිසොමනසිකාර-පාපමිත්තපරතොසොසාදිකො දිට්ඨියා උපනිස්සයාදිපච්චයො. චුත්තඤ්ඤෙනං පටිසම්භිදායං (පටි. ම. 1.124) “කතමාති අට්ඨ දිට්ඨිට්ඨානාති අවිජ්ජාපි එස්සොපි සඤ්ඤාපි විතක්කොපි අයොනිසොමනසිකාරොපි පාපමිත්තොපි පරතොසොසොපි දිට්ඨිට්ඨාන”න්තිආදි. රූපාරම්මණාති රූප්පනසභාවධම්මාරම්මණා. රූපං පන අත්තාති න වත්තබ්බං ඉධ “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති” ති (සං. නි. 3.81, 345) ඉමස්ස ගාහස්ස අනධිජ්ජෙතත්තා. සො හි “යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨාන”න්තිආදිනා පරතො චුච්චති. ඉධ පන “රූපවත්තං අත්තානං සමනුපස්සති, අත්තති රූපං, රූපස්මිං අත්තාන”න්ති ඉමෙ තයො ගාභා අධිජ්ජෙතාති කෙච්චි, තදයුත්තං. යස්මා රූපං අත්තා න හොති, අත්තග්ගාහස්ස පන ආලම්බනං හොති, අත්තසභාවෙයෙව වා රූපාදිධම්මෙ ආරබ්භ අත්තදිට්ඨි උප්පජ්ජති, න අත්තානං තස්ස පරමත්ථතො අනුපලබ්භනතො, තස්මා රූපාදිආරම්මණාව අත්තදිට්ඨිති කත්වා චුත්තං, රූපං පන “අත්තා” ති න

වත්තබ්බන්ති අයමෙත්ථ අත්ථො. “යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨාන”න්තිආදිනා පන විපස්සනාපටිවිපස්සනා විය දිට්ඨිඅනුපස්සනා නාම දස්සිතා.

ගන්ධරසථොට්ඨබ්බායතනානං සම්පත්තගාහිත්ථියවිසයතාය පත්ථා ගහෙතබ්බතා. තඤ්ඤි තස්ස අත්තනො විසයං පරිභුත්ථා සම්බන්ධං හුත්ථා ගණ්භාති. අවසෙසානි සත්තායතනානි විඤ්ඤානං නාම මනසා විඤ්ඤාතබ්බතො. අඤ්ඤථා ඉතරෙසම්පි විඤ්ඤාතතා සියා. පත්තන්ති අධිගතං. පරියෙසිතන්ති ගවෙසිතං. අනුවචරිතන්ති චිත්තිතං. තෙනාහ “මනසා”ති. එත්ථ ච පත්තපරියෙසනානං අපටික්ඛෙපස්ස, විසුං, එකජ්ඣං පටික්ඛෙපස්ස ච වසෙන චතුක්කොට්ඨකං දස්සෙත්ථා පත්තපරියෙසිතෙහි අනුවචරිතස්ස හෙදං දස්සෙතුං “ලොකස්මිඤ්ඤි”තිආදි චුත්තං. පරියෙසිත්ථා පත්තං පයමං චෙතසා පච්ඡා කායෙන පත්තත්තා පත්තං නාම. පරියෙසිත්ථා නොපත්තං පරියෙසිතං නාම කෙවලං පරියෙසිතභාවතො. අපරියෙසිත්ථා පත්තඤ්ඤ ව නොපත්තඤ්ඤ මනසා අනුවචරිතබ්බතො මනසානුවචරිතං නාම.

අයඤ්ඤ ව්කජ්ජො ආකුලො වියාති “අථ වා”තිආදි චුත්තං. පත්තට්ඨෙතාති පත්තභාවෙන පත්තතාසාමඤ්ඤෙන. අපරියෙසිත්ථා නොපත්තං මනසානුවචරිතං නාම පත්තියා පරියෙසනාය ච අභාවතො. සබ්බං වා එතන්ති “පරියෙසිත්ථා පත්තමපි”තිආදිනා චුත්තං චතුබ්බිධමපි. ඉමිනාති “යම්පි තං දිට්ඨිට්ඨානං”තිආදිවචනෙන. විඤ්ඤාණාරම්මණා තණ්භාමානදිට්ඨියො කථිතා පාරිසෙසඤ්ඤායෙන. එවං පාරිසෙසඤ්ඤායපරිග්ගහෙ කිං පයොජනන්ති ආහ “දෙසනාවිලාසෙනා”තිආදි. යෙසං විනෙය්‍යානං දෙසෙතබ්බධම්මස්ස සරූපං අනාමසිත්ථා ආරම්මණකිච්ච-සම්පයුත්තධම්ම-ඵලවිසෙසාදි-පකාරන්තරවිභාවනෙන පටිවෙධො හොති, තෙසං තජ්ජකාරහෙදෙහි ධම්මෙහි, යෙසං පන යෙන එකෙනෙව පකාරෙන සරූපෙනෙව වා විභාවනෙ කතෙ පටිවෙධො හොති, තෙසං තං වත්ථා ධම්මස්සරත්තා තදඤ්ඤං නිරවසෙසාකාරවිභාවනඤ්ඤ දෙසනාවිලාසො. තෙනාහ “දිට්ඨාදිආරම්මණවසෙන විඤ්ඤාණං දස්සිත”න්ති.

දිට්ඨිට්ඨානන්ති දිට්ඨි එව දිට්ඨිට්ඨානං, තං හෙට්ඨා චුත්තනයමෙව. යං රූපං එසා දිට්ඨි “ලොකො ච අත්තා වා”ති ගණ්භාති. තං රූපං සන්ධාය “සො ලොකො සො අත්තා”ති වචනං චුත්තන්ති යොජනා. සො පෙච්ච භවිස්සාමිති උද්ධමාසාතනිකවාදවසෙනායං දිට්ඨිති ආහ “සො අහං පරලොකං ගන්ත්ථා නිච්චො භවිස්සාමි”තිආදි. ධූවොති ටීරො. සස්සතොති සබ්බදාහාවි. අවිපරිණාමධම්මොති ජරාය මරණෙන ච අවිපරිණාමෙතබ්බසභාවො, නිබ්බිකාරොති අත්ථො. තම්පි දස්සනන්ති තම්පි තථාචුත්තං දිට්ඨිදස්සනං අත්තානං විය තණ්භාදිට්ඨිග්ගාහවිසෙසෙන ගණ්භාති. තෙනාහ “එතං මමා”තිආදි. දිට්ඨාරම්මණාති දිට්ඨිවිසයා. කථං පන දිට්ඨි දිට්ඨිවිසයා හොතිති ආහ “විපස්සනායා”තිආදි. පටිවිපස්සනාකාලෙති යමකතො සම්මසනාදිකාලං සන්ධායාහ. තත්ථ අක්ඛරවිත්තකානං සද්දෙ විය, වෙදජ්ඣායිනං වෙදසත්ථෙ විය ච දිට්ඨියං දිට්ඨිගතිකානං දිට්ඨිග්ගාහජ්ජවත්ති දට්ඨබ්බා.

සමනුපස්සනීති පදස්ස ව තස්සො සමනුපස්සනා අත්ථොති යොජනා. තෙන සමනුපස්සනා නාම චතුබ්බිධාති දස්සෙති. තත්ථ ඤාණං තාව සමවිසමං සම්මා යාථාවතො අනුපස්සනීති සමනුපස්සනා. ඉතරා පන සංකිලෙසවසෙන අනු අනු පස්සන්තීති සමනුපස්සනා. යදි එවං භොතු තාව දිට්ඨිසමනුපස්සනා මිච්ඡාදස්සනභාවතො, කථං තණ්හාමානාති? තණ්හායපි සත්තානං පාපකරණෙ උපායදස්සනවසෙන පඤ්ඤාපතිරූපිකා පවත්ති ලබ්භතෙව, යාය වඤ්චනනිකතිසාවියොගා සම්භවන්ති. මානොපි සෙය්‍යාදිනා දස්සනවසෙනෙව තථා අත්තානං උභතීති තණ්හාමානානං සමනුපස්සනාපතිරූපිකා පවත්ති ලබ්භතීති දට්ඨබ්බං. අවිජ්ජමානෙති “එතං මමා” ති එවං ගහෙතබ්බෙ තණ්හාවත්ථුස්මිං අජ්ඣත්තඛන්ධපඤ්චකෙ අනුපලබ්භමානෙ විනට්ඨෙ. න පරිතස්සති භයපරිත්තාසතණ්හාපරිත්තාසානං මග්ගෙන සමුග්ගාතිතත්තා.

242. චතුභි කාරණෙහිති “අසති න පරිතස්සති” ති චුත්තමපි ඉතරෙහි තීභි සහ ගහෙත්වා චුත්තං. චතුභි කාරණෙහිති චතුක්කොට්ඨසුඤ්ඤතාකථනස්ස කාරණෙහි. බහිද්ධා අසතිති බාහිරෙ වත්ථුස්මිං අවිජ්ජමානෙ. සා පනස්ස අවිජ්ජමානතා ලද්ධවිනාසෙන වා අලද්ධාලාභෙන වාති පාළියං – “අහු වත මෙ, තං වත මෙ නත්ථි, සීයා වත මෙ, තං වතාහං න ලභාමි” ති චුත්තන්ති තද්වහං පරික්ඛාරවසෙන විහජිත්වා තත්ථ පරිතස්සනං දස්සෙතුං. “බහිද්ධා පරික්ඛාරවිනාසෙ” තිආදි චුත්තං. තත්ථ යානං “රථො වය්හ” න්ති එවමාදි. වාහනං හත්ථිඅස්සාදි.

යෙහි කිලෙසෙහිති යෙහි අසන්තපත්ථනාදිහි කිලෙසෙහි. එවං භවෙය්‍යාති එවං “අහු වත මෙ” තිආදිනා වොදනාදි භවෙය්‍ය. දිට්ඨිට්ඨානාධිට්ඨානපරිවෘත්තියානිතිවෙසානුසයානන්ති එත්ථ අපරාපරං පවත්තාසු දිට්ඨිසු යා පරතො උප්පන්නා දිට්ඨියො, තාසං පුරිමුප්පන්නා දිට්ඨියො කාරණං ධර්මොන දිට්ඨිට්ඨානාති. අධිකරණං ධර්මොන දිට්ඨාධිට්ඨානාති, පරිවෘත්තියානප්පත්තියා සබ්බාපි දිට්ඨිපරිවෘත්තියානාති. “ඉදමෙව සච්චං මොසමඤ්ඤ” න්ති (ම. නි. 2.202, 427; 3.27-29; උදා. 55; මහානි. 20; නෙත්ති. 59) පවත්තියා අභිනිවෙසා. අප්පභීනභාවෙන සන්තානෙ සයන්තීති අනුසයාති එවං දිට්ඨිට්ඨානාදිනං පදානං විභාගො වෙදිතබ්බො. තණ්හාදිහි කම්පනියතාය සබ්බසඬ්ඛාරාව ඉඤ්ජිතානීති සබ්බසඬ්ඛාරඉඤ්ජිතානී. සෙසපද්දවයෙපි එසෙව නයො. උපධියති එත්ථ දුක්ඛන්ති උපධි, ඛන්ධාව උපධි ඛන්ධුපධි. එස නයො සෙසෙසුපි. තදෙව ච ආගම්ම තණ්හා බීයති විරජ්ජති නිරුජ්ජකීති යොජනා. උච්ඡ්ඡ්ඡ්ඡාමි නාමස්සුතිආදිසු නිපාතමත්තං, සංසයෙ වා. තාසොති අත්තනියාභාවං පටිච්ච තණ්හාපරිත්තාසො වෙව භයපරිත්තාසො ව. තෙනාහ “තාසො හෙසො” තිආදි. නො වස්සං, නො ව මෙ සීයාති “අහ” න්ති කිර කොචි නො වස්සං, “මෙ” ති ව කිඤ්චි නො සීයාති. තාසප්පතිකාරදස්සනඤ්ඤෙනං.

243. එත්තාවතාති “එවං චුත්තෙ” තිආදිනා, පුච්ඡානුසන්ධිවසෙන පවත්තාය “ජයිමානි, භික්ඛවෙ, දිට්ඨිට්ඨානානී” තිආදිනා (ම. නි. 1.241) වා. සාපි හි අජ්ඣත්තඛන්ධවිනාසෙ පරිතස්සනකං දස්සෙත්වා අපරිතස්සනකං දස්සෙත්ති

පවත්නාති තස්සනකස්ස සුඤ්ඤතාදස්සනං අකිච්චසාධකම්පි
 සුඤ්ඤතාදස්සනමෙවාති ඉමෙසං වසෙන “චතුක්කොට්ඨකා සුඤ්ඤතා කථිතා”ති
 වුත්තං. ඛනිද්ධා පරික්ඛාරන්ති බාහිරං සවිඤ්ඤාණකං අවිඤ්ඤාණකඤ්ච
 සත්තොපකරණං. තඤ්ඤි ජීවිතවුත්තියා පරික්ඛාරකට්ඨෙන “පරික්ඛාරො”ති
 වුත්තං. පරිග්ගහං නාම කත්වාති “මම ඉද්”න්ති පරිග්ගහෙනබ්බතාය පරිග්ගහිතං
 නාම කත්වා. සබ්බොපි දිට්ඨිග්ගාහො “අත්තා නිච්චො ධූවො සස්සතො, අත්තා
 උච්ඡිජ්ජති විනස්සති”තිආදිනා අත්තදිට්ඨිසන්නිස්සයොයෙවාති වුත්තං.
 “සක්කායදිට්ඨිපමුඛා ද්වාසට්ඨිදිට්ඨියො”ති. අයාථාවග්ගාහිනා
 අහිනිවෙසනපඤ්ඤාපනානං උපත්ථම්මභාවතො දිට්ඨි ඵච නිස්සයොති
 දිට්ඨිනිස්සයො. පරිග්ගණ්ඨෙය්‍යාති නිච්චාදිවිසෙසයුත්තං කත්වා පරිග්ගණ්ඨෙය්‍ය.
 කිමෙවං පරිග්ගහෙනුං සක්කුණෙය්‍ය? සබ්බත්ථාති “තං, භික්ඛවෙ, අත්තවාදුපාදානං
 උපාදියෙථ, තං, භික්ඛවෙ, දිට්ඨිනිස්සයං නිස්සයෙථා”ති එතෙසුපි.

244. අත්තනි වා සතීති යස්ස අත්තනො සත්තකභාවෙන කිඤ්ච අත්තනියන්ති
 වුච්චෙය්‍ය, තස්මිං අත්තනි සති, සො ඵච පන අත්තා පරමත්ථතො නත්ථිති
 අධිජ්ජායො. සක්කා හි වත්තුං බාහිරකපරිකප්පිතො අත්තා “පරමත්ථො”ති? සියා
 බන්ධපඤ්චකං ඤෙය්‍යසභාවත්තා යථා තං සටො, යදි පන තදඤ්ඤං නාම කිඤ්ච
 අභවිස්ස, න තං නියමතො විපරිතං සියාති? න ච සො පරමත්ථතො අත්ථි පමාණෙහි
 අනුපලබ්භමානත්තා තුරඬගමවිසාණං වියාති. අත්තනියෙ වා පරික්ඛාරෙ සතීති
 “ඉදං නාම අත්තනො සත්තක”න්ති තස්ස කිඤ්චනභාවෙන නිච්ඡිතෙ කිස්මිඤ්ච
 වත්ථුස්මිං සති. අත්තනො ඉදන්ති හි අත්තනියන්ති. අහන්ති සතීති “අභං
 නාමාය”න්ති අභංකාරවත්ථුභූතෙ පරමත්ථතො නිද්ධාරිතසරූපෙ කිස්මිඤ්ච සති
 තස්ස සත්තකභාවෙන මමාති කිඤ්ච ගහෙනුං යුත්තං භවෙය්‍ය. මමාති සති
 “අභ”න්ති ඵත්ථාපි ඵසෙව නයො. ඉති පරමත්ථතො අත්තනො
 අනුපලබ්භමානත්තා අත්තනියං කිඤ්ච පරමත්ථතො නත්ථෙවාති සබ්බසඬ්ඛාරානං
 අනත්තතාය අනත්තනියතං, අනත්තනියතාය ච අනත්තකතං දස්සෙති. භූතතොති
 භූතත්ථතො. තථතොති තථසභාවතො. ථීරතොති ධීරසභාවතො නිබ්බිකාරතො.

යස්මා හුත්වා න භොතීති යස්මා පුබ්බෙ අසන්තං පච්චයසමවායෙන හුත්වා
 උජ්ජජ්ජිත්වා පුන භඩ්දුපගමෙන න භොති, තස්මා න නිච්චන්ති අනිච්චං, අධුචන්ති
 අත්ථො. තතො ඵච උජ්ජාදවයවත්තිතොති උජ්ජජ්ජනවසෙන නිරුජ්ඣනවසෙන ච
 පවත්තනතො. සභාවචිගමො ඉධ විපරිණාමො, බණ්ඩකතා තාවකාලිකතා,
 නිච්චසභාවාභාවො ඵච නිච්චපටික්ඛෙපො. අනිච්චධම්මා හි තෙනෙව අත්තනො
 අනිච්චභාවෙන අත්ථතො නිච්චතං පටික්ඛිපන්ති නාම. තථා හි වුත්තං “න
 නිච්චන්ති අනිච්ච”න්ති. උජ්ජාදජරාභඩ්දවසෙන රූපස්ස නිරන්තරබාධතාති
 පටිපිළනාකාරනස්ස දුක්ඛතා. සන්තාපො දුක්ඛදුක්ඛතාදිවසෙන සන්තාපනං
 පරිදහනං, තතො ඵචස්ස දුස්සහතාය දුක්ඛමතා. තිස්සන්තං දුක්ඛතානං
 සංසාරදුක්ඛස්ස ච අධිට්ඨානතාය දුක්ඛවත්ථුකතා. සුඛසභාවාභාවො ඵච
 සුඛපටික්ඛෙපො. විපරිණාමධම්මන්ති ජරාය මරණෙන ච විපරිණාමනසභාවං. යස්මා

ඉදං රූපං පච්චයසමවායෙන උප්පාදං, උප්පාදානන්තරං ජරං පත්වා අවස්සමෙව හිජ්ජති, හින්තඤ්ච හින්තමෙව, නාස්ස කස්සපි සඬකමොති
 භවත්තරානුපගමනසඬාතෙන සඬකමාභාවෙන විපරිණාමධම්මතං පාකටං කාතුං
 “භවසඬකන්ති උපගමනසභාව”න්ති චුත්තං. පකතිභාවච්ඡන්තං සභාවච්ඡමො
 නිරුජ්ඣනමෙව. නති අනිච්චං දුක්ඛං විපරිණාමධම්මං රූපං. ඉමිනාති “නො භෙතං,
 භන්තෙ”ති රූපස්ස තණ්හාදිග්ගාභානං චත්ථභාවපටික්ඛෙපෙන. රූපඤ්ච
 උප්පන්නං යිතිං මා පාපුණාතු, යිතිජ්ජත්තං මා ජීරතු, ජරජ්ජත්තං මා හිජ්ජතු,
 උදයබ්බයෙහි මා කිලමියතුති න එත්ථ කස්සපි වසිභාවො අත්ථි, ස්වායමස්ස
 අවසවත්තනට්ඨො අනත්තතාසල්ලක්ඛණස්ස කාරණං භොතීති ආහ
 “අවසවත්තතාකාරොත රූපං, භන්තෙ, අනත්තාති පටිජානන්ති”ති.
 නිවාසිකාරකවෙදකඅධිට්ඨායකවිරහෙන තතො සුඤ්ඤතා සුඤ්ඤට්ඨො, සාම්භූතස්ස
 කස්සපි අභාවො අස්සාමිකට්ඨො, යථාචුත්තවසවත්තිභාවාභාවො අනිස්සරට්ඨො,
 පරපරිකප්පිතඅත්තසභාවාභාවො එව අත්තපටික්ඛෙපට්ඨො.

යස්මා අනිච්චලක්ඛණෙන විය දුක්ඛලක්ඛණං, තදුභයෙන අනත්තලක්ඛණං
 සුච්ඤ්ඤාපයං, න කෙවලං, තස්මා තදුභයෙනෙත්ථ අනත්තලක්ඛණවිභාවනං
 කතන්ති දස්සෙත්තො “භගවා හී”තිආදිමාහ. තත්ථ අනිච්චවසෙනාති
 අනිච්චතාවසෙන. දුක්ඛවසෙනාති දුක්ඛතාවසෙන. න උපපජ්ජතිති න යුජ්ජති.
 තමෙව අයුජ්ජමානතං දස්සෙතුං “චක්ඛුස්ස උප්පාදොපි”තිආදි චුත්තං. යස්මා
 අත්තවාදී අත්තානං නිච්චං පඤ්ඤපෙති, චක්ඛුං පන අනිච්චං, තස්මා චක්ඛු විය
 අත්තාපි අනිච්චො ආපන්නො. තෙනාහ “යස්ස බො පනා”තිආදි. තත්ථ චෙතීති
 විගච්ඡති නිරුජ්ඣති. ඉති චක්ඛු අනත්තාති චක්ඛුස්ස උදයබ්බයවත්තතාය
 අනිච්චතා, අත්තතො ව අත්තවාදිනා අනිච්චතාය අනිච්ඡිතත්තා චක්ඛු අනත්තා.

කාමං අනත්තලක්ඛණසුත්තෙ (සං. නි. 3.59; මහාව. 20) – “යස්මා ච බො,
 හික්ඛවෙ, රූපං අනත්තා, තස්මා රූපං ආබාධාය සංවත්තති”ති රූපස්ස අනත්තතාය
 දුක්ඛතා විභාවිතා විය දිස්සති, තථාපි “යස්මා රූපං ආබාධාය සංවත්තති, තස්මා
 අනත්තා”ති පාකටතාය සාබාධතාය රූපස්ස අත්තසාරාභාවො විභාවිතො, තතො
 එව ච “න ලබ්භති රූපෙ එවං මෙ රූපං භොතු, එවං මෙ රූපං මා අභොසී”ති රූපෙ
 කස්සපි අනිස්සරතා, තස්ස ච අවසවත්තතාකාරො දස්සිතොති ආහ “දුක්ඛවසෙන
 අනත්තතං දස්සෙති”ති. යදනිච්චං තං දුක්ඛන්ති යං චත්ථ අනිච්චං, තං දුක්ඛං
 උදයබ්බයපටිපිළිතත්තා, යං පන නිච්චං තදභාවතො, තං සුඛං යථා තං නිබ්බානන්ති
 අධිජ්ජායො. යං තන්ති කාරණනිද්දෙසොවායං, යස්මා රූපං අනිච්චං, තං තස්මාති
 අත්ථො. යං දුක්ඛං තදනත්තාති එත්ථ චුත්තතයෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.
 අනිච්චන්ති ඉමිනා සටාදි විය පච්චයුජ්ජන්නත්තා රූපං අනිච්චන්ති ඉමමත්ථං
 දස්සෙති. ඉමිනාව නයෙන “අනත්තා”ති වත්තුං ලබ්භමානෙපි “අනත්තා”ති
 වත්තා නාම නත්ථි. එවං දුක්ඛන්ති වදන්තිති එත්ථාපි යථාරහං වත්තබ්බං
 “අක්ඛිසුලාදිවිකාරජ්ජත්තකාලෙ විය පච්චයුජ්ජන්නත්තා දුක්ඛං රූප”න්තිආදිනා.

දුද්දසං දුප්පඤ්ඤාපනං. තථා හි සරහඬිගාදයොපි සත්ථාරො නාද්දසංසු, කුතො පඤ්ඤාපනා. තයිදං අනත්තලක්ඛණං.

තස්මාතිහාතිආදිනා තියද්ධගතරූපං ලක්ඛණත්තයං ආරොපෙත්වා චුත්තන්ති ආහ “එතරහි අඤ්ඤදාපි”ති. තං පන යාදිසං තාදිසමිපි තථා චුත්තන්ති අජ්ඣත්තාදිවිසෙසොපි චත්තබ්බො. පි-සද්දෙන වා තස්සාපි සඬගහො දට්ඨබ්බො.

245. උක්කණ්ඨතීති නාහිරමති. අඤ්ඤත්ථ “නිබ්බදා”ති බලවවිපස්සනා චුච්චති, සානුලොමා පන සඬබාරූපෙක්ඛා “චුට්ඨානගාමිනී”ති, සා ඉධ කථං නිබ්බදා නාම ජාතාති ආහ “චුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාය හී”තිආදි. ඉමිනා සිබාපත්තනිබ්බෙදනය චුට්ඨානගාමිනී ඉධ නිබ්බදානාමෙන චුත්තාති දස්සෙති.

“සො අනුපුබ්බෙන සඤ්ඤග්ගං ඵ්ඤති”ති (දී. නි. 1.414, 415) වත්වා “සඤ්ඤා බො පොට්ඨපාද පයමං උප්පජ්ජති, පච්ඡා ඤාණං”න්ති (දී. නි. 1.416) චුත්තත්තා සඤ්ඤග්ගන්ති චුත්තා ලොකියාසු පහානසඤ්ඤාසු සිබාපත්තභාවතො. ධම්මට්ඨිතිඤාණන්ති චුත්තා ඉදප්පච්චයතාදස්සනස්ස මත්ථකප්පත්තීති කත්වා. තතො පරඤ්ඤි අසඬබතාරම්මණං ඤාණං හොති. තෙනාහ – “පුබ්බෙ බො සුසිම ධම්මට්ඨිතිඤාණං, පච්ඡා නිබ්බානෙ ඤාණං”න්ති (සං. නි. 2.70).

පාරිසුද්ධිපධානියඬගන්ති චුත්තා මග්ගාධිගමස්ස පරිපත්ථභූතසබ්බසංකිලෙසවිසුද්ධි පධානිකස්ස යොගිතො, පධානභාවනාය වා ජාතං අඬගන්ති කත්වා.

පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිති චුත්තා

පරමුක්කංසගතපටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිභාවතො. අතම්මයතන්ති එත්ථ තම්මයතා නාම තණ්හා, කාමතණ්හාදීසු තාය තාය නිබ්බත්තත්තා තම්මයං නාම

තෙභුමිකප්පවත්තං, තස්ස භාවොති කත්වා. තස්සා තණ්හාය පරියාදානතො චුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනා අතම්මයතාති චුච්චති. නිස්සායාති තං අතම්මයතං පච්චයං කත්වා. ආගම්මාති තස්සෙව වෙච්චනං. නානත්තාති නානාසභාවා බහු

අනෙකප්පකාරා. නානත්තසිතාති නානාරම්මණනිස්සිතා රූපාදිවිසයා. එකත්තාති

එකසභාවා. එකත්තසිතාති එකංයෙව ආරම්මණං නිස්සිතා. තං නිස්සායාති තං

එකත්තසිතං උපෙක්ඛං පච්චයං කත්වා. එතිස්සාති එතිස්සා උපෙක්ඛාය. පහානං

හොතීති අඤ්ඤාණුපෙක්ඛතො පභූති සබ්බං උපෙක්ඛං පජහිත්වා ධීතස්ස

“අතම්මයතා”ති චුත්තාය චුට්ඨානගාමිනීවිපස්සනාය

අරූපාවචරසමාපත්තිඋපෙක්ඛාය විපස්සනුපෙක්ඛාය ව පහානං හොතීති

පරියාදානන්ති චුත්තාති. සබ්බසඬබාරගතස්ස මුඤ්චිතුකම්යතාපටිසඬබානස්ස

සිබාපත්තභාවතො චුට්ඨානගාමිනී මුඤ්චිතුකම්යතා පටිසඬබානන්ති ව චුත්තා.

මුදුමජ්ඣාදිවසෙන පවත්තිආකාරමත්තං, අත්ථතො එකත්ථා මුඤ්චිතුකම්යතාදයො, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං. ද්විති නාමෙහිති ගොත්‍රභූ, වොදානන්ති ඉමෙහි ද්විති නාමෙහි.

විරාගොති මග්ගො, අච්චන්තමෙව විරජ්ජති එතෙනාති විරාගො, තෙන.

මග්ගෙන හෙතුභූතෙන. විමුච්චතිති පටිප්පස්සද්ධිවිමුත්තිවසෙන විමුච්චති. තෙනාහ

“එලං කපීත”න්ති.

මහාබ්‍රහ්මයාගේ පසංසාවට නමුත් යථා ‘‘මහාරාජා’’ නි. තථා හි තං පසංසන්තො සත්ථා ‘‘අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, භික්ඛු උක්ඛිත්තපලිසො ඉතිපි’’ නිආදිමාහාති. තදත්ථං විවරිතුං ‘‘ඉදානි තස්සා’’ නිආදි වුත්තං. යථාභූතෙහීති යාථාවතො භූතෙහි. දුරුක්ඛිපනට්ඨෙයනාති පචුරජනෙහි උක්ඛිපිතුං අසක්කුණෙය්‍යාහාවෙන. නිබ්බානනගරජපවෙසෙ විබන්ධනෙන පලිසො වියාති පලිසොති වුච්චති. මත්ථකච්ඡන්තො තාලො පත්තඵලාදීනං අනඬගතො තාලාවත්ථු අසිවෙ ‘‘සිවා’’ නි සමඤ්ඤා විය. තෙනාහ ‘‘සීසච්ඡන්තතාලො විය කතා’’ නි. පුනඛිහවස්ස කරුණසීලො, පුනඛිහවං වා ඵලං අරහතීති පොනොහවිකො. ඵවංභූතො පන පුනඛිහවං දෙනි නාමාති ආහ ‘‘පුනඛිහවදායකො’’ නි. පුනඛිහවබන්ධානං පච්චයොති ඉමිනා ජාතිසංසාරොති ඵලපවාරෙන කාරණං වුත්තන්ති දස්සෙති. පරික්ඛාති වුච්චති සන්තානස්ස පරික්ඛිපනතො. සංකිණ්ණත්තාති සබ්බසො කිණ්ණත්තා විනාසිතත්තා. ගම්භීරානුගතට්ඨෙයනාති ගම්භීරං අනුපවිට්ඨට්ඨෙයන. ලුඤ්චිත්ථාති උද්ධරිත්ථා. එතානීති කාමරාගසඤ්ඤාජනාදීනි. අග්ගලාති වුච්චන්ති අවධාරණට්ඨෙයන. අග්ගමග්ගෙන පතීතො මානද්ධජො එතස්සාති පතීතමානද්ධජො. ඉතරහාරොරොපනස්ස පුරිමපදෙහි පකාසිතත්තා ‘‘මානහාරස්සෙව ඔරොපිතත්තා පන්තහාරොති අධිජ්ජෙතො’’ නි වුත්තං. මානසංයොගෙනෙව විසංයුත්තත්තාති එත්ථාපි ඵසෙව නයො. පඤ්චපි බන්ධෙ අවිසෙසතො අස්මීති ගහෙත්ථා පවත්තමානො ‘‘අස්මිමානො’’ නි අධිජ්ජෙතොති වුත්තං ‘‘රූපෙ අස්මීති මානො’’ නිආදි.

නගරද්වාරස්ස පරිස්සයපට්ඨානනත්ථඤ්ඤෙව සොහනත්ථඤ්ඤ උභොසු පස්සෙසු එසිකත්ථම්මෙහ නිබ්භිත්ථා යපෙන්නීති ආහ ‘‘නගරද්වාරෙ උස්සාපිතෙ එසිකත්ථම්මෙහ’’ නි. පාකාරවිද්ධංසනෙනෙව පරික්ඛාය භූමිසමකරණං හොතීති ආහ ‘‘පාකාරං භින්දන්තො පරික්ඛං සංකිරිත්ථා’’ නි. එවන්තිආදි උපමාසංසන්දනං. සන්තො සංවිජ්ජමානො කායො ධම්මසමුහොති සක්කායො, උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං. ද්වන්තිංස කම්මකාරණා දුක්ඛක්ඛන්ධෙ ආගතා. අක්ඛිරොගසීසරොගාදයො අට්ඨනවුති රොගා. රාජහයාදීනි පඤ්චවීසති මහාහයානි.

246. අනධිගමනීයවිඤ්ඤාණතන්ති ‘‘ඉදං නාම නිස්සාය ඉමිනා නාම ආකාරෙන පවත්තති’’ නි ඵවං දුච්ඤ්ඤෙය්‍යාවිත්තතං. අන්වෙසන්ති පච්චත්තෙ එකච්චනන්ති ආහ ‘‘අන්වෙසන්තො’’ නි. සත්තොපි තථාගතොති වුච්චති ‘‘තථාගතො පරං මරණා’’ නිආදීසු (දී. නි. 1.65) විය. සත්තො හි යථෙකො කම්මකිලෙසෙහි ඉත්ථත්තං ආගතො, තථා අපරොපි ආගතොති ‘‘තථාගතො’’ නි වුච්චති. උත්තමපුග්ගලොති හගවත්තං සන්ධාය වදති. බ්‍රහ්මයොගිති යො කොච්චි බ්‍රහ්මයොගි ‘‘තථාගතො’’ නි අධිජ්ජෙතො. සොපි හි යථෙකො චතුසු සතිපට්ඨානෙසු සුපට්ඨිතවිත්තො සත්ත ඛොජ්ඣංගෙ යථාභූතං භාවෙත්ථා අනුත්තරං අරහත්තං ආගතො අධිගතො, තථා අපරොපි ආගතොති ‘‘තථාගතො’’ නි වුච්චති. අසංවිජ්ජමානොති පරමත්ථතො අනුපලබ්භනීයො. අවින්දෙය්‍යාති න වින්දිතබ්බො, දුච්ඤ්ඤෙය්‍යාති අත්ථො.

තථාගතො සත්තො පුග්ගලොති න පඤ්ඤපෙම් පරමත්ථතො සත්තස්සෙව අභාවතොති අධිප්පායො. කිං පඤ්ඤපෙස්සාම් පඤ්ඤත්තිඋපාදානස්සපි ධරමානකස්ස අභාවතො. “අනුප්පාදො ඛෙමං, අනුප්පත්ති ඛෙම”න්තිආදිනා අසඬ්ඛතාය ධාතුයා පක්ඛන්ධනවසෙන පවත්තං අග්ගඵලසමාපත්තිඅත්ථං විපස්සනාවිත්තං වා.

තුච්ඡාති කරණෙ නිස්සක්කවචනන්ති ආහ “තුච්ඡකෙනා”ති. විනයනීති විනයො, සො ඵව වෙනයිකො. තථා මන්ති තථාභුතං මං. පරමත්ථතො විජ්ජමානස්ස හි සත්තස්ස අභාවං වදන්තො සත්තවිනාසපඤ්ඤාපකො ව නාම සියා, අහං පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං තං “නත්ථී”ති වදාමි. යථා ව ලොකො වොහරති, තථෙව තං වොහරාමි, තථාභුතං මං යෙ සමණඤ්ඤාමණා “වෙනයිකො සමණො ගොතමො”ති වදන්තා අසතා තුච්ඡා මුසා අභූතෙන අඛිභාවික්ඛන්තීති යොජනා. අප්පට්ඨසන්ධිකස්ස ඛිණාසවස්ස වරිමවිත්තං නිරුපාදානතො අනුපාදානො විය ජාතවෙදො පරිනිබ්බුතං ඉදං නාම නිස්සිතන්ති න පඤ්ඤායතීති වදන්තො කිමෙත්තාවතා උච්ඡෙදවාදී භවෙය්‍ය, නාහං කදාවපි අත්ථී, නාපි කොපි අත්ථීති වදාමි. ඵවං සන්තෙ කිං නිස්සාය තෙ මොසපුරිසා සතො සත්තස්ස නාම උච්ඡෙදං විනාසං විභවං පඤ්ඤපෙතීති වදන්තා අසතා...පෙ.... අඛිභාවික්ඛන්තීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො.

මහාබොධිමණ්ඩම්භීති බොධිමණ්ඩග්ගහණෙන සත්තසත්තාහමාහ. තෙන ධම්මවක්කපවත්තනතො (සං. නි. 5.1081; මහාව. 13; පටි. ම. 2.30) පුබ්බෙ චුත්තං තන්තිදෙසනං වදති. චතුසව්චමෙව පඤ්ඤපෙමීති එතෙන සච්චවිමුත්තා සත්ථුදෙසනා නත්ථීති දස්සෙති. එත්ථ ව – “පුබ්බෙ වෙව එතරහි ව දුක්ඛඤ්ඤෙව පඤ්ඤපෙමී දුක්ඛස්ස ව නිරොධ”න්ති වදන්තො භගවා නාහං කදාවපි “අත්තා උච්ඡිජ්ජති, විනස්සති”ති වා, “අත්තා නාම කොපි අත්ථී”ති වා වදාමි. ඵවං සන්තෙ කිං නිස්සාය තෙ මොසපුරිසා “සතො සත්තස්ස උච්ඡෙදං විනාසං විභවං පඤ්ඤපෙතී”ති අසතා තුච්ඡෙන අඛිභාවික්ඛන්තීති දස්සෙති. පරෙති අමාමකා, මම ඔවාදස්ස අභාජනභූතාති අත්ථොති ආහ “සච්චානි...පෙ.... අසමත්ථපුග්ගලා”ති. අධිප්පායෙනාති ඉමිනා තෙසං අධිප්පායමත්තං, රොසනවිභෙසනාති පන තථාගතස්ස ආකාසස්ස විලිඛනං විය න සම්භවන්තියෙවාති දස්සෙති. ආහනති විත්තන්ති ආසාතො. අප්පතිතා හොන්ති එතෙනාති අප්පච්චයො. විත්තං න අභිරාධයතීති අනභිරද්ධි. අතුට්ඨීති තුට්ඨිපටිපක්ඛො තථාපවත්තො විත්තුප්පාදො, කොධො ඵව වා.

පරෙති අඤ්ඤෙ එකච්චෙ. ආනන්දන්ති පමොදන්ති එතෙනාති ආනන්දො, පිනියා ඵවෙතං අධිවචනං. සොහනමනතා සොමනස්සං, චෙතසිකසුඛස්සෙතං අධිවචනං. උප්පිලති පුරිමාවත්ථාය හිජ්ජති විසෙසං ආපජ්ජතීති උප්පිලං, තදෙව උප්පිලාවිතං, තස්ස භාවො උප්පිලාවිතත්තං. යාය උප්පන්තාය කායවිත්තං වාතපුරිතභත්තා විය උද්ධුමායනාකාරජ්ජත්තං හොති, තස්සා ගෙහස්සිතාය ඔදග්ගියපිනියා එතං අධිවචනං. සච්චානි පටිවිජ්ඣිතුං අසමත්ථාති දුක්ඛමෙව

උප්පජ්ජති නිරුජ්ඣති ච, න අඤ්ඤො සත්තො නාම අත්ථිති එවං ඡානිතුං අසමත්ථා
“අත්තා නාම අත්ථි”ති එවංදිට්ඨිනො අප්පභිනවිපල්ලාසා. උත්තමං
පසාදනීයට්ඨානං තථාගතමපි අක්කොසන්ති, කිමඛිගං පන භික්ඛුති අධිප්පායො.

247. අනත්තනියෙපි ඛන්ධපඤ්චකෙ මිච්ඡාගාහවසෙන අත්තනියසඤ්ඤාය
පවත්තස්ස ඡන්දරාගස්ස පහානං. අමිහාකං නෙව අත්තාති යස්මා රූපවෙදනාදියෙව
අත්තග්ගාහවත්ථු තබ්බිතිමුත්තස්ස ලොහනෙයාස්ස අභාවතො. එතං
තිණකට්ඨසාබාපලාසං න අමිහාකං රූපං, න විඤ්ඤාණං, තස්මා අමිහාකං නෙව
අත්තාති යොජනා. අජ්ඣත්තිකස්ස වත්ථුනො නෙව අත්තාති පටික්ඛිත්තත්තා
බාහිරවත්ථු අත්තනියභාවෙන පටික්ඛිත්තං හොතීති ආහ “අමිහාකං
වීචරාදිපරික්ඛාරොපි න හොතී”ති. ඛන්ධපඤ්චකංයෙවාති බාහිරවත්ථුං නිදස්සනං
කත්වා ඛන්ධපඤ්චකංයෙව න තුම්භාකන්ති පජ්භාපෙති. න උප්පාටෙත්වා කන්දං
විය. න ලුඤ්චිත්වා වා කෙසෙ වියාති. ඉමිනා රූපාදීනං නාමමුඛෙන පහානං
ඉච්ඡන්ති. උල්ලිඛිගිතමත්ථං ඡන්දරාගවීනයෙන පජ්භාපෙතීති සරූපතො දස්සෙති.

248. “තං කිං මඤ්ඤං, භික්ඛවෙ, රූපං නිච්චං වා”තිආදි දෙසනා තිපරිවට්ටං.
යාව ඉමං යානන්ති “එවං ස්වාක්ඛාතො”ති යාවායං පාළිපදෙසො.
සුච්ඤ්ඤෙයාහාවෙන අක්ඛාතත්තාපි ස්වාක්ඛාතොති ආහ “සුකථිතත්තා එව
උත්තාතො වීචො පකාසිතො”ති. තිරියං විදාරණෙන ඡින්නං, දීඝසො ඵාලනෙන
භින්නං, තතො එව තත්ථ තත්ථ සිබ්බිතගණ්ඨිකතජ්ඣිණ්ණවත්ථං පිලොතිකා,
තදභාවතො ඡින්නපිලොතිකො, පිලොතිකරහිතොති අත්ථො. ඉරියාපථ-
සණ්ඨපනඅවිජ්ජමානඤ්ඤාන-විපස්සනාති ඡින්නාය අවිජ්ජමානාය පටිපත්තියා
සිබ්බතගණ්ඨිකරණසදිසාති, තාදිසං ඉධ නත්ථිති ආහ “න හෙත්ථ...පෙ....
අත්ථි”ති. පතිට්ඨාතුං න ලහතීති පෙසලෙහි සද්ධිං සංවාසවසෙනපි පතිට්ඨාතුං න
ලහති, විසෙසාධිගමවසෙන පන වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

කාරණං ච නිද්ධමථාති විපන්නසීලතාය කවචරභූතං පුග්ගලං කවචරමිච
නිරපෙක්ඛා අපනෙථ. කසම්බුඤ්ඤාපකස්සථාති කසට්ඨකඤ්ච නං ඛත්තියාදීනං
මජ්ඣගතං සමභින්නං පග්ගරිතකුට්ඨං චණ්ඩාලං විය අපකස්සථ නික්කඩ්ඪථ. කිං
කාරණං? සඬ්ඝාරාමො නාම සීලවත්තානං කතො, න දුස්සීලානං, යතො එතදෙව.
තතො පලාපෙ වාහෙථ, අස්සමණෙ සමණමානිනෙති යථා පලාපා
අන්තොසාරරහිතා අතණ්ඩුලා බහි ථුසෙන විහි විය දිස්සන්ති, එවං පාපභික්ඛු
අන්තොසීලරහිතාපි බහි කාසාචාදිපරික්ඛාරෙන භික්ඛු විය දිස්සන්ති, තස්මා
“පලාපා”ති වුච්චන්ති, තෙ පලාපෙ වාහෙථ ඔටුනාථ විධමථ. පරමත්ථතො
අස්සමණෙ වෙසමත්තෙන සමණමානිනෙ එවං නිද්ධමිත්වාන...පෙ....
පතිස්සතාති. තත්ථ කප්පයවිහොති කප්පෙථ, කරොථාති වුත්තං හොති. පතිස්සතාති
පති පති සතා සම්පජානන්තා සුට්ඨු පජානන්තා. පතිස්සතා වා සප්පතිස්සා
අඤ්ඤමඤ්ඤං සගාරවා. අටෙචං සුද්ධා සුද්ධෙහි සංවාසං කප්පෙන්තා
දිට්ඨිසීලසාමඤ්ඤෙන සමග්ගා. අනුක්කමෙන පරිපාකගතපඤ්ඤාය නිපකා.

සබ්බස්සෙව්මස්ස දුක්ඛවට්ටස්ස අන්තං කර්ස්සට්ඨං, පරිනිබ්බානං පාපුණ්ණස්සථානි අත්ථො.

වට්ටං තෙසං නත්ථි පඤ්ඤාපනාය සබ්බසො සමුච්ඡින්නවට්ටමුලකත්තා.

ධම්මං අනුස්සරන්ති, ධම්මස්ස වා අනුස්සරණසීලාති ධම්මානුසාරිනො. එවං සද්ධානුසාරිනොපි වෙදිතබ්බා. පටිපන්නස්සාති පටිපජ්ජමානස්ස, සොතාපත්තිමග්ගට්ඨොපි අධිජ්ජෙතො. අධිමත්තන්ති බලවං. පඤ්ඤාචාහිති පඤ්ඤං වාහෙති, පඤ්ඤා වා ඉමං පුග්ගලං වහතිති පඤ්ඤාචාහිතිපි වදන්ති. පඤ්ඤාපුබ්බඛගමන්ති පඤ්ඤං පුරෙවාරිකං කත්වා. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො පඤ්ඤාසඬ්ඛාතෙන ධම්මෙන සරති අනුස්සරන්ති ධම්මානුසාරී. සද්ධාචාහිති සද්ධං වාහෙති, සද්ධා වා ඉමං පුග්ගලං වහතිති සද්ධාචාහිතිපි වදන්ති. සද්ධාපුබ්බඛගමන්ති සද්ධං පුරෙවාරිකං කත්වා. අයං වුව්චතිති අයං එවරුපො පුග්ගලො සද්ධාය සරති අනුස්සරන්ති සද්ධානුසාරී. සද්ධාමත්තන්ති “ඉතිපි සො භගවා” තිආදිනා බුද්ධසුබුද්ධතාය සද්දහනමත්තං. මත්ත-සද්දෙන අවෙච්චජ්ජසාදං නිවත්තෙති. පෙමමත්තන්ති යථාචුත්තසද්ධානුසාරෙන උජ්ජන්නං තුට්ඨිමත්තං. සිනෙහොති කෙවි. එවං විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා නිසින්නානන්ති කලාපසම්මසනාදිවසෙන ආරද්ධවිපස්සනානං. එකා සද්ධාති විපස්සනානුසාරෙන ස්වාක්ඛාතධම්මතා සිද්ධා, තතො එව එකා සෙට්ඨා උළාරා සද්ධා උජ්ජජ්ජති. එකං පෙමන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. සග්ගෙ යපිතා විය හොන්තිති තෙසං සද්ධාපෙමානං සග්ගසංවත්තනියතාය අබ්බාහිවාරිභාවමාහ. චූළසොතාපන්නොති වදන්ති එකදෙසෙන සව්වානුබොධෙ යීතත්තා. සෙසං සුවිඤ්ඤායාමෙව.

අලගද්දුපමසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

3. වම්මිකසුත්තවණ්ණනා

249. පියවචනන්ති පියසමුදාවාරො. විඤ්ඤාජාතිකා හි පරං පියෙන සමුදාවරන්තා “භව”න්ති වා, “දෙවානං පියො” ති වා, “ආයස්මා” ති වා සමුදාවරන්ති, තස්මා සම්මුඛා සම්බොධනවසෙන “ආවුසො” ති, තිරොක්ඛං “ආයස්මා” ති අයම්පි සමුදාවාරො. මහාකස්සපඋරුවෙලකස්සපාදයො අඤ්ඤෙපි කස්සපනාමකා අත්ථිති “කතරස්ස කස්සපස්සා” ති පුච්ඡන්ති. රඤ්ඤාති කොසලරඤ්ඤා. “සඤ්ජානිංසු” ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං “අයං පනා” තිආදි ආරද්ධං. අස්සාති කුමාරකස්සපස්ස, “සඤ්ජානිංසු” ති චුත්තසඤ්ජානනස්ස වා. පුඤ්ඤාති කරොන්තොති කජ්ජසතසහස්සං දෙවෙසු ව මනුස්සෙසු ව නිබ්බත්තිත්ථා දානාදීනි පුඤ්ඤාති භාවෙන්නො. ඔසක්කන්තෙති පරිභායමානෙ. පයමන්ති කුමාරිකාකාලෙ. සත්ථා උපාලිත්ථෙරං පටිච්ඡාපෙසි තං අධිකරණං විනයකම්මෙනෙවස්සා හික්ඛුනියා පබ්බජ්ජාය අරොගභාවං.

පඤ්ඤාත්තිවිභාවනාති “අන්ධවන” නත්තෙව පඤ්ඤායමානස්ස විභාවනා. ඔලියතීති සඬකුටති සණ්ඨකං වත්තති. භාණකොති සරභාණකො. යං අත්ථී, තං ගහෙත්වාති ඉදානි පරියෙසිතබ්බට්ඨානං නත්ථී, යථාගතං පන යං අත්ථී, තං ගහෙත්වා. බලවගුණෙති අධිමත්තගුණෙ. කස්සපහගවතො කාලෙ නිරුල්භසමඤ්ඤාවසෙන වචනසන්නති යා අවිච්ඡේදෙන ව ඉමස්මිම්භි බුද්ධුප්පාදෙ තං “අන්ධවන” නත්තෙව පඤ්ඤායිත්ථ, උපරුපරිවඩ්ඪමානාය පථවියා උපරි රුක්ඛගච්ඡාදිසු සඤ්ජායන්තෙසුපිති. සෙක්ඛපටිපදන්ති සෙක්ඛභාවාවහං විසුද්ධිපටිපත්තිං.

අඤ්ඤාතර-සද්දො අපාකටෙ විය පාකටෙපි වත්තති එක-සද්දෙන සමානත්ථත්තාති දස්සෙතුං “අභිජානාති” තිආදි වුත්තං. භයහෙරවදස්සිතම්භි අභික්කන්ත-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරං ඉධ දස්සෙන්නො එවං හෙට්ඨා තත්ථ තත්ථ කතා අත්ථසංවණ්ණනා පරතො තස්මිං තස්මිං සුත්තපදෙසෙ යථාරහං වත්තබ්බාති නයදස්සනං කරොති. කඤ්චනසන්නිභත්තවතා සුවණ්ණවණ්ණග්ගහණෙන ගහිතාති අධිප්පායෙනාහ “ඡවිය” න්ති. ඡවිගතා පන වණ්ණධාතු එව “සුවණ්ණවණ්ණො” ති එත්ථ වණ්ණග්ගහණෙන ගහිතාති අපරෙ. වණ්ණීයති කිත්තීයති උග්ගසාසනන්ති වණ්ණො, ථුති. වණ්ණීයති අසඬකරතො වචත්ථපියතීති වණ්ණො, කුලවග්ගො. වණ්ණීයති එලං එතෙන යථාසභාවතො විභාවියතීති වණ්ණො, කාරණං. වණ්ණනං දීසරස්සාදිවසෙන සණ්ඨානන්ති වණ්ණො, සණ්ඨානං. වණ්ණීයති අණුමහන්තාදිවසෙන පමීයතීති වණ්ණො, පමාණං. වණ්ණෙති විකාරමාපජ්ජමානං හදයඬගතභාවං පකාසෙතීති වණ්ණො, රූපායතනං. එවං තෙන තෙන පවත්තිනිමිත්තෙන වණ්ණ-සද්දස්ස තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ පවත්ති වෙදිතබ්බා.

අනවසෙසත්තං සකලතා කෙවලතා. කෙවලකප්පාති එත්ථ කෙවි ඊසං අසමත්තා කෙවලා කෙවලකප්පාති වදන්ති, එවං සති අනවසෙසත්ථො එව කෙවල-සද්දො සියා. අනත්ථත්තරෙන පන කප්ප-සද්දෙන පදවඩ්ඪනං කත්වා කෙවලා එව කෙවලකප්පා. තථා වා කප්පනීයත්තා පඤ්ඤපෙතබ්බත්තා කෙවලකප්පා. යෙභුය්‍යතා බහුලභාවො. අබ්‍යාමිස්සතා විජාතියෙන අසඬකරො සුද්ධතා. අනතිරෙකතා තංමත්තතා විසෙසාභාවො. කෙවලකප්පන්ති කෙවලං දල්භං කත්වාති අත්ථො. කෙවලං වුව්චති නිබ්බානං සබ්බසඬ්ඛතවිචිත්තත්තා. තෙනාහ “විසංයොගාදිඅනෙකත්ථො” ති. කෙවලං එතස්ස අධිගතං අත්ථීති කෙවලී, සච්ඡිකතනිරොධො ඛිණ්ණසවො.

කප්ප-සද්දො පනායං සඋපසග්ගො අනුපසග්ගො වාති අධිප්පායෙන ඔකප්පනීයපදෙ ලබ්භමානං ඔකප්පසද්දමත්තං නිදස්සෙති, අඤ්ඤාතා කප්ප-සද්දස්ස අත්ථුද්ධාරෙ ඔකප්පනීයපදං අනිදස්සනමෙව සියා. සමණකප්පෙහීති විනයසිද්ධෙහි සමණවොහාරෙහි. නිව්චකප්පන්ති නිව්චකාලං. පඤ්ඤාත්තීති නාමං. නාමඤ්ඤෙන තස්ස ආයස්මතො, යදිදං කප්පොති. කප්පිතකෙසමස්සුති කත්තරිකාය ඡෙදිතකෙසමස්සු. ද්වඩ්ඪලකප්පොති මජ්ඣන්තිකවෙලාය වීතික්කන්තාය

ද්විභූතභාවිකජපො. ලෙසොති අපදෙසො. අනවසෙසං ඵරිතුං සමන්ථස්සපි ඕභාසස්ස කෙනචි කාරණෙන ඵකදෙසඵරණමිපි සියා, අයං පන සබ්බසොච ඵරිති දස්සෙතුං සමන්තත්ථො කප්ප-සද්දො ගභිතොති ආහ “අනවසෙසං සමන්තතො”ති.

සමණසඤ්ඤාසමුදාචාරොනාති “අහං සමණො”ති ඵචං. උප්පන්තසඤ්ඤාසමුට්ඨිතෙන සමුදාචාරෙන, තන්තිමිත්තෙන වා තබ්බොභාරෙන. පුබ්බයොගෙති පුබ්බයොගකථායං. පපඤ්චො ඵසාති ඵසො තුම්භෙසු ආගතෙසු යථාපවත්තො පටිසන්ථාරො කථාසමුදාචාරො ච අමිභාකං පපඤ්චො. ඵත්තකමිපි අකත්වා සමණධම්මමෙව කරොමාති අධිජ්ජායො.

අරියභූමිං පත්තොති අනාගාමිඵලං අධිගතො. පක්කුසාතිකුලපුත්තං සන්ධාය වදති. විහජ්න්වාති විභාගං කත්වා. තුරිතාලපනවසෙනාති තුරිතං ආලපනවසෙන. තෙන දුල්ලහො අයං සමණො, තස්මා සීසමස්ස පඤ්ඤො කට්ඨකම්මො, ඉමිනා ව සීසං ගන්ත්වා සත්ථා පුච්ඡිතබ්බොති තුරිතං ආලපිති දස්සෙති. “යථා වා”තිආදිනා පන වචනාලභිකාරවසෙන ද්වික්ඛත්තුං ආලපති. ඵචමාහාති “භික්ඛු භික්ඛු”ති ඵචං. ද්වික්ඛත්තුං අවොච.

වම්මිකපරියායෙන කරජකායං පච්චක්ඛං කත්වා දස්සෙන්ති දෙවතා “අයං වම්මිකො”ති ආහ. තාය පන භාවත්ථස්ස අභාසිතත්තා සද්දත්ථමෙව දස්සෙන්තො “පුරතො ධීතං...පෙ.... අයන්ති ආහා”ති අවොච. සෙසෙසුපි ඵසෙව නයො. මණ්ඩුකන්ති ඵලමණ්ඩුකං. සො හි උද්ධුමායිකාති වුව්වති, න උදකමණ්ඩුකො. තස්ස නිවාසතො වාතො මා බො බාධිත්ථාති “උපරිවාතතො අපගම්මා”ති වුත්තං. කථං පනායං දෙවතා ඉමිනා නිභාරෙන ඉමෙ පඤ්ඤෙ ථෙරස්ස ආචික්ඛිති? කෙචි තාව ආහු – යථාසුතමත්ථං උපමාභාවෙන ගහෙත්වා අත්තතො පටිභානෙන උපමෙයාත්ථං මනසා චිත්තෙන්වා තං හගවාච ඉමස්ස ආචික්ඛිස්සති. සා ව දෙසනා අත්ථාය හිතාය සුඛාය හොතිති “අයං වම්මිකො”තිආදිනා උපමාවසෙනෙව පන්තරස පඤ්ඤෙ ථෙරස්ස ආචික්ඛි. කස්සපසම්මාසම්බුද්ධකාලෙ කිර බාරාණසියං ඵකො සෙට්ඨි අභිසො මහද්ධතො මහන්තං නිධානං නිදහිත්වා පලිසාදිආකාරානි කානිවිපි ලභිගානි තත්ථ යපෙසි. සො මරණකාලෙ අත්තතො සභායස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස ආරොචෙසි – “ඉමස්මිං යානෙ මයා නිධානං නිදහිතං, තං මම පුත්තස්ස විඤ්ඤුතං පත්තස්ස දස්සෙති”ති වත්වා කාලමකාසි. බ්‍රාහ්මණො සභායකපුත්තස්ස විඤ්ඤුතං පත්තකාලෙ තං යානං දස්සෙසි. සො නිබ්බන්ධා සබ්බපච්ඡා නාගං පස්සි, නාගො අත්තතො පුත්තං දිස්වා “සුබ්බෙනෙව ධනං ගණ්හතු”ති අපගච්ඡි. ස්වායමත්ථො තදා ලොකෙ පාකටො ජාතො. අයං පන දෙවතා තදා බාරාණසියං ගහපතිකුලෙ නිබ්බන්ධිත්වා විඤ්ඤුතං පත්තො සත්ථරි පරිනිබ්බුතෙ උරං දත්වා සාසනෙ පබ්බජිතො පඤ්චගි සභායකභික්ඛුහි සද්ධිං සමණධම්මමකාසි. යෙ සන්ධාය වුත්තං “පඤ්ච භික්ඛු නිස්සෙණිං බන්ධිත්වා”තිආදි. තෙන වුත්තං “යථාසුතමත්ථං උපමාභාවෙන ගහෙත්වා”තිආදි. අපරෙ පන “දෙවතා අත්තතො පටිභානෙන ඉමෙ පඤ්ඤෙ ඵචං අභිසම්බරිත්වා

ථෙරස්ස ආවික්ඛි''ති වදන්ති. දෙවපුත්තෙ නිස්සක්කං දෙවපුත්තපඤ්ඡන්තා තස්ස අත්ථස්ස.

251. වතුහි මහාභූතෙහි නිබ්බත්තොති වාතුමහාභුතිකො. තෙනාහ “වතුමහාභුතමයස්සා”ති. වමති උග්ගිරන්තො විය හොතිති අත්ථො. වන්තකොති උච්ඡධිධකො. වන්තුස්සයොති උපචිකාහි වන්තස්ස මත්තිකාපිණ්ඩස්ස උස්සයභූතො. වන්තසිනෙහසම්බද්ධොති වන්තෙන බෙළුසිනෙහෙන සම්පිණ්ඩිතො. අසුචිකලිමලං වමතිති එත්ථ මුඛාදීහි පාණකානං නිග්ගමනතො පාණකෙ වමතිති අයම්පි අත්ථො ලබ්භතෙව. අරියෙහි වන්තකොති කායභාවසාමඤ්ඤෙන චුත්තං. දුක්ඛසච්චපරිඤ්ඤාය වා සබ්බස්සපි තෙභූමකධම්මජාතස්ස පරිඤ්ඤාතත්තා සබ්බොපි කායො අරියෙහි ඡන්දරාගප්පහානෙන වන්තො එව. තං සබ්බන්ති යෙහි තිහි අට්ඨිසතෙහි උස්සිතො, යෙහි න්භාරුහි සම්බද්ධො, යෙහි මංසෙහි අවලිත්තො, යෙන අල්ලවම්මෙන පරියොනද්ධො, යාය ඡවියා රඤ්ජිතො, තං අට්ඨිආදිසබ්බං අවචන්තමෙව ජිගුච්ඡිත්වා විරත්තතායවන්තමෙව. “යථා වා”තිආදිනා වන්තබ්බොපමතොපි වම්මිකො විය වම්මිකොති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

සම්භවති එතස්මාති සම්භවො, මාතාපෙත්තිකො සම්භවො එතස්සාති මාතාපෙත්තිකසම්භවො. තස්ස. උපවියති එතෙනාති උපවයො' ඔදනකුම්මාසං උපවයො එතස්සාති ඔදනකුම්මාසුපවයො. තස්ස. අධුචසභාවතාය අනිච්චධම්මස්ස, සෙදගුථං-පිත්තං-සෙම්භාදි-ධාතුක්ඛොහ-ගරුභාවදුග්ගන්ධානං විනොදනාය උච්ඡාදෙනබ්බධම්මස්ස, පරිතො සම්බාහනෙන පරිමද්දිතබ්බධම්මස්ස, බණ්ණෙ බණ්ණෙහිජ්ජනසභාවතාය හෙදනධම්මස්ස, තතො එව විකිරණසභාවතාය විද්ධංසනධම්මස්සාති ධම්මං-සද්දො පච්චෙකං යොජෙතබ්බො. තනුවිලෙපනෙනාති කායාවලෙපනෙන උච්ඡාදනවිලෙපනෙන. අභිගපච්චඞ්ඛාබාධවිනොදනත්ථායාති තාදිසසමුට්ඨාන-සරීරවිකාරවිගමාය. යස්මා සුක්කසොණිතං ආභාරො, උච්ඡාදනං පරිමද්දනඤ්ච යථාරහං උප්පාදස්ස, චුඞ්ඞියා ව පච්චයො, තස්මා ආහ “මාතාපෙත්තික...පෙ.... කථිතො”ති. උච්චාවචභාවොති යථාරහං යොජෙතබ්බො – ඔදනකුම්මාසුපවය-උච්ඡාදනපරිමද්දනග්ගහණෙහි උච්චභාවො, වඩ්ඪි. මාතාපෙත්තිකසම්භවග්ගහණෙන සමුදයො. ඉතරෙහි අවචභාවො, පරිහානි, අත්ථභිගමො පකාසිතො. අභිගපච්චඞ්ඛානං සණ්ඨපනම්පි හි වට්ටපච්චයත්තා වට්ටන්ති.

කොධො ධුමොති එත්ථ ධුමපරියායෙන කොධස්ස චුත්තත්තා ධුමං-සද්දො කොධෙ වත්තතිති චුත්තං “ධුමො විය ධුමො”ති. හස්මනීති හස්මං. මොසවජ්ජන්ති මුසාවාදො. ධුමො එව ධුමායිතං. ඉච්ඡා ධුමායිතං එතිස්සාති ඉච්ඡාධුමායිතා, පජා. ඉච්ඡාධුමායිතසද්දස්ස තණ්හාය චුත්ති චුත්තතයො එව. ධුමායන්තොති විතක්කසන්තාපෙන සංතප්පෙන්තො, විතක්කෙන්තොති අත්ථො. පලිපොති දුක්කරමහාකද්දමං. තිමුලන්ති තිහි මුලෙහි පතිට්ඨිතං විය අවලං පවත්තන්ති චුත්තං. රජො ව ධුමො ව මයා පකාසිතාති රජසභාවකරණට්ඨෙන “රජො”ති ව ධුමසභාවකරණට්ඨෙන “ධුමො”ති ව මයා පකාසිතා. පකතිධුමො විය අග්ගිස්ස

කිලෙසගිහිපාලස්ස පඤ්ඤාණභාවතො. ධම්මදෙසනාධුමො ඤාණගිහිසන්ධිපනස්ස පුබ්බභිගමභාවතො. අයං රත්තිං ධුමායනාති යා දිවා කත්තබ්බකම්මන්තෙ උද්දිස්ස රත්තියං අනුචිතක්කනා, අයං රත්තිං ධුමායනා.

සත්තන්තං ධම්මානන්ති ඉදං සුත්තෙ (වුළුති. මෙත්තගුමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 28) ආගතනයෙන චුත්තං. සුත්තඤ්ච තථා ආරාධනාවෙනෙය්‍යඡ්ඤාසයවසෙන. තදෙකට්ඨතාය වා තදඤ්ඤකිලෙසානං. සුන්දරපඤ්ඤාති ඤාතතිරණපභානපරිඤ්ඤාය පඤ්ඤාය සුන්දරපඤ්ඤා.

එතන්ති “සත්ථ”න්ති එතං අධිවචනං සංකිලෙසධම්මානං සසනතො සමුච්ඡින්නතො. න්ති වීරියං. පඤ්ඤාගතිකමෙව පඤ්ඤාය හිතස්සෙව අධිජපෙතත්තා. ලොකියාය පඤ්ඤාය ආරම්භකාලෙ ලොකියවීරියං ගහෙතබ්බං, ලොකුත්තරාය පඤ්ඤාය පචත්තික්ඛණෙ ලොකුත්තරවීරියං ගහෙතබ්බන්ති යොජනා. අත්ථදීපනාති උපමෙය්‍යත්ථදීපනී උපමා.

ගාමතොති අත්තතො වසනගාමතො. මන්තෙති ආච්ඛින්නමන්තෙ. තෙ හි බ්‍රාහ්මණා අරඤ්ඤෙ එව වාවෙන්ති “මා අඤ්ඤෙ අස්සොසු”න්ති. තථා අකාසීති චත්තාරො කොට්ඨාසෙ අකාසී. එවමෙත්ථ වම්මිකපඤ්ඤාස්සෙව වසෙන උපමා ආගතා, සෙසානං වසෙන හෙට්ඨා චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බා.

ලඬගනට්ඨෙන නිවාරණට්ඨෙන ලඬගී, පලිසො. ඤාණමුඛෙති විපස්සනාඤාණවීරියං. පතතීති පචත්තති. කම්මට්ඨානඋග්ගහපරිපුච්ඡාවසෙනාති චතුසච්චකම්මට්ඨානස්ස උග්ගණ්හනෙන තස්ස අත්ථපරිපුච්ඡාවසෙන වෙව විපස්සනාසඬබ්බාන-අත්ථවිනිච්ඡය-පරිපුච්ඡාවසෙන ව. සබ්බසො ඤාතුං ඉච්ඡා හි පරිපුච්ඡා. විපස්සනා ව අනිච්චාදිතො සබ්බතෙහුමකධම්මානං ඤාතුං ඉච්ඡති. එවං විපස්සනාවසෙන අවිජ්ජාපභානමාහ, උපරිකත්තබ්බසබ්භාවතො න තාව මග්ගවසෙන.

වල්ලිඅත්තරෙ වාති වා-සද්දො පංසුඅත්තරෙ වා මත්තිකත්තරෙ වාති අචුත්තවිකප්පත්ථො. චිත්තාවිලමත්තකොවාති චිත්තක්ඛොභමත්තකොව. අනිග්ගහිතොති පටිසඬබ්බානබලෙන අනිවාරිතො. මුඛවිකුලනං මුඛසඬකොවො. හනුසඤ්චොපනං පාපෙති අන්තොජ්ජපනාවත්ථායං. දිසා විලොකනං පාපෙති යත්ථ බාධෙතබ්බො යිතො, තංදස්සනත්ථං නිවාරකපරිවාරණත්ථං. දණ්ඩසත්ථාහිනිපාතන්ති දණ්ඩසත්ථානං පරස්ස උපරි නිපාතනාවත්ථං. යෙන කොධෙන අනිග්ගහිතෙන මාතාදිකං අසාතෙතබ්බං උග්ගසාතෙත්වා “අයුත්තං වත මයා කත”න්ති අත්තානම්පි හනති, තං සන්ධායෙන චුත්තං “පරසාතනම්පි අත්තසාතනම්පි පාපෙති”ති. යෙන වා පරස්ස හඤ්ඤමානස්ස වසෙන සාතකොපි සාතනං පාපුණාති, තාදිසස්ස වසෙනායමත්ථො වෙදිතබ්බො. කොධසාමඤ්ඤෙන හෙතං චුත්තං “පරං සාතෙත්වා අත්තානං සාතෙති”ති. පරමුස්සදගතොති

පරමුක්තංසගතො. දළ්භං පරිස්සයමාවහතාය කොධොව කොඬුපායාසො. තෙනාහ “බලවජ්ජත්තො”තිආදි.

ද්වෙධාපට්ඨමා හොති අජ්ජට්ඨත්තිහෙතුභාවතො.

කුසලධම්මො න තිට්ඨති නිවරණෙහි නිවාරිතපරමත්තා. සමට්පුබ්බධිගමං විපස්සනං භාවයතො පයමං සමට්ථන නිවරණවික්ඛම්භනං හොති, විපස්සනා පන තද්ධගවසෙනෙව තාති නිහරතිති වුත්තං “වික්ඛම්භනතද්ධගවසෙනා”ති.

“කුම්මොව අඬගාති සකෙ කපාලෙ”තිආදීසු (සං. නි. 1.17) කුම්මස්ස අඬගභාවෙන විසෙසතො පාදසීසානි එව වුච්චන්තිති ආහ “පඤ්චෙව අඬගාති හොන්ති”ති. විපස්සනාවාරස්ස වුච්චමානත්තා අධිකාරතො සම්මසනීයානමෙව ධම්මානං ඉධ ගහණන්ති “සබ්බෙපි සඬ්ඛතා ධම්මා”ති විසෙසං කත්වාව වුත්තං. තෙනාහ භගවා “පඤ්චන්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං අධිවචන”න්ති.

සුනන්ති කොට්ටන්ති එත්ථාති සුනා, අධිකුට්ටනන්ති ආහ “සුනාය උපරී”ති. අසීනාති මංසකන්තනෙන. සාතියමානාති හඤ්ඤමානා විබාධියමානා. වත්ථුකාමානං උපරී කත්වාති වත්ථුකාමෙසු යපෙන්වා තෙ අවිවාධානං කත්වා. කන්තිතාති ඡන්දිතා. කොට්ටිතාති බ්ලසො විහජිතා. ඡන්දරාගජ්ජභානන්ති ඡන්දරාගස්ස වික්ඛම්භනජ්ජභානං.

සම්මත්තාති මුච්ඡිතා සම්මුල්ලා. නන්දීරාගං උපගම්ම වට්ටං වඩ්ඪෙන්නිති සම්මුල්ලන්තා එවආදීනවං අපස්සන්තා නන්දීරාගස්ස ආරම්මණං උපගන්ත්වා තං පරිබුභෙන්නි. නන්දීරාගබද්ධාති නන්දීරාගෙ ලග්ගන්තා තෙන බද්ධා. වට්ටෙ ලග්ගන්තිති තෙභූමකෙ වට්ටෙ සජ්ජන්ති. තත්ථ සජ්ජන්තා එව දුක්ඛං පත්වාපි න උක්කණ්ඨන්ති න නිබ්බින්නන්ති. ඉධ අනවසෙසජ්ජභානං අධිජ්ජෙතන්ති ආහ “චතුත්ථමග්ගෙන නන්දීරාගජ්ජභානං කථීත”න්ති.

අනඬගණසුත්තෙ (ම. නි. අට්ඨ. 1.63) පකාසිතො එව “ඡන්දාදීහි න ගච්ඡන්ති”තිආදිනා. “බුද්ධො සො භගවා”තිආදි “නමො කරොහි”ති (ම. නි. 1.249, 251) වුත්තනමක්කාරස්ස කරණාකාරදස්සනං. බොධායාති චතුසච්චසම්බොධාය. තථා දමට්ඨමට්ඨතරණපරිනිබ්බානාති අරියමග්ගවසෙන වෙදිතබ්බාති. සමට්පරිනිබ්බානාති පන අනුපාදිසෙසවසෙනපි යොජෙතබ්බාති. කම්මට්ඨානං අහොසීති විපස්සනාකම්මට්ඨානං අහොසි. එතස්ස පඤ්ඤස්සාති එතස්ස පන්තරසමස්ස පඤ්ඤස්ස අත්ථො. එවං ඉතරෙසුපි වත්තබ්බං විපස්සනාකම්මට්ඨානං බිණාසවගුණෙහි මත්ථකං පාපෙන්තො යථානුසන්ධිනාව දෙසනං නිට්ඨපෙසි, න පුච්ඡිතානුසන්ධිනාති අධිජ්ජායො. නනු ච පුච්ඡාවසෙනායං දෙසනා ආරද්ධාති? සච්චං ආරද්ධා, එවං පන “පුච්ඡාවසිකො නික්ඛෙපො”ති වත්තබ්බං, න “පුච්ඡානුසන්ධිවසෙන නිට්ඨපිතා”ති. අන්තරපුච්ඡාවසෙන දෙසනාය අපරිවත්තිතත්තා ආරම්භානුරූපමෙව පන දෙසනා නිට්ඨපිතා.

වම්මිකසුත්තවග්ගොප්පකාසනා සමත්තා.

4. රට්ඨිතිසුත්තවග්ගොප්පකාසනා

252. මහාගොවින්දෙන පරිග්ගහිතතාකිත්තනං තදා මගධරාජෙන පරිග්ගහිතපලක්ඛණං. තස්ස හි සො පුරොහිතො. මහාගොවින්දොති පුරාතනො එකො මගධරාජාති කෙවි. ගය්හතීති ගහො, රාජුනං ගහො රාජගහං. නගර-සද්දාපෙක්ඛාය නපුංසකනිද්දෙසො. අඤ්ඤාපෙත්ථ පකාරෙති රාජුහි දිස්වා සම්මා පතිට්ඨාපිතත්තා තෙසං ගහං ගහභූතන්තිපි රාජගහං. ආරක්ඛසම්පත්තිආදිනා අනත්ථුප්පත්තිහෙතුතාය උපගතානං පටිරාජුනං ගහං ගහභූතන්තිපි රාජගහං, ආරාමරාමණීයකාදිහි රාජතෙ, නිවාසසුඛතාදිනා සත්තෙහි මමත්තවසෙන ගය්හති, පරිග්ගය්හතීති වා රාජගහන්ති එවමාදිකෙ පකාරෙ. බුද්ධකාලෙ ව චක්කවත්තිකාලෙ වාති ඉදං යෙභුයාවසෙන චුත්තං. වෙළුහි පරික්ඛිත්තං අහොසි, න පන කෙවලං කට්ඨකපවනමෙව. රඤ්ඤො උය්‍යානකාලෙ පතිට්ඨාපිතඅට්ටාලකවසෙන අට්ටාලකසුත්තං.

ජනනං ජාති, ජාතියා භූමි ජාතිභූමං, ජායි වා මහාබොධිසත්තො එත්ථාහි ජාති, සා එව භූමීති ජාතිභූමං, සා ඉමෙසං නිවාසොති ජාතිභූමකාති ආහ “ජාතිභූමකාති ජාතිභූමිවාසිනො”ති. කස්ස පනායං ජාතිභූමීති ආහ “තං බො පනා”තිආදි. තෙන අනඤ්ඤසාධාරණාය ජාතියා අධිප්පෙතත්තා සදෙවකෙ ලොකෙ සුපාකට්ඨාවතො විසෙසනෙන විනාපි විසිට්ඨවිසයොව ඉධ ජාති-සද්දො විඤ්ඤායතීති දස්සෙති. තෙනාහ “සබ්බඤ්ඤබොධිසත්තස්ස ජාතට්ඨානසාකීයජනපදො”ති. තත්ථපි කපිලවත්ථුසන්තිස්සයො පදෙසොති ආහ “කපිලවත්ථාහාරො”ති.

ගරුධම්මභාවවග්ගොප්පකාසනා

සාකීයමණ්ඩලස්සාති සාකීයරාජසමුහස්ස. දසන්තං අප්පිච්ඡකථාදිනං චත්ථු දසකථාවත්ථු, අප්පිච්ඡතාදි. තත්ථ සුප්පතිට්ඨිතතාය තස්ස ලාභී දසකථාවත්ථුලාභී. තත්ථාති දසකථාවත්ථුස්මිං.

ගරුකරණීයතාය ධම්මො ගරු එතස්සාති ධම්මගරු, තස්ස භාවො ධම්මගරුතා, තාය. “අප්ප්කාසයෙන වෙදිතබ්බො”ති චත්ථා න කෙවලං අප්ප්කාසයෙනෙව, අථ බො කායච්චිපයොගෙහිපි වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්නො “ධම්මගරුතායෙව හී”තිආදිමාහ. තියාමරත්තිං ධම්මකථං කත්වාති එත්ථ “කුම්භකාරස්ස නිවෙසනෙ තියාමරත්තිං වසන්නො ධම්මකථං කත්වා”ති එවං වචනසෙසවසෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. අඤ්ඤා යථාලාභවසෙන අත්ථෙ ගය්හමානෙ තියාමරත්තිං ධම්මකථා කතාති ආපජ්ජති, න ව තං අත්ථී. චක්ඛති හි “බහුදෙව රත්තින්ති දියඬිසාමමත්ත”න්ති. දසබලාදිගුණවිසෙසා විය ධම්මගාරවහෙතුකා පරහිතපටිපත්තිපි සබ්බබුද්ධානං මජ්ඣෙ හින්තසුචණ්ණං විය සදිසා එවාති ඉමස්ස

හගවතො ධම්මගාරවකිත්තනෙ “කස්සපොපි හගවා”තිආදිනා කස්සපහගවතො ධම්මගාරවං දස්සෙති.

වාරිකං නික්ඛමීති ජනපදවාරිකං වරිතුං නික්ඛමි. ජනපදවාරිකාය අකාලෙ නික්ඛන්තත්තා කොසලරාජාදයො වාරෙතුං ආරහිංසු. පවාරෙත්වා හි වරණං බුද්ධාචිණ්ණං. පුණ්ණාය සම්මාපටිපත්තිං පච්චාසිසන්තො හගවා “කිං මෙ කරස්සසි”ති ආහ.

අනභාතොවාති ධම්මසවනුස්සුක්කෙන සායන්තෙ බුද්ධාචිණ්ණං න්භානං අකත්වාච. අත්තහිතපරහිතපටිපත්තිස්ස එකිස්සා ද්විත්තඤ්ච අත්ථිතාසිද්ධා චතුබ්බිධතා පටිපත්තිකතා එව නාම හොතීති වුත්තං “පටිපන්නකො ච නාම...පෙ.... චතුබ්බිධො හොතී”ති. පටික්ඛෙපපුබ්බකොපි හි පටිපන්නො අත්ථතො පටිපන්නත්ථො එවාති. කාමං අත්තහිතාය පටිපන්නො තාය සම්මාපටිපත්තියා සාසනං සොහති, න පන සාසනං වඩ්ඪෙති අප්පොස්සුක්කභාවතො, න ච කාරුණිකස්ස හගවතො සබ්බථා මනොරථං පුරෙති. තථා හි හගවා පඨමබොධියං එකසට්ඨියා ච අරහන්තෙසු ජාතෙසු – “වරථ, හික්ඛවෙ, බහුජනහිතායා”තිආදිනා (දී. නි. 2.86-88; මහාව. 32) හික්ඛු පරහිතපටිපත්තියං නියොපෙසි. තෙන වුත්තං “එවරුපං හික්ඛුං හගවා න පුච්ඡති, කස්මා? න මය්හං සාසනස්ස වුඩ්ඪිපක්ඛෙ යීතො”ති.

සමුදායො අප්පකෙන උනොපි අනුනො විය හොතීති බාකුලත්ථෙරං චතුත්ථරාසිතො බහි කත්වාපි “අසීතිමහාථෙරා වියා”ති වුත්තං. අසීතිමහාථෙරසමඤ්ඤා චා අවයවෙපි අට්ඨසමාපත්තිසාමඤ්ඤා විය දට්ඨබ්බා. ඊදිසෙ යානෙ බහුතං එකතො කථනං මහතා කණ්ඨෙන ච කථනං සත්ථු චිත්තාරාධනමෙවාති තෙහි හික්ඛුහි තථා පටිපන්නන්ති දස්සෙන්නො “තෙ හික්ඛු මෙසසද්දං සුත්වා”තිආදිමාහ. ගුණසම්භාවනායාති වක්ඛමානගුණහෙතුකාය සම්භාවනාය සම්භාවිතො, න යෙන කෙනචි කිච්චසමත්ථතාදිනා.

ගරුධම්මභාවචණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අප්පච්ඡනාදිචණ්ණනා

අප්ප-සද්දස්ස පරිත්තපරියායනං මනසි කත්වා ආහ “බ්‍යඤ්ජනං සාවසෙසං වියා”ති. තෙනාහ “න හි තස්සා”තිආදි. අප්ප-සද්දො පනෙත්ථ අභාවත්ථොති සක්කා විඤ්ඤාතුං “අප්පාබාධනඤ්ච සඤ්ජානාමි”තිආදීසු (ම. නි. 1.225; 2.134) විය.

අත්ථිච්ඡනා නාම (අ. නි. ටී. 1.1.63) අත්ථ අත්ථ ඉච්ඡාති කත්වා. අසන්නගුණසම්භාවනාති අත්තති අවිජ්ජමානං ගුණානං විජ්ජමානානං විය පරෙසං පකාසනා. සද්ධොති මං ජනො ජානාතුති වත්තපටිපත්තිකාරකවිසෙසලාභීති ජානාතු “වත්තපටිපත්තිආපාඨකජ්ඣායිතා”ති එවමාදිනා. සන්නගුණසම්භාවනාති

ඉච්ඡාවාලෙ යත්වා අත්තනි විජ්ජමානසීලධුතධම්මාදිගුණවිභාවනා. තාදිසස්ස හි පටිග්ගහණෙ අමත්තඤ්ඤතාපි හොති.

ගණ්හන්තොයෙව උම්මුජ්ජි අඤ්ඤාසං අජානන්තානංයෙවාති අධිප්පායො.

අප්පිච්ඡතාපධානං පුග්ගලාධිට්ඨානෙන චතුබ්බිධං ඉච්ඡාපහෙදං දස්සෙත්වා පුනපි පුග්ගලාධිට්ඨානෙන චතුබ්බිධං ඉච්ඡාපහෙදං දස්සෙත්තො “අපරොපි චතුබ්බිධො අප්පිච්ඡො”ති ආදිමාහ. දායකස්ස වසන්ති දායකස්ස චිත්තවසං. දෙයාධම්මස්ස වසන්ති දෙයාධම්මස්ස අප්පබ්භූතාවං. අත්තනො ටාමන්ති අත්තනො යාපනමත්තකථාමං.

එකභික්ඛුපි න අඤ්ඤාසි සොසානිකචත්තෙ සම්මදෙව වුත්තිත්තා. අබ්බොකිණ්ණන්ති අවිච්ඡෙදං. දුතියො මං න ජානෙය්‍යාති දුතියො සභායභූතොපි යථා මං ජානිතුං න සක්කුණෙය්‍ය, තථා සට්ඨි වස්සානි නිරන්තරං සුසානෙ වසාමි, තස්මා අහං අහො සොසානිකුත්තමො.

ධම්මකථාය ජනනං බොහෙත්වාති
ලොමහංසනසාධුකාරදානවෙලුක්ඛෙපාදිවසෙන සන්තිපතිතං ඉතරඤ්ච “කථං නු බො අයාස්ස සන්තිකෙව ධම්මං සොස්සාමා”ති කොලාහලවසෙන මහාජනං බොහෙත්වා. ගතොති “අයං සො, තෙන රත්තියං ධම්මකථා කතා”ති ජානනහයෙන පරියත්තිඅප්පිච්ඡතාය පරිවෙණං ගතො.

තයො කුලපුත්තා වියාති පාවිනවංසදායෙ සමග්ගවාසං වුත්ථා තයො කුලපුත්තා විය. පභායාති පුබ්බහාගෙ තදඬිගාදිවසෙන පච්ඡා අග්ගමග්ගෙනෙව පජහිත්වා.

අප්පිච්ඡතාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසවිධසන්තොසවණ්ණනා

පකතිදුබ්බලාදීනං ගරුච්චරාදීනි නථාසුභාවාවහානි සරීරබ්බෙදාවහානි ච හොන්තීති පයොජනවසෙන නඅත්‍රිච්ඡතාදිවසෙන තානි පරිවත්තෙත්වා ලහුකච්චරපරිභොගො න සන්තොසවිරොධීති ආහ “ලහුකෙන යාපෙත්තොපි සන්තුට්ඨොව හොති”ති. මහග්ගච්චරං, බහුනි වා චිවරානි ලහිත්වාපි තානි විස්සජ්ජෙත්වා තදඤ්ඤස්ස ගහණං යථාසාරුප්පනායෙ ධීතත්තා න සන්තොසවිරොධීති ආහ “තෙසං...පෙ.... ධාරෙත්තොපි සන්තුට්ඨොව හොති”ති. එවං සෙසපච්චයෙසුපි යථාබලයථාසාරුප්පසන්තොසනිද්දෙසෙසු අපිසද්දග්ගහණෙ අධිප්පායො වෙදිතබ්බො. යථාසාරුප්පසන්තොසොයෙව අග්ගො අලොහජ්ඣාසයස්ස උක්කංසනතො.

ද්වාදසවිධසන්තොසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තිවිධපව්වෙකවණ්ණනා

එකොති එකාකි. ගව්ජතීති වුණ්ණකඉරියාපථවසෙන වුත්තං. වරතීති විහාරතො බහි සඤ්චාරවසෙන, විහරතීති දිවා විහාරාදිවසෙන. කායව්වෙකොති ව නෙක්ඛම්මාධිමුත්තස්ස භාවනානුයොගවසෙන ව්වෙකට්ඨකායනා, න ඤානව්වෙකමත්තං. තෙනාහ “නෙක්ඛම්මාභිරතාන” තීති. පරිසුද්ධචිත්තානන්ති නීවරණාදිසංකිලෙසතො විසුද්ධචිත්තානං. පරමවොදානප්පත්තානන්ති විතක්කාදිතංතං ඤානපටිපක්ඛවිගමෙන පරමං උත්තමං වොදානං පත්තානං. නිරුපධිනන්ති කිලෙසුපධිආදිතං විගමෙන නිරුපධිනං.

තිවිධපව්වෙකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චවිධසංසග්ගවණ්ණනා

සංසීදති එතෙනාති සංසග්ගො, රාගො. සවනහෙතුකො, සවනවසෙන වා පවත්තො සංසග්ගො සවනසංසග්ගො. එස නයො සෙසෙසුපි. කායසංසග්ගො පන කායපරාමාසො. ඉත්ථී වාති වට්ඨ, යුවතී වා. සන්ධානෙතුන්ති පුබ්බෙනාපරං සට්ඨෙතං. සොතව්ඤ්ඤාණවීථිවසෙනාති ඉදං මූලභූතං සවනං සන්ධාය වුත්තං, තස්ස පිට්ඨිචත්තකමනොද්චාරිකපවනවීථිසු උප්පන්නොපි රාගො සවනසංසග්ගොයෙව. දස්සනසංසග්ගෙපි එසෙව නයො. අනිත්ථිගන්ධබොධිසත්තො පරෙහි කථියමානවසෙන පවත්තසවනසංසග්ගස්ස නිදස්සනං. තිස්සදහරො අත්තනා සුයාමානවසෙන. තත්ථ පඨමං ජාතකෙ වෙදිතබ්බන්ති ඉතරං දස්සෙන්නො “දහරො කිරා” තිආදිමාහ. කාමරාගෙන විද්ධොති රාගසල්ලෙන හදයෙ අප්පිතො අත්තො අනුච්ඡිද්ධො.

සොති දස්සනසංසග්ගො. එවං වෙදිතබ්බොති වත්ථුවසෙන පාකටං කරොති. තස්මිං කිර ගාමෙ යෙභුයොන ඉත්ථීයො අභිරුපා දස්සනීයා පාසාදිකා, තස්මා ථෙරො “සවෙ අත්තොගාමෙ න වරිස්සසී” ති ආහ. කාලස්සෙව පටිට්ඨත්තා යාගුං අදාසි, තස්මා යාගුමෙව ගහෙත්වා ගව්ජන්තං “නිවත්තථ, හන්තෙ, භික්ඛං ගණ්හාහී” ති ආහංසු. යාවිත්වාති “න මයං, හන්තෙ, භික්ඛං දාතුකාමා නිවත්තෙම, අපිව ඉදං හන්තෙ කාරණ” තීති යාවිත්වා.

ආදිතො ලපනං ආලාපො, වචනපටිවචනවසෙන පවත්තො ලාපො සල්ලාපො. භික්ඛුනීයාති ඉදං නිදස්සනමත්තං. යාය කායවිපි ඉත්ථීයා සන්තකපරිභොගවසෙන උප්පන්නරාගොපි සම්භොගසංසග්ගොව.

පඤ්චවිධසංසග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ගාහගාහකාදිවණ්ණනා

හික්බුනො හික්බුහි කායපරාමාසො කායසම්බාහනාදිවසෙන. කායසංසග්ගන්ති කායපරාමාසසංසග්ගං. ගාහගාහකොති ගණ්හනකානං ගණ්හනකොති අත්ථො. ගාහමුත්තකොති අයොනියො ආමිසෙහි සඬගණ්හනකෙහි සයං මුච්චනකො. මුත්තගාහකොති යථාමුත්තසඬගහනො මුත්තානං සඬගණ්හනකො. මුත්තමුත්තකොති මුච්චනකෙහි සයමිපි මුච්චනකො. ගහණුවසෙන සඬගණ්හනවසෙන. උපසඬකමන්ති තතො කිඤ්චි ලොකාමිසං පච්චාසිසන්තා, න දක්ඛිණෙයාවසෙන. හික්බුපක්ඛෙ ගහණුවසෙනාති පච්චයලාභාය සඬගණ්හනවසෙනාති යොජෙතඛිං. චුත්තනයෙනාති ‘ආමිසෙනා’ තිආදිනා චුත්තනයෙන.

යානන්ති අත්තනො යානාවත්ථං. පාපුණ්තුං න දෙනි උප්පන්නමෙව තං පටිසඬානබලෙන නීහරන්තො වික්ඛම්හෙති. තෙනාහ ‘මන්තෙනා’ තිආදි. යථා ජීවිතුකාමො පුරිසො කණ්හසප්පෙන, අමිත්තෙන වා සහ න සංවසති, එවං ඛණමත්තමිපි කිලෙසෙහි සහ න සංවසතීති අත්ථො.

චතුපාරිසුද්ධිසීලං ලොකියං ලොකුත්තරඤ්ච. තථා සමාධිපි. විපස්සනාය පාදකා විපස්සනාපාදකාති අට්ඨසමාපත්තිග්ගහණෙන යථා ලොකියසමාධි ගහිතො, එවං විපස්සනාපාදකා එතෙසන්ති විපස්සනාපාදකාති අට්ඨසමාපත්තිග්ගහණෙනෙව ලොකුත්තරො සමාධි ගහිතො. යථා හි චත්තාරි රූපජ්ඣානාති අධිට්ඨානං කත්වා පචත්තො මග්ගසමාධි විපස්සනාපාදකො, එවං චත්තාරි අරූපජ්ඣානාති අධිට්ඨානං කත්වා පචත්තොපි. සමාපත්තිපරියායො පන පුබ්බවොහාරෙන වෙදිතඛිංබො. පටිපක්ඛසමුච්ඡේදනෙන සම්මා ආපජ්ජනතො වා යථා ‘සොතාපත්තිමග්ගො’ ති. එවමෙත්ථ සීලසමාධිනමිපි මිස්සකභාවො වෙදිතඛිංබො, න පඤ්ඤාය එව. විමුත්තිති අරියඵලන්ති චුත්තං ‘විමුත්තිසම්පන්නො’ ති චුත්තත්තා. තඤ්චි නිජ්ඣාදනට්ඨෙන සම්පාදෙතඛිං, න නිබ්බානන්ති.

එත්ථ ච අප්පිච්ඡතාය ලද්ධපච්චයෙන පරිතුස්සති, සන්තුට්ඨතාය ලද්ධා තෙ අගධිතො අමුච්ඡිතොආදීනවදස්සි නිස්සරණපඤ්ඤො පරිභුඤ්ජති, එවංභූතො ච කත්ථවි අලග්ගමානසතාය පටිවෙකං පරිබුහෙන්නො කෙනවි අසංසට්ඨො විහරති ගහට්ඨෙන වා පඛිබ්ජිතෙන වා. සො එවං අජ්ඣාසයසම්පන්නො චීරියං ආරහති අප්පත්තස්ස පත්තියා, අනධිගමස්ස අධිගමාය. ආරහන්තො ච යථාසමාදින්නං අත්තනො සීලං පච්චවෙක්ඛති, තස්ස සීලස්ස සුපරිසුද්ධතං නිස්සාය උප්පජ්ජති අවිජ්ජපටිසාරො, අයමස්ස සීලසම්පදා. තස්ස අවිජ්ජපටිසාරමූලකෙහි පාමොජ්ජපිතිපස්සද්ධිසුඛෙහි සම්මා බුහිතං චිත්තං සම්මදෙව සමාධියති, අයමස්ස සමාධිසම්පදා. තතො යථාභූතං ජානං පස්සං නිබ්බින්දති, නිබ්බින්දං චිරජ්ජති, විරාගා විමුච්චති, අයමස්ස පඤ්ඤාසම්පදා. විමුත්තචිත්තතා පනස්ස විමුත්තිසම්පදා, තතො විමුත්තිතො ඤාණදස්සනන්ති එතෙසං දසන්තං කථාවත්ථුනං අනුපුබ්බි වෙදිතඛිංබො. තස්ස යො දසහි කථාවත්ථුහි සමන්තාගමො, අයං අත්තහිතාය පටිපත්ති. යා තෙසං පරෙසං සංකිත්තනං, අයං පරහිතාය පටිපත්ති. තාසු පුරිමා ඤාණපුබ්බධිගමා

ඤාණසම්පයුත්තා ව, ඉතරා කරුණාපුබ්බධිගමා කරුණාසම්පයුත්තා වාති සබ්බං ඤාණකරුණාකණ්ඩං වත්තබ්බං.

දසහි කථාවත්ථුහි කරණභූතෙහි භික්ඛූනං ඔවාදං දෙනි, “භික්ඛූනා නාම අත්තිව්ජනාදිකෙ දුරතො වජ්ජෙත්වා සම්මදෙව අප්පිව්ජෙන භවිතබ්බ”න්තිආදිනා තං තං කථාවත්ථුං භික්ඛූනං උපදිසතිති අත්ථො. උපදිසන්තො හි තාති “තෙහි භික්ඛූ ඔවදති”ති වුත්තො. ඔවදතියෙව සරුපදස්සනමත්තෙන. සුබ්බමං අත්ථං පරිවත්තෙත්වාති එවම්පි අප්පිව්ජනා හොති එවම්පිති අප්පිව්ජනාදිවසෙන අපරාපරං අප්පිව්ජනාවුත්තිං දස්සෙත්වා තත්ථ සුබ්බමනිපුණං අප්පිව්ජනාසඬ්ඛාතං අත්ථං ජානාපෙතුං න සක්කොති. විඤ්ඤාපෙතීති යථාවුත්තෙහි විසෙසෙහි විඤ්ඤාපෙති. කාරණන්ති යෙන කාරණෙන අප්පිව්ජනා ඉජ්ඣති, තං පන “මහිව්ජනාදිසු එතෙ දොසා, අප්පිව්ජනය අයමානිසංසො”තිආදිනවානිසංසදස්සනං දට්ඨබ්බං. සම්මා හෙතුනා අප්පිව්ජනං දස්සෙතිති සන්දස්සකො. ගාහෙතුන්ති යථා ගණ්හති, තථා කාතුං, තත්ථ පට්ඨපෙතුන්ති අත්ථො. උස්සාහජනනවසෙනාති යථා තං සමාදානං නිව්වලං හොති, එවං උස්සොල්භියා උප්පාදනවසෙන සම්මදෙව උත්තෙජෙතීති සමුත්තෙජකො. උස්සාහජාතෙති අප්පිව්ජනය ජාතුස්සාහෙ. වණ්ණං වත්වා තත්ථ සම්පත්තිං ආයතිඤ්ච ලබ්භමානගුණං කිත්තෙත්වා සම්පහංසෙති සම්මදෙව පකාරෙහි තොසෙතිති සම්පහංසකො. එවං සන්තුට්ඨිආදිසු යථාරහං යොජනා කාතබ්බා.

ගාහගාහකාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චලාභවණ්ණනා

253. සත්ථු සම්මුඛා එවං වණ්ණො අබ්භුග්ගතොති. ඉමිනා තස්ස වණ්ණස්ස යථාභූතගුණසමුට්ඨිතතං දස්සෙති. මන්දමන්දො වියාති අති විය අපේකො විය. අබලබලො වියාති අති විය අබලො විය. භාකුට්ඨකභාකුට්ඨකො වියාති අති විය දුම්මුඛො විය. අනුමස්සාති අනුමසිත්වා, දස කථාවත්ථුහි සරුපතො විසෙසතො ව අනුපරිග්ගහෙත්වාති අත්ථො. පරිග්ගණ්හනං පන තෙසං අනුපවිසනං විය හොතීති වුත්තං “අනුපවිසිත්වා”ති. සබ්බමචාරීහි වණ්ණභාසනං එකො ලාභොති යොජනා. එවං සෙසෙසුපි. පත්ථයමානො එවමාහ ධම්මගරුතායාති අධිප්පායො.

පඤ්චලාභවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වාරිකාදිවණ්ණනා

254. අභිරමනං අභිරතං, තදෙව අනුනාසිකලොපං අකත්වා වුත්තං “අභිරන්ත”න්ති. භාවනපුංසකඤ්චෙනං. අනභිරති නාම නත්ථී, අභිරමිත්වා චිරවිහාරොපි නත්ථී සම්මදෙව පරිඤ්ඤාතවත්ථුකත්තා. සබ්බසභා හි බුද්ධා භගවන්තො අසය්හලාභිනො.

පුබ්බෙ ධම්මගරුතාකීත්තනපසඨගෙන ගහිතං අග්ගහිතඤ්ච
 මහාකස්සපපච්චුග්ගමනාදිං එකදෙසෙන දස්සෙත්වා වනවාසිතිස්සසාමණෙරස්ස
 වත්ථුං චිත්ථාරෙත්වා ජනපදවාරිකං කථෙතුං “භගවා හී”තිආදි ආරද්ධං.
 ආකාසගාමීහි සද්ධිං ගන්තුකාමො “ඡළහිඤ්ඤානං ආරොචෙහී”ති ආහ.
 සඨසකම්මෙන සිජ්ඣමානාපි උපසම්පදා සත්ථු ආණාවසෙනෙව සිජ්ඣනතො
 “චුද්ධදායජ්ජං තෙ දස්සාමී”ති චුත්තන්ති වදන්ති. අපරෙ
 “අපරිපුණ්ණවිසතිවස්සස්සෙව තස්ස උපසම්පදං අනුජානන්තො සත්ථා
 ‘චුද්ධදායජ්ජං තෙ දස්සාමී’ති අවොවා”ති වදන්ති. උපසම්පාදෙත්වාති
 ධම්මසෙනාපතිනා උපජ්ඣායෙන උපසම්පාදෙත්වා.

තවයොජනසතිකං මජ්ඣිමදෙසපරියාපන්නමෙව, තතො පරං නාධිජ්ජෙනං
 දන්ධතාවසෙන ගමනතො. සමන්තාති ගතගතට්ඨානස්ස චතුසු පස්සෙසු.
 අඤ්ඤෙනපි කාරණෙනාති හික්ඛුනං සමථවිපස්සනාතරුණභාවතො අඤ්ඤෙනපි
 මජ්ඣිමණ්ඩලෙ වෙනෙය්‍යානං ඤාණපරිපාකාදිකාරණෙන නික්ඛමති,
 අන්තොමණ්ඩලං ඔතරති. සත්තහි වාතිආදි “එකං මාසං වා”තිආදිනා
 චුත්තානුක්කමෙන යොජෙතබ්බං.

සරිරථාසුකත්ථායාති එකස්මිංයෙව යානෙ නිබද්ධවාසෙන උස්සන්තධාතුකස්ස
 සරිරස්ස විරෙවනෙන ථාසුභාවත්ථාය. අට්ඨුජ්ජත්තිකාලාභිකඨබ්බත්ථායාති
 අග්ගික්ඛන්ධුපමසුත්ත (අ. නි. 7.72) මසදෙවජාතකාදිදෙසනානං (ජා. 1.1.9) විය
 ධම්මදෙසනාය අට්ඨුජ්ජත්තිකාලස්ස ආකඨබ්බෙන. සුරාපානසික්ඛාපදපඤ්ඤාපනෙ
 (පාචි. 326) විය සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනත්ථාය. බොධනෙය්‍යසත්තෙ අභිගුලිමාලාදිකෙ
 බොධනත්ථාය. නිබද්ධවාසඤ්ච පුග්ගලං උද්දිස්ස වාරිකා නිබද්ධවාරිකා.

255. අපරිග්ගභභාවං කත්ථවි අලග්ගභාවං දස්සෙතුං “යුථං පභාය...පෙ....
 මත්තභත්ථී වියා”ති චුත්තං. අසභායකිච්චොති සභායකිච්චරහිතො සීහො විය.
 තෙනස්ස එකවිහාරිතං තෙජවන්තතඤ්ච දස්සෙති. තදා පන කායච්චෙකො න
 සක්කා ලද්ධුන්ති ඉදමෙත්ථ කාරණං දට්ඨබ්බං. බහුහීතිආදි පන සභාවදස්සනවසෙන
 චුත්තං. ථෙරස්ස පරියා සුවිනීතා විණ්ණගරුවාසා ගරුතො ඉච්ඡානුරූපමෙව
 වත්තති.

චුත්තකාරණයුත්තෙ අද්ධානගමනෙ වාරිකානං වොහාරො සාසනෙ
 නිරුළ්භොති ආහ “කිඤ්චාපි”තිආදි. කෙනච්චෙව නිමිත්තෙන කිස්මිඤ්ච අත්ථෙ
 පචත්තාය සඤ්ඤාය තන්තිමිත්තරහිතෙපි අඤ්ඤස්මිං පචත්ති රුළ්භී නාම.
 විජිතමාරත්තා සඨගාමවිජයමභායොධො විය. අඤ්ඤං සෙවිත්වාති “මම ආගතභාවං
 සත්ථු ආරොචෙහී”ති ආරොචනත්ථං අඤ්ඤං හික්ඛුං සෙවිත්වා.

භගවා ධම්මං දෙසෙන්නො තංතංපුග්ගලජ්ඣාසයානුරූපං තදනුච්ඡවිකමෙව
 ධම්මිං කථං කරොතීති දස්සෙන්නො “චුළගොසිඨගසුත්තෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ
 සාමග්ගිරසානිසංසන්ති “කච්චි පන වො, අනුරුද්ධා, සමග්ගා

සම්මොදමානා” තිආදිනා (ම. නි. 1.326) සාමග්ගිරසානිසංසං කපෙසි.
 ආවසථානිසංසන්ති “සීතං උණ්භං පටිහනති” තිආදිනා (වුළුව. 295, 315)
 ආවසථපටිසංයුත්තං ආනිසංසං. සතිපට්ලාභිකන්ති ජොතිපාලත්ථෙරෙ ලාමකං
 යානං ඔතිණ්ණමත්තෙ මහාබොධිපල්ලඬිකෙ පන සබ්බඤ්ඤානං පටිච්ඡේදකිං
 පත්ථනං කත්වා පාරමියො පුරෙන්නො ආගතො. තාදිසස්ස නාම පමාදවිහාරො න
 යුත්තොති යථා කස්සපො භගවා බොධිසත්තස්ස සතිං පට්ලහිතුං ධම්මිං කථං
 කපෙසි, තථා අයං භගවා තමෙව පුබ්බෙනිවාසපටිසංයුත්තකථං භික්ඛූනං
 සට්ඨකාරසුත්තං (ම. නි. 2.282) කපෙසි. වත්තාරො ධම්මුද්දෙසෙති – “උපනියති
 ලොකො අද්ධුවො, අනාණො ලොකො අනභිස්සරො, අස්සකො ලොකො සබ්බං
 පභාය ගමනියං, උභො ලොකො අතිත්තො තණ්හාදාසො වා” ති (ම. නි. 2.305)
 ඉමෙ වත්තාරො ධම්මුද්දෙසෙ කපෙසි. කාමඤ්චෙන ධම්මුද්දෙසා රට්ඨපාලසුත්තෙ
 (ම. නි. 2.304) ආයස්මතා රට්ඨපාලත්ථෙරෙන රඤ්ඤො කොරබාස්ස කථිතා, තෙ
 පන භගවතො එව ආහරිත්වා ථෙරෙන තත්ථ කථිතාති වුත්තං.
 “රට්ඨපාලසුත්තෙ” තිආදි. තථා හි වුත්තං සුත්තෙ – “අත්ථි බො, මහාරාජ, තෙන
 භගවතා ජානතා පස්සතා අරහතා සම්මාසම්බුද්ධෙන වත්තාරො ධම්මුද්දෙසා
 උද්දිට්ඨා” තිආදි (ම. නි. 2.305) පානකානිසංසකථන්ති “අග්ගිහුත්තං මුඛං
 යඤ්ඤා” තිආදිනා (ම. නි. 2.400; සු. නි. 573) අනුමොදනං වත්වා පුන
 පකිණ්ණකකථාවසෙන පානකපටිසංයුත්තං ආනිසංසකථං කපෙසි. එකිභාවෙ
 ආනිසංසං කපෙසි, යං සන්ධාය වුත්තං “අථ බො භගවා ආයස්මන්තං භගුං ධම්මියා
 කථාය සන්දස්සෙසි” තිආදි (ම. නි. 3.238). අනන්තනයන්ති අපරිමාණදෙසනානයං
 අප්පිච්ඡතාදිපටිසංයුත්තං ධම්මිං කථං. තෙනාහ “පුණ්ණ, අයම්පි
 අප්පිච්ඡකථායෙවා” තිආදි බහුහි පරියායෙහි නානානයං දෙසෙති. කථං තථා දෙසිතං
 ථෙරො අඤ්ඤාසිති ආහ “පටිසම්භිදාපත්තස්ස...පෙ.... අහොසි” ති.

වාරිකාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තවිසුද්ධිපඤ්ඤාවණ්ණනා

256. තතො පට්ඨායාති. යදා ජාතිභූමකා භික්ඛු සත්ථු සම්මුඛා ථෙරස්ස වණ්ණං
 භාසිංසු, තතො පට්ඨාය. සීසානුලොකී හුත්වා පිට්ඨිතො පිට්ඨිතො අනුබන්ධනං
 ථෙරෙන සමාගමෙ ආදරවසෙන කතන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි වුත්තං පායෙ “අප්පෙව
 නාමා” තිආදි, “තරමානරූපො” ති ව. යං පන වුත්තං අට්ඨකථායං “එකස්මිං යානෙ
 නිලීන” තිආදි, තං අකාරණං. න හි ධම්මසෙනාපති තස්ස ථෙරස්ස
 නිසින්නට්ඨානං අභිඤ්ඤාඤාණෙන ජානිතුං න සක්කොති. “කච්චි නු බො මං
 අදිස්වාච ගම්ස්සති” ති අයම්පි චිත්තා ආදරවසෙනෙවාති යුත්තං. න හි සත්ථාරං
 දට්ඨං ආගතො සාවකො අපි ආයස්මා අඤ්ඤාතකොණ්ඩඤ්ඤො සත්ථුකප්පං
 ධම්මසෙනාපතිං තත්ථ වසන්තං අදිස්වාච ගච්ඡනකො නාම අත්ථි. දිවාචිහාරන්ති
 සම්පදානෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “දිවාචිහාරත්ථායා” ති.

257. පුරිමකථායාති පඨමාලාපෙ. අප්පතිට්ඨිකායාති නප්පවත්තිතාය.

පච්ඡිමකථා න ඡායතීති පච්ඡා වත්තබ්බකථාය අවසරො න භොති. සත්ත විසුද්ධියො පුච්ඡි දිට්ඨසංසන්දනවසෙන. ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම අරියමග්ගො. යස්මා තතො උත්තරිමපි පත්තබ්බං අත්ථෙව, තස්මා “චතුපාරිසුද්ධිසීලාදීසු ඨිතස්සපි බ්‍රහ්මවරියවාසො මත්ථකං න පාපුණාති”ති වුත්තං. තස්මාති බ්‍රහ්මවරියවාසස්ස මත්ථකං අප්පත්තත්තා. සබ්බං පටික්ඛිපිති සත්තමමපි පඤ්ඤං පටික්ඛිපි, ඉතරෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි.

අප්පච්චයපරිනිබ්බානන්ති අනුපාදියෙසසනිබ්බානමාහ. ඉදානි පකාරන්තරෙනපි අනුපාදාපරිනිබ්බානං දස්සෙතුං “ද්වෙධා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ගහණුපාදානන්ති දළ්භග්ගහණුකං උපාදානං. තෙනාහ “කාමුපාදානාදික”න්ති. පච්චයුපාදානන්ති යං කිඤ්චි පච්චයමාහ. සො හි අත්තතො ඵලං උපාදියති උපාදානවසෙන ගණ්හතීති උපාදානන්ති වුව්වති. තෙනාහ “පච්චයුපාදානං නාම...පෙ.... පච්චයා”ති. “අනුපාදාය ආසවෙහි විත්තං විමුව්වති”ති වචනතො (මහාව. 28, 30) අරහත්තඵලං අනුපාදාපරිනිබ්බානන්ති කථෙන්නි. න ච උපාදානසම්පයුක්තන්ති උපාදානෙහි ඵතං න සහිතං නාපි උපාදානෙහි සහ පවත්ති හුත්වා. න ච කිඤ්චි ධම්මං උපාදියතීති කස්සපි ධම්මස්ස ආරම්මණකරණවසෙන න උපාදියති. පරිනිබ්බුතන්තෙති අග්ගමග්ගෙන කාතබ්බකිලෙසපරිනිබ්බානපරියොසානන්තෙ ඡාතත්තා. අමතධාතුමෙව අනුපාදාපරිනිබ්බානං කථෙන්නි, කථෙන්නානඤ්ච යථා තස්ස කොචි පච්චයො නාම නත්ථි, ඵචං අධිගතොපි යථා කොචි පච්චයො නාම න භොති, තථා පරිනිබ්බානං අපච්චයපරිනිබ්බානන්ති දස්සෙන්නො “අයං අත්තො”තිආදිමාහ. පුන පුච්ඡං ආරහි අනුපාදාපරිනිබ්බානං සරූපතො පතිට්ඨාපෙතුකාමො.

258. සබ්බපරිවත්තෙසුති සබ්බෙසු පඤ්ඤපරිවත්තනෙසු, පඤ්ඤවාරෙසුති

අත්ථො. සගහණධම්මමෙවාති “ඵතං මමා”තිආදිනා ගණ්හතීති ගහණං, සහ ගහණෙනාති සගහණං, උපාදානියන්ති අත්ථො. විච්චිට්ඨන්තිස්සිතස්ස අභාවතො චිට්ඨමෙව අනුගතොති චිට්ඨානුගතො. තෙනාහ “චතුපාරිසුද්ධිසීලමත්තස්සපි අභාවතො”ති. යො පන චතුබ්බිධෙ විච්චිට්ඨපතිස්සයෙ සීලෙ ඨිතො, සොපි “අඤ්ඤත්‍ර ඉමෙහි ධම්මෙහි”ති වත්තබ්බතං අරහති.

සත්තවිසුද්ධිපඤ්ඤවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරථවිනිතවණ්ණනා

259. නිස්සක්කවචනමෙතං “යාව හෙට්ඨිමසොපානකළෙවරා”තිආදීසු විය.

අත්ථොති පයොජනං. විත්තවිසුද්ධි හෙත්ථ සීලවිසුද්ධිං පයොජෙති තස්ස තදත්ථත්තා. සීලවිසුද්ධිකිවචං කතං නාම භොති සමාධිසංවත්තනතො. සමාධිසංවත්තනිකා හි සීලවිසුද්ධි නාම. සබ්බපදෙසුති “විත්තවිසුද්ධි යාවදෙව දිට්ඨිවිසුද්ධත්ථා”තිආදීසු සබ්බපදෙසු, දිට්ඨිවිසුද්ධියං ඨිතස්ස විත්තවිසුද්ධිකිවචං කතං නාම භොතීතිආදිනා යොජෙතබ්බං.

සාවත්ථිනගරං විය සක්කායනගරං අතික්කම්මිතබ්බත්තා. සාකෙතනගරං විය නිබ්බානනගරං පාපුණ්ණිකබ්බත්තා. අව්වායිකස්ස කිව්වස්ස උප්පාදකාලො විය නවමෙනෙව බණෙන පත්තබ්බස්ස අභිසමයකිව්වස්ස උප්පාදකාලො. යථා රඤ්ඤො සත්තමෙන රථවිනිතෙන සාකෙතෙ අත්තෙපුරද්වාරෙ ඔරුල්හස්ස න තාව කිව්වං නිට්ඨිතං නාම හොති, සංවිධානබ්බසංවිධානං ඤාතිමිත්තගණපරිවුත්තස්ස සුරසභොජනපරිභොගෙ නිට්ඨිතං නාම සියා, එවමෙනං ඤාණදස්සනවිසුද්ධියා කිලෙසෙ බෙපෙත්වා තෙසංයෙව පටිප්පස්සද්ධිපභානසාධකඅරියඵලසමඬිතිකාලෙ අභිසමයකිව්වං නිට්ඨිතං නාම හොති. තෙනාහ “යොගිනො...පෙ.... කාලො දට්ඨබ්බො”ති. තත්ථ පරොපණ්ණාස කුසලධම්මා නාම විත්තුප්පාදපරියාපන්නා ඵස්සාදයො පරොපණ්ණාස අනවජ්ජධම්මා. නිරොධසයනෙති නිබ්බානසයනෙ.

“විසුද්ධියො”ති වා “කථාවත්ථුනි”ති වා අත්ථතො ඵකං, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානන්ති තෙසං අත්ථතො අනඤ්ඤභාවං දස්සෙතුං “ඉති”ති ආරද්ධං. ආයස්මා පුණ්ණො දස කථාවත්ථුනි විස්සජ්ජෙසීති සත්ත විසුද්ධියො නාම විස්සජ්ජන්තොපි දස කථාවත්ථුනි විස්සජ්ජෙසී තෙසං අත්ථතො අනඤ්ඤත්තා. එතෙනෙව ධම්මසෙනාපති සාරිපුත්තත්ථෙරො සත්ත විසුද්ධියො පුච්ඡන්තො දස කථාවත්ථුනි පුච්ඡිති අයම්පි අත්ථො වුත්තොවාති වෙදිතබ්බො. න්ති පඤ්ඤං. කිං ජානිත්වා පුච්ඡිති විසුද්ධිපරියායෙන කථාවත්ථුනි පුච්ඡාමිති කිං ජානිත්වා පුච්ඡි. දසකථාවත්ථුලාභිතං ථෙරං විසුද්ධියො පුච්ඡන්තො පුච්ඡිතට්ඨානෙයෙව පුච්ඡනෙන කිං තිත්ථකුසලො වා පන හුත්වා විසයස්මිං පුච්ඡි, උදාහු පානියත්ථිකමතිත්ථෙහි ඡින්නතට්ඨෙහි පාතෙන්නො විය අතිත්ථකුසලො හුත්වා අපුච්ඡිතබ්බට්ඨානෙ අවිසයස්මිං පුච්ඡිති යොජනා. ඉමිනා නයෙන විස්සජ්ජනපක්ඛෙපි අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බො. යදත්ථමස්ස විචාරණා ආරද්ධා, තං දස්සෙන්නෙන “තිත්ථකුසලො හුත්වා”තිආදිං වත්වා විසුද්ධිකථාවත්ථුනං අත්ථතො අනඤ්ඤත්තෙපි අයං විසෙසො වෙදිතබ්බොති දස්සෙතුං “යං භි”තිආදි වුත්තං. තදම්නාති යං “සංඛිත්තං, විත්ථිණ්ණ”න්ති ව වුත්තං, තං ඉමිනා ඉදානි වුච්චමානෙන නයෙන විධිනා වෙදිතබ්බං.

එකා සීලවිසුද්ධිති විසුද්ධිසු විසුං එකා සීලවිසුද්ධි. දසසු කථාවත්ථුසු චත්තාරි කථාවත්ථුනි හුත්වා ආගතා අප්පිච්ඡතාදිහි විනා සීලවිසුද්ධියා අසම්භවතො. අප්පිච්ඡකථාතිආදිසු කථාසීසෙන දසකථාවත්ථු ගහිතං. කට්ඨෙතබ්බත්තා වා වත්ථු කථාවත්ථුනි වුත්තං. එවඤ්ච උපකාරතො, සභාවතො වා චතුත්තං කථාවත්ථුනං සීලවිසුද්ධිසඬිගහො දට්ඨබ්බො. තිණ්ණං කථාවත්ථුනං විත්තවිසුද්ධිසඬිගහෙපි එසෙව නයො. පඤ්ච විසුද්ධියොති නාමරූපපරිච්ඡෙදො දිට්ඨිවිසුද්ධි, සප්පච්චයනාමරූපදස්සනං කඬ්ඛාවිතරණවිසුද්ධි, විපස්සනුපක්කිලෙසෙ පභාය උප්පන්නං විපස්සනාඤාණං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි, උදයබ්බයඤාණාදි නවවිධඤාණං පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි, අරියමග්ගඤාණං ඤාණදස්සනවිසුද්ධිති ඉමා පඤ්ච විසුද්ධියො.

සත්තරථවිනිතවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

260. සම්මොදිතුන්ති අනන්තරං වුවිවමානෙන සම්මොදිතුං.

අට්ඨානපරිකප්පෙනාති අකාරණස්ස චත්ථුනො පරිකප්පනෙන තදා අසම්භවන්තං අත්ථං පරිකප්පෙත්වා වචනෙන. අභිණ්භදස්සනස්සාති නිව්චදස්සනස්ස, නියතදස්සනස්සාති අත්ථො.

උක්ඛිපිති ගුණතො කථිතභාවෙන උක්කංසෙති. ටෙරස්සාති ආයස්මතො පුණ්ණත්ථෙරස්ස. ඉමස්මිං යානෙ ඉමස්මිං කාරණෙ එකපදෙනෙව සාවකවිසයෙ අනඤ්ඤසාධාරණගුණාවිකරණනිමිත්තං. ඉදානි තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං “අමච්චඤ්ඤි”තිආදි වුත්තං. අපවායමානොති පුප්පයන්තො.

“අනුමස්ස අනුමස්ස පුච්ඡිතා”ති වුත්තත්තා විචාරණවසෙනාහ “කිං පන පඤ්ඤස්ස පුච්ඡනං භාරියං උදාහු විස්සජ්ජන”න්ති. සහෙතුකං කත්ථාති යුත්තායුත්තං කත්ථා. සකාරණන්ති තස්සෙව වෙවචනං. පුච්ඡනම්පිති එවං සහධම්මෙන පුච්ඡිතබ්බමත්ථං සයං සම්පාදෙත්වා පුච්ඡනම්පි භාරියං දුක්කරං. විස්සජ්ජනම්පිති සහධම්මෙන විස්සජ්ජනම්පි දුක්කරං. එවඤ්ඤි විස්සජ්ජෙත්තො විඤ්ඤානං චිත්තං ආරාධෙතීති. යථානුසන්ධිනාව දෙසනා නිට්ඨිතාආදිතො සපරික්ඛාරං සීලං, මජ්ඣිකා සමාධිං, අන්තෙ වසිභාවජ්ජන්තං පඤ්ඤං දස්සෙත්වා දෙසනාය නිට්ඨාපිතත්තාති.

රට්ඨිනිසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

5. නිවාපසුත්තවණ්ණනා

261. නිවජ්ජතිති නිවාපො, නිවාපං වත්තෙති, නිවාපභොජනං වා එතස්සාති නෙවාපිකො, නිවාපෙන මිගෙ පලොභෙත්වා ගණ්භනකමාගවිකො. තිණුබ්භානීති නිවාපතිණුබ්භානි. වජ්ජන්ති සස්සං විය වපිතබ්බට්ඨෙයන වජ්ජං. “මයං විය අඤ්ඤෙ කෙ ඊදිසං ලභිස්සන්ති”ති මානමදං ආපජ්ජස්සන්ති. විස්සට්ඨසතිභාවන්ති අනුස්සඬිකිතපරිසඬිකිතභාවං. තිරච්ඡානා හි විජාතියබ්බලවතිරච්ඡානවසනට්ඨානෙසු සාසඬිකා උබ්බිග්ගහදයා අජ්ජමත්තා භොන්ති විසෙසතො මාගවිකාදිමනුස්සුප්පවාරෙ, රසතණ්භාය පන බද්ධා පමාදං ආපජ්ජස්සන්ති. නිවජ්ජති එත්ථාති නිවාපො, නිවාපභූමි නිවාපට්ඨානං. තෙනාහ “නිවාපට්ඨානෙ”ති. “යථාකාමකරණියා”ති වුත්තමත්ථං විවරිතුං “එකං කිරා”තිආදි වුත්තං. තත්ථ නිවාරවනං වියාති නිවාරස්ස සමුභො විය. නිවාරො නාම අරඤ්ඤෙ සයංජාතවිහිජාති. මෙසමාලා වියාති මෙසසටා විය. එකග්ගනන්ති එකජ්ඣං විය අවිරට්ඨං. පක්කමන්තිති ආසඬිකපරිසඬිකා හුත්වා පක්කමන්ති. කණ්ණෙ වාලයමානාති අනාසඬිකන්තානං පහට්ඨාකාරදස්සනං. මණ්ඩලගුම්බන්ති මණ්ඩලකාකාරෙන ධීතං ගුම්බං.

262. කප්පෙත්වාති උපමාභාවෙන පරිකප්පෙත්වා. මිගෙ අත්තනො වසෙ වත්තාපනං වසිභාවො. සො එව ඉජ්ඣනට්ඨෙයන ඉද්ධි, පභාවනට්ඨෙයන ආනුභාවො.

263. භයෙන භොගතොති භයෙන සහ සහයං නිවාපපරිභොගතො. බලවීරියන්ති කායබලඤ්ච උට්ඨානවීරියඤ්ච. අට්ඨකථායං පන බලමෙව වීරියං. බලන්ති ච සරීරබලං, තඤ්ච අත්ථතො මනසිකාරමග්ගෙහි අපරාපරං සඤ්චරණකවාතොති චුත්තං “අපරාපරං සඤ්චරණවායොධාතු”ති.

264. සික්ඛිතකෙරාටිකාති පරිචිතසායෙය්‍යා, චඤ්චකාති අත්ථො. ඉද්ධිමන්තො විය ආනුභාවවන්තො විය. පචුරජනෙහි පරභූතා ජාතාති පරජතා, මහාභූතා. තෙනාහ “යක්ඛා”ති. සමන්තා සප්පදෙසන්ති සමන්තතො පදෙසවන්තං විපුලොකාසසන්තිවාසට්ඨානං. තස්ස පන සප්පදෙසතා මහාඕකාසතායාති චුත්තං “මහන්තං ඕකාස”න්ති.

265. සට්ඨෙස්සන්තිති “සහයසමුට්ඨාන”න්ති සඤ්ඤාදානවසෙන චිත්තං වෙතෙස්සන්ති, තාසෙස්සන්තිති අත්ථො. පරිච්චජ්ජස්සන්තිති නිබ්බිස්සස්සන්ති. මහල්ලකොති ජාතියා මහල්ලකො ජිණ්ණො. දුබ්බලොති බ්‍යාධිවසෙන, පකතියා වා බලවරහිතො.

267. නිවාපසදිසතාය නිවාපොති වා. ලොකපරියාපන්තං හුත්වා කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බතාය ලොකාමිසානීති වා. වට්ටෙ ආමිසභූතත්තා වට්ටාමිසභූතානං. වසං චත්තෙතීති කාමගුණෙහි කාමගුණෙ ගිද්ධෙ සත්තෙ තස්සෙව ගෙධස්ස වසෙන අත්තතො වසෙ චත්තෙතීති. තෙනාහ –

“අන්තලික්ඛවරො පාසො, ය්වායං වරති මානසො;
තෙන තං බාධයිස්සාමි, න මෙ සමණ මොක්ඛසී”ති. (සං. නි. 1.151; මහාව. 33);

අයන්ති පට්ඨමගිජාතුපමා. වානපත්ථස්ස සතොව පපඤ්චපරදත්තිකාදිසපුත්තදාරනික්ඛමනං සන්ධායාහ “සපුත්තහරියපබ්බජ්ජායා”ති.

268. කාමතො චිත්තස්ස විමුත්ති ඉධ වෙතොවිමුත්තිති අධිජ්ජෙතාති ආහ “වෙතොවිමුත්ති නාම...පෙ.... උජ්ජන්තඅජ්ඣාසයො”ති. කාමෙ විස්සජ්ජෙත්වා පුන තත්ථ නිමුග්ගතාය දුතියසමණබ්‍රාහ්මණා දුතියමිගජාතුපමා චුත්තා.

269. තතියසමණබ්‍රාහ්මණා යථාපරිච්චත්තෙ කාමෙ පරිච්චජ්ජත්වා එවං යීතා, න දුතියා විය තත්ථ නිමුග්ගාති අධිජ්ජායෙන “කිං පන තෙ අකංසු”ති පුච්ඡති. ඉතරෙ කාමං උජ්ජකං කාමගුණෙසු න නිමුග්ගා, පරියායෙන පන නිමුග්ගා දිට්ඨිජාලෙන ව අජ්ඣෙකාත්ථොති දස්සෙත්තො “ගාමනිගමජනපදරාජධානියො”තිආදිමාහ. දිට්ඨිජාලමපි තණ්හාජාලානුගතමෙවාති ආහ “මාරස්ස පාපිමතො දිට්ඨිජාලෙන පරික්ඛිපිත්වා”ති.

271. බන්ධකිලෙසාහිසඬාරමාරා වා ඉධ මාරග්ගහණෙන ගහිතාති දට්ඨබ්බං.
 අක්ඛිති හින්දි දට්ඨං අසමත්ථභාවාපාදනෙන. තෙනාහ
 “විපස්සනාපාදකජ්ඣාන”න්තිආදි. කිඤ්චාපි මාරො යං කිඤ්චි ඥානං
 සමාපන්නස්සපි හික්ඛුනො විත්තං ඉමං නාම ආරම්මණං නිස්සාය වත්තනීති න
 ජානාති, ඉධාධිජපෙනස්ස පන හික්ඛුනො වසෙන “විපස්සනාපාදකජ්ඣාන”න්ති
 චුත්තං. තෙනෙව පරියායෙනාති “න මාරස්ස අක්ඛිති හින්දි”ති එවමාදිනා
 යථාචුත්තපරියායෙන. අදස්සනං ගතොති එත්ථාපි එසෙව නයො. වක්ඛස්ස පදං
 පතිට්ඨාති ව ඉධ ආරම්මණං අධිජපෙනං තං පරිග්ගස්ස පවත්තනතොති ආහ
 “අජ්ජතිට්ඨං නිරාරම්මණ”න්ති. සොති මාරො. දිස්වාති දස්සනහෙතු. යස්මා
 මග්ගෙන චතුසච්චදස්සනහෙතු ආසවා න පරික්ඛිණා. එලක්ඛණෙ හි තෙ ඛිණාති
 චුච්චන්තීති.

ලොකෙති සත්තලොකෙ සඬාරලොකෙ ව. සත්තවිසත්තභාවෙනාති
 ලග්ගභාවෙන වෙව සවිසෙසං ආසත්තභාවෙන ව. අථ වාතිආදිනා
 නිද්දෙසනයවසෙන (මහාති. 3, චූළති. මෙත්තගුමාණවජ්ජුච්ඡානිද්දෙස 22, 23;
 චූළති. බග්ගවිසාණසුත්තනිද්දෙස 124) විසත්තිකාපදං නිද්දිසති. විසතාති විත්ථවා
 රූපාදීසු තෙභූමකධම්මෙසු බ්‍යාපනවසෙන විසටාති පුරිමවචනමෙව තකාරස්ස
 ටකාරං කත්වා චුත්තං. විසාලාති විජුලා. විසක්කතීති පරිසක්කති සහති. රත්තො හි
 රාගවත්ථුනා පාදෙන තාලියමානොපි සහති. ඔසක්කනං, විජ්ජන්දනං වා
 විසක්කනන්තිපි වදන්ති. විසංහරතීති යථා තථා කාමෙසු ආනිසංසං දස්සෙන්ති
 විවිධෙහි ආකාරෙහි නෙක්ඛම්මාහිමුඛප්පවත්තිතො විත්තං සංහරති සඬබ්භිති, විසං
 වා දුක්ඛං, තං හරති උපනෙතීති අත්ථො. විසංවාදිකාති අනිච්චාදිං නිච්චාදිතො
 ගණ්භාපෙන්ති විසංවාදිකා හොති. දුක්ඛනිබ්බත්තකස්ස කම්මස්ස හෙතුභාවතො
 විසමුලා, විසං වා දුක්ඛදුක්ඛාදිභූතා වෙදනා මූලං එතිස්සාති විසමුලා.
 දුක්ඛසමුදයත්තා විසං එලං එතිස්සාති විසඵලා. තණ්හාය රූපාදිකස්ස දුක්ඛස්සෙව
 පරිභොගො හොති, න අමතස්සාති සා “විසපරිභොගා”ති චුත්තා. සබ්බත්ථ
 නිරුත්තිවසෙන සද්දසිද්ධි වෙදිතබ්බා. යො පනෙත්ථ පධානො අත්ථො, තං
 දස්සෙතුං පුන “විසාලා වා පනා”තිආදි චුත්තං. නිත්තිණ්ණො උත්තිණ්ණොති
 උපසග්ගවසෙන පදං වඬ්ඪිතං. නිරවසෙසතො වා තිණ්ණො නිත්තිණ්ණො. තෙන
 තෙන මග්ගෙන උද්ධමුද්ධං තිණ්ණො උත්තිණ්ණො. යං පනෙත්ථ අත්ථතො
 අවිහත්තං, තං සුචිඤ්ඤායාමෙව.

නිවාපසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

6. පාසරාසිසුත්තවණ්ණනා

272. සාධුමයන්ති එත්ථ සාධු-සද්දො ආයාවනත්ථො, න “සාධාවුසො”තිආදීසු
 (සං. නි. 1.246; සු. නි. 182) විය අභිනන්දනාදිඅත්ථොති ආහ “ආයාවන්තා”ති.
 තෙනාහ පාළියං “ලභෙය්‍යාමා”තිආදි චුත්තං. න සක්කොන්ති, කස්මා? බුද්ධා හි

ගරු හොත්ති, පරමගරු උත්තමං ගාරවට්ඨානං, න යථා තථා උපසඬකමනීයා.
තෙනාහ “එකවාරිකො සීහො”තිආදි.

“පාකටකිරියායා”ති සඬබ්බපෙන වුත්තං විවරිතුං “යං හී”තිආදි වුත්තං. හගවා සබ්බකාලං කිමෙවමකාසීති? න සබ්බකාලමෙවමකාසී. යදා පන අකාසී, තං දස්සෙතුං “හගවා පයමබ්බොධිය”න්තිආදි වුත්තං. මනුස්සත්තභාවෙනි ඉමිනා පුරිසත්තභාවං උල්ලිඬිගෙනි. ධනපරිච්චාගො කතො නාම නත්ථී හගවතො ධරමානකාලෙනි අධිප්පායො.

මාලාකවචරන්ති මිලාතමාලාකවචරං. රජොජල්ලං න උපලිම්පති අවිජතරජවිභාවතො. වුත්තඤ්ඤෙනං “සුබ්බමත්තා ඡවියා කායෙ රජොජල්ලං න ලිම්පති”ති. යදි එවං කස්මා හගවා නභායතීති ආහ “උතුග්ගහණත්ථ”න්ති.

විහාරොති ජෙතවනවිහාරො. වීසතිඋසහං ගාවුතස්ස චතුත්ථො භාගොති වදන්ති. කදාචීති කස්මිඤ්ච බුද්ධුප්පාදෙ. අවලමෙවාති අපරිචත්තමෙව අනඤ්ඤභාවතො, මඤ්චානං පන අප්පමහන්තතාහි පාදානං පතිට්ඨිතට්ඨානස්ස භානිවඩ්ඪිසීයො හොත්තියෙව.

යන්තනාළිකාහි පරිපුණ්ණසුවණ්ණරසධාරාහි. න්භානවත්තන්ති “පබ්බජිතෙන නාම එවං න්භායිතබ්බ”න්ති නභානවාරිත්තං දස්සෙත්වා. යස්මා හගවතො සරීරං සුධන්තවාමීකරසමානවණ්ණං සුපරිසොධිතපවාලුරුවිරකරවරණාවරං. සුවිසුද්ධනීලරතනාවලිසදිසකෙසතනුරුහං, තස්මා තභං තභං විනිස්සතජාතිහිඩ්ගුලකරසුපසොහිතං උපරි මහග්ගසරතනාවලිසඤ්ජාදිතං පඩිගමමිව කනකගිරිසිඛරං විරොචිත්ථං. තස්මිඤ්ච සමයෙ දසබලස්ස සරීරතො නික්ඛමිත්වා ඡබ්බණ්ණරස්මියො සමන්තතො අසීතිහත්ථප්පමාණෙ පදෙසෙ ආධාවන්තී විධාවන්තී රතනාවලිරතනදාම-රතනවුණ්ණ-විජ්ජකිණ්ණං විය, පසාරිතරතනවිත්තකඤ්චනපට්ටමිව, ආසිඤ්චමානලාබාරසධාරා-විතමිව, උක්කාසතනිපාතසමාකුලමිව, නිරන්තරං විජ්ජකිණ්ණ-කණ්ණිකාර-කිඩ්කිණ්ණ-පුප්ඵමිව, වායුවෙගසමුද්ධත-විනපිට්ඨවුණ්ණ-රඤ්ජිතමිව, ඉන්ද්‍රිය-විජ්ජලතා-විතානසන්ථතමිව, ගගනතලං තං යානං පවනඤ්ච සම්මා ඵරන්ති. තෙන වුත්තං “වණ්ණභූමි නාමෙසා”තිආදි. අත්ථන්ති උපමෙය්‍යත්ථං. උපමායොති “රීදිසො ව හොති”ති යථාරහං තදනුවිජ්ජිකා උපමා. කාරණානීති උපමුපමෙය්‍යසම්බන්ධවිභාවනාති කාරණානි. පුරෙත්වාති වණ්ණනං පරිපුණ්ණං කත්වා. ථාමො වෙදිතබ්බො “අතිත්ථෙ පක්ඛන්දො”ති අවත්තබ්බත්තා.

273. කණ්ණිකාති සරීරගතබිත්ථුකතාති මණ්ඩලානි. පරික්ඛාරහණ්ඩන්ති උත්තරාසඬගං සඬ්ඝාටිඤ්ච සන්ධාය වදති. කිං පනායං නයො බුද්ධානම්පි සරීරෙ හොතීති? න හොති, වත්තදස්සනත්ථං පනෙතං කතන්ති දස්සෙතුං “බුද්ධානං පනා”තිආදි වුත්තං. ගමනවසෙන කායස්සාහිනීහරණං ගමනාහිහාරො. යථාධිප්පායාවත්තනං අධිප්පායකොපනං.

අඤ්ඤාතරාය පාරමියානි නෙක්ඛම්මපාරමියා. වීරියපාරමියානි අපරෙ.
මහාභිනික්ඛමනස්සානි මහන්තස්ස වර්මහවෙ අභිනික්ඛමනස්ස. තඤ්ඤි මහන්තං
භොගක්ඛන්ධං මහන්තඤ්ඤ ව ඤාතිපරිවට්ටං මහන්තඤ්ඤ ව ක්කවත්තිසිරිං පජභිත්වා
සදෙවකස්ස ලොකස්ස සමාරකස්ස ව අවින්තෙය්‍යාපරිමෙය්‍යභෙදස්ස මහතො
අත්ථාය භිතාය සුඛාය පවත්තත්තා මහතීයතාය ව මහන්තං අභිනික්ඛමනන්ති
වුච්චති.

පුරිමොති “කතමාය නු කථාය සන්නිසින්නා භවථා”ති එවං වුත්තඅත්ථො. කා
ව පන වොති එත්ථ ව-සද්දො ඛ්‍යතිරෙකෙ. තෙන යථාපුච්ඡිතාය කථාය වක්ඛමානං
විජ්ජකතභාවං ජොතෙති. පන-සද්දො වචනාලඬිකාරෙ. යාය හි කථාය තෙ හික්ඛු
සන්නිසින්නා, සා එව අන්තරාකථාභූතා විජ්ජකතා විසෙසෙන පුන පුච්ඡියති.
අඤ්ඤාති අන්තරා-සද්දස්ස අත්ථමාහ. අඤ්ඤත්ථො හි අයං අන්තරා-සද්දො
“භූමන්තරං (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා) සමයන්තරං”න්තිආදීසු විය, අන්තරාති වා
වෙමජ්ඣෙකි අත්ථො. දසකථාවත්ථුනිස්සිතාති “කිං සිලං නාම, කථංඤ්ඤ
පුරෙතඛිඛං, කාති වස්ස සංකිලෙසවොදානාති”න්තිආදීනා අජ්ජිච්ඡාදිනිස්සිතා
සිලාදිනිස්සිතා ව කථා. අරියොති නිද්දොසො. අථ වා අත්ථකාමෙහි අරණියොති
අරියො, අරියානං අයන්ති වා අරියොති. භාවනාමනසිකාරවසෙන තුණ්හි භවන්ති, න
එකච්චබාහිරකපබ්බජිතා විය මුගඛිඛතසමාදානෙන. දුතියජ්ඣානම්පි අරියො
තුණ්හිභාවො වච්ඡධාරපභානතො. මූලකම්මට්ඨානන්ති පාරිභාරිය
කම්මට්ඨානම්පි. ඥානන්ති දුතියජ්ඣානං.

274. “සන්නිපතිතානං වො, භික්ඛවෙ, ද්වය”න්ති (ම. නි. 1.273; උදා. 12, 28,
29) අට්ඨජ්ජත්තිවසෙන දෙසනා පවත්තාති තස්සා උපරිදෙසනාය සම්බන්ධං
දස්සෙතුං “ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, පරියෙසනාති කො අනුසන්ධි”ති අනුසන්ධිං පුච්ඡති.
අයං තුම්භාකං පරියෙසනාති යා මහාභිනික්ඛමනපට්ඨද්ධා ධම්මී කථා, සා තුම්භාකං
ධම්මපරියෙසනා ධම්මවිචාරණා අරියපරියෙසනා නාම. අපායමග්ගන්ති
අනත්ථාවහං මග්ගං. උද්දෙසානුක්කමං භින්දිත්වාති උද්දෙසානුපුබ්බිං ලඬිසිත්වා.
ධම්ම-සද්දො “අමොසධම්මං නිබ්බාන”න්තිආදීසු විය පකතිපරියායො.
ජායනසභාවොති ජායනපකතිකොති අත්ථො. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො.

සබ්බත්ථාති යථා “පුත්තහරිය”න්ති ද්වන්ද්වසමාසවසෙන එකත්තං, එස නයො
සබ්බත්ථ “දාසිදාස”න්තිආදීසු සබ්බපදෙසු. පරතො විකාරං අනාපජ්ජිත්වා සබ්බදා
ජාතරූපමෙව භොතීති ජාතරූපං, සුවණ්ණං. ධවලසභාවතාය රඤ්ඡීයතීති රජතං,
රූපියං. ඉධ පන සුවණ්ණං යපෙත්වා යං කිඤ්චි උපභොගපරිභොගාරහං රජතංතෙව
ගහිතං. උපධියති එත්ථ දුක්ඛන්ති උපධයො. වුතීසඬ්ඛාතං මරණන්ති
එකභවපරියාපන්නං ඛන්ධනිරොධසඬ්ඛාතං මරණමාහ. ඛණිකනිරොධො පන
ඛණෙ ඛණෙ. තෙනාහ “සත්තානං වියා”ති. සංකිලිස්සතීති දුස්ථිසෙන විය අත්තානං
දුස්සිස්සති. තෙනාහ භගවා – “පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, ජාතරූපස්ස උපක්කිලෙසා අයො
ලොහ”න්තිආදි (අ. නි. 5.23). මලං ගහෙත්වාති යෙහි සහයොගතො මලිනං භොති,
තෙසං මලිනභාවපච්චයානං වසෙන මලං ගහෙත්වා. ජීරණතො ජරාධම්මවාරෙ

ජාතරූපං ගහිතන්ති යොජනා. යෙ පන ජාතිධම්මවාලෙපි ජාතරූපං න පයන්ති,
 තෙසං ඉතරෙසං විය ජීරණධම්මවාලෙ සරූපතො අනාගතම්පි උපධිග්ගහණෙන
 ගහිතමෙවාති දට්ඨබ්බං. පරිග්ගහෙ ධිතානං පන වසෙන වුවිවමානෙ අපාකටානම්පි
 ජාතිජරාමරණානං වසෙන යොජනා ලබ්භතෙව. ජාතරූපසීසෙන චෙත්ථ සබ්බස්සපි
 අනිත්ථියබද්ධස්ස ගහණං දට්ඨබ්බං, පුත්තහරියාදිග්ගහණෙන විය
 මිත්තාමච්චාදිග්ගහණං.

275. අරියෙහි පරියෙසනා, අරියානං පරියෙසනාති වා අරියපරියෙසනාති
 සමාසද්වයං දස්සෙති “අයං, හික්ඛවෙ”ති ආදිනා.

276. මූලතො පට්ඨායාති යං මහාහිනික්ඛමනස්ස මූලභාවෙසුආදීනවදස්සනං,
 තතො පට්ඨාය. යස්මා තෙ හික්ඛු තත්ථ මහාහිනික්ඛමනකථාය සන්තිසින්නා, සා ව
 තෙසං අත්තරාකථා විජ්ජකතා, තස්මා භගවා තෙසං මූලතො පට්ඨාය
 මහාහිනික්ඛමනකථං කථෙතුං ආරභි. අහම්පි පුබ්බෙති විසෙසවචනං
 අපරිපක්කඤාණෙන සයං වර්මභවෙ තීසු පාසාදෙසු තිව්ධනාටකපරිවාරස්ස
 දිබ්බසම්පත්තිසදිසාය මහාසම්පත්තියා අනුභවනං, අහිනික්ඛමිත්වා
 පධානපද්ධතවසෙන අත්තකිලමථානුයොගඤ්ච සන්ධායාහ. අනරියපරියෙසනං
 පරියෙසින්නි එත්ථාපි එසෙව නයො. පඤ්චවග්ගියාපීති යථාසකං ගිහිභොගං
 අනුයුත්තා තං පභාය පබ්බජිත්වා අත්තකිලමථානුයොගෙ ධිතා සත්ථු
 ධම්මචක්කපචත්තනදෙසනාය (සං. නි. 5.1081; මහාව. 13; පටි. ම. 2.30) තම්පි
 පභාය අරියපරියෙසනං පරියෙසිංසුති.

277. කාමං දහර-සද්දො “දහරං කුමාරං මන්දං උත්තානසෙය්‍යාක”න්ති (ම. නි.
 1.496) එත්ථ බාලදාරකෙ ආගතො, “භද්‍රෙන යොබ්බනෙන සමන්තාගතො”ති පන
 චක්ඛමානත්තා යුචාවත්ථා ඉධ දහර-සද්දෙන චුත්තාති ආහ “තරුණොව
 සමානො”ති. පය්මවයෙන එකුනතිංසවයත්තා. ජාතියා හි යාව තෙත්තිංසවයා
 පය්මවයො. අනාදරත්ථෙ සාම්චචනං යථා “දෙවදත්තස්ස රුදත්තස්ස පබ්බජී”ති.
 කාමං අස්සුමුච්චනං රොදනං, තං අස්සුමුඛානන්ති ඉමිනා පකාසිතං, තං පන චත්ථා
 “රුදත්තාන”න්ති චචනං බලවසොකසමුට්ඨානං ආරොදනවත්ථුං පකාසෙතීති ආහ
 “කන්දිත්ථා රොදමානාන”න්ති. කිං කුසලන්ති ගවෙසමානොති කිත්ති සබ්බසො
 අවජ්ජරහිතං එකන්ත නිය්‍යානිකං පරියෙසමානො. වරපදන්ති
 වට්ටදුක්ඛනිස්සරණත්ථිකෙහි එකන්තෙන වරණීයට්ඨෙන වරං, පජ්ජිතබ්බට්ඨෙන
 පදං. තුඬිගසරීරතාය දිසො, පිඬිගලචක්ඛුතාය පිඬිගලොති දීඝපිඬිගලො. ධම්මොති
 විනයො, සමයොති අත්ථො. සුත්ථාව උග්ගණ්හින්නි තෙන වුවිවමානස්ස
 සවනමත්තෙනෙව උග්ගණ්හිං වාචුග්ගතං අකාසිං.

පටිලපනමත්තකෙතාති පුන ලපනමත්තකෙන. ජානාතීති ඤාණො, ඤාණොති
 වාදො ඤාණවාදො, තං ඤාණවාදං. “වදාමි”ති ආගතත්තා අට්ඨකථායං
 “ජානාමි”ති උත්තමපුරිසවසෙන අත්ථො චුත්තො. අඤ්ඤෙපි බහුති අඤ්ඤෙපි බහු
 මම තථාභාවං ජානන්තා “අයං ඉමං ධම්මං ජානාතී”ති, “අකම්පනීයතාය ටීරො”ති

වා එවං වදන්ති. ලාභීති අඤ්ඤාසීති ධම්මස්ස උද්දිසනෙන මහාපඤ්ඤාය “අයං අත්තනා ගතමග්ගං පට්ටෙති, න අනුස්සුතිකො”ති අඤ්ඤාසී. අස්සාති බොධිසත්තස්ස. එතදභොසීති එතං “න බො ආලාරො කාලාමො”තිආදි මනසි අභොසී, චිත්තෙසීති අත්ථො.

හෙට්ඨිමසමාපත්තිහි විනා උපරිමසමාපත්තිනං සම්පාදනස්ස අසම්භවතො “සත්ත සමාපත්තියො මං ජානාපෙසී”ති ආහ. පයොගං කරොයාන්ති භාවනං අනුයුක්ථෙයාන්ති අත්ථො. එවමාහාති එවං “අහං, ආවුසො”තිආදිමාහ, සත්තන්තං සමාපත්තිනං අධිගමං පච්චඤ්ඤාසීති අත්ථො.

අනුසුයකොති අනිස්සුකී. තෙන මහාපුරිසෙ පසාදං පට්ටෙසී. බොධිසත්තස්ස තා සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙන්වා යීතස්ස පුරිමජාතිපරිවයෙන ඤාණස්ස ව මහත්තතාය තාසං ගති ව අභිසම්පරායො ව උපට්ඨාසී. තෙන “වට්ටපරියාපන්නා එවෙනා”ති නිච්ඡයො උදපාදි. තෙනාහ “නායං ධම්මො නිබ්බිදායා”තිආදි. එකච්චානං විරාගභාවනාසමතික්කමාවහොපි නෙව තෙසම්පි අච්චන්තාය සමතික්කමාවහො, සයඤ්ච වට්ටපරියාපන්නොයෙව, තස්මා නෙව වට්ටෙ නිබ්බින්නන්තාය, යදග්ගෙන න නිබ්බිදාය, තදග්ගෙන න විරජ්ජන්තාය, රාගාදීනං පාපධම්මානං න නිරුජ්ඣන්තාය, න උපසමන්තාය, තස්මා තං අභිඤ්ඤෙයාධම්මං න අභිජානන්තාය...පෙ.... සංවත්තතීති යොජනා.

යාවදෙව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනුපපත්තියාති සත්තසු සමාපත්තිසු උක්කට්ඨං ගහෙන්වා වදන්ති. උට්ඨාය සමුට්ඨාය අවුතිධම්මං පරියෙසිතුං යුත්තත්තා තඤ්ච අනතික්කන්තජාතිධම්මමෙවාති මහාසත්තො පජහතීති ආහ “යඤ්ච යානං පාපෙතී”තිආදි. තතො පට්ඨායාති යදා සමාපත්තිධම්මස්ස ගතිඤ්ච අභිසම්පරායඤ්ච අභිභඤ්ඤාසී, තතො පට්ඨාය. මක්ඛිකාවසෙනාති භොජනස්ස මක්ඛිකාමිස්සතාවසෙන. මනං න උප්පාදෙති භුඤ්ජිතුන්ති අධිජ්ජායො. මහත්තෙන උස්සාහෙනාති ඉදං කතිපාහං තත්ථ භාවනානුයොගමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න අඤ්ඤෙසං විය කසිණපරිකම්මාදිකරණං. න හි අත්තිමභවිකබොධිසත්තානං සමාපත්තිනිබ්බත්තෙන භාරියං නාම. අනලඬ්ඤාති අනු අනු අලංකත්වා පුනප්පුනං “ඉමිනා න කිඤ්චි පයොජන”න්ති කත්වා.

278. වාචාය උග්ගහිතමත්තොවාති එත්ථ පුබ්බෙ වුත්තනායානුසාරෙන අත්ථො චෙදිතබ්බො.

279. මහාවෙලා විය මහාවෙලා, විපුලවාලිකපුඤ්ජතාය මහන්තො වෙලාතටො වියාති අත්ථො. තෙනාහ “මහාවාලිකරාසීති අත්ථො”ති. උරු මරු සිකතා වාලුකා වණ්ණු වාලිකාති ඉමෙ සද්දා සමානත්වා, බ්‍යඤ්ජනමෙව නානං.

සෙනා නිගච්ඡි නිවිසි එත්ථාති සෙනානිගමො, සෙනාය නිවිට්ඨට්ඨානං. සෙනානිගාමොති පන අයං සමඤ්ඤා අපරකාලිකා. ගොවරගාමනිදස්සනඤ්චෙනං.

උපරිසුත්තස්මිත්ති මහාසච්චකසුත්තෙ. ඉධ පන බොධිපල්ලභිකො අධිප්පෙතො අරියපරියෙසනාය වුච්චමානත්තා.

280. “ඤාණදස්සන”න්ති ච එකජ්ඣං ගහිතපද්ද්වයවිසයවිසෙසස්ස අනාමට්ඨත්තා “මෙ”ති ච ගහිතත්තා අනවසෙසඤ්ඤායාවබ්බොධනසමත්ථමෙව ඤාණවිසෙසං බොධෙති, න ඤාණමත්තං, න දස්සනමත්තන්ති ආහ “සබ්බධම්මදස්සනසමත්ථඤ්ඤ මෙ සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං උදපාදී”ති. අකුප්පතායාති විමොක්ඛත්තතාය සබ්බසො පටිපක්ඛධම්මෙහි අසඬබොහතීයතාය. තෙනාහ “රාගාදීහි න කුප්පතී”ති. ආරම්මණසන්තතායපි තදාරම්මණානං අත්ථි විසෙසො යථා තං “ආනෙඤ්ජවිභාරො”ති ආහ “අකුප්පාරම්මණතාය වා”ති. පච්චවෙක්ඛණඤාණම්පිති න කෙවලං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණමෙව, අථ බො යථාධිගතෙ පටිවෙධසද්ධම්මෙ එකුනවිසතිවිධපච්චවෙක්ඛණඤාණම්පි.

281. පටිච්ඡේදොති (දී. නි. ටී. 2.64; සං. නි. ටී. 1.1.172; සාරත්ථ. ටී. මහාවග්ග 3.7) සයම්භුඤාණෙන “ඉදං දුක්ඛ”න්තිආදිනා පටිමුඛං නිබ්බිජ්ඣනවසෙන පත්තො, යථාභූතං අවබුද්ධොති අත්ථො. ගම්භීරොති මහාසමුද්දො විය මකසතුණ්ඩසුචියා අඤ්ඤත්ථ සමුපචිතපරිපක්කඤාණසම්භාරෙහි අඤ්ඤෙසං ඤාණෙන අලබ්භනෙයාපතිට්ඨො. තෙනාහ “උත්තානභාවපටික්ඛෙපච්චනමෙත”න්ති. යො අලබ්භනෙයාපතිට්ඨො, සො ඔගාහිතුමසක්කුණෙයාතාය සරුපතො ච පස්සිතුං න සක්කාති ආහ “ගම්භීරත්තාව දුද්දසො”ති. දුක්ඛෙන දට්ඨබ්බොති කිච්ඡෙන කෙනවිදෙව දට්ඨබ්බො. යං පන දට්ඨුමෙව න සක්කා, තස්ස ඔගාහෙත්වා අනු අනු බුජ්ඣනෙ කථා එව නත්ථිති ආහ “දුද්දසත්තාව දුරනුබොධො”ති. දුක්ඛෙන අවබුජ්ඣිතබ්බො අවබොධස්ස දුක්කරභාවතො. ඉමස්මිං යානෙ – “තං කිං මඤ්ඤථ, හික්ඛවෙ, කතමං නු බො දුක්කරතරං වා දුරහිසම්භවතරං වා”ති සුත්තපදං (සං. නි. 5.1115) වත්තබ්බං. සන්තාරම්මණතාය වා සන්තො. නිබ්බුතසබ්බපරිලාභතාය නිබ්බුතො. පධානභාවං නීතොති වා පණීතො. අතිත්තිකරට්ඨොන අතප්පකො සාදුරසභොජනං විය. එත්ථ ච නිරොධසච්චං සන්තං ආරම්මණන්ති සන්තාරම්මණං, මග්ගසච්චං සන්තං සන්තාරම්මණඤ්චාති සන්තාරම්මණං. අනුපසන්තසභාවානං කිලෙසානං සඬබාරානඤ්ච අභාවතො නිබ්බුතසබ්බපරිලාභතාය සන්තපණීතභාවෙනෙව ච අසෙවනකතාය අතප්පකතා දට්ඨබ්බො. තෙනාහ “ඉදං ද්වයං ලොකුත්තරමෙව සන්ධාය වුත්ත”න්ති. උත්තමඤ්ඤාණවිසයත්තා න තක්කෙන අවචරිතබ්බො, තතො එව නිපුණඤාණගොචරතාය ච සණ්ඨො. සුබ්බමසභාවත්තා ච නිපුණො, බාලානං අවිසයත්තා පණ්ඩිතෙහි එව වෙදිතබ්බොති පණ්ඩිතවෙදනීයො. ආලියන්ති අහිරම්භබ්බට්ඨොන සෙවියන්තිති ආලයා, පඤ්ච කාමගුණා. ආලයන්ති අල්ලියන්ති අහිරමණවසෙන සෙවන්තිති ආලයා, තණ්හාවචරිතානි. රමන්තිති රතිං වින්දන්ති කීළන්ති ලළන්ති. ආලයරතාති ආලයනිරතා.

යානං සන්ධායාති යාන-සද්දං සන්ධාය. අත්ථතො පන යානන්ති ච පටිච්චසමුප්පාදො එව අධිප්පෙතො. තිට්ඨති ඵලං තදායත්තවුත්තිතායාති යානං,

සඬ්ඛාරාදීනං පච්චයභුතා අවිජ්ජාදයො. ඉමෙසං සඬ්ඛාරාදීනං පච්චයාති ඉදස්පච්චයා,
 අවිජ්ජාදයොව. ඉදස්පච්චයා ඵව ඉදස්පච්චයනා යථා “දෙවො ඵව දෙවතා”ති,
 ඉදස්පච්චයානං වා අවිජ්ජාදීනං අත්තනො ඵලං පති පච්චයභාවො
 උප්පාදනසමත්ථතා ඉදස්පච්චයනා. තෙන සමත්ථපච්චයලක්ඛණො
 පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිතො හොති. පටිච්ච සමුප්පජ්ජති ඵලං එතස්මාති
 පටිච්චසමුප්පාදො. පද්ද්වයෙනපි ධම්මානං පච්චයට්ඨො ඵව විභාවිතො. තෙනාහ
 “සඬ්ඛාරාදිපච්චයානං එතං අධිවචන”න්ති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන
 විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනායං (විසුද්ධි. මහාටී. 2.572-573) චුත්තනයෙන
 වෙදිතබ්බො.

සබ්බසඬ්ඛාරසමථොතිආදි සබ්බන්ති සබ්බසඬ්ඛාරසමථාදිසද්දාහිට්ඨො. සබ්බං
 අත්ථතො නිබ්බානමෙව. ඉදානි තස්ස නිබ්බානභාවං දස්සෙතුං “යස්මා හී”තිආදි
 චුත්තං. න්ති නිබ්බානං. ආගම්මාති පටිච්ච අරියමග්ගස්ස ආරම්මණපච්චයභාවහෙතු.
 සම්මන්තිති අප්පට්ඨසන්ධිකූපසමවසෙන සම්මන්ති. තථා සන්තා සවිසෙසං උපසන්තා
 නාම හොන්තිති ආහ “චූපසම්මන්ති”ති. එතෙන “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා සම්මන්ති
 එත්ථාති සබ්බසඬ්ඛාරසමථො, නිබ්බාන”න්ති දස්සෙති. සබ්බසඬ්ඛතවිසංයුත්තෙ ව
 නිබ්බානෙ සබ්බසඬ්ඛාරචූපසමපරියායො හෙට්ඨා චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො.
 සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. පටිනිස්සට්ඨාති සමුච්ඡෙදවසෙන පටිච්චත්තා හොන්ති.
 සබ්බා තණ්හාති අට්ඨසතප්පහෙදා සබ්බාපි තණ්හා. සබ්බෙ කිලෙසරාගාති
 කාමරාගරූපරාගාදිහෙදා සබ්බෙපි කිලෙසභුතා රාගා, සබ්බෙපි වා කිලෙසා ඉධ
 “කිලෙසරාගා”ති වෙදිතබ්බො, න ලොභවිසෙසා ඵව විත්තස්ස
 විපරිණතභාවාපාදනතො. යථාහ “රත්තම්පි විත්තං විපරිණතං, දුට්ඨම්පි විත්තං
 විපරිණතං, මුළුභම්පි විත්තං විපරිණත”න්ති (පාරා. 271). විරජ්ජන්තිති පලුප්පන්ති.

විරතිසජ්ජාවිරහාසනෙහි පිට්ඨිආගිලායනතාලුගලසොසාදිවසෙන
 කායකිලමථො වෙව කායවිහෙසා ව වෙදිතබ්බො. සා ව බො දෙසනාය අත්ථං
 අජානන්තානං වසෙන චුත්තා, ජානන්තානං පන දෙසනාය කායපරිස්සමොපි සත්ථු
 අපරිස්සමොව. තෙනාහ භගවා – “න ව මං ධම්මාධිකරණං විහෙසෙසී”ති (උදා.
 10). තෙනෙවාහ “යා අජානන්තානං දෙසනා නාම, සො මම කිලමථො අස්සා”ති.
 උභයන්ති විත්තකිලමථො වෙව විත්තවිහෙසා වාති උභයම්පෙන. බුද්ධානං නත්ථී
 බොධිමුලෙයෙව සමුච්ඡන්තන්තා.

අනුබුභනං සම්පිණ්ඩනං. සොති “අපිස්සු”ති නිපාතො. මන්ති පටි-
 සද්දයොගෙන සාමිඅත්ථෙ උපයොගවචනන්ති ආහ “මමා”ති. වුද්ධිප්පත්තා වා
 අවිජරියා අනවිජරියා. වුද්ධිඅත්ථොපි හි අ-කාරො හොති යථා “අසෙක්ඛා ධම්මා”ති
 (ධ. ස. 11.තිකමාතිකා). කප්පානං සතසහස්සං වත්තාරි ව අසඬ්ඛොය්‍යාති
 සදෙවකස්ස ලොකස්ස ධම්මසංවිභාගකරණත්ථමෙව පාරමි යො පුරත්ථා ඉදානි
 අධිගතධම්මරජ්ජස්ස තත්ථ අප්පොස්සුක්කතාපත්තිදීපනතා, ගාථාත්ථස්ස
 අවිජරියතා, තස්ස වුද්ධිප්පත්ති වාති වෙදිතබ්බං. අත්ථද්වාරෙන හි ගාථානං

අනවිඡරියතා. ගොවරා අහෙසුන්ති උපට්ඨහෙසුං. උපට්ඨානඤ්ච විතක්කෙතබ්බතාති ආහ “පරිවිතක්කයිතබ්බතං පාපුණ්සු”ති.

යදි සුඛාපටිපදාව, කථං කිච්ඡතාති ආහ “පාරමිපුරණකාලෙ පනා”තිආදි. එවමාදීති දුප්පරිච්චජාති දෙත්තස්ස. හ-ඉති වා “බ්‍යත්ත”න්ති එතස්මිං අත්ථෙ නිපාතො. එකංසත්ථෙති කෙවි. හ බ්‍යත්තං, එකංසෙන වා අලං නිප්පයොජනං එවං කිච්ඡෙන අධිගතස්ස ධම්මස්ස දෙසිතන්ති යොජනා. හලන්ති වා “අල”න්ති ඉමිනා සමානත්ථං පදං “හලන්ති වදාමි”තිආදීසු (දී. නි. ටී. 2.65; සං. නි. ටී. 1.1.172) විය. රාගදොසපරිච්චයෙහිති චුට්ඨවිසෙත විය සප්පෙන රාගෙන දොසෙන ව සම්චුට්ඨයෙහි අභිභූතෙහි. රාගදොසානුගතෙහිති රාගෙන ව දොසෙන ව අනුබන්ධෙහි.

කාමරාගරත්තා භවරාගරත්තා ව නිවරණෙහි නිවුතනය, දිට්ඨිරාගරත්තා විපරිතාභිනිවෙසෙන. න දක්ඛන්තීති යාථාවතො ධම්මං න පටිච්ඡික්ඛිස්සන්ති. එවං ගාභාපෙතුන්ති “අනිච්ච”න්තිආදිනා සභාවෙන යාථාවතො ධම්මං ජානාපෙතුං. රාගදොසපරෙතතාපි නෙසං සම්මුල්භභාවෙනෙවාති ආහ “තමොබන්ධෙන ආවුටා”ති.

282. ධම්මදෙසනාය අප්පොස්සුක්කතාපත්තියා කාරණං විභාවෙතුං “කස්මා පනා”තිආදිනා සයමෙව වොදනං සමුට්ඨාපෙති. තත්ථ අඤ්ඤාතවෙසෙනාති ඉමස්ස භගවතො සාවකභාවුපගමනෙන අඤ්ඤාතරූපෙන. තාපසවෙසෙනාති කෙවි. සො පන අරහත්තාධිගමෙනෙව විගච්ඡෙය්‍ය. තිවිධං කාරණං අප්පොස්සුක්කතාපත්තියා පටිපක්ඛස්ස බලවභාවො, ධම්මස්ස ගම්භීරතා, තත්ථ ව සාතිසයං ගාරවන්ති, ත දස්සෙතුං “තස්ස හී”තිආදි ආරද්ධං. (තත්ථ පටිපක්ඛා නාම රාගාදයො කිලෙසා සම්මාපටිපත්තියා අන්තරායකරත්තා. තෙසං බලවභාවතො චිරපරිභාවනාය සත්තසත්තානතො දුබ්බිසොධියතාය තෙ සත්තෙ මත්තහත්ථිනො විය දුබ්බලපුරිසං අධිගච්ඡන්වා අප්පොක්ඛන්වා අනායබ්‍යසනං ආපාදෙන්තා අනෙකසතයොජනායාමචිත්ථාරං සුනිචිතං සනසන්තිවෙසං කණ්ටකදුග්ගමිපි අධිසෙන්නි. දුරප්පහෙදදුච්ඡෙප්පතාහි දුබ්බිසොධියතං පන දස්සෙතුං “අථස්සා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ ව අන්තො අමට්ඨතාය කඤ්ඡියපුණ්ණා ලාබු. චිරපාරිවාසිකතාය තක්කභරිතා වාටි. ස්නෙහනිත්තදුබ්බලභාවෙන වසාපිතපිලොතිකා. තෙලම්ස්සිතතාය අඤ්ජනමක්ඛිතහත්ථො දුබ්බිසොධනීයා චුත්තා, හීනුපමා වෙතා රූපපබන්ධභාවතො අචිරකාලිකත්තා ව මලීනතාය, කිලෙසසංකිලෙසො එව පන දුබ්බිසොධනීයතරො අනාදිකාලිකත්තා අනුසයිතත්තා ව. තෙනාහ “අතිසංකිලිට්ඨා”ති. යථා ව දුබ්බිසොධනීයතරතාය, එවං ගම්භීරදුද්දසදුරනුබොධානමිපි චුත්තඋපමා හීනුපමාව).

පටිපක්ඛවිගමනෙන ගම්භීරොපි ධම්මො සුපාකටො භවෙය්‍ය. පටිපක්ඛවිගමනං පන සම්මාපටිපත්තිපට්ඨං, සා සද්ධම්මස්සවනාධිනා. තං සත්ථරි ධම්මෙ ව පසාදායත්තං, සො ගරුට්ඨානියානං අප්පොක්ඛසනහෙතුකොති පනාලිකාය සත්තානං ධම්මසම්පටිපත්තියා බ්‍රහ්මයාවනානිමිත්තන්ති තං දස්සෙන්තො “අපිවා”තිආදිමාහ.

උපක්කිලෙසභූතං අප්පං රාගාදිරජං එතස්සාති අප්පරජං, අප්පරජං අක්ඛි පඤ්ඤාවක්ඛු යෙසං තෙ තංසභාවාති කත්වා අප්පරජක්ඛජාතිකාති අයමත්ථො විභාවිතො “පඤ්ඤාමයෙ”ති ආදිනා. අප්පං රාගාදිරජං යෙසං තංසභාවා අප්පරජක්ඛජාතිකාති එවමිපි සද්දත්ථො සම්භවති. දානාදිදසපුඤ්ඤකිරියවත්ථුනි සරණගමනපරහිතපරිණාමනෙහි සද්ධිං (ද්වාදස හොන්තීති) “ද්වාදසපුඤ්ඤකිරියවසෙනා”ති වුත්තං.

රාගාදිමලෙන සමලෙහි පුරණාදීහි ජහි සත්ථාරෙහි සත්ථුපටිඤ්ඤෙහි කඛ්ඛරවනාවසෙන චිත්තාකච්ඡාදිභාවෙ යත්වා තක්කපරියාහතං වීමංසානුචරිතං සයංපටිභානං චිත්තිකො. තෙ කිර බුද්ධකොලාහලානුස්සවෙන සඤ්ජාතකුතුහලං ලොකං වඤ්චෙන්වා කොභඤ්ඤෙ යත්වා සබ්බඤ්ඤාතං පටිජානන්තා යං කිඤ්චි අධම්මංයෙව ධම්මොති දිපෙසුං. තෙනාහ “තෙ හි පුරෙතරං උප්පජ්ජිත්වා”ති ආදි. අපාපුරෙතන්ති එතං කස්සපස්ස භගවතො සාසනන්තරධානතො පභූති පිහිතං නිබ්බානනගරස්ස මහාද්වාරං අරියමග්ගං සද්ධම්මදෙසනාහත්ථෙන අපාපුර විවර.

සෙලපබ්බතො උච්චො හොති ථීරො ව, න පංසුපබ්බතො මිස්සකපබ්බතො වාති ආහ “සෙලෙ යථා පබ්බතමුද්ධනී”ති. ධම්මමයං පාසාදන්ති ලොකුත්තරධම්මමාහ. සො හි සබ්බසො පසාදාවහො, සබ්බධම්මෙ අතික්කම්ම අබ්භුග්ගතට්ඨෙන පාසාදසදිසො ව. පඤ්ඤාපරියායො වා ඉධ ධම්ම-සද්දො. සා හි අබ්භුග්ගතට්ඨෙන “පාසාදො”ති අභිධම්මෙ (ධ. ස. අට්ඨ. 16) නිද්දිට්ඨා. තථා වාහ -

“පඤ්ඤාපාසාදමාරුය්හ, අසොකො සොකිතිං පජං;
පබ්බතට්ඨොව භූමට්ඨෙ, ධීරො ඛාලෙ අවෙක්ඛතී”ති. (ධ. ප. 28);

උට්ඨෙහීති වා ධම්මදෙසනාය අප්පොස්සුක්කතාසඬ්ඛාතසඬ්ඛොවාපත්තිතො කිලාසුභාවතො උට්ඨහ.

283. ගරුට්ඨානියං පයිරුපාසිත්වා ගරුතරං පයොජනං උද්දිස්ස අභිපත්ථනා අප්ප්කෙසනා, සාපි අත්ථතො යාවනාව හොතීති ආහ “අප්ප්කෙසනන්ති යාවන”න්ති. පදෙසවිසයං ඤාණදස්සනං අහුත්වා බුද්ධානංයෙව ආවෙණිකභාවතො ඉදං ඤාණද්වයං “බුද්ධවක්ඛු”ති වුව්වතීති ආහ “ඉමෙසඤ්ඤි ද්විත්තං ඤාණානං බුද්ධවක්ඛුති නාම”න්ති. තිණ්ණං මග්ගඤාණානන්ති හෙට්ඨිමානං තිණ්ණං මග්ගඤාණානං “ධම්මවක්ඛු”ති නාමං වතුසව්වධම්මදස්සනමත්තභාවතො. යතො තානි ඤාණානි විජ්ජුපමභාවෙන වුත්තානි, අග්ගමග්ගඤාණං පන ඤාණකිව්චස්ස සිඛාප්පත්තියා න දස්සනමත්තං හොතීති “ධම්මවක්ඛු”ති න වුව්වති, තතො තං වජිරුපමභාවෙන වුත්තං. වුත්තනසෙනාති “අප්පරජක්ඛා”ති එත්ථ වුත්තනසෙන. යස්මා මන්දකිලෙසා “අප්පරජක්ඛා”ති වුත්තා, තස්මා බහලකිලෙසා “මහාරජක්ඛා”ති වෙදිතබ්බා. පටිපක්ඛවිධමනසමත්ථතාය තික්ඛානි සූරානි විසදානි, වුත්තවිපරියායෙන මුදුනි. සද්ධාදයො ආකාරාති සද්දහනාදිප්පකාරෙ වදති. සුන්දරාති කල්‍යාණා. සම්මොභවිතොදනියං (විභ. අට්ඨ. 814) පන “යෙසං

ආසයාදයෝ කොට්ඨාසා සුන්දරා, තෙ ස්වාකාරා, විපරිතා ද්වාකාරා” ති වුත්තං, තං ඉමාය අත්ථවණ්ණනාය අඤ්ඤදත්ථු සංසන්දති සමෙතීති දට්ඨබ්බං. කාරණං නාම පච්චයාකාරො, සච්චානි වා.

අයං පනෙත්ථ පාළීති එත්ථ අප්පරජක්ඛාදිපදානං අත්ථවිභාවනෙ අයං තස්සත්ථස්ස විභාවනී පාළි. සද්ධාදීනං විමුත්තිපරිපාවකධම්මානං බලවභාවො තප්පට්ඨිකානං පාපධම්මානං දුබ්බලභාවෙනෙව හොති, තෙසඤ්ච බලවභාවො සද්ධාදීනං දුබ්බලභාවෙනාති විමුත්තිපරිපාවකධම්මානං අත්ථිතානත්ථිතාවසෙන අප්පරජක්ඛමහාරජක්ඛනාදයො පාළියං විහජිත්වා දස්සිතා. ඛන්ධාදයො එව ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙත ලොකො. සම්පත්තිභවභූතො ලොකො සම්පත්තිභවලොකො, සුගතිසංඛාරානො උපපත්තිභවො. සම්පත්ති සම්භවති එතෙනාති සම්පත්තිසම්භවලොකො. සුගතිසංවත්තනියො කම්මභවො. දුග්ගති සංඛාරානුපපත්තිභවදුග්ගති සංවත්තනියකම්මභවා විපත්තිභවලොකවිපත්තිසම්භවලොකා.

පුන එකකදුකාදිවසෙන ලොකං විහජිත්වා දස්සෙතුං “එකො ලොකො” තිආදි වුත්තං. ආභාරාදයො විය හි ආභාරට්ඨිතිකා සංඛාරා ලුප්පනපලුප්පනට්ඨෙත ලොකොති. එත්ථ එකො ලොකො සබ්බෙ සත්තා ආභාරට්ඨිතිකාති යායං පුග්ගලාධිට්ඨානාය කථාය සබ්බසංඛාරානං පච්චයායත්තවුත්ති, තාය සබ්බෙ සංඛාරා එකොව ලොකො එකවිධො පකාරන්තරස්ස අභාවතො. ද්වෙ ලොකාතිආදීසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. නාමග්ගහණෙන චෙත්ථ නිබ්බානස්ස අග්ගහණං තස්ස අලොකසභාවත්තා. නනු ච ආභාරට්ඨිතිකාති එත්ථ පච්චයායත්තවුත්තිතාය මග්ගඵලානම්පි ලොකතා ආපජ්ජති? නාපජ්ජති පරිඤ්ඤායානං දුක්ඛසච්චධම්මානං ඉධ “ලොකො” ති අධිජ්ජෙතත්තා. අථ වා න ලුප්පති න පලුප්පති යො ගහිතො තථා න හොති, සො ලොකොති තං- ගහණරහිතානං ලොකුත්තරානං නත්ථි ලොකතා. උපාදානානං ආරම්මණභූතා ඛන්ධා උපාදානක්ඛන්ධා. දසායතනානීති දස රූපායතනානි. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤායාමෙව.

විවට්ඨජ්ඣාසයස්ස අධිජ්ජෙතත්තා තස්ස ච සබ්බං තෙභූමකකම්මං ගරහිතබ්බං වජ්ජිතබ්බඤ්ච හුත්වා උපට්ඨාතීති වුත්තං “සබ්බෙ අභිසංඛාරා වජ්ජං, සබ්බෙ භවගාමිකම්මා වජ්ජ” ති. අප්පරජක්ඛමහාරජක්ඛාදීසු පඤ්චසු දුකෙසු එකෙකස්මිං දස දස කත්වා “පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි ඉමානි පඤ්චින්ද්‍රියානි ජානාති” ති වුත්තං. අථ වා අන්වයතො ඛානිරෙකතො ච සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං පරොපරියත්තං ජානාතීති කත්වා තථා වුත්තං. එත්ථ ච අප්පරජක්ඛාදිභබ්බාදිවසෙන ආවජ්ජෙන්තස්ස භගවතො තෙ සත්තා පුඤ්ජපුඤ්ජාව හුත්වා උපට්ඨන්ති, න එකෙකා.

උප්පලානි එත්ථ සන්තිති උප්පලිතී, ගච්ඡෙති ජලාසයොපි, ඉධ පන ජලාසයො අධිජ්ජෙතොති ආහ “උප්පලවනෙ” ති. යානි උදකස්ස අන්තො නිමුග්ගානෙව

හුත්වා ප්‍රසන්නි වඩිසන්නි, තානි අන්තොනිමුග්ගපොසිනි. දීපිතානිති අට්ඨකථායං පකාසිතානි, ඉධෙව වා “අඤ්ඤානිපී” තිආදිනා භාසිතානි.

උග්ගච්ඡිකඤ්ඤානි උග්ගච්ඡිකං නාම ඤාණුග්ගච්ඡිකං, ඤාණෙ උග්ගච්ඡිකමත්තෙ එව ජානාතීති අත්ථො. විපඤ්චිකං විත්ථාරිතමෙව අත්ථං ජානාතීති විපඤ්චිකඤ්ඤා. උද්දෙසාදිහි නෙතබ්බොති නෙයොයා. සහ උදාහරවෙලායානි උදාහාරෙ උදාහරමත්තෙයෙව. ධම්මාභිසමයොති චතුසච්චධම්මස්ස ඤාණෙන සද්ධිං අභිසමයො. අයං වුවච්ඡිති අයං “චත්තාරො සතිපට්ඨානා” තිආදිනා නෙයන සංඛිත්තෙන මානිකාය යපියමානාය දෙසනානුසාරෙන ඤාණං පෙසෙත්වා අරහත්තං ගණ්හිතුං සමත්ථො පුග්ගලො “උග්ගච්ඡිකඤ්ඤා” ති වුවච්ඡිති. අයං වුවච්ඡිති අයං සංඛිත්තෙන මානිකං යපෙත්වා විත්ථාරෙන අත්ථෙ විහජියමානෙ අරහත්තං පාපුණ්තුං සමත්ථො පුග්ගලො “විපඤ්චිකඤ්ඤා” ති වුවච්ඡිති. උද්දෙසනොති උද්දෙසහෙතු, උද්දිසන්නස්ස, උද්දිසාපෙන්නස්ස වානි අත්ථො. පරිපුච්ඡනොති අත්ථං පරිපුච්ඡන්නස්ස. අනුපුබ්බෙන ධම්මාභිසමයො හොතීති අනුක්කමෙන අරහත්තජ්ජත්ති හොති. න තාය ජාතියා ධම්මාභිසමයො හොතීති තෙන අත්තභාවෙන මග්ගං වා ඵලං වා අත්තමසො ඤානං වා විපස්සනං වා නිබ්බත්තෙතුං න සක්කොති. අයං වුවච්ඡිති පුග්ගලො පදපරමොති අයං පුග්ගලො බ්‍යඤ්ජනපදමෙව පරමං අස්සාති පදපරමොති වුවච්ඡිති.

කම්මාවරණෙනාති (විභ. අට්ඨ. 826) පඤ්චවිධෙන ආනන්තරියකම්මෙන. විපාකාවරණෙනාති අහෙතුකපටිසන්ධියා. යස්මා පන දුහෙතුකානම්පි අරියමග්ගපටිවෙධො නත්ථි, තස්මා දුහෙතුකා පටිසන්ධිපි “විපාකාවරණමෙවා” ති වෙදිතබ්බො. කිලෙසාවරණෙනාති නියතමිච්ඡාදිට්ඨියා. අස්සද්ධාති බුද්ධාදීසු සද්ධාරහිතා. අච්ඡන්දිකාති කත්තුකම්‍යතාකුසලච්ඡන්දරහිතා. උත්තරකුරුකා මනුස්සා අච්ඡන්දිකට්ඨානං පටිට්ඨා. දුප්පඤ්ඤාති භවභිගපඤ්ඤාය පරිහීනා. භවභිගපඤ්ඤාය පන පරිපුණ්ණායපි යස්ස භවභිගං ලොකුත්තරස්ස පච්චයො න හොති, සොපි දුප්පඤ්ඤො එව නාම. අභබ්බො නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තන්ති කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මත්තනියාමසඤ්ඤාතං මග්ගං ඔක්කමිතුං අධිගන්තුං අභබ්බො. න කම්මාවරණෙනාතිආදීනි චුත්තවිපරියායෙන වෙදිතබ්බොති.

නිබ්බානස්ස ද්වාරං පටිසනමග්ගො. විවරිත්වා යපිතො මහාකරුණුපනිස්සයෙන සයම්භුඤාණෙන අධිගතත්තා. සද්ධං පමුඤ්චන්තුති අත්තනො සද්ධං පවෙසෙත්තු, සද්දහනාකාරං උපට්ඨපෙත්තුති අත්ථො. සුඛෙන අකිච්ඡෙන පවත්තනියතාය සුප්පවත්තිතං. න භාසිං න භාසිස්සාමිති වින්තෙසිං.

284. ධම්මං දෙසෙස්සාමිති එවං පවත්තිතධම්මදෙසනාපටිසංයුත්තස්ස විතක්කස්ස සත්තමසත්තාහනො පරං අට්ඨමසත්තාහෙයෙව උප්පන්නත්තා චුත්තං “අට්ඨමෙ සත්තාහෙ” ති. න ඉතරසත්තාහානි විය පටිනියතකිච්චලක්ඛිතස්ස අට්ඨමසත්තාහස්ස නාම පවත්තිතස්ස සබ්භාවා.

විවචනාත්මක දෙවතාවිග්ගහෙන විවචනාත්මකපව්වචනාත්මකද්දාය ජනානං පාකටං
 විජ්ජකාරත්තං අත්ථො. “බුද්ධත්තං අනාගතත්තං න පව්වාගමිස්සාමි”ති
 උප්පත්තවිතක්කාතිසයහෙනුකෙන පට්ඨපරිවත්තනවෙනියං නාම දස්සෙත්වා.
 සාකියකොලියමල්ලරජ්ජවසෙන තීණි රජ්ජානි. රුක්ඛමුලෙති නිග්‍රොධමුලෙ. වත්වා
 පක්කාමි, පක්කමත්තියා වස්සා මහාසත්තො ආකාරං දස්සෙසි
 සුවණ්ණථාලග්ගහණාය, සා “තුම්භාකං තං පරිච්චත්තමෙවා”ති පක්කාමි.

දිවාච්ඡාරං කත්වාති නානාසමාපත්තියො සමාපජ්ජනෙන දිවාච්ඡාරං විහරිත්වා.
 “කාමං තවො ව න්භාරු ව, අට්ඨි ව අවසිස්සතු, උපසුස්සතු සරීරෙ
 මංසලොහිත”ත්තආදිනා සුත්තෙ (ම. නි. 2.184; සං. නි. 2.237; අ. නි. 2.5; 8.13;
 මහානි. 17, 196) ආගතනයෙන චතුරච්ඡාරියං අධිට්ඨන්ති.

නවයොජනන්ති උඛ්ඛෙධනො චුත්තං, පුටුලනො ද්වාදසයොජනා, දීඝනො යාව
 චක්කවාලා ආයතාති වදන්ති. අජ්ඣෙත්තං උපසඤ්ඤාමිත්වා – “උට්ඨෙහි
 සො, සිද්ධත්ථ, අහං ඉමස්ස පල්ලඤ්ඤාසං අනුච්ඡවිකො”ති වත්වා තත්ථ සක්ඛිං
 ඔතාරොත්තො අත්තනො පරිසං නිද්දිසි. එකප්පහාරොත්තෙව – “අයමෙව
 අනුච්ඡවිකො, අයමෙව අනුච්ඡවිකො”ති කොලාහලමකාසි, තං සුත්වා
 මහාසත්තො...පෙ.... හත්ථං පසාරෙති. යං සන්ධාය චුත්තං –

“අවෙනනායං පට්ඨි, අවිඤ්ඤාය සුඛං දුඛං;
 සාපි දානබලා මය්හං, සත්තක්ඛන්තුං පකම්පමා”ති. (චරියා. 1.124);

පුඛ්ඛෙතිවාසඤ්ඤාණං විසොධෙත්වාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො
 සිභාවලොකනඤ්ඤායෙන. වට්ඨවිවට්ඨං සම්මසිත්වාති චතුසච්චමනසිකාරං
 සන්ධායාහ. ඉමස්ස පල්ලඤ්ඤාසං අත්ථායාති පල්ලඤ්ඤාසං අධිගතවිසෙසං
 දස්සෙති. තත්ථ හි සිඛාප්පත්තවිමුත්තිසුඛං අවිජ්ජන්තො අත්තරත්තරා ව
 පට්ඨවසමුප්පාදකං මනසිකරොත්තො එකපල්ලඤ්ඤානෙති සිද්ධි. එකච්චානන්ති යා
 අධිගතමග්ගා සච්ඡිකතනිරොධා එකදෙසෙන ව බුද්ධගුණො ජානන්ති, තා යපෙත්වා
 තදඤ්ඤාසං දෙවනානං. අඤ්ඤාසං බුද්ධත්තකාරාති විසාඛාපුණ්ණමනො පට්ඨාය
 රත්තින්දිවං එවං නිව්චසමාහිතභාවහෙනුකානං බුද්ධගුණානං උපරි අඤ්ඤාසං
 බුද්ධත්තසාධකා, “අයං බුද්ධො”ති බුද්ධභාවස්ස පරෙසං විභාවනා ධම්මා කිං නු
 බො අත්ථිති යොජනා.

අනිම්සෙහීති ධම්මපිතිවිජ්ජාරවසෙන පසාදවිකසිතනිව්චලතාය නිමෙසරහිතෙහි.
 රතනවච්ඡායෙති දෙවතාහි මාපිතෙ රතනමයවච්ඡායෙ. රතනභූතානං සත්තන්තං
 පකරණානං තත්ථ ව අනන්තනයස්ස ධම්මරතනයස්ස සම්මසනෙන තං යානං
 රතනසරවෙනියං නාම ජානන්ති වදන්ති. එවන්ති චක්ඛමානාකාරෙන.
 ඡබ්බණ්ණානං රස්මීනං දන්තෙහි නික්ඛමනො ඡද්දන්තනාගකුලං වියාති
 නිදස්සනං චුත්තං.

හෙට්ඨා ලොහපාසාදප්පමාණොති නවභූමකස්ස සබ්බපඨමස්ස ලොහපාසාදස්ස හෙට්ඨා ලොහපාසාදප්පමාණො. ඛන්ධකට්ඨකථායං (මහාව. අට්ඨ. 5) පන තත්ථ “භණ්ඩාගාරගබ්භප්පමාණ”න්ති චුත්තං.

පච්චග්ගෙති අභිනවෙ. පච්චෙකං මහග්ග්හතාය පච්චග්ගෙති කෙව්, තං න සුන්දරං. න හි බුද්ධා භගවන්තො මහග්ගං පටිග්ගණ්හන්ති පරිභුඤ්ජන්ති වා. පිණ්ඩපාතන්ති එත්ථ මන්ථඤ්ච මධුපිණ්ඩකඤ්ච සන්ධාය වදති. අයං චිතක්කොති – “කස්ස නු බො අහං පඨමං ධම්මං දෙසෙය්‍ය”න්ති අයං පරිචිතක්කො.

පණ්ඩිච්චෙනාති සමාපත්තිපටිලාභසංසිද්ධෙන අධිගමබාහුසච්චසඬ්ඛානෙන පණ්ඩිතභාවෙන. වෙය්‍යත්තියෙනාති සමාපත්තිපටිලාභපච්චයෙන පාරිභාරියපඤ්ඤාසඬ්ඛානෙන බ්‍යත්තභාවෙන. මෙධාවීති තිහෙතුකපටිසන්ධිපඤ්ඤාසඬ්ඛාතාය තංතංඉතිකත්තබ්බතාපඤ්ඤාසඬ්ඛාතාය ව මෙධාය සමන්තාගතොති එවම්පෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. මහාජානියොති මහාපරිභානිකො. ආගමනපාදාපි නත්ථීති ඉදං පඨමං චත්තබ්බං, අථාහං තත්ථ ගච්ඡෙය්‍යං, ගන්ත්වා දෙසියමානං ධම්මම්පිස්ස සොතුං සොතපසාදොපි නත්ථීති යොජනා. කිං පන භගවතා අත්තනො බුද්ධානුභාවෙන තෙ ධම්මං ඤාපෙතුං න සක්කාති? ආම, න සක්කා. න හි පරතො සොසං අත්තරෙන සාවකානං ධම්මාභිසමයො සම්භවති, අඤ්ඤා ඉතරපච්චයරහිතස්සපි ධම්මාභිසමයෙන භවිතබ්බං, න ව තං අත්ථී. චුත්තඤ්ඤෙතං – “ද්වෙමෙ, හික්ඛවෙ, පච්චයා සම්මාදිට්ඨියා උප්පාදාය පරතො ව සොසො අප්පකුත්තඤ්ච යොනිසොමනසිකාරො”ති (අ. නි. 2.127). පාළියං රාමස්සෙව සමාපත්තිලාභිතා ආගතා, න උදකස්ස, තං තස්ස බොධිසත්තෙන සමාගතකාලවසෙන චුත්තං. සො හි පුබ්බෙපි තත්ථ යුත්තප්පයුත්තො විහරන්තො මහාපුරිසෙන බිප්පඤ්ඤෙව සමාපත්තිනං නිබ්බත්තිතභාවං සුත්වා සංවෙගජාතො මහාසත්තෙ තතො නිබ්බිජ්ජ පක්කන්තෙ සටෙන්තො වායමන්තො නවිරස්සෙව අට්ඨ සමාපත්තියො නිබ්බත්තෙසි. තෙන චුත්තං “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙ නිබ්බත්තොති අද්දසා”ති. එතෙ අට්ඨ බ්‍රාහ්මණාති සම්බන්ධො. ඡළඬ්ඛවාති ඡළඬ්ඛවිදුනො. මන්තන්ති මන්තපදං. “නිජ්ඣායිත්වා”ති වචනසෙසො, මන්තෙත්වාති අත්ථො. වියාකරිංසුති කට්ඨෙසු.

යථාමන්තපදන්ති ලක්ඛණමන්තසඬ්ඛාතවෙදවචනානුරූපං. ගතාති පටිපන්නා. “ද්වෙව ගතියො භවන්ති අනඤ්ඤා”ති (දී. නි. 2.33; 3.199-200; ම. නි. 2.384, 398) චුත්තනියාමෙන නිව්ඡිනිතුං අසක්කොන්තා බ්‍රාහ්මණා චුත්තමෙව පටිපජ්ජිංසු, න මහාපුරිසස්ස බුද්ධභාවප්පත්තිං පච්චාසිසිංසු. ඉමෙ පන කොණ්ඩඤ්ඤාදයො පඤ්ච “එකංසතො බුද්ධො භවිස්සති”ති ජාතනිව්ජයත්තා මන්තපදං අතික්කන්තා. පුණ්ණපත්තන්ති තුට්ඨිදානං. නිබ්බිතක්කාති නිබ්බිකප්පා, න ද්වෙධා තක්කා.

වජ්ජකාලෙති වජ්ජකාලෙ. වජ්ජන්ථං බිජානි නිහරණන්තෙන තත්ථ අග්ගං ගහෙත්වා දානං බිජග්ගදානං නාම. ලායනග්ගාදීසුපි එසෙව නයො. ධඤ්ඤඵලස්ස

නාතිපරිණතකාලෙ පුප්පකකාලෙ. ලායනෙති සස්සලායනෙ. යථා ලුනං හත්ථකං කත්වා වෙණිවසෙන බන්ධනං වෙණිකරණං. වෙණියො පන පුරිසභාරවසෙන බන්ධනං කලාපො. බලෙ කලාපානං යපනදිවසෙ අග්ගං ගහෙත්වා දානං බලග්ගං. මද්දිත්වා විහිනං රාසිකරණදිවසෙ අග්ගං ගහෙත්වා දානං භණ්ඩග්ගං. කොට්ඨාගාරෙ ධඤ්ඤස්ස පක්ඛිපනදිවසෙ දානං කොට්ඨග්ගං. උද්ධරිත්වාති බලතො ධඤ්ඤස්ස උද්ධරිත්වා. නවන්තං අග්ගදානානං දින්නත්තාති ඉදං තස්ස රත්තඤ්ඤානං අග්ගභාවත්ථාය කතාහිනිභාරානුරූපං පවත්තිතසාවකපාරමියා විණ්ණන්තෙ පවත්තිතත්තා චුත්තං. තිණ්ණමපි හි බොධිසත්තානං තංතංපාරමියා සිබාප්පත්තකාලෙ පවත්තිතං පුඤ්ඤං අපුඤ්ඤං වා ගරුතරවිපාකමෙව හොති, ධම්මස්ස ච සබ්බපයමං සවිජ්ඣිතියාය විනා කථං රත්තඤ්ඤානං අග්ගභාවසිද්ධිති. බහුකාරා බො ඉමෙ පඤ්චවග්ගියාති ඉදං පන උපකාරානුස්සරණමත්තකමෙව පරිවයවසෙන ආලාරුදකානුස්සරණං විය.

285. විවරෙති මජ්ඣෙ. තෙනාහ “තිගාචුතන්තරෙ යානෙ”ති. අයොජියමානෙ උපයොගවචනං න පාපුණාති සාම්චවනස්ස පසඬිගෙ අන්තරා-සද්දයොගෙන උපයොගවචනස්ස ඉච්ඡිතත්තා. තෙනාහ “අන්තරාසද්දෙන පන යුත්තත්තා උපයොගවචනං කත”න්ති.

සබ්බං තෙභුමකධම්මං අභිභවිත්වා පරිඤ්ඤාභිසමයවසෙන අතික්කමිත්වා. චතුභුමකධම්මං අනවසෙසං ඤෙය්‍යං සබ්බසො ඤෙය්‍යාවරණස්ස පහිනත්තා සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන අවෙදිං. රජ්ජනදුස්සනමුය්හනාදිනා කිලෙසෙන. අප්පභාතබ්බමපි කුසලාබ්‍යාකතං තප්පට්ඨද්ධකිලෙසමථනෙන පහිනත්තා න හොතිති ආහ “සබ්බං තෙභුමකධම්මං ජහිත්වා ධීතො”ති. ආරම්මණතොති ආරම්මණකරණවසෙන.

කිඤ්චාපි ලොකියධම්මානම්පි යාදිසො ලොකනාථස්ස අධිගමො, න තාදිසො අධිගමො පරුපදෙසො අත්ථි, ලොකුත්තරධම්මෙ පනස්ස ලෙසොපි නත්ථිති ආහ “ලොකුත්තරධම්මෙ මය්හං ආවරියො නාම නත්ථි”ති. පටිභාගපුග්ගලොති සිලාදීහි ගුණෙහි පටිනිධිභූතො පුග්ගලො. සහෙතුනාති සහධම්මෙන සපාටිහිරකතාය. නයෙනාති අභිජානනාදිවිධිනා. චත්තාරි සච්චානීති ඉදං තබ්බිනිමුත්තස්ස ඤෙය්‍යස්ස අභාවතො චුත්තං. සයං බුද්ධොති සයමෙව සයම්භුඤ්ඤාණෙන බුද්ධො. විගතපරිලාභතාය සිතිභූතො. තතො එව නිබ්බුතො. ආහඤ්ජන්ති ආහනිස්සාමි. වෙනෙය්‍යානං අමතාධිගමාය උග්ගොසනාදිං කත්වා සත්ථු ධම්මදෙසනා අමතදුන්දුහීති චුත්තා.

අනන්තඤ්ඤාණො ජිතකිලෙසොති අනන්තජිනො. එවම්පි නාම භවෙය්‍යාති එවංවිධෙ නාම රූපරතනෙ ඊදිසෙන ඤාණෙන භවිතබ්බන්ති අධිප්පායො. අයං හිස්ස පබ්බප්පාය පච්චයො ජාතො, කතාධිකාරො වෙස. තථා හි භගවා තෙන සමාගමත්ථං පදසාව තං මග්ගං පටිපජ්ජි.

කොට්ඨාසසම්පන්නාති අඩ්ගපච්චඩ්ගසඩ්ධාතඅවයවසම්පන්නා. අට්ඨියතීති අට්ටො හොති, දොමනස්සං ආපජ්ජතීති අත්ථො.

අවිහං උපපන්නාසෙති අවිහෙසු නිබ්බත්තා. විමුක්තාති අග්ගඵලවිමුක්තියා විමුක්තා. තෙ භිත්වා මානුසං දෙහං, දිබ්බයොගං උපජ්ඣගුන්ති තෙ උපකා දයො මානුසං අත්තභාවං ජහිත්වා ඔරම්භාගියසංයොජනජපභානෙන අවිහෙසු නිබ්බත්තමත්තාව අග්ගමග්ගාධිගමෙන දිබ්බයොගං උද්ධම්භාගියසංයොජනං සමතික්කමිංසු.

286. සණ්ඨපෙසුන්ති “නෙව අභිවාදෙතබ්බො” තිආදිනා (මහාව. 12) සණ්ඨං කිරියාකාරං අකංසු. තෙනාහ “කතිකං අකංසු” ති. පධානතොති පුබ්බෙ අනුට්ඨිතදුක්කරවරණතො. පභාවිතන්ති වාචාසමුට්ඨානං, වචිනිච්ඡාරණන්ති අත්ථො. “අයං න කිඤ්චි විසෙසං අධිගමිස්සති” ති අනුක්කණ්ඨනත්ථං. “මයං යත්ථ කත්ථවි ගමිස්සාමා” ති මා විතක්කයිත්ථ. ඔභාසොති විපස්සනොභාසො. නිමිත්තන්ති කම්මට්ඨානනිමිත්තං. එකපදෙනෙවාති එකවචනෙනෙව. “අනෙන පුබ්බෙපි න කිඤ්චි මිච්ඡා චුත්තපුබ්බ” න්ති සතිං ලභිත්වා. යථාභූතවාදීති උජ්ජන්නගාරවා.

අත්තොවිභාරෙයෙව අනොසි දහරකුමාරො විය තෙහි භික්ඛුහි පරිහරිතො. මලෙති සංකිලෙසෙ. ගාමතො භික්ඛුහි නීහටං උපනීතං භත්තං එතස්සාති නීහටභත්තො, තෙන නීහටභත්තෙන භගවතා. එත්තකං කථාමග්ගන්ති – “ද්වෙමා, භික්ඛවෙ, පරියෙසනා” ති ආරභිත්වා යාව – “නත්ථී දානි පුනබ්භවො” ති පදං, එත්තකං දෙසනාමග්ගං. කාමඤ්චෙන්ථ – “තුම්හෙපි මමඤ්චෙව පඤ්චවග්ගියානඤ්ච මග්ගං ආරුළ්භා, අරියපරියෙසනා තුම්භාකං පරියෙසනා” ති අට්ඨකථාවචනං. තෙන පන – “සො බො අහං, භික්ඛවෙ, අත්තනා ජාතිධම්මො සමානො...පෙ.... අසංකිලිට්ඨං අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං නිබ්බානං අජ්ඣගමන්ති, අථ බො, භික්ඛවෙ, පඤ්චවග්ගියා භික්ඛු මයා එවං ඔවදියමානා...පෙ.... අනුත්තරං යොගක්ඛෙමං නිබ්බානං අජ්ඣගමංසු...පෙ.... නත්ථී දානි පුනබ්භවො” ති ඉමස්සෙව සුත්තපදස්ස අත්ථො විභාවිතොති කත්වා චුත්තං “භගවා යං පුබ්බෙ අවච තුම්හෙපි මමඤ්චෙව පඤ්චවග්ගියානඤ්ච මග්ගං ආරුළ්භා, අරියපරියෙසනා තුම්භාකං පරියෙසනාති. ඉමං එකමෙව අනුසන්ධිං දස්සෙන්තො ආහරි” ති.

287. අනගාරියානම්පිති පබ්බජිතානම්පි. පඤ්චකාමගුණවසෙන අනරියපරියෙසනා හොති ගධිතාදිභාවෙන පරිභුඤ්ජනතො. මිච්ඡාජීවවසෙනපි අනරියපරියෙසනා හොතීති තතො විසෙසනත්ථං “පඤ්චකාමගුණවසෙනා” ති චුත්තං සච්ඡන්දරාගපරිභොගස්ස අධිජ්ජෙතත්තා. ඉදානි චතුසු පච්චයෙසු කාමගුණ නිද්ධාරෙතුං “තත්ථා” තිආදි චුත්තං. පරිභොගරසොති පරිභොගපච්චයපිතිසොමනස්සං. අයං පන රසසමානතාවසෙන ගහණං උපාදාය “රසො” ති චුත්තො, න සභාවතො. සභාවෙන ගහණං උපාදාය පිතිසොමනස්සං ධම්මාරම්මණං සියා, න රසාරම්මණං. අජ්ජවච්චෙක්ඛණපරිභොගොති

පව්වවෙක්ඛණුරහිතො පරිභොගො, ඉදමත්ථිතං අනිස්සාය ගධිතාදිභාවෙන
 පරිභොගොති අත්ථො. ගධිතාති තණ්හාය ඛද්ධා. මුච්ඡිකාති මුච්ඡං මොහං පමාදං
 ආපන්නා. අජ්ඣෙය්‍යාලාභාති අධිභගාලාභා, තං තං ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා යීතා.
 ආදීනවං අපස්සන්තාති සච්ඡන්දරාගපරිභොගෙ දොසං අජානන්තා.
 අපව්වවෙක්ඛිතපරිභොගහෙතුආදීනවං නිස්සරති අතික්කමති එතෙනාති නිස්සරණං,
 පව්වවෙක්ඛණුකාණං.

පාසරාසින්නි පාසසමුදායං. ලුද්දකො හි පාසං ඔඩ්ඛෙන්නො න එකංයෙව, න ච
 එකස්මිංයෙව යානෙ ඔඩ්ඛෙති, අථ ඛො තංතංමිගානං ආගමනමග්ගං
 සල්ලක්ඛෙත්වා තත්ථ තත්ථ ඔඩ්ඛෙන්නො ඛහුයෙව ඔඩ්ඛෙති, තස්මා තෙ විත්තෙන
 එකතො ගහෙත්වා “පාසරාසි”ති වුත්තං. වාගුරස්ස වා පාසපදෙසානං ඛහුභාවතො
 “පාසරාසි”ති වුත්තං.

පාසරාසිසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

7. චූළහත්ථිපදොපමසුත්තවණ්ණනා

288. සෙනපරිවාරොති සෙනපට්ඨපදො, සෙනවණ්ණාලඬිකාරොති අත්ථො.
 පුබ්බෙ පන “සෙනාලඬිකාරා”ති අස්සාලඬිකාරො ගහිතො, ඉධ
 චක්කපඤ්ජරකුබ්බරාදිරථාවයවෙසු කාතබ්බාලඬිකාරො. එවං චුත්තෙනාති එවං
 “සෙනාය සුද්”න්තිආදිනා පකාරෙන සංයුත්තමභාවග්ගෙ (සං. නි. 5.4) චුත්තෙන.
 නාතිමහා යුද්ධමණ්ඩලෙ සඤ්චාරසුඛත්ථං. යොධො සාරථීති ද්විත්තං,
 පහරණදායකෙන සද්ධිං තිණ්ණං වා.

නගරං පදක්ඛිණං කරොති නගරසොහනත්ථං. ඉදං කිර තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස
 ජාණුස්සොණ්ටියානන්තරං ජාතිසිද්ධං පරම්පරාගතං වාරිත්තං. තෙනාහ “ඉතො
 එත්තකෙහි දිවසෙහි”තිආදි. වාරිත්තවසෙන නගරවාසිනොපි තථා තථා
 පටිපජ්ජන්ති. පුඤ්ඤවාදිමඬිගලකථනෙ නියුත්තා මාඬිගලිකා. සුවත්ථිපත්තනාය
 සොවත්ථිකා. ආදි-සද්දෙන වන්දිආදීනං සඬිගහො. යසසිරිසම්පත්තියාති
 යසසම්පත්තියා සිරිසම්පත්තියා ච, පරිවාරසම්පත්තියා වෙව විභවසොභාසම්පත්තියා
 වාති අත්ථො.

නගරාහිමුඛො පායාසි අත්තනො හික්ඛාවාරවෙලාය. පණ්ඩිතො මඤ්ඤෙති
 එත්ථ මඤ්ඤෙති ඉදං “මඤ්ඤති”ති ඉමිනා සමානත්ථං නිපාතපදං. තස්ස ඉති-සද්දං
 ආනෙත්වා අත්ථං දස්සෙන්නො “පණ්ඩිතොති මඤ්ඤති”ති ආහ.
 අනුමතිපුච්ඡාවසෙන වෙතං වුත්තං. තෙනෙවාහ “උදාහු නො”ති. “තං කිං මඤ්ඤති
 භවං වච්ඡායනො සමණස්ස ගොතමස්ස පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තිය”න්ති හි
 වුත්තමෙවත්ථං පුන ගණ්හන්තො “පණ්ඩිතො මඤ්ඤෙ”ති ආහ. තස්මා වුත්තං
 “භවං වච්ඡායනො, සමණං ගොතමං පණ්ඩිතොති මඤ්ඤති, උදාහු නො”ති, යථා
 තෙ බමෙය්‍ය, තථා නං කට්ඨෙහිති අධිප්පායො.

අහං කො නාම, මම අවිසයො ඵසොති දස්සෙති. කො වාති හෙතුනිස්සක්කෙ පච්චත්තවචනන්ති ආහ “කුතො වා”ති. තථා වාහ “කෙන කාරණෙන ජානිස්සාමි”ති, යෙන කාරණෙන සමණස්ස ගොතමස්ස පඤ්ඤාවෙය්‍යත්තියං ජානෙය්‍යං, තං කාරණං මයි නත්ථිති අධිප්පායො. බුද්ධොයෙව භවෙය්‍ය, අබුද්ධස්ස සබ්බථා බුද්ධඤ්ඤාණානුභාවං ජානිතුං න සක්කාති. චුත්තඤ්ඤෙනං – “අප්පමත්තකං ඛො පනෙනං, භික්ඛවෙ, ඔරමත්තකං සීලමත්තකං, යෙන පුපුජ්ජනො තථාගතස්ස වණ්ණං වදමානො වදෙය්‍ය (දී. නි. 1.7), අත්ථි, භික්ඛවෙ, අඤ්ඤෙව ධම්මා ගම්භිරා දුද්දසා දුරනුබොධා ...පෙ.... යෙහි තථාගතස්ස යථාභූචිවං වණ්ණං සම්මා වදමානො වදෙය්‍යා”ති (දී. නි. 1.28) ව. එත්ථාති “සොපි නුනස්ස තාදිසොවා”ති එතස්මිං පදෙ. පසත්ථ පසත්ථොති පසත්ථෙහි අත්තනො ගුණෙනෙව සො පසත්ථො, න තස්ස කිත්තිනා, පසංසාසභාවෙනෙව පාසංසොති අත්ථො. තෙනාහ “සබ්බගුණාන”න්තිආදි. මණ්ණරතනන්ති චක්කවත්තිනො මණ්ණරතනං. සදෙවකෙ ලොකෙ පාසංසානම්පි පාසංසොති දස්සෙතුං “පසත්ථෙහි වා”ති දුතියවිකප්පො ගහිතො.

අරණියතො අත්ථො, සො ඵච වසතිති වසොති අත්ථවසො, තස්ස තස්ස පයොගස්ස ආනිසංසභූතං ඵලන්ති ආහ “අත්ථවසන්ති අත්ථානිසංස”න්ති. අත්ථො වා චුත්තලක්ඛණො වසො එතස්සාති අත්ථවසො, කාරණං. නාගවනවාසිකොති හත්ථිනාගානං විවරණවනෙ තෙසං ගහණත්ථං වසනකො. අනුග්ගහිතසිප්පොති අසික්ඛිතහත්ථිසිප්පො ආයතවිත්ථතස්ස පදමත්තස්ස දස්සනෙන “මහා වත, හො නාගො”ති නිට්ඨාගමනතො. පරතො පන භගවතා චුත්තට්ඨානෙ. උග්ගහිතසිප්පො පූරිසො නාගවනිකොති ආගතො ආයතවිත්ථතස්ස පදස්ස උච්චස්ස ව නිසෙවිතස්ස බ්‍යභිචාරභාවං ඤාත්වා තත්තකෙන නිට්ඨං අගන්ත්වා මහාහත්ථිං දිස්වා ව නිට්ඨාගමනතො. ඤාණං පජ්ජති එත්ථාති ඤාණපදානි, ඛත්තියපණ්ඩිතාදීනං ධම්මවිනයෙ විනිතත්තා විනයෙහි අධිගතජ්ඣානාදීනි. තානි හි තථාගතගන්ධන්ථිනො දෙසනාඤ්ඤාණෙන අක්කන්තට්ඨානානි. වත්තාරිති පන විනයෙය්‍යානං ඉධ ඛත්තියපණ්ඩිතාදිවසෙන චතුබ්බිධානංයෙව ගහිතත්තා.

289. පුග්ගලෙසු පඤ්ඤාය ව නිපුණතා පණ්ඩිතසමඤ්ඤා නිපුණත්ථස්ස දස්සනසමත්ථතාවසෙතෙවාති ආහ “සුබ්බමඅත්ථන්තරපට්ඨිජ්ඣානසමත්ථෙ”ති. කත-සද්දො ඉධ නිජ්ජන්තපරියායො. පරෙ පවදන්ති එත්ථ, එතෙනාති පරප්පවාදො, පරසමයො. පරෙහි පවදනං පරප්පවාදො, විග්ගාහිකකථාය පරවාදමද්දනං. තදුහයම්පි එකතො කත්වා පාළියං චුත්තන්ති ආහ “විඤ්ඤාතපරප්පවාදෙ වෙව පරෙහි සද්ධිං කතවාදපරිවයෙ වා”ති, පරසමයෙසු පරවාදමද්දනෙසු ව නිජ්ජන්තෙති අත්ථො. වාලවෙධිරූපෙති වාලවෙධිපතිරූපෙ. තෙනාහ “වාලවෙධිධනුග්ගහසදිසෙ”ති. වාලන්ති අනෙකධා හින්තස්ස වාලස්ස අංසුසඬ්ඛානං වාලං. හින්දන්තා වියාති සටාදිං සවිග්ගහං මුග්ගරාදිනා හින්දන්තා විය, දිට්ඨිගතානි එකංසතො හින්දන්තාති අධිප්පායො. “අත්ථං ගුය්හං පට්ඨිජ්ජන්තං කත්වා පුච්ඡිස්සාමා”ති සඬ්ඛානං පදපඤ්ඤං පුච්ඡන්තිති දස්සෙතුං “දුපදම්පි”තිආදි

වුත්තං. වදන්ති එතෙනාති වාදො, දොසො. පුච්ඡියතීති පඤ්ඤො, අත්ථො. පුච්ඡති එතෙනාති පඤ්ඤො, සද්දො. තද්දුහයං එකතො ගහෙත්වා ආහ “එවරුපෙ පඤ්ඤෙ”තිආදි. “එවං පුච්ඡෙය්‍ය, එවං විස්සජ්ජෙය්‍යා”ති ව පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං සිබාවගමනං දස්සෙති. සෙය්‍යොති උත්තමො, පරමො ලාභොති අධිප්පායො.

එවං අත්තනො වාදවිධමනහයෙනපි පරෙ හගවන්තං පඤ්ඤං පුච්ඡිතුං න විසහන්තීති වත්වා ඉදානි වාදවිධමනෙන විනාපි න විසහන්ති එවානි දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. චිත්තං පසිදති පරෙ අත්තනො අත්තනාවම්පි විස්සත්ථං නිය්‍යාදෙනුකාමා හොන්ති ඔධිසකමෙත්තාචරණසදිසත්තා තස්ස මෙත්තායනස්ස. දස්සනසම්පන්නාති දට්ඨබ්බතාය සම්පන්නා දස්සනානුත්තරියභාවතො, අතිවිස දස්සනීයාති අත්ථො.

සරණගමනවසෙන සාවකාති ලොකීයසරණගමනෙන සාවකා, ලොකුත්තරසරණගමනෙන පන සාවකත්තං පරතො ආගමීස්සති, තඤ්ච පබ්බජිතවසෙන වුව්චති, ඉධ ගහට්ඨවසෙන, උභයත්ථාපි සරණගමනෙන සාවකත්තං වෙදිතබ්බං. තෙ හි පරලොකවජ්ජහයදස්සාවිතො කුලපුත්තා, ආචාරකුලපුත්තාපි තාදිසා හවන්ති. ථොකෙනාති ඉමිනා “මනං අනස්සාමා”ති පදස්සත්ථං වදති.

290. උදාහරීයති උබ්බෙගපිතිවසෙනාති, තථා වා උදාහරණං උදානං. තෙනාහ “උදාහාරං උදාහරී”ති. අස්ස ධම්මස්සාති අස්ස පටිපත්තිසද්ධම්මපුබ්බකස්ස පටිවෙධසද්ධම්මස්ස. සොති හත්ථිපදොපමො හත්ථිපදොපමභාවෙන වුව්චමානො ධම්මො. එත්තාවතාති එත්තකෙන පරිබ්බාජකෙන වුත්තකථාමග්ගමත්තෙන. කාමං තෙන වුත්තකථාමග්ගෙනපි හත්ථිපදොපමභාවෙන වුව්චමානො ධම්මො පරිපුණ්ණොව අරහත්තං පාපෙත්වා පවෙදිතත්තා, සො ව බො සඬ්ඛෙපතො, න විත්ථාරතොති ආහ “න එත්තාවතා විත්ථාරෙන පරිපුරො හොති”ති. යදි යථා විත්ථාරෙන හත්ථිපදොපමො පරිපුරො හොති, තථා දෙසනා ආරද්ධා, අථ කස්මා කුසලොති න වුත්තොති වොදනා.

291. ආයාමතොපිති පි-සද්දෙන උබ්බෙධෙනපි රස්සාති දස්සෙති. නිවකායා හි තා හොන්ති. උච්චාති උච්චකා. නිසෙවනං, නිසෙවති එත්ථාති වා නිසෙවිතං. නිසෙවනඤ්ඤවත්ථ කණ්ඩුයිතවිනොදනත්ථං සංසනං. තෙනාහ “බන්ධජ්ජදෙසෙ සංසිතට්ඨාන”න්ති. උච්චාති අනිවා, උබ්බෙධවන්තියොති අත්ථො. කාළාරිකාති විරළදන්තා, විසඬිගතදන්තාති අත්ථො. තෙනාහ “දන්තාන”න්තිආදි. කළාරතායාති විරළතාය. ආරඤ්ඡිතානීති රඤ්ඡිතානි, විලිඛිතානීති අත්ථො. කණ්ණොරුතායාති කුටුමලසණ්ඨානතාය. අයං වානි එත්ථ වා-සද්දො සංසයිතනිව්ඡයත්ථො යථා අඤ්ඤත්ථාපි “අයං වා ඉමෙසං සමණුක්ඛාමණානං සබ්බබ්බාලො සබ්බමුළ්ලො”තිආදීසු (දී. නි. 1.181).

නාගවනං වියාති මහාහත්ථිනො වාමනිකාදීනඤ්ච පදදස්සනට්ඨානභූතං
 නාගවනං විය. ආදිතො පට්ඨාය යාව නිවරණප්පහානා ධම්මදෙසනා තථාගතස්ස
 බාහිරපරිබ්බාජකාදීනඤ්ච පදදස්සනභාවතො. ආදිතො පට්ඨායාති ච “තං
 සුභාහි”ති පදතො පට්ඨාය. කුසලො නාගවනිකො විය යොගාවචරො
 පරියෙසනවසෙන පමාණග්ගහණතො. මත්ථකෙ යත්වාති ඉමස්ස සුත්තස්ස
 පරියොසානෙ යත්වා. ඉමස්මිම්පි යානෙති “එවමෙව බො බ්‍රාහ්මණා”ති ආදිනා
 උපමෙය්‍යස්ස අත්ථස්ස උපඤ්ඤාසනට්ඨානෙපි.

ස්වායන්ති (දී. නි. ටී. 1.190) ඉධ-සද්දමත්තං ගණ්හාති, න යථා විසෙසිතබ්බං
 ඉධ-සද්දං. තථා හි වක්ඛති “කත්ථවි පදපුරණමත්තමෙව”ති. ලොකං උපාදාය
 වුවචති ලොක-සද්දෙන සමානාධිකරණභාවෙන චුත්තත්තා. සෙසපද්දවයෙ පන
 සද්දන්තරසන්තිධානමත්තෙන තං තං උපාදාය චුත්තතා දට්ඨබ්බා. ඔකාසන්ති
 කඤ්චි පදෙසං ඉන්ද්‍රසාලගුහාය අධිප්පෙතත්තා. පදපුරණමත්තමෙව
 ඔකාසාපදිසනස්සපි අසම්භවතො.

තථාගත-සද්දාදීනං අත්ථවිසෙසො මූලපරියායට්ඨකථා(ම. නි. අට්ඨ. 1.12)
 විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනාසු චුත්තො එව. තථාගතස්ස සත්තනිකායන්තොගධතාය
 “ඉධ පන සත්තලොකො අධිප්පෙතො”ති වත්වා තත්ථායං යස්මිං සත්තනිකායෙ,
 යස්මිඤ්ච ඔකාසෙ උප්පජ්ජති, තං දස්සෙතුං “සත්තලොකෙ උප්පජ්ජමානොපි
 චා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ ඉමස්මිංයෙව වක්ඛවාළෙති ඉමිස්සා එව ලොකධාතුයා.
 “අට්ඨානමෙතං, හික්ඛවෙ, අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා ද්වෙ
 අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධො අපුබ්බං අවරිමං උප්පජ්ජෙය්‍යු”න්ති (දී. නි. 3.161; ම.
 නි. 3.129; අ. නි. 1.278; නෙත්ති. 57; මි. ප. 5.1.1) එත්ථ ජාතිබ්බත්තභූතා
 දසසහස්සිලොකධාතු “එකිස්සා ලොකධාතුයා”ති චුත්තා. ඉධ පන ඉමංයෙව
 ලොකධාතුං සන්ධාය “ඉමස්මිංයෙව වක්ඛවාළෙ”ති චුත්තං. තිස්සො හි සඬ්භිතියො
 ආරුළ්භෙ තෙපිටකෙ බුද්ධච්චනෙ විසයබ්බත්තං ආණාබ්බත්තං ජාතිබ්බත්තන්ති
 තිවිධෙ බ්බත්තෙ යපෙත්වා ඉමං වක්ඛවාළං අඤ්ඤස්මිං වක්ඛවාළෙ බුද්ධා
 උප්පජ්ජන්තිති සුත්තං නත්ථි, න උප්පජ්ජන්තිති පන අත්ථි. කථං? “න මෙ
 ආවරියො අත්ථි, සදිසො මෙ න විජ්ජති (ම. නි. 1.285; 2.341; මහාව. 11; කථා.
 405; මි. ප. 4.5.11), එකොම්හි සම්මාසම්බුද්ධො”ති (ම. නි. 1.285; 2.341; කථා.
 405; මහාව. 11) එවමාදීනි ඉමිස්සා ලොකධාතුයා යත්වා වදන්තෙන භගවතා – “කිං
 පනාචුසො, සාරිපුත්ත, අත්ථෙතරහි අඤ්ඤො සමණො චා බ්‍රාහ්මණො චා භගවතා
 සමසමො සම්බොධියන්ති එවං පුට්ඨාහං, හත්තෙ, නොති වදෙය්‍ය”න්ති වත්වා
 තස්ස කාරණං දස්සෙතුං – “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං එකිස්සා ලොකධාතුයා
 ද්වෙ අරහන්තො සම්මාසම්බුද්ධා”ති ඉමං සුත්තං දස්සෙන්නෙන ධම්මසෙනාපතිනා
 ච බුද්ධානං උප්පත්තිට්ඨානභූතං ඉමං ලොකධාතුං යපෙත්වා අඤ්ඤත්ථ අනුප්පත්ති
 චුත්තා භොතිති.

සුජාතායාති ආදිනා චුත්තෙසු වතුසු විකප්පෙසු පයමො විකප්පො බුද්ධභාවාය
 ආසන්නතරපටිපත්තිදස්සනවසෙන චුත්තො. ආසන්නතරාය හි පටිපත්තියං ධීතො

දෙවලොකොව සෙටියො. තත්ථාපි අරුපිනො “දුරසමුස්සාරිතකිලෙසදුක්ඛතාය,
සන්තපණිතආනෙඤ්ජවිහාරසමඤ්ජිතාය, අතිවිය දීඝායුකතායා” ති එවමාදීහි
විසෙසෙහි අතිවිය ඉතරෙහි උක්කටියා. බුන්මා මහානුභාවොතිආදිං දසසහස්සියං
මහාබ්‍රහ්මනො වසෙන වදති. “උක්කටියපරිච්ඡෙදතො” ති හි වුත්තං. අනුත්තරත්ති
සෙටියං නවලොකුත්තරං. භාවානුක්කමො භාවවසෙන පරෙසං අජ්ඣාසයවසෙන
“සදෙවක” ත්තිආදීනං පදානං අනුක්කමො. තීභාකාරෙහිති
දෙවමාරබ්‍රහ්මසහිතතාසඤ්ජානෙහි තීහි පකාරෙහි. තීසු පදෙසුති
“සදෙවක” ත්තිආදීසු තීසු පදෙසු. තෙන තෙනාකාරෙන්නාති සදෙවකත්තාදිනා තෙන
තෙන පකාරෙන. තෙධාතුකමෙව පරියාදිත්තන්ති පොරාණා පනාහුති යොජනා.

අභිඤ්ඤාති ය-කාරලොපෙනායං නිද්දෙසො, අභිජානිත්වාති අයමෙත්ථ
අත්ථොති ආහ “අභිඤ්ඤාය, අධිකෙන ඤාණෙන ඤත්වා” ති.
අනුමානාදිපටික්ඛෙපොති අනුමානඋපමානඅත්ථාපත්තිආදිපටික්ඛෙපො
එකප්පමාණත්තා. සබ්බත්ථ අප්පටිහතඤාණාචාරතාය හි සබ්බපච්චක්ඛා බුද්ධා
හගවන්තො. අනුත්තරං විවෙකසුඛන්ති ඵලසමාපත්තිසුඛං. තෙන විනිමිස්සාපි කදාපි
හගවතො ධම්මදෙසනා හොතිති ආහ “හිත්වාපී” ති. හගවා හි ධම්මං දෙසෙන්නො
යස්මිං ඛණෙ පරිසා සාධුකාරං වා දෙති, යථාසුතං වා ධම්මං පච්චචෙක්ඛති, තං ඛණං
පුබ්බභාගෙන පරිච්ඡින්නදිත්වා ඵලසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, යථාපරිච්ඡෙදඤ්ච
සමාපත්තිතො වුට්ඨාය ධීතට්ඨානතො පට්ඨාය ධම්මං දෙසෙති.

දෙසකායත්තෙන ආණාදිවිධිනා අතිසජ්ජනං පබ්බාධනං දෙසනාති සා
පරියත්තිධම්මවසෙන වෙදිතබ්බාති ආහ “දෙසනාය තාව චතුප්පදිකායපි
ගාථායා” තිආදි. සාසිතබ්බපුග්ගලගතෙන යථාපරාධාදිසාසිතබ්බභාවෙන අනුසාසනං
තදභිගවිනයාදිවසෙන විනයනං සාසනන්ති තං පටිපත්තිධම්මවසෙන වෙදිතබ්බන්ති
ආහ “සීලසමාධිවිපස්සනා” තිආදි. කුසලානන්ති මග්ගකුසලානං, කුසලානන්ති වා
අනවජ්ජානං. තෙන ඵලධම්මානම්පි සඤ්චානො සිද්ධො හොති. ආදිභාවො
සීලදිට්ඨිතං තම්මුලකත්තා උත්තරිමනුස්සධම්මානං. තස්මිං තස්මිං අත්ථෙ
කථාවධිසද්දප්පබන්ධො ගාථාවසෙන සුත්තවසෙන ච වචන්ටීතො පරියත්තිධම්මො,
යො ඉධෙව “දෙසනා” ති වුත්තො. තස්ස පන අත්ථො විසෙසෙන සීලාදි එවාති ආහ
“හගවා හි ධම්මං දෙසෙන්නො...පෙ.... නිබ්බානං දස්සෙති” ති. තත්ථ සීලං
දස්සෙත්වාති සීලග්ගහණෙන සසම්භාරං සීලං ගහිතං. තථා මග්ගග්ගහණෙන
සසම්භාරො මග්ගොති තදුහයෙන අනවසෙසතො පරියත්තිඅත්ථං පරියාදියති.
තෙනාති සීලාදිදස්සනෙන. අත්ථවසෙන හි ඉධ දෙසනාය ආදිකල්‍යාණාදිභාවො
අධිප්පෙතො. කථිකසණ්ඨිතීති කථිකස්ස සණ්ඨානං කථනවසෙන සමච්චියානං.

න සො සාත්ථං දෙසෙති නියානත්ථවිරහතො තස්සා දෙසනාය.
එකඛ්‍යඤ්ජනාදියුත්තා වාති සිටීලාදිහෙදෙසු ඛ්‍යඤ්ජනෙසු එකප්පකාරෙනෙව,
ද්විප්පකාරෙනෙව වා ඛ්‍යඤ්ජනෙන යුත්තා වා දමීළභාසා විය. සබ්බත්ථ නිරොට්ඨං
කත්වා චත්තබ්බතාය සබ්බනිරොට්ඨඛ්‍යඤ්ජනා වා කිරාතභාසා විය. සබ්බත්ථෙව
විස්සජ්ජනීයයුත්තතාය සබ්බවිස්සට්ඨඛ්‍යඤ්ජනා වා යවනභාසා විය. සබ්බත්ථෙව

සානුසාරතාය සබ්බන්තිග්ගහිතබ්බාසංඝාතා වා පාරසිකාදිමිලක්ඛනාසා විය. සබ්බාපෙසා එකදෙසබ්බාසංඝාතවසෙනෙව පවත්නියා අපරිපුණ්ණබ්බාසංඝාතාති කත්වා “අබ්බාසංඝාතා”ති වුත්තා. අමක්ඛෙත්වාති අපලිච්ඡෙත්වා අවිනාසෙත්වා, අනාපෙත්වාති වා අත්ථො.

භගවා යමත්ථං ඤාපෙතුං එකගාථම්පි එකවාක්‍යාම්පි දෙසෙති, තමත්ථං තාය දෙසනාය සබ්බසො පරිපුණ්ණමෙව කත්වා දෙසෙති, එවං සබ්බත්ථාති ආභ “එකදෙසනාපි අපරිපුණ්ණා නත්ථි”ති. උල්ලුම්පනසභාවසණ්ඨිතෙනාති සංකිලෙසපක්ඛතො වට්ඨදුක්ඛතො ව උද්ධරණසභාවාවට්ඨිතෙන විත්තෙන. තස්මාති යස්මා සික්ඛාත්තයසඬ්ගහං සකලං සාසනං ඉධ “බ්‍රහ්මවරිය”න්ති අධිප්පෙනං, තස්මා. බ්‍රහ්මවරියන්ති ඉමිනා සමානාධිකරණාති සබ්බපදාති යොජෙත්වා අත්ථං දස්සෙත්තො “සො ධම්මං දෙසෙති...පෙ.... පකාසෙතිති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො”ති ආභ.

දුරසමුස්සාරිතමානස්සෙව සාසනෙ සම්මාපට්ඨන්ති සම්භවති, න මාන ජාතිකස්සාති ආභ “නිභතමානත්තා”ති. උස්සන්තත්තාති බහුලභාවතො. භොගාරොග්‍යාදිවත්ථුකා මදා සුප්පහෙය්‍යා භොන්ති නිමිත්තස්ස අනවට්ඨානතො’ න තථා කුලවිජ්ජාමදාති ඛත්තියබ්‍රාහ්මණකුලිනානං පබ්බජිතානම්පි ජාතිවිජ්ජා නිස්සාය මානප්ප්පනං දුප්පභන්ති ආභ “යෙභුයොන හි...පෙ.... මානං කරොන්ති”ති. විජාතිතායාති නිහිනජාතිතාය. පතිට්ඨාතුං න සක්කොන්තිති සුවිසුද්ධිං කත්වා සීලං රක්ඛිතුං න සක්කොන්ති. සීලවසෙන හි සාසනෙ පතිට්ඨාති. පතිට්ඨාතුන්ති වා සච්චපට්ඨෙධෙන ලොකුත්තරාය පතිට්ඨාය පතිට්ඨාතුං. යෙභුයොන හි උපනිස්සයසම්පන්නා සුජාතා එව භොන්ති, න දුප්ජාතා.

පරිසුද්ධන්ති රාගාදීනං අච්චන්තමෙව පහානදීපනතො නිරුපක්කිලෙසනාය සබ්බසො විසුද්ධං. සද්ධං පටිලභතිති පොථුජ්ජනිකසද්ධාවසෙන සද්දහති. විඤ්ඤාජාතිකානඤ්ඤි ධම්මසම්පත්තිගහණපුබ්බිකා සද්ධාසිද්ධි ධම්මපමාණධම්මප්පසන්නභාවතො. ජායම්පතිකා වසන්තිති කාමං “ජායම්පතිකා”ති වුත්තෙ සරසාමිකසරසාමිතිවසෙන ද්විත්තංයෙව ගහණං විඤ්ඤායති. යස්ස පන පුරිසස්ස අනෙකා පජාපතියො භොන්ති, තත්ථ කිං වත්තබ්බං? එකායපි තාය වාසො සම්බාධොති දස්සන්තං “ද්වෙ”ති වුත්තං. රාගාදීනා සකිඤ්චනට්ඨෙත, ඛෙත්තවත්ථුආදීනා සපලිබ්බාධට්ඨෙත. රාගරජාදීනං ආගමනපට්ඨාපි උප්පජ්ජනට්ඨානතා එවාති ද්වෙපි වණ්ණනා එකත්ථා, බ්බාසංඝාතමෙව නානං. අලග්ගනට්ඨෙතාති අසජ්ජනට්ඨෙත අප්පට්ඨිද්ධභාවෙන. එවං අකුසලකුසලප්පවත්තිනං ධානභාවෙන සරාවාසපබ්බජ්ජානං සම්බාධබ්බොකාසනං දස්සෙත්වා ඉදාති කුසලප්පවත්තියා එව අට්ඨානධානභාවෙන තෙසං තං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං.

සඬ්ඛෙපකථාති විසුං විසුං පදුද්ධාරං අකත්වා සඬ්ඛෙපතො අත්ථවණ්ණනා. එකම්පි දිවසන්ති එකදිවසමත්තම්පි. අබණ්ඩං කත්වාති දුක්කට්ඨත්තස්සපි

අනාපඡ්ඡනෙන අබණ්ඩිතං කත්වා. කිලෙසමලෙන අමලීනන්ති
 තණ්හාසංකිලෙසාදිවසෙන අසංකිලිට්ඨං කත්වා. පරිදහිත්වාති නිවාසෙන්වා වෙව
 පාරුපිත්වා ව. අගාරවාසො අගාරං උත්තරපදලොපෙන, තස්ස වඩ්ඪිආවහං අගාරස්ස
 හිතං. භොගක්ඛන්ධොති භොගරාසි භොගසමුදායො. ආබන්ධනට්ඨෙනාති
 “පුත්තො නත්තා” තිආදිනා පෙමවසෙන සපරිච්ඡෙදං සම්බන්ධනට්ඨෙත.
 “අම්භාකමෙන” ති ඤායන්තීති ඤාතී. පිතාමහපිතුපුත්තාදිවසෙන
 පරිවත්තනට්ඨෙත පරිවට්ටො.

292. සාමඤ්ඤවාචීපි සික්ඛා-සද්දො සාඡීව-සද්දසන්නිධානතො උපරි
 වුවිමානවිසෙසාපෙක්ඛාය ව විසෙසනිවිට්ඨොව භොතීති වුත්තං “යා භික්ඛුනං
 අධිසීලසඬ්ඛාතා සික්ඛා” ති. සික්ඛිතබ්බට්ඨෙත සික්ඛා. සහ ආඡීවන්ති එත්ථාති
 සාඡීවො. සික්ඛනභාවෙනාති සික්ඛාය සාඡීවෙ ව සික්ඛනභාවෙන. සික්ඛං
 පරිපූරෙන්තොති සීලසංවරං පරිපූරෙන්තො. සාඡීවඤ්ඤ අවිනික්කමන්තොති –
 “නාමකායො පදකායො නිරුත්තිකායො ඛාඤ්ජනකායො” ති (පාරා. අට්ඨ. 39)
 වුත්තසික්ඛාපදං භගවතො වචනං අවිනික්කමන්තො හුත්වාති අත්ථො. ඉදමෙව ව
 ද්වයං “සික්ඛන” තිති වුත්තං. තත්ථ සාඡීවානතික්කමො සික්ඛාපාරිපූරියා පච්චයො.
 තතො හි යාව මග්ගා සික්ඛාපාරිපූරි භොතීති.

පජ්ඣිත්වාති සමාදානවසෙන පරිච්චජිත්වා. පඤ්ඤාකාලතො පට්ඨාය...පෙ....
 වීරතොවාති එතෙන පහානස්ස වීරතියා ව සමානකාලතං දස්සෙති. යදි එවං
 “පහායා” ති කථං පුරිමකාලනිද්දෙසොති? තථා ගහෙතබ්බතං උපාදාය.
 ධම්මානඤ්ඤි පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙ අපෙක්ඛිතෙ සහජාතානම්පි
 පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙන ගහණං පුරිමපච්ඡිමභාවෙනෙව භොතීති
 ගහණපවත්තිආකාරවසෙන පච්චයභූතෙසු හිරොත්තප්පඤ්ඤාණාදීසු පහානකිරියාය
 පුරිමකාලවොහාරො, පච්චයුප්පන්නාසු ව වීරතීසු වීරමණකිරියාය
 අපරකාලවොහාරො ව භොතීති “පහාය පටිවීරතො භොතී” ති වුත්තං. පහායාති වා
 සමාදානකාලවසෙන වුත්තං, පච්ඡා වීතික්කමිතබ්බවත්ථුසමායොගවසෙන
 පටිවීරතොති. පහායාති වා –

“නිහන්ත්වාන තමොබන්ධං, උදිතොයං දිවාකරො;
 වණ්ණපහාය භාසෙති, ඔභාසෙන්වා සමුග්ගතො” ති ව. (විසුද්ධි. මහාටී.
 2.578) –

එවමාදීසු විය සමානකාලවසෙන වෙදිතබ්බො. අථ වා පාණො අතිපාතියති
 එතෙනාති පාණාතිපාතො, පාණසාතහෙතුභූතො
 අහිරිකානොත්තප්පදොසමොහවිහිං සාදිකො චෙතනාපධානො සංකිලෙසධම්මො,
 තං සමාදානවසෙන පහාය. තතො...පෙ.... වීරතොව භොතීති අවධාරණෙන තස්සා
 වීරතියා කාලාදිවසෙන අපරියන්තතං දස්සෙති. යථා හි අඤ්ඤෙ සමාදින්නවීරතිකාපි
 අනවට්ඨිතවිත්තතාය ලාභඡීවිකාදිහෙතු සමාදානං හින්දන්තෙව, න එවමයං. අයං

පන පහිනකාලතො පටියාය ඔරතො විරතොති. අදින්නාදානං පහායාතිආදීසුපි ඉමිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

දණ්ඩනං දණ්ඩනිපාතනං දණ්ඩො. මුග්ගරාදිපහරණවිසෙසොපි ඉධ පහරණවිසෙසොති අධිජ්ජෙතො. තෙනාහ “යපෙත්වා දණ්ඩං සබ්බමිපි අවසෙසං උපකරණ”න්ති. දණ්ඩනසඬ්ඛාතස්ස පරවිහෙයනස්ස පරිවජ්ජිතභාවදීපනත්ථං දණ්ඩසත්ථානං නික්ඛෙපවචනන්ති ආහ “පරුපසාතත්ථායා”තිආදි. විහිංසනභාවතොති විබාධනභාවතො. ලජ්ජීති එත්ථ චුත්තලජ්ජාය ඔත්තජ්ජමිපි චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි පාපජිගුව්ඡනපාපුත්තාසරහිතං, පාපභයං වා අලජ්ජනං අත්ථී. යස්ස වා ධම්මගරුතාය ධම්මස්ස ව අත්තාධිනත්තා අත්තාධිපතිභූතා ලජ්ජාකිච්චකාරී, තස්ස ලොකාධිපතිභූතං ඔත්තජ්ජං කිච්චකරන්ති වත්තබ්බමෙව නත්ථීති “ලජ්ජී”ඉව්වෙව චුත්තං. දයං මෙත්තචිත්තතං ආපන්නොති කස්මා චුත්තං, නනු දයා-සද්දො “අදයාපන්නො”තිආදීසු කරුණාය වත්තති? සච්චමෙතං, අයං පන දයා-සද්දො අනුරක්ඛණත්ථං අත්තොනීතං කත්වා පවත්තමානො මෙත්තාය ව කරුණාය ව පවත්තතිති ඉධ මෙත්තාය පවත්තමානො චුත්තො. මිජ්ජති සිනිස්භතීති මෙත්තා, සා එතස්ස අත්ථීති මෙත්තං, මෙත්තං චිත්තං එතස්ස අත්ථීති මෙත්තචිත්තො, තස්ස භාවො මෙත්තචිත්තතා, මෙත්තාඉව්වෙව අත්ථො.

සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පීති එතෙන තස්සා විරතියා සත්තවසෙන අපරියන්තතං දස්සෙති. පාණභූතෙති පාණජාතෙ. අනුකම්පකොති කරුණායනකො. යස්මා පන මෙත්තා කරුණාය විසෙසපච්චයො භොති, තස්මා චුත්තං “තාය එව දයාපන්නතායා”ති. එවං යෙහි ධම්මෙහි පාණාතිපාතා විරති සම්පජ්ජති, තෙහි ලජ්ජාමෙත්තාකරුණාධම්මෙහි සමඬ්ඛිභාවො දස්සිතො, සද්ධිං පිට්ඨිවට්ඨකධම්මෙහිති දට්ඨබ්බං. එත්ථාහ – කස්මා “පාණාතිපාතං පහායා”ති එකච්චනනිද්දෙසො කතො, නනු නිරවසෙසානං පාණානං අතිපාතතො විරති ඉධාධිජ්ජෙතා? තථා හි චුත්තං “සබ්බපාණභූතහිතානුකම්පී විහරතී”ති. තෙනෙව හි අට්ඨකථායං “සබ්බෙ පාණභූතෙ හිතෙන අනුකම්පකො”ති පුට්ඨච්චනනිද්දෙසොති? සච්චමෙතං, පාණභාවසාමඤ්ඤවසෙන පනෙත්ථ පාළියං ආදිතො එකච්චනනිද්දෙසො කතො, සබ්බසද්දසන්නිධානෙන පුට්ඨත්තං විඤ්ඤායමානමෙවාති සාමඤ්ඤනිද්දෙසං අකත්වා හෙදච්චනිච්ඡාවසෙන දස්සෙතුං අට්ඨකථායං බහුවචනවසෙන අත්ථො චුත්තො. කිඤ්ච හියෙයා – සාමඤ්ඤතො සංවරසමාදානං, තබ්බිසෙසතො සංවරහෙදොති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං අයං චචනහෙදො කතොති වෙදිතබ්බං. විහරතීති චුත්තජ්ජකාරො හුත්වා එකස්මිං ඉරියාපටෙ උජ්ජන්නං දුක්ඛං අඤ්ඤෙත ඉරියාපටෙන විච්ඡින්නදිත්වා අත්තභාවං හරති පවත්තෙතිති අත්ථො. තෙනාහ “ඉරියති පාලෙතී”ති.

න කෙවලං කායච්චිපයොගවසෙන ආදානමෙව, අථ බො ආකඬ්ඛපිස්ස පරිච්චත්තවත්ථුපිසයාවාති දස්සෙතුං “චිත්තෙනපි”තිආදි චුත්තං. ථෙතෙති ථෙයාං කරොතීති ථෙතො, වොරො. සුචිභූතෙනාති එත්ථ සුචිභාවො අධිකාරතො සද්දන්තරසන්නිධානතො ව ථෙයාසංකිලෙසවිරමණන්ති ආහ “අථෙන්නත්තායෙව

සුවිභූතෙනා”ති. කාමඤ්චෙන්ථ “ලජ්ජී දයාපන්තො”තිආදි න චුත්තං,
අධිකාරවසෙන පන අත්ථතො වා චුත්තමෙවාති වෙදිතබ්බං. යථා හි ලජ්ජාදයො
පාණාතිපාතපහානස්ස විසෙසපච්චයො, එවං අදින්නාදානපහානස්සපිති, තස්මා සාපි
පාළි ආනෙත්වා වත්තබ්බා. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. අථ වා සුවිභූතෙනාති එතෙන
හිරොත්තජ්ජාදිහි සමන්නාගමො, අහිරිකාදීනඤ්ච පහානං චුත්තමෙවාති
“ලජ්ජී”තිආදි න චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

අසෙට්ඨවරියන්ති අසෙට්ඨානං වරියං, අසෙට්ඨං වා වරියං. මිටුනානං
චුත්තාකාරෙන සදිසභූතානං අයන්ති මිටුනො, යථාචුත්තො දුරාවාරො. ආරාවාරී
මෙටුනාති එතෙන – “ඉධ බ්‍රාහ්මණ, එකච්චො...පෙ.... න හෙව ඛො මාතුගාමෙන
සද්ධිං ද්වයංද්වයසමාපත්තිං සමාපජ්ජති, අපිව ඛො මාතුගාමස්ස
උච්ඡාදනපරිමද්දනන්භාපනසම්බාහනං සාදියති, සො තදස්සාදෙති, තං නිකාමෙති,
තෙන ච විත්තිං ආපජ්ජති”තිආදිනා (අ. නි. 7.50) චුත්තා
සත්තවිධමෙටුනසංයොගාපි පටිච්චර්ති දස්සිතාති දට්ඨබ්බං.

සච්චෙන සච්චන්ති පුරිමෙන වච්ඡච්චෙන පච්ඡිමං වච්ඡච්චං සන්දහති
අසච්චෙන අනන්තරිකත්තා. තෙනාහ “යො හි”තිආදි. හලිද්දිරාගො විය න
ටීරකතො භොතීති එත්ථ කථාය අනවට්ඨිතභාවෙන හලිද්දිරාගසදිසතා වෙදිතබ්බා,
න පුග්ගලස්ස. පාසාණලොඛා වියාති එත්ථාපි එසෙව නයො. සද්ධා අයති පවත්නති
එත්ථාති සද්ධායො, සද්ධායො එව සද්ධායිකො යථා “වෙනයිකො”ති (ම. නි.
1.246; අ. නි. 8.11; පාරා. 8), සද්ධාය වා අයිතබ්බො සද්ධායිකො, සද්ධෙයොහාති
අත්ථො. වත්තබ්බතං ආපජ්ජතිවිසංවාදනතොති අධිජ්ජායො.

අනුජ්ජදාතාති (දී. නි. ටී. 1.9; අ. නි. ටී. 2.4.198) අනුබලජ්ජදාතා,
අනුවත්තනවසෙන වා පදාතා. කස්ස පන අනුවත්තනං පදාතඤ්චාති?
“සහිතාන”න්ති චුත්තත්තා සන්ධානස්සාති විඤ්ඤායති. තෙනාහ
“සන්ධානානුජ්ජදාතා”ති. යස්මා පන අනුවත්තනවසෙන සන්ධානස්ස පදාතං
ආධානං, රක්ඛණං වා දල්හිකරණං භොති. තෙන චුත්තං “ද්වෙ ජනෙ සමග්ගෙ
දිස්වා”තිආදි. ආරමන්ති එත්ථාති ආරාමො, රමිතබ්බට්ඨානං. යස්මා පන ආ-
කාරෙන විනාපි අයමත්ථො ලබ්භති, තස්මා චුත්තං “සමග්ගරාමොතිපි පාළි,
අයමෙවෙන්ථ අත්ථො”ති.

එත්ථාති –

“නෙලඬිගො සෙතපච්ඡාදො, එකාරො වත්තතී රථො;
අනීසං පස්ස ආයන්තං, ඡින්තසොතං අබන්ධන”න්ති. (සං. නි. 4.347; උදා.
65; පෙටකො. 25; දී. නි. ටී. 1.9) –

ඉමිස්සා ගාථාය. සීලඤ්ඤෙන්ථ “නෙලඬිග”න්ති චුත්තං. තෙනවාහ – විත්තො
ගහපති, “නෙලඬිගන්ති ඛො, හන්තෙ, සීලානමෙතං අධිවචන”න්ති (සං. නි. 4.347;

දී. නි. වී. 1.9). සුකුමාරානි අඵරුසතාය මුද්‍රකා. පුරස්ස එසානි එත්ථ පුර-සද්දො තන්තිවාසිවාචකො දට්ඨබ්බො “ගාමො ආගතො” තිආදිසු (දී. නි. වී. 1.9) විය. තෙනෙවාහ “නගරවාසීන” න්ති. මනං අප්පායති වඩ්ඨෙතීති මනාපා. තෙන චුත්තං “චිත්තවුද්ධිකරා” නි.

කාලවාදීතිආදි සම්ඵජ්ජලාපාපට්ඨිරතස්ස පටිපත්තිදස්සනං. අත්ථසංහිතාපි හි වාචා අයුත්තකාලපයොගෙන අත්ථාවහා න සියාති අනත්ථවිඤ්ඤාපනවාචං අනුලොමෙති, තස්මා සම්ඵජ්ජලාපං පජහන්තෙන අකාලවාදිතා පරිහරිතබ්බාති චුත්තං “කාලවාදී” නි. කාලෙ වදන්තෙනපි උභයානත්ථසාධනතො අභූතං පරිවජ්ජෙතබ්බන්ති ආහ “භූතවාදී” නි. භූතඤ්ච වදන්තෙන යං ඉධලොක-පරලොක-හිතසම්පාදකං, තදෙව වත්තබ්බන්ති දස්සෙතුං “අත්ථවාදී” නි චුත්තං. අත්ථං වදන්තෙනපි ලොකියධම්මසන්නිස්සිතමෙව අවත්වා ලොකුත්තරධම්මසන්නිස්සිතං කත්වා වත්තබ්බන්ති දස්සනත්ථං “ධම්මවාදී” නි චුත්තං. යථා ච අත්ථො ලොකුත්තරධම්මසන්නිස්සිතො හොති, තංදස්සනත්ථං “චිත්තවාදී” නි චුත්තං. පඤ්චන්තඤ්චි සංවරචිත්තයානං, පඤ්චන්තඤ්ච පහානචිත්තයානං වසෙන චූච්චමානො අත්ථො නිබ්බානාධිගමහෙතුභාවතො ලොකුත්තරධම්මසන්නිස්සිතො හොතීති. එවං ගුණවිසෙසයුත්තොව අත්ථො චූච්චමානො දෙසනාකොසල්ලෙ සති සොහති, කිච්චකරො ච හොති, න අඤ්ඤාථාති දස්සෙතුං “නිධානවතිං වාචං භාසිතා” නි චුත්තං. ඉදානි තං දෙසනාකොසල්ලං විභාවෙතුං “කාලෙනා” තිආදිමාහ. පුච්ඡාදිවසෙන හි ඔතිණ්ණවාචාවත්ථුස්මි. එකංසාදිබ්‍යාකරණවිභාගං සල්ලක්ඛෙත්වා යපනාහෙතුඋදාහරණං සංසන්දනාදිං තංතංකාලානුරූපං විභාවෙන්තියා පරිමිතපරිච්ඡින්නරූපාය විපුලතර-ගම්භීරොදාර-පරමත්ථ-චිත්ථාරසඬ්භිතාය කථාය ඤාණබලානුරූපං පරෙ යථාවතො ධම්මෙ පතිට්ඨාපෙන්තො “දෙසනාකුසලො” නි චූච්චතීති එවමෙත්ථ අත්ථයොජනා වෙදිතබ්බා.

293. එවං පටිපාටියා සත්ත මූලසික්ඛාපදානි විභාවෙන්වා සතිපි අභිජ්ඣාදිපහානඉන්ද්‍රියසංවරසතිසම්පජ්ඤ්ඤාජාගරියානුයොගාදිකෙ උත්තරදෙසනායං විභාවෙතුං තං පරිහරිත්වා ආචාරසිලස්සෙව විහජනවසෙන පාළි පවත්තාති තදත්ථං විවරිතුං “ඛිජගාමභූතගාමසමාරම්භා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ ඛිජානං ගාමො සමුහො ඛිජගාමො. භූතානං ජාතානං නිබ්බන්තානං රුක්ඛගච්ඡලතාදීනං සමුහො භූතගාමො. නනු ච රුක්ඛාදයො චිත්තරහිතතාය න ජීවා, චිත්තරහිතතා ච පරිජ්ජන්දාභාවතො ඡින්නෙ විරුහනතො විසදිසජාතිකභාවතො චතුයොනිඅපරියාපන්නතො ච වෙදිතබ්බා, වුඩ්ඪි පන පවාළසිලාලවණානම්පි විජ්ජතීති න තෙසං ජීවහාවෙ කාරණං, විසයග්ගහණඤ්ච නෙසං පරිකප්පනාමත්තං සුපනං විය විඤ්චාදෙනං, තථා දොහළාදයො, තත්ථ කස්මා ඛිජගාමභූතගාමසමාරම්භා පටිවිරති ඉච්ඡිතාති? සමණසාරූප්පතො තන්තිවාසිසත්තානුරුක්ඛණතො ව. තෙනෙවාහ – “ජීවසඤ්ඤිතො හි මොසපුරිස මනුස්සා රුක්ඛස්මි” න්තිආදි (පාටි. 89).

මූලමෙව ඛිජං මූලඛිජං, මූලඛිජං එතස්සාතිපි මූලඛිජං. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. එඵඛිජන්ති පබ්බඛිජං. පච්චයන්තරසමවායෙ සදිසඵලුප්පත්තියා විසෙසකාරණභාවතො විරුහණසමත්ථෙ සාරඵලෙ නිරුල්භො ඛිජසද්දො තදත්ථසංසිද්ධියා මූලාදිසුපි කෙසුපි පවත්තති මූලාදිතො නිවත්තනත්ථං එකෙන ඛිජ-සද්දෙන විසෙසෙත්වා වුත්තං “ඛිජඛිජ”න්ති “රූපරූපං (විසුද්ධි. 2.449), දුක්ඛදුක්ඛ”න්ති (සං. නි. 4.327; 5.165; නෙත්ති. 11) ව යථා. කස්මා පනෙත්ථ ඛිජගාමභූතගාමං උද්ධරිත්වා ඛිජගාමො ඵච නිද්දිට්ඨොති? න ඛො පනෙතං ඵචං දට්ඨබ්බං, නනු අවාචුමිහ – “මූලමෙව ඛිජං මූලඛිජං, මූලඛිජං එතස්සාතිපි මූලඛිජ”න්ති. තත්ථ සුරිමෙන ඛිජගාමො නිද්දිට්ඨො, දුතියෙන භූතගාමො, දුට්ඨොපෙස මූලඛිජඤ්ච මූලඛිජඤ්ච මූලඛිජන්ති සාමඤ්ඤනිද්දෙසෙන, එකසෙසන යෙන වා උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාහ “පඤ්චවිධස්සා”තිආදි. නිලතිණරුක්ඛාදිකස්සාති අල්ලතිණස්ස වෙච අල්ලරුක්ඛාදිකස්ස ව. ආදි-සද්දෙන ඔසධිගච්ඡලනාදිතං සඬගහො.

එකං භත්තං එකභත්තං, තං අස්ස අත්ථිති එකභත්තිකො. සො පන රත්තිභොජනෙනපි සියාති තත්තිවත්තනත්ථං ආහ “රත්තුපරතො”ති. ඵචමිපි අපරණ්භහොජීපි සියා එකභත්තිකොති තත්තිවත්තනත්ථං “විරතො විකාලභොජනා”ති වුත්තං. අරුණුග්ගමනකාලතො පටියාය යාව මජ්ඣන්තිකා අයං බුද්ධාදිතං අරියානං ආචිණ්ණසමාචිණ්ණො භොජනස්ස කාලො නාම, තදඤ්ඤො විකාලො. අට්ඨකථායං පන දුතියපදෙන රත්තිභොජනස්ස පටික්ඛිත්තත්තා “අතික්කන්තෙ මජ්ඣන්තිකෙ යාව සුරියත්ථඬගමනා භොජනං විකාලභොජනං නාමා”ති වුත්තං.

“සබ්බපාපස්ස අකරණ”න්තිආදිනයප්පවත්තං (දී. නි. 2.90; ධ. ප. 183; නෙත්ති. 30, 50, 116, 124) භගවතො සාසනං අච්චන්තරාගුප්පත්තියා නච්චාදිදස්සනං න අනුලොමෙතිති ආහ “සාසනස්ස අනනුලොමත්තා”ති. අත්තනා පයොජියමානං, පරෙහි පයොජාපියමානඤ්ච නච්චං නච්චභාවසාමඤ්ඤෙන පාළියං එකෙනෙව නච්ච-සද්දෙන ගහිතං, තථා ගීතවාදිත-සද්දෙන වාති ආහ “නච්චනනච්චාපනාදිවසෙනා”ති. ආදි-සද්දෙන ගායනගායාපනවාදනවාදාපනාති සඬගය්හන්ති. දස්සනෙන වෙන්ථ සවනමිපි සඬගහිතං විරූපෙකසෙසන යෙන. යථාසකං විසයස්ස ආලොචනසභාවතාය වා පඤ්චන්තං විඤ්ඤාණානං සවනකිරියායපි දස්සනසඬබ්බෙපසබ්භාවතො “දස්සනා”ඉච්චෙව වුත්තං. තෙනාහ “පඤ්චහි විඤ්ඤාණෙහි න කඤ්චි ධම්මං පටිච්ඡානාති අඤ්ඤත්ථ අහිනිපාතමත්තා”ති. අවිසුකභූතස්ස ගීතස්ස සවනං කදාචි වට්ටතිති ආහ “විසුකභූතා දස්සනා”ති. තථා හි වුත්තං පරමත්ථජොතිකායං බුද්දකට්ඨකථායං (බු. පා. අට්ඨ. 2. පච්ඡිමපඤ්චස්සික්ඛාපදවණ්ණනා) “ධම්මුපසංහිතං ගීතං වට්ටති, ගීතූපසංහිතො ධම්මො න වට්ටති”ති. යං කිඤ්චිති ගන්ථිතං වා අගන්ථිතං වා යං කිඤ්චි පුප්ඵං. ගන්ධජාතන්ති ගන්ධජාතිකං. තස්සපි “යං කිඤ්චි”ති වචනතො පිසිතස්ස අපිසිතස්සපි යස්ස කස්සචි විලෙපනාදි න වට්ටතිති දස්සෙති.

උච්චාති උච්ච-සද්දෙන සමානත්ථං එකං සද්දන්තරං. සෙති එත්ථාති සයනං. උච්චාසයනං මහාසයනඤ්ච සමණසාරුප්පරහිතං අධිප්පෙතන්ති ආහ “පමාණාතික්කන්තං අකප්පියත්ථරණ”න්ති. ආසනඤ්චෙන්ථ සයනෙනෙව සඬගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. යස්මා පන ආධාරෙ පටික්ඛිත්තෙ තදාධාරා කිරියා පටික්ඛිත්තාව හොති, තස්මා “උච්චාසයනමහාසයනා” ඉච්චෙව චුත්තං, අත්ථනො පන තදුපහොගභූතනිසප්පාතිපප්පනෙහි විරති දස්සිතාති දට්ඨබ්බං. අථ වා උච්චාසයනමහාසයනඤ්ච උච්චාසයනමහාසයනඤ්ච උච්චාසයනමහාසයනන්ති එතස්මිං අත්ථෙ එකසෙසෙන අයං නිද්දෙසො කතො යථා “නාමරූපපච්චයා සලායතන”න්ති (ම. නි. 3.126; සං. නි. 2.1; උදා. 1), ආසනකිරියාපුබ්බකත්තා වා සයනකිරියා සයනග්ගහණෙන ආසනම්පි ගහිතන්ති වෙදිතබ්බං.

දාරුමාසකොති යෙ වොහාරං ගච්ඡන්තිති ඉති-සද්දෙන එවංපකාරෙ දස්සෙති. අඤ්ඤෙහි ගාභාපනෙ උපනික්ඛිත්තසාදියනෙ ව පටිග්ගහණත්ථො උබ්භතීති ආහ “නෙව නං උග්ගණ්හාති, න උග්ගණ්හාපෙති, න උපනික්ඛිත්තං සාදියති”ති. අථ වා තිවිධං පටිග්ගහණං කායෙන වාචය මනසාති. තත්ථ කායෙන පටිග්ගහණං උග්ගණ්හනං, වාචය පටිග්ගහණං උග්ගහාපනං, මනසා පටිග්ගහණං සාදියනන්ති තිවිධම්පි පටිග්ගහණං එකප්ඤ්ඤාං ගහෙත්වා “පටිග්ගහණා”ති චුත්තන්ති ආහ “නෙව නං උග්ගණ්හාති”තිආදි. එස නයො ආමකධඤ්ඤපටිග්ගහණාතිආදීසුපි. නිවාරාදිඋපධඤ්ඤස්ස සාලිආදිමූලධඤ්ඤන්තොගධන්තා චුත්තං “සත්තවිධස්සා”ති. “අනුජානාමි, භික්ඛවෙ, පඤ්ච වසාති හෙසප්පාති අච්ඡවසං මච්ඡවසං සුසුකාවසං සුකරවසං ගදුහවසං”න්ති (මහාව. 262) චුත්තත්තා ඉදං ඔදිස්ස අනුඤ්ඤාතං නාම, තස්ස පන “කාලෙ පටිග්ගහිත”න්ති (මහාව. 262) චුත්තත්තා පටිග්ගහණං වට්ටති. සති පච්චයෙති ආහ “අඤ්ඤත්ථ ඔදිස්ස අනුඤ්ඤාතා”ති.

සරූපෙන වඤ්චනං රූපකූටං, පතිරූපෙන වඤ්චනාති අත්ථො. අඬගෙන අත්තනො සරිරාවයවෙන වඤ්චනං අඬගකූටං. ගහණවසෙන වඤ්චනං ගහණකූටං. පටිච්ඡන්තං කත්වා වඤ්චනං පටිච්ඡන්තකූටං. අක්කමතීති නිප්පිලෙති, පුබ්බහාගෙ අක්කමතීති සම්බන්ධො.

හදයන්ති නාලිආදීනං මානභාජනානං අබ්භන්තරං. තිලාදීනං නාලිආදීහි මිනනකාලෙ උස්සාපිතසිබායෙව සිබා. සිබාහෙදො තස්සාභාපනං.

කෙවීති සාරසමාසාවරියා, උත්තරවිහාරවාසිනො ව. වට්ඨොති මුට්ඨිපහාරකසාතාලනාදීහි විහෙසනං, විබාධනන්ති අත්ථො. විහෙයන්තත්ථොපි හි වධ-සද්දො දිස්සති “අත්තානංවධිත්වා වධිත්වා රොදතී”තිආදීසු (පාචි. 879, 881). යථා හි අපරිග්ගහභාවසාමඤ්ඤ සතිපි පබ්බජිතෙහි අප්පටිග්ගහිතබ්බවත්ථුච්චාගසන්දස්සනත්ථං ඉත්ථිකුමාරිදාසිදාසාදයො විහාගෙන චුත්තා. එවං පරස්ස හරණභාවතො අදින්නාදානභාවසාමඤ්ඤ සතිපි තුලාකූටාදයො අදින්නාදානවිසෙසභාවදස්සනත්ථං විහාගෙන චුත්තා, න එවං පාණාතිපාතපරියායස්ස වධස්ස පුන ගහණෙ පයොජනං අත්ථි, තත්ථ සයංකාරො,

ඉඳි පරංකාරොති ව න සක්කා වත්තුං “කායවච්ඡයොගසමුට්ඨාපිකා චෙතනා ඡප්පයොගා” ති වචනතො. තස්මා යථාචුත්තො ඵචෙත්ථ අත්ථො යුත්තො. අට්ඨකථායං පන “වධොති මාරණ” න්ති චුත්තං, තම්පි පොථනමෙව සන්ධායාති ව සක්කා විඤ්ඤාතුං මාරණ-සද්දස්සපි විහිංසනෙ දිස්සනතො.

294. චිවරපිණ්ඩපාතානං යථාක්කමං කායකුච්ඡපරිහරණමත්තජොතනායං අවිසෙසනො අට්ඨන්තං පරික්ඛාරානං අන්තරෙ තප්පයොජනනා සම්භවතීති දස්සෙන්නො “තෙ සබ්බෙපි” තිආදිමාහ. එතෙපිති නවපරික්ඛාරිකාදයොපි අප්පිවිජාව සන්තුට්ඨාව. න හි තත්ථකෙන මහිවිජතා, අසන්තුට්ඨිතා වා භොතීති.

වතුසු දිසාසු සුඛං විහරති, තතො ඵච සුඛවිහාරට්ඨානභූතා වතස්සො දිසා අස්ස සන්තීති වා වාතුද්දිසො. තත්ථ වායං සත්තෙ වා සඬ්ඛාරෙ වා භයෙන න පටිහඤ්ඤතීති අප්පට්ඨො. ද්වාදසවිධස්ස සන්තොසස්ස වසෙන සන්තුස්සනකො සන්තුස්සමානො. ඉතරිතරෙතාති උච්චාවචෙන. පරිස්සයානං බාහිරානං සිහබ්බාග්ඝාදීනං, අබ්භන්තරානඤ්ච කාමච්ඡන්දාදීනං කායචිත්තපද්දවානං අභිභවනතො පරිස්සයානං සහිතා. ථද්ධභාවකරභයාභාවෙන අවිජම්භී. එකො අසභායො. තතො ඵච ඛග්ගමිගසිඬ්ගසදිසතාය ඛග්ගවිසාණකප්පො වරෙය්‍යාති අත්ථො.

ජින්නපක්ඛො, අසඤ්ජාතපක්ඛො වා සකුණො ගන්තුං න සක්කොතීති “පක්ඛි සකුණො” ති පක්ඛි-සද්දෙන විසෙසෙත්වා සකුණො පාළියං චුත්තොති ආහ “පක්ඛයුත්තො සකුණො” ති. යස්ස සන්තිධිකාරපරිභොගො කිඤ්චි යපෙනබ්බං සාපෙක්ඛාය යපනඤ්ච නත්ථී, තාදිසො අයං හික්ඛුති දස්සෙන්නො “අයං පනෙත්ථ සබ්බෙපත්ථො” තිආදිමාහ. අරියන්ති අපෙන්නි තතො දොසා, තෙහි වා ආරකාති අරියොති ආහ “අරියෙනාති නිද්දොසෙනා” ති. අප්ඤ්ඤාත්තන්ති අත්තනි. නිද්දොසසුඛන්ති නිරාමිසසුඛං කිලෙසවජ්ජරහිත්තා.

295. යථාචුත්තෙ සීලසංවරෙ පතිට්ඨිතස්සෙව ඉන්ද්‍රියසංවරො ඉච්ඡිතබ්බො තදධිට්ඨානතො, තස්ස ව පරිපාලකභාවතොති චුත්තං “සො ඉමිනා අරියෙන සීලක්ඛන්ධෙන සමන්තාගතො හික්ඛු” ති. සෙසපදෙසුති “න නිමිත්තග්ගාහී භොතී” තිආදීසු පදෙසු. යස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 1.15) චුත්තං, තස්මා තස්ස ලීනත්ථප්පකාසිනියං සංවණ්ණනායං (විසුද්ධි. මහාට්. 1.15) චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. රූපාදීසු නිමිත්තාදිග්ගාහපරිවජ්ජනලක්ඛණත්තා ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස කිලෙසෙහි අනවසිත්තසුඛතා අවිකිණ්ණසුඛතා වස්ස චුත්තා.

296. පච්චයසම්පත්තින්ති පච්චයපාරිසුරිං. ඉමෙ චත්තාරොති සීලසංවරො සන්තොසො ඉන්ද්‍රියසංවරො සතිසම්පජ්ඤ්ඤන්ති ඉමෙ චත්තාරො අරඤ්ඤවාසස්ස සම්භාරා. තිරච්ඡානගතෙහි චත්තබ්බතං ආපජ්ජති ඉසිසිඬ්ගස්ස පිතුආදයො විය. වනවරකෙහිති වනවරකමාතුගාමෙහි. භෙරවසද්දං සාවෙන්ති, තාවතා අපලායන්තානං භත්ථෙහි සීසං...පෙ.... කරොන්ති. පණ්ණත්තිවිතික්කමසඬ්ඛානං

කාලකං වා. මිච්ඡාචිතක්කසඬ්ඛාතං තිලකං වා. තන්ති පිතිං විභූතභාවෙන
උපට්ඨානතො බයතො සම්මසන්තො.

විචිත්තන්ති ජනවිචිත්තං. තෙනාහ “සුඤ්ඤ”න්ති. සා ච විචිත්තතා
නිස්සද්දභාවෙන ලක්ඛිතබ්බාති ආහ “අප්පසද්දං අප්පනිග්ගොස”න්ති. ආවසංඝාතං
සෙනාසනං විහරිතබ්බට්ඨෙන විහාරසෙනාසනං. මසාරකාදි මඤ්චපීඨං තත්ථ
අත්ථරිතබ්බං භිසිඋපධානඤ්ච මඤ්චපීඨසම්බන්ධිතො මඤ්චපීඨසෙනාසනං.
විම්ලිකාදි භූමියං සන්ථරිතබ්බතාය සන්ථතසෙනාසනං. රුක්ඛමූලාදි
පටික්කම්මිතබ්බට්ඨානං චඩ්ඛමනාදීනං ඔකාසභාවතො ඔකාසසෙනාසනං.

“අනුච්ඡවිකං දස්සෙන්නො”ති වත්වා තමෙව අනුච්ඡවිකභාවං විභාවෙතුං
“තත්ථ භී”තිආදි චූත්තං. අච්ඡන්තන්ති ඉට්ඨකජදනාදීනා අන්තමසො
රුක්ඛසාධානිපි න ඡන්තං.

භත්තස්ස පච්ඡතොති භත්තභුඤ්ජනස්ස පච්ඡතො. උභරුබද්ධාසනන්ති උභරුනං
අධොබන්ධනවසෙන නිසජ්ජං. භෙට්ඨිමකායස්ස අනුජුකට්ඨපනං
නිසජ්ජාවචනෙනෙව බොධිතන්ති. උජුං කායන්ති එත්ථ කාය-සද්දො
උපරිමකායවිසයොති ආහ “උපරිමං සරිරං උජුකං යපෙත්වා”ති. තං පන
උජුකට්ඨපනං සරූපතො පයොජනතො ච දස්සෙතුං “අට්ඨාරසා”තිආදි චූත්තං. න
පණමන්තීති න ඔණමන්ති. න පරිපතතීති න විගච්ඡති, වීථිං න විලඬිසෙති. තතො
එව පුබ්බෙනාපරං විසෙසප්පත්තියා කම්මට්ඨානං චූද්ධං එතීං උපගච්ඡති.
මුඛසම්පෙති මුඛස්ස සම්පෙ නාසිකග්ගෙ වා උත්තරොට්ඨෙ වා. ඉධ පරි-සද්දො අභි-
සද්දෙන සමානත්ථොති ආහ “කම්මට්ඨානානිමුඛ”න්ති, බහිද්ධා
පුටුත්තාරම්මණතො නිවාරෙත්වා කම්මට්ඨානංයෙව පුරක්ඛත්වාති අත්ථො. පරීති
පරිග්ගහට්ඨො “පරිණාසිකා”තිආදිසු (ධ. ස. 16) විය. නියයානට්ඨො පටිපක්ඛතො
නිග්ගමනට්ඨො, තස්මා පරිග්ගහිතනියයානසතින්ති සබ්බථා ගහිතාසම්මොසං
පරිච්චත්තසම්මොසං සතිං කත්වා, පරමං සතිනෙපක්කං උපට්ඨපෙත්වාති අත්ථො.

වික්ඛම්භනවසෙනාති එත්ථ වික්ඛම්භනං අනුප්පාදනං අප්පවත්තනං න
පටිපක්ඛෙන සුප්පහිනතා. පහීනත්තාති ච පහීනසදිසතං සන්ධාය චූත්තං ඤානස්ස
අනධිගතතා. තථාපි නයිදං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං විය සභාවතො විගතාහිජ්ඣං, අථ බො
භාවනාවසෙන. තෙනාහ “න චක්ඛුවිඤ්ඤාණසදිසෙනා”ති. එසෙව නයොති යථා
චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සභාවෙන විගතාහිජ්ඣං අඛ්‍යාපන්නඤ්ච, න භාවනාය
වික්ඛම්භිතත්තා, න එවමීදං. ඉදං පන චිත්තං භාවනාය පරිසොධිතත්තා අඛ්‍යාපන්නං
විගතථිතමීදං අනුද්ධතං නිබ්බිච්චිකිච්ඡඤ්චාති අත්ථො. ඉදං උභයන්ති
සතිසම්පජ්ඤාමාහ.

297. උච්ඡින්නදිත්වා පාතෙන්නීති එත්ථ උච්ඡින්නදනං පාතනඤ්ච තාසං පඤ්ඤානං
අනුප්පන්නානං උප්පජ්ජිතුං අප්පදානමෙව. ඉති මහග්ගතානුත්තරපඤ්ඤානං
එකච්චාය ච පරිත්තපඤ්ඤාය අනුප්පත්තිහෙතුභූතා නීවරණා ධම්මා ඉතරාය ච

සමත්ථතං විහනන්ති යෙවාති පඤ්ඤාය දුබ්බලීකරණං වුත්තා. ඉදම්පි පයමජ්ඣානං වෙනෙය්‍යසන්තානෙ පතිට්ඨාපියමානං ඤාණං පජ්ජති එත්ථාති ඤාණපදං. ඤාණං වළඤ්ජෙති එත්ථාති ඤාණවළඤ්ජං.

299. න තාව නිට්ඨං ගතො බාහිරකානං ඤාණෙන අක්කන්තට්ඨානානිපි සියුන්ති. යදි එවං අනඤ්ඤසාධාරණෙ මග්ගඤාණපදෙ කථං න නිට්ඨංචගතොති ආහ “මග්ගක්ඛණෙපි” තිආදි. තීසු රතනෙසු නිට්ඨං ගතො හොතිති බුද්ධසුබුද්ධතං ධම්මසුධම්මතං සඛිසසුප්පට්පත්තිතඤ්ච ආරබ්භ ඤාණෙන නිට්ඨං නිව්ඡයං උපගතො හොති. කාමඤ්චෙන්ථ පයමමග්ගෙනෙව සබ්බසො විචිකිච්ඡාය පහිනන්තා සබ්බස්සපි අරියසාවකස්ස කඬ්ඛා වා විමති වා නත්ථි, තත්ථ පන යථා පඤ්ඤාවෙපුල්ලප්පත්තස්ස අරහතො සවිසයෙ ඤාණං සවිසෙසං ඔගාහති, න තථා අනාගාමිආදීනන්ති රතනත්තයෙ සාතිසයං ඤාණනිව්ඡයගමනං සන්ධාය “අග්ගමග්ගවසෙන තත්ථනිට්ඨාගමනං වුත්ත” න්ති වුත්තං. යං පනෙන්ථ අවිහන්තං, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති.

වුළහත්ථිපදොපමසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

8. මහාහත්ථිපදොපමසුත්තවණ්ණනා

300. ජඩගලානන්ති එත්ථ යො නිපිච්ඡලෙන අමුදුකො නිරුද්ධකතාය ථද්ධලුබ්භුමිප්පදෙසො, සො “ජඩගලො” ති වුච්චති. තබ්බහුලතාය පන ඉධ සබ්බො භූමිප්පදෙසො ජඩගලො, තස්මිං ජඩගලෙ ජාතා, භවාති වා ජඩගලා, තෙසං ජඩගලානං. එවඤ්චි නදීවරානම්පි හත්ථිනං සඩ්ධගො කතො හොති. සමොධාතබ්බානං විය හි සමොධායකානම්පි ජඩගලග්ගහණෙන ගහෙතබ්බතො. පට්ඨිතලවාරීනන්ති ඉමිනා ජලවාරිනො න නිවත්තෙති අදිස්සමානපාදන්තා. පාණානන්ති සාධාරණවචනම්පි “පදජාතානි” ති සද්දන්තරසන්තිධානෙන විසෙසනිවිට්ඨමෙව හොතිති ආහ “සපාදකපාණාන” න්ති. “මුත්තගත” න්තිආදීසු (ම. නි. 2.119; අ. නි. 9.11) ගත-සද්දො අනත්ථන්තරො විය, ජාත-සද්දො අනත්ථන්තරොති ආහ “පදජාතානීති පදානී” ති. සමොධානන්ති සමචරොධං, අන්තොගමං වා. මහන්තත්තෙනාති විපුලභාවෙන.

කුසලා ධම්මාති අනවජ්ජසුඛවිපාකා ධම්මා, න අනවජ්ජමත්තධම්මා. කුසලත්තිකෙ ආගතනයෙන හි ඉධ කුසලා ධම්මා ගහෙතබ්බා, න බාහිතිකසුත්තෙ ආගතනයෙන. චතුබ්බිධො සඩ්ධගොති කස්මා වුත්තං, නනු එකවිධොවෙන්ථ සඩ්ධගො අධිප්පෙතොති? න, අත්ථං අග්ගහෙන්වා අනිද්ධාරිතත්ථස්ස සද්දස්සෙව ගහිතන්තා. සඩ්ධග-සද්දො තාව අත්තතො අත්ථවසෙන චතුබ්බිධොති අයඤ්ඤෙන්ථ අත්ථො. අත්ථොපි වා අනිද්ධාරිතවිසෙසො සාමඤ්ඤෙන ගහෙතබ්බතං පත්තො “සඩ්ධගං ගච්ඡති” ති එත්ථ සඩ්ධග-සද්දෙන වචනීයතං ගතොති න කොච දොසො, නිද්ධාරිතෙ විසෙසෙ තස්ස එකවිධතා සියා, න තතො පුබ්බෙති. සජාතිසඩ්ධගොති සමානජාතියා, සමානජාතිකානං වා සඩ්ධගො. ධාතුකථාවණ්ණනායං පන

“ජාතිසංඛගහො” ඉච්චෙව වුත්තං, තං ජාති-සද්දස්ස සාපෙක්ඛසද්දත්තා ජාතියා සංඛගහොති වුත්තෙ අත්තනො ජාතියාති විඤ්ඤායති සම්බන්ධාරහස්ස අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තාති කත්වා වුත්තං. ඉධ පන රූපකණ්ඩවණ්ණනායං (ධ. ස. අට්ඨ. 594) විය පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “සජාතිසංඛගහො” ඉච්චෙව වුත්තං. සඤ්ජායන්ති එත්ථාති සඤ්ජාති, සඤ්ජාතියා සංඛගහො සඤ්ජාතිසංඛගහො, සඤ්ජාතිදෙසවසෙන සංඛගහොති අත්ථො. “සබ්බෙ රජීකා” ති වුත්තෙ සබ්බෙ රජයොධා රජෙන යුජ්ඣනකිරියාය එකසංඛගහොති. “සබ්බෙ ධනුග්ගහො” ති වුත්තෙ සබ්බෙ ඉස්සාසා ධනුනා විජ්ඣනකිරියාය එකසංඛගහොති ආහ “එවං කිරියවසෙන සංඛගහො” ති. රූපක්ඛන්ධෙන සංඛගහිතන්ති රූපක්ඛන්ධෙන එකසංඛගහං රූපක්ඛන්ධොතෙව ගණිතං, ගහණං ගතන්ති අත්ථො.

දියංඛසමෙව සච්චං හජති මග්ගසච්චදුක්ඛසච්චෙකදෙසභාවතො. සච්චෙකදෙසන්තොගධම්පි සච්චන්තොගධමෙව හොතීති ආහ “සච්චානං අන්තොගධත්තා” ති. ඉදානි තමත්ථං සාසනතො ව ලොකතො ව උපමං ආහ රිත්වා දීපෙතුං “යථා හී” තිආදි වුත්තං. තත්ථ සාධිකම්ඳං, හික්ඛවෙ, දියංඛසික්ඛාපදසතන්ති ඉදං යස්මිං කාලෙ තං සුත්තං දෙසිතං, තදා පඤ්ඤත්තසික්ඛාපදවසෙන වුත්තං, තතො පරං පන සාධිකාති ද්වෙසනාති සික්ඛාපදානීති. සික්ඛානං අන්තොගධත්තා අධිසීලසික්ඛාය. එත්ථ ව “සීලං සික්ඛන්තොපි තිස්සො සික්ඛා සික්ඛතී” ති විසමොයං උපඤ්ඤාසො. තත්ථ හි යො පහාතබ්බං පජහති, සංවරිතබ්බතො සංවරං ආපජ්ජති, අයමස්ස අධිසීලසික්ඛා. යො තත්ථ චෙතසො අවික්ඛෙපො, අයමස්ස අධිවිත්තසික්ඛා. යා තත්ථ වීමංසා, අයමස්ස අධිපඤ්ඤාසික්ඛා. ඉති යො කුලපුත්තො සරූපතො ලබ්භමානා එව තිස්සො සික්ඛා සික්ඛතීති දීපිතො, න සික්ඛානං අන්තොගධතාමත්තෙන. තෙනාහ අට්ඨකථායං “යො තථාභූතස්ස සංවරො, අයමෙත්ථ අධිසීලසික්ඛා, යො තථාභූතස්ස සමාධි, අයමෙත්ථ අධිවිත්තසික්ඛා, යා තථාභූතස්ස පඤ්ඤා, අයං අධිපඤ්ඤාසික්ඛා. ඉමා තිස්සො සික්ඛා තස්මිං ආරම්මණෙ තාය සතියා තෙන මනසිකාරෙන සික්ඛති ආසෙවති භාවෙති බහුලිකරොතී” ති. ඉධ පන සච්චානං අන්තොගධත්තා සච්ච-සද්දාහිධෙය්‍යතාමත්තෙන වතුසු සච්චෙසු ගණනන්තොගධා හොන්තීති? න, තත්ථාපි හි නිජපරියායතො අධිසීලසික්ඛාව ලබ්භති, ඉතරා පරියායතොති කත්වා “සික්ඛානං අන්තොගධත්තා” ති වුත්තං.

වතුසු අරියසච්චෙසු සංඛගහං ගච්ඡන්තීති ව තතො අමුච්චිත්වා තස්සෙව අන්තොගධතං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා “යථා ව එකස්ස හත්ථිපදස්සා” තිආදිනා දස්සිතා හත්ථිපදොපමා සමත්ථිතා දට්ඨබ්බා. එකස්මිම්පි ද්වීසුපි තීසුපි සච්චෙසු ගණනං ගතා ධම්මාති ඉදං න කුසලත්තිකවසෙනෙව වෙදිතබ්බං, අථ බො තිකදුකෙසු යථාරහං ලබ්භමානපදවසෙන වෙදිතබ්බං. තත්ථ එකස්මිං සච්චෙ ගණනං ගතො ධම්මො අසංඛිතධම්මො දට්ඨබ්බො, ද්වීසු සච්චෙසු ගණනං ගතා කුසලා ධම්මා, තථා අකුසලා ධම්මා, අඛ්‍යාකතා ව ධම්මා, තීසු සච්චෙසු ගණනං ගතා සංඛිතා ධම්මා, එවං අඤ්ඤෙසම්පි තිකදුකපදානං වසෙන අයමත්ථො

යථාරහං විහජිත්වා වත්තබ්බො. තෙනාහ “එකස්මිම්පි...පෙ.... ගතාව හොන්ති”ති. එකදෙසො හි සමුදායන්තොගධත්තා විසෙසො විය සාමඤ්ඤෙන සමුහෙන සඬගහං ලහති. තෙනාහ “සච්චානං අන්තොගධත්තා”ති. දෙසනානුක්කමොති අරියසච්චානි උද්දිසිත්වා දුක්ඛසච්චනිද්දෙසවසෙන පඤ්චන්තං උපාදානක්ඛන්ධානං විහජනං. තත්ථ ච රූපක්ඛන්ධනිද්දෙසවසෙන ආදිතො අජ්ඣත්තිකාය පට්ඨිධාතුයා විහජනන්ති. අයං ඉමිස්සා දෙසනාය අනුක්කමො.

301. තං පනෙනං උපමාහි විභාවෙනුං “යථා හී”ති ආදි වුත්තං. තත්ථ සුජාතන්ති සුන්දරං, සුසංඤ්ඨිතං සුපරිණතඤ්චාති අධිජ්ජායො. පෙසියොති විලිවෙ. මුදුභාවතො කුච්ඡිභාගං ආදාය. ඉතරෙ ච වත්තාරො කොට්ඨාසෙති පඤ්චධා භින්නකොට්ඨාසෙසු ඉතරෙ ච වත්තාරො කොට්ඨාසෙ. ඉතරෙ ච තයො කොට්ඨාසෙති ආදිතො චතුධා භින්නකොට්ඨාසෙසු ඉතරෙ ච තයො කොට්ඨාසෙ.

රාජපුත්තුපමායාති රඤ්ඤො ජෙට්ඨපුත්තඋපමාය. න්ති පිළන්ධනං. උරෙ වායාමජනිතඅරියජාතියා ඔරසො. මුඛතො ජාතොති මුඛතො නිග්ගතධම්මදෙසනාය ජාතො, බුද්ධානං වා ධම්මකායස්ස මුඛභූතඅරියධම්මතො ජාතො. තතො එව ධම්මජො ධම්මනිම්මිතො. සත්ථු ධම්මදායාදස්සෙව ගහිතත්තා ධම්මදායාදො. තෙනාහ “නො ආමිසදායාදො”ති. න්ති “භගවතො පුත්තො”ති ආදිවචනං. මහාපඤ්ඤාදිගුණෙහි සාතිස්සං අනුපුබ්බහාවෙ ඨිතත්තා සම්මා යථාභූතං වදමානො වත්තුං සක්කොන්තො වදෙය්‍ය.

අකුතොභයං නිබ්බානං නිබ්බානගාමිනිඤ්ච. රාගරජාදීනං විගමෙන විගතරජං ධම්මං දෙසෙන්නං සුගතං සම්මාසම්බුද්ධං භික්ඛූනං පරොසහස්සං පයිරුපාසතිති යොජනා.

“සෙවෙට්ඨ භජථා”ති වත්වා තත්ථ කාරණමාහ “පණ්ඩිතා භික්ඛූ අනුග්ගාහකා”ති. පණ්ඩිතාපි සමානා න අජ්ජස්සුතා, අථ බො ඔවාදානුසාසනීහි අනුග්ගාහකාති පුරිමා උපමා ථෙරස්සෙව වසෙන උදාහරා, දුතියා පන භගවතො භික්ඛූසඬස්සපි වසෙන උදාහරා.

302. අජ්ඣත්තිකාති සත්තසන්නානපරියාපන්නා. අජ්ඣත්තං පච්චත්තන්ති පදද්වයෙනපි තංතංපාටිපුග්ගලිකධම්මා වුව්චන්තීති ආහ “උභයම්පෙන නියකාධිවචනමෙවා”ති. සසන්නතිපරියාපන්නතාය පන අත්තාති ගහෙතබ්බහාවුපගමනවසෙන අත්තානං අධිකිච්ච උද්දිස්ස පවත්තං අජ්ඣත්තං, තංතංසත්තසන්නානපරියාපන්නතාය පච්චත්තං. තෙනාහ අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 1.307) “අත්තති පවත්තත්තා අජ්ඣත්තං, අත්තානං පටිච්ච පටිච්ච පවත්තත්තා පච්චත්ත”න්ති. කක්ඛලන්ති කථිතං. යස්මා තං ථද්ධහාවෙන සහජාතානං පතිට්ඨා හොති, තස්මා “ථද්ධ”න්ති වුත්තං. බරිගතන්ති බරසභාවෙසු ගතං තජ්ජපරියාපන්නං, බරසභාවමෙවාති අත්ථො. යස්මා පන බරසභාවං ඵරුසාකාරෙන උපට්ඨානතො ඵරුසාකාරං හොති, තස්මා වුත්තං “ඵරුස”න්ති. උපාදින්නං නාම සරීරට්ඨකං.

තත්ථ යං කම්මසමුට්ඨානං, තං නිජ්ජරියායතො “උපාදින්න”න්ති වුච්චති, ඉතරං අනුපාදින්නං. තද්වහයම්පි ඉධ තණ්හාදීහි ආදින්නගහිතපරාමට්ඨවසෙන උපාදින්නමෙවාති දස්සෙතුං “සරිරට්ඨකඤ්ඨී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ ආදින්නන්ති අහිනිවිට්ඨං. මමන්ති ගහිතං. අහන්ති පරාමට්ඨං. ධාතුකම්මට්ඨානිකස්සාති චතුර්ධාතුවච්චානවසෙන ධාතුකම්මට්ඨානං පරිහරන්තස්ස. එත්ථාති එතස්මිං ධාතුකම්මට්ඨානෙ. කීසු කොට්ඨාසෙසුති තිජ්ජකාරෙසු කොට්ඨාසෙසු. න හි තෙ තයො චත්තාරො කොට්ඨාසා.

වුත්තජ්ජකාරාති “කෙසා ලොමා”තිආදිනා වුත්තජ්ජකාරා. නානාසභාවතොති සතිපි කක්ඛලභාවසාමඤ්ඤෙ සසම්භාරවිහන්තිතො පන කෙසාදිසඬ්ඝාතගතනානාසභාවතො. ආලයොති අපෙක්ඛා. නිකන්තීති නිකාමනා. පත්ථනාති තණ්හාපත්ථනා. පරිසුට්ඨානන්ති තණ්හාපරිසුට්ඨානං. ගහණන්ති කාමුපාදානං. පරාමාසොති පරතො ආමසනා මිච්ඡාහිනිවෙසො. න ඛලවා ආලයාදි. යදි එවං කස්මා විහඬිගෙ බාහිරාපි පට්ඨිධාතු විත්ථාරෙනෙව විහන්තාති? යථාධම්මදෙසනත්තා තත්ථ විත්ථාරෙනෙව දෙසනා පවත්තා, යථානුලොමදෙසනත්තා පනෙත්ථ වුත්තනයෙන දෙසනා සංඛිත්තා.

යොජෙත්ථා දස්සෙතීති එකජ්ඣං කත්ථා දස්සෙති. සාති අජ්ඣත්තිකා පට්ඨිධාතු. සුඛපරිග්ගහො හොති “න මෙ සො අත්තා”ති. සිද්ධෙ හි අනත්තලක්ඛණෙ දුක්ඛලක්ඛණං අනිච්චලක්ඛණඤ්ච සිද්ධමෙව හොති සඬ්ඛතධම්මෙසු තදවිනාභාවතොති. විසුකායතීති විසුකං විරූපකිරියං පවත්තෙති. සා පන අත්ථතො විජ්ජන්දනමෙවාති ආහ “විජ්ජන්දති”ති. අස්සාති අජ්ඣත්තිකාය පට්ඨිධාතුයා. අවෙතනාභාවො පාකටො හොති ධාතුමත්තතාය දස්සනතො. තං උභයමිපිති තං පට්ඨිධාතුද්වයමිපි.

තතො විසෙසතරෙනාති තතො බාහිරමභාපට්ඨිතො විසෙසවත්තතරෙන, ලහුතරෙනාති අත්ථො. කුජ්ජතීති ලුජ්ජති. විලියමානාති පකතිඋදකෙ ලොණං විය විලයං ගච්ඡන්තී. උදකානුගතාති උදකං අනුගතා උදකගතිකා. තෙනාහ “උදකමෙව හොති”ති. අභාවො එව අභාවතා, න භවතීති වා අභාවො, තථාසභාවො ධම්මො. තස්ස භාවො අභාවතා. වයො විනාසො ධම්මො සභාවො එතස්සාති වයධම්මො, තස්ස භාවො වයධම්මතා, අත්ථතො ඛයො එව. සෙසපදෙසුපි එසෙව නයො. තෙනාහ “සඛ්බෙහිපි ඉමෙහි පදෙහි අනිච්චලක්ඛණමෙව වුත්ත”න්ති. විද්ධංසනභාවස්ස පන පවෙදිතඛිඛත්තා කාමං අනිච්චලක්ඛණමෙව වුත්තං සරූපතො, ඉතරානිපි අත්ථතො වුත්තානෙවාති දස්සෙන්නො ආහ “යං පනා”තිආදි.

මත්තං ඛණමත්තං තිට්ඨතීති මත්තට්ඨො, අජ්ජමත්තට්ඨො මත්තට්ඨකො, අනිඉත්තරඛණකොති අත්ථො. තෙනාහ “පරිත්තට්ඨිතිකස්සා”ති. ඨිතිපරිත්තතායාති එකවිත්තපවත්තිමත්තතායානලක්ඛණස්ස ඉතරභාවෙන. එකස්ස විත්තස්ස පවත්තික්ඛණමත්තෙනෙව හි සත්තානං පරමත්ථතො ජීවනක්ඛණො පරිච්ඡින්නො. තෙනාහ “අයං හී”තිආදි.

ජීවිතන්ති ජීවිතින්ද්‍රියං. සුබදුක්ඛානි සුබදුක්ඛා වෙදනා. උපෙක්ඛාපි හි සුබදුක්ඛාස්වෙව අන්තොගධා ඉට්ඨානිට්ඨභාවතො. අත්තභාවොති ජීවිතවෙදනාවිඤ්ඤාණානි යපෙත්වා අවසිට්ඨධම්මා වුත්තා. කෙවලාති අත්තනිච්චභාවෙන අවොමිස්සා. එකච්ඡත්තසමායුත්තාති එකෙන චිත්තෙන සහිතා එකච්ඡත්තක්ඛණිකා. ලහුසො වත්තතෙ ඛණොති තාය එව එකක්ඛණිකතාය ලහුකො අතිඉත්තරො ජීවිතාදීනං ඛණො වත්තති චිතිවත්තතීති අත්ථො. ඉදන්ති ගාථාවචනං.

යස්මා සත්තානං ජීවිතං අස්සාසපස්සාසානං අපරාපරසඤ්චරණං ලහමානමෙව පවත්තති, න අලහමානං, තස්මා අස්සාසපස්සාසුපනිබ්බදං. තථා මහාභූතානං සමචුත්තිතං ලහමානමෙව පවත්තති. පථව්ඨාතුයා හි ආපොධාතුආදීනං වා අඤ්ඤතරපකොපෙන බලසම්පන්නොපි පුරිසො පත්ථද්ධකායො වා, අතිසාරාදිවසෙන කිලින්නපුතිකායො වා, මහාධාහපරෙතො වා, සඤ්ජ්ජමානසන්ධිබන්ධනො වා හුත්වා ජීවිතක්ඛයං පාපුණාති. කබලීකාරාහාරානං යුත්තකාලෙ ලහන්තස්සෙව ජීවිතං පවත්තති, අලහන්තස්ස පරික්ඛයං ගච්ඡති, විඤ්ඤාණෙ පවත්තමානෙයෙව ච ජීවිතං පවත්තති, න තස්මිං අප්පවත්තමානෙ. ජීවිතන්ති එත්ථ ඉති-සද්දෙන ඉරියාපථුපනිබ්බදාසිතුණ්හපනිබ්බදාදීනං සඬගභො. චතුත්තඤ්ඨි ඉරියාපථානං සමචුත්තිතං ලහමානමෙව ජීවිතං පවත්තති, අඤ්ඤතරස්ස පන අධිමත්තතාය ආයුසඬබාරා උපච්ජ්ජන්ති, සිතුණ්හානම්පි සමචුත්තිතං ලහමානමෙව පවත්තති, අතිසීතෙන පන අතිඋණ්හෙන වා අහිභූතස්ස විපජ්ජතිති.

තණ්හපාදිත්තස්සාති ඉමිනා හි පච්චයුප්පන්නාකිත්තතෙන සරසපහඬගුතංයෙව විභාවෙති. දුක්ඛානුපස්සනාය තණ්හාග්ගාහස්ස අනිච්චානුපස්සනාය මානග්ගාහස්ස අනත්තානුපස්සනාය දිට්ඨිග්ගාහස්ස උජුච්චවනීකභාවතො එකංසෙනෙව තීහි අනුපස්සනාහි ගාභාපි විගච්ඡන්තිති ආහ “නොතෙව භොතී”ති. එකංයෙව ආගතං බාහිරාය පථව්ඨාතුයා අන්තරධානදස්සනපවත්තජොතනාය.

පරිග්ගහන්ති ධාතුපරිග්ගහණං. පට්ඨපෙන්නොති ආරහන්තො දෙසෙන්නො. සොතද්වාරෙ බලං දස්සෙතීති යොජනා. කම්මට්ඨානිකස්ස බලදස්සනාපදෙසෙන කම්මට්ඨානස්ස ආනුභාවං දස්සෙති. වාචාය සට්ඨනමෙව වුත්තං සොතද්වාරෙ බලදස්සනභාවතො. බලන්ති ච බාහිරාය විය අජ්ඣන්තිකායපි පථව්ඨාතුයා අවෙනනාභාවදස්සනෙන රුක්ඛස්ස විය අක්කොසන්තෙපි පහරන්තෙපි නිබ්බිකාරතා. සම්පතිවත්තමානුප්පන්නභාවෙනාති තදා පච්චුප්පන්නභාවෙන. සමුදාචාරුප්පන්නභාවෙනාති ආපාඨගතෙ තස්මිං අනිට්ඨෙ සද්දාරම්මණෙ ආරම්මණකරණසඬබාතඋප්පත්තිවසෙන සොතද්වාරෙ ජවනවෙදනා දුක්ඛාති වචනතො. තථා හි “උපනිස්සයවසෙනා”ති වුත්තං. වෙදනාදයොපීති “වෙදනා අනිච්චා”ති එත්ථ වුත්තවෙදනා වෙව සඤ්ඤාදයො ව. තෙ හි එස්සෙන සමානභූමිකා න පුබ්බෙ වුත්තවෙදනා. ධාතුසඬබාතමෙව ආරම්මණන්ති යථාපරිග්ගහිතං පථව්ඨාතුසඬබාතමෙව විසයං. පක්ඛන්දතීති විපස්සනාවිත්තං.

අනිච්චන්තිපි දුක්ඛන්තිපි අනත්තානිපි සම්මසනවසෙන අනුපවිසති. එතෙන ඛනිද්ධාවික්ඛෙපාභාවමාහ, පසීදතීති පන ඉමිනා කම්මට්ඨානස්ස වීථිපටිපන්නතං. සන්තිට්ඨතීති ඉමිනා උපරුපරි විසෙසාවහභාවෙන අවත්ථානං පටිපක්ඛාහිභවෙන නිච්චලභාවතො. විමුච්චතීති ඉමිනා තණ්හාමානදිට්ඨිග්ගාහතො විසෙසෙන මුච්චනං. අට්ඨකථායං පන සමුට්ඨානවසෙන අත්ථො චුත්තො “අධිමොක්ඛං ලභති”ති. සොනද්වාරමිහි ආරම්මණෙ ආපාටගතෙති ඉදං මූලපරිඤ්ඤාය මූලදස්සනං. සොනද්වාරෙහි ආවජ්ජනවොට්ඨබ්බනානං අයොනිසො ආවජ්ජයතො වොට්ඨබ්බනවසෙන ඉට්ඨෙ ආරම්මණෙ ලොභො, අනිට්ඨෙ ච පටිසො උප්පජ්ජති, මනොද්වාරෙ පන “ඉත්ථී, පුරිසො”ති රජ්ජනාදි භොති, තස්ස පඤ්චද්වාරජවනං මූලං, සබ්බං වා භවඬගාදි. එවං මනොද්වාරජවනස්ස මූලවසෙන පරිඤ්ඤා. ආගන්තුකතාවකාලිකපරිඤ්ඤා පන පඤ්චද්වාරජවනස්සෙව අපුබ්බභාවවසෙන ඉතරභාවවසෙන ච වෙදිතබ්බා. අයමෙත්ථ සඬබ්බෙපො, විත්ථාරො පන සතිපට්ඨානසංවණ්ණනායං චුත්තො එව.

යාථාවතො ධාතුනං පරිග්ගණ්ණනවසෙන කතපරිග්ගහස්සපි අනාදිකාලභාවනාවසෙන අයොනිසො ආවජ්ජනං සචෙපි උප්පජ්ජති. වොට්ඨබ්බනං පත්ථාති වොට්ඨබ්බනකිච්චනං පත්ථා. එකං ද්වෙ වාරෙ ආසෙවනං ලභිත්ථා, න ආසෙවනපච්චයං. න හි උපෙක්ඛාසහගතාහෙතුකචිත්තං ආසෙවනපච්චයභුතං අත්ථී. යදි සියා, පට්ඨානෙ කුසලත්තිකෙ පටිච්චවාරාදීසු “න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ, ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ ද්වෙ”ති ච වත්තබ්බං සියා, “න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එකං (පට්ඨා. 1.1.221), ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ එක”න්ති (පට්ඨා. 1.1.152) ච පන චුත්තං. එකං ද්වෙ වාරෙති එත්ථ ච එකග්ගහණං වචනසිලිට්ඨතාය වසෙන චුත්තං. න හි දුතියෙ මොසවාරෙ එකවාරමෙව වොට්ඨබ්බනං පවත්තති. ද්විත්තත්තුං වා තස්ස පවත්ති. සන්ධාය එකවාරග්ගහණං, තිත්තත්තුං පවත්ති. සන්ධාය ද්වෙවාරග්ගහණං. තත්ථ දුතියං තතියඤ්ච පවත්තමානං ලද්ධාසෙවනං විය භොති. යස්මා පන “වොට්ඨබ්බනං පත්ථා එකං ද්වෙ වාරෙආසෙවනං ලභිත්ථා චිත්තං භවඬගමෙව ඕතරති”ති ඉදං දුතියමොසවාරවසෙන චුත්තං භවෙය්‍ය. සො ච ආරම්මණදුබ්බලතාය එව භොතීති අභිධම්මට්ඨකථායං නියමිතො. ඉධ පන තිත්තානුපස්සනානුභාවෙන අකුසලප්පත්තියා අසම්භවවසෙන අයොනිසොව ආවජ්ජනො අයොනිසො වචත්ථානං සියා, න යොනිසො, තස්මිඤ්ච පවත්තෙ මහති අතිමහති වා ආරම්මණෙ ජවනං න උප්පජ්ජෙය්‍යාති අයමත්ථො විවාරත්ථා ගහෙනබ්බො.

එතස්සෙව වා සතිපි දුට්ඨතාපරිකප්පනෙ සො ච යදි අනුලොමෙ වෙදනාත්තිකෙ පටිච්චවාරාදීසු “ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ ද්වෙ, න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ ද්වෙ”ති ච චුත්තං සියා, (ලබ්භෙය්‍ය), න ච චුත්තං. යදි පන වොට්ඨබ්බනමිහි ආසෙවනපච්චයො සියා, කුසලාකුසලානමිපි සියා. න හි ආසෙවනපච්චයං ලද්ධං යුත්තස්ස ආසෙවනපච්චයනාපි ධම්මො ආසෙවනපච්චයො භොතීති අචුත්තො අත්ථී, වොට්ඨබ්බනස්ස පන කුසලාකුසලානං ආසෙවනපච්චයභාවො අචුත්තො – “කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති නාසෙවනපච්චයා.

අකුසලං...පෙ.... නාසෙවනපච්චයා”ති (පටියා. 1.1.93-94) වචනතො පටික්ඛිත්තො ව. අථාපි සියා අසමානවෙදනානං වසෙනෙව චුත්තන්ති ව, එවමපි යථා – “ආවජ්ජනා කුසලානං ඛන්ධානං අකුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති (පටියා. 1.1.417) චුත්තං, එවං “ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තඛිං සියා. තං ජාතිහෙදා න චුත්තන්ති වෙ? භූමිභින්නස්ස කාමාවචරස්ස රූපාවචරාදීනං ආසෙවනපච්චයභාවො විය ජාතිභින්නස්සපි භවෙය්‍යාති වත්තඛිංඛො එව සියා, අභින්නජාතිකස්ස ව වසෙන යථා – “ආවජ්ජනා සහෙතුකානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”ති චුත්තං, එවං “ආසෙවනපච්චයෙන පච්චයො”තිපි වත්තඛිං සියා, න ව චුත්තං. තස්මා වෙදනාත්තිකෙපි “ආසෙවනපච්චයා න මග්ගෙ එකං, න මග්ගපච්චයා ආසෙවනෙ එක”න්ති එවං ගණනාය නිද්ධාරියමානාය වොට්ඨඛින්නස්ස ආසෙවනපච්චයත්තස්ස අභාවා අයං මොසවාරො උපපට්ඨිත්වා ගහෙතඛිංඛො.

වොට්ඨඛින්නං පන විථිවිපාකසන්නතියා ආවට්ඨනතො ආවජ්ජනා, තතො විසදිසස්ස ජවනස්ස කරණතො මනසිකාරොති ව වත්තඛින්නං ලභෙය්‍ය, එවඤ්ච කත්වා පටියානෙ “වොට්ඨඛින්නං කුසලානං ඛන්ධානං අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො”තිආදි න චුත්තං, “ආවජ්ජනා”ඉච්චෙව (පටියා. 1.1.417) චුත්තං, තමපි වොට්ඨඛින්නතො පරං චතුත්තං පඤ්චන්තං වා ජවනානං ආරම්මණපුරෙජානං භවිතුං අසක්කොන්තං රූපාදිං ආරඛ්භ පවත්තමානං වොට්ඨඛින්නං ජවනටියානෙ යත්වා භවඬිගං ඔතරති. ජවනටියානෙ යත්වාති ව ජවනස්ස උප්පජ්ජනටියානෙ ද්වික්ඛත්තුං පවත්තිත්වාති අත්ථො, න ජවනභාවෙනාති. ආසෙවනං ලභිත්වාති චෙත්ථ ආසෙවනං විය ආසෙවනන්ති චුත්තොවායමත්ථො. විජ්ජාරිකත්තා වස්ස ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා පවත්තියෙව චෙත්ථ ආසෙවනසදිසතා. විජ්ජාරිකතාය හි විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපකතා වස්ස චුච්චති. විජ්ජාරිකමපි ජවනං විය අනෙකක්ඛත්තුං අප්පවත්තියා අසුප්පතිට්ඨිතතාය ව න නිජ්ජරියායතො ආසෙවනභාවෙන වත්තතිති න ඉමස්ස ආසෙවනත්ථං චුත්තං. අට්ඨකථායං පන ඵලචිත්තෙසු මග්ගපරියායො විය පරියායවසෙන චුත්තං.

අයන්ති “සවෙපි”තිආදිනා චුත්තො එකචාරම්පි රාගාදීනං අනුප්පාදනවසෙන විපස්සනාය කම්මං කරොන්තො යොගාවචරො. කොට්ඨපත්තොති මත්ථකං පත්තො. පටිපක්ඛෙහි අනභිභූතත්තා විසදිවිපස්සනාඤ්ඤාණතාය තික්ඛවිපස්සකො. ආරම්මණං පරිග්ගහිතමෙව හොති “එවං මෙ ජවනං ජවිත”න්ති සාරම්මණස්ස ජවනස්ස හුත්වා අභාවචවත්ථාපනස්ස කම්මට්ඨානභාවතො, තථා ආවජ්ජනවසෙන වා තං ආරම්මණං විස්සජ්ජෙත්වා තාවදෙව මූලකම්මට්ඨානභූතං ආරම්මණං පරිග්ගහිතමෙව හොති. දුතියස්ස පන වසෙනාති “අපරස්ස රාගාදිවසෙන එකචාරං ජවනං ජවති”තිආදිනා චුත්තස්ස නාතිතික්ඛවිපස්සකස්ස වසෙන “තස්ස ධාතාරම්මණමෙව චිත්තං පක්ඛන්දති”තිආදිනා ඉමස්මිං සුත්තෙ ආගතත්තා. “තමෙනං උපධිපහානාය පටිපන්නං උපධිපට්ඨිත්තස්සග්ගාය කදාවි කරහවි සතිසම්මොසා උපධිපට්ඨිත්තා සරසඬිකප්පා සමුදාවරන්ති. දන්ධො උදායි සතුප්පාදො, අථ ඛො නං ඛිජ්ජමෙව පජහති විනොදෙති ඛ්‍යන්තිකරොති අනභාවං

ගමෙහි” ති ලුක්කිකොපමෙ. තස්ස හි අට්ඨකථායං “සොතාපන්නාදයො තාව පජහන්තු, පුපුජ්ජනො කථං පජහති” ති වොදනං පට්ඨපෙත්වා “ආරද්ධවිපස්සකො හි සතිසම්මොසෙන සහසා කිලෙසෙ උප්පන්නෙ ‘මාදිසස්ස නාම භික්ඛුනො කිලෙසො උප්පන්නො’ ති සංවෙගං කත්වා වීරියං පග්ගස්ස විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා මග්ගෙන කිලෙසෙ සමුග්ගානෙති, ඉති සො පජහති නාමා” ති අත්ථො වුත්තො. තෙන වුත්තං – “තස්ස ධාතාරම්මණමෙව චිත්තං පක්ඛන්දනීතිආදිනා ඉමස්මිං සුත්තෙ ආගතත්තා” තිආදි. ඉන්ද්‍රියභාවනෙ ව මජ්ඣිමස්ස වසෙන අයමත්ථො වෙදිතබ්බො.

පරිග්ගභවසෙනාති ධාතුපරිග්ගභවසෙන. මම්මවිජ්ජෙනාදිවසෙන පචත්තඅක්කොසනාදිං අනිට්ඨං ආරම්මණං පත්වා සොතද්වාරෙ කිලමති පුග්ගලො, තථා පොඨනපහරණාදිකං අනිට්ඨං ආරම්මණං පත්වා කායද්වාරෙ කිලමති.

සමුදාවරන්තීති සබ්බසො උද්ධං ආවරන්ති. තයිදං අමනාපෙහි සමුදාවරණං නාම පොඨනපහරණාදිවසෙන උපක්කමනමෙවාති ආහ “උපක්කමන්ති” ති, බාධන්තීති අත්ථො. තථාසභාවොති යථා පාණිප්පහාරාදීහි සට්ඨිතමත්තො විකාරං ආපජ්ජති, තථාසභාවො. “උභතොදණ්ඩකෙන වෙපි, හික්ඛවෙ, කකවෙනා” තිආදිනා (ම. නි. 1.232) ඔවාදදානං නාම අනඤ්ඤසාධාරණං බුද්ධානංයෙව ආවෙණිකන්ති ආහ “වුත්තං බො පනෙතං භගවතාති අනුස්සරන්තොපි...පෙ.... කකචුපමොවාදං අනුස්සරන්තොපි” ති වුත්තං. තස්සපි පරියත්තිධම්මභාවතොති කෙවි. යං පන කකවොකන්තකෙසුපි මනුස්සෙසු අප්පදුස්සනං නිබ්බිකාරං, තං සන්ථුසාසනං අනුස්සරන්තොපි සම්මාපට්ඨත්තිලක්ඛණං ධම්මං අනුස්සරතියෙවාති එවං වා එත්ථ අත්ථො වෙදිතබ්බො. භික්ඛුනො ගුණන්ති අරියධම්මාධිගමනසිද්ධං ගුණමාහ. සො ව සබ්බෙසම්පි අරියානං ගුණොති තං අනුස්සරන්තොපි සඬ්ඝං අනුස්සරති එවාති වුත්තං.

විපස්සනුපෙක්ඛා අධිප්පෙතා, තස්මා උපෙක්ඛා කුසලනිස්සිතා න සණ්ඨාතීති විපස්සනාවසෙන සබ්බස්මිම්පි සඬ්ඛාරගතෙ අජ්ඣුපෙක්ඛනං න ලහතීති අත්ථො. ඡළඬිගුපෙක්ඛාති ඡළඬිගුපෙක්ඛා විය ඡළඬිගුපෙක්ඛා ඉට්ඨානිට්ඨෙසු නිබ්බිකාරතාසාමඤ්ඤෙන. තෙනාහ “සා පනෙසා” තිආදි. ඡළඬිගුපෙක්ඛායානෙ යපෙති “ලාභා වත මෙ, සුලද්ධං වත මෙ” තිආදිනා අත්තමනතං ආපජ්ජන්තො.

303. ආපොගගන්ති ආබන්ධනවසෙන ආපො, තදෙව ආපොසභාවං ගතත්තා ආපොගතං, සභාවෙනෙව ආපොභාවං වා පත්තන්ති අත්ථො. යස්මා පන සො ආපොභාවසඬ්ඛාතො අල්ලසුසභාවො සසම්භාරපට්ඨිසසම්භාරඋදකාදිගතෙ සබ්බස්මිම්පි ආපස්මිං විජ්ජති, තස්මා වුත්තං “සබ්බආපෙසු ගතං අල්ලසුසභාවලක්ඛණ” ති, ද්‍රවභාවලක්ඛණන්ති අත්ථො. “පකුප්පති” ති පාකතිකපකොපං සන්ධායාහ “ඔසවසෙන වඩ්ඪතී” ති. තෙනාහ “අයමස්ස පාකතිකො පකොපො” ති. ඉතරං පන දස්සෙතුං “ආපොසංවට්ටකාලෙ පනා” තිආදි

වුත්තං. ඔගච්ඡන්තිති එත්ථ ඔගමනන්ති පරියාදානං අධිප්පෙනං, න
අධොගමනමත්තන්ති ආහ “උද්ධනෙ...පෙ.... පාපුණන්ති”ති.

304. සබ්බතෙජස්ස ගතන්ති ඉන්ධනාදිවසෙන අනෙකභෙදෙසු සබ්බෙසු
තෙජොකොට්ඨාසෙසු ගතං පවත්තං. යථා පිති එව පිතිගතං, එවං තෙජො එව
තෙජොගතං, තෙජනවසෙන පවත්තිමත්තන්ති අත්ථො. එවං ආපොගතං,
වායොගතඤ්ච වෙදිතබ්බන්ති ආහ “පුරිමෙ”තිආදි. එකාභිකජරාදිභාවෙනාති
එකාභිකාදිජරාභෙදෙන. උසුමජාතොති උස්මාභිභූතො. ජීරතීති ජිණ්ණො භොති.
තෙජොධාතුවසෙන ලබ්භමානා ඉමස්මිං කායෙ ජරාපවත්ති පාකට්ඨජරාවසෙන
වෙදිතබ්බාති දස්සෙතුං “ඉන්ද්‍රියවෙකල්ලත්ත”න්තිආදි වුත්තං. චලිපලිතාදිභාවන්ති
චලිතපලිතභාවං, අභිගපච්චඨගානං සිථිලභාවඤ්ච. කුප්පිතෙනාති බ්‍රහ්මිතෙන.
සතක්ඛත්තුං තාපෙත්වා තාපෙත්වා සිතුදකෙ පක්ඛිපිත්වා උද්ධට්ඨප්පි
සතධොතසප්පිති වදන්ති. සරිරෙ පකතිඋසුමං අතික්කමිත්වා උණ්භවාචො
සන්තාපො, සරිරස්ස දහනවසෙන පවත්තො මහාදාහො පරිදාහොති අයමෙව තෙසං
විසෙසො. අසිතන්ති සුත්තං. බායිතන්ති බාදිතං. සායිතන්ති අස්සාදිතං. සම්මා
පරිපාකං ගච්ඡන්ති සමවෙපාකිනියා ගහණියා වසෙන වුත්තං. අසම්මාපරිපාකොපි
විසමපාකිනියා ගහණියා වසෙන වෙදිතබ්බො. රසාදිභාවෙනාති
රසරුධිරමංසමෙදන්භාරුඅට්ඨිඅට්ඨිමිඤ්ජස්සක්කභාවෙන. විවෙකන්ති පුට්ඨභාවං
අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසභාවං. අසිතාදිභෙදස්ස ආහාරස්ස පරිණාමෙ රසො භොති, තං
පටිච්ච රසධාතු උප්පජ්ජතිති අත්ථො. එවං රසස්ස පරිණාමෙ “රුධිර”න්තිආදිනා
සබ්බං නෙතබ්බං.

හරිතන්තන්ති හරිතමෙව, අන්ත-සද්දෙන පදච්චිස්තං කතං යථා “චනන්තං
සුත්තන්ත”න්ති. චම්මනිල්ලෙඛනං චම්මං ලිඛිත්වා ඡඩ්ඨිතකසට්ඨං.

305. උග්ගාරභික්කාරාදීති එත්ථ ආදි-සද්දෙන
උද්දෙකඛිපනාදිපවත්තකවාතානං සඨගහො දට්ඨබ්බො. උච්චාරපස්සාචාදීති ආදි-
සද්දෙන පිත්තසෙම්භලසිකාදිනිහරණවාතස්ස වෙච උසුමවාතස්ස ච සඨගහො
වෙදිතබ්බො. යදිපි කුච්ඡි-සද්දො උදරපරියායො, කොට්ඨ-සද්දෙන පන
අබ්භන්තරස්ස වුවච්චමානත්තා තදවසිට්ඨො උදරපදෙසො ඉධ කුච්ඡි-සද්දෙන
වුවච්චති ආහ “කුච්ඡිසයා වාතාති අන්තානං බහිවාතා”ති. සම්ඤ්ජනපසාරණාදීනීති
ආදි-සද්දෙන ආලොකනවිලොකනඋද්ධරණාදිකා සබ්බා කායිකකිරියා සඨගහිතා.
අවසචති උදකං එතස්මාති ඔස්සවනං, ඡදනන්තො. ඉධාති ඉමස්මිං යානෙ.

306. නිස්සත්තභාවන්ති අනත්තකතං. යථාදස්සිතා හි චතස්සො ධාතුයො
අනත්තනියං කෙවලං ධාතූමත්තා නිස්සත්තනිජ්ජීවාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.
පරිවාරිතොති පරිවාරිතභාවෙන යිතො පරිවුතො. තෙනාහ “එතානී”තිආදි,
කට්ඨාදීති සන්තිවෙසවිසෙසවසෙන යපිතානීති අධිප්පායො. අඤ්ඤටා
අගාරසමඤ්ඤාය භාවතො. තෙනාහ “කට්ඨාදීසු පනා”තිආදි. යදත්ථං පාළියං.

“සෙය්‍යාථාපි, ආවුසො” තිආදි ආරද්ධං, තමත්ථං පාකටං කත්වා දස්සෙතුං “යථා කට්ඨාදීනි” තිආදි වුත්තං.

කාමං හෙට්ඨා “මත්තට්ඨකස්ස කායස්සා” තිආදිනා (ම. නි. 1.302) අවිභාගෙන එකදෙසෙන ව උපාදාරුපමිපි කථිතං, තථා වෙදනාදයො ඛන්ධභාවෙන පරිග්ගහෙත්වා න කථිතා, තථා තණ්හාපි සමුදයසච්චභාවෙන. ඉතරානි පන සච්චානි සබ්බෙන සබ්බං න කථිතානි. තෙනෙවාහ “හෙට්ඨා...පෙ.... න කථිතානි” ති. වක්ඛුපසාදෙ නිරුද්ධෙති වක්ඛුපසාදෙ විනට්ඨෙ. උපහතෙති පුබ්බකිම්ආදීහි උපද්දුතෙ. පලිබුද්ධෙති පුබ්බාදිඋප්පත්තියා විනා පටිච්ඡාදිතෙ. තප්පොති තස්සානුරූපො, වක්ඛුවිඤ්ඤාණුප්පත්තියා අනුරූපොති අත්ථො. වක්ඛුස්ස රූපාරම්මණෙ ආපාඨගතෙ උප්පජ්ජනමනසිකාරො හදයසන්තිස්සයොපි වක්ඛුමිහි සති හොති, අසති න හොතීති කත්වා “වක්ඛුං පටිච්ච උප්පජ්ජනමනසිකාරො” ති වුත්තො. භවඬගාවට්ටනං තස්ස යථා ආරම්මණපච්චයෙ, එවං පසාදපච්චයෙපි හොතීති වුත්තං “වක්ඛුඤ්ච රූපෙ ව පටිච්චා” ති. න්ති වක්ඛුද්වාරෙ කිරියමනොධාතුචිත්තං. අඤ්ඤවිහිතස්සාති අඤ්ඤාරම්මණපසුතස්ස. තදනුරූපස්සාති තෙසං වක්ඛුරූපතදාභොගානං අනුරූපස්ස.

වත්තාරි සච්චානි දස්සෙති සරූපතො අත්ථාපත්තිතො වානි අධිප්පායො. තප්පකාරො භූතො, තප්පකාරං වා පත්තො තථාභූතො, තස්ස, යථා වක්ඛුවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති, තාදිසස්ස පච්චයාකාරසමචෙතස්සාති අත්ථො. තිසමුට්ඨානරූපන්ති උතුකම්මාහාරසමුට්ඨානරූපං. ඉදඤ්ච සතිපි තදා භවඬගාවට්ටනචිත්තසමුට්ඨානරූපෙ කෙවලං වක්ඛුවිඤ්ඤාණසමුට්ඨිතරූපස්ස අභාවමත්තං ගහෙත්වා වුත්තං. සඬගහං ගච්ඡතීති නගරං විය රජ්ජෙ රූපක්ඛන්ධෙ සඬගහෙතඬ්ඛනං ගහෙතඬ්ඛනං ගච්ඡති. “තථාභූතස්සා” ති වුත්තත්තා වෙදනාදයො වක්ඛුවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තාව, විඤ්ඤාණමිපි වක්ඛුවිඤ්ඤාණමෙව. සඬබාරාති චෙතනාව වුත්තා චෙතනාපධානත්තා සඬබාරක්ඛන්ධස්සාති අධිප්පායො. තත්ථ පන එස්සජීවිතින්ද්‍රියමනසිකාරචිත්තට්ඨිතියොපි සඬබාරක්ඛන්ධධම්මාව. එකතො සඬගහො “පඤ්චක්ඛන්ධා” ති එකතො ගණනා. සමාගමොති යථාසකං පච්චයවසෙන සමොධානං. සමවායොති අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස පච්චයභාවෙන සමචෙතනය සමුදිතභාවො.

පච්චයුප්පන්නධම්මො පටිච්ච සමුප්පජ්ජති එතස්මාති පටිච්චසමුප්පාදො, පච්චයාකාරො. පච්චයධම්මෙ පස්සන්තොපි පච්චයුප්පන්නධම්මෙ පස්සති, තෙ පස්සන්තොපි පච්චයධම්මෙ පස්සතීති වුත්තං “යො පටිච්චසමුප්පාද” න්තිආදි. ඡන්දකරණවසෙනාති තණ්හායනවසෙන. ආලයකරණවසෙනාති අපෙක්ඛාකරණවසෙන. අනුනයකරණවසෙනාති අනුරජ්ජනවසෙන. අප්පෙක්ඛාගාහිත්වාති ආරම්මණං අනුපවිසිත්වා විය ගිලිත්වා විය නිට්ඨපෙත්වා විය දළ්භග්ගහණවසෙන. ඡන්දරාගො විනයති පහියති එත්ථාති ඡන්දරාගචිතයො ඡන්දරාගපහානඤ්චාති වුවචති නිබ්බානං. ආහරිත්වාති පාළියං සරූපතො අනාගතමිපි අත්ථතො ආනෙත්වා සඬගණ්හනවසෙන ගහෙතඬ්ඛනං. ආහරණවිධිං.

පන දස්සෙන්තො “යා ඉමෙසු” තිආදිමාහ. ඉමෙසු තිසු යානෙසුති යථාචුත්තෙසු සුබදුක්ඛාදිසු තිසු අභිසමයට්ඨානෙසු. දිට්ඨිති පරිඤ්ඤාභිසමයාදිවසෙන පවත්නා සම්මාදිට්ඨි යාථාවදස්සනං. එවං සඤ්ඤාපාදයොපි යථාරහං වෙදිතඛිඛා.

භාවනාපටිවෙධොති භාවනාවසෙන පටිවෙධො, න ආරම්මණකරණමත්තෙන. අයං මග්ගොති අයං චතුත්තං අරියසච්චානං පටිවිජ්ඣනාවසෙන පවත්තො අට්ඨංඛිගිකො මග්ගො. එත්තාවතාපිති එවං එකස්මිං චක්ඛුද්වාරෙ චත්ථු පරිග්ගහමුඛෙනපි චතුසච්චකම්මට්ඨානස්ස මත්ථකං පාපනෙන ඛණ්ණං විපුලං පරිපුණ්ණමෙව භගවතො සාසනං කතං අනුට්ඨිතං හොති.

උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධමෙව භවංගචිත්තං ආවජ්ජනචිත්තස්ස පච්චයො භවතීති චුත්තං “තං නිරුද්ධමිති” ති. මන්දලාමගතමෙවාති මහතියා නිද්දාය අභිභූතස්ස වසෙන චුත්තං, කපිමිද්ධපරෙතස්ස පන භවංගචිත්තං කදාපි ආවජ්ජනස්ස පච්චයො භවෙය්‍යාති. භවංගසමයෙනෙවාති භවංගස්සෙව පවත්තනසමයෙන පගුණජ්ඣානපගුණකම්මට්ඨානපගුණගන්ථෙසු තෙසං පගුණභාවෙනෙව ආභොගෙන විනාපි මනසිකාරො පවත්තති. තථා හි පගුණං ගන්ථං පගුණභාවෙනෙව නිරන්තරං විය අජ්ඣයමානෙ අඤ්ඤවිභිතතාය “එත්තකො ගන්ථො ගතො, එත්තකො අවසිට්ඨො” ති සල්ලක්ඛණා න හොති. චතුසමුට්ඨානමිති සඛ්ඛං චතුසමුට්ඨානාරූපං, න පුඛිඛෙ විය තිසමුට්ඨානමෙවාති අධිජ්ජායො. පුඛිඛංගමත්තා ඔළාරිකත්තා ව එස්සචෙතනාව සඤ්ඤාකරක්ඛන්ධොති ගහිතා, න අඤ්ඤෙසං අභාවා. එකදෙසමෙව සම්මසන්නොති යථාඋද්දිට්ඨං අත්ථං හෙට්ඨා අනවසෙසනො අනිද්දිසිත්වා එකදෙසමෙව නිද්දිසනවසෙන දෙසනාය ආමසන්තො. ඉමස්මිං යානෙති යථාඋද්දිට්ඨස්ස අත්ථස්ස “අජ්ඣත්තිකඤ්ඤෙව, ආචුසො, චක්ඛු” ති තිආදිනා (ම. නි. 1.306) ඡද්වාරවසෙන නිද්දිසනට්ඨානෙ. හෙට්ඨා පරිභිනදෙසනන්ති – “යං උපාදාරූපං චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා උපරි තිණි අරියසච්චාති” ති නිද්දෙසවසෙන පරිභිනං අත්ථජානං සඛ්ඛං. තංතංද්වාරවසෙනාති චක්ඛුද්වාරාදිකං තංතංද්වාරවසෙන. චතුසච්චවසෙන ආරද්ධා දෙසනා චතුසච්චෙනෙව පරියොසාපිතාති ආහ “යථානුසන්ධිනාව සුත්තන්තං නිට්ඨපෙසි” ති.

මහාහත්ථිපදොපමසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

9. මහාසාරොපමසුත්තවණ්ණනා

307. නවිරපක්කන්තෙති න විරං පක්කන්තෙ, පක්කන්තස්ස සතො න විරස්සෙව. සලිඬිගෙනෙවාති මුණ්ඩියකාසායග්ගහණාදිනා අත්තනො පුරිමලිඬිගෙනෙව. පාටියෙක්කෙ ජාතෙති විපන්නාවාරදිට්ඨිතාය පකාසනීයකම්මකරණතො පරං අඤ්ඤතිත්ථියසදිසෙ විසුං භූතෙ. කුලපුත්තොති ජාතිමත්තෙන කුලපුත්තො. අසම්භින්නායාති සම්භෙදරහිතාය, ජාතිසඤ්ඤාවිරහිතායාති අත්තො. ජාතිසිසෙන ඉධ ජාතිචත්ථුකං දුක්ඛං චුත්තන්ති ආහ “ඔතිණ්ණොති යස්ස ජාති අත්තො අනුපවිට්ඨා” ති. ජාතො හි සත්තො

ජාතකාලතො පටියාය ජාතිනිමිත්තෙන දුක්ඛෙන අන්තො අනුපට්ඨියො විය විබාධියති. ජරායාතිආදීසුපි එසෙව නයො. චත්තාරො පච්චයා ලබ්භන්තිති ලාභා, චතුත්තං පච්චයානං ලබ්භමානානං සුක්ඛතභාවො සුට්ඨ අභිසංඛතභාවො. වණ්ණභණ්ණන්ති ගුණකිත්තනං. අපඤ්ඤාතාති සම්භාවනාවසෙන න පඤ්ඤාතා. ලාභාදිතිබ්බත්තියාභාවදස්සනඤ්ඤෙනං. තෙනාහ “සාසව්ජාදනමත්තම්පි න ලභන්ති”ති. අප්පෙසක්ඛාති අප්පානුභවා. සා පන අප්පෙසක්ඛතා අධිපතෙයාසම්පත්තියා ච පරිවාරසම්පත්තියා ච අභාවෙන පාකටා හොති. තත්ථ පරිවාරසම්පත්තියා අභාවං දස්සෙන්තො “අප්පපරිවාරා”ති ආහ.

සාරොනපි කෙවි අජානනෙන අඤ්ඤාලාභෙන වා අසාරභූතම්පි කත්තබ්බං කරොන්තිති තතො විසෙසනත්ථං “සාරොන සාරකරණීය”න්ති චුත්තන්ති තං දස්සෙන්තො “අක්ඛවක්කයුග්ගචගලාදික”න්ති ආහ. බ්‍රහ්මචරියස්සාති සික්ඛාත්තයසංඛග්ගස්ස සාසනබ්‍රහ්මචරියස්ස. මහාරුක්ඛස්ස මග්ගඵලසාරස්ස ඤාණදස්සනඵලගුකස්ස සමාධිතවස්ස සීලපපටිකස්ස චඤ්චලසභාවා සංසප්පවාරීති ච චත්තාරො පච්චයා සාධාපලාසං නාම. තෙනෙවාති ලාභසක්කාරසීලොකනිබ්බත්තනෙනෙව. සාරො මෙ පත්තොති ඉමස්මිං සාසනෙ අධිගන්තබ්බසාරො නාම ඉමිනා ලාභාදිතිබ්බත්තනෙන අනුප්පත්තොති වොසානං නිට්ඨිතකිච්චං ආපන්නො.

310. ඤාණදස්සනන්ති ඤාණභූතං දස්සනං විසයස්ස සච්ඡිකරණවසෙන පචත්තං අභිඤ්ඤාඤාණං. සුබ්‍රමං රූපන්ති දෙවාදීනං, අඤ්ඤම්පි වා සුබ්‍රමසභාවං රූපං. තෙනාහ “අන්තමසො...පෙ.... විහරන්ති”ති, දිබ්බවක්ඛු හි ඉධ උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන “ඤාණදස්සන”න්ති ගහිතං.

311. අසමයවිමොක්ඛං ආරාධෙතිති එත්ථ අධිප්පෙන අසමයවිමොක්ඛං පාළියා එව දස්සෙතුං “කතමො අසමයවිමොක්ඛො”තිආදි චුත්තං. අට්ඨන්තඤ්ඡි සමාපජ්ජනසමයොපි අත්ථි අසමයොපි, මග්ගවිමොක්ඛෙන පන විමුච්චනස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථි. යස්ස සද්ධා බලවතී, විපස්සනා ච ආරද්ධා, තස්ස ගච්ඡන්තස්ස නිට්ඨන්තස්ස නිසීදන්තස්ස භුඤ්ජන්තස්ස ච මග්ගඵලපට්ඨෙධො නාම න හොතීති න චත්තබ්බං, ඉති මග්ගවිමොක්ඛෙන විමුච්චන්තස්ස සමයො වා අසමයො වා නත්ථිති සො අසමයවිමොක්ඛො. තෙනාහ “ලොකියසමාපත්තියො හි”තිආදි.

න කුප්පති, න නස්සතීති අකුප්පා, කදාවිපි අපරිභානසභාවා. සබ්බසංකිලෙසෙහි පටිප්පස්සද්ධිවසෙන චෙතසො විමුත්තීති චෙතොවිමුත්තී. තෙනාහ “අරහත්තඵලවිමුත්තී”ති. අයමත්ථො පයොජනං එතස්සාති එතදත්ථං, සාසනබ්‍රහ්මචරියං, තස්ස එසා පරමකොට්ඨි. යථාරද්ධස්ස සාරොපමෙන ඵලෙන දෙසනා නිට්ඨාපිතාති ආහ “යථානුසන්ධිනාව දෙසනං නිට්ඨපෙසී”ති. යං පනෙත්ථ අත්ථතො අවිහත්තං, තං සුච්ඤ්ඤායාමෙව.

මහාසාරොපමසුත්තවශ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

10. චූළසාරොපමසුත්තවශ්ණනා

312. පිඨගලධාතුකොති පිඨගලසභාවො පිඨගලවිජවිකො, පිඨගලක්ඛොති වා අත්ථො. පබ්බජිතසමුහසඬ්ඛාතො සඬ්ඝො, න සීලාදිගුණෙහි සඬ්ගහිතබ්බභාවෙන. සඬ්ඝො එතෙසං අත්ථි පරිවාරභූතොති සඬ්ඝිනො. ස්වෙවාති සො එව පබ්බජිතසමුහසඬ්ඛාතො. ආචාරසික්ඛාපනවසෙනාති අත්තනා පරිකප්පිතඅවෙලවතාදිආචාරසික්ඛාපනවසෙන. පඤ්ඤාතාති යථාසකං සමාදින්නවතවසෙන වෙව විඤ්ඤාතලද්ධිවසෙන ව පඤ්ඤාතා. ලද්ධිකරාති තස්සා මිච්ඡාදිට්ඨියා උප්පාදකා. බහුජනස්සාති පුටුජනස්ස. තස්ස පන ආගමසම්පදාපි නාම නත්ථි, කුතො අධිගමොති එකංසතො අන්ධපුටුජ්ජනො එවාති ආහ “අස්සුතවතො අන්ධබාලපුටුජ්ජනස්ස”ති. න හි විඤ්ඤා අප්පසාදනීයෙ පසිදන්ති. මඬ්ගලෙසු කාතබ්බදාසකිච්චකරො දාසො මඬ්ගලදාසො.

තත්තාචුතානන්ති තත්තෙ පසාරත්ථා විතානං. ගණ්ඨනකිලෙසොති සංසාරෙ බන්ධනකිලෙසො. එවං වාදිතායාති එවං පටිඤ්ඤාතාය, එවං දිට්ඨිතාය වා. නියානිකාති නියානගතිසප්පාටිහිරකා අනුපාරම්භභූතත්තාති අධිප්පායො. නො වෙ නියානිකාති ආනෙත්ථා යොජනා. තෙසං සබ්බඤ්ඤාපටිඤ්ඤාය අභූතත්තා තස්සා අභූතභාවකථනෙන තස්ස බ්‍රාහ්මණස්ස න කාවි අත්ථසිද්ධිති ආහ “නෙසං අනියානිකභාවකථනෙන අත්ථාභාවතො”ති.

318. නිහිනලොකාමිසෙ ලීනො අප්ප්කාසයො එතස්ස, න පන නිබ්බානෙති. ලීනප්ප්කාසයො. සාසනං සිලීලං කත්ථා ගණ්ඨාති සික්ඛාය න නිබ්බගාරවත්තා.

323. හෙට්ඨාති අනන්තරාතීතසුත්තෙ මහාසාරොපමෙ. පයමප්ප්කානාදිධම්මා විපස්සනාපාදකාති විපස්සනාය පදට්ඨානභූතා. ඉධාති ඉමස්මිං චූළසාරොපමෙ ආගතා. නිරොධපාදකාති අනාගාමීනො, අරහන්තො වා නිරොධසමාපත්තිං සමාපප්පිතුං සමත්ථා. තස්මාති නිරොධපාදකත්තා. පයමප්ප්කානාදිධම්මා ඤාණදස්සනතො උත්තරිතරාති වෙදිතබ්බා.

චූළසාරොපමසුත්තවශ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

නිට්ඨිතා ව ඔපම්මවග්ගවශ්ණනා.

4. මහායමකවග්ගො

1. චූළගොසිඬ්ගසුත්තවශ්ණනා

325. ඤාතීනං (අ. නි. ටී. 3.6.19) නිවාසට්ඨානභූතො ගාමො ඤාතීකො, සො එව නාතීකො. සො කිර ගාමො යෙසං සන්තකො, තෙසං පුබ්බපුරිසෙන අත්තනො

ඤාතීනං සාධාරණභාවෙන නිවෙසිතො, තෙන “නාතිකො”ති පඤ්ඤායිත්ථ. අථ පච්ඡා තත්ථ ද්විතී දායාදෙහි ද්විධා විභජිත්වා පරිභුන්තො. තෙනාහ “ද්විතීනං චූළපිතිමහාපිතිපුත්තානං ද්වෙ ගාමා”ති. ගිඤ්ජකා චූච්චන්ති ඉට්ඨකා, ගිඤ්ජකාහියෙව කතො ආවසංථො ගිඤ්ජකාවසංථො. තස්මිං කීර පදෙසෙ මත්තිකා සක්ඛරමරුම්බවාලිකාදීහි අසම්මිස්සා අකඨ්ඨා සංඝභා සුබ්බමා, තාය කතානි කුලාලභාජනානිපි සිලාමයානි විය දළ්භානි, තස්මා තෙ උපාසකා තාය මත්තිකාය දීඝපුපුලඉට්ඨකා කාරෙත්වා තාහි යපෙත්වා ද්වාරබාහවාතපානකවාටතුලායො සෙසං සබ්බං දබ්බසම්භාරෙන විනා ඉට්ඨකාහි එව පාසාදං කාරෙසුං. තෙනාහ “ඉට්ඨකාභවා”තිආදි.

ගොසිඨගසාලවනදායන්ති ගොසිඨගසාලවනන්ති ලද්ධනාමං රක්ඛිතං අරඤ්ඤං. ජෙට්ඨකරුක්ඛස්සාති වනජපතිභූතස්ස සාලරුක්ඛස්ස. සාමග්ගිරසන්ති සමග්ගභාවාදිගුණං විවෙකසුඛං. උපරිපණ්ණාසකෙ උපක්කිලෙසසුත්තෙ (ම. නි. 3.237-238) පුපුජ්ජනකාලො කථිතො, ඉධ චූළගොසිඨගසුත්තෙ ඛිණ්ණාසවකාලො කථිතො. කතකිච්චාපි හි තෙ මහාපෙරා අත්තනො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරං පරෙසං දිට්ඨානුගතිං ආපජ්ජනඤ්ච සම්පස්සන්තා පරමඤ්ච විවෙකං අනුබුභන්තා සාමග්ගිරසං අනුභවමානා තත්ථ විහරන්ති. තදාති තස්මිං උපක්කිලෙසසුත්තදෙසනාකාලෙ. තෙති අනුරුද්ධජපමුඛා කුලපුත්තා. ලද්ධස්සාදාති විපස්සනාය වීරීපටිපත්තියා අධිගතස්සාදා. විපස්සනා හි පුබ්බෙනාපරං විසෙසං ආවහන්ති පචත්තමානා සාතිසයං ජීතියොමනස්සං ආවහති. තෙනාහ භගවා –

“යතො යතො සම්මසති, ඛන්ධානං උදයබ්බයං;
ලහති පිතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත”න්ති. (ධ. ප. 374);

ලද්ධපතිට්ඨා මග්ගඵලාධිගමනෙන. සති හි මග්ගඵලාධිගමෙ සාසනෙ පතිට්ඨා ලද්ධා නාම භොති, නො අඤ්ඤාථා.

කාමං සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානාපි මහාසාවකපරියාපන්නාව,
අග්ගසාවකභාවෙන පන තෙසං විසෙසදස්සනත්ථං.
“ධම්මසෙනාපතිමහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරෙසු වා”ති විසුං ගහණං. සතිපි හි සාමඤ්ඤයොගෙ විසෙසවන්තො විසුං ගස්හන්ති යථා “බ්‍රාහ්මණා ආගතා, වාසිට්ඨොපි ආගතො”ති. තෙසු පන විසුං ගහිතෙසුපි “අසීතිමහාසාවකෙසු”ති අසීතිග්ගහණං අජ්ජකං උභනමධිකං වා ගණනුපගං න භොතිති. අත්තමසොති ඉදං ධම්මභණ්ඩාගාරිකස්ස උපට්ඨාකභාවෙන ආසන්නවාරිතාය චුත්තං. අනීකාති හත්ථානීකා, හත්ථානීකතො හත්ථීසමුහතොති අත්ථො. කාළසීහො යෙභුයොන යුථවරොති කත්ථා චුත්තං “යුථා නිස්සටො කාළසීහො වියා”ති. කෙසරී පන එකවරොව. වාතච්ඡින්නො වලාහකො වියාති වාතච්ඡින්නො පබ්බතකුට්ඨපමාණො වලාහකච්ඡෙදො විය. තෙසං පග්ගණ්හනතොති යථා නාම ජිසව්ඡිතස්ස භොජනෙ, පිපාසිතස්ස පානීයෙ, සීතෙන චුට්ඨස්ස උණ්හෙ, උණ්හෙන චුට්ඨස්ස සීතෙ, දුක්ඛිතස්ස සුඛෙ අභිරුචි උජ්ජජ්ජති, එවමෙවං භගවතො කොසම්බකෙ හික්ඛු

අඤ්ඤමඤ්ඤං විවාදාපන්නෙ දිස්වා අපරෙ සමග්ගවාසං වසන්නෙ ආවජ්ජිතස්ස ඉමෙ තයො කුලපුත්තා ආපාථං ආගමිංසු, අථ නෙ පග්ගණ්හිතුකාමො උපසඬ්ඛමි, එවායං පටිපත්තිඅනුක්කමෙන කොසම්බකානං භික්ඛූනං විනයනුපායො හොතිති. තෙනාහ “තෙසං පග්ගණ්හනතො”ති. එතෙනෙව පච්ඡිමජ්ජනං අනුකම්පනතොති ඉදම්පි කාරණං එකදෙසෙන සංවණ්ණිතන්ති දට්ඨබ්බං. උක්කංසිත්වාති යථාභූතෙහි ගුණෙහි සම්පහංසනෙන විසෙසෙත්වා විසිටියෙ කත්වා පසංසාවසෙන වෙනං ආමෙඬ්ඨවවනං.

තං අරඤ්ඤං රක්ඛති වනසාමිනා ආණත්තො. රක්ඛිතගොපිතං වනසණ්ඩං, න මහාවනාදි විය අපරිග්ගහිතං. සීලාදිප්පහෙදාය අත්තත්ථාය පටිපන්නා අත්තකාමා, න අපරිච්චත්තසිනෙහාති ආහ “අත්තනො හිතං කාමයමානා”ති. තෙනාහ “යො හී”තිආදි. හින්දෙය්‍යාති විනාසෙය්‍ය.

දුබ්බලමනුස්සාති පඤ්ඤාය දුබ්බලා අවිද්දසුනො මනුස්සා. තානීති අභිජාතිආදීසු උප්පන්නපාටිභාරියාති. වීචරගබ්භෙන පටිච්ඡාදෙත්වාති වීචරසඬ්ඛාතෙ ඔවරකෙ නිගුහිත්වා විය. න හි වීචරපාරුපනමත්තෙන බුද්ධානුභාවො පටිච්ඡන්තො හොති. “මා සුඛ කොවිමං බුද්ධානුභාවං අඤ්ඤාසී”ති පන තථාරූපෙන ඉද්ධාභිසඬ්ඛාරෙන තං ඡාදෙත්වා ගතො භගවා තථා චුත්තො. තෙනාහ “අඤ්ඤාතකචෙසෙන අගමාසී”ති.

අභික්කමථාති පදං අභිමුඛභාවෙන විධිමුඛෙන වදන්ති ආහ “ඉතො ආගච්ඡථා”ති. බුද්ධානං කායො නාම සුවිසුද්ධජාතිමණි විය සොහනො, කිඤ්චි මලං අපනෙතබ්බං නත්ථි, කිමත්ථං භගවා පාදෙ පක්ඛාලෙසිති ආහ “බුද්ධාන”න්තිආදි.

326. අනුරුද්ධාති වා එකසෙසනයෙන චුත්තං විරූපෙකසෙසස්සපි ඉච්ඡිතබ්බත්තා, එවඤ්ච කත්වා බහුවචනනිද්දෙසොපි සමත්ථිතො හොති. ඉරියාපථො බමතීති සරීරස්ස ලහුට්ඨානතාය චතුබ්බිධොපි ඉරියාපථො සුඛප්පවත්තිකො. ජීවිතං යාපෙතීති යාපනාලක්ඛණං ජීවිතං ඉමං සරීරයන්තං යාපෙති සුඛෙන පවත්තෙති. උච්චිකයාගුං වා කටච්ඡුභික්ඛං වාති ඉදං මකරචුත්තියා මිස්සකහත්තෙන යාපනං වත්තන්ති කත්වා චුත්තං. තෙනාහ “භික්ඛාචාරවත්තං පුච්ඡති”ති.

අඤ්ඤමඤ්ඤං සංසන්දතීති සතිපි උභයෙසං කලාපානං පරමත්ථතො හෙදෙ පවුරජනෙහි දුට්ඤ්ඤෙය්‍යනානත්තං ඛිරොදකසම්මොදිතං අච්චන්තමෙව සංසට්ඨං විය හුත්වා තිට්ඨති. තෙනාහ “විසුං න හොති, එකත්තං විය උපෙතී”ති. පියභාවදීපනාති වක්ඛුති පියවක්ඛුති. පියායති, පියායිතබ්බොති වා පියොති. සමග්ගවාසස්ස යං එකන්තකාරණං, තං පුච්ඡන්තො භගවා “යථා කථං පනා”තිආදිමාහාති “කථන්ති කාරණපුච්ඡා”ති චුත්තං. යො තෙසං මෙත්තාසහිතානංයෙව කම්මාදිතං අඤ්ඤමඤ්ඤස්මිං පච්චුපට්ඨානාකාරො, තං

සන්ධ්‍යා “කථ” න්ති පුවිඡා. තථා හි පරතො “එවං ඛො මයං, හන්තෙ” තිආදිනා ටෙරෙහි විස්සජ්ජනං කථිතං.

මිත්තං එතස්ස අත්ථිති මෙත්තං, කායකම්මං. ආචිති පකාසං. රහොති අප්පකාසං. යඤ්භි උද්දිස්ස මෙත්තං කායකම්මං පච්චුපට්ඨපෙති, තං තස්ස සම්මුඛා වෙ, පකාසං හොති, පරම්මුඛා වෙ, අප්පකාසං. තෙනාහ “ආචි වෙව රහො වාති සම්මුඛා වෙව පරම්මුඛා වා” ති. ඉතරානීති පරම්මුඛා කායවචිකම්මානි. “තත්ථා” තිආදිනා සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං “යං හී” තිආදි චුත්තං. සම්මජ්ජනාදිවසෙන පටිජග්ගිතඛිබ්බයුත්තං යානං වා. තට්ඨොති යථා සම්මුඛා කතෙ මෙත්තාකායකම්මෙ චුත්තං, තට්ඨෙව. “කච්චි ඛමනීය” න්ති එවමාදිකා කථා සම්මොදනීයකථා. යථා පරෙහි සද්ධිං අත්තනො ඡිද්දං න හොති, තථා පටිසන්ථාරවසෙන පවත්තා කථා පටිසන්ථාරකථා. “අහො තදා ටෙරෙන මය්හං දිත්තො ඔවාදො, දිත්තා අනුසාසනී” ති එවං කාලන්තරෙ සරිතඛිබ්බයුත්තා, ඡසාරණීයපටිසංයුත්තා වා කථා සාරණීයකථා. සුත්තපදං නික්ඛිපිත්වා තස්ස අත්ථනිද්දෙසවසෙන සීලාදිධම්මපටිසංයුත්තා කථා ධම්මීකථා. සරෙන සුත්තස්ස උච්චාරණං සරහඤ්ඤං. පඤ්භස්ස ඤාතුං ඉච්ඡිතස්ස අත්ථස්ස පුවිජනං පඤ්භපුවිජනං. තස්ස යථාපුච්ඡිතස්ස ආදිසනං පඤ්භවිස්සජ්ජනං. එවං සමන්තාහරතොති එවං මනසිකරොතො, එවං මෙත්තං උපසංහරතොති අත්ථො.

එකතො කාතුං න සක්කා, තස්මා නානා. හිතට්ඨොනාති අත්තනො විය අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස හිතභාවෙන. නිරන්තරට්ඨොනාති අත්තරාභාවෙන හෙදාභාවෙන. අවිග්ගහට්ඨොනාති අවිරොධභාවෙන. සමග්ගට්ඨොනාති සහිතභාවෙන. පරිහණ්ඩං කත්ථාති බහලතනුමත්තිකාලෙපෙහි ලිම්පෙත්වා. චීවරං වා ධොවන්තීති අත්තනො චීවරං වා ධොවන්ති. පරිහණ්ඩං වාති අත්තනො පණ්ණසාලාය පරිහණ්ඩං වා කරොන්ති.

327. පටිච්චුද්ධා එවාති එත්ථාපි “යෙභුයොනා” ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතඛිබ්බං. තෙසං අප්පමාදලක්ඛණන්ති තෙසං අප්පමජ්ජනසභාවං. කච්චි පන වො අනුරුද්ධා සමග්ගාති එත්ථාපි වොති නිපාතමත්තං, පච්චත්තවචනං වා, කච්චි තුම්හෙති එවමත්ථො වෙදිතඛිබ්බො. සමුග්ගපාතින්ති සමුග්ගපුට්ඨසදිසං පාතිං.

පණ්ණසාලායං අත්තො ඛහි ව සම්මජ්ජනෙන සොධිතඬ්ඛිගණනා වත්තපටිපත්ති. පටිච්චසමත්තමෙවාති අත්තනො යාපනපටිච්චසමත්තමෙව. ඔසාපෙත්වාති පක්ඛිපිත්වා. පමාණමෙවාති අත්තනො යාපනපමාණමෙව. චුත්තනසෙන ඡහිත්ථාති පාළියං චුත්තනසෙන ඡහිත්ථා.

හත්ථෙන හත්ථං සංසිඛිබ්බන්තාති අත්තනො හත්ථෙන ඉතරස්ස හත්ථං දළ්භග්ගහණවසෙන බන්ධන්තා. විලඬිසෙති දෙසන්තරං පාපෙති එතෙනාති විලඬිසකො, හත්ථො. හත්ථො එව විලඬිසකො හත්ථවිලඬිසකො, තෙන හත්ථවිලඬිසකෙන.

තං අඛණ්ඩං කත්වාති තං තීසුපි දිවසෙසු ධම්මස්සවනං පවත්තනවසෙන අඛණ්ඩිකං කත්වා. එතන්ති “පඤ්චාහිකං ඛො පනා” තිආදිවචනං. පඤ්චමෙ පඤ්චමෙ අහනි භවතීති පඤ්චාහිකං. භගවතා පුච්ඡිතෙන අනුරුද්ධත්ථෙරෙන. පමාදට්ඨානෙසුයෙවාති අඤ්ඤෙසං පමාදට්ඨානෙසුයෙව. “පමාදට්ඨානෙසුයෙවා” ති වුත්තමෙවත්ථං පාකට්තරං කාතුං “අඤ්ඤෙසඤ්ඤි” තිආදි වුත්තං. පපඤ්චකරණට්ඨානානීති කථාපපඤ්චස්ස කරණට්ඨානානි විස්සට්ඨකථාපවත්තනෙන කම්මට්ඨානෙ පමජ්ජනට්ඨානානි. තත්ථාපි “මයං, භන්තෙ, කම්මට්ඨානවිරුද්ධං න පටිපජ්ජාමා” ති සිඛාප්පත්තං අත්තනො අප්පමාදලක්ඛණං ථෙරො දස්සෙති. එත්තකං යානං මුඤ්චිත්වාති පන ඉදං තදා විහාරසමාපත්තීනං වළඤ්ජාභාවෙන වුත්තං.

328. ඤානස්ස අධිප්පෙතත්තා “අලමරියඤාණදස්සනවිසෙසො” ඉච්චෙව වුත්තං. අත්තනො සම්මාපටිපන්නතාය සත්ථු චිත්තාරාධනත්ථං තස්ස ව විසෙසාධිගමස්ස සත්ථු පච්චක්ඛභාවතො ථෙරො “කිඤ්ඤි නො සියා, භන්තෙ” ති ආභ. යාවදෙවාති යත්තකං කාලං එකං දිවසභාගං වා සකලරත්තිං වා යාව සත්ත වා දිවසෙ.

329. සමතික්කමායාති සම්මදෙව අතික්කමනාය. සති හි උපරි විසෙසාධිගමෙ හෙට්ඨිමජ්ඣානං සමතික්කත්තං නාම හොති පටිප්පස්සද්ධි ව. තෙනාහ “පටිප්පස්සද්ධියා” ති. ඤාණදස්සනවිසෙසොති කාරණුපවාරෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො. වෙදයිතසුඛතොති වෙදනාසහිතජ්ඣානසුඛතො වා ඵලසුඛතො වා. අවෙදයිතසුඛත්ති නිබ්බානසුඛං විය වෙදනාරහිතං සුඛං. අවෙදයිතසුඛත්ති ව නිදස්සනමත්තමෙතං, තං පන අඵස්සං අසඤ්ඤං අවෙතනත්ති සබ්බචිත්තවෙතසිකරහිතමෙව. තතො ව සතිපි රූපධම්මප්පවත්තියං තස්ස අවෙතනත්තා සබ්බසො සඬ්ඛාරදුක්ඛවිරහිතතාය සන්තතරා පණීතතරා ව නිරොධසමාපත්තීති වුච්චතෙ. තෙනාහ “අවෙදයිතසුඛං සන්තතරං පණීතතරං හොති” ති. තෙන වුත්තං “ඉමම්භා වා” තිආදි.

330. සාමග්ගිරසානිසංසමෙව නෙසං භගවා කථෙසි අජ්ඣාසයානුකූලත්තා තස්ස. අනුසාවෙත්වාති අනුපගමනවසෙන සම්මදෙව ආරොචෙත්වා. “අනුසංසාවෙත්වා” ති වා පායො, සො ඵවත්ථො. තතො පටිනිවත්තිත්වාති එතරහි භගවතො එකවිහාරෙ අජ්ඣාසයොති සත්ථු මනං ගණ්හන්තා “ඉධෙව තිට්ඨථා” ති විස්සජ්ජිතට්ඨානතො නිවත්තිත්වා. පබ්බජ්ජාදීනීති ආදි-සද්දෙන උපසම්පදා-විසුද්ධි-ධුතකම්මට්ඨානානුයොග-ඤානවිමොක්ඛ-සමාපත්ති-ඤාණදස්සන-මග්ගභාවනා-ඵලසවිජ්ඣාදිකෙ සඬ්ගණ්හාති. අධිගන්ත්වාපීති පි-සද්දෙන යථාධිගතානම්පි. අත්තනො ගුණකථාය අට්ටියමානාති භගවත්තං නිස්සාය අධිගන්ත්වාපි ධම්මාධිකරණං සත්ථු විහෙසාභාවදීපනෙ භගවතො පාකට්ගුණානං කථාය අට්ටියමානාපීති යොජනා. දෙවතාති තංතංසමාපත්තිලාභිනියො දෙවතා. මුඛං මෙ සජ්ජන්ති මුඛං මෙ කථනෙ සමත්ථං, කථනෙ යොග්‍යන්ති අත්ථො.

331. එවං ආගතොති එවං ආටානාටියසුත්තෙ ආගතො. පලිවෙයෙන්තෙති වොදෙන්තෙ. මච්ඡරායන්තීති අත්තනො ගුණානං භගවතොපි ආරොවනං අසභමානා මච්ඡරායන්තීති සො වින්තෙතීති කත්වා වුත්තං.

01 තෙසං ලාභාති තෙසං වජ්ජීරාජුතං වජ්ජීරට්ඨවාසීනඤ්ච මනුස්සත්තං, පතිරුපදෙසවාසාදිකො, භගවතො තිණ්ණඤ්ච කුලපුත්තානං දස්සනවන්දනදානධම්මස්සවනාදයො ලාභා. සුලද්ධා ලාභාති යොජනා. පසන්නචිත්තං අනුස්සරෙය්‍යාති තං කුලඤ්භෙනං සීලාදිගුණෙ විත්තං පසාදෙන්වා අනුස්සරෙය්‍යා. වුත්තං තෙසං “අනුස්සරණම්පාහං, භික්ඛවෙ, තෙසං භික්ඛුනං ඛහුපකාරං වදාමි”ති (ඉතිවු. 104; සං. නි. 5.184).

වුළගොසිඬගසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

2. මහාගොසිඬගසුත්තවණ්ණනා

332. කොච්චෙවාති ගොසිඬගසාලවනසාමන්තතො නිව්ට්ඨෙසු යො කොච්ච ගාමො ගොවරගාමො භවිස්සති, තස්මා අනිඛද්ධභාවතො ගොවරගාමො න ගහිතො, වසනට්ඨානමෙව පරිදීපිතං, තතො එව අරඤ්ඤනිදානකං නාමෙතං. සබ්බත්ථාති දෙවලොකෙ මනුස්සලොකෙ ව. ථීරකාරකෙහීති සාසනෙ ථීරභාවකාරකෙහි. සවනන්තෙ ජාතත්තාති චතුසච්චගබ්භස්ස ධම්මස්සවනස්ස පරියොසානෙ අරියාය ජාතියා ජාතත්තා. යථා පටිවෙධබාහුසච්චං ඉජ්ඣති, තථා ධම්මස්ස සවනතො සාවකා. සුරියො විය භාසුරගුණරංසිතාය මොහන්ධකාරවිධමනතො. චන්දො විය රමණීයමනොහරසීතලගුණතාය කිලෙසපරිලාභවූපසමතො. සාගරො විය ගම්භීරථීරවිපුලානෙකගුණතාය ධීතධම්මසභාවතො. ගුණමහන්තතාය ථෙරස්ස අභිඤ්ඤාතතා, ගුණමහන්තතා ව සුත්තෙසු ආගතනායෙනෙව ඤාතබ්බාති තං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “න කෙවල”න්තිආදි වුත්තං. සීහනාදසුත්තන්ති මජ්ඣිමනිකායෙ ආගතං මහාසීහනාදසුත්තං (ම. නි. 1.146). ථෙරපඤ්ඤසුත්තන්ති සුත්තනිපාතෙ අට්ඨකවග්ගෙ ආගතං සාරිපුත්තසුත්තං (සු. නි. 961-981). ථෙරසීහනාදසුත්තන්ති ඉමස්ස ව ථෙරස්ස ජනපදචාරිකාය සත්ථු සම්මුඛා සීහනාදසුත්තං. අභිනික්ඛමනන්ති ථෙරස්සෙව මහතා ඤාතිපරිවට්ටෙන මහතා ව භොගපරිවට්ටෙන සහ සරාවාසපරිච්චාගො අභිනික්ඛමනං. එස නයො ඉතො පරෙසුපි. යදිදන්ති නිපාතො, යො අයන්ති අත්ථො.

මහාපඤ්ඤ භික්ඛු ගහෙත්වාති ආයස්මතො කිර සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස පරිවාරභික්ඛුපි මහාපඤ්ඤා එව අහෙසුං. ධාතුසො හි සත්තා සංසන්දන්ති. සයං ඉද්ධිමාතිආදිසුපි එසෙව නයො. අයං පනත්ථො ධාතුසංයුත්තෙන (සං. නි. 2.99) දීපෙනබ්බො – ගිජ්ඣකුට්ඨබ්බතෙ ගිලානසෙය්‍යාය නිසින්තො භගවා ආරක්ඛත්ථාය පරිවාරත්ථා වසන්තෙසු සාරිපුත්තමොග්ගල්ලානාදිසු එකමෙකං අත්තනො පරිසාය සද්ධිං වඬ්ඣමන්තං වොලොකෙත්වා භික්ඛු ආමන්තෙසි – “පස්සථ නො තුම්හෙ, භික්ඛවෙ, සාරිපුත්තං සම්බහුලෙහි භික්ඛුහි සද්ධිං

වඩකමන්තන්ති. එවං, හන්තෙ. සබ්බෙ ඛො එතෙ, භික්ඛවෙ, භික්ඛු මහාපඤ්ඤා’ති සබ්බං විත්ථාරෙතබ්බං.

වනන්තෙති උපවනන්තෙ. මෙසවණ්ණායාති නීලාභාය. සමුද්දකුච්ඡිතො උග්ගච්ඡන්තස්ස විය උපට්ඨානං සන්ධාය වුත්තං. වක්කවාලපබ්බතමත්ථකසමීපෙ ආභාඵරණවසෙන පවත්තියා “පාවීනවක්කවාලපබ්බතමත්ථකෙ”ති වුත්තං, න වක්කවාලපබ්බතමත්ථකෙ වන්දිමසුරියානං ආභා ඵරෙය්‍ය. උබ්බෙධවසෙන හි වක්කවාලපබ්බතස්ස වෙමජ්ඣතො වන්දිමසුරියා විවරන්ති. සාලකුසුමපභානං අතිරත්තතාය වුත්තං “ලාබාරසෙන සිඤ්චමානං වියා”ති. උපගායමානා වියාති පශිරූපාසනවසෙන උපෙච්ච ගායමානා විය. කාය නු ඛො අජ්ජ රතියාති අජ්ජ ඤානසමාපත්තිරතියා එව නු ඛො, උදාහු ධම්මසාකච්ඡාරතියා ධම්මදෙසනාරතියාති වින්තෙසි.

ද්වෙ වන්දිමණ්ඩලානි විය පරමසොභග්ගජ්ජත්තාය කන්තියා. ද්වෙ සුරියමණ්ඩලානි විය අතිවිය සුවිසුද්ධසමුප්පලාය ගුණවිභූතියා. ද්වෙ ඡද්දන්තනාගරාජානො විය මහානුභාවතාය. ද්වෙ සීභා විය තෙජ්ජස්සදතාය. ද්වෙ බ්‍යග්ඝා විය අනොලීනවුත්තියාය. සබ්බපාලිචුල්ලමෙවාති සබ්බමෙව සමන්තතො විකසිතං.

333. කථා උපවරති පවත්තති එත්ථාති කථාඋපවාරො, සවනුපවාරො පදෙසො, තං කථාඋපවාරං. රමණීයමෙව රාමණෙය්‍යකං. උජ්ජඛගලෙති ලුඛපදෙසෙ කඨිනපදෙසෙ. දොසෙහි ඉතා අපගතාති දොසිනා ත-කාරස්ස න-කාරං කත්වා. දිබ්බා මඤ්ඤෙ ගන්ධාති දෙවලොකෙ ගන්ධා විය. දිවි හවාති දිබ්බා. ද්වෙ ටෙරාති සාරිපුත්තත්ථෙරආනන්දත්ථෙරා. ආනන්දත්ථෙරො තාව මමායතු අබ්ණාසවභාවතො, සාරිපුත්තත්ථෙරො කථන්ති? න ඉදං මමායනං ගෙහස්සිතපෙමවසෙන, අථ ඛො ගුණහත්තිවසෙනාති නායං දොසො.

අනුමතියා පුච්ඡා අනුමතිපුච්ඡා, අනුමතිග්ගහණත්ථං පුච්ඡනං. තත්ථ යස්මා අධම්මිකම්පි වුද්ධස්ස අනුමතිං ඉතරො පටික්ඛිපිතුං න ලහති, තෙන සා අනුජානිතබ්බාව හොති, තස්මා සඬ්ඝඤ්ඤකතො පට්ඨාය අනුමති පුච්ඡිතබ්බා. තෙනාහ “අනුමතිපුච්ඡා නාමෙසා”තිආදි. බුද්දකතො පට්ඨායාති කණ්ට්ඨතො පට්ඨාය. පටිභාති උපට්ඨාතීති පටිභානං, යථාධිජ්ජෙතො අත්ථො, තං පටිභානං. සිබ්බාජ්ජත්තා වෙපුල්ලජ්ජත්තා න හවිස්සති පදෙසඤ්ඤාණෙ ධීතෙහි භාසිතත්තා. සිබ්බාජ්ජත්තා වෙපුල්ලජ්ජත්තා හවිස්සති සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණෙන සංසන්දිතත්තා. වුත්තමෙවත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “යථා හී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පච්චත්ථිකා අට්ටියන්ති දුක්ඛායන්ති එතෙනාති අට්ටො, විනිවිජ්ජනබ්බවොභාරො. ගාමහොජකන්ති යස්මිං ගාමෙ සො උජ්ජන්තො, තං ගාමහොජකං. ජනපදහොජකන්ති යස්මිං ජනපදෙ සො උජ්ජන්තො, තං ජනපදහොජකං. මහාවිනිවිජ්ජඅමච්චන්ති යස්මිං රජ්ජෙ සො ජනපදො, තස්ස රාජධානියං.

මහාවිනිවිජයඅමච්චං. සෙනාපතින්ති යස්ස රඤ්ඤො සො අමච්චො, තස්ස සෙනාපතිං. තථා උපරාජන්ති. ඉදං පනෙත්ථ පකතිචාරිත්තවසෙන චුත්තං උපමෙය්‍යත්ථානුරූපතොති දට්ඨබ්බං. අපරාජරං න සඤ්චරති විනිවිජයනාරහෙන විනිවිජ්‍යභාවතො.

පකට්ඨානං (අ. නි. ටී. 2.4.22) උක්කට්ඨානං සීලාදිඅත්ථානං බොධනතො, සභාවනිරුත්තිවසෙන බුද්ධාදීහි භාසිතත්තා ව පකට්ඨානං වචනජ්‍යෙත්ථානං ආලීති පාළි, පරියත්තිධම්මො. පුරිමස්ස අත්ථස්ස පච්ඡිමෙන අත්ථොන අනුසන්ධානං අනුසන්ධි. අත්ථමුඛෙන පන පාළිපදෙසානම්පි අනුසන්ධි භොතියෙව, සො ව පුබ්බාපරානුසන්ධි-පුච්ඡානුසන්ධි-අජ්ඣාසයානුසන්ධි-යථානුසන්ධිවසෙන චතුබ්බිධො. තංතංදෙසනානං පන පුබ්බාපරසංසන්දනං පුබ්බාපරං. පාළිවසෙන අනුසන්ධිවසෙන පුබ්බාපරවසෙනාති පච්චෙකං යොජෙතබ්බං. උග්ගහිතන්ති බ්‍යඤ්ජනසො අත්ථසො ව උද්ධං උද්ධං ගහිතං, පරියාපුණනවසෙන චෙව පරිපුච්ඡාවසෙන ව හදයෙන ගහිතන්ති අත්ථො. වට්ටදුක්ඛනිස්සරණත්ථිකෙහි සොතබ්බතො සුතං, පරියත්තිධම්මො, තං ධාරෙතීති සුතධරො. යො හි සුතධරො, සුතං තස්මිං පතිට්ඨිතං භොති සුජ්ජතිට්ඨිතං, තස්මා චුත්තං “සුතස්ස ආධාරභූතො”ති. තෙනාහ “යස්ස හී”තිආදි. එකපදං එකක්ඛරම්පි අවිනට්ඨං හුත්වා සන්තිවිසති සන්තිවයො, සුතං සන්තිවයො එතස්මින්ති සුතසන්තිවයො. අජ්ඣාසයාති අනුපවිසිත්වා. තිට්ඨතීති න මුස්සති.

ධීතා පගුණාති පගුණා වාචුග්ගතා. නිව්චලිතන්ති අපරිචත්තිතං. සංසන්දිත්වාති අඤ්ඤෙහි සංසන්දිත්වා. සමනුග්ගාහිත්වාති පරිපුච්ඡාවසෙන අත්ථං ඔගාහෙත්වා. පබ්බත්ඨස්ස විබ්බත්ථාභාවතො ගඬගාසොතසදිසං, “භවඬගසොතසදිස”න්ති වා පායො, අකිත්තිමං සුඛජ්ජවත්තිති අත්ථො. සුත්තෙකදෙසස්ස සුත්තස්ස ව වචසා පරිවයො ඉධ නාධිජ්ජෙතො, වග්ගාදිවසෙන පන අධිජ්ජෙතොති ආහ “සුත්තදසක...පෙ.... සජ්ඣායිතා”ති, “දස සුත්තාති ගතාති, දස වග්ගාගතා”තිආදිනා සල්ලක්ඛෙත්වා වාචාය සජ්ඣායිතාති අත්ථො. මනසා අනු අනු පෙක්ඛිතා භාගසො නිජ්ඣායිතා විත්තිතා මනසානුපෙක්ඛිතා. රූපගතං විය පඤ්ඤායතීති රූපගතං විය චක්ඛුස්ස විභූතං හුත්වා පඤ්ඤායති. සුජ්ජතිට්ඨිතාති නිජ්ජටං නිග්ගම්ඛං කත්වා සුට්ඨු යාථාවතො පටිට්ඨිතා.

පජ්ජති අත්ථො ඤායති එතෙනාති පදං, තදෙව අත්ථං බ්‍යඤ්ජෙතීති බ්‍යඤ්ජනන්ති ආහ “පදමෙව අත්ථස්ස බ්‍යඤ්ජනතො පදබ්‍යඤ්ජන”න්ති. අක්ඛරපාරිපුරියා පදබ්‍යඤ්ජනස්ස පරිමණ්ඩලතා, සා පන පාරිපුරි එවං චෙදිතබ්බාති ආහ “දසවිධබ්‍යඤ්ජනබුද්ධියො අපරිභාපෙත්වා”ති. අඤ්ඤං උපාරම්භකරන්ති යථානික්ඛිත්තසුත්තතො අඤ්ඤං තස්ස අනනුලොමකං සුත්තං ආහරති. තදත්ථං ඔතාරෙතීති තස්ස ආහට්ඨසුත්තස්සෙව අත්ථං විචාරෙති. තස්ස කථා අපරිමණ්ඩලා නාම භොති අත්ථස්ස අපරිපුණ්ණභාවතො. යථානික්ඛිත්තස්ස සුත්තස්ස අත්ථසංවණ්ණනාවසෙනෙව සුත්තන්තරම්පි ආනෙන්නො බහි එකපදම්පි න ගච්ඡති නාම. අමක්ඛෙත්තොති අවිනාසෙන්නො. තං තං අත්ථං සුට්ඨු වචත්ථිතං කත්වා

දස්සෙන්නො තුලිකාය පරිවිජින්නො විය. ගම්භීරතරමත්ථං ගමෙන්නො ගම්භීරමාතිකාය උදකං පෙසෙන්නො විය. උත්තානමාතිකාය හි මරියාදං ඔත්ථරිත්වා උදකං අඤ්ඤාං ගවිජෙය්‍ය. එකංයෙව පදං අනෙකෙහි පරියායෙහි පුනස්පුනං සංවණ්ණෙන්නො පදං කොට්ටෙන්නො සින්ධවාජානීයො විය. සො හි වග්ගිතාය ගතියා පදෙ පදං කොට්ටෙන්නො ගවිජති. කථාමග්ගෙන තස්ස කථා පරිමණ්ඩලා නාම භොති ධම්මතො අත්ථතො අනුසන්ධිතො පුබ්බාපරතො ආවරියුග්ගහතොති සබ්බසො පරිපුණ්ණභාවතො.

අනුප්පබන්ධෙහිති විස්සට්ඨෙහි ආසප්පමානෙහි. නාතිසීසං නාතිසණ්කං නිරන්තරං එකරසඤ්ච කත්වා පරිසාය අප්පිකාසයානුරූපං ධම්මං කථෙන්නො විස්සට්ඨාය කථාය කථෙති නාම, න අඤ්ඤාංති දස්සෙන්නො “යො භික්ඛු”ති ආදිමාහ. අරණං මන්ථෙන්නො විය, උණ්හබාදනීයං බාදන්නො වියාති සීසං සීසං කථනස්ස උදාහරණං, ගහිතං ගහිතමෙවාති ආදි ලඬ්ඨෙත්වා කථනස්ස. පුරාණපණ්ණන්තරෙසු හි පරිපාතියමානගොධා කදාපි දිස්සති, එවමෙකච්චස්ස අත්ථවණ්ණනා කත්ථවි න දිස්සති. ඔභායාති ය්‍පෙත්වා. යොජිති ආදිනා එකරූපෙන කථාය අකථනං දස්සෙති. පෙතග්ගි නිජ්ඣාමතණ්හිකපෙතස්ස මුඛතො නිවිජරණකඅග්ගි. විත්ථායතිති අප්පට්ඨානතමාපජ්ජති. කෙනවි රොගෙන දුක්ඛං පත්තො විය නිත්ථුනන්නො. කන්දන්නො වියාති උක්කුට්ඨිං කරොන්නො විය. අප්පබන්ධා නාම භොති සුබ්බෙන අප්පවත්තභාවතො. ආවරියෙහි දින්නතයෙ ධීතොති ආවරියුග්ගහං අමුඤ්ඤින්නො, යථා ව ආවරියා තං තං සුත්තං සංවණ්ණෙසුං, තෙනෙව නයෙන සංවණ්ණෙන්නොති අත්ථො. අවිජින්නධාරං කත්වාති “නාතිසීසං නාතිසණ්ක”න්ති ආදිනා හෙට්ඨා වුත්තනයෙන අවිවිජින්නං කථාපබන්ධං කත්වා. අනුසයසමුග්ගාකායාති ඉමිනා තස්සා කථාය අරහත්තපරියොසානතං දස්සෙති. එවරූපෙනාති නයිදං එකච්චනං තත්තකච්චසෙන ගහෙනබ්බං, අථ බො ලක්ඛණෙ පවත්තන්ති දස්සෙන්නො “තථාරූපෙනෙව භික්ඛුසතෙන භික්ඛුසහස්සෙන වා”ති වුත්තං. පල්ලඬ්ඨකෙනාති පල්ලඬ්ඨකපදෙසෙන, පල්ලඬ්ඨකාසනන්තෙනාති අත්ථො. ඉමිනා නයෙනාති වාරන්තරසාධාරණං අත්ථං අතිදිසති, අසාධාරණං පන වක්ඛතෙවාති.

334. ආරමති එතෙනාති ආරාමො.

335. ධුවසෙවනන්ති නියතසෙවිතං. පාසාදපරිවෙණෙති පාසාදඬ්ඨගණෙ. නාභියා පතිට්ඨිතානන්ති නාභියා භූමියං පතිට්ඨිතානං. අරන්තරානීති අරවිවරානි තංතංඅරානං වෙමජ්ඣධිතානානි.

336. සමාදින්නඅරඤ්ඤධුතඬ්ඨගො ආරඤ්ඤිකො, න අරඤ්ඤවාසමත්තෙන.

337. න ඔසාදෙන්තිති න අවසාදෙන්ති, න අවසාදනාපෙක්ඛා අඤ්ඤමඤ්ඤං පඤ්ඤං පුච්ඡන්තිති අත්ථො. පවත්තිතිති පගුණා.

338. ලොකුත්තරා විහාරසමාපත්ති නාම ථෙරස්ස අරහත්තඵලසමාපත්තියො, පරියායනො පන නිරොධසමාපත්තිපි වෙදිතබ්බා.

339. සාධුකාරො ආනන්දත්ථෙරස්ස දිත්තො. තෙනාහ භගවා “යථා තං ආනන්දොව සම්මා බ්‍යාකරමානො බ්‍යාකරෙය්‍යා” තිආදි. සම්මාති සුට්ඨු, යථාඅප්ඤ්ඤාසයන්ති අධිප්පායො. යෙන හි යං යථාවිත්තං කථිතං, තං සම්මා කථිතං නාම හොති. සම්පත්තවසෙන හි යථාකාරී තථාවාදී සොහති. තෙනාහ “අත්තනො අනුච්ඡවිකමෙවා” තිආදි. බහුස්සුතො හික්ඛු තත්ථ තත්ථ සුත්තෙ සීලාදීනං ආගතට්ඨානෙ තෙසං සුවිදිතත්තා යථානුසිට්ඨං පටිපජ්ජමානො තානි පරිපුරෙතීති ආහ “සීලස්ස ආගතට්ඨානෙ” තිආදි. මග්ගාදිපසවනාය විපස්සනාගබ්භං ගණ්භාපෙත්වා පරිපාකං ගමෙත්වාති අත්ථො.

340. “ඵසෙව නයො” ති අතිදෙසවසෙන සඬබ්බෙපනො චුත්තමත්ථං විවරන්තො “ආයස්මා හි රෙවතො” තිආදිමාහ.

342. අපරෙපි නානප්පකාරෙ කිලෙසෙති අපරෙපි නානප්පකාරෙ දොසමොහාදිකිලෙසෙ. ධුනිත්වාති විධමෙත්වා.

343. ආයස්මා මහාමොග්ගල්ලානො ඵං බ්‍යාකාසිති සම්බන්ධො. සකලමිපි චක්ඛුවිඤ්ඤාණවිජීගතං චිත්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ති අග්ගහෙත්වා චක්ඛුසන්තිස්සිතමෙව පන විඤ්ඤාණං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තදනන්තරං සම්පට්ච්ඡනං, තදනන්තරං සන්තීරණන්තිආදිනා සණ්භං සුමුමං අතිඉත්තරමණවත්තං චිත්තන්තරං චිත්තනානත්තං. ඛන්ධාදීනඤ්ච නානත්තසඬබ්බාතං ඛන්ධන්තරාදි. පට්චිකසිණෙ පයමජ්ඣානං සමාපජ්ජිත්වා තථෙව තතියං ඤානන්තිආදිනා ආරම්මණං අනුක්කමිත්වා ඤානස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං ඤානොක්කන්තිකං නාම. පට්චිකසිණෙ පයමං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා පුන තදෙව තෙජොකසිණෙතිආදිනා ඤානං අනුක්කමිත්වා ආරම්මණස්සෙව එකන්තරිකභාවෙන උක්කමනං ආරම්මණොක්කන්තිකං නාම. “පයමජ්ඣානං පඤ්චඩ්ගික” න්තිආදිනා යාව නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං දුවඩ්ගිකන්ති ඤානඩගමත්තස්සෙව වචත්ථාපනං අඩ්ගවචත්ථානං. “ඉදං පට්චිකසිණං...පෙ.... ඉදං ඔදාතකසිණං” න්ති ආරම්මණමත්තස්සෙව වචත්ථාපනං ආරම්මණවචත්ථානං. පට්චිකසිණෙ පයමං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා තත්ථෙව ඉතරෙසමිපි සමාපජ්ජනං අඩ්ගසඬකන්ති. පට්චිකසිණෙ පයමං ඤානං සමාපජ්ජිත්වා තදෙව ආපොකසිණෙති ඵං සබ්බකසිණෙසු එකස්සෙව ඤානස්ස සමාපජ්ජනං ආරම්මණසඬකන්ති. එකතොවඩ්ඪනං උභතොවඩ්ඪනන්ති ඉදං ඛන්ධාදිදෙසනායං ලබ්භති. අභිධම්මභාජනීයෙ හි වෙදනාක්ඛන්ධං භාජෙන්නො භගවා තිකෙ ගහෙත්වා දුකෙසු පක්ඛිපි, දුකෙ ගහෙත්වා තිකෙසු පක්ඛිපි, ඉදං එකතොවඩ්ඪනං. තිකෙ ව දුකෙ ව උභතොවඩ්ඪනනීභාරෙන කථෙසි, ඉදං උභතොවඩ්ඪනං. ඵං සෙසබන්ධෙසු ධාතායතනාදීසු ව යථාරහං විභඩ්ගප්පකරණෙ (විභ. 32-33; 155-156, 183-184) අභිධම්මභාජනීයෙ ආගතනායෙන වෙදිතබ්බං.

තෙනාහ “ආභිධම්මිකධම්මකථිකස්සෙව පාකට්”න්ති. ඛන්ධාදීසු සභාවධම්මෙසු තීසු ලක්ඛණෙසු පඤ්ඤත්තියං සමයන්තරෙසු ච කොසල්ලාභාවතො අයං සකවාදො අයං පරවාදොති න ඡානාති. තතො එව සකවාදං...පෙ.... ධම්මන්තරං විසංවාදෙති. ඛන්ධාදීසු පන කුසලතාය ආභිධම්මිකො සකවාදං...පෙ.... න විසංවාදෙති.

344. චිත්තං අත්තනො වසෙ වත්තෙතුං සක්කොති පටිසඬ්ඛානභාවනාබලෙහි පරිග්ගණ්හනසමත්ථත්තා. ඉදානි තමත්ථං බ්‍යතිරෙකතො අත්ථයතො ච විභාවෙතුං “දුප්පඤ්ඤො හී”තිආදිමාහ. තත්ථ සබ්බානස්සාති සබ්බානි අස්ස. විසෙවිතවිජ්ජනානීති කිලෙසවිසුකායිකානි වෙව දුච්චරිතවිජ්ජනානි ච. හඤ්ජිත්වාති මද්දිත්වා. බහීති කම්මට්ඨානතො බහි පුට්ඨත්තාරම්මණෙ.

345. පරියායෙනාති එත්ථ පරියාය-සද්දො “අත්ථි බ්වෙස, බ්‍රාහ්මණ, පරියායො”තිආදීසු (අ. නි. 8.11; පාරා. 3-9) විය කාරණත්ථොති ආහ “සොහනකාරණං අත්ථි”ති. යදි භගවා – “ඉධ, සාරිපුත්ත, හික්ඛු පච්ඡාහත්තං පිණ්ඩපාතපටික්කන්තො”තිආදිනා අත්තනො මහාබොධිපල්ලඬ්ඛං සන්ධායාහ, එවං සන්තෙ සම්මාසම්බුද්ධෙහෙව සඬ්ඝාරාමො සොහෙතබ්බො, න අඤ්ඤෙහීති ආපන්නන්ති ආහ “අපිව පච්ඡිමං ඡාත”න්තිආදි. නිබ්බානත්ථාය පටිපත්තිසාරං එතස්සාති පටිපත්තිසාරො, තං පටිපත්තිසාරං. නිජ්ජපරියායෙනෙවාති කෙනචි පරියායෙන ලෙසෙන විනා මුඛ්‍යෙන නයෙනෙව. යො “අරහත්තං අප්පත්වා න චුට්ඨහිස්සාමි”ති දල්භසමාදානං කත්වා නිසින්තො තං අධිගන්ත්වා උට්ඨහති. එවරුපෙන ඉදං ගොසිඬ්ගසාලවනං සොහති, සාසනෙ සබ්බාරම්භානං තදත්ථත්තාති අත්ථො. ආසවක්ඛයාවහං පටිපත්තිං ආරහිත්වා ආසවක්ඛයෙනෙව දෙසනාය පරියොසාපිතත්තා යථානුසන්ධිනාව දෙසනං නිට්ඨපෙසීති.

මහාගොසිඬ්ගසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

3. මහාගොපාලකසුත්තවණ්ණනා

346. තත්ථාති ගොපාලකසුත්තෙ. තිස්සො කථාති (අ. නි. ටී. 3.11.17) තිස්සො අට්ඨකථා, තිව්ධා සුත්තස්ස අත්ථවණ්ණනාති අත්ථො. එකෙකං පදං නාළං මූලං එතිස්සාති එවංසඤ්ඤිතා එකනාළිකා, එකෙකං වා පදං නාළං අත්ථනිග්ගමනමග්ගො එතිස්සාති එකනාළිකා. තෙනාහ “එකෙකපදස්ස අත්ථකථන”න්ති. වත්තාරො අංසා භාගා අත්ථසල්ලක්ඛණපායා එතිස්සාති චතුරස්සා. තෙනාහ “චතුක්කං බන්ධිත්වා කථන”න්ති. නියමතො නිසින්තස්ස ආරද්ධස්ස වත්තො සංවත්තො එතිස්සා අත්ථිති නිසින්තවත්තිකා, යථාරද්ධස්ස අත්ථස්ස විසුං විසුං පරියොසාපිකාති අත්ථො. තෙනාහ “පණ්ඩිතං ගොපාලකං දස්සෙත්වා”තිආදි. එකෙකපදස්සාති පිණ්ඩත්ථදස්සනවසෙන බහුත්තං පදානං එකජ්ඣං අත්ථං අකථෙත්වා එකමෙකස්ස පදස්ස අත්ථවණ්ණනා. අයං සබ්බත්ථෙව ලබ්භති. චතුක්කං බන්ධිත්වාති කණ්හපක්ඛෙ උපමුපමෙයාද්වයං,

තථා සුක්කපක්ඛෙති ඉදං චතුක්කං යොජෙත්වා. අයං ඊදිසෙසු එව සුත්තෙසු ලබ්භති. පරියොසානගමනන්ති කෙචි තාව ආහු – “කණ්ඨපක්ඛෙ උපමං දස්සෙත්වා උපමා ච නාම යාවදෙව උපමෙයාසම්පට්ඨානත්ථාති උපමෙයාත්ථං ආහරිත්වා සංකිලෙසපක්ඛනිද්දෙසො ච වොදානපක්ඛවිභාවනත්ථායාති සුක්කපක්ඛම්පි උපමුපමෙයාවිභාගෙන ආහරිත්වා සුත්තත්ථස්ස පරියොසාපන”න්ති. කණ්ඨපක්ඛෙ උපමෙයාං දස්සෙත්වා පරියොසානගමනාදිසුපි එසෙව නයො. අපරෙ පන “කණ්ඨපක්ඛෙ සුක්කපක්ඛෙ ච තංතං උපමුපමෙයාත්ථානං විසුං විසුං පරියොසාපෙත්වා ච කථනං පරියොසානගමන”න්ති වදන්ති. අයන්ති නිසින්නවත්තිකා. ඉධාති ඉමස්මිං ගොපාලකසුත්තෙ. සබ්බාවරියානං ආචිණ්ණාති සබ්බෙහිපි පුබ්බාවරියෙහි ආවරිතා සංවණ්ණිතා, තථා චෙව පාළි පවත්තාති.

අඬගීයන්ති අවයවභාවෙන ඤායන්තිති අඬගානි, භාගා. තානි පනෙත්ථ යස්මා සාවජ්ජසභාවානි, තස්මා ආහ “අඬගෙහීති අගුණකොට්ඨාසෙහි”ති. ගොමණ්ඩලන්ති ගොසමුහං. පරිහරිතුන්ති රක්ඛිතුං. තං පන පරිහරණං පරිග්ගහෙත්වා විවරණන්ති ආහ “පරිග්ගහෙත්වා විවරිතු”න්ති. වඩ්ඪිත්ති ගුන්තං බහුභාවං බහුගොරසතාසඬබාතං පරිවුද්ධිං. “එත්තකම්ද”න්ති රුපියතීති රූපං, පරිමානපරිච්ඡෙදොපි සරිරරූපමිති ආහ “ගණනතො වා වණ්ණතො වා”ති. න පරියෙසති විනට්ඨභාවස්සෙව අජානනතො. නීලාති එත්ථ ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන සෙතසබ්බලාදිවණ්ණං සඬගණ්භාති.

ධනුසත්තිසුලාදීති එත්ථ ඉස්සාසාවරියානං ගාවිසු කතං ධනුලක්ඛණං. කුමාරහත්තිගණානං ගාවිසු කතං සත්තිලක්ඛණං. ඉස්සරහත්තිගණානං ගාවිසු කතං සුලලක්ඛණන්ති යොජනා. ආදි-සද්දෙන රාමවාසුදෙවගණාදීනං ගාවිසු කතං ඵරසුචක්කාදිලක්ඛණං සඬගණ්භාති.

නීලමක්ඛිකාති පිඬගලමක්ඛිකා, බුද්දමක්ඛිකා එව වා. සට්ඨි රූජති එතායාති සාට්ඨිකා, සංවද්ධා සාට්ඨිකාති ආසාට්ඨිකා. තෙනාහ “වඩ්ඪන්ති”තිආදි.

වාකෙනාති වාකපත්තෙන. වීරකෙනාති පිලොතිකෙන. අත්තොවස්සෙති වස්සකාලස්ස අබ්භන්තරෙ. නිග්ගාහන්ති සුසුමාරාදිග්ගාහරහිතං. පීතන්ති පානියස්ස පීතභාවං. සිහබ්බාග්ඝාදිපරිස්සයෙන සාසඬකො සජ්ජපට්ඨයො.

පඤ්ච අභානි භූතානි එතස්සාති පඤ්චාහිතො, සො එව වාරොති පඤ්චාහිකවාරො. එවං සත්තාහිකවාරොති චෙදිතබ්බො. විණ්ණට්ඨානන්ති චරිතට්ඨානං ගොචරග්ගහිතට්ඨානං.

පිතුට්ඨානන්ති පිතරා කාතබ්බට්ඨානං, පිතරා කාතබ්බකරණන්ති අත්ථො. යථාරූථිං ගහෙත්වා ගච්ජන්තීති ගුන්තං රූපිඅනුරූපං ගොචරභූමියං වා නදිපාරං වා ගහෙත්වා ගච්ජන්ති. ගොහත්තන්ති කජ්ජාසට්ඨිකාදිමිස්සං ගොභුඤ්ජිතබ්බං හත්තං, හත්තග්ගහණෙනෙව යාගුපි ගහිතා.

347. “ද්විභාකාරෙහි” ති වුත්තං ආකාරද්වයං දස්සෙතුං “ගණනතො වා සමුට්ඨානතො වා” ති වුත්තං. එවං පාළියං ආගතාති “උපවයො සන්තති” ති ඡාතිං ද්විධා භින්නිත්වා හදයවත්ථුං අග්ගහෙත්වා “දස ආයතනාති පඤ්චදස සුමුරුපාති” ති එවං රූපකණ්ඩපාළියං (ධ. ස. 651-655) ආගතා. පඤ්චවීසති රූපකොට්ඨාසාති සලක්ඛණතො අඤ්ඤමඤ්ඤසඬකරාභාවතො රූපභාගා. රූපකොට්ඨාසාති වා විසුං විසුං අප්පවත්තිත්වා කලාපභාවෙනෙව පවත්තනතො රූපකලාපා. කොට්ඨාසාති ව අංසා, අවයවාති අත්ථො. කොට්ඨන්ති වා සරීරං, තස්ස අංසා කෙසාදයො කොට්ඨාසාති අඤ්ඤෙපි අවයවා කොට්ඨාසා විය කොට්ඨාසා. සෙය්‍යථාපීති උපමාසංසන්දනං. තත්ථ රූපං පරිග්ගහෙත්වාති යථාවුත්තං රූපං සලක්ඛණතො ඤාණෙන පරිග්ගණ්හිත්වා. අරූපං වචන්ථපෙත්වාති තං රූපං නිස්සාය ආරම්මණඤ්ච කත්වා පවත්තමානෙ වෙදනාදිකෙ චත්තාරො ඛන්ධෙ “අරූප” ති වචන්ථපෙත්වා. රූපාරූපං පරිග්ගහෙත්වාති පුන තත්ථ යං රූප්පනලක්ඛණං, තං රූපං, තදඤ්ඤං අරූපං, උභයවිනිමුත්තං කිඤ්චි නත්ථි අත්තා වා අත්තනියං වාති එවං රූපාරූපං පරිග්ගහෙත්වා. තදුභයඤ්ච අවිජ්ජාදිනා පච්චයෙන සප්පච්චයන්ති පච්චයං සල්ලක්ඛෙත්වා අනිච්චාදිලක්ඛණං ආරොපෙත්වා යො කලාපසම්මසනාදික්කමෙන කම්මට්ඨානං මත්ථකං පාපෙතුං න සක්කොති, සො න වඩ්ඪතීති යොජනා.

එත්තකං රූපං එකසමුට්ඨානන්ති චක්ඛායතනං, සොතසානජීවිභාකායායතනං ඉත්ථිත්ථියං පුරිසිත්ථියං ජීවිතිත්ථියන්ති අට්ඨවිධං කම්මවසෙන, කායවිඤ්ඤත්ති වච්චිඤ්ඤත්ති ඉදං ද්වයං චිත්තවසෙනාති එත්තකං රූපං එකසමුට්ඨානං. සද්දායතනමෙකං උතුචිත්තවසෙන ද්විසමුට්ඨානං. රූපස්ස ලභ්‍යතා මුද්‍යතා කම්මඤ්ඤතාති එත්තකං රූපං උතුචිත්තාභාරවසෙන තිසමුට්ඨානං. රූපගන්ධරසථොට්ඨබ්බායතනං ආකාසධාතු ආපොධාතු කඛළිකාරො ආභාරොති එත්තකං රූපං උතුචිත්තාභාරකම්මවසෙන චතුසමුට්ඨානං. උපවයො සන්තති ජරතා රූපස්ස අනිච්චතාති එත්තකං රූපං න කුතොචි සමුට්ඨාතීති න ඡානාති. සමුට්ඨානතො රූපං අජානන්තොතිආදීසු වත්තබ්බං “ගණනතො රූපං අජානන්තො” තිආදෙසු වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

කම්මලක්ඛණොති අත්තනා කතං දුච්චරිතකම්මං ලක්ඛණං එතස්සාති කම්මලක්ඛණො, බාලො. වුත්තඤ්ඤෙනං – “තීණිමානි, භික්ඛවෙ, බාලස්ස බාලලක්ඛණාති. කතමානි තීණි? දුච්චන්තිතචින්ති හොති, දුබ්භාසිතභාසි, දුක්කට්ඨකම්මකාරී. ඉමානි බො...පෙ.... ලක්ඛණාති” ති (අ. නි. 3.2; නෙත්ති. 116). අත්තනා කතං සුචරිතකම්මං ලක්ඛණං එතස්සාති කම්මලක්ඛණො, පණ්ඩිතො. වුත්තම්පි වෙනං – “තීණිමානි, භික්ඛවෙ, පණ්ඩිතස්ස පණ්ඩිතලක්ඛණාති. කතමානි තීණි? සුචන්තිතචින්ති හොති, සුභාසිතභාසි, සුකතකම්මකාරී. ඉමානි බො...පෙ.... පණ්ඩිතලක්ඛණාති” ති (ම. නි. 3.253; අ. නි. 3.3; නෙත්ති. 116). තෙනාහ “කුසලාකුසලං කම්මං පණ්ඩිතමාලලක්ඛණං” ති. බාලෙ වජ්ජෙත්වා පණ්ඩිතෙ න සෙවතීති යං බාලපුග්ගලෙ වජ්ජෙත්වා පණ්ඩිතසෙවනං අත්ථකාමෙන කාතබ්බං, තං

න කරොති. තථාභූතස්ස අයමාදීනවොති දස්සෙතුං පුන “බාලෙ වජ්ජෙත්වා”ති ආදි
 චුත්තං. තත්ථ යං භගවතා “ඉදං වො කප්පති”ති අනුඤ්ඤාතං, තදනුලොමඤ්ඤෙව,
 තං කප්පියං. යං “ඉදං වො න කප්පති”ති පටික්ඛිත්තං, තදනුලොමඤ්ඤෙව, තං
 අකප්පියං. යං කොසල්ලසම්භූතං, තං කුසලං, තප්පට්ඨකං අකුසලං. තදෙව
 සාවජ්ජං, කුසලං අනවජ්ජං. ආපත්තිතො ආදිතො ද්වෙ ආපත්තික්ඛන්ධා ගරුකං,
 තදඤ්ඤං ලහුකං. ධම්මතො මහාසාවජ්ජං ගරුකං, අප්පසාවජ්ජං ලහුකං.
 සප්පට්ඨකාරං සතෙකිච්චං, අප්පට්ඨකාරං අතෙකිච්ජං. ධම්මනානුගතං කාරණං, ඉතරං
 අකාරණං. තං අජානන්තොති කප්පියාකප්පියං ගරුකලහුකං සතෙකිච්ජාතෙකිච්ජං
 අජානන්තො සුච්ඡුද්ධං කත්වා සීලං රක්ඛිතුං න සක්කොති, කුසලාකුසලං
 සාවජ්ජානවජ්ජං කාරණාකාරණං අජානන්තො ඛන්ධාදීසු අකුසලතාය
 රූපාරූපපරිගහමිපි කාතුං න සක්කොති, කුතො තස්ස කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා
 වඩ්ඪතා. තෙනාහ “කම්මට්ඨානං ගහෙත්වා වඩ්ඪෙතුං න සක්කොති”ති.

ගොවණසදිසෙ අත්තභාවෙ උප්පජ්ජිත්වා තත්ථ දුක්ඛුප්පත්තිහෙතුතො
 මිච්ඡාචිතක්කා ආසාට්ඨකා වියාති ආසාට්ඨකාති ආහ “අකුසලචිතක්කං ආසාට්ඨකං
 අහාරෙත්වා”ති.

“ගණ්ඨොති බො, හික්ඛෙව, පඤ්චන්තෙනං උපාදානක්ඛන්ධානං
 අධිවචන”න්ති වචනතො (අ. නි. 8.56) ඡහි වණුමුඛෙහි විස්සන්දමානායුසො
 ගණ්ඨො විය පිලොතිකඛණ්ඨෙන ඡහි ද්වාරෙහි විස්සන්දමානකිලෙසාසුචි
 අත්තභාවවණො සතිසංවරෙන පිදහිතබ්බො, අයං පන එවං න කරොතිති ආහ “යථා
 සො ගොපාලකො වණං න පට්ඨිජාදෙති, එවං සංවරං න සම්පාදෙති”ති.

යථා ධුමො ඉන්ධනං නිස්සාය උප්පජ්ජමානො සණ්භො සුඛුමො තං තං විවරං
 අනුපවිස්ස බ්‍යාපෙන්නො සත්තානං ඩංසමකසාදිපරිස්සයං විනොදෙති,
 අග්ගිජාලසමුට්ඨානස්ස පුබ්බඛගමො හොති, එවං ධම්මදෙසනාඤ්ඤාණස්ස
 ඉන්ධනභූතං රූපාරූපධම්මජාතං නිස්සාය උප්පජ්ජමානා සණ්භො සුඛුමා තං තං
 ඛන්ධන්තරං ආයතනන්තරඤ්ඤං අනුපවිස්ස බ්‍යාපෙති, සත්තානං
 මිච්ඡාචිතක්කාදිපරිස්සයං විනොදෙති, ඤාණග්ගිජාලසමුට්ඨානස්ස පුබ්බඛගමොති
 ධුමො වියාති ධුමොති ආහ “ගොපාලකො ධුමං විය ධම්මදෙසනාධුමං න
 කරොති”ති. අත්තතො සන්තිකං උපගන්ත්වා නිසින්නස්ස කාතබ්බා තදනුච්ඡවිකා
 ධම්මකථා උපනිසින්නකථා. කතස්ස දානාදිපුඤ්ඤස්ස අනුමොදනකථා
 අනුමොදනා. තතොති ධම්මකථාදීනං අකරණතො. “බහුස්සුතො ගුණවා”ති න
 ජානන්තිති කස්මා චුත්තං, නනු අත්තතො ජානාපනත්ථං ධම්මකථාදි න
 කාතබ්බමෙවාති? සච්චං, න කාතබ්බමෙව, සුද්ධාසයෙන පන ධම්මෙ කථිතෙ තස්ස
 ගුණජානනං සන්ධායෙන චුත්තං. තෙනාහ භගවා –

“නාභාසමානං ජානන්ති, මිස්සං බාලෙහි පණ්ඩිතං;
 භාසයෙ ජොතයෙ ධම්මං, පග්ගණ්හෙ ඉසිනං ධජ”න්ති. (සං. නි. 2.241);

තරන්ති එත්ථාති තිත්ථං, නදීතළාකාදීනං නභානාදිඅත්ථං ඔතරණට්ඨානං. යථා පන තං උදකෙන ඔතිණ්ණසත්තානං සරීරමලං පවාහෙති, පරිස්සමං විනොදෙති, විසුද්ධිං උප්පාදෙති, එවං බහුස්සුතා අත්තනො සමීපං ඔතිණ්ණසත්තානං ධම්මුදකෙන චිත්තමලං පවාහෙන්නි, පරිස්සමං විනොදෙන්නි, විසුද්ධිං උප්පාදෙන්නි, තස්මා තෙ තිත්ථං වියාති තිත්ථං. තෙනාහ “තිත්ථංභූතෙ බහුස්සුතභික්ඛු”ති. බ්‍යඤ්ජනං කථං රොපෙතබ්බන්නි, හන්තෙ, ඉදං බ්‍යඤ්ජනං අයං සද්දො කථං ඉමස්මිං අත්ථෙ රොපෙතබ්බො, කෙන පකාරෙන ඉමස්ස අත්ථස්ස වාවකො ජාතො. “නිරුපෙතබ්බ”න්ති වා පාඨො, නිරුපෙතබ්බං අයං සභාවනිරුත්ති කථමෙත්ථ නිරුල්භාති අධිප්පායො. ඉමස්ස භාසිතස්ස කො අත්ථොති සද්දත්ථං පුච්ඡති. ඉමස්මිං යානෙති ඉමස්මිං පාළිපදෙසෙ. පාළි කිං වදෙතිති භාවත්ථං පුච්ඡති. අත්ථො කිං දීපෙතිති භාවත්ථං වා සඬකෙතත්ථං වා. න පරිපුච්ඡතිති විමතිවිෂේදනපුච්ඡාවසෙන සබ්බසො පුච්ඡං න කරොති. න පරිපඤ්භතීති පරි පරි අත්තනො ඤාතුං ඉච්ඡං න ආචික්ඛති න විභාවෙති. තෙනාහ “න ජානාපෙති”ති. තෙති බහුස්සුතභික්ඛු. විවරණං නාම අත්ථස්ස විභජ්ඨවා කථනන්ති ආහ “භාජෙත්ථා න දස්සෙත්ති”ති. අනුත්තානීකතන්ති ඤාණෙන අපාකට්ඨිකතං ගුරුභං පටිච්ඡන්තං. න උත්තානීකරොත්තිති සිනෙරුමුලකං වාලිකං උද්ධරන්තො විය පටච්ඡන්ධාරොදකං විවරිත්ථා දස්සෙත්තො විය ව උත්තානං න කරොත්ති. එවං යස්ස ධම්මස්ස වසෙන බහුස්සුතා “තිත්ථ”න්ති වුත්තා පරියායතො, ඉදානි තමෙව ධම්මං නිප්පරියායතො තිත්ථන්ති දස්සෙතුං “යථා වා”තිආදි වුත්තං. ධම්මො හි තරන්ති එතෙන නිබ්බානං නාම තළාකන්ති “තිත්ථ”න්ති වුච්චති. තෙනාහ භගවා සුමෙධභූතො –

“එවං කිලෙසමලධොවං, විජ්ජන්තෙ අමතන්තලෙ;
න ගවෙසති තං තළාකං, න දොසො අමතන්තලෙ”ති. (බු. වං. 2.14);

ධම්මස්සෙව නිබ්බානස්සොතරණතිත්ථභූතස්ස ඔතරණපකාරං අජානන්තො “ධම්මතිත්ථං න ජානාති”ති වුත්තො.

පීතෘපීතන්ති ගොගණෙ පීතං අපීතඤ්ච ගොරූපං න ජානාති න චින්දති. අචින්දන්තො හි න ලභතීති වුත්තො. “ආනිසංසං න චින්දති”ති වත්ථා තස්ස අචින්දනාකාරං දස්සෙත්තො “ධම්මස්සවනග්ගං ගන්ත්වා”තිආදිමාහ.

අයං ලොකුත්තරොති පදං සන්ධායාහ “අරිය”න්ති. පච්චාසන්තිඤායෙන අනන්තරවිධිප්පට්ඨෙසධො වා, අරිය-සද්දො වා නිද්දොසපරියායො දට්ඨබ්බො. අට්ඨඨගිකන්ති ව විසුං එකජ්ඣඤ්ච අට්ඨඨගිකං උපාදාය ගහෙතබ්බං, අට්ඨඨගතා බාහුල්ලතො ව. එවඤ්ච කත්ථා සත්තඨගස්සපි අරියමග්ගස්ස සඬගහො සිද්ධො භොති.

වත්තාරො සතිපට්ඨානෙතිආදියු අවිසෙසෙන සතිපට්ඨානා වුත්තා. තත්ථ කායවෙදනාවිත්තධම්මාරම්මණා සතිපට්ඨානා ලොකියා, තත්ථ

සම්මොහවිද්ධංසනවසෙන පවත්නා නිබ්බානාරම්මණා ලොකුත්තරාති එවං ඉමෙ ලොකියා, ඉමෙ ලොකුත්තරාති යථාභූතං න පජානාති.

අනවසෙසං දුභතීති පටිග්ගහණෙ මත්තං අජානන්තො කිස්මිඤ්චි දායකෙ සද්ධාභානියා කිස්මිඤ්චි පච්චයභානියා අනවසෙසං දුභති. වාචාය අභිභාරො වාචාභිභාරො. පච්චයානං අභිභාරො පච්චයාභිභාරො.

ඉමෙ අම්හෙසු ගරුවත්තීකාරං න කරොන්තීති ඉමිනා නවකානං භික්ඛූනං ධම්මසම්පට්පත්තියා අභාවං දස්සෙති ආවරියුපජ්ඣායෙසු පිතුපෙමස්ස අනුපට්ඨාපනතො. තෙන ච සික්ඛාගාරවතාභාවදීපනෙන සඬගහස්ස අභාජනභාවං, තෙන ථෙරානං තෙසු අනුග්ගභාභාවං. න භි සීලාදිගුණෙහි සාසනෙ ථීරභාවජ්ජත්තා අනනුග්ගහෙතබ්බෙ සබ්බමචාරී අනුග්ගණ්හන්ති, නිරත්ථකං චා අනුග්ගහං කරොන්ති. තෙනාහ “නවකෙ භික්ඛු”ති. ධම්මකථාබන්ධන්ති පචෙණ්ඤාගතං පකිණ්ණකධම්මකථාමග්ගං. සච්චසත්තපට්ඨපන්ධිපච්චයාකාරපට්ඨසංයුත්තං සුඤ්ඤතාදීපනං ගුණගන්ථං. චූත්තවිපල්ලාසවසෙනාති “න රූපඤ්ඤ”තිආදීසු චූත්තස්ස පටිසෙධස්ස පටික්ඛෙපවසෙන අග්ගහණවසෙන. යොජෙත්වාති “රූපඤ්ඤ හොතීති ගණනාතො චා වණ්ණනො චා රූපං ජානාති”තිආදිනා, “තස්ස ගොගණොපි න පරිභායති, පඤ්චගොරසපරිභොගතොපි න පරිබාහිරො හොතී”තිආදිනා ච අත්ථං යොජෙත්වා. චෙදිතබ්බොති තස්මිං තස්මිං පදෙසෙ යථාරහං අත්ථො චෙදිතබ්බො.

මහාගොපාලකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

4. චූළගොපාලකසුත්තවණ්ණනා

350. චෙලුක්කාභීති චෙලමයාහි උක්කාහි. උක්කභූතාති චෙලාති එත්ථාති උක්කචෙලා, නගරං. සබ්බා ගඬිගා පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායතීති පකතිවක්ඛුස්ස පාකටා හුත්වා උපට්ඨාති, දිබ්බවක්ඛුස්ස පන සමන්තවක්ඛුස්ස චා යත්ථ කත්ථවි නිසින්තස්සපි භගවතො පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායතෙව. සොත්ථීති අනුපද්දවො. වඩ්ඪීති අපරිභාති. ආරොග්ගන්ති අරොගතා ආබාධාභාවො.

මගධො ජනපදො නිවාසො එතස්සාති මාගධො, මාගධොච මාගධිකො. පඤ්ඤාය නාම දුට්ඨුභාවො නත්ථි එකන්තානවජ්ජතාය, තස්මා දු-සද්දො අභාවවාචී “දුස්සීලො”තිආදීසු විය, ජාති-සද්දො ච සභාවත්ථොති ආහ “නිජ්පඤ්ඤසභාවො”ති. -සද්දො ආරම්භත්ථොති ආහ “පතාරෙසීති තාරෙතුං ආරහී”ති පරතීරං ගාවීනං අජ්ජත්තත්තා. සුච්ඡෙදානන්ති සුන්දරවිදෙහානං. විදෙහරට්ඨං කිර භූමිභාගදස්සනසම්පත්තියා ච වනරාමණෙයාකාදිනා ච සුන්දරං. ආමණ්ඩලිකං කරිත්වාති ආවත්තෙ පතිතා තෙමණ්ඩලාකාරෙන පරිබ්භමිත්වා. කතිපයාපි ගාවියො අසෙසෙත්වා නදීසොතෙන චූළහත්තා චූත්තං “අවඩ්ඪීං විනාසං පාපුණ්ණ”ති. කතිපයාසුපි හි අවසිට්ඨාසු ගාවියු අනුක්කමෙනපි සියා ගොගණස්ස

වඩිසීති. විස්සමට්ඨානන්ති පරිස්සමවිනොදනට්ඨානං. තිත්ථා භට්ඨාති ගහෙනුං අසමත්ථතාය තිත්ථං අප්පත්තා. අරොගො නාම නාභොසීති ලොමමත්තමිපි අසෙසෙත්වා සබ්බා ගාවියො නදිසොතෙ විනට්ඨාති අත්ථො.

යෙසු ඛන්ධායතනධාතුසු ඉධ ලොකසමඤ්ඤා, තෙ අජානන්තා “අකුසලා ඉමස්ස ලොකස්සා”ති චුත්තාති ආහ “ඉධලොකෙ ඛන්ධධාතායතනෙසු අකුසලා අෂෙකා”ති. අයමෙව නයො “අකුසලා පරස්ස ලොකස්සා”ති එත්ථාපිති ආහ “පරලොකෙපි එසෙව නයො”ති. මාරො එත්ථ ධියතීති මාරධෙය්‍යං. මාරොති චෙත්ථ කිලෙසමාරො චෙදිතබ්බො. ඛන්ධාභිසඬ්ඛාරා හි තස්ස පවත්තනභාවෙන ගහිතා, මච්චුමාරො විසුං ගහිතො එව, කිලෙසමාරවසෙනෙව ච දෙවපුත්තමාරස්ස කාමභවෙ ආධිපච්චන්ති. තෙසන්ති යෙ ඉධලොකාදීසු අෂෙකා, තෙසං. තෙ පන උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන දස්සෙන්නො ආහ “ඉමිනා ජ සත්ථාරො දස්සිතා”ති.

351. බලවගාවොති බලවන්තෙ ගොරුපෙ. තෙ පන දම්මතං උපගතගොණා චෙව ධෙනුයො වාති ආහ “දන්තගොණෙ චෙව ධෙනුයො වා”ති. අවිජාතගාවොති න විජාතගාවියො. වච්ඡකෙති බුද්දකච්ඡිෂෙ. අප්පත්ථො හි අයං ක-සද්දො. තෙනාහ “තරුණච්ඡකෙ”ති. කිසාබලකෙති දුබ්බලෙ.

352. මාරස්ස තණ්හාසොතං ඡෙත්ථාති ඛන්ධමාරසමිඛන්ධිතණ්හාසඬ්ඛාතං සොතං සමුච්ඡින්නිත්වා. තයො කොට්ඨාසෙ බෙපෙත්වා ධීතාති අනාගාමිනො සන්ධායාහ. සබ්බවාරෙසුති සකදාගාමිසොතාපන්නඅට්ඨමකචාරෙසු. තත්ථ පන යථාක්කමං චතුමග්ගවජ්ඣානං කිලෙසානං ද්වෙ කොට්ඨාසෙ බෙපෙත්වා ධීතා, එකකොට්ඨාසං බෙපෙත්වා ධීතා, පඨමං කොට්ඨාසං බෙපෙන්නොති වත්තබ්බං. ධම්මං අනුස්සරන්ති, ධම්මස්ස වා අනුස්සරණසීලාති ධම්මානුසාරිනො. ධම්මොති චෙත්ථ පඤ්ඤා අධිජපෙතා. සද්ධං අනුස්සරන්ති, සද්ධාය වා අනුස්සරණසීලාති සද්ධානුසාරිනො.

ජානතාති එත්ථ ජානනකිරියාවිසයස්ස අවිසෙසිතත්තා අධිකාරවසෙන අනවසෙසඤ්ඤායවිසෙසා අධිජපෙතාති ආහ “සබ්බධම්මෙ ජානන්තෙනා”ති. අන්නොසාරවිරහතො අබ්භුග්ගතට්ඨෙත ව නලො වියාති නලො, මානොති ආහ “විගතමානනළං කත”න්ති. බෙමං පත්ථෙට්ඨාති එත්ථ චතුහි යොගෙහි අනුපද්දවත්තා “බෙම”න්ති අරහත්තං අධිජපෙතං. පත්ථනා ව ඡන්දපත්ථනා, න තණ්හාපත්ථනාති ආහ “කත්තුකම්‍යතාඡන්දෙන අරහත්තං පත්ථෙට්ඨා”ති. පත්තායෙව නාම තස්ස පත්තියා න කොචි අන්තරායො. සොත්ථිනා පාරගමනං උද්දිස්ස දෙසනං ආරහිත්වා බෙමජ්ජත්තියා දෙසනාය පරියොසාපිතත්තා යථානුසන්ධිනාව දෙසනං නිට්ඨාපෙසීති.

චූළගොපාලකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

5. චූළසච්චකසුත්තවණ්ණනා

353. හංසවට්ඨකච්ඡන්තෙනාති හංසවට්ඨකපට්ඨච්ඡන්තෙන,
හංසමණ්ඩලාකාරෙනාති අත්ථො.

වදන්ති එතෙනාති වාදො, මග්ගො. කිං වදන්ති? උත්තරං. වාදානං සතාති වාදසතාති. “නිගණ්ඨො පඤ්චවාදසතාති, නිගණ්ඨී පඤ්චවාදසතාති”ති එවං නිගණ්ඨො ව නිගණ්ඨී ව පඤ්ච පඤ්ච වාදසතාති උග්ගහෙත්වා විවරන්තා. කිරියතො තෙ පුච්ඡිංසු, ලිඛිගතො පන නිගණ්ඨහාවො ඤාතො. තෙනාහ “අහං වාදං ආරොපෙස්සාමි”ති.

ජග්ගන්තො සම්මජ්ජනාදිවසෙන. දිවාතරන්ති අතිදිවං. “කස්ස පුච්ඡා, කස්ස විස්සජ්ජනං හොතු”ති පරිබ්බාජිකාහි වුත්තෙ ථෙරො ආහ “පුච්ඡා නාම අම්භාකං පත්තා”ති. පුච්ඡා වාදානං පුබ්බපක්ඛො, යස්මා තුම්භෙ වාදපසුතා වාදාහිරතා ධජං පග්ගස්ස විවරට්ඨ, තස්මා වාදානං පුබ්බපක්ඛො අම්භාකං පත්තො, එවං සන්තෙපි තුම්භාකං මාතුගාමහාවතො පුබ්බපක්ඛං දෙමාති ආහ “තුම්භෙ පන මාතුගාමා නාම පයමං පුච්ඡං”ති. තා පරිබ්බාජිකා එකෙකා අභිසංකමාසත්වාදමග්ගං පුච්ඡන්තියො වාදසහස්සං පුච්ඡිංසු. යථා නිසිතස්ස ඛග්ගස්ස කුමුදනාලවිජෙදනෙ කිමත්ථි භාරියං, එවං පටිසම්භිදාප්පත්තස්ස සාවකෙසු පඤ්ඤවන්තානං අග්ගහාවෙ ඨිතස්ස ධම්මසෙනාපතීනො පුටුප්පනපරිකප්පිතපඤ්ඤවිස්සජ්ජනෙ කිමත්ථි භාරියං. තෙනාහ “ථෙරො ඛග්ගෙනා”තිආදි. තත්ථ නිජ්ජටං නිග්ගණ්ඨීං කත්වාති යථා තා පුන තත්ථ ජටං ගණ්ඨීං කාතුං න විසහන්ති, තථා විජටෙත්වා කථෙසි. අයං ථෙරො චතුරඤ්ඤාසම්මන්තාගතෙ අන්ධකාරෙ සහස්සවට්ඨිකං දිපෙන්තො විය අඤ්ඤෙසං අවිසයෙ අන්ධකාරභූතෙ පඤ්ඤෙ පුච්ඡිතමත්තෙයෙව විස්සජ්ජෙසිති ථෙරස්ස පඤ්ඤාවෙයාත්තියං දිස්වා සයඤ්ඤෙ අන්තිමභවිකතාය කොහඤ්ඤෙ යාතුං අසක්කොන්තියො “එත්තකමෙව, හන්තෙ, මයං ඡානාමා”ති ආහංසු. ථෙරස්ස විසයන්ති ථෙරස්ස පඤ්ඤාවිසයං.

නෙව අන්තං න කොට්ඨං අද්දසංසුති එකන්ති වත්තබ්බස්ස බහුභාවතො තස්සා පුච්ඡාය අත්ථො එවමන්තො එවමවසානකොට්ඨි න පස්සිංසු න ඡාතිංසු. ථෙරො තාසං අජ්ඣාසයං ඔලොකෙන්තො පබ්බජ්ජාරූපිං දිස්වා ආහ “ඉදානි කිං කරිස්සං”ති? උත්තරිතරපඤ්ඤාති වාදමග්ගපරිවයෙන මෙධාවිතාය ව යාදිසා තාසං පඤ්ඤා, තතො උත්තරිතරපඤ්ඤො.

කථාමග්ගොති වාදමග්ගො. තස්මා තෙහි තෙහි පරප්පවාදාදිහි හස්සං වාදමග්ගං පකාරෙහි වදෙතිති හස්සප්පවාදකො. පණ්ඩිතවාදොති අහං පණ්ඩිතො නිපුණො බහුස්සුතොති එවංවාදී. යං යං නක්ඛත්තවාරෙන ආදිසතීති නක්ඛත්තගතියා කාලඤ්ඤාණෙන “අසුකදිවසෙ වන්දග්ගාහො හවිස්සති, සුරියග්ගාහො හවිස්සති”තිආදිනා යං යං ආදෙසං හණති. සාධුලද්ධිකො ඤාණසම්පත්තියා සුන්දරො. ආරොපිතොති පටිඤ්ඤාහෙතුනිදස්සනාදිදොසං උපරි ආරොපිතො වාදො ස්වාරොපිතො. දොසපදං ආරොපෙන්තෙන වාදිනා පරවාදිමිති අභිභූයා තස්ස ධාතුක්ඛොහොපි සියා, විත්තවික්ඛෙපෙන යෙන දොසො තෙන සඤ්ඤාපිතො

සම්පවෙධිතොති. පුණ්ණන්ති සරිරං බොහිතන්ති කත්වා. පුණ්ණන්ති හි ලොහිතපිත්තසෙම්භානං අධිවචනං සබ්බභිගසරිරධාරණතො. අපිච පුණ්ණපදො නාම අත්ථි කථාමග්ගො වාදමග්ගං ගණ්හන්තානං. සච්චකො පන කොහඤ්ඤෙ යත්වා අත්තනො වාදප්පහෙදවසෙන පරෙ විම්භාපෙන්නො “පුණ්ණං වෙපාහ”න්තිආදිමාහ. සාවකානං විනයං නාම සික්ඛාපදං, තඤ්ච ධම්මදෙසනා හොතීති එසා එව වස්ස අනුසාසනීති විනයනාදිමුඛෙන සම්මාසම්බුද්ධස්ස මතං සාසනං පුච්ඡන්නො සච්චකො “කථං පන, හො, අස්සපී”න්තිආදිමාහ. අපස්ස ථෙරො “ලක්ඛණත්තයකථා නාම අනඤ්ඤසාධාරණා බුද්ධාවෙණිකා ධම්මදෙසනා, තත්‍ර ච මයා අනිච්චකථාය සමුට්ඨාපිතාය තං අසහන්නො සච්චකො තුච්ඡමානෙන පට්ඨායන්නො කුරුමානො ලිච්ඡවී ගහෙත්වා භගවතො සන්තිකං ආගමීස්සති, අපස්ස භගවා වාදං මද්දිත්වා අනිච්චන්ති පතිට්ඨපෙන්නො ධම්මං කථෙස්සති, තදා භවිස්සති විජහිතවාදො සම්මාපටිපත්තියා පතිට්ඨිතො”ති වින්තෙත්වා අනිච්චානත්තලක්ඛණපටිසංයුත්තං භගවතො අනුසාසනං දස්සෙන්නො “එවං, හො, අග්ගිවෙස්සනා”න්තිආදිමාහ.

කස්මා පනෙත්ථ දුක්ඛලක්ඛණං අග්ගහිතන්ති ආහ “ථෙරො පනා”න්තිආදි. “උපාරම්භස්ස ඔකාසො හොති”ති සඬබ්භෙපතො චුත්තං විචරිතුං. “මග්ගඵලානී”න්තිආදි චුත්තං. තත්ථ පරියායෙනාති සඬබ්බාරදුක්ඛතාපරියායෙන. අයන්ති සච්චකො. නයිදං තුම්භාකං සාසනං නාමාති යත්ථ තුම්භෙ අවට්ඨිතා, ඉදං තුම්භාකං සබ්බඤ්ඤසාසනං නාම න හොති දුක්ඛතො අනිස්සරණත්තා, අථ බො මහාආසාතනං නාමෙතං, මහාදුක්ඛනිද්දිට්ඨත්තා පන නිරයුස්සදො නාම උස්සදනිරයො නාම, තස්මා නත්ති නාම තුම්භාකං සුබාසා. උට්ඨායුට්ඨායාති උස්සුක්කං කත්වා, දුක්ඛමෙව ජීරාපෙන්නා සබ්බසො දුක්ඛමෙව අනුභවන්නා, ආහිණ්ඩථ විචරථාති. සබ්බමීදං තස්ස මිච්ඡාපරිකප්පිතමෙව. කස්මා? දුක්ඛසච්චුපසඤ්ඤිතායෙව හෙත්ථ නිප්පරියායකථා නාම. තස්ස හි පරිඤ්ඤත්ථං භගවති බ්‍රහ්මවරියං චුස්සති. මග්ගඵලානි සඬබ්බාරහාවෙන “යදනිච්චං, තං දුක්ඛං”න්ති පරියායතො දුක්ඛං, න නිප්පරියායතො. තෙනාහ “තස්මා”න්තිආදි. සොතුං අයුත්තං මිච්ඡාවාදන්තාති අධිප්පායො.

354. සහ අත්ථානුසාසනං අගාරන්ති සන්ධාගාරං, රාජකුලානං සන්ථාපනඅගාරන්තිපි සන්ධාගාරං, තස්මිං සන්ථාගාරෙති අත්ථො. එකස්මිං කාලෙ තාදිසෙ කාලෙ රාජකිච්චානං සන්ථානමෙත්ථ විචාරෙන්නීති සන්ධාගාරං, තස්මිං සන්ථාගාරෙතිපි අත්ථො. පතිට්ඨිතන්ති “අනිච්චං අනත්තා”ති ව පටිඤ්ඤානං. ඉදානෙව පිට්ඨීං පරිවත්තෙන්නොති භගවතො නලාටං අනොලොකෙත්වා විමුඛභාවං ආපජ්ජන්නො. සුරාසරෙති සුරාසම්පාදකගෙහෙ. පිට්ඨකිලඤ්ජන්ති පිට්ඨයපනකිලඤ්ජං. වාලන්ති වඬගවාරං. සාණසාටකකරණත්ථන්ති සාණසාටකං කරොන්ති එතෙනාති සාණසාටකකරණං, සුත්තං, තදත්ථං. සාණවාකා එතෙසු සන්තීති සාණවාකා, සාණදණ්ඩා. තෙ ගහෙත්වා සාණානං ධොවනසදිසං කිලිතජාතං යථා “උද්දාලපුප්ඵහඤ්ජිකා, සාණහඤ්ජිකා”ති ව. කිං සො භවමානොති කිදිසො හුත්වා සො භවමානො, කිං හොන්නො ලොකෙ

අග්ගපුග්ගලස්ස සම්මාසම්බුද්ධස්ස වාදාරොපනං නාම තතො උත්තරිතරසුරගුණො එව යක්ඛාදිභාවෙන සො භවමානො අභිසම්භුණෙය්‍ය. අයං පන අප්පානුභාවනාය පිසාවරුපො කිං එත්තකං කාලං නිද්දායන්තො අප්ප පබ්බජ්ඣන්වා එවං වදන්ති අධිප්පායො. තෙනාහ “කිං යක්ඛො”තිආදි.

355. මහාමජ්ඣන්තිකසමයෙති මහති මජ්ඣන්තිකකාලෙ, ගගනමජ්ඣෙ සුරියගතවෙලාය. දිවාපධානිකා පධානානුයුඤ්ජකා. චත්තං දස්සෙත්වාති පච්ඡාහත්තං දිවාචිහාරුපගමනතො පුබ්බෙ කාතබ්බවත්තං දස්සෙත්වා පටිපජ්ජිත්වා. භගවත්තං දස්සෙත්තොති භගවති ගාරවබ්බුමානං විභාවෙන්තො උභො භත්ථෙ කමලමකුලාකාරෙ කත්වා උක්ඛිජ්ජ භගවත්තං දස්සෙත්තො.

තං සන්ධායාති තං අපරිච්ඡින්නගණනං සන්ධාය එවං “මහතියා ලිච්ඡවිපරිසායා”ති වුත්තං. කිං සිසෙන භූමිං පහරන්තෙනෙව වන්දනා කතා භොති? කෙරාටිකාති සයා. මොවෙන්තාති භික්ඛාදානතො මොවෙන්තා. අවක්ඛිත්තමත්තිකාපිණ්ඩො වියාති හෙට්ඨාබ්බිත්තමත්තිකාපිණ්ඩො විය. යත්ථ කත්ථවීති අත්තතො අනුරූපං වචනං අසල්ලපෙන්නො යත්ථ කත්ථවි.

356. දිස්සති “ඉදං ඉමස්ස ඵල”න්ති අපදිස්සති එතෙනාති දෙසො, කාරණං, තදෙව තස්ස පවත්තිට්ඨානතාය ඔකාසොති ආහ “කඤ්චිදෙව දෙසන්ති කඤ්චි ඔකාසං කිඤ්චි කාරණං”න්ති. ඔකාසො ධානන්ති ව කාරණං වුවවති “අට්ඨානමෙතං අනවකාසො”තිආදීසු (දී. නි. 3.161; ම. නි. 3.128-131; අ. නි. 1.268-295; විහ. 809). යදාකඬ්ඛිති න වදන්ති අනවසෙසධම්මවිසයත්තා පටිඤ්ඤාය. තුම්භන්ති තුම්භාකං. යක්ඛ...පෙ.... පරිබ්බාජකානන්ති එත්ථ “පුච්ඡාචුසො, යදාකඬ්ඛිති”තිආදීනි (සං. නි. 1.246; සු. නි. ආලවකසුත්ත) පුච්ඡාවචනාති යථාක්කමං යොජෙතබ්බාති.

ඤ්ඤාතා සයං ලොකමීමං පරඤ්ඤාති ඉදං මහාසත්තො නිරයං සග්ගඤ්ඤා තෙසං පච්චක්ඛතො දස්සෙත්වා ආහ.

තග්ග තෙ අභමක්ඛිස්සං, යථාපි කුසලො තථාති යථා පකාරෙන සුකුසලො සබ්බඤ්ඤා ජානාති කථෙති, තථා අහං කථෙස්සාමි. තස්ස පන කාරණං අකාරණඤ්ඤා අවිජානන්තො රාජානං කරොතු වා මා වා, අහං පන තෙ අක්ඛිස්සාමිති ආහ “රාජා ව ඛො...පෙ.... න වා”ති.

කථිතනියාමෙනෙව කථෙන්නොති තෙපරිවට්ටකථාය දුක්ඛලක්ඛණමිපෙස කථෙස්සති, ඉධ පන අඤ්ඤාතා සාවකෙන අස්සජිනා කථිතං, අඤ්ඤාතා සමණෙන ගෞතමෙනාති වචනොකාසපරිහරණත්ථං දුක්ඛලක්ඛණං අනාමසිත්වා ථෙරෙන කථිතනියාමෙනෙව අනිච්චානත්තලක්ඛණමෙව කථෙන්නෙන භගවතා – “රූපං අනත්තා යාව විඤ්ඤාණං අනත්තා”ති වුත්තෙ සච්චකො තං අසම්පට්ඨිජන්තො උපමාය අත්ථඤාපනෙ උපමාපමාණං යථා “ගො විය ගවයො”ති අත්තානං

උපමෙයාං කත්වා උපමාපමාණෙන පතිට්ඨාපෙනුකාමො ආහ “උපමා මං, හො ගොතම, පටිභාති”ති, උපමං තෙ කර්ස්සාමි, උපමායපිධෙකච්චෙ විඤ්ඤා පුරිසා භාසිතස්ස අත්ථං ආජානන්තිති අධිජ්ජායො. භගවා උපමාසතෙන, අඤ්ඤෙන වාපි පමාණෙන තව අත්තා පතිට්ඨාපෙනුං න ලබ්භා අත්තනො විය පමාණස්සපි අනුපලබ්භනතොති ආහ “පටිභාතු තං අග්ගිවෙස්සනා”ති. යථා හි අත්තා නාම කොච්චි පරමත්ථතො න උපලබ්භති එකංසෙන අනුපලද්ධිතො, එවස්ස ඤාපකපුග්ගලං පමාණමිති න උපලබ්භති. තෙනාහ “ආහර තං උපමං විස්සත්ථො”ති, න තෙන තව අත්තවාදො පතිට්ඨං ලභතිති අධිජ්ජායො.

යං දිට්ඨං කාශිකං වා පුඤ්ඤාපුඤ්ඤං පුරිසපුග්ගලෙ උපලබ්භති, තෙන විඤ්ඤායති රූපත්තායං පුරිසපුග්ගලො, තථා යං දිට්ඨං සුඛදුක්ඛපටිසංවෙදනං පුරිසපුග්ගලෙ උපලබ්භති, යං දිට්ඨං නිලාදිසඤ්ජානනං, යං දිට්ඨං රජ්ජනදුස්සනාදි, යං දිට්ඨං ආරම්මණපටිච්ඡානනං පුරිසපුග්ගලෙ උපලබ්භති, තෙන විඤ්ඤායති විඤ්ඤාණත්තායං පුරිසපුග්ගලොති. එවං රූපාදිලක්ඛණො අත්තා තත්ථ තත්ථ කායෙ කල්‍යාණපාපකානං කම්මානං විපාකං සුඛදුක්ඛං පටිසංවෙදෙති, එවඤ්ඤෙනං සම්පට්ච්ඡිතබ්බං, අඤ්ඤථා කම්මඵලසම්බන්ධො න යුජ්ජෙය්‍යාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “ඉමිනා කිං දීපෙති”ති ආදිමාහ. තත්ථ තෙති සත්තා. පතිට්ඨායාති නිස්සාය. “රූපත්තායං පුරිසපුග්ගලො”ති ආදිනා රූපාදිධම්මෙ “අත්තා”ති වත්වා පුන “රූපෙ පතිට්ඨායා”ති ආදිං වදන්තො අයං නිගණ්ඨො අත්තනො වාදං භින්දති පතිට්ඨානස්ස, පතිට්ඨායකස්ස ච අහෙදදීපනතො. රූපාදයො වෙදනාදිසභාවා අත්තා තත්තිස්සයෙන පුඤ්ඤාදිකිරියාසමුපලද්ධිතො ඉධ යං නිස්සාය පුඤ්ඤාදිකිරියා සමුපලබ්භති, තෙ රූපාදයො සත්තසඤ්ඤිතා අත්තසභාවා දිට්ඨා යථා තං දෙවතාදීසු, යෙ පන සත්තසඤ්ඤිතා තතො අඤ්ඤෙ අසත්තසභාවා දිට්ඨා යථා තං කට්ඨකලිඬගරාදීසුති එවං සාධෙතබ්බං අත්ථං සහෙනුං කත්වා දස්සෙන්නො නිගණ්ඨො නිදස්සනං ආනෙසිති ආහ “අතිවිය සකාරණං කත්වා උපමං ආහරි”ති. තස්ස පන “බලකරණියා”ති චුත්තපුරිසජ්ජයොගා විය බීජගාමභූතගාමාපි සජීවා එවාති ලද්ධිති තෙ සදිසුදාහරණභාවෙන චුත්තාති දට්ඨබ්බං. සචෙ පන යෙ ජීවස්ස ආධාරණභාවෙන සහිතෙන පචත්තෙතබ්බභාවෙන සල්ලක්ඛෙතබ්බො, තෙ සජීවාති ඉච්ඡිතා, න කෙවලෙන පචත්තෙතබ්බභාවෙන. එවං සති “බලකරණියා කම්මන්තා”ති වදන්තෙන විසදිසුදාහරණභාවෙන උපනීතන්ති දට්ඨබ්බං.

සමත්ථො නාම නත්ථී අත්තවාදහඤ්ජනස්ස අනත්තතාපතිට්ඨාපනස්ස ච සුගතාවෙණිකත්තා. යං පනෙතරහි සාසනිකා යථාසත්ති තදුභයං කරොන්ති, තං බුද්ධෙහි දින්නතයෙ යත්වා තෙසං දෙසනානුසාරතො. නිවත්තෙත්වාති නිහරිත්වා, විසුං කත්වාති අත්ථො. සකලං වෙසාලිත්ති සබ්බවෙසාලිවාසිනං ජනං නිස්සයුපචාරෙන නිස්සිතං වදති යථා “ගාමො ආගතො”ති. සංවට්ටිත්වාති සම්පිණ්ඩිත්වා, එකජ්ඣං ගහෙත්වාති අත්ථො.

357. පතිට්ඨපෙත්වාති යථා තං වාදං න අවජානාති, එවං පටිඤ්ඤං කාරෙත්වාති අත්ථො. සාති-සද්දො හිංසනත්ථො, තතො ච සද්දවිදු අරහත්ථං තාය-සද්දං

උප්පාදෙන්වා සාතෙතායන්ති රූපසිද්ධිං ඉච්ඡන්තිති ආහ “සාතාරහ”න්ති.
 ඡාපෙතායන්තිආදීසුපි එසෙව නයො. චත්තිතුඤ්ච මරහතීති ම-කාරො
 පදසන්ධිකරො. විසෙසෙන්වා දීපෙතීති “චත්තති” ඉච්චෙව අචත්වා “චත්තිතුඤ්ච
 මරහති”ති දුතියෙන පදෙන භගවතා චුත්තං විසෙසෙන්වා දීපෙති.

පාසාදිකං අභිරූපන්ති අභිමතරූපසම්පන්නං සබ්බාවයවං. තතො එව සුසජ්ජිතං
 සබ්බකාලං සුට්ඨු සජ්ජිතාකාරමෙව. එවංවිධන්ති යාදිසං සන්ධාය චුත්තං, තං
 දස්සෙති “දුබ්බණ්ණ”න්තිආදිනා. ඉමස්මිං යානෙති “චත්තති තෙ තස්මිං රූපෙ
 වසො”ති එතස්මිං කාරණග්ගහණෙ. කාරණඤ්ඤෙතං භගවතා ගතිතං
 “චත්තති...පෙ.... මා අහොසි”ති. තෙනෙනං දස්සෙති රූපං අනත්තා
 අවසචන්තනතො, යඤ්චි වසෙ න චත්තති, තං අනත්තකමෙව දිට්ඨං යථා තං
 සම්පත්ති. වාදන්ති දොසං නිග්ගහං ආරොපෙස්සති. සත්තධා මුද්ධා ඵලතීති
 සහධම්මිකසාකච්ඡාහි තථාගතෙ, පුච්ඡන්තෙ අබ්‍යාකරණෙන විභෙසාය
 කයිරමානත්තා තතියෙ වාරෙ ධම්මතාවසෙන විභෙසකස්ස සත්තධා මුද්ධා ඵලති
 යථා තං සබ්බඤ්ඤාපට්ඨඤ්ඤාය භගවතො සම්මුඛභාවුපගමනෙ. වජිරපාණි පන
 කස්මා යිතො හොතීති? භගවා විය අනුකම්පමානො මහන්තං භයානකං රූපං
 මාපෙත්වා තාසෙන්වා ඉමං දිට්ඨිං විස්සජ්ජාපෙමීති තස්ස පුරතො ආකාසෙ වජිරං
 ආහරන්තො තිට්ඨති, න මුද්ධං ඵාලෙතුකාමො. න හි භගවතො පුරතො කස්සචි
 අනත්ථො නාම හොති. යස්මා පන භගවා එකංසතො සහධම්මිකමෙව පඤ්ඤං
 පුච්ඡති, තස්මා අට්ඨකථායං “පුච්ඡිතෙ” ඉච්චෙව චුත්තං.

ආදිත්තන්ති දිප්පමානං. අක්ඛිනාසාදිතීති ආදි-සද්දෙන
 එළකසිසසදිසකෙසමස්සුආදිතං සඬගණ්හාති. “දිට්ඨිවිස්සජ්ජාපනත්ථ”න්ති චත්වා
 නයිදං යදිච්ඡාවසෙන ආගමනං, අථ ඛො ආදිතො මහාබ්‍රහ්මානං පුරතො කත්වා
 අත්තනා කතපට්ඨඤ්ඤාවසෙනාති දස්සෙන්තො “අපිවා”තිආදිමාහ. න්ති වජිරපාණිං.
 තං සච්චකස්ස පට්ඨඤ්ඤාය පරිචන්තනකාරණං. අඤ්ඤෙපි නු ඛොතිආදි සච්චකස්ස
 විමංසකභාවදස්සනං. අවිමංසකෙන හි තං දිස්වා මහායක්ඛොති වදෙය්‍ය, තෙනස්ස
 අසාරූප්පං සියා, අයං පන අඤ්ඤෙසං අභිතභාවං උපධාරෙත්වා “අද්ධාමෙ යක්ඛං
 න පස්සන්ති, තස්මා මය්හමෙව භයං උප්පන්න”න්ති තීරෙත්වා යුත්තප්පත්තවසෙන
 පටිපජ්ජී.

358. උපධාරෙත්වාති බ්‍යාකාතබ්බමත්ථං සල්ලක්ඛෙන්වා. එසෙව නයොති
 සඬබාරවිඤ්ඤාණසුපි සඤ්ඤාය විය නයොති අත්ථො. චුත්තවිපරියායෙනාති
 “අකුසලා දුක්ඛා වෙදනා මා අහොසි, අකුසලා දොමනස්සසම්පයුත්තා සඤ්ඤා මා
 අහොසි”තිආදිනා නයෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. සජ්ජදට්ඨවිසන්ති සබ්බසත්තානං
 සජ්ජදට්ඨට්ඨානෙ සරීරපදෙසෙ පතිතං විසං. අල්ලිතොති සංසිලිට්ඨො. උපගතොති
 න අපගතො. අජ්ඣොසිතොති ගිලිත්වා පරිනිට්ඨපෙන්වා යිතො. පරිතො
 ඡානෙය්‍යාති සමන්තතො සබ්බසො කිඤ්චිපි අසෙසෙන්වා ඡානෙය්‍ය.
 පරික්ඛෙපෙන්වාති ආයතිං අනුප්පත්තිධම්මතාපාදනවසෙන සබ්බසො ඛෙපෙන්වා.

තථාභූතො වස්ස ඛයවයං උපනෙති නාමාති ආහ “ඛයං වයං අනුප්පාදං උපනෙත්වා”ති.

359. අත්තනො වාදස්ස අසාරභාවනො, යථාපරිකප්පිතස්ස වා සාරස්ස අභාවනො අන්තොසාරවිරහිනො රිත්තො. විජ්ජකාරන්ති දිට්ඨියා සීලාචාරස්ස ච වසෙන විරූපතං සාපරාධනං සාවජ්ජතං තෙසං උපරි ආරොපෙත්වා. සින්තපත්තොති තනුකපත්තො. විචාරිතන්ති විචාළිතං.

අසාරකරුක්ඛපරිවිතොති පලාසාදිඅසාරරුක්ඛකොට්ටනෙ කතපරිවයො. උද්ධභාවන්ති විපක්කභාවං, තික්ඛභාවන්ති අත්ථො. නත්ථීති සදා නත්ථීති න වත්තඛං. පරිසතීති චතුපරිසමජ්ඣෙ. තථා හි “ගණ්ඨිකං පටිමුඤ්චිත්වා පටිවිජන්තසරිරා”ති වුත්තං. යන්තාරුළුභස්ස වියාති ඛ්‍යාකරණත්ථං වායමයන්තං ආරුළුභස්ස විය.

360. දිට්ඨිවිසුකානීති දිට්ඨිකිඤ්චකානි. දිට්ඨිසඤ්චරිතානීති දිට්ඨිතාළනානි. දිට්ඨිවිජ්ජන්තිදිතානීති දිට්ඨිඉඤ්ජිතානි. තෙසං අධිප්පායං ඤාත්වාති තෙසං ලිච්ඡවිකුමාරානං ඉඤ්ජිතෙනෙනෙව අජ්ඣාසයං ජානිත්වා. තෙනාහ “ඉමෙ”තිආදි.

361. යස්මිං අධිගතෙ පුග්ගලො සත්ථුසාසනෙ විසාරදො හොති පරෙහි අසංහාරියො, තං ඤාණං විසාරදස්ස භාවොති කත්වා වෙසාරජ්ජන්ති ආහ “වෙසාරජ්ජපත්තොති ඤාණජපත්තො”ති. තතො එවමස්ස න පරො පච්චෙතඛිංඛො එතස්ස අත්ථීති අපරජ්ජවිවයො. න පරො පත්තියො සද්දහාතඛිංඛො එතස්ස අත්ථීති අපරජ්ජත්තියො. කාමං සච්චකො සෙක්ඛභූමි අසෙක්ඛභූමිති ඉදං සාසනාවොහාරං න ජානාති. පස්සතීති පන දස්සනකිරියාය විජ්ජකතභාවස්ස වුත්තත්තා “න එත්තාවතා හික්ඛුකිච්චං පරියොසිත”න්ති අඤ්ඤාසි, තස්මා පුන “කිත්තාවතා පනා”ති පුච්ඡං ආරභි. තෙන වුත්තං “පස්සතීති වුත්තත්තා”තිආදි.

යථාභූතං පස්සතීති දස්සනං, විසිට්ඨට්ඨෙත අනුත්තරියං, දස්සනමෙව අනුත්තරියන්ති දස්සනානුත්තරියං, දස්සනෙසු වා අනුත්තරියං දස්සනානුත්තරියං. ලොකියපඤ්ඤාති චෙත්ථ විපස්සනාපඤ්ඤා වෙදිතඛිංඛා. සා හි සඛ්ඛලොකියපඤ්ඤාහි විසිට්ඨට්ඨෙත “අනුත්තරා”ති වුත්තා. ලොකියපටිපදානුත්තරියෙසුපි එසෙව නයො. ඉදානි නිජ්ජරියායතොව තිට්ඨමිති අනුත්තරියං දස්සෙතුං “සුද්ධලොකුත්තරමෙවා”තිආදි වුත්තං. සතිපි සඛ්ඛෙසමිපි ලොකුත්තරධම්මානං අනුත්තරභාවෙ උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන අග්ගමග්ගපඤ්ඤා තතො උත්තරිතරස්ස අභාවනො දස්සනානුත්තරියං. තෙනාහ “අරහත්තමග්ගසම්මාදිට්ඨි”ති. සෙසානි මග්ගඛිගානීති සෙසානි අරහත්තමග්ගඛිගානි. තානි හි මත්ථකප්පත්තානි නිබ්බානගාමිනී පටිපදානි. අග්ගඵලවිමුත්තීති අග්ගමග්ගස්ස ඵලවිමුත්තී අරහත්තඵලං. බීණාසවස්සානි සඛ්ඛෙසා බීයමානාසවස්ස. නිබ්බානදස්සනන්ති අග්ගමග්ගසම්මාදිට්ඨියා සච්ඡිකිරියාහිසමයමාහ. තත්ථ මග්ගඛිගානීති අට්ඨ මග්ගඛිගානි.

චතුසච්චන්තොගධත්තා සබ්බස්ස ඤෙය්‍යාධම්මස්ස “චත්තාරි සච්චානි බුද්ධො”ති
 චුත්තං. සච්චානුගතසම්මොභවිද්ධංසනෙනෙව හි භගවතො සබ්බසො
 ඤෙය්‍යාවරණප්පභානං. නිබ්බිසෙවනොති නිරුද්ධකිලෙසවිසෙවනො.

362. ධංසීති අනුද්ධංසනසීලා. අනුපහතන්ති අවික්ඛිත්තං. සකලන්ති අනුනං.
 කායච්චගන්ති කායමෙව අච්චගන්ති වදන්ති, කායසච්චානං අච්චං සීසාදිඅවයවන්ති
 අත්ථො. තථා “හොතු, සාධු”ති එවමිදං වාචාය අවයවො වාචච්චගන්ති.

363. ආහරන්තිති අභිහරන්ති. පුඤ්ඤන්ති පුඤ්ඤඵලසච්චානො ආනුභාවො.
 පුඤ්ඤඵලමිපි හි උත්තරපදලොපෙන “පුඤ්ඤ”න්ති චුච්චති – “කුසලානං,
 භික්ඛවෙ, ධම්මානං සමාදානහෙතු එවමිදං පුඤ්ඤං පවඨස්සී”තිආදීසු (දී. නි. 3.80).
 තෙනාහ “ආයතිං විපාකක්ඛන්ධා”ති. පුඤ්ඤමහීති මහති පුඤ්ඤඵලවිභූති
 සෙතච්ඡත්තමකුටවාමරාදි. තෙන චුත්තං “විපාකක්ඛන්ධානංයෙව පරිවාරො”ති.
 ලිච්ඡවිහි පෙසිතෙන බාදනීයහොපනීයෙන සමණො ගොතමො සසාවකසඬ්ඝො
 මයා පරිවිසිතො, තස්මා ලිච්ඡවිනමෙව තං පුඤ්ඤං හොතීති. තෙනාහ “තං
 දායකානං සුඛාය හොතු”ති. යස්මා පන භගවතො භික්ඛුසඬ්ඝස්ස ච සච්චකෙන
 දානං දින්නං, න ලිච්ඡවිහි, තස්මා භගවා සච්චකස්ස සතිං පරිවත්තෙන්තො “යං
 ඛො”තිආදිමාහ. තෙන චුත්තං “ඉති භගවා”තිආදි. නිගණ්ඨස්ස මතෙන
 විනායෙවාති සච්චකස්ස විත්තෙන විනා එව තස්ස දක්ඛිණං ඛෙන්තගතං කත්වා
 දස්සෙති. තෙනාහ “අත්තනො දින්නං දක්ඛිණං...පෙ.... නිය්‍යාතෙසී”ති.

චුළසච්චකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

6. මහාසච්චකසුත්තවණ්ණනා

364. එකං සමයං භගවා වෙසාලියං විහරතීති ඉමිනා තදා භගවතො වෙසාලියං
 නිවාසපරිවිජින්නො පුබ්බණ්ණාදිහෙදො සබ්බො සමයො සාධාරණතො ගහිතො,
 තථා තෙන ඛො පන සමයෙනාති ච ඉමිනා. පුබ්බණ්ණසමයන්ති පන ඉමිනා
 තබ්බිසෙසො, යො භික්ඛාචාරත්ථාය පච්චචෙක්ඛණකාලො. අට්ඨකථායං පන “නිහි
 පදෙහි එකොව සමයො චුත්තො”ති චුත්තං විසෙසස්ස සාමඤ්ඤන්තොගධත්තා.
 මුඛධොවනස්ස පුබ්බකාලකිරියාභාවසාමඤ්ඤතො චුත්තං “මුඛං ධොවිත්වා”ති.
 මුඛං ධොවිත්වා එව හි වාසධුරො වෙ, වෙලං සල්ලක්ඛෙන්වා යථාචිණ්ණං
 භාවනානුයොගං, ගන්ථධුරො වෙ, ගන්ථපරිවයෙ කතිපයෙ නිසප්පථාරො
 අනුයුඤ්ජිත්වා පත්තචීවරං ආදාය විතක්කමාළං උපගච්ඡති.

කාරණං යුත්තං, අනුච්ඡවිකන්ති අත්ථො. පුබ්බෙ යථාචිත්තිතං පඤ්ඤං
 අපුච්ඡිත්වා අඤ්ඤං පුච්ඡන්තො මග්ගං යපෙත්වා උම්මග්ගතො පරිවත්තෙන්තො
 විය හොතීති ආහ “පස්සෙන තාව පරිහරන්තො”ති.

365. උරුක්ඛම්මොපි නාම භවිස්සතීති එත්ථ නාම-සද්දො විම්භයත්ථොති
 කත්වා චුත්තං “විම්භයත්ථවසෙනා”තිආදි. “අන්ධො නාම පබ්බතං

අභිරුහිස්සති” තිආදීසු විය විම්භයවාචිසද්දයොගෙන හි “හවිස්සති” ති
 අනාගතවචනං. කායන්වයන්ති කායානුගතං. “අයම්පි ඛො කායො ඵවංධම්මො
 ඵවංභාවී ඵවංඅනතීතො” තිආදිනා (දී. නි. 2.379; ම. නි. 1.112; ම. නි. 3.154)
 කායස්ස අසුභානිච්චාදිතාය අනුපස්සනා කායභාවනාති ආහ “කායභාවනාති පන
 විපස්සනා වුච්චති” ති. අනාගතරූපන්ති අභීතෙ අත්ථෙ අනාගතසද්දාරොපනං
 අනාගතජ්ජයොගො න සමෙති. අත්ථොපීති “ඌරුක්ඛම්මොපි නාම හවිස්සති” ති
 වුත්තඅත්ථොපි න සමෙති. අයන්ති අත්තකිලමථානුයොගො. තෙසන්ති
 නිගණ්ඨානං.

366. අත්තනො අධිජ්ජෙතකායභාවනං විත්ථාරෙන්තො විත්ථාරතො
 දස්සෙන්තො යෙ තං අනුයුත්තා, තෙ නාමගොත්තනො විභාවෙන්තො “නන්දො
 වච්ඡො” තිආදිමාහ. කිලිට්ඨතපානන්ති කායස්ස කිලෙසනතපානං පුග්ගලානං.
 ජාතමෙදන්ති මෙදභාවාපත්තිවසෙන උජ්ජන්තමෙදං. පුරිමං පභායාති
 කාලපරිච්ඡේදෙන අනාභාරඅප්පාභාරතාදිවසෙන කායස්ස අපචිතනං බෙදනං
 පරිච්චජිත්වා. කායභාවනා පන න පඤ්ඤායතීති නියමං පරමත්ථතො කායභාවනාපි
 තව ඤාණෙන න ඤායති, සෙසතොපි න දිස්සති.

367. ඉමස්මිං පන යානෙති “කායභාවනම්පි ඛො ත්වං, අග්ගිවෙස්සන, න
 අඤ්ඤාසි, කුතො පන ත්වං විත්තභාවනං ජානිස්සසී” ති ඉමස්මිං යානෙ. තථා “යො
 ත්වං ඵවං ඔළාරිකං දුබ්බලං කායභාවනං න ජානාසි, සො ත්වං කුතො සන්තසුබුමං
 විත්තභාවනං ජානිස්සසී” ති එතස්මිං අත්ථවණ්ණනායානෙ. අබුද්ධවචනං නාමෙතං
 පදන්ති කායභාවනාසඤ්ඤිතවිපස්සනාතො විත්තභාවනා සන්තා, විපස්සනා පන
 පාදකජ්ඣානතො ඔළාරිකා වෙච දුබ්බලා වාති අයඤ්ච එතස්ස පදස්ස අත්ථො.
 “අබුද්ධවචනං නාමෙතං වචනං සියා” ති වත්ථා ථෙරො පක්කම්තුං ආරහති. අථ නං
 මහාසීවත්ථෙරො “විපස්සනා නාමෙසා න ආදිතො සුබුහිතා බලවතී තික්ඛා විසදා
 හොති, තස්මා තරුණවසෙනායමත්ථො වෙදිතබ්බො” ති දස්සෙන්තො “දිස්සති,
 හික්ඛවෙ” ති සුත්තපදං (සං. නි. 2.62) ආහරි. තත්ථ ආදානන්ති පටිසන්ධි.
 නික්ඛෙපනන්ති වුති. ඔළාරිකන්ති අරූපධම්මෙහි දුට්ඨුල්ලභාවත්තා ඔළාරිකං.
 කායන්ති චතුසන්තතිරූපසමුහභූතං කායං. ඔළාරිකන්ති භාවනාපුංසකනිද්දෙසො,
 ඔළාරිකාකාරෙතාති අත්ථො. තෙනෙව වුත්තං “ආදානම්පි නික්ඛෙපනම්පි” ති.

368. සුඛසාරාගෙන සමන්තාගතොති සුඛවෙදනාය බලවතරාරාගෙන
 සමඬ්ඨිභූතො. පටියානෙ පටිසිද්ධා අවචනෙනෙව. තස්මාති සුඛෙ යීතෙ ඵව
 දුක්ඛස්සානුප්පජ්ජනතො. ඵවං වුත්තන්ති “සුඛාය වෙදනාය නිරොධා උජ්ජජ්ජති
 දුක්ඛා වෙදනා” ති ඵවං වුත්තං, න අනන්තරාව උජ්ජජ්ජනතො. බෙපෙත්ථාති
 කුසලානි බෙපෙත්ථා. ගණ්හිත්ථා අත්තනො ඵව ඔකාසං ගහෙත්ථා. උභතොපක්ඛං
 හුත්ථාති “කදාපි සුඛවෙදනා, කදාපි දුක්ඛවෙදනා” ති පක්ඛද්වයවසෙනපි වෙදනා
 විත්තස්ස පරියාදාය හොති යථාක්කමං අභාවිතකායස්ස අභාවිතවිත්තස්ස.

369. විපස්සනා ව සුඛස්ස පච්චනීකාති සුක්ඛවිපස්සකස්ස ආදිකම්මිකස්ස මහාභූතපරිග්ගභාදිකාලෙ ඛනි චිත්තවාරං නිසෙධෙත්වා කම්මට්ඨානෙ ඵළ සතිං සංහරන්තස්ස අලද්ධස්සාදං කායසුඛං න චිත්තද්ධි, සම්බාධෙ වජෙ සන්තිරුද්ධො ගොගණො විය විහඤ්ඤති විජ්ජන්දති, අවිවාසන්තහෙතුකඤ්ච සරීරෙ දුක්ඛං උප්පජ්ජතෙව. තෙන චුත්තං “දුක්ඛස්ස ආසන්නා”ති. තෙනාහ “විපස්සනං පට්ඨපෙත්වා”ති ආදි. අද්ධානෙ ගච්ඡන්තෙ ගච්ඡන්තෙති මහාභූතපරිග්ගභාදිවසෙන කාලෙ ගච්ඡන්තෙ. තත්ථ තත්ථාති තස්මිං තස්මිං සරීරපදෙසෙ. දුක්ඛං දුරාපගතං හොති සමාපත්තිබලෙන වික්ඛම්භිතත්තා අප්පනාභාවතො. අනප්පකං විපුලං. සුඛන්ති ඤානසුඛං. ඔක්කමතීති ඤානසමුට්ඨානපණ්ණිකරුපවසෙන රුපකායං අනුපවිසති, නාමකායොක්කමනෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි. කායපස්සද්ධිකම්මිකස්සපි සම්මසනභාවනා පට්ඨපෙත්වා නිසින්නස්ස කස්සපි ආදිතොව කායකිලමථචිත්තූපසාතාපි සම්භවන්ති, සමාධිස්ස පන අපච්චනීකත්තා සිනිද්ධභාවතො ව න සුක්ඛවිපස්සනා විය සුඛස්ස විපච්චනීකො, අනුක්කමෙන ව දුක්ඛං වික්ඛම්භෙතීති ආහ “යථා සමාධි”ති. යථා සමාධි, විපස්සනාය පනෙතං නත්ථිති ආහ “න ව තථා විපස්සනා”ති. තෙන චුත්තන්ති යස්මා විපස්සනා සුඛස්ස පච්චනීකා, සා ව කායභාවනා, තෙන චුත්තං “උප්පන්නාපි සුඛා වෙදනා චිත්තං න පරියාදාය නිට්ඨති, භාවිතත්තා කායස්සා”ති. තථා යස්මා සමාධි දුක්ඛස්ස පච්චනීකො, සො ව චිත්තභාවනා, තෙන චුත්තං “උප්පන්නාපි දුක්ඛා වෙදනා චිත්තං න පරියාදාය නිට්ඨති, භාවිතත්තා චිත්තස්සා”ති යොජනා.

370. ශුණෙ සට්ඨෙත්වාති අපදෙසෙන විනා සමීපමෙව නෙත්වා. තං වත මම චිත්තං උප්පන්නා සුඛා වෙදනා පරියාදාය යස්සතීති නෙතං යානං විජ්ජතීති යොජනා.

371. කිං න භවිස්සති, සුඛාපි දුක්ඛාපි වෙදනා යථාපච්චයං උප්පජ්ජතෙවාති අත්ථො. තමත්ථන්ති සුඛදුක්ඛවෙදනානං උප්පත්තියා අත්තනො චිත්තස්ස අනභිභවනීයතාසඬ්ඛාතං අත්ථං. තත්ථ තාව පාසරාසිසුත්තෙ බොධිපල්ලඬ්ඛකෙ නිසජ්ජා “තත්ථෙව නිසිදි”න්ති චුත්තා. ඉධ මහාසච්චකසුත්තෙ දුක්ඛරකාරිකාය දුක්ඛරවරණෙ නිසජ්ජා “තත්ථෙව නිසිදි”න්ති චුත්තා.

374. ඡන්දකරණවසෙනාති තණ්හායනවසෙනාති අත්ථො. සිනෙහකරණවසෙනාති සිනෙහනවසෙන. මුච්ඡාකරණවසෙනාති මොහනවසෙන පමාදාපාදනෙන. විපාසාකරණවසෙනාති පාතුකමාතාවසෙන. අනුදහනවසෙනාති රාගග්ගිනා අනුදහනවසෙන. ලොකුත්තරමග්ගවෙවචනමෙව වට්ටනිස්සරණස්ස අධිජ්ජෙතත්තා.

අල්ලග්ගහණෙන කිලෙසානං අසමුච්ඡින්නභාවං දස්සෙති, සස්තෙහග්ගහණෙන අවික්ඛම්භිතභාවං, උදකෙ පක්ඛිත්තභාවග්ගහණෙන සමුදාචාරාවත්ථං, උදුම්බරකට්ඨග්ගහණෙන අත්තභාවස්ස අසාරකත්තං. ඉමීනාව නයෙනාති “අල්ලං උදුම්බරකට්ඨ”න්ති ආදිනා චුත්තනයෙන.

සපුත්තභරියපබ්බජ්ජායාති පුත්තභරියෙහි සද්ධිං කතපරිබ්බාජකපබ්බජ්ජාවසෙන
වෙදිතබ්බා. කුට්ඨකඛ්ඛුදකභංස-පරමභංසාදිහෙදා බ්‍රාහ්මණපබ්බජ්ජා.

376. කුතොපි ඉමස්ස ආපොසිනෙහො නත්ථිති කොළාපං. තෙනාහ
“ජිත්තසිනෙහං නිරාප”න්ති. කොළන්ති වා සුක්ඛකලීඨගරං වුව්වති, කොළං
කොළභාවං ආපන්නන්ති කොළාපං. පටිපන්නස්ස උපක්කමමහත්තනිස්සිතතා
පකතියා කිලෙසෙහි අනභිභූතතාය. අතිත්තතා පටිපක්ඛභාවතාය. තථා හි
සුක්ඛකොළාපභාවො, ආරකා උදකා ඵලෙ නික්ඛිත්තභාවො ච නිදස්සිතො.
ඔපක්කමිකාහීති කිලෙසඅතිනිග්ගණ්හනුපක්කමජ්ජහවාහි. වෙදනාහීති
පටිපත්තිවෙදනාහි. දුක්ඛා පටිපදා හි ඉධාධිජ්ජෙතා.

377. කිං පන න සමත්ථො, යතො ඵලං පරෙහි වින්තිතුම්පි අසක්කුණෙය්‍යං
දුක්ඛරවරියං ඡබ්බස්සානි අකාසිති අධිජ්ජායො. කත්වාපි අකත්වාපි සමත්ථොව
කාරණස්ස නිජ්ජන්තන්තා. “යථාපි සබ්බෙසම්පි බො බොධිසත්තානං වරිමහවෙ
අන්තමසො සත්තාහමත්තම්පි ධම්මතාවසෙන දුක්ඛරවරියා හොතියෙව, ඵලං භගවා
සමත්ථො දුක්ඛරවරියං කාතුං, ඵවඤ්ච නං අකාසි, න පන තාය බුද්ධො ජාතො, අථ
බො මජ්ඣිමාය ඵල පටිපත්තියා”ති තස්සා බාතිරෙකමුඛෙන සදෙවකස්ස
ලොකස්ස බොධාය අමග්ගභාවදීපනත්ථං, ඉමස්ස පන භගවතො
කම්මවිපාකවසෙන ඡබ්බස්සානි දුක්ඛරවරියා අහොසි. චුත්තඤ්ඤෙනං –

“අවවාහං ජොතිපාලො, කස්සපං සුගතං තදා;
කුතො නු බොධි මුණ්ඩස්ස, බොධි පරමදුල්ලභා.

තෙන කම්මවිපාකෙන, අවරිං දුක්ඛරං බහුං;
ඡබ්බස්සානුරුවෙලායං, තතො බොධිමපාපුණිං.

නාහං එතෙන මග්ගෙන, පාපුණිං බොධිමුත්තමං;
කුමග්ගෙන ගවෙසිස්සං, පුබ්බකම්මෙන වාරිතො”ති.

දුක්ඛරවරියාය බොධාය අමග්ගභාවදස්සනත්ථං දුක්ඛරවරියං අකාසිති කෙවි.
අථ වා ලොකනාථස්ස අත්තතො පරක්කමසම්පත්තිදස්සනත්ථාය දුක්ඛරවරියා.
පණ්ණාසකමුත්තියා හි පරමුක්කංසගතභාවතො අභිනිභාරානුරූපං සම්බොධියං
තිබ්බජන්දතාය සිබ්බාජ්ජත්තියා තදත්ථං ඊදිසම්පි නාම දුක්ඛරවරියං අකාසිති ලොකෙ
අත්තතො වීරියානුභාවං විභාවෙතුං – “සො ච මෙ පච්ඡා පීතිසොමනස්සාවහො
භවිස්සති”ති ලොකනාථො දුක්ඛරවරියං අකාසි. තෙනාහ “සදෙවකස්ස
ලොකස්සා”තිආදි. තත්ථ වීරියනිම්මට්ඨනගුණොති වීරියස්ස
සංවඩ්ඪනසම්පාදනගුණො. යථාචුත්තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං “පාසාදෙ”තිආදි
චුත්තං. සඩ්ඨාමෙ ද්වෙ තයො සම්පභාරෙති ද්වික්ඛත්තුං තික්ඛත්තුං වා පරසෙනාය
පහාරපයොගෙ. පධානවීරියන්ති සම්මජ්ජධානෙහි ආසෙවනවීරියං, සබ්බං වා
පුබ්බභාගවීරියං.

අභිදන්තන්ති අභිභවනදන්තං, උපරිදන්තන්ති අත්ථො. තෙනාහ
 “උපරිදන්ත”න්ති. සො හි ඉතරං මුසලං විය උදුක්ඛලං විසෙසතො කස්සචි
 බාදනකාලෙ අභිභුයා වත්තති. කුසලචිත්තෙනාති බලවසම්මාසඬකප්පයුත්තෙන
 කුසලචිත්තෙන. අකුසලචිත්තන්ති කාමචිත්තක්කාදිසහිතං අකුසලචිත්තං.
 අකුසලචිත්තස්ස පචත්තිතුං අප්පදානං නිග්ගහො. තංතංපටික්ඛෙපවසෙන
 විනොදනං අභිනිප්පිළනං. චිරියතාපෙන වික්ඛම්භනං අභිසන්තාපනං. සදරථොති
 සපරිළාහො. පධානෙනාති පදහනෙන, කායස්ස කිලමථුප්පාදකෙන චිරියෙනාති
 අත්ථො. විද්ධස්සාති තුදස්ස. සතොති සමානස්ස.

378. සීසවෙයනන්ති සීසං රජ්ජයා බන්ධිත්වා දණ්ඩකෙන පරිවත්තකවෙයනං.
 අරහන්තො නාම එවරුපා භොන්තිති ඉමිනා යථායං, එවං විසඤ්ඤිභූතාපි හුත්වා
 විහරන්තිති දස්සෙති. තෙනාහ “මතකසදිසා”ති, වෙදනාප්පත්තා විය භොන්තිති
 අත්ථො. සුපිනප්පටිග්ගහණතො පට්ඨායාති පටිසන්ධිග්ගහණං සෙනවාරණසුපිනං
 පස්සිත්වා බ්‍රාහ්මණෙහි ඛ්‍යාකතකාලතො පට්ඨාය.

379. ධම්මසරීරස්ස අරොගභාවෙන සාධුති මරිසනියොති මාරිසො,
 පියායනවචනමෙතං. තෙනාහ “සම්පියායමානා”තිආදි. අප්ප්ථිතන්ති එවං.
 අභුඤ්ථිතං භකාරස්ස ජකාරාදෙසං කත්වා. තෙනාහ “අභොජන”න්ති. එවං මා
 කරිත්ථාති “ලොමකූපෙහි අප්ඤ්ඤාභාරෙස්සාම අනුප්පවෙසෙස්සාම”ති යථා
 තුම්භෙහි චුත්තං, එවං මා කරිත්ථ. කස්මා? යාපෙස්සාමහන්ති අභඤ්ච යාවදත්ථං.
 ආහාරමත්තං භුඤ්ජන්තො යථා යාපෙස්සාමි, එවං ආහාරං පටිසෙවිස්සාමි.

380-81. එතාව පරමන්ති එත්තකං පරමං, න ඉතො පරං
 ඔපක්කම්කදුක්ඛවෙදනාවෙදියනං අත්ථිති අත්ථො. රඤ්ඤො
 ගහෙනබ්බනඬිගලතො අඤ්ඤාති සන්ධාය “එකෙන උභන”න්ති චුත්තං. තං
 සුචණ්ණපරික්ඛතං, ඉතරාති රජතපරික්ඛතාති. තෙනාහ “අමච්චා
 එකෙනුනඅට්ඨසතරජතනඬිගලාති”ති. ආලාරුදකසමාගමෙ ලද්ධස්සානාති
 වට්ටපාදකාති, ආනාපානසමාධි පන කායගතාසතිපරියාපන්තත්තා සබ්බෙසඤ්ච
 බොධිසත්තානං විපස්සනාපාදකත්තා “බොධාය මග්ගො”ති චුත්තො.
 බුද්ධිනත්ථායාති චතුත්තං අරියසච්චානං, සබ්බස්සෙච වා ඤෙය්‍යධම්මස්ස
 අභිසම්බුද්ධිනාය. සතියා අනුස්සරණකවිඤ්ඤාණං සතානුසාරිවිඤ්ඤාණං. කස්සා
 පන සතියාති තං දස්සෙතුං “නශිද්”න්තිආදි චුත්තං.

382. පච්චුපට්ඨිතාති තංතංවත්තකරණවසෙන පතිඋපට්ඨිතා උපට්ඨායකා.
 තෙනාහ “පණ්ණසාලා”තිආදි. පච්චයබාහුල්ලිකොති පච්චයානං බාහුල්ලාය
 පටිපන්නො. ආචත්තොති පුබ්බෙ පච්චයගෙධප්පභානාය පටිපන්නො, ඉදාති තතො
 පටිනිවත්තො. තෙනාහ “රසගිද්ධො...පෙ.... ආචත්තො”ති. ධම්මනියාමෙනාති
 ධම්මතාය. තමෙව ධම්මතං දස්සෙතුං “බොධිසත්තස්සා”තිආදිමාහ. බාරාණසිමෙව
 තත්ථාපි ච සබ්බබුද්ධානං අවිජ්ඣිතධම්මවක්කපචත්තනට්ඨානමෙව අගමංසු.

පඤ්චවග්ගියා කිර විසාබමාසස්ස අද්ධමාසියං ගතා. තෙනාහ “තෙසු ගතෙසු අධිසමාසං කායවිවෙකං ලභිත්වා”ති.

387. “අද්ධාභොතො ගොතමස්ස සාවකාවිත්තභාවනානුයොගමනුයුත්තා විහරන්ති, නො කායභාවන”න්ති ඉමං සන්ධායාහ “එකං පඤ්භං පුව්ඡ්”න්ති. ඉමං ධම්මදෙසනන්ති “අභිජානාමි බො පනාහ”න්තිආදිකං ධම්මදෙසනං. අසල්ලිනො තණ්හාදිට්ඨිකිලෙසානං සමුව්ඡින්නන්තා තෙහි සබ්බසො න ලිත්තො. අනුපලිත්තොති තස්සෙව වෙවචනං තණ්හානන්දියා අභාවෙන. ගොවරජ්ඣක්තමෙවාති ගොවරජ්ඣක්තසඤ්ඤිතෙ ඵලසමාපත්තියා ආරම්මණෙ, නිබ්බානෙති අත්ථො. යං සන්ධාය පාළියං “පුරිමස්මිං සමාධිනිමිත්තෙ”ති වුත්තං සන්තිසීදාපෙමිති ඵලසමාපත්තිසමාධිනා අවිචන්තසමාදානවසෙන විත්තං සම්මදෙව නිසීදාපෙමි. පුබ්බාභොගෙනාති සමාපජ්ජනතො පුබ්බෙ පවත්තආභොගෙන. පරිච්ඡින්නදිත්වාති සමාපජ්ජනක්ඛණං පරිච්ඡින්නදිත්වා. තෙනාහ “සාධුකාර...පෙ.... අවිච්ඡින්නෙයෙවා”ති. එවමස්ස පරිච්ඡින්නකාලසමාපජ්ජනං යථාපරිච්ඡින්නකාලං වුට්ඨානඤ්ච බුද්ධානං න භාරියං වසිභාවස්ස තථාසුප්පගුණභාවතොති දස්සෙන්නො ආහ “බුද්ධානං හී”තිආදි. ධම්මසම්පටිග්ගාහකානං අස්සාසවාරෙ වා. තදා හි දෙසියමානං ධම්මං උපධාරෙතුං න සක්කොන්ති, තස්මා තස්මිං බණ දෙසිතදෙසනා නිරත්ථකා සියා. න හි බුද්ධානං නිරත්ථකා කිරියා අත්ථි.

ඔකප්පතියමෙතන්ති “තස්සා එව කථායා”තිආදිනා වුත්තං අතිවිය අච්ඡරියගතං අට්ඨුප්පත්තිං සුත්වා ඊදිසි පටිපත්ති සම්මාසම්බුද්ධස්සෙව භොතිති උපවාදවසෙන වදති, න සභාවෙන. තෙනාහ “සත්ථරි පසාදමත්තම්පි න උප්පන්න”න්ති. කායදරථොති පච්චයවිසෙසවසෙන රූපකායස්ස පරිස්සමාකාරො. උපාදින්නකෙති ඉන්ද්‍රියබද්ධෙ. අනුපාදින්නකෙති අනින්ද්‍රියබද්ධෙ. විකසන්ති සුරියරස්මිසම්ඵස්සෙන. තදභාවෙන මකුලාති භොන්ති. කෙසඤ්චි තින්නිතිකාදිරුක්ඛානං. පතිලියන්ති නිස්සයරූපධම්මඅවිජ්ජාරිකතාය. අරූපධම්මතාය පඤ්චවිඤ්ඤාණානඤ්චෙව කිරියාමයවිඤ්ඤාණානඤ්ච අප්පවත්තිසඤ්ඤිතා අවිජ්ජාරිකතා භොති, යත්ථ නිද්දාසමඤ්ඤා. තෙනාහ “දරථවසෙන භවචගසොතඤ්ච ඉධ නිද්දාති අධිජ්ජෙත”න්ති. තත්ථ දරථවසෙනාති දරථවසෙනෙව, න ථීනම්ද්ධවසෙනාති අවධාරණං අවධාරණඵලඤ්ච නිද්ධාරෙතබ්බං. තං සන්ධායාති කායස්ස දරථසච්ඛාතසර්ගිලානහෙතුකං නිද්දං සන්ධාය. සර්ගිලානඤ්ච භගවතො නත්ථිති න සක්කා වත්තුං “පිට්ඨි මෙ ආගිලායති”ති (දී. නි. 3.300; ම. නි. 2.22; වුළුව. 345) වචනතො. සම්මොභවිහාරස්මිත්ති පච්චත්තෙ එතං භුම්මවචනන්ති ආහ “සම්මොභවිහාරොති වදන්ති”ති, සම්මොභවිහාරස්මිං වා පරියාපන්නං එතං වදන්ති, යදිදං දිවා නිද්දොක්කමනන්ති යොජනා.

389. උපතීතෙහීති දොසමග්ගං නින්දාපථං උපතීතෙහි. අභිනන්දිත්වාති සම්පියායිත්වා. තෙනාහ “විත්තෙන සම්පට්ච්ඡන්නො”ති. අනුමොදිත්වාති “සාධු

සාධු” ති දෙසනාය ටොමනවසෙන අනුමොදිත්වා. තෙනාහ “වාචායපි පසංසන්තො” ති. සම්පත්තෙ කාලෙති පබ්බජ්ජායොග්ගෙ කාලෙ අනුජ්ජත්තෙ.

ගණං විනොදෙත්වාති ගණං අපනෙත්වා ගණපලිබොධං ඡින්දිත්වා. පපඤ්චන්ති අවසෙසකිලෙසං. “පුඤ්ඤවා රාජපුජිතො” ති චුත්තමත්ථං විවරිතුං “තස්මිඤ්භි කාලෙ” ති ආදි චුත්තං. ඡන්දවාසහරණෙන උපොසථකම්මං කරොන්තො.

සකලං රත්තිං බුද්ධගුණානංයෙව කථිතත්තා ථෙරස්ස ඤාණං දෙසනාවිභවඤ්ච විභාවෙන්තො ආහ “එත්තකාව, හන්තෙ, බුද්ධගුණා” ති. ඉමාය, හන්තෙ, තුම්භාකං ධම්මකථාය අනවසෙසතො බුද්ධගුණා කථිතා විය ජායන්ති, එවං සන්තෙපි අනන්තාපරිමෙය්‍යාව තෙ, කිං ඉතො පරෙපි විජ්ජන්තෙවාති ථෙරං තත්ථ සිහනාදං නදාපෙතුකාමො ආහ “උදාහු අඤ්ඤෙපි අත්ථි” ති ආදි. රජ්ජස්ස පදෙසිකත්තා, යථාචුත්තසුභාසිතස්ස ච අනග්ගත්තා චුත්තං “අයං මෙ දුග්ගතපණ්ණාකාරො” ති. තියොජනසතිකත්ති ඉදං පරික්ඛෙපවසෙන චුත්තං, තඤ්ච ඛො මනුස්සානං පරිභොගවසෙනාති දට්ඨබ්බං.

මහාසච්චකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

7. චූළතණ්ණාසඬ්ඛයසුත්තවණ්ණනා

390. තත්‍රාති තස්මිං පුබ්බාරාමමිගාරමාතුපාසාදානං අත්ථවිභාවනෙ අයං ඉදාති චූච්චමානා අනුපුබ්බි කථා. මණිනන්ති එත්ථ පදුමරාගමණිනං අධිජ්ජෙතත්තා ආහ “අඤ්ඤෙහි වා” ති. තෙන ඉන්දනිලාදිමණිනං සඬ්ඛගො දට්ඨබ්බො. නිලපිතලොභිතොදාතමඤ්ජිට්ඨපහස්සරකබරවණ්ණවසෙන සත්තවණ්ණෙහි.

තණ්ණා සබ්බසො ඛියන්ති එත්ථාති තණ්ණාසඬ්ඛයො (අ. නි. ටී. 3.7.61), තස්මිං. තණ්ණාසඬ්ඛයෙති ච විසයෙ ඉදං භූමිමන්ති ආහ “තං ආරම්මණං කත්වා” ති. විමුක්තචිත්තතායාති සබ්බසංකිලෙසෙහි විමුක්තචිත්තතාය. අපරිභාගපටිපදා නාම අරියසච්චාභිසමයො, සා සාසනචාරිගොචරා පච්චත්තං වෙදිතබ්බතොති ආහ “පුබ්බභාගප්පටිපදං සංඛිත්තෙන දෙසෙථාති පුච්ඡති” ති. අකුප්පධම්මතාය ඛයවයසඬ්ඛාතං අන්තං අතීතාති අච්චන්තා, සො එව අපරිභානසභාවත්තා අච්චන්තා නිට්ඨා එතස්සාති අච්චන්තනිට්ඨො. තෙනාහ “එකන්තනිට්ඨො සතතනිට්ඨොති අත්ථො” ති. න භි පටිවිද්ධස්ස ලොකුත්තරධම්මස්ස දස්සනං කුප්පනං නාම අත්ථි. අච්චන්තමෙව චතුභි යොගෙහි බෙමො එතස්ස අත්ථිති අච්චන්තයොගක්ඛෙමි. මග්ගබ්‍රහ්මවරියස්ස චූෂිතත්තා, තස්ස ච අපරිභානසභාවත්තා අච්චන්තං බ්‍රහ්මචාරිති අච්චන්තබ්‍රහ්මචාරි. තෙනාහ “නිච්චබ්‍රහ්මචාරිති අත්ථො” ති. පරියොසානන්ති බ්‍රහ්මවරියස්ස පරියොසානං.

වෙගායතීති තුරිතායති. සල්ලක්ඛෙසීති චිත්තෙසි, අත්තනා යථා සුතාය සත්ථු දෙසනාය අනුස්සරණවසෙන උපධාරෙසි. අනුග්ගණ්හිත්වාචාති

අත්ථවිනිච්ඡයවසෙන අනුග්ගහෙත්වා එව. ඡසු ද්වාරෙසු නියුත්තාති ඡද්වාරිකා,
තෙහි.

පඤ්චක්ඛන්ධාති පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. සක්කායසබ්බඤ්ඤි සන්ධාය ඉධ
“සබ්බෙ ධම්මා”ති වුත්තං විපස්සනාවිසයස්ස අධිප්පෙතත්තා, තස්මා
ආයතනධාතුයොපි තග්ගතිකා එව දට්ඨබ්බා. තෙනාහ භගවා “නාලං
අභිනිවෙසායා”ති. න යුත්තා අභිනිවෙසාය “එතං මම, එසො මෙ අත්තා”ති
අජ්ඣොසානාය. “අලමෙව නිබ්බන්දිතුං අලං විරජ්ජිතු”න්තිආදිසු (දී. නි. 2.272;
සං. නි. 2.124-125, 128, 134, 143) විය අලං-සද්දො යුත්තත්ථොපි හොතීති ආහ
“න යුත්තා”ති. සම්පජ්ජන්තීති භවන්ති. යදිපි “තතියා, චතුත්ථි”ති ඉදං
විසුද්ධිද්වයං අභිඤ්ඤාපඤ්ඤා, තස්සා පන සප්පච්චයනාමරූපදස්සනභාවතො, සති
ව පච්චයපරිග්ගහෙ සප්පච්චයත්තා (නාමරූපස්ස අනිච්චතා, අනිච්චං දුක්ඛං,
දුක්ඛඤ්ච අනත්තාති අත්ථතො) ලක්ඛණත්තයං සුපාකට්මෙව හොතීති ආහ
“අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තාති ඤාතපරිඤ්ඤාය අභිජානාති”ති. තථෙව
තීරණපරිඤ්ඤායාති ඉමිනා අනිච්චාදිභාවෙන නාලං අභිනිවෙසායාති නාමරූපස්ස
උපසංහරති, න අභිඤ්ඤාපඤ්ඤානං සම්භාරධම්මානං. පුරිමාය හි අත්ථතො
ආපන්නලක්ඛණත්තයං ගණ්භාති සලක්ඛණසල්ලක්ඛණපරත්තා තස්සා, දුතියාය
සරූපතො තස්සා ලක්ඛණත්තයාරොපනවසෙන සම්මසනභාවතො.
එකච්ඡත්තක්ඛණිකතාය අභිනිපාතමත්තතාය ව අප්පමත්තකම්පි. රූපපරිග්ගහස්ස
ඔළාරිකභාවතො අරූපපරිග්ගහං දස්සෙති. දස්සෙන්නො ව වෙදනාය
ආසන්නභාවතො, විසෙසතො සුඛසාරාගිතාය, භවස්සාදගධිතමානසතාය ව
සක්කස්ස වෙදනාවසෙන නිබ්බත්තෙත්වා දස්සෙති.

උප්පාදවයට්ඨෙතාති උදයබ්බයසභාවෙන උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනෙන.
අනිච්චාති අද්ධු වා. අනිච්චලක්ඛණං අනිච්චතා උදයවයතා. තස්මාති යස්මා
පඤ්චන්තං ඛන්ධානං බයතො වයතො දස්සනඤාණං අනිච්චානුපස්සනා, තංසමඬ්ඨි
ව පුග්ගලො අනිච්චානුපස්සී, තස්මා. බයවිරාගොති බයසඬ්ඨිතො විරාගො
සඬ්ඨිතො පලුප්පනා. යං ආගම්ම සබ්බසො සඬ්ඨිතො විරජ්ජනා හොති, තං
නිබ්බානං අච්චන්තවිරාගො. නිරොධානුපස්සිමිහිපීති නිරොධානුපස්සිපදෙපි.
“එසෙව නයො”ති අභිදිසිත්වා තං එකදෙසෙන විවරන්තො “නිරොධොපි
හි...පෙ.... දුට්ඨොයෙවා”ති ආහ. සබ්බාසවසංවරෙ වුත්තවොස්සග්ගොව ඉධ
“පටිනිස්සග්ගො”ති වුත්තොති දස්සෙන්නො “පටිනිස්සග්ගො වුච්චති
වොස්සග්ගො”තිආදිමාහ. පරිච්චාගවොස්සග්ගො විපස්සනා. පක්ඛන්දනාවසෙන
අප්පනතො පක්ඛන්දනවොස්සග්ගො මග්ගො අඤ්ඤස්ස තදභාවතො. සොති
මග්ගො. ආරම්මණතොති කිච්චසාධනවසෙන ආරම්මණකරණතො. එවඤ්ඤි
මග්ගතො අඤ්ඤෙසං නිබ්බානාරම්මණානං පක්ඛන්දනවොස්සග්ගාභාවො සිද්ධො
හොති. පරිච්චජනෙන පක්ඛන්දනෙන වාති ද්විහිපි වා කාරණෙහි. සබ්බෙසං
ඛන්ධානං වොස්සජ්ජනං තප්පට්ඨිද්ධසංකිලෙසප්පභානෙන දට්ඨබ්බං. විත්තං
පක්ඛන්දනීති මග්ගසම්පයුත්තං විත්තං සන්ධායාහ. උභයම්පෙතං වොස්සජ්ජනං.

තද්දුහයසමඬිභිති විපස්සනාසමඬිභි මග්ගසමඬිභි ව. “අනිච්චානුපස්සනාය නිච්චසඤ්ඤං පජහති” තිආදිවචනතො (පටි. ම. 1.52) යථා විපස්සනාය කිලෙසානං පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො ලබ්භති, එවං ආයතිං තෙහි කිලෙසෙහි උප්පාදෙනබ්බන්ධානම්පි පරිච්චාගපටිනිස්සග්ගො වත්තබ්බො, පක්ඛන්දනපටිනිස්සග්ගො පන මග්ගෙ ලබ්භමානාය එකන්තකාරණභූතාය වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනාය වසෙන වෙදිතබ්බො, මග්ගෙ පන තද්දුහයම්පි ඤායාගතමෙව නිප්පරියායතොව ලබ්භමානත්තා. තෙනාහ “තද්දුහයසමඬිභි පුග්ගලො” තිආදි.

පුච්ඡන්තස්ස අප්ඤ්ඤාසයවසෙන “න කිඤ්චි ලොකෙ උපාදියතී” ති එත්ථ කාමුපාදානවසෙන උපාදියනං පටික්ඛිපියතීති ආහ “තණ්භාවසෙන න උපාදියතී” ති. තණ්භාවසෙන වා අසති උපාදියනෙ දිට්ඨිවසෙන උපාදියනං අනවකාසමෙවාති “තණ්භාවසෙන” ඉව්වෙව චුත්තං. න පරාමසතීති නාදියති, දිට්ඨිපරාමාසවසෙන වා “නිච්ච” තිආදිනා න පරාමසතී. සංඛිත්තෙනෙව බීජපං කපෙසීති තස්ස අප්ඤ්ඤාසයවසෙන පපඤ්චං අකත්වා කපෙසි.

391. අභිසමාගන්ත්වාති අභිමුඛඤාණෙන ඤෙය්‍යං සමාගන්ත්වා යාථාවතො විදිත්වා. තෙනාහ “ජානිත්වා” ති. යථාපරිසවිඤ්ඤාපකත්තාති යථාපරිසං ධම්මසම්පටිග්ගාහිකාය මහතියා, අප්පකාය වා පරිසාය අනුරූපමෙව විඤ්ඤාපනතො. පරියන්තං න නිච්ඡරතීති න පවත්තති. මා නිරත්ථකා අගමාසීති ඉදං ධම්මතාවසෙන චුත්තං, න සත්ථු අප්ඤ්ඤාසයවසෙන. එකඤ්ඤෙනං සත්ථු වච්ඡෙසාසස්ස අට්ඨසු අඬිගෙසු, යදිදං පරිසපරියන්තතා. ඡිද්දවිවරොකාසොති ඡිද්දභූතො, විවරභූතො වා ඔකාසොපි නත්ථි, භගවතො සද්දාසවනකාරණං චුත්තමෙව. තස්මාති යථාචුත්තකාරණතො.

පඤ්ච අඬිගානි එතස්සාති පඤ්චඬිගං, පඤ්චඬිගං එව පඤ්චඬිගිකං. මහතීආදි විණාවිසෙසොපි ආතතමෙවාති “වම්මපරියොනද්ධෙසු” ති විසෙසිතං. එකතලං කුම්භථුණදද්දරාදි. වම්මපරියොනද්ධං හුත්වා තන්තිබද්ධං ආතතවිතතං. තෙනාහ “තන්තිබද්ධපණ්ණවාදී” ති. ගොමුඛිආදිනම්පි එත්ථෙව සඬිගහො දට්ඨබ්බො. වංසාදීති ආදි-සද්දෙන සඬිබසිඬිගාදිනං සඬිගහො. සම්මාදීති සම්මතාලකංසතාලසිලාසලාකතාලාදි. තත්ථ සම්මතාලං නාම දණ්ඩමයතාලං. කංසතාලං ලොහමයං. සිලාය අයොපත්තෙන ව වාදනතාලං සිලාසලාකතාලං. සමප්පිතොති සම්මා අප්පිතො උපෙතො. තෙනාහ “උපගතො” ති. උපට්ඨානවසෙන පඤ්චභි තූරියසතෙහි උපෙතො. එවංභූතො ව යස්මා තෙහි උපට්ඨිතො සමන්තාගතො නාම හොති, තස්මා චුත්තං “සමඬිභිභූතොති තස්සෙව වෙච්චන” ති. පරිචාරෙතීති පරිතො චාරෙති. කානි පන චාරෙති, කථං වා චාරෙතීති ආහ “සම්පත්තිං...පෙ.... චාරෙති” ති. තත්ථ තතො තතොති තස්මිං තස්මිං වාදිතෙ තත්ථ තත්ථ ව වාදකජනෙ. අපනෙත්වාති වාදකජනෙ නිසෙධෙත්වා. තෙනාහ “නිස්සද්දානි කාරාපෙත්වා” ති. දෙවචාරිකං ගච්ඡතියෙව දෙවතානං මනුස්සානඤ්ච අනුකම්පාය. ස්වායමත්ථො විමානවත්ථුහි (වි. ව. 1) දිපෙතබ්බො.

392. අප්පෙව සකෙන කරණියෙනාති මාරිස, මොග්ගල්ලාන, මයං සකෙන කරණියෙන අප්පෙව බහුකිච්චාපි න හොම. අපිව දෙවානංයෙවාති අපිව බො පන දෙවානංයෙව තාවතිංසානං කරණියෙන විසෙසතො බහුකිච්චාති අත්ථයොජනා. භුම්මට්ඨකදෙවතානම්පි කෙවි අට්ටා සක්කෙන විනිවිජ්ජබ්බා හොන්තීති ආහ “පථවිතො පට්ඨායා”ති. නියමෙන්තොති අවධාරෙන්තො. තං පන කරණියං සරුපතො දස්සෙතුං “දෙවානං භී”තිආදි වුත්තං. තාසන්ති දෙවධීතුදෙවපුත්තපාදපරිවාරිකානං. මණ්ඩනපසාධනකාරිකාති මණ්ඩනපසාධනසංවිධායිකා. අට්ටකරණං නත්ථි සංසයස්සෙව අභාවතො.

යන්ති සවනුග්ගහණාදිවසෙන සුපරිචිතම්පි යං අත්ථජාතං. න දිස්සති, පඤ්ඤාවක්ඛුනො සබ්බසො න පටිභාතීති අත්ථො. කෙවීති සාරසමාසාවරියා. සොමනස්සසංවෙගන්ති සොමනස්සසමුට්ඨානං සංවෙගං, න විත්තසන්තාසං.

සමුපබ්බුල්ලොති යුජ්ඣානවසෙන සහපතීතො සමොගාල්ලො. එවංභූතො ච යස්මා සමුභවසෙන සම්පිණ්ඩිතො හොති, තස්මා වුත්තං “සන්තිපතීතො රාසිභූතො”ති. අනන්තරෙ අත්තභාවෙති ඉදං දුතියං සක්කත්තභාවං තතො අනන්තරාතීතෙන සක්කත්තභාවෙන සක්කත්තභාවසාමඤ්ඤතො එකමිව කත්වා ගහණවසෙන වුත්තං, අඤ්ඤථා “තතියෙ අත්තභාවෙ”ති වත්තබ්බං සියා. මසත්තභාවො හි ඉතො තතියොති. අථ වා යස්මිං අත්තභාවෙ සො දෙවාසුරසඬිගාමො අහොසි, තස්ස අනන්තරත්තා මසත්තභාවස්ස වුත්තං “අනන්තරෙ අත්තභාවෙ”ති. සත්තානං භිතෙසිත්තාය මාතාපිතුඋපට්ඨානාදිනා වරියාහි බොධිසත්තවරියා වියස්ස වරියා අහොසි. සත්ත වතපදාතීති සත්ත වතකොට්ඨාසෙ.

මහාපානන්ති මහන්තං සුරාපානං. ගණ්ඩපානන්ති ගණ්ඩසුරාපානං, අධිමත්තපානන්ති අත්ථො. පරිහරමානාති පරිවාරෙන්තා. වෙදිකාපාදාති සිනෙරුස්ස පරියන්තෙ වෙදිකාපරික්ඛෙපා. පඤ්චසු යානෙසුති පඤ්චසු පරිහණ්ඩට්ඨානෙසු නාගසෙනාදිහි ආරක්ඛං යපෙසි.

393. රාමණෙයාකන්ති රමණියභාවං. මසාරගල්ලත්ථම්හෙති කබරමණිමයෙ ථම්හෙ. සුවණ්ණාදිමයෙ සටකෙති “රජතත්ථම්හෙසු සුවණ්ණමයෙ, සුවණ්ණත්ථම්හෙසු රජතමයෙ”තිආදිනා සුවණ්ණාදිමයෙ සටකෙ වාළරුපකානි ව. පබාල්හං මත්තොති පමත්තො. තෙනාහ “අතිවිය මත්තො”ති. නාටකපරිවාරෙනාති අවිජරාපරිවාරෙන.

අවිජරියබ්භුතන්ති පදද්වයෙනපි විම්භයනාකාරොව වුත්තො, තස්මා සඤ්ජාතං අවිජරියබ්භුතං විම්භයනාකාරො එතෙසන්ති සඤ්ජාතඅවිජරියඅබ්භුතා, තථා පවත්තවිත්තුප්පාදා. අවිජරියබ්භුතහෙතුකා සඤ්ජාතා තුට්ඨි එතෙසන්ති සඤ්ජාතතුට්ඨිනො. සංවිග්ගන්ති සඤ්ජාතසංවෙගං. ස්වායං සංවෙගො යස්මා පුරිමාවත්ථාය විත්තස්ස වලනං හොති, තස්මා වුත්තං “වලිත”න්ති.

394. තමං විනොදිතන්ති පාටිභාරියදස්සනෙන “අහො ථෙරස්ස ඉද්ධානුභාවො”ති සම්මාපටිපත්තියං සඤ්ජාතබ්බමානො, ඊදිසං නාම සාසනං ලභිත්වාපි මයං නිරතංථකෙන භොගමදෙන සම්මත්තා භවාමාති යොනිසො මනසිකාරුජ්ජාදනෙන සම්මොහතමං විනොදිතං විධමිතං. එතෙති මහාථෙරො සක්කො වාති තෙ ද්වෙපි සමානබ්බන්ධවරියතාය සබ්බන්ධවාරිනො.

395. පඤ්ඤාතානන්ති පාකටානං වාතුමහාරාජ-සුයාම-සන්තුසිත-පරනිම්මිතවසවත්තිමහාබ්බන්ධානං අඤ්ඤතරො, න යෙසං කෙසඤ්චිති අධිප්පායො. ආරද්ධධම්මවසෙනෙව පරියොසාපිතත්තා යථානුසන්ධිනාව නිට්ඨපෙසි.

වුළුතණ්භාසඬ්ඛයසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

8. මහාතණ්භාසඬ්ඛයසුත්තවණ්ණනා

396. ලද්ධිමත්තන්ති මිච්ඡාගාහමත්තං, න දිට්ඨාහිනිවෙසො. සස්සතදිට්ඨිති නිච්චාහිනිවෙසො. සොති අරිට්ඨො භික්ඛු. කථෙත්වා සමොධානෙන්තන්ති යොජනා. සමොධානෙන්තන්ති ච නිගමෙන්තන්ති අත්ථො. තත්ථ තත්ථෙවාති තෙසු තෙසු එව භවෙසු නිරුජ්ඣන්ති, න භවන්තරං සඬ්ඝමන්ති. විඤ්ඤාණං පන අභින්නසභාවං අනඤ්ඤන්ති අධිප්පායො. ඉධලොකතොති ඉමස්මා අත්තභාවා. පරලොකන්ති පරභවසඤ්ඤිතං අත්තභාවං. සන්ධාවතීති නිච්චතාය කෙනචි අසම්බද්ධං විය ගච්ඡති. තෙන ඉධලොකතො පරලොකගමනමාහ. සංසරතීති ඉමිනා පරලොකතො ඉධාගමනං. සන්ධාවතීති වා භවන්තරසඬ්ඝමනමාහ. සංසරතීති තත්ථ තත්ථ අපරාපරසඤ්චරණං.

“පච්චයෙ සති භවතී”ති ආදිනා විඤ්ඤාණස්ස අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච පටිච්චසමුප්පන්නභාවං දස්සෙන්තො සස්සතභාවං පටික්ඛිපති. බුද්ධෙන අකමිතං කථෙසීති ඉමිනා “යං අභාසිතං අලපිතං තථාගතෙන, තං භාසිතං ලපිතං තථාගතෙනාති දිපෙති”ති (වුළුව. 352, 353) ඉමස්මිං හෙදකරවත්ථුස්මිං සන්දිස්සතීති දස්සෙති. ජීනවක්කෙ පහාරං දෙනීති “තදෙවිදං විඤ්ඤාණං...පෙ.... අනඤ්ඤ”න්ති නිච්චතං පටිජානන්තො – “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා (ධ. ප. 277), රූපං, භික්ඛවෙ, අනිච්ච”න්ති (සං. නි. 3.93-94) ච ආදිනායප්පවත්තෙ සත්ථු ධම්මවක්කෙ බීලං උප්පාදෙන්තො පහාරං දෙනි. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණෙන අනිච්චන්ති දිට්ඨං පවෙදිතඤ්ච විඤ්ඤාණං නිච්චන්ති පටිජානන්තො වෙසාරජ්ජඤ්ඤාණං පටිබාහති. සොතුකාමං ජනන්ති අරියධම්මාධිගමස්ස එකන්තඋපායභූතං විපස්සනාමග්ගං සොතුකාමං ජනං නිච්චග්ගාහපග්ගණ්හනෙන විසංවාදෙති. තතො එව අරියපථෙ අරියධම්මවිථියං තස්සා පටික්ඛිපනෙන තිරියං නිපතිත්වා.

398. විඤ්ඤාණසිසෙන අත්තනා ගහිතං අත්තනාං විභාවෙන්තො “ය්වායං, භන්තෙ”ති ආදිමාහ. තත්ථ වදො වෙදෙයොනිආදයො සස්සතදිට්ඨියා එව

අහිනිවෙසාකාරා. වදනිති වදො, වචිකම්මස්ස කාරකොති අත්ථො. ඉමිනා හි කාරකභාවුපායිකසත්තානං හිතසුඛාවබොධනසමත්ථතං අත්තනො දස්සෙති. වෙදියොව වෙදෙයොයා, ජානාති අනුභවති වාති අත්ථො. ඊදිසානඤ්ඤි පදානං බහුලා කත්තුසාධනතං සද්දවිදු මඤ්ඤන්ති. වෙදයනීති තං තං අනුභවිතබ්බං අනුභවති. තහිං තහින්ති තෙසු තෙසු භවයොනිගතිධීතිසත්තාවාසසත්තනිකායෙසු.

399. තං වාදං පග්ගය්හ ධීතත්තා සාතිස්ස ඡින්නපච්චයතා අවිරුජ්ඣධම්මතා ව වෙදිතබ්බා. හෙට්ඨාති අලගද්දසුත්තසංවණ්ණනං (ම. නි. අට්ඨ. 2.236-237) සන්ධායාහ. පරතො හෙට්ඨාති චුත්තට්ඨානෙපි එසෙව නයො. පාටියෙක්කො අනුසන්ධිති තීහිපි අනුසන්ධිති අවොම්භ්සො විසුංයෙවෙකො අනුසන්ධි. නනු වායම්පි සාතිස්ස අජ්ඣාසයවසෙන පවත්තිතත්තා අජ්ඣාසයානුසන්ධියෙවාති? න, නියානමුබ්බෙත අජ්ජවත්තත්තා. නියානඤ්ඤි පුරක්ඛත්වා පුච්ඡාදිවසෙන පවත්තා ඉතරා දෙසනාපුච්ඡානුසන්ධිආදයො. ඉධ තදභාවතො චුත්තං “පාටියෙක්කො අනුසන්ධි”ති. පරිසාය ලද්ධිං සොධෙන්නොති යාදිසි සාතිස්ස ලද්ධි, තදභාවදස්සනවසෙන පරිසාය ලද්ධිං සොධෙන්නො, පරිසාය ලද්ධිසොධනෙනෙව සාති ගණතො නිස්සාරිතො නාම ජාතො.

400. යං යදෙවාති ඉදං යදිපි අවිසෙසතො පච්චයධම්මග්ගහණං, “විඤ්ඤාණන්ත්වෙව සඬ්ඛං ගච්ඡති”ති පන චුත්තත්තා තංතංවිඤ්ඤාණස්ස සමඤ්ඤානිමිත්තපච්චයජාතං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. තෙන චුත්තං පාළියං – “චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ත්වෙව සඬ්ඛං ගච්ඡති”තිආදි. අථ වා තංතංද්වාරනියතං ඉතරම්පි සබ්බං තස්ස තස්ස විඤ්ඤාණස්ස පච්චයජාතං ඉධ “යං යදෙවා”ති ගහිතං, තත්ථ පන යං අසාධාරණං, තෙන සමඤ්ඤාති “චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ත්වෙවා”තිආදි චුත්තං. ද්වාරසඬ්ඛකන්තියා අභාවන්ති විඤ්ඤාණස්ස ද්වාරන්තරසඬ්ඛමනස්ස අභාවං. ස්වායං ඔළාරිකනයෙන මන්දබුද්ධිතං සුඛාවබොධනත්ථං නයදස්සනවසෙන චුත්තො. න හි කදාපි පච්චුප්පන්නං විඤ්ඤාණං විගච්ඡන්තං අනන්තරවිඤ්ඤාණං සඬ්ඛමති අනන්තරාදිපච්චයාලාභෙ තස්ස අනුප්පජ්ජනතො.

එවමෙවාති යථා අග්ගි උපාදානං පටිච්ච ජලන්තො අනුපාදානො තත්ථෙව නිබ්බායති, න කත්ථවි සඬ්ඛමති, එවමෙව. “පච්චයවෙකල්ලෙන තත්ථෙව නිරුජ්ඣති”ති කස්මා චුත්තං, න හෙත්ථ අනුප්පාදනිරොධො ඉච්ඡිතො තාදිසස්ස නිරොධස්ස ඉධ අනාධිප්පෙතත්තා, අථ බො බණ්ණනිරොධො, සො ව සාභාවිකත්තා න පච්චයවෙකල්ලභෙතුකො? සච්චමෙතං, තංතංද්වාරිකස්ස පන විඤ්ඤාණස්ස ද්වාරන්තරං අසඬ්ඛමිත්වා තත්ථ තත්ථෙව නිරුජ්ඣනං ඉධාධිප්පෙතං. යෙසඤ්ච පච්චයානං වසෙන ද්වාරන්තරිකවිඤ්ඤාණෙන භවිතබ්බං, තෙසං තදභාවතො පච්චයවෙකල්ලග්ගහණං, තස්මා පච්චයවෙකල්ලෙන න සොතාදීති සඬ්ඛමිත්වා සොතවිඤ්ඤාණන්තිආදි සඬ්ඛං ගච්ඡතිති යොජනා. එතෙන යං විඤ්ඤාණං චක්ඛුරුපාදිපච්චයසාමග්ගියා වසෙන චක්ඛුවිඤ්ඤාණසඬ්ඛං ගච්ඡති, තත්ථ තත්ථෙව නිරුජ්ඣති තාවකාලිකභාවතො, තස්ස පන සොතසද්දාදිපච්චයාභාවතො කුතො සොතවිඤ්ඤාණාදිසමඤ්ඤා, එවමප්පවත්තිතො තස්ස කුතො සඬ්ඛමොති

දස්සිතං හොති. විඤ්ඤාණප්පචත්තෙන විඤ්ඤාණප්පචත්තියං.

ද්වාරසඬකන්තිමත්තන්ති ද්වාරන්තරසඬකමනමත්තමිති න වදාමි තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජනතො පච්චයස්ස උප්පාදවන්තතො සති ව උප්පාදෙ අවස්සංභාවී නිරොධොති භුත්වා අභාවට්ඨෙයන අනිච්චතා දීපිතා හොතීති.

401. “පට්ඨවසමුප්පන්නං විඤ්ඤාණං වුත්තං මයා, අඤ්ඤත්‍ර පච්චයා නත්ථි විඤ්ඤාණස්ස සම්භවො”ති පාළියා අන්වයතො ව ඛානිරොක්කතො ව විඤ්ඤාණස්ස සඬබ්බතතාව දස්සිතාති ආහ “සප්පච්චයභාවං දස්සෙත්වා”ති. හෙතුපට්ඨයෙහි ජාතං නිබ්බත්තං “භූත”න්ති ඉධාධිප්පෙතං, තං අත්ථතො පඤ්චක්ඛන්ධා තබ්බිතිමුත්තස්ස සප්පච්චයස්ස අභාවතො, යඤ්ච ඛන්ධපඤ්චකං අත්තතො තෙසඤ්ච භික්ඛුනං, තං “භූතමිද්”න්ති භගවා අවොවාති ආහ “ඉදං ඛන්ධපඤ්චක”න්ති. අත්තතො ඵලං ආහරතීති ආභාරො, පට්ඨයො. සම්භවති ඵතස්මාති සම්භවො, ආභාරො සම්භවො ඵතස්සාති ආභාරසම්භවං. තෙනාහ “පච්චයසම්භව”න්ති. තස්ස පච්චයස්ස නිරොධාති යෙන අවිජ්ජාදිනා පට්ඨයෙන ඛන්ධපඤ්චකං සම්භවති, තස්ස පච්චයස්ස අනුප්පාදනිරොධා. ඛණ්ණනිරොධො පන කාරණනිරූපෙක්ඛො.

නොස්සුති සංසයජොතතො නිපාතොති ආහ “භූතං නු ඛො ඉදං, න නු ඛො භූත”න්ති. භූතමිදං නොස්සුති ව ඉමිනා ඛන්ධපඤ්චකමෙව නු ඛො ඉදං, උදාහු අත්තත්තන්තියන්ති ඵවංජාතිකො සංසයනාකාරො ගහිතො. තදාභාරසම්භවං නොස්සුති පන ඉමිනා සහෙතුකං නු ඛො ඉදං භූතං, උදාහු අහෙතුකන්ති යථා අහෙතුකභාවාපන්නො සංසයනාකාරො ගහිතො, ඵවං විසමහෙතුකභාවාපන්නොපි සංසයනාකාරො ගහිතොති දට්ඨබ්බං. විසමහෙතුනොපි පරමත්ථතො භූතස්ස අහෙතුකභාවතො. විසමහෙතුවාදොපි පරෙහි පරිකප්පිතමත්තතාය සභාවනියනියදිච්ඡාදිවාදෙහි සමානයොගක්ඛමොති. නිරොධධම්මං නොස්සුති ඉමිනා යථා අනිච්චං නු ඛො ඉදං භූතං, උදාහු නිච්චන්ති අනිච්චතං පට්ඨව සංසයනාකාරො ගහිතො, ඵවං දුක්ඛං නු ඛො, උදාහු න දුක්ඛං, අනත්තා නු ඛො, උදාහු න අනත්තාතිපි සංසයනාකාරො ගහිතොයෙවාති දට්ඨබ්බං අනිච්චස්ස දුක්ඛභාවාදිඅවස්සංභාවතො, නිච්චෙ ව තදුභයාභාවතො. යාථාවසරසලක්ඛණතො අවිපරිතසරසතො සලක්ඛණතො ව, කිච්චතො චෙව සභාවතො වාති අත්ථො. විපස්සනාය අධිට්ඨානභූතාපි පඤ්ඤා විපස්සනා ඵවාති වුත්තං “විපස්සනාපඤ්ඤායා”ති. සරසතොති ව සභාවතො. සලක්ඛණතොති සාමඤ්ඤලක්ඛණතො. තෙනාහ “විපස්සනාපඤ්ඤාය සම්මා පස්සන්තස්සා”ති. වුත්තනෙයෙනෙවාති “යාථාවසරසලක්ඛණතො”ති වුත්තනෙයෙනෙව. යෙ යෙති තස්සං පරිසායං යෙ යෙ භික්ඛු. සල්ලක්ඛෙසුන්ති සම්මදෙව උපධාරෙසු.

තෙහීති තෙහි භික්ඛුහි. තත්ථාති තිස්සං විපස්සනාපඤ්ඤායං. නිත්තණ්භාවන්ති තණ්හාභාවං “ඵතං මම”න්ති තණ්හාග්ගාහස්ස පහිනතං. ඵතෙනපි භගවා “අහං, භික්ඛවෙ, ධම්මෙසුපි තණ්හාපහානමෙව වණ්ණෙමි, සාති පන මොසපුරිසො අත්තභාවෙපි තණ්හාසංවද්ධනිං විපරිතදිට්ඨිං පග්ගස්ස

තිට්ඨති” ති සාතිං නිග්ගණ්හාති. සභාවදස්සනෙනාති ධම්මානං
 අවිපරීතසභාවදස්සනෙන. පච්චයදස්සනෙනාති කාරණදස්සනෙන අනවසෙසනො
 හෙතුනො පච්චයස්ස ව දස්සනෙන. අල්ලියෙථාති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන නිස්සයෙථ.
 තෙනාහ “තණ්හාදිට්ඨිහී” ති. කෙලාසෙථාති පරිහරණකෙළියා පරිහරෙය්‍යාථ.
 තෙනාහ “කිළමානා විහරෙය්‍යාථ” ති. ධනං විය ඉච්ඡන්තාති ධනං විය දුඛං විය
 ඉච්ඡං තණ්හං ජනෙන්නා. තෙනාහ “ගෙධං ආපජ්ජෙය්‍යාථ” ති. මමත්තං
 උප්පාදෙය්‍යාථාති “මමමිද්” න්ති තණ්හාදිට්ඨිවසෙන අභිනිවෙසං ජනෙය්‍යාථ.
 නිකන්තිවසෙනපි ගහණත්ථාය නො දෙසිනො, තස්ස වා සණ්ඨසුබ්බමස්ස
 විපස්සනාධම්මස්ස ගහණං නාම නිකන්තියා එව සියා, න ඔළාරිකතණ්හායාති
 චුත්තං “නිකන්තිවසෙනා” ති.

402. පටිච්ච එතස්මා ඵලං එතීති පච්චයො, සබ්බො කාරණවිසෙසොති ආහ
 “බන්ධානං පච්චයං දස්සෙන්නො” ති. යාව අවිජ්ජා හි සබ්බො නෙසං
 කාරණවිසෙසො ඉධ දස්සිනො. පුන ආදිනො පට්ඨාය යාව පරියොසානා, අත්තනො
 පට්ඨාය යාව ආදීති අනුලොමනො පටිලොමනො ව චට්ටච්චට්ටදස්සනවසෙන
 නානානයෙහි පටිච්චසමුප්පාදො දස්සිනො, නිච්චග්ගාහස්ස නිමිත්තභූතො
 කිලෙසොපි ඉධ නත්ථිති දීපෙති. තමපි චුත්තත්ථමෙවාති තමපි “ඉමෙ ව, භික්ඛවෙ,
 චත්තාරො ආහාරා” ති ආදි යාව “තණ්හාපහවා” ති පාළිපදං, තාව චුත්තත්ථමෙව
 සම්මාදිට්ඨිසුත්තවණ්ණනායං (ම. නි. අට්ඨ. 1.89). සෙසං
 පටිච්චසමුප්පාදකථාභාවනො විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.570) විත්ථාරිතාවාති
 ඉමිතාව සඬගහිතං.

404. ඉමස්මිං සති ඉදං භොතිති ආදීසු යං චත්තබ්බං, තං පරමත්ථදීපනියං
 උදානට්ඨකථායං (උදා. අට්ඨ. 1) චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං.

407. පටිඨාවනාති පටිසරණං, පුබ්බෙ අත්තනො ආගතං අතීතං අද්ධානං
 උද්දිස්ස තණ්හාදිට්ඨිවසෙන පටිගමනන්ති අත්ථො. නනු විචිකිච්ඡාවසෙන පාළියං
 පටිඨාවනා ආගතාති? සච්චං ආගතා, සා පන තණ්හාදිට්ඨිහෙතුකාති
 “තණ්හාදිට්ඨිවසෙනා” ති චුත්තං. තත්ථාති තස්මිං යථාධිගතෙ ඤාණදස්සනෙ.

නිච්චලභාවන්ති සුප්පතිට්ඨිතභාවං, තිත්ථියවාදවාතෙහි අකම්පියභාවඤ්ච. ගරුති
 ගරුගුණයුත්තො. භාරිකො පාසාණච්ඡත්තසදිසො. අකාමා අනුචත්තිතබ්බොති
 සද්ධාමත්තකෙනෙව අනුචත්තනමාහ, න අවෙච්චප්පසාදෙන. කිච්චන්ති
 සත්ථුකිච්චං. බ්‍රාහ්මණානන්ති ජාතිමත්තබ්‍රාහ්මණානං. වතසමාදානානීති
 මගවතාදිවතසමාදානානි. දිට්ඨිකුතුහලානීති තංතංදිට්ඨිග්ගාහවසෙන “ඉදං සච්චං,
 ඉදං සච්ච” න්ති ආදිනා ගහෙතබ්බකුතුහලානි. එවං නිස්සට්ඨානීති යථා මයා
 තුම්භාකං ඔවාදො දින්නො, එවං නිස්සට්ඨානි වතාදීනි තං අතික්කමිත්වා කිං
 ගණ්හෙය්‍යාථ. සයං ඤාණෙන ඤාතන්ති පරනෙය්‍යතං මුඤ්චිත්වා අත්තනො එව
 ඤාණෙන යාථාවතො ඤාතං. එවංභූතඤ්ච සයං පච්චක්ඛතො දිට්ඨං නාම භොතිති
 ආහ “සයං පඤ්ඤාවක්ඛුනා දිට්ඨ” න්ති. සයං විභාවිතන්ති තෙහි භික්ඛුහි තස්ස

අත්ථස්ස පච්චත්තං විභූතභාවං ආපාදිතං. උපනීතාති උපක්කමෙන
ධම්මදෙසනානුසාරෙන නීතා. මයාති කත්තරි කරණවචනං. ධම්මෙනාති කාරණෙන.
එතං වචනන්ති එතං “සන්දිට්ඨිකො” තිආදිවචනං.

408. තං සම්මොභට්ඨානං අස්ස ලොකස්ස. සමොධානෙනාති සමාගමෙන.
ගබ්හති අත්තභාවභාවෙන චත්තතිති ගබ්භො, කලලාදිඅවත්ථො ධම්මපබ්බන්ධො,
තන්තිස්සිතත්තා පන සත්තසන්තානො “ගබ්භො” ති වුත්තො යථා “මඤ්චා
උක්කුට්ඨිං කරොන්ති” ති. තන්තිස්සයභාවතො මාතුකුච්ඡි “ගබ්භො” ති
වෙදිතබ්බො, ගබ්භො වියාති වා. යථා හි නිවාසට්ඨානතාය සත්තානං ඔවරකො
“ගබ්භො” ති වුච්චති, එවං ගබ්භසෙය්‍යකානං යාව අභිජාති නිවාසට්ඨානතාය
මාතුකුච්ඡි “ගබ්භො” ති වුත්තොති.

යමෙකරත්තින්ති යස්සං එකරත්තියං. භූමිමත්ථෙ හි ඉදං උපයොගවචනං,
අච්චන්තසංයොගෙ වා. පයමන්ති සබ්බපයමං පටිසන්ධික්ඛණෙ. ගබ්භෙති
මාතුකුච්ඡියං. මාණුවොති සත්තො. යෙභුයොන සත්තා රත්තියං පටිසන්ධිං
ගණ්හන්තිති රත්තිග්ගහණං. අබ්භුට්ඨිතොවාති උට්ඨිතඅබ්භො විය, අභිමුඛභාවෙන
වා උට්ඨිතො එව මරණස්සාති අධිජ්ජායො. සො යාතීති සො මාණුවො යාති
පයමක්ඛණතො පට්ඨාය ගච්ඡතෙව. ස ගච්ඡං න නිවත්තතිති සො එවං ගච්ඡන්තො
ඛණමත්තම්පි න නිවත්තති, අඤ්ඤදත්ථු මරණමෙව උපගච්ඡතිති ගාථාය අත්ථො.

උතුසමයං සන්ධාය වුත්තං, න ලොකසමඤ්ඤාතරජස්ස ලග්ගනදිවසමත්තං.
ඉදාති වුත්තමෙවත්ථං පාකටතරං කාතුං “මාතුගාමස්ස කිර යස්මි”න්තිආදි වුත්තං.
තත්ථාති තස්මිං ගබ්භාසයෙ. සණ්ඨහිත්වාති නිබ්බත්තිත්වා. හිජ්ජිත්වාති
අග්ගහිතගබ්භා එව හින්තා හුත්වා. අයඤ්ඤි තස්සා සභාවො. වත්ථු සුද්ධං භොතීති
පග්ගහිතලොභිතත්තා අනාමයත්තා ව ගබ්භාසයො සුද්ධො භොති. සුද්ධවත්ථුත්තා
තතො පරං කතිපයදිවසාති ඛෙත්තමෙව භොති ගබ්භසණ්ඨහනස්ස පරිත්තස්ස
ලොභිතලෙසස්ස විජ්ජමානත්තා. සම්භවස්ස පන කථං සබ්භාවොති ආහ “තස්මිං
සමයෙ” තිආදි. ඉත්ථිසන්තානෙපි සුක්කධාතු ලබ්භතෙව. තෙනාහ
“අභිගපරාමසනෙනපි දාරකො නිබ්බත්තතියෙවා” ති. යථා පාරිකාය
නාහිපරාමසනෙන සාමස්ස බොධිසත්තස්ස, දිට්ඨමභිගලිකාය නාහිපරාමසනෙන
මණ්ඩබ්බාස්ස නිබ්බත්ති. ගන්ධබ්බොති ගන්ධනතො උප්පජ්ජනගතියා
නිමිත්තපට්ඨාපනෙන සුවනතො ගන්ධොති ලද්ධනාමෙන භවගාමිකම්මුතා අබ්බති
පචත්තතිති ගන්ධබ්බො, තත්ථ උප්පජ්ජනකසත්තො. තෙනාහ
“තනුපගසත්තො” ති. කම්මයන්තයන්තිතොති තනුපපත්තිආවහෙන
කම්මසඬ්ඛාතෙන පෙල්ලනකයන්තෙන තථත්තාය පෙල්ලිතො උපනීතො.
මහන්තෙන ජීවිතසංසයෙනාති විජායනපරික්කිලෙසෙන “ජීවිස්සාමි බො, න නු බො
ජීවිස්සාමි අහං වා, පුත්තො වා මෙ” ති එවං පචත්තෙන ජීවිතසංසයෙන විපුලෙන
ගරුතරෙන සංසයෙන. තං යානන්ති ථනජ්ජදෙසමාහ. කීළන්ති තෙනාති කීළනං,
කීළනමෙව කීළනකං.

409. සාරජ්ජනීති සාරත්තවිත්තො හොති. බ්‍යාපජ්ජනීති බ්‍යාපන්නවිත්තො හොති. කායෙ කෙසාදිද්වත්තිංසාසුචිසමුදායෙ තංසභාවාරම්මණා සති කායසති. අනුපට්ඨපෙත්වාති අනුප්පාදෙත්වා, යථාසභාවතො කායං අනුපධාරෙත්වාති අත්ථො. පරිත්තවෙනසොති කිලෙසෙහි පරිතො ඛණ්ඩිතවිත්තො. තෙනාහ “අකුසලවිත්තො”ති. එතෙ අකුසලධම්මා. නිරුජ්ඣන්තීති නිරොධං පත්තා හොන්ති. තණ්හාවසෙන අභිනන්දනීති සප්පිතිකතණ්හාවසෙන අභිමුඛං හුත්වා නන්දති. අභිවදනීති තණ්හාවසෙන තං තං ආරම්මණං අභිනිවිස්ස වදති. අජ්ඣේද්ධාසායාති අනඤ්ඤසාධාරණං විය ආරම්මණං තණ්හාවසෙන අනුපවිසිත්වා. තෙනාහ “ගිලිත්වා පරිනිට්ඨපෙත්වා”ති. දුක්ඛං කථං අභිනන්දනීති එත්ථ දුක්ඛහෙතුකං අභිනන්දන්තො දුක්ඛං අභිනන්දති නාමාති දට්ඨබ්බං. අට්ඨකථායං පන යාවතා යස්ස දුක්ඛෙ දිට්ඨිතණ්හා අභිනන්දනා අප්පභීනා, තාවතායං දුක්ඛං අභිනන්දති නාමාති දස්සෙතුං “අහං දුක්ඛිතො මම දුක්ඛන්ති ගණ්හන්තො අභිනන්දති නාමා”ති චුත්තං. තෙන ගාහද්වයහෙතුකා තත්ථ අභිනන්දනාති දස්සෙති. පුන එකචාරන්ති පුනපි එකචාරං. ඵලහෙතුසන්ධිහෙතුඵලසන්ධිවසෙන ද්විසන්ධි. “ගබ්භස්සාවක්කන්ති හොති”ති ආදිනා අත්ථතො සරූපතො ච එතරහි ඵලසඬ්ඛෙපස්ස. සරූපෙනෙව ච ඉතරද්වයස්ස දෙසිතත්තා ආහ “තිසඬ්ඛෙප”න්ති.

410-414. සමට්ඨානිකස්ස භික්ඛුතො වෙදනාමුඛෙන සඬ්ඛෙපෙනෙව යාව අරහත්තා කම්මට්ඨානං ඉධ කට්ඨන්ති ආහ “සංඛිත්තෙන තණ්හාසඬ්ඛයවිමුත්තිං ධාරෙථා”ති. “ඉමං තණ්හාසඬ්ඛයවිමුත්ති”න්ති ච භගවා යථාදෙසිතං දෙසනං අවොචාති චුත්තං “ඉමං...පෙ.... විමුත්තිදෙසන”න්ති. යදි එවං කථං දෙසනා විමුත්තිති ආහ “දෙසනා හි...පෙ.... විමුත්තිති චුත්තා”ති. යස්සා තණ්හාය වසෙන සාති භික්ඛු සස්සතග්ගාහමහාසඬ්ඛාට්ඨපට්ඨික්කො, සා සබ්බවුද්ධානං දෙසනා හත්ථාවලම්බිමානෙපි දුරුග්ගාටියා ජාතාති ආහ “මහාතණ්හාජාලතණ්හාසඬ්ඛාට්ඨපට්ඨික්ක”න්ති. මහාතණ්හාජාලෙති මහන්තෙ තණ්හාජට්ඨෙ. තණ්හාසඬ්ඛාට්ඨෙති තණ්හාය සඬ්ඛාට්ඨෙ. තථාභූතො ච තස්ස අබ්භන්තරෙ කතො නාම හොතීති ආහ “අනුපට්ඨියො අන්තොගග්ගො”ති. සෙසං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

මහාතණ්හාසඬ්ඛයසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

9. මහාඅස්සපුරසුත්තවණ්ණනා

415. ජානපදිනොති ජනපදවන්තො, ජනපදස්ස වා ඉස්සරා රාජකුමාරා ගොත්තවසෙන අඬ්ඨා නාම. තෙසං නිවාසො යදි එකො ජනපදො, කථං බහුවචනන්ති ආහ “රුළුභිසද්දෙනා”ති. අක්ඛරවිත්තකා හි ඊදිසෙසු යානෙසු යුත්තෙ විය සලිඬ්ගවචනාති (පාණිනි 1.2.51) ඉච්ඡන්ති. අයමෙත්ථ රුළුභි යථා “කුරුසු විහරති, මල්ලෙසු විහරති”ති ව. තබ්බිසෙසනෙ පන ජනපදසද්දෙ ජාතිසද්දෙ එකවචනමෙව. තෙනාහ “අඬ්ගෙසු ජනපදෙ”ති. අස්සා වුවචන්ති පාසාණාති, තාති සුන්දරාති තත්ථ සන්තීති “අස්සපුර”න්ති සො නිගමො චුත්තොති

කෙවී. අපරෙ පන ආජානියො අස්සො රඤ්ඤො තත්ථ ගහණං උපගතොති “අස්සපුර”න්ති චුත්තොති වදන්ති. කිං තෙහි, නාමමෙතං තස්ස නිගමස්ස. යස්මා පන තත්ථ හගවතො නිබද්ධවසනට්ඨානං කිඤ්චි නාහොසි, තස්මා “තං ගොවරගාමං කත්වා විහරති”ච්චෙව චුත්තං. තථා හි පාළියං “අස්සපුරං නාම අධිගානං නිගමො”ති ගොවරගාමකිත්තනමෙව කතං.

එවරුපෙන සීලෙනාතිආදීසු සීලග්ගහණෙන වාරිත්තසීලමාහ. තෙන සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවෙ දස්සෙති. ආචාරග්ගහණෙන වාරිත්තසීලං. තෙන පරිසුද්ධං කායච්චිසමාවාරං. පටිපත්තිග්ගහණෙන සමථචිපස්සනාමග්ගඵලසඬිගහං සම්මාපටිපත්තිං. ලජ්ජිනොති ඉමිනා යථාචුත්තසීලාවාරමූලකාරණං. පෙසලාති ඉමිනා පාරිසුද්ධිං. උළාරගුණාති ඉමිනා පටිපත්තියා පාරිසුරිං. හික්ඛුසඬිසස්සෙව වණ්ණං කට්ඨන්තිති ඉදං තෙසං උපාසකානං යෙභුයොන හික්ඛුනං ගුණකිත්තපසුතතාය චුත්තං. තෙ පන සද්ධම්මෙපි සම්මාසම්බුද්ධෙපි අභිජ්ජසන්නා එව. තෙනාහ “බුද්ධමාමකා ධම්මමාමකා”ති. වත්ථුත්තයෙ හි එකස්මිං අභිජ්ජසන්නා ඉතරද්වයෙ අභිජ්ජසන්නා එව තදවිනාභාවතො. පිණ්ඩපාතාපවායනෙති ලක්ඛණවචනමෙතං යථා “කාකෙහි සජ්ජි රක්ඛිතබ්බ”න්ති, තස්මා පච්චයපටිපුජනෙති චුත්තං හොති. පච්චයදායකානඤ්චි කාරස්ස අත්තනො සම්මාපටිපත්තියා මහජ්ඣලභාවස්ස කරණං ඉධ “පිණ්ඩපාතාපවායන”න්ති අධිජ්ජෙතං.

සමණකරණාති සමණභාවකරා, සමණභාවස්ස කාරකාති අත්ථො. තෙ පන එකන්තතො අත්තනො සන්තානො උප්පාදිතා වඩ්ඪිතා ව හොන්තිති ආහ “සමාදාය පරිපූරිතා”ති. සමණග්ගහණඤ්චෙත්ථ සමණවසෙන, න සාමඤ්ඤමත්තෙනාති ආහ “සමිතපාපසමණ”න්ති. බ්‍රාහ්මණකරණාති එත්ථාපි චුත්තනායෙනෙත්ථො වෙදිතබ්බො. ඛ්‍යඤ්ජනතො එව වායං හෙදො, යදිදං සමණබ්‍රාහ්මණාති, න අත්ථතො. සමණෙන කත්තබ්බධම්මාති සමණධම්මෙ ධීතෙන සම්පාදෙනබ්බධම්මා. යො හි හෙට්ඨිමසික්ඛාසඬිඛාතසමණභාවෙ සුජ්ජතිට්ඨිතො, තෙන යෙ උපරිසික්ඛාසඬිඛාතසමණභාවා සම්පාදෙනබ්බා, තෙසං වසෙනෙව චුත්තසමණෙන කත්තබ්බධම්මා චුත්තාති. තථා හි තෙසං සමණභාවාභතං සන්ධායාහ “තෙපි ව සමණකරණා හොන්තියෙවා”ති. ඉධ පනාති මහාඅස්සපුරෙ. හිරොත්තජ්ජාදිවසෙන දෙසනා විත්ථාරිතාති හිරොත්තජ්ජ-පරිසුද්ධකායච්චිමනොසමාවාරාජීවඉන්ද්‍රියසංවර-හොජනෙමත්තඤ්ඤුත- ජාගරියානුයොගසතිසම්පජ්ඤ්ඤ-කානවිජ්ජාවසෙන සමණකරණධම්මදෙසනා විත්ථාරතො දෙසිතා, න තිකනිපාතෙ විය සඬිබ්බෙපතො. එලග්ගහණෙනෙව විපාකඵලං ගහිතං, තං පන උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන චතුබ්බිධං සාමඤ්ඤඵලං දට්ඨබ්බං. ආනිසංසග්ගහණෙන පියමනාපතාදිඋද්‍රයො. තස්සෙව අත්ථොති තස්සෙව අවඤ්චාපදස්සෙව අත්ථනිද්දෙසො. “යස්සා හී”තිආදිනා ඛ්‍යාතිරෙකවසෙන අත්ථං වදති. එත්තකෙන යානෙනාති එත්තකෙන පාළිපදෙසෙන. හිරොත්තජ්ජාදිනං උපරි පාළියං චූචිවමානානං සමණකරණධම්මානං. වණ්ණං කට්ඨන්ති ගුණං ආනිසංසං අභාසි. සතිපට්ඨානෙ චුත්තනායෙනාති “අපිව

වණ්ණභණ්ණනමෙත’’න්තිආදිනා සතිපට්ඨානවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 2.373; ම. නි. අට්ඨ. 1.106) චුත්තනයෙන.

416. යං හිරියතීති යෙන ධම්මෙන හෙතුභූතෙන වා ජිගුච්ඡති. කරණෙ හෙතං පච්චත්තවචනං. යන්ති වා ලිඬිගව්පල්ලාසෙන චුත්තො, ධම්මොති අත්ථො. හිරිසිතබ්බෙනාති උපයොගත්ථෙ කරණවචනං, හිරිසිතබ්බයුත්තකං කායදුච්චරිතාදින්ති අත්ථො. ඔත්තජ්ජිතබ්බෙනාති එත්ථාපි එසෙව නයො. අජ්ඣත්තං නියකජ්ඣත්තං ජාතිආදි සමුට්ඨානං එතිස්සාති අජ්ඣත්තසමුට්ඨානා හිරි, බහිද්ධා අත්තතො බහිභූතො පරසත්තො සමුට්ඨානං එතිස්සාති බහිද්ධාසමුට්ඨානං ඔත්තජ්ජං. අත්තාධිපතිතො ආගතා අත්තාධිපතෙය්සා, අත්තානං අධිපතිං කත්වා පවත්තා. ලජ්ජාසභාවසණ්ඨිතාති පාපජිගුච්ඡනසභාවට්ඨායිනී. සජ්ජතිස්සවලක්ඛණත්තා ගරුනා කිස්මිඤ්චි චුත්තෙ ගාරවචසෙන පතිස්සවනං පතිස්සවො, සහ පතිස්සවෙනාති සජ්ජතිස්සවං, පතිස්සවභූතං තංසභාවඤ්ච යං කිඤ්චි ගාරවං. ජාතිආදිමහත්තතාපච්චවෙක්ඛණෙන උජ්ජජ්ජමානා ව හිරි තත්ථ ගාරවචසෙන පවත්තතීති සජ්ජතිස්සවලක්ඛණාති චුච්චති. භයසභාවසණ්ඨිතන්ති පාපතො භායනසභාවට්ඨායී, වජ්ජහිරුකභයදස්සාවිලක්ඛණත්තා වජ්ජං භායති තං භයතො පස්සතීති වජ්ජහිරුකභයදස්සාවි, එවංසභාවං ඔත්තජ්ජං. අජ්ඣත්තසමුට්ඨානාදිනා ව හිරොත්තජ්ජානං තත්ථ තත්ථ පාකට්ඨාවෙනෙව චුච්චති, න පරෙසං කදාපි අඤ්ඤමඤ්ඤවිජ්ජයොගා. න හි ලජ්ජනං නිබ්භයං, පාපභයං වා අලජ්ජනං භොතීති. අයමෙත්ථ සඬ්ඛෙපො, විත්ථාරො පන අට්ඨසාලිනියං (ධ. ස. අට්ඨ. 1.බලරාසිවණ්ණනා) චුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බො. ලොකමරියාදස්ස පාලනතො ලොකපාලධම්මා නාම. සුක්කාති ඔදානා පහස්සරභාවකාරකා, සුක්කාහිජාතිහෙතුතාය වා සුක්කා. සම්භෙදන්ති ආචාරමරියාදාසඬ්ඤාරං. දෙවභාවාවහා ධම්මාති දෙවධම්මා.

සුක්කධම්මසමාහිතාති යථාචුත්තසුක්කධම්මසමඬ්ඪිගිතො. සන්තොති වූපසන්තදොසා. සජ්ජුරිසාති සන්තජනා. සපරහිතසාධකා හි සාධවො.

අවයවවිනිමුත්තස්ස සමුදායස්ස අභාවතො, අවයවෙන ව සමුදායස්ස අපදිසිතබ්බතො ඔවාදුපසම්පදාවහඔවාදෙකදෙසො ඔවාදුපසම්පදාති. ඉධාති ඉමස්මිං අස්සපුරෙ. එතෙ හිරොත්තජ්ජධම්මා. සමණධම්මා නාමාති දස්සිතා මූලභූතසමණභාවකරා ධම්මාති කත්වා. තථා හි තෙසං ආදිතො ගහණං.

යස්ස අධිගමෙන නිජ්ජරියායතො සමණා නාම භොන්ති, සො අරියමග්ගො “සමණස්ස කම්මං පටිපදා” ති කත්වා සාමඤ්ඤං, තස්ස පන ඵලභාවතො, ආරම්මණකරණවසෙන අරණියතො ඵලනිබ්බානාති සාමඤ්ඤත්ථො. රාගං ඛෙපෙතීති රාගක්ඛයො, අරියමග්ගො. රාගො බියති එත්ථාති රාගක්ඛයො, නිබ්බානං. ඵලං පන කාරණුපවාරෙන රාගක්ඛයො දට්ඨබ්බො. දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොති එත්ථාපි එසෙව නයො. සාමඤ්ඤභූතො අත්ථො සාමඤ්ඤත්ථො, මග්ගො, සාමඤ්ඤස්ස අත්ථොති සාමඤ්ඤත්ථො, ඵලන්ති ආහ “මග්ගමිපි ඵලමිපි

එකතො කත්වා සාමඤ්ඤත්ථො කථිතො”ති. තයිදං උක්කට්ඨනිද්දෙසෙන චුත්තං. සීලාදිපුබ්බභාගපටිපදාපි හි ඉධ “සාමඤ්ඤත්ථො”ති ගහිතා. තෙනෙවාහ “සති උත්තරිකරණියෙ”ති. පටිවෙදයාමිති පුනස්පුනං ඤාපෙමි.

417. කම්මපථවසෙනෙවාති අකුසලකම්මපථභාවෙනෙව, තතො තාදිසම්පි අකුසලකම්මං භික්ඛුස්ස කාතුං න යුත්තන්ති දුට්ඨුල්ලභාවෙනෙව තතො ඔරමතීති අධිප්පායො. සික්ඛාපදබද්ධෙනාති සික්ඛාපදපඤ්ඤාපනෙන. පානීයසංචො වා පත්තෙ වා කාකානං හත්ථං වා දණ්ඩං වා ලෙඩ්ඬුං වාති සබ්බමිදං නිදස්සනමත්තං දට්ඨබ්බං. යත්ථ කත්ථවි හි ධීතානං අඤ්ඤෙසම්පි පාණීනං උට්ඨාපනාදි සබ්බං අනිට්ඨකරණං ඉධ අපරිසුද්ධකායසමාවාරභාවෙනෙව සඬගහිතන්ති. උත්තානොති උද්ධමුද්ධං තනොතීති උත්තානො. එවංභූතො ව කෙනවි අනුප්පාදභූමියං සඤ්ජාතසාලකලායාණිබන්ධො විය උපරුපරි උග්ගතුග්ගතො පාකටො ව භොතීති ආහ “උග්ගතො පාකටො”ති. අනාවටොති අනිච්ඡතො. තෙනාහ “අසඤ්ජන්තො”ති, නච්ඡාදෙනබ්බොති අත්ථො. එකසදිසො විසුද්ධභාවෙන. අත්තරන්තරෙ ඡිද්දරහිතො පුබ්බෙනාපරං සම්මාපටිපත්තියා සන්ධානෙන. සංචුතො කායිකස්ස සංවරස්ස අනුපක්කිලෙසතො. තෙනාහ “කිලෙසානං ද්වාරං පිදහනෙනා”ති.

418. එත්ථ යථා ලහුකතරං කාකුට්ඨාපනාදිකායකම්මං කායසමාවාරස්ස අපරිසුද්ධභාවාවහං සල්ලෙබ්විකොපනතො, මිච්ඡාවිතක්කනමත්තඤ්ච මනොසමාවාරස්ස, එවං යං කිඤ්චි අනියානකථාකථනමත්තං වච්ඡමාවාරස්ස අපරිසුද්ධභාවාවහං සල්ලෙබ්විකොපනතො, න භසාධිප්පායෙන මුසාකථනන්ති දට්ඨබ්බං. භසාධිප්පායෙන හි මුසාකථනං සික්ඛාපදබද්ධෙනෙව පටික්ඛිත්තන්ති.

420. ආජීවොපි එකච්චො කම්මපථවසෙන වාරිතො ලබ්භති. සො පන අතිඕළාරිකො කායවච්ඡමාවාරවාරෙසු චුත්තනයො එවාති න ගහිතොති දට්ඨබ්බං. යෙ පන “තාදිසො භික්ඛූනං අයොග්ගතො න ගහිතො”ති වදන්ති, තං මිච්ඡා තථා සති කායවච්ඡමාවාරවාරෙපි තස්ස අග්ගභෙතබ්බභාවාපත්තිතො. “බාදථ පිච්චා”ති පුච්ඡා අත්තතො බාදිතුකාමතාදීපනෙන, පරියායකථාභාවතො පනෙසා සල්ලෙබ්විකොපනා ජාතා.

422. අනෙසනං පභාය ධම්මෙන සමෙන පච්චයෙ පරියෙසන්තො පරියෙසනමත්තඤ්ඤා නාම. දායකස්ස දෙය්‍යධම්මස්ස අත්තතො ව පමාණඤ්ඤාතාපටිග්ගණ්හන්තො පටිග්ගහණමත්තඤ්ඤා නාම. යොනිසො පච්චවෙක්ඛිත්වා පරිභුඤ්ජන්තො පරිභොගමත්තඤ්ඤා නාම.

423. එකස්මිං කොට්ඨාසෙති මජ්ඣිමයාමසඤ්ඤිතෙ එකස්මිං කොට්ඨාසෙ. “වාමෙන පස්සෙන සෙත්ති”ති එවං චුත්තා. දක්ඛිණපස්සෙන සයානො නාම නත්ථී දක්ඛිණහත්ථස්ස සරීරග්ගහණාදිපයොගක්ඛමතො. පුරිසවසෙන චෙතං චුත්තං.

තෙජස්සදත්තාති ඉමිනා සීහස්ස අභිරුක්ඛනාවං දස්සෙති. භිරුක්ඛා හි සෙසමිගා අත්තනො ආසයං පටිසිත්වා සන්තාසපුබ්බකං යථා තථා සයන්ති, සීහො පන අභිරුක්ඛනාවතො සතොකාරී භික්ඛු විය සතිං උපට්ඨපෙත්වාච සයති. තෙනාහ “ද්වෙ පුරිමපාදෙ”තිආදි. සෙති අඛ්‍යාවට්ඨාවෙන පවත්නති එත්ථාති සෙය්‍යා, චතුත්ථජ්ඣානමෙව සෙය්‍යා. කිං පන තං චතුත්ථජ්ඣානන්ති? ආනාපානචතුත්ථජ්ඣානං. තත්ථ හි යත්වා විපස්සනං වඩ්ඪෙත්වා හගවා අනුක්කමෙන අග්ගමග්ගං අධිගතො තථාගතො ජාතොති කෙවි, තයිදං පදට්ඨානං නාම න සෙය්‍යා. අපරෙ පන “චතුත්ථජ්ඣානසමනන්තරා හගවා පරිනිබ්බාසී”ති චුත්තපදං ගහෙත්වා “ලොකියචතුත්ථජ්ඣානසමාපත්ති තථාගතසෙය්‍යා”ති වදන්ති, තථා සති පරිනිබ්බානකාලිකා තථාගතසෙය්‍යාති ආපජ්ජති, න ච හගවා චතුත්ථජ්ඣානං සමාපජ්ජනබ්‍රලො විහාසී, අග්ගඵලඤ්ඤානං පනෙත්ථ “චතුත්ථජ්ඣාන”න්ති අධිප්පෙතං. තත්ථ යථා සත්තානං නිද්දුපගමනලක්ඛණා සෙය්‍යා හවඩ්ගචිත්තවාරවසෙන හොති, තඤ්ච තෙසං පට්ඨමජාතිසමන්වයං යෙභුය්‍යචුත්තිකං, එවං හගවතො අරියජාතිසමන්වයං යෙභුය්‍යචුත්තිකං අග්ගඵලභූතං චතුත්ථජ්ඣානං “තථාගතසෙය්‍යා”ති වෙදිතබ්බං. සීහසෙය්‍යාති සෙට්ඨසෙය්‍යාති ආහ “උත්තමසෙය්‍යා”ති.

426. විගතන්තාතීති ඉණමුලාති. තෙසන්ති ඉණමුලානං. පරියන්තොති අවසෙසො.

පවත්තිනිවාරණෙන චතුර්වර්ගපථං ඡිත්තදන්තො. ආබාධතීති පිළෙති. දුක්ඛිතොති සඤ්ජානදුක්ඛො. අජ්ජං බලං බලමත්තා. අජ්ජත්ථො හි අයං මත්තා-සද්දො “මත්තාසුඛපරිච්චාගා”තිආදීසු (ධ. ප. 290) විය, බලවත්ථො පන මත්තා-සද්දො අනත්ථත්තරො. සෙසන්ති “තස්ස හි බන්ධනා මුත්තොමිහීති ආවජ්ජයතො තදුභයං හොති”තිආදිනා වත්තබ්බං සන්ධායාහ. සබ්බපදෙසුති චුත්තාවසිට්ඨෙසු සබ්බපදෙසු. යෙනකාමං යථාරූපි ගච්ඡතීති යෙනකාමංගමොති අනුනාසිකලොපං අකත්වා නිද්දෙසො. භූජො අත්තනො යථාසුඛවිනියොගො ඉස්සො ඉච්ඡිතබ්බො එත්ථාති භූජස්සො, සාමිකො. සො පන අපරසන්තකතාය “අත්තනො සන්තකො”ති චුත්තො. දුල්ලභආපතාය කං තාරෙත්ති එත්ථාති කන්තාරොති ආහ “නිරුද්ධං දීසමග්ග”න්ති.

විනාසෙතීති බාදනදුබ්බිනියොජනාදීහි යථා ඉණමුලං කිඤ්චි න හොති, තථා කරොති. යමිහි රාගවත්ථුමිහි. සො පුග්ගලො. තෙන රාගවත්ථුනා, පුරිසො වෙ ඉත්ථියා, ඉත්ථි වෙ පුරිසෙන. ඉණං විය කාමච්ඡන්දො දට්ඨබ්බො පිළාසමානතො.

න වින්දතීති න ජානාති. උපද්දවෙථාති සුඛවිහාරස්ස උපද්දවං කරොථ, විබාධෙථාති අත්ථො. රොගො විය ඛ්‍යාපාදො දට්ඨබ්බො සුඛඤ්ජනසමානතො.

නානාවිධහෙතුපායාලඬිකතතාය බන්ධායතනධාතුපට්ඨවසමුප්පාදාදිධම්මනීතිවිචිත්තතාය ච විචිත්තනයෙ.

ධම්මස්සවනෙති ධම්මකථායං. කථා හි සොතබ්බට්ඨයෙන “සවන” න්ති වුත්තා. එවමෙන්ට සීලං විහත්තං, එවං කුමානාහිඤ්ඤා, එවං විපස්සනාමග්ගඵලානීති නෙව තස්ස ධම්මස්සවනස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානං ඡානාති. උට්ඨිතෙති නිට්ඨිතෙ. අහො කාරණන්ති තත්ථ තත්ථ පටිඤ්ඤානුරූපෙන නික්ඛිත්තසාධනවසෙන ගහිතකාරණං. අහො උපමාති තස්සෙව කාරණස්ස පතිට්ඨාපනවසෙන අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ව පතිට්ඨං උදාහරණාදි. බන්ධනාගාරං විය ථිනම්ද්ධං දට්ඨබ්බං දුක්ඛතො නියානාස්ස විබන්ධනතො.

යස්මා කුක්කුච්චනීවරණං උද්ධච්චරහිතං නත්ථි, යස්මා වා උද්ධච්චකුක්කුච්චං සමානකිච්චාහාරපටිපක්ඛං, තස්මා කුක්කුච්චස්ස වියයං දස්සෙන්තො “විනයෙ අපකතඤ්ඤානා” තිආදිමාහ. යථා හි උද්ධච්චං සත්තස්ස අවුපසමකරං, තථා කුක්කුච්චමිපි. යථාපි උද්ධච්චස්ස ඤාතිවිතක්කාදි ආහාරො, තථා කුක්කුච්චස්සපි. යථා ව උද්ධච්චස්ස සමථො පටිපක්ඛො, තථා කුක්කුච්චස්සපිති. දාසබ්‍යං විය උද්ධච්චකුක්කුච්චං දට්ඨබ්බං අසෙරිභාවාපාදනතො.

සොළසවත්ථුකා විචිකිච්ඡා අට්ඨවත්ථුකං විචිකිච්ඡං අනුපවිට්ඨාති ආහ “අට්ඨසු යානෙසු විචිකිච්ඡා” ති. විචිකිච්ඡන්තොති සංසයන්තො. අධිමුච්චිත්වාති පත්තියායෙන්වා. ගණ්හිතුන්ති සද්ධෙය්‍යවත්ථුං පරිග්ගහෙතුං. අහිමුඛං සජ්ජනං ආසජ්ජනං, පරිතො සජ්ජනං පරිසජ්ජනං. පද්දවයෙනපි චිත්තස්ස අනිච්ඡනාකාරමෙව වදන්ති. බෙමන්තගාමිමග්ගං න පරියොගාහති එතෙනාති අපරියොගාහනං, උස්සඬිකිතපරිසඬිකිතභාවෙන ඡම්හිතං හොති චිත්තං යස්ස ධම්මස්ස වසෙන, සො ධම්මො ඡම්හිතත්තන්ති විචිකිච්ඡනාකාරමාහ. තෙනාහ “චිත්තස්ස උප්පාදයමානා” ති. කන්තාරද්ධානමග්ගො වියාති සාසඬිකකන්තාරද්ධානමග්ගො විය දට්ඨබ්බා අප්පටිපත්තිහෙතුභාවතො.

නත්ථි එත්ථ ඉණන්ති අණණො, තස්ස භාවො ආණණං, කස්සපි ඉණස්ස අධාරණං. සම්ද්ධකම්මන්තොති නිජ්ඣන්තජීවිකප්පයොගො. පරිබුන්ධති උපරොධෙතීති ර-කාරස්ස ල-කාරං කත්වා පලිබොධො, අසෙරිවිහාරො, තස්ස මූලං කාරණන්ති පලිබොධමූලං. ඡ ධම්මෙ භාවෙන්වාති අසුහනිමිත්තග්ගාහාදිකෙ ඡ ධම්මෙ උප්පාදෙන්වා වඩ්ඪෙන්වා. ඡ ධම්මෙ භාවෙන්වාති ව මෙත්තානිමිත්තග්ගාහාදයො ව තත්ථ තත්ථ ඡ ධම්මාති වුත්තාති වෙදිතබ්බො. පජහතීති වික්ඛම්භනවසෙන පජහති. තෙනාහ “ආචාරපණ්ණත්තිආදීති සික්ඛාපියමානො” තිආදි. පරවත්ථුමිහීති විසභාගවත්ථුස්මිං, පරවිසයෙ වා. පරවිසයා හෙතෙ භික්ඛුතො, යදිදං පඤ්ච කාමගුණා. ආණණංමිව කාමච්ඡන්දප්පහානං ආහ පියවත්ථුඅභාවාවහතො.

ආචාරවිපත්තිපට්ඨාහකාති සික්ඛාපදාති ආචාරපණ්ණත්තිආදීති. ආරොග්‍යමිව බ්‍යාපාදප්පහානං ආහ කායචිත්තානං ඵාසුභාවාවහතො.

බන්ධනා මොක්ඛමිව ථිනම්ද්ධප්පහානං ආහ චිත්තස්ස නිග්ගහිතභාවාවහතො.

භූමිස්සං විය උද්ධව්වකුක්කුච්චප්පහානං ආහ විත්තස්ස සෙරිභාවාවහතො.

තිණං වියාති තිණමිව කත්වා. අගණෙත්වාති අවින්තෙත්වා. බෙමන්තභූමිං විය විචිකිච්ඡාපහානං ආහ අනුස්සඬිකිතාපරිසඬිකිතභාවෙන සම්මාපට්ඨත්තිහෙතුභාවතො.

427. කිරියති (අ. නි. ටී. 3.5.28-29) ගබ්භාසයෙ බිජියතීති කරො, සම්භවො, කරතො ජාතොති කරජො, මාතාපෙත්තිකසම්භවොති අත්ථො. මාතුයා හි සරිරසංශ්ඨාපනවසෙන කරතො ජාතොති කරජොති අපරෙ. උභයථාපි කරජකායන්ති චතුසන්තතිරූපමාහ. තෙමෙතීති තින්තං කරොති. කො පනෙත්ථ තින්තභාවොති ආහ “ස්නෙහෙති”ති, පිතිස්නෙහෙන පිණනං කරොතීති අත්ථො. තෙනාහ “සබ්බත්ථ පචත්තපිතිසුඛං කරොති”ති. පිතිසමුට්ඨානපණීතරූපෙහි සකලස්ස කරජකායස්ස පරිච්ඡිට්ඨතාය චෙත්ථ තංසමුට්ඨාපකපිතිසුඛානං සබ්බත්ථ පචත්ති ජොතිතා. පරිසන්දෙතීතිආදීසුපි එසෙව නයො. තත්ථාපි හි “සමන්තතො සන්දෙති තෙමෙති ස්නෙහෙති, සබ්බත්ථ පචත්තපිතිසුඛං කරොති”තිආදිනා යථාරහං අත්ථො වෙදිතබ්බො. පරිපූරෙතීති වායුනා හස්තං විය ඉමං කරජකායං පිතිසුඛෙන පූරෙති. සමන්තතො ඵුසතීති ඉමං කරජකායං පිතිසුඛෙන ඵුසති. සබ්බාවතොති අ-කාරස්ස ආ-කාරො කතො, සබ්බාවයව්වතොති අත්ථොති ආහ “සබ්බකොට්ඨාසවතො”ති, මංසාදිසබ්බාභාගවතොති අත්ථො. අචුටං නාම න භොති පිතිසුඛසමුට්ඨානෙනහි රූපෙහි සබ්බත්ථකමෙව ඛ්‍යාපිතත්තා. කාතුඤ්ඤවෙව යොජෙතුඤ්ඤව ඡෙකො සන්තොතුං පටිබලොති යොජනා. න්හානීයවුණ්ණානං පරිමද්දනවසෙන පිණ්ඩං කරොත්තෙන හත්ථෙත භාජනං නිජ්ජිලෙතබ්බං භොතීති ආහ “සන්තෙත්තස්ස භිජ්ජති”ති. අනුගතාති අනුපවිට්ඨා. පරිගතාති පරිතො සමන්තතො තින්තා. තින්තභාවෙනෙව සමං අන්තරං බාහිරඤ්ඤව එතිස්සාති සන්තරබාහිරා. සබ්බත්ථකමෙවොති සබ්බත්ථෙව. න ව පග්ගරිණි පමාණයුත්තස්සෙව උදකස්ස සිත්තත්තා. එත්ථ ව න්හානීයපිණ්ඩං විය කරජකායො, තං තෙමෙත්වා සම්පිණ්ඩිතපමාණයුත්තඋදකං විය පයමජ්ඣානසුඛං දට්ඨබ්බං.

428. හෙට්ඨා උබ්භිජ්ජිත්වා උග්ගච්ඡනඋදකොති රහදස්ස අධොථුලධාරාවසෙන උබ්භිජ්ජ උට්ඨහනඋදකො. අත්තොයෙව උබ්භිජ්ජනඋදකොති රහදස්ස අබ්භන්තරෙයෙව ථුලධාරා අහුත්වා උට්ඨිතඋදකසිරාමුඛෙහි උබ්භිජ්ජනකො. ආගමනමග්ගොති නදීතළාකකන්දරසරආදිතො ආගමනමග්ගො.

429. උජ්ජලගච්ඡාති එත්ථ සන්තීති උජ්ජලිනී (අ. නි. ටී. 3.5.28-29), වාරි. අයමෙත්ථ විනිච්ඡයො, තථා හි ලොකෙ රත්තක්ඛිකො “පුණ්ඩරිකක්ඛො”ති වුව්වති. කෙච් පන “රත්තං පදුමං, සෙනං පුණ්ඩරික”න්ති වදන්ති. උජ්ජලාදීනි විය කරජකායො, උදකං විය තතියජ්ඣානසුඛන්ති අයමිපි අත්ථො “පුරිමනෙයනා”ති අතිදෙසෙනෙව විභාවිතොති දට්ඨබ්බං.

430. නිරූපක්කිලෙසටියෙනාති රජොපල්ලාදිනා අනුපක්කිලිටියතාය අමලීනභාවෙන. අමලීනමිපි කිඤ්චි වත්ථු පහස්සරසභාවං භොතීති වුත්තං “පහස්සරටියෙනා”ති. උතුළරණන්ති උණ්භඋතුළරණං. සබ්බත්ථකමෙව ඤානසුබ්බෙන ථුටියො කරජකායො යථා උතුනා ථුටියවත්ථසදිසොති ආහ “වත්ථං විය කරජකායො”ති. තස්මාති “වත්ථං වියා”ති ආදිනා වුත්තමෙවත්ථං හෙතුභාවෙන පච්චාමසති, කරජකායස්ස වත්ථසදිසත්තා චතුත්ථජ්ඣානසුබ්බස්ස ච උතුළරණසදිසත්තාති අත්ථො. සන්තසභාවත්තා ඤාණුත්තරත්තා වෙන්ථ උපෙක්ඛාපි සුබ්බෙ සඬගහිතාති චතුත්ථජ්ඣානෙනපි සුබ්බග්ගහණං කතං. “පරිසුද්ධෙන පරියොදානෙන ඵරිත්වා නිසිත්තො භොතී”ති වචනතො චතුත්ථජ්ඣානචිත්තස්ස වත්ථසදිසතා වුත්තා. චතුත්ථජ්ඣානසමුට්ඨානරූපෙහි භික්ඛුනො කායස්ස ථුටභාවං සන්ධාය “තංසමුට්ඨානරූපං උතුළරණං වියා”ති වුත්තං. පුරිසස්ස කායො විය භික්ඛුනො කරජකායොති අයං පනත්ථො පාකටොති න ගහිතො, ගහිතො ඵච වා “යථා හි කත්ථවි...පෙ.... කායො ථුටො භොතී”ති වුත්තත්තා.

431. පුබ්බෙතිවාසඤාණඋපමායන්ති පුබ්බෙතිවාසඤාණස්ස දස්සිතඋපමායං. තංදිවසංකතකිරියාගහණං පාකතිකසත්තස්සපි යෙභුයොන පාකටා භොතීති දස්සනත්ථං. තංදිවසගතගාමත්තයග්ගහණෙනෙව මහාභිනිභාරෙහි අඤ්ඤෙසමිපි පුබ්බෙතිවාසඤාණලාභීනං තීසු භවෙසු කතා කිරියා යෙභුයොන පාකටා භොතීති දීපිතන්ති දට්ඨබ්බං.

432. සම්මුඛද්වාරාති අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස අභිමුඛද්වාරා. අපරාපරං සඤ්චරන්තෙති තංතංකිච්චවසෙන ඉතො වීතො ච සඤ්චරන්තෙ. ඉතො පන ගෙහා...පෙ.... පච්චසනවසෙනපීති ඉදං චුතුපපාතඤාණස්ස විසයදස්සනවසෙන වුත්තං. ද්විත්තං ගෙහානං අන්තරෙ යත්වාති ද්විත්තං ගෙහද්වාරානං සම්මුඛට්ඨානභූතෙ අන්තරවීරියං වෙමජ්ඣෙ යත්වා. තෙසු හි ඵකස්ස වෙ පාචිනමුඛද්වාරං ඉතරස්ස පච්ඡිමමුඛං, තස්ස සම්මුඛං උභිත්තං අන්තරවීරියං ධීතස්ස දක්ඛිණාමුඛස්ස, උත්තරාමුඛස්ස වා චක්ඛුමතො පුරිසස්ස තත්ථ පච්චසනකනික්ඛමනකපුරිසා යථා සුබ්බෙනෙව පාකටා භොතීති, ඵචං දිබ්බචක්ඛුඤාණසමඬගිතො වචනකඋපපජ්ජනකපුරිසා. යථා පන තස්ස පුරිසස්ස අඤ්ඤෙනෙව බණෙන පච්චසත්තස්ස දස්සනං, අඤ්ඤෙන නික්ඛමන්තස්ස දස්සනං, ඵචං ඉමස්සපි අඤ්ඤෙනෙව බණෙන චචමානස්ස දස්සනං, අඤ්ඤෙන උපපජ්ජමානස්ස දස්සනන්ති දට්ඨබ්බං. ඤාණස්ස පාකටාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. තස්සාති ඤාණස්ස.

433. පබ්බතසිබරං යෙභුයොන සංඛිත්තං සඬකුචිතං භොතීති ඉධ පබ්බතමත්ථකං “පබ්බතසඬබ්බෙපො”ති වුත්තං, පබ්බතපරියාපන්තො වා පදෙසො පබ්බතසඬබ්බෙපො. අනාවිලොති අකාලුස්සො. සා චස්ස අනාවිලතා කද්දමාභාවෙන භොතීති ආහ “නික්කද්දමො”ති. ධීතාසුපි නිසිත්තාසුපි ගාවීසු. විජ්ජමානාසුති ලබ්භමානාසු. ඉතරා ධීතාපි නිසිත්තාපි වරන්තීති වුවචන්ති සභවරණඤායෙන. තිට්ඨන්තමෙව, න කදාවිපි වරන්තං. ද්වයන්ති සිප්පිසම්මුකං මච්ඡගුම්බන්ති ඉමං.

උභයං තිට්ඨන්තන්ති චුත්තං, වරන්තම්පිති අධිජ්ජායො. කිං වා ඉමාය සහවරියාය,
 යථාලාභග්ගහණං පනෙත්ථ දට්ඨබ්බං. සක්ඛරකථලස්ස හි වසෙන
 “තිට්ඨන්ත”න්ති, සිජ්ජිසම්බුක්ඛස්ස මච්ඡගුම්බස්ස ච වසෙන “තිට්ඨන්තම්පි,
 වරන්තම්පි”ති යොජනා කාතබ්බා.

434. භික්ඛුනි භින්නකිලෙසොති භික්ඛු. සො හි පරමත්ථතො
 සමණොතිනාමකො. තත්ථ අරියමග්ගෙන සබ්බසො පාපානං සමිතාවිති සමණො.
 තෙනාහ “සමිතපාපත්තා”ති. සෙට්ඨට්ඨෙන බ්‍රහ්මා වුව්චති සමිමාසම්බුද්ධො,
 තතො ආගතොති බ්‍රහ්මා, අරියමග්ගො, තං අසම්මොහපට්ඨෙධවසෙන අඤ්ඤාසිති
 බ්‍රාහ්මණො. තංසමඨගිතාය හිස්ස පාපානං බාහිතභාවො. තෙනාහ “බාහිතපාපත්තා
 බ්‍රාහ්මණො”ති. අට්ඨඨගිකෙන අරියමග්ගපලෙන න්හාතවා නිද්ධොතකිලෙසොති
 න්හාතකො. ගතත්තාති පහානාහිසමයවසෙන පටිච්ඡිද්ධත්තා. තෙනාහ
 “චිදිතත්තා”ති. නිස්සුතත්තාති සමුච්ඡෙදජ්ජහානවසෙන සන්තානතො සබ්බසො
 නිහතත්තා. තෙනාහ “අපහතත්තා”ති, මරියාදවසෙන කිලෙසානං හිංසිතත්තා
 අරියමග්ගෙහි ඔධිසො සබ්බසො කිලෙසානං සමුච්ඡින්නත්තාති අත්ථො. තෙනාහ
 “හතත්තා”ති. ආරකත්තාති සුජ්ජහිතතාය විජ්ජකට්ඨභාවතො. තෙනාහ
 “දුරිභූතත්තා”ති. උභයම්පි උභයත්ථ යොජෙතබ්බං – කිලෙසානං ආරකත්තා
 හතත්තා දුරිභූතත්තා ච අරියො, තථා අරහන්ති. යං පනෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං,
 තං උත්තානත්ථත්තා සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

මහාඅස්සපුරසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

10. වුළුඅස්සපුරසුත්තවණ්ණනා

435. පුරිමසදිසමෙවාති “අස්සපුරවාසීනං භික්ඛුසඨසෙ ගාරවබ්‍රමානං
 නිපච්චකාරඤ්ච දිස්වා භික්ඛු පිණ්ඩපාතාපවායනෙ නියොජෙන්නො ඉදං සුත්තං
 අභාසි”ති පුරිමසුත්තෙ මහාඅස්සපුරෙ (ම. නි. අට්ඨ. 2.415) චුත්තසදිසමෙව.
 සමණානං අනුවච්ඡවිකාති සමණානං සමණභාවස්ස අනුවච්ඡවිකා පතිරුපා. සමණානං
 අනුලොමජ්ජපට්ඨාති සමණානං සාමඤ්ඤසඨ්ඨාතස්ස අරියමග්ගස්ස
 අනුකූලජ්ජපට්ඨා.

436. එතෙ ධම්මාති එතෙ පාළියං ආගතා අභිජ්ඣාඛ්‍යාපාදාදයො පාපධම්මා.
 උජ්ජප්පමානාති උජ්ජප්පමානා එව, පගෙව සන්තානෙ භාවිතා. මලිනෙති
 මලවන්තෙ කිලිට්ඨෙ. මලග්ගහිතෙති ගහිතමලෙ සඤ්ජාතමලෙ. සමණමලාති
 සමණානං සමණභාවස්ස මලා. දුස්සන්තීති විපජ්ජන්ති විනස්සන්ති. සමණදොසාති
 සමණානං සමණභාවදුස්සනා. කසට්ඨෙති අසාරෙ. නිරොජෙති නිත්තෙජෙ. අයතො
 සුඛතො අපෙතාති අපායා, නිරයාදයො, තං ඵලං අරහන්ති, තං පයොජනං වා
 එතෙසන්ති ආපායිකා. යානාති අභිජ්ඣාදයො. තෙනාහ “අපායෙ”තිආදි.
 කාරණභාවෙන දුග්ගතිපරියාපන්නාය වෙදනාය හිතානීති දුග්ගතිවෙදනියානි. තෙන
 චුත්තං “දුග්ගතියං විපාකවෙදනාය පච්චයාන”න්ති. තිබ්බං අයන්ති

වෙකන්තකසදිසං සාරඅයං. අයෙනාති අයොසංසකෙන. කොඤ්චසකුණානං කිර කුච්ඡියං නිවුත්ථං යං කිඤ්චි ඛරං තිබ්බිණඤ්ච හොති. තථා හි තෙසං වච්චං අට්ඨමිපි පාසාණමිපි විලියාපෙති. තෙන වුත්තං “කොඤ්චසකුණෙ බාදාපෙන්ති”ති. තං කිර අයවුණ්ණං අග්ගිනාපි කිච්ඡෙන දය්හති, හෙසජ්ජබලෙන පන සුබෙන දය්හෙය්‍යා. තෙන වුත්තං “සුසික්ඛිතා ව නං අයකාරා බහුහත්ථකම්මමුලං ලභිත්වා කරොන්ති”තිආදි. අතිතිබ්බිණං හොති, අඤ්ඤතරං අයොබන්ධනං ඵෙග්ගදණ්ඩං විය සුබෙනෙව ඡින්දන්ති. සසබ්බාරවම්මෙහි සඬ්ඝට්ඨකට්ඨෙන සඬ්ඝාට්ඨි වුවවති ආවුධපරිච්ඡදොති ආහ “සඬ්ඝාට්ඨාති කොසියා”ති. පරියොනද්ධන්ති පරිතො ඔනද්ධං ඡාදිතං. සමන්තතො වෙධිතන්ති සබ්බසො පිහිතං.

437. රජොති ආගන්තුකරජො. ජල්ලන්ති සරිරෙ උට්ඨානකලොණාදිමලං.
රජොජල්ලඤ්ච වතසමාදානවසෙන අනපනිතං එතස්ස අත්ථිති රජොජල්ලිකො, තස්ස. තෙනාහ “රජොජල්ලධාරිනො”ති. උදකං ඔරොහන්තස්සාතිආදිනමත්ථො මහාසිහනාදසුත්තවණ්ණනායං වුත්තොයෙව. සබ්බමෙතන්තිආදියු සබ්බසොපි වතසමාදානවසෙනාති අධිජ්ජායො. යස්මා සබ්බමෙතං බාහිරසමයවසෙනෙව කථිතං, තස්මා සඬ්ඝාට්ඨකස්සාති පිලොතිකඛණ්ඩෙහි සඬ්ඝට්ඨත්තා “සඬ්ඝාට්ඨි”ති ලද්ධනාමවත්ථධාරිනොති අත්ථො. තථා හි පාළියං “සඬ්ඝාට්ඨකස්ස”ඉච්චෙව වුත්තං, න “හික්ඛුනො”ති. තෙනාහ “ඉමස්මිං හි”තිආදි. කස්මා පනෙත්ථ හගවතා සඬ්ඝාට්ඨකත්තාදිනියෙව වතසමාදානාති පටික්ඛිත්තානිති? නයදස්සනමෙතං අඤ්ඤෙසමිපි පඤ්චාතපමුගවතාදිතං තජ්ජට්ඨිකෙපෙනෙව පසිද්ධිතො. අපරෙ පන හණන්ති – “නාහං, හික්ඛෙව, සඬ්ඝාට්ඨකස්ස සඬ්ඝාට්ඨාරණමත්තෙන සාමඤ්ඤං වදාමි”ති වුත්තෙ තත්ථ නිසින්තො කොච තිත්ථන්තරලද්ධිකො අවෙලකත්තං නු බො කථන්ති වින්තෙසි, අපරෙ රජොජල්ලකත්තං නු බො කථන්ති, එවං තං තං වින්තෙත්තානං අජ්ඣාසයවසෙන හගවා ඉමානෙව වතසමාදානාති ඉධ පටික්ඛිපිති. සඬ්ඝාට්ඨකන්ති නිවාසනපාරුපනවසෙන සඬ්ඝාට්ඨන්තං. තෙනාහ “සඬ්ඝාට්ඨකං වත්ථ”න්තිආදි. අත්තතො රුචියා මිත්තාදයො සඬ්ඝාට්ඨකං කරෙය්‍යුං, පච්ඡා විඤ්ඤුතං පත්තකාලෙ සඬ්ඝාට්ඨකත්තෙ සමාදපෙය්‍යුං.

438. අත්තානං විසුජ්ඣන්තං පස්සති අභිජ්ඣාදිතං සමුදාචාරාභාවතො.
මග්ගෙන අසමුච්ඡින්නත්තා විසුද්ධොති පන න වත්තබ්බො. පාමොජ්ජන්ති තරුණපිතිමාහ. තස්ස හි අත්තතො සමමාපට්ඨත්තියා කිලෙසානං වික්ඛම්භිතත්තා විත්තස්ස විසුද්ධතං පස්සන්තස්ස පාමොජ්ජං ඡායති, තං තුට්ඨාකාරං. තෙනාහ “තුට්ඨාකාරො”ති. පිනිති පස්සද්ධිආවහා බලවපිති. නාමකායො පස්සම්භතීති ඉමිනා උභයමිපි පස්සද්ධිං වදති. වෙදියතීති අනුභවති වින්දති. ඉදානි තෙන නිවරණෙහි විත්තස්ස විසොධනත්තං ලද්ධන්ති ආහ “අජ්ජනාජ්ජත්තං විය හොති”ති. අඤ්ඤත්ථ උට්ඨිතා අඤ්ඤං යානං උපගතාති එත්තකෙන උපමාභාවෙන උච්චතීවතාසාමඤ්ඤෙන හෙට්ඨා අසද්ධම්මානං පටිපක්ඛවසෙන දෙසනාය පරියොසාපිතත්තා වුත්තං “යථානුසන්ධිතා”ති. මහාසිහනාදසුත්තෙ මග්ගො පොක්ඛරණියා උපමිතො “සෙය්‍යාථාපි, සාරිපුත්ත, පොක්ඛරණි”තිආදිං (ම. නි. 1.154) ආරහිත්වා උපමාසංසන්දනෙ “තථායං පුග්ගලො පටිපන්නො, තථා ව

ඉරියති, තඤ්ච මග්ගං සමාරුළ්භො, යථා ආසවානං බයා”ති (ම. නි. 1.154)
 චුත්තත්තා. යථා හි පුරත්ථිමාදිදිසාහි ආගතා පුරිසා තං පොක්ඛරණං ආගම්ම
 විසුද්ධරූපකායා විගතපරිලාහා ව භොන්ති, එවං ඛත්තියාදිකුලතො ආගතා
 තථාගතජ්ජවෙදිතං ධම්මවිනයං සාසනං ආගම්ම විසුද්ධනාමකායා
 විගතකිලෙසපරිලාහා ව භොන්ති. තස්මා සබ්බකිලෙසානං සමිත්තත්තා
 පරමත්ථසමඤ්ඤා භොතිති. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

චූළඅස්සපුරසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

නිට්ඨිතා ව මහායමකවග්ගවණ්ණනා.

5. චූළයමකවග්ගො

1. සාලෙය්‍යකසුත්තවණ්ණනා

439. මහාජනකායෙ සන්තිපතිතෙති කෙච් “පහංසනවිධිං දස්සෙත්වා
 රාජකුමාරං භාසෙස්සාමා”ති, කෙච් “තං කීළනං පස්සිස්සාමා”ති එවං.
 මහාජනසමුහෙ සන්තිපතිතෙ. දෙවනටන්ති දිබ්බගන්ධබ්බං. කුසලං කුසලන්ති
 වචනං උපාදායාති “කච්චි කුසලං? ආම කුසල”න්ති වචනපටිවචනවසෙන
 පචත්තකුසලවාදිතාය තෙ මනුස්සා ආදිතො කුසලාති සමඤ්ඤං ලභිංසු. තෙසං
 කුසලානං ඉස්සරාති රාජකුමාරා කොසලා. කොසලෙ ජාතා. තෙසං නිවාසොති
 සබ්බං පුබ්බෙ චුත්තනයමෙව. තෙනාහ “සො පදෙසො කොසලාති වුවචති”ති.

වාරිකං වරමානොති සාමඤ්ඤවචනමිති “මහතා...පෙ.... තදවසරි”ති
 වචනතො විසෙසං නිවිට්ඨමෙවාති ආහ “අතුරිතවාරිකං වරමානො”ති. මහතාති
 ගුණමහත්තෙනපි සඬ්ඛ්‍යාමහත්තෙනපි මහතා. තස්මිඤ්ඤි හික්ඛුසමුහෙ කෙච්
 අධිසීලසික්ඛාවසෙන සීලසම්පන්නා, තථා කෙච් සීලසමාධිසම්පන්නා, කෙච්
 සීලසමාධිපඤ්ඤාසම්පන්නාති ගුණමහත්තෙනපි සො හික්ඛුසමුහො මහාති. තං
 අනාමසිත්වා සඬ්ඛ්‍යාමහත්තමෙව දස්සෙත්තො “සතං වා”තිආදිමාහ.
 අඤ්ඤාගාමපටිබද්ධජීවිකාවසෙන සමොසරන්ති එත්ථාති සමොසරණං, ගාමො
 නිවාසගාමො. න්ති සාලං බ්‍රාහ්මණගාමං. විහාරොති භගවතො විහරණට්ඨානං.
 එත්ථාති එතස්මිං සාලෙය්‍යකසුත්තෙ. අනියමිතොති අසුකස්මිං ආරාමෙ පබ්බතෙ
 රුක්ඛමුලෙ වාති න නියමිතො, සරූපග්ගහණවසෙන න නියමිත්වා චුත්තො.
 තස්මාති අනියමිතත්තා. අත්ථාපත්තිසිද්ධමත්ථං පරිකප්පනවසෙන දස්සෙත්තො
 “වනසණ්ඛො භවිස්සති”ති ආහ, අද්ධා භවෙය්‍යාති අත්ථො.

උපලභිංසුති (සාරත්ථ. ටී. 1.1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා; දී. නි. ටී. 1.255; අ. නි.
 ටී. 2.3.64) සවනවසෙන උපලභිංසුති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො
 “සොතද්වාර...පෙ.... ජානිංසු”ති ආහ. අවධාරණඵලත්තා සබ්බමිති වාක්‍යං
 අත්තොගධාවධාරණන්ති ආහ “පදපුරණමත්තෙ වා නිපාතො”ති. අවධාරණත්ථෙති

පන ඉමිනා ඉට්ටිත්ථාවධාරණත්ථං බො-සද්දග්ගහණන්ති දස්සෙති.

“අස්සොසු”න්ති පදං බො-සද්දෙ ගහිතෙ තෙන ඵුල්ලිතමණ්ඩිතවිභූසිතං විය හොත්තං පුරිතං නාම හොති, තෙන ච පුරිමපච්ඡිමපදානි සංසිලිට්ඨානි හොත්ති, න තස්මිං අග්ගහිතෙති ආහ “පදපුරුණෙන බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාමත්තමෙවා”ති. මත්ත-සද්දො විසෙසනිවත්තිඅත්ථො. තෙනස්ස අනත්ථන්තරදීපනතං දස්සෙති, එව-සද්දෙන පන බ්‍යඤ්ජනසිලිට්ඨතාය එකන්තිකතං. සාලායං ජාතා සංවඩ්ඪකා සාලෙය්‍යකා යථා “කත්තෙය්‍යකා උඬ්භෙය්‍යකා”ති.

සමිතපාපත්තාති අවිචන්තං අනවසෙසතො සවාසනං සමිතපාපත්තා. එවඤ්චි බාහිරකච්ඡිතරාගසෙක්ඛාසෙක්ඛපාපසමනතො භගවතො පාපසමනං විසෙසිතං හොති. අනෙකත්ථත්තා නිපාතානං ඉධ අනුස්සවත්ථො අධිජ්ජෙතොති ආහ “බලුති අනුස්සවනත්ථෙ නිපාතො”ති. ආලපනමත්තන්ති පියාලාපවචනං. පියසමුදාහාරා හෙතෙ “හො”ති වා “ආවුසො”ති වා “දෙවනංපියා”ති වා. ගොත්තවසෙනාති එත්ථ තං තායතීති ගොත්තං. ගොතමොති හි පවත්තමානං අභිධානං බුද්ධිඤ්ච එකංසිකච්ඡය්‍යතාය තායති රක්ඛතීති ගොතමගොත්තං. යථා හි බුද්ධි ආරම්මණභූතෙන අත්ථෙත වීනා න වත්තති, එවං අභිධානං අභිධෙය්‍යභූතෙන, තස්මා සො තාති තායති රක්ඛතීති වුච්චති. සො පන අත්ථතො අඤ්ඤකුලපරම්පරාසාධාරණං තස්ස කුලස්ස ආදිපුරිසසමුදාගතං තංකුලපරියාපන්තසාධාරණං සාමඤ්ඤරූපන්ති දට්ඨබ්බං. උච්චාකුලපරිදීපනං උදිතොදිතවිපුලබත්තියකුලවිභාවනතො. සබ්බබත්තියානඤ්චි ආදිභූතමහාසම්මතමහාරාජතො පට්ඨාය අසම්භින්නං උළාරතමං සක්‍යරාජකුලං. කෙනච්චි පාරිජුඤ්ඤානාති ඤාතිපාරිජුඤ්ඤාහොගපාරිජුඤ්ඤාදිනා කෙනච්චි පාරිජුඤ්ඤාන පරිහානියා අනභිභූතො අනජ්ඣොත්ථො. තථා හි කදාච්චි තස්ස කුලස්ස තාදිසපාරිජුඤ්ඤාභාවො, අභිනික්ඛමනකාලෙ ච තතො සමිද්ධතමභාවො ලොකෙ පාකටො පඤ්ඤාතොති. සක්‍යකුලා පබ්බජිතොති ඉදං වචනං භගවතො සද්ධාපබ්බජිතභාවදීපනං වුත්තං මහන්තං ඤාතිපරිවට්ටං මහන්තඤ්ච හොගක්ඛන්ධං පහාය පබ්බජිතභාවදීපනතො. එත්ථ ච සමණොති ඉමිනා පරික්ඛකජනෙහි භගවතො බහුමතභාවො දස්සිතො සමිතපාපතාදීපනතො, ගොතමොති ඉමිනා ලොකියජනෙහි උළාරතමකුලීනතාදීපනතො.

අබ්භුග්ගතොති එත්ථ අභි-සද්දො ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානෙ, තංයොගතො පන “භවන්තං ගොතම”න්ති උපයොගවචනං සාමිඅත්ථෙපි සමානං ඉත්ථම්භූතයොගදීපනතො “ඉත්ථම්භූතාබ්‍යානත්ථෙ”ති වුත්තං. තෙනාහ “තස්ස බො පන හොතො ගොතමස්සාති අත්ථො”ති. කල්‍යාණොති හද්දකො. සා වස්ස කල්‍යාණතා උළාරවිසයතායාති ආහ “කල්‍යාණගුණසමන්තාගතො”ති. තංවිසයතා හෙත්ථ සමන්තාගමො. සෙට්ඨොති එත්ථාපි එසෙව නයො යථා “භගවාති වචනං සෙට්ඨ”න්ති (පාරා. අට්ඨ. 1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා; විසුද්ධි. 1.142; උදා. අට්ඨ. 1; ඉතිවු. අට්ඨ. නිදානවණ්ණනා; මහානි. අට්ඨ. 50). “භගවා අරහ”න්තිආදිනා ගුණානං සංකිත්තනතො සංසද්දනතො ච කිත්තිසද්දො වණ්ණොති ආහ “කිත්තිසෙවා”ති. කිත්තිපරියායොපි හි සද්ද-සද්දො යථා තං “උළාරසද්දො ඉසයො

ගුණවත්තො තපස්සිනෝ’ ති. උත්තිසොසොති අභිත්ථවුදාහාරො.
අප්පිකොත්ථරිත්වාති පටිපක්ඛාහාවෙන අනඤ්ඤසාධාරණතාය ච අභිභවිත්වා.

සො භගවාති යො සො සමතිංස පාරමියො පුරෙත්වා සබ්බකිලෙසෙ භඤ්ජිත්වා
අනුත්තරං සම්මාසම්බොධිං අභිසම්බුද්ධො දෙවානං අතිදෙවො සක්කානං
අතිසක්කො බ්‍රහ්මානං අතිබ්‍රහ්මා ලොකනාටො භාග්‍යවත්තතාදීහි කාරණෙහි
භගවාති ලද්ධනාමො, සො භගවා. “භගවා” ති හි ඉදං සත්ථු නාමකිත්තනං. තථා හි
වුත්තං “භගවාති නෙතං නාමං මාතරා කත” න්තිආදි (මහානි. 149, 198, 210;
වුළුනි. අජිතමාණවපුච්ඡානිද්දෙස 2). පරතො පන “භගවා” ති ගුණකිත්තනමෙව.
එවං “අරහ” න්තිආදීහි පදෙහි යෙ සදෙවකෙ ලොකෙ අතිවිය පඤ්ඤානා බුද්ධගුණා,
තෙ නානස්පකාරතො විභාවිතාති දස්සෙතුං පච්චෙකං ඉතිපි-සද්දො
යොජෙතබ්බොති ආහ “ඉතිපි අරහං, ඉතිපි සමාසම්බුද්ධො...පෙ.... ඉතිපි
භගවා” ති. “ඉතිපෙතං භූතං, ඉතිපෙතං තච්ඡ” න්තිආදීසු (දී. නි. 1.6) විය හි ඉධ ඉති-
සද්දො ආසන්නපච්චක්ඛකාරණත්ථො, පි-සද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො තෙන තෙසං
ගුණානං බහුභාවදීපනතො. තාති ගුණසල්ලක්ඛණකාරණාති සද්ධාසම්පන්නානං
විඤ්ඤාජාතිකානං පච්චක්ඛාති එවාති දස්සෙත්තො “ඉමිනා ච ඉමිනා ච
කාරණෙනාති වුත්තං හොති” න්තිආදි. තතො විසුද්ධිමග්ගතො. තෙසන්ති
“අරහ” න්තිආදීනං. විත්ථාරො අත්ථනිද්දෙසො ගහෙතබ්බො. තතො එව
තංසංවණ්ණතායං (විසුද්ධි. මහාටී. 1.130) වුත්තො “ආරකාති අරහං
සුචිදුරභාවතො, ආරකාති අරහං ආසන්නභාවතො, රහිතබ්බස්ස අභාවතො, සයඤ්ච
අරහිතබ්බතො, නත්ථි එතස්ස රහොගමනං ගතීසු පච්චාජාති, පාසංසභාවතො චා
අරහ” න්තිආදීනා “අරහ” න්තිආදීනං පදානං අත්ථො විත්ථාරතො වෙදිතබ්බො.

භවන්ති චෙත්ථ (විසුද්ධි. මහාටී. 1.130; සාරත්ථ. ටී.
1.වෙරඤ්ජකණ්ඩවණ්ණනා) –

“සම්මා නස්පටිපජ්ජන්ති, යෙ නිභීනාසයා නරා;
ආරකා තෙහි භගවා, දුරෙ තෙනාරහං මතො.

යෙ සම්මා පටිපජ්ජන්ති, සුප්පණ්ණිකාධිමුත්තිකා;
භගවා තෙහි ආසන්නො, තෙනාපි අරහං ජිනො.

පාපධම්මා රහා නාම, සාධුහි රහිතබ්බතො;
තෙසං සුට්ඨු පහීනත්තා, භගවා අරහං මතො.

යෙ සච්ඡිකතසද්ධම්මා, අරියා සුද්ධගොචරා;
න තෙහි රහිතො හොති, නාටො තෙනාරහං මතො.

රහො චා ගමනං යස්ස, සංසාරෙ නත්ථි සබ්බසො;
පහීනජාතිමරණො, අරහං සුගතො මතො.

ගුණෙහි සදිසො නත්ථී, යස්මා ලොකෙ සදෙවකෙ;
තස්මා පාසංසියත්තාපි, අරහං ද්විපද්වත්තමො.

ආරකා මන්දබුද්ධීනං, ආසන්නා ච විජානනං;
රහානං සුප්පභීනත්තා, විදුනමරහෙය්‍යතො;
භවෙසු ච රහාභාවා, පාසංසා අරහං ඡිනො''ති.

සුන්දරන්ති හද්දකං. තඤ්ච පස්සන්තස්ස හිතසුඛාවහභාවෙන වෙදිතබ්බන්ති
ආහ “අත්ථාවහං සුඛාවහ”න්ති. තත්ථ අත්ථාවහන්ති
දිට්ඨධම්මිකසම්පරායිකපරමත්ථසඤ්ඡිතහිතාවහං. සුඛාවහන්ති
තප්පරියාපන්නතිවිධසුඛාවහං. තථාරූපානන්ති තාදිසානං. යාදිසෙහි පන ගුණෙහි
භගවා සමන්තාගතො, තෙහි චතුප්පමාණිකස්ස ලොකස්ස සබ්බථාපි අව්චන්තාය
පසාදනීයොති දස්සෙතුං “අනෙකෙහිපී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ යථාභූත...පෙ....
අරහතන්ති ඉමිනා ධම්මප්පමාණානං ලුඛප්පමාණානං සත්තානං භගවතො
පසාදාවහතමාහ, ඉතරෙත ඉතරෙසං. දස්සනමත්තම්පි සාධු භොතීති එත්ථ
කොසියසකුණස්ස වත්ථු කථෙතබ්බං. එකං පදම්පි සොතුං ලභිස්සාම, සාධුතරංයෙව
භවිස්සතීති එත්ථ මණ්ඩුකදෙවපුත්තවත්ථු කථෙතබ්බං.

ඉමිනා නයෙන අගාරිකපුච්ඡා ආගතාති ඉදං යෙභුය්‍යවසෙන වුත්තං.
යෙභුය්‍යෙන හි අගාරිකා එවං පුච්ඡන්ති. අනගාරිකපුච්ඡායපි එසෙව නයො. යථා න
සක්කොන්ති...පෙ.... විස්සජ්ජෙත්තොති ඉමිනා සත්ථු තෙසං
බ්‍රාහ්මණගහපතිකානං නිග්ගණ්හනවිධිං දස්සෙති. තෙසඤ්ඡි සංඛිත්තරුචිතාය
සඬ්ඛෙපදෙසනා, තාය අත්ථං අජානන්තා විත්ථාරදෙසනං ආයාචන්ති, සා ච නෙසං
සංඛිත්තරුචිතා පණ්ඩිතමානිතාය, සො ච මානො යථාදෙසිතස්ස අත්ථස්ස
අජානන්තෙ අප්පතිට්ඨො භොති, ඉති භගවා තෙසං මානනිග්ගහවිධිං වින්තෙත්වා
සඬ්ඛෙපෙනෙව පඤ්ඤං විස්සජ්ජෙසි, න සබ්බසො දෙසනාය අසල්ලක්ඛණත්ථං.
තෙනාහ “පණ්ඩිතමානිකා හී”තිආදි. යස්මා මං තුම්හෙ යාවථ, සංඛිත්තෙන
වුත්තමත්ථං න ජානිත්ථාති අධිප්පායො.

440. “එකවිධෙන ඤාණවත්ථු”න්තිආදීසු (විහ. 751) විය කොට්ඨාසත්ථො
විධ-සද්දො, සො ච විහත්තිවචනවිපල්ලාසං කත්වා පච්චත්තෙ කරණවචනවසෙන
“තිවිධ”න්ති වුත්තො. අත්ථො පන කරණපුච්චවචනවසෙන දට්ඨබ්බොති ආහ
“තිවිධන්ති තීහි කොට්ඨාසෙහී”ති. පකාරත්ථො වා විධ-සද්දො,
පකාරත්ථත්තායෙව ලබ්භමානං අධම්මවරියාවිසමවරියාභාවසාමඤ්ඤං,
කායද්වාරිකභාවසාමඤ්ඤං වා උපාදාය එකත්තං නෙත්වා “තිවිධ”න්ති වුත්තං.
පකාරහෙදෙ පන අපෙක්ඛිතෙ “තිවිධා”ඉච්චෙව වුත්තං භොති. කායෙනාති එත්ථ
කායොති වොපනකායො අධිප්පෙනො, සො ච අධම්මවරියාය ද්වාරභූතො තෙන
විනා තස්සා අප්පවත්තනතො. කායෙනාති ච හෙතුම්හි කරණවචනං. කිඤ්චාපි හි
අධම්මවරියාසඬ්ඛාතවෙතනාසමුට්ඨානා සා විඤ්ඤත්ති, න ච සා පට්ඨාන
ආගතෙසු චතුර්විසතියා පච්චයෙසු එකෙනපි පච්චයෙන වෙතනාය පච්චයො භොති,

තස්සා පන තථාපවත්තමානාය කායකම්මසඤ්ඤිතාය චෙතනාය පවත්ති හොතිති තෙන ද්වාරෙන ලක්ඛිතබ්බභාවතො තස්සා කාරණං විය ව සබ්බොභාරමත්තං හොති. කායද්වාරෙනාති වා කායෙන ද්වාරභූතෙන කායද්වාරභූතෙනාති තං ඉත්ථම්භූතලක්ඛණෙ කරණවචනං. අධම්මං වරති එතායාති අධම්මවරියා, තථාපවත්තා චෙතනා. අධම්මොති පන තංසමුට්ඨානො පයොගො දට්ඨබ්බො. ධම්මතො අනපෙතාති ධම්මා, න ධම්මාති අධම්මා, අධම්මා ව සා වරියා වාති අධම්මවරියා. පච්චනිකසමනට්ඨෙන සමං, සමානං සදිසං යුත්තන්ති වා සමං, සුවරිතං. සමතො විගතං, විරුද්ධං වා තස්සාති විසමං, දුව්චරිතං. සා එව විසමා වරියාති විසමවරියා. සබ්බෙසු කණ්ඞසුක්කපදෙසුති “චතුර්ඛිධං වාචාය අධම්මවරියාවිසමවරියා හොති” තිආදිනා උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ආගතෙසු සබ්බෙසු කණ්ඞපදෙසු – “තිවිධං බො ගහපතයො කායෙන ධම්මවරියාසමවරියා හොති” තිආදිනා උද්දෙසනිද්දෙසවසෙන ආගතෙසු සබ්බෙසු සුක්කපදෙසු ව.

රොදෙති කරුරකම්මන්තතාය පරපට්ඨද්ධෙ සත්තෙ අස්සුති මොචෙතිති රුද්දො, සො එව ලුද්දො ර-කාරස්ස ල-කාරං කත්වා. කක්ඛළොති ලුද්දො. දාරුණොති ඵරුසො. සාහසිකොති සාහස්සකාරී. සචෙපි න ලිප්පන්ති. තථාච්ඤා පරෙසං ඝාතනසිලො ලොභිතපාණීත්වෙව වුව්චති යථා දානසිලො පරෙසං දානත්ථං අධොතභත්ථොපි “පයතපාණී”ත්වෙව වුව්චති. පහරණං පහාරදානමත්තං හතං, පවුද්ධං පහරණං පරස්ස මාරණං පහතන්ති දස්සෙන්නො “හතෙ” තිආදිමාහ. තත්ථ නිවිට්ඨොති අභිනිවිට්ඨො පසුතො.

යස්ස වසෙන “පරස්සා” ති සාමිනිද්දෙසො, තං සාපතෙය්‍යං. යඤ්ඞි සාමඤ්ඤතො ගහිතං, තං තෙනෙව සාමිනිද්දෙසෙන පකාසිතන්ති ආහ “පරස්ස සන්තක”න්ති. පරස්සපරවිත්තුපකරණන්ති වා එකමෙවෙනං සමාසපදං, යං කිඤ්චි පරසන්තකං විසෙසතො පරස්ස විත්තුපකරණං වාති අත්ථො. තෙහි පරෙහීති යෙසං සන්තකං, තෙහි. යස්ස වසෙන පුරිසො “ථෙතො” ති වුව්චති, තං ථෙය්‍යන්ති ආහ “අභරණවිත්තස්සෙතං අධිවචන”න්ති. ථෙය්‍යසඬ්ඛාතෙන, න විස්සාසතාවකාලිකාදිවසෙනාති අත්ථො.

මතෙ වාති වා-සද්දො අවුත්තවිකප්පත්ථො. තෙන පබ්බජිතාදිභාවං සඬ්ගණ්භාති. එතෙනුපායෙනාති යං මාතරි මතාය, නට්ඨාය වා පිතා රක්ඛති, සා පිතුරක්ඛිතා. යං උභොසු අසන්තෙසු භාතා රක්ඛති, සා භාතුරක්ඛිතාති එවමාදිං සන්ධායාහ. සභාගකුලානීති ආවාහකිරියාය සභාගාති කුලාති. දස්සකවිධං වා උද්දිස්ස යපිතදණ්ඩාරාජාදිහි. සම්මාදිට්ඨිසුත්තෙ (ම. නි. අට්ඨ. 1.89) “අසද්ධම්මාධිප්පායෙන කායද්වාරප්පවත්තා අගමනීයට්ඨානවිතික්කමචෙනා” ති එවං වුත්තම්චිඡාචාරලක්ඛණවසෙන.

හත්ථපාදාදිහෙතුති හත්ථපාදාදිහෙදනහෙතු. ධනහෙතුති ධනස්ස ලාභහෙතු ජානිහෙතු ව. ලාභොති ඝාසච්ඡාදනාති ලබ්භතීති ලාභො. කිඤ්චික්ඛන්ති

කිඤ්චිමත්තකං ආමිසජාතං. තෙනාහ “යං වා”තිආදි. ඡානන්තොයෙවාති මුසාභාවං තස්ස වත්ථුනො අත්ථී, තං ඡානන්තො එව.

අණ්ඩකාති වුවුවති රුක්ඛෙ අණ්ඩසදියා ගණ්ඨියො. යථා ථද්ධා විසමා දුබ්බිනීතා ව භොන්ති, එවමෙවං බුංසනවම්භනවසෙන පවත්තවාචාපි හි “අණ්ඩකා”ති වුත්තා. තෙනාහ “යථා සදොසෙ රුක්ඛෙ”තිආදි. කක්කසාති එරුසා එව, සො පනස්සා කක්කසභාවො ඛ්‍යාපාදනිමිත්තතාය තතො සුතිකාති. තෙනාහ “යථා නාමා”තිආදි. කටුකාති අනිට්ඨා. අමනාපාති න මනවඩ්ඪනී, තතො එව දොසජනනී, විත්තසන්දොසුප්පත්තිකාරිකා. මම්මෙසුති සට්ටනෙන දුක්ඛුප්පත්තිතො මම්මසදියෙසු ඡාතිආදීසු. ලග්ගනකාරිති එවං වදන්තස්ස එවං වදාමිති අත්ථාධිප්පායෙන ලග්ගනකාරී, න ඛ්‍යාඤ්ජනවසෙන. කොධස්ස ආසන්නා තස්ස කාරණභාවතො. සදොසවාචායාති අත්තතො සමුට්ඨාපකදොසස්ස වසෙන සදොසවාචාය වෙවචනාති.

අකාලෙනාති අයුත්තකාලෙන. අකාරණනිස්සිතන්ති නිප්ඵලං. ඵලඤ්ඡි කාරණනිස්සිතං නාම තදවිනාභාවතො. අකාරණනිස්සිතං නිප්ඵලං, සම්ඵන්ති අත්ථො. අසභාවචත්තාති අයාථාවචාදි. අසංවරච්ඡායපටිසංයුත්තස්සාති සංවරච්ඡායරහිතස්ස, අත්තතො සුභන්තස්ස ව න සංවරච්ඡායාවහස්ස වත්තා. හදයමඤ්ඡුසායං නිධෙතුන්ති අහිතසංහිතත්තා විත්තං අනුප්පවිසෙත්වා නිධෙතුං. අයුත්තකාලෙති ධම්මං කථෙන්නෙන යො අත්ථො යස්මිං කාලෙ චත්තබ්බො, තතො පුබ්බෙ පච්ඡා තස්ස අකාලො, තස්මිං අයුත්තකාලෙ චත්තා භොති. අනපදෙසන්ති හගවතා අසුකසුත්තෙ එවං වුත්තන්ති සුත්තාපදෙසවිරහිතං. අපරිච්ඡෙදන්ති පරිච්ඡෙදරහිතං. යථා පන වාචා පරිච්ඡෙදරහිතා භොති, තං දස්සෙතුං “සුත්තං වා”තිආදි වුත්තං. උපලබ්භන්ති අනුයොගං. බාහිරකථංයෙවාති යං සුත්තං, ඡාතකං වා නික්ඛිත්තං, තස්ස සරීරභූතං කථං අනාමසිත්වා තතො බහිභූතංයෙව කථං. සම්පජ්ජිත්වාති විරුළුහං ආපජ්ජිත්වා. පචෙණිඡාතකාචාති අනුඡාතපාරොහමූලානියෙව තිට්ඨන්ති. ආහරිත්වාති නික්ඛිත්තසුත්තතො අඤ්ඤම්පි අනුයොගඋපමාවත්ථුවසෙන තදනුපයොගිතං ආහරිත්වා. ඡානාපෙතුන්ති එතදත්ථමිදං වුත්තන්ති ඡානාපෙතුං යො සක්කොති. තස්ස කථෙතුන්ති තස්ස තථාරූපස්ස ධම්මකථිකස්ස බහුම්පි කථෙතුං වට්ටති. න අත්ථනිස්සිතන්ති අත්තතො පරෙසඤ්ච න හිතාවහං.

අභිජ්ඣායනං යෙහුයොන පරසන්තකස්ස දස්සනවසෙන භොතිති “අභිජ්ඣාය ඔලොකෙතා භොති”ති වුත්තං. අභිජ්ඣායන්තො වා අභිජ්ඣායිතං වත්ථුං යත්ථ කත්ථවි ඨිතම්පි පච්චක්ඛතො පස්සන්තො විය අභිජ්ඣායතිති වුත්තං “අභිජ්ඣාය ඔලොකෙතා භොති”ති. කම්මපට්ඨෙදො න භොති, කෙවලං ලොභමත්තොව භොති පරිණාමනවසෙන අප්පචත්තත්තා. යථා පන කම්මපට්ඨෙදො භොති, තං දස්සෙතුං “යදා පනා”තිආදි වුත්තං. පරිණාමෙතිති අත්තතො සන්තකභාවෙන පරිග්ගස්භ නාමෙති.

විපත්තවිත්තොති ඛ්‍යාපාදෙන විපත්තිං ආපාදිතවිත්තො. තෙනාහ
 “පුත්තිභූතවිත්තො”ති. ඛ්‍යාපාදො හි විසං විය ලොහිතස්ස චිත්තං පුත්තිභාවං ජනෙති.
 දොසෙන දුට්ඨවිත්තසංකප්පොති විසෙන විය සප්පිආදිකොපෙන
 දුෂිතවිත්තසංකප්පො. සාතියන්තුති හතියන්තු. වධං පාපුණන්තුති මරණං
 පාපුණන්තු. මා වා අහෙසුන්ති සබ්බෙන සබ්බං න භොන්තු. තෙනාහ “කිඤ්චිපි මා
 අහෙසු”න්ති, අනවසෙසවිනාසං පාපුණන්තුති අත්ථො. හඤ්ඤන්තුති
 ආදිවිත්තනෙනෙවාති එකන්තතො විනාසවිත්තාය එව.

මිච්ඡාදිට්ඨිකොති අයොනියො උප්පන්නදිට්ඨිකො. සො ච එකන්තතො
 කුසලපටිපක්ඛදිට්ඨිකොති ආහ “අකුසලදස්සනො”ති. විපල්ලන්ට්ඨස්සනොති
 ධම්මතාය විපරියාසග්ගාහි. නත්ථි දින්නන්ති දෙයාධම්මසීසෙන දානං චුත්තන්ති
 ආහ “දින්නස්ස ඵලාභාවං සන්ධාය වදති”ති. දින්නං පන අන්නාදිවත්ථුං කථං
 පටික්ඛිපති. එස නයො “සිට්ඨං හුත”න්ති එත්ථාපි. මහායාගොති සබ්බසාධාරණං
 මහාදානං. පහෙණකසක්කාරොති පාහුනකානං කත්තබ්බසක්කාරො. ඵලන්ති
 ආනිසංසඵලඤ්ච නිස්සන්දඵලඤ්ච. විපාකොති සදිසං ඵලං. පරලොකෙ ඨිතස්ස අයං
 ලොකො නත්ථිති පරලොකෙ ඨිතස්ස කම්මුතා ලද්ධබ්බො අයං ලොකො න භොති.
 ඉධලොකෙ ඨිතස්සපි පරලොකො නත්ථිති ඉධලොකෙ ඨිතස්ස කම්මුතා
 ලද්ධබ්බො පරලොකො න භොති. තත්ථ කාරණමාහ “සබ්බෙ තත්ථ තත්ථෙව
 උච්ඡිජ්ජන්ති”ති. ඉමෙ සත්තා යත්ථ යත්ථ භවයොනිගතිආදිසු ඨිතා තත්ථ තත්ථෙව
 උච්ඡිජ්ජන්ති නිරුද්ධවිනාසවසෙන විනස්සන්ති. ඵලාභාවවසෙනාති මාතෘපිතුසු
 සම්මාපටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිනං ඵලස්ස අභාවවසෙන “නත්ථි මාතා, නත්ථි
 පිතා”ති වදති, න මාතෘපිතුනං, නාපි තෙසු සම්මාපටිපත්තිමිච්ඡාපටිපත්තිනං
 අභාවවසෙන තෙසං ලොකපච්චක්ඛන්තා. බුබ්බුළකස්ස විය ඉමෙසං සත්තානං
 උප්පාදො නාම කෙවලොව, න චචිත්වා ආගමනපුබ්බකොති දස්සන්තං “නත්ථි
 සත්තා ඔපපාතිකා”ති චුත්තන්ති ආහ “චචිත්වා උපපජ්ජනකසත්තා නාම නත්ථිති
 වදති”ති. සමණෙන නාම යාථාවතො ජානන්තෙන කස්සපි කිඤ්චි අකථෙත්වා
 සඤ්ඤතෙන භවිතබ්බං, අඤ්ඤථා අහොපුරිසිකා නාම සියා, කිං පරො පරස්ස
 කර්ස්සති, තථා අත්තතො සම්පාදනස්ස කස්සපි අවසරො එව නත්ථි තත්ථ තත්ථෙව
 උච්ඡිජ්ජනතොති ආහ “යෙ ඉමඤ්ච...පෙ.... පවෙදෙන්ති”ති. එත්තාවතාති
 “නත්ථි දින්න”න්තිආදිනා ඛ්‍යාපදෙසෙන. දසවත්ථුකාති පටික්ඛිපිතබ්බාති දස
 වත්ථුති එතිස්සාති දසවත්ථුකා.

441. අනභිජ්ඣාදයො හෙට්ඨා අත්ථතො පකාසිතත්තා උත්තානත්ථායෙව.

442. සහ ඛ්‍යායති ගච්ඡති සහබ්බො, සහවත්තනකො, තස්ස භාවො සහඛ්‍යතා,
 සහපචත්තිති ආහ “සහභාවං උපගච්ඡෙය්‍ය”න්ති. බ්‍රහ්මානං කායො සමුහොති
 බ්‍රහ්මකායො, තප්පරියාපන්නතාය තත්ථ ගතාති බ්‍රහ්මකායිකා. කාමං චේතාය
 සබ්බස්සපි බ්‍රහ්මනිකායස්ස සමඤ්ඤාය භවිතබ්බං, “ආභාන”න්තිආදිනා පන
 දුතියජ්ඣානභූමිකාදිනං උපරි ගහිතත්තා ගොඛලීඛද්දඤායෙන තදවසෙසානං අයං
 සමඤ්ඤාති ආහ “බ්‍රහ්මකායිකානං දෙවානන්ති පයමජ්ඣානභූමිදෙවාන”න්ති.

ආහා නාම විසුං දෙවා නත්ථී, පරිත්තාහාදිනංයෙව පන ආහාවන්තකාසාමඤ්ඤෙන එකජ්ඣං ගහෙත්වා පවත්තං එතං අධිවචනං, යදිදං “ආහා”ති යථා “බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජබ්‍රහ්මපුරොහිතමහාබ්‍රහ්මානං බ්‍රහ්මකායිකා”ති. පරිත්තාහානන්තිආදි පනාති ආදි-සද්දෙන අප්පමාණාහානං දෙවානං ආහස්සරානං දෙවානන්ති ඉමං පාළිං සඬිගණ්හාති. එකතො අග්ගහෙත්වාති ආහාති වා, එකත්තකායනානත්තසඤ්ඤාති වා එකතො අග්ගහෙත්වා. තෙසංයෙවාති ආහාති චුත්තදෙවානංයෙව. හෙදතො ගහණන්ති කාරණස්ස භීනාදිහෙදභින්තනාදස්සනවසෙන පරිත්තාහාදිග්ගහණං. ඉති හගවා ආසවක්ඛයං දස්සෙත්වාති එවං හගවා ධම්මවරියං, සමවරියං, වට්ටනිස්සිතං සුගතිගාමිපටිපදං, විවට්ටනිස්සිතං ආසවක්ඛයගාමිපටිපදං කත්වා තිභවහඤ්ජනතො ආසවක්ඛයං දස්සෙත්වා අරහත්තනිකූටෙන දෙසනං නිට්ඨපෙසි.

ඉධ යත්වාති ඉමස්මිං ධම්මවරියාසමවරියාය නිද්දෙසෙ යත්වා. දෙවලොකා සමානෙතඛ්ඛාති ඡබ්බිසතිපි දෙවලොකා සමොධානෙතඛ්ඛා. වීසති බ්‍රහ්මලොකාති තංතංභවපරියාපන්නතිකායවසෙන වීසති බ්‍රහ්මලොකා, වීසති බ්‍රහ්මනිකායාති අත්ථො. දසකුසලකම්මපට්ඨිති යථාරහං දසකුසලකම්මපට්ඨි කම්මුපනිස්සයපච්චයභූතෙහි කෙවලං උපනිස්සයභූතෙහි ච නිබ්බත්ති දස්සිතා.

තිණ්ණං සුවරිතානන්ති තිණ්ණං කාමාවචරසුවරිතානං. කාමාවචරග්ගහණඤ්ඤෙත්ථ මනොසුවරිතාපෙක්ඛාය. විපාකෙනෙවාති ඉමිනා විපාකුප්පාදෙනෙව නිබ්බත්ති හොති, න උපනිස්සයතාමත්තෙනාති දස්සෙති. “උපනිස්සයවසෙනා”ති චුත්තමත්ථං විවරිතුං “දස කුසලකම්මපථා හි”තිආදි චුත්තං. දුක්ඛාදීනි භාවෙත්වාතිආදීසුපි “සීලෙ පතිට්ඨායා”ති පදං ආනෙත්වා සම්බන්ධිතඛ්ඛං. කස්මා පනෙත්ථ “උපනිස්සයවසෙනා”ති චුත්තං, නනු පටිසම්භිදාමග්ගෙ (පටි. ම. 1.41) – “පයමෙන ඤානෙන නීවරණානං පහානං සීලං, චෙරමණි සීලං, චෙතනා සීලං, සංවරො සීලං, අවිතික්කමො සීල”න්තිආදිනා සබ්බෙසුපි ඤානෙසු සීලං උද්ධටන්ති තස්ස වසෙන උපරිදෙවලොකානම්පි විපාකෙන නිබ්බත්ති වත්තඛ්ඛාති? න, තස්ස පරිඤ්ඤාය දෙසනත්තා, පරිඤ්ඤාය දෙසනතා වස්ස “යත්ථ ච පහාන”න්තිආදිනා විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනායඤ්ච (විසුද්ධි. මහාටී. 2.837, 839) පකාසිතා එව. තථා හි ඉධාපි “දස කුසලකම්මපථා හි සීල”න්තිආදිනා සීලස්ස රූපාරූපහවානං උපනිස්සයතා විභාවිතා, න නිබ්බත්තකතාය. කස්මා පනෙත්ථ භාවනාලක්ඛණාය ධම්මවරියාය භවවිසෙසෙ විහජියමානෙ අසඤ්ඤභවො න ගහිතොති ආහ “අසඤ්ඤභවො පන...පෙ.... න නිද්දිට්ඨො”ති. බාහිරකා හි අයථාභූතදස්සිතාය අසඤ්ඤභවං භවවිජ්ජමොක්ඛං මඤ්ඤමානා තදුපගජ්ඣානං භාවෙත්වා අසඤ්ඤෙසු නිබ්බත්තන්ති. අයමෙත්ථ සඬිබ්බෙපො, යං පනෙත්ථ වත්තඛ්ඛං, තං බ්‍රහ්මජාලට්ඨකථායං තංසංවණ්ණනායඤ්ච (දී. නි. අට්ඨ. 1.68-73; දී. නි. ටී. 1.68-73) චුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛ්ඛං.

සාලෙයාකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

2. වෙරඤ්ජකසුත්තවණ්ණනා

444. වෙරඤ්ජවාසීනොති වෙරඤ්ජගාමවාසීනො. කෙච් පන

“විවිධරට්ඨවාසීනො වෙරඤ්ජකා”ති එතමත්ථං වදන්ති, තෙසං මනෙන
“වෙරජ්ජකා”ති පාළියා භවිතබ්බන්ති. අනියමිතකිව්වෙනාති “ඉමිනා නාමා”ති
එවං න නියමිතෙන කිව්වෙන. අයං විසෙසොති අයං

පුග්ගලාධිට්ඨානධම්මාධිට්ඨානකතො ඉමෙසු ද්විසු සුත්තෙසු දෙසනාය විසෙසො,
අත්ථො පන දෙසනානායො ව මජ්ඣෙ භින්නසුවණ්ණං විය අවිසිට්ඨොති දස්සෙති.

කස්මා පන භගවා කත්ථවි පුග්ගලාධිට්ඨානදෙසනං දෙසෙති, කත්ථවි

ධම්මාධිට්ඨානන්ති? දෙසනාවිලාසනො වෙනෙය්‍යජ්ඣාසයනො ව.

දෙසනාවිලාසජ්ජත්තා හි බුද්ධා භගවන්තො, තෙ යථාරුචි කත්ථවි පුග්ගලාධිට්ඨානං

කත්වා, කත්ථවි ධම්මාධිට්ඨානං කත්වා ධම්මං දෙසෙන්නි. යෙ පන වෙනෙය්‍යා

සාසනක්කමං අනොතිණ්ණා, තෙසං පුග්ගලාධිට්ඨානදෙසනං දෙසෙන්නි. යෙ

ඔතිණ්ණා, තෙසං ධම්මාධිට්ඨානං. සම්මුතිසච්චවිසයා පුග්ගලාධිට්ඨානා, ඉතරා

පරමත්ථසච්චවිසයා. පුරිමා කරුණානුකූලා, ඉතරා පඤ්ඤානුකූලා.

සද්ධානුසාරිගොත්තානං වා පුරිමා. තෙ හි පුග්ගලජ්ජමාණා, පච්ඡිමා

ධම්මානුසාරීනං. සද්ධාවර්තතාය වා ලොකාධිපතීනං වසෙන පුග්ගලාධිට්ඨානා,

පඤ්ඤාවර්තතාය ධම්මාධිපතීනං වසෙන ධම්මාධිට්ඨානා. පුරිමා ව නෙය්‍යත්ථා,

පච්ඡිමා නීතත්ථා. ඉති භගවා තං තං විසෙසං අවෙක්ඛිත්වා තත්ථ තත්ථ දුට්ඨං

දෙසනං දෙසෙතිති වෙදිතබ්බං.

වෙරඤ්ජකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

3. මහාවෙදල්ලසුත්තවණ්ණනා

449. ගරුභාවො ගාරවං, පාසාණච්ඡත්තං විය ගරුකරණීයතා. සහ ගාරවෙනාති

සගාරවො, ගරුනා කිස්මිඤ්චි චුත්තෙ ගාරවවසෙන පතිස්සවනං පතිස්සවො, සහ
පතිස්සවෙන සජ්ජතිස්සවො, පතිස්සවභූතං තංසභාගඤ්ච යං කිඤ්චි ගරුකරණං.

සගාරවෙ සජ්ජතිස්සවවනං සගාරවසජ්ජතිස්සවවනං. ගරුකරණං වා ගාරවො,

සගාරවස්ස සජ්ජතිස්සවවනං සගාරවසජ්ජතිස්සවවනං. එතෙන සභාවෙනෙව

සගාරවස්ස තථාපවත්තං වචනන්ති දස්සෙති. අඤ්ඤත්ථ දු-සද්දො ගරහත්ථොපි

හොති “දුක්ඛං දුප්පුත්තො”තිආදීසු විය, ඉධ පන සො න සම්භවති කුච්ඡිතාය

පඤ්ඤාය අභාවතොති ආහ “පඤ්ඤාය දුට්ඨං නාම නත්ථි”ති. “දුස්සිලො”තිආදීසු

විය අභාවත්ථො දු-සද්දොති චුත්තං “අප්පඤ්ඤො නිප්පඤ්ඤොති අත්ථො”ති.

කිත්තකෙනාති කෙන පරිමාණෙන. තං පන පරිමාණං යස්මා පරිමෙය්‍යස්ස අත්ථස්ස

පරිච්ඡින්නදනං හොති, නු-සද්දො ව පුච්ඡාය ජොතකො, තස්මා “කිත්තාවතා නු

බොති කාරණපරිච්ඡෙදපුච්ඡා”ති වත්වා “කිත්තකෙන නු බො එවං වුවචතිති

අත්ථො”ති ආහ. “කාරණපරිච්ඡෙදපුච්ඡා”ති ඉමිනා “කිත්තාවතා”ති

සාමඤ්ඤතො පුච්ඡාභාවො දස්සිතො, න විසෙසතො, තස්ස

පුච්ඡාවිසෙසභාවඤාපනත්ථං මහානිද්දෙසෙ ආගතා සබ්බාව පුච්ඡා

අත්ථුද්ධාරනයෙන දස්සෙති “පුච්ඡා ව නාමා”තිආදිනා. අදිට්ඨං ජොතීයති එතායාති

අදිට්ඨජොතනා, පුච්ඡා. දිට්ඨසංසන්දනා සාකච්ඡාවසෙන විනිච්ඡයකරණං. විමති

ඡ්ජ්ජති එතායාති විමතිවිජෙදනා. අනුමතියා පුච්ඡා අනුමතිපුච්ඡා. “තං කිං මඤ්ඤං, හික්ඛවෙ”ති ආදිපුච්ඡාය හි “කිං තුම්භාකං අනුමති”ති අනුමති පුච්ඡිතා හොති. කපේතුං කම්මානාය පුච්ඡා කපේතුකම්මානාපුච්ඡා.

ලක්ඛණන්ති ඤාතුං ඉච්ඡිතො යො කොචි සභාවො. අඤ්ඤාතන්ති යෙන කෙනචි ඤාණෙන අඤ්ඤාතභාවං ආහ. අදිට්ඨන්ති දස්සනභූතෙන පච්චක්ඛං විය අදිට්ඨතං. අතුලිතන්ති “එත්තකං ඉද”න්ති තුලනභූතෙන අතුලිතතං. අතිරිතන්ති තීරණභූතෙන අකතඤාණකිරියාසමාපනතං. අවිභූතන්ති ඤාණස්ස අපාකට්ඨාවං. අවිභාවිතන්ති ඤාණෙන අපාකට්ඨකතභාවං. ඉධ දිට්ඨසංසන්දනාපුච්ඡා අධිජ්ජෙතා, න අදිට්ඨජොතනා විමතිවිජෙදනා වාති.

කපමයං අත්ථො විඤ්ඤායතීති ආහ “ථෙරො හී”ති ආදි. සයං විනිවිජ්ජන්තොති සයමෙව තෙසං පඤ්භානං අත්ථං විසෙසෙන නිවිජ්ජන්තො. ඉදං සුත්තන්ති ඉදං පඤ්චවිසතිපඤ්භපටිමණ්ඩිතසුත්තං, න යං කිඤ්චි අනවසෙසෙනෙව මත්ථකං පාපෙසීති. “සයමෙව පඤ්භං සමුට්ඨාපෙත්වා සයං විනිවිජ්ජන්තො”ති එත්ථ චතුක්කොට්ඨකං භවතීති දස්සෙත්තො “එකච්චො හී”ති ආදිමාහ. පඤ්භං සමුට්ඨාපෙතුංයෙව සක්කොතීති පුච්ඡනවිධිංයෙව ජානාති. න නිවිජ්ජන්ති නිවිජ්ජතුං න සක්කොති, විස්සජ්ජනවිධිං න ජානාතීති අත්ථො. විසෙසට්ඨානන්ති අඤ්ඤෙහි අසදිසට්ඨානං. ථෙරෙන සදිසොති ථෙරෙන සදිසො සාවකො නත්ථි.

සංසන්දිත්වාති සංයොජෙත්වා සමානං කත්වා, යථා තත්ථ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං පචත්තං, තථා තං අවිලොමෙත්වාති අත්ථො. ලීලායන්තොති ලීලං කරොන්තො. ධම්මකට්ඨිකතාය අග්ගභාවජ්ජත්තියා තත්ථ අජ්ජට්ඨිතඤ්ඤාණතාය බුද්ධලීලාය විය චතුත්තං පරිසානං ගමනං ගණ්හන්තො ධම්මකථං කපේති.

ඉතො වා එත්තො වා අනුක්කමීත්වාති උග්ගහිතකථාමග්ගතො යත්ථ කත්ථවි ඊසකමි අනුක්කමීත්වා උග්ගහිතනියාමෙනෙවාති අත්ථො. තෙනාහ “යට්ඨිකොට්”න්ති ආදි. එකපදිකන්ති එකපදනික්ඛෙපමත්තං. දණ්ඩකසෙතුන්ති එකදණ්ඩකමයං සෙතුං. හෙට්ඨා ව උපරි ව සුත්තපදානං ආහරණෙන තෙපිටකං බුද්ධච්චනං හෙට්ඨපරියං කරොන්තො. ජාතස්සරසදිසඤ්ච ගාථං, සුත්තපදං වා නික්ඛිපිත්වා තත්ථ නානාඋපමාකාරණානි ආහරන්තො තානි ව තෙහි සුත්තපදෙහි බොධෙන්තො සමුට්ඨාපෙත්තො “ජාතස්සරෙ පඤ්චවණ්ණානි කුසුමානි පුල්ලාපෙත්තො විය සිනෙරුමත්ථකෙ වට්ටිසහස්සං ජාලෙන්තො වියා”ති වුත්තො.

එකපද්දධාරෙති එකස්මිං පද්දධාරණක්ඛණෙන. පදවසෙන සට්ඨි පදසතසහස්සානි ගාථාවසෙන පන්තරස ගාථාසහස්සානි. ආකඩ්ඪිත්වා ගණ්හන්තො වියානි පච්චෙකං පුජ්ථානි අනොවනිත්වා චල්ලිමෙව ආකඩ්ඪිත්වා එකජ්ඣං පුජ්ථානි කත්වා ගණ්හන්තො විය. තෙනාහ “එකජ්ජහාරෙනෙවා”ති. ගතිමත්තානන්ති අතිසයාය ඤාණගතියා යුත්තානං. ධිතිමත්තානන්ති ධාරණබලෙන යුත්තානං.

අනන්තනුස්සදන්ති පච්චයුජ්ජන්තභාසිතත්ථනිබ්බානවිපාකකිරියාදිවසෙන
 අනන්තපහෙදෙ විසයෙ පවත්නියා අනන්තනයෙහි උස්සන්නං උපවිතං.
 චතුරොසනිත්ථරණත්ථිකානං තිත්ථෙ යපිතනාවා වියාති යොජනා.
 සහස්සයුක්තආජඤ්ඤරථොති වෙජයන්තරථං සන්ධාය වදති.

යස්මා පුච්ඡායං ඛ්‍යාපනිච්ඡානයෙන “දුජ්ජඤ්ඤා දුජ්ජඤ්ඤා”ති
 ආමෙඛිතවසෙන චුත්තං, තස්මා ධම්මසෙනාපති පුච්ඡිතමත්ථං විස්සජ්ජේන්තො
 පුච්ඡාසභාගෙන “නජ්ජජානාති නජ්ජජානාති”ති ආමෙඛිතවසෙනෙවාහ. තත්ථ ඉති-
 සද්දො කාරණත්ථොති දස්සේන්තො “යස්මා නජ්ජජානාති, තස්මා දුජ්ජඤ්ඤාති
 චුච්චති”ති ආහ. ඉදං දුක්ඛන්ති ඉදං උපාදානක්ඛන්ධපඤ්චකං දුක්ඛං අරියසච්චං.
 තඤ්ච ඛො රුජ්ජනං වෙදියනං සඤ්ජානනං අභිසඬ්ඛරණං විජානනන්ති
 සඬ්ඛෙපතො එත්තකං. ඉතො උද්ධං කිඤ්චි ධම්මජානං දුක්ඛං අරියසච්චං නාම
 නත්ථිති යාථාවසරසලක්ඛණතො පවත්තික්කමතො වෙච
 පිළුනසඬ්ඛතසන්නාපවිපරිණාමලක්ඛණතො ව යථාභූතං අරියමග්ගපඤ්ඤාය
 නජ්ජජානාති. අවසෙසපච්චයසමාගමෙ උදයති උජ්ජජ්ජති, ස්වායං සමුදයො
 සංසාරපවත්තිභාවෙනාති ආහ “පවත්තිදුක්ඛපභාවිකා”ති, දුක්ඛසච්චස්ස
 උජ්ජාදිකාති අත්ථො. යාථාවසරසලක්ඛණතොති යථාභූතං
 අනුපවිජේදකරණරසතො වෙච සම්පිණ්ඩනනිදානසංයොගපලිඛොධලක්ඛණතො
 ව.

ඉදං නාම යානං පත්ථාති ඉදං නාම අජ්ජවත්තිකාරණං ආගම්ම. නිරුජ්ඣතිති
 අනුජ්ජාදනිරොධවසෙන නිරුජ්ඣති, තෙනාහ “උභින්නං අජ්ජවත්ති”ති.
 යාථාවසරසලක්ඛණතොති යථාභූතං අවිචුතිරසතො වෙච
 නිස්සරණවිවේකාසඬ්ඛතාමතලක්ඛණතො ව. අයං පටිපදාති අයං සම්මාදිට්ඨිආදිකා
 සමොධානලක්ඛණා පටිපජ්ජති එතායාති පටිපදා. දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡතිති
 දුක්ඛනිරොධං නිබ්බානං සච්ඡිකිරියාභිසම්යවසෙන ගච්ඡති ආරබ්භ පවත්තති.
 යාථාවසරසලක්ඛණතොති යථාභූතං කිලෙසජ්ජභානකරණසරසතො වෙච
 නියානාහෙතුදස්සනාධිපතෙයාලක්ඛණතො ව නජ්ජජානාති. අනන්තරවාරෙති
 දුතියවාරෙ. ඉමිනාව නයෙනාති “ඉදං දුක්ඛං, එත්තකං දුක්ඛං”න්තිආදිනා පයමවාරෙ
 චුත්තනයෙන. තත්ථ හි දුජ්ජඤ්ඤානිද්දෙසත්තා පජානනපටික්ඛෙපවසෙන දෙසනා
 ආගතා, ඉධ පඤ්ඤවත්තනිද්දෙසත්තා පජානනවසෙනාති අයමෙව විසෙසො.
 එත්ථාති දුතියවාරෙ.

සවනතොති කම්මට්ඨානස්ස සවනතො උග්ගණ්භාති. ගන්ථසවනමුඛෙන හි
 තදන්ථස්ස උග්ගහණං. යපෙත්වා තණ්හන්තිආදි තස්ස උග්ගහණාකාරනිදස්සනං.
 අභිනිවිසතිති විපස්සනාභිනිවෙසවසෙන අභිනිවිසති විපස්සනාකම්මට්ඨානං
 පටියපෙති. නො විචට්ටෙති විචට්ටෙ අභිනිවෙසො න භොති අවිසයත්තා. අයන්ති
 චතුසච්චකම්මට්ඨානිකො.

පඤ්චක්ඛන්ධානි පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා. ඛන්ධවසෙන විපස්සනාහිනිවෙසස්ස වක්ඛාදිවසෙන වෙදනාදිවසෙන ච සතිපි අනෙකවිධත්තෙ සුකරං සුවිඤ්ඤායානති චතුර්ධාතූමුඛෙන තං දස්සෙතුං “ධාතුකම්මට්ඨානවසෙන ඔතරිත්වා”ති ආහ. රූපන්ති වචන්ථපෙතීති රූප්පනට්ඨෙයන රූපන්ති අසඬකරතො පරිච්ඡින්නදති. තදාරම්මණාති තං රූපං ආරම්මණං කත්වා පචත්තනකා. නාමන්ති වෙදනාදිචතුක්කං නමනට්ඨෙයන නාමන්ති වචන්ථාපෙති. යමකතාලක්ඛන්ධං භින්දන්තො විය යමකං භින්දිත්වා “අරූපං, රූපඤ්ඤා”ති ද්වෙව ඉමෙ ධම්මා, න එත්ථ කොචි අත්තා වා අත්තනියං වාති නාමරූපං වචන්ථපෙති පරිච්ඡින්නදති පරිග්ගණ්හාති. එත්තාවතා දිට්ඨිවිසුද්ධි දස්සිතා. තං පනෙතං නාමරූපං න අහෙතුකං. යස්මා සබ්බං සබ්බන්ථ සබ්බදා ව නත්ථි, තස්මා සහෙතුකං. කිදිසෙන හෙතුනා? න ඉස්සරාදිවිසමහෙතුනා. යං පනෙත්ථ වත්තබ්බං, තං විසුද්ධිමග්ගසංවණ්ණනායං (විසුද්ධි. මහාටී. 2.447) චුත්තනයෙන ගහෙතබ්බං. සහෙතුකත්තා එව සපච්චයං. අවිජ්ජාදයොති අවිජ්ජාතණ්හුපාදානකම්මාභාරාදයො. එවන්ති “තං පනෙත”න්තිආදිනා චුත්තජ්ජකාරෙන අවිජ්ජාදිකෙ පච්චයෙ වෙව රූපවෙදනාදිකෙ පච්චයුජ්ජන්තධම්මෙ ව වචන්ථපෙත්වා පරිච්ඡින්නදිත්වා පරිග්ගහෙත්වා. චුත්තඤ්ඤෙතං “අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො, තණ්හාසමුදයා රූපසමුදයො”ති (පටි. ම. 1.50). එත්තාවතා කඬ්ඛාචිතරණවිසුද්ධිං දස්සෙති.

හුත්වාති හෙතුපච්චයසමවායෙ උජ්ජජ්ජිත්වා. අභාවට්ඨෙයනාති තදනන්තරමෙව විනස්සනට්ඨෙයන. අනිච්චාති අනිච්චා අද්ධුවා. අනිච්චලක්ඛණං ආරොපෙතීති තෙසු පඤ්චස්ස ඛන්ධෙසු අනිච්චතාසඬ්ඛාතං සාමඤ්ඤලක්ඛණං නිරොපෙති. තතොති අනිච්චලක්ඛණාරොපනතො පරං, තතො වා අනිච්චභාවතො. උදයබ්බයජ්ජපිළිනාකාරෙනාති උජ්ජාදනිරොධෙහි පති පති අභික්ඛණං පිළිනාකාරෙන හෙතුනා දුක්ඛං අනිට්ඨා, දුක්ඛමා වා. අවසචත්තනාකාරෙනාති කස්සචි වසෙන අවසචත්තනාකාරෙන. අනත්තාති න සයං අත්තා, නාපි නෙසං කොචි අත්තා අත්ථිති අනත්තාති. තිලක්ඛණං ආරොපෙත්වාති එවං අනිච්චස්ස දුක්ඛභාවතො, දුක්ඛස්ස ව අනත්තභාවතො ඛන්ධපඤ්චකෙ තිවිධමිපි සාමඤ්ඤලක්ඛණං ආරොපෙත්වා. සම්මසන්නොති උදයබ්බයඤ්ඤාණුජ්ජන්තියා උජ්ජන්තො විපස්සනුපක්කිලෙසෙ පහාය මග්ගාමග්ගං වචන්ථපෙත්වා උදයබ්බයඤ්ඤාණාදිවිපස්සනාපටිපාටියා සඬ්ඛාරෙ සම්මසන්නො ගොත්‍රභුඤ්ඤාණානන්තරං ලොකුත්තරමග්ගං පාපුණාති.

එකපට්ඨෙධෙනාති එකෙනෙව ඤාණෙන පටිච්ඡික්ඛනෙන. පට්ඨෙධො පටිඝාතාභාවෙන විසයෙ නිස්සඬ්ඛිතාරසඬ්ඛාතං නිබ්බිජ්ඣනං. අභිසමයො අවිරජ්ඣිත්වා අධිගමනසඬ්ඛාතො අවබොධො. “ඉදං දුක්ඛං, එත්තං දුක්ඛං, න ඉතො භියො”ති පරිච්ඡින්නදිත්වා යාථාවතො ජානනමෙව චුත්තනයෙන පට්ඨෙධොති පරිඤ්ඤාපට්ඨෙධො, ඉදඤ්ච යථා ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා දුක්ඛස්ස සරූපාදිපරිච්ඡෙදෙ සම්මොහො න හොති, තථා පවත්තිං ගහෙත්වා චුත්තං, න පන මග්ගඤ්ඤාණස්ස “ඉදං දුක්ඛං”න්තිආදිනා පචත්තනතො. තෙනාහ “තස්මිඤ්චස්ස

බණ්ණ”තිආදි. පහිනස්ස පුන අපහාතබ්බතාය පකට්ඨං භානං වජනං සමුච්ඡින්නදනං පහානං, පහානමෙව චුත්තනයෙන පටිවෙධොති පහානපටිවෙධො. අයම්පි යෙන කිලෙසෙන අප්පහීයමානෙන මග්ගභාවනාය න භවිතබ්බං, අසති ව මග්ගභාවනාය යො උප්පජ්ජෙය්‍යා, තස්ස පදසාතං කරොන්තස්ස අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදෙන්තස්ස ඤාණස්ස තථාපවත්තියා පටිසාතාභාවෙන නිස්සඬ්ගවාරං උපාදාය එවං චුත්තො. සච්ඡිකිරියා පච්චක්ඛකරණං අනුස්සවාකාරපරිවිතක්කාදිකෙ මුඤ්චිත්වාච සරූපතො ආරම්මණකරණං ‘‘ඉදං ත’’න්ති යාථාවසභාවතො ගහණං, සා එව චුත්තනයෙන පටිවෙධොති සච්ඡිකිරියාපටිවෙධො. අයම්පි යස්ස ආචරණස්ස අසමුච්ඡින්නදනතො ඤාණං නිරොධං ආලම්බිතුං න සක්කොති, තස්ස සමුච්ඡින්නදනතො තං සරූපතො විභාවිතමෙව පවත්තතීති එවං චුත්තො.

භාවනා උප්පාදනා වඩ්ඪනා ව. තත්ථ පයමමග්ගෙ උප්පාදනට්ඨෙයන භාවනා, දුතියාදීසු වඩ්ඪනට්ඨෙයන, උභයත්ථාපි වා උභයං වෙදිතබ්බං. පයමමග්ගොපි හි යථාරහං චුට්ඨානගාමිනියං පවත්තං පරිජානනාදිං වඩ්ඪෙත්තො පවත්තොති තත්ථාපි වඩ්ඪනට්ඨෙයන භාවනාති සක්කා විඤ්ඤාතුං. දුතියාදීසුපි අප්පහිනකිලෙසප්පහානතො පුග්ගලන්තරසාධනතො ව උප්පාදනට්ඨෙයන භාවනා, සා එව චුත්තනයෙන පටිවෙධොති භාවනාපටිවෙධො. අයම්පි යථා ඤාණෙ පවත්තෙ පච්ඡා මග්ගධම්මානං සරූපපරිච්ඡෙදෙ සම්මොහො න හොති, තථා පවත්තිං ගහෙන්වා චුත්තො. තිට්ඨන්තු තාව යථාධිගතා මග්ගධම්මා, යථාපවත්තෙසු එලෙසුපි අයං යථාධිගතසච්චධම්මෙසු විය විගතසම්මොහොව හොති සෙක්ඛොපි සමානො. තෙන චුත්තං – ‘‘දිට්ඨධම්මො පත්තධම්මො විදිතධම්මො පරියොගාල්භධම්මො’’ති (මහාව. 27). යථා වස්ස ධම්මා තාසං ජොතිතා යථාධිගතසච්චධම්මාවලම්බිනියො මග්ගවිථිතො පරතො මග්ගඵලපහිනාවසිට්ඨකිලෙසනිබ්බානානං පච්චවෙක්ඛණා පවත්තන්ති. දුක්ඛසච්චධම්මා හි සක්කායදිට්ඨිආදයො. අයඤ්ච අත්ථවණ්ණනා පරිඤ්ඤාභිසමයෙනාතිආදීසුපි විභාවෙතබ්බා. කිච්චතොති අසම්මොහතො. නිරොධං ආරම්මණතොති එත්ථ ‘‘ආරම්මණතොපි’’ති පි-සද්දො ලුත්තනිද්දිට්ඨො දට්ඨබ්බො නිරොධෙපි අසම්මොහපටිවෙධස්ස ලබ්භනතො. එතස්සාති චතුසච්චකම්මට්ඨානිකස්ස පුග්ගලස්ස.

පඤ්ඤවාති නිද්දිට්ඨො නිප්පරියායතො පඤ්ඤවත්තතාය ඉධ අධිප්පෙතත්තා. පාළිතොති ධම්මතො. අත්ථතොති අට්ඨකථාතො. අනුසන්ධිතොති තස්මිං තස්මිං සුත්තෙ තංතංඅනුසන්ධිතො. පුබ්බාපරතොති පුබ්බෙනාපරස්ස සංසන්දනතො. සඬ්භිතික්කමෙන වෙන්ථ පුබ්බාපරතා වෙදිතබ්බා. තංතංදෙසනායමෙව වා පුබ්බභාගෙන අපරභාගස්ස සංසන්දනතො. විඤ්ඤාණවරිතොති විජානනවරිතො විමංසනවරිතො තෙපිටකෙ බුද්ධවචනෙ විචාරණාචාරවෙපුල්ලතො. පඤ්ඤවාති න වත්තබ්බො මග්ගෙනාගතාය පඤ්ඤාය අභාවතො. අප්ප අප්පෙව අරහත්තන්ති ඉත්තරං අතිබ්ප්පමෙවාති අධිප්පායො. පඤ්ඤවාපක්ඛං භජති සෙක්ඛපරියායසබ්භාවතො. සුත්තෙ පන පටිවෙධොව කථිතො සච්චාභිසමයවසෙන ආගතත්තා.

එසාති අනන්තරෙ වුත්තො අරියපුග්ගලො. කම්මකාරකචිත්තන්ති
 භාවනාකම්මස්ස පවත්තනකචිත්තං. සුඛවෙදනම්පි විජානාතීති කො වෙදියති, කස්ස
 වෙදනා, කිංකාරණා වෙදනා, සොපි කස්සපි අභාවග්ගහණමුඛෙන සුඛං වෙදනං
 සභාවතො සමුදයතො අත්ථභිගමතො අස්සාදතො ආදීනවතො ව යථාභූතං
 පරිච්ඡින්නන්තො පරිග්ගණන්තො සුඛං වෙදනං විජානාති නාම. සෙසපද්දවයෙපි
 එසෙව නයො. යස්මා “සතිපට්ඨානෙ”ති ඉමිනා සතිපට්ඨානකථං උපලක්ඛෙති.
 තාය හි තදත්ථො වෙදිතබ්බො, තස්මා තංසංවණ්ණනායම්පි (දී. නි. ටී. 2.380)
 වුත්තනසෙන තස්සත්ථො වෙදිතබ්බො. කාමඤ්චෙනං විඤ්ඤාණං වෙදනාතො
 අඤ්ඤම්පි ආරම්මණං විජානාති, අනන්තරවාරෙ පන රූපමුඛෙන
 විපස්සනාහිනිවෙසස්ස දස්සිතන්තා ඉධ අරූපමුඛෙන දස්සෙතුං “සුඛන්තිපි
 විජානාති”ති ආදිනා නිද්දිට්ඨං, පුච්ඡන්තස්ස වා අප්ඤ්ඤායවසෙන.

සංසට්ඨාති සම්පයුත්තා. තෙනාහ “එකුප්පාදාදිලක්ඛණෙන
 සංයොගට්ඨෙතා”ති. විසංසට්ඨාති විජ්ජයුත්තා. හින්දිත්වාති අඤ්ඤාභූමිකස්ස
 අඤ්ඤාභූමිදස්සනෙනෙව විනාසෙත්වා, සංහින්දිත්වා වා. සංසට්ඨභාවං පුච්ඡතිති
 තංචිත්තුප්පාදපරියාපන්නානං පඤ්චවිඤ්ඤාණානං සංසට්ඨභාවං පුච්ඡති. යදි එවං
 කථං පුච්ඡාය අවසරො විසංසට්ඨභාවාසඬකාය එව අභාවතො? න,
 චිත්තුප්පාදන්තරගතානං මග්ගපඤ්ඤාමග්ගවිඤ්ඤාණානං
 විපස්සනාපඤ්ඤාවිපස්සනාවිඤ්ඤාණානඤ්ච වොම්ස්සකසංසට්ඨභාවස්ස
 ලබ්භමානන්තා. විනිවට්ටෙත්වාති අඤ්ඤාමඤ්ඤතො විවෙචෙත්වා. නානාකරණං
 දස්සෙතුං න සක්කාති ඉදං කෙවලං සංසට්ඨභාවමෙව සන්ධාය වුත්තං, න
 සභාවහෙදං, සභාවහෙදතො පන නානාකරණං නෙසං පාකට්ටෙව. තෙනාහ
 “ආරම්මණතො වා වත්ථුතො වා උප්පාදතො වා නිරොධතො වා”ති. ඉදානි තමෙව
 සභාවහෙදං විසයහෙදෙන සුට්ඨු පාකට්ටං කත්වා දස්සෙතුං “තෙසං තෙසං
 පනා”ති ආදි වුත්තං. විසයොති පවත්තිට්ඨානං ඉස්සරියභූමි, යෙන චිත්තපඤ්ඤානං
 තත්ථ තත්ථ පුබ්බභිගමනා වුච්චති.

කාමඤ්ච විපස්සනාපි පඤ්ඤාවසෙනෙව කිච්චකාරී, මග්ගොපි
 විඤ්ඤාණසහිතොව, න කෙවලො, යථා පන ලොකියධම්මෙසු චිත්තං පධානං
 තත්ථස්ස ධොරය්හභාවෙන පවත්තිසබ්භාවතො. තථා හි තං “ඡද්ද්ධාරාධිපති රාජා”ති
 (ධ. ප. අට්ඨ. 2.181) වුච්චති, එවං ලොකුත්තරධම්මෙසු පඤ්ඤා පධානා
 පටිපක්ඛවිධමනස්ස විසෙසතො තදධීනන්තා. තථා හි මග්ගධම්මෙ සම්මාදිට්ඨි එව
 පයමං ගහිතා. අයඤ්ච නෙසං විසයවසෙන පවත්තිහෙදො, තථා ව පඤ්ඤාපනවිධි න
 කෙවලං ථෙරෙහෙව දස්සිතො, අපිව ඛො භගවතාපි දස්සිතොති විභාවෙන්තො
 “සම්මාසම්බුද්ධොපි”ති ආදිමාහ. යත්ථ පඤ්ඤා න ලබ්භති, තත්ථ චිත්තවසෙන
 පුච්ඡනෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථී යථා “කිංචිත්තො ත්වං හික්ඛු”ති ආදීසු (පාරා. 132-
 135). යත්ථ පන පඤ්ඤා ලබ්භති, තත්ථාපි චිත්තවසෙන ජොතනා හොති යථා –
 “අප්ඤ්ඤානමෙව චිත්තං සණ්ඨපෙති සන්තිසාදෙති එකොදිං කරොති සමාදහති (සං.
 නි. 4.332), යස්මිං සමයෙ කාමාවචරං කුසලං චිත්තං උප්පන්නං හොති”ති ආදීසු (ධ.
 ස. 1). අට්ඨකථායං පන ලොකියධම්මෙසු චිත්තවසෙන, ලොකුත්තරධම්මෙසු

පඤ්ඤාවසෙන වොදනං බ්‍යතිරෙකමුඛෙන දස්සෙතුං “කතමා තෙ භික්ඛු පඤ්ඤා අධිගතා”තිආදි වුත්තං. යෙභුයාවසෙන වෙතං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තථා හි කත්ථවි ලොකියධම්මා පඤ්ඤාසීසෙනපි නිද්දිසීයන්ති – “පට්ඨමස්ස ඤානස්ස ලාභිනො කාමසහගතා සඤ්ඤාමනසිකාරා සමුදාවරන්ති භානභාගිනී පඤ්ඤා”තිආදීසු (පටි. ම. 1.1). සඤ්ඤාසීසෙනපි – “උද්ධුමාතකසඤ්ඤාති වා සෙසරූපාරූපසඤ්ඤාති වා ඉමෙ ධම්මා එකත්ථා, උදාහු නානත්ථා”තිආදීසු (පාරා. අට්ඨ. 45.පදභාජනීයවණ්ණනා). තථා ලොකුත්තරධම්මාපි කත්ථවි චිත්තසීසෙන නිද්දිසීයන්ති – “යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං චිත්තං භාවෙති”ති (ධ. ස. 277), තථා එස්සාදිසීසෙනපි – “යස්මිං සමයෙ ලොකුත්තරං එස්සං භාවෙති, වෙදනං සඤ්ඤං වෙතනං භාවෙති”තිආදීසු (ධ. ස. 277).

චතුසු සොතාපත්තියඛිගෙසුති සප්පුරිසසෙවනා, සද්ධම්මස්සවනං, යොනිසොමනසිකාරො, ධම්මානුධම්මපටිපත්තීති ඉමෙසු චතුසු සොතාපත්තිමග්ගස්ස කාරණෙසු. කාමං වෙනෙසු සතිආදයොපි ධම්මා ඉච්ඡිතබ්බාව තෙහි විනා තෙසං අසම්භවතො, තථාපි වෙන්ථ සද්ධා විසෙසතො කිච්චකාරිති වෙදිතබ්බා. සද්දො එව හි සප්පුරිසෙ පයිරූපාසති, සද්ධම්මං සුඤ්ඤාති, යොනිසො ව මනසි කරොති, අරියමග්ගස්ස ව අනුධම්මං පටිපජ්ජති, තස්මා වුත්තං “එත්ථ සද්ධිත්ථියං දට්ඨබ්බ”න්ති. ඉමිනා නයෙන සෙසින්ද්‍රියෙසුපි අත්ථො දට්ඨබ්බො. චතුසු සම්මජ්ජපධානෙසුති චතුබ්බිධසම්මජ්ජපධානභාවනාය. චතුසු සතිපට්ඨානෙසුතිආදීසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ව සොතාපත්තියඛිගෙසු සද්ධා විය සම්මජ්ජපධානභාවනාය වීරියං විය ව සතිපට්ඨානභාවනාය – “සතිමා විනෙයා ලොකෙ අභිජ්ඣාදොමනස්ස”න්ති (දී. නි. 2.373; ම. නි. 1.106; සං. නි. 5.384, 407) වචනතො පුබ්බභාගෙ කිච්චතො සති අධිකා ඉච්ඡිතබ්බා. එවං සමාධිකම්මිකස්ස සමාධි, “අරියසච්චභාවනා පඤ්ඤාභාවනා”ති කත්ථා තත්ථ පඤ්ඤා පුබ්බභාගෙ අධිකා ඉච්ඡිතබ්බාති පාකටොයමත්ථො, අධිගමක්ඛණෙ පන සමාධිපඤ්ඤානං විය සබ්බෙසම්පි ඉන්ද්‍රියානං සද්ධාදීනං සමරසතාව ඉච්ඡිතබ්බා. තථා හි “එත්ථ සද්ධිත්ථිය”න්තිආදිනා තත්ථ තත්ථ එත්ථග්ගහණං කතං. එවන්ති යං යානං, තං ඉන්ද්‍රියසමත්තාදිං පච්චාමසති. සවිසයස්මිංයෙවාති අත්තනො අත්තනො විසයෙ එව. ලොකියලොකුත්තරා ධම්මා කථිතාති ලොකියධම්මා ලොකුත්තරධම්මා ව තෙන තෙන පවත්තිවිසෙසෙන කථිතා. ඉදං වුත්තං හොති – සද්ධාපඤ්චමෙසු ඉන්ද්‍රියෙසු සහ පවත්තමානෙසු තත්ථ තත්ථ විසයෙ සද්ධාදීනං කිච්චාධිකතාය තස්ස තස්සෙව දට්ඨබ්බතා වුත්තා, න සබ්බෙසං. එවං අඤ්ඤෙපි ලොකියලොකුත්තරා ධම්මා යථාසකං විසයෙ පවත්තිවිසෙසවසෙන බොධිතාති.

ඉදානි සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං තත්ථ තත්ථ අතිරෙකකිච්චතං උපමාය විභාවෙතුං “යථා භී”තිආදි වුත්තං. තත්‍රිදං උපමාසංසන්දනං රාජපඤ්චමා සභායා විය විමුත්තිපරිපාවකානි පඤ්චින්ද්‍රියානි. නෙසං කීළනත්ථං එකජ්ඣං වීථිඔතරණං විය ඉන්ද්‍රියානං එකජ්ඣං විපස්සනාවීථිඔතරණං. සභායෙසු පට්ඨාදීනං යථාසකගෙහෙව විචාරණා විය සද්ධාදීනං සොතාපත්තිඅඛිගාදීනි පත්ථා පුබ්බඛිගමතා. සභායෙසු ඉතරෙසං තත්ථ තත්ථ තුණ්හිභාවො විය සෙසින්ද්‍රියානං තත්ථ තත්ථ තදන්වයනා.

තස්ස පුබ්බධිගමභූතස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස කිව්වානුගතතා. න හි තදා තෙසං සසම්භාරපථවිආදීසු ආපාදීනං විය කිව්වං පාකටං හොති, සද්ධාදීනංයෙව පන කිව්වං විභූතං හුත්වා තිට්ඨති පුරෙතරං තථාපච්චයෙහි චිත්තසන්නාතස්ස අභිසංඛතත්තා. එත්ථ ච විපස්සනාකම්මිකස්ස භාවනා විසෙසතො පඤ්ඤාත්තරාති දස්සනත්ථං රාජානං නිදස්සනං කත්වා පඤ්ඤාන්ද්‍රියං චුත්තං. ඉතීතිආදි යථාධිගතස්ස අත්ථස්ස නිගමනං.

මග්ගවිඤ්ඤාණම්පිති අරියමග්ගසහගතං අපවයගාමිවිඤ්ඤාණම්පි. තථෙව තං විජානාතීති සච්චධම්මං “ඉදං දුක්ඛ”න්තිආදිනා නයෙනෙව විජානාති එකච්ඡත්තුප්පාදපරියාපන්නත්තා මග්ගානුකූලත්තා ච. යං විජානාතීති එත්ථ විජානනපජානනාති විපස්සනාච්ඡත්තුප්පාදපරියාපන්නාති අධිජ්ජෙතාති, න “යං පජානාතී”ති එත්ථ විය මග්ගච්ඡත්තුප්පාදපරියාපන්නාති ආහ “යං සංඛාරගත”න්තිආදි. තථෙවාති “අනිච්ච”න්තිආදිනා නයෙන. එකච්ඡත්තුප්පාදපරියාපන්නත්තා විපස්සනාභාවතො ච සමානපච්චයෙහි සහ පචත්තිකතා එකුප්පාදතා, තතො එව එකජ්ඣං සහෙව නිරුජ්ඣනං එකනිරොධතා, එකංයෙව චත්ත්වං නිස්සාය පචත්ති එකච්ඡත්තුකතා, එකංයෙව ආරම්මණං ආරබ්භ පචත්ති එකාරම්මණතා. හෙතුම්හි චෙතං කරණච්චනං. තෙන එකුප්පාදාදිත්තාය සංසට්ඨභාවං සාධෙති. අනවසෙසපරියාදානඤ්ඤෙතං, ඉතො තීහිපි සම්පයුත්තලක්ඛණං හොතියෙව.

මග්ගපඤ්ඤා සන්ධාය චුත්තං, සා හි එකන්තතො භාවෙතබ්බා, න පරිඤ්ඤෙය්‍යා, පඤ්ඤාය පන භාවෙතබ්බත්තාය තංසම්පයුත්තධම්මාපි තග්ගතිකාව හොන්තීති ආහ “තංසම්පයුත්තං පනා”තිආදි. කිඤ්චාපි විපස්සනාපඤ්ඤාය භාවනාවසෙන පචත්තනතො තංසම්පයුත්තවිඤ්ඤාණම්පි තථෙව පචත්තති, තස්ස පන පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවානතිචත්තනතො පරිඤ්ඤෙය්‍යතා චුත්තා. තෙනෙවාහ – “යම්පි තං ධම්මට්ඨිතිඤ්ඤාණං, තම්පි ඛයධම්මං චයධම්මං විරාගධම්මං නිරොධධම්මං”න්ති.

450. එවං සන්තෙපිති වෙදනාති එවං සාමඤ්ඤග්ගහණෙ සතිපි. තෙභූමිකසම්මසනචාරවෙදනාවාති භූමිත්තයපරියාපන්නා, තතො එව සම්මසනඤ්ඤාණස්ස ගොචරභූතා වෙදනා එව අධිජ්ජෙතා සබ්බන්තමාරීනං උපකාරාවහභාවෙන දෙසනාය ආරද්ධත්තා. තථා හි චුත්තං “චතුරොසනිත්ථරණත්ථිකාන”න්තිආදි. එස නයො පඤ්ඤායපි. ඉධ සුඛාදිසද්දා තදාරම්මණවිසයාති ඉමමත්ථං සුත්තෙන සාධෙතුං “රූපඤ්ච හී”තිආදි චුත්තං. එකන්තදුක්ඛන්ති එකන්තෙනෙව අනිට්ඨං, තතො එව දුක්ඛමත්තාය දුක්ඛං. ආරම්මණකරණචසෙන දුක්ඛවෙදනාය අනුපතිතං, ඔතිණ්ණඤ්චාති දුක්ඛානුපතිතං, දුක්ඛාවක්කන්තං. සුඛෙන අනවක්කන්තං අභවිස්සාති යොජනා. නයිදන්ති එත්ථ ඉදන්ති නිපාතමත්තං. සාරජ්ජෙය්‍යුත්ති සාරාගං උප්පාදෙය්‍යුං. සුඛන්ති සභාවතො ච ඉට්ඨං. සාරාගා සංයුජ්ජන්තීති බහලරාගහෙතු යථාරහං දසහිපි සංයොජනෙහි සංයුජ්ජන්ති. සංයොගා සංකිලිස්සන්තීති තථා සංයුත්තත්තාය

තණ්හාසංකිලෙසාදිවසෙන සංකිලිස්සන්ති, විබාධීයන්ති උපතාපීයන්ති වාති අත්ථො. ආරම්මණන්ති ඉට්ඨං, අනිට්ඨං, මජ්ඣන්තස්ථ ආරම්මණං යථාක්කමං සුඛං, දුක්ඛං, අදුක්ඛමසුඛන්ති කථිතං. එවං අවිසෙසෙන පඤ්චපි ඛන්ධෙ සුඛාදිආරම්මණභාවෙන දස්සෙත්වා ඉදානි වෙදනා එව සුඛාදිආරම්මණභාවෙන දස්සෙතුං “අපිචා”තිආදි වුත්තං. පාකතිකපවුරජනවසෙනායං කථිතාති කත්වා “පුරිමං සුඛං වෙදනං ආරම්මණං කත්වා”ති වුත්තං. විසෙසලාභී පන අනාගතමපි සුඛං වෙදනං ආරම්මණං කරොතෙව. වුත්තමෙතං සතිපට්ඨානවණ්ණනායං (දී. නි. අට්ඨ. 2.380; ම. නි. අට්ඨ. 1.79). වෙදනාය හි ආරම්මණං වෙදියන්තියා තංසමඬ්ඨිපුග්ගලො වෙදෙතීති වොහාරමත්තං හොති.

සබ්බසඤ්ඤායාති සබ්බායපි චතුර්මුකසඤ්ඤාය. සබ්බත්ථකසඤ්ඤායාති සබ්බස්මිං චිත්තුප්පාදෙ පවත්තනකසඤ්ඤාය. වත්ථෙ වාති වා-සද්දෙන වණ්ණධාතුං සඬගණ්හාති. පාපෙන්තොති භාවනං උපචාරං වා අප්පනං වා උපනෙන්නො. උප්පජ්ජනකසඤ්ඤාපීති “නීලං රූපං, රූපාරම්මණං නීල”න්ති උප්පජ්ජනකසඤ්ඤාපි.

අසබ්බසඬගාහිකත්තාති සබ්බෙසං වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණානං අසඬගහිතත්තා. තක්කගතන්ති සුත්තකන්තනකක්කමහි, සුත්තවත්තනකක්කමහි වා වෙදනවසෙන යිතං. පරිවට්ටකාදිගතන්ති සුත්තවෙදනපරිවට්ටකාදිගතං. විස්සට්ඨත්තාව න ගහිතා, යදග්ගෙන පඤ්ඤා විඤ්ඤාණෙන සද්ධිං සම්පයොගං ලභාපිතා, තදග්ගෙන වෙදනාසඤ්ඤාහිපි සම්පයොගං ලභාපිතා එවාති. තදෙව සඤ්ජානාති සංසට්ඨභාවතො.

සඤ්ජානාති විජානාතීති එත්ථ “පජානාතී”ති පදං ආනෙත්වා වත්තබ්බං පජානනවසෙනපි විසෙසස්ස වක්ඛමානත්තා. ජානාතීති අයං සද්දො ව ලද්දතොයෙවෙත්ථ අවිසෙසො, අත්ථතො පන විසෙසතො ඉච්ඡිතබ්බො. අනෙකත්ථත්තා හි ධාතුනං තෙන ආධ්‍යාතපදෙන නාමපදෙන ව වුත්තමත්ථං උපසග්ගපදං ජොතකභාවෙන විසෙසෙති, න වාවකභාවෙන. තෙනාහ “තස්සපි ජානනත්ථෙ විසෙසො වෙදිතබ්බො”ති. එතෙන සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤාපදානි අන්තොගධජානනත්ථෙ යථාසකං විසිට්ඨවිසයෙ ව නිට්ඨානීති දස්සෙති. තෙනෙවාහ “සඤ්ඤා හී”තිආදි. සඤ්ජානනමත්තමෙවාති එත්ථ මත්ත-සද්දෙන විසෙසනිවත්තිඅත්ථෙත විජානනපජානනාකාරෙ නිවත්තෙති, එව-සද්දෙන කදාවිපි ඉමිස්සා තෙ විසෙසා නත්ථෙවාති අවධාරෙති. තෙනෙවාහ “අනිච්චං දුක්ඛ”න්තිආදි. තත්ථ විඤ්ඤාණකිච්චමපි කාතුං අසක්කොන්ති සඤ්ඤා කුතො පඤ්ඤාකිච්චං කරෙය්‍යාති “ලක්ඛණපට්ඨෙධං පාපෙතුං න සක්කොති”විචෙව වුත්තං, න වුත්තං “මග්ගපාතුභාව”න්ති.

ආරම්මණෙ පවත්තමානං විඤ්ඤාණං න සඤ්ඤා විය නීලපිතාදිමත්තසඤ්ජානනවසෙන පවත්තති, අථ ඛො තත්ථ අඤ්ඤමපි තාදිසං විසෙසං ජානන්තමෙව පවත්තතීති ආහ “විඤ්ඤාණ”න්තිආදි. කථං පන

විඤ්ඤාණං ලක්ඛණපටිවෙධං පාපෙතීති? පඤ්ඤාය දස්සිතමග්ගෙන.
 ලක්ඛණාරම්මණිකවිපස්සනාය හි අනෙකචාරං ලක්ඛණානි පටිවිජ්ඣන්වා
 පවත්තමානාය පගුණභාවතො පරිවයවසෙන ඤාණවිප්පයුත්තවිත්තෙනපි විපස්සනා
 සම්භවති, යථා තං පගුණස්ස ගන්ථස්ස අජ්ඣයනෙ තත්ථ තත්ථ ගතාපි වාරා න
 උපධාරීයන්ති. ‘‘ලක්ඛණපටිවෙධං’’න්ති ච ලක්ඛණානං ආරම්මණකරණමත්තං
 සන්ධාය චුත්තං, න පටිවිජ්ඣනං. උස්සක්කිත්වාති
 උදයබ්බයඤාණාදිඤාණපටිපාටියා ආරභිත්වා. මග්ගපාතුභාවං පාපෙතුං න
 සක්කොති අසම්බොධසභාවත්තා. ආරම්මණමිපි සඤ්ජානාති
 අවබුජ්ඣන්තවසෙනෙව, න සඤ්ජානනමත්තෙන. තථා ලක්ඛණපටිවෙධමිපි පාපෙති,
 න විජානනමත්තෙන, අත්තතො පන අඤ්ඤාසාධාරණෙන ආනුභාවෙන
 උස්සක්කිත්වා මග්ගපාතුභාවමිපි පාපෙති.

ඉදානි යථාචුත්තමත්ථං උපමාය විභාවෙතුං ‘‘යථා හී’’තිආදි චුත්තං. තත්ථ
 අජාතබුද්ධීති අසඤ්ජාතබ්‍යවහාරබුද්ධි. උපභොගපරිභොගන්ති
 උපභොගපරිභොගාරහං, උපභොගපරිභොගවත්ථුනං පටිලාභයොග්ගන්ති අත්ථො.
 කුටොති කභාපණපතිරූපකො තම්බකංසාදිමයො. ඡෙකොති මහාසාරො. කරතොති
 අඬ්ඬසාරො. සණ්ඨොති මුදුජාතිකො සමසාරො. ඉති-සද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන
 පාදසාරපරොපාදසාරඅඬ්ඬසාරාදීනං සඬ්ඨගහො. ජානන්තො ච පන නං රූපං
 දිස්වාපි...පෙ.... අසුකාවරියෙන කතොතිපි ජානාති තථා හෙරඤ්ඤිකගන්ථස්ස
 සුග්ගහිතත්තා. එවමෙවන්තිආදි උපමාසංසන්දනං. සඤ්ඤාවිභාගං අකත්වා
 පිණ්ඩවසෙනෙව ආරම්මණස්ස ගහණතො දාරකස්ස කභාපණදස්සනසදිසා චුත්තා.
 තථා හි සා යථාඋපට්ඨිතවිසයපදට්ඨානා චුච්චති. විඤ්ඤාණං ආරම්මණෙ
 එකච්චවිසෙසග්ගහණසමත්ථභාවතො ගාමිකපුරිසකභාපණදස්සනසදිසං චුත්තං.
 පඤ්ඤා පන ආරම්මණෙ අනවසෙසාවබොධතො හෙරඤ්ඤිකකභාපණදස්සනසදිසා
 චුත්තා. නෙසන්ති සඤ්ඤාවිඤ්ඤාණපඤ්ඤානං. විසෙසොති සභාවවිසෙසො.
 දුප්පට්ඨිජ්ඣා පකතිපඤ්ඤාය. ඉමිනාව නෙසං අච්චන්තසුබ්බමං දස්සෙති.

එකාරම්මණෙ පවත්තමානානන්ති එකස්මිංයෙව ආරම්මණෙ පවත්තමානානං.
 තෙන අභින්නවිසයාභින්නකාලතාදස්සනෙන අවිනිබ්භොගචුත්තිතං විභාවෙන්තො
 දුප්පට්ඨිජ්ඣානංයෙව උල්ලිඬ්ඨගෙති. වචන්ථානන්ති අසඬ්ඬකරතො යපනං. අයං
 එස්සො...පෙ.... ඉදං විත්තන්ති නිදස්සනමත්තමෙතං. ඉති-සද්දො වා ආදිඅත්ථො.
 තෙන සෙසධම්මානමිපි සඬ්ඨගහො දට්ඨබ්බො. ඉදන්ති අරූපිනං ධම්මානං
 වචන්ථානකරණං. තතොති යං චුත්තං තිලතෙලාදිඋද්ධරණං, තතො. යදි
 දුක්කරතරං, කථං තන්ති ආහ ‘‘භගවා පනා’’තිආදි.

451. නිස්සට්ඨොති නික්ඛන්තෙන අතංසම්බන්ධෙන. පරිච්චන්තෙනාති
 පරිච්චන්තසදිසෙන පච්චයභාවානුපගමනෙන පච්චයුප්පන්නසම්බන්ධභාවතො.
 නිස්සක්කවචනං අපාදානදීපනතො. කරණවචනං කත්තුඅත්ථදීපනතො.
 කාමාවචරමනොවිඤ්ඤාණං න නියමතො ‘‘ඉදං නාම පඤ්චද්වාරිකාසම්බන්ධා’’ති
 සක්කා වත්තුං, රූපාවචරවිඤ්ඤාණං පන න තථාති, තස්සෙව පඤ්චහි ඉන්ද්‍රියෙහි

නිස්සංකා වුත්තාති ආහ “රූපාවචරවතුත්ථජ්ඣානවිත්තෙනා”ති.
 චතුත්ථජ්ඣානග්ගහණං තස්සෙව අරූපාවචරස්ස පදට්ඨානභාවතො. පරිසුද්ධෙනාති
 විසෙසතො අසංකිලෙසිකත්තාව. තඤ්ඤි විගතූපක්කිලෙසතාය විසෙසතො
 පරිසුද්ධං. තෙනාහ “නිරූපක්කිලෙසෙනා”ති. ජානිතබ්බං නෙය්‍යං,
 සපරසන්තානෙසු ඉදං අතිසයං ජානිතබ්බතො බුජ්ඣිතබ්බං බොධෙනබ්බං වාති
 අත්ථො. නෙය්‍යන්ති වා අත්තතො සන්තානෙ නෙතබ්බං පවත්තෙතබ්බන්ති
 අත්ථො. තෙනාහ “නිබ්බත්තෙනං සක්කා භොති. එත්ථ ධීතස්ස හි සා ඉජ්ඣති”ති.
 පාටියෙක්කන්ති විසුං විසුං, අනුපදධම්මවසෙනාති අත්ථො. අභිනිවෙසාභාවතොති
 විපස්සනාභිනිවෙසස්ස අසම්භවතො. කලාපතො නයතොති
 කලාපසම්මසනසංඛාතතො නයවිපස්සනතො. භික්ඛුනොති සාවකස්ස.
 සාවකස්සෙව හි තත්‍ර අනුපදධම්මවිපස්සනා න සම්භවති, න සත්ථු. තෙනාහ
 “තස්මා”තිආදි. විස්සජ්ජෙසීති තප්පට්ඨද්ධජන්දරාගජ්ජහානෙන පජ්භති.

හත්ථගතත්තාති හත්ථගතසදිසත්තා, ආසන්නත්තාති අත්ථො. යදා හි
 ලොකනාථො බොධිමුලෙ අපරාජිතපල්ලභිකෙ නිසින්තො – “කිච්ඡං වතායං
 ලොකො ආපන්නො”තිආදිනා (දී. නි. 2.57; සං. නි. 2.4, 10)
 පටිච්චසමුප්පාදමුඛෙන විපස්සනාභිනිවෙසං කත්වා
 අධිගන්තබ්බසබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාණානුරූපං ඡත්තිංසකොට්ඨසස්සමුඛෙන
 මහාවජීරඤාණං නාම මහාබොධිසත්තසම්මසනං පවත්තෙන්තො
 අනෙකාකාරසමාපත්තිධම්මසම්මසනෙ අනුපදමෙව
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනධම්මෙපි අපරාපරං සම්මසී. තෙනාහ “භගවා
 පනා”තිආදි. පරොපඤ්ඤාසාති ද්වෙපඤ්ඤාසං. කාමඤ්ඤෙත්ථ කෙවි ධම්මා
 වෙදනාදයො එස්සපඤ්ඤවමකාදීසු වුත්තාපි ඥානකොට්ඨාසාදීසුපි සඛිගහිතා,
 තංතංපච්චයභාවවිසිට්ඨෙන පන අත්ථවිසෙසෙන ධම්මන්තරාති විය භොන්තීති එවං
 වුත්තං. තථා හි ලොකුත්තරචිත්තුප්පාදෙසු නචින්ද්‍රියතා වුවිච්ඡි. අභිගුද්ධාරෙනාති
 තත්ථ ලබ්භමානඥානභිගබ්බොජ්ඣානග්ගභිගානං උද්ධරණෙන. අභිග-සද්දො වා
 කොට්ඨාසපරියායො, තස්මා අභිගුද්ධාරෙනාති එස්සපඤ්ඤවමකාදිකොට්ඨාසානං
 සමුද්ධරණෙන. යාවතා සඤ්ඤාසමාපත්තියොති යත්තකා සඤ්ඤාසහගතා
 ඥානසමාපත්තියො, තාහි වුට්ඨාය අධිගන්ධබ්බත්තා තාවතිකා වෙනෙය්‍යානං
 අඤ්ඤාපටිවෙධො අරහත්තසමධිගමො.

දස්සනපරිණායකට්ඨෙනාති අන්ධස්ස යට්ඨිකොට්ඨං ගහෙන්වා මග්ගදෙසකො
 විය ධම්මානං යථාසභාවදස්සනසංඛාතෙන පරිණායකභාවෙන. යථා වා සො තස්ස
 චක්ඛුභුතො, එවං සත්තානං පඤ්ඤා. තෙනාහ “චක්ඛුභුතාය පඤ්ඤායා”ති.
 සමාධිසම්පයුත්තා පඤ්ඤා සමාධිපඤ්ඤා. සමාධි චෙත්ථ ආරුප්පසමාධීති වදන්ති,
 සම්මසනපයොගො පන කොචි ඥානසමාධීති යුත්තං. විපස්සනාභුතා පඤ්ඤා
 විපස්සනාපඤ්ඤා. සමාධිපඤ්ඤාය අන්තොසමාපත්තියං කිච්චතො පජානාති,
 “සමාහිතො යථාභූතං පජානාති”ති පන වචනතො (සං. නි. 3.5; 4.99-100;
 3.5.1071-1072; නෙත්ති. 40; මි. ප. 2.1.14) අසම්මොහතො පජානාති. තත්ථ
 කිච්චතොති ගොචරජ්ඣාත්තෙ ආරම්මණකරණකිච්චතො. අසම්මොහතොති

සම්පයුත්තධම්මෙසු සම්මොහවිධමනතො යථා පිතිපටිසංවෙදනාදීසු. ක්මත්ථියාති කිංපයොජනාති ආහ “කො එතිස්සා අත්ථො”ති. අභිඤ්ඤෙය්‍යා ධම්මෙති යථාවසරසලක්ඛණාවබ්‍යවසෙන අභිමුඛං ඤෙය්‍යා ජානිතබ්බෙ ඛන්ධායතනාදිධම්මෙ. අභිජානාතීති සලක්ඛණතො සාමඤ්ඤලක්ඛණතො ව අභිමුඛං අවිරජ්ඣනාවසෙන ජානාති. එතෙන ඤාතපරිඤ්ඤාබ්‍යාපාරමාහ. පරිඤ්ඤෙය්‍යාති අනිච්චාතිපි දුක්ඛාතිපි අනත්තාතිපි පරිච්ඡේද ජානිතබ්බෙ. පරිජානාතීති “යං කිඤ්චි රූපං...පෙ.... අනිච්චං බයට්ඨෙතා”තිආදිනා (පටි. ම. 1.48) පරිච්ඡන්දිත්වා ජානාති. ඉමිනා තීරණපරිඤ්ඤාබ්‍යාපාරමාහ. පහාතබ්බෙ ධම්මෙති නිච්චසඤ්ඤාදිකෙ යාව අරහත්තමග්ගවජ්ඣා සබ්බෙ පාපධම්මෙ. පජහති පකට්ඨතො ජහති, වික්ඛම්භෙති වෙව සමුච්ඡන්දති වාති අත්ථො. ඉමිනා පහාතපරිඤ්ඤාබ්‍යාපාරමාහ. සා පනෙසා පඤ්ඤා ලොකියාපි තිජ්ජකාරා ලොකුත්තරාපි, තාසං විසෙසං සයමෙවාහ. කිච්චතොති අභිජානනාවසෙන ආරම්මණකිච්චතො. අසම්මොහතොති යථාබලං අභිඤ්ඤෙය්‍යාදීසු සම්මොහවිධමනතො. නිබ්බානමාරම්මණං කත්වා පවත්තනතො අභිඤ්ඤෙය්‍යාදීසු විගතසම්මොහතො එවාති ආහ “ලොකුත්තරා අසම්මොහතො”ති.

452. කම්මස්සකතා සම්මාදිට්ඨි ව චට්ටනිස්සිතත්තා ඉධ නාධිජ්ජෙතා, විචට්ටකථා භෙසාති චුත්තං “විපස්සනාසම්මාදිට්ඨියා ව මග්ගසම්මාදිට්ඨියා වා”ති. පරතො ඝොසොති පරතො සත්ථුතො, සාවකතො වා ලබ්භමානො ධම්මඝොසො. තෙනාහ “සජ්ජායධම්මස්සවන”න්ති. තඤ්ඤි සම්මාදිට්ඨියා පච්චයො භවිතුං සක්කොති, න යො කොචි පරතොඝොසො. උපායමනසිකාරොති යෙන නාමරූපපරිග්ගහාදි සිජ්ඣති, තාදිසො පට්මනසිකාරො. අයඤ්ච සම්මාදිට්ඨියා පච්චයොති නියමපක්ඛිකො, න සබ්බසංගාහකොති දස්සෙන්නො “පච්චෙකඬුද්ධානං පනා”තිආදිමාහ. යොනිසොමනසිකාරස්මිංයෙවාති අවධාරණෙන පරතොඝොසමෙව නිවත්තෙති, න පදට්ඨානවිසෙසං පටියොගීනිවත්තනත්ථත්තා එව-සද්දස්ස.

ලද්ධුපකාරාති (අ. නි. ටී. 3.5.25) යථාරහං නිස්සයාදිවසෙන ලද්ධපච්චයා. විපස්සනාසම්මාදිට්ඨියා අනුග්ගහිතභාවෙන ගහිතත්තා මග්ගසම්මාදිට්ඨියු ව අරහත්තමග්ගසම්මාදිට්ඨි, අනත්තරස්ස හි විධි, පටිසෙධො වා. අග්ගඵලසමාධිමහි තජ්ජපරික්ඛාරධම්මෙසුයෙව ව කෙවලො වෙතොපරියායො නිරුජ්ඣොති සම්මාදිට්ඨිති අරහත්තමග්ගසම්මාදිට්ඨි. ඵලක්ඛණෙති අනත්තරෙ කාලන්තරෙ වාති දුට්ඨෙ ඵලක්ඛණෙ. පටිජ්ජස්සද්ධිවසෙන සබ්බසංකිලෙසෙහි වෙතො විමුච්චති එතායාති වෙතොවිමුත්ති, අග්ගඵලපඤ්ඤං යපෙත්වා අවසෙසා ඵලධම්මා. තෙනාහ “වෙතොවිමුත්ති ඵලං අස්සාති. වෙතොවිමුත්තිසඬ්ඛාතං ඵලං ආනිසංසො”ති, සබ්බසංකිලෙසෙහි වෙතසො විමුච්චනසඬ්ඛාතං පටිජ්ජස්මිහනසඤ්ඤිතං පහානං ඵලං ආනිසංසො වාති යොජනා. ඉධ ව වෙතොවිමුත්ති-සද්දෙන පහානමත්තං ගහිතං, පුබ්බෙ පහායකධම්මා, අඤ්ඤථා ඵලධම්මා එව ආනිසංසොති ගය්භමානෙ පුනවචනං නිරත්ථකං සියා.

පඤ්ඤාවිමුක්තිඵලානිසංසාති එත්ථාපි එවමෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො.
සම්මාවාසාකම්මන්තාජීවා සීලසභාවත්තා විසෙසනො සමාධිස්ස උපකාරා, තථා
සම්මාසඬිකප්පො ඤානසභාවත්තා. තථා හි සො “අප්පනා”ති නිද්දිට්ඨො.
සම්මාසතිසම්මාවාසාමා පන සමාධිපක්ඛියා එවාති ආහ “අවසෙසා ධම්මා
වෙනොවිමුක්තීති වෙදිතබ්බො”ති. චතුපාරිසුද්ධිසීලන්ති අරියමග්ගාධිගමස්ස
පදට්ඨානභූතං චතුපාරිසුද්ධිසීලං. සුතාදීසුපි එසෙව නයො. අත්තනො
චිත්තප්පවත්තිආරොචනවසෙන සහ කථනං සංකථා, සංකථාව සාකච්ඡා. ඉධ පන
කම්මට්ඨානපටිබද්ධාති ආහ “කම්මට්ඨානෙ...පෙ.... කථා”ති. තත්ථ
කම්මට්ඨානස්ස එකවාරං වීථියා අප්පටිපජ්ජනං බලනං, අනෙකවාරං පක්ඛලනං,
තදුභයස්ස විච්ඡේදනීකථා බලනපක්ඛලනඡේදනකථා. පුරෝත්තස්සාති
විචට්ටනිස්සිතං කත්වා පාලෙන්තස්ස බුහෙන්තස්ස ව. සුඤ්ඤාත්තස්සාති
“යථාඋග්ගහිතකම්මට්ඨානං එතිං ගමිස්සති”ති එවං සුඤ්ඤාත්තස්ස. තෙනෙව හි
“සප්පායධම්මස්සවන”න්ති වුත්තං. කම්මං කරොත්තස්සාති භාවනානුයොගකම්මං
කරොත්තස්ස.

පඤ්චසුපි යානෙසු අත්ත-සද්දො හෙතුඅත්ථජොතනො දට්ඨබ්බො. එවඤ්ඤි
“යථා හී”තිආදිනා වුච්චමානා අම්බුපමා ව යුජ්ජෙය්‍යා. උදකකොට්ඨකන්ති
ආලවාලං. ථීරං කත්වා බන්ධනීති අසිටීලං දළ්භං නාතිමහන්තං නාතිබුද්දකං කත්වා
යොජෙති. ථීරං කරොතීති උදකසිඤ්චනකාලෙ තනො තනො විස්සරිත්වා උදකස්ස
අනික්ඛමනත්ථං ආලවාලං ථීරතරං කරොති. සුක්ඛදණ්ඩකොති තස්සෙව
අම්බගච්ඡකස්ස සුක්ඛො සාබාසිසකො. කිපිල්ලිකපුටොති තම්බකිපිල්ලිකකුට්ඨං.
බණ්ණන්තින්ති කුදාලං. කොට්ඨකබන්ධනං විය සීලං සම්මාදිට්ඨියා වඩ්ඪනුපායස්ස
මූලභාවතො. උදකසිඤ්චනං විය ධම්මස්සවනං භාවනාය පරිබුහනතො. මරියාදාය
ථීරභාවකරණං විය සමථො යථාචුත්තභාවනාධිට්ඨානාය සීලමරියාදාය
දළ්භභාවාපාදනතො. සමාහිතස්ස හි සීලං ථීරතරං හොති. සමීපෙ වල්ලිආදීනං
හරණං විය කම්මට්ඨානෙ බලනපක්ඛලනච්ඡේදනං ඉජ්ඣිතබ්බභාවනාය
විබන්ධාපනයනතො. මූලබණ්ණං විය සත්තන්තං අනුපස්සනානං භාවනා තස්සා
විබන්ධස්ස මූලකානං තණ්හාමානදිට්ඨිතං පලිබණ්ණනතො. එත්ථ ව යස්මා
සුපරිසුද්ධිසීලස්ස කම්මට්ඨානං අනුයුඤ්ජන්තස්ස සප්පායධම්මස්සවනං ඉච්ඡිතබ්බං,
තනො යථාසුතෙ අත්ථෙ සාකච්ඡාසමාපජ්ජනං, තනො කම්මට්ඨානවිසොධනෙන
සමථනිජ්ජත්ති, තනො සමාහිතස්ස ආරද්ධවිපස්සකස්ස විපස්සනාපාරිපුරි.
පරිපුණ්ණවිපස්සනො මග්ගසම්මාදිට්ඨිං පරිබුහෙතීති එවමෙනෙසං අඬිගානං
පරම්පරාය සම්මුඛා ව අනුග්ගණ්හනතො අයමානුපුබ්බි කථිතාති වෙදිතබ්බං.

453. ඉධ කිං පුච්ඡතීති ඉධ එවං අරහත්තඵලං පාපිතාය දෙසනාය “කති
පනාචුසො, හවා”ති හවං පුච්ඡන්තො කිදිසං අනුසන්ධිං උපාදාය පුච්ඡතීති අත්ථො.
තෙනෙව හි “මූලමෙව ගතො අනුසන්ධි”ති වත්වා අධිප්පායං පකාසෙන්තො
“දුප්පඤ්ඤො”තිආදිමාහ. දුප්පඤ්ඤොති හි ඉධ අප්පටිවිද්ධසච්චො අධිප්පෙනො, න
ජලො එව. කාමභවොතිආදීසු කම්මොපපත්තිහෙදතො දුට්ඨොපි භවො

අධිප්‍රේමයෙන් දස්සෙන්නෝ “කාමහවුපගං කම්ම” න්ති ආදිමාහ. තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං විසුද්ධිමග්ගෙන තංසංවණ්ණනායං (විසුද්ධි. 2.647; විසුද්ධි. මහාවි. 2.646-647) චුත්තනයෙන වෙදිතබ්බං. පුනබ්බවස්සාති පුනප්පුනං අපරාපරං භවනතො ජායනතො පුනබ්බවොති ලද්ධනාමස්ස වට්ටපබ්බන්ධස්ස. තෙනාහ “ඉධ වට්ටං පුච්ඡස්සාමි” ති. අභිනිබ්බත්තීති භවයොනිගති ආදිවසෙන නිබ්බත්තී. තභිං තභිං තස්මිං තස්මිං භවාදිකෙ. අභිනන්දනාති තණ්හා අභිනන්දනහෙතු. ගමනාගමනං හොතීති ආදිනා භවාදීසු සත්තානං අපරාපරං චුතිපටිසන්ධියො දස්සෙති. බයනිරොධෙනාති අවිචන්තබ්බසංඛාතෙන අනුප්පාදනිරොධෙන. උභයමෙතං න වත්තබ්බං පහානාහිසමයභාවනාහිසමයානං අවිවාසන්තකාලත්තා. වත්තබ්බං තං හෙතුඵලධම්මප්‍රචාරවසෙන. යථා හි පදීපුප්පලනහෙතුකො අන්ධකාරවිගමො, එවං විප්පුප්පාදහෙතුකො අවිප්පානිරොධො, හෙතුඵලධම්මා ව සමානකාලාපි පුබ්බාපරකාලා විය වොහරියන්ති යථා – “වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති වක්ඛුච්ඤ්ඤාණ” න්ති (ම. නි. 1.204, 400; ම. නි. 3.420, 425, 426; සං. නි. 2.43-45; 2.4.60; කථා. 465, 467) පටිච්චයපටිච්චසුප්පන්තකිරියා. ගමනං උපවිජ්ජිත්ති ඉධ කාමහවෙ පරිනිබ්බානෙන. ආගමනං උපවිජ්ජිත්ති තත්ථ රූපාරූපෙසු පරිනිබ්බානෙන. ගමනාගමනං උපවිජ්ජිත්ති සබ්බසො අපරාපරුප්පත්තියා අභාවතො.

454. විවට්ටකථාය පරතො ජොතිතං පඨමං ඤානං විවට්ටං පත්වා ධීතස්ස උක්කට්ඨනීද්දෙසෙන උභතොභාගවිමුත්තස්ස නිරොධසාධකං විභාවිතුං යුත්තන්ති ආහ “කතමං පනාචුසොති ඉධ කිං පුච්ඡති” ති ආදි. තථා හි අනන්තරං නිරොධසමාපජ්ජනකෙන හික්ඛුනා ජානිතබ්බාති පඨමස්ස ඤානස්ස සම්පයොගපහානඤ්ඤාති පුච්ඡතාති. අභිගව්වත්ථානන්ති ඤානඤ්ඤාවත්ථානං. කොට්ඨාසපරිච්ඡේදොති තත්ථ ලබ්හමානඵස්සපඤ්චමකාදිධම්මකොට්ඨාසපරිච්ඡේදො ජානිතබ්බො. ඉමස්මිං ඤානෙ එත්තකා ධම්මා සංවිජ්ජන්ති, එත්තකා නිරොධිතාති ජානිතබ්බං. උපකාරානුපකාරාති අභිගාතීති නිරොධසමාපත්තියා උපකාරාති ව අනුපකාරාති ව අභිගාති. නිරොධසමාපත්තියා හි සොළසහි ඤාණවරියාහි නවහි සමාධිවරියාහි ව පත්තබ්බත්තා තංතංඤාණස්ස සමාධිවරියාහි සමතික්කම්මතබ්බා ධම්මා අනුපකාරකභිගාති, සමතික්කමකා උපකාරකභිගාති. තෙසඤ්ඤි වසෙන යථානුපුබ්බං උපසන්තුපසන්තඔලාරිකභාවාය භවග්ගසමාපත්තියා සංඛාරාවසෙසසුබ්බමතං පත්තා විත්තවෙතසිකා යථාපරිච්ඡින්නං කාලං නිරුප්ප්ඤ්ඤාති, අප්පවත්තිං ගච්ඡන්ති. තස්සාති නිරොධස්ස. අනන්තරපච්චයන්ති අනන්තරපච්චයසදිසං. න හි නිරොධස්ස කොට්ඨි ධම්මො අනන්තරපච්චයො නාම අත්ථි. යඤ්ඤි තදා විත්තවෙතසිකානං තථා නිරුප්ප්ඤ්ඤානං, තං යථාචුත්තපුබ්බාහිසංඛාරහෙතුකාය නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තියා අභොසිති සා තස්ස අනන්තරපච්චයො විය හොතීති තං චුත්තං. ඡ සමාපත්තියොති යුත්තන්තනයෙන චුත්තයුත්තන්තපිටකසංවණ්ණනාති කත්වා. “සත්ත සමාපත්තියො” ති පන වත්තබ්බං, අඤ්ඤාතා ඉදං “වතුරභිගික” න්ති න වත්තබ්බං සියා. නයං වා දස්සෙත්වාති ආදිඅන්තදස්සනවසෙන නයදස්සනං කත්වා.

455. එවං නිරොධස්ස පාදකං විභාවෙන්වා ඉදානි අන්තොනිරොධෙ

අනුපබ්බතභාවතො පඤ්චන්තං පසාදානං පච්චයපුච්ඡනෙ පට්ඨං තාව තෙ සරුපතො ආවෙණිකතො ආවෙණිකවිසයතො පටිස්සරණතො ච පුච්ඡනවසෙන පාළි පවත්නාති දස්සෙන්තො “විඤ්ඤාණනිස්සයෙ පඤ්ච පසාදෙ පුච්ඡන්තො”ති ආහ. ගොවරවිසයන්ති එත්ථ කාමං තබ්බහුලවාරිතාපෙක්ඛං ගොවරග්ගහණං, අනඤ්ඤත්ථභාවාපෙක්ඛං විසයග්ගහණන්ති අත්ථෙව ගොවරවිසයභාවානං විසෙසො, විවරියමානං පන උභයමිපි ආරම්මණසභාවමෙවාති ආහ “ගොවරභූතං විසය”න්ති. එකෙකස්සාති එකො එකස්ස, අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සාති අත්ථො. අඤ්ඤත්ථො හි අයං එක-සද්දො “ඉත්ථෙකෙ අභිවදන්ති”තිආදීසු (ම. නි. 3.27) විය. සථෙ භීතිආදි අභූතපරිකප්පනවචනමෙතං. තත්ථ සමොධානෙන්වාති එකප්ඤ්ඤා කත්වා. විනාපි මුඛෙනාතිආදිනා අත්ථසල්ලාපිකනිදස්සනං නාම දස්සෙති. යථා විඤ්ඤාණාධිට්ඨිතමෙව චක්ඛු රූපං පස්සති, න කෙවලං, එවං චක්ඛුනිස්සයමෙව විඤ්ඤාණං තං පස්සති, න ඉතරන්ති ආහ “චක්ඛුපසාදෙ උපනෙහි”ති. තෙන තෙසං තත්ථ සංභවිවකාරිතං දස්සෙති. යදි වා නීලං යදි වා පිතකන්ති ඉදං නීලපිතාදිසභාවජානනමත්තං සන්ධායාහ. නීලං පිතකන්ති පජානනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස නත්ථෙව අවිකප්පකභාවතො. එතෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං. නිස්සයසීසෙන නිස්සිතපුච්ඡා හෙසා, එවඤ්ඤි විසයානුභවනාවොදනා සමත්ථිතා හොති. තෙනාහ “චක්ඛුවිඤ්ඤාණං හී”තිආදි. යථාසකං විසයං රජ්ජනාදිවසෙන අනුභවිතං අසමත්ථාති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනි, තත්ථ සමත්ථතායෙව ච නත්ථි, න කිඤ්චි අත්ථතො පටිසරන්තාති විය හොන්තිති වුත්තං. “කිං එතානි පටිසරන්ති”ති. ජවනමනො පටිසරණන්ති පඤ්චද්වාරිකං ඉතරඤ්ච සාධාරණතො වත්වා පුන යාය’ස්ස රජ්ජනාදිපවත්තියා පටිසරණතා, සා සවිසෙසා යත්ථ ලබ්භති, තං දස්සෙන්තො “මනොද්වාරිකජවනමනො වා”ති ආහ. එතස්මිං පන ද්වාරෙති චක්ඛුද්වාරෙ ජවනං රජ්ජති වා දුස්සති වා මුය්භති වා, යතො තත්ථ අඤ්ඤාණාදිඅසංවරො පවත්තති.

තත්තාති තස්මිං ජවනමනස්සෙව පටිසරණභාවෙ. දුබ්බලභොජකාති භීතසාමත්ථියා රාජහොග්ගා. සෙවකානං ගණනාය යොජිතදිවසෙ ලබ්භමානකභාපණො යුත්තිකභාපණො. අන්ද්වන්ධනෙන බද්ධස්ස විස්සජ්ජනෙන ලබ්භමානකභාපණො බන්ධකභාපණො. කිඤ්චි පහරන්තෙ මා පහරන්තුති පටික්ඛිපතො දාතබ්බදණ්ඩො මාපහාරකභාපණො. සො සබ්බොපි පරිත්තකෙසු ගාමිකමනුස්සෙසු තථා ලබ්භමානො එත්තකො හොතිති ආහ “අට්ඨකභාපණො වා”තිආදි. සතවත්ථුකන්ති සතකරිසවත්ථුකං. එස නයො සෙසපද්දවයෙපි. තත්ථාතිආදි උපමාසංසන්ධනං, තං සුවිඤ්ඤෙය්ගමෙව.

456. අන්තොනිරොධස්මිං පඤ්ච පසාදෙති නිරොධසමාපන්නස්ස පවත්තමානෙ

පඤ්ච පසාදෙ. කිරියමයපවත්තස්මිත්ති ජවනාදිකිරියානිබ්බත්තකධම්මප්පවත්තියං. බලවපච්චයා හොන්තිති පච්ඡාජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතපච්චයෙහි පච්චයා හොන්ති, උපත්ථම්භකභාවෙන බලවපච්චයා හොන්ති. ජීවිතින්ද්‍රියං පටිච්චාති ඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතපච්චයවසෙන පච්චයභූතං ජීවිතින්ද්‍රියං පටිච්ච පඤ්චවිධොපි

පසාදො තිටියි. ජීවිතින්ද්‍රියෙන විනා න තිටියි ජීවිතින්ද්‍රියරහිතස්ස කම්මසමුට්ඨානරූපකලාපස්ස අභාවතො. තස්මාති යස්මා අනුපාලනලක්ඛණෙන ජීවිතෙන අනුපාලිතා එව උස්මා පවත්තති, න තෙන අනනුපාලිතා, තස්මා උස්මා ආයුං පටිච්ච තිටියි. ජාලසිඛං පටිච්ච ආහා පඤ්ඤායතීති ජාලසිඛාසඬ්ඛාතභූතසඬ්ඝාතං සහෙව පවත්තමානං නිස්සාය “ආහා”ති ලද්ධනාමා වණ්ණධාතු “උප්පලති, අන්ධකාරං විධමති, රූපගතානි ව විදංසෙති”ති ආදීහි පකාරෙහි ඤායති. තං ආලොකං පටිච්චාති තං චුත්තප්පකාරං ආලොකං පච්චයං ලහිත්වා. ජාලසිඛා පඤ්ඤායතීති “අප්පිකා, මහතී, උජු, කුට්ඨා”ති ආදිනා පාකටා හොති.

ජාලසිඛා විය කම්මජතෙජො නිස්සයභාවතො. ආලොකො විය ජීවිතින්ද්‍රියං තත්තිස්සිතභාවතො. ඉදානි උපමොපමිතබ්බානං සම්බන්ධං දස්සෙතුං “ජාලසිඛා හී”ති ආදි චුත්තං. ආලොකං ගහෙත්වාච උප්පජ්ජතීති ඉමිනා යථා ජාලසිඛාය සහෙව ආලොකො උප්පජ්ජති, එවං කම්මජුස්මනා සහෙව ජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති දස්සෙති. ජාලසිඛාසන්නිස්සයො තස්සා සතියෙව හොත්තො ආලොකො තාය උප්පාදිතො විය හොතීති ආහ “අත්තනා ජනිතආලොකෙනෙවා”ති. උස්මා නාමෙත්ථ කම්මසමුට්ඨානා තෙජොධාතු තත්තිස්සිතඤ්ච ජීවිතින්ද්‍රියං තදනුපාලකඤ්චාති ආහ “කම්මජමහාභූතසම්භවෙන ජීවිතින්ද්‍රියෙන උස්මාය අනුපාලන”න්ති. න කෙවලං ඛණට්ඨිතියා එව, අථ ඛො පබන්ධානුපව්ඡෙදස්සපි ජීවිතින්ද්‍රියං කාරණන්ති ආහ “වස්සසතපි කම්මජතෙජපවත්තං පාලෙතී”ති. උස්මා ආයුනො පච්චයො හොත්තො සෙසභූතසහිතො එව හොතීති ආහ “මහාභූතානී”ති. තථා ආයුපි සහජාතරූපං පාලෙන්තමෙව උස්මාය පච්චයො හොතීති චුත්තං “මහාභූතානි පාලෙතී”ති.

457. ආයු එව ඉන්ද්‍රියපච්චයාදිවසෙන සහජාතධම්මානං අනුපාලනවසෙන සඬ්ඛරණතො ආයුසඬ්ඛාරො. ඛුච්චනනිද්දෙසො පන අනෙකසතසහස්සහෙදෙසු රූපකලාපෙසු පවත්තියා අනෙකහෙදන්ති කත්වා. ආරම්මණරසං අනුභවන්තීති වෙදනියා යථා “නියයානිකා”ති. තෙනාහ “වෙදනා ධම්මාවා”ති. සුඛාදිහෙදහින්තත්තා ඛුච්චනනිද්දෙසො. ඉමෙසං ආයුසඬ්ඛාරවෙදනානං එකන්තනිරොධං සමාපන්නස්ස මරණෙන භවිතබ්බං වෙදනාය නිරුද්ධත්තා. ආයුසඬ්ඛාරානං තථා අනිරුද්ධත්තා නිරොධස්ස සමාපජ්ජනමෙව න සියා, කුතො චුට්ඨානං. තෙන චුත්තං පාළියං “තෙ ව භාවුසො”ති ආදි. චුට්ඨානං පඤ්ඤායති සඤ්ඤාවෙදනාදීනං උප්පත්තියා. ඉදානි තමත්ථං විත්ථාරතො උපමාය විභාවෙතුං “යො හී”ති ආදි චුත්තං. උක්කණ්ඨිත්වාති නානාරම්මණාපාතතො නිබ්බන්ධිත්වා. යථාපරිච්ඡින්නකාලවසෙනාති යථාපරිච්ඡින්නෙ කාලෙ සම්පත්තෙ. රූපජීවිතින්ද්‍රියපච්චයාති ඉන්ද්‍රියපච්චයභූතා. ජාලාපවත්තං විය අරූපධම්මා තෙජුස්සදභාවතො විසයොභාසනතො ව. උදකප්පහාරො විය නිරොධසමාපන්නියා පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො. පිහිතඅඬ්ඨාරා විය රූපජීවිතින්ද්‍රියං උස්මාමත්තතාය අනොභාසනතො. යථාපරිච්ඡින්නකාලාගමනන්ති යථාපරිච්ඡින්නකාලස්ස

උපගමනං. අනුරූපපත්තිවසෙනෙව රූපපවත්තිග්ගහණං. ඉමං රූපකායං ජහන්තීති ඉමස්මා රූපකායා කළෙවරා විගච්ඡන්ති නප්පවත්තන්ති.

කායෙන සඤ්චරියන්තීති කායසඤ්චාරා තප්පට්ඨද්ධවුත්තිකාය. වාචං සඤ්චරොන්තීති වච්චසඤ්චාරා. විතක්කෙන්වා විචාරෙන්වා හි වාචං භින්දති කථෙති. විත්තෙන සඤ්චරියන්තීති විත්තසඤ්චාරා තප්පට්ඨද්ධවුත්තිතො. විත්තසඤ්චාරනිරොධවොදනාය රූපනිරොධො විය විත්තනිරොධො අවොදිතො තෙසං තතො අඤ්ඤත්තාති න විත්තසම්පයුත්තනිරොධො එකන්තිකො විතක්කාදිනිරොධො තදභාවතො. යං පන වුත්තං “වාචා අනිරුද්ධා හොති” ති, තම්පි න. වාචං සඤ්චරොන්තීති හි වච්චසඤ්චාරා, තෙසු නිරුද්ධෙසු කථං වාචාය අනිරොධො. විත්තං පන නිරුද්ධෙසුපි විත්තසඤ්චාරෙසු තෙහි අනභිසඤ්චිකත්තා විතක්කාදිනිරොධො විය පවත්තතියෙවාති අයමෙන්ථ පරස්ස අධිප්පායො. ආනන්තරියකම්මං කතං භවෙය්, විත්තස්ස අනිරුද්ධත්තා තං නිස්සාය ව රූපධම්මානං අනපගතත්තා තෙ ජීවන්ති එව නාමාති. බ්‍යඤ්ජනෙ අභිනිවෙසං අකත්වාති “විත්තසඤ්චාරා නිරුද්ධා” ති වචනතො තෙව නිරුද්ධා, න විත්තන්ති එවං නෙය්‍යත්ථං සුත්තං “නීතත්ථ”න්ති අභිනිවෙසං අකත්වා. ආචරියානං නයෙ යත්වාති පරම්පරාගතානං ආචරියානං අධිප්පායෙ යත්වාති අත්ථො. උපපරික්ඛිතඛිබ්බොති සුත්තන්තරාගමතො සුත්තන්තරපදස්ස අවිපරිතො අත්ථො වීමංසිතඛිබ්බො. යථා හි “අසඤ්ඤාභවො” ති වචනතො “සඤ්ඤාව තත්ථ නත්ථි, ඉතරෙ පන විත්තවෙතසිකා සන්තී” ති අයමෙන්ථ අත්ථො න ගය්හති. යථා ව “නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන”න්ති වචනතො “සඤ්ඤාව තත්ථ තාදිසී, න එස්සාදෙයො” ති අයමෙන්ථ අත්ථො න ගය්හති සඤ්ඤාසීසෙන දෙසනාති කත්වා, එවම්ධාපි “විත්තසඤ්චාරා නිරුද්ධා” ති, “සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධො” ති ව දෙසනාසීසමෙව. සඤ්චරෙ පන විත්තවෙතසිකා තත්ථ නිරුජ්ඣන්තෙවාති අයමෙන්ථ අවිපරිතො අත්ථො වෙදිතඛිබ්බො, තථාපුඛිබ්බාහිසඤ්චාරෙන සඤ්චරෙසංයෙව විත්තවෙතසිකානං තත්ථ නිරුජ්ඣනතො. එතෙන යං පුඛිබ්බෙ “අඤ්ඤත්තා, තදභාවතො” ති ව යුත්තිවචනං, තදයුත්තං අධිප්පායානවබ්බොධතොති දස්සිතං හොති. තෙනාහ “අත්ථො හි පට්ඨරණං, න බ්‍යඤ්ජන”න්ති.

උපහතානීති බාධිතාති. මක්ඛිතානීති ධංසිතාති. ආරම්මණසට්ඨතාය ඉන්ද්‍රියානං කිලමථො චක්ඛුනා භාසුරරූපසුබ්බමරජදස්සනෙන විභාවෙතඛිබ්බො. තථා හි උණ්හකාලෙ පුරතො අග්ගිමිහි ජලන්තෙ බරස්සරෙ ව පණුවෙ ආකොට්තෙ අක්ඛිති හෙදාති විය න සහන්ති සොතාති “සිබරෙන විය අභිහඤ්ඤන්ති” ති වත්තාරො හොන්ති.

458. රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානමෙව රූපවිරාගභාවනාවසෙන පවත්තං. අරූපජ්ඣානන්ති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං විස්සජ්ජෙන්තො ධම්මසෙනාපති “සුඛස්ස ව පහානා” තිආදිනා විස්සජ්ජෙසී. අපගමනෙන විගමෙන පච්චයා අපගමනපච්චයා සුඛාදිප්පහානාති. අධිගමපච්චයා පන කසිණෙසු රූපාවචරචතුත්ථජ්ඣානං හෙට්ඨිමා තයො ව ආරුප්පා. න හි සක්කා තාති

අනධිගන්ත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනමධිගන්තුං. නිරොධතො
 වුට්ඨානකඵලසමාපත්තින්ති නිරොධතො වුට්ඨානභූතං
 අනිච්චානුපස්සනාසමුදාගතඵලසමාපත්තිං. සා හි “අනිමිත්තා වෙතොවිමුත්ති”ති
 වුවිච්ඡි. යථා සමථනිස්සන්දො අභිඤ්ඤා,
 මෙත්තාකරුණාමුදිතාබ්‍රහ්මවිහාරනිස්සන්දො උපෙක්ඛාබ්‍රහ්මවිහාරො,
 කසිණනිස්සන්දො ආරුප්පා, සමථවිපස්සනානිස්සන්දො නිරොධසමාපත්ති, එවං
 විපස්සනාය නිස්සන්දඵලභූතං සාමඤ්ඤඵලන්ති ආහ “විපස්සනානිස්සන්දාය
 ඵලසමාපත්තියා”ති. ආරම්මණා නාම සාරම්මණධම්මානං විසෙසතො
 උප්පත්තිනිමිත්තන්ති ආහ “සබ්බනිමිත්තානන්ති රූපාදීනං සබ්බාරම්මණාන”න්ති.
 තත්ථි එත්ථ කිඤ්චි සම්බාරනිමිත්තන්ති අනිමිත්තා, අසම්බතා ධාතුති ආහ
 “සබ්බනිමිත්තාපගතාය නිබ්බානධාතුයා”ති. ඵලසමාපත්තිසහජාතං මනසිකාරං
 සන්ධායාහ, න ආවජ්ජනමනසිකාරං. න හෙත්ථ තස්ස සම්භවො අනුලොමානන්තරං
 උප්පජ්ජනතො.

ඉමස්මිං යානෙති ඉධ චුත්තනිරොධස්ස ආදිමජ්ඣපරියොසානානං ගහිතානං
 ඉමස්මිං පරියොසානස්ස ගහිතට්ඨානෙ. ද්විති ඛලෙහීති සමථවිපස්සනාඛලෙහි.
 තයො ව සම්බාරානන්ති කායසම්බාරාදීනං තිණ්ණං සම්බාරානං. සොළසහි
 ඤාණවරියාහීති අනිච්චානුපස්සනා, දුක්ඛා, අනත්තා, නිබ්බිදා, විරාගා, නිරොධා,
 පටිනිස්සග්ගා, විචට්ඨානුපස්සනා, සොතාපත්තිමග්ගො...පෙ....
 අරහත්ඵලසමාපත්තීති ඉමාහි සොළසහි ඤාණවරියාහි. නවහි සමාධිවරියාහීති
 පයමජ්ඣානසමාධිආදීහි නවහි සමාධිවරියාහි. යො යථාචුත්තාසු වරියාසු පුග්ගලස්ස
 වසීභාවො, සා වසීභාවතාපඤ්ඤා. අස්සා සා කථිතාති යොජනා. විනිච්ඡයකථාති
 විනිච්ඡයවසෙන පවත්තා අට්ඨකථා කථිතා. තස්මා විසුද්ධිමග්ගෙ (විසුද්ධි. 2.868-
 869) තංසංවණ්ණනායඤ්ච (විසුද්ධි. මහාට්. 2.868) චුත්තනායෙන වෙදිතබ්බා.

වලඤ්ජනසමාපත්ති අරියවිහාරවසෙන විහරණසමාපත්ති. ධීතියාති එත්ථ
 පබන්ධට්ඨිති අධිජපෙතා, න ඛණට්ඨිති. කස්මා? සමාපජ්ජනත්තා. තෙනාහ
 “ධීතියාති විරට්ඨිතත්ථ”න්ති. අද්ධානපරිච්ඡෙදොති එත්තකං කාලං සමාපත්තියා
 විනිතාමෙස්සාමීති පගෙව කාලපරිච්ඡෙදො. රූපාදිනිමිත්තවසෙනාති
 කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තෙසු යථාරහං ලබ්භමානරූපාදිනිමිත්තවසෙන. තත්ථ
 යස්මා කම්මනිමිත්තෙ ඡබ්බිධම්පි ආරම්මණං ලබ්භති, තස්මා
 “සබ්බනිමිත්තාන”න්ති චුත්තං, න සබ්බෙසං ආරම්මණානං එකජ්ඣං, එකන්තතො
 වා මනසිකාතබ්බතො. ලක්ඛණවචනඤ්ඤෙතං යථා “දාතබ්බමෙතං හෙසජ්ජං, යදි
 මෙ ඛ්‍යාධිතා සියු”න්ති.

459. නිලම්පි සඤ්ජානාතීතිආදිනා නිලාදිග්ගහණමුඛෙන තංවණ්ණානං
 සත්තානං සඤ්ජානනං අවෙරාදිභාවමනසිකරණං ජොතිතන්ති ආහ “එතස්මිඤ්ඤි
 යානෙ අප්පමාණා වෙතොවිමුත්ති කථිතා”ති. එත්ථ ආකිඤ්චඤ්ඤං කථිතන්ති
 සම්බන්ධො. “එත්ථ සුඤ්ඤතා”ති, “එත්ථ අනිමිත්තා”ති එත්ථාපි එසෙව නයො.
 නති “ඉධ අඤ්ඤං අභිනවං නාම තත්ථි”තිආදිනා චුත්තං අත්ථවචනං. එතාති

අප්පමාණවෙතොවිමුත්තිආදයො. එකනාමකාති එකෙකනාමකා, යෙ
නානාබ්බාඤ්ජනාති අධිජ්ජෙතා. එකො ධම්මොති අරහත්තඵලසමාපත්ති.
චතුනාමකොති අප්පමාණවෙතොවිමුත්තිආදිනාමකො. එතන්ති එතමත්ථං.
අප්පමාණාති අනොධිසො, ඔධිසොපි වා “එත්තකා” ති අපරිමිතා. අසෙසෙත්වාති
අසුභසමාපත්ති විය එකස්සෙව අග්ගහණතො.

කිඤ්චාපි අසුභනිමිත්තාරම්මණමිපි කිඤ්චනං හොති, ආරම්මණසඬ්ඨිසට්ඨනස්ස
කිඤ්චනස්ස අසුභසමාපත්තිනමිපි පටිභාගනිමිත්තසඬ්ඨිතං ආරම්මණං සබ්බිකං විය
විග්ගහං කිඤ්චනං හුත්වා උපට්ඨාති, න තථා ඉමස්සාති. නනු
බ්‍රහ්මවිහාරපඨමාරුජ්ජානමිපි පටිභාගනිමිත්තභූතං කිඤ්චි ආරම්මණං නත්ථිති?
සච්චං නත්ථි, අයං පන පඨමාරුජ්ජවිඤ්ඤාණං විය න
පටිභාගනිමිත්තභූතආරම්මණතාය ඵලං වුත්තා. අත්තෙනාති අත්තනා. හවති එතෙන
අත්තාති අභිධානං බුද්ධි වාති භාවො, අත්තා. භාව-සද්දොපි අත්තපරියායොති ආහ
“භාවපොසපුග්ගලාදිසඬ්ඨිතෙනා” ති. නෙසං අප්පමාණසමාධිආදීනං චතුත්තං.
“නානතා පාකට්ඨා” ති වුත්තං නානත්තං භූමිතො ආරම්මණතො ච දස්සෙතුං.
“අත්ථො පනා” තිආදි වුත්තං. පරිත්තාදිභාවෙන අතීතාදිභාවෙන
අජ්ඣත්තාදිභාවෙන ච න චත්තබ්බං ආරම්මණං එතිස්සාති නචත්තබ්බාරම්මණා
නිබ්බානාරම්මණඵලසමාපත්තිභාවතො.

එත්තකොති රාගාදීහි සංකිලිට්ඨතාය එත්තකප්පමාණො, උත්තානො
පරිත්තවෙතසොති අත්ථො. නිබ්බානමිපි අප්පමාණමෙව පමාණකරණානං
අභාවෙනාති ආනෙත්වා සම්බන්ධො. අකුජ්ජාති අරහත්තඵලවෙතොවිමුත්ති
පටිපක්ඛෙහි අකොපනීයතාය. කිඤ්චතිති කත්තරි පටිතො ධාතු මද්දනත්ථොති ආහ
“කිඤ්චති මද්දති” ති. තස්ස පයොගං දස්සෙතුං “මනුස්සා කිරා” තිආදි වුත්තං.

සමුහාදිසනවසෙන සකිච්චපරිච්ඡේදතාය ච සවිග්ගහා විය උපට්ඨිතා සඬ්ඨාරා
නිච්චාදිග්ගහස්ස චත්ථුතාය “නිච්චනිමිත්තං සුඛාදිනිමිත්තං” ති ච වුච්චති.
විපස්සනා පන තත්ථ සනවිනිබ්බොගං කරොන්ති නිච්චාදිග්ගහං විධමෙත්ති
“නිමිත්තං සමුග්ගාතෙති” ති වුත්තා සනනිමිත්තස්ස ආරම්මණභූතස්ස අභාවා. න
ගහිතාති එකත්ථපදනිද්දෙසෙ පාළියං කස්මා න ගහිතා? සාති සුඤ්ඤතා
වෙතොවිමුත්ති. සබ්බත්ථාති අප්පමාණවෙතොවිමුත්තිආදිනිද්දෙසෙසු.
ආරම්මණවසෙනාති ආරම්මණවසෙනපි එකත්ථා, න කෙවලං සභාවසරසතොච.
ඉමිනා පරියායෙනාති අප්පමාණතොතිආදිනා ආරම්මණතො ලද්ධපරියායෙන.
අඤ්ඤස්මිං පන යානෙති ආකිඤ්චඤ්ඤාදිසද්දපචත්තිහෙතුතො අඤ්ඤෙන හෙතුනා
අප්පමාණාතිසද්දප්පචත්තියං එතස්ස වෙතොවිමුත්තියා හොන්ති. එස නයො
සෙසෙසුපි. ඉමිනා පරියායෙනාති ඉමිනා තාය තාය සමඤ්ඤාය
වොහරිතබ්බතාපරියායෙන. සච්චානං දස්සනමුඛෙන වට්ටවසෙන උට්ඨිතදෙසනං
අරහත්තෙන කුටං ගණ්හන්තො යථානුසන්ධිනාව දෙසනං නිට්ඨපෙසි. යං පනෙත්ථ
අත්ථතො අවිහත්තං, තං සුචිඤ්ඤායාමෙව.

මහාවෙදල්ලසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

4. වුළුවෙදල්ලසුත්තවණ්ණනා

460. අයං දෙසනා යස්මා පුච්ඡාචිස්සජ්ජනවසෙන පවත්තා, තස්මා පුච්ඡකචිස්සජ්ජකෙ පුච්ඡානිමිත්තඤ්ච සමුදායතො විභාවෙනුං “කො පනාය”න්තිආදි වුත්තං. උපාසකත්තන්ති අමග්ගාගතං උපාසකත්තං. තෙසන්ති එකාදසනභුතානං. මග්ගාගතෙන උපසමෙන සන්තින්ද්‍රියො සන්තමානසො.

“කිං නු ඛො අජ්ජ භවිස්සති අයාපුත්තො” ති වීථිං ඔලොකයමානා. ඔලම්බනත්ථන්ති තස්ස භත්ථාවලම්බනත්ථං පුබ්බාචිණ්ණවසෙන අත්තනො භත්ථං පසාරෙසි. බහිද්ධාති අත්තනා අඤ්ඤං විසභාගවත්ථුං සන්ධාය වදති. පරිභෙදකෙනාති පෙසුඤ්ඤවාදිනා.

අධිගමජ්ජිවිජ්ජනාය “න පකාසෙතඛිබ්බො” ති චිත්තෙසි. පුන තං අනුකම්පන්තො “සවෙ ඛො පනාහ”න්තිආදිං චිත්තෙසි. එසො ධම්මොති එසො ලොකුත්තරධම්මො. විචට්ඨං උද්දිස්ස උපවිතං නිබ්බේධභාගියං කුසලං උපනිස්සයො. “යදි මෙ උපනිස්සයො අත්ථි, සක්කා එතං පටිලද්ධුං. සවෙපි නත්ථි, ආයතිං උපනිස්සයො භවිස්සති” ති චිරකාලපරිභාවිතාය සටෙ පදීපජාලා විය අබ්භන්තරෙ දිප්පමානාය භෙතුසම්පත්තියා වොදියමානා ආහ “එවං සන්තෙ මය්හං පබ්බජ්ජං අනුජානාමා” ති.

ලාභසක්කාරො උජ්ජජ්ජි සුචිරකාලං කතුපවිතපුඤ්ඤතාය. අභිනිභාරසම්පන්නත්තාති සුජාතත්ථෙරස්ස පදුමුත්තරස්ස භගවතො අග්ගසාවකස්ස නිපච්චකාරං කත්වා – “තුම්භෙහි දිට්ඨධම්මස්ස භාගී අස්ස”න්ති නිබ්බේධභාගියං දානං දත්වා කතපත්ථනාසඬ්ඛාතසම්පන්නාභිනිභාරත්තා. නාතිචිරං කිලමිත්ථාති කම්මට්ඨානං භාවෙන්ති විපස්සනාය පරිපාකවසෙන චිරං න කිලමිත්ථ. වුත්තමෙවත්ථං විචරිතුං “ඉතො පට්ඨායා” තිආදි වුත්තං. දුතියගමනෙනාති පබ්බාජනත්ථං ගමනතො දුතියගමනෙන.

උපනෙත්ථාති පඤ්ඤස්ස අත්ථභාවෙන උපනෙත්ථා. සක්කායන්ති සකායං. උපනික්ඛිත්තං කිඤ්චි වත්ථුං සම්පට්ච්ඡමානා, විය සම්පට්ච්ඡන්ති විය. එකො එව පාසො එතිස්සාති එකපාසකා, ගණ්ඨි. සා හි සුමොචියා, අනෙකපාසා පන දුම්මොචියා, එකපාසග්ගහණං විස්සජ්ජනස්ස සුකරභාවදස්සනත්ථං. පටිසම්භිදාවිසයෙ යත්ථාති එතෙන ථෙරියා පහින්නපටිසම්භිදතං දස්සෙති. පච්චයභුතාති ආරම්මණාදිවසෙන පච්චයභුතා.

ථෙරියා විසෙසාධිගමස්ස අත්තනො අවිසයතාය විසාඛො “න සක්කා” තිආදිනා චිත්තෙසිති දට්ඨබ්බං. සච්චවිනිබ්භොගපඤ්ඤාකරණෙනාති සච්චපරියාපන්නස්ස ධම්මස්ස දස්සනතො අඤ්ඤානඤ්ඤත්ථනිද්ධාරණභෙදනාසඬ්ඛාතස්ස විනිබ්භොගපඤ්ඤාස්ස විස්සජ්ජනෙන. ද්වෙ සච්චාතීති දුක්ඛසමුදයසච්චාති.

පටිනිවත්තෙන්වානි පරිවත්තෙන්වා. ගණ්ඨිපඤ්ඡනන්ති දුබ්බිනිබ්බේධතාය ගණ්ඨිභූතං පඤ්ඡං.

න තංයෙව උපාදානං තෙ පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා එකදෙසස්ස සමුදායතාභාවතො, සමුදායස්ස ච එකදෙසතාභාවතො. නාපි අඤ්ඤත්‍ර පඤ්චභි උපාදානක්ඛන්ධෙහි උපාදානං තස්ස තදෙකදෙසභාවතො. න භි එකදෙසො සමුදායවිනිමුත්තො භොති. යදි භි තඤ්ඤෙවානිආදිනා උභයපක්ඛෙපි දොසං දස්සෙති. රූපාදිසභාවම්පිති රූපවෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණසභාවම්පි, එස්සවෙතනාදිසභාවම්පි උපාදානං සියා. අඤ්ඤත්‍ර සියාති පඤ්චභි උපාදානක්ඛන්ධෙහි විසුංයෙව උපාදානං යදි සියා. පරසමයෙති නිකායවාදෙ. විත්තවිජ්ජයුත්තො අනුසයොති නිදස්සනමත්තමෙතං නිකායවාදෙ විත්තසභාවාභාවවිඤ්ඤාණාදිනම්පි විත්තවිජ්ජයුත්තභාවපටිජානනතො. එවං බ්‍යාකාසිති ‘න ඛො, ආවුසො’තිආදිනා ඛන්ධගතජන්දරාගභාවෙන බ්‍යාකාසි. අත්ථධම්මනිව්ජයසම්භවතො අසම්ඛන්ධෙන. තෙසු කත්ථවිපි අසම්මුය්හනතො අවිත්ථායන්තෙන. පුච්ඡාපිසයෙ මොහන්ධකාරවිගමනෙන පදීපසහස්සං ජාලෙන්තෙන විය. සඋපාදානුපාදානට්ඨානං අනුත්තානතාය පවුරජනස්ස ගුළ්භො. අග්ගහිතසඬකෙතානං කෙසඤ්චි පටිච්ඡාදිතසදිසත්තා පටිච්ඡන්තො. තිලක්ඛණබ්‍රහ්මකම්මවිසයතාය තිලක්ඛණාහතො. ගම්භීරඤ්ඤාණගොචරතාය ගම්භීරො. ලද්ධපතිට්ඨා අරියසච්චසම්පටිවෙධනතො. එවං දිට්ඨධම්මාදිභාවතො වෙසාරජ්ජප්පත්තා. සබ්බසො නිවුත්ථබ්බමචරියතාය තිණ්ණං භවානම්පි අපරභාගෙ නිබ්බානෙ නිවුත්ථවතීති භවමත්ථකෙ යීතා.

461. “රූපං අත්තතො සමනුපස්සති”ති පද්ධාරං කත්වා “ඉධෙකච්චො”තිආදිනා (පටි. ම. 1.130) පටිසම්භිදාපායෙන තදත්ථං විවරති. තත්ථ අත්තතො සමනුපස්සතීති අත්තාති සමනුපස්සති, අත්තභාවෙන සමනුපස්සති. අහන්ති අත්තානං නිද්දිසති. අහංබුද්ධිනිබන්ධනඤ්ඤි අත්තානං අත්තවාදී පඤ්ඤපෙති, තස්මා යං රූපං සො අහන්ති යදෙනං මම රූපං නාම, සො අහන්ති වුච්චමානො මම අත්තා තං මම රූපන්ති රූපඤ්ච අත්තඤ්ච අද්දවයං අනඤ්ඤං සමනුපස්සති. තථා පස්සතො ච අත්තා විය රූපං, රූපං විය චා අත්තා අනිච්චොති ආපන්නමෙව. අවිච්ඡි ජාලසිඛා. සා වෙ වණ්ණො, චක්ඛුවිඤ්ඤෙය්‍යාව සියා, න කායවිඤ්ඤෙය්‍යා, වණ්ණොපි චා කායාදිවිඤ්ඤෙය්‍යා අවිච්ඡා අනඤ්ඤත්තාති උපමෙය්‍යං විය උපමාපි දිට්ඨිගතිකස්ස අයුත්තාව. දිට්ඨිපස්සනායාති මිච්ඡාදිට්ඨිසඬබ්‍රාහ්මණාය පස්සනාය පස්සති, න තණ්හාමානපඤ්ඤානුපස්සනාය. අරූපං වෙදනාදිං අත්තාති ගහෙන්වා ජායාය රුක්ඛාධිනතාය ජායාවන්තං රුක්ඛං විය, රූපස්ස සන්තකභාවෙන අත්තාධිනතාය රූපවන්තං අත්තානං සමනුපස්සති. පුප්ඵාධිනතාය පුප්ඵපස්මිං ගන්ධං විය ආධෙය්‍යභාවෙන අත්තාධිනතාය රූපස්ස අත්තති රූපං සමනුපස්සති. යථා කරණ්ඨො මණිනො ආධාරො, එවං රූපම්පි අත්තතො ආධාරොති කත්වා අත්තානං රූපස්මිං සමනුපස්සති. එසෙව නයොති

ඉමිනා අත්තනො වෙදනාදීහි අනඤ්ඤත්තං තෙසඤ්ඤාධාරණතං නිස්සිතතඤ්ඤා
යථාචුත්තං අතිදිසති.

අරූපං අත්තාති කථිතං “වෙදනාවන්ත” න්තිආදීසු විය රූපෙන වොමිස්සකතාය
අභාවතො. රූපාරූපමිස්සකො අත්තා කථිතො රූපෙන සද්ධිං සෙසාරූපධම්මානං
අත්තාති ගහිතත්තා. උච්ඡේදදිට්ඨි කථිතා රූපාදීනං විනාසදස්සනතො. තෙනෙවාහ
“රූපං අත්තාති යො වදෙයා, තං න උපපජ්ජති, අත්තා මෙ උප්පජ්ජති ව වෙති වාති
ඉච්චස්ස එවමාගතං හොති” තිආදි. අවසෙසෙසුති පන්තරසසු යානෙසු. සස්සතදිට්ඨි
කථිතා රූපවන්තාදිභාවෙන ගහිතස්ස අනිද්ධාරිතරූපත්තා.

දිට්ඨිගතිකො යං වත්ථුං අත්තාති සමනුපස්සති, යෙභුයොන තං නිච්චං සුඛන්ති
ව සමනුපස්සතෙව. සාවකො පන තප්පටික්ඛෙපෙන සබ්බෙ ධම්මා අනත්තාති
සුදිට්ඨත්තා රූපං අත්තාති න සමනුපස්සති, තථාභූතො ව අනිච්චං දුක්ඛං අනත්තාති
සමනුපස්සති, තථා වෙදනාදයොති දස්සෙන්නො “න රූපං අත්තතො” තිආදිමාහ.
එවං භවදිට්ඨිපි අවිජ්ජාභවතණ්හා විය වට්ටස්ස සමුදයොයෙවාති දිට්ඨිකථායං
“එත්තකෙන ගමනං හොති” තිආදි. දිට්ඨිප්පභානකථායඤ්ඤා “එත්තකෙන ගමනං
න හොති” තිආදි චුත්තං.

462. හෙට්ඨා චුත්තමත්ථමෙව පුච්ඡිතත්තා “ථෙරියා පටිපුච්ඡිත්ථා
විස්සජ්ජෙනබ්බො” ති වත්ථා පටිපුච්ඡනවිධිං දස්සෙතුං “උපාසකා” තිආදි චුත්තං.
පටිපත්තිවසෙනාති සක්කායනිරොධගාමිනිපටිපදාභාවෙන. සඬබ්බතාසඬබ්බතවසෙන
ලොකියලොකුත්තරවසෙන සඬගහිතාසඬගහිතවසෙනාති “වසෙනා” ති පදං
පච්චෙකං යොජෙනබ්බං. තත්ථ කාමං අසඬබ්බතො නාම මග්ගො නත්ථි, කිං
සඬබ්බතො, උදාහු අසඬබ්බතොති පන පුච්ඡාවසෙන තථා චුත්තං? “අරියො” ති
වචනෙනෙව මග්ගස්ස ලොකුත්තරතො සිද්ධා, සඬගාහකඛන්ධපරියාපන්නානං පන
මග්ගධම්මානම්පි සියා ලොකියතාති ඉධ ලොකියග්ගහණං. කිඤ්චාපි
සඬගහිතපදමෙව පාළියං ආගතං, න අසඬගහිතපදං, යෙ පන සඬගාහකභාවෙන
චුත්තා, තෙ සඬගහිතා න හොන්තිති අට්ඨකථායං අසඬගහිතග්ගහණං කතන්ති
දට්ඨබ්බං. සඬබ්බතොතිආදීසු සමෙච්ච සම්භූයා පච්චයෙහි කතොති සඬබ්බතො.
තථාභූතො ව තංසමඬගිතො පුග්ගලස්ස පුබ්බභාගවෙනනාති මය්හං මග්ගො
අට්ඨඬගිතො හොතු සත්තඬගිතො වාති චෙතිතභාවෙන චෙතිතො.
සහජාතවෙනනායපි චෙතිතොව තස්සා සහකාරිකාරණභාවතො, තතො එව
පකප්පිතො ආයුහිතො. පච්චයෙහි නිප්ථාදිතත්තා කතො නිබ්බත්තිතො ව.
සමාපජ්ජන්තෙන අත්තනො සන්නානෙ සම්මදෙව ආපජ්ජන්තෙන
උප්පාදෙන්තෙන. ඉති සත්තහිපි පදෙහි පච්චයනිබ්බත්තිතංයෙව අරියමග්ගස්ස
දස්සෙති.

අසඬගහිතො ඛන්ධානං පදෙසො එතස්ස අත්ථිති මග්ගො සප්පදෙසො. නත්ථි
එතෙසං පදෙසාති ඛන්ධා නිප්පදෙසා. පදිස්සති එතෙන සමුදායොති හි පදෙසො,
අවයවො. අයන්ති මග්ගො. සප්පදෙසත්තා එකදෙසත්තා. නිප්පදෙසෙහි

සමුදායභාවතො නිරවසෙසපදෙසෙනි. යථා නගරං රජ්ජෙකදෙසභුතං
 තදන්තොගධත්තා රජ්ජෙන සඬගහිතං, එවං අරියමග්ගො ඛන්ධන්තයෙකදෙසභුතො
 තදන්තොගධත්තා තිහි ඛන්ධෙනි සඬගහිතොති දස්සෙති “නගරං විය රජ්ජෙනා”ති
 ඉමිනා. සජාතිකොති සමානජාතිතාය, සමානසභාවත්තා එවාති අත්ථො. එත්ථ ච
 සීලක්ඛන්ධො “නව කොට්ඨසභස්සානී”තිආදිනා (විසුද්ධි. 1.20; අප. අට්ඨ. 2.55.55;
 පටි. ම. අට්ඨ. 1.1.37) චුත්තපභෙදවසෙන වෙව සම්පත්තසමාදානවිරතිආදිවසෙන ච
 ගස්භමානො නිජ්ජදෙසො, මග්ගසීලං පන ආජීවට්ඨමකමෙව
 සමුච්ඡෙදවිරතිමත්තමෙවාති සජ්ජදෙසං. සමාධික්ඛන්ධො පරිත්තමභග්ගතාදිවසෙන
 වෙව උපචාරජ්ජනාසමාධිවසෙන ච අනෙකභෙදතාය නිජ්ජදෙසො, මග්ගසමාධි පන
 ලොකුත්තරොව, අජ්ජනාසමාධි එවාති සජ්ජදෙසො. තථා පඤ්ඤාක්ඛන්ධො
 පරිත්තමභග්ගතාදිවසෙන වෙව සුතමයඤ්ඤානාදිවසෙන ච අනෙකභෙදතාය
 නිජ්ජදෙසො, මග්ගපඤ්ඤා පන ලොකුත්තරොව, භාවනාමයා එවාති සජ්ජදෙසො.
 අත්තනො ධම්මතායාති සහකාරීකාරණං අනපෙක්ඛිත්වා අත්තනො සභාවෙන
 අත්තනො බලෙන අජ්ජෙතුං න සක්කොති වීරියෙන අනුපත්ථමිහිතං, සතියා ච
 අනුපට්ඨිතං. පග්ගහකිච්චන්ති යථා කොසජ්ජපක්ඛෙ න පතිතා විත්තට්ඨිති, තථා
 පග්ගණ්හනකිච්චං. අපිලාපනකිච්චන්ති යථා ආරම්මණෙ න පිලවති, එවං
 අපිලාපනකිච්චං.

එකතො ජාතාති සහජාතා. පිට්ඨිං දන්වා ඔනතසභායො විය වායාමො සමාධිස්ස
 ආරම්මණෙ අජ්ජනාය විසෙසපච්චයභාවතො. අංසකුටං දන්වා ධීතසභායො විය සති
 සමාධිස්ස ආරම්මණෙ දළ්භපවත්තියා පච්චයභාවතො. කිරියතොති
 උපකාරකිරියතො.

ආකොටෙත්වාති ආරම්මණං ආහනිත්වා. තථා හි විතක්කො
 “ආහනනරසො”ති, යොගාවචරො ච “කම්මට්ඨානං තක්කාහතං
 විතක්කපරියාහතං කරොති”ති චූචති. ඉධාපිති සම්මාදිට්ඨිසඬකජ්ජෙසු.
 කිරියතොති චුත්තජ්ජකාරඋපකාරකිරියතො.

සුභසුඛාදිතිමත්තග්ගාහවිධමනං චතුකිච්චසාධනං. පච්චයත්තෙනාති
 සහජාතාදිපච්චයභාවෙන. චතුකිච්චසාධනවසෙනෙවාති ඉදං මග්ගවීරියස්සෙව
 ගහිතභාවදස්සනං. තඤ්ඤි එකංයෙව හුත්වා චතුකිච්චං යථාචුත්තඋපකාරකසභාවෙන
 ච පරිවාරට්ඨෙත පරික්ඛාරො හොති. මග්ගසම්පයුත්තධම්මානන්ති ඉමිනා
 මග්ගධම්මානම්පි ගහණං, න තංසම්පයුත්තඵස්සාදීනංයෙව. එකච්ඡත්තක්ඛණිකාති
 මග්ගචිත්තුජ්ජාදවසෙන එකච්ඡත්තක්ඛණිකා.

සත්තහි ඤාණෙනීති පරමුක්කංසගතෙනි සත්තහි ජවනෙනි සම්පයුත්තඤාණෙනි,
 සත්තහි වා අනුපස්සනාඤාණෙනි. ආදිතො සෙවනා ආසෙවනා, තතො පරං වඩ්ඪනා
 භාවනා, පුනස්පුනං කරණං බහුලීකම්මන්ති අධිජ්ජායෙනාහ “අඤ්ඤන
 චිත්තෙනා”තිආදි. අධිජ්ජායවසෙන නිද්ධාරෙත්වා ගහෙනබ්බත්ථං සුත්තං
 නෙය්‍යත්ථං. යථාරුතවසෙන ගහෙනබ්බත්ථං නීතත්ථං. එවං සත්තෙති යදි ඉදං

සුත්තං නීතත්ථං, ආසෙවනාදි ව විසුං විසුං චිත්තෙහි හොති, එවං සන්තෙ.
 ආසෙවනාදි නාම චිත්තස්ස අනෙකචාරං උප්පත්තියා හොති, න එකචාරමෙවාති ආහ
 “එකං චිත්ත”න්තිආදි. තත්ත්වයං සඬ්ඛෙපත්ථො – ආසෙවනාවසෙන පවත්තමානං
 චිත්තං සුචිරමිති කාලං ආසෙවනාවසෙනෙව පවත්තෙය්‍ය, තථා
 භාවනාබහුලීකම්මවසෙන පවත්තමානානිපි, න චෙත්ථ එත්තකානෙව චිත්තානි
 ආසෙවනාවසෙන පවත්තන්ති, එත්තකානි භාවනාවසෙන, බහුලීකම්මවසෙනානි
 නියමො ලබ්භති. ඉති අනෙකචිත්තක්ඛණිකඅරියමග්ගං වදන්තස්ස
 දුන්නිවාරියොවායං දොසො. යථා පන පුබ්බභාගෙපි නානාචිත්තෙසු
 පවත්තපරික්ඛාදාදිකිච්චානං සම්මාදිට්ඨිආදීනං පටිච්චෙධකාලෙ යථාරහං
 චතුකිච්චසාධනං, එකචිත්තක්ඛණිකා ව පවත්ති, එවං විපස්සනාය
 පවත්තාහිසඬ්ඛාරවසෙන ආසෙවනාභාවනාබහුලීකම්මානි පටිච්චෙධකාලෙ
 එකචිත්තක්ඛණිකානෙව හොන්තීති වදන්තානං ආචරියානං න කොචි දොසො
 ආසෙවනාදිහි කාතබ්බකිච්චස්ස තදා එකචිත්තක්ඛණෙයෙව සිජ්ඣිතතො. තෙනාහ
 “එකචිත්තක්ඛණිකාවා”න්තිආදි. සචෙ සඤ්ජානාතීති සචෙ සඤ්ඤත්තිං ගච්ඡති.
 යාගුං පිචාහීති උයෙය්‍යාපේතබ්බො ධම්මසාකච්ඡාය අභබ්බභාවතොති අධිප්පායො.

463. පුඤ්ඤාහිසඬ්ඛාරාදීසුති ආදි-සද්දෙන කායසඤ්චෙනනාදි ලක්ඛණෙ
 කායසඬ්ඛාරාදිකෙපි සඬ්ඛණ්හාති, න අපුඤ්ඤානෙඤ්ජාහිසඬ්ඛාරෙ එව.
 කායපටිබද්ධත්තා කායෙන සඬ්ඛරියති, න කායසමුට්ඨානත්තා. චිත්තසමුට්ඨානා හි
 තෙ ධම්මාති. නිබ්බන්තියතීති ව ඉදං කායෙ සති සබ්භාවං, අසති ව අභාවං සන්ධාය
 වුත්තං. වාචන්ති වචීසොසං. සඬ්ඛරොතීති ජනෙති. තෙනාහ “නිබ්බන්තෙති”ති. න
 හි තං චිත්තකච්චාරරහිතචිත්තං වචීසොසං නිබ්බන්තෙතුං සක්කොති.
 චිත්තපටිබද්ධත්තාති එතෙන චිත්තස්ස නිස්සයාදිපච්චයභාවො
 චිත්තසඬ්ඛාරසඬ්ඛරණන්ති දස්සෙති. අඤ්ඤමඤ්ඤමිස්සාති අත්ථනො හින්තාපි
 කායසඬ්ඛාරාදිවචනවචනියභාවෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමිස්සිතා අහින්තා විය, තතො එව
 ආලුලීතා සංකිණ්ණා අවිභූතා අපාකටා දුද්දීපනා දුච්ඤ්ඤාපයා.
 ආදානග්ගහණමුඤ්චනවොපනාතීති යස්ස කස්සපි කායෙන ආදාතබ්බස්ස
 ආදානසඬ්ඛාතං ගහණං, විස්සජ්ජනසඬ්ඛාතං මුඤ්චනං, යථාතථාචලනසඬ්ඛාතං
 වොපනන්ති ඉමානි පාපෙත්වා සාධෙත්වා උප්පන්නා. කායතො පවත්තා සඬ්ඛාරා,
 කායෙන සඬ්ඛරියන්තීති ව කායසඬ්ඛාරාත්ථෙව වුච්චන්ති. හනුසංවොපනන්ති
 හනුසඤ්චලනං. වචීහෙදන්ති වාචානිච්ඡාරණං. වාචං සඬ්ඛරොන්තීති කත්වා ඉධ
 වචීසඬ්ඛාරාත්ථෙව වුච්චන්ති.

464. සමාපජ්ජිස්සන්ති පදං නිරොධස්ස ආසන්නානාගතභාවවිසයං ආසන්නං
 වජ්ජෙත්වා දුරස්ස ගහණෙ පයොජනාභාවතො. නිරොධපාදකස්ස
 නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනචිත්තස්ස ව ගහණතො පට්ඨාය නිරොධං සමාපජ්ජති
 නාමාති අධිප්පායෙන “පද්ද්වයෙන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනසමාපත්තිකාලො
 කථිතො”ති වුත්තං. තථා චිත්තං භාවිතං හොතීති එත්ථ
 අද්ධානපරිච්ඡේදචිත්තග්ගහණං ඉතරෙසං නානන්තරියභාවතො. න හි

බලද්වයඤාණසමාධිවරියානං වසීභාවාපාදනවිත්තෙන විනා අද්ධානපරිච්ඡේදවිත්තං අවිත්තකභාවාය භොති.

සෙසසඬබ්බරෙහීති කායසඬබ්බරවිත්තසඬබ්බරෙහි. දුතියඡ්ඤානෙයෙව නිරුජ්ඣති අනුප්පත්තිනිරොධෙන. ඉතරෙසුපි එසෙව නයො. වුට්ඨහිස්සන්ති පදං වුට්ඨහනස්ස ආසන්නානාගතභාවවිසයං ආසන්නං වජ්ජේත්වා දුරස්ස ගහණෙ පයොජනාභාවතො. නිරොධතො වුට්ඨානස්ස ව විත්තුප්පාදෙන පරිච්ඡින්නත්තා තතො ඔරමෙවාති ආහ “පදද්වයෙන අන්තොනිරොධකාලො කථිතො”ති. තථා විත්තං භාවිතං භොතීති යථා යථාපරිච්ඡින්නකාලමෙව අවිත්තකභාවො, තතො පරං සවිත්තකභාවො භොති, තථා නිරොධස්ස පරිකම්මවිත්තං උප්පාදිතං භොති.

පටිසඬබ්බාති පටිසඬබ්බාය ඉදමෙව කාතබ්බං ජානිත්වා අප්පවත්තිමත්තං. සමාපජ්ජන්තීති අවිත්තකභාවං සම්පදෙව ආපජ්ජන්ති. අථ කස්මා සත්තාහමෙව සමාපජ්ජන්තීති? යථාකාලපරිච්ඡේදකරණතො, තඤ්ච යෙභුයොන ආභාරුපජීවිනං සත්තානං උපාදින්නකපවත්තස්ස එකදිවසං භුත්තාභාරස්ස සත්තාහමෙව යාපනතො.

සබ්බා ඵලසමාපත්ති අස්සාසපස්සාසෙ න සමුට්ඨාපෙතීති ඉදං නත්ථීති ආහ “සමුට්ඨාපෙතී”ති. යා පන න සමුට්ඨාපෙති, තං දස්සෙන්තො “ඉමස්ස පන...පෙ.... න සමුට්ඨාපෙතී”ති ආහ. තත්ථ ඉමස්සාති ඉධ පාළියං. වුත්තනිරොධසමාපජ්ජනහික්ඛුනො. තස්ස පන ඵලසමාපත්ති චතුත්ථඡ්ඤානිකාවාති නියමො නත්ථීති ආහ “කිං වා එතෙනා”තිආදි. අබ්බොභාරිකාති සුමුමත්තභාවප්පත්තියා “අත්ථි”ති වොහරිතුං අසක්කුණෙය්‍යාති කෙවි. නිරොධස්ස පන පාදකභූතාය චතුත්ථඡ්ඤානාදිසමාධිවරියාය වසෙන අචතුත්ථඡ්ඤානිකාපි නිරොධානන්තරඵලසමාපත්ති අස්සාසපස්සාසෙ න සමුට්ඨාපෙතීති අභාවතො එව තෙ අබ්බොභාරිකා වුත්තා. එවඤ්ච කත්වා සඤ්ජීවත්ථෙරවත්ථුම්හි ආනිතසමාපත්තිඵලනිදස්සනම්පි සුට්ඨු උපපජ්ජති. තෙනාහ “භවඩගසමයෙනෙවෙතං කථිත”න්ති. කිරියමයපවත්තවළඤ්ජනකාලෙති එත්ථ කිරියමයපවත්තං කායවච්චිඤ්ඤත්තිවිජ්ජාරො, තස්ස වළඤ්ජනකාලෙ පවත්තනසමයෙ. වාවං අභිසඬබ්බාතුං න සක්කොන්ති අච්ඤ්ඤත්තිජනකත්තා තෙසං විතක්කවිචාරානං.

සගුණෙනාති සරසෙන, සභාවෙනාති අත්ථො. සුඤ්ඤතා නාම ඵලසමාපත්ති රාගාදීහි සුඤ්ඤත්තා. තථා රාගනිමිත්තාදීනං අභාවා අනිමිත්තා, රාගපණ්ඩ්ආදීනං අභාවා අප්පණ්ණිතාති ආහ “අනිමිත්තඅප්පණ්ණිතෙසුපි එසෙව නයො”ති. අනිමිත්තං අප්පණ්ණිතඤ්ච නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වා උප්පන්නඵලසමාපත්තියං එස්සො අනිමිත්තො එස්සො අප්පණ්ණිතො එස්සො නාමාති ඉමමත්ථං “එසෙව නයො”ති ඉමිනා අනිදිසති.

අත්තසුඤ්ඤතාදස්සනතො අනත්තානුපස්සනා සුඤ්ඤතා,
 නිව්වනිමිත්තුග්ගසාධනතො අනිව්වානුපස්සනා අනිමිත්තා, සුඛජ්ජනිකාපටික්ඛෙපතො
 දුක්ඛානුපස්සනා අජ්ජනිකාති ආහ - “සුඤ්ඤතා...පෙ.... විපස්සනාපි වුව්වති”ති.
 අනිව්වතො වුට්ඨාතීති සඬ්ඛාරානං අනිව්වාකාරග්ගාහිනියා වුට්ඨානගාමිනියා
 පරතො එකතොවුට්ඨානඋභතොවුට්ඨානෙනහි නිමිත්තපචත්තතො වුට්ඨාති.
 අනිව්වතො පරිග්ගහෙත්වාති ව ඉදං “න එකන්තිකං එවම්පි හොති”ති කත්වා
 වුත්තං. එස නයො සෙසෙසුපි. අජ්ජනිකාවිපස්සනාය මග්ගොතිආදිනා,
 සුඤ්ඤතාවිපස්සනාය මග්ගොතිආදිනා ව යොජනං සන්ධායාහ “එසෙව නයො”ති.
 විකප්පො ආපජ්ජෙය්‍ය ආගමනස්ස වචත්ථානස්ස අභාවෙන අවචත්ථානකරත්තා.
 එවඤ්ඤි තයො එස්සා චුසන්තිති එවං සගුණතො ආරම්මණතො ව නාමලාභෙ
 සුඤ්ඤතාදිනාමකා තයො එස්සා චුසන්තිති අනියමවචනං. සමෙති යුජ්ජති
 එකස්සෙව එස්සස්ස නාමත්තයයොගතො.

සබ්බසබ්බතවිචිත්තතාය නිබ්බානං වීචෙකො නාම උපධිවීචෙකොති කත්වා.
 නිත්තතා තජ්ජට්ඨකංවිමුක්ඛස්ස තද්ධිමුක්තා. පොණුතා ඔනමනං, පබ්භාරතා තතො
 විස්සට්ඨභාවො.

465. චක්ඛාදිතො රූපාදීසු පචත්තරූපකායතො උජ්ජජනතො පඤ්චද්ඨාරිකං
 සුඛං කායිකං නාම, මනොද්ඨාරිකං චෙතොඑස්සජාතාය චෙතසිකං නාම.
 සභාවනිද්දෙසො සුඛයතිති කත්වා. මධුරභාවදීපකන්ති ඉට්ඨභාවජොතනං.
 වෙදයිතභාවදීපකන්ති වෙදකභාවචිභාවකං. වෙදනා එව හි පරමත්ථතො ආරම්මණං
 වෙදෙති, ආරම්මණං පන වෙදිතබ්බන්ති. දුක්ඛන්ති
 සභාවනිද්දෙසොතිඑවමාදිඅත්ථවචනං සන්ධායාහ “එසෙව නයො”ති. ඨිතිසුඛාති
 ඨිතියා ධර්මානතාය සුඛා, න ඨිතික්ඛණමත්තෙන. තෙනාහ “අත්ථිභාවො සුඛ”න්ති.
 විපරිණාමදුක්ඛාති විපරිණාමතෙන විගමතෙන දුක්ඛා, න නිරොධක්ඛණෙන.
 තෙනාහ “නත්ථිභාවො දුක්ඛ”න්ති. අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකානඤ්ඤි සුඛවෙදනුපරමො
 දුක්ඛතො උපට්ඨාති. ස්වායමත්ථො පියවිජ්ජයොගෙන දීපෙතබ්බො. ඨිතිදුක්ඛා
 විපරිණාමසුඛාති එත්ථාපි එසෙව නයො. තෙනාහ “අත්ථිභාවො දුක්ඛං,
 නත්ථිභාවො සුඛ”න්ති. දුක්ඛවෙදනුපරමො හි සත්තානං සුඛතො උපට්ඨාති.
 එවඤ්ඤි වදන්ති - “තස්ස රොගස්ස වූපසමෙන අහො සුඛං ජාත”න්ති.
 ජානනභාවොති යාථාවසභාවතො අවබුජ්ඣනං. අදුක්ඛමසුඛඤ්ඤි වෙදනං
 ජානන්තස්ස සුඛං හොති තස්ස සුබ්බමභාවතො, යථා තදඤ්ඤෙ ධම්මෙ
 සලක්ඛණතො සාමඤ්ඤලක්ඛණතො ව සම්මදෙව අවබොධො පරමං සුඛං.
 තෙනෙවාහ -

“යතො යතො සම්මසති, බන්ධානං උදයබ්බයං;
 ලහති පීතිපාමොජ්ජං, අමතං තං විජානත”න්ති. (ධ. ප. 374);

අජානනභාවොති එත්ථ වුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො. දුක්ඛඤ්ඤි
 සම්මොභවිභාරොති. අපරො නයො ජානනභාවොති ජානනස්ස ඤාණස්ස

සබ්භාවො. ඤාණසම්පයුත්තා හි ඤාණොපනිස්සයා ච අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා සුඛා ඉට්ඨාකාරා. යථාහ “ඉට්ඨා වෙච ඉට්ඨඵලා චා”ති. අජානනභාවො දුක්ඛන්ති එත්ථ චුත්තවිපරියායෙන අත්ථො වෙදිතබ්බො.

කතමො අනුසයො අනුසෙතීති කාමරාගානුසයාදීසු සත්තසු අනුසයෙසු කතමො අනුසයො අනුසයවසෙන පවත්ති? අප්පහීනභාවෙන හි සන්තානෙ අනුසයන්තීති අනුසයා, අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො. එතෙන කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජනාරහතා නෙසං දස්සිතා. අප්පහීනා හි කිලෙසා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජන්ති. තෙනාහ “අප්පහීනට්ඨෙන සයිතො විය හොති”ති. තෙ ච නිප්පරියායතො අනාගතා කිලෙසා දට්ඨබ්බා, අතීතා පච්චුප්පන්තා ච තංසභාවත්තා තථා වුච්චන්ති. න හි ධම්මානං කාලභෙදෙන සභාවභෙදො අත්ථී. යදි අප්පහීනට්ඨො අනුසයට්ඨො, නනු සබ්බෙපි කිලෙසා අප්පහීනා අනුසයා භවෙය්‍යුන්ති? න මයං අප්පහීනතාමත්තෙන අනුසයට්ඨං වදාම, අථ බො පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතා කිලෙසා අනුසයා. ඉදං ථාමගමනඤ්ච රාගාදීනමෙව ආවේණිකො සභාවො දට්ඨබ්බො, යතො අභිධම්මෙ – “ථාමගතං අනුසයං පජ්ජති”ති චුත්තං. සොති රාගානුසයො. අප්පහීනොති අප්පහීනභාවමුඛෙන අනුසයනට්ඨමාහ. සො ච අපරිඤ්ඤාතක්ඛන්ධවත්ථුතො, පරිඤ්ඤාතෙසු පතිට්ඨං න ලභති. තෙනාහ “න සබ්බාය සුඛාය වෙදනාය සො අප්පහීනො”ති. ආරම්මණවසෙන වායං අනුසයට්ඨො අධිප්පෙතො. තෙනාහ “න සබ්බං සුඛං වෙදනං ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති අත්ථො”ති.

චත්ථුවසෙනපි පන අනුසයට්ඨො වෙදිතබ්බො, යො “භූමිලද්ධ”න්ති වුච්චති. තෙන හි අට්ඨකථායං (විසුද්ධි. 2.834) චුත්තං –

“භූමිති විපස්සනාය ආරම්මණභූතා තෙභූමකා පඤ්චක්ඛන්ධා. භූමිලද්ධං නාම තෙසු ඛන්ධෙසු උප්පත්තිරහං කිලෙසජාතං. තෙන හි සා භූමිලද්ධා නාම හොති, තස්මා භූමිලද්ධන්ති වුච්චති, සා ච බො න ආරම්මණවසෙන. ආරම්මණවසෙන හි සබ්බෙපි අතීතානාගතෙ පරිඤ්ඤාතෙපි ච බීණාසවානං ඛන්ධෙ ආරබ්භ කිලෙසා උප්පජ්ජන්ති මහාකච්චානඋප්පලවණ්ණාදීනං ඛන්ධෙ ආරබ්භ සොරෙය්‍යසෙට්ඨිනන්දමාණවකාදීනං විය. යදි ච තං භූමිලද්ධං නාම සියා, තස්ස අප්පහෙය්‍යතො න කොචි භවමූලං පජ්ජෙය්‍ය, චත්ථුවසෙන පන භූමිලද්ධං වෙදිතබ්බං. යත්ථ යත්ථ හි විපස්සනාය අපරිඤ්ඤාතා ඛන්ධා උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තත්ථ උප්පාදතො පභූති තෙසු වට්ටමූලං කිලෙසජාතං අනුසෙති. තං අප්පහීනට්ඨෙන භූමිලද්ධන්ති වෙදිතබ්බ”න්තිආදි.

එස නයො සබ්බත්ථාති ඉමිනා “න සබ්බාය දුක්ඛාය වෙදනාය සො අප්පහීනො, න සබ්බං දුක්ඛං වෙදනං ආරබ්භ උප්පජ්ජති”තිආදිං අතිදිසති. තත්ථ යං චත්තබ්බං, තං චුත්තනායෙනෙව වෙදිතබ්බං. “යො අනුසයො යත්ථ අනුසෙති, සො පහියමානො තත්ථ පහීනො නාම හොති”ති තත්ථ තත්ථ පහානපුච්ඡා, තං සන්ධායාහ “කිං පහාතබ්බන්ති අයං පහානපුච්ඡා නාමා”ති.

එකෙනෙව බ්‍යාකරණෙනානි “ඉධාවුසො, විසාබ, හික්ඛු විචිච්චෙව කාමෙහි” තිආදිනා (ම. නි. 1.374) එකෙනෙව විස්සජ්ජනෙන. ද්වෙ පුච්ඡාති අනුසයපුච්ඡා පහානපුච්ඡාති ද්වෙපි පුච්ඡා විස්සජ්ජෙසි. “රාගං තෙන පජහති” ති ඉදමෙකං විස්සජ්ජනං, “න තත්ථ රාගානුසයො අනුසෙති” ති ඉදමෙකං විස්සජ්ජනං, පුච්ඡානුක්කමඤ්චෙත්ථ අනාදිධිත්වා පහානක්කමෙන විස්සජ්ජනා පවත්තා. “ද්වෙ පුච්ඡා විස්සජ්ජෙසි” ති සඬ්ඛෙපතො චුත්තමත්ථං විවරිතුං “ඉධා” තිආදි චුත්තං. තත්ථ තථාචික්ඛමිහිතමෙව කත්වාති ඉමිනා යො රාගං චික්ඛමිහෙන්වා පුන උප්පජ්ජිතුං අප්පදානතො තථාචික්ඛමිහිතමෙව කත්වා මග්ගෙන සමුග්ගානෙති, තස්ස වසෙන “රාගං තෙන පජහති, න තත්ථ රාගානුසයො අනුසෙති” ති චත්තබ්බන්ති දස්සෙති. කාමොසාදිහි චතුහි ඔසෙහි සංසාරභවොසෙනෙව වා වෙගසා වුය්හමානෙසු සත්තෙසු තං උත්තරිත්වා පත්තබ්බං, තස්ස පන ගාධභාවතො පතිට්ඨානභූතං. තෙනාහ භගවා – “තිණ්ණො පාරඬ්ගතො ථලෙ තිට්ඨති බ්‍රාහ්මණො” ති (සං. නි. 4.238; ඉතිවු. 69; පු. ප. 187).

සුඤ්ඤතාදිහෙදෙන අනෙකහෙදත්තා පාළියං “අනුත්තරෙසු” ති බහුවචනනිද්දෙසොති “අනුත්තරා විමොක්ඛා” ති චත්වා පුන තෙසං සබ්බෙසමිපි අරහත්තභාවසාමඤ්ඤෙන “අරහත්තෙ” ති චුත්තං. විසයෙ චෙතං භූමිමං. පත්ථනං පට්ඨපෙත්තස්සාති “අහො වතාහං අරහත්තං ලභෙය්‍ය” න්ති පත්ථනං. උපට්ඨපෙත්තස්ස, පත්ථෙත්තස්සාති අත්ථො. පට්ඨපෙත්තස්සාති චෙත්ථ හෙතුමිහි අත්තසද්දො. කථං පන අරහත්තවිසයා පත්ථනා උප්පජ්ජති? න කාවි අරහත්තං ආරම්මණං කත්වා පත්ථනා උප්පජ්ජති අනධිගතත්තා අවිසයභාවතො. පරිකප්පිතරූපං පන තං උද්දිස්ස පත්ථනා උප්පජ්ජති. “උප්පජ්ජති පිභාපච්චයා” ති චුත්තං පරම්පරපච්චයතං සන්ධාය, උජුකං පන පච්චයභාවො නත්ථීති චුත්තං “න පත්ථනාය පට්ඨපනමුලකං උප්පජ්ජති” ති. ඉදං පන සෙවිතබ්බං දොමනස්සං අකුසලප්පහානස්ස කුසලාහිවුඩ්ඪියා ව නිමිත්තභාවතො. තෙනාහ භගවා – “දොමනස්සමිපාහං, දෙවානම්න්ද, දුච්චෙත වදාමි සෙවිතබ්බමිපි අසෙවිතබ්බමිපි” ති (දී. නි. 2.359-362). තිහි මාසෙහි සම්පජ්ජනකා තෙමාසිකා. සෙසපද්ද්වයෙපි එසෙව නයො. ඉමස්මිං වාරෙති ඉමස්මිං පචාරණවාරෙ. විසුද්ධිපචාරණන්ති “පරිසුද්ධො අහ” න්ති එවං පවත්තං විසුද්ධිපචාරණං. අරහත්තානමෙව හෙස පචාරණා.

න කදාවි පහාතබ්බස්ස පහායකතා අත්ථීති දස්සෙන්තො “න දොමනස්සෙන වා” තිආදිං චත්වා පරියායෙනෙනං චුත්තං, තං විභාවෙන්තො “අයං පනා” තිආදිමාහ. යං පනෙත්ථ චත්තබ්බං, තං පරතො විත්ථාරෙන ආගමිස්සති. පටිපදං ගහෙන්වා පත්ථනං කත්වා පත්ථනං යපෙත්වා. පටිසඤ්චික්ඛතීති ඔවාදවසෙන අත්තානං සමුත්තෙජෙන්තො කථෙති. සීලෙන භීනට්ඨානන්ති අඤ්ඤෙහි අරහත්තාය පටිපජ්ජන්තෙහි සීලෙන භීනට්ඨානං කිං තුය්හං අත්ථීති අධිප්පායො. සුපරිසුද්ධන්ති අඤ්ඤාදිභාවතො සුධොතජාතිමණි විය සුට්ඨු පරිසුද්ධං. සුපග්ගහිතන්ති කදාවිපි සඬ්ඛකොචාභාවතො වීරියං සුට්ඨු පග්ගහිතං.

පඤ්ඤාති විපස්සනාපඤ්ඤා පටිපක්ඛෙහි අනධිභූතතාය අකුණ්ඨා තික්ඛවිසදා සඬබ්බාරානං සම්මසනෙ සුරා හුත්වා වහති පවත්තති. පරියායෙනාති තස්ස දොමනස්සස්ස අරහත්තුපනිස්සයනාපරියායෙන. ආරම්මණවසෙන අනුසයනං ඉධාධිප්පෙතන්ති ආහ “න තං ආරබ්භ උප්පජ්ජති”ති. අනුප්පජ්ජනමත්ථ පහානං නාමාති වුත්තං “පභීනොව තත්ථ පටිසානුසයොති අත්ථො”ති. තතියජ්ඣානෙන වික්ඛම්භෙනබ්බා අවිජ්ජා, සා එව අරියමග්ගෙන සමුච්ඡන්දියතීති “අවිජ්ජානුසයං වික්ඛම්භෙත්වා”තිආදි වුත්තං, අනුසයසදිසතාය වා. ‘රාගානුසයං වික්ඛම්භෙත්වා’ති එත්ථාපි එසෙව නයො. චතුත්ථජ්ඣානෙන නානුසෙති නාම තත්ථ කාතබ්බකිච්චාකරණතො.

466. තස්මාති පච්චනීකත්තා සභාවතො කිච්චතො පච්චයතො වාති අධිප්පායො. විසභාගපටිභාගො කථීතො ‘කණ්ඨසුක්කසප්පටිභාගා ධම්මා’තිආදීසු විය. අන්ධකාරාති අන්ධකාරසදිසා අප්පකා සභාවතො. අවිභූතා අපාකටා අනොලාරිකභාවතො. තතො එව දුද්දීපනා දුට්ඨඤ්ඤාපනා. තාදිසාවාති උපෙක්ඛාසදිසාව. යථා උපෙක්ඛා සුඛදුක්ඛාති විය න ඔලාරිකා, එවං අවිජ්ජා රාගදොසා විය න ඔලාරිකා. අථ ඛො අන්ධකාරා අවිභූතා දුද්දීපනා දුට්ඨඤ්ඤාපනාති අත්ථො. සභාගපටිභාගො කථීතො ‘පණ්ඩි පටිසොසො’තිආදීසු විය. යත්තකෙසු යානෙසුති දුක්ඛාදීසු යත්තකෙසු යානෙසු, යත්ථ වා ඤෙයාට්ඨානෙසු. විසභාගපටිභාගොති අන්ධකාරස්ස විය ආලොකො විසාතකපටිභාගො. විජ්ජාති මග්ගඤ්ඤාණං අධිප්පෙතං, විමුත්තීති එලන්ති ආහ “උභොපෙතෙ ධම්මා අනාසවා”ති. අනාසවට්ඨෙතාතිආදීසු පණ්ණිතට්ඨෙතාතිපි වත්තබ්බං. සොපි හි විමුත්තීතිබ්බානානං සාධාරණො, විමුත්තියා අසඬබ්බතට්ඨෙත නිබ්බානස්ස විසභාගතාපි ලබ්භතෙව. පඤ්ඤං අතික්කම්ථවා ගතොසි, අපුච්ඡිතබ්බං පුච්ඡන්තොති අධිප්පායො. පඤ්ඤානං පරිච්ඡෙදපමාණං ගහෙතුං යුත්තට්ඨානෙ අට්ඨත්වා තතො පරං පුච්ඡන්තො නාසක්ඛි පඤ්ඤානං පරියන්තං ගහෙතුං. අප්පටිභාගධම්මස්සාති නිප්පරියායතො සභාගපටිභාගෙන අප්පටිභාගධම්මස්ස. අනාගතාදිපරියායෙන නිබ්බානස්ස සභාගපටිභාගො වුත්තො, විසභාගෙ ව අත්ථෙව සඬබ්බධම්මා, තස්මා නිප්පරියායතො කිඤ්චි සභාගපටිභාගං සන්ධාය පුච්ඡතීති කත්වා “අච්චයාසි”තිආදි වුත්තං. අසඬබ්බතස්ස හි අප්පතිට්ඨස්ස එකන්තනිව්චස්ස සතො නිබ්බානස්ස කුතො නිප්පරියායෙන සභාගස්ස සම්භවො. තෙනාහ “නිබ්බානං නාමෙත”න්තිආදි.

විරද්ධොති එත්ථ සභාගපටිභාගං පුච්ඡිස්සාමිති නිව්ඡයාභාවතො පුච්ඡිතමත්ථං. විරජ්ඣිත්වාච පුච්ඡි, න අජානිත්වාති අත්ථො. එතෙන හෙට්ඨා සබ්බපුච්ඡා දිට්ඨසංසන්දනනයෙන ජානිත්වාච පවත්තාති දීපිතං හොති. ටෙරි පන තං තං පුච්ඡිතමත්ථං සභාවතො විභාවෙන්ති සත්ථු දෙසනාඤ්ඤාණං අනුගන්ත්වාච විස්සජ්ජෙසි. නිබ්බානොගධන්ති නිබ්බානං ඔගාහිත්වා ඨිතං නිබ්බානන්තොගධං. තෙනාහ “නිබ්බානබ්භන්තරං නිබ්බානං අනුපවිට්ඨ”න්ති. අස්සාති බ්‍රහ්මවරියස්ස.

467. පණ්ඩිච්චෙන සමන්තාගතාති එත්ථ වුත්තපණ්ඩිච්චං දස්සෙතුං “ධාතුකුසලා”තිආදි වුත්තං. තෙනෙවාහ – “කිත්තාවතා නු ඛො, හන්තෙ,

පණ්ඩිතො හොති? යතො බො, ආනන්ද, භික්ඛු ධාතුකුසලො ච හොති,
 ආයතනකුසලො ච පටිච්චසමුප්පාදකුසලො ච යානාට්ඨානකුසලො ච. එත්තාවතා නු
 බො, ආනන්ද, භික්ඛු පණ්ඩිතො හොති”ති (ම. නි. 3.124). පඤ්ඤාමහත්තං නාම
 ථෙරියා අසෙක්ඛප්පට්ඨසම්භිද්දපත්තාය පට්ඨසම්භිදායො පුරෙත්වා ධීතතාති තං
 දස්සෙතුං “මහත්තෙ අත්ථෙ”ති ආදි වුත්තං. රාජයුත්තෙහීති රඤ්ඤො කම්මෙ
 නියුත්තපුරිසෙහි. ආභව්වච්චනෙනාති සත්ථාරා කරණාදීනි ආභනිත්වා
 පවත්තිතච්චනෙන. යදෙත්ථ අත්ථතො න විහත්තං, තං හෙට්ඨා වුත්තනයත්තා
 සුවඤ්ඤායාමෙව.

වුළුවෙදල්ලසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

5. වුළුධම්මසමාදානසුත්තවණ්ණනා

468. ධම්මොති ගහිතගහණානීති ධම්මො වා හොතු ඉතරො වා, ධම්මොති
 පග්ගහිතග්ගාහප්පවත්තා වරියාව. ආයුහනක්ඛණෙති තස්ස ධම්මොති ගහිතස්ස
 පවත්තනක්ඛණෙ. සුඛන්ති අකිච්ඡං. තෙනාහ “සුකර”න්ති. දුක්ඛවිපාකන්ති
 අනිට්ඨඵලවිපව්වනං.

469. යථා චක්ඛාදීනං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං යථාසකං විසයග්ගහණං
 සභාවසිද්ධං, එවං මනසොපි. තෙ ච විසයා ඉට්ඨාකාරතො ගහණෙ න කොචි
 දොසො, පුරිසත්තභාවෙ න ච තෙ දොසං පවත්තෙන්තීති අයං තෙසං
 සමණබ්‍රාහ්මණානං ලද්ධීති ආහ “චත්ථුකාමෙසුපි කිලෙසකාමෙසුපි දොසො
 නත්ථී”ති, අස්සාදෙන්වා විසයපරිභොගෙ නත්ථී ආදීනවො, තප්පච්චයා න කොචි
 අන්තරායොති අධිප්පායො. පාතබ්‍යතං ආපජ්ජන්තීති පරිභුඤ්ජනකතං උපගච්ඡන්ති.
 පරිභොගත්ථො හි අයං පා-සද්දො කත්තුසාධනො ච තබ්‍ය-සද්දො, යථාරූචි
 පරිභුඤ්ජන්තීති අත්ථො. කිලෙසකාමොපි අස්සාදියමානො
 චත්ථුකාමන්තොගධොයෙව, කිලෙසකාමවසෙන පන තෙසං අස්සාදෙනබ්බතාති
 ආහ “චත්ථුකාමෙසු කිලෙසකාමෙන පාතබ්‍යත”න්ති. කිලෙසකාමෙනාති
 කරණත්ථෙ කරණච්චනං. පාතබ්‍යතං පරිභුඤ්ජිතබ්බතන්ති එත්ථාපි
 කත්තුචසෙනෙව අත්ථො වෙදිතබ්බො. මොළිං කත්ථාති වෙණ්ඛන්ධවසෙන මොළිං
 කත්ථා. තාපසපරිබ්බාජිකාහීති තාපසපබ්බජ්ජුපගතාහි. පරිඤ්ඤං පඤ්ඤපෙන්නීති
 ඉදං “පහානමාහංසු”ති පදස්සෙව වෙච්චනන්ති “පහානං සමතික්කමං
 පඤ්ඤපෙන්නී”ති වුත්තං. තෙන කාමා නාමෙතෙ අනිච්චා දුක්ඛා විපරිණාමධම්මාති
 යාථාවතො පරිජානනං ඉධ “පහාන”න්ති අධිප්පෙතං, න විනාභාවමත්තන්ති
 දස්සෙති. මාලුවාසිපාටිකාති මාලුවාච්චලං මාලුවාච්චලෙ පොට්ටලිකා. සන්තාසං
 ආපජ්ජෙය්‍යාති සාලෙ අධිවත්ථදෙවතාය පවත්තිං ගහෙත්වා වුත්තං. තදා හි තස්සා
 එවං හොති. කොචිලාරපත්තසදිසෙහීති මහාකොචිලාරපත්තසණ්ඨානෙහි.
 සණ්ඨානවසෙන හෙතං වුත්තං, මාලුවාපත්තා පන කොචිලාරපත්තෙහි
 මහන්තතරාති වෙච්ච සනතරාති ච හොන්ති. විපුලබ්‍රහ්මසනගරුපත්තතාය මහන්තං.

භාරං ජනෙත්වා. සාති මාලුවාලතා. ඔසනන්ති හෙට්ඨතො ඔලම්බනහෙතුභූතං සනභාවං.

අත්ධවනසුභගවනග්ගණං තෙසං අභිලක්ඛිතභාවතො. නාළිකෙරාදීසු තිණජාතිසු. බාදනුපලක්ඛණං උපවිකානං උට්ඨහනග්ගණන්ති ආහ “උට්ඨහෙය්‍ය”න්ති. කෙළිං කරොන්ති වියාති විලම්බනනදී විය කෙළිං කරොන්ති. ඉදානි අහං තං අජ්ඣාත්ථරින්ති පමොදමානා විය ඉතො විතො ව විජ්චන්දමානා විලම්බන්ති. සම්ඵස්සොපි සුඛො මුදුතලුණකොමලභාවතො. දස්සනම්පි සුඛං සනභලපත්තසංහතතාය. සොමනස්සජාතාති පුබ්බෙ අනුස්සවවසෙන භවනවිනාසහයා සන්තාසං ආපජ්ජී, ඉදානි තස්සා සම්පත්තිදස්සනෙන පලොභිතා සොමනස්සජාතා අහොසි.

විටභිං කරෙය්‍යාති ආනානවිතානවසෙන ජටෙන්ති ජාලං කරෙය්‍ය. තථාභූතා ව සනපත්තසඤ්ජන්තතාය ඡත්තසදිසි හොතිති ආහ “ජත්තාකාරෙන තිට්ඨෙය්‍යා”ති. සකලං රුක්ඛන්ති උපරි සබ්බසාධාපසාධං සබ්බරුක්ඛං. භස්සමානාති පලිවෙද්ධනවසෙනෙව ඔතරමානා. යාව මූලා ඔතිණ්ණසාධාහීති මාලුවා භාරෙන ඔනම්ත්වා රුක්ඛස්ස යාව මූලා ඔතිණ්ණසාධාහි පුන අභිරුහමානා. සබ්බසාධාති හෙට්ඨා මජ්ඣෙ උපරි වාති සබ්බාපි සාධායො පලිවෙදෙන්නී. සංසිඛිබ්බන්වා ජාලසන්තානකනියාමෙන ජටෙන්වා. එවං අපරාපරං සංසිඛිබ්බනෙන අජ්ඣාත්ථරන්ති. සබ්බසාධා හෙට්ඨා කත්වා සයං උපරි යත්වා මහාභාරභාවෙන වාතෙ වා වායන්තෙ දෙවෙ වා වස්සන්තෙ පදාලෙය්‍ය. සාබ්බසාධානන්ති සාධාපට්ඨද්ධං විමානං. යස්මා ඉධ සත්ථාරා “සෙය්‍යථාපි, භික්ඛවෙ”තිආදිනා භූතපුබ්බමෙව වත්ථු උපමාභාවෙන ආහං, තස්මා “ඉදං පන විමාන”න්තිආදි වුත්තං.

471. බහලරාගසභාවොති පච්චවෙක්ඛණාහි නිහරිතුං අසක්කුණෙය්‍යතාය බලවා හුත්වා අභිභවනරාගධාතුකො. රාගජන්ති රාගනිමිත්තජාතං. දිට්ඨෙ දිට්ඨෙ ආරම්මණෙති දිට්ඨෙ දිට්ඨෙ විසභාගාරම්මණෙ. නිමිත්තං ගණ්භාතිති කිලෙසුප්පත්තියා කාරණභූතං අනුබ්‍යාඤ්ජනසො නිමිත්තං ගණ්භාති, සික්ඛාගාරවෙන පන කිලෙසෙහි නිස්සිතං මග්ගං න පටිපජ්ජති, තතො එව ආචරියුපජ්ඣායෙහි ආණන්තං දණ්ඩකම්මං කරොතෙව. තෙනාහ “න ත්වෙව විතික්කමං කරොති”ති. හත්ථපරාමාසාදීනීති – “එහි තාව තයා වුත්තං මයා වුත්තඤ්ච අමුත්‍ර ගන්ත්වා විමංසිස්සාමා”තිආදිනා හත්ථග්ගණාදීනි කරොන්තො, න කරුණාමෙත්තානිදානවසෙන. මොහජාතිකොති බහලමොහසභාවො.

472. කම්මනියාමෙනාති පුරිමජාතිසිද්ධොන ලොභුස්සදතාදිනියමිතෙන කම්මනියාමෙන. ඉදානි තං ලොභුස්සදතාදිං විභාගෙන දස්සෙතුං “යස්ස භී”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ කම්මායුහනක්ඛණෙති කම්මකරණවෙලාය. ලොභො බලවාති තජ්ජාය සාමග්ගියා සාමත්ථියතො ලොභො අධිකො හොති. අලොභො මන්දොති තජ්ජටිපක්ඛො අලොභො දුබ්බලො හොති. කථං පනෙනෙ ලොභාලොභා

අඤ්ඤමඤ්ඤං උජුච්චව්වනීකභූතා එකක්ඛණේ පවත්තන්ති? න ඛො පනෙතං එවං දට්ඨබ්බං “එකක්ඛණේ පවත්තන්ති”ති, නිකන්තික්ඛණං පන ආයුහනක්ඛණමෙව කත්වා එවං චුත්තං. එස නයො සෙසෙසු. පරියාදාතුන්ති අභිභවතුං න සක්කොති. යො හි “එවංසුන්දරං එවංවිපුලං එවංමහග්ගස්ඤ්ච න සක්කා පරස්ස දාතු”න්තිආදිනා අමුත්තවාගතාදිවසෙන පවත්තාය චෙතනාය සම්පයුත්තො අලොභො සම්මදෙව ලොභං පරියාදාතුං න සක්කොති. දොසමොභානං අනුප්පත්තියං තාදිසපච්චයලාභෙනෙව අදොසාමොභා බලවත්තො. තස්මාති ලොභාදොසාමොභානං බලවභාවතො අලොභදොසමොභානස්ඤ්ච දුබ්බලභාවතොති චුත්තමෙව කාරණං පච්චාමසති. සොති තංසමඬ්ඨී. තෙන කම්මෙනාති තෙන ලොභාදිඋපනිස්සයවතා කුසලකම්මුතා. සුබසීලොති සබ්බලො. තමෙවත්ථං අක්කොධනොති පරියායෙන වදති.

මන්දා අලොභාදොසා ලොභදොසෙ පරියාදාතුං න සක්කොන්ති, අමොභො පන බලවා මොභං පරියාදාතුං සක්කොන්ති එවං යථාරහං පඨමචාරෙ චුත්තනයෙනෙව අතිදෙසත්ථො වෙදිතබ්බො. පුරිමනයෙනෙවති පුබ්බෙ චුත්තනයානුසාරෙන. දුට්ඨොති කොධනො. දන්ධොති මන්දමඤ්ඤො. සුබසීලකොති සුබසීලො.

එත්ථ ච ලොභවසෙන, දොසමොභ-ලොභදොස-ලොභමොභ-දොසමොභ-ලොභදොසමොභවසෙනාති තයො එකකා, තයො දුකා, එකො තිකොති ලොභාදිඋස්සදවසෙන අකුසලපක්ඛෙ එව සත්ත වාරා, තථා කුසලපක්ඛෙ අලොභාදිඋස්සදවසෙනාති චුද්දස වාරා ලබ්භන්ති. තත්ථ අලොභදොසමොභා, අලොභාදොසමොභා, අලොභදොසාමොභා බලවත්තොති ආගතෙහි කුසලපක්ඛෙ තතියදුතියපඨමචාරෙහි දොසුස්සදමොහුස්සදදොසමොහුස්සදවාරා ගහිතා එව භොන්ති. තථා අකුසලපක්ඛෙ ලොභාදොසාමොභා, ලොභදොසාමොභා, ලොභාදොසමොභා බලවත්තොති ආගතෙහි තතියදුතියපඨමචාරෙහි අදොසුස්සදඅමොහුස්සදඅදොසාමොහුස්සදවාරා ගහිතා එවාති අකුසලකුසලපක්ඛෙසු තයො තයො වාරෙ අන්තොගධෙ කත්වා අට්ඨෙව වාරා දස්සිතා. යෙ පන උභයසම්මිස්සතාවසෙන ලොභාලොභුස්සදවාරාදයො අපරෙ එකුනපඤ්ඤාස වාරා කාමං දස්සෙතබ්බා, තෙසං අසම්භවතො එව න දස්සිතා. න හි “එකස්මිං සන්තානෙ අන්තරෙන අවත්ථන්තරං ලොභො ච බලවා අලොභො වා”තිආදි යුජ්ජති. පටිපක්ඛවසෙන වාපි එතෙසං බලවදුබ්බලභාවො සහජාතධම්මවසෙන වා. තත්ථ ලොභස්ස තාව පටිපක්ඛවසෙන අනභිභූතතාය බලවභාවො, තථා දොසමොභානං අදොසාමොභෙහි. අලොභාදීනං පන ලොභාදිඅනභිභවනතො. සබ්බෙසඤ්ච සමානජාතියසමධිභූයා පවත්තිවසෙන සහජාතධම්මතො බලවභාවො. තෙන චුත්තං අට්ඨකථායං (ම. නි. අට්ඨ. 2.472) – “ලොභො බලවා, අලොභො මන්දො. අදොසාමොභා බලවත්තො, දොසමොභා මන්දා”තිආදි, සො ච තෙසං මන්දබලවභාවො පුරිමුපනිස්සයතො තථා ආසයස්ස පරිභාවිතතාය වෙදිතබ්බො. තෙනෙවාහ “කම්මනියාමෙනා”ති. සෙසං චුත්තනයත්තා සුවඤ්ඤෙයාමෙවාති.

චූළධම්මසමාදානසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථප්පකාසනා සමත්තා.

6. මහාධම්මසමාදානසූත්තවණ්ණනා

473. එවං ඉදානි වුච්චමානාකාරො කාමො කාමනං ඉච්ඡා එතෙසන්ති එවංකාමා. එවං ඡන්දො ඡන්දනං රොචනං අප්ඤ්ඤාසයො එතෙසන්ති එවංඡන්දා. අභිමුඛං, අභිනිවිස්ස වා පකාරෙහි එති උපගච්ඡන්ති අධිප්පායො, ලද්ධි. සා හි ලද්ධබ්බවත්ථුං අභිමුඛං “එවමෙන”න්ති අභිනිවිසන්ති තෙන තෙන පකාරෙන උපගච්ඡති, හත්ථගතං කත්වා තිට්ඨති න විස්සජ්ජෙති. එවං වුච්චමානාකාරො අධිප්පායො එතෙසන්ති එවංඅධිප්පායා. හගවා මූලං කාරණං එතෙසං යාථාවතො අධිගමායාති හගවංමූලකා. තෙනාහ “හගවන්තඤ්ඤි නිස්සාය මයං ඉමෙ ධම්මෙ ආජානාම පටිවිජ්ඣාමා”ති. අම්භාකං ධම්මාති තෙහි අත්තනා අධිගන්තබ්බතාය වුත්තං. සෙවිතබ්බතාඤ්ඤි යාථාවතො අධිගමඤ්ඤාණාති අධිගච්ඡතකසම්බන්ධිති, තානි ච සම්මාසම්බුද්ධමූලකානි අනඤ්ඤවිසයත්තා. තෙනාහ “පුබ්බෙ කස්සපසම්බුද්ධොනා”තිආදි. හගවා තෙනා තෙසන්ති හගවංතෙත්තිකා. තෙනාති සෙවිතබ්බධම්මෙ විනෙයාසන්තානං පාපෙනා. විනෙතාති අසෙවිතබ්බධම්මෙ විනෙයාසන්තානතො අපනෙතා. තද්ධිගච්ඡනාදිවසෙන වා විනෙතා. අනුතෙතාති ඉමෙ ධම්මා සෙවිතබ්බා, ඉමෙ න සෙවිතබ්බාති උභයසම්පාපනාපනයනත්ථං පඤ්ඤාපෙනා. තෙනාහ “යථාසභාවතො”තිආදි.

පටිසරන්ති එත්ථාති පටිසරණං, හගවා පටිසරණං එතෙසන්ති හගවංපටිසරණා. පටිසරති සභාවසම්පට්ඨෙධවසෙන පට්ඨෙකමුපගච්ඡන්ති වා පටිසරණං, හගවා පටිසරණං එතෙසන්ති හගවංපටිසරණා. පට්ඨෙධවසෙනාති පටිවිජ්ඣිතබ්බතාවසෙන. අසතිපි මුඛෙ අත්ථතො එවං වදන්තො විය හොතිති ආහ “එස්සො ආගච්ඡති, අහං හගවා කිං නාමො”ති. පටිභාතුති එත්ථ පටි-සද්දාපෙක්ඛාය “හගවන්ත”න්ති උපයොගවචනං, අත්ථො පන සාම්චචනවසෙනෙව වෙදිතබ්බොති දස්සෙත්තො ආහ “හගවතො”ති පටිභාතුති ච හගවතො භාගො හොතු. හගවතො හි එස භාගො, යදිදං ධම්මස්ස දෙසනා, අම්භාකං පන භාගො සවනන්ති අධිප්පායො. කෙච් පන පටිභාතුති පදිස්සතුති අත්ථං වදන්ති, ඤාණෙන දිස්සතු, දෙසියතුති වා අත්ථො. උපට්ඨාතුති ච ඤාණස්ස පට්ඨපට්ඨාතු.

474. නිස්සයිතබ්බෙති අත්තනො සන්තානෙ උප්පාදනවසෙන අපස්සයිතබ්බෙ. තතියචතුත්ථධම්මසමාදානානි හි අපස්සාය සන්තානං එතරහි ආයතිඤ්ඤි සම්පත්තියො අභිවච්ඡන්ති. හජ්තබ්බෙති තස්සෙව වෙච්චනං. සෙවිතබ්බෙති වා සප්පුරිසුපස්සයසද්ධම්මස්සවනයොනියොමනසිකාරෙ සන්ධායාහ. හජ්තබ්බෙති තප්පච්චයෙ දානාදිපුඤ්ඤධම්මෙ.

475. උප්පට්ඨපාටිආකාරෙනාති පඨමං සංකිලෙසධම්මෙ දස්සෙත්වා පච්ඡා වොදානධම්මදස්සනං සත්ථු දෙසනාපට්ඨාටි, යථා – “වාමං මුඤ්ච, දක්ඛිණං ගණ්භා”ති (ධ. ස. අට්ඨ. 498; විසුද්ධි. මහාටි. 1.14), තථා උප්පට්ඨපාටිපකාරෙන, සා ච බො පුරිමෙසු ද්විසු ධම්මසමාදානෙසු, පච්ඡිමෙසු පන පට්ඨාටියාව මාතිකා පට්ඨපිතා. යථාධම්මරසෙනෙවාති පභාතබ්බපභායකධම්මානං යථාසභාවෙනෙව.

සභාවො හි යාථාවතො රසිතබ්බතො ඡානිතබ්බතො “රසො”ති වුච්චති. පයමං පහාතබ්බධම්මෙ දස්සෙත්වා තදනන්තරං “ඉමෙ ධම්මා එතෙහි පභියන්ති”ති පහායකධම්මදස්සනං දෙසනානුපුබ්බි. ගහණං ආදියනං අත්තනො සන්තානෙ උප්පාදනං.

478. වධදණ්ඩාදීහි හීතස්ස උපසඬකමනෙ, මිච්ඡා වරින්වා තථා අපගමනෙ ව පුබ්බාපරවෙතනානං වසෙන මිච්ඡාවාරො දුක්ඛවෙදනො හොති, තථා ඉස්සානින්දාදීහි උපද්දුතස්ස අපරවෙතනාවසෙන, එවං අභිජ්ඣාමිච්ඡාදිට්ඨිසුපි යථාරහං වෙදිතබ්බං. තිස්සන්තම්පි වෙතනානන්ති පුබ්බාපරසන්තිට්ඨාපකවෙතනානං. අදින්තාදානං මුසාවාදො පිසුණවාවා සම්ඵප්පලාපොති ඉමෙසං චතුත්තං සන්තිට්ඨාපකවෙතනානං සුඛසම්පයුත්තා වා උපෙක්ඛාසම්පයුත්තා වාති අයං නයො ඉධ අධිකතත්තා න උද්ධවො. දොමනස්සමෙව චෙත්ථ දුක්ඛන්ති ඉදං පුබ්බභාගාපරභාගවෙතනාපි චෙත්ථ ආසන්තා දොමනස්සසහගතා එව හොන්තිති කත්වා වුත්තං. අනාසන්තා පන සන්ධාය “පරියෙට්ඨිං වා ආපජ්ජන්තස්සා”තිආදි වුත්තං. තෙනෙව මිච්ඡාවාරාහිජ්ඣාමිච්ඡාදිට්ඨිතං පුබ්බභාගාපරභාගවෙතනා ආසන්තා සන්තිට්ඨාපකවෙතනාගතිකාවාති දස්සිතං හොතිති දට්ඨබ්බං. පරියෙට්ඨින්ති මිච්ඡාවාරාදිසු විතික්කමිතබ්බවත්ථුමාලාගන්ධාදිපරියෙසනං. පාණාතිපාතාදිසු මාරෙතබ්බවත්ථුආවුධාදිපරියෙසනං ආපජ්ජන්තස්ස. අකිච්ඡෙනපි තෙසං පරියෙසනං සම්භවතිති “වට්ටනියෙවා”ති සාසඬකං වදති.

479. සුඛවෙදනා හොන්තිති සුඛවෙදනාපි හොන්තිති අධිජ්ජායො. තාසං වෙතනානං අසුඛවෙදනාපි ලබ්භතිති “සුඛවෙදනාපි හොන්තියෙවා”ති සාසඬකවචනං. සොමනස්සමෙව චෙත්ථ සුඛන්ති ඉදං පුබ්බභාගාපරභාගවෙතනාපි සොමනස්සසහගතා එව හොන්තිති කත්වා වුත්තං. තඤ්ච ඛො මිච්ඡාවාරවජ්ජානං ඡන්තං වසෙන. මිච්ඡාවාරස්ස පන පුබ්බාපරභාගස්ස වසෙන “කායිකං සුඛම්පි වට්ටනියෙවාති සාසඬකවචනං.

480. දොසප්පරිලාභවසෙනස්ස සියා කායිකම්පි දුක්ඛන්ති අධිජ්ජායෙන “සො ගණ්හන්තොපි දුක්ඛිතො”ති වුත්තං. වෙතොදුක්ඛමෙව වා සන්ධාය තස්ස අපරාපරුප්පත්තිදස්සනත්ථං “දුක්ඛිතො දොමනස්සිතො”ති වුත්තං.

481. දසසුපි පදෙසුති දසසුපි කොට්ඨාසෙසු, වාකොසු වා. උපෙක්ඛාසම්පයුත්තනාපි සම්භවතිති “සුඛසම්පයුත්තා හොන්තියෙවා”ති ඉධ සාසඬකවචනං. පාණාතිපාතා පටිවිරතස්ස කායොපි සියා විගතදරුපරිලාභොති පාණාතිපාතාවෙරමණිආදිපච්චයා කායිකපටිසංවෙදනාපි සම්භවතිති සභාපි සුඛොනාති එත්ථ කායිසසුඛම්පි වට්ටනියෙව.

482. තිත්තකාලාබ්බති උපභුත්තස්ස උම්මාදාදිපාපනෙන කුච්ඡිතතිත්තකරසො අලාබ්බ. න රුච්චිස්සති අනිට්ඨරසතාය අනිට්ඨඵලතාය ව.

483. රසං දෙනීති රසං දස්සෙති විභාවෙනි.

484. පුත්තිමුත්තන්ති පුත්තිසභාවමුත්තං. තරුණන්ති ධාරාවසෙන නිපතන්තං හුත්වා උණ්භං. තෙනස්ස උපරිමුත්තතමාහ. මුත්තඤ්ඤි පස්සාවමග්ගතො මුච්චමානං කායුස්මාවසෙන උණ්භං භොති.

485. යං භගන්දරසංසට්ඨං ලොහිතං පක්ඛන්දනීති භගන්දරඛ්‍යාධිසහිතාය ලොහිතපක්ඛන්දතාය වසෙන යං ලොහිතං විස්සවති. පිත්තසංසට්ඨං ලොහිතං පක්ඛන්දනීති ආනෙත්වා සම්ඛන්ධො.

486. උබ්බිද්ධෙති දුරෙ. අබ්භමභිකාදිඋපක්කිලෙසවිගමෙන හි ආකාසං උත්තුඬිගං විය දුරං විය ව බායති. තෙනාහ “දුරිභූතෙ”ති. තමංයෙව තමගතං “ගුප්තං මුත්තගත”න්ති (ම. නි. 2.119; අ. නි. 9.11) යථා. භාසතෙ ච තපතෙ ච විරොචතෙ ච ඉදං චතුත්ථං ධම්මසමාදානං විභජන්තෙන කුසලකම්මපට්ඨස්ස විභජිත්වා දස්සිතත්තා.

සඬගරුක්ඛො කන්දමාදසපොච. සරභඤ්ඤවසෙනාති අත්ථං අවිභජිත්වා පදසො සරභඤ්ඤවසෙන. ඔසාරරන්තස්සාති උච්චාරරන්තස්ස. සද්දෙනි ඔසාරණසද්දෙ. අධිගතවිසෙසං අනාරොචෙතුකාමා දෙවතා තත්ථෙව අන්තරධායී. තං දිවසන්ති සත්ථාරා දෙසිතදිවසෙ. ඉති අත්තතො විසෙසාධිගමනිමිත්තතාය අයං දෙවතා ඉමං සුත්තං පියායති. සෙසං උත්තානමෙව.

මහාධම්මසමාදානසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජපකාසනා සමත්තා.

7. වීමංසකසුත්තවණ්ණනා

487. අත්ථවීමංසකොති අත්තත්ථපරත්ථාදිඅත්ථවිජානනකො. සඬබාරවීමංසකොති සඬබතධම්මෙ සලක්ඛණතො සාමඤ්ඤලක්ඛණතො වා ආයතනාදිවිභාගතො ච වීමංසකො. සත්ථු වීමංසකොති “සත්ථා නාම ගුණතො ඵදිසො ඵදිසො වා”ති සත්ථු උපපරික්ඛකො. වීමංසකොති විචාරකො. යං චෙතසො සරාගාදිවිභාගතො පරිච්ඡින්නං, තං චෙතොපරියායො. තෙනාහ “චිත්තපරිච්ඡෙද”න්ති. යස්මා චෙතොපරියායඤ්ඤාණලාභී – “ඉදං චිත්තං ඉතො පරං පවත්තං ඉදමිතො පර”න්ති පරස්ස චිත්තුප්පත්තිං පජානාති, තස්මා වුත්තං “චෙතොපරියායන්ති චිත්තවාර”න්ති. වාරත්ථෙපි හි පරියාය-සද්දො භොති – “කස්ස නු ඛො, ආනන්ද, පරියායො අජ්ජ භික්ඛුනියො ඔවදිතු”න්තිආදීසු (ම. නි. 3.398). චිත්තවාරන්තිපි පාඨො, චිත්තපවත්තින්ති අත්ථො. එවං විජානනත්ථායාති ඉදානි වුච්චමානාකාරෙන වීමංසනත්ථාය.

488. කල්‍යාණමිත්තුපනිස්සයන්ති කල්‍යාණමිත්තසඬබාතං බුභ්මවරියවාසස්ස බලවසන්තිස්සයං. උපඬඨං අත්තතො ආනුභාවෙනාති ඉමිනා පුග්ගලෙන සම්පාදියමානස්ස බුභ්මවරියස්ස උපඬඨභාගමත්තං අත්තතො

විමුක්තිපරිපාටකධම්මානුභාවෙන සිජ්ඣති. උපඩ්ඨං කල්‍යාණමිත්තානුභාවෙනාති
 ඉතරො පන උපඩ්ඨභාගො යං නිස්සාය බ්‍රහ්මවරියං වුස්සති, තස්ස
 කල්‍යාණමිත්තස්ස උපදෙසානුභාවෙන හොති, සිජ්ඣතීති අත්ථො. ලොකසිද්ධො
 එව අයමත්ථො. ලොකියා හි -

“පාදො සිද්ධො ආවරියා, පාදො නිස්සානුභාවතො;
 තංවිජ්ජාසෙවකා පාදො, පාදො කාලෙන පච්චති” ති. -

වදන්ති. අත්තනො ධම්මතායාති අත්තනො සභාවෙන, ඤාණෙනාති අත්ථො.
 කල්‍යාණමිත්තතාති කල්‍යාණො භද්‍රො සුන්දරො මිත්තො එතස්සාති
 කල්‍යාණමිත්තො, තස්ස භාවො කල්‍යාණමිත්තතා, කල්‍යාණමිත්තවත්තතා.
 සීලාදිගුණසම්පන්නෙනහි කල්‍යාණපුග්ගලෙහෙව අයනං පචත්ති කල්‍යාණසභායතා.
 තෙසු එව චිත්තෙන වෙව කායෙන ව නින්නපොණපබ්භාරභාවෙන පචත්ති
 කල්‍යාණසම්පවඩ්ඣකතා. මාහෙවන්ති එවං මා ආහ, “උපඩ්ඨං බ්‍රහ්මවරියස්සා” ති මා
 කථෙහීති අත්ථො. තදම්නාති එත්ථ ත්ති නිපාතමත්තං ද-කාරො පදසන්ධිකරො ඉ-
 කාරස්ස අ-කාරං කත්වා නිද්දෙසො. ඉම්නාපීති ඉදානි වුවිවමානෙනපීති අත්ථො.
 පරියායෙනාති කාරණෙන. ඉදානි තං කාරණං දස්සෙතුං “මමං හී” තිආදි වුත්තං.

යථා චෙත්ථ, අඤ්ඤෙසුපි සුත්තෙසු කල්‍යාණමිත්තපනිස්සයමෙව විසෙසොති
 දස්සෙන්නො “හික්ඛුනං බාහිරචගසම්පත්තිං කථෙන්නොපී” තිආදිමාහ. තත්ථ
 විමුක්තිපරිපාටනියධම්මෙති විමුක්තියා අරහත්තස්ස පරිපාටකධම්මෙ. පච්චයෙති
 ගිලානපච්චයහෙසජ්ජෙ. මහාපච්චොති මහාකුලීනො.

කාසිකො සමාචාරොති අහික්කමපටික්කමාදිකො සතිසම්පජ්ඣඤ්ඤපරික්ඛනො
 පාකතිකො ව. වීමංසකස්ස උපපරික්ඛකස්ස. චක්ඛුවිඤ්ඤෙයො නාම
 චක්ඛුද්චාරානුසාරෙන විඤ්ඤාතබ්බත්තා. සොතවිඤ්ඤෙයොති එත්ථාපි එසෙව
 නයො. සංකිලිට්ඨාති රාගාදිසංකිලෙසධම්මෙහි විබාධිතා, උපතාපිතා විදුස්සිතා මලීනා
 වාති අත්ථො. තෙ පන තෙහි සමන්තාගතා හොන්තීති ආහ
 “කිලෙසසම්පයුත්තා” ති. යදි න චක්ඛුසොතවිඤ්ඤෙයො, පාලියං කථං තථා
 වුත්තාති ආහ “යථා පනා” තිආදි. කායවච්ඡිසමාචාරාපි සංකිලිට්ඨායෙව නාම
 සංකිලිට්ඨවිත්තසමුට්ඨානතො. භවති හි තංහෙතුකෙපි තදුපවාරො යථා “සෙම්භො
 ගුළො” ති. “මා මෙ ඉදං අසාරුජ්ජං පරො අඤ්ඤාසී” ති පන පටිච්ඡන්තතාය න න
 උපලබ්භන්ති. “න බො මයං, භන්තෙ, භගවතො කිඤ්චි ගරභාමා” ති වත්වා
 ගරහිතබ්බභාවං දස්සෙන්නො “භගවා හී” තිආදිමාහ. අභාවිතමග්ගස්ස හි
 ගරහිතබ්බතා නාම සියා, න භාවිතමග්ගස්ස. එස උත්තරො මාණවො “බුද්ධම්පි
 ගරහිත්වා පක්කම්ස්සාමි” ති කත්වා අනුබන්ධි. එවං චිත්තෙසි
 මහාහිනික්ඛමනදිවසෙ අත්තනො වචනෙ අට්ඨිතත්තා. කිඤ්චි වජ්ජං අපස්සන්නො
 මාරො එවමාහ -

“සත්ත වස්සානි භගවන්තං, අනුබන්ධිං පදාපදං;

ඔතාරං නාධිගච්ඡිස්සං, සම්බුද්ධස්ස සතීමතො”ති. (සු. නි. 448);

කාලෙ කණ්භා, කාලෙ සුක්කාති යථාසමාදින්නං සමමාපට්ඨත්තිං පරිසුද්ධං කත්වා පවත්තෙතුං අසක්කොන්තස්ස කදාචි කණ්භා අපරිසුද්ධා කායසමාචාරාදයො, කදාචි සුක්කා පරිසුද්ධාති එවං අන්තරන්තරා ඛ්‍යාමිස්සවසෙන වොමිස්සකා. නික්කිලෙසාති නිරුපක්කිලෙසා අනුපක්කිලිට්ඨා.

අනවජ්ජං වජ්ජරහිතත්තා. දීඝරත්තන්ති අව්චන්තසංයොගෙ උපයොගවචනං. සමාපන්නොති සම්මා ආපන්නො සමඬගීභූතො. තෙනාහ “සමන්තාගතො”ති. අත්තනා කතස්ස අසාරුජ්ජස්ස පටිච්ඡාදනත්ථං ආරඤ්ඤකො විය හුත්වා. තස්ස පරිහාරන්ති උළාරෙහි පූජාසක්කාරෙහි මනුස්සෙහි තස්ස පරිහරියමානතං. අතිදුෂ්පිතොති එවං මනුස්සානං සම්භාවනාය අතිවිය දත්තො ගබ්බිතො.

න ඉත්තරසමාපන්නොති ජානාති. කස්මා? සීලං නාම දීසෙන අද්ධුනා ජානිතබ්බං, න ඉත්තරෙන. ඉදානි අනෙකජාතිසමුදාචාරවසෙන තථාගතො ඉමං කුසලං ධම්මං දීඝරත්තං සමාපන්නො, තඤ්චස්ස අතිවිය අව්ජරියන්ති දස්සෙතුං “අනව්ජරියං චෙත”න්තිආදි වුත්තං.

අරඤ්ඤගාමකොති අරඤ්ඤපදෙසෙ එකස්මිං බුද්දකගාමෙ. තත්ථ නෙසං දිවසෙ දිවසෙ පිණ්ඩාය වරණස්ස අවිච්ඡින්නතං දස්සෙතුං “පිණ්ඩාය වරන්ති”ති වුත්තං. පිවන්තිති එත්ථාපි එසෙව නයො. දුල්ලහලොඤ්ඤා හොති සමුද්දස්ස දුරතාය.

තදා කිර විදෙහරට්ඨෙ සොළස ගාමසහස්සාති මහන්තානෙව. තෙනාහ – “හිත්වා ගාමසහස්සාති, පරිපුණ්ණාති සොළසා”ති. ඉදානි කස්මා “සන්තිධිං දානි කුබ්බසී”ති මං සට්ඨෙට්ඨාති වත්ථුකාමො තං අනාවිකත්වා “ලොණ...පෙ.... න කරොථා”ති ආහ. ගන්ධාරො තස්සාධිජ්ජායං විභාවෙතුකාමො “කිං මයා කතං චෙදෙහිසී”ති ආහ.

ඉතරො අත්තනො අධිජ්ජායං විභාවෙන්තො “හිත්වා”ති ගාථමාහ. ඉතරො “ධම්මං හණාමී”ති ගාථන්ති එවං සබ්බාපි නෙසං වචනපට්ඨවනගාථා. තත්ථ පසාසසීති සට්ඨෙට්ඨන්තො විය අනුසාසසි. න පාපමුපලිම්පති චිත්තජ්ජකොපාභාවතො. මහත්ථියන්ති මහාඅත්ථසංහිතං. නො චෙ අස්ස සකා බුද්ධීතිආදි චෙදෙහඉසිතො – “ආවරියො මම හිතෙසිතාය ඨත්වා ධම්මං එව හණති”ති යොනිසො උම්මුජ්ජනාකාරදස්සනං. තෙනාහ “එවඤ්ච පන වත්වා”තිආදි.

“ඤත්තා”ති ලොකෙ ඤායති විස්සුතොති ඤාතො, ඤාතස්ස භාවො ඤත්තං. අජ්ඣාපන්නොති උපගතො. ඤත්ත-ග්ගහණෙන පත්ථට්ඨසතා විභාවිතාති ආහ “යසඤ්ච පරිවාරසම්පත්ති”න්ති. කින්නි කිංපයොජනං, කො එත්ථ දොසොති අධිජ්ජායො.

තත්ථ තත්ථ විජ්ඣන්තොති යසමදෙන පරිවාරමදෙන ව මත්තො හුත්වා ගාමෙපි විහාරෙපි ජනවිචිත්තෙපි සඬ්ඝමජ්ඣෙපි අඤ්ඤෙ භික්ඛු සට්ඨන්තො “මය්භං නාම පාදා ඉතරෙසං පාදච්ඡිසනට්ඨානං චුසන්ති” ති අච්ඡිසිතුකාමතාය අග්ගපාදෙන භූමිං චුසන්තො විය වරති. ඔනමතීති නිවාතචුත්තිතාය අවනමති අනුද්ධතො අත්ථද්ධො හොති. අකිඤ්චනභාවන්ති “පබ්බජිතෙන නාම අකිඤ්චනඤාණෙන සමපරිග්ගහෙන හවිතබ්බ” ති අකිඤ්චනජ්ඣාසයං පටිඅවෙක්ඛිත්වා. ලාභෙපි තාදී, අලාභෙපි තාදීති යථා අලාභකාලෙ ලාභස්ස ලද්ධකාලෙපි තට්ඨොති තාදී ඵකසදිසො. යසෙ සතිපි මහාපරිවාරකාලෙපි.

අභයො හුත්වා උපරතොති නිබ්භයො හුත්වා භයස්ස අභාවෙනෙව ඔරමිතබ්බතො උපරතො භයහෙතුනං පහීනත්තා. තඤ්ච ඛො න කතිපයකාලං, අථ ඛො අවිචන්තමෙව උපරතොති අවිචන්තුපරතො. අථ ඛො භායිතබ්බවත්ථුං අවෙක්ඛිත්වා තතො භයෙන උපරතො. කිලෙසා ඵව භායිතබ්බතො කිලෙසභයං. ඵස නයො සෙසෙසුපි. සත්ත සෙක්ඛාති සත්ත සෙක්ඛාපි හයුපරතා, පගෙව පුට්ඨජනොති අධිජ්ජායො.

ථණ්ඩිලපීඨකන්ති ථණ්ඩිලමඤ්චසදිසං පීඨකන්ති අත්ථො. නිස්සායාති අපස්සාය තං අපස්සායං කත්වා. ද්වින්නං මජ්ඣෙ ථණ්ඩිලපීඨකා ද්වාරෙ යත්වා ඔලොකෙන්තස්ස නෙවාසිකභික්ඛුස්ස න පඤ්ඤායි. අසඤ්ඤනභාරනාති න සඤ්ඤතාකාරෙන. “මං භායන්තො හෙට්ඨාමඤ්චං පට්ටියො හවිස්සති” ති හෙට්ඨාමඤ්චං ඔලොකෙන්වා. උක්කාසි “බහි ගච්ඡන්තො අක්කොසිත්වා මා අපුඤ්ඤං පසවි” ති. අධිවාසෙතුන්ති තාදිසං ඉද්ධානභාවං දිස්වාපි පට්ටායන්තො අත්තතො කොධං අධිවාසෙතුං අසක්කොන්තො.

බයෙනෙවාති රාගස්ස අවිචන්තක්ඛයෙනෙව විතරාගත්තා. න පටිසඬ්ඛාය වාරෙන්වාති න පටිසඬ්ඛානබලෙන රාගපරිශුද්ධානං නිවාරෙන්වා විතරාගත්තා. ඵවං චුත්තජ්ජකාරෙන. කායසමාවාරාදිතං සංකිලිට්ඨානං විතික්කමියානඤ්ච අභාවං ආචාරස්ස වොදානං චිරකාලසමාවිණිණ්ණතාය ඤාතස්ස සහිතභාවෙපි අනුපක්කිලිට්ඨතාය අභයුපරතභාවසමන්තෙසනාය ආකරීයති ඤාපෙතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො පකාරතො ඤාපීයති ඵතෙහීති ආකාරා, උපපත්තිසාධනකාරණාති. තාති පන යස්මා අත්තතො යථානුමතස්ස අත්ථස්ස ඤාපකභාවෙන වචන්ටීයන්ති, තස්මා තාති තෙසං මූලකාරණභූතාති අනුමානඤාණාති ව දස්සෙන්තො හගවා – “කෙ පනායස්මතො ආකාරා කෙ අන්වයා” ති අවොවාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො “ආකාරාති කාරණාති, අන්වයාති අනුබුද්ධියො” ති ආහ. යථා හි ලොකෙ දිට්ඨෙත ධූමෙන අදිට්ඨං අග්ගිං අන්වෙති අනුමානතො ජානාති, ඵවං වීමංසකො භික්ඛු – “හගවා ඵකෙකවිභාරෙසු සුප්පට්ඨන්තෙසු දුප්පට්ඨන්තෙසු ව යථා ඵකසදිසතාදස්සනෙන අභයුපරතතං අන්වෙති අනුමානතො ජානාති, සුප්පට්ඨන්තදුප්පට්ඨන්තපුග්ගලෙසු අනුස්සාදනානපසාදනජ්ජන්තාය සත්ථු අවිපරීතධම්මදෙසනතාය සම්මාසම්බුද්ධතං සඬ්ඝසුප්පට්ඨන්තිඤ්ච අන්වෙති අනුමානතො ජානාති, ඵවං ජානන්තො ව අභයුපරතො තථාගතො සබ්බධි

වීතරාගත්තා, යො යත්ථ වීතරාගො, න සො තන්නිමිත්තං කිඤ්චි භයං පස්සති සෙය්‍යාථාපි බ්‍රහ්මා කාමභවනිමිත්තං, තථා සම්මාසම්බුද්ධො භගවා අවිපරීතධම්මදෙසනත්තා, ස්වාඛාතො ධම්මො ඵකන්තනියානිකත්තා, සුප්පට්ඨන්තො සඬ්ඝො අවෙච්චප්පසන්නත්තා”ති වත්ථුත්තයං ගුණතො යාථාවතො ජානාති.

ගුණබන්ධනෙනාති “මම සද්ධිවිහාරිකා මම අන්තෙවාසිකා”ති එවං ගුණ අපෙක්ඛාසඬ්ඛාතෙන බන්ධනෙන බද්ධා පයුත්තා. තාය තාය පට්ඨන්තියාති “සුගතා දුග්ගතා”ති වුත්තාය සුප්පට්ඨන්තියා දුප්පට්ඨන්තියා ව. උස්සාදනාති ගුණවසෙන උක්කංසනා. අපසාදනාති භීළනා. උභයත්ථ ගෙහස්සිතවසෙනාති ඉමිනා සම්මාපට්ඨන්තියා පරෙසං උය්‍යාජනත්ථං – “පණ්ඩිතො, හික්ඛවෙ, මහාකච්චානො”තිආදිනා (ම. නි. 1.205; 3.285, 322) ගුණතො උක්කංසනම්පි ආයතිං සංවරාය යථාපරාධං ගරහණම්පි න නිවාරෙති.

489. විමංසකස්සපි අධිප්පායො විමංසනවසෙන පවත්තො. මූලවිමංසකො හෙතුවාදිතාය. ගණ්ඨිවිමංසකස්ස අනුස්සුතිභාවතො වුත්තං “පරස්සෙව කථාය නිට්ඨංගිතො”ති. තෙනාහ භගවා – “පරස්ස වෙතොපරියායං අජානන්තෙනා”ති. තථාගතොව පට්ඨුච්ඡිතබ්බොති ඉමිනා පුබ්බෙ සාධාරණතො වුත්තං අනුමානං උක්කංසං පාපෙත්වා වදති. උක්කංසගතඤ්ඤෙන අනුමානං, යදිදං සබ්බඤ්ඤවචනං අවිසංවාදං සාමඤ්ඤතො අපුපුජ්ජනගොචරස්ස අත්ථස්ස අනුමානතො. තිව්ධො හි අත්ථො, කොච්චි පච්චක්ඛසිද්ධො, යො රූපාදිධම්මානං පච්චත්තවෙදනියො අනිද්දිස්සිතබ්බාකාරො. කොච්චි අනුමානසිද්ධො, යො ස්වාදීප්ප පසිද්ධෙන පච්චියායත්තභාවෙන සාධියමානො සද්දාදීනං අනිච්චතාදිආකාරො. කොච්චි ඔකප්පනසිද්ධො, යො පචුරජනස්ස අච්චත්තමදිට්ඨො සද්ධාවිසයො පරලොකනිබ්බානාදි. තත්ථ යස්ස සත්ථුනො වචනං පච්චක්ඛසිද්ධෙ අනුමානසිද්ධෙ ව අත්ථෙ න විසංවාදෙති අවිපරීතප්පවත්තියා, තස්ස වචනෙන සද්ධෙය්‍යත්ථසිද්ධි, සද්ධෙය්‍යරූපා එව ව යෙභුය්‍යෙන සත්ථුගුණා අච්චත්තසම්භවතො.

එස මය්හං පථොති ය්වායං ආඡීවට්ඨමකසීලසඬ්ඛාතො මය්හං ඔරමත්තකො ගුණො, එස අපරචිත්තවිදුනො විමංසකස්ස හික්ඛුනො මම ජානනපථො ජානනමග්ගො. එස ගොචරොති එසො එත්තකො එව තස්ස මයි ගොචරො, න ඉතො පරං. තථා හි බ්‍රහ්මජාලෙපි (දී. නි. 1.7) භගවතා ආඡීවට්ඨමකසීලමෙව නිද්දිට්ඨං. එතාපාථොති එත්තකාපාථො. යො සීලෙ පතිට්ඨිතො “එතං මමා”ති, “ඉමිනාහං සීලෙන දෙවො වා හවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා”ති තණ්හාය පරාමසන්නො, තස්ස විසෙසභාගියතාය, නිබ්බේධභාගියතාය වා අකාරණෙන තණ්හං අනතිවත්තනතො සො තම්මයො නාම. තෙනාහ “න තම්මයො න සතණ්හො”තිආදි.

සුතස්ස උපරුපරි විසෙසාවහභාවෙන උත්තරුත්තරඤ්චෙව තස්ස ව විසෙසස්ස අනුක්කමෙන පණිතතරභාවතො පණිතතරඤ්ච කත්වා දෙසෙති. සවිපක්ඛන්ති

පහාතබ්බපහායකභාවෙන සප්පට්ඨකං. කණ්ඞං පට්ඨානිත්වා සුක්කන්ති ඉදං
 ධම්මජාතං කණ්ඞං නාම, ඉමස්ස පහායකං ඉදං සුක්කං නාමාති එවං කණ්ඞං
 පට්ඨානිත්වා සුක්කං. සුක්කං පට්ඨානිත්වා කණ්ඞන්ති එත්ථාපි එසෙව නයො. ඉධ
 පන “ඉමිතා පහාතබ්බ”න්ති වත්තබ්බං. සඋස්සාහන්ති සබ්බාපාරං.
 කිරියමයවිත්තානඤ්ඤි අනුපවිජිත්තාවිජ්ජාතණ්භාමානාදිකෙ සන්තානෙ
 සබ්බාපාරතා සඋස්සාහතා, සවිපාකධම්මතාති අත්ථො. තස්මිං දෙසිතෙ ධම්මෙති
 තස්මිං සත්ථාරා දෙසිතෙ ලොකියලොකුත්තරධම්මෙ. එකච්චං එකදෙසභූතං
 මග්ගඵලනිබ්බානසඬ්ඛානං පට්ඨෙධධම්මං අභිඤ්ඤාය අභිවිසිට්ඨාය මග්ගපඤ්ඤාය
 ජානිත්වා. පට්ඨෙධධම්මෙන මග්ගෙන. දෙසනාධම්මෙති දෙසනාරුළුභෙ
 පුබ්බභාගියෙ බොධිපක්ඛියධම්මෙ නිට්ඨං ගච්ඡති – “අද්ධා ඉමාය පට්ඨාය
 ජරාමරණතො මුච්චිස්සාමි”ති. පුබ්බෙ පොථුජ්ජනිකසද්ධායපි පසන්තො, තතො
 භියොයාසොමත්තාය අවිපරිතධම්මදෙසනො සම්මාසම්බුද්ධො සො භගවාති සත්ථරි
 පසීදති. නිය්‍යානිකත්තාති වට්ටදුක්ඛතො එව තතො නිය්‍යානාවහත්තා. වඬිකාදීති
 ආදි-සද්දෙන අඤ්ඤං අසාමිච්ඡරියායං සබ්බං දොසං සඬ්ගණ්භාති.

490. ඉමෙහි සත්ථුචිමංසනකාරණෙහිති “පරිසුද්ධකායසමාවාරතාදීහි වෙච
 උත්තරුත්තරිපණිතපණිතඅවිපරිතධම්මදෙසනාහි වා”ති ඉමෙහි යථාචුත්තෙහි
 සත්ථුඋපපරික්ඛනකාරණෙහි. අක්ඛරසම්පිණ්ඩනපදෙහිති තෙසංයෙව කාරණානං
 සම්බොධනෙහි අක්ඛරසමුදායලක්ඛණෙහි පදෙහි. ඉධ චුත්තෙහි අක්ඛරෙහිති
 ඉමස්මිං සුත්තෙ චුත්තෙහි යථාචුත්තස්ස අත්ථස්ස අභිබ්‍යඤ්ජනතො
 බ්‍යඤ්ජනසඤ්ඤිතෙහි අක්ඛරෙහි. ඔකජ්ජනාති සද්ධෙය්‍යවත්ථුං ඔක්කන්තිත්වා
 පසීදනතො ඔකජ්ජනලක්ඛණා. සද්ධාය මූලං නාමාති අවෙච්චජ්ජසාදභූතාය සද්ධාය
 මූලං නාම කාරණන්ති සද්දහනස්ස කාරණං පරිසුද්ධකායසමාවාරාදිකං. ථීරා
 පට්ඨකංසමුච්ඡෙදෙන සුප්පතිට්ඨිතත්තා. හරිතුං න සක්කාති අපනෙතුං
 අසක්කුණෙය්‍යා. ඉතරෙසු සමණබ්‍රාහ්මණදෙවෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථීති ආහ
 “සමිතපාපසමණෙන වා”තිආදි.

“බුද්ධානං කෙසඤ්චි සාවකානඤ්ච විබාධනත්ථං මාරො උපගච්ඡති”ති
 සුතපුබ්බත්තා “අයං මාරො ආගතො”ති චිත්තෙසි. ආනුභාවසම්පන්නෙන
 අරියසාවකෙන පුච්ඡිතත්තා මුසාවාදං කාතුං නාසක්ඛි. එතෙති යථාචුත්තෙ
 සමිතපාපසමණාදයො යපෙත්වා. සභාවසමන්තෙසනාති යාථාවසමන්තෙසනා
 අවිපරිතචිමංසා. සභාවෙනෙවාති සබ්භාවෙනෙව යථාභූතගුණතො එව. සුට්ඨු
 සම්මදෙව. සමන්තෙසිතොති උපපරික්ඛිතො. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙවාති.

චිමංසකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

8. කොසම්බියසුත්තවණ්ණනා

491. තස්මාති යස්මා කොසම්බරුක්ඛවතී, තස්මා නගරං
කොසම්බිතිසඬ්ඛමගමාසි. කුසම්බස්ස වා ඉසිනො නිවාසභූමි කොසම්බි,
තස්සාවිදුරෙ භවත්තා නගරං කොසම්බි.

සොසිතසෙට්ඨිනා කාරිතෙ ආරාමෙති එත්ථ කො සොසිතසෙට්ඨි,
කථඤ්චානෙන ආරාමො කාරිතොති අන්තොලීනාය වොදනාය විස්සජ්ජනෙ
සමුදාගමනො පට්ඨාය සොසිතසෙට්ඨිං දස්සෙතුං “අද්දිලරට්ඨං නාම අභොසී”තිආදි
ආරද්ධං. කෙදාරපරිච්ඡින්නන්ති තත්ථ තත්ථ කෙදාරභූමියා පරිච්ඡින්නං.
ගච්ඡන්තොති කෙදාරපාලියා ගච්ඡන්තො. පඤ්ඤාපායසන්ති පඤ්ඤාතරං පායසං, තං
පන ගරු සිනිද්ධං අන්තරාමග්ගෙ අප්පාහාරනාය මන්දගහණිකො සමානො
ජීරාපෙතුං නාසක්ඛි. තෙනාහ “ජීරාපෙතුං අසක්කොන්තො”තිආදි. යසවති රූපවති
කුලසරෙ නිබ්බන්ති. සොසිතසෙට්ඨි නාම ජාතොති එවමෙත්ථ සඬ්ඛෙපෙනෙව
සොසිතසෙට්ඨිවත්ථුං කපෙති, විත්ථාරො පන ධම්මපදවත්ථුමිහි (ධ. ප. අට්ඨ.
1.සාමාවතීවත්ථු) වුත්තනයෙනෙව වෙදිතඛිබ්බො.

උපසංකප්පනවසෙනාති උපසඬ්ඛකප්පනනියාමෙන. ආහාරපරික්ඛිණකායස්සාති
ආහාරනිමිත්තපරික්ඛිණකායස්ස, ආහාරක්ඛයෙන පරික්ඛිණකායස්සාති අත්ථො.
සුඤ්ඤාගාරෙති ජනවිචිත්තෙ එාසුකට්ඨානෙ.

කලහස්ස පුබ්බභාගො භණ්ඩනං නාමාති කලහස්ස හෙතුභූතා පරිභාසා තංසදිසී
ව අනිට්ඨකිරියා භණ්ඩනං නාම. හත්ථපරාමාසාදිවසෙනාති කුප්පිකිත්ථා
අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස හත්ථෙ ගහෙත්ථා පරාමසනාච්චන්තන්ධනාදිවසෙන. “අයං
ධම්මො”තිආදිනා විරුද්ධවාදභූතං ආපන්නාති විවාදාපන්නා. තෙනාහ
“විරුද්ධභූත”න්තිආදි. මුඛසන්නිස්සිතතාය වාචා ඉධ “මුඛ”න්ති අධිප්පෙනාති ආහ
“මුඛසන්නිහීති වාචාසන්නිහී”ති. සඤ්ඤාත්තින්ති සඤ්ඤාපනං “අයං ධම්මො, අයං
විනයො”ති සඤ්ඤාපෙනඛිබ්බනං. නිජ්ඣාත්තින්ති යාථාවතො තස්ස නිජ්ඣානං.
අට්ඨකථායං පන “සඤ්ඤාත්තිවෙච්චනමෙවෙන”න්ති වුත්තං.

සචෙ භොති දෙසෙස්සාමීති පුබ්බවතාය සික්ඛාකාමතාය ව ආපන්නිං පස්සි.
නත්ථි තෙ ආපන්නීති අනාපන්නිපක්ඛොපි එත්ථ සම්භවතීති අධිප්පායෙනාහ. සා
පනාපන්නි එව. තෙනාහ – “තස්සා ආපන්නියා අනාපන්නිදිට්ඨි අභොසී”ති.

492. කලහභණ්ඩනවසෙනාති කලහභණ්ඩනස්ස නිමිත්තවසෙන.
යථානුසන්ධිනාව ගතන්ති කලහභණ්ඩනානං සාරණියධම්මපටිපක්ඛත්තා
තදුපසමාවහා හෙට්ඨාදෙසනාය අනුරූපාව උපරිදෙසනාති යථානුසන්ධිනාව
උපරිසුත්තදෙසනා පවත්තා. සරිතඛිබ්බුත්තාති අනුස්සරණාරහා. සබ්බමචාරීනන්ති
සහධම්මිකානං. පියං පියාසිතඛිබ්බං කරොන්තීති පියකරණා. ගරුං ගරුට්ඨානියං
කරොන්තීති ගරුකරණා. සඬ්ඛගණත්ථායාති සඬ්ඛගභවත්ථුවිසෙසභාවතො
සබ්බමචාරීනං සඬ්ඛගණනාය සංවත්තන්තීති සම්බන්ධො. අවිවාදනත්ථායාති
සඬ්ඛගභවත්ථුභාවතො එව න විවාදනාය. සති ව අවිවාදනහෙතුභූතසඬ්ඛාහණත්තෙ

තෙසං වසෙන සබ්බමචාරීනං සමග්ගභාවො හෙදාභාවො සිද්ධොයෙවති ආහ
 “සාමග්ගියා”ති ආදි. මිජ්ජති සිනියහති එතායාති මෙත්තා, මිත්තභාවො, මෙත්තා
 එතස්ස අත්ථිති මෙත්තං, කායකම්මං. තං පන යස්මා
 මෙත්තාසහගතචිත්තසමුට්ඨානං, තස්මා චුත්තං “මෙත්තචිත්තෙන කත්තබ්බං
 කායකම්ම”න්ති. ඉමානි මෙත්තකායකම්මාදීනි භික්ඛූනං වසෙන ආගතානි පාඨෙ
 භික්ඛූහි පච්චුපට්ඨපෙතබ්බතාවචනතො. භික්ඛුග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ
 සෙසසහධම්මිකානම්පි ගහණං දට්ඨබ්බං. භික්ඛූනො සබ්බම්පි අනවජ්ජකායකම්මං
 ආභිසමාචාරිකකම්මන්තොගධමෙවති ආහ – “මෙත්තචිත්තෙන...පෙ....
 කායකම්මං නාමා”ති. චත්තවසෙන පචත්තියමානා චෙතියබොධිතං චන්දනා
 මෙත්තාසදිසිති කත්වා තදත්ථාය ගමනං මෙත්තං කායකම්මන්ති චුත්තං. ආදි-
 සද්දෙන චෙතියබොධිභික්ඛූසු චුත්තාවසෙසඅපවායනාදිං මෙත්තාවසෙන පචත්තං
 කායිකං කිරියං සඬගණ්හාති.

තෙපිටකම්පි බුද්ධචචනං කථියමානන්ති අධිජ්ජායො. තිණි සුවරිතානි
 කායචරිමනොසුවරිතානි. චිත්තනන්ති ඉමිනා එවං චිත්තනමත්තම්පි මෙත්තං
 මනොකම්මං, පගෙව විධිපටිපන්නා භාවනාති දස්සෙති.

සභායභාවුපගමනං තෙසං පුරතො. තෙසු කරොන්තෙසුයෙව හි
 සභායභාවුපගමනං සම්මුඛා කායකම්මං නාම හොති. කෙවලං “දෙවො”ති අචත්වා
 ගුණෙහි ථීරභාවජෝතනං දෙවත්ථෙරොති වචනං පග්ගය්හ වචනං. මමත්තබොධනං
 වචනං මමායනවචනං. එකත්තතිරොක්ඛකස්ස මනොකම්මස්ස සම්මුඛතා නාම
 විඤ්ඤත්තිසමුට්ඨාපනවසෙනෙව හොති, තඤ්ච බො ලොකෙ කායකම්මන්ති
 පාකටං පඤ්ඤාතං හත්ථවිකාරාදිං අනාමසිත්වා එව දස්සෙන්නො “නයනානි
 උම්මිලෙන්වා”ති ආහ. තථා හි වචිහෙදවසෙන පචත්ති න ගහිතා.

ලද්ධපච්චයා ලබ්භන්තිති ලාභා, පරිසුද්ධාගමනා පච්චයා. න සම්මා ගය්හමානාපි
 න ධම්මලද්ධා නාම න භොන්තිති තජ්ජට්ඨෙධනත්ථං පාළියං “ධම්මලද්ධා”ති
 චුත්තං. දෙයාං දක්ඛිණෙයාඤ්ච අජ්ජට්ඨිහත්තං කත්වා භුඤ්ජතිති
 අජ්ජට්ඨිහත්තභොගී. තෙනාහ “ද්දෙව පටිච්ඡන්තානි නාමා”ති ආදි. චිත්තෙන
 විභජනන්ති එතෙන – “චිත්තුජ්ජාදමත්තෙනපි විභජනං පටිච්ඡන්තං නාම, පගෙව
 පයොගතො”ති දස්සෙති.

පටිග්ගණ්හන්තොව...පෙ.... පස්සතිති ඉමිනා ආගමනතො පට්ඨාය
 සාධාරණබුද්ධිං උපට්ඨාපෙති. එවං භිස්ස සාධාරණභොගිතා සුකරා, සාරණියධම්මො
 වස්ස සුපුරො හොති. චත්තන්ති සාරණියධම්මපුරණවත්තං.

දාතබ්බන්ති අවස්සං දාතබ්බං. අත්තතො පලිබොධවසෙන සපලිබොධස්සෙව
 පුරෙතුං අසක්කුණෙයාත්තා ඔදිස්සකදානම්පිස්ස න සබ්බත්ථ චාරිතන්ති දස්සෙතුං
 “තෙන පනා”ති ආදි චුත්තං. අදාතුම්පිති පි-සද්දෙන දුස්සිලස්සපි අත්ථිකස්ස සති
 සම්භවෙ දාතබ්බන්ති දස්සෙති. දානඤ්චි නාම කස්සචි න නිචාරිතං.

මහාගිරිගාමො නාම නාගදීපපස්සෙ එකො ගාමො. සාරණියධම්මො මෙ,
 හන්තෙ, පූරිතො...පෙ.... පත්තගතං න ඛියතීති ආහ තෙසං
 කුක්කුච්චවිනොදනත්ථං. තං සුත්වා තෙපි ථෙරා “සාරණියධම්මපුරකො අය”න්ති
 අබ්භඤ්ඤංසු. දහරකාලෙ එව කිරෙස සාරණියධම්මපුරකො අහොසි, තස්සා ව
 පටිපත්තියා අවඤ්ඤාභාවවිභාවනත්ථං “එතෙ මය්හං පාපුණිස්සන්ති”ති ආහ.

අහං සාරණියධම්මපුරිකා, මම පත්තපරියාපන්නෙනෙපි සබ්බාපිමා භික්ඛුනියො
 යාපෙස්සන්තිති ආහ “මා තුම්හෙ තෙසං ගතභාවං චිත්තයිත්ථා”ති.

සත්තසු ආපත්තික්ඛන්ධෙසු ආදිමිහි වා අන්තෙ වා, වෙමජ්ඣෙකුති ව ඉදං
 උද්දෙසාගතපාළිවසෙන වුත්තං. න භි අඤ්ඤො කොචි ආපත්තික්ඛන්ධානං
 අනුක්කමො අත්ථී. පරියන්තෙ ඡින්නසාටකො වියාති වත්ථන්තෙ, දසන්තෙ වා
 ඡින්නවත්ථං විය. ඛණ්ඩන්ති ඛණ්ඩවත්තං, ඛණ්ඩිතං වා. ඡිද්දන්ති එත්ථාපි එසෙව
 නයො. විසභාගවණ්ණෙන උපඩ්ඨං, තතියභාගං වා සම්භින්නවණ්ණං සබ්ලං,
 විසභාගවණ්ණෙනෙව පන බිත්ථුහි අන්තරන්තරා විමිස්සං කම්මාසං, අයං ඉමෙසං
 විසෙසො. තණ්හාදාසබ්බතො මොචනවචනෙනෙව තෙසං සීලානං
 විචට්ඨපනිස්සයතමාහ. භූජිස්සභාවකරණතොති ඉමිනා භූජිස්සකරාති භූජිස්සානීති
 උත්තරපදලොපෙනායං නිද්දෙසොති දස්සෙති. අවඤ්ඤානං අප්පමාණතාය
 “විඤ්ඤාප්පසත්ථානී”ති වුත්තං. තණ්හාදිට්ඨිහි අපරාමට්ඨන්තාති – “ඉමිනාහං
 සීලෙන දෙවො වා හවිස්සාමි දෙවඤ්ඤතරො වා”ති තණ්හාපරාමාසෙන –
 “ඉමිනාහං සීලෙන දෙවො හුත්වා තත්ථ නිච්චො ධූවො සස්සතො හවිස්සාමි”ති
 දිට්ඨිපරාමාසෙන ව අපරාමට්ඨන්තා. පරාමට්ඨන්ති වොදෙතුං. සීලං නාම
 අවිජ්ජපිසාරාදිපාරම්පරියෙන යාවදෙව සමාධිසම්පාදනත්ථන්ති ආහ
 “සමාධිසංවත්තකානී”ති. සමානභාවො සාමඤ්ඤං, පරිපුණ්ණචතුපාරිසුද්ධිභාවෙන
 මජ්ඣෙ භින්නසුචණ්ණස්ස විය හෙදාභාවතො සීලෙන සාමඤ්ඤං සීලසාමඤ්ඤං,
 තං ගතො උපගතොති සීලසාමඤ්ඤගතො. තෙනාහ “සමානභාවූපගතසීලො”ති.

යායං දිට්ඨිති යා අයං දිට්ඨි මය්හඤ්චෙව තුම්හාකඤ්ච පච්චක්ඛන්තා.
 චතුසච්චදස්සනට්ඨෙන දිට්ඨි, “සබ්බෙ සඬ්ඛාරා අනිච්චා, සබ්බෙ සඬ්ඛාරා දුක්ඛා,
 සබ්බෙ ධම්මා අනත්තා”ති, “සම්මාසම්බුද්ධො භගවා, ස්වාඛාතො භගවතා ධම්මො,
 සුප්පටිපන්නො සඬ්ඝො”ති ව දිට්ඨියා සාමඤ්ඤං සමානදිට්ඨිභාවං. අග්ගං ඉතරෙසං
 සාරණියධම්මානං පධානභාවතො. එතස්මිං සති සුබ්බසිද්ධිතො තෙසං සඬ්ඛානිකං,
 තතො එව තෙසං සඬ්ඝාටනිකං ගොපානසියො අපරිපතන්තෙ කත්වා සඬ්ඛණ්හාති
 ධාරෙතීති සඬ්ඛානිකං. සඬ්ඝාටන්ති අග්ගභාවෙන සඬ්ඝාටනාවං. සඬ්ඝාටනං එතෙසං
 අත්ථීති සඬ්ඝාටනිකං, සඬ්ඝාටනියන්ති වා පායො, සඬ්ඝාටනෙ නියුත්තන්ති වා
 සඬ්ඝාටනිකං, ක-කාරස්ස ය-කාරං කත්වා සඬ්ඝාටනියං. සාමඤ්ඤතො එව
 ගහිතන්තා නපුංසකනිද්දෙසො.

493. පයමමග්ගසම්මාදිට්ඨිපි එවංසභාවා, අඤ්ඤමග්ගසම්මාදිට්ඨිසු
 වත්තබ්බමෙව නත්ථීති ආහ “යායං සොකාපත්තිමග්ගදිට්ඨි”ති. එත්තාවතාපිති

එත්තකෙනෙපි රාගාදීසු එකෙකෙන පරියුට්ඨිතචිත්තතායපි පරියුට්ඨිතචිත්තොයෙව නාම හොති, පගෙව ද්විති, බහුති වා පරියුට්ඨිතචිත්තතාය. සබ්බත්ථාති සබ්බෙසු අට්ඨසුපි වාරෙසු. සුට්ඨු යපිතන්ති යථා මග්ගභාවනා උපරි සච්චාහිසම්බොධො හොති, එවං සම්මා යපිතං. තෙනාහ “සච්චානං බොධායා”ති. තං ඤාණන්ති “නත්ථි බො මෙ තං පරියුට්ඨාන”න්තිආදිනා පවත්තං පච්චවෙක්ඛණඤාණං. අරියානං හොතීති අරියානමෙව හොති. තෙසඤ්ඤි එකදෙසතොපි පහීනං වත්තබ්බතං අරහති. තෙනාහ “න පුපුඡ්ඡනාන”න්ති. අරියන්ති වුත්තං “අරියෙසු ජාත”න්ති කත්වා. ලොකුත්තරහෙතුකතාය ලොකුත්තරන්ති වුත්තං. තෙනෙවාහ “යෙසං පනා”තිආදි. තථා හිස්ස පුපුඡ්ඡනෙහි අසාධාරණතා. තෙනාහ “පුපුඡ්ඡනානං පන අභාවතො”ති. සබ්බවාරෙසුති සබ්බෙසු ඉතරෙසු ඡසු වාරෙසු.

494. පච්චත්තන්ති පාටියෙක්කං අත්තනි මම චිත්තෙයෙව. තෙනාහ “අත්තනො චිත්තෙ”ති. “පච්චත්තං අත්තනො චිත්තෙ නිබ්බුතිං කිලෙසවුපසමං ලභාමි”ති ඉමමත්ථං “එසෙව නයො”ති ඉමිනා අනිදිසති.

495. තථාරූපාය දිට්ඨියාති ඉදං “යථාරූපාය දිට්ඨියා සමන්තාගතො”ති ඉමස්ස අත්ථස්ස පච්චාමසනන්ති ආහ “තථාරූපාය දිට්ඨියාති එවරූපාය සොතාපත්තිමග්ගදිට්ඨියා”ති.

496. සභාවෙනාති නියතපඤ්චසික්ඛාපදතාදිසභාවෙන. සඬ්ඝකම්මවසෙනාති මානත්තවරියාදිසඬ්ඝකම්මවසෙන. දහරොති බාලො. කුමාරොති දාරකො. යස්මා දහරො “කුමාරො”ති ච “යුවා”ති ච වුච්චති, තස්මා මන්දොති වුත්තං. මන්දින්ද්‍රියතාය හි මන්දො. තෙනාහ “වක්ඛුසොතාදීනං මන්දතායා”ති. එවම්පි යුචාවත්ථාපි කෙචි මන්දින්ද්‍රියා හොන්තීති තන්තිවත්තනත්ථං “උත්තානසෙය්‍යාකො”ති වුත්තං. යදි උත්තානසෙය්‍යාකො, කථමස්ස අඬ්ඟාරක්කමනන්ති? යථා තථා අඬ්ඟාරස්ස ඵුසනං ඉධ “අක්කමන”න්ති අධිප්පෙතන්ති ආහ “ඉතො චිතො වා”තිආදි. මනුස්සානන්ති මහල්ලකමනුස්සානං. න සිසං භත්ථො ක්කායති කථිනහත්ථතාය. බ්ඡ්පං පටිසංහරති මුදුතලුණසර්රතාය. අධිවාසෙති කිඤ්චි පයොජනං අපෙක්ඛිත්වා.

497. උච්චාවචානීති මහන්තාති වෙව බුද්දකානි ව. තත්ථෙවනි සුධාකම්මාදිමිහියෙව. කසාවපවනං සුධාදිසඬ්ඛරණත්ථං, උදකානායනං ධොවනාදිඅත්ථං, හලිද්දිවණ්ණධාතුලෙපනත්ථං කුච්ඡකරණං. බහලපත්ථනොති දළ්භජන්දො. වච්ඡකන්ති නිබ්බත්තධෙනුපගවච්ඡං. අපචිනාතීති අපචින්දති, ආලොකෙතීති අත්ථො. තෙනාහ “අපලොකෙතී”ති. තන්තින්තො හොතීති අධිසිලසික්ඛාදිනින්තොව හොති උච්චාවචානම්පි කිංකරණීයානං වාරිත්තසිලස්ස පුරණවසෙනෙව කරණතො, යොනිසොමනසිකාරවසෙනෙව ච තෙසං පටිපජ්ජනතො. ථෙරස්ස සන්තිකෙ අට්ඨාසි යොනිසොමනසිකාරාභාවතො “තං තං සමුල්ලපිස්සාමි”ති.

498. බලං එව බලතාති ආහ “බලෙන සමන්තාගතො”ති. අත්ථිකභාවං කත්ථාති තෙන ධම්මෙන සවිසෙසං අත්ථිකභාවං උප්පාදෙත්ථා. සකලචිත්තෙනාති දෙසනායආදිමිහි මජ්ඣෙ පරියොසානෙන සබ්බත්ථෙව පචත්තනාය සකලෙන අනවසෙසෙන චිත්තෙන.

500. සභාවොති අරියසාවකස්ස පුපුජ්ජනෙහි අසාධාරණතාය ආවෙණිකො සභාවො. සුචුද්ධ සමන්තෙසිකොති සම්මදෙව උපපරික්ඛිතො. සොතාපත්තිඵලසවිජ්ඣිරියායාති සොතාපත්තිඵලස්ස සවිජ්ඣිකරණෙන, සවිජ්ඣිකතභාවෙනාති අත්ථො. තෙනාහ “සොතාපත්තිඵලසවිජ්ඣිකකඤ්ඤාණෙනා”ති. පඨමමග්ගඵලස්ස පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණවිසෙසා හෙතෙ පචත්තිආකාරහිත්තා. තෙනෙවාහ “සත්තහි මහාපච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණෙනි”ති. අයං තාව ආවරියානං සමානකථාති “ඉදමස්ස පඨමං ඤාණ”න්තිආදිනා චුත්තාති පච්චවෙක්ඛණඤ්ඤාණාති, න මග්ගඤ්ඤාණාති එවං පචත්තා පරම්පරාගතා පුබ්බාවරියානං සමානා සාධාරණා ඉමස්සා පාළියා අවධිකථා අත්ථවණ්ණනා. තත්ථ කාරණමාහ “ලොකුත්තරමග්ගො හි බහුවිත්තක්ඛණිකො නාම නත්ථි”ති. යදි සො බහුවිත්තක්ඛණිකො සියා නානාහිසමයො, තථා සති සංයොජනත්තයාදීනං එකදෙසප්පහානං පාපුණාතීති අරියමග්ගස්ස අනන්තරඵලත්තා එකදෙසසොතාපත්තතාදිභාවො ආපජ්ජති, ඵලානං වා අනෙකභාවො, සබ්බමෙතං අයුත්තන්ති තස්මා එකචිත්තක්ඛණිකොව අරියමග්ගො.

යං පන සුත්තපදං නිස්සාය විතණ්ඩවාදී අරියමග්ගස්ස එකචිත්තක්ඛණිකතං පටික්ඛිපති, තං දස්සෙත්තො “සත්ත වස්සාතීති හි වචනතො”ති ආහ. කිලෙසා පන ලහු...පෙ.... ජිජ්ජන්තීති වදන්තෙන හි ඛිජ්ජං තාව කිලෙසප්පහානං, දන්ධපචත්තිකා මග්ගභාවනාති පටිඤ්ඤාතං හොති. තත්ථ සවෙ මග්ගස්ස භාවනාය ආරද්ධමත්තාය කිලෙසා පහීයන්ති, සෙසා මග්ගභාවනා නිරත්ථකා සියා, අථ පච්ඡා කිලෙසප්පහානං, කිලෙසා පන ලහු ජිජ්ජන්තීති ඉදං මිච්ඡා, “සොතාපත්තිඵලසවිජ්ඣිරියායා”ති වක්ඛතීති. තතො සුත්තපටිජානනතො. මග්ගං අභාවෙත්ථාති අරියමග්ගං පරිපුණ්ණං කත්ථා අභාවෙත්ථා. අත්ථරසං විදිත්ථාති සුත්තස්ස අවිපරිතො අත්ථො එව අත්ථරසො, තං යාථාවතො ඤත්ථා. එවං විතණ්ඩවාදිවාදං හින්දිත්ථා චුත්තමෙවත්ථං නිගමෙතුං “ඉමානි සත්ත ඤාණානි”තිආදි චුත්තං. සෙසං සුචිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

කොසම්බියසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

9. බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්තවණ්ණනා

501. “සස්සතො අත්තා ව ලොකො වා”ති (දී. නි. 1.30) එවං පචත්තා දිට්ඨි සස්සතදිට්ඨි (සං. නි. ටී. 1.1.175). සහ කායෙනාති සහ තෙන බ්‍රහ්මත්තභාවෙන. බ්‍රහ්මට්ඨානන්ති අත්තතො බ්‍රහ්මවත්ථුං. “අනිච්චං නිච්ච”න්ති වදති අනිච්චතාය අත්තතො අපඤ්ඤායමානත්තා. ථීරන්ති දළ්භං, විනාසාභාවතො සාරභූතන්ති

අත්වො. උප්පාදවිපරිණාමාභාවතො සදා විජ්ජමානං. කෙවලන්ති පරිපුණ්ණං.
 තෙනාහ “අබ්බේධ”න්ති. කෙවලන්ති වා ජාතිආදීහි අමිස්සං, විරහිතන්ති
 අධිප්පායො. උප්පාදාදීනං අභාවතො එව අවචනධම්මං. කොච් ජායනකො
 වා...පෙ.... උපපජ්ජනකො වා නත්ථි නිව්චභාවතො. යානෙන සද්ධිං තන්තිවාසීනං
 නිව්චභාවඤ්ඤි සො පටිජානාති. තිස්සො ඤානභූමියොති
 දුතියතනියවතුත්ථජ්ඤානභූමියො. චතුත්ථජ්ඤානභූමිවිසෙසා හි
 අසඤ්ඤසුද්ධාවාසාරුප්පභවා. පටිබාහතීති සන්තංයෙව සමානං අජානන්තොව
 නත්ථිති පටික්ඛිපති. අවිජ්ජාය ගතොති අවිජ්ජාය සහ ගතො පවත්තො. සහයොගෙ
 හි ඉදං කරණවචනං. තෙනාහ “සමන්තාගතො”ති. අඤ්ඤාණීති අවිද්වා.
 පඤ්ඤාවක්ඛුචිරහතො අන්ධො භූතො, අන්ධභාවං වා පත්තොති අන්ධිභූතො.

502. තදා භගවතො සුභගවතෙ විහරණස්ස අවිච්ඡින්නතං සන්ධාය චුත්තං
 “සුභගවතෙ විහරතීති ඤත්වා”ති. තත්ථ පන තදාස්ස භගවතො අදස්සනං
 සන්ධායාහ “කත්ථ නු බො ගතොති ඔලොකෙත්තො”ති. බ්‍රහ්මලොකං ගච්ඡන්තං
 දිස්වාති ඉමිනා කතිපයචිත්තවාරවසෙන තදා භගවතො බ්‍රහ්මලොකගමනං ජානං, න
 එකචිත්තක්ඛණෙනාති දස්සෙති. න චෙත්ථ කායගතියා චිත්තපරිණාමනං
 අධිජ්ජෙතං – “සෙය්‍යථාපි නාම බලවා පුරිසො සම්ඤ්ජිතං වා බාහං
 පසාරෙය්‍යා”තිආදිවචනතො (ම. නි. 1.501). යං පනෙත්ථ චත්තබ්බං, තං හෙට්ඨා
 චුත්තමෙව. විජන්දන්ති ඡන්දවිගමං. අපසාදිතොති දිට්ඨියා ගාහස්ස විපරිචිත්තනෙන
 සන්තජ්ජිතො. “මෙතමාසදො”ති වචනෙන උපත්ථම්මො භුත්වා.

අත්වාචිසිත්වාති ආවිසන්තවසෙන තස්ස අත්තභාවං අධිභවිත්වා. තථා අභිභවතො
 හි තස්ස සරිරං පට්ටියො විය හොතීති චුත්තං “සරිරං පච්ඡිත්වා”ති. යඤ්ඤි සත්තං
 දෙවයක්ඛනාගාදයො ආවිසන්ති, තස්ස පාකතිකකිරියමයං චිත්තජ්ජවත්ති.
 නිවාරෙත්වා අත්තතො ඉද්ධානුභාවෙන යං ඉච්ඡිතං හසිතලපිතාදි, තං තෙන
 කාරාපෙන්ති, කාරෙත්තා ව ආවිට්ඨපුග්ගලස්ස චිත්තවසෙන කාරෙත්ති.
 “අත්තතොවා”ති න චත්තබ්බමෙතං අචිත්තෙය්‍යත්තා කම්මජස්ස
 ඉද්ධානුභාවස්සාති කෙචි. අපරෙ පන යථා තදා චක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදිපවත්ති
 ආවිට්ඨපුග්ගලස්සෙව, එවං කිරියමයචිත්තපවත්තිපි තස්සෙව, ආවෙසකානුභාවෙන
 පන සාමඤ්ඤතා පරිවත්තති. තථා හි මහානුභාවං පුග්ගලං තෙ ආවිසිතුං න
 සක්කොන්ති, තිකිච්ඡාචුට්ඨාපනෙ පන ඡවසරිරං අනුපවිසිත්වා සත්තන්තං කරොති
 විජ්ජානුභාවෙන. කොරබත්තියාදීනං පන ඡවසරිරස්ස උට්ඨානං වචිනිච්ඡාරණඤ්ච
 කෙවලං බුද්ධානුභාවෙන. අචිත්තෙය්‍යා හි බුද්ධානං බුද්ධානුභාවාති. අභිභවිත්වා
 ඨිතොති සකලලොකං අත්තතො ආනුභාවෙන අභිභවිත්වා ඨිතො. ඡෙට්ඨකොති
 පධානො, තාදිසං වා ආනුභාවසම්පන්නත්තා උත්තමො. පස්සතීති දසො.
 විසෙසවචනිච්ඡාය අභාවතො අනවසෙසවිසයො දසො-සද්දොති ආහ “සබ්බං
 පස්සති”ති. සබ්බජනන්ති ලද්ධනාමං සබ්බසත්තකායං. වසෙ වත්තෙති, සෙට්ඨත්තා
 නිම්මාපකත්තා ව අත්තතො වසෙ වත්තෙති. ලොකස්ස ඊසනසීලතාය ඉස්සරො.
 සත්තානං කම්මස්ස කාරකභාවෙන කත්තා. ථාවරජඬිගම්චිභාගං සකලං ලොකං
 නිම්මානෙතීති නිම්මාතා.

ගුණවිසේසෙන ලොකෙ පාසංසත්තා සෙට්ඨො. තාදිසො ච උක්කට්ඨතමො හොතිති ආහ “උත්තමො”ති. සත්තානං නිම්මානං තථා තථා සජනං විසජනං විය හොතිති ආහ “ත්වං ඛත්තිසො”තිආදි. ඤානාදිසු අත්තනො චිත්තෙ ච විශේෂවසිත්තා වසී. භූතානන්ති නිබ්බත්තානං. භවං අභිජානං අරහන්තිති භබ්බා, සම්භවෙසිනො, තෙසං භබ්බානං. තෙනාහ “අණ්ඩජජලාබුජා සත්තා”තිආදි.

පට්ඨිආදයො නිව්වා ධූවා සස්සතා. යෙ තෙසං “අනිව්වා”තිආදිනා ගරහකා ජිගුච්ඡා සත්තා, තෙ අයථාභූතවාදිතාය මතකාලෙ අපායනිට්ඨා අහෙසුං. යෙ පන පට්ඨිආදිනං “නිව්වා ධූවා”තිආදිනා පසංසකා, තෙ යථාභූතවාදිතාය බ්‍රහ්මකායූපගා අහෙසුන්ති මාරො පාපිමා අන්වයතො බ්‍යතිරෙකතො ච පට්ඨිආදිමුඛෙන සඬබාරානං පරිඤ්ඤාපඤ්ඤාපනෙ ආදීනවං විභාවෙති තතො විවෙචෙතුකාමො. තෙනාහ “පට්ඨිගරහකා”තිආදි. එත්ථ ච මාරො පට්ඨිආදිධාතුමහාභූතග්ගහණෙන මනුස්සලොකං, භූතග්ගහණෙන වාතුමහාරාජිකෙ, දෙවග්ගහණෙන අවසෙසකාමදෙවලොකං, පජාපතිග්ගහණෙන අත්තනො යානං, බ්‍රහ්මග්ගහණෙන බ්‍රහ්මකායිකෙ ගණ්හි. ආහස්සරාදයො පන අවිසයතාය එව අනෙත අග්ගහිතාති දට්ඨබ්බං. තණ්හාදිට්ඨිවසෙනාති තණ්හාහිනන්දතාය දිට්ඨාහිනන්දතාය ච වසෙන. “එතං මම, එසො මෙ අත්තා”ති අහිනන්දිතො අහිනන්දකා, අහිනන්දනසීලා වා. බ්‍රහ්මුනො ඔවාදෙ ඨිතානං ඉද්ධානුභාවං දස්සෙතිති තෙසං තත්ථ සන්තිපතිතබ්‍රහ්මානං ඉද්ධානුභාවං තස්ස මහාබ්‍රහ්මුනො ඔවාදෙ ඨිතත්තා නිබ්බත්තං කත්වා දස්සෙති. යසෙනාති ආනුභාවෙන. සිරියාති සොභාය. මං බ්‍රහ්මපරිසං උපනෙසීති යාදිසා බ්‍රහ්මපරිසා ඉස්සරියාදිසම්පත්තියා, තත්ථ මං උයොපෙසි. මහාජනස්ස මාරණකොති මහාජනස්ස විවට්ඨපනිස්සයගුණවිනාසනෙන ආනුභාවෙන මාරණකො. අයසන්ති යසපට්ඨකං අකිත්තිකම්මානුභාවඤ්චාති අත්ථො.

503. කසිණං ආයුන්ති වස්සසතං සන්ධාය වදති. උපනිස්සාය සෙතීති උපසයො, උපසයොව ඔපසායිකො යථා “වෙනයිකො”ති (ම. නි. 1.246; අ. නි. 8.11; පාරා. 8) ආහ “සම්පසයො”ති. සයග්ගහණඤ්චෙත්ථ නිදස්සනමත්තන්ති දස්සෙතුං “මං ගච්ඡන්ති”න්තිආදි චුත්තං. අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං චත්තනත්ථො දට්ඨබ්බො. මම චත්ථුස්මිං සයනකොති මය්හං යානෙ විසයෙ චත්තනකො. බාහිත්වාති නිවං කත්වා, අභිභවිත්වා වා. ජජ්ඣරිකාගුම්ඛකොති එත්ථ ජජ්ඣරිකා නාම පට්ඨිං පත්ථරිත්වා ජාතා එකා ගච්ඡන්ති.

ඉමිනාති “සවෙ බො ත්වං හික්ඛු”තිආදිවචනෙන. එස බ්‍රහ්මා. උපලාපෙතීති සඬගණ්හාති. අපසාදෙතීති නිග්ගණ්හාති. සෙසපදෙතීති චත්ථුසායිකො යථාකාමකරණියො බාහිතෙයොයාති ඉමෙහි පදෙහි. මය්හං ආරක්ඛං ගණ්හිස්සසිති මම ආරක්ඛකො භවිස්සසි. ලකුණ්ඩකතරන්ති නිවතරං නිහීනචුත්තිසරීරං.

චුසිතුම්පි සමත්ථං කිඤ්චි න පස්සති, පගෙව ඤාණවිභවන්ති අධිප්පායො. නිජ්චත්තින්ති නිජ්චජ්ජනං, එලන්ති අත්ථො. තඤ්චි කාරණවසෙන ගන්තබ්බකො

අධිගන්තබ්බතො ගතීති වුවිච්චි. ආනුභාවන්ති පභාවං. සො හි ජොතනට්ඨෙත විරොචනට්ඨෙත ජුතීති වුවිච්චි. මහතා ආනුභාවෙන පරෙසං අභිභවනතො මහෙසොති අක්ඛායතීති මහෙසක්ඛො. තයිදං අභිභවනං කිත්තිසම්පත්තියා පරිවාරසම්පත්තියා වාති ආහ “මහායසො මහාපරිවාරො”ති.

පරිහරන්තීති සිනෙරුං දක්ඛිණතො කත්වා පරිවත්තන්ති. දිසාති භූමිමත්ථෙ එතං පච්චත්තවචනන්ති ආහ “දිසාසු විරොචමානා”ති. අත්තතො ජුතියා දිබ්බමානාය වා. තෙහීති වන්දිමසුරියෙහි. තත්තකෙන පමාණෙනාති යත්තකෙ වන්දිමසුරියෙහි ඕභාසියමානො ලොකධාතුසඬ්ඛානො එකො ලොකො, තත්තකෙන පමාණෙන. ඉදං චක්කවාළං බුද්ධානං උප්පත්තිට්ඨානභූතං සෙට්ඨං උත්තමං පධානං, තස්මා යෙභුයොන එත්ථපපන්නා දෙවතා අඤ්ඤෙසු චක්කවාළෙසු දෙවතා අභිභූයා වත්තන්ති. තථා හි බ්‍රහ්මා සහම්පති දසසහස්සබ්‍රහ්මපරිවාරො භගවතො සන්තිකං උපගඤ්ජි. තෙනාහ “එත්ථ චක්කවාළසහස්සෙ තුය්හං වසො වත්තති”ති. ඉදානි “එත්ථ තෙ වත්තතෙ වසො”ති වුත්තං වසෙ වත්තනං සරූපතො දස්සෙතුං “පරොපරඤ්ච ජානාසී”තිආදි වුත්තං. තත්ථ පට්ඨමගාථායං වුත්තං එත්ථ-සද්දං ආනෙත්වා අත්ථො වෙදිතබ්බොති දස්සෙන්නො “එත්ථ චක්කවාළසහස්සෙ”ති ආහ. උච්චතීවෙති ජාතිකුලරූපභොගපරිවාරාදිවසෙන උළාරෙ ව අනුළාරෙ ව. අයං ඉද්ධො අයං පකතිමනුස්සොති ඉමිනා “සරූපතො එවස්ස සත්තානං පරොපරජානනං, න සමුදාගමතො”ති දස්සෙති. යං පන චක්ඛති “සත්තානං ආගතිං ගතීන්ති, තං කාමලොකෙ සත්තානං ආදානනික්ඛෙපජානනමත්තං සන්ධාය වුත්තං, න කම්මවිපාකජානනං. යදි හි සමුදාගමතො ජානෙය්‍ය, අත්තනොපි ජානෙය්‍ය, න චස්ස තං අත්ථීති, තථා ආහ “ඉත්ථම්භාවොති ඉදං චක්කවාළ”න්තිආදි. රාගයොගතො රාගො එතස්ස අත්ථීති වා රාගො, විරජ්ජනසීලො විරාගී, තං රාගවිරාගිනං. සහස්සිබ්‍රහ්මා නාම ත්වං වුළුනියා එව ලොකධාතූයා ජානනතො. තයාති නිස්සක්කෙ කරුණවචනං. චතුහත්ථායාති අනෙකභත්ථෙත සාණිපාකාරෙන කාතබ්බපට්ඨපමාණං දීඝතො චතුහත්ථාය, විත්ථාරතො ද්විහත්ථාය පිලොතිකාය කාතුං වායමන්නො විය ගොප්ඵකෙ උදකෙ නිමුජ්ජිතුකාමො විය ව පමාණං අජානන්නො විහඤ්ඤතීති නිග්ගණ්භාති.

504. තං කායන්ති තදෙව නිකායං. ජාතිතබ්බට්ඨානං පත්වාපීති

අනඤ්ඤසාධාරණා මය්හං සීලාදයො ගුණවිසෙසා තාව තිට්ඨන්තු, ඊදිසං ලොකියං පරිත්තකං ජාතිතබ්බට්ඨානම්පි පත්වා. අයං ඉමෙසං අතිසයෙන නිවොති නිවෙය්‍යො, තස්ස භාවො නිවෙය්‍යන්ති ආහ “තයා නිවතරභාවො පන මය්හං කුතො”ති.

හෙට්ඨුපපත්තිකොති උපරූපරිතො චචිත්වා හෙට්ඨා ලද්ධුපපත්තිකො. එවං සඬ්ඛෙපතො වුත්තමත්ථං විත්ථාරතො දස්සෙතුං “අනුප්පන්නෙ බුද්ධුප්පාදෙ”ති ආහ. හෙට්ඨුපපත්තිකං කත්වාති හෙට්ඨුපපත්තිකං පත්ථනං කත්වා. යථා කෙනවි බහුසු ආනන්තරියෙසු කතෙසු යං තත්ථ ගරුතරං බලවං, තදෙව පටිසන්ධිං දෙති, ඉතරානි පන තස්ස අනුබලප්පදායකානි භොන්ති, න පටිසන්ධිදායකානි, එවං චතුසු

රූපජ්ඣානෙසු භාවිතෙසු යං තත්ථ ගරුතරං ඡන්දපණ්ඩිතධිමොක්ඛාදිවසෙන
සාහිසඬ්ඛාරඤ්ච, තදෙව ච පටිසන්ධිං දෙනි, ඉතරානි පන අලද්ධොකාසනය තස්ස
අනුබලප්පදායකානි භොන්ති, න පටිසන්ධිදායකානි, තන්තිබ්බත්තිතජ්ඣානෙනෙව
ආයතිං පුනබ්බවාහිතිබ්බත්ති භොන්ති ආහ “තනියජ්ඣානං පණ්ණිනං භාවෙත්වා”ති.
තත්ථානි සුභකිණ්ණබ්බුභ්මලොකෙ. පුන තත්ථානි ආහස්සරබ්බුභ්මලොකෙ.
පයමකාලෙති තස්මිං භවෙ පයමස්මිං කාලෙ. උභයන්ති අතීතං අත්තනො
නිබ්බත්තට්ඨානං, තත්ථ නිබ්බත්තියා හෙතුභූතං අත්තනො කතකම්මන්ති උභයං.
පමුස්සිත්වා කාලස්ස විරතරභාවතො. චිතිනාමෙති පටිපජ්ජන්තිති ච තදා තස්සා
කිරියාය පවත්තික්ඛණං උපාදාය පවත්තමානපයොගො.

අපායෙසීති පායෙසි. පිපාසිතෙති තසිතෙ. සම්මනීති සම්මකාලෙ. සම්පරෙතෙති
සම්මපරිලාභෙන පිපාසාය අහිභූතෙ. න්ති පානියදානං. වතසීලවත්තන්ති
සමාදානවසෙන වතභූතං වාරිත්තසීලභාවෙන සමාවිණ්ණත්තා සීලවත්තං.
සුත්තජ්ජබ්බද්ධොව අනුස්සරාමීති සුපිත්වා පබ්බද්ධමත්තො විය සුපිනං තව
පුබ්බනිවුත්ථං මම පුබ්බෙතිවාසානුස්සතිඤ්ඤාණෙන අනුස්සරාමි,
සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණෙන විය පච්චක්ඛතො පස්සාමීති අත්ථො.

කරමරෙති විලුම්පිත්වා ආනිතෙ. කම්මසජ්ජන්ති යුද්ධසජ්ජං, ආවුධාදායිනින්ති
අත්ථො.

ඵණ්ණිකුලස්මිත්ති ඵණ්ණිමග්ගාහුල්ලෙන “ඵණ්ණිකුල”න්ති සඬ්ඛං ගතෙ ගඬ්ඛාය
තීරජ්ජදෙසෙ. ගස්හක නියමානන්ති ගස්හවසෙන කරමරභාවෙන වොරෙහි
අත්තනො යානං නියමානං.

ආවාහවිවාහවසෙන මිත්තසන්ථවං කත්වා. “ඵවං අම්හෙසු කීළන්තෙසු
ගඬ්ඛෙය්‍යකො නාගො කුපිතො”ති මයි සඤ්ඤම්පි න කරොන්තිති. සුසුකාරන්ති
සුසුති පවත්තං භෙරවනාගනිස්සාසං.

ගහිතනාවන්ති විහෙයෙතුකාමතාය ගතිනිවාරණවසෙන ගහිතං නිග්ගහිතං
නාවං. ලුද්දෙනානි කරුරෙන. මනුස්සකප්පානි නාවාගතානං මනුස්සානං
විහෙයෙතුකාමතාය.

බද්ධවරොති පටිබද්ධවරියො. තෙනාහ “අන්තෙවාසිකො”ති. තං
නිස්සායෙවාති රඤ්ඤා උපට්ඨියමානොපි රාජානං පභාය තං කප්පං අන්තෙවාසිං
නිස්සායෙව.

සම්බුද්ධිමත්තං වතිනං අමඤ්ඤීති අයං සම්මදෙව බුද්ධිමා වතසම්පන්නොති
අමඤ්ඤි සම්භාවෙසි ව.

නානත්තභාවෙසුති නානා විසුං විසුං අත්තභාවෙසු.

අද්ධාති එකංසෙන. මමෙතමායුන්ති මය්හං එතං යථාචුත්තං තත්ථ තත්ථ භවෙ පවත්තං ආයුං. න කෙවලං මම ආයුමෙව, අථ ඛො අඤ්ඤමිපි සබ්බඤ්ඤයාං ඡානාසි, න තුය්හං අවිදිතං නාම අත්ථි. තථා හි බුද්ධො සම්මාසම්බුද්ධො තුවං. නො වෙ කථමයමත්ථො ඤාතො? තථා හි සම්මාසම්බුද්ධත්තා එව තෙ අයං ජලිතො ජොතමානො ආනුභාවො ඔභාසයං සබ්බමිපි බ්‍රහ්මලොකං ඔභාසෙන්තො දිබ්බමානො තිට්ඨතීති සත්ථු අසමසමතං පවෙදෙසි.

පථවත්තෙනාති පථවීඅත්තෙන. තෙනාහ “පථවීසභාවෙනා”ති. එත්ථ ව යස්මා – “සබ්බසඬ්ඛාරසමථොති” ආදිනා (මහාව. 7; දී. නි. 2.64, 67; ම. නි. 1.281; සං. නි. 1.172) සාධාරණතො, “යත්ථ නෙව පථවී”ති අසාධාරණතො ව පථවියා අසභාවෙන නිබ්බානස්ස ගහෙතබ්බතා අත්ථි, තං නිවත්තෙන්වා පථවියා අනඤ්ඤසාධාරණං සභාවං ගහෙතුං “පථවියා පථවත්තෙනා”ති චුත්තං. නාපභොසිත්ති න පාපුණිං. ඉධ පථවියා පාපුණනං නාම “එතං මමා”ති ආදිනා ගහණන්ති ආහ “තණ්හාදිට්ඨිමානග්ගාහෙහි න ගණ්හි”න්ති.

වාදිතායාති වාදභිලතාය. සබ්බන්ති අක්ඛරං නිද්දිසිත්වාති “සබ්බං ඛො අහං බ්‍රහ්මෙ”ති ආදිනා භගවතා චුත්තං සබ්බ-සද්දං – “සවෙ ඛො තෙ මාරිස සබ්බස්ස සබ්බත්තෙන අනනුභූත”න්ති පච්චනුභාසනවසෙන නිද්දිසිත්වා. අක්ඛරෙ දොසං ගණ්හන්තොති භගවතා සක්කායසබ්බං සන්ධාය සබ්බ-සද්දෙ ගහිතෙ සබ්බසබ්බවසෙන තදත්ථපරිවත්තෙනෙත සබ්බ-සද්දවචනීයතාසාමඤ්ඤෙන ව දොසං ගණ්හන්තො. තෙනාහ “සත්ථා පනා”ති ආදි. තත්ථ යදි සබ්බං අනනුභූතං “නත්ථි සබ්බ”න්ති ලොකෙ අනවසෙසං පුච්ඡති. සවෙ සබ්බස්ස සබ්බත්තෙන අනවසෙසසභාවෙන අනනුභූතං අප්පත්තං, තං ගගනකුසුමං විය කිඤ්චි න සියා. අථස්ස අනනුභූතං අත්ථිති අස්ස සබ්බත්තෙන අනනුභූතං යදි අත්ථි, “සබ්බ”න්ති ඉදං වචනං මිච්ඡා, සබ්බං නාම තං න භොතීති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “මා භෙව තෙ රිත්තකමෙවා”ති ආදි.

අහං සබ්බඤ්ච වක්ඛාමි, අනනුභූතඤ්ච වක්ඛාමිති අහං “සබ්බ”න්ති ව වක්ඛාමි, “අනනුභූත”න්ති ව වක්ඛාමි, එත්ථ කො දොසොති අධිජ්ජායො. කාරණං ආහරන්තොති සබ්බස්ස සබ්බත්තෙන අනනුභූතස්ස අත්ථිභාවෙ කාරණං නිද්දිසන්තො. විජානිතබ්බන්ති මග්ගඵලපච්චවෙක්ඛණඤාණෙහි විසෙසතො සබ්බසඬ්ඛතවිසිට්ඨතාය ජානිතබ්බං. අනිදස්සනන්ති ඉදං නිබ්බානස්ස සනිදස්සනදුකෙ දුතියපදසහිතතාදස්සනන්ති අධිජ්ජායෙන “වක්ඛුම්ඤ්ඤාණස්ස ආපාථං අනුපගමනතො අනිදස්සනං නාමා”ති චුත්තං. සබ්බසඬ්ඛතවිධුරතාය වා නත්ථි එතස්ස නිදස්සනන්ති අනිදස්සනං. නත්ථි එතස්ස අන්තොති අනන්තං. තෙන චුත්තං “තයිද”න්ති ආදි.

භූතානීති පච්චයසම්භූතානි. අසම්භූතන්ති පච්චයෙහි අසම්භූතං, නිබ්බානන්ති අත්ථො. අපහස්සරභාවහෙතුනං සබ්බසො අභාවා සබ්බතො පහාති සබ්බතොපහං. තෙනාහ “නිබ්බානතො හි”ති ආදි. තථා හි චුත්තං – “තමො තත්ථ න විජ්ජති”ති.

(නෙත්ති. 104) පභූතමෙවාති පකට්ඨභාවෙන උක්කට්ඨභාවෙන විජ්ජමානමෙව. අරුපීභාවෙන අදෙසිකත්තා සබ්බතො පහවති විජ්ජතීති සබ්බතොපහං. තෙනාහ “පුරත්ථිමදිසාදීසු”තිආදි. පටිසන්ති එත්ථාති පටිසං, තදෙව ස-කාරස්ස හ-කාරං, වි-කාරස්ස ච ලොපං කත්වා චුත්තං “පහ”න්ති. තෙනාහ “තිත්ථස්ස නාම”න්ති. වාදං පතිට්ඨපෙසීති එවං මයා සබ්බඤ්ඤා චුත්තං, අනනුභූතඤ්ඤා චුත්තං, තත්ථ යං තයා අධිජ්ජායං අජානන්තෙන සහසා අජ්ජට්ඨසඤ්ඤාය දොසග්ගහණං, තං මිච්ඡාති බ්‍රහ්මානං නිග්ගණ්හන්තො භගවා අත්තනො වාදං පතිට්ඨපෙසී.

ගහිතගහිතන්ති “ඉදං නිව්ච”න්තිආදිනා ගහිතගහිතං ගාහං. තත්ථ තත්ථ දොසදස්සනමුඛෙන නිග්ගණ්හන්තෙන සත්ථාරා විස්සජ්ජාපිතො කිඤ්චි ගහෙතබ්බං අත්තනො පටිසරණං අදිස්වා පරාජයං පටිච්ඡාදෙතුං ලජ්ජිතකං කාතුකාමො වාදං පහාය ඉද්ධියා පාටිභාරියලීලං දස්සෙතුකාමො. යදි සක්කොසි මය්හං අත්තරධායිතුං, න පන සක්ඛිස්සසීති අධිජ්ජායො. මූලපටිසන්ධිං ගන්තුකාමොති අත්තනො පාකතිකෙන අත්තභාවෙන යාතුකාමො. සො හි පටිසන්ධිකාලෙ නිබ්බත්තසදිසතාය මූලපටිසන්ධිති චුත්තො. අඤ්ඤාසන්ති හෙට්ඨා අඤ්ඤාකායිකානං බ්‍රහ්මුතං. න අදාසි අභිසම්බතකායෙනෙවායං තිට්ඨතු, න පාකතිකරූපෙනාති චිත්තං උජ්ජාදෙසී. තෙන සො අභිසම්බතකායං අපනෙතුං අවිසහන්තො අත්තභාවපටිච්ඡාදකං අන්ධකාරං නිමිමිනිතුං ආරභී. සත්ථා තං තමං විද්ධංසෙති. තෙන චුත්තං “මූලපටිසන්ධිං වා”තිආදි.

භවෙවාහන්ති භවෙ එව අහං. අයඤ්ච එව-සද්දො අට්ඨානපයුත්තොති දස්සෙන්නො ආහ “අහං භවෙ භයං දිස්වායෙවා”ති, සබ්බස්මිං භවෙ ජාතිආදිභයං ඤාණවක්ඛුනා යාථාවතො දිස්වා. සත්තභවන්ති සත්තසඤ්ඤාතං භවං. කම්මභවපච්චයෙ හි උපපත්තිභවෙ සත්තසමඤ්ඤා. විභවන්ති විමුත්තිං. පරියෙසමානම්පි උපායස්ස අනාගතත්තා භවෙයෙව දිස්වා. භවඤ්ච විභවෙසිනං විභවං නිබ්බුතිං එසමානානං සත්තානං භවං, භවෙසු උජ්ජත්තිඤ්ච දිස්වාති එවං වා එත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. න අභිවදින්නි “අහො වත සුඛ”න්ති එවං. අභිවදාපනාකාරාභාවතො න අභිනිවිසිං, ලක්ඛණවචනමෙතං. ගාහත්ථො එව වා අභිවාද-සද්දොති ආහ “නාභිවදී”න්ති, “න ගවෙසී”න්ති. භවග්ගහණෙනෙත්ථ දුක්ඛසච්චං, නන්දිගහණෙන සමුදයසච්චං, විභවග්ගහණෙන නිරොධසච්චං, නන්දිඤ්ච න උපාදිසින්නි ඉමිනා මග්ගසච්චං පකාසිතන්ති ආහ “ඉති වත්තාරි සච්චාති පකාසෙන්නො”ති. තදිදං චතුත්තං අරියසච්චානං ගාථාය විභාවනදස්සනං. සත්ථා පන තෙසං බ්‍රහ්මුතං අජ්ඣාසයානුරූපං සච්චාති විත්ථාරතො පකාසෙන්නො විපස්සනං පාපෙත්වා අරහත්තෙන දෙසනාය කුටං ගණ්හී. තෙ ව බ්‍රහ්මානො කෙච්චි සොතාපත්තිඵලෙ, කෙච්චි සකදාගාමිඵලෙ, කෙච්චි අනාගාමිඵලෙ, කෙච්චි අරහත්තෙ ව පතිට්ඨහිංසු. තෙන චුත්තං “සච්චාති පකාසෙන්නො සත්ථා ධම්මං දෙසෙසී”තිආදි. අව්ඡරියජාතාති සඤ්ජාතව්ඡරියා. සමූලං භවන්ති තණ්හාවිජ්ජාහි සමූලං භවං.

505. මම වසං අතිවත්තිතානීති සබ්බසො කාමධාතුසමතික්කමනපටිපදාය මය්හං විසයං අතික්කමිතානි. කථං පනායං තෙසං අරියභූමිසමොක්කමනං

ජානාතීති? නයග්ගාහනො – “සමණො ගොතමො ධම්මං දෙසෙන්නො සංසාරෙ ආදීනවං, නිබ්බානෙ ව ආනිසංසං පකාසෙන්නො වෙනෙය්‍යජනං නිබ්බානං දිට්ඨමෙව කරොති, තස්ස දෙසනා අවඤ්ඤා අමොඝා ඉන්දෙන විස්සට්ඨවජිරසදිසා, තස්ස ව ආණාය ධීතා සංසාරෙ න දිස්සන්නෙවා” ති නයග්ගාහෙන අනුමානෙන ජානාති. සචෙ ත්වං එවං අනුබුද්ධොති යථා ත්වං පරෙසං සච්චාභිසම්බොධං වදති, එවං ත්වං අත්තනො අනුරූපනො සයම්භුඤ්ඤාණෙන බුද්ධො ධම්මං පටිවිජ්ඣිත්වා ධීතො. තං ධම්මං මා උපනයසීති තයා පටිවිද්ධධම්මං මා සාවකපටිවෙධං පාපෙසි. ඉදන්ති ඉදං අනන්තරං චුත්තං බ්‍රහ්මලොකෙ පතිට්ඨානංයෙව සන්ධාය මාරො වදති, තෙ දස්සෙන්නො “අනුප්පන්නෙ හී” ති ආදිමාහ. අපායපතිට්ඨානං පන ආජීවකනිගණ්ඨාදිපබ්බජ්ජං උපගතෙ තිත්ථකරෙ, යෙ කෙච්ච වා පබ්බජිත්වා මිච්ඡාපටිපන්නෙ ජනෙ සන්ධාය වදති. අනුප්පන්නෙති අසඤ්ජානෙ, අප්පත්තෙති අත්ථො. අනුල්ලපනතායාති යථා මාරො උපරි කිඤ්චි උත්තරං ලපිතුං න සක්කොති, එවං තථා උත්තරභාසනෙන. නිමන්තනවචනෙනාති විඤ්ඤාපනවචනෙන. බ්‍රහ්මං සෙට්ඨං නිමන්තනං, බ්‍රහ්මුනො වා නිමන්තනං එත්ථ අත්ථිති බ්‍රහ්මනිමන්තනිකං, සුත්තං. යං පනෙත්ථ අත්ථනො අවිහත්තං, තං සුවිඤ්ඤෙය්‍යමෙව.

බ්‍රහ්මනිමන්තනිකසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජ්ජකාසනා සමත්තා.

10. මාරතජ්ජනීයසුත්තවණ්ණනා

506. කොට්ඨමනුපවිට්ඨොති ආසයො වච්චගුත්තට්ඨානතාය කොට්ඨං, තස්ස අබ්භන්තරඤ්ඤෙත්ථ කොට්ඨං. අනුරූපො හුත්වා පවිට්ඨො අනුපවිට්ඨො. සුබ්‍රමඤ්චි තදනුච්ඡවිකං අත්තභාවං මාපෙත්වා අයං තත්ථ පවිට්ඨො. ගරුගරො වීයාති ගරුකගරුකො විය. උ-කාරස්ස හි ඔ-කාරං කත්වා අයං නිද්දෙසො, අතිවිය ගරුකො මඤ්ඤෙති අත්ථො. ගරුගරු විය ඉච්චෙව වා පායො. මාසහත්තං මාසො උත්තරපදලොපෙන, මාසහත්තෙන ආචිතං පූරිතං මාසාවිතං මඤ්ඤෙ. තෙනාහ “මාසහත්තං භුත්තස්ස කුච්ඡි වියා” ති. උත්තරපදලොපෙන විනා අත්ථං දස්සෙතුං “මාසපූරිතපසිබ්බකො වියා” ති චුත්තං. තිත්තමාසො වියාති තිත්තමාසො පසිබ්බකො විය. කිං නු ඛො එතං මම කුච්ඡියං පුබ්බං භාරිකත්තං, කිං නු ඛො කථං නු ඛො ජාතන්ති අධිජ්ජායො? උපායෙනාති පථෙන ඤායෙන. ඛානිරොකතො පනස්ස අනුපායං දස්සෙතුං “සචෙ පනා” ති ආදි චුත්තං. අත්තානමෙව වා සන්ධාය “මා තථාගතං විහෙසෙසී” ති ආහ. යථා හි අරියසඬ්ඨො “තථාගතං දෙවමනුස්සපුජිතං, සඬ්ඨං නමස්සාම සුවත්ථි හොතු” ති ආදීසු (බු. පා. 6.18; සු. නි. 241) තථාගතොති චුච්චති, එවං තජ්ජරියාපන්නා අරියපුග්ගලා, යථා ව පුරිමකා දුතියඅග්ගසාවකා කජ්ජානං සතසහස්සාධිකං එකං අසඬ්ඨොය්‍යං පාරමීයො පුරෙත්වා ආගතා, අයම්පි මහාථෙරො තථා ආගතොති තථාගතොති. පතිඅග්ගලෙව අට්ඨාසීති අග්ගලස්ස බහිභාගෙ අට්ඨාසි.

507. රුක්ඛදෙවතා නාම වාතුමහාරාජිකෙසු නිහීනො කායො, තස්මා නෙසං මනුස්සගන්ධො පරිචිතත්තා නාතිජෙගුච්ඡොති ආහ “ආකාසට්ඨදෙවතාන” ති.

ආබාධං කරොතීති දුක්ඛං ජනෙති. නාගරිකොති සුකුමාරො. පරිචොක්ඛොති සබ්බසො සුචිරුපො. ඤාතිකොටීති ඤාතිභාගං. අනාදිමති හි සංසාරෙ ඤාතිභාගරහිතො නාම සත්තො කස්සවිපි නත්ථිති අධිප්පායො. ඉදන්ති “යො මෙ ත්වං භාගිනෙය්‍යො භොසී”ති ඉදං වචනං. පචෙණ්ඩසෙනාති තදා මය්හං භාගිනෙය්‍යො හුත්වා ඉදානි මාරට්ඨානෙ ධීතොති ඉමිස්සා පචෙණ්ඩා වසෙන වුත්තං. අඤ්ඤස්ස වා වෙසමං ධුරො වීධුරො. තෙනාහ “අඤ්ඤෙහි සද්ධිං අසද්ධිසො”ති. අප්පදුක්ඛෙනාති සුඛෙනෙව. පන්ථානං අවන්ති ගච්ඡන්තීති පථාවිතො. එත්තකෙනාති එත්තාවතා විතකසන්තිසයෙන. උදකලෙණන්ති උදකනිස්සන්දනලෙණං. සමාපත්තිතොති නිරොධසමාපත්තිතො. සමාපත්තිඵලන්ති නිරොධසමාපත්තිඵලං.

508. දසහි අක්කොසවත්ථුහිති දසහිපි අක්කොසවත්ථුහි, තතො කිඤ්චි අභාපෙත්තා. පරිභාසථාති ගරහථ. සට්ඨෙථාති අනුනාහි කථාහි ඉමෙසු ඔවිජ්ඣුථ. දුක්ඛාපෙථාති විත්තෙ දුක්ඛං ජනෙථ. එතෙසන්ති තෙසං හික්ඛුනං තුම්භාකං අක්කොසනාදිහි හික්ඛුනං කිලෙසුප්පත්තියා. තෙනෙත්ථ දුසී මාරො ඔතාරං ලහති නාමාති අධිප්පායො. උපට්ඨාතබ්බං ඉහං අරහන්තීති ඉබ්භා, හත්ථිහණ්ඩකා, හීනජීවිකතාය හෙනෙ ඉබ්භා වියාති ඉබ්භා, තෙ පන සදුතියකවසෙන “ගහපතිකා”ති වුත්තා. කණ්භාති කණ්භාහිජාතිකා. පාදතො ජාතත්තා පාදානං අපච්චා. ආලසියජාතාති කසිවණ්ඡජාදිකම්මස්ස අකරණෙන සඤ්ජාතාලසියා. ගුථනිද්ධමනපනාළීති වච්චකුපතො ගුථස්ස නික්ඛමපදෙසො.

මනුස්සානං අකුසලං න භවෙය්‍ය තෙසං තාදිසාය අභිසන්ධියා අභාවතො. ආවෙසකස්ස ආනුභාවෙන ආවිට්ඨස්ස විත්තසන්තති විපරිවත්තතීති වුත්තොවායමත්ථො. විසභාගවත්ථුන්ති හික්ඛුනං සන්තිකෙ ඉත්ථිරුපං, හික්ඛුනීනං සන්තිකෙ පුරිසරුපන්ති ඊදිසං, අඤ්ඤං වා පබ්බජිතානං අසාරුප්පං විසභාගවත්ථුං. විජ්ජපිසාරාරම්මණන්ති පස්සන්තානං විජ්ජපිසාරස්ස පච්චයං. ලෙපයට්ඨීන්ති ලෙපලිත්තං වාකුරයට්ඨී.

510. සොමනස්සවසෙනාති ගෙහස්සිතසොමනස්සවසෙන. අඤ්ඤථත්තන්ති උජ්ජිලාවිතත්තං. පුරිමනයෙනෙවාති “සචෙ මාරො මනුස්සානං සරීරෙ අධිමුච්චිත්වා”ති ආදිනා පුබ්බෙ වුත්තනයෙන. යදි මාරොව තථා කරෙය්‍ය, මනුස්සානං කුසලං න භවෙය්‍ය, මාරස්සෙව භවෙය්‍ය, සරීරෙ පන අනධිමුච්චිත්වා තාදිසං පසාදනීයං පසාදවත්ථුං දස්සෙසී. තෙනාහ “යථා හී”ති ආදි.

511. අසුභසඤ්ඤාපරිචිතෙනාති සකලං කායං අසුභන්ති පවත්තාය සඤ්ඤාය සහගතජ්ඣානං අසුභසඤ්ඤා, තෙන පරිචිතෙන පරිභාවිතෙන. චෙතසා විත්තෙන. බහුලන්ති අභිණ්භං. විහරතොති විහරන්තස්ස, අසුභසමාපත්තිබහුලස්සාති අත්ථො. පතිලියතීති සඬකුචති තත්ථ පටිකුලතාය සණ්ඨිතත්තා. පතිකුටතීති අපසක්කති. පතිවත්තතීති නිවත්තති. තතො ඵච න සම්පසාරියති. රසතණ්භායාති මධුරාදිරසවිසයාය තණ්භාය.

සබ්බලොකෙ අනභිරතියඤ්ඤාති තිසුපි භවෙසු අරුච්චනාවසෙන පවත්තා විපස්සනාභාවතා. නිබ්බිදානුපස්සනා හෙසා. ලොකවිත්‍රෙසුති හත්ථිඅස්සරථපාසාදකුටාගාරාදිභෙදෙසු වෙච ආරාමරාමණෙයාකාදිභෙදෙසු ච ලොකෙ චිත්තවිචිත්තෙසු. රාගසන්තාති වූපසන්තරාගාති. දොසමොහසන්තාතීති එත්ථාපි එසෙව නයො. ඉමෙසං එවං කම්මට්ඨානග්ගහණං සබ්බෙසං සප්පායභාවතො.

512. සක්ඛරං ගහෙත්වාති සක්ඛරාසීසෙන තත්තකං භින්නපාසාණමුට්ඨින්නි ආහ “අත්තොමුට්ඨියං තිට්ඨනපමාණං පාසාණං”න්ති. මුට්ඨිපරියාපන්නන්ති අත්ථො. අයඤ්ඤි පාසාණස්ස හෙට්ඨිමකොටි. හත්ථිනාගොති මහාහත්ථි. මහත්තපරියායො නාග-සද්දොති කෙචි. අභිනාගාදිතො වා විසෙසනත්ථං. හත්ථිනාගොති චුත්තං. සකලසරීරෙතෙව නිවත්තිත්වා අපලොකෙසීති චුත්තමත්ථං. විචරිතුං “යථා ඡී”තිආදි චුත්තං. න වායන්ති එත්ථ වා-සද්දො අවධාරණත්ථොති ආහ “නෙව පමාණං අඤ්ඤාසී”ති. සභාපලොකනායාති ච වචනතොති ඉමිනා වචනෙන ඉමං වචනමත්තං ගහෙත්වාති අධිප්පායො. උළාරෙති උළාරගුණෙ. භගවත්තඤ්ඤි යපෙත්වා නත්ථි තදා සදෙවකෙ ලොකෙ තාදිසො ගුණවිසෙසයුත්තොති.

විසුං විසුං පච්චත්තවෙදනියො අයසුලෙන සද්ධිං භූතාති ඡ එස්සායතනාති එතස්සාති ඡ එස්සායතනං, දුක්ඛං. තං එත්ථ අත්ථිති ඡ එස්සායතනිකො, නිරයො. තෙනාහ “ඡසු එස්සා...පෙ.... පච්චයො”ති. සමාහනතීති සමාහතො, අනෙකසතභෙදො සඬකුසමාහතො එත්ථ අත්ථිති සඬකුසමාහතො, නිරයො. විසෙසපච්චයනාය වෙදනාය යිතොති වෙදනියො, කාරණාකාරකෙන විනා පච්චත්තං සයමෙව වෙදනියොති පච්චත්තවෙදනියො. අයසුලෙන සද්ධිං අයසුලන්ති පාදපදෙසතො පට්ඨාය නිරන්තරං අභිහනනාවසෙන ආගතෙන පණ්ණාසාය ජනෙහි ගහිතෙන අයසුලෙන සහ සීසපදෙසතො පට්ඨාය ආගතං. අයසුලභාවසාමඤ්ඤෙන චෙතං එකච්චනං, සතමත්තාති පතිතාති සුලාති. ඉමිනා තෙ යානෙන චිත්තෙත්වාති නිස්සිතවොහාරෙන නිස්සයං වදති. එවං චුත්තන්ති “තදා ජානෙයාසි වස්සසහස්සං මෙ නිරයෙ පච්චමානස්සා”ති එවං චුත්තං. වුට්ඨානිමන්ති වුට්ඨානෙ හවං, අන්තිමන්ති අත්ථො. තෙනාහ “විපාකවුට්ඨානවෙදන”න්ති, විපාකස්ස පරියොසානං වෙදනන්ති අත්ථො. දුක්ඛතරා හොති පදීපස්ස විජ්ඣායනක්ඛණෙ මහත්තභාවො විය.

513. සට්ඨස්සිත්වා පොථෙත්වා. පාරියෙක්කවෙදනාජනකාති පච්චෙකං. මහාදුක්ඛසමුප්පාදකා. අයතො අපගතො නිරයො, සො දෙවදුතසුත්තෙන (ම. නි. 3.261) දීපෙනබ්බො. අත්ථවණ්ණනා පනස්ස පරතො සයමෙව ආගමිස්සති. ඉමං පන අතීතවත්ථුං ආහරිත්වා අත්තතො ඤාණානුභාවදීපනමුඛෙන මාරං සන්තප්පෙත්තො මහාථෙරො “යො එතමහිජානාති”ති ගාථමාහ. තස්සත්ථො – යො මහාහිඤ්ඤො එතං කම්මං කම්මඵලඤ්ඤි හත්ථනලෙ යපිතං ආමලකං විය අහිමුඛං කත්වා පච්චක්ඛතො ජානාති. සබ්බෙසො භින්නකිලෙසනාය භික්ඛු

සම්මාසම්බුද්ධස්ස අග්ගසාවකො, තාදිසං උළාරගුණං ආසජ්ජ සට්ඨන්වා
එකන්තකාළකෙහි පාපධම්මෙහි සමන්තාගතත්තා කණ්ඞ මාර ආයතිං මහාදුක්ඛං
වින්දිස්සයි.

උදකං වත්ථුං කත්වාති තත්ථ නිබ්බත්තනකසත්තානං සාධාරණකම්මඵලෙන
මහාසම්බුද්ධඋදකමෙව අධිට්ඨානං කත්වා. තථා හි තානි කප්පට්ඨිතිකානි හොන්ති.
තෙනාහ “කප්පට්ඨායිනො”ති. තෙසන්ති විමානානං. එතං යථාචුත්තවිමානවත්ථුං
තාසං අච්ඡරානං සම්පත්තිං, තස්ස ච කාරණං අත්තපච්චක්ඛං කත්වා ඡානාති.
පාදඬුට්ඨයෙන කම්පයීති පුබ්බාරාමෙ විසාඛාය මහාඋපාසිකාය කාරිතං
සහස්සගඛපට්මණ්ඩිතමහාපාසාදං අත්තනො පාදඬුට්ඨයෙන කම්පෙයි. තෙනාහ
“ඉදං පාසාදකම්පනසුත්තෙන දීපෙනබ්බ”න්ති. ඉදන්ති “යො වෙජයන්ත”න්ති
ඉමිස්සා ගාථාය අත්ථජාතං වුළුතණ්භාසඬ්ඛයවිමුත්තිසුත්තෙනෙව (ම. නි. 1.393)
දීපෙනබ්බං.

තස්ස බ්‍රහ්මගණස්ස තථාවිත්තනසමනන්තරමෙව තස්මිං බ්‍රහ්මලොකෙ සුධම්මං
බ්‍රහ්මසහං ගන්ත්වා. තෙපිති මහාමොග්ගල්ලානාදයො. පච්චෙකං දිසාසුති
මහාමොග්ගල්ලානත්ථෙරො පුරන්ථිමදිසායං, මහාකස්සපත්ථෙරො දක්ඛිණදිසායං,
මහාකප්පිනත්ථෙරො පච්ඡිමදිසායං, අනුරුද්ධත්ථෙරො උත්තරදිසායන්ති එවං
චත්තාරො ථෙරො බ්‍රහ්මපරිසමත්ථකෙ මජ්ඣෙ නිසින්තස්ස හගවතො සමන්තතො
චතුර්දිසා නිසිදිංසු. ගාථා වුත්තාති “යො බ්‍රහ්මං පරිපුච්ඡති”ති ගාථා වුත්තා.
අඤ්ඤතරබ්‍රහ්මසුත්තෙනාති – “තෙන ඛො පන සමයෙන අඤ්ඤතරස්ස බ්‍රහ්මුනො
එවරූපං පාපකං දිට්ඨිගතං උප්පන්නං හොති”තිආදිනා (සං. නි. 1.176) මහාවග්ගෙ
ආගතෙන අඤ්ඤතරබ්‍රහ්මසුත්තෙන.

කුණ්ඩලිමොක්ඛෙන චුඨිති කුණ්ඩලිමොක්ඛසන්තිස්සයෙන අභිඤ්ඤාඤාණෙන
එස්සයි. චනන්ති ජම්බුදීපං අඵස්සයිති සම්බන්ධො. ජම්බුදීපො හි චනබ්‍රහ්මලාය ඉධ
“චන”න්ති වුත්තො. තෙනාහ “ජම්බුසණ්ඩස්ස ඉස්සරො”ති. පුබ්බවිදෙහානං
දීපන්ති පුබ්බවිදෙහවාසීනං දීපං, පුබ්බවිදෙහදීපන්ති අත්ථො. භූමිසයා නරා නාම
අපරගොයානකා උත්තරකුරුකා ව. යස්මා තෙ ගෙහපරිග්ගහාභාවතො භූමියංයෙව
සයන්ති, න පාසාදාදිසු. පටිලභීති උප්පාදෙයි. එතං ආසං මා අකාසීති එසා යථා
පුබ්බෙ දුසිමාරස්ස, එවං තුය්හං ආසා දීසරත්තං අනත්ථාවහා, තස්මා එදිසං ආසං මා
අකාසීති මාරස්ස ඔවාදං අදායි. සෙසං සබ්බත්ථ සුවිඤ්ඤායාමෙව.

පපඤ්චසුදනියා මජ්ඣිමනිකායට්ඨකථාය

මාරතජ්ජනියසුත්තවණ්ණනාය ලීනත්ථජපකාසනා සමත්තා.

නිට්ඨිතා ච වුළුයමකවග්ගවණ්ණනා.

මූලපණ්ණාසට්ඨකා සමත්තා.

දුතියො භාගො නිට්ඨිතො.